

**9TH INTERNATIONAL
AEGEAN CONGRESS ON
SOCIAL SCIENCES
& HUMANITIES**

PROCEEDINGS BOOK

EDITORS

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Emin KALGI
Assist. Prof. Dr. Sinan ÖZYURT

ISBN: 978-625-367-654-4

INTERNATIONAL **AEGEAN** CONFERENCES ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX

February 23-25, 2024 / Izmir, Türkiye

PROCEEDINGS BOOK

EDITORS

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Emin KALGI
Assist. Prof. Dr. Sinan ÖZYURT

All rights of this book belong to IKSAD Global Publishing House
Authors are responsible both ethically and juridically

IKSAD Global Publications

Issued: 13.03.2024

ISBN: 978-625-367-654-4

CONFERENCE ID

CONFERENCE TITLE

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
on Social Sciences & Humanities

DATE and PLACE

February 23-25, 2024 / Izmir, Türkiye

ORGANIZATION

IKSAD- INSTITUTE OF ECONOMIC DEVELOPMENT AND SOCIAL RESEARCHES
ATLAS INTERNATIONAL JOURNAL ON SOCIAL SCIENCES ISSN - 2616 - 936X

ORGANIZING COMMITTEE

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Emin KALGI
Head of Conference

Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK
Head of Scientific Committee

Prof. Dr. Natalia LATIGINA
Member of Organizing Committee

Prof. Dr. Akbar VALADBIGI
Member of Organizing Committee

Prof. Dr. Gülzar IBRAGIMOVA
Member of Organizing Committee

Prof. Dr. Ökkeş KESİCİ
Member of Organizing Committee

Assoc. Prof. Dr. Osman Bayraktutan
Member of Organizing Committee

Assist. Prof. Dr. Sinan Özyurt
Member of Organizing Committee

Dr. Muhammad Shoaib KHAN PATHAN
Member of Organizing Committee

Dr. Elvan CAFEROV
Member of Organizing Committee

Lect. Ahmet ALINCA
Member of Organizing Committee

Samiksha JAIN
Member of Organizing Committee

NUMBER of ACCEPTED PAPERS- 198

NUMBER of REJECTED PAPERS- 64

PARTICIPANTS' COUNTRIES

Türkiye (93), Azerbaijan (18), Indonesia (28), India (6), Benin (1), Morocco (3), Pakistan (10), Nigeria (10), Ukraine (1), Georgia (2), Iran (3), Malaysia (2), Algeria (3), Serbia (3), Austria (1), Oman (1), Hungarian (2), Romania (2), Vietnam (1), USA (1), Uzbekistan (1), North Macedonia (1), Kosovo (1), Albania (1), Mongolia (1), Saudi Arabia (1), Syria (1).

**Double blinded evaluation process*

SCIENTIFIC COMMITTEE BOARD

- Dr. Mehmet Emin KALGI - *Ardahan University*
Ahmad Sharif FAKHEER - *Beirut University*
Dr. Orhun Burak SOZEN - *Gaziantep University*
Dr. Ayse ERKMEN - *Gaziantep University*
Dr. Guray ALPAR - *Turkish Army*
Dr. Ökkeş KESİCİ - *Gaziantep University*
Dr. Ludmila MEDVEDEVANYA - *Russian Academy of Sciences*
Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA - *Kyrgyz Economy University*
Dr. MUHAMMAD SHOAIB KHAN PATHAN - *Shah Abdul Latif University*
Dr. Həcər HÜSEYNOVA - *ASPU*
Dr. FASOGBON Beatrice Mofoluwaso - *Federal Institute of Industrial Research*
Dr. Aygun MEHERREMOVA - *Baku State University*
Dr. Gulshen MEHERREMOVA - *Azerbaijan University of Languages*
Dr. Ali Korkut ULUDAĞ - *Atatürk University*
Dr. Ömür MUNZUR - *Baskent University*
Dr. Nalan BÜKER - *Işık University*
Dr. D. Volkan KARABOĞA - *Süleyman Demirel University*
Dr. Faruk DÜNDAR - *University of Glasgow*
Dr. Fatih Volkan AYYILDIZ - *Ardahan University*
Dr. Tutku UNKARACALAR - *Kırklareli University*
Dr. Selahattin YAKUT - *Yozgat Bozok University*
Dr. Tamilla ALİYEVA - *Dokuz Eylül University*
Dr. Adnan AKALIN - *Gaziantep Islamic Science and Technology University*
Dr. Sinan ÖZYURT - *Gaziantep Islamic Science and Technology University*
Dr. Osman BAYRAKTUTAN - *Atatürk University*
Dr. Erhan TUNÇ - *Gaziantep University*

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES Social Sciences & Humanities-IX

February 23-25, 2024
IZMIR, TURKIYE

CONFERENCES PROGRAM

Online (with ZOOM Conference)

Meeting ID: 860 5266 6988

Passcode: 232425

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- ❖ To be able to attend a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- ❖ The Zoom application is free and no need to create an account.
- ❖ The Zoom application can be used without registration.
- ❖ The application works on tablets, phones and PCs.
- ❖ The participant must be connected to the session 5 minutes before the presentation time.
- ❖ All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- ❖ Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

Points to Take into Consideration - TECHNICAL INFORMATION

- ◆ Make sure your computer has a microphone and is working.
 - ◆ You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
 - ◆ Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
 - ◆ Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress program.
-

Önemli, Dikkatle Okuyunuz Lütfen

- ❖ Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildiriler için online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.
- ❖ Online sunum yapabilmek için <https://zoom.us/join> sitesi üzerinden giriş yaparak “Meeting ID or Personal Link Name” yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.
- ❖ Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
- ❖ Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.
- ❖ Uygulama tablet, telefon ve PC’lerde çalışıyor.
- ❖ Her oturumdaki sunucular, sunum saatinden 5 dk öncesinde oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.
- ❖ Tüm kongre katılımcıları canlı bağlanarak tüm oturumları dinleyebilir.
- ❖ Moderatör – oturumdaki sunum ve bilimsel tartışma (soru-cevap) kısmından sorumludur.

Dikkat Edilmesi Gerekenler- TEKNİK BİLGİLER

- ◆ Bilgisayarınızda mikrofon olduğuna ve çalıştığına emin olun.
 - ◆ Zoom’da ekran paylaşma özelliğine kullanabilmelisiniz.
 - ◆ Kabul edilen bildiri sahiplerinin mail adreslerine Zoom uygulamasında oluşturduğumuz oturuma ait ID numarası gönderilecektir.
 - ◆ Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir
 - ◆ Kongre programında yer ve saat değişikliği gibi talepler dikkate alınmayacaktır
-

Before you login to Zoom please indicate your name_surname and HALL number:

exp. Hall-1, Name SURNAME

DATE

• 23.02.2024

TIME

• 09⁰⁰–11⁰⁰

SESSION

- HALL-1
- SESSION-1

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. Eren RIZVANOĞLU

Assist. Prof. Dr. Gönül TEZCAN	Aydın Adnan Menderes University (TÜRKİYE)	THE RUSSIA-UKRAINE WAR: CAN IT REALLY REVIVE EU ENLARGEMENT?
Prof. Dr. İlknur MAYA Halime YİĞİT	Çanakkale Onsekiz Mart University (TÜRKİYE)	OPINIONS OF WOMEN ADMINISTRATORS ABOUT THE PROBLEMS FACED BY FEMALE SCHOOL ADMINISTRATORS IN THE MANAGEMENT PROCESS
Assoc. Prof. Dr. Eren RIZVANOĞLU Dr. Pınar TÜRKMEN BİRLİK	İzmir Demokrasi University (TÜRKİYE) İzmir Demokrasi University (TÜRKİYE)	MIGRATION AND CULTURE
Assoc. Prof. Dr. Eren RIZVANOĞLU Dr. Pınar TÜRKMEN BİRLİK	İzmir Demokrasi University (TÜRKİYE) İzmir Demokrasi University (TÜRKİYE)	THE POSITION OF THE FAMILY IN ETHICAL LIFE IN HEGEL
Arda UZAN Prof. Dr. Emel KOÇ	Gazi University (TÜRKİYE) Gazi University (TÜRKİYE)	THE CONCEPT OF "FAITH" IN THE THOUGHT OF KIERKEGAARD AND AL-GHAZALI
Turana Asadova	Ganja State University (AZERBAIJAN)	ABOUT THE ETHICAL ISSUES OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE
Elif Şeyda Doğan	Istanbul University (TÜRKİYE)	OTHERING IN THE BROTHERS GRIMM'S CLASSIC FAIRY TALES: A DECONSTRUCTIVE ANALYSIS OF THE "HANSEL AND GRETEL" AND "CINDERELLA" FAIRY TALES

DATE

• 23.02.2024

TIME

• 09⁰⁰–11⁰⁰

SESSION

- HALL-2
- SESSION-1

HEAD OF SESSION: Lect. Dr. Erding CESUR

Assist. Prof. Dr. Keziban ALTUN ERDOĞDU Prof. Dr. Bahar BURTAN DOĞAN	Dicle University (TÜRKİYE) Dicle University (TÜRKİYE)	DOES HAVING CHILDREN BRING HAPPINESS? AN EMPIRICAL ANALYSIS FOR THE WORLD
Dr. Ferda UZUNYAYLA	Bolu Abant İzzet Baysal University (TÜRKİYE)	THE IMPORTANCE OF THE STRATEGIC RELATIONAL APPROACH IN OVERCOMING THE DUALISM OF INSTRUMENTALIST AND STRUCTURALIST APPROACHES IN THE ANALYSIS OF STATE-CAPITAL RELATIONS
Emin AKKAYA Prof. Dr. Feride GÖNEL	Yıldız Technical University (TÜRKİYE) Yıldız Technical University (TÜRKİYE)	IRON AND STEEL IN TURKEY: IS IT STILL A STRATEGIC SECTOR?
Lect. Tilda TANILYAN SÜRER	İstanbul Beykent University (TÜRKİYE)	ANALYSE OF PARTICIPATION INSURANCE ACTIVITIES IN TURKEY BETWEEN 2020 AND 2023
Lect. Dr. Erding CESUR	Sakarya University of Applied Sciences (TÜRKİYE)	DIGITAL TRANSFORMATION IN THE INSURANCE INDUSTRY AND ITS EFFECTS ON INSURANCE PROFESSIONAL STANDARDS
Meliha ÇETİN	Trakya University (TÜRKİYE)	A REVIEW ON THE CURRENT SITUATION OF INSURANCE COOPERATIVES IN THE WORLD AND IN TURKEY

DATE

• 23.02.2024

TIME

• 09⁰⁰–11⁰⁰

SESSION

- HALL-3
- SESSION-1

HEAD OF SESSION: DR. DEEPALI TOMAR

Dr. Chems Eddine BOUKHEDIMI	ALGERIA	UNIVERSITY OF TIZI OUZOU, DEPARTMENT OF COMMERCE. MARKETING MANAGEMENT. ALGERIA
Jelena Lutovac	Megatrend University in Belgrade (SERBIA)	THE IMPORTANCE OF THE NATIONAL BANK OF SERBIA'S OPERATIONS ON BUSINESS IN HETEROGENEOUS COMPANIES
Jelena Lutovac	Megatrend University in Belgrade (SERBIA)	BUSINESS DECISION-MAKING DEPENDING ON FINANCING IN HETEROGENEOUS COMPANIES LIKE COMPANIES OPERATING IN THE REPUBLIC OF SERBIA
DR. DEEPALI TOMAR	Himalayiya University (INDIA)	PROGRESS OF THE MICRO, SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN UTTARAKHAND
Salma BAKKALI Fatima TOUHAMI	Sultan Moulay Slimane University (MOROCCO)	STATE OF INFLUENCE MARKETING IN MOROCCO AND FRANCE
Okorafor Uneke Onyeka-Ubaka Josephine Nneamaka	Yaba College of Technology (NIGERIA) University of Lagos (NIGERIA)	MULTIPLE REGRESSION ANALYSIS OF THE IMPACT OF SOME SELECTED MACRO – ECONOMIC VARIABLES ON THE GROSS DOMESTIC PRODUCT (GDP)
Dr. Deepali Tomar Ms. Sapna Rawat	Himalayiya University (INDIA)	AN ANALYSIS OF PERFORMANCE OF MICRO ENTERPRISES- WITH SPECIAL REFERENCE TO DEHRADUN DISTRICT OF UTTARAKHAND
Dr. Nataliia Antoniuk	University of Graz (AUSTRIA)	SOCIAL TRANSFORMATIONS IN THE EU UNDER THE INFLUENCE OF MIGRATION (USING THE EXAMPLE OF THE WAR IN UKRAINE)
BENNANI Fatima Zahra DINAR Brahim BENJOUID Zakaria	Hassan 1st Settat University (MOROCCO) Hassan 2 University (MOROCCO)	WHAT TECHNOLOGIES ARE TRANSFERRED TO MOROCCO THROUGH FOREIGN DIRECT INVESTMENT?
FATOKI, OLAWALE JOSEPH	NIGERIA	INTERNAL CONTROL AND PERFORMANCE OF SMALL AND MEDIUM SCALE ENTERPRISES IN ILARO, OGUN STATE, NIGERIA (STUDY OF SOME SELECTED SMALL AND MEDIUM SCALE ENTERPRISES IN ILARO, OGUN STATE NIGERIA)

DATE

• 23.02.2024

TIME

• 11³⁰–13³⁰

SESSION

- HALL-1
- SESSION-2

HEAD OF SESSION: Assist. Prof. Dr. Sinan ÖZYURT

Assist. Prof. Dr. Sinan ÖZYURT	Gaziantep Islam Science and Technology University (TÜRKİYE)	COMPARATIVE ANALYSIS OF CABOVERDEAN AND PAPIAMENTO CREOLE LANGUAGES WITHIN THE CONTEXT OF VARIATIONIST AND INTERACTIONAL SOCIOLINGUISTICS
Assist. Prof. Dr. Sinan ÖZYURT Assoc. Prof. Dr. Ahmet Selçuk AKDEMİR	Gaziantep Islam Science and Technology University (TÜRKİYE) Malatya Turgut Özal University (TÜRKİYE)	FROM THEORY TO PRACTICE: TRANSLANGUAGING AS A TRANSFORMATIVE PARADIGM IN DIVERSE MULTILINGUAL CONTEXTS
Aynur Mirzeyeva	Azerbaijan State University (AZERBAIJAN)	ETHNOTOPONYMS OF AGDAM
Sakhibova Sevinj Kamal kyzy	Sumgayit State University (AZERBAIJAN)	BASIC PRINCIPLES FOR TEACHING SIMPLE SENTENCES IN SECONDARY SCHOOL
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Halil ERZEN Assoc. Prof. Dr. Ruken KARADUMAN	Yüzüncü Yıl University (TÜRKİYE) Bayburt University (TÜRKİYE)	NAME SYMBOLISM IN ŞEYHÎ'S HÜSREV U ŞÎRÎN MESNEVİ
Assoc. Prof. Dr. Tamilla ALIYEVA	Dokuz Eylül University (TÜRKİYE)	RELIGIOUS MOTIFS IN AHMET HAMDİ TANPINAR'S "HUZUR"
Sevda Aghayeva Aydın gizi	Azerbaijan State Pedagogical University (AZERBAIJAN)	TWO SONS OF ONE MOTHER: M. ATATURK AND H. ALIYEV

DATE

• 23.02.2024

TIME

• 11³⁰–13³⁰

SESSION

- HALL-2
- SESSION-2

HEAD OF SESSION: Dr. Bahar Suvacı

Res. Asst. Emre YAŞAR Lect. İsmail ÖZTÜRK	Isparta University of Applied Sciences (TÜRKİYE) Kırıkkale University (TÜRKİYE)	BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF NATIONAL POSTGRADUATE THESES ON EMPLOYER BRANDING
Pelinsu UÇAR Prof. Dr. Sertaç ÇİFCİ	Bolu Abant İzzet Baysal University (TÜRKİYE) Bolu Abant İzzet Baysal University (TÜRKİYE)	THE EFFECT OF IMPULSIVE AND OBSESSIVE- COMPULSIVE BUYING BEHAVIORS ON POST-PURCHASE REGRET AND REPURCHASE INTENTION
E. Ahsen DEMİRCİOĞLU	Ege University (TÜRKİYE)	AN EVALUATION ON THE IMPACT OF INDUSTRY 4.0 ON DIGITAL NEWSPAPER BUSINESSES IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE COMPETITIVE ADVANTAGE
Hülya Tuğçe ÜLGER Prof. Dr. Hasan BÜLBÜL	Niğde Ömer Halisdemir University (TÜRKİYE) Necmettin Erbakan University (TÜRKİYE)	INNOVATIVE APPLICATIONS IN SUPPLY CHAIN AND THEIR IMPORTANCE
Dr. Bahar Suvacı Ateş Yamacı	Anadolu University (TÜRKİYE) Anadolu University (TÜRKİYE)	BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF THESIS STUDIES ON KNOWLEDGE SECURITY
Huriye YILDIZ Assoc. Prof. Dr. Osman EROĞLU	Mardin Artuklu University (TÜRKİYE) Mardin Artuklu University (TÜRKİYE)	THE EFFECT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE ON CULTURAL INTELLIGENCE: A RESEARCH ON UNIVERSITY STUDENTS
Assist. Prof. Dr. Coşkun ERDOĞAN	Ataturk University (TÜRKİYE)	AN EXAMINATION ON THE SOCIAL AND CULTURAL STRUCTURE OF THE CITY OF ALMALIGH IN THE MIDDLE AGES

DATE

• 23.02.2024

TIME

• 11³⁰–13³⁰

SESSION

- HALL-3
- SESSION-2

HEAD OF SESSION: Zohaib Hassan Sain

Zohaib Hassan Sain	Superior University (PAKISTAN)	THE INTEGRATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR HIGHER EDUCATION ADVANCEMENT IN PAKISTAN
Zohaib Hassan Sain	Superior University (PAKISTAN)	BLENDED LEARNING: NAVIGATING CHALLENGES, FUTURE TRAJECTORIES, AND RECOMMENDATIONS
Chennai Yasmine Ouassaf Mebarka Belaidi Salah	LMCE Laboratory, University of Biskra (ALGERIA)	3D-QSAR, PHARMACOPHORE MODELING, AND MOLECULAR DYNAMICS STUDY FOR INDOLYL-ARYL-SULFONE DERIVATIVES
Naoual Mamdouh Mouna Hajjaj El hassania Rahou	Hassan1 University (MOROCCO)	IMPACT OF DIGITAL TRANSFORMATION ON FIRM PERFORMANCE
Ikramuddin Junejo Soonh Mangi Ummi Naiemah Sarai Muhammad Saad	Postdoc Fellow Universiti Malaysia Perlis (UniMap) (MALAYSIA) SZABIST University (PAKISTAN) Universiti Malaysia Perlis (MALAYSIA) Daffodil International University (BANGLADESH) SZABIST University (PAKISTAN)	IMPACT OF GREEN MARKETING PRACTICES AND CSR ON BUSINESS PERFORMANCE IN SMES OF PAKISTAN
Chems Eddine BOUKHEDIMI	University of Tizi Ouzou (ALGERIA)	EXAMINING THE IMPACT OF MARITAL STATUS ON THE E-SATISFACTION OF ALGERIAN E- SHOPPERS
Edwin Lim Wei Bin Mohd Kamarul Irwan Abdul Rahim	Universiti Utara Malaysia (MALAYSIA)	THE GROWTH OF E-COMMERCE AFTER COVID-19 AND THE EFFECTS ON ENVIRONMENT
Dr. Jelena Bijeljic	The Academy of applied technical and preschool studies Niš (SERBIA)	APPLICATION OF ORGANIZATION METHODS IN THE MANAGEMENT OF CONSTRUCTION WASTE

DATE

• 23.02.2024

TIME

• 14⁰⁰–16⁰⁰

SESSION

- HALL-1
- SESSION-3

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. Osman BAYRAKTUTAN

Assist. Prof. Dr. Esra YILDIZ	Yalova University (TÜRKİYE)	AUTOPSY REPORTS IN THE OTTOMAN HEALTH SYSTEM -SPECIFICALLY WITH KADI RECISTS-
Assist. Prof. Dr. Esra YILDIZ	Yalova University (TÜRKİYE)	ESTATES OF HEALTH WORKERS IN THE OTTOMAN EMPIRE
Assoc. Prof. Dr. Osman BAYRAKTUTAN	Atatürk University (TÜRKİYE)	INSTRUCTOR FACTOR IN QURANIC EDUCATION AND INSTRUCTION
Yusuf Nar	Yalova University (TÜRKİYE)	EVALUTION OF QURANIST DISCOURSES
Esin Aktepe	Nevşehir Hacı Bektaş Veli University (TÜRKİYE)	THE FEATURES OF THE PROPHET (S.A.S.) IN THE AHKÂMU'L-KUR'AN OF EBU BAKIR AL-CESSÂS, -SPECIALLY OF SURAH AHZAB
Assist. Prof. Dr. Hasan Fehmi Ulus	Kırklareli University (TÜRKİYE)	A LOOK AT THE CONCEPT OF SOCIAL RELATIONSHIPS IN THE LIGHT OF THE QURAN
Dr. Mahir Haydar Oglu GARIBOV	Baku State University (AZERBAIJAN)	ARTICLES OF AHMED AGAOGLU IN "HIKMAT" NEWSPAPER

DATE

• 23.02.2024

TIME

• 14⁰⁰–16⁰⁰

SESSION

- HALL-2
- SESSION-3

HEAD OF SESSION: Prof. Dr. Mehmet Zeki DUMAN

Assoc. Prof. Dr. Çiçek Coşkun	Başkent University (TÜRKİYE)	ON THE IMPACT OF VIRTUAL MUSEUMS ON SOCIAL EQUALITY
Prof. Dr. Mehmet Zeki DUMAN	Van Yüzüncü Yıl University (TÜRKİYE)	THE PHENOMENON OF EXTERNAL MIGRATION IN TURKEY LOOKING FROM THE WORK CALLED "11.PERON"
Prof. Dr. Mehmet Zeki DUMAN	Van Yüzüncü Yıl University (TÜRKİYE)	LOOKING AT SEASONAL AGRICULTURAL WORK IN TURKEY FROM THE NOVEL CALLED "ON THE FERTILE LAND"
Nihan Selin Soylu-Konak	Ege University (TÜRKİYE)	AN OVERVIEW OF CONSUMER BEHAVIOR FROM THE PERSPECTIVE OF SOCIAL PSYCHOLOGY
Nihan Selin Soylu-Konak	Ege University (TÜRKİYE)	EVALUATION OF MORAL DILEMMA APPRAISALS AS AN IMPRESSION MANAGEMENT STRATEGY WITH THE STEREOTYPE CONTENT MODEL APPROACH
Aleyna AYDIN Berivan SİZER Tülay KOÇ Zülal Hüsnâ KAPLAN Semra ÖZKAN	Fırat University (TÜRKİYE) Fırat University (TÜRKİYE) Fırat University (TÜRKİYE) Fırat University (TÜRKİYE) Fırat University (TÜRKİYE)	PSYCHOSOCIAL EFFECTS OF THE JANUARY 24, 2020 ELAZIG EARTHQUAKE ON FIRAT UNIVERSITY STUDENTS

DATE

• 23.02.2024

TIME

• 14⁰⁰–16⁰⁰

SESSION

- HALL-3
- SESSION-3

HEAD OF SESSION: Fr. Baiju Thomas

Svitlana Hanaba	National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi (UKRAINE)	POST-TRAUMATIC PERSONALITY GROWTH: BODY RESOURCES
Mahran Al-Ghayeb Nayef Jomaa Jomaa	Al-Ma'ali University (SYRIA) University of Technology and Applied Sciences-Salalah (OMAN)	GRAMMATICAL ERRORS IN L2 WRITING BY EFL SYRIAN UNDERGRADUATES
Imola Katalin NAGY	Sapientia Hungarian University of Transylvania (HUNGARIAN)	INCLUSIVE COMMUNICATION IN THE EU AND PC TERMINOLOGY
Dr. Gabriella Kovács	University of Transylvania (HUNGARIAN)	TEACHING TECHNICAL TRANSLATION TO TRANSLATOR TRAINEES
Ayesha Batool Dr. Farkhanda Anjum	University of Agriculture (PAKISTAN)	ROLE OF DIGITAL MARKETS IN INCREASING THE JUNK FOOD UPTAKE AND ITS EFFECTS ON HEALTH OF CHILDREN IN PUNJAB, PAKISTAN
Assoc. Prof. Asif Iqbal	Alhamd Islamic University (PAKISTAN)	IS CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY A UNIVERSAL PHENOMENON?
Abdulgaffar Muhammad Sunday Jones ANIEFOR Francis, A. IKENGA Edirin JERO	Ahmadu Bello University (NIGERIA) Delta State University (NIGERIA) Delta State University (NIGERIA) Delta State University (NIGERIA)	HARNESSING TECHNOLOGY TO COUNTER KIDNAPPING AND PROMOTE ECONOMIC GROWTH IN NIGERIA: LESSONS FROM COLOMBIA AND MEXICO
Fr. Baiju Thomas	Ramakrishna Mission Vivekananda Educational and Research Institute (INDIA)	A STUDY ON PROMOTING SOCIAL ENGAGEMENT OF STUDENTS ENHANCES ACADEMIC ACHIEVEMENTS IN THE 21ST CENTURY EDUCATIONAL SYSTEMS

DATE

• 23.02.2024

TIME

• 16³⁰–18³⁰

SESSION

- HALL-1
- SESSION-4

HEAD OF SESSION: Dr. Ali ŞAHİN

Murat MUYAN Assoc. Prof. Dr. Emre Ozan TİNGAZ	İstanbul Aydın University (TÜRKİYE) Gazi University (TÜRKİYE)	CERTIFICATION PROCESS IN EXERCISE AND SPORTS PSYCHOLOGY EXAMPLES IN TÜRKİYE AND THE WORLD
Ayşegül ACAR Neslihan ARIKAN FİDAN	Gazi University (TÜRKİYE) Gazi University (TÜRKİYE)	EVALUATION OF E-SPORTS WITH ITS POSITIVE AND NEGATIVE EFFECTS
Sefa Çağlar YURTYERİ Assoc. Prof. Dr. Kurtuluş ÖZLÜ	Amasya University (TÜRKİYE) Amasya University (TÜRKİYE)	INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PHYSICAL EDUCATION TEACHER' CANDIDATES' EMOTIONS, ATTITUDES AND CONCERNS AND THEIR SELF-EFFICIENCY TOWARDS INCLUSIVE EDUCATION
Mujkan MEMMEDZADE	Azerbaijan State Academy of Physical Education and Sports (AZERBAIJAN)	PROBLEMS OF DEVELOPING MANAGEMENT SKILLS OF STUDENTS
Dr. Ömer ZAMBAK Dr. Cüneyt ŞENSOY Şükrü DEMİRCİ Emine Zehra ÇOLAK Noyan PAMUKÇU Seyit NAKİT	Gümüşhane University (TÜRKİYE) Gazi University (TÜRKİYE) Ankara University (TÜRKİYE) Gümüşhane University (TÜRKİYE) Ankara University (TÜRKİYE) Erciyes University (TÜRKİYE)	COMPARISON OF RUNNING-BASED ENDURANCE, STRENGTH AND HOBBY WORKOUTS IN TERMS OF SOME PERFORMANCE AND ANTHROPOMETRIC CHARACTERISTICS
Dr. Ali ŞAHİN	Kırkpınar Secondary School (TÜRKİYE)	A CLASSROOM TEACHER'S THOUGHTS ON TEACHING MATHEMATICS
Dr. Ali ŞAHİN	Kırkpınar Secondary School (TÜRKİYE)	DESCRIPTIVE ANALYSIS OF GRADUATE STUDIES APPLIED WITH HOLISTIC BRAIN MODEL

DATE

• 23.02.2024

TIME

• 16³⁰–18³⁰

SESSION

- HALL-2
- SESSION-4

HEAD OF SESSION: Dr. Zamin Aliyev

Dr. Zamin Aliyev Dr. Kadir Ekberov	Nakhchivan State University (TÜRKİYE) Nakhchivan State University (TÜRKİYE)	ATTEMPTS OF ARMENIANS TO JUSTIFY THEIR TERRITORIAL CLAIMS TO THE YEREVAN REGION (END OF THE XIX CENTURY, BEGINNING OF THE XX CENTURY)
Master's Student Sena Akbulut Assoc. Prof. Dr. Erdi Erdoğan	Kırıkkale University (TÜRKİYE) Kırıkkale University (TÜRKİYE)	PRE-SERVICE SOCIAL STUDIES TEACHERS' TECHNOSTRESS AND THEIR COMPETENCIES FOR ONLINE TEACHING: A DOCUMENT REVIEW
Res. Asst. Funda ALTAN AYDIN Res. Asst. Zeynep YILMAZ ŞİMŞEK	Van Yüzüncü Yıl University (TÜRKİYE) Bingöl University (TÜRKİYE)	SINKHOLES AND THE IMPORTANCE OF SINKHOLES FOR POLJES
Res. Asst. Funda ALTAN AYDIN Res. Asst. Zeynep YILMAZ ŞİMŞEK	Van Yüzüncü Yıl University (TÜRKİYE) Bingöl University (TÜRKİYE)	NATURAL ENVIRONMENT AND HUMAN INTERACTION IN THE POLJES LOCATED IN THE SOUTH OF THE MUĞLA LIMESTONE PLATEAU
Sena KAMIŞ Assoc. Prof. Dr. Erdi ERDOĞAN	Kırıkkale University (TÜRKİYE) Kırıkkale University (TÜRKİYE)	EXAMINATION OF SOCIAL STUDIES TEACHERS' PERSPECTIVES ON CITIZENSHIP EDUCATION FOR ASYLUM SEEKER STUDENTS
Büşra KARA Assoc. Prof. Dr. Erdi Erdoğan	Kırıkkale University (TÜRKİYE) Kırıkkale University (TÜRKİYE)	SOCIAL STUDIES TEACHERS' TECHNOSTRESS: A DOCUMENT REVIEW
Lect. Mustafa Yükseler Prof. Dr. Gökhan Tenikler	Mugla Sıtkı Kocman University (TÜRKİYE) Dokuz Eylül University (TÜRKİYE)	ASSESSMENT OF VULNERABILITY TO NATURAL DISASTERS AT THE PROVINCIAL LEVEL IN TÜRKİYE BASED ON SOCIO-ECONOMIC INDICATORS
Dr. Şevki DANACIOĞLU	Bakırçay University (TÜRKİYE)	SPATIO-TEMPORAL FOREST COVER CHANGE DETECTION USING REMOTE SENSING TECHNIQUES IN İZMİR CITY, TURKEY

DATE

• 23.02.2024

TIME

• 16³⁰–18³⁰

SESSION

- HALL-3
- SESSION-4

HEAD OF SESSION: Mina Mahbod

Mina Mahbod	Farhangian University (IRAN)	THE PSYCHOLOGICAL IMPACTS OF CLIMATE CHANGE AGRICULTURE-DEPENDENT COMMUNITIES: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT
Mina Mahbod	Farhangian University (IRAN)	CLIMATE CHANGE AND RURAL MENTAL HEALTH: A COMPREHENSIVE OVERVIEW AND SUGGESTIONS FOR ACTION
Mina Mahbod Amir PARNIAN	Farhangian University (IRAN) National Salinity Research Center (NSRC) (IRAN)	CLIMATE CHANGE AND GLOBAL WARMING: EFFECTS, AND CHANGES FOR COMMUNITIES AND SOCIAL LIFE
Muhammad Bello Nawaila	Federal College of Education Jamaare (NIGERIA)	IOT TECHNOLOGIES FOR SMART CITIES: A REVIEW
Ionela RUS Prof. Dr. Remus RUNCAN Assoc. Prof. Dr. Dr. Patricia RUNCAN	"Aurel Vlaicu" University of Arad (ROMANIA) West University of Timisoara (ROMANIA)	THE LIFE AND SOCIAL ENVIRONMENT OF YOUNG PEOPLE OUT OF THE PLACEMENT REGIME
Phan Kim Huong Bui Hoang Tan	Phan Kim Huong (VIETNAM) Bui Hoang Tan (VIETNAM)	AN ANALYSIS OF TESTING AND ASSESSMENT ACTIVITIES OF STUDENTS' LEARNING RESULTS: A CASE STUDY AT THE HIGH SCHOOL OF CAN THO UNIVERSITY
Chidimma Ben-Ann Okwundu Ikemsinachi Prince Ukoha	St Joseph's Seminary Special Science School (NIGERIA)	EFFECT OF SIMULATION ON STUDENTS' ACHIEVEMENT IN SENIOR SECONDARY SCHOOL MATHEMATICS (ALGEBRA)
Chidimma Ben-Ann Efobi Ikemsinachi Prince Ukoha	St Joseph's Seminary Special Science School (NIGERIA) Ikemsinachi Prince Ukoha (NIGERIA)	EFFECT OF SIMULATION ON STUDENTS' ACHIEVEMENT IN SENIOR SECONDARY SCHOOL MATHEMATICS (ALGEBRA)

DATE

• 24.02.2024

TIME

• 09⁰⁰–11⁰⁰

SESSION

- HALL-1
- SESSION-1

HEAD OF SESSION: Lect. Irina-Ana DROBOT

Assist. Prof. Dr. Yakut AKBAY	Ankara Science University (TÜRKİYE)	THE INTENTIONAL GENDER AMBIGUITY IN VIRGINIA WOOLF'S ORLANDO: A BIOGRAPHY
Dr. Melek KAYMAZ MERT	Bursa Technical University (TÜRKİYE)	THE BEGINNING OF FEMINIST MAGAZINE PUBLISHING IN THE USA
Ozlem Yagcioglu	Dokuz Eylul University (TÜRKİYE)	CONTRIBUTIONS OF THE INTERNATIONAL LANGUAGE AND EDUCATION ASSOCIATIONS TO PROFESSIONAL DEVELOPMENT IN LANGUAGE EDUCATION
Ozlem Yagcioglu	Dokuz Eylul University (TÜRKİYE)	COMMUNICATIVE APPROACH IN ENGLISH LANGUAGE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY
Ibrahim Ahmed Habeeb Nayef Jomaa Jomaa	Karabuk University (TÜRKİYE) University of Technology and Applied Sciences- Salalah (OMAN)	AN EXPLORATORY STUDY OF REPORTING VERBS BY CHINESE OFFICIALS DURING COVID- 19
Lect. Irina-Ana DROBOT	Technical University of Civil Engineering Bucharest (ROMANIA)	JOHN CLARE, BRITISH ROMANTIC POET: HIS AUTHENTIC LOVE FOR NATURE
Assist. Prof. Dr. Volha KORBUT SALMAN	Yozgat Bozok University (TÜRKİYE)	THE FUNCTION OF POSTSCRIPTS IN IRIS MURDOCH'S NOVEL THE BLACK PRINCE

DATE

• 24.02.2024

TIME

• 09⁰⁰–11⁰⁰

SESSION

- HALL-2
- SESSION-1

HEAD OF SESSION: Assist. Prof. Dr. Taner TURAN

Assist. Prof. Dr. Mine Nihan DOĞAN Assist. Prof. Dr. Taner TURAN	İzmir Demokrasi University (TÜRKİYE) İzmir Demokrasi University (TÜRKİYE)	METAFICTION IN POSTMODERN THEATRE
Assist. Prof. Dr. Taner TURAN Assist. Prof. Dr. Mine Nihan DOĞAN	Osmaniye Korkut Ata University (TÜRKİYE) İzmir Demokrasi University (TÜRKİYE)	FASHION AND ITS MEANINGS FROM NOVEL TO TV SERIES: THE CASE OF AŞK-I
PhD. Aybeniz Hasanova	ANAS Acad. Z.M. Bunyadov named after Oriental studies Institute (AZERBAIJAN)	HYDROTOPONYMS OF EASTERN AZERBAIJAN
Ayris Özüm BOLATOĞLU Lect. Dr. Zafer DURAN	Alanya Alaaddin Keykubat University (TÜRKİYE) Alanya Alaaddin Keykubat University (TÜRKİYE)	THE EFFECT OF AIRLINE SERVICE QUALITY ON CUSTOMER SATISFACTION AND LOYALTY: A STUDY OF POST-COVID19
Ress. Asst. İpek GÜRSOY	Tarsus University (TÜRKİYE)	ANALYZING THE DROPSHIPPING MODEL IN TÜRKİYE USING GOOGLE TREND

DATE

• 24.02.2024

TIME

• 09⁰⁰–11⁰⁰

SESSION

- HALL-3
- SESSION-1

HEAD OF SESSION: Dwi Ayu Septiyani

Muhammad Satrio Juliyanto Rafi Alkaf Asy Syafi Muh Fatkhurrozi Muhammad Taufiq Abadi	State Islamic University K.H. (INDONESIA)	HISTORY OF NEO-CLASSICAL, CAPITALISM, SOCIALISM, KEYNESIAN ECONOMIC THOUGHT
Fifi Afista Nurul Kholisha Tahani Salsabila Ade Gunawan	State Islamic University K.H. (INDONESIA)	THE HISTORY OF THE ESTABLISHMENT, FUNCTION AND OBJECTIVES OF SHARIA PAWNSHOP AS AN ECONOMIC DRIVER IN INDONESIA
Bela Fitriani Ni'mah Mu'aliyah Muhammad Azhar Husni M. Aris Safii Muhammad Taufiq Abadi	State Islamic University K.H. (INDONESIA)	MONETARY AND FISCAL POLICY
Hilya Hana Putri Mohammad Kaka Syahwa Abbas Siti Amalia Nurul Hadidah Muhammad Taufiq Abadi M. Aris Safii	State Islamic University K.H. (INDONESIA)	EXPLORING THE CONCEPT OF MARKET EQUILIBRIUM IN MACROECONOMIC ANALYSIS
Dwi Ayu Septiyani Riema Ainun Nissa Muthia Husna Qolby Ibrahim Abdu Salam Muhammad Aris Syafi'i, M.E.I	State Islamic University K.H. (INDONESIA)	HISTORY OF MERCANTILIST AND CLASSICAL ECONOMIC TOUGHT (ADAM SMITH)
Indiarti Amrih Hantari Hendri Hermawan Adinugraha	UIN KH Abdurrahman Wahid Pekalongan (INDONESIA)	THE ROLE OF DIGITAL MARKETING IN IMPROVE COMPETITIVENESS ISLAMIC COOPERATIVE FINANCIAL INSTITUTIONS IN INDONESIA
Hilmi Dzaki Uswatun Khasanah Hilda Safitri M farhan Ahnaf Muhammad Aris Syafi'i M. E. I	State Islamic University K.H. (INDONESIA)	ECONOMIC THOUGHT OF CONTEMPORARY MUSLIM SCIENTISTS

DATE

• 24.02.2024

TIME

• 11³⁰–13³⁰

SESSION

- HALL-1
- SESSION-2

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. Abdullah BALIKÇI

Assoc. Prof. Dr. Halük ÜNSAL Melike ÇINAR	Gazi University (TÜRKİYE) Gazi University (TÜRKİYE)	THE EFFECT OF THE MIDDLE SCHOOL MATHEMATICS COURSE DESIGNED ACCORDING TO THE FLIPPED CLASSROOM MODEL ON THE ACADEMIC ACHIEVEMENT AND MOTIVATION OF STUDENTS IN THE SUBJECTS OF PERCENTAGES, LINES AND ANGLES, POLYGONS
Assoc. Prof. Dr. Abdullah BALIKÇI	Istanbul University- Cerrahpasa (TÜRKİYE)	EVALUATION OF THE 12th DEVELOPMENT PLAN IN TERMS OF EDUCATION
Assoc. Prof. Dr. Abdullah BALIKÇI	Istanbul University- Cerrahpasa (TÜRKİYE)	WHAT IS THE CONTRIBUTION OF NATIONAL EDUCATION COUNCILS TO THE EDUCATION- TECHNOLOGY RELATIONSHIP? A CONTENT ANALYSIS
Feyza Yalçinkaya Assoc. Prof. Dr. Abdullah Teyfur Erdoğdu	Yıldız Technical University (TÜRKİYE) Yıldız Technical University (TÜRKİYE)	CONSCIOUSNESS AND SARTRE
Dr. Oğuz KILINÇ	Turkish Maarif Foundation (TÜRKİYE)	A WRITER WHO DEDICATED HIS LIFE TO EDUCATION "HALIDE EDİP ADIVAR"
Dr. Oğuz KILINÇ	Turkish Maarif Foundation (TÜRKİYE)	JUNG TYPOLOGY IN SEVİNÇ ÇOKUM'S NOVEL "BİZİM DİYAR"
Özlem ÇETİN Assoc. Prof. Dr. Nuran TUNCER	Tokat Gaziosmanpaşa University (TÜRKİYE) Tokat Gaziosmanpaşa University (TÜRKİYE)	HIGH SCHOOL STUDENTS' VIEWS ON INTERACTIVE BOOK READING
Assist. Prof. Dr. Muhammet Emin TÜRKOĞLU	Afyon Kocatepe Univesitiy (TÜRKİYE)	LONG TERM (2024-2053) DEVELOPMENT STRATEGIES IN EDUCATION: EXAMINATION OF THE 12TH DEVELOPMENT PLAN IN TERMS OF QUALIFIED EDUCATION AND SOCIETY

DATE

• 24.02.2024

TIME

• 11³⁰–13³⁰

SESSION

- HALL-2
- SESSION-2

HEAD OF SESSION: Assist. Prof. Dr. Nihat DEMİRKOL

Ayətəxan ZİYAD (İsgəndərov) Dr.Elvan CAFEROV Zemfira Anacan	Azerbaijan State Pedagogical University (AZERBAIJAN) Azerbaijan State Pedagogical University (AZERBAIJAN) Azerbaijan State Pedagogical University (AZERBAIJAN)	THE PROBLEM OF THE ROLE OF EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE PEDAGOGICAL PROCESS IN THE PERIODICAL PEDAGOGICAL PRESS
Ayətəxan ZİYAD (İsgəndərov) Zemfira Anacan	Azerbaijan State Pedagogical University (AZERBAIJAN)	POSSIBILITIES AND WAYS OF EDUCATIONAL TECHNOLOGY RESEARCH INFLUENCE ON THE PEDAGOGICAL PROCESS
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Emin KALGI	Ardahan University (TÜRKİYE)	RELIGIOSITY AND DIMENSIONS OF RELIGIOSITY
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Emin KALGI	Ardahan University (TÜRKİYE)	ELEMENTS FORMING PERSONALITY AND PERSONALITY TYPES
Musa GÜL Kadir AL	Atatürk University (TÜRKİYE) İğdır University (TÜRKİYE)	THE CONCEPT OF CHASTITY AS A SUFI TERM
Assoc. Prof. Dr. Osman BAYRAKTUTAN Assist. Prof. Dr. Nihat DEMİRKOL	Atatürk University (TÜRKİYE) İğdır University (TÜRKİYE)	EREN, Ş. (2020) DISCUSSED VERSES (TODAY'S TAFSİR PROBLEMS AND SOLUTION SUGGESTIONS)
Duygu Eslek	Çanakkale 18 Mart University (TÜRKİYE)	PROBLEMS AND NEEDS OF UNIVERSITY STUDENTS IN THE PROCESS OF ADAPTATION TO UNIVERSITY: A QUALITATIVE STUDY
Duygu Eslek	Çanakkale 18 Mart University (TÜRKİYE)	"OUR LESSON: SAFE RELATIONSHIPS" CHILD SEXUAL ABUSE PREVENTION PROGRAM: TEACHER IMPLEMENTATIONS

DATE

• 24.02.2024

TIME

• 11³⁰–13³⁰

SESSION

- HALL-3
- SESSION-2

HEAD OF SESSION: Laila Ameliya

Aisyah Amini Zakiyah Mubarak Muhammad Sultan Mubarak	State Islamic University K.H. (INDONESIA)	EXPORATION OF THE VALUES OF MONOTHEISM IN THE FINANCIAL STATEMENTS OF ISLAMIC BANKING INSTITUTIONS
Laila Ameliya Muhammad Taufiq Abadi Muhammad Sultan Mubarak	State Islamic University K.H. (INDONESIA)	FEASIBILITY STUDY ANALYSIS OF PURING FABRIC IN PAKISPUTIH VILLAGE KEDUNGWUNI SUBDISTRICT
Hasna Huwaidah Lilis Arviani Umi Fikriyah Muhamad Syahrul Arifin	State Islamic University K.H. (INDONESIA)	ISLAMIC BANK IN INDONESIA
Fadrika Hening Mangesti Neriza Apriani Okta Trifiana Ade Gunawan	State Islamic University K.H. (INDONESIA)	WAQF AND ZAKAT INSTITUTIONS
Laila Kholisa Azzahra Lizianil Azizah Aulia Nailis Slamah Ria Anisatus Solihah	State Islamic University K.H. (INDONESIA)	SHARIA PENSION FUNDS
Angga Candra Winata Minkhatul Maula Ridwan Abu Djibran Aris Syafi'i	State Islamic University K.H. (INDONESIA)	ECONOMIC THOUGHT OF INDONESIAN MUSLIM SCIENTISTS (COKROAMINOTO, SYFRUDIN PRAWIRANEGARA, MOH. HATTA, H. ABDUL MALIK KARIM AMRULLAH)
M. FAUZI Muhammad Rizqian MUWAFI	UIN KH. Abdurrahman Wahid Pekalongan (INDONESIA) ITSNU Pekalongan (INDONESIA)	SUKUK DEVELOPMENT: OPPORTUNITIES IN INDONESIA

DATE

• 24.02.2024

TIME

• 14⁰⁰–16⁰⁰

SESSION

- HALL-1
- SESSION-3

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. Verdiyeva Gunay Vilayat

Dr. Hami AKMAN	Van Yüzüncü Yıl University (TÜRKİYE)	IDIOMS FORMED WITH TURKISH ORGAN NAMES IN ALİ ŞİR NEVÂ'Î'S DIVAN NAMED BEDÂ'Î'U'L-VASAD
Dr. Hami AKMAN	Van Yüzüncü Yıl University (TÜRKİYE)	COMMON IDIOMS IN VAN DIALECT AND TURKMEN TURKISH AND SOME SOUND CHANGES IN THESE IDIOMS
Shakar Mammadova	ADPU (AZERBAIJAN)	THE IMPORTANCE OF THE LATIN ALPHABET IN TURKISH LANGUAGES
Assoc. Prof. Dr. Verdiyeva Gunay Vilayat	Institute of Oriental Studies named after Z.M.Bunyadov of ANAS (AZERBAIJAN)	LANGUAGE POLICY IN MODERN IRAN
Büşra Yücel Prof. Dr. Mümtaz Sarıççek	Erciyes University (TÜRKİYE) Erciyes University (TÜRKİYE)	THE EVALUATION OF TALES OF FARUK DUMAN "VOICES OF OTHER VOICES" IN TERMS OF TYPE ISSUES
Mohbaliyeva Shabnam Vahid	Sumgayit State University (AZERBAIJAN)	ON SOME DIFFICULTIES IN TEACHING NORMS OF ORPHOEPEY
Assoc. Prof. Dr. Rena Rzayeva	Institute of Oriental Studies named after Z.M.Bunyadov of ANAS (AZERBAIJAN)	"MUNISNAMA" AS AN EXAMPLE OF TRANSLATION
Səfərova Nətvən Füzuli	Sumgait State University (AZERBAIJAN)	PROBLEM OF DYSLEXIA IN JUNIOR SCHOOL AGE

DATE

• 24.02.2024

TIME

• 14⁰⁰–16⁰⁰

SESSION

- HALL-2
- SESSION-3

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. Ünal YERLİKAYA

Assist. Prof. Dr. Hande Seher DEMİR	AHBVÜ (TÜRKİYE)	AN ADMISSIBILITY CRITERIA RELATING TO THE JURISDICTION OF THE ECHR: VICTIM STATUS OF THE APPLICANT
Assoc. Prof. Dr. Emrah ATAR Rabia TORLAK	Recep Tayyip Erdoğan University (TÜRKİYE) Recep Tayyip Erdoğan University (TÜRKİYE)	EVALUATION OF TURKEY'S RENEWABLE ENERGY POLICIES IN REGARD TO IMPLEMENTED INTERNATIONAL POLICIES
Assoc. Prof. Dr. Ünal YERLİKAYA	Süleyman Demirel University (TÜRKİYE)	THE PLACE AND FUNCTION OF 'AYN-DAYN DISTINCTION IN UNDERSTANDING THE HANAFİ CONTRACT THEORY -A REVIEW IN THE CONTEXT OF THE LAW OF OBLIGATIONS-
Assoc. Prof. Dr. Hilmiye TÜRESİN Fatma Nur ALBAN	Manisa Celal Bayar University (TÜRKİYE) Manisa Celal Bayar University (TÜRKİYE)	A STUDY ON GENERATION Z'S EXPOSURE LEVELS TO CYBER BULLYING
Dr. Güven YARIMBATMAN	Van Yüzüncü Yıl University (TÜRKİYE)	EFFECTIVENESS OF THE LEGISLATURE IN THE PRESIDENTIAL GOVERNMENT SYSTEM

DATE

• 24.02.2024

TIME

• 14⁰⁰–16⁰⁰

SESSION

- HALL-3
- SESSION-3

HEAD OF SESSION: Prof. Dr. Hasan Nejat Seyhun

Cihat ÖZDAĞ Dr. Meysure Evren ÇELİK SÜTİÇER	İstanbul Esenyurt University (TÜRKİYE) İstanbul Esenyurt University (TÜRKİYE)	THE IMPACT OF SERVICE QUALITY ON BRAND LOYALTY IN AIRLINE COMPANIES
Res. Assist. Aras YOLUSEVER	İstanbul Kültür University (TÜRKİYE)	TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT AND SMES: MODELING TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT WITH EVOLUTIONARY GAME THEORY
Dr. Çağrı ULU	Izmir Kavram Vocational School (TÜRKİYE)	MARKET MOVES: UNRAVELING CAUSAL DYNAMICS IN FENERBAHÇE'S FINANCIAL DUO AND BITCOIN
Prof. Dr. Hasan Nejat Seyhun Dr. Süreyya Burcu Avcı	University of Michigan (USA) University of Michigan (USA)	INITIAL PUBLIC OFFERINGS AND DELISTINGS IN TURKIYE
Dr. Ayşegül KETENCİ	İstanbul Kültür University (TÜRKİYE)	BRICS ENLARGEMENT AND THE NEW WORLD ORDER
Ecem TURGUT Prof. Dr. Okyay UÇAN	Niğde Ömer Halisdemir University (TÜRKİYE) Niğde Ömer Halisdemir University (TÜRKİYE)	MUNDELL FLEMING MODEL IN DETERMINING EXCHANGE RATE DYNAMICS: A SAMPLE OF SELECTED MIDDLE-INCOME COUNTRIES (1995-2021)

DATE

• 24.02.2024

TIME

• 16³⁰–18³⁰

SESSION

- HALL-1
- SESSION-4

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. Ercan YILMAZ

Durnisa SAFAROVA	ANAS Institute of Folklore (AZERBAIJAN)	CREATIVE AND MECHANICAL CONTAMINATIONS IN FOLKLORE
Aslı AYDAR	Dokuz Eylül University (TÜRKİYE)	LOCALIZATION IN REBETİKO: EXAMPLE OF GRUP PATİKA AEGEAN BEAT
Mikail ÇİFTÇİ	Dicle University (TÜRKİYE)	SEMIOTIC ANALYSIS OF MİKAIL ÇİFTÇİ'S WORK TITLED "OLIVE MOUNTAIN"
Mikail ÇİFTÇİ	Dicle University (TÜRKİYE)	ANALYSING THE WORK OF MİKAIL ÇİFTÇİ NAMED "OLIVE MOUNTAIN" ACCORDING TO MULTIDISCIPLINARY ART EDUCATION METHOD (MDAEM)
Assoc. Prof. Dr. Ercan YILMAZ	Trakya University (TÜRKİYE)	PAST, PRESENT AND BASIC PROBLEMS OF FINE ARTS EDUCATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN TURKEY
Dr. Nesli TÜRK	Istanbul Topkapı University (TÜRKİYE)	CONTEMPLATING WRECK: THE AESTHETICS OF RUIN

DATE

• 24.02.2024

TIME

• 16³⁰–18³⁰

SESSION

- HALL-2
- SESSION-4

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. Mehmet Emin KALGI

Dr. Deniz HACISÜLEYMAN	Istanbul University (TÜRKİYE)	THE DEVELOPMENT OF THE COOPERATIVE MOVEMENT IN ITALY
Şerife Didar ORTA	Üsküdar University (TÜRKİYE)	THE EFFECT OF CONSUMERS' EMOTIONAL STATES ON PRODUCT PACKAGING COLOR PREFERENCES: FACIAL CODING AND GSR STUDY
Askerova Mahsati Rafig	Nakhchivan State University (AZERBAIJAN)	GLOBAL IMPORTANCE OF ZANGEZUR CORRIDOR
Sevda ALIYEVA	Azerbaijan Cooperation University (AZERBAIJAN)	ECONOMIC INNOVATION: A PUBLIC-PRIVATE SECTOR PARTNERSHIP PERSPECTIVE
Lect. Deniz ALKAN	Iğdır University (TÜRKİYE)	TAX ADVANTAGES PROVIDED IN TECHNOLOGY DEVELOPMENT ZONES

DATE

• 24.02.2024

TIME

• 16³⁰–18³⁰

SESSION

- HALL-3
- SESSION-4

HEAD OF SESSION: Nur Rohmah Hidayati

Zulfatus Saroya Anisa Kamila Tri Ayu Widyastuti Achmad Tubagus Surur Muhammad Sultan Mubarak	UIN KH. Abdurrahman Wahid Pekalongan (INDONESIA)	ISLAMIC ECONOMY WITH ITS GOAL AS A BENEFIT OF MANKIND IN INDONESIA
LAILA AMELIYA MUHAMMAD TAUFIQ ABADI MUHAMMAD SULTAN MUBAROK	State Islamic University K.H. (INDONESIA)	FEASIBILITY STUDY ANALYSIS OF PURING FABRIC IN PAKISPUTIH VILLAGE KEDUNGWUNI SUBDISTRICT
Dina Lutfiyana Muhammad Taufiq Abadi Muhammad Sultan Mubarak Syamsuddin	State Islamic University K.H. (INDONESIA)	CASE STUDY ANALYSIS ON THE OMAH SANTRI ONLINE SHOP
Nur Rohmah Hidayati Hilya Diniya Mufrodah Ria Anisatus Sholihah Muhammad Taufiq Abadi	State Islamic University K.H. (INDONESIA)	HAJI FINANCIAL MANAGEMENT AGENCY
Septiana Mufidah Muhammad Taufiq Abadi MUHAMMAD SULTAN MUBAROK SYAMSUDDIN	State Islamic University K.H. (INDONESIA)	BUSINESS FEASIBILITY STUDY ANALYSIS ON TOFU MSMES IN BONDANSARI VILLAGE (CASE STUDY OF PAK NUR'S TOFU BUSINESS)
Isepputri Nurul Karimah Riska Dwi Amalia Annisa Shofiana Ade Gunawan Muhammad Taufiq Abadi	State Islamic University K.H. (INDONESIA)	SHARIA PENSION FUNDS
Lia Olivia Zahara Ayu Andini Tia Syifana Intan Nadzifa Ade Gunawan	State Islamic University K.H. (INDONESIA)	SHARIA COOPERATIVE

DATE

• 25.02.2024

TIME

• 09⁰⁰–11⁰⁰

SESSION

- HALL-1
- SESSION-1

HEAD OF SESSION: Linda Martalia

Linda Martalia Kholilah Amilatul Khasanah Sri Wahyuningsih Ade Gunawan M.M. Muhammad Taufiq Abadi	State Islamic University K.H. (INDONESIA)	ANALYSIS OF THE DUTIES AND AUTHORITY OF THE SHARIA SUPERVISORY BOARD AND THE NATIONAL SHARIA COUNCIL
Suciati FirdaYuliasari Fadila Salsa Faradiva Ade Gunawan	State Islamic University K.H. (INDONESIA)	SHARIA LEASING IN INDONESIA
Diana Zalfanur Erna Wijayanti Ega Vivia Fatikhah Ade Gunawan	UIN KH. Abdurrahman Wahid Pekalongan (INDONESIA)	UNDERSTANDING ISLAMIC INSURANCE IN ISLAMIC FINANCE (THEORITICAL FOUNDATIONS AND LITERATURE ANALYSIS)
Niharotul Faizah Dewi Ratih Kamelia Elima'ana Mafudloh	State Islamic University K.H. (INDONESIA)	FINANCIAL SERVICES AUTHORITY AND SAVINGS GUARANTEE INSTITUTION
Mohammad Robbi Maulana Rofiyana Firda Nadyarahma Aris safi'i M.E.I	State Islamic University K.H. (INDONESIA)	ECONOMIC THOUGHT OF CONTEMPORARY MUSLIM SCIENTISTS MADZHAB IQTISHODUNA
Gita Oktavia Rosita Muhammad Usman Ariffianto Kholimah Agung Muhammad Taufiq Abadi	State Islamic University K.H. (INDONESIA)	HISTORY OF CLASSICAL ECONOMIC THOUGHT
Rossidah Rihadataul Aisi Rina Tri Astuti Anggi Permatasari Triana Dani Maulana	State Islamic University K.H. (INDONESIA)	THE EXISTENCE OF ISLAMIC ECONOMICS AND ECONOMIC PRACTICES DURING THE TIME OF THE PROPHET MUHAMMAD

DATE

• 25.02.2024

TIME

• 09⁰⁰–11⁰⁰

SESSION

- HALL-2
- SESSION-1

HEAD OF SESSION: Misbah Liaqat

Misbah Liaqat	Superior college campus for university (PAKISTAN)	STYLISTIC ANALYSIS OF POWER, TERROR AND VIOLENCE IN THE SHORT STORY " IN THE SHADOW OF WAR' BY BEN OKRI
Misbah Liaqat BILAL AHMAD HIRA PARVEZ	Superior college campus for university (PAKISTAN)	A CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS OF 'IDENTITY CRISES' OF MONIZA ALVI' SELECTED POEMS
Nasirov Azimidin Normamatovich	Tashkent International University of Kimyo (UZBEKISTAN)	FRENCH AND THE IMAGE OF AMIR TEMUR INTERPRETATIONS IN UZBEK LITERATURE (In the example of the novels of Marcel Brion and Muhammad Ali)
NGOZI UZUNMA KOROEY LILIAN OHANEDOZI	UNIVERSITY OF PORT HARCOURT (NIGERIA)	CULTURAL SHIFT IN GEN Z LANGUAGE USE: A SOCIOLINGUISTIC PERSPECTIVE
Coffi Martinien ZOUNHIN TOBOULA	University of Abomey Calavi (UAC) (BENIN)	EMPOWERING BEGINNER EFL LEARNERS IN BENIN: A SOCIOLINGUISTIC EXPLORATION OF CODE-SWITCHING PRACTICES IN ENGLISH LANGUAGE EDUCATION
Mr. Faik Idrizi Prof. Dr. Arbër ÇELIKU	University of Tetova (NORTH MACEDONIA)	UNIVERSITY OF TETOVA AND ITS IMPACT IN INTER-ETHNIC COMMUNICATION THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA
Cavadzadə Gülşən	Lankaran State University (AZERBIJAN)	TEACHING TECHNOLOGY AND MODERN METHODS IN ENGLISH CLASSES
Safia Irshad Ahmad Mr. Omar Irshad Ahmad Mr. Muhammad Sufyan Mr. Hasan Khalid Beig Mr. Abdulla Shahzan Omar Abdulrahman Yousef Ali	Al-Janoub International School (SAUDI ARABIA) King Khalid University (SAUDI ARABIA) Sciences and Research, Hamdard University (INDIA)	IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON ACADEMIC ACHIEVEMENT OF STUDENTS AT AL-JANOUB INTERNATIONAL SCHOOL IN KHAMIS MUSHYAT, SAUDI ARABIA

DATE

• 25.02.2024

TIME

• 09⁰⁰–11⁰⁰

SESSION

- HALL-3
- SESSION-1

HEAD OF SESSION: MUHAMMAD FAISAL

Rajat SHANDILYA BHAVYA	Jindal Global University (INDIA) Jindal Global University (INDIA)	ETHICAL ISSUES IN RESEARCH: THE INDIAN PERSPECTIVE
Natia Siradze	Ivane Javakhishvili Tbilisi State University (GEORGIA)	TRANSFORMATION OF NOSTALGIA IN THREE GENERATIONS OF GEORGIAN IMMIGRANTS - ON THE EXAMPLE OF GERMANY, GREECE AND ITALY
Salome mekhrishvili	Ivane Javakhishvili Tbilisi State University (GEORGIA)	THE PROCESS OF DEMOCRATIZATION – A RESEARCH OF THE CHALLENGES ASSOCIATED WITH THE INVOLVEMENT OF PEOPLE WITH DISABILITIES IN POLITICS IN GEORGIA
MUHAMMAD FAISAL	Allama Iqbal Open University (PAKISTAN)	THE BASIC DIFFICULTIES FOR WORKING OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE EMPOWERED IT FRAMEWORK IN PAKISTAN IT VENTURES
Simeana Beshi Driola Susuri	University "Ukshin Hoti" Prizren (KOSOVO) University "Ukshin Hoti" Prizren (KOSOVO)	THE IMPACT OF EU TAX LAW: AN OVERVIEW OF KEY PRINCIPLES, CHALLENGES, AND RECENT DEVELOPMENTS
MUHAMMAD FAISAL	Allama Iqbal Open University (PAKISTAN)	THE PRINCIPAL CAPABILITY OF ALL PEOPLE ARE CONCEIVED FREE AND RISE TO IN PRIDE AND PRIVILEGES
Belinda HALILAJ	Lecturer at "Ismail Qemali" University (ALBANIA)	ALBANIA POLICIES ON CONSUMER RIGHTS

DATE

• 25.02.2024

TIME

• 09⁰⁰–11⁰⁰

SESSION

- HALL-4
- SESSION-1

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. Naseem Akhter

Ms. Harshita Bharti Dr. Raf Raf Shakil Ansari	Sharda University (INDIA)	BEYOND GOOD AND EVIL: UNDERSTANDING AMY DUNNE'S PSYCHOLOGICAL COMPLEXITY IN GILLIAN FLYNN'S 'GONE GIRL'
Dr. Serenenen Altan-Uya	Citi University (MONGOLIA)	INFLUENCING FACTORS ON THE ORIGIN OF MUSICAL SOUNDS AND VOWELS
Abubakar Shehu	Ahmadu Bello University (NIGERIA)	CONSTITUTIONAL PROVISIONS ON MEDIA OPERATIONS IN NIGERIA: MATTERS ARISING
Favour Chukwuemeka Uroko George Christian Nche	University of Nigeria (NIGERIA)	RELIGIOUS SUPPORT GROUPS AND POLITICAL CORRUPTION IN NIGERIA IN THE LIGHT OF I KINGS 12
Favour Chukwuemeka Uroko Peace Ngwoke Gladys Akabike	University of Nigeria (NIGERIA)	PROVERBS 10:4-5 AND LAZY PASTORS IN BENUE STATE, NIGERIA
Mr. Tousif Ahammed Dr. Prasanna B K	The National college Jayanagar Bengaluru (INDIA) Mangalore University (INDIA)	EFFECT OF YOGIC EXERCISES ON AEROBIC CAPACITY (VO2 MAX)
Assoc. Prof. Dr. Naseem Akhter	Shaheed Benazir Bhutto Women University (PAKISTAN)	THE CONCEPT OF HALAL AND HARAM FROM ISLAMIC PERSPECTIVE
Assoc. Prof. Dr. Naseem Akhter	Shaheed Benazir Bhutto Women University (PAKISTAN)	HARMONY IN DIVERSITY: NEED OF INTERFAITH PERSPECTIVES FOR GLOBAL UNITY

Zoom Toplantı - Halli-3

Kaydediliyor...

Giriş yapın Kalar: 09:39:16 Görüntüle

Observer hall 3

Observer hall 3

usertukaz

usertukaz

Indiarti-hall 3 session 1

Seil aç Videoyu Başlat Katılımcılar Sohbet Ekranı paylaş Kaydı Duraklat/Durdur Alt Yazıları Göster Ara Odalar Reaksiyonlar Uygulamalar Beyaz Tahtalar Oda dan Çık

Ara

11:45 24.02.2024

Zoom Toplantı - Halli-3

Kaydediliyor...

Giriş yapın Kalar: 09:54:35 Görüntüle

Observer hall 3

Observer hall 3

H3 Ecem TURGUT - Okyay UÇAN

usertukaz

H3-H3 Nejat Seyhun

H3-Dr. Ayşegül Ketenci

CAĞRI ULU

Aras Yolusever

Seil aç Videoyu Başlat Katılımcılar 7 Sohbet Ekranı paylaş Kaydı Duraklat/Durdur Alt Yazıları Göster Ara Odalar Reaksiyonlar Uygulamalar Beyaz Tahtalar Oda dan Çık

Zoom Toplantı - Hall-3

Kaydediliyor...

Giriş yapın Kalar: 09:54:05 Görüntüle

Observer hall 3

H3 Etem TURGUT - Okyay UÇAN

Observer hall 3

usertukaz

S3-H3 Nejat Seyhun

H3-Dr. Ayşegül Ketenci

ÇAGBİRLİ

Aras Yolcuver

Sesi aç Videoyu Başlat Katılımcılar Sohbet Ekranı paylaş Kaydı Duraklat/Durdur Alt Yazıları Göster Ara Odalar Reaksiyonlar Uygulamalar Beyaz Tahtalar Odadan Çık

Zoom Toplantı - Hall-3

Kaydediliyor...

Sesimi (Alt+A) ile açın veya sesi geçici olarak açmak için BOŞLUK tuşunu basılı tutun. Giriş yapın Kalar: 09:54:40 Görüntüle

Observer hall 3

HALL 3 Slobodan Popovic

Observer hall 3

Hall 3- Deepali T...

S1-H3 Chems E...

Hall 3- Deepali Tomar

S1-H3 Chems Eddine BOUKHEDIMI

Sesi aç Videoyu Başlat Katılımcılar Sohbet Ekranı paylaş Kaydı Duraklat/Durdur Alt Yazıları Göster Ara Odalar Reaksiyonlar Uygulamalar Beyaz Tahtalar Odadan Çık

Ara

08:59 23.02.2024

Zoom Toplantı - Hall-3

Kaydediliyor...

Giriş yapın Kalar: 09:44:39 Görüntüle

Observer hall 3 H3.BUI HOANG...

Hall 3 - Ionela S... TECNO CAMON... Chidimma Ben-...

Hall 3 İkem prince MUHAMMAD BELLO NAWAILA

Sessize al Videoyu Başlat Katılımcılar Sohbet Ekranı paylaş Kaydı Duraklat/Durdur Alt Yazıları Göster Ara Odalar Reaksiyonlar Uygulamalar Beyaz Tahtalar Odadan Çık

Ara

16:39 23.02.2024

Zoom Toplantı - Hall-3

Kaydediliyor...

Giriş yapın Kalar: 09:44:32 Görüntüle

Observer hall 3

H3.BUI HOANG... Hall 3 - Ionela S... TECNO CAMON...

Chidimma Ben-...

1 atanmamış katılımcı

Sessize al Videoyu Başlat Katılımcılar Sohbet Ekranı paylaş Kaydı Duraklat/Durdur Alt Yazıları Göster Ara Odalar Reaksiyonlar Uygulamalar Beyaz Tahtalar Odadan Çık

Ara

16:40 23.02.2024

CONTENT

CONFERENCES ID	I
PROGRAM	II
PHOTO GALLERY	III
CONTENT	IV

Author	Title	No
Gönül TEZCAN	THE RUSSIA-UKRAINE WAR: CAN IT REALLY REVIVE EU ENLARGEMENT?	1
İlknur MAYA Halime YİĞİT	OPINIONS OF WOMEN ADMINISTRATORS ABOUT THE PROBLEMS FACED BY FEMALE SCHOOL ADMINISTRATORS IN THE MANAGEMENT PROCESS	2
Eren RIZVANOĞLU Pınar TÜRKMEN BİRLİK	MIGRATION AND CULTURE	19
Eren RIZVANOĞLU Pınar TÜRKMEN BİRLİK	THE POSITION OF THE FAMILY IN ETHICAL LIFE IN HEGEL	24
Arda UZAN Emel KOÇ	THE CONCEPT OF “FAITH” IN THE THOUGHT OF KIERKEGAARD AND AL-GHAZALI	30
Turana Asadova	ABOUT THE ETHICAL ISSUES OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE	32
Elif Şeyda Doğan	OTHERING IN THE BROTHERS GRIMM'S CLASSIC FAIRY TALES: A DECONSTRUCTIVE ANALYSIS OF THE "HANSEL AND GRETEL" AND "CINDERELLA" FAIRY TALES	34
Keziban ALTUN ERDOĞDU Bahar BURTAN DOĞAN	DOES HAVING CHILDREN BRING HAPPINESS? AN EMPIRICAL ANALYSIS FOR THE WORLD	50
Ferda UZUNYAYLA	THE IMPORTANCE OF THE STRATEGIC RELATIONAL APPROACH IN OVERCOMING THE DUALISM OF INSTRUMENTALIST AND STRUCTURALIST APPROACHES IN THE ANALYSIS OF STATE-CAPITAL RELATIONS	67
Emin AKKAYA Feride GÖNEL	IRON AND STEEL IN TURKEY: IS IT STILL A STRATEGIC SECTOR?	69
Tilda TANILYAN SÜRER	ANALYSE OF PARTICIPATION INSURANCE ACTIVITIES IN TURKEY BETWEEN 2020 AND 2023	100
Erdinç CESUR	DIGITAL TRANSFORMATION IN THE INSURANCE INDUSTRY AND ITS EFFECTS ON INSURANCE PROFESSIONAL STANDARDS	102
Meliha ÇETİN	A REVIEW ON THE CURRENT SITUATION OF INSURANCE COOPERATIVES IN THE WORLD AND IN TURKEY	119

Chems Eddine BOUKHEDIMI	UNIVERSITY OF TIZI OUZOU, DEPARTMENT OF COMMERCE. MARKETING MANAGEMENT. ALGERIA	134
Jelena Lutovac	THE IMPORTANCE OF THE NATIONAL BANK OF SERBIA'S OPERATIONS ON BUSINESS IN HETEROGENEOUS COMPANIES	135
Jelena Lutovac	BUSINESS DECISION-MAKING DEPENDING ON FINANCING IN HETEROGENEOUS COMPANIES LIKE COMPANIES OPERATING IN THE REPUBLIC OF SERBIA	141
DEEPALI TOMAR	PROGRESS OF THE MICRO, SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN UTTARAKHAND	149
Salma BAKKALI Fatima TOUHAMI	STATE OF INFLUENCE MARKETING IN MOROCCO AND FRANCE	150
Okorafor Uneke Onyeka-Ubaka Josephine Nneamaka	MULTIPLE REGRESSION ANALYSIS OF THE IMPACT OF SOME SELECTED MACRO – ECONOMIC VARIABLES ON THE GROSS DOMESTIC PRODUCT (GDP)	151
Deepali Tomar Sapna Rawat	AN ANALYSIS OF PERFORMANCE OF MICRO ENTERPRISES- WITH SPECIAL REFERENCE TO DEHRADUN DISTRICT OF UTTARAKHAND	152
Nataliia Antoniuk	SOCIAL TRANSFORMATIONS IN THE EU UNDER THE INFLUENCE OF MIGRATION (USING THE EXAMPLE OF THE WAR IN UKRAINE)	153
BENNANI Fatima Zahra DINAR Brahim BENJOUID Zakaria	WHAT TECHNOLOGIES ARE TRANSFERRED TO MOROCCO THROUGH FOREIGN DIRECT INVESTMENT?	156
FATOKI, OLAWALE JOSEPH	INTERNAL CONTROL AND PERFORMANCE OF SMALL AND MEDIUM SCALE ENTERPRISES IN ILARO, OGUN STATE, NIGERIA (STUDY OF SOME SELECTED SMALL AND MEDIUM SCALE ENTERPRISES IN ILARO, OGUN STATE NIGERIA)	157
Sinan ÖZYURT	COMPARATIVE ANALYSIS OF CABOVERDEAN AND PAPIAMENTO CREOLE LANGUAGES WITHIN THE CONTEXT OF VARIATIONIST AND INTERACTIONAL SOCIOLINGUISTICS	158
Sinan ÖZYURT Ahmet Selçuk AKDEMİR	FROM THEORY TO PRACTICE: TRANSLANGUAGING AS A TRANSFORMATIVE PARADIGM IN DIVERSE MULTILINGUAL CONTEXTS	167
Aynur Shirin Mirzeyeva	ETHNOTOPONYMS OF AGDAM	174
Sakhibova Sevinj Kamal kzy	BASIC PRINCIPLES FOR TEACHING SIMPLE SENTENCES IN SECONDARY SCHOOL	176
Mehmet Halil ERZEN Ruken KARADUMAN	NAME SYMBOLISM IN ŞEYHÎ'S HÜSREV U ŞİRÎN MESNEVİ	180

Tamilla ALIYEVA	RELIGIOUS MOTIFS IN AHMET HAMDI TANPINAR'S "HUZUR"	182
Sevda Aghayeva Aydin gizi	TWO SONS OF ONE MOTHER: M. ATATURK AND H. ALIYEV	185
Emre YAŞAR İsmail ÖZTÜRK	BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF NATIONAL POSTGRADUATE THESES ON EMPLOYER BRANDING	193
Pelinsu UÇAR Sertaç ÇİFCİ	THE EFFECT OF IMPULSIVE AND OBSESSIVE-COMPULSIVE BUYING BEHAVIORS ON POST-PURCHASE REGRET AND REPURCHASE INTENTION	205
E. Ahsen DEMİRCİOĞLU	AN EVALUATION ON THE IMPACT OF INDUSTRY 4.0 ON DIGITAL NEWSPAPER BUSINESSES IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE COMPETITIVE ADVANTAGE	222
Hülya Tuğçe ÜLGER Hasan BÜLBÜL	INNOVATIVE APPLICATIONS IN SUPPLY CHAIN AND THEIR IMPORTANCE	230
Bahar Suvacı Ateş Yamacı	BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF THESIS STUDIES ON KNOWLEDGE SECURITY	242
Huriye YILDIZ Osman EROĞLU	THE EFFECT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE ON CULTURAL INTELLIGENCE: A RESEARCH ON UNIVERSITY STUDENTS	255
Coşkun ERDOĞAN	AN EXAMINATION ON THE SOCIAL AND CULTURAL STRUCTURE OF THE CITY OF ALMALIGH IN THE MIDDLE AGES	257
Zohaib Hassan Sain	THE INTEGRATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR HIGHER EDUCATION ADVANCEMENT IN PAKISTAN	280
Zohaib Hassan Sain	BLENDED LEARNING: NAVIGATING CHALLENGES, FUTURE TRAJECTORIES, AND RECOMMENDATIONS	281
Chennai Yasmine Ouassaf Mebarka Belaidi Salah	3D-QSAR, PHARMACOPHORE MODELING, AND MOLECULAR DYNAMICS STUDY FOR INDOLYL-ARYL-SULFONE DERIVATIVES	282
Naoual Mamdouh Mouna Hajjaj El hassania Rahou	IMPACT OF DIGITAL TRANSFORMATION ON FIRM PERFORMANCE	283
Ikramuddin Junejo Soonh Mangi Ummi Naiemah Sarai Muhammad Saad	IMPACT OF GREEN MARKETING PRACTICES AND CSR ON BUSINESS PERFORMANCE IN SMES OF PAKISTAN	284
Chems Eddine BOUKHEDIMI	EXAMINING THE IMPACT OF MARITAL STATUS ON THE E-SATISFACTION OF ALGERIAN E-SHOPPERS	285
Edwin Lim Wei Bin Mohd Kamarul Irwan Abdul Rahim	THE GROWTH OF E-COMMERCE AFTER COVID-19 AND THE EFFECTS ON ENVIRONMENT	286

Jelena Bijeljic	APPLICATION OF ORGANIZATION METHODS IN THE MANAGEMENT OF CONSTRUCTION WASTE	287
Esra YILDIZ	AUTOPSY REPORTS IN THE OTTOMAN HEALTH SYSTEM -SPECIFICALLY WITH KADI RECISTS-	288
Esra YILDIZ	ESTATES OF HEALTH WORKERS IN THE OTTOMAN EMPIRE	296
Osman BAYRAKTUTAN	INSTRUCTOR FACTOR IN QURANIC EDUCATION AND INSTRUCTION	311
Yusuf Nar	EVALUTION OF QURANIST DISCOURSES	318
Esin Aktepe	THE FEATURES OF THE PROPHET (S.A.S.) IN THE AHKÂMU'L-KUR'AN OF EBU BAKIR AL- CESSÂS, - SPECIALLY OF SURAH AHZAB	337
Hasan Fehmi Ulus	A LOOK AT THE CONCEPT OF SOCIAL RELATIONSHIPS IN THE LIGHT OF THE QURAN	339
Mahir Haydar Oglu GARIBOV	ARTICLES OF AHMED AGAOGLU IN "HIKMAT" NEWSPAPER	341
Çiçek Coşkun	ON THE IMPACT OF VIRTUAL MUSEUMS ON SOCIAL EQUALITY	346
Mehmet Zeki DUMAN	THE PHENOMENON OF EXTERNAL MIGATION IN TURKEY LOOKING FROM THE WORK CALLED "11.PERON"	347
Mehmet Zeki DUMAN	LOOKING AT SEASONAL AGRICULTURAL WORK IN TURKEY FROM THE NOVEL CALLED "ON THE FERTILE LAND"	364
Nihan Selin Soylu-Konak	AN OVERVIEW OF CONSUMER BEHAVIOR FROM THE PERSPECTIVE OF SOCIAL PSYCHOLOGY	381
Nihan Selin Soylu-Konak	EVALUATION OF MORAL DILEMMA APPRAISALS AS AN IMPRESSION MANAGEMENT STRATEGY WITH THE STEREOTYPE CONTENT MODEL APPROACH	393
Aleyna AYDIN Berivan SİZER Tülay KOÇ Zülal Hüsna KAPLAN Semra ÖZKAN	PSYCHOSOCIAL EFFECTS OF THE JANUARY 24, 2020 ELAZIG EARTHQUAKE ON FIRAT UNIVERSITY STUDENTS	401
Svitlana Hanaba	POST-TRAUMATIC PERSONALITY GROWTH: BODY RESOURCES	403
Mahrar Al-Ghayeb Nayef Jomaa Jomaa	GRAMMATICAL ERRORS IN L2 WRITING BY EFL SYRIAN UNDERGRADUATES	405
Imola Katalin NAGY	INCLUSIVE COMMUNICATION IN THE EU AND PC TERMINOLOGY	413

Gabriella Kovács	TEACHING TECHNICAL TRANSLATION TO TRANSLATOR TRAINEES	414
Ayesha Batool Farkhanda Anjum	ROLE OF DIGITAL MARKETS IN INCREASING THE JUNK FOOD UPTAKE AND ITS EFFECTS ON HEALTH OF CHILDREN IN PUNJAB, PAKISTAN	415
Asif Iqbal	IS CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY A UNIVERSAL PHENOMENON?	416
Abdulgaffar Muhammad Sunday Jones ANIEFOR Francis, A. IKENGA Edirin JERO	HARNESSING TECHNOLOGY TO COUNTER KIDNAPPING AND PROMOTE ECONOMIC GROWTH IN NIGERIA: LESSONS FROM COLOMBIA AND MEXICO	418
Fr. Baiju Thomas	A STUDY ON PROMOTING SOCIAL ENGAGEMENT OF STUDENTS ENHANCES ACADEMIC ACHIEVEMENTS IN THE 21ST CENTURY EDUCATIONAL SYSTEMS	427
Murat MUYAN Emre Ozan TİNGAZ	CERTIFICATION PROCESS IN EXERCISE AND SPORTS PSYCHOLOGY EXAMPLES IN TÜRKİYE AND THE WORLD	428
Ayşegül ACAR Neslihan ARIKAN FİDAN	EVALUATION OF E-SPORTS WITH ITS POSITIVE AND NEGATIVE EFFECTS	430
Sefa Çağlar YURTYERİ Kurtuluş ÖZLÜ	INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PHYSICAL EDUCATION TEACHER' CANDIDATES' EMOTIONS, ATTITUDES AND CONCERNS AND THEIR SELF-EFFICIENCY TOWARDS INCLUSIVE EDUCATION	432
Mujkan MEMMEDZADE	PROBLEMS OF DEVELOPING MANAGEMENT SKILLS OF STUDENTS	435
Ömer ZAMBAK Cüneyt ŞENSOY Şükrü DEMİRCİ Emine Zehra ÇOLAK Noyan PAMUKÇU Seyit NAKİT	COMPARISON OF RUNNING-BASED ENDURANCE, STRENGTH AND HOBBY WORKOUTS IN TERMS OF SOME PERFORMANCE AND ANTHROPOMETRIC CHARACTERISTICS	441
Ali ŞAHİN	A CLASSROOM TEACHER'S THOUGHTS ON TEACHING MATHEMATICS	444
Ali ŞAHİN	DESCRIPTIVE ANALYSIS OF GRADUATE STUDIES APPLIED WITH HOLISTIC BRAIN MODEL	446
Zamin Aliyev Kadir Ekberov	ATTEMPTS OF ARMENIANS TO JUSTIFY THEIR TERRITORIAL CLAIMS TO THE YEREVAN REGION (END OF THE XIX CENTURY, BEGINNING OF THE XX CENTURY)	448
Sena Akbulut Erdi Erdoğan	PRE-SERVICE SOCIAL STUDIES TEACHERS' TECHNOSTRESS AND THEIR COMPETENCIES FOR ONLINE TEACHING: A DOCUMENT REVIEW	455
Funda ALTAN AYDIN Zeynep YILMAZ ŞİMŞEK	SİNKHOLES AND THE IMPORTANCE OF SİNKHOLES FOR POLJES	466

Funda ALTAN AYDIN Zeynep YILMAZ ŞİMŞEK	NATURAL ENVIRONMENT AND HUMAN INTERACTION IN THE POLJES LOCATED IN THE SOUTH OF THE MUĞLA LESTONE PLATEAU	468
Sena KAMIŞ Erdi ERDOĞAN	EXAMINATION OF SOCIAL STUDIES TEACHERS' PERSPECTIVES ON CITIZENSHIP EDUCATION FOR ASYLUM SEEKER STUDENTS	470
Büşra KARA Erdi Erdoğan	SOCIAL STUDIES TEACHERS' TECHNOSTRESS: A DOCUMENT REVIEW	484
Mustafa Yükseler Gökhan Tenikler	ASSESSMENT OF VULNERABILITY TO NATURAL DISASTERS AT THE PROVINCIAL LEVEL IN TÜRKİYE BASED ON SOCIO- ECONOMIC INDICATORS	497
Şevki DANACIOĞLU	SPATIO-TEMPORAL FOREST COVER CHANGE DETECTION USING REMOTE SENSING TECHNIQUES IN İZMİR CITY, TURKEY	499
Mina Mahbod	THE PSYCHOLOGICAL IMPACTS OF CLIMATE CHANGE AGRICULTURE-DEPENDENT COMMUNITIES: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT	501
Mina Mahbod	CLIMATE CHANGE AND RURAL MENTAL HEALTH: A COMPREHENSIVE OVERVIEW AND SUGGESTIONS FOR ACTION	502
Mina Mahbod Amir PARNIAN	CLIMATE CHANGE AND GLOBAL WARMING: EFFECTS, AND CHANGES FOR COMMUNITIES AND SOCIAL LIFE	503
Muhammad Bello Nawaila	IOT TECHNOLOGIES FOR SMART CITIES: A REVIEW	504
Ionela RUS Remus RUNCAN Patricia RUNCAN	THE LIFE AND SOCIAL ENVIRONMENT OF YOUNG PEOPLE OUT OF THE PLACEMENT REGIME	505
Phan Kim Huong Bui Hoang Tan	AN ANALYSIS OF TESTING AND ASSESSMENT ACTIVITIES OF STUDENTS' LEARNING RESULTS: A CASE STUDY AT THE HIGH SCHOOL OF CAN THO UNIVERSITY	506
Chidimma Ben-Ann Okwundu Ikemsinachi Prince Ukoha	EFFECT OF SIMULATION ON STUDENTS' ACHIEVEMENT IN SENIOR SECONDARY SCHOOL MATHEMATICS (ALGEBRA)	507
Chidimma Ben-Ann Efobi Ikemsinachi Prince Ukoha	EFFECT OF SIMULATION ON STUDENTS' ACHIEVEMENT IN SENIOR SECONDARY SCHOOL MATHEMATICS (ALGEBRA)	508
Yakut AKBAY	THE INTENTIONAL GENDER AMBIGUITY IN VIRGINIA WOOLF'S ORLANDO: A BIOGRAPHY	510
Melek KAYMAZ MERT	THE BEGINNING OF FEMINIST MAGAZINE PUBLISHING IN THE USA	511

Ozlem Yagcioglu	CONTRIBUTIONS OF THE INTERNATIONAL LANGUAGE AND EDUCATION ASSOCIATIONS TO PROFESSIONAL DEVELOPMENT IN LANGUAGE EDUCATION	522
Ozlem Yagcioglu	COMMUNICATIVE APPROACH IN ENGLISH LANGUAGE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY	523
Ibrahim Ahmed Habeeb Nayef Jomaa Jomaa	AN EXPLORATORY STUDY OF REPORTING VERBS BY CHINESE OFFICIALS DURING COVID-19	524
Irina-Ana DROBOT	JOHN CLARE, BRITISH ROMANTIC POET: HIS AUTHENTIC LOVE FOR NATURE	536
Volha KORBUT SALMAN	THE FUNCTION OF POSTSCRIPTS IN IRIS MURDOCH'S NOVEL THE BLACK PRINCE	544
Mine Nihan DOĞAN Taner TURAN	METAFICTION IN POSTMODERN THEATRE	551
Taner TURAN Mine Nihan DOĞAN	FASHION AND ITS MEANINGS FROM NOVEL TO TV SERIES: THE CASE OF AŞK-I	556
Aybeniz Hasanova	HYDROTOPONYMS OF EASTERN AZERBAIJAN	573
Ayris Özüm BOLATOĞLU Zafer DURAN	THE EFFECT OF AIRLINE SERVICE QUALITY ON CUSTOMER SATISFACTION AND LOYALTY: A STUDY OF POST-COVID19	575
İpek GÜRSOY	ANALYZING THE DROPSHIPPING MODEL IN TÜRKİYE USING GOOGLE TREND	588
Muhammad Satrio Juliyanto Rafi Alkaf Asy Syafi Muh Fatkhurrozi Muhammad Taufiq Abadi	HISTORY OF NEO-CLASSICAL, CAPITALISM, SOCIALISM, KEYNESIAN ECONOMIC THOUGHT	596
Fifi Afista Nurul Kholisha Tahani Salsabila Ade Gunawan	THE HISTORY OF THE ESTABLISHMENT, FUNCTION AND OBJECTIVES OF SHARIA PAWNSHOP AS AN ECONOMIC DRIVER IN INDONESIA	598
Bela Fitriani Ni'mah Mu'aliyah Muhammad Azhar Husni M. Aris Safii Muhammad Taufiq Abadi	MONETARY AND FISCAL POLICY	600
Hilya Hana Putri Mohammad Kaka Syahwa Abbas Siti Amalia Nurul Hadidah Muhammad Taufiq Abadi M. Aris Safii	EXPLORING THE CONCEPT OF MARKET EQUILIBRIUM IN MACROECONOMIC ANALYSIS	601
Dwi Ayu Septiyani Riema Ainun Nissa Muthia Husna Qolby Ibrahim Abdu Salam Muhammad Aris Syafi'i, M.E.I	HISTORY OF MERCANTILIST AND CLASSICAL ECONOMIC THOUGHT (ADAM SMITH)	603
Indiarti Amrih Hantari Hendri Hermawan Adinugraha	THE ROLE OF DIGITAL MARKETING IN IMPROVE COMPETITIVENESS	605

ISLAMIC COOPERATIVE FINANCIAL INSTITUTIONS IN INDONESIA		
Hilmi Dzaki Uswatun Khasanah Hilda Safitri M farhan Ahnaf Muhammad Aris Syafi'i M. E. I	ECONOMIC THOUGHT OF CONTEMPORARY MUSLIM SCIENTISTS	606
Halük ÜNSAL Melike ÇINAR	THE EFFECT OF THE MIDDLE SCHOOL MATHEMATICS COURSE DESIGNED ACCORDING TO THE FLIPPED CLASSROOM MODEL ON THE ACADEMIC ACHIEVEMENT AND MOTIVATION OF STUDENTS IN THE SUBJECTS OF PERCENTAGES, LINES AND ANGLES, POLYGONS	608
Abdullah BALIKÇI	EVALUATION OF THE 12th DEVELOPMENT PLAN IN TERMS OF EDUCATION	611
Abdullah BALIKÇI	WHAT IS THE CONTRIBUTION OF NATIONAL EDUCATION COUNCILS TO THE EDUCATION-TECHNOLOGY RELATIONSHIP? A CONTENT ANALYSIS	620
Feyza Yalçinkaya Abdullah Teyfur Erdoğan	CONSCIOUSNESS AND SARTRE	631
Oğuz KILINÇ	A WRITER WHO DEDICATED HIS LIFE TO EDUCATION "HALIDE EDİP ADIVAR"	633
Oğuz KILINÇ	JUNG TYPOLOGY IN SEVİNÇ ÇOKUM'S NOVEL "BİZİM DİYAR"	642
Özlem ÇETİN Nuran TUNCER	HIGH SCHOOL STUDENTS' VIEWS ON INTERACTIVE BOOK READING	652
Muhammet Emin TÜRKOĞLU	LONG TERM (2024-2053) DEVELOPMENT STRATEGIES IN EDUCATION: EXAMINATION OF THE 12TH DEVELOPMENT PLAN IN TERMS OF QUALIFIED EDUCATION AND SOCIETY	663
Ayətəxan ZİYAD (İsgəndərov) Dr.Elvan CAFEROV Zemfira Anacan	THE PROBLEM OF THE ROLE OF EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE PEDAGOGICAL PROCESS IN THE PERIODICAL PEDAGOGICAL PRESS	671
Ayətəxan ZİYAD (İsgəndərov) Zemfira Anacan	POSSIBILITIES AND WAYS OF EDUCATIONAL TECHNOLOGY RESEARCH INFLUENCE ON THE PEDAGOGICAL PROCESS	681
Mehmet Emin KALGI	RELIGIOSITY AND DIMENSIONS OF RELIGIOSITY	691
Mehmet Emin KALGI	ELEMENTS FORMING PERSONALITY AND PERSONALITY TYPES	698
Musa GÜL Kadir AL	THE CONCEPT OF CHASTITY AS A SUFI TERM	707
Duygu Eslek	PROBLEMS AND NEEDS OF UNIVERSITY STUDENTS IN THE PROCESS OF ADAPTATION TO UNIVERSITY: A QUALITATIVE STUDY	713

Duygu Eslek	"OUR LESSON: SAFE RELATIONSHIPS" CHILD SEXUAL ABUSE PREVENTION PROGRAM: TEACHER IMPLEMENTATIONS	720
Aisyah Amini Zakiyah Mubarak Muhammad Sultan Mubarak	EXPLORATION OF THE VALUES OF MONOTHEISM IN THE FINANCIAL STATEMENTS OF ISLAMIC BANKING INSTITUTIONS	729
Laila Ameliya Muhammad Taufiq Abadi Muhammad Sultan Mubarak	FEASIBILITY STUDY ANALYSIS OF PURING FABRIC IN PAKISPUTIH VILLAGE KEDUNGWUNI SUBDISTRICT	730
Hasna Huwaidah Lilis Arviani Umi Fikriyah Muhamad Syahrul Arifin	ISLAMIC BANK IN INDONESIA	731
Fadrika Hening Mangesti Neriza Apriani Okta Trifiana Ade Gunawan	WAQF AND ZAKAT INSTITUTIONS	733
Laila Kholisa Azzahra Lizianil Azizah Aulia Nailis Slamah Ria Anisatus Solihah	SHARIA PENSION FUNDS	734
Angga Candra Winata Minkhatul Maula Ridwan Abu Djibran Aris Syafi'i	ECONOMIC THOUGHT OF INDONESIAN MUSLIM SCIENTISTS (COKROAMINOTO, SYFRUDIN PRAWIRANEGARA, MOH. HATTA, H. ABDUL MALIK KARIM AMRULLAH)	735
M. FAUZI Muhammad Rizqian MUWAFI	SUKUK DEVELOPMENT: OPPORTUNITIES IN INDONESIA	736
Hami AKMAN	IDIOMS FORMED WITH TURKISH ORGAN NAMES IN ALÎ ŞÎR NEVÂÎ'S DIVAN NAMED BEDÂÎ'U'L- VASAD	737
Hami AKMAN	COMMON IDIOMS IN VAN DIALECT AND TURKMEN TURKISH AND SOME SOUND CHANGES IN THESE IDIOMS	756
Shakar Mammadova	THE IMPORTANCE OF THE LATIN ALPHABET IN TURKISH LANGUAGES	772
Verdiyeva Gunay Vilayat	LANGUAGE POLICY IN MODERN IRAN	778
Büşra Yücel Mümtaz Sarıççek	THE EVALUATION OF TALES OF FARUK DUMAN "VOICES OF OTHER VOICES" IN TERMS OF TYPE ISSUES	779
Mohbaliyeva Shabnam Vahid	ON SOME DIFFICULTIES IN TEACHING NORMS OF ORPHOEPEY	781
Rena Rzayeva	"MUNISNAMA" AS AN EXAMPLE OF TRANSLATION	784
Səfərova Natəvan Füzuli	PROBLEM OF DYSLEXIA IN JUNIOR SCHOOL AGE	786
Hande Seher DEMİR	AN ADMISSIBILITY CRITERIA RELATING TO THE JURISDICTION OF THE ECHR: VICTIM STATUS OF THE APPLICANT	790

Emrah ATAR Rabia TORLAK	EVALUATION OF TURKEY'S RENEWABLE ENERGY POLICIES IN REGARD TO IMPLEMENTED INTERNATIONAL POLICIES	800
Ünal YERLİKAYA	THE PLACE AND FUNCTION OF 'AYN-DAYN DISTINCTION IN UNDERSTANDING THE ḤANAFĪ CONTRACT THEORY -A REVIEW IN THE CONTEXT OF THE LAW OF OBLIGATIONS-	822
Hilmiye TÜRESİN Fatma Nur ALBAN	A STUDY ON GENERATION Z'S EXPOSURE LEVELS TO CYBER BULLYING	824
Güven YARIMBATMAN	EFFECTIVENESS OF THE LEGISLATURE IN THE PRESIDENTIAL GOVERNMENT SYSTEM	826
Cihat ÖZDAĞ Meysure Evren ÇELİK SÜTİÇER	THE IMPACT OF SERVICE QUALITY ON BRAND LOYALTY IN AIRLINE COMPANIES	828
Aras YOLUSEVER	TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT AND SMES: MODELING TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT WITH EVOLUTIONARY GAME THEORY	848
Çağrı ULU	MARKET MOVES: UNRAVELING CAUSAL DYNAMICS IN FENERBAHÇE'S FINANCIAL DUO AND BITCOIN	849
Hasan Nejat Seyhun Süreyya Burcu Avcı	INITIAL PUBLIC OFFERINGS AND DELISTINGS IN TURKIYE	851
Ayşegül KETENCİ	BRICS ENLARGEMENT AND THE NEW WORLD ORDER	852
Ecem TURGUT Okıyay UÇAN	MUNDELL FLEMING MODEL IN DETERMINING EXCHANGE RATE DYNAMICS: A SAMPLE OF SELECTED MIDDLE-INCOME COUNTRIES (1995-2021)	854
Durnisa SAFAROVA	CREATIVE AND MECHANICAL CONTAMINATIONS IN FOLKLORE	864
Aslı AYDAR	LOCALIZATION IN REBETİKO: EXAMPLE OF GRUP PATİKA AEGEAN BEAT	872
Mikail ÇİFTÇİ	SEMIOTIC ANALYSIS OF MİKAİL ÇİFTÇİ'S WORK TITLED "OLIVE MOUNTAIN"	874
Mikail ÇİFTÇİ	ANALYSING THE WORK OF MİKAİL ÇİFTÇİ NAMED "OLIVE MOUNTAIN" ACCORDING TO MULTIDISCIPLINARY ART EDUCATION METHOD (MDAEM)	882
Ercan YILMAZ	PAST, PRESENT AND BASIC PROBLEMS OF FINE ARTS EDUCATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN TURKEY	888
Nesli TÜRK	CONTEMPLATING WRECK: THE AESTHETICS OF RUIN	890
Deniz HACISÜLEYMAN	THE DEVELOPMENT OF THE COOPERATIVE MOVEMENT IN ITALY	924
Şerife Didar ORTA	THE EFFECT OF CONSUMERS' EMOTIONAL STATES ON PRODUCT PACKAGING COLOR	925

PREFERENCES: FACIAL CODING AND GSR STUDY		
Askerova Mahsati Rafig	GLOBAL IMPORTANCE OF ZANGEZUR CORRIDOR	957
Sevda ALIYEVA	ECONOMIC INNOVATION: A PUBLIC-PRIVATE SECTOR PARTNERSHIP PERSPECTIVE	981
Lect. Deniz ALKAN	TAX ADVANTAGES PROVIDED IN TECHNOLOGY DEVELOPMENT ZONES	989
Zulfatus Saroya Anisa Kamila Tri Ayu Widyastuti Achmad Tubagus Surur Muhammad Sultan Mubarak	ISLAMIC ECONOMY WITH ITS GOAL AS A BENEFIT OF MANKIND IN INDONESIA	992
LAILA AMELIYA MUHAMMAD TAUFIQ ABADI MUHAMMAD SULTAN MUBAROK	FEASIBILITY STUDY ANALYSIS OF PURING FABRIC IN PAKISPUTIH VILLAGE KEDUNGWUNI SUBDISTRICT	993
Dina Lutfiyana Muhammad Taufiq Abadi Muhammad Sultan Mubarak Syamsuddin	CASE STUDY ANALYSIS ON THE OMAH SANTRI ONLINE SHOP	994
Nur Rohmah Hidayati Hilya Diniya Mufrodah Ria Anisatus Sholihah Muhammad Taufiq Abadi	HAJI FINANCIAL MANAGEMENT AGENCY	995
Septiana Mufidah Muhammad Taufiq Abadi MUHAMMAD SULTAN MUBAROK SYAMSUDDIN	BUSINESS FEASIBILITY STUDY ANALYSIS ON TOFU MSMES IN BONDANSARI VILLAGE (CASE STUDY OF PAK NUR'S TOFU BUSINESS)	997
Isepputri Nurul Karimah Riska Dwi Amalia Annisa Shofiana Ade Gunawan Muhammad Taufiq Abadi	SHARIA PENSION FUNDS	998
Lia Olivia Zahara Ayu Andini Tia Syifana Intan Nadzifa Ade Gunawan	SHARIA COOPERATIVE	1000
Linda Martalia Kholilah Amilatul Khasanah Sri Wahyuningsih Ade Gunawan M.M. Muhammad Taufiq Abadi	ANALYSIS OF THE DUTIES AND AUTHORITY OF THE SHARIA SUPERVISORY BOARD AND THE NATIONAL SHARIA COUNCIL	1002
Suciati FirdaYuliasari Fadila Salsa Faradiva Ade Gunawan	SHARIA LEASING IN INDONESIA	1004
Diana Zalfanur Erna Wijayanti Ega Vivia Fatikhah Ade Gunawan	UNDERSTANDING ISLAMIC INSURANCE IN ISLAMIC FINANCE (THEORITICAL FOUNDATIONS AND LITERATURE ANALYSIS)	1005

Niharotul Faizah Dewi Ratih Kamelia Elima'ana Mafudloh	FINANCIAL SERVICES AUTHORITY AND SAVINGS GUARANTEE INSTITUTION	1006
Mohammad Robbi Maulana Rofiyana Firda Nadyarahma Aris safi'i M.E.I	ECONOMIC THOUGHT OF CONTEMPORARY MUSLIM SCIENTISTS MADZHAB IQTISHODUNA	1007
Gita Oktavia Rosita Muhammad Usman Ariffianto Kholimah Agung Muhammad Taufiq Abadi	HISTORY OF CLASSICAL ECONOMIC THOUGHT	1009
Rossidah Rihadataul Aisi Rina Tri Astuti Anggi Permatasari Triana Dani Maulana	THE EXISTENCE OF ISLAMIC ECONOMICS AND ECONOMIC PRACTICES DURING THE TIME OF THE PROPHET MUHAMMAD	1011
Misbah Liaqat	STYLISTIC ANALYSIS OF POWER, TERROR AND VIOLENCE IN THE SHORT STORY " IN THE SHADOW OF WAR' BY BEN OKRI	1012
Misbah Liaqat BILAL AHMAD HIRA PARVEZ	A CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS OF 'IDENTITY CRISES' OF MONIZA ALVI' SELECTED POEMS	1013
Nasirov Azimidin Normamatovich	FRENCH AND THE IMAGE OF AMIR TEMUR INTERPRETATIONS IN UZBEK LITERATURE (In the example of the novels of Marcel Brion and Muhammad Ali)	1014
NGOZI UZUNMA KOROE LILIAN OHANEDOZI	CULTURAL SHIFT IN GEN Z LANGUAGE USE: A SOCIOLINGUISTIC PERSPECTIVE	1016
Coffi Martinien ZOUNHIN TOBOULA	EMPOWERING BEGINNER EFL LEARNERS IN BENIN: A SOCIOLINGUISTIC EXPLORATION OF CODE-SWITCHING PRACTICES IN ENGLISH LANGUAGE EDUCATION	1017
Faik Idrizi Arbër ÇELIKU	UNIVERSITY OF TETOVA AND ITS IMPACT IN INTER-ETHNIC COMMUNICATION THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA	1049
Cavadzadə Gülşən	TEACHING TECHNOLOGY AND MODERN METHODS IN ENGLISH CLASSES	1050
Safia Irshad Ahmad Mr. Omar Irshad Ahmad Mr. Muhammad Sufyan Mr. Hasan Khalid Beig Mr. Abdulla Shahzan Omar Abdulrahman Yusef Ali	IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON ACADEMIC ACHIEVEMENT OF STUDENTS AT AL-JANOUB INTERNATIONAL SCHOOL IN KHAMIS MUSHYAT, SAUDI ARABIA	1053
Rajat SHANDILYA BHAVYA	ETHICAL ISSUES IN RESEARCH: THE INDIAN PERSPECTIVE	1055
Natia Siradze	TRANSFORMATION OF NOSTALGIA IN THREE GENERATIONS OF GEORGIAN IMMIGRANTS - ON THE EXAMPLE OF GERMANY, GREECE AND ITALY	1056
Salome mekhrishvili	THE PROCESS OF DEMOCRATIZATION – A RESEARCH OF THE CHALLENGES ASSOCIATED WITH THE INVOLVEMENT OF	1057

	PEOPLE WITH DISABILITIES IN POLITICS IN GEORGIA	
MUHAMMAD FAISAL	THE BASIC DIFFICULTIES FOR WORKING OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE EMPOWERED IT FRAMEWORK IN PAKISTAN IT VENTURES	1058
Simeana Beshi Driola Susuri	THE IMPACT OF EU TAX LAW: AN OVERVIEW OF KEY PRINCIPLES, CHALLENGES, AND RECENT DEVELOPMENTS	1060
MUHAMMAD FAISAL	THE PRINCIPAL CAPABILITY OF ALL PEOPLE ARE CONCEIVED FREE AND RISE TO IN PRIDE AND PRIVILEGES	1061
Belinda HALILAJ	ALBANIA POLICIES ON CONSUMER RIGHTS	1062
Harshita Bharti Raf Raf Shakil Ansari	BEYOND GOOD AND EVIL: UNDERSTANDING AMY DUNNE’S PSYCHOLOGICAL COMPLEXITY IN GILLIAN FLYNN’S ‘GONE GIRL’	1063
Serenenen Altan-Uya	INFLUENCING FACTORS ON THE ORIGIN OF MUSICAL SOUNDS AND VOWELS	1064
Abubakar Shehu	CONSTITUTIONAL PROVISIONS ON MEDIA OPERATIONS IN NIGERIA: MATTERS ARISING	1065
Favour Chukwuemeka Uroko George Christian Nche	RELIGIOUS SUPPORT GROUPS AND POLITICAL CORRUPTION IN NIGERIA IN THE LIGHT OF I KINGS 12	1066
Favour Chukwuemeka Uroko Peace Ngwoke Gladys Akabike	PROVERBS 10:4-5 AND LAZY PASTORS IN BENUE STATE, NIGERIA	1067
Tousif Ahammed Prasanna B K	EFFECT OF YOGIC EXERCISES ON AEROBIC CAPACITY (VO2 MAX)	1068
Naseem Akhter	THE CONCEPT OF HALAL AND HARAM FROM ISLAMIC PERSPECTIVE	1069
Naseem Akhter	HARMONY IN DIVERSITY: NEED OF INTERFAITH PERSPECTIVES FOR GLOBAL UNITY	1070
Osman BAYRAKTUTAN Nihat DEMİRKOL	EREN, Ş. (2020) DISCUSSED VERSES (TODAY'S TAFSIR PROBLEMS AND SOLUTION SUGGESTIONS)	1071

THE RUSSIA-UKRAINE WAR: CAN IT REALLY REVIVE EU ENLARGEMENT?

Gönül TEZCAN

Asst. Prof. Dr., Aydın Adnan Menderes University, *Nazilli Faculty of Economics and Administrative Sciences*,
Department of International Relations
ORCID ID: 0000-0001-8014-2794

ABSTRACT

Enlargement, by spreading the Union's transformative power to its near abroad, is considered as one of the most successful policies of the EU, and a crucial tool in its foreign policy. However, when the EU underwent its largest enlargement in 2004 and later in 2007, the enlargement process came to a temporary halt. The burden of Eastern enlargement, combined with subsequent developments such as the global financial crisis and refugee crisis, led to a phenomenon known as "enlargement fatigue". The enthusiasm of the Union for accepting new members has diminished, and along with it, its ability to spread EU values in its immediate vicinity has also decreased.

The Russia-Ukraine war has become a turning point both for the Union's enlargement dynamics. As Russian aggression increased, the EU had no choice but to declare its support not only for Ukraine but also for the Western Balkan countries, which are at risk of Russian destabilization. Since the start of the war in February 2022, Ukraine, Moldova, Georgia and Bosnia-Herzegovina have gained candidate status, and Ukraine and Moldova have started accession negotiations. Additionally, Kosovo has obtained visa liberalisation, which it had been waiting for. In other words, the enlargement train, which had previously stopped, has now started moving again.

The new momentum in the European Union's enlargement policy carries symbolic significance with the aim of supporting regional countries against Russian aggression. However, if the existing membership criteria and the merit-based evaluation of candidate countries are maintained, negotiations could be expected to last for many more years. This study argues that the EU's attempt to enlarge with such a diverse and numerous set of countries, by maintaining existing enlargement mechanisms, could lead to a new "enlargement fatigue". Therefore, it suggests that the so-called revival in the enlargement discourse after the Russia-Ukraine war, might not be a genuine revival but rather a 'terminal lucidity', unless the EU makes structural changes in its enlargement strategy.

Keywords: European Union, enlargement, candidates, Russia-Ukraine War.

**KADIN OKUL YÖNETİCİLERİNİN YÖNETİM SÜRECİNDE KARŞILAŞTIKLARI
SORUNLARLA İLGİLİ KADIN YÖNETİCİLERİN GÖRÜŞLERİ**
OPINIONS OF WOMEN ADMINISTRATORS ABOUT THE PROBLEMS FACED BY
FEMALE SCHOOL ADMINISTRATORS IN THE MANAGEMENT PROCESS

İlknur MAYA

Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Eğitim Yönetimi ve
Denetimi Anabilim Dalı

*Prof. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart University Faculty of Education Department of Educational Sciences Division
of Educational Administration and Supervision*

ORCID ID: 0000-0001-9964-1382

Halime YİĞİT

ORCID ID: 0009-0007-7857-2489

ÖZET

Bu çalışma kadın okul yöneticilerinin yönetim sürecinde yaşadığı sorunların belirlenmesine yönelik nitel bir çalışmadır. Çalışma, eğitim alanında kadın öğretmen sayısı erkek sayısından daha fazlayken kadın öğretmenlerin yöneticiliği seçmeme nedenine ışık tutmak ve yöneticilik yapacak kadınlara karşılaşılabilecekleri sorunlarla ilgili fikir vermek amacıyla yapılmıştır. Çalışma grubu belirlenirken ölçüt örneklem yöntemi kullanılmıştır; ölçüt, çalışmaya katılacak yöneticilerin kadın olmasıdır. Araştırmanın çalışma grubunu 2023-2024 eğitim öğretim yılı Bursa ili İnegöl İlçesinde görev yapan 10 kadın yönetici oluşturmaktadır. Çalışmada öncelikle yöneticilik kavramı, kadın yöneticilik kavramı, kadın yöneticilerin yaşadığı sorunlar kavramsal açıdan incelenmiş ve literatür taraması yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu uzman onayı alınarak kullanılmıştır. Yönetici cevapları yoluyla toplanan veriler içerik analizi tekniği kullanılarak analiz edilmiş; temalar ve kategoriler belirlenmiştir. Araştırmanın ana fikrini kadın okul yöneticilerin yönetim sürecinde karşılaştıkları olumlu ve olumsuz tepkiler ve bunlarla başa çıkma stratejileri oluşturmaktadır. Araştırma verilerinden kadın okul yöneticilerine karşı öğrencilerin, okul personellerinin, velilerin, üst yönetim kademesinin herhangi bir ayrımcılık sergilemediği görülmüştür. Toplumumuzda kadın okul yöneticilerin sayısının azlığından kaynaklı olarak veliler kadın okul müdürleriyle karşılaşınca şaşırılmaktadır. Bulgular sonucu velilerin kadın yöneticilere okul yönetiminde güvendiği görülmüştür. İletişim yönü güçlü olan kadın yöneticiler okul yönetiminde herkesle kolaylıkla iletişim kurmaktadır. Zamanı iyi planlayan kadın yöneticiler mesai saatlerinin uzun olmasından yana sorun yaşamamaktadır. Kadın yöneticilerin kendi kişiliklerinden kaynaklı mükemmeliyetçilik, aşırı titizlik ve iş stresi yönünden zorlandıkları görülmüştür. Ayrıca kadınlar okul yöneticiliğinden keyif almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yönetici, Kadın Yönetici

ABSTRACT

This is a qualitative study aimed at determining the problems experienced by female school administrators in the management process. The study was conducted to shed light on the reason why female teachers do not prefer to be administrators, while the number of female teachers in the field of education is higher than the number of males, and to give an idea to women who will be administrators about the problems they may encounter. Criterion sampling method was used when determining the study group; The criterion is that the managers who will participate in the study are women. The study group of the research consists of 10 female administrators working in İnegöl District of Bursa province in the 2023-2024 academic year. In the study, first of all, the concept of management, the concept of female management, the problems experienced by female managers were examined conceptually and a literature review was conducted. The semi-structured interview form was used with expert approval. The data collected through administrator responses were analyzed using the content analysis technique; Themes and categories were determined. The main idea of the research is the positive and negative reactions that female school administrators encounter during the management process and their coping strategies. From the research data, it has been seen that students, school staff, parents and senior management do not display any discrimination against female school administrators. Due to the low number of female school administrators in our society, parents are surprised when they encounter female school principals. As a result of the findings, it was seen that parents trust female administrators in school management. Female administrators with strong communication skills easily communicate with everyone in the school administration. Female managers who plan their time well and do not have problems with long working hours. It has been observed that female managers have difficulties in terms of perfectionism, excessive meticulousness and work stress due to their own personalities. Additionally, women enjoy being school administrators.

Keywords: Manager, Female Manager

GİRİŞ

"Yönetim" ve "yönetme" kelimeleri, kontrol etme, yönetme görevi anlamına gelen Türkçe "yönetmek" fiilinden türetilmiştir. Hedeflere ulaşmak için mevcut insan ve maddi kaynakların kullanılması süreci olarak tanımlanan yönetimin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Yönetim olgusu herkesi doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedir. (Pegem Akademi, 2022).

Yönetim bir sistem ve organizasyon işidir muhakkak bir topluluk söz konusudur ve yönetim organizasyonun başında yönetim iş ve işleyişinin sorunsuz biçimde gerçekleşmesini sağlayan yöneticiler bulunmaktadır. Yöneticiler organizasyonun üyelerine rehberlik ederek işleyişin

sorunsuz ilerlemesini sağlar. Başında lideri olmayan bir topluluk ne yapacağıyla ilgili düzensizlik yaşar ve işleyiş bozulur.

Eğitim ve öğretim sisteminin en etkili ve önemli alt sistemi okuldur. Yönetimin eğitime uygulanması eğitim yönetimi olarak tanımlanırken, eğitim yönetiminin okullara uygulanması ise okul yönetimi olarak tanımlanır. Başka bir deyişle, okul yönetimi eğitim yönetiminin sınırları kesin olan alanlarda uygulanmasıdır. Eğitim ve öğretim sisteminin amaçları ve genel yapısı tarafından okul yönetiminin sınırları belirlenmektedir (Gündüz, 2008; akt. Usta ve Boğa, 2021).

Okul yönetimi, okuldaki tüm kaynakları etkili ve faydalı bir şekilde kullanarak okulu belirlenen hedeflere doğru bir şekilde ulaştırmaya çalışır. Okul, bürokratik bir yapıya sahiptir ve bu nedenle yönetim, yasal düzenlemeler çerçevesinde, önceden belirlenmiş ortak amaçlar doğrultusunda faaliyet gösterir. Bu amaçla, okulun mevcut fiziksel ve insan kaynaklarının akılcı bir şekilde kullanılması, yeni kaynakların sağlanması ve yönetim süreçlerinin amaçlar doğrultusunda uygulanması gerekmektedir. Bu da yöneticilerin olumlu bir okul ortamı yaratmasıyla ancak mümkün olmaktadır (Özdemir, Sezgin, Karip ve Erkan 2010; akt. Usta ve Boğa, 2021).

Öğretmenlikten okul yöneticiliğine geçilebiliyor olsa da milli eğitim örgütünün farklı birimleri ve en temel birimi olan okullarda kadın yönetici sayısı erkeklere göre oldukça düşüktür (Ünal 2003; akt. Bakır – Uğurlu – Köybaşı– Özyazıcı ,2017). Bu nedenle özellikle son yıllarda kurumsal liderlik pozisyonlarında görev alan kadınların sayısı artmasına rağmen eğitim sektöründeki kadın yönetici sayısı bu artışa yetişememiştir. Kadın öğretmen sayısı erkek öğretmenlerin sayısından fazla olmasına rağmen yönetici sayısında erkek yöneticiler sayıca daha fazladır. (Shakeshaft, 1987; Brunner, 2000 akt.. Bakır – Uğurlu – Köybaşı–Özyazıcı ,2017).

Eğitim alanındaki kadın yöneticiler incelendiğinde, toplumun eğitimlik mesleğini kadınlara uygun görmekte ve eğitim kurumlarında kadınların yönetici pozisyonlarına yükselmesi genellikle daha kolay olabilmektedir. Ancak erkeklerin daha iyi liderler olduğu inancı hala eğitim kurumlarında varlığını sürdürmektedir. Kadınlar çeşitli okulların müdürleri olabilmekle birlikte, müfettiş, il milli eğitim müdürü ve eğitim bakanı gibi pozisyonlara gelmeleri kolay kolay mümkün olmamaktadır. (Heller, 1997; akt. Güldal 2006). Kadınların aynı anda birden çok rolü üstlenmesi ve bu roller arası bölünmesi iş ve diğer roller arasında tercih yapmak durumunda kalmasına neden olmaktadır. Kadınların kolaylıkla vazgeçilen rolleri ise genellikle iş yaşamındaki rol olmaktadır.

Kadın yöneticilerin karşı karşıya kaldığı en önemli sorunlardan biri hatta en önemlisi toplumun kalıplaşmış bakış açısı ve genellemeleridir. Kadınlara duygusal, akılcı olamama, dar kapsamlı düşünme, çok yönlü olmama, insancıl olma ve pasif olma gibi özellikler yüklenmesi, kadınların

üst düzey görevler almasını engelleyebilecek negatif sonuçlara yol açabilir (Bedük, 2005; akt. Güldal 2006).

Ülkemizde hala devam eden; toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadınların eğitim olanaklarından yeterince faydalanamaması, kadın istihdamındaki düşük oran, çalışan kadınların karşılaştığı çeşitli engeller ve ikinci vardiya yükü, kadınların yöneticilik pozisyonuna yükselmesinin önündeki engellerden sadece birkaçıdır. Kadın eğitim yöneticilerinin sayısının az olmasının nedenleri arasında kadın öğretmenlerin yönetici olmaya isteksiz olmaları, cam tavan sendromu, yöneticiliğin genellikle erkeklerin işi olarak algılanması, ve erkek çocukları olan ebeveynlerin genellikle erkek yöneticileri tercih etmeleri gibi engeller bulunmaktadır. (Altınışik, 1995; akt. Ekşi 2018), Kadın yöneticilerin liderlik için gerekli zamanı ayıramaması, öğretmenliğin annelik gerektirdiğinin kabul edilmesi ve yöneticilikte otoriterlik gerekliliği çelişkisi (Çelikten, 2005. Akt. Bakır ve diğ. Aktaran Ekşi 2018). Genel olarak kadın liderlerin kendilerini kanıtlamak zorunda hissettikleri ve bu nedenle kendilerinin ve çevrelerindeki insanları motivasyonunu kırdığına dair bir kanı yaygındır. (Adams and Hambright, 2004. Akt. Bakır ve diğ. 2017 Akt. Ekşi 2018)

Kadın liderler cinsiyet rolleri ve beklentileri konusunda önyargılı davranışlarla karşı karşıya kalıyorlar. (Karaca, 2007; akt. Şahin 2021). Toplumun dayattığı cinsiyetten kaynaklı roller ve kadınların erkeklere göre fiziksel açıdan daha zayıf olmaları, kadınlara karşı şiddet eğilimini de beraberinde getirerek aşılması zor bir soruna dönüşmektedir. Kadınlar toplumsal cinsiyet rollerinin getirdiği sorumluluklar nedeniyle erkekler karşısında dezavantajlı durumdadırlar. Kadın yöneticiler, kariyer basamaklarını tırmanırken erkek meslektaşlarına göre toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle daha fazla mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Geleneksel toplumlarda, kariyer basamaklarını tırmanırken kadın yöneticiler toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle ve "Kadınlar yönetici olamaz." önyargısıyla mücadele etmek zorunda kalmaktadır. (Şahin, 2021)

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Strateji Geliştirme Başkanlığı'nın 2020-2021 eğitim öğretim yılı verilerine göre 370798 ortaokul öğretmenin %53,9'u (217,493), 306,937 ilkokul öğretmenin %64.07'si (196,777), 95049 okulöncesi öğretmeninden %93,09'u (88,967) kadın öğretmenlerdir. Bakanlık kurumlarında çalışan 548 bin 858 kadın ve 479 bin 27 erkek personel çalışmaktadır. Yani MEB'de çalışan personellerin %53' ü kadındır. Oysa yarısından fazlası kadın çalışanlardan oluşan MEB'de yönetici kademesinde kadın sayısında aynı sayılar karşımıza çıkmamaktadır. MEB verilerine göre 81 il milli eğitim müdürü kadrosundan sadece 2 tanesi kadın yönetici, il milli eğitim müdür yardımcılığı pozisyonundaysa kadın yönetici sayısı 13 iken milli eğitim müdürlüklerinin şube müdürlüğü kadrosunda sayı 25'tir. İlçe milli eğitim müdürlüğü kadrosundaysa toplam sayı 950 kadın ilçe milli eğitim müdürü sayısı ise 12'dir. Türkiye deki toplam 54 bin 36 okul müdürlüğü kadrosunun ise yalnızca 2 bin 904'ü kadın okul müdürlerinden oluşmaktadır. (<https://www.yenicaggazetesi.com.tr/-263239h.htm>).

Sayıların geneline baktığımızda kadın yönetici sayısının Türkiye genelinde çok az olduğunu görüyoruz.

Okullarımızda idari personel olarak erkeklerin sayısı daha fazlayken kadın öğretmen sayısı fazla idareci olarak kadınların sayısı azdır. İstatistiksel verilerde bu durumu göstermekte. Eğitim Reformu Girişimi'nin 2019 yılında yayımlanan Eğitim İzleme Raporu'nun dördüncü dosyası Öğretmenler Dosyasıdır. Raporda kadın okul yönetici sayısının en az olduğu ülke Japonya, ikinci sıradaysa Türkiye bulunmaktadır. Raporun "Türkiye'de öğretmenler ve okul müdürleri kimlerdir?" başlığıyla sunulan değerlendirmede Türkiye'de ortaokul kademesinde 2018'de TALİS'e katılan 3951 öğretmenin %55.8'inin, 196 okul yöneticisinden ise sadece %7.2'sinin kadın okul müdürü olduğu görülmüyor. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü ortalamasına bakıldığında %68.3, okul müdürü kadrosunda, %47.3'ü kadın olarak görülmektedir. Raporun ayrıntıları şöyledir:

Kadın öğretmen sayısının okul müdürlerine oranla fazla olduğu ifade ediliyor. Raporda %7 ile kadın müdür sayısının en az olduğu ülke Japonya, ikinci ülke ise %7,2 kadın okul müdürü sayısı Türkiye'dir. Diğer ülkelerle Türkiye karşılaştırıldığında rapora göre kadınlar okul yöneticiliğine terfide diğer birçok ülkeye kıyasla daha fazla cinsiyet ayrımcılığıyla karşı karşıya kalıyor. Raporda 2017 yılındaki Cinsiyet Uçurumu dosyasına da değiniliyor. Türkiye'nin 145 ülkenin kadın lider sıralamasında 107. sırada bulunduğu ifade ediliyor. Öğretmen raporunda şunları yazıyor: T.C Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün 2008 yılında yayınladığı Ulusal Toplumsal Cinsiyet Eylem Planı'nda, özellikle kırsal kesimde kadın okul yöneticisi sayısının oldukça düşük olduğu belirtiliyor. Raporda ayrıca eşitlik anlayışının benimsenmesi ve yaygınlaştırılması için kamu sektöründe liderlik pozisyonlarında dengeli sayıda kadın ve erkeğin bulunmasının önemi vurgulanıyor. Raporda, Milli Eğitimin il teşkilatlanmasında il milli eğitim müdürlüğü kadrosunda 81 il milli eğitim müdürünün sadece 2'sinin (% 2,5), 299 il milli eğitim müdür yardımcılığı kadrosundan 16'sinin (% 5,4), 917 ilçe milli eğitim müdürlüğü kadrosundan yalnızca 7'sinin (% 0,8) kadın müdür olduğu paylaşılmıştır (<https://www.skdturkiye.org/esit-adimlar/guncel/egitimde-kadin-ogretmen-cok-yonetici-az>). Eğitim kurumların da kadın yöneticilerin zarif dokunuşlarına ve farklı bakış açılarına yer verilmeli. Okullarda kadın yöneticilere çok alışkın olmasak da ihtiyaç olduğu bir gerçek.

Şahin'in Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın Eğitim Yöneticilerinin Karşılaştıkları Sorunlar: Fenomenolojik Araştırma konulu Yüksek Lisans Tezi çalışmasında yönetici kadınların dile getirdiği zorlayıcı bir durum da kadın olarak okulun fiziksel olarak bakım, onarım ve yenileme, boya-badana, inşaat işleri gerektiren ustalık isteyen işlerle ilgilenmek durumunda kalmalarıdır. Bunlar söz konusu olduğunda, fiziksel güç olarak erkekler avantajlıyken, kadınlar kendilerinin bu konuda yeterli olmadığını düşünmektedir. Eğitimle hiçbir ilgisi bulunmayan bu işlerin okul yöneticilerince yapılması, planlanması, kontrolünün

sağlanması ve yapılanlarla ilgili hesap verilmesi hem erkek hem de kadın okul yöneticileri açısından zorluk teşkil etmekte.

Acar, Ayata ve Varoğlu (1999)'nın çeşitli okullarda yapılan araştırmalara göre bazı kadın öğretmenler yönetici olmanın stresli olduğunu, titizlik gerektirdiğini ve kadınların mizacına aykırı olduğunu söylüyor. Usluer (2000)'in yaptığı araştırmaya göre ise erkek ve kadın öğretmenler ve yöneticiler, öğretmenliğin kadınlara yöneticilikten daha uygun olduğunu savunmaktadır. Ayrıca bazı erkek öğretmen ve yöneticiler, kadın öğretmenin görevde olmasının öğrencilerde ve velilerde "endişe" yaratabileceğine inanmaktadır.

Öte yandan çalışanların kadın yöneticilere karşı olumsuz bakış açısı da var. Gelişen ve gelişmekte olan toplumların genelinde çalışanların kadın yöneticilerle çalışmaya isteksiz oldukları görülmektedir. Diğer erkek egemen ülkeler gibi toplumumuzda da erkek işçilerin kadınlara tabi olması ve onlardan emir alması olumsuz bir durum olarak yorumlanmaktadır. Kadın çalışanların da erkek çalışanlar gibi kadın yöneticiler yerine erkek yöneticilerle çalışmak istemektedir. Cinsiyet ayrımcılığı olgusunun ortaya çıktığı yer burasıdır. Cinsiyete dayalı doğrudan ve dolaylı ayrımcılık, kadınların iş hayatlarında uğraşmak zorunda kaldıkları önemli bir konudur. Kadınların cinsiyetlerinden dolayı erkeklere göre farklı uygulamalarla karşılaşması doğrudan ayrımcılıktır. Kadınları rahatsız eden, aynı gibi görünen fakat eşit olmayan eylem ve davranışlara dolaylı ayrımcılık denmektedir (Güldal, 2006).

Araştırmanın amacı, kadınların okul yöneticisi olarak yaşadıkları sorunları dile getirmektir. Önlerine çıkan engellere yönelik, halen yöneticilik yapan kadın eğitimcilerden alınan bilgilerden yola çıkarak Türkiye'den ve dünyadan örnekler doğrultusunda çeşitli çözüm önerileri ortaya koymaktır. Öğretmenlik bir "kadın mesleği" olarak kabul edilmekte fakat kadın yönetici sayısına bakıldığında çok az kadın okul yöneticisinin olduğu görülmektedir. Bu çalışmayla araştırmacıların dikkatini kadın yönetici sayısının azlığına çekerek kadın yönetici sayısının artırılması için yapılabilecekleri bilimsel olarak araştırmak ve literatüre katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Araştırmada Bursa ili İnegöl ilçesindeki anaokulu, ilkokul, ortaokullar ve liselerde görev yapan kadın yöneticilerin görüşlerine göre kadın yöneticilerin yönetim sürecinde yaşadıkları sorunları belirlemek için algıların ve olayların doğal ortamında gerçekçi ve kapsamlı bir şekilde ortaya konmasını hedefleyen nitel araştırma yöntemi ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış ve doküman analizi yapılmıştır. Toplanan veriler önce betimlenmiş sonra bu bulgular ilgili yorum ve açıklamalarla aktarılmıştır.

Araştırma Evreni ve Örneklem

Araştırmanın evreni 2023-2024 eğitim-öğretim yılında Bursa ili İnegöl ilçesinde çalışan kadın okul yöneticileridir. Araştırmaya katılan öğretmenlerden % 40'nın ilkokulda , % 10'nun

ortaokul, %30'nun anaokulu, %20'sinin ise lise düzeyinde kurumlarda görev yapmaktadır. Katılımcı kadın yöneticilerin %40'ı 16-20 yıl arası, %30'u 10-15 yıl arası, %20'si 21-25 yıl arası ve %10'luk bölümü ise 31 yıl ve üzeri meslekte çalışma süresine sahiptir.

Araştırmaya katılan kadın yöneticilere ait demografik tablo aşağıda sunulmaktadır.

Tablo1. Araştırmaya katılan kadın yöneticilere ait demografik bilgiler tablosu

	CİNSİYETİ	MEDENİ HALİ	HİZMET SÜRESİ	BRANŞ	KURUM TÜRÜ
Y1	KADIN	BEKAR	31-35	OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENİ	ANAOKULU
Y2	KADIN	EVLİ	21-25	ÇOCUK GELİŞİMİ VE EĞİTİMİ Ö.	LİSE
Y3	KADIN	EVLİ	21-25	MODA TASARIM TEKNOLOJİLERİ Ö.	LİSE
Y4	KADIN	BEKAR	16-20	Sınıf ÖĞRETMENİ	İLKOKUL
Y5	KADIN	EVLİ	16-20	OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENİ	ANAOKULU
Y6	KADIN	EVLİ	10-15	SINIF ÖĞRETMENİ	İLKOKUL
Y7	KADIN	BEKAR	16-20	SINIF ÖĞRETMENİ	İLKOKUL
Y8	KADIN	EVLİ	16-20	OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENİ	İLKOKUL
Y9	KADIN	EVLİ	10-15	OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENİ	ANAOKULU
Y10	KADIN	EVLİ	10-15	OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENİ	ORTAOKUL

Veri Toplama Araçları

Araştırmacı tarafından araştırmanın amacına uygun olarak literatür taranmış, on açık uçlu sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanılarak, uygulanmadan önce proje danışmanı akademisyenin görüşü ve onayı alınmıştır. Görüşme formunun ilk kısmında kadın yöneticilerin medeni hali, hizmet yılı, çalıştıkları kurum türü ve branşına ilişkin demografik bilgileri toplama amaçlı sorular sorulmuştur. Verilerin yorumlanmasında demografik tablodan yararlanılmıştır.

Verilerin Toplanması

Kadın yöneticilerden randevu alınarak belirlenen yer ve zamanda yüz yüze görüşme tekniğiyle görüşmeler yapılmıştır. Görüşme sırasında üçüncü bir kişinin olmamasına özen gösterilmiş, görüşmelerde gizlilik esasına uyulmuştur. Görüşmelerde sorular formdaki sıralamaya uygun şekilde sorulmuş ve katılımcının şahsi görüşünü rahatça ifade edebileceği zaman tanınmıştır.

Verilerin Analizi ve Yorumu

Araştırmanın bu bölümünde araştırmaya katılan resmi anaokulu, ilkokul, ortaokul, lisede çalışan kadın okul yöneticileriyle yapılan görüşme formundaki cevaplar analiz edilerek elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Analiz sürecinde ilk olarak yazılı olan görüşme formları deşifre edilmiştir. Elde edilen bulgular çözümlenmiştir. Çözümlemeler yapılırken görüşme formunun başında yer alan sorulara dayanılarak demografik tablo ve şekiller oluşturulmuş yaşanan sorunların analizi yapılırken kişilerin medeni hal, kıdem yılı, branş durumlarıyla bağlantı kurulmuştur. Görüşmeye katılan kadın okul müdür ve müdür yardımcıları (Y1,Y2,...)

biçiminde kodlanmıştır. Yüz yüze görüşme yapılarak toplanan bulgular tablolaştırılarak yorumlar yapılmıştır.

Geçerlilik ve Güvenilirlik

Güvenilirliği sağlamak için katılımcıların yanıtları yazıya döküldü ve katılımcıların onamı alındıktan sonra herhangi bir zaman kaybı yaşanmadan analiz edilmeye başlanmıştır. Katılımcılardan aydınlatılmış onam alınarak araştırmanın iç geçerliği artırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca kadın yöneticilerin orijinal cevapları araştırmanın bulgular kısmında paylaşılmıştır. Araştırmanın dış geçerliliğini arttırmak için araştırma yöntemi, evren, çalışma grubu, veri toplama aracı ve elde edilen verilerin çözümlenmesi detaylandırılmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

Soru 1: Yönetici olmaya karar verme sürecinde sizi en çok etkileyen faktör neydi?

Kadın yöneticilerin yönetici olmaya karar verme sürecinde etkilendikleri faktörler Tablo 2’de sunulmaktadır.

Tablo 2. Yönetici olmaya karar verme sürecinde etkili olan faktörler

Etkili faktörler	f	%
İdealist öğretmenlikten yöneticiliğe geçiş	3	30
Öğretmenlik yapmak istememe	4	40
Liderlik arzusu ve rol model olma isteği	1	10
Mesai arkadaşlarının davranışları	2	20

Tablo 2’de kadın öğretmenlerin yöneticiliğe geçişini etkileyen faktörleri idealist öğretmenlikten yöneticiliğe geçiş, öğretmenlik yapmak istememe, liderlik arzusu ve rol model olma isteği, mesai arkadaşlarının davranışlarından kaynaklı etkenler olarak alt başlıklara ayırabiliriz. Kadın yöneticilerin bazılarının cevapları şöyledir: (Y5) “ Müdürüme kızıp daha iyisini yaparım diyerek yönetici oldum” , (Y2)“Kadın yönetici olarak rol model olmak istedim ve lider olmak hoşuma gidiyor.” dedi. Öğretmenlik yapmak istemedikleri için yöneticiliği tercih eden kadın yöneticilerin soruya verdikleri cevaplar şöyledir: “ İlgisiz öğrenciler benim öğretmenlik mesleğinden zevk alamamama ve yönetici olmaya karar vermeme neden oldu.” (Y3). “Sınıftan kurtulmak için yönetici oldum.”(Y6). “Okul öncesi öğretmeni olarak teneffüs saatimiz yoktu ve bu tempoda çalışmak beni çok yoruyordu öğretmenlik benim için giderek zorlaşmaya başlayınca yöneticiliğe geçmeye karar verdim.”(Y10)

Soru 2: Yönetici olduğunuzda çevrenizden gördüğünüz olumlu tepkiler nelerdir? Bu tepkiler sizin motivasyonunuzu nasıl etkiledi?

Kadın yöneticilerin yönetici olduklarında çevrelerinden aldıkları olumlu tepkiler ve motivasyonlarının etkilenme durumu Tablo 3’te gösterilmektedir.

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

Tablo 3. Yönetici olduğunuzda çevrenizden aldığınız olumlu tepkiler ve motivasyonunuz

Temalar	Kategoriler	f	%
Alınan tepkiler	Takdir ve saygı	2	20
	Destek görme	5	50
	Öğrenci ve veli memnuniyeti	3	30
Motivasyonunuz	Mutlu olmak	7	70
	Özgüven gelişimi	3	30

Kadın yöneticilerin yönetici olduklarında çevrelerinden aldıkları tepkiler iki tema ve beş kategorileri ortaya çıktı. Yöneticilerin %50'si çevrelerinden destek gördüklerini, % 20'si takdir edildiklerini ve saygıyla karşılandıklarını, %30'u öğrenci ve velilerin durumdan memnun oldukları görülmekte. Kadın yöneticilerden Y2 “Velilerden kadın eli değdi yorumlarını aldım ve bu beni sürekli daha iyi işler yapmaya yöneltti” şeklinde soruyu cevaplandırdı. Aldıkları olumlu tepkiler kadın yöneticilerin motivasyonlarına %70 mutlu olmak ve %30 özgüven gelişimi olarak etki ediyor. Katılımcı cevaplarından bazıları şöyle: (Y6) “ Toplumda saygınlığım arttı ve bu benim özgüvenimin gelişmesine katkı sağladı.”, (Y5) “Bir sorun yaşarsan biz buradayız diyen yönetici arkadaşlarım vardı ve bu beni mutlu etti desteklenmek hoşuma gitti.” Kadın yöneticilerin çevrelerinden aldıkları olumlu tepkiler kadın yöneticilerin okullarda görülmek istendiği şeklinde yorumlanmıştır.

Soru 3: Yönetici olduğunuzda çevrenizden gördüğünüz olumsuz tepkiler nelerdir? Bu tepkiler karşısında motivasyonunuzu nasıl korudunuz?

Kadın yöneticilerin yönetici olduklarında çevrelerinden aldıkları olumsuz tepkiler ve motivasyonlarını koruma stratejileri Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. Yönetici olduğunuzda çevrenizden aldığınız olumsuz tepkiler

Temalar	Kategoriler	f	%
Alınan olumsuz tepkiler	Çok fazla sorumluluk	5	50
	Uzun mesai saati	3	50
	Olumsuz tepkiyle karşılaşmadım	2	20
Motivasyon koruma şekli	Pozitif bakış açısı ve iletişim	5	70
	İşini iyi yapmak	5	50

Tabloya göre katılımcıların %20'si olumsuz tepki almamıştır. Alınan olumsuz tepkiler ise iki tema olarak karşımıza çıkıyor. Kadın yöneticilerin %50'lik kısmı çok fazla sorumluluk aldığı şeklinde eleştirilirken, %20'lik kısmı da mesai saatlerinin öğretmenlikte geçen süreden fazla olması biçiminde tepki almış. Katılımcıların aldıkları olumsuz tepkilerle bakış açıları ve iletişimi sürdürerek, işlerini iyi yaparak başa çıktıkları anlaşılmaktadır. Katılımcıların aldığınız olumsuz tepkiler nelerdir sorusuna cevapları şu şekildedir: (Y2) “Zamanını boşa harcayacaksın ne gerek var tüm gün çalışmana diyenler oldu.” (Y8) “Yönetici olarak bir sürü kişinin

sorumluluğunu aldın herkese yetişmeye çalışacaksın ne güzel yarım gün çalışıyordun dediler. Aldığım olumsuz tepkilerle pozitif davranarak ve iletişimi sürdürerek başa çıktım.”(Y4)

Alanyazın taramasında kadın olarak yöneticilik vasfının yanında aile hayatı anne ve eş rolleri eklendiğinde kadınlar için yöneticilik genelde gereksiz fazla mesai ve ev hayatına zaman ayıramamak olarak karşımıza çıkmaktadır. İçinde yaşadığımız toplumda sekiz beş mesai yapan bir memurdansa yarım gün çalışan öğretmen kadın eş daha çok evlenilecek kişi olarak düşünülmekte ve “yarım gün çalışan öğretmenken neden kadın olarak yönetici oldun” sorusu kişilere yöneltilmektedir.

Soru 4: Yönetim sürecinde yaşadığınız zorlukların sizden kaynaklanan sebepleri oldu mu? Bunlar nelerdir?

Kadın yöneticilerin yönetim sürecinde kişiliklerinden kaynaklı yaşadığı zorluklar Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5. Yönetim sürecinde yaşadığınız zorlukların kişisel nedenleri

Kişisel nedenler	f	%
Teknoloji kullanımı ve resmi yazışma	3	30
Mükemmeliyetçi karakter	3	30
Masa başı çalışmak	1	10
Kendimden kaynaklı zorluk yaşamadım	1	10

Kendinizden kaynaklı zorluklar yaşadınız mı sorusuna mükemmeliyetçi karakter temasıyla karşılık veren kadın yöneticinin açıklaması şöyledir: “ Obsesif takıntılı bir karakterim var yapılan işin mükemmel olmasını isterim ve bu beni çok yoruyor.”(Y2) Kadın yöneticilerden sadece bir kişi kendinden kaynaklı zorluk yaşamadığını belirtmiştir. Kadın yöneticileri en çok zorlayan kişisel neden teknoloji teması olarak karşımıza çıkmıştır. Bir kadın yönetici ise masa başı çalışmakta zorlandığını şöyle ifade etmiştir : “Hareketli bir insanım masa başı çalışmaya bir türlü adapte olamıyorum.” (Y9) Kadın yöneticilerin 4. soruya verdiği cevaplara baktığımızda kusursuz olmaya çalışmanın ve ayrıntıcı olmanın onları zorladığı görülmüştür.

Kadın yöneticilerin kendi kişilik özelliklerinden kaynaklı zorluklar literatür taramasın da karşımıza çıkmaktadır. Okul yöneticisi kadınların kişiliklerinden kaynaklanan sorunların genellikle duygusallık, kuralcılık ve kusursuzluk biçiminde karşımıza çıkmaktadır sorunları profesyonel davranma, empati kurarak ve yetkinliklerini arttırarak aştıkları görülmüştür.(Karaoğlu, 2020)

Soru 5: Üst yönetici kademesiyle iletişim kurarken kadın olmanızdan kaynaklı olarak karşılaştığınız zorluklar oldu mu? Bunlar nelerdir?

Kadın yöneticiler ve üst yönetim kademesi arasındaki iletişimi gösteren Tablo 6 aşağıda verilmiştir.

Tablo 6. Üst yönetici kademesiyle iletişim

Karşılaşılan tepkiler	f	%
Cinsiyet Faktörlü Zorluk	2	20
Zorluk Yaşamadım	5	50
Pozitif Yarar	3	30

Tabloya göre kadın yöneticilerden yarısı kadın olmalarından kaynaklı zorluk yaşamamıştır. %30'u kadın olmanın pozitif faydasını görmüştür. Pozitif fayda sağlayan katılımcıların cevapları şöyledir: “Okulla ilgili bugüne kadar bakanlık düzeyi de dahil ne istediysem oldu pozitif yönde etkilerini gördüm isteklerim hiç reddedilmedi.”(Y10) %20'si cinsiyet kaynaklı zorluk yaşamıştır. Cinsiyet kaynaklı zorluk yaşadım şeklinde açıklama yapan Y7 şöyle demiştir: “Erkeklerin çoğunlukta olduğu üst yönetim kademesinde karşı cinsten olmamızdan kaynaklı karar verme sürecimize yönelik müdahaleler ve mevzuat bilgimle ilgili yersiz tepkiler aldım.” Tabloya göre katılımcıların çoğunluğu pozitif tepkiler almış olumsuz durum yaşayanların sayısı oldukça azdır. Sadece Y4 ve Y7 ise sorun yaşadıklarını ifade ettiler. Her iki kadın yöneticimizde sorun yaşamalarının temelinde yöneticiliği erkek işi gibi gören ve kadın yöneticinin mevzuat bildiğine inanmayan görüş olduğunu ifade etmiştir.

Soru 6: Yöneticilik sürecinizde ailenizden kaynaklı sorunlar yaşadınız mı? Bunlar nelerdir?

Kadın yöneticilerin yönetim sürecince ailelerinden kaynaklı yaşadığı olumlu ve olumsuz durumlar Tablo 7' de gösterilmiştir.

Tablo 7. Yöneticilik sürecinde aile desteği

Aile hayatından kaynaklı durumlar	f	%
Aile içi destek ve anlayış	6	60
Zaman yönetimi zorlukları	4	40

Tabloyu incelediğimizde kadın yöneticilerin %60'ı ailesinden destek ve anlayış görmüştür. Yöneticiler zorluk olarak %40 oranında zaman yönetimini açıklamalarında dile getirmiştir.

Zaman yönetiminde zorluk yaşayan yöneticilerden bazıları durumu şöyle açıkladı: “Tam gün çalıştığım için ev ve okul arasında işleri iyi planlamam gerekti.” (Y8) başka bir yöneticiyse “Tüm gün çalışmak çocuklarım küçük olduğu için beni zorladı özellikle annem çocuklarıma baktığı için yönetici olmamı hiç istemedi fakat bu süreci eşimin desteği ile aştım.” (Y10) şeklinde açıklama yapmıştır. Yapılan açıklamalarda medeni hal faktörü göz önüne alındığında evli ve çocukları bakıma muhtaç kadın yöneticilerin zorlandığı bekar olan kadın yöneticilerin bu konuda sorun yaşamadıkları görülmüştür.

Kadınlara yüklenen toplumsal roller var anne, evini çekip çeviren kişi olarak kadının yükü ağır. Bu kargaşanın içinde kadın kendine yetiştiremediği zamanda tüm gün mesai konusunda

zorlanıyor. Yapılan bir başka çalışmada da sonuçlar benzer, kadın okul müdürü sayısının azlığı, erkek egemen toplum düzenindeki erkeklerin baskınlığı ve cinsiyet kaynaklı eşitsizlik, toplumdaki cinsiyetçi rollerin etkisi ve baskın annelik nedeniyle liderliğin kadınlara uygun görülmemesiyle açıklanmaktadır. Kadınlar ev içi sorumluluklarının fazla olması nedeniyle uzun çalışma saatlerine ihtiyaç duyan yöneticiliği istemiyor.(Bulut, 2021)

Soru 7: Kadın yönetici olarak velilerin size karşı olumlu ve olumsuz tepkileri neler oldu?

Kadın yöneticilerin velilerden aldığı olumlu ve olumsuz durumları gösteren Tablo 8 aşağıda verilmiştir.

Tablo 8. Kadın yönetici olarak velilerle iletişim

Olumlu ve olumsuz davranışlar	f	%
Olumsuz davranışla karşılaşma	0	0
Annelik faktörü	4	40
Şaşkınlık	3	30
Güven kavramı	3	30

Tablo incelendiğinde kadın yöneticilerin velilerle iletişimde olumsuz bir tepki almadıkları anlaşılmaktadır. Velilerin %30'luk kısmının kadın yöneticilerle iletişimde şaşkınlık yaşadıkları görülmüştür. Bu temayı kadın yöneticilerimiz şöyle açıklamışlar: (Y2) “Genelde müdür bey nerede diye sorarlar ya da konuşurken Müdür Bey şeklinde hitaplarla çok karşılaşıyorum.” Annelik faktörü ön plana çıkan kadın yöneticilerimiz bunun pozitif etkilerini gördüklerini şöyle açıklıyor : “Kız okulu olduğumuz için velilerimiz kadın yönetici olmamdan memnunar. Anneler benimle daha rahat iletişim kurabiliyor. Fakat erkek yöneticilerin uyarılarını bizim uyarılarımızdan daha ciddiye alıyor.”(Y3) Güven kavramına dikkat çeken kadın yöneticimiz bu durum şöyle açıklamıştır: “Velilerimin güvenini her zaman hissettim benim yönetici olarak çalıştığım okulların mevcudu sürekli artmıştır ve velilerim siz varsanız sorun çözülür şeklinde cümlelerle bana olan güvenlerini dile getirmiştir.(Y5)

Katılımcıların velilerle iletişimine baktığımızda öğrencilerin eğitimlerinde yöneticilerle iletişimde ülkemizde anneler daha aktif oldukları için kadın yöneticilerin çoğunluğu kadınların kendileriyle daha rahat iletişim kurduklarını problemlerini daha rahat ifade edebildiklerini söylemiştir. Ama uyarılara gelince erkek yöneticilerin uyarılarının daha ciddiye alındığı ifade edilmiştir.

Soru 8: Kadın yönetici olarak mesai arkadaşınız olan öğretmen ve idari personelden olumlu ve olumsuz ne tür tepkiler aldınız?

Kadın yöneticilerin mesai arkadaşlarıyla iletişim durumu Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9. Öğretmen ve yönetici kadrosuyla iletişim

Temalar	Kategoriler	f	%
Öğretmenlerle iletişim	Sorun yaşamadım	4	40
	Kadın öğretmenlerle iletişim	3	30
	Ön yargı	3	30
Yönetici kadrosuyla iletişim	Takım dinamikleri	5	50
	Olumlu tepki aldım	3	30
	Karar süreci	2	20

Tabloyu incelediğimizde kadın yöneticilerin %40 'ı öğretmenlerle iletişimde sorun yaşamamıştır. Ancak kadın öğretmenlerle iletişim kurarken ve ön yargıyla karşılaşan kadın yöneticiler olduğu da görülmüştür. Yönetim kadrosunda takım dinamiklerini ifade eden yöneticilerimiz durumu şöyle açıklıyor: “Kurumsal yönetim kararları alırken kadın olarak fikirlerim geri planda tutulmakta erkeklerin klasik uygulamaları devam ettirilmektedir. Olumlu iletişim kanallarını sürekli açık tutmaya çalışsam da takım ruhunu yönetim kadrosunda yakalayamadığımız bir gerçek.”(Y4) “Sosyal hayatta birlikte zaman geçirme şansı fazla olan erkek yöneticiler okul işleyişinde de birlikte hareket etmekte ve biz kadın olarak onların sosyalleştikleri ortamlarına giremediğimiz gibi takım dinamiklerinde de maalesef dışlanıyoruz”(Y7) Burada karşımıza cinsiyet ve yakın arkadaşlık ilişkisi çıkmıştır. Öğretmenlerle iletişim kurarken ön yargıyla karşılaştığını (Y3) şöyle açıklamıştır: “Erkek yöneticilerin tavsiye ve uyarıları dikkate alınırken özellikle erkek öğretmenler benim uyarılarımı kulak arkası etmiş ve sorun yaşadıklarında siz haklıydınız demekten kaçınmışlardır. Onlarla aramdaki ön yargı duvarını aşmam neredeyse bir yıl sürdü. Birkaç kez söylemlerime dikkat etmeyip sorun yaşayınca siz haklıymışsınız demeye başladılar.”

Sadece erkeklerin sahip olduğu düşünülen özellikler olan soğukkanlılık, aldığı kararlarda örgütün amaçlarını gözetmek, farklı çözüm yolları düşünebilme yeteneği, gerçekçi kararlar alma ve örgüt yapılarını verimli bir şekilde yönetebilme yeteneği, toplumlarda hala mevcut bir önyargıdır (Demirci, 2005; akt. Güldal 2006).

Soru: 9 Öğrencilerin kadın yöneticilere karşı yaklaşımı olumlu mu yoksa olumsuz mu siz en çok ne tür tepkiler aldınız?

Kadın yöneticilerin öğrencilerle iletişim durumu Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 10. Öğrencilerle iletişim durumu

Temalar	Kategoriler	f	%
Olumlu tepkiler	Sorun yaşamadım	8	80
	Anne rolü	2	20
Olumsuz tepkiler		0	0

Tabloda görüldüğü üzere kadın okul yöneticileri öğrencilerle iletişimlerinde olumsuz bir durum yaşamamışlardır. Kadın yöneticilerimizden bazılarının açıklamaları şu şekildedir: “Hitap ettiğimiz yaş grubu küçük olduğu için cinsiyet ayrımı çok yapmıyorlar. Beni genelde anne gibi görürler.”(Y6), “Kız öğrencilerimiz benimle daha kolay iletişim kuruyor. Erkek öğrencilerimiz ise bana karşı daha kibar davranıyor ve uyarılarımı dinliyor.”(Y10) Yapılan yüz yüze görüşmelerde kadın yöneticilerin tamamı öğrencilerden yana olumsuz bir durum yaşamadıklarını anne rolü olarak öğrencilerce kabul edildiklerini ifade ettiler.

Soru 10: Okuldaki yardımcı personellerle olan iletişiminizde kadın olmanızın size sağladığı avantaj ve dezavantajlar nelerdir?

Kadın yöneticilerin yardımcı personelle iletişim durumunu gösteren Tablo 11 aşağıda sunulmuştur.

Tablo 11. Yardımcı personellerle iletişim

Temalar	f	%
Detaycılık	3	30
Bakım onarım ve tadilat işleri	7	70
Olumsuz tepkilerle karşılaşma	0	0

Tabloyu incelediğimizde kadın yöneticiler olumsuz tepki almamışlardır. Bakım onarım işlerinde kadın yöneticilerin %70’inin zorlandığını görüyoruz. Bakım onarım işlerinde zorlanan bazı kadın yöneticilerin açıklamaları şöyledir: “Ustalarla uğraşmak tadilat işlerini çok anlamadığım için beni zorluyor.”(Y4), “İnşaat işlerinden hoşlanmıyorum işin ustasını bulmak beni zorluyor. Dayanamayıp ustalara bazen müdahale ediyorum.”(Y7) Detaycılık teması kadın yöneticilerimizin %30’u açısından zorlayıcı bulunmuştur. Bazı yöneticilerimiz bu soruyu şöyle cevaplandırmış: “ Temizlik işlerinde çalışanlar ayrıntılı temizlik istediğim zorlanıyor olabilir.”(Y1), “Kurallar baştan belli olunca işlerin aksamadığı uyarıya gerek kalmadan herkesin kendi işini yapıyor.” (Y3)

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bursa ili İnegöl İlçesinde 2023-2024 eğitim –öğretim yılında devlet okullarında çalışan kadın okul yöneticilerinin okul yönetimi sürecinde karşılaştıkları sorunlar ve uyguladıkları çözüm stratejilerinin tespitine yönelik yapılan bu çalışmada; kadın yöneticilerin görüşme sorularına verdikleri cevaplar incelendiğinde yöneticilik sürecinde veliler, öğrenciler yardımcı personeller ve mesai arkadaşlarından yana iletişim sürecinde sorun yaşamadıklarını görüyoruz. Kadın velilerin, kadın yöneticilerle daha kolay iletişim kurduklarını söyleyebiliriz. Erkek yöneticiler için iletişim sürecinde zorlayıcı olabilen nedenler kadın yöneticiler açısından daha sorunsuz ilerleyebiliyor.

Kadın yöneticilerimizin üst yönetici kademesiyle iletişimine baktığımızda kadın yöneticiler isteklerinin geri çevrilmediğini ve sorun yaşamamaktadır. Kadın yöneticilerin öğretmenler ve idari personel ile etkileşimine iki farklı açıdan bakmak gerekir. Öğretmenlerle iletişim kurduğumuzda kadın öğretmenlerle etkileşim, önyargı, sorun yaşamayan yönetici kavramıyla

karşılaşıyoruz. Ne kadar iyi iletişim kurarsa kursun kadın yöneticilere karşı bir ön yargının varlığı gerçektir. Önyargı kavramından bahsederken literatürde gördüğümüz kadınların yönetici olmayı tercih etmeme nedenlerinden birinin “Toplumsal Bakış Açısı” olduğunu belirtmek doğru olacaktır (Yılmaz, 2016).

Kişisel nedenlerden kaynaklı zorluklar sorusunda karşımıza kadınların ayrıntıcı olmasından kaynaklı zorluklar olduğu tespit edilmiştir. Ayrıntıcı düşünmenin kadın yöneticilerimizi yordugunu görülmüştür. Alanyazında da benzer sonuçlarla karşılaşılmıştır; Okul yöneticisi kadınların kişiliklerinden kaynaklanan sorunların genellikle duygusallık, kuralcılık ve kusursuzluk biçiminde karşımıza çıkmaktadır sorunları profesyonel davranma, empati kurarak ve yetkinliklerini arttırarak aştıkları görülmüştür.(Karaoğlu, 2020)

Kadın yöneticilerin çevrelerinden aldıkları tepkiler arasında tam gün çalışmak zor, ne gerek var insanlarla uğraşacaksın yadırgamaları karşımıza çıkıyor. Yoğun çalışma saatlerinin kadınların yöneticiliği seçmeleri önündeki engellerden biri olduğu düşünülse de yapılan araştırmada görüşülen katılımcıların geneli mesai saatleriyle ilgili bir sıkıntı dile getirmemiştir. Ancak araştırmada evli kadın yöneticilerin zaman konusunda zorlandıklarını görülmüştür. Yapılan bir başka çalışmada da sonuçlar benzer, kadın okul müdürü sayısının azlığı, erkek egemen toplum düzenindeki erkeklerin baskınlığı ve cinsiyet kaynaklı eşitsizlik, toplumdaki cinsiyetçi rollerin etkisi ve baskın annelik nedeniyle liderliğin kadınlara uygun görülmemesiyle açıklanmaktadır. Kadınlar ev içi sorumluluklarının fazla olması nedeniyle uzun çalışma saatlerine ihtiyaç duyan yöneticiliği istemiyor.(Bulut, 2021)

Ataerkil toplumumuzda kadınların yöneticiliği tercih etmesinin önündeki en büyük engel toplumsal bakış açımızdır denilebilir. Kadınlara yüklenen toplumsal roller var. Anne, evi çekip çeviren kişi olarak kadının yükü ağır. Oysa kadınlar, anne olarak bu toplumun en temel yapı taşı olan çocukları yetiştiriyorken, neden çocukların yetiştiği kurumların başında yönetici olarak yer almasınlar? Toplumun kadın yöneticilere karşı bakış açısını pozitif yönde değiştirerek, kadın yöneticiler desteklenebilir.

Anne rolüyle çocukların bakımı konusunda daha çok sorumluluğu olan kadın yöneticilere kolaylık sağlayacak uygulamalar geliştirilebilir. Kadınların yöneticiliği tercih etmeleri için esnek çalışma saatleri uygulanabilir. Ev işlerinin ve evin düzeninden sadece kadınların sorumlu olmadığı yönünde toplumda bilinçlendirme çalışmaları yapılabilir.

Okullarımızda çalışan kadın öğretmen sayısı erkek öğretmen sayısından daha fazlayken neden kadınların yöneticiliği tercih etmedikleri tespit edilmelidir. Kadınlar, evde erkeklerle beraber düzeni sağlayıp, çocukları yetiştiriyorken, eğitim kurumlarında da iş birliği içinde yönetici olarak görev alabilir. Kadınlar ve erkekler ancak birlikte toplumu doğru biçimde şekillendirebilir.

Toplumda kadın ve erkek her platformda birlikte yer alıyorsa erkeklerin kadın yöneticilerle

ilgili fikirleri ve onlara tavsiyeleri üzerine araştırmalar yapılabilir. Yöneticilik sürecinde çok sorun yaşamayan yaptıkları işten keyif aldıklarını ifade eden kadın yöneticilerin sayısı neden az ve kadın yönetici sayısını artırmak için neler yapılabilir? Kadın yönetici sayısının artması için kadınlara yöneticiliği tercih ettirmeyen asıl nedenin bulunması gerekli.

Yönetici olmaya düşünen ama çekinceleri olan kadınların hemcinslerim yöneticilikten keyif alarak bu işi yapabiliyorsa “ben neden yapamayayım, olabilir, yapabilirim?” sorularını kendilerine sormaları ve daha çok kadının yönetici olmasına katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Kadın eğitimci sayısının erkeklerden daha çok olduğu eğitim alanında aynı üstünlük yöneticilik alanında da sağlanabilir. Bunun önündeki en büyük engel olan kalıp yargılar yıkılarak kadınlar yöneticiliği tecrübe etmelidir. Kadınların yöneticiliği seçme konusunda karar vermelerine kadın yöneticilerle yapılan görüşmelerden oluşan araştırmalar rehberlik edebilir.

TEŞEKKÜR

Bu proje ödevini gerçekleştirmemde bana her an destek olan saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. İlknur MAYA'ya, çalışma süresince tüm zorlukları benimle paylaşan kızlarım Şeyma ve Rana'ya ve hayatımın her evresinde bana destek olan kıymetli aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

KAYNAKÇA

- Ağiroğlu Bakır, A. , Uğurlu, C. T. , Köybaşı, F. , Özyazıcı, K. (2017). Kadın Okul Yöneticileri Üzerine Nitel Bir Araştırma *Curr Res Educ*, 3(1) · 1-14
- Aslanargun, E. , Bozkurt, S. (2012). Düzce Üniversitesi, Düzce- Akçakoca Ticaret Lisesi Okul Müdürlerinin Okul Yönetiminde Karşılaştığı Sorunlar *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (<http://sbe.gantep.edu.tr>) 11(2):349 -368
- Bulut, S.(2021) Türk Eğitim Sisteminde Kadın Okul Yöneticiliği, Erciyes Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi, Teftişı, Planlaması ve Ekonomisi Bölümü, Kayseri/Türkiye
- Ekşi, A. İ. (2018). Eğitim Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar Eğitim Sektöründeki Kadın Yöneticilerin Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Yolları Ayşe İdil İstanbul –Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bölümü Yüksek Lisans
- Güçlü, N. , Tulunay Ateş Ö. , İhtiyaroğlu N. (2015). Kadın Okul Yöneticilerinin Durumluk Ve Sürekli Kaygı Düzeyleri KSBD, *Hüseyin Hüsnü Tekışık Özel Sayısı* (Cilt 1) İlkbahar y. 7, s. 175-187
- Güldal, D. (2006). Kadın Yöneticileri Motive ve Demotive Eden Faktörlerin Tespitine Yönelik Bir Araştırma Yüksek Lisans Tezi, İşletme Anabilim Dalı, Mayıs, 116 Sayfa

- Karaoğlu, Z. (2020). Okullarda Kadın Yöneticilerin Yönetim Sürecinde Karşılaştığı Sorunlar Yüksek Lisans Projesi, Eğitim Bilimleri ABD, Eğitim Yönetimi Denetimi Planlaması ve Ekonomisi Bilim Dalı Mayıs
- Pegem Akademi* Eğitim Kurumlarına Yönetici Seçme Sınavı Konu Anlatımı, Ankara 2022
- Şahin, S. (2021) Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın Eğitim Yöneticilerinin Karşılaştıkları Sorunlar: Fenomenolojik Araştırma Yüksek Lisans Tezi Antalya Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması Ve Ekonomisi Yüksek Lisans Programı
- Usta, M. E. Ve Boğa, F. (2021). Okul yöneticilerinin okul yönetiminde yaşanan sorunlara ilişkin görüşleri. *Harran Maarif Dergisi* Cilt 6 Sayı 1 Haziran 2021
- Yılmaz, S. (2016). Okul Yöneticileri ve Öğretmenlerin Toplumsal Cinsiyetçiliğe ve Kadın Yöneticilerin Liderlik Becerilerine Yönelik Görüşleri Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Haziran
- <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/-263239h.htm>
- <https://www.skdturkiye.org/esit-adimlar/guncel/egitimde-kadin-ogretmen-cok-yonetici-az>

GÖÇ VE KÜLTÜR
MIGRATION AND CULTURE

Eren RIZVANOĞLU

Doç. Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü
Doç. Dr., İzmir Demokrasi University, Faculty of Science and Literature, Department of Philosophy
ORCID ID: 0000-0002-3578-1041

Pınar TÜRKMEN BİRLİK

Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü
Dr., İzmir Demokrasi University, Faculty of Science and Literature, Department of Philosophy
ORCID ID: 0000-0003-1099-5737

ÖZET

Kültür, insanın kendi türsel özelliklerine rağmen ve o özelliklerle koşullu bir biçimde üretilmiş ikinci bir insan doğasına benzer. Kültürle insan, onu olduğu kişi kılan yanları aşmanın ya da tanımının arayışını ortaya koyar. İnsanın kendi türüne özgü özellikleri elbette, o özellikleri biçimleyen çevresel etkenlerce belirlenir. Bu belirlenmişlik en çok iklimsel ve yaşanan çevredeki doğal değişikliklerce biçimlenir. Örneğin binlerce yıl önce Sahra çölleşmeye başladığında o bölgede yaşayan insanlar başka yerlere göçmek zorunda kalmışlardır. Öyle ki insanların yaşadıkları bölgeyi terk etmelerinin tarihi insanın tarihi kadar eskidir. “Afrika’nın dışına” olarak ifade edilen sava göre, insanoğlu bundan yaklaşık altmış bin yıl önce içinde bulunduğu çevresel ve iklimsel koşullardaki değişiklikler nedeniyle ilk büyük göçlerini başlatmışlardır. İnsanlar göç ettiklerinde ise yalnızca kendilerini bir bölgeden başka bir bölgeye taşımazlar, aynı zamanda daha önce içinde biçimlendikleri çevresel koşulların kültürel belirlenimlerini de başka bölgeye taşırlar. Bu belirlenimleri, adet, görenek veya gelenek adlarıyla adlandırabiliriz. Bunun yanı sıra göç etmek, göç edilen yere uyum sağlama ve o bölgeye göre konumlama bağlamında da kültürel sonuçlar üretir. Bu anlamıyla göçe bağlı kültürel değişim insanın salt maruz kaldığı bir şey olmaktan çok zorunlu olarak görünür olan bir kültürel olgudur. Bizim bu sunumla ortaya koymak istediğimiz temel iddia, kültürün zaten kendi belirleyici etmenleri gereği başkasıyla zorunlu ve istenmedik teması içeriyor olmasıdır. Zira başkası salt başka insanlar değil o insanların dünyayı deneyimleme biçimleri ve bu deneyimleri oluşturan çevresel etmenlerdir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Kültür, Başkası, Değişim, Çevre

ABSTRACT

Culture is akin to a second human nature, produced in spite of and conditional upon one's own species characteristics. Through culture, human beings seek to transcend or recognize the aspects that make them who they are. The traits of the human species are, of course, determined by the environmental factors that shape those traits. This determination is mostly shaped by climatic and natural changes in the environment. For example, when the Sahara began to desertify thousands of years ago, the people living in that region had to migrate to other places. In fact, the history of people leaving their homelands is as old as the history of human beings. According to the "out of Africa" argument, human beings started their first major migration about sixty thousand years ago due to changes in environmental and climatic conditions. When people migrate, they not only move themselves from one region to another, but they also carry the cultural determinations of the environmental conditions in which they were previously formed. We can call these determinations customs, traditions or customs. In addition, migration also produces cultural results in terms of adaptation to the place of migration and positioning according to that region. In this sense, cultural change due to migration is a cultural phenomenon that is necessarily visible rather than something that people are merely exposed to. The main claim that we want to put forward with this presentation is that culture already involves obligatory and undesirable contact with others due to its own determining factors. For the other is not only other people, but also the ways in which those people experience the world and the environmental factors that constitute these experiences.

Keywords: Migration, Culture, Otherness, Change, Environment

GİRİŞ

Göç ve kültür arasında kurulabilecek bir bağlantı öncelikle göçün ve kültürün kısaca insanlık tarihinde en eski erim noktasına kadar dayanır. Bu tarih bize elbette antropologların, biyologların ve jeologların sunduğu veriler bağlamında ancak değerlendirmeye tabi tutulabilir. Bu verilere istinaden bildiğimiz kadarıyla bundan milyonlarca yıl önce Afrika'nın verimli ve yaşamaya uygun topraklarına uyumsamış olan insansılar, giderek artan beyin hacimleri ve dış dünyaya uyumsama yetenekleri sayesinde çevrelerindeki diğer canlı türlerinden ayrılıyorlardı. Kıta kayma kuramına göre insansıların içinde evrimleştiği Afrika bundan birkaç milyon yıl öncesine değin diğer kıtalardan ayırık bir biçimdeydi. En nihayetinde dünyaki kıta ve iklimsel hareketler dolayısıyla ve en nihayetinde Afrika'nın diğer ana kıtalarla birleşmesi sonucunda önemli bir değişiklik ortaya çıkmıştır. Zira bilindiği kadarıyla en eski göç bu anlamda Homo Erectus tarafından bundan yaklaşık 1.9 milyon yıl önce gerçekleştirilmiştir. Elbette bu göçü gerçekleştirebilmesi için insanlık açısından önemli birtakım değişikliklerin öncesinde gerçekleşmesi lazımdır. Bu değişiklikler içerisinde bizce en önemlisi bipedelizmdir. Bunun nedenine dair birçok varsayım ortaya konmuştur lakin temelde bunun iklimsel değişikliklere

bağlı yaşanan habitattaki besin olanaklarındaki azalmalar sonucunda ortaya çıktığı genelde kabul edilmiştir. Bu durumun nedeni her ne olursa olsun sonuçları çok daha önemlidir. Öyle ki bipedelizm sayesinde eller ayaklardan ayrı olarak serbestleşmiş ve zamanla elin anatomisindeki değişikliklerle başparmak diğer parmaklardan ayrılmıştır. Böylece insansılar ellerini kullanarak daha karmaşık eylemleri gerçekleştirebilmişler ve bunun sonucunda beyinleri buna uyarlı bir biçimde yeniden gelişmeyi sürdürmüştür. Taş aletler yapabilmeleri ve buna bağlı avlanma alışkanlıklarındaki değişiklikler, onların dünyayı deneyimleme biçimini de başkalaştırmıştır. Bipedelizmin diğer bir sonucu ise insansılarda bilindiği kadarıyla gebelik süresinin kısalmasıdır. Bunun bizce kültürün oluşumuyla bağlantılı ciddi sonuçları olmuştur. İki ayak üzerinde yürürken dengede kalabilmesi için insansılarda birtakım anatomik değişiklikler meydana gelmiştir. Leğen kemiğinin kanatları kısalmış ve yük kalça kemiğine binmiştir. Bunun sonucundaysa doğumun mümkün olabilmesi için daha erken bir dönemde olması gerekmiştir. Erken doğum sonucunda doğan yavru, ebeveyn daha bağımlı ve diğer türlere göre daha aciz bir fiziksel yeterlilikte doğmuştur. Bu durum ebeveyn ile yavrusu arasındaki bağın dönüşmesinde ve ezümle kültürün de başlangıcı sayılabilecek davranış ve yaşama biçimlerinin başkalaşmasında belirleyicidir. Denilebilir ki insanın türsel olarak sahip olduğu bu acziyet bir nevi onun insan olmasını sağlayan diğer nitelikleri de doğurmuştur.

Elbette bipelizmin bizim mevzumuz açısından diğer bir önemli sonucuysa insansı türlerin çok daha enerji harcayarak daha uzak mesafelere gidebilmesidir. Kendisi dışındaki iklimsel ve çevresel değişiklikler nedeniyle, yaşamda varkalım mücadelesini ancak daha yaşanabilir alanlara göçerek gerçekleştiren ilk insansılar arasında en başta da söylendiği üzere Homo Erectus neredeyse iki milyon yıl önce dünyanın birçok farklı bölgesine yerleşmiştir. Yine de bizim açımızdan önemli olan insanın, yani Homo Sapiens'in bu göç çabası içerisindeki konumudur. Biyologların ifadelerine göre en eski fosil kayıtları yaklaşık üç yüz bin yıl öncesine dayanan Homo Sapiens Afrika'lıdır (Barnard 2014: 114). Axel Timmermann & Tobias Friedrich'in (2016: 92) araştırmasına göre 125 bin yıl öncesinden başlayan ve deniz seviyinde ciddi farklılaşmalara neden olan iklim değişikliğiyle birlikte insanlar Afrika'nın dışına ilk büyük göçlerini başlatmışlardır. Ayrıca son buzul çağı sonlarında, yaklaşık 13.000 yıl önce meydana gelen değişikliklerle Orta Doğu'da yiyecek kıtlığı başgöstermiştir. Bu durum bazı hayvanların ehlileştirilmesine ve toprağın ilk defa ekilmesine neden olmuştur. Yerleşik hayata ilk geçiş dönemi olan bu dönemle kültürün tezahürleri de farklılaşmıştır. Böylelikle göçmek artık boş bir alana değil, daha önce başkalarının da yaşadığı alanlara göçmek durumunu da gelmiştir. Nitekim yaklaşık 4.000 yıl önce Sahra'nın çölleşmesiyle Sahel'e doğru gerçekleşen göçün (Luca,L.,Sforza C. 2021: 47) toplumsal sonuçları da olmuştur. Yine bildiğimiz kadarıyla insanlar en uzak mesafeye, yani kuş uçuşu 25.000 km uzaklıktaki Amerika kıtasının en güney ucuna yaklaşık 12.000 yıl önce varmıştır (Luca,L.,Sforza C. 2021: 116).

Tüm bu göçler sonucunda insanlar bir yere göçtüklerinde yalnızca kendilerini veya taşıyabildikleri eşyalarını değil, aynı zamanda daha önce yaşadıkları nişten (habitattan ayrı

olarak) edindikleri tüm özellikleri de yanlarında taşırlar. Bu özellikler ister onların beslenme alışkanlıklarına bağlı olsun isterse de barınma biçimlerine, her durumda bu eylemselliğin kültürel tortuları mevcuttur. Zira göçenler yanlarında önceki nişten belki de onlarca nesil boyunca edindikleri adet, gelenek ve elbet iletişim kurma biçimlerini de beraberlerinde taşımışlardır. Burada kültürün felsefi bir bağlamda insanların hâlihazırda sahip oldukları dünyayı kavramlaştırma ve simgelerle iletme yeteneği olduğu da söylenebilir (Just, P., Monaghan J. 2020: 52). Bu yetenek sayesinde içinde bulunduğumuz ortamı salt bir nesneler yığını olarak değil, bunun yanı sıra bir yuva ya da bir yaşam alanı olarak görebiliriz. Zira topluluğun herhangi bir üyesi açısından kültür, birisinin ona açıkça öğretmeden öğrendiği şeylerden oluşur. Niteki Taylor’ın ünlü tanımına göre kültür; “insanın bir toplumun üyesi olarak edindiği her türlü yetenek ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütündür” (akt. Just, P., Monaghan J. 2020: 53). Başka bir yanıyla da kültür, toplumdan da ayrılır. Zira toplum sosyal normlar, kurumlar ve ilişkilerden oluşurken kültür, toplumda dâhil olmak üzere insan tarafından üretilmiş her şeyi içerir (Eriksen, T.H., Nielsen, F. S 2010: 64).

Kültürün, insanların birtakım fiziksel koşullamalara verdiği tepkilerden oluştuğu varsayımından hareketle; onun genel anlamıyla bizim kendi doğamıza rağmen ürettiğimiz ikinci bir doğa olduğunu da söyleyebiliriz. Bu kabul özünde, insanın çevresel ve iklimsel koşullar gereği bulunduğu ortamı terkettiği, dolayısıyla her daim göçer bir durumda olduğu gerçeğiyle bağlantılandırılırsa eğer, o zaman denilebilir ki göçmek zorunda olmak en tabii kültürel belirleyicilerden biridir. Burada göç ve kültürle bağlantılı ikinci bir husus devreye girer. Zira her göç bir kültürel karşılaşmayı veya teması da doğurur. Bizim buradaki en ayırıcı iddiamız tam da bu temasın asıl kültürel farklılaşmayı üreten etmen olduğudur. Nitekim felsefi anlamda kabul gören bir yaklaşıma göre bizi biz yapan özelliğimiz hep başkası üzerinden temellenir. Başkasıyla temas sayesinde, daha önce çevresel etmenler nedeniyle biçimlenen birtakım davranışlarımız dönüşecektir. En önemlisi de aslında bu temasla birlikte önceki davranışlarımızın kendisine dair ayırıcı bir farkındalık geliştirebileceğizdir. Örneğin Antik Yunanlı kendi kimliğini ötekisi olan barbarlar üzerinden belirleyecektir. Hatta denilebilir ki eğer barbarlar olmasaydı belki de bir Yunan felsefesi ya da bilimi olmayabilirdi. Hatta tarihçiyi Micheal de Certeau’nun deyişiyle, “Avrupalıların bilinmeyen öteki ile karşılaşmasından doğmuştur” (akt. Chambers 2019:178). Tüm bu karşılaşmalar hep göçmek zorunda hisseden insanların kültüre dönük çağrılarını olarak da okunabilir. Böylece kendi başkasıyla temas etme durumu, bir kültürün maruz kaldığı şey olmaktan çok zorunda kaldığı bir şeydir. Özetçe her kültür kendini hem fiziksel hem de tarihsel koşulları gereği temas ettiği başkası üzerinden tanımlar. Dolayısıyla her göç hem bir kültürel etmen hem de kültürün bir ürünüdür. Chambers’in (2019: 17) ifadesiyle, “ben en sonunda ötekiliğin, başka dünyaların, başka dillerin ve başka kimliklerin şiddetini deneyimlemeye başlar ve nihayet bu noktada, yerleşmiş olduğum uzamın ancak başka tarihlerle, başka uzamlarla ve başka insanlarla

karşılaşma, diyalog ve çarpışma içinde ayakta kalabileceğini keşfederim”. Bu keşif sayesinde insan olma deneyimi ortaya çıkar.

İnsanın kendi deneyiminin sınırlarını aşan şey, insanlığın deneyiminin uçsuz bucaksızlığına düğüdüğü inançtır. Bundan on binlerce yıl önce, giderek yaşanamaz hale gelen yerlerden daha önce görmediği başka alanlara gitmek zorunda kalan insanlar, aslında yalnızca kendilerine değil, kendilerinden önceki insanların deneyimlerinin onlarda biriken yanına da güveniyorlardır. Bu yan, görenek veya gelenek olarak adlandırabileceğimiz ama tek başına bunları da aşan bir şeydir. Belki bunu Hegel’in geist kavramına benzetebiliriz. Hegelci anlamda geist bizim içimizde düşünmeye devam eden ama bunu bizim asla doğrudan farkedemediğimiz bütün bir insanlıktır. Bu anlamda insanlığın tarihi hep bir dolayım bağlamında biçimlenmiştir. Söz konusu dolayımı oluşturan şey görünüşte biçimsel olan, yani kendini fiziksel olanın tezahürü biçimde ortaya koyan doğadır. Bu doğa bize kim olduğumuzu dayatamaz, oysa doğanın bize dayatmalarına karşı verdiğimiz yanıtlarla bir kimlik ediniriz. Bu kimlik bir kültürel üründür. Kültür, kim olduğumuz sorusuna verdiğimiz en geniş yanıttır. Bu yanıt dâhilinde göç ile bir kültürel bagaj taşırız. Nitekim modern anlamıyla yaşanan birçok çatışma tam da bu bagajın farklılığından kaynaklanır. Kültürel belirlenmişliğimiz yüzünden bu farklılıkla bizde itici görünen başkası fikri oluşur. Tüm sınırlar bu başkalığı uzak tutmak ve kültürel tamlık iddiasını sürdürmek üzere inşa edilmiştir. Oysa özü itibarıyla başkalık kültürel bir gereksinimdir. Onun sayesinde insan, kendini boş uzamda duyumsamaktan kurtulur. Bu kurtuluş ayna olmaksızın neye benzediğini bilmeyen insanın durumundan fazlasıdır; çünkü kültürel değildir. Kültür sayesinde aynada bir yansidan fazlasını görürüz. Gördüğümüz, kültürel belirlenmişliğimiz yüzünden görebileceğimiz şeyin ta kendisidir.

Kaynakça

- Barnand, A. (2014) *Simgesel Düşüncenin Doğuşu*, (Çev. Mehmet Doğan), Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Chambers, I. (2019) *Göç, Kültür, Kimlik* (Çev. İsmail Türkmen, Mehmet Beşikçi), Ayrıntı Yayınevi, İstanbul.
- Eriksen, T.H.,Nielsen, F. S. (2010) *Antropoloji Tarihi*, (Çev. Aksu Bora), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Luca,L.,Sforza C. (2021) *Kültürün Evrimi*, (Çev. Tolga Esmer), Tellect Yayınları.
- Just, P.,Monaghan J. (2020) *Sosyal ve Kültürel Antropoloji*, (Çev.Hakan Gür), Dost Yayınları, Ankara.
- Timmermann, A., Friedrich, T. (2016) “Late Pleistocene Climate Drivers of Early Human Migration”. *Nature* 538, 92–95. <https://doi.org/10.1038/nature19365>

HEGEL'DE ETİK YAŞAMDA AİLENİN KONUMU
THE POSITION OF THE FAMILY IN ETHICAL LIFE IN HEGEL

Eren RIZVANOĞLU

Doç. Dr. İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü
Doç.Dr. İzmir Demokrasi University, Fakultyof Sciene and Litarature, Department of Philosophy
ORCID ID: 0000-0002-3578-1041

Pınar TÜRKMEN BİRLİK

Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü
Dr., İzmir Demokrasi University, Fakultyof Sciene and Litarature, Department of Philosophy
ORCID ID: 0000-0003-1099-5737

ÖZET

Son büyük sistem filozofu olarak Hegel, felsefesini belirli bir diyalektik ilerleyişle işleyen bir sistem biçiminde tasarlar. *Tinin Fenomenolojisi*'nde Hegel, bilginin oluşum sürecini ve en nihayetinde mutlak tine giden aşamaları anlatır. Hegel, Fenomenolojide kullandığı yöntemi daha sonra daha somut durumlara, örneğin tarihe ve politik alana uygulamıştır. Hegel son eseri olan *Hukuk Felsefesinin İlkeleri*'nde yine tinin kendini somutlaştırma veya cisimleştirme uğraklarını toplumsal görünümüleri bağlamında ele alır. İlk olarak soyut bir kavram olan insan kavramı, mülkiyetin edinilmesiyle bireye ve toplumsal bir eyleyen olarak özne kavramına dönüşür. Hegel açısından her iki kavram ve bu kavramların karşılık geldiği soyut hak ile ahlaksallık alanı, tinin öznel uğraklarını yansıtır. Oysa Hegel'in Hukuk Felsefesi'nde kendine mesele edindiği asıl sorun, iradi bir varlık olarak insanın özgürleşmesinin olanaklarını tespit etmektir. Hukuksal kişi ile ahlaki fail olarak özne, bu olanakları ancak kısmi biçimlerde yerine getirebilir. Böylece özgürlük, belirli toplumsal pratiklere göre eyleyen ve davranan eyleyiciler olmaksızın olanaklı değildir. İşte Hegel açısından bu alan, Etik yaşam veya törellik [sittlichkeit] alanıdır. Onun açısından eyleyen birinin, eyleminin nesnel bir yanı olması için ancak törellik alanında yer alan belirli bir takım kurumlarda cisimleşmesi gerekir. İşte Hegel açısında aile, toplumun en atomik ögesi olan kurumdur. Bu kurum vasıtasıyla eyleyen, bir duygu bağı yoluyla toplumsallaşır. Burada nesnellik kendi bağımsız iradesini bir başkasıyla birleştirme isteminde görünür olur. Nitekim ailede doğan çocuklar yoluyla eşler kendi iradeleri dışında bir nedenle topluma bağlı eyleme ereğini edinmiş olurlar.

Anahtar Kelimeler: Hegel, Etik Yaşam, Törellik, Aile, Eğitim

ABSTRACT

As the last great system philosopher, Hegel conceived of his philosophy as a system that operates in a certain dialectical progression. In *The Phenomenology of Spirit*, Hegel describes the process of the formation of knowledge and the stages leading ultimately to absolute spirit. Hegel later applied the method he used in the *Phenomenology* to more concrete situations, for example to history and politics. In his last work, *Outlines of the Philosophy of Right*, Hegel once again deals with the stages of the concretization or materialization of the self in the context of its social manifestations. First, the concept of the human being, which is an abstract concept, transforms into the individual with the acquisition of property and into the concept of the subject as a social agent. For Hegel, both concepts and the abstract realm of right and morality to which these concepts correspond reflect the subjective pursuits of the psyche. However, Hegel's main problem in the *Philosophy of Law* is to identify the possibilities of human emancipation as a voluntary being. The subject as legal person and moral agent can only fulfill these possibilities in partial forms. Thus, freedom is not possible without agents who act and behave according to certain social practices. For Hegel, this sphere is the sphere of ethical life, or *sittlichkeit*. From his point of view, in order for the action of an agent to have an objective aspect, it must be embodied in a certain set of institutions in the sphere of morality. For Hegel, the family is the institution that is the most atomic element of society. Through this institution, the agent is socialized through a bond of feeling. Here objectivity becomes visible in the will to unite one's own independent will with another. As a matter of fact, through the children born in the family, the spouses acquire the goal of socialized action for a reason beyond their own will.

Keywords: Hegel, Ethical Life, Morality, Family, Education

GİRİŞ

Hegel, felsefenin en son doruğu ya da son büyük sistem filozofu olarak, kendine içinde yaşadığı zamanı düşüncede kavrama misyonu yüklemiştir. Zor ve meşakkatli olan bu görevini ancak ele aldığı sorunu tek bir sorun olarak değil birçok sorunun ilişkili olduğu bütüncül bir sorun gibi düşünerek yerine getirebileceğine inanır. Bütünlük kavramı Hegel felsefesinin en karakteristik kavramlarından biridir. Dolayısıyla tarihsel bir çizgide ilerleyen bir sorunun açınımını, yine tarihsel bir kavrayışla ele alan Hegel, bu açınımın soruna dair yanıtı içerdiğini de düşünür. Bu anlamda Hegel, *Hukuk Felsefesinde* soyut haktan ahlaka ve oradan da törelliğe doğru ilerleyen tarihin siyasal ve hukuksal anlamını irdeler. Etik yaşam veya törellik alanında Hegel “hem öznellik hem de nesnellik haklarının sentezini yapmaya çalışmıştır” (Beiser 2019:301). Devlette bu sentezin kendini cisimleştirdiği odaktır. Biz bu çalışmada törel yaşamın ilk uğrağı olarak aileyi mevzu edindik. Öyle ki etik yaşam ilksel halini orada buluyor ve onun sayesinde daha karmaşık biçimlere doğru ilerleyebiliyordu. Tüm bu işleyiş esas itibarıyla özgürlüğün tarihsel açınımının da öyküsünü bize anlatır.

Bu bağlamda Hegel açısından etik yaşam, özgürlük fikrini yansıtır. Bir bakıma etik yaşamı, özbilinç ile dış dünyada ortak olarak gelişen özgürlük fikir olarak da tanımlayabiliriz. Öyleki Hegel açısından etik yaşamda hem öznel hem de nesnel uğraklar aynı şekilde mevcuttur, lakin her iki uğrak biçimi de yalnızca onun formlarıdır. Nitekim ona göre etik yaşamı nesnel açıdan ele alırsak, bu yaşamda özbilinçsiz bir şekilde etik olduğumuzu söyleyebiliriz (Hegel 2008: 144). Bu yaşamın belirleyicisi olan yasa ile kurumlar bir bakıma bireyin evrensel özünü oluştururlar. Nesnel etik düzen, kendisi içinde bireyi aşan bir kalıcılığa sahiptir. Oysa bireyler onun içinde boş uğraşlarıyla dalgalanıp sönümlenen oyunlara benzerler (Hegel 2008: 145). Bu yaşamda bilgi nesnesi olarak kabul edilen şeyin konumu da değişmiştir, zira özbilinç etik yaşamın kendisini konu edindiğinde, bunlarla salt var olmanın değil, aynı zamanda kabul ettiği ve onlarla uğraşırken, onları kullanırken ya da onlarla başka bir şekilde ilgilenirken kendisini ayarladığı belirli bir doğaya sahip olmanın da yetkisine de sahip olur (Hegel 2008: 146). Burada dış dünyanın olumsuzluğu yitmiş, onun yerini bireyi aşan bir nesnellik almıştır. Denilebilir ki etik yaşam insanın kendi doğasına rağmen kurduğu ikinci bir doğadır.

Hegel açısından bir insan etik bir eylem gerçekleştirdiğinde değil, bu davranış biçimi kendi karakter özelliği olduğunda erdemli olur. Bir bakıma erdem, etik ustalıktır (Hegel 2008: 150). Nasıl ki doğanın yasaları varsa ve hayvanlar, ağaçlar ve güneş kendi yasalarını yerine getiriyorsa, töre/örf [Sitte] de özgürlüğün ruhuna ait olan şeydir. Hak ve ahlak henüz töre [Sitte], yani ruh değildir. Hakta tikellik hâlâ kavramın tikelliği değil, yalnızca doğal iradenin tikelliğidir. Ahlak açısından da özbilinç henüz tinsel bilinç değildir. Bu durumda insanları ahlaklı kılmak adına eğitime gerek vardır. Eğitim ile onlara bir biçimiyle ikinci bir doğa verilmiş olur. Alışkanlık yoluyla kazanılan bu doğa, etik yaşamın da bir parçasıdır. Alışkanlıklar yoluyla Hegel'in deyişiyle akıl, kapsirli hayallere kapılmaktan alıkoyulur. Fakat ona göre insan, kendini birkez evinde hissetmeye başladığında ve fiziksel olarak donuklaştığında ve böylelikle ruhsal etkinlik ile özbilinç arasındaki karşıtlık ortadan kalktığından tam da bu alışkanlıktan dolayı ölür; çünkü insan yalnızca amacına ulaşmadığı ve ona ulaşma çabası içinde kendini üretmek ve ortaya koymak istediği ölçüde etkindir. Bu tam olarak başarıldığında, etkinlik ve canlılık sona erer, yaşama olan ilgi kaybolur ve sonuç ruhsal veya fiziksel ölümdür (Hegel 2008: 151). Hegel etik yaşamda bu döngüyü kırmanın yollarını da arar. Bu döngüyü birey iyi bir devletin yurttaşı olarak ve kendi bireysel iradesini evrensel iradeyle örtüştürerek aşabilir. Bunu yapabilmesi için soyut hak ile ahkal alanında henüz olmayan bir şeyi, kendini kendi dışında bir yerde nesneleştirmeyi başarması gerekir. Öyle ki Bümin'in ifadesiyle "Hegel açısından aile de öznel istem nesneleşmekte, öznellik kendisine yine kendi rızasıyla sınırlar getirmekte ve yükümlülükler üstlenmektedir" (Bümin 2016: 154-155).

Hegel açısından aileyi niteleyen şey sevgidir. Hegel'in deyişiyle sevgi ise başkasıyla olan birliğimin bilinci anlamına gelir; böylece ben kendi başıma yalıtılmış değilimdir ama özbilincimi ancak bağımsızlığımdan feragat ederek [Fürsichsein] ve kendimi başkasıyla ve

başkasının benimle birliği olarak bilerek kazanırım. Sevgi ile bir özbilincin bağımsız bir özbilinç olarak değil, bir üye olarak aile birliğine katılır. Elbetteki Hegel asından bu duygu devlet aşamasında yiter, onun yerine yasa yoluyla birlik olma hali geçer. Sevginin ilk uğrağında, kendi kendine yetemeyeceğini düşünen ve bu nedenle eksikli varoluşunun farkında olan kişi vardır. İkinci uğrağında ise o kişi, kendisini başkasında, kendisi açısından öte olan birinde başka bir ben olarak bulur. Bu nedenle sevgi bir muamma, bir çelişkidir; zira anlama yetisi onu kavrayamaz. Yine de Hegel açısından sevgi bu muammanın çözümüdür de. Öyle ki ona göre, bu çelişkinin çözülmesi olarak sevgi, etik türde bir birliktir (Hegel 2008: 158). Söz konusu bu birlik talebi yalnızca doğası gereği dışsal olan ve duygu tarafından belirlenmeyen şeylerle ilişkili olarak sürdürülebilir (Hegel 2008: 159).

Hegel, ailenin üç evrede tamamlandığını iddia eder. Bu evreler sırasıyla evlilik, ortak mülkiyet edinmek ve çocukların eğitimidir. Bu evrelerden ilki olan evlilik Hegel açısından ne tek başına cinsel bir ilişki ne de salt medeni bir sözleşme olarak görülür. Westphal'ın deyişiyle “aile, başka şeyler yanında, cinsel arzuyu görenekleştirmek ve aklileştirmek için kurumsal bir bağlam ve gelecek kuşağı yetiştirme görevini yerine getirmek için bir yol sağlar” (Westphal 1996: 310). Onun açısından tek başına sevgi bile bu birlikteliği tanımlamak için yeterli değildir; zira sevgi bir duygudur ve bu nedenle ahlaki yaşamın üstlenemeyeceği türden bir olumsuzluğa da açıktır. Bu nedenle evlilik Hegel'e göre daha doğru bir şekilde etik [rechtlich sittliche] sevgi olarak tanımlanmalıdır ve bu da sevginin değişken, kararsız ve tamamen öznel yönlerini evlilikten çıkarır (Hegel 2008: 161). Evliliğin, esas temeli söz konusu olduğunda, sözleşmeye dayalı bir ilişki olmadığı açıktır. Aksine, evlilik sözleşmeyle başlasa bile tam da sözleşmenin bakış açısını, kişilerin bireysellikleri içinde kendi kendine var olan birimler olarak görüldüğü bakış açısını aşmak için yapılan bir sözleşmedir [aufheben]. Aufheben kavramı Hegel'in terminolojisinde diyalektik bir kavramdır ve daha önce olanın içerilerek başkalaşmasını anlatır ve bu nedenle Türkçeye kapsayarak aşmak olarak da çevrilmiştir. Dolayısıyla evlilik ile salt bir sözleşmeden çok o sözleşmenin biçimsel koşullarının aşıldığı bir törel varoluş ortaya konur. Yine Hegel'e göre evlilik ve cariyelik arasındaki fark, ikincisinin esas olarak doğal arzuyu tatmin etme meselesi olması, birincisinde ise bu tatminin ikincil hale gelmesidir. Bu nedenle, evlilik bağı dışında söz edilmeleri utanç duygusu yaratacak şeylerden yüz kızarmadan söz edilebilir. Ancak yine bu nedenle, evlilik kendi içinde çözülmez olarak görülmelidir, çünkü evliliğin amacı ahlaki bir amaçtır (Hegel 2008: 163).

İnsanın devlette, öğrenimde/bilimde [Wissenschaft] ve benzerlerinde, dış dünyayla ve kendisiyle emek ve mücadele içinde gerçek tözsel yaşamı vardır. Kalıcı birliğe ulaşması için direnç göstermesi gerekmektedir. Ailede bu birliğin huzurlu bir sezgisine sahiptir ve orada duygu düzleminde öznel bir etik yaşam sürer. Öte yandan bu birlik içinde Hegel'e göre kadının esas mesleği ailedir (Hegel 2008: 166). Bu noktada Hegel felsefenin zamanına değin aşılmamış önyargılarını dile getirir: “Kadınlar mutlu fikirlere [Einfälle], zevke ve zarafete sahip olabilirler, ancak ideale [das Ideale] ulaşamazlar. Kadınlar yönetimin dümenine geçtiğinde, devlet hemen

tehlikeye girer, çünkü kadınlar eylemlerini evrenselliğin taleplerine göre değil, olumsal eğilimlere ve görüşlere göre düzenlerler. Kadınlar eğitilirler -nasıl eğitildikleri bilinmez- bilgi edinmekten ziyade fikirleri soluyarak, yaşayarak eğitilirler. Öte yandan, erkeklik statüsüne ancak düşüncenin başarısı ve çok fazla teknik çaba ile ulaşılır” (Hegel 2008: 166). Hegel açısından bu çerçevede evlilik özünde tek eşliliktir. Burada esas olan eşlerin kişiliklerini karşılıklı ve bölünmemiş bir teslimiyetine rıza gösteriyor olmalarıdır. Ona göre kişi, bir başkasında kendisinin bilincinde olma hakkını ancak öteki bir kişi olarak, yani çekirdek ailede bir birey olarak bu özdeş ilişki içinde olduğu ölçüde elde eder (Hegel 2008: 67). Böylece evlilikle, kendi kendine yeten ve üyelerinin içinden çıktığı klanlardan ya da 'evlerden' bağımsız yeni bir aile meydana getirir. Bunlar ile yeni aile arasındaki bağın doğal bir temeli vardır - akrabalık- ancak yeni aile ahlaki sevgiye dayanır (Hegel 2008:172). Bu sevgi bağında eşlerin içinde geldikleri klandan ayrı olarak, karı koca ve çocuklardan müteşekkil yeni çekirdek bir aile oluşur.

Hegel açısından ortaya çıkmış bu çekirdek aile içerisinde eşler arasındaki sevgi ilişkisi henüz nesnel değildir. Eşler böyle bir nesnelliği edinebilmeleri için ebebeyn olarak; bir bakıma birlikteliklerinin bütününe nesnelleşmiş hali olan çocukları dolayısıyla edinirler. Öyle ki çocuk dolayısıyla anne babayı, baba anneyi sever. Çocuk dolayısıyla sevgileri nesneleşir. Ortak mülkiyetleriyle birliktelikleri dışsal bir şeyde somutlaşırken, çocuk aracılığıyla anne babanın sevgisi ve birliktelikleri manevi bir şeyde somutlaşır (Hegel 2008: 173). Bu noktada Hegel açısından en elzem olan sorun, çocuk aracılığıyla kurumsallaşmanın ilk uğrağının ortaya çıkmasını sağlayan eğitim etmenidir. Eğitim sayesinde eşlerin her ikisi de törel bir alanda varolmanın bir aracı konumuna gelirler. Eğitimdeki başlıca etmenlerden biri de disiplindir; bunun amacı çocuğun öz iradesini kırmak ve böylece sadece duysal ve doğal olanı ortadan kaldırmaktır. Hegel açısından bunu salt iyilikle başarmayı beklememeliyiz, çünkü “anlık irade tam da nedenler ve fikirlerden [Vorstellungen] ziyade anlık hevesler ve kaptislerle hareket eden bir iradedir. Çocuklara nedenler sunarsak, nedenlerin ağır olup olmadığına karar vermeyi onlara bırakmış oluruz ve böylece her şeyi onların heveslerine bağlı hale getiririz. Çocuklar söz konusu olduğunda, evrensellik ve şeylerin özü ebeveynlerinde bulunur ve bu da çocukların itaatkâr olması gerektiği anlamına gelir. Eğer çocuklarda büyüme özlemini doğuran itaat duygusu teşvik edilmezse, çocuklar ilerici ve küstah olurlar” (Hegel 2008: 174). Tüm bu hususlar törel varoluşun gerekleri içerisinde biçimlenir. Aile, her biri kendini ilke olarak kendi içinde var olan somut bir kişi olarak ve bu nedenle komşularıyla dışsal olarak ilişkili olarak yürüten çok sayıda aileye ayrılır (Hegel 2008: 181). Burada tümel için başlangıç noktası tikelin kendi kendine varoluşudur ve bu nedenle etik düzen Hegel açısından bu noktada kaybolmuş gibi görünür, çünkü bilincin birincil şey, ilahi olan ve yükümlülüğün kaynağı olarak aldığı tam da ailenin özdeşliğidir. Böylece aile Hegel açısından toplumsalın kurucu ögesi olarak törel yaşamı oluşturur.

Kaynakça

- BEISER, F. (2019) Hegel, (Çev.Seçim Bayazit), Alfa Yayınları, İstanbul
- BÜMİN, T. (2016) “Hegelci Özgürlük Felsefesinden Devlet Bilimine: Görüngübilim ve Hukuk Felsefesi”, *Hegel*, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- HEGEL, G.W.F (2008) *Outlines of the Philosophy of Right* (trans. T.M. Knox, revised by Stephen Houlgate), Oxford University Press: Oxford.
- WESTPHAL, K. (1996) “Hegel’in Hukuk Felsefesi’nin Temel Bağlamı ve Yapısı” (Çev.Doğan Şahiner), syf. 294-317. *Cogito Yüz Yılın Psikanalizi Özel sayısı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

KIERKEGAARD VE GAZALİ DÜŞÜNCESİNDE “İMAN” KAVRAMI
THE CONCEPT OF “FAITH” IN THE THOUGHT OF KIERKEGAARD AND AL-
GHAZALI

Arda UZAN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Felsefe Grubu Eğitimi Anabilim Dalı
Master's Student, Gazi University, Institute of Educational Sciences, Department of Philosophy Group
Education

ORCID ID: 0009-0002-5048-8350

Emel KOÇ

Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Felsefe Grubu Eğitimi Anabilim Dalı
Prof. Dr., Gazi University, Faculty of Education, Department of Philosophy Group Education
ORCID ID: 0000-0001-6358-0581

ÖZET

İman, Kierkegaard felsefesinde ve tasavvufta insan varoluşunun temel unsurlarından birisi olarak ele alınmaktadır. Kierkegaard, inanç söz konusu olduğunda “insan-Tanrı” dogmasının akılla kavranamayacağını belirterek, imanın absürt ve paradoksal yapısını vurgular. Ona göre dinde önemli olan “bireyin dine yöneliş biçimi”dir. İyi bir Hristiyan olmayı hedefleyen Kierkegaard için bireyin ulaşmayı hedeflediği en yüksek merteye “Kendi” olabilmektir. Benliğin gelişiminde, insanın sonluluktan hareketle Sonsuz olana yöneliminde “umutsuzluk” ve “günah” önemli bir rol üstlenir. “Tanrı’nın huzurunda olma” bilinci bireye “iman” ve “günah” arasında tercih yapabilme imkanı sunar. İman eden ve özgür iradesini bu yönde kullanan birey “benlik” olma imkanı bulur. Gazali, imanda tasdik öneminde değinir. İman, kat’i bir tasdikten ibarettir. Tanrı’nın yalnızca dil ile varlığının tasdik edilmesini yeterli bulmayan Gazali imanın, dille söyleyip kalben tasdik edilerek Tanrı’nın gerçek manada kavranmasıyla gerçekleşeceğini savunur. Gazali, tevhidi alemde her türlü hadiseyi yaratan bir kuvvet olduğunu bilmek olarak tanımlar. Gazali Avam, Kelam ve Ariflerin imanı olarak üç farklı derecede ele aldığı imanı, taklidi ve tahkiki iman olarak ikiye ayırır. Taklidi imana sahip olan avam imanı, tevhid inancını dille tasdik eder ancak kalben onaylamaz. Kelam imanını ve Ariflerin imanın Avam imanından ayıran en temel kavram şüphedir. Gazali düşüncesinde şüphe, taklidi imandan tahkiki imana geçmeye imkan veren bir kavramdır. Bu şüphenin giderilip tahkiki imana geçiş için kalp ve akıl birlikte çalışmalıdır. Tahkiki iman samimi, bilinçli, şüpheden uzaktır. Kierkegaard düşüncesinde imana sahip olmak için mantık ve akıl, yerini tanrıya teslim olmaya bırakır. Kierkegaard için iman, akıl ötesi bir kavram olup tutku ve inançla açıklanabilir. Gazali düşüncesinde ise akıl ve şüphe iman için elzem kavramlardır. Gazali, imana sahip olabilmek için şüphelerin akıl aracılığıyla açığa kavuşacağını

savunmaktadır. Gazali düşüncesinde imana sahip olmanın yolu hem kalben hem de akılla tevhid inancına şüphesiz bir şekilde sahip olmaktan geçer.

Anahtar Kelimeler: *Akıl, benlik, iman, tasavvuf.*

ABSTRACT

Faith is considered as one of the basic elements of human existence in Kierkegaard's philosophy and Sufism. Kierkegaard emphasizes the absurd and paradoxical structure of faith by stating that when it comes to faith, the "man-God" dogma cannot be grasped by reason. According to him, what is important in religion is "the way the individual turns towards religion". For Kierkegaard, who aims to be a good Christian, the highest level that an individual aims to reach is to be "Self". "Despair" and "sin" play an important role in the development of the self and in man's orientation towards the Infinite, starting from finitude. The awareness of "being in the presence of God" offers the individual the opportunity to choose between "faith" and "sin". The individual who has faith and uses his free will in this direction has the opportunity to become his "self". Al-Ghazali touches upon the importance of confirmation in faith. Faith consists of absolute confirmation. Al-Ghazali, who does not find it sufficient to confirm the existence of God only by saying, argues that faith will be realized by truly comprehending God by saying it and confirming it in the heart. Al-Ghazali divides the faith, which he considers in three different degrees as the faith of the Commons, Investigators and Arifs, into two as imitation and confirmation of faith. The common faith, which has imitative faith, confirms the belief in tawhid verbally, but does not approve it in the heart. The most basic concept that separates the faith of Kalam and the faith of the Investigator from the faith of the Commoners is doubt. In Al-Ghazali's thought, doubt is a concept that allows moving from imitation of faith to confirmation of faith. The heart and mind must work together to eliminate this doubt and transition to confirmation of faith. Confirmation faith is sincere, conscious and free from doubt. In Kierkegaard's thought, in order to have faith, logic and reason are replaced by surrender to God. For Kierkegaard, faith is a concept beyond reason and can be explained by passion and belief. In Al-Ghazali's thought, reason and doubt are essential concepts for faith. Al-Ghazali argues that in order to have faith, doubts will be clarified through reason. In Al-Ghazali's thought, the way to have faith is to undoubtedly have the belief in tawhid both in heart and mind.

Keywords: Faith, mind, self, sufism.

SÜNİ İNTELLEKTİN ETİK MƏSƏLƏLƏRİ HAQQINDA
ABOUT THE ETHICAL ISSUES OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Turana Asadova

Azərbaycan, Gəncə şəhəri, Gəncə Dövlət Universiteti, Sosial fənlər kafedrası Ümumi fəlsəfə
Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti, müəllim.

ORCID ID: 0000-0001-7273-1759

ÖZET

Süni intellektin yaradılması və cəmiyyətdə tətbiqində etik məsələlər ciddi yer tutur. Burada başlıca məqsəd süni intellektin toplumun mənəvi-əxlaqi və etik qaydalarına uyğun davranmasına nail olmaqdan ibarətdir. Dünya miqyasında aparılan araşdırmalar göstərir ki, çağdaş toplumlar üçün bu, olduqca aktual problemdir. Çünki araşdırmaçılar süni intellektin, ümumiyyətlə, toplumun varlığı üçün təhlükə törədə biəcəyi fikrini irəli sürürlər. O sırada süni intellektin şüura malik olması imkanları və əgər süni şüur varsa, onun mənəvi-əxlaqi dəyərlərə əməl etməsi kimi fəlsəfi problemlər aktuallaşır.

Biz məsələni xüsusilə yeniləşən (modernləşən, total islahatlar aparılan) toplumlarda rəqəmsallaşma mühitində süni intellektin müxtəlif sosial sferalara tətbiqinin mümkün etik özəllikləri kontekstində araşdırırıq. Bu zaman iki mühüm faktora diqqət yetiririk. Birincisi, insan şüuru-süni şüur dialoqu mümkündürmü? İkincisi, süni şüur fəzilətli ola bilərmi?

Araşdırma üçün ilkin hipoteza süni şüurun mövcudluğudur. Bir sıra araşdırmaçıların (məsələn, kanadalı Viktor Senkeviç) gəldikləri qənaətə görə prinsipcə süni şüur yaradıla bilər. Bunun konkret koqnitiv və sosial-mədəni şərtləri vardır. Bu hipotezəni qəbul etsək, onda “insan şüuru ilə süni şüurun etik aspektdə dialoqu necə mümkün ola bilər?” sualı aktuallaşır. Bu suala cavab axtarışları bir sıra maraqlı fəlsəfi qənaətlər əldə etməyə imkan verir.

İkinci sual birinci ilə məntiqi bağlıdır. Süni şüurun etik özəllikləri sırasında onun fəzilətli ola bilməsi ayrıca yer tutur. Fəzilətli şüur dedikdə, mahiyyət və funksiya baxımından intellektin xeyirxah, barışçıl, sülhsevər, yüksək sosiallaşma səviyyəsinə malik olması nəzərdə tutulur. Bu sırada süni şüurun açıqlığı, cəsarətliliyi kimi keyfiyyətlər də aktual təsir bağışlayır.

Məqalədə bu iki tezisə qarşılıqlı əlaqəsində süni intellektin etik keyfiyyətlərə malik olub-olmaması məsələsi fəlsəfi refleksiyaya edilir.

Açar Sözlər: Süni Şüur, İnsan İntellekti, Dialoq, İntellektin Fəzilətliliyi, Hipoteza

ABSTRACT

Ethical issues take a serious place in the creation and application of artificial intelligence in society. The main goal here is to achieve that artificial intelligence behaves in accordance with the moral and ethical rules of society. Research conducted worldwide shows that this is a very urgent problem for modern societies. Because researchers put forward the idea that artificial intelligence can pose a threat to the existence of society in general. At that time, philosophical problems such as the possibility of artificial intelligence having consciousness and if artificial consciousness exists, its adherence to moral values become relevant.

We examine the issue in the context of the possible ethical features of the application of artificial intelligence to various social spheres, especially in modernized (modernized, totally reformed) societies in the digitalization environment. At this time, we pay attention to two important factors. First, is human consciousness-artificial consciousness dialogue possible? Second, can artificial consciousness be virtuous?

The initial hypothesis for research is the existence of artificial consciousness. According to the conclusion of a number of researchers (for example, the Canadian Victor Senkevich), artificial consciousness can be created in principle. It has specific cognitive and socio-cultural conditions. If we accept this hypothesis, then "how can dialogue between human consciousness and artificial consciousness be possible in the ethical aspect?" the question becomes relevant. The search for an answer to this question allows us to get a number of interesting philosophical conclusions.

The second question is logically related to the first. Among the ethical features of artificial consciousness, it can be virtuous. Virtuous consciousness means that in terms of essence and function, the intellect is benevolent, peaceful, peace-loving, and has a high level of socialization. At the same time, qualities such as the openness and boldness of the artificial consciousness also have an actual impact.

In the article, the question of whether artificial intelligence has ethical qualities or not is philosophically reflected in the interaction of these two theses.

Keywords: Artificial Consciousness, Human Intelligence, Dialogue, Virtue Of Intelligence, Hypothesis

**GRIMM KARDEŞLER’İN KLASİK PERİ MASALLARINDA ÖTEKİLEŞTİRME:
“HANSEL VE GRETTEL” İLE “KÜLKEDİSİ” MASALLARININ YAPIBOZUMCU
İNCELEMESİ**

OTHERING IN THE BROTHERS GRIMM'S CLASSIC FAIRY TALES: A
DECONSTRUCTIVE ANALYSIS OF THE "HANSEL AND GRETTEL" AND
"CINDERELLA" FAIRY TALES

Elif Şeyda Doğan

Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Genel Gazetecilik Anabilim Dalı
PhD Student, Istanbul University, Faculty of Communication, Department of General Journalism
ORCID ID: 0000-0003-3375-2463

ÖZET

Bu bildirinin amacı, cezbedici ve didaktik kurgu teknikleriyle hayal gücü ve bilinç arasında en yakın ve kolay ilişki kuran edebi tür olan masalların toplumsal cinsiyet normlarına yaklaşımlarını incelemektir. Masallar, fantastik evrenleri ve birçok duyguya yer verdiği içerikleriyle akıcı, eğlenceli ve simgesel yapılara sahiplerdir. İmgelerden ve figürlerden oluşan kurgu dünyalarıyla masallar, ideolojik öğreti yapabilmek için büyük bir güce sahiplerdir. Bu öğretiler bazen yabancılarla konuşmamak ya da verdikleri yiyecekleri kabul etmemek gibi güvenli öğretiler olsa da bazense toplumsal cinsiyet kimliklerini inşa eden öğretiler olarak görülmektedir. Hayal gücünü şekillendiren masalların öğretileri, alt benliğe hem sözlü bilgi hem de görsel bir anı bırakmaktadır. Hayal, masalın en büyük gücüdür. Masalların en önemli unsurları olan simgeler, motifler, hem bu anlatı türünün keyifli hale gelmesinde hem de bu güçlü kurguların tehlikeli öğretiler yaymasında en büyük yardımcısıdır. Bu çalışmada Grimm Kardeşlerin klasik peri masallarından Hansel ve Gretel ile Külkedisi masalları, temel yapıları, simgeleri ve cinsiyet rollerine yaklaşımları yönleriyle incelenecektir. Çalışma boyunca masalların hem görselleştirme hem de dilsel gücünü etkileyen kurguları analiz edilecektir. Hansel ve Gretel ile Külkedisi masallarının içerdiği toplumsal cinsiyet rolleri, Fransız filozof Jacques Derrida’nın Yapısöküm veya dekonstrüksiyon adlı, edebi, felsefi ya da siyasal kurumsallaşmayı eleştirmeye yönelik yöntemiyle analiz edilerek anlam ile metin arasındaki ilişki ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Grimm Kardeşler, Klasik Peri Masalları, Ötekileştirme, Yapıbozum

ABSTRACT

This paper aims to examine the approaches to gender norms of fairy tales, which is the literary genre that establishes the closest and easiest relationship between imagination and consciousness, with attractive and didactic fiction techniques. Fairy tales have a fluid,

entertaining and symbolic structure with their fantastic universes and content that includes many emotions. Fairy tales, with their fictional worlds consisting of images and figures, have a great power to make ideological teachings. Although these teachings are sometimes safe teachings, such as not talking to strangers or not accepting the food they give, sometimes they are seen as teachings that build gender identities. The teachings of fairy tales that shape the imagination leave both verbal information and a visual memory to the lower self. Imagination is the greatest power of the fairy tale. Symbols and motifs, which are the most important elements of fairy tales, are the biggest helpers in making this narrative type enjoyable and in spreading dangerous teachings of these powerful fictions. In this study, the classic fairy tales of the Brothers Grimm, Hansel and Gretel and Cinderella, will be examined in terms of their basic structures, symbols and approaches to gender roles. Throughout the study, the fictions of fairy tales that affect both their visualization and linguistic power will be analyzed. The gender roles contained in the Hansel and Gretel and Cinderella tales will be analyzed with French philosopher Jacques Derrida's method called Deconstruction or deconstruction, which aims to criticize literary, philosophical or political institutionalization, and the relationship between meaning and text will be discussed.

Keywords: Brothers Grimm, Classic Fairy Tales, Otherization, Deconstruction

GİRİŞ

Belli birtakım insanların, diğer belli birtakım insanlar üzerinde uygulamış olduğu egemenliğin belli bir biçimi olarak ötekileştirme (Foucault, 1999), bireyleri ya da grupları, toplumun genelinden farklı bir konuma yerleştirme eylemidir. Ben ve öteki, kendisini karşısındaki ile tanımlamaktadır (Köse & Küçük, 2015). Bu süreç, belirli özelliklere ya da kimliklere dayalı olarak, diğerlerinden farklı, daha az değerli veya dışlanmış olarak algılanmalarına neden olmaktadır. Ötekileştirme çok katmanlı bir kavramdır. Bireyler, aileler, etnik gruplar, hatta küresel düzeyde toplumlar ötekileştirilebilmektedir (Kagan & Burton, 2003). Toplumsal cinsiyet algısı, belirli cinsiyet kimliklerini ve rollerini benimsemeyen bireyleri dışlayan özelliğiyle ötekileştirmenin bir yönünü oluşturmaktadır. Bir cinsiyetin biyolojik özelliklerinden ziyade toplumsal ve kültürel yapılarla şekillenmesi, toplumsal cinsiyet rollerini oluşturmaktadır. Bu roller erkeklik ve kadınlık arasında bir ayrım oluşturmakta ve bir cinsiyetin taşınması gereken rol ve sorumlulukları atayarak diğerinden daha üstün veya aşağı olduğunu ima etmektedir. Yapılan araştırmalar bir cinsiyetin, diğer cinsiyetin herhangi bir konudaki yetkinliğine ilişkin değerlendirmede özellikle belirleyici görüldüğünü, öyle ki kadınların genel olarak erkeklerden daha az yetkin ve daha az yetenekli varsayıldığını göstermektedir (Quadlin, 2018). Masallarda da hem erkeklerle kadınlar arasında hem de kadınlarla kadınlar arasında ötekiler görülmektedir. Erkeğin üstün rollerinin yanı sıra kadın kahramanlar ve anti kahramanlar arasında da cinsiyet rolleri bulunmaktadır ve bu rollerin tümü erkeklerin kadınları

tercih etme ya da etmeme sebeplerini oluşturmaktadır. Kadınların güzellikleri ve pasif olmaları erkekler tarafından tercih edilmelerine ve istenmelerine yol açmaktadır (Zheng, 2013). Kendi karşıtıyla var olan öteki kavramı, cinsiyet rolleri çerçevesinde değerlendirildiğinde, toplumda üstün ve egemen görülen erkek rolünün, kadın rolünü arkada kalan, pasif konumda olan olarak göstermesiyle ötekileştirmesi olarak ortaya çıkmaktadır. Cinsiyet, sosyal etkileşimlerde rutin olarak yapılan pek çok algıyı şekillendirmektedir.

Günlük yaşamda, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet terimleri, biyolojik cinsiyet ve toplumsal roller arasındaki ayrımı ifade etmek için kullanılmaktadır. Biyolojik cinsiyet, bedensel özelliklere dayalıdır, ancak toplumsal cinsiyet, toplumun belirlediği roller, davranışlar ve beklentilerle ilgilidir. Toplumsal cinsiyet kavramı, cinsiyet rollerinin sosyal olarak inşa edilmiş olduğunu vurgulamaktadır. Toplumsal cinsiyet, Ann Oakley'in 1972'de ortaya koyduğu bir kavramdır (Vatandaş, 2007). Geleneksel olarak, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet genellikle birbirleriyle özdeşleştirilse de bu terimlerin farklı anlamları üzerine geniş bir literatür bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet normlarına göre erkek kendini gerçekleştiren, kadın ise kurban ve nesne konumundadır. Bir çeşit güvenlik mitine teslimiyet gösteren kadın, ona öğretilen, küçük yaşlarından itibaren gördüğü erkek egemene yaşam şeklindeki edilgen konumunun dışına çıkmaz ve kendinden küçük olanlara da aynı manzarayı sunarak normları bir sonraki kuşağa taşımaktadır. Kadının bu geleneklerin aksine davranması dışlanmasına, toplumda yer bulamamasına, kötü eleştiriler almasına sebep olur. Sessiz kaldığı ve teslim olduğu konumda dahi gizlice öteki olan kadın, karşı çıktığı halde açıkça dışlanır ve ötekileştirilir (Eliuz, 2011). Masallar konusunda çalışmaların az olduğu dönemde ayrıntılı bir çalışma ile masalların biçimbilimini ortaya koyan Vladimir Propp, masalların iki özelliğinin etkisinde kalarak Masalın Biçimbilimi çalışmasını oluşturmuştur. Propp'a göre masallar hem çok renkli, olağanüstü çeşitliliğe sahip hem de bu çeşitliliğin altında yatan tekbiçimliliğe sahiptir. Bu tekbiçimlilik Propp'a çok renkli çeşitliliğin altında binlerce masala ortak olabilecek işlevsel birimleri bulup ortaya çıkarmak, masalın yapısını düzenleyen değişmez yasaları belirleme amacını vermiştir. Propp'a göre masallar, genellikle aynı iskelet üzerine örülen, belirli bir yapıya ve bu yapı içinde belli başlı işlevsel unsurların tekrarlandığı kurgulardır. Propp, masalların eğlendirici kurgular olmanın ötesinde, derin bir yapıya, anlama ve amaca sahip olan hikâyeler olduğunu söylemiştir (Propp, 1985).

Başlangıçta masalların yetişkinler arasında sözlü geleneğin bir parçası olarak dolaştığı ve içerdikleri oldukça eşitlikçi temalarıyla dikkat çektikleri bilinmektedir. Ancak, on yedinci yüzyılın başlarında, aristokrat kadınlar bu halk masallarından esinlenerek kendi versiyonlarını salonlarda anlatmaya başlamışlardır (Sargın & Kılıç, 2023). Masal türünün Batı'daki tarihsel gelişimi üzerine ortaya koyduğu önemli çalışmalarla tanınan Jack Zipes, edebî masalın kurumsallaşmasının 17. yüzyılda salonlarda başlarken yetişkinler için olduğunu ve aristokrat kadınların, toplumda erkekler tarafından kendilerine önerilenlerden farklı alternatifler geliştirme ve tasarlama ihtiyacından doğduğunu aktarmıştır (Zipes, 1994). Masallar 17.

yüzyılda kadınları evcil, mutfak hayatıyla sınırlanan, evlenmekle görevli karakterler olarak sunmaya devam ederken 18. yüzyılda masallar çocuklar için yazılmaya ve anlatılmaya başlamıştır. 19. yüzyılda ise cinsiyet ayrımı daha belirgin ve katı hale getirilecek Perrault ve Grimm Kardeşler masallarında kadınlar çaresiz, kaderleri erkekler tarafından belirlenen kişiler olurken, erkekler güzel erdemleri yerine getiren, sorunları çözen ve kadınların kaderlerini tayin eden karar vericiler olmuşlardır (Candelaria, 2002). Grimm Kardeşler'in peri masallarında, iyi kadın karakterler genellikle bakire, iyi ve masum genç kızlar, kötü kadın karakterler ise çirkin ve kötü üvey anneler, bilhassa yaşlı kadınlar olarak betimlenir. Grimm Kardeşler masallarında toplam yirmi tane cadı, büyücü karaktere rastlanmıştır (Şahin, 2018). Cadı imajı masallara, 15. yy.-19. yy. arasında Avrupa'da yaşanan Cadı Avı olaylarından sonra konu olmaya başlamış, cadı olduğu iddiasıyla yakılan birçok kadından sonra cadılığın toplumsal hafızada olumsuz yerinin cinsiyet ayrımı temelinde kanıksanmasını sağlamak için uygun bir edebi tür olan masallar kullanılmıştır.

Masallar içerdikleri ideolojik mesajlarla okuyucunun ya da dinleyicinin altbenliğine hitap eden simgesel metinler olarak tanımlanabilir. Tolkien'in altyaratı olarak tanımladığı masalların mesaj üretmek ve iletmek için izlediği yol, dilde meydana gelen özellikler ve yeteneklerle var olmaktadır. Masallarda dil, görüntünün öznelere kadar iletilmek istenen mesajın olduğu şeydir.

"...bana öyle görünüyor ki, yaşayan bir abidedeki belirli bir dilin temel özelliği ve yeteneklerini kavramak, onun doğrusal tarihinden hem daha önemlidir, hem de netleştirmek çok daha zordur. Dolayısıyla peri masallarına gelince, ne olduklarını, bizim için neye dönüştüklerini ve zamanın uzun simyasal sürecinin bu masallarda neler yarattığı üzerine düşünmek bence hem daha ilginç, hem de kendi içinde daha zordur (Tolkien, 1999)."

Masallar çocuklar için henüz tanımadıkları dünyaya ilk adımları attıkları ortamlar sunmaktadır. Çocuk, masaldaki karakterden, olaydan yola çıkarak bazı çıkarımlar yapmakta ve bunu içinde yaşadığı somut dünyada işlemeye başlamaktadır. Masalda işlenen tecrübeler çocukların kazandığı ilk değerler olması bakımından tehlikelidir (Edizer & Konu, 2018). Gelecek kuşağa aktarılmadıkları müddetçe toplumsal normların bugün için var olmalarının bir önemi yoktur. Geleneklerin devam etmesi için yeni bireylerce kabul görmeleri, öğrenilmeleri gerekmektedir. Bu sebeple, toplumsal normları yeniden oluşturmak, yaymak, ömrünü uzatmak isteyen ideolojiler, edebi tür olan masalları kullanmaktadırlar.

YÖNTEM

Jacques Derrida'nın Dekonstrüktif Okuma Yöntemiyle New Mexico Literacy Project'in Oluşturduğu Eleştirel Okuma Sorularıyla Yapıbozumcu İnceleme

Fransız filozof Jacques Derrida, 1960'ların sonlarında tüm metinlerin belirsizliğe sahip olduğunu iddia eden yapıbozum tekniğini geliştirmiştir. Fransızca orijinali "déconstruction"

olan terim, Türkçe'ye "yapıbozum" veya "yapısöküm" olarak çevrilmiştir. Bu terim, Jacques Derrida tarafından oluşturulmuş ve felsefi bir metod olarak kullanılmaktadır. "Destruction" (yıkma) ve "construction" (kurma) kelimelerinin birleşiminden türetilmiştir. Dekonstrüksiyon, metinlerin ve kavramların içsel çelişkilerini ve hiyerarşilerini ortaya çıkararak, geleneksel düşünce yapılarını sorgular ve eleştirir (Bozkurt, 2021). Derrida'ya göre, dilin yapısı ve anlamı üzerine odaklanarak, metinlerin altında yatan örtük anlamları açığa çıkarmak mümkündür.

Dekonstrüksiyon, batının belirlediği düşüncel yapılarının alternatiflerinin var olduğunu işaret etmeyi hedeflemektedir. Derrida, yazının gelecek için olduğunu düşünmüş, bunu açıklamak için *différance* terimini kullanmıştır. *Différance*, dilin anlamı erteleyen yapısını vurgulamaktadır. *Différance*, dilsel oyunu mümkün kılarak anlamı bölerek ele almakta ve incelemektedir (Rutli, 2016). Derrida'ya göre anlam hiçbir zaman metnin kendisinde, biçiminde değil, görünmeyen tarafındadır. Metinler dünyayı algılayışımızı ve onu yaşama biçimimizi yapılandırır (Ayaz, 2016). Yapıbozum metnin anlamının ötesiyle ilgilenmektedir. Metinden bilinçli olarak dışlanmış, gizli kalmış anlamlarla ilgilenen yapıbozum metnin söylemek istedikleri kadar söylemek istemediklerini de aramaktadır (Selvi, 2014). Derrida'nın dekonstrüktif yöntemi, bir metni çözümlmek yerine, onun içindeki çelişkileri ve paradoksları ortaya çıkarmayı amaçlar.

Derrida'ya göre belirsizlik, birden fazla anlamı olan şey anlamına gelmektedir. 1967'de Derrida, tekniğini açıklamak için "Yazı ve Farklılık" ("Writing and Difference"), "Gramatoloji Üzerine" ("Of Grammatology") ve "Konuşma ve Fenomenler" ("Speech and Phenomena") adlı üç kitap yayınlamıştır (Güney & Güney, 2008). Hobson, bu eserlerde yazı ve farklılık kavramlarının ele alındığını, yapıbozumun bu kavramları da yenilediğini belirtmiştir. Derrida'nın *Difference* yani "fark" kavramı olumsuz bir anlama sahiptir. Derrida ontolojik bir farklılıktan söz etmiştir; hiçbir zaman var olmamış olanı işaret etmiştir (Hobson, 1998). Derrida için "fark", metnin herhangi bir olasılığıdır (Derrida, 1973). Hans Bertens, Derrida'nın yapıbozum tekniğini açıklığa kavuşturmak konusunda yaptığı incelemede Derrida'nın bazı argümanlarından söz etmiştir. Ona göre Derrida, dilin doğasının güvenilmez olduğunu düşünmüştür. Kelimelerin neye referans verdiği hiçbir zaman belirlenemediği için anlam her zaman değişime açıktır. Derrida'ya göre dil farklılaşmanın temelidir (Bertens, 2001). Dekonstrüktivist yaklaşım, metinlerin ve düşüncenin derinliklerinde gizlenen çelişkileri ve karşıtlıkları vurgulamaktadır. Derrida, Richard Kearney ile yaptığı bir röportajda dekonstrüksiyon hakkında "Dekonstrüksiyon her zaman dilin 'ötekisi' ile derinden ilgilenir. Benim çalışmalarımı dilin ötesinde bir şey olmadığına dair bir beyan olarak gören eleştirmenlerden şaşkınlık duymam hiç bitmiyor. Aslında, tam tersini söylüyor. Logosentrizmin eleştirisi her şeyden önce 'ötekini' ve 'dil'in ötekisi'ni aramaktır" ifadelerinde bulunmuştur (Winquist, 2003). Derrida, her zaman bir başka anlam olasılığının varlığından söz etmiştir. Her okuyucu için metnin anlamının farklı olması dekonstrüksiyonu okuyucu ile metin arasında bir köprü konumuna getirmektedir.

Derrida'nın anlamı arama felsefesi, bir formül sunmamaktadır. Bu sebeple yöntem uygulanırken “Hansel ve Gretel” ile “Külkedisi” masal metinlerinin sakladığı anlamı ortaya çıkarmak için New Mexico Literacy Project'in belirlemiş olduğu 5 soru üzerinden dekonstrüktif okuma yapılmıştır. Bu 5 soru, masalların genel mesajlarının ötesindeki anlamları ve ötekileştirmeyi ortaya çıkarmak için yeterli bakış açılarını içermektedir.

ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

Hansel ve Gretel Masalının Yapıbozumcu İncelemesi

New Mexico Literacy Project'in belirlemiş olduğu 5 soru üzerinden dekonstrüktif okuma yapılarak Grimm Kardeşler'in peri masallarından “Hansel ve Gretel” masallarının çözümlemesi yapılmıştır. “Hansel ve Gretel” masalının eleştirel okuması yapıbozum yöntemiyle yapılırken masal metninin tamamı (Grimm & Grimm, Hansel ile Gretel) incelenmiştir.

Hansel ve Gretel Masalının Yapıbozumcu İncelemesi

Bu kimin mesajıdır? Bu eserin iletisini kim yaratmış ya da finanse etmiştir? Neden?

Hansel ve Gretel masalı, Grimm Kardeşler Jacob ve Wilhelm Grimm tarafından 1812 yılında yayımlanan eserlerinin bir parçasıdır. Grimm Kardeşler, Almanya'da folklor ve masalları derleyerek tanınmıştır. Masalları derlemelerinin amacı, Alman halk masallarını ve kültürünü kayıt altına almak ve korumaktır.

Grimm Kardeşler, masallarını derlemek için kendi kaynaklarını kullanmıştır. Bu, Alman folklorünün korunması ve halkın kültürel mirasının gelecek nesillere aktarılmasıyla ilgili bir taahhüttür. Ayrıca, masalların yayımlanmasıyla Grimm Kardeşler, Alman halkının geleneksel hikayelerine ve kültürüne olan ilgiyi artırmışlardır.

Alman halkının zengin kültür mirasını koruma ve paylaşma amacıyla derlenen bu masal, aynı zamanda Alman milli politikalarının kültürel normlar ve ahlaki değerler oluşturmak için masalları kullanma pratiğine de bir örnek teşkil eder.

Grimm Kardeşler'in zamanı, 19. yüzyılın başlarına denk gelmektedir. Almanya, o dönemde Napolyon Savaşları'nın etkisi altında kalmış ve çeşitli krallıklar ve prenslikler tarafından yönetilmekteydi. Bu dönemde Almanya, çeşitli siyasi ve kültürel değişimlerin yaşandığı bir süreç içerisindeydi.

Grimm Kardeşler, 19. yüzyılın başlarında Alman halk kültürünü derlemeye ve yazmaya başladılar. Bu dönem, Alman romantizminin yükseliş dönemi olarak da bilinir. Napolyon Savaşları sırasında Alman milliyetçiliği ve kültürel kimlik duygusu güçlenmişti ve bu da folklor ve masallar gibi geleneksel unsurlara olan ilgiyi artırmıştı.

Grimm Kardeşler, masallarını derlerken ve yayımlarken Alman halk kültürünü ve kimliğini koruma ve güçlendirme amacını taşıyorlardı. Dolayısıyla, bu dönem Almanya'da kültürel ve

milli kimlik oluşturma sürecinin önemli olduğu bir dönemdi ve Grimm Kardeşler'in masalları bu süreçte önemli bir rol oynamıştır.

Hedef kitle kimdir? Hangi ses, metin veya imaj buna işaret etmektedir?

"Hansel ve Gretel" masalının çocukların eğlencesine ve eğitimine yönelik olduğu kabul edilir. Masalların içeriği ve anlatımı, çocukların hayal gücünü ve öğrenme süreçlerini desteklemek için tasarlanmıştır.

Masalın teması ve barındırdığı unsurlar çocuklara yönelik evrensel değerler ve macera dizisi sunmaktadır. Hansel ve Gretel gibi masallar genellikle fantastik öğeler, sihirli yaratıklar ve macera dolu hikayeler içerir. Bu tür öğeler, çocukların hayal dünyasına hitap eder ve onların ilgisini çeker. Masalın içeriği genellikle çocukların dünyasına uygun konuları işler. Aile ilişkileri, macera, iyilik ve kötülük gibi evrensel temalar, çocukların yaşadıkları deneyimlerle bağlantılıdır.

Masal, çocuklara zorlukların üstesinden gelme, yabancılara güvenmeme gibi genellikle çocuk yaşta öğrenilmesi gereken öğretilerdir. Masalın dil ve anlatımı, olay örgüsü ve karakterler, çocukların ilgisini çekecek ve onların hayal dünyalarına hitap edecek şekilde tasarlanmıştır. Masalın basit ve doğal bir dil kullanması, çocukların anlamasını kolaylaştırırken, masalın fantastik öğeleri ve macera dolu hikayesi, çocukların dikkatini çeker.

Bu cümleler, masalın basit dili ve çocukların anlayabileceği şekilde düzenlenmiş anlatımıyla çocuklara hitap etmektedir. Masalın ilerleyen bölümlerinde de çocukların dikkatini çekecek heyecan dolu olaylar ve karakterler bulunmaktadır.

Bu örnekler çocukların ilgisini çekecek dil özellikleri göstermelerinin yanında, yetişkinlerin bildiği öğretileri içermekte, yetişkinler için ilgi çekici bir kurgu ya da öğreti içermemektedir. Fakat Hansel ve Gretel masalı, sadece bir eğlence aracı olmanın ötesinde, bir toplumun hikâye anlatma geleneğinin ve kültürel değerlerinin bir parçasıdır. Masalın içerdiği temalar, toplumun ortak deneyimlerini ve değerlerini yansıtarak ve ortak bir kimlik oluşturmasına katkıda bulunur. Dolayısıyla, Hansel ve Gretel masalı kültürel mirasın ve toplumsal belleğin üretilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Metinlerin anlamlarının bugün için değil, yarın için üretildiği anlayışıyla ele alındığında Hansel ve Gretel masalındaki toplumsal cinsiyet normlarına bağlı ötekileştirici mesajların da gelecek nesilleri kurgulamak için üretildiği söylenebilir.

Bu iletinin metni (düz anlamı) nedir? Gerçekte yazılan, okunan, müzik ve seslerden ne duyuyor ve ne görüyoruz?

"Hansel ve Gretel" masalı, iki kardeşin zorlu koşullar altında hayatta kalmak için verdikleri mücadele ve nihayetinde kurtuluşlarını sağlamalarını temel odak noktası olarak belirler. Masal, iki kardeşin ormanda kaybolması, cadının tuzaklarına düşmesi ve sonunda evlerine dönmeleri gibi olaylarla ilerler.

Bu masal, macera, dayanışma, cesaret ve hayatta kalma gibi evrensel temaları içerir. Genellikle çocukların hayal gücünü ve macera tutkularını harekete geçirmek amacıyla yazılmıştır. Ancak, masalın derin anlamları ve sembolizmi çeşitli yorumlara açıktır, bu da farklı okuyucular için çeşitli anlam katmanları sunar. Orijinal metindeki bazı alıntılar, masalın düz anlamının evrensel temalardan oluştuğunu, görünürdeki anlamın zorluklara rağmen birbirine yardım ederek hayatta kalma mücadelesi olduğunu göstermektedir:

"Hansel ve Gretel" masalı, kardeşlerin ormanda kaybolması, büyülü evin bulunması, cadının kötü niyetli planları ve sonunda kurtuluşları gibi olayları içerir. Masal, Hansel ve Gretel'in zorluklarla dolu bir maceradan geçerken cesaretlerini ve zekalarını kullanarak hayatta kalmalarını anlatır.

Masalın ana mesajlarından biri, dayanışma ve kardeşlik duygularının önemidir. Hansel ve Gretel, birlikte çalışarak zorlukların üstesinden gelirler ve birbirlerine destek olurlar. Ayrıca, iyiliğin ve doğruluğun kötülüğü yenmesi teması da masalın vurguladığı unsurlardan biridir. Hansel ve Gretel, cadının kötü niyetli planlarına karşı mücadele ederken, iyi niyetleri ve akıllıca davranışları sayesinde kurtulmayı başarırlar.

Masal ayrıca güvenin ve umudun önemini vurgular. Hansel ve Gretel, zor zamanlarda bile umutlarını kaybetmezler ve birbirlerine güvenirler. Sonunda, bu güven ve umut onları tehlikeden kurtarır.

Üvey annenin çocukları evde istemediği için babanın kendi çocuklarını göndermesi, aile dinamiklerinin karmaşıklığını yansıtan bir unsurdur. Bu durum, aile içi çatışma, kıskançlık ve aidiyet duyguları gibi konuları vurgular. Ayrıca, aile içi ilişkilerde kıskançlık, önyargı veya ayrımcılığın neden olabileceği zorlukları ve çatışmaları işaret eder.

Babanın çocuklarını göndermesi, aile içi ilişkilerin karmaşıklığını ve bazen aile üyeleri arasındaki çatışmaların sonuçlarını gösterir. Bu durum, insan doğasının karmaşıklığını ve aile içi ilişkilerde yaşanan güç dinamiklerini anlamamıza yardımcı olabilir. Ancak, masalın tam olarak hangi mesajı vermeyi amaçladığı ve bu mesajın nasıl yorumlanacağı, okuyucunun bakış açısına ve deneyimlerine bağlı olarak değişebilir.

Bu iletinin alt metni nedir? Gizlenen ya da söylenmeyen anlamlar konusunda ne düşünüyorsunuz?

"Hansel ve Gretel" masalı, yüzeyde bir çocuk hikayesi gibi görünse de, derinlemesine incelendiğinde, çeşitli alt metinleri ortaya çıkarır. Masal, aile içi ihmal, güvensizlik ve ihanet gibi olumsuz dinamikleri açığa çıkarır. Ayrıca, geleneksel cinsiyet rollerini sorgular ve kadınları güçsüz ve kötü niyetli karakterler olarak tasvir ederek cinsiyetçi stereotipleri pekiştirir.

Cadı figürü, genellikle kadın olarak temsil edilir ve farklılığı, bilinmeyen ve yabancıyı temsil eder. Bu, "öteki"nin korkutucu bir sembolizasyonudur ve farklılığın ve dışlanmanın korku ve endişeyle karşılandığı bir düşünceyi yansıtır.

Masalın sonunda, çocukların cadıyı yakması, Orta Çağ'da cadı avlarının bir yansıması olarak yorumlanabilir. Bu eylem, kötülüğü temsil eden kadının cezalandırılması ve toplumsal düzenin yeniden tesis edilmesi arzusunu yansıtır.

Tüm bu unsurlar, "Hansel ve Gretel" masalının sadece bir çocuk hikayesi olmaktan öte, derin toplumsal ve kültürel anlamları olan bir yapıt olduğunu gösterir. Masal, insan doğasının karmaşıklığını, toplumun değerlerini ve kadim korkuları yansıtarak, çağlar boyunca insanların zihninde derin izler bırakmıştır.

Bu mesajların kazananı ya da kaybedeni kimlerdir? Burada verilen mesajların hedef kitesinden kazanan ve kaybeden kimdir? Bu kimi menfaatlerine nasıl hizmet etmektedir?

"Hansel ve Gretel" masalındaki mesajların kazananı ve kaybedeni, belirli bir kesim ya da grubun değil, genellikle toplumsal normların ve ideolojilerin etkisi altındaki tüm bireylerdir. Ancak, bu mesajlar farklı şekillerde algılanabilir ve etkileyebilir:

Toplumsal cinsiyet normlarına ve geleneksel rollerine sıkı sıkıya bağlı olanlar, masalın bu temalarından memnun olabilirler. Bu kişiler, geleneksel cinsiyet rollerinin pekiştirilmesi ve belirli toplumsal normların korunması konusunda destek bulabilirler. Ayrıca, masalın kötü karakterlerinin cezalandırılması ve toplumsal düzenin yeniden sağlanması fikri, belirli bir düzen ve adalet anlayışına sahip olanları memnun edebilir.

Masalın içerdiği cinsiyetçi stereotipler ve ötekileştirme unsurlarıysa belirli grupları olumsuz etkileyebilir. Özellikle, kadınların güçsüz ve kötü niyetli olarak tasvir edilmesi, kadınların toplumdaki statüsünü ve algısını olumsuz etkileyebilir. Ayrıca, farklılıklara karşı hoşgörüsüzlük ve dışlama gibi mesajlar, toplumsal uyum ve eşitlik çabalarını zorlayabilir.

Hansel ve Gretel masalının iletilen mesajlarının sebebiyle Grimm Kardeşler, toplumun belirli ahlaki değerlerini yayarak ve pekiştirerek menfaat elde etmiş olabilirler. Dönemin Alman politikalarına hizmet eden cinsiyet rolleri, dini öğretiler, ahlaki normlar, toplumu bu kurallar çerçevesinde yönetmeyi hedefleyen otoriter yöneticileri, çocuklarının bu öğretileri kazanması gerektiğini düşünen aileleri memnun etmiştir.

Bu mesajların kaybedenleri, masaldan öğrendikleri kısıtlayıcı, ötekileştirici ve ayrıştırıcı bakış açılarını öğretileri sorgulamak için gerekli zihinsel becerileri henüz gelişmemiş olan çocuklardır. Masallardan yamyamlık, açlık, hırsızlık, cadılık ve zor koşullara terk edilen, annesiz, birini öldüren çocuk karakter gibi figürlerle karşılaşan çocuklar şiddet imgeleriyle tanışmaktadır. Masal kahramanlarını rol model alması muhtemel olan çocukların sahip olabileceği kişilik yapısı ve karakter özellikleri olumsuz olacaktır. Masalın içerdiği cinsiyetçi

stereotipler ve ötekileştirme unsurları, belli gruplar üzerinde olumsuz etkiler yaratabilir. Özellikle, kadınların zayıf ve kötü niyetli olarak betimlenmesi, kadınların toplum içindeki konumunu ve algısını olumsuz etkileyebilir. Ayrıca, farklılıklara karşı hoşgörüsüzlük ve dışlama mesajları, toplumsal uyumu ve eşitlik çabalarını zorlayabilir.

Kadınların güçsüz ve kötü niyetli olarak tasvir edilmesi, kadınların toplumdaki statüsünü ve algısını olumsuz etkileyebilir. Bu tür stereotipler, kadınların güçlü ve liderlik rollerini üstlenme yeteneklerini gölgeleyebilir ve onları ikincil konumda görülme riskiyle karşı karşıya bırakabilir. Ayrıca, farklılıklara karşı hoşgörüsüzlük ve dışlama gibi mesajlar, toplumsal uyum ve eşitlik çabalarını zorlayabilir. Bu tür mesajlar, toplumda ayrımcılık ve dışlanma hissiyatını artırabilir ve bireyler arasında ayrılıkların derinleşmesine neden olabilir. Sonuç olarak, masalın içerdiği bu tür unsurlar, toplumun bütünleşmesini ve herkesin eşit şekilde değer görmesini zorlaştırabilir. Bu nedenle, dikkatli bir şekilde incelenmeli ve bu tür olumsuz etkilerin önlenmesi için çaba gösterilmelidir.

Külkedisi Masalının Yapıbozumcu İncelemesi

New Mexico Literacy Project'in belirlemiş olduğu 5 soru üzerinden dekonstrüktif okuma yapılarak Grimm Kardeşler'in peri masallarından "Külkedisi" masallarının çözümlemesi yapılmıştır. "Külkedisi" masalının eleştirel okuması yapıbozum yöntemiyle yapılırken masal metninin tamamı (Grimm & Grimm) incelenmiştir.

Bu kimin mesajıdır? Bu eserin iletisini kim yaratmış ya da finanse etmiştir? Neden?

Grimm Kardeşler'in Külkedisi masalı, 19. yüzyılın başlarında Almanya'da Jacob ve Wilhelm Grimm tarafından derlenmiş ve yazılmıştır. Grimm Kardeşler, Almanya'nın çeşitli bölgelerinden halk hikayelerini derleyerek, kaybolmaya yüz tutmuş bu folklorik mirası korumak ve gelecek nesillere aktarmak amacıyla çalışmışlardır. Külkedisi gibi masallar, Grimm Kardeşler'in "Grimm Masalları" adı altında derlediği eserler arasında yer alır.

Grimm Kardeşler'in Külkedisi masalı, derledikleri halk hikayelerini ve masalları kaydederek, Alman halk kültürünün bir parçasını korumayı amaçlamışlardır. Bu masalın iletisi, genellikle kadınların içsel güçlerini ve erdemsizlik karşısındaki direnişlerini simgeler. Külkedisi'nin sabrı, iyiliği ve dayanıklılığı, okuyuculara olumlu bir mesaj iletmeye çalışılmış olabilir.

Grimm Kardeşler'in çalışmaları, o dönemde Alman milliyetçiliğinin yükselişinde ve romantizmin etkisi altında gerçekleşti. Bu bağlamda, masalların derlenmesi ve yayılması, Alman halkının milli kimliğini güçlendirmek ve ortak kültürel değerleri vurgulamak için bir araç olarak görülebilir. Bu nedenle, Külkedisi masalı da Alman halkının değerlerini, dayanışmayı ve insanın içsel gücünü temsil etmek amacıyla derlenmiş olabilir.

Hedef kitle kimdir? Hangi ses, metin veya imaj buna işaret etmektedir?

Grimm Kardeşler'in Külkedisi masalının hedef kitlesi büyük ölçüde çocuklardır. Masalın anlatım biçimi, çocukların anlayabileceği ve etkilenebileceği özellikler taşımaktadır. Masalın içeriğinde yer alan öğretici mesajlar, çocuklara hitap eden, çocukların etkilenebileceği mesajlardır. Külkedisi masalının basit ve simgesel dili, barındırdığı fantastik unsurlar, karakterlerin düz anlamlar ve direkt mesajlar iletmesi, yoğun öğretici unsurlara sahip olması ve masalın sunduğu görsel zenginlik, hedef kitlenin çocuklar olduğunu göstermektedir.

Masal, basit ve doğrudan bir dil kullanmaktadır. Simgesel anlatım türü, çocukların kolayca anlayabileceği bir dildir. Külkedisi masalının sahip olduğu en belirgin fantastik öğelerden birisi kuşlardır. Külkedisi'ne güzellik vermek için sihirli güçlerini kullanan kuşlar, Külkedisi'nin hayatında sihirli bir dönüşüm yaratmaktadır.

Külkedisi gibi masallar, bir toplumun kültürel mirasının önemli bir parçasıdır. Bu masallar, bir nesilden diğerine aktararak kültürel kimliğin korunmasına ve paylaşılmasına katkıda bulunur. Dolayısıyla, Külkedisi masalı sadece çocuklara yönelik bir eğlence aracı olmanın ötesinde, bir toplumun hikâye anlatma geleneğinin ve kültürel değerlerinin bir parçasıdır ve bu özelliğiyle masalın hedef kitlesi gelecek nesillerde yetişkinleri kapsamaktadır. Masalların içerdiği semboller ve temalar yetişkinler için de derin anlamlar ifade edebilmektedir. Külkedisi masalı, bazı yorumculara göre kadınların sosyal statülerini, aile içi ilişkileri ve toplumsal beklentileri yeniden üretmeyi hedefleyen bir alt metne sahiptir. Dolayısıyla, yetişkinler bu masalı farklı bir bakış açısıyla değerlendirerek kendi deneyim ve algılarına göre yorumlayabilirler.

Bu iletinin metni (düz anlamı) nedir? Gerçekte yazılan, okunan, müzik ve seslerden ne duyuyor ve ne görüyoruz?

Külkedisi masalının düz anlamı ele alındığında masalın annesini kaybetmiş bir genç kızın yaşam öyküsünü anlattığı düşünülebilir. Zengin bir babanın yeniden evlenmesiyle başlayan masalda, öz annenin yerine kötü kalpli bir üvey anne ve onun iki kızı gelir. Kızlar arasındaki farklılıklar, iyi ve kötü arasındaki çatışmayı yansıtır. Külkedisi, ev işleriyle uğraşırken, üvey kardeşler ise güzellikleri ve evlenmeyi hedefler. Masalın fantastik unsurları, babanın seyahate çıkmasıyla ortaya çıkar ve Külkedisi'nin dileği gerçekleşir: annesinin mezarına diktikleri fındık dalı, ona yardımcı olan kuşlarla konuşmasını sağlar. Külkedisi, prensin düzenlediği baloya gitmek ister ancak üvey ailesi engel olur. Kuşlar, ona giysi ve ayakkabı sağlar ve Külkedisi prensle dans eder. Prens, baloda dans ettiği genç kızın kim olduğunu bulmak için genç kızın kaçarken ayağından çıkan ayakkabısını kullanarak genç kızı bulur. Üvey ailesiyse Külkedisi'nin mutluluğuna gölge düşürdükleri için cezalandırılır.

Külkedisi masalı, aile ilişkileri, iyilik ve kötülük, adalet ve ödül gibi temaları ele alır. Üvey anne ve kız kardeşler, diğer masallarda olduğu gibi Külkedisi masalında da kötü karakterler olarak tasvir edilirken, Külkedisi ise genç, güzel ve öksüz biri olarak masumiyet ve doğruluk sembolü olarak karşımıza çıkar. Masalın sonu, iyiliğin ve doğruluğun ödüllendirilmesini

vurgular. Masal, genellikle çocukların hoşça vakit geçirmesi amacıyla anlatılsa da altında yatan derin anlamlar ve temalar, yetişkinler için de düşünce provokasyonu sağlar.

Külkedisi masalının temel mesajı, bir genç kızın yaşadığı zorluklar karşısında içindeki iyilik ve doğruluktan ödün vermeden cesaretle ilerlemesi ve sonunda hak ettiği mutluluğa kavuşması şeklinde özetlenebilir. Bu geleneksel hikâye, bir nesilden diğerine aktararak kültürel bir miras haline gelmiştir. Külkedisi'nin trajik yaşamı, annesinin ölümünden sonra üvey ailesinin zulmüne maruz kalmasıyla başlar. Ancak Külkedisi, yaşadığı zorluklara rağmen içindeki iyiliği ve güzelliği korur ve ev işlerini yaparken bile doğruluğundan ödün vermez. Masal, zorluklarla dolu bir hayatın içinde bile doğruluğun ve cesaretin önemini vurgular. Külkedisi'nin prensle buluşması ve evlenmesi, iyiliğin ve sadakatin ödüllendirildiği bir son olarak sunulur. Bu düz anlam, masalın temel hedef kitlesi olan çocuklara güçlü bir ahlak dersi veren temel mesajları içerir.

Bu iletinin alt metni nedir? Gizlenen ya da söylenmeyen anlamlar konusunda ne düşünüyorsunuz?

Külkedisi masalının alt metni, toplumsal cinsiyet rolleri, güç ilişkileri ve adalet temaları konularda derin ve örtük anlamlar içerir. Masal, görünürde bir genç kızın yaşadığı zorluklar ve sonunda mutluluğa kavuşması gibi basit bir hikâye gibi görünse de altında daha karmaşık mesajlar ve semboller barındırır.

Masal, bir dizi temel kavram etrafında şekillenir ve bu kavramlar alt metni oluşturur. Evlilik, güzellik, masumiyet, para, güç, iktidar ve kötülük gibi belirgin temalar, masalın derinliklerinde toplumsal ve kültürel normların yansımalarını sunar. Alt metin, genç bir kızın yaşamındaki evliliğin, toplumun en büyük önceliklerinden biri olarak sunulduğu ve genellikle hak edilen büyük bir ödül olarak kabul edildiği fikrini işler. Bu bağlamda, güçlü ve iktidar sahibi bir erkek figürü, evlilik için aranan ideal partner olarak sunulurken, genç kızlar kendilerini bu ideale uygun hale getirmek için çeşitli yollara başvururlar. Masalın ikinci bir annesi olan üvey anne karakteri ise, genellikle evliliğin gerçekleşmesi için genç kızların karşılaştığı zorlukları temsil ederken, onların bu hedefe ulaşmaları için vicdansız yollara başvurur.

Prens karakteri, güçlü ve zengin bir erkek olarak tasvir edilir ve evlenmek üzere bir genç kız seçmek için bir balo düzenler. Bu durum, kadın karakterlerinin erkek tarafından seçilen birer obje olarak sunulmasını ve kadının etkin olmaktan ziyade edilgen bir konumda bulunmasını yansıtır. Ayrıca, masalın içerdiği vahşi sahneler, kötülüğe karşı duyulan korkuyu artırarak izleyiciyi belirli bir tarafı desteklemeye yönlendirme amacını taşır. Bu temalar, Külkedisi masalının alt metnini oluşturur ve toplumun altında yatan değerleri ve normları sorgulamamıza olanak tanır.

Külkedisi masalındaki güvercinlerin, külkedisinin üvey kız kardeşlerinin gözlerini gagalayarak kör etmesi, derin bir anlam yüklüyor. Bu sahne, masalın özünde yer alan temaları derinleştirerek, karakterlerin özelliklerini ve aralarındaki çatışmayı belirginleştiriyor.

Bu anlatımın altında yatan alt anlam, masalın içerdiği adalet duygusunu ve iyilik ile kötülük arasındaki çekişmeyi vurguluyor. Külkedisi, masumiyeti ve iyiliği simgelerken, üvey kız kardeşler ve üvey anne ise kötülüğün temsilcisidir. Güvercinlerin bu eylemi, adalete ulaşma çabasını ve iyiliğin kötülüğe karşı galibiyetini temsil ediyor.

Ancak bu sahne aynı zamanda çocukların zihninde vahşet unsurları olarak algılanabilir. Gözleri gagalayarak kör etme, fiziksel şiddetin ve acının somut bir ifadesidir ve çocuklar için korkutucu olabilir. Bu unsur, çocukların hikâyeyi anlaması ve duygusal olarak etkilenmesi için dramatik bir araç olarak kullanılabilir.

Bununla birlikte, bu sahnenin çocukların zihninde yarattığı vahşet unsurları, genellikle masalın temel mesajları ve karakterler arasındaki denge ile dengelenir. Sonuç olarak, çocuklar bu tür vahşet unsurlarını, masalın derinliklerindeki adalet duygusu ve iyilik ile kötülük arasındaki mücadelenin sonucunu anlamak için bir araç olarak değerlendirebilirler.

Bu mesajların kazananı ya da kaybedeni kimlerdir? Burada verilen mesajların hedef kitesinden kazanan ve kaybeden kimdir? Bu kimi menfaatlerine nasıl hizmet etmektedir?

Bu mesajın kazananı, mesajı iletmek isteyen ideoloji ve masalın yeniden üreticileridir. Verilen mesajın hedef kitlesinin kazananı aynı kültürü, düşünce ve yaşayış tarzını devam ettirmek isteyenlerdir. Bu yapının daha fazla insanın bilinçaltına yerleşmesi için masallar uygun bir araçtır. Mesajların kaybedenleri ise henüz aklında iyiye, kötüye dair bir süzgeci olmayan yaştaki çocuklardır. Bilinçaltıları yukarıda belirtilen mesajlarla doldurulan çocuklar yaşamlarına birçok olumsuz yargı ve kabulle başlayacaklardır.

Külkedisi masalının mesajları geleneksel cinsiyet normlarını ve rollerini koruyan ve pekiştiren toplumsal yapıların menfaatlerine hizmet etmektedir. Bunlar arasında toplumun mevcut normlarına ve değerlerine uyum sağlama, belirli cinsiyet rollerini sürdürme ve bireylerin toplum içindeki yerini belirleme gibi unsurlar bulunmaktadır. Bu mesajlar, belirli cinsiyet rollerinin ve toplumsal hiyerarşinin sürdürülmesine katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet rollerinin kadınları ötekileştirerek pekiştirilmesini hedefleyen kitleler, bu masalın mesajları açısından kazanan olarak görülebilir. Buna karşın mesajların öncelikli alıcıları olan çocuklar, bu metnin anlamının hedefinde olan gelecek nesiller ve hem mesajın iletildiği anda bulunan hem de gelecekte bu mesajların etkilediği toplumsal yapı içinde yaşayacak olan kadınlar, Külkedisi masalının mesajları sebebiyle kaybeden konumundadır.

SONUÇ

Masallar, kültürlerin ideolojilerini yaymak, toplumu yönlendirmek ve değiştirmek için etkili araçlar olarak görülmektedir. Bu hikayeler, yaşamın çeşitli yönlerini, değerleri ve zorlukları ele alırken genellikle doğrudan ifade edilmeyen deneyimleri yansıtmaktadır. Ölüm, hayatın zorlukları, hak edilen veya edilmeyen mutluluklar, vahşilik ve kötülük gibi kavramlar, masalların özünü oluşturur. İnsan doğduğu andan itibaren masallarla iç içe geçen kültürleşme sürecinin bir parçası haline gelir. Masallar, dil ve dil dışı göstergelerle dolu bir dünya sunar ve çocuklar için hayal gücünün gelişimine, merak duygusunun uyandırılmasına ve bazı temel değerlerle tanışmalarına olanak tanır.

Derrida'ya göre, Batı temelli düşünce yapısı etrafında bir merkez ve etrafındaki etkilenenler, şekillenenler ve karşıtları arasında bir ilişki bulunmaktadır. Bu yapının merkezinde olanlar, çevresindeki diğer unsurlara şekil vermektedir. Kültürleşme süreci de benzer bir merkez etrafında şekillenir. Mevcut kültürün aktarılması ve yayılması, bireyin doğumundan itibaren aile içinde, çevresel etkilerle, tüketilen kültürel ürünlerle devam eden bir süreçtir. Bu süreçte bireyler, kültürel değerlerin etkisi altında şekillenirler ve düşünce yapıları, sosyal alışkanlıkları ve hayata bakışları bu etkilerle belirlenir.

Masallar, kültürleşme sürecinde önemli bir role sahiptir. Masalların fantastik dünyası, çocukların hayal gücüne dokunarak etkili bir şekilde onları etkiler. Karakterlerin duygusal durumları, korkuları, arzuları, aile yapıları ve ilişkileri gibi unsurlar, çocuklara dünyanın nasıl bir yer olduğuna dair ilk izlenimleri sunar. Masallarda baskın olan duygular ve değerler, çocuklar tarafından kolayca kabul edilir ve benimsenir. Kadın karakterlerin masallardaki davranış kalıpları, erkeğin arzuları karşısında kadının pasif rolü ve masalın sonunda kadın ve erkek karakterlerin davranışlarına bağlı olarak ödüllendirilmesi veya cezalandırılması gibi unsurlar, çocukların cinsiyet kimliklerine ilişkin ön kabuller geliştirmelerine neden olabilir.

Hansel ve Gretel masalında, öz annenin yokluğunda çocuklarla ilgilenmeyen ve onları terk eden üvey anne, kötü bir kadın karakter olarak ortaya çıkar. Masal, merkezinde kötü kadın karakterin yer aldığı, etkilenen masumlar ve olay örgüsünün olduğu bir yapıya sahiptir. Cadı karakteri ise çocukları tutsak alarak onları yemek isteyen bir kötü kadın olarak tasvir edilir. Masalın bu bölümlerinde cadı, kadınsı vahşiliği ve yamyamlığıyla öne çıkar. Hansel ve Gretel masalı, sert bir şekilde şiddet unsurlarını ve değer kalıplarını ileten bir yapısının yanı sıra, kötü kadın karakterlerin ölümüyle sonuçlanan bir cezalandırma sürecini işler.

Külkedisi masalı da öz annesinin ölümünden sonra üvey annesi ve üvey kız kardeşleri tarafından hor görülen ve dışlanan genç bir kızın hikayesini anlatır. Külkedisi, güçlü bir erkekle evlenmek dışında bir hayata sahip olamayacağı bir dünyada, prens tarafından seçilmeyi bekleyen masum bir karakter olarak tasvir edilir. Üvey kız kardeşleri ise güçlü bir erkekle evlenmek için kendi bedenlerinden parçaları feda edebilecek kadar istekli olan karakterlerdir.

Masal, genç kızların güçlü erkeklerle evlenmek dışında bir amaçlarının olmadığı idealize edilmiş bir dünya anlayışını yansıtır.

Genel olarak, masalların toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden ötekileştirme eğilimi gösterdiği görülmektedir. Merkezde erkek bulunurken, kadının konumu ve davranışları erkeğin etkisiyle belirlenir. Masalların bu ötekileştirici etkisi, çocukların değer yargılarını sessizce şekillendirir ve gelecekteki düşünce yapılarını etkileyebilir.

KAYNAKÇA

- Ayaz, B. (2016). Jacques Derrida, Richard Rorty ve Doğruluk. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), s. 62-64.
- Bertens, J. (2001). *Literary Theory: Basics*. London: Routledge.
- Bozkurt, E. (2021). Faşizm Bağlamında “Die Welle” Filmi Üzerine Dekonstrüktif Bir Okuma. *Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 40(2).
- Candelaria, M. U. (2002). Fairy Tales and Gender Roles. *Fairy tales: Reflections of Society*.
- Derrida, J. (1973). *Speech and Phenomena and Other Essays on Husserl's Theory of Signs*. (D. Allison, Çev.) Illinois: Northwestern University Press.
- Edizer, Z., & Konu, M. (2018). Çocuklar İçin Hazırlanan Masal Kitaplarındaki Dil Dışı Göstergelerin İncelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 6(3), s. 804-805.
- Eliuz, Ü. (2011). Cinsel Kimlik Paniği: Kadın Olmak. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(3), s. 222.
- Foucault, M. (1999). *Yapısalcılık ve Post Yapısalcılık: Michel Foucault ile Bir Söyleşi*. (Ü. Umacı, & A. Utku, Çev.) İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Grimm, J., & Grimm, W. (tarih yok). *Hansel ile Gretel*. Grimm Masalları: Grimm Kardeşler tüm peri masalları: https://www.grimmstories.com/tr/grimm_masallari/hansel_ile_gretel adresinden alındı
- Grimm, J., & Grimm, W. (tarih yok). *Külkedisi*. Grimm Masalları: Grimm Kardeşler tüm peri masalları: https://www.grimmstories.com/tr/grimm_masallari/kulkedisi adresinden alındı
- Güney, A., & Güney, K. (2008). A Brief Description of Jacques Derrida's Deconstruction and Hermeneutics. *e-Journal of New World Sciences Academy Social Sciences*, 3(2).
- Hobson, M. (1998). *Jacques Derrida: Opening Lines*. London and New York: Routledge.
- Kagan, C., & Burton, M. (2003). Marginalization. *Community Psychology: In pursuit of wellness and liberation*. içinde London: Palgrave Macmillan.
- Köse, M., & Küçük, M. (2015). “Öryantalizm ve “Öteki” Algısı. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(1), s. 109.
- Propp, V. (1985). *Masalın Biçimbilimi*. (M. Rıfat, & R. Sema, Çev.) Bilim/Felsefe/Sanat Yayınları.

- Quadlin, N. (2018). The Mark od a Woman's Record: Gender and Academic Performance in Hiring. *American Sociological Review*, 83(2), s. 331-360. doi:<https://doi.org/10.1177/0003122418762291>
- Rutli, E. (2016). Derrida'nın Yapısökümü". *Temâşâ Dergisi*(6), s. 60.
- Sargın, M., & Kılıç, E. (2023). Peri Masallarına Eleştirel Bir Bakış. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 12(2), s. 608.
- Selvi, Y. (2014). Feminist Teori ve Sanat Üzerinde Derrida Etkisi: Yapıbozum. *İdil Dergisi*, 3(11), s. 72-89.
- Şahin, H. (2018). Grimm Masallarındaki Cadı İmajı. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (AUJEF)*, s. 113-127.
- Tolkien, J. (1999). *Peri Masalları Üzerine*. İstanbul: Altıkırkbeş Yayınları.
- Vatandaş, C. (2007). Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı. *Journal of Economy Culture and Society*(35), s. 30.
- Winqvist, C. (2003). *The Surface of the Deep*. USA: Davies Group Publishers.
- Zheng, B. (2013). From Courtly Love to Snow White. *Gender Forum: An Internet Journal of Gender Studies*(44). http://genderforum.org/wp-content/uploads/2017/02/442013_FairyTales_Complete.pdf adresinden alındı
- Zipes, J. (1994). *Fairy Tale As Myth Myth As Fairy Tale*. Kentucky: The University Press of Kentucky.

**ÇOCUK SAHİBİ OLMAK MUTLULUK GETİRİR Mİ? DÜNYA GENELİ İÇİN
AMPİRİK BİR ANALİZ**
DOES HAVING CHILDREN BRING HAPPINESS? AN EMPIRICAL ANALYSIS FOR
THE WORLD

Keziban ALTUN ERDOĞDU

Assist. Prof. Dr., Dicle University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economic
Theory

ORCID NO: 0000-0002-7724-4973

Bahar BURTAN DOĞAN

Prof. Dr., Dicle University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economic Policy

ORCID NO: 0000-0001-9835-2423

ÖZET

İktisatta davranışsal yaklaşımların bir sonucu olarak mutluluk ekonomisinin bir alan olarak ortaya çıkmasıyla birlikte insanların mutluluğunun sadece alım gücündeki değişime bağlı olmadığı anlaşılmıştır. Yaş, cinsiyet, çalışma durumu, medeni durum, sağlık, eğitim düzeyi, hanehalkı sayısı gibi sosyo-demografik ve sosyo-ekonomik özellikler de mutluluğun belirleyicileri arasında yer aldığı kabul edilmiştir. Bu çalışmada da çoğu insanın yaşamı için önemli olan çocuk sahibi olmanın mutluluk getirip getirmediği, Dünya Değerler Araştırması'nın 1981-2022 dönemini verileriyle sıralı lojistik yöntemi kullanılarak dünya genelinde araştırılmıştır. Analiz sonucunda, hiç çocuğa sahip olmamak ile bir çocuğa, iki çocuğa, dört çocuğa, beş ve daha fazla çocuğa sahip olmak arasında anlamlı mutluluk farkları bulunmadığı; sadece üç çocuğa sahip olmanın bireyler için mutluluk getirdiği ortaya çıkmıştır. Ebeveynlerin demografik özelliklerini içeren analizlerde, kadınlara nispeten erkeklerin çocuk sahibi olmaktan daha fazla mutlu olduğu; bir okul bitirmeyenlere göre çeşitli eğitim düzeyinde eğitimini tamamlayanlar için çocuk sahibi olmak mutluluklarını arttırdığı; hiç evlenmemiş kişilere kıyasla evli, eşinden boşanmış ve eşi ölmüş olanların ebeveyn olmaktan mutlu oldukları sonucuna varılmıştır. Sahip olunan çocuk sayısının artması ebeveynleri mutlu edip etmediği yaş, gelir ve çalışma durumuna göre araştırıldığı analizlerde, çocuk sayısının artması 15-29 yaş grubunu ve 30-49 yaş grubunu mutlu etmediği; 65 ve üzeri yaş grubunu ise mutlu ettiği belirlenmiştir. Ayrıca çocuk sayısının artması düşük gelir gurubunda yer alanların, tam zamanlı çalışanların, işsizlerin ve ev kadınların mutluluğunu olumsuz yönde etkilediği; yarı zamanlı çalışanların ve emeklilerin mutluluğunu ise olumlu yönde etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Sonuçlar, çocuk sahibi olmanın ebeveynlerin mutluluğuyla ilişki olduğunu, ancak bu mutluluğun ebeveynlerin demografik ve ekonomik özelliklerine göre farklılık gösterebileceğini ortaya koymuştur. Esasen çalışma, ebeveynlerin sosyo-ekonomik durumuna göre hayatlarına

girecek olan çocukların sorumluluğunu üstlenebileceğini bilmeleri, mutlulukları ve dolayısıyla çocuk kararları için önemli bir etken olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Mutluluk Ekonomisi, Çocuk Sahibi Olmak, Mutluluk, Ebeveynlerin Demografik ve Ekonomik Özellikleri.

ABSTRACT

As a result of the emergence of the field of happiness economics, which is a consequence of behavioral approaches in economics, it has been understood that the happiness of individuals is not solely dependent on changes in purchasing power. Socio-demographic and socio-economic characteristics such as age, gender, employment status, marital status, health, education level, household size have been accepted as determinants of happiness. This study investigates whether having children brings happiness to life, which is important for many people, using the data from the World Values Survey for the period 1981-2022, employing the ordered logistic method globally. The analysis reveals that there are no significant differences in happiness between having no children and having one, two, four, five, or more children; only having three children brings happiness to individuals. In analyses involving demographic characteristics of parents, it is found that, compared to women, men are relatively happier to have children; having children increases happiness for individuals who have completed education at various levels compared to those who did not finish school; and married, divorced, and widowed individuals are happier to be parents compared to those who have never been married. When investigating whether the number of children affects the happiness of parents based on age, income, and employment status, it is determined that an increase in the number of children does not bring happiness to the 15-29 and 30-49 age groups, but it does bring happiness to the 65 and older age group. Moreover, the increase in the number of children negatively affects the happiness of those in the low-income group, full-time employees, unemployed individuals, and housewives; however, it positively affects the happiness of part-time workers and retirees. The results indicate that having children is related to the happiness of parents, but this happiness may vary according to the demographic and economic characteristics of parents. Essentially, the study demonstrates that parents' awareness of their ability to take responsibility for the children entering their lives based on their socio-economic status is an important factor for their happiness and, consequently, for decisions about having children.

Keywords: Economics of Happiness, Having a Child, Happiness, Demographic and Economic Characteristics of Parents.

GİRİŞ

İnsanın en temel hedeflerinden biri olan mutluluk konusu eskiden daha çok psikologların ilgilendiği bir alandı. İktisatçıların bu alanına girişi yakındır. Ancak iktisatçıların mutluluk konusuna ilgisi, daha eski tarihe Adam Smith'in dönemine kadar geri götürmek mümkündür. Adam Smith, Jeremy Bentham, Thomas Malthus gibi klasik iktisatçılar çalışmalarına insanları nelerin mutlu ettiğini eklemişlerdir. İlerleyen dönemlerde, iktisat bilimi matematiksel olma yolunda ilerledikçe, gelir artışıyla birlikte daha geniş tüketim olanaklarının insanları daha iyi duruma getireceği görüşü ön plana çıkmıştır. İktisatçılar arasında mutluluğu içerdiği düşünülen faydanın sadece tüketim/gelire bağlı olduğu ve bireysel tercihlerin veya seçeneklerin rasyonel bireyin kısıtlı bütçeyi kullanmaya yönelik olduğu yaygınlaşmıştır (Veenhoven ve Dumludağ, 2018: 233-234). Buna göre psikolojik öğelere yer verilmeyen iktisadi davranışlara ilişkin belli varsayımlar altında, insanların mutluluğu yalnız tüketim miktarına ve alım gücüne bağlı olduğu inanılmaktadır.

Yirminci yüzyılın ortalarından itibaren iktisatta davranışsal yaklaşımlarla sadece tercih ve seçimlere odaklanılmasına, tam rasyonelliğe ve mutlak geliri temel alınmasına eleştirilmeye başlanmıştır. Bireylerin sınırlı rasyonel davrandıkları, tutarsız seçimler yaptıkları ve yapmış oldukları hataları öğrendikleri görülmesiyle yeni araştırma alanları ortaya çıkmıştır. Ampirik araştırmalarla gelişen mutluluk ekonomisi bu alanlardan biri olarak nitelendirilir. Mutluluk ekonomisi, insanların mutluluk kaynaklarına ve onların daha mutlu olması için kamu politikalarına odaklanan iktisat ile mutluluk kesişiminin olgunlaştığı bir alandır. Bu alanda yapılan ampirik çalışmalar sayesinde, bireylerin mutluluğunu ölçmede tek etkenin gelir/tüketim olmadığını gelirden/tüketimden başka birçok etkenin (örneğin yaş, cinsiyet, sağlık, eğitim vb.) analizlere eklenmesi gerektiği anlaşılmıştır (Gökdemir ve Öztürk, 2018: 216-217).

İnsanların mutluluğunu etkileyen önemli göstergelerden biri de çocuktur. Dünyanın büyük bir çoğunluğunda, çocukların ebeveynlerin refahını arttırdığına dair güçlü kültürel inançlar hâkimdir ve bu inançlar, çocuk sahibi olmanın arzu edilebilirliğine ilişkin normları güçlendirmiştir. Esasen çocuk sahibi olmak, ebeveynlerin yaşamları hem olumlu hem de olumsuz yönde değiştirir; bunların çoğu ebeveynlerin kendileri tarafından da öngörülmez. Genel olarak çocuk sahibi olmak, ebeveynler için haklar, sorumluluklar ve yetişkinlik duygusu içeren yeni roller getirir. Aynı zamanda ev işlerini, ebeveynler arasındaki görev paylaşımını ve dolayısıyla ebeveynlerin anksiyete belirtilerini arttırarak stresin olumsuz etkilerini ortaya çıkabilir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen ebeveyn olmak, aile ve arkadaşlarla sosyal bağları güçlendirir. Özellikle çiftler arasındaki ilişkilerde dayanışma, sevgi ve tatmin düzeyini artırır (Margolis ve Myrskylä, 2011: 29). Bu anlamda çocuk sahibi olmak, ebeveynler için mutluluk getirmesi beklenir.

Bu çalışmada, çocuk sahibi olmanın insanlar için mutluluk kaynağı olup olmadığı, şayet mutluluk getiriyorsa kaç çocuktan sonra insanların mutlu olduğu ve bu mutluluğun

ebeveynlerin demografik ve ekonomik özelliklerine göre değişkenlik gösterebileceği araştırılmıştır. Literatürde çocuk ve mutluluk üzerine yapılan çalışmalarda genel olarak, belirli ülkelere veya tek bir ülkeye odaklanılmıştır. Küresel olarak çocuk sahibi olmak ve mutluluk arasındaki ilişkiyi araştıran çok az sayıda çalışma mevcuttur. Bu çalışmada söz konusu ilişki, 120’den fazla ülkeyi kapsayan Dünya Değerler Araştırması’nın 1981-2022 dönemi verileriyle analiz edilmiştir. Bu sayede çocuk sahibi olmanın mutluluğa etkisi dünya genelinde güncel ve birleştirilmiş veri setiyle değerlendirilmiştir.

Giriş bölümüne takiben çalışmanın ikinci bölümünde, literatürde çocuk ve mutluluk arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar özetlenmiştir. Üçüncü bölümde, analizlerde kullanılan mutluluk modeli, değişkenler ve veri seti hakkında bilgi verilmiştir. Dördüncü bölümde, analiz sonuçları yorumlanmış ve son bölümde ise bu sonuçlara ilişkin genel değerlendirmeler yapılmıştır.

LİTERATÜR ÖZETİ

Literatürde çocuk ve mutluluk üzerine yapılan çalışmalarda kullanılan veriler, uygulanan ekonometrik yöntemler ve ulaşılan sonuçlar Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1. Çocuk ve Mutluluk Üzerine Yapılan Çalışmaların Özeti

Çalışma	Veri Seti	Kullanılan Yöntem	Sonuçlar
Kohler vd. (2005)	Danimarka İkiz Çocuk Kayıtları; 2002; Danimarka	En Küçük Kareler Yöntemi	Eşinden ayrı olanlar için çocuk sahibi olmak öznel iyi oluşu azaltırken, evliler için tam tersine öznel iyi oluşu arttırmaktadır. 50-70 yaş grubu için çocuk sahibi olmak öznel iyi oluşu pozitif olarak etkiler.
Margolis ve Myrskylä (2011)	Dünya Değerler Araştırması; 1981-2005; 86 Ülke	En Küçük Kareler Yöntemi	Dünya genelinde ebeveynlerin sahip olduğu çocuk sayısı arttıkça mutluluk azalır. Mutluluk ve çocuk arasındaki ilişki 40 yaş sonrasında pozitif dönmektedir.
Aassve vd. (2012)	Avrupa Sosyal Araştırması; 2006; 19 Avrupa Ülkesi	Sıralı Lojistik Yöntemi	Çalışan babalar daima mutluyken, çalışan anneler mutlu değildir; ancak annelerin mutluluğu hanehalkı geliriyle artmaktadır. Mutluluk ile çocuk arasında pozitif ilişki olsa da ülkeler arasında önemli farklılıklar vardır.
Myrskylä ve Margolis (2014)	Alman Sosyal Ekonomik Panel; 1984-2009; Almanya İngiliz Hanehalkı Paneli; 1991-2008; İngiltere	Sabit Etkiler Modeli	İngiltere’de ve Almanya’da en fazla iki çocuğa sahip olmanın, çoğunlukla çocuk doğurmayı erteleyenler için mutluluğu artırır. Yaşlı yetişkinler ve eğitilmiş bireyler için üçten daha fazla çocuğa sahip olmak mutluluklarını olumsuz yönde etkiliyor.

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES

ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX

February 23-25, 2024

Pollmann-Schult (2014)	Alman Sosyal Ekonomik Panel; 1994-2010; Almanya	Sabit Etkiler Modeli	Ebeveynliğin yaşam memnuniyeti üzerindeki etkisi pozitiftir. Bu olumlu etkiler ebeveynliğin maddi ve zaman maliyetleriyle azalmaktadır. Bu maliyetlerin etkisi ise yaş, çocuk sayısı, medeni durum, çalışma gibi aile faktörlerine göre önemli ölçüde değişiklik gösterir.
Shi (2016)	Hubei’de 1500 aileye uygulanan anket verileri; 2013; Çin	En Küçük Kareler Yöntemi ve Logit Model	Çocuk sayısının artması ebeveynlerin yaşam kalitesi üzerinde olumsuz etkiye sahiptir. Yetişkin çocukların eğitim düzeyinin yaşlı ebeveynlerin yaşam kalitesini iyileştirmede pozitif bir etkiye sahiptir.
Uğur (2018)	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi tarafından yapılan Türkiye Araştırması; 2014; Türkiye	En Küçük Kareler Yöntemi	Çocuk olmak Türkiye toplumu için mutlulukla olumlu yönde ilişkilidir, ancak bu ilişki doğrusal değildir. Ebeveyn olmak erkekleri mutlu ederken, erkeklere nispeten kadınları daha az mutlu etmektedir.
Uğur (2020)	Avrupa Değerler Araştırması; 1981-2008; 22 Ülke	En Küçük Kareler Yöntemi ve Sıralı Probit Model	Çocuk sahibi olmak, yaşam memnuniyetini 10 puanlık ölçekte 0,33-0,41 puan artırır. Bu etki, ebeveynler 50 yaşın üzerinde olduğunda daha belirgindir. Ancak bekâr ve tam zamanlı çalışan ebeveynler için çocukların yaşam memnuniyeti ve mutluluk üzerindeki etkisi olumsuzdur.
Gattig ve Minkus (2021)	Alman Aile Paneli; İlk 11 Dalgası (1971-2003); Almanya	Sabit Etkiler Modeli	Çocuk sayısının artması ebeveynlerin yaşam memnuniyetini azaltır. Birlikte yaşamaya devam edenlere kıyasla evlenen çiftler için evliliğin yaşam memnuniyeti üzerindeki etkisi oldukça düşüktür.
Augustijn (2022)	Alman Sosyal Ekonomik Panel; 2006-2017; Almanya	En Küçük Kareler Yöntemi	Ebeveynlerin yaşam memnuniyeti düzeyleri, çocuklarının yaşam memnuniyeti düzeyleriyle pozitif ve anlamlı bir şekilde ilişkilidir. Anne ve babaların çocukları için iyi ebeveyn olması çocukların yaşam memnuniyetini artırır.
Bauer vd. (2023)	Avrupa’da Sağlık, Yaşlanma ve Emeklilik Araştırması; 2, 4, 5 ve 6’ncı dalgası; 21 Avrupa Ülkesi	En Küçük Kareler Yöntemi ve Sabit Etkiler Modeli	50 yaşından itibaren ebeveynlerin yaşam memnuniyeti çocuk sahibi olmayan bireylere göre daha yüksektir. Çocuk sahibi olmak, sağlık üzerinde uzun vadeli olumlu etkileri olan bir sosyal kontrol kaynağıdır.

KULLANILAN VERİ VE DEĞİŞKENLERİN AÇIKLAMALARI

Dünya Değerler Araştırması’nın 1981-2022 dönemini kapsayan verileri kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Profesör Ronald Inglehart tarafından 1981 yılında başlatılan WVS, her 5

yılda bir küresel olarak 120’den fazla ülkede ortak anket formu kullanılarak uygulanmaktadır. İnsanların inançlarını, değerlerini ve normlarını karşılaştırmalı olarak araştırılmasını amaçlayan araştırma, toplam yedi dalgadan oluşmaktadır. Son dalgası 2017-2022 döneminde 64 ülkede tamamlanmıştır.

Dünya genelinde çocuk sahibi olmanın bireysel mutluluğa etkisi mikroekonometrik mutluluk modeliyle araştırılmıştır:

$$h_{i,t} = \gamma + \varphi C_{i,t} + \theta S_{i,t} + f_i + d_t + e_{i,t}$$

Modelde $h_{i,t}$, i bireyi tarafından t döneminde beyan edilen mutluluğu, $C_{i,t}$, çocuk sahibi olmayı, $S_{i,t}$, sosyo-demografik ve sosyo-ekonomik faktörleri, f_i , ülke sabit etkilerini, d_t , zaman sabit etkilerini ve $e_{i,t}$, hata terimini ifade eder. Mutluluk düzeyi, sıralı kategorilere sahip cevap değişkeni olması nedeniyle sıralı lojistik yöntemi kullanılarak analiz yapılmıştır. Analizlerde kullanılan değişkenlerin açıklamaları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Çalışmada Kullanılan Değişkenlerin Açıklamaları

Değişkenler	Değişkenlerin Açıklamaları
Mutluluk	“Bugünlerde genel olarak mutlu olup olmadığınızı söyler misiniz?” 1. Çok mutluyum, 2. Biraz mutluyum, 3. Pek mutlu değilim, 4. Hiç mutlu değilim
Çalışma durumu	“Para kazanmak için çalışıyor musunuz?” Ücretli ve tam zamanlı (haftada 30 saatten fazla) çalışıyorum, Ücretli ve yarı zamanlı (haftada 30 saatten az) çalışıyorum, Kendi işimin sahibiyim, Emekli, Ev kadını, Öğrenci, İşsiz
Gelir Grubu	Düşük Gelir Grubu, Orta Gelir Grubu, Yüksek Gelir Grubu
Cinsiyet	Erkek, Kadın
Yaş	15 yaş ve üstündeki bireyler
Eğitim	“Eğitim için hangi okulu bitirdiniz?” Bir okul bitirmedi, İlkokul, Ortaokul, Lise, Üniversite
Medeni durum	“Medeni durumunuz nedir?” Evli, Evli gibi birlikte yaşamakta, Boşanmış, Evli fakat eşinden ayrı yaşıyor, Eşi ölmüş, Bekâr
Çocuk	“Kaç çocuğunuz var?” Çocuğu yok, 1, 2, 3, 4, 5 ve üzeri
Güven	“Genel olarak insanların çoğunluğuna güvenilebilir mi?” Çok dikkatli olmak gerekir, İnsanların çoğuna güvenilir
Dindarlık durumu	“Kendinizi dindar olarak değerlendirir misiniz?” Dindar, Tanrı’ya inanmaz (Ateist), Dindar değil

BULGULAR

Dünya Değerler Araştırması'ndaki ülkeler kapsamında çocuk sahibi olmak ile mutluluk arasındaki ilişkiyi araştırmak için dört model kurulmuştur. Birinci model, sosyo-demografik ve sosyo-ekonomik faktörler; ikinci model, çocuk sahibi olma durumu; üçüncü model, sahip olunan çocuk sayısı ve son model, kaç çocuğa sahip olunduğu ilave edilerek oluşturulmuştur. Regresyon sonuçları Tablo 3'te rapor edilmiştir.

Tablo 3. Analiz Sonuçları

Değişkenler	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
Yaş	-0.053***	-0.053***	-0.054***	-0.054***
	(0.002)	(0.002)	(0.002)	(0.002)
Yaşın Karesi	0.000***	0.000***	0.000***	0.000***
	(0.000)	(0.000)	(0.000)	(0.000)
Kadın	0.064***	0.064***	0.064***	0.065***
	(0.009)	(0.009)	(0.009)	(0.009)
Evli	0.463***	0.472***	0.456***	0.470***
	(0.013)	(0.016)	(0.014)	(0.016)
Evli Gibi Birlikte Yaşayan	0.206***	0.212***	0.201***	0.212***
	(0.019)	(0.021)	(0.020)	(0.021)
Boşanmış	-0.198***	-0.204***	-0.215***	-0.200***
	(0.025)	(0.027)	(0.025)	(0.027)
Ayrılmış	-0.283***	-0.268***	-0.280***	-0.267***
	(0.032)	(0.034)	(0.033)	(0.034)
Eşi Ölmüş	-0.220***	-0.215***	-0.230***	-0.216***
	(0.023)	(0.025)	(0.024)	(0.025)
Tam Zamanlı Çalışan	0.282***	0.284***	0.285***	0.285***
	(0.015)	(0.015)	(0.015)	(0.015)
Yarı Zamanlı Çalışan	0.250***	0.251***	0.252***	0.252***
	(0.019)	(0.019)	(0.019)	(0.019)
Kendi İşinin Sahibi	0.253***	0.251***	0.252***	0.252***
	(0.018)	(0.018)	(0.018)	(0.018)
Emekli	0.207***	0.205***	0.207***	0.207***
	(0.021)	(0.021)	(0.021)	(0.021)
Ev Kadını	0.356***	0.359***	0.357***	0.357***
	(0.018)	(0.018)	(0.018)	(0.018)
Öğrenci	0.397***	0.403***	0.402***	0.400***
	(0.021)	(0.021)	(0.021)	(0.021)

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

İlkokul Mezunu	-0.024*	-0.021	-0.023*	-0.023*
	(0.013)	(0.013)	(0.013)	(0.013)
Ortaokul Mezunu	0.049***	0.048***	0.049***	0.049***
	(0.012)	(0.012)	(0.012)	(0.012)
Lise Mezunu	0.054***	0.049***	0.049***	0.049***
	(0.012)	(0.012)	(0.012)	(0.012)
Üniversite Mezunu	0.025	0.026	0.027*	0.028*
	(0.016)	(0.016)	(0.016)	(0.016)
Orta Gelir Grubu	0.440***	0.444***	0.445***	0.445***
	(0.010)	(0.010)	(0.010)	(0.010)
Yüksek Gelir Grubu	0.790***	0.798***	0.800***	0.800***
	(0.014)	(0.015)	(0.015)	(0.015)
İnsanlara Güvenenler	0.253***	0.252***	0.252***	0.252***
	(0.010)	(0.010)	(0.010)	(0.010)
Dindar Olanlar	0.248***	0.247***	0.246***	0.246***
	(0.010)	(0.010)	(0.010)	(0.010)
Bir Çocuk				-0.022
				(0.016)
İki Çocuk				-0.004
				(0.016)
Üç Çocuk				0.030*
				(0.018)
Dört Çocuk				0.020
				(0.022)
Beş ve Üzeri Çocuk				0.029
				(0.022)
Çocuk Sahibi Olmak		-0.002		
		(0.014)		
Çocuk Sayısı			0.010***	
			(0.004)	
Eşik 1	-1.802***	-1.775***	-1.793***	-1.791***
	(0.065)	(0.066)	(0.066)	(0.066)
Eşik 2	0.438***	0.458***	0.440***	0.442***
	(0.064)	(0.065)	(0.066)	(0.066)
Eşik 3	3.181***	3.206***	3.188***	3.190***
	(0.065)	(0.066)	(0.066)	(0.066)
Gözlem	234,843	227,313	227,313	227,313

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

Pseudo R-kare	0.0842	0.0851	0.0851	0.0851
LR Ki-kare	42838	41962	41969	41976
Prob > Ki-kare	0	0	0	0

Not= Tüm regresyonlara zaman sabit etkileri ve ülke sabit etkileri ilave edilmiştir. Parantez içindeki rakamlar standart hataları temsil eder. Anlamlılık düzeyi: *** p<0,01, ** p<0,05, * p<0,1.

Tablo 3 değerlendirildiğinde, Model 1'deki sosyo-demografik ve sosyo-ekonomik değişkenlerin tahmin sonuçları, literatürde mutluluk üzerine yapılan çalışmalardan ulaşılan sonuçlar ile tutarlı olduğu ifade edilebilir. Model 2'ye bakıldığında, bireysel mutluluk ile çocuk sahibi olmak arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir. Buna göre çocuk sahibi olmak bireylerin mutluluğu için anlamlı değildir. Model 3'te ise sahip olunan çocuk sayısı, mutluluk ile anlamlı ve aynı yönde bir ilişkiye sahiptir. Sahip olunan çocuk sayısının artması insanları mutlu ettiği anlaşılmaktadır. Ancak Model 3'te, kaç çocuktan sonra bireylerin mutlu olduğu bilgisi mevcut değildir. Bu nedenle Model 4'e bir çocuğa, iki çocuğa, üç çocuğa, dört çocuğa, beş ve daha fazla çocuğa sahip olma değişkenleri eklenmiştir. Bulgulara göre, hiç çocuğa sahip olmamak ile bir çocuğa, iki çocuğa, dört çocuğa, beş ve daha fazla çocuğa sahip olmak arasında anlamlı mutluluk farklılıkları bulunmamaktadır. Sadece üç çocuğa sahip olmak mutluluk üzerinde anlamlı ve olumlu bir etkiye sahiptir.

Çocuk sahibi olmanın ebeveynlerin mutluluğu üzerindeki etkisi sosyo-demografik özelliklere göre analiz etmek önemlidir. Sadece hiç çocuğu olmamakla, çocuk sahibi olmayı karşılaştırılırken, bireysel farklılıklar dikkate alınmaz. Bu nedenle ebeveynlerin mutluluğu cinsiyet, medeni durum ve eğitim düzeyi ile ölçülen sosyo-demografik duruma göre nasıl değiştiği araştırılmıştır.

Tablo 4. Sosyo-Demografik Özelliklere Göre Çocuk Sahibi Olmak ile Mutluluk Arasındaki İlişki

Değişkenler	Mutluluk
Cinsiyet	
Çocuk Sahibi Olmak	0.026 (0.017)
Çocuk Sahibi Olmak x Kadın	-0.057*** (0.019)
Gözlem	227,313
Pseudo R-kare	0.0851
Prob > Ki-kare	0
Eğitim Durumu	
Çocuk Sahibi Olmak	-0.108*** (0.019)
Çocuk Sahibi Olmak x İlkokul Mezunu	0.149*** (0.033)

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

Çocuk Sahibi Olmak x Ortaokul Mezunu	0.098*** (0.026)
Çocuk Sahibi Olmak x Lise Mezunu	0.134*** (0.026)
Çocuk Sahibi Olmak x Üniversitesi Mezunu	0.127*** (0.033)
Çocuk Sahibi Olmak x Lisansüstü Mezunu	0.209*** (0.017)
Gözlem	227,313
Pseudo R-kare	0.0854
Prob > Ki-kare	0
Medeni Durum	
Çocuk Sahibi Olmak	-0.105*** (0.027)
Çocuk Sahibi Olmak x Evli	0.136*** (0.034)
Çocuk Sahibi Olmak x Evli Gibi Birlikte Yaşayan	0.057 (0.046)
Çocuk Sahibi Olmak x Boşanmış	0.204*** (0.070)
Çocuk Sahibi Olmak x Evli Fakat Eşinden Ayrı Yaşayan	0.059 (0.094)
Çocuk Sahibi Olmak x Eşi Ölmüş	0.404*** (0.069)
Gözlem	227,313
Pseudo R-kare	0.0852
Prob > Ki-kare	0

Not= Tüm regresyonlara kontrol değişkenleri, zaman sabit etkileri ve ülke sabit etkileri ilave edilmiştir. Parantez içindeki rakamlar standart hataları temsil eder. Anlamlılık düzeyi: *** p<0,01, ** p<0,05, * p<0,1.

Tablo 4’te çocuk sahibi olmanın mutluluğa etkisi kadınlar ve erkeklerin için farklılık gösterebileceği, kadın değişkeni ve çocuk sahibi olmak değişkeninin etkileşim terimi mutluluk modeline eklenerek analiz edilmiştir. Sonuçlar, kadınlarda ebeveyn olmanın mutluluğa olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Buna karşılık erkekler için ebeveyn olmak mutluluk getirmektedir. Literatürde de çoğu çalışma, erkeklerin çocuk sahibi olmaktan daha fazla mutlu olduğunu göstermiştir (örneğin, Aassve vd., 2012; Nelson vd., 2013; Myrskylä ve Margolis, 2014; Balbo ve Arpino, 2016 ve Uğur, 2018).

Farklı eğitim geçmişine sahip olan bireylerin mutluluğunu ebeveyn olmalarına göre analiz etmek için eğitim durumu değişkeni ile çocuk sahibi olmak değişkeninin etkileşim terimi mutluluk modeline dahil edilmiştir. Tablo 4’teki sonuçlara göre, bir okul bitirmeyenlerin çocuk sahibi olması ile ilköğretim, ortaokul, lise, üniversite ve lisansüstü düzeyinde eğitimini

tamamlayanların çocuk sahibi olması arasında anlamlı mutluluk farklılıkları bulunmaktadır. Eğitimi tamamlayanlar için ebeveyn olmak mutlulukları üzerinde artırıcı bir etki yaratır.

Tablo 4'te son olarak, medeni durumu değişkeni ile çocuk sahibi olmak değişkeninin etkileşim terimi mutluluk modeline eklenerek ebeveynlerin mutluluğu medeni durumlarına göre analiz edilmiştir. Tablo 4'te, hiç evlenmemiş kişilere kıyasla evli, eşinden boşanmış ve eşi ölmüş olanlar için çocuk sahibi olmanın mutluluk düzeylerini arttırdığı görülmektedir. Ancak evli gibi birlikte yaşayan ve evli fakat eşinden ayrı yaşayan kişiler ile hiç evlenmemiş olanlar arasında ebeveyn olmanın mutluluğa etkisi istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir.

Ebeveynlerin yaşı, geliri ve çalışma durumuna göre sahip olunan çocuk sayısının mutlulukları için belirleyici olup olmadığı farklılık gösterebilir. Bu bağlamda çocuk sayısının ebeveynlerin mutluluğuna etkisi sosyo-demografik ve sosyo-ekonomik özelliklere göre analiz edilmiştir.

Tablo 5. Sosyo-Demografik ve Sosyo-Ekonomik Özelliklere Göre Çocuk Sayısı ile Mutluluk Arasındaki İlişki

Değişkenler	Mutluluk
Yaş	
Çocuk Sayısı	0.031*** (0.005)
Çocuk Sayısı x Yaş 15-29	-0.065*** (0.009)
Çocuk Sayısı x Yaş 30-49	-0.036*** (0.005)
Çocuk Sayısı x Yaş 65 ve üzeri	0.032*** (0.007)
Gözlem	227,236
Pseudo R-kare	0.0853
Prob > Ki-kare	0
Gelir Grubu	
Çocuk sayısı	0.022** (0.008)
Çocuk Sayısı x Düşük Gelir Grubu	-0.016* (0.009)
Çocuk Sayısı x Orta Gelir Grubu	-0.011 (0.009)
Gözlem	227,313
Pseudo R-kare	0.0851
Prob > Ki-kare	0
Çalışma Durumu	

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

Çocuk Sayısı	0.007 (0.007)
Çocuk Sayısı x Tam Zamanlı Çalışan	-0.014* (0.008)
Çocuk Sayısı x Yarı Zamanlı Çalışan	0.022* (0.012)
Çocuk Sayısı x İşsiz	-0.029*** (0.010)
Çocuk Sayısı x Emekli	0.066*** (0.010)
Çocuk Sayısı x Ev Kadını	-0.023** (0.010)
Gözlem	227,313
Pseudo R-kare	0.0853
Prob > Ki-kare	0

Not= Tüm regresyonlara kontrol değişkenleri, zaman sabit etkileri ve ülke sabit etkileri ilave edilmiştir. Parantez içindeki rakamlar standart hataları temsil eder. Anlamlılık düzeyi: *** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,1$.

Tablo 5’te yaş değişkeni ile çocuk sayısı değişkeninin etkileşim terimi mutluluk modeline eklenmiştir. Tablo 5’te, 50-64 yaş grubuna kıyasla sahip olunan çocuk sayısını 15-29 yaş grubu ve 30-49 yaş grubu için mutlulukla negatif ilişki; 65 ve üzeri yaş grubu için ise mutlulukla pozitif ilişki olduğu görülmektedir. Buna göre sahip olunan çocuk sayısının artması sadece yaşlı yetişkinler için mutluluk getirmektedir.

Tablo 5’te, sahip olunan çocuk sayısının çeşitli gelir grubunda yer alan ebeveynlerin mutluluğunu nasıl etkilediği, gelir grubu değişkeni ile çocuk sayısı değişkeninin etkileşim terimi mutluluk modeline eklenerek araştırılmıştır. Sonuçlar, düşük gelir grubunda yer alan ebeveynlerin mutluluğu sahip olduğu çocuk sayısı arttıkça azaldığını; orta gelir grubundaki ebeveynlerin sahip olduğu çocuk sayısının artması ile yüksek gelir grubundaki ebeveynlerin sahip olduğu çocuk sayısının artması arasında anlamlı mutluluk farklılıklarının bulunmadığını göstermiştir.

Son olarak Tablo 5’te, çalışma durumuna göre çocuk sayısının mutluluk üzerindeki etkisi çocuk sayısı değişkeni ile çalışma durumu değişkeninin etkileşim terimi mutluluk modeline ilave edilerek analiz edilmiştir. Tablo 5’e göre, tam zamanlı çalışanlar, işsizler ve ev kadınları için çocuk sayısının artması mutluluklarını olumsuz yönde etkilerken, yarı zamanlı çalışanlar ve emekliler için çocuk sayısının artması mutluluklarını olumlu yönde etkilemektedir. Bu bulgu, sahip olmak istenen çocuk sayısını belirlerken çalışma saatinin ve iş durumunun önemli olduğu anlamına gelir.

SONUÇ

İktisatta davranışsal yaklaşımların bir sonucu olarak mutluluk ekonomisinin bir alan olarak ortaya çıkmasıyla birlikte daha fazla tüketerek daha iyi durumda olunacağı görüşü tartışılmaya başlanmıştır. İnsanların mutluluğu sadece gelirine ve tüketilen mal miktarına bağlı değildir. Onların yaşı, medeni ve çalışma durumları, sağlıkları, eğitim düzeyleri gibi sosyo-demografik ve sosyo-ekonomik özellikleri mutluluğun önemli belirleyicileri arasında yer almaktadır. Bu çalışmada da çoğu insanın yaşamı için önemli olan çocuk sahibi olmanın mutluluk getirip getirmediği, Dünya Değerler Araştırması'nın 1981-2022 dönemini verileriyle sıralı lojistik yöntemi kullanılarak dünya genelinde incelenmiştir.

Analiz sonucunda, hiç çocuğa sahip olmamak ile bir çocuğa, iki çocuğa, dört çocuğa, beş ve daha fazla çocuğa sahip olmak arasında mutluluk düzeyinde anlamlı bir fark bulunmadığı; sadece üç çocuğa sahip olmak mutluluk üzerinde arttırıcı bir etki yarattığı ortaya çıkmıştır. Bu sonuç, bireylerin çocuk sahibi olmasının önemli mutluluk kaynaklarından biri olduğu; ancak üç çocuktan sonra çocuk sahibi olmanın bireyler için mutluluk getirmediği şeklinde yorumlanabilir. Luppi (2016)'ye göre doğumdan sonra çiftler hayatlarına ebeveynlik rolü eklenmesiyle beklenmedik zorluklar ve karşılanmayan beklentilerle karşı karşıya kalabilir ve bu durum evliliklerinde çatışmalara ve evlilik doyumlarının azalmasına yol açabilir. Özellikle çocuğun gelişimiyle günlük rutinleri değişen çiftler, ebeveynliğe uyum sağlayana kadar yaşayacakları aile içi iletişimsizlik yaşamlarını kontrol altında tutmalarını zorlaştırabilir. Çocuğun getirdiği aşırı sorumluluk, çiftte ev içi görevleri (temizlik, yemek yapmak gibi günlük ev işleri) nasıl paylaşılacağı konusunda yeni bir uyum gerektirir. Aynı zamanda ebeveynler için çocuğun istek ve beklentilerini öğrenip karşılamak ve duygusal sinyallerine tutarlı tepkiler vermek de zaman alan bir uyum sürecidir. Ev görevlerini yerine getirmek ve hem bireysel ihtiyaçları hem de çocukların ihtiyaçlarını karşılamak, yeni yaşam rutinine adapte olana kadar çiftler için tatminsizlik kaynağı haline gelebilir. Esasen çalışma bu tatminsizliğin geçici olduğunu, çiftlerin bir şok döneminden sonra üçüncü çocukla birlikte yeni düzene psikolojik olarak uyum sağlayarak mutlu olduklarını göstermiştir. Bununla birlikte üçüncü çocuktan sonra çocuk sahibi olmanın ilave mutluluk getirmediği çalışmada ortaya çıkan bir gerçektir. Becchetti ve arkadaşları (2013)'na göre bunun nedeni, çocuk yetiştirmenin yetişkinler için zaman, parasal ve duygusal açıdan maliyetli olmasıdır. Bakabileceğinden fazla çocuk sahibi olmanın, ebeveynlerin çalışma, sosyal etkinlik, kişisel bakım, uyku, yemek gibi günlük faaliyetlere ayıracağı zamanı planlaması zorlaştırır ve kendilerine ayıracakları zamanı oldukça azaltır. Ayrıca kalabalık bir ailede maddi kaynaklar daha çok bölünür ve çocuklarla geçirilecek bireysel zaman daha azdır. Özellikle çocuk sayısının fazla olması, çocuklar arasında yaşanabilecek çatışmanın aile içi uyumu olumsuz etkilemesine yol açabilir. Tüm bu olumsuzluklar, ebeveynlerin psikolojik olarak yıpranmasına ve çocukların zarar görmesine ve dolayısıyla aile yaşamında mutsuzluğa neden olabilir.

Çalışmada, çocuk sahibi olmanın mutluluğu etkisi ebeveynlerin demografik (cinsiyet, eğitim düzeyi ve medeni durum) özelliklerine göre analiz edilmiştir. Bulgular, kadınlara nispeten erkeklerin çocuk sahibi olmaktan daha fazla mutlu olduğunu göstermiştir. Margolis ve Myrskylä (2011) bu sonucun, kadınların ve erkeklerin ebeveyn olmayı farklı şekilde deneyimlemesinden kaynaklandığını belirtmiştir. Buna göre kadınlar ebeveynlik sürecinde özellikle çocuk küçükken birincil bakıcı olması, daha fazla iş-aile çatışması yaşaması veya daha az boş zamana sahip olması nedeniyle erkeklere göre daha yoğun stres ve refah konusunda daha güçlü olumsuz şoklar yaşamaktadırlar. Kahneman ve arkadaşları (2004), endüstrileşmiş batı toplumlarında bile ev işleri, işe gidip gelme ve çalışmanın yanı sıra günlük yaşamda tatmini en az artıran faaliyetler arasında değerlendirilen çocuğa bakma görevinin birincil sorumluluğunu çoğunlukla hâlâ kadınlar tarafından üstlenildiğini vurgulamışlardır. Bu bağlamda ebeveyn olma özellikle kadınlar için daha maliyetlidir ve kadınlar ebeveynliğe geçiş döneminde ve sonrasında erkeklerden daha az mutlu olmaktadır.

Ebeveynlerin eğitim geçmişine göre yapılan analizde, bir okul bitirmeyenlere göre farklı eğitim düzeylerinde eğitimi tamamlayanlar için çocuk sahibi olmak mutluluklarını arttırdığı sonucuna varılmıştır. Eğitimli bireylerin çocuk sahibi olmanın getirdiği sorumluluklar nedeniyle ortaya çıkan aile içi problemleri çözme ve ebeveynliğe uyum sağlama becerileri gelişmiştir. Yüksek eğitimli ebeveynlerin, aile-iş çatışmasının aralarındaki ilişki üzerindeki olumsuz etkisiyle baş etmek için sosyal ve ekonomik kaynaklara erişim sağlama imkanları daha fazladır. Eğitimli bireyler, özellikle ebeveyn olmayı daha hızlı uyum sağladığından eğitim almamış kişilere göre çocuk sahibi olmaktan daha fazla mutludurlar. Myrskylä ve Margolis (2014), eğitimin getirdiği iş fırsatları nedeniyle çocuk doğurmaya erteleyen kadınların çocuk sahibi olmaya daha hazır olduklarını ve çocuk konusunda daha az stres yaşadıklarını öne sürmüşlerdir. Buna göre eğitimli kadınlar, daha fazla sosyal sermayeye ve işyerinde daha yüksek sosyo-ekonomik statüye sahip oldukları için çocuk bakımıyla ilgili ücret karşılığında dışarıdan yardım alabilir ve psikolojik olarak kendilerini hazır hissedebilirler. Bu da ebeveynliğe geçişi kolaylaştırarak eğitimli ebeveynlerin mutlu olmalarını sağlar.

Medeni duruma göre yapılan analizde ise hiç evlenmemiş kişilere kıyasla evli, eşinden boşanmış ve eşi ölmüş olanların ebeveyn olmaktan mutlu oldukları; buna karşılık evli gibi birlikte yaşayan ve evli fakat eşinden ayrı yaşayanların mutluluğu için ebeveyn olmak anlamlı olmadığı belirlenmiştir. Kohler (2015)'a göre, çocuk sahibi olmak hem maliyetli hem de ödüllendiricidir; evli anneler, çocuk sahibi olmayan kadınlara göre ev işi konusunda daha fazla sorumluluğa sahiptir ve daha fazla evlilik çatışması yaşar, ancak daha az depresyon belirtileri gösterir. Bununla birlikte ebeveynlik eşinden ayrı kişiler için evli kişilere kıyasla çocuk bakımının birincil sorumluluğu tek başına üstlenildiği için daha stresli olabilir. Dolayısıyla eşinden ayrı olanlar ebeveyn olmanın getirdiği kaygının üstesinden gelebilmek için maddi ve psikolojik açıdan daha az kaynağa sahiptir ve bu nedenle çocuk sahibi olmayanlarla aralarında mutluluk farklılıkları yoktur.

Çalışmada, sahip olunan çocuk sayısının artması ebeveynler için mutluluk getirip getirmediği yaş, gelir ve çalışma durumuna göre araştırılmıştır. Sonuçlar, sahip olunan çocuk sayısının artması 15-29 yaş grubu ve 30-49 yaş grubu için mutluluk getirmediğini; 65 ve üzeri yaş grubu için ise mutluluk getirdiğini ortaya çıkarmıştır. Margolis ve Myrskylä (2011) çalışmalarında, bu bulguyla tutarlı olarak mutluluk ile çocuk sayısı arasındaki negatif ilişkinin yaşla birlikte azaldığını ve 50 yaş üzerinde pozitive döndüğünü göstermişlerdir. Araştırmacılara göre bu sonuç, çocuk yetiştirmenin maliyetinin yaşam döngüsü boyunca değişkenlik göstermesinden kaynaklanmaktadır. Çocuk yetiştirmenin zaman ve parasal maliyeti genel olarak genç yaşlarda, ileri yaşlardan daha yüksektir. Çocuklar büyüdükçe, genellikle aileleriyle aynı evde yaşamadıklarından bakım için onlara ayrılan kaynak azalır. Çocuklar yetişkinliğe ulaştığında ve ebeveynler yaşlandığında ise çocuklar, ebeveynlerine maddi ve duygusal destek sağlayan bir kaynak haline gelebilir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde sıklıkla olduğu gibi, yaşlılık güvenliğini sağlayan aile dışı kurumların yetersiz olması durumunda, çocuklar sağlık durumu kötü olan ebeveynlerine gerekli bakımı sağlayarak yaşlılıkta sigorta ya da sosyal koruma görevi görebilir.

Gelir için gerçekleştirilen analizde, çocuk sayısının artması düşük gelir gurubunda yer alan ebeveynlerin mutluluğunu azalttığı bulgusuna ulaşılmıştır. Becker (1992) çalışmasında, aileler çocuklarının masraflarını (eğitim, sağlık gibi) karşılayacak kadar gelire sahip değilse çocuk sahibi olmaktan mutlu olmadıklarını; gelirleri arttıkça sahip oldukları çocuk sayısının da arttığını ortaya koymuştur. Bu anlamda bireylerin çocuklarına rahatlıkla yetiştirecek düzeyde gelirleri varsa ebeveyn olmak onlar için mutluluk getirecektir. Pollmann-Schult (2014), ebeveyn olmanın maddi maliyeti, öncelikle eşlerden birinin çocuklara bakmak için işinden ayrılması durumunda ortaya çıktığını; her iki eşin de tam zamanlı çalıştığında çocuk bakımıyla ilgili yoğun bir zaman baskısının yaşandığını belirtmiştir. Ücretli bakıcı veya bakım için akraba desteğiyle zaman baskısı nedeniyle yaşanan stres azaltıldığında çift gelirli aileler, geçimin erkeğin ya da kadının sağladığı ailelere göre daha yüksek mutluluk bildirir.

Son olarak çalışma durumu için gerçekleştirilen analizde, çocuk sayısının artması tam zamanlı çalışanlar, işsizler ve ev kadınları için mutluluklarıyla negatif ilişkili olduğu; yarı zamanlı çalışanlar ve emekliler için ise çocuk sayısının artması mutluluklarıyla pozitif ilişkili olduğu bulunmuştur. Tam zamanlı çalışanların çocuk sayısının artmasından mutsuz olmaları, iş-aile çatışması yaşamalarından kaynaklanmaktadır. Matysiak ve arkadaşları (2016)'na göre, tam zamanlı çalışan eşler, yeterli düzeyde boş zamana ve enerjiye sahip olmadıkları için ailedeki rollerini istenilen ölçüde yerine getirmezler. Özellikle zaman baskısı altında çalışan, aşırı iş yükü veya tekrarlayan görevlerle karşı karşıya kalan, çalışmalarında iş arkadaşlarından çok az destek alan, işte özerkliği düşük olan kişiler için ailesine zaman ayırmak oldukça güçtür. Buna karşılık yarı zamanlı çalışanlar için iş yerindeki çalışma saatleri, eş ve çocuklarına karşı yükümlülükleri yerine getirmeyi zorlaştırmaz ve dolayısıyla mutsuz olmalarına yol açmaz. Ev kadınları, genellikle çocuklar için birincil bakıcıdır ve ev işlerini eşinden yardım almadan tek

olarak yaparlar. Çocuk sayısının artması, ev kadınlarının aile içindeki bu sorumluluklarının artmasına ve mutsuz olmalarına neden olmaktadır. İşsiz ebeveynlerin çocuklarına rahatlıkla bakacak kadar yeterli düzeyde gelirleri yoktur. Bu nedenle çocuk sayısının artması onlar için mutluluk kaynağı değildir. Sahip olunan çocuk sayısının fazla olması emekliler için yaşlanma sürecinde yalnız kalmamaları ve sağlık durumları kötü olduğunda bakılmaları için önemlidir. Emekliler özellikle iş, ebeveynlik gibi birden fazla sorumluluğu üstlenmediği için çocuklarıyla vakit geçirecek yeterli boş zamana sahiptir.

Sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde, üç çocuğa sahip olmanın ebeveynlerin mutluluğuyla ilişki olduğu; ancak bu mutluluğun ebeveynlerin demografik ve ekonomik özelliklerine göre farklılık göstereceği ifade edilebilir. Üçten fazla çocuk sahibi olmanın mutluluk getirmeyeceğinin farkında olan ebeveynler, daha fazla çocuk sahibi olma kararını sağlıklı bir şekilde verebilir. Özellikle ebeveynlerin sosyo-ekonomik durumuna göre hayatlarına girecek olan çocukların sorumluluğunu üstlenebileceğini bilmeleri, mutlulukları ve dolayısıyla çocuk kararları için önemli bir belirleyicidir.

KAYNAKLAR

- Aassve, A., Goisis, A., & Sironi, M. (2012). Happiness and childbearing across Europe. *Social indicators research*, 108, 65-86.
- Augustijn, L. (2022). The intergenerational transmission of life satisfaction between parents and children and the mediating role of supportive parenting. *Journal of Family Issues*, 43(4), 855-874.
- Balbo, N., & Arpino, B. (2016). The role of family orientations in shaping the effect of fertility on subjective well-being. *Demography*, 53(4), 955-978.
- Bauer, G., Brandt, M., & Kneip, T. (2023). The Role of Parenthood for Life Satisfaction of Older Women and Men in Europe. *Journal of Happiness Studies*, 24(1), 275-307.
- Becchetti, L., Giachin Ricca, E., & Pelloni, A. (2013). The paradox of children and life satisfaction. *Social Indicators Research*, 111, 725-751.
- Becker, G. S. (1992). Fertility and the economy. *Journal of Population Economics*, 5(3), 185-201.
- Gattig, A., & Minkus, L. (2021). Does Marriage Increase Couples' Life Satisfaction? Evidence Using Panel Data and Fixed-effects Individual Slopes. *Comparative Population Studies-Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft*, 46, 123-148.
- Gökdemir, G. & Öztürk, M. (2018). Fayda, Sosyal Seçim ve Mutluluk. Dumludağ, D., Gökdemir, Ö., Neyse, L. & Ruben, E. (Ed.). İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar içinde (ss. 199-222). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Kahneman, D., Krueger, A. B., Schkade, D., Schwarz, N., & Stone, A. (2004). Toward national well-being accounts. *American Economic Review*, 94, 429-434.

- Kohler, H. P. (2015). Do children bring happiness and purpose in life?. In *Whither the Child?* (pp. 47-75). Routledge.
- Kohler, H. P., Behrman, J. R., & Skytthe, A. (2005). Partner+ children= happiness? The effects of partnerships and fertility on well-being. *Population and development review*, 31(3), 407-445.
- Luppi, F. (2016). When is the second one coming? The effect of couple's subjective well-being following the onset of parenthood. *European Journal of Population*, 32, 421-444.
- Margolis, R., & Myrskylä, M. (2011). A global perspective on happiness and fertility. *Population and development review*, 37(1), 29-56.
- Matysiak, A., Mencarini, L., & Vignoli, D. (2016). Work-family conflict moderates the relationship between childbearing and subjective well-being. *European Journal of Population*, 32, 355-379.
- Myrskylä, M., & Margolis, R. (2014). Happiness: Before and after the kids. *Demography*, 51(5), 1843-1866.
- Nelson, S. K., Kushlev, K., English, T., Dunn, E. W., & Lyubomirsky, S. (2013). In defense of parenthood: Children are associated with more joy than misery. *Psychological Science*, 24(1), 3-10.
- Pollmann-Schult, M. (2014). Parenthood and life satisfaction: Why don't children make people happy?. *Journal of Marriage and Family*, 76(2), 319-336.
- Shi, Z. (2016). Does the number of children matter to the happiness of their parents?. *The Journal of Chinese Sociology*, 3(1), 1-24.
- Ugur, Z. B. (2020). Does having children bring life satisfaction in Europe?. *Journal of Happiness Studies*, 21(4), 1385-1406.
- Uğur, Z. B. (2018). Çocuk Sahibi Olmak İnsanları Mutlu Ediyor Mu? Türkiye'den Bulgular. *Nüfusbilim Dergisi*, 40, 83-104.
- Veenhoven, R. & Dumludağ, D. (2018). İktisat ve Mutluluk: Bugün Daha Mutlu muyuz?. Dumludağ, D., Gökdemir, Ö., Neyse, L. & Ruben, E. (Ed.). İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar içinde (ss. 223-251). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

**DEVLET-SERMAYE İLİŞKİLERİNİN ANALİZİNDE ARAÇSALCI VE YAPISALCI
YAKLAŞIM İKİLİĞİNİN AŞILMASINDA STRATEJİK İLİŞKİSEL YAKLAŞIMIN
ÖNEMİ**

THE IMPORTANCE OF THE STRATEGIC RELATIONAL APPROACH IN
OVERCOMING THE DUALISM OF INSTRUMENTALIST AND STRUCTURALIST
APPROACHES IN THE ANALYSIS OF STATE-CAPITAL RELATIONS

Ferda UZUNYAYLA

Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
*Dr., Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of
Economics*

ORCID ID: 0000-0003-3061-767X

ÖZET

Bu çalışmada amaç, 1970’lerde egemen hale gelen yapısalcı ve araçsalcı teorilerin, devlet ve sermaye arasındaki ilişkileri incelemesindeki yetersizliklerin Bob Jessop tarafından geliştirilen stratejik ilişkisel yaklaşım ile nasıl aşıldığını sunmaktır. Bu doğrultuda, stratejik ilişkisel yaklaşımın bu iki yaklaşıma yönelik eleştirileri ve bu yaklaşımlardaki eksikliklerin üstesinden gelmek için nasıl bir teorik ve kavramsal çerçeve geliştirdiği ortaya konulacaktır. Devlet-sermaye ilişkisinin analizinde, araçsalcı yaklaşım, kapitalist sınıfın ya da yönetici elitin devleti bir araç olarak kullandığını ve toplumun geri kalanına hükmetmek için manipüle ettiğini ileri sürmektedir. Yani araçsalcılık, yapıdan ziyade, bireysel kapitalistlerin bilinçli eylemlerine öncelik veren ve devleti sınıf yapısının istikrarının garantörü olarak gören fail merkezli bir yaklaşım sunmaktadır. Yapısalcı yaklaşıma göre ise yapısal kısıtlar nedeniyle devlet sistemi ne doğrudan ne de dolaylı olarak kapitalist sınıf tarafından kontrol edilmektedir. Yani, devlet aygıtı sermayenin çıkarlarını gözetmek yerine, egemen sınıfın uzun vadeli kolektif çıkarları doğrultusunda işlev görmektedir. Bu yaklaşımlar karşısında Jessop ise, düalist bir bakış açısını, diğer bir ifadeyle devlet-sermaye ilişkisinin analizinde yapı ya da eylemliliğe öncelik veren bir teorik çerçeveyi aşmaya çalışmaktadır. Jessop, aktörlerin eylemlerinin yapı tarafından şekillendirilen stratejik kapasitelere bağlı olmasına (diğer bir ifadeyle devletin kurduğu stratejik alanda, devletin stratejik seçiciliğinden etkilenmelerine) rağmen, aktörlerin de sahip olduğu stratejik kapasite yoluyla yapıdaki kısıtları yeniden şekillendirecek bir manevra alanına sahip olduğunu belirtmektedir. Bu noktada, Jessop’un teorik çerçevesinin önemi, eylemin stratejik bağlamı ile eylemlerin dönüştürücü gücü arasında tamamlayıcı bir ilişki kurmasına dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Stratejik İlişkisel Yaklaşım, Araçsalcı Yaklaşım, Yapısalcı Yaklaşım

ABSTRACT

The aim of this study is to present how the inadequacies of the structuralist and instrumentalist theories that became dominant in the 1970s in analyzing the relations between the state and capital were overcome with the strategic relational approach developed by Bob Jessop. In this respect, it will be presented how the strategic relational approach criticizes these two approaches and how it develops a theoretical and conceptual framework to overcome their shortcomings. Regarding state-capital relations, the instrumentalist approach asserts that the capitalist class or ruling elite uses the state as a neutral instrument while manipulating it to dominate the rest of society. That is, instrumentalism offers an agency-centered approach that prioritizes the conscious actions of individual capitalists over structure and considers the state as a guarantor of the stability of the class structure. The structuralist view takes a different approach to understanding state-capital relations claiming that, due to structural constraints, the state system neither directly nor indirectly controlled by the capitalist class. That is, instead of considering the interests of capital, the state apparatus functions in the long-term collective interest of the ruling class. Against these approaches, Jessop tries to overcome a dualist perspective, in other words, a theoretical framework that prioritizes structure or agency in the analysis of the state-capital relationship. Jessop argues that although the actions of the actors depend on the strategic capacities shaped by the structure (i.e. they are affected by the strategic selectivity of the state in the strategic field established by the state), actors also have a maneuvering area to reshape the constraints in the structure through the strategic capacity they have. At this point, the importance of Jessop's theoretical framework is based on establishing a complementary relationship between the strategic context of action and the transformative power of actions.

Keywords: Strategic Relational Approach, Instrumentalist Approach, Structuralist Approach

TÜRKİYE’DE DEMİR-ÇELİK SEKTÖRÜ: HALA STRATEJİK BİR SEKTÖR MÜ?
IRON AND STEEL IN TURKEY: IS IT STILL A STRATEGIC SECTOR?

Emin AKKAYA

Yıldız Teknik Üniversitesi, SBE, İktisat Yüksek Lisans Öğrencisi

Feride GÖNEL

Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

ORCID NO: 0000-0001-7946-9298

ÖZET

Hemen hemen her ana sanayii dalının temel girdilerinden biri olan demir-çelik sektörü ürünleri, sanayi devriminden bu yana ülkelerin gelişmesinin de omurgasını oluşturmuştur. Yapımı zor ancak demirden daha güçlü ve daha az kırılğan olan çelik, yeniliklerin gelişmesinde de öncü bir role sahiptir.

Bu çalışmada, eriştiği ihracat hacmi ile Türkiye’nin stratejik sektörlerinden biri olan demir-çelik sektörü ürünlerinin rekabet performansı analiz edilmektedir. 2003-2022 arası dönemin başında ve sonunda sektörün hem genel hem de alt ürünlerinin ticarete uzmanlaşma endeksi, ticaret dengesine katkı endeksi ve açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler (Balassa) endeks değerleri hesaplanarak geçen süre içindeki gelişimi karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Sektörün stratejik önemi, bu şekilde nicel bir yaklaşımla değerlendirilerek, rekabetçi yapısını hala devam ettirip ettirmediği sorusu cevaplanmaya çalışılmıştır.

Yapılan analizin sonucunda, ele alınan dönemde sektörün ticarete uzmanlaşma endeksi dönemin hem başında hem de sonunda negatif değer almış, ticaret dengesine katkı endeksinde de düşme gözlenmiştir. Aynı sonuç, orta derecede bir rekabet gücü sergileyen Balassa endeksinde de söz konusudur. Her ne kadar sektörün ilk bakışta olumsuz gibi gözükse bir durumu varsa da bazı alt-ürünlerinde (örneğin demir veya alaşımsız çelikten profillerde veya nervürlü inşaat demirinde) zamanla rekabetçi pozisyonun yükseldiği de bulgular arasındadır. Bu sonuç Türkiye’nin stratejik olarak sektörün alt segmentleri üzerinde politika geliştirmesi gerektiği hususunu destekler niteliktedir

Anahtar Kelimeler: Demir- Çelik Sektörü, Ticarete Uzmanlaşma Endeksi, Ticaret Dengesine Katkı Endeksi, İhracat, İthalat

ABSTRACT

The products of the iron and steel industry, essentially inputs for nearly every major industrial sector, have formed the backbone of countries’ development since the Industrial Revolution.

Steel, known for its strength and durability compared to iron despite being more challenging to produce, has played a leading role in innovation development.

This study examines the trade performance of Turkey's iron and steel industry, a strategic sector with significant export volume. It analyzes the Trade Specialization Index (TSI), Contribution to Trade Balance Index (CTB), and Revealed Comparative Advantage (RCA) during the 2003-2022 period, discussing their comparative development over this period. Through this quantitative approach, the study assesses the sector's and its sub-sectors' strategic importance and whether it maintains a competitive structure.

As a result of the analysis, the sector's TSI took a negative value at the beginning and end of the period, and a decrease was observed in the CBT index. Despite this sector's general situation, certain products within the sector, such as iron or non-alloy steel profiles and ribbed rebar, have shown improved competitiveness over time. This underscores the need for Turkey to develop strategic policies specifically targeting these sub-segments of the sector

Key words: Iron and Steel Sector, Trade Specialization Index, Contribution to Trade Balance Index, Exports, Imports

GİRİŞ

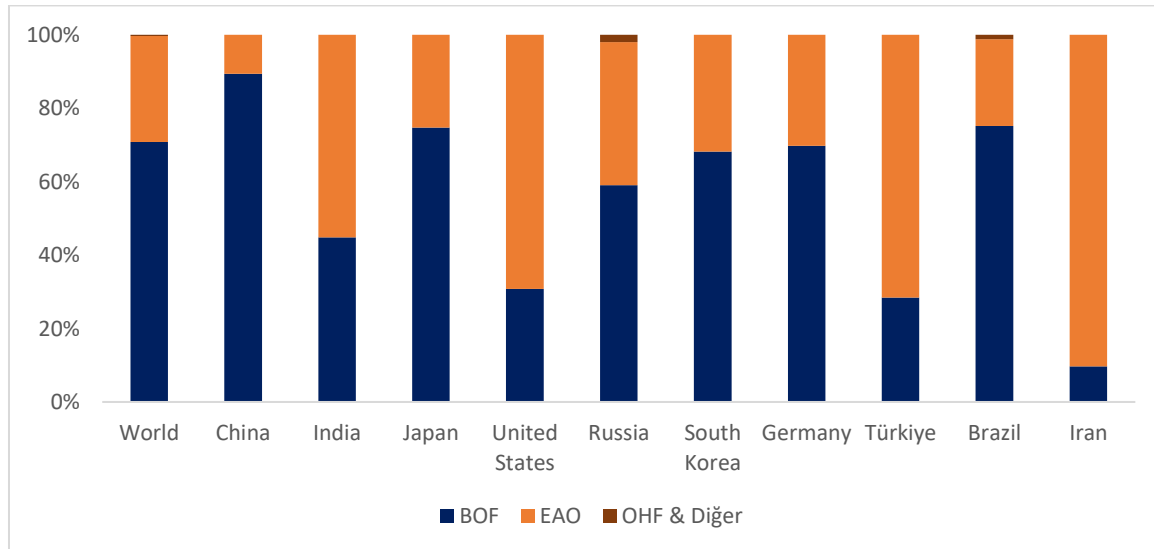
Geçmişten günümüze her zaman kullanılan demir özellikle sanayi devrimi sonrası karbon ile birleşerek ağır sanayinin temelini oluşturan demir-çelik sanayiinin temelini meydana getirmiş ve sonrasında ilerleyen yıllarda kritik bir evrim geçirmiştir. 18. yüzyılın ortalarında başlayan bu dönemde çelik üretimi, kömürle çalışan yüksek fırınların kullanımıyla hız kazanır. 19. yüzyılın ikinci yarısında Thomas Bessemer'in çelik üretim yöntemini geliştirmesi, çelik üretimini daha verimli ve ekonomik hale getirmiştir. Bu gelişmeler, demir-çelik sektörünü modern endüstriyel toplumların temelini oluşturan bir sektör haline getirirken, aynı zamanda başka endüstrilerin girdi ihtiyacını da karşılar hale getirir. Endüstriyel ürün talebinin giderek arttığı dünyada demir-çelik ile oluşan tüketim hızla artmış, buna karşın hammadde kaynaklarının azlığı üretimde zaman zaman sorunlarla karşılaşılmasına neden olmuştur. Bu durum önemli çelik üreticilerini stratejik ve ekonomik olarak iş birliklerine ve bütünleşmeye zorlamış böylece yeni bir yapı ortaya çıkmıştır. Burada oluşan yapı, demir-çelik üreticisi firmaların birleşerek verimliliklerini artırması şeklindedir. Örneğin Avrupa'nın üç büyük demir-çelik kuruluşu birleşmiş ve böylece dünyanın en büyük demir-çelik şirketini oluşturmuşlardır. Fransız Usinor of France, Lüksemburglu Arbed of Luxemburg ve İspanyol Aceralia yaptıkları ortak açıklamada, 2000 yılında 30 milyar Euro satışı olan üç şirketi birleştirerek dünyanın en büyük demir-çelik kuruluşunu meydana getirdiklerini belirtmişlerdir (Hürriyet, 2001). Bu tarz birleşmeler ile hammadde kaynaklarının kullanımında ve ürün yelpazesinin genişletilmesinde verimlilik sağlanırken aynı zamanda da ölçek ekonomilerinin avantajlarından

faaydalanılmaktadır. Bu sayede üreticiler küresel rekabet şartlarında üretimlerini sürdürebilmektedirler.

Demir çeliğin üretim yöntemi olarak iki metot söz konusudur. Bazik oksijen fırını (BOF) tabanlı tesislerde “demir cevheri, hurda metal ve taş kömürü” birlikte kullanılmaktadır. Buna karşılık Elektrik Ark Ocaklı (EAO) tesislerde “hurda metal” den üretim gerçekleştirilmektedir (Çevik, 2017). Elektrik ark fırınlarının BOF'lara göre daha maliyetleri olduğu ve günümüzde daha çok hurda metallerden çelik üretimi için kullanıldığı bilinmektedir. Dünyada üretim yöntemine göre çelik üretim kapasitesi dağılımına baktığımızda, karbon emisyonu yüksek Bazik Oksijen Fırınlardaki çelik üretiminin %70,8 elektrik ark ocaklardaki üretimin ise %28,8 olduğunu görüyoruz. Türkiye'deki ham çelik üretiminde ise bu oran tam tersidir (%28,4 BOF, %71,6 EAO). Dolayısıyla Türkiye'nin ağırlıklı olarak daha temiz demir-çelik üreten bir teknolojiye olup ve emisyon oranları da daha düşük görülmektedir (KPMG, 2022).

Ancak, üretim yöntemlerine göre dağılımda BOF kullanımının yaygınlığı ülkelerin gelişmişliğini de gösteren kayda değer unsurlardan biridir. Çünkü Bazik Oksijenli Fırınlara, genellikle büyük ölçekli, yüksek kapasiteli ve daha gelişmiş teknolojilere sahip tesislerde kullanılan bir çelik üretim yöntemidir. Bunun nedeni, Bazik Oksijenli Fırınlara karmaşık ve yüksek maliyetli tesisler olmalarıdır. Bu tür tesisleri kurmak ve işletmek, büyük ölçekli çelik üretimine odaklanmış, geniş kaynaklara ve ileri teknolojilere sahip ülkeler için daha uygundur. Dolayısıyla, Bazik Oksijenli Fırın kullanımının yaygınlığı, bir ülkenin çelik üretimindeki teknolojik yeteneklerini, endüstriyel gelişmişlik düzeyini ve rekabet gücünü yansıtan önemli bir gösterge olarak kabul edilebilir. Dünya ortalaması ve belli başlı demir-çelik üreticisi ülkelerle kıyaslandığında, Türkiye'de EAO merkezli tesislerin daha ağırlıklı olduğunu söyleyebiliriz. (Şekil 1)

Şekil 1: Ham Çelik Üretiminin Üretim Sürecine Göre Dağılımı (2022)

Kaynak: World Steel (<https://worldsteel.org>)

Bu çalışmada demir-çelik sektörünün Türkiye bağlamında hala stratejik ve aynı zamanda rekabetçi sektörlerden biri olup olamayacağı tartışılmaya çalışılacaktır. Bu amaçla, sektörlerin ticaretteki rekabet avantajlarını ölçmede kullanılan üç yöntemden faydalanılmıştır. Ticaret Uzmanlaşma Endeksi, Ticaret Dengesine Katkı Endeksi ve Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (Balassa) Endeksi kullanılarak demir-çelik sektörünün rekabet gücü analiz edilmiştir. Yapılan bu analizlerle, demir-çelik sektörünün genel ticaret dinamikleri içindeki konumu değerlendirilirken, belirli alt kategorilerdeki güçlü rekabet avantajlarını ve gelişim potansiyelini de incelemeye çalıştık.

Bu çerçevede, çalışmanın giriş bölümünden sonra, ikinci bölümde, dünyada ve Türkiye’de demir-çelik sektörünün üretimi ve ticareti anlatılmaktadır. Ardından üçüncü bölümde rekabet avantajını yansıtmak üzere seçilen endekslerin ve kullanılan verinin kısaca tanıtımı yapılmış, daha sonra dördüncü bölümde yapılan hesaplamaların bulgularına ve değerlendirmesine yer verilmiştir. Çalışmanın son kısmında, kısa bir özet ve öneriler yer almaktadır.

DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE DEMİR-ÇELİK

Demir-çelik, endüstriyel devrimle birlikte dünya çapındaki sanayileşmenin temelini oluşturan kritik hammaddelelerden biridir. 18. yüzyılın ortalarından başlayarak, çelik üretimi kömürle çalışan yüksek fırınların yaygınlaşmasıyla ivme kazanmıştır. Bu gelişmeler, demir-çelik sektörünü modern endüstriyel toplumların adeta temelini oluşturan bir sektör haline getirmiştir. Sonuçta, dünya genelinde ve Türkiye özelinde demir-çelik üretimi ve ticareti, küresel ekonomik dinamikleri etkileyen önemli bir unsur haline gelmiştir.

Pek çok başka sektöre girdi sağlaması ve istihdam yaratması nedeniyle de sektördeki değişimler ve gelişmeler, ülkelerin ekonomik stratejilerini ve uluslararası ticaretteki konumlarını şekillendirmektedir. Bu bağlamda, demir-çelik ticareti, sadece ekonomik bir boyut taşımakla kalmaz, aynı zamanda stratejik ve diplomatik bir öneme sahiptir. İlk bakışta sadece metallerin alım satımı gibi görünse de demir-çelik ticareti, ülkeler arasındaki ilişkilerin karmaşıklığına ve küresel ticaretin dinamiklerine ışık tutan bir pencere sunar.

Tablo 1: Dünya Demir- Çelik Üretimi, 2019-2022

No	Ülke	2019 Üretim	2020 Üretim	2021 Üretim	2022 Üretim
1	China	995.418.000,900	1.064.766.000,800	1.035.242.000,600	1.019.080.000,000
2	India	111.350.000,704	100.256.000,470	118.201.000,360	125.377.000,231
3	Japan	99.284.000,114	83.186.000,485	96.336.000,009	89.226.000,801
4	United States	87.761.000,182	72.732.000,128	85.791.000,410	80.535.000,397

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

5	Russia	71.729.000,177	71.620.000,960	77.019.000,856	71.746.000,438
6	South Korea	71.411.000,852	67.078.000,762	70.418.000,036	65.846.000,167
7	Germany	39.627.000,347	35.680.000,000	40.241.000,173	36.860.000,444
8	Türkiye	33.743.000,079	35.810.000,251	40.360.000,045	35.133.000,778
9	Brazil	32.568.000,934	31.414.000,856	36.071.000,067	34.089.000,495
10	Iran	25.609.000,152	28.990.000,090	28.320.000,000	30.593.000,000

Kaynak: World Steel (<https://worldsteel.org>)

Bu çalışma bağlamında, Tablo 1’de demir-çelik sektörüne yönelik küresel bir perspektif sunmak amacıyla dünya genelindeki demir-çelik üretimine liderlik eden ilk 10 ülkenin yakın dönem (2019-2022 yılları arasında) üretim rakamları sunulmaktadır. Tablo, sektördeki önemli aktörlerin yer aldığı sıralamayı ortaya koymakla kalmayıp, aynı zamanda Türkiye’nin bu rekabetçi ortam içindeki konumunu anlamak adına bir referans vermekte ve Türkiye’nin ilk 10 ülke içerisinde yer alan küresel bir oyuncu olduğunu göstermektedir.

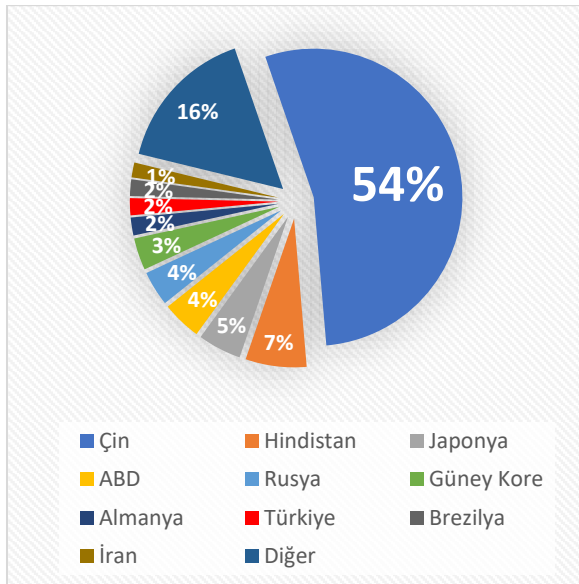
Nitekim, sanayiinin Türkiye için ne anlama geldiğini tarihine bakarak da görmemiz mümkündür. Cumhuriyetin ilanından sonra, Türkiye’nin ekonomik kalkınma çabaları çerçevesinde, bir yandan ekonomik bağımsızlığını güçlendirmek bir yandan da sanayileşmeyi teşvik etmek amacıyla demir-çelik üretimine yönelik planlı yaklaşımı kısa sürede sonuçlarını vermişti. Ancak, Türkiye’nin bu çabaları, sınırlı kapasiteye sahip yerel tesislerin kurulması ve küçük ölçekli üretim faaliyetleri nedeniyle ilk dönemlerde sınırlı kalmıştır. Yine de bu süreç, Türkiye’nin demir-çelik endüstrisindeki temel altyapısını oluşturarak sektörün temellerini atmıştır. 1950’ler ve 1960’lar, Türkiye’de demir-çelik sektöründe daha büyük ölçekli tesislerin kurulmasına ve üretim kapasitesinin artırılmasına yönelik dönemleri işaret eder. Bu süre zarfında, devlet destekli sanayi politikaları ve daha sonraki özelleştirmeler, sektördeki büyümeyi hızlandırmış ve Türkiye’nin demir-çelik üretimindeki yerini güçlendirmiştir.

1980’lerde Türkiye, ekonomik liberalizasyon politikaları çerçevesinde demir-çelik sektöründe yapısal değişiklikler önemli bir kırılma noktasıdır. Bu dönemde özel sektör katılımı artmış, eski tesislerin modernizasyonu ve yeni tesislerin kurulması teşvik edilmiştir. Ancak, sektördeki dalgalanmalar ve küresel ekonomik koşulların etkisiyle bazı zorluklar yaşanmıştır. 1990’lar ve 2000’ler, Türkiye’nin demir-çelik sektöründe teknolojik yeniliklere ve uluslararası rekabete daha fazla odaklandığı bir dönemi temsil eder. Bu süre zarfında, üretim teknikleri ve çevresel sürdürülebilirlik konularında önemli adımlar atılmıştır. Aynı zamanda, küresel ticaretin etkisiyle Türkiye’nin demir-çelik ürünleri ihracatındaki rolü artarken, sektör güçlü bir konuma gelmiş ve uluslararası arenada rekabet eden bir oyuncu olarak kendini göstermeye devam etmiştir.

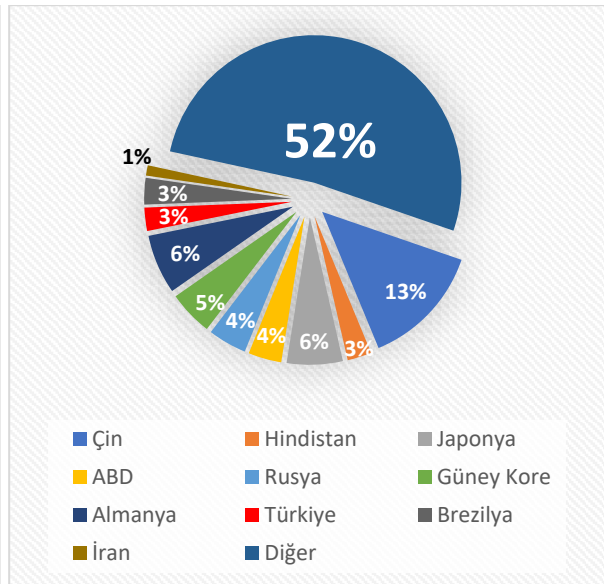
Türkiye'nin demir-çelik endüstrisinin dünya genelindeki yerini anlamak adına Tablo 1'de verilen üretim rakamları, sektörün küresel düzeydeki rekabetçi zeminindeki konumunu açıklığa kavuşturuyor. Tablodan görüldüğü üzere, Türkiye, 35 milyon tonun üstünde üretim ile dünya demir-çelik üretiminde 8. sırada yer alırken, Çin'in bu alandaki liderliği dikkat çekiyor. Çin'in 1 milyar tonun üzerinde üretimi, diğer ülkelerle arasındaki belirgin farkı ortaya koyuyor. Hindistan, Japonya ve ABD gibi demir-çelik üretiminde önemli üreticilerle karşılaştırıldığında, Türkiye'nin sektördeki yerinin ve üretim kapasitesinin görece önemli olduğu görülmektedir. Ancak işletilebilir demir rezervi açısından, 122 milyon ton rezerv ile, Çin, Brezilya ve Hindistan'ın oldukça gerisinde olması ve yurtiçi ihtiyacının ancak %58,2'sini karşılıyor olması da Türkiye'nin demir-çelik sektöründe uluslararası düzeyde rekabet avantajını artırmak için stratejik planlamalar yapması gerektiğini gösteriyor.

Demir-çelik üretimindeki küresel dağılımı gösteren Şekil 2, sektördeki ana oyuncuların paylarını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Çin'in %16'lık büyük bir paya sahip olması, bu ülkenin demir-çelik üretimindeki lider konumunu bir kez daha vurguluyor. Bu payda, Çin'in dünya demir rezervindeki konumunun büyük rolü var. 2022 yılı sonu itibariyle Çin'in demir cevheri rezervi 16,25 mt şeklindedir. Dünyada çeşitli bölgelere yayılmış 180 mt un üzerinde demir cevheri olduğu tahmin ediliyor. Dolayısıyla, en büyük demir-çelik üreticisi konumundaki Çin bu rezervlerin %9'una sahipken Türkiye ise üretimde %2'lik bir pay ile bu sektörde önemli bir oyuncu olduğunu göstermesine rağmen rezervlerindeki kısıt nedeniyle, özellikle dışarıdan hurda demir ithal etmek zorunda kalıyor.

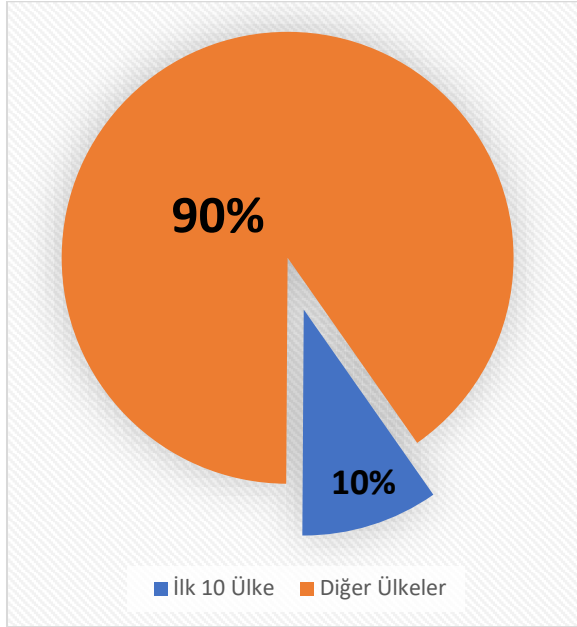
Şekil 2: 2022 Dünya Üretimi

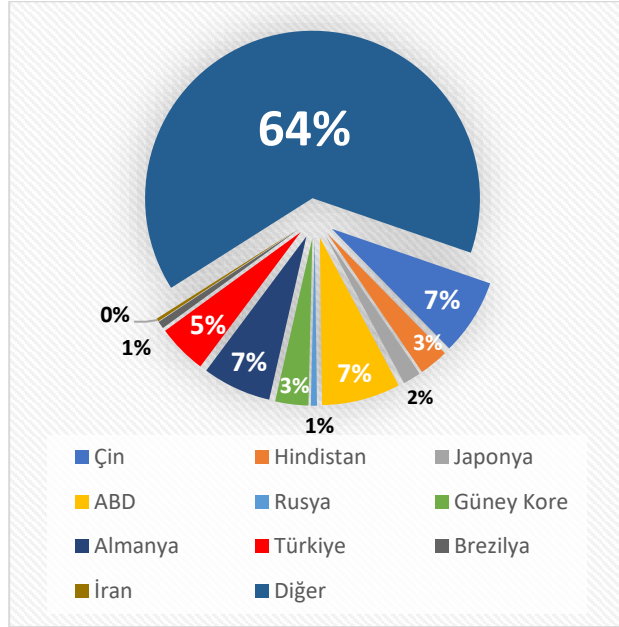
Şekil 3: 2022 Dünya Demir Çelik İhracatı

Şekil 4: 2022 Türkiye'nin İlk 10 Üretim Ülkesine
Yaptığı İhracat

Şekil 5: 2022 Dünya Demir Çelik İthalatı

Demir-çelik ihracatındaki küresel dağılımı gösteren ikinci grafik (Şekil 3), sektördeki ana ihracatçıların paylarını ortaya koymaktadır. Çin'in %13'lük büyük bir paya sahip olması, ülkenin demir-çelik ihracatındaki liderliğini vurgulamaktadır. Türkiye'nin demir çelik ihracatındaki %3'lük oranı, ülkenin demir-çelik ürünlerini dünya pazarında başarılı bir şekilde sattığını göstermektedir. Sektörün geniş çeşitliliği ve farklı ülkelerin bu ticarete aldıkları pay, 10 ülke haricinde %52 şeklindedir. Türkiye, %3'lük oranı ile, demir-çelik ihracatında hala önemli bir oyuncu olarak varlığını sürdürmekte ancak ilk sıradaki ülkelerle kıyaslandığında daha mütevazı bir düzeydedir. Çin gibi büyük oyunculara rağmen, ilk 10 ülke sıralamasında her anlamda varlığını sürdürüyor olması Türkiye'nin demir-çelik sektöründe rekabetçi konumunu sürdürmekteki kararlılığını ve bu anlamda potansiyeli olduğunu düşündürmektedir.

Üçüncü grafik (Şekil 4), Türkiye'nin 2022 yılı itibariyle diğer ülkelere demir-çelik ihracatını incelemektedir. Türkiye'nin, dünyadaki en büyük 10 demir-çelik üreticisine yönelik ihracatı %10'dur, diğer ülkelere yapılan ihracatı ise %90 olarak belirlenmiştir. Bu durum, Türkiye'nin demir-çelik ihracatında destinasyon olarak belirli bir odaklanma eğilimi sergilemediğini ve üretiminin sadece onda birlik kısmını dünyadaki büyük üreticilere yönelttiğinin gösteriyor. Kalan ülkelere yapılan ihracat, Türkiye'nin demir-çelik ürünlerini geniş bir coğrafyaya sunduğunu ve pazar çeşitlendirmesine önem verdiğini göstermektedir. Bu durum, Türkiye'nin demir-çelik sektöründe küresel bir oyuncu olma rolüne vurgu yapmaktadır.

Dördüncü grafikte (Şekil 5), dünya genelindeki demir-çelik ithalatının dağılımını görüyoruz. Bu grafiğe göre Türkiye'nin dünya ithalatındaki payı %5'dir. Bu oran, Türkiye'nin demir-çelik ithalatında yine önemli bir aktör olduğunu ve genel pazarın kayda değer bir dilimini temsil

ettiğini gösteriyor. Başka bir ifadeyle Türkiye demir-çelikte endüstri-içi ticaret görünümü sergilemektedir. Diğer taraftan; Çin, Hindistan, Japonya ve ABD gibi büyük oyuncu ülkelerin demir-çelik ithalatında da belirgin paylara sahip oldukları gözlemlenmektedir. Bu durum, tıpkı üretimde ve ihracatta olduğu gibi önde gelen bu ülkelerin demir-çelik ithalatında da etkili olduklarını ve küresel pazarda dış ticaret anlamında son derece önemli bir ağırlığa sahip olduklarını göstermektedir. Grafikte, bu 10 ülkenin dışında kalan diğer tüm dünya ülkelerinin toplam demir-çelik ithalat rakamının %64 olduğunu görüyoruz.

İhracat ve ithalat grafikleri beraber incelendiğinde (*Şekil 3* ve *Şekil 5*), demir-çelik ihracatında Türkiye'nin dünyada %3'lik bir paya sahip olması, ülkenin uluslararası pazarda etkin bir oyuncu olduğunu gösterirken, diğer taraftan demir-çelik ithalatında %5'lik bir paya sahip olması, Türkiye'nin özellikle, hurda demir ithalini ve yassı ürünlerdeki açığını göstermesi açısından önemlidir. Buna ilave olarak, Türkiye'nin son 20 yılda başat sektörlerden biri haline getirdiği inşaat sektörü talebini karşılamak için inşaat demiri ithal etmeye başlaması, ülkenin dünya ithalatındaki artan payını açıklamakta yardımcı olmaktadır

VERİ VE YÖNTEM

Bu çalışmada kullanılan genel ihracat ve ithalat verileri Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından sağlanmış geri kalan veriler ise uluslararası ticaretin detaylı analizini gerçekleştirmek amacıyla Trade Map adlı uluslararası bir kaynaktan temin edilmiştir. Veri setleri, Türkiye'nin demir-çelik sektöründeki ticaret dinamiklerini anlamak üzere 4-hane hassasiyetinde incelenmiştir. Analizin odak noktasını belirlemek adına 7 alt sektör seçilmiştir. Seçilen bu alt sektörler, 2003 yılında Türkiye'nin demir-çelik ihracatının genel toplamının %84,87'sini oluştururken, 2022 yılında bu oran %67,79'a gerilemiş ancak yine de sektörün ağırlıklı payını oluşturduğunu düşündüğümüz mal grupları olmuştur. Seçilen alt sektörlerin zaman içinde paylarındaki yükselmeler ya da düşüşler şeklindeki değişimleri, çalışmanın ana motivasyonunu oluşturmuş ve analizin bu alt sektörlerle odaklanmasını sağlamıştır. Bu seçim son 20 yılın demir-çelik ticaretini daha ayrıntılı bir şekilde incelememize olanak tanımaktadır.

Analizde kullanılan endekslerdeki ölçümler, uluslararası ticaret literatüründe kabul görmüş analiz araçlarıdır. Ticaret Uzmanlaşma Endeksi (TSI), Ticarete Katkı Endeksi (CTB) ve Balassa Endeksi, demir-çelik sektörünün uluslararası ticaretteki avantajlarını değerlendirmek ve sektörün rekabet gücünü anlamak adına kullanılan temel hesaplama yöntemleri olarak seçilmişlerdir. Bu üç endeks seçtiğimiz alt sektörlerde ne kadar uzmanlaştığımızı, ticaretimize nasıl katkı sağladığını ve dış ticarete neler yapabileceğini bizlere göstereceği için uluslararası ticaret literatüründe kabul görmüş metodolojilere dayanılarak seçilmiştir. Bu endekslerin her biri, sektörün uluslararası ticaret performansını ölçme konusundaki yaygın kullanımlarıyla dikkat çekmektedir. Bu kısımda, her bir endeksin tanımlarını yapacak, hesaplama yöntemlerini açıklayacak ve çalışmanın metodolojik temelini oluşturan adımları ele alacağız.

Gerçekleşen ticaret verileri yoluyla malların üretiminde ya da tüketiminde uzmanlaşma seviyesini ölçen ticari uzmanlaşma endeksi (TSI) şu şekilde hesaplanmaktadır (UNCTAD, 2015).

$$TSI_{ij} = \frac{X_{ij} - M_{ij}}{X_{ij} + M_{ij}}$$

Burada bahsedilen TSI_{ij} , belirli bir zaman diliminde (genellikle yıl olarak) j ülkesinin i malı için hesaplanan bir ticaret uzmanlaşma endeksidir. Bu endekste i belirli bir mal veya mal grubunu temsil ederken, j ise ülkeyi veya ülke gruplarını ifade eder. Formülde, X_{ij} , j ülkesinde i malının ihracatını, M_{ij} ise j ülkesinde i malının ithalatını temsil eder. -1 ile 1 arasında değişen bu endeksin pozitif değer alması halinde ülke ekonomisinin bu mal grubu için ihracatçı olduğu ve o mal grubu için üretimde uzmanlaştığını gösterir. Negatif değer ise ülkenin bu mal grubu için ithalatçı olduğunu ve o mal grubu için tüketimde uzmanlaştığını göstermektedir. Sonucun 0 çıkması halinde ise ihracat ve ithalatın eşitlendiği yani denge oluştuğunu gösterir.

Ticaret Dengesine Katkı Endeksi (CTB), bir ülkenin belirli bir mal veya sektördeki ticaret dengesinin genel ticaret dengesine olan katkısını ölçen bir endekstir. Bu endeks, bir mal veya sektördeki net ticaret fazlasının ya da açığının ülkenin toplam ticaret dengesine olan etkisini değerlendirmeye yardımcı olur. CTB'nin hesaplanması aşağıdaki formülle yapılır:

$$CTB_{ij} = \frac{X_{ij} - M_{ij}}{X_j + M_j} - \left(\frac{X_j - M_j}{X_j + M_j} \times \frac{X_{ij} + M_{ij}}{X_j + M_j} \times 100 \right)$$

Burada bahsedilen CTB_{ij} , belirli bir zaman diliminde (genellikle yıl olarak) j ülkesinin i malı için hesaplanan bir ticaret katkı endeksidir. Bu endeks için i belirli bir mal veya mal grubunu temsil ederken, j ise ülkeyi veya ülke gruplarını ifade eder. Formülde, X_{ij} , j ülkesinde i malının ihracatını, M_{ij} ise j ülkesinde i malının ithalatını temsil eder. X_j j ülkesinin toplam ihracatını, M_j ise j ülkesinin toplam ithalatını göstermektedir.

Pozitif bir CTB endeksi, ülkenin belirli bir mal veya sektörde ticaretin genel ticaret dengesine olumlu bir katkı sağladığını gösterir. Yani, bu mal veya sektördeki ticaret, ülkenin genel ticaret dengesini iyileştiriyor demektir. Pozitif CTB, ülkenin belirli bir mal veya sektörde daha fazla ihracat yaparak ticaret fazlası elde ettiği ve bu faaliyetin genel ticaret dengesine katkı sağladığı anlamına gelir. Negatif bir CTB endeksi ise ülkenin belirli bir mal veya sektörde ticaretin genel ticaret dengesine olumsuz bir etkisi olduğunu gösterir. Bu durumda, ülkenin bu mal veya sektördeki ticaret faaliyeti genellikle ticaret açığına neden olmaktadır ve bu, genel ticaret dengesine negatif bir etki yapmaktadır.

Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (AKÜ) yaklaşımı, ticaret sonrası verilerin gerçek biçimde karşılaştırmalı üstünlükleri gözlemleyebileceğini varsaymaktadır. Bu yaklaşım ile, ilgili mal ya da endüstri için Balassa ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olup olmadığını belirlemeye çalışmıştır. Balassa endeksi, bir ülkenin dış ticaretindeki uzmanlaşma

düzeyini ölçen bir endekstir. Bu endeks, bir ülkenin belirli bir mal veya sektördeki ihracatının, toplam ihracata oranını gösterir ve dış ticaret uzmanlaşmasını değerlendirmeye yönelik bir araçtır.

$$AKÜ_{ij} = \left(\frac{X_{ij}}{X_j} \right) / \left(\frac{X_{iw}}{X_w} \right)$$

Burada bahsedilen AKÜ_{ij} (Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi), belirli bir zaman diliminde (genellikle yıl olarak) j ülkesinin i malı için hesaplanan bir endeksidir. Bu endeks için i belirli bir mal veya mal grubunu temsil ederken, j ise ülkeyi veya ülke gruplarını ifade eder. Formülde, X_{ij}, j ülkesinde i malının ihracatını, X_j j ülkesinin toplam ihracatını temsil eder. X_{iw} dünya toplam demir çelik ihracatını, X_w ise dünya toplam ihracatını göstermektedir. AKÜ endeksi 0 ile 1 arasında ise rekabet dezavantajı, 1 ile 2 arasında ise zayıf rekabet gücü, 2 ile 4 arasında ise orta düzey rekabet gücü ve 4'den büyük olması ise ülkenin söz konusu malda güçlü bir rekabet avantajına sahip olduğunu gösterir. (Coxhead, 2007)

ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu bölüm, Türkiye'nin demir-çelik sektörünün ticaret performansının farklı endeksler yardımıyla bir analizini sunmaktadır.

Elde edilen bulgular, sektörün uluslararası ticaret dinamikleri içindeki konumunu anlamamıza olanak sağlamaktadır. Bulguların anlamlandırılması, sektörün küresel rekabet bağlamında ne şekilde pozisyon aldığını belirlemeye yöneliktir. Ayrıca, tüm bu endeksler üzerinden demir çeliğin alt sektörlerine ait uzmanlaşma dinamikleri de analiz edilerek, Türkiye'nin demir-çelik sektöründe öne çıkan avantajlarını ve zorluklarını daha yakından anlamamıza katkı sağlayacaktır.

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

2003 yılında 4 alt digit 7 alt sektör ihracat genel toplamın %84,87'sini oluşturmaktadır.
2022 yılında aynı 7 alt sektör ihracat genel toplamının %67,79'una denk gelmektedir.

Tablo 2: 2022 Türkiye İhracat Rakamları

ÜLKELER	TOPLAM DEMİR ÇELİK İHRACAT RAKAMLARI (*BİN- ABD DOLARI)	TÜRKİYE'NİN ÜLKELERE GÖRE DEMİR ÇELİK İHRACATI (*BİN- ABD DOLARI)	TÜRKİYE'NİN ÜLKELERE SATTIĞI 7202 (Ferro alaşımlar) (*BİN- ABD DOLARI)	TÜRKİYE'NİN ÜLKELERE SATTIĞI 7204 (Demirli atık ve hurdalar; Demir veya çelikten hurda külçelerin yeniden eritilmesi (cüruf, tufal ve diğerleri hariç) (*BİN- ABD DOLARI)	TÜRKİYE'NİN ÜLKELERE SATTIĞI 7207 (Demir veya alaşımsız çelikten yarı mamul ürünler) (*BİN- ABD DOLARI)	TÜRKİYE'NİN ÜLKELERE SATTIĞI 7208 (Genişliği>= 600 mm olan, sıcak haddelenmiş, kaplanmamış, demir veya alaşımsız çelikten yassı haddelenmiş ürünler) (*BİN- ABD DOLARI)	TÜRKİYE'NİN ÜLKELERE SATTIĞI 7210 (Genişliği>= 600 mm olan, sıcak haddelenmiş veya soğuk haddelenmiş, demir veya alaşımsız çelikten yassı haddelenmiş ürünler) (*BİN- ABD DOLARI)	TÜRKİYE'NİN ÜLKELERE SATTIĞI 7213 (Demir veya alaşımsız çelikten çubuklar ve çubuklar, sıcak haddelenmiş, düzensiz sarılmış bobinler halinde) (*BİN- ABD DOLARI)	TÜRKİYE'NİN ÜLKELERE SATTIĞI 7214 (Demir veya alaşımsız çelikten çubuklar ve çubuklar, dövme, sıcak haddelenmiş, sıcak çekilmişten daha ileri işlem görmemiş) (*BİN- ABD DOLARI)
Dünya	14.628.379		431.681	294.602	491.567	1.747.220	1.826.051	916.067	4.209.812
1. İsrail	265.253	1.192.328	406	0	5	67.009	40.791	214.806	752.569
2. İtalya	22.206.530	971.093	71.347	666	16.269	255.353	91.958	31.693	17.081
3. Romanya	3.508.018	812.325	114	167	6.172	26.912	161.675	101.189	138.334
4. ABD	20.891.807	673.684	67.602	87	209	7.943	178.235	4.606	285.804
5. Fas	106.870	547.479	2.965	0	247.281	41.381	29.134	37.481	32.511

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

*2022

*Türkiye'nin demir çelik ithalatı

Kaynak: https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c%7c72%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1

Tablo 3: 2003 Türkiye İhracat Rakamları

ÜLKELER	TOPLAM DEMİR ÇELİK İHRACAT RAKAMLARI (*BİN- ABD DOLARI)	TÜRKİYE'NİN ÜLKELERE GÖRE DEMİR ÇELİK İHRACATI (*BİN- ABD DOLARI)	TÜRKİYE'NİN ÜLKELERE SATTIĞI 7202 (Ferro alaşımlar) (*BİN- ABD DOLARI)	TÜRKİYE'NİN ÜLKELERE SATTIĞI 7204 (Demirli atık ve hurdalar; Demir veya çelikten hurda külçelerin yeniden eritilmesi (cüruf, tufal ve diğerleri hariç) (*BİN- ABD DOLARI)	TÜRKİYE'NİN ÜLKELERE SATTIĞI 7207 (Demir veya alaşımsız çelikten yarı mamul ürünler) (*BİN- ABD DOLARI)	TÜRKİYE'NİN ÜLKELERE SATTIĞI 7208 (Genişliği>= 600 mm olan, sıcak haddelenmiş, kaplanmamış, demir veya alaşımsız çelikten yassı haddelenmiş ürünler) (*BİN- ABD DOLARI)	TÜRKİYE'NİN ÜLKELERE SATTIĞI 7210 (Genişliği>= 600 mm olan, sıcak haddelenmiş veya soğuk haddelenmiş, demir veya alaşımsız çelikten yassı haddelenmiş ürünler) (*BİN- ABD DOLARI)	TÜRKİYE'NİN ÜLKELERE SATTIĞI 7213 (Demir veya alaşımsız çelikten çubuklar ve çubuklar, sıcak haddelenmiş, düzensiz sarılmış bobinler halinde) (*BİN- ABD DOLARI)	TÜRKİYE'NİN ÜLKELERE SATTIĞI 7214 (Demir veya alaşımsız çelikten çubuklar ve çubuklar, dövme, sıcak haddelenmiş, sıcak çekilmişten daha ileri işlem görmemiş) (*BİN- ABD DOLARI)
Dünya	2.969.012		31.665	35.519	746.274	114.368	96.016	323.179	1.172.968
6. İsrail	54.087	167.106	0	0	64.048	859	9.494	11.078	66.135
3. İtalya	5.507.382	218.481	4.174	0	22.538	26.477	4.102	58.212	78.485
21. Romanya	1.399.319	34.663	680	0	1	2.329	11.362	0	554

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

4. ABD	6.634.306	201.913	65	337	0	32.096	4.331	94.482	42.775
22. Fas	68.997	29.458	28	0	10.375	6	391	8	5.235
*2003									
*Türkiye'nin demir çelik ithalatı									

Kaynak: https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c%7c72%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1

Tablo 4: 2022 Türkiye İthalat Rakamları

ÜLKELER	TOPLAM DEMİR ÇELİK İTHALAT RAKAMLARI (*BİN- ABD DOLARI)	TÜRKİYE'NİN ÜLKELERE GÖRE DEMİR ÇELİK İTHALATI (*BİN- ABD DOLARI)	TÜRKİYE'NİN ÜLKELERDEN ALDIĞI 7202 (Ferro alaşımlar) (*BİN- ABD DOLARI)	TÜRKİYE'NİN ÜLKELERDEN ALDIĞI 7204 (Demirli atık ve hurdalar; Demir veya çelikten hurda külçelerin yeniden eritilmesi (cüruf, tufal ve diğerleri hariç) (*BİN- ABD DOLARI)	TÜRKİYE'NİN ÜLKELERDEN ALDIĞI 7207 (Demir veya alaşımsız çelikten yarı mamul ürünler) (*BİN- ABD DOLARI)	TÜRKİYE'NİN ÜLKELERDEN ALDIĞI 7208 (Genişliği>= 600 mm olan, sıcak haddelenmiş, kaplanmamış, demir veya alaşımsız çelikten yassı haddelenmiş ürünler) (*BİN- ABD DOLARI)	TÜRKİYE'NİN ÜLKELERDEN ALDIĞI 7210 (Genişliği>= 600 mm olan, sıcak haddelenmiş veya soğuk haddelenmiş, demir veya alaşımsız çelikten yassı haddelenmiş ürünler) (*BİN- ABD DOLARI)	TÜRKİYE'NİN ÜLKELERDEN ALDIĞI 7213 (Demir veya alaşımsız çelikten çubuklar ve çubuklar, sıcak haddelenmiş, düzensiz sarılmış bobinler halinde) (*BİN- ABD DOLARI)	TÜRKİYE'NİN ÜLKELERDEN ALDIĞI 7214 (Demir veya alaşımsız çelikten çubuklar ve çubuklar, dövme, sıcak haddelenmiş, sıcak çekilmişten daha ileri işlem görmemiş) (*BİN- ABD DOLARI)
Dünya	28.366.867		1.244.248	9.719.324	3.139.294	4.257.084	989.963	362.523	112.384
1. Rusya	5,925,008	4.789.300	107.113	223.400	2.164.794	937.771	14.887	94.396	18.572

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

2. Çin	43.662.135	3.488.691	215.610	209	50.732	728.296	185.942	3.739	4.319
3. ABD	44.933.026	1.998.961	556	1.909.737	175	3.535	3.618	17	214
4. Kore	18.943.803	1.401.031	43.884	783	1	316.215	301.779	14.874	2.236
5.Hollanda	13.282.044	1.302.661	2.090	1.022.525	27.611	99.018	88.812	2.756	75

***2022**

***Türkiye'nin demir çelik ithalatı**

Kaynak: https://www.trademapp.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c%7c72%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1

Tablo 5: 2003 Türkiye İthalat Rakamları

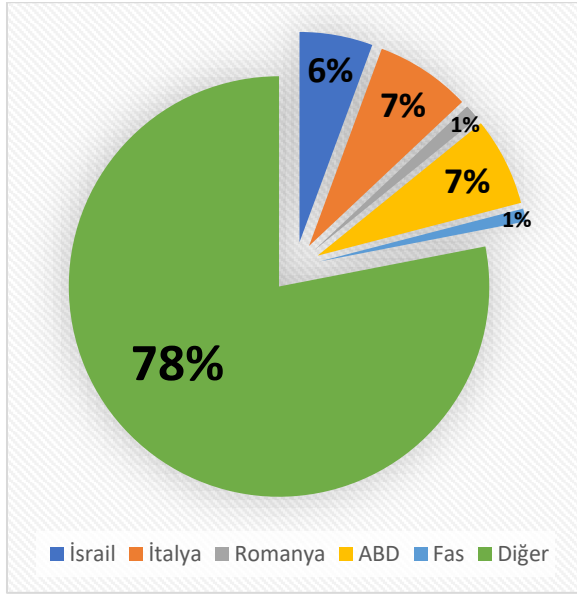
ÜLKELER	TOPLAM DEMİR ÇELİK İTHALAT RAKAMLARI (*BİN- ABD DOLARI)	TÜRKİYE'NİN ÜLKELERE GÖRE DEMİR ÇELİK İTHALATI (*BİN- ABD DOLARI)	TÜRKİYE'NİN ÜLKELERDEN ALDIĞI 7202 (Ferro alaşımlar) (*BİN- ABD DOLARI)	TÜRKİYE'NİN ÜLKELERDEN ALDIĞI 7204 (Demirli atık ve hurdalar; Demir veya çelikten hurda külçelerin yeniden eritilmesi (cüruf, tufal ve diğerleri hariç) (*BİN- ABD DOLARI)	TÜRKİYE'NİN ÜLKELERDEN ALDIĞI 7207 (Demir veya alaşımsız çelikten yarı mamul ürünler) (*BİN- ABD DOLARI)	TÜRKİYE'NİN ÜLKELERDEN ALDIĞI 7208 (Genişliği>= 600 mm olan, sıcak haddelenmiş, kaplanmamış, demir veya alaşımsız çelikten yassı haddelenmiş ürünler) (*BİN- ABD DOLARI)	TÜRKİYE'NİN ÜLKELERDEN ALDIĞI 7210 (Genişliği>= 600 mm olan, sıcak haddelenmiş veya soğuk haddelenmiş, demir veya alaşımsız çelikten yassı haddelenmiş ürünler) (*BİN- ABD DOLARI)	TÜRKİYE'NİN ÜLKELERDEN ALDIĞI 7213 (Demir veya alaşımsız çelikten çubuklar ve çubuklar, sıcak haddelenmiş, düzensiz sarılmış bobinler halinde) (*BİN- ABD DOLARI)	TÜRKİYE'NİN ÜLKELERDEN ALDIĞI 7214 (Demir veya alaşımsız çelikten çubuklar ve çubuklar, dövme, sıcak haddelenmiş, sıcak çekilmışten daha ileri işlem görmemiş) (*BİN- ABD DOLARI)

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

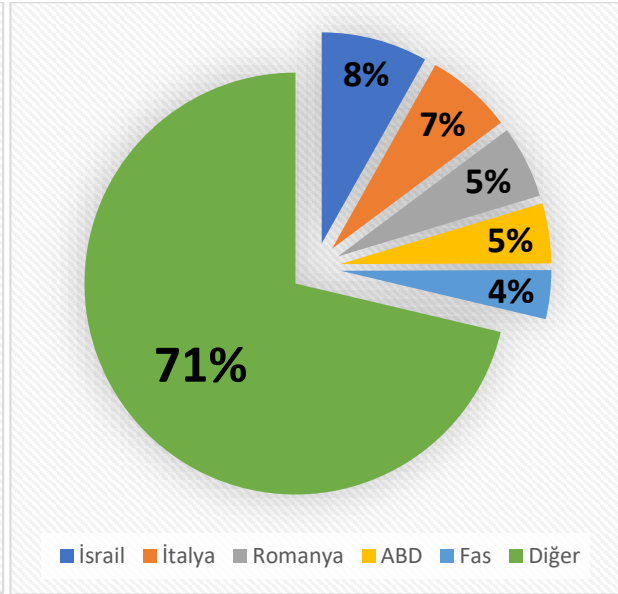
Dünya	4.747.844		167.236	1.855.776	392.722	864.469	314.778	85.809	7.577
1. Rusya	658,701	831.631	6.467	295.848	183.697	149.735	6.419	1.931	715
28. Çin	22,222,781	15.902	7.217	0	0	5.274	19	0	13
12. ABD	10,946,596	126.609	195	112.690	0	3.434	647	0	25
16. Kore	8.207.609	62.848	473	0	0	28.407	21.430	9	0
7. Hollanda	3.686.047	271.527	2.517	202.363	521	49.463	10.705	0	3
*2003									
*Türkiye'nin demir çelik ithalatı									

Kaynak: https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c%7c72%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1

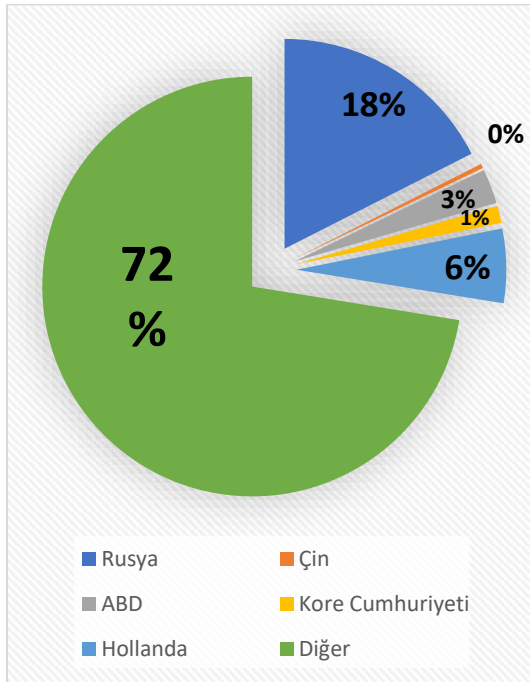
Şekil 6: Türkiye 2003 İhracat Rakamları

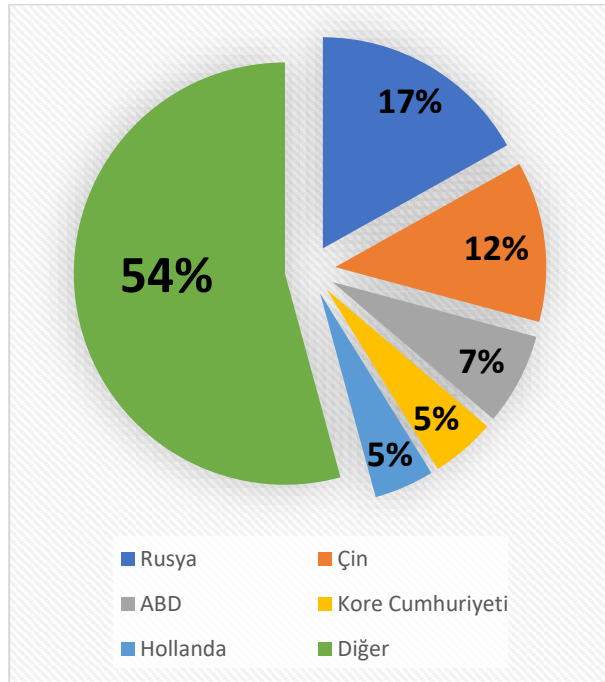
Şekil 7: Türkiye 2022 İhracat Rakamları

Şekil 8: Türkiye 2003 İthalat Rakamları

Şekil 9: Türkiye 2022 İthalat Rakamları

Türkiye'nin demir-çelik sektörü ihracatında, İsrail ile olan artış, 2022 yılında toplam ihracattaki %8'lik pay ile belirgin hale gelmiştir. İtalya ile sürdürülen ticaretin, Türkiye'nin demir-çelik sektöründeki genel performansına önemli bir katkı sağladığı gözlemlenmekte ve ikili ilişkilerin aynı şekilde (%7) devam ettiğini göstermektedir. En çok ihracat gerçekleştirdiğimiz dördüncü ülke olan İtalya'ya ihraç ettiğimiz çelik ürünleri genelde yassı sıcak, yassı soğuk, yassı kaplama ve dikişli boru şeklindedir. Türkiye'nin Romanya'ya ihracatı %1'den %5'e yükselmiş ve

Romanya'ya ihracatta demir çelik ilk sırada yer alan bir ihraç ürünü olmuştur. Türkiye'nin demir-çelik sektöründe bu ülke ile güçlü ve etkili bir ticaret ilişkisi kurduğunu gösterir.

Öte yandan, Türkiye'nin demir-çelik sektöründeki ABD ile ihracatının %7'den %5'e düşmüş olması Trump döneminde uygulanan ticaret politikalarının etkisiyle açıklanabilir. 2003-2015 yılları arasında ABD, Türkiye'nin demir-çelik ürünlerini ithal ederken, Türkiye de ABD'den demir-çelik ürünleri ithal ediyordu. Bu dönemde korumacı önlemler daha düşüktü ancak 2015 sonrasında özellikle Trump döneminde, ABD'nin ticaret politikasında korumacı eğilimlerinin artmasıyla birlikte Türkiye'nin demir-çelik sektöründe bu ülkeyle olan ticaret dinamikleri değişmiş, bu dönemde gümrük vergilerinin artırılması ve çelik ithalatına getirilen kısıtlamalar, Türkiye'nin ABD pazarındaki pozisyonunu etkilemiştir. Özellikle çelik ve alüminyuma getirilen ek vergiler (demir-çelik ithalatında yüzde 25, alüminyum ithalatında ise yüzde 10 olarak belirlenen ek gümrük vergileri), uluslararası ticarete dengeleri değiştirerek, diğer ülkelerle olan ticaret ilişkilerini de etkilemiştir. ABD'nin bu sanayii dalı için genel olarak uygulamaya koyduğu korumacılık önlemleri dışında, iki ülke arasında “Branson krizi” olarak adlandırılan konjonktürel engel de Türkiye'nin demir-çelik ihracatında etkili olmuştur. ABD rahip Branson bahanesiyle, 2018'de Türkiye'de ithal ettiği çeliğe uyguladığı gümrük vergisini %25'den %50'ye çıkartmış, kriz çözüldükten sonra 2019'da yeniden %25'e indirmiştir. Türkiye'nin ek vergilerden etkilendiği spesifik zaman dilimi aylık bazda göz önünde bulundurulduğunda ise Türkiye'nin ek vergiler sonrası Amerikan pazarındaki kaybının 348 milyon dolar düzeyinde olduğu hesaplandı. Ayrıca Türkiye'nin bu dönemde en çok “köşeli çubuk demir” ürününün ihracatında düşüş yaşadığı tespit edildi (TEPAV, 2019). Türkiye'nin demir-çelik ürünleri ihracatında Fas ile olan ticaretin zaman içinde önemli bir artış gösterdiğini görüyoruz. 2003 yılına göre Fas'ın toplam ihracattaki payının dört kat artmış olmasının temel sebeplerinden biri, her iki ülkenin de ekonomik büyümesi -Fas 2003-2022 büyüme ortalaması %3,57, Türkiye 2003-2022 büyüme ortalaması %5,49- (World Bank) olmuştur. Ayrıca, demir-çelik sektöründeki teknolojik gelişmeler ve talepteki artış, ticaretin ivme kazanmasında etkili olmuştur. İki ülke arasında kurulan iş birliği anlaşmaları¹ ve yatırım teşvikleri de bu artışın arkasındaki faktörlerden biridir. Fas ile demir-çelik ticaretinde Türkiye'nin lehine olan bu tabloyu, Türkiye'nin demir-çelik sektörü için Afrika'ya açılma politikasının bir sonucu olarak da yorumlayabiliriz. Son olarak, Türkiye'nin diğer ülkelere yönelik demir-çelik sektörü ihracatındaki %71'lik pay, 2003 ile kıyaslandığında azalmıştır. Bu durum, Türkiye'nin demir-çelik sektöründe küresel ticaret dinamiklerindeki değişimlere adapte olma ve rekabet avantajlarını değerlendirme ihtiyacını ortaya koyabilir. Azalan pay, daha fazla ülkeye ürünlerini

¹ Ülkemiz tarafından, Fas menşeli sanayi ürünleri için uygulanan gümrük vergileri ve eş etkili vergiler STA'nın yürürlüğe girdiği 2006 yılında kaldırılırken, Fas kademeli olarak söz konusu indirimleri gerçekleştirmiş ve 2016 yılı itibariyle iki taraf da sanayi ürünlerindeki vergileri bazı istisnalar dışında sıfırlamıştır. Mevcut durumda, Fas tarafından korunma önlemi, antidamping veya ilave gümrük vergisi uygulanan ürün grupları sıcak sac, soğuk sac, kaplamalı ahşap paneller, çelik ve demir boruları, tekstil ve hazır giyim, galvanizli teller ve inşaat demiri ve filmaşındır.

ihraç edebileceğini ve daha rekabetçi bir konuma geldiğini bizlere sunmaktadır. (Şekil 6- Şekil 7)

Türkiye'nin demir-çelik ithalatındaki Rusya'nın 2022 yılındaki %17'lik payı, ülkenin bu kaynaktan önemli ölçüde malzeme tedarik ettiğini göstermektedir. Ancak, 2003 yılına kıyasla %18'den %17'ye düşen bu pay, Türkiye'nin demir-çelik ithalatında çeşitliliği artırmaya veya diğer tedarikçilerle ticaret ilişkilerini güçlendirmeye yönelik çabalarının bir yansıması olarak düşünülebilir. Uzun süredir Rusya'dan yapılan yüksek miktartlı düşük fiyatlı ithalatın sıkıntısından şikayetçi olan çelik üreticileri birliği, alışımsız çelikten yarı mamuller, dökme demir, demir veya çelik döküntüleri veya bunların eritilmesinden elde edilen külçe şeklinde Rusya'dan ithal edilen demir-çelik ürünlerinin rahatlıkla Türkiye'de üretilebileceğinden bahsetmektedirler (celik.org.tr) Türkiye'nin demir-çelik ithalatında Çin'in 2022 yılındaki %12'lik payı, yine bu ülkenin Türkiye'nin demir-çelik talebinde önemli bir tedarikçi olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle 2003 yılında Çin'in payının %0,3 ve sıralamada da 28. sırada olduğu düşünüldüğünde, Çin'in Türkiye pazarındaki etkileyici yükselişi ortaya çıkmaktadır. Çin'in bu kadar aşırı yükselmesinin ve Türkiye'yi ithalata sürükleyen ana faktörlerinden biri, Çin'in düşük maliyetli demir-çelik ürünlerini sunabilmesidir. Bu durum, Türkiye'nin Çin'den demir-çelik ithalatını artırmasına neden olmuştur. Rekabetçi fiyatlar konusunda, Çin'in demir-çelik ürünleri genellikle düşük maliyetle üretim yapabilme kabiliyetine dayanmaktadır. Çeşitli nedenlerle, işgücü maliyetleri, üretim teknolojileri ve hammadde erişimi gibi faktörler, Çin'in demir-çelik ürünlerini daha uygun fiyatlarla piyasaya sunmasına imkân tanımaktadır. Türkiye'de sektörün içinden gelen seslere kulak verildiğinde Çinli üreticilerin, maliyetleri daha da aşağı çekmek için çok farklı uygulamalar geliştirdiği söylenmektedir. Örneğin, sıcak cüruftan atık ısının dahi geri kazanılmaya başlandığı Çin'de, ezberleri bozan teknolojik gelişmelerin yaşandığı belirtilmektedir (Matil.org, 2016). Ayrıca, Çin ile Türkiye arasında yapılan serbest ticaret anlaşmaları ve Çin'in agresif ticaret politikası, Türk şirketlerinin Çin'den demir-çelik ürünleri ithalatını tercih etmeleri ile sonuçlanmaktadır.

Türkiye'nin demir-çelik ithalatında ABD'nin 2022 yılındaki %7'lik payı, bu ülkenin de Türkiye'nin demir-çelik talebinde başat aktörlerden biri olduğunu göstermektedir. Özellikle 2003 yılında %3'lük bir payla 12. sırada yer alması, ABD'nin Türkiye pazarında daha belirgin bir rol oynamaya başladığını vurgular. Türkiye'nin demir-çelik ithalatında Kore Cumhuriyeti'nin 2022 yılındaki %5'lik payı ile 4. sırada olması bu ülkenin Türkiye'nin demir-çelik talebinde başvurduğu ülkelerden biri olduğunu bizlere göstermektedir. Özellikle 2003 yılında sadece %1'lik bir payla 16. sırada yer alması, Kore Cumhuriyeti'nin Türkiye pazarında önemli bir artış kaydettiğini göstermektedir. Kore'nin son yıllarda, özellikle yassı ürünlerde artan ihracatının destinasyonlarından birinin Türkiye olmasının ardında, Kore'nin Avrupa Birliği'ne satışta Türkiye'yi basamak olarak kullanması olarak yorumlanabilir.

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

Türkiye'nin demir-çelik ithalatında Hollanda'nın payı ele aldığımız dönem içerisinde %6'dan %5'e düşmüştür. Ancak, 2003 yılına kıyasla Hollanda'nın toplam demir-çelik ithalatındaki %6'lık payının düşmüş olması, bu süre zarfında Hollanda'nın Türkiye'ye olan demir-çelik tedarikinde sorunlar olduğunu bizlere göstermektedir. Türkiye'nin bu süreçte, daha ucuza ithal etme olanağı bulduğu Çin pazarına yönelmesi, Hollanda ile olan ithalat payındaki azalışın temel nedenlerinden biri olarak açıklanabilir. Son olarak, Türkiye'nin 2003 yılında %72 olan diğer ülkelerden ithalatı 2022'de %54'e düşmüştür. Bu payının azalması dikkat çekicidir. İlk 5 ülkeden neredeyse yarı yarıya ithalat yapıldığını gösterir. Bu, dünyada söz sahibi bu ülkelerin Türkiye pazarına daha çok nüfuz ettiklerini ve Türkiye'nin bazı ürünlerde bu ülkelerle olan bağımlılığını göstermektedir. Dolayısıyla, bu ülkelerle yaşanabilecek herhangi bir olumsuzlukta, ürün tedariki açısından problem ortaya çıkabilir. Nitekim, yukarıda bahsedildiği gibi, Türkiye'nin geçmişte ABD ile Trump döneminde yaşadıkları düşünülürse, bu tür ortamların çok da istisnai olmadığı anlaşılır. Dolayısıyla ithal edilecek ürünlerin çeşitlendirilmesi kadar ithal edilecek ülke çeşitlendirmesi de stratejik açıdan önemli kabul edilmelidir. (Şekil 8- Şekil 9)

Tablo 6: Demir Çelik 2003-2022 Endeksler

	Ticaret Uzmanlaşma Endeksi	Ticaret Uzmanlaşma Endeksi	Ticaret Dengesine Katkı Endeksi	Ticaret Dengesine Katkı Endeksi	Balassa Endeks	Balassa Endeks
	2003	2022	2003	2022	2003	2022
Türkiye	-0,23051	-0,31954	1,23849	1,21137	2,89146	2,46927
7202	-0,6816	-0,48485	0,03115	0,04677	0,59109	0,79089
7204	-0,96244	-0,94116	0,29166	0,27206	0,43848	0,56603
7207	0,31041	-0,72923	0,18808	0,09989	10,12441	1,34601
7208	-0,76632	-0,41801	0,15260	0,16821	0,83498	2,18827
7210	-0,53253	0,29693	0,06486	0,08215	0,71565	2,55537
7213	0,58038	0,43293	0,06848	0,03758	8,79718	4,74117
7214	0,98716	0,94808	0,20180	0,13064	25,64743	15,40227
7216	0,47272	0,67208	0,03539	0,05762	3,77692	7,19995
7219	-0,88302	-0,55929	0,04086	0,07895	0,15462	1,27758
7209	-0,26069	-0,19891	0,06899	0,03347	2,06462	2,40458
7228	-0,31609	-0,17802	0,01305	0,02366	1,18024	2,17327
7229	0,48267	0,75809	0,00173	0,01030	1,67078	8,17520
7217	-0,16171	0,36327	0,00748	0,01238	1,06241	2,23560
7225	-0,62998	-0,79622	0,01572	0,07038	0,37110	0,63786
7211	-0,86633	0,29466	0,01463	0,00780	0,33385	2,67119
7212	-0,22817	0,27771	0,00361	0,00730	0,63821	1,85702
7224	0,60316	0,07468	0,00382	0,00774	2,65144	3,46340
7215	-0,84704	0,43812	0,00307	0,00576	0,18347	3,77982
7226	-0,89828	-0,24183	0,00265	0,00394	0,08109	1,03976
7220	-0,90592	-0,68854	0,00809	0,00791	0,15130	0,58838

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

7222	-0,79773	-0,78911	0,00467	0,00710	0,20930	0,30421
7227	-0,99891	-0,75886	0,00368	0,00466	0,00207	0,45250
7205	-0,55566	-0,23811	0,00134	0,00150	0,50874	0,80652
7201	-0,96858	-0,97412	0,00778	0,02205	0,06938	0,14029
7218	0,09895	-0,89565	0,00002	0,00154	0,00666	0,04336
7223	-0,96204	-0,93311	0,00182	0,00238	0,03864	0,09296
7206	0,9646	-0,93728	0,00001	0,00017	0,09221	0,00817
7203	-0,98675	-0,99978	0,00135	0,00744	0,01072	0,00055
7221	-1	-0,99401	0,00007	0,00003	0	0,00014

Ticaret Uzmanlaşma Endeksi

2003 yılında toplam demir çelikte -0,23051 olan endeks değeri, Türkiye'nin demir-çelik sektöründe ithalatçı olduğunu ve hala dışarıya bağımlı olduğumuzu gösteriyor. 2022 yılında endeks değerinin -0,31954'e düşmüş olması, Türkiye'nin bu sektördeki uzmanlaşma eğiliminin zaman içinde daha da azaldığını ifade etmektedir. Bu durum, Türkiye'nin demir-çelik ürünlerini üretimde ve ticaretle diğer ülkelerle karşılaştırılabilir şekilde daha az tercih ettiğini veya bu ürünleri ithal etmenin daha uygun olduğunu gösterir. Nitekim, sektörde egemen olan “Çin etkisi” düşünüldüğünde bu sonuç çok da şaşırtıcı değildir. Ancak yine de sonuçları yorumlarken, bu verilerin tek başına değerlendirilmemesi ve diğer ekonomik, politik ve ticaret faktörlerinin dikkate alınması önemlidir. Ayrıca, demir-çelik sektöründeki uzmanlaşma eğilimi, sektördeki özel dinamiklere bağlı olarak değişebilir. Demir-çelik sektöründeki uzmanlaşma eğilimini etkileyen özel dinamikler, sektöre özgü faktörler ve içsel dinamikler olarak tanımlanabilir. Bunlar teknolojik gelişmeler, hammadde ve enerji kaynaklarına erişim, küresel talep ve piyasa koşulları, ticaret politikaları ve işgücü yetenekleri olarak sıralanabilir. Türkiye'nin demir-çelik sektöründeki uzmanlaşma eğilimi, bu faktörlerin bir kombinasyonu ile şekillenmektedir.

Toplam demir-çelik sektörünün genel olarak uzmanlaşma endeksindeki zayıflığına karşın, bazı alt ürünlerde sektörün negatif değerlere rağmen gücünü artırma eğiliminde olduğu saptanmıştır. 7202 (Demir Çelik Çubuklar), 7204 (Demir Çelik Levhalar) ve 7208 (Dökme Demir) alt ürünlerinde 2003 yılı ve 2022 yılı endekslerine bakıldığında Türkiye'nin demir-çelik ürünleri ticaretindeki uzmanlaşma düzeyinin zaman içinde arttığı görülmektedir. Ancak, endeks değeri hâlâ negatif olduğu için, Türkiye'nin demir-çelik ürünleri ticaretinde genel olarak ithalatçı bir konumda olduğunu söyleyebiliriz.

2003 yılında 0,31041 olan 7207 (Demir Çelik Tel Ürünleri) kodlu ürünün endeks değeri, Türkiye'nin 7207 kodlu demir-çelik ürünleri ticaretinde pozitif bir uzmanlaşma sergilediğini göstermektedir. Pozitif bir endeks değeri, Türkiye'nin bu dönemde söz konusu demir-çelik ürünleri üretiminde uzmanlaştığını ve uluslararası piyasalarda rekabet avantajına sahip olduğunu gösterir. Ancak, 2022 yılına gelindiğinde bu ürünün endeks değeri -0,72923'e düşmüştür. Bu dramatik düşüş Türkiye'nin bu üründe ithalatçı konuma geçtiğini

göstermektedir. Bunun sebeplerini araştırdığımızda karşımıza ilk olarak, sektördeki firmaların yeterli miktarda yatırım alamamış olduğu ortaya çıkmaktadır. “*Sektörün yatırım desteği alamamasının arkasında, AKÇT Anlaşmasının olduğu gösteriliyor. AKÇT Anlaşmasının kapsamlı olarak yeniden gözden geçirilmesinin ve sektörün gerçek anlamda yatırım desteği alabilmesinin bu aşamada önemli olduğu*” belirtiliyor (Dünya Gazetesi, 2022). Demir çelik sektörü genellikle yüksek sermaye gerektiren bir alandır ve eğer Türkiye'deki firmalar bu alana gerekli yatırımları yapamamışsa, teknolojik yenilikleri takip etmekte zorlanabilirler. Bu durum uzmanlaşma düzeyinde bir düşüşe neden olabilir. İkinci olarak, sektördeki firmaların teknolojik gelişmeleri takip etme konusunda zayıf olmaları uzmanlaşma düzeyindeki gerilemenin bir diğer sebebi sayılır. Nitekim Türkiye yüksek teknolojlili ürünleri kullanma ve geliştirmede oranı yaklaşık yüzde üç (TÜİK, 2022) seviyelerindedir. Sürekli olarak değişen teknolojiye ayak uydurmak, rekabet avantajını korumak için uluslararası rekabetin de etkili olabileceği bir diğer faktördür. Eğer uluslararası rakipler daha rekabetçi fiyatlar veya üstün kalite sunuyorsa, Türk demir çelik tel ürünleri sektörü bu rekabet baskısına dayanmakta zorlanabilir ve uzmanlaşma düzeyi, bu örnekte görüldüğü gibi, düşmeye devam edebilir.

7210 (Düz Demir Çelik Ürünleri) kodlu demir-çelik ürünleri için ticaret uzmanlaşma endeksinin 2003'ten 2022'ye değişimini ele aldığımızda, dikkat çekici bir pozitif değişim yaşanmıştır. İlgili dönemde endeks -0,53253'ten 0,2969'a yükselmiştir. Negatiften pozitive dönüş şeklindeki bu artış, Türkiye'nin 7210 kodlu demir-çelik ürünleri konusundaki ticaret uzmanlığını görece artırdığını gösterir. Pozitif bir endeks, ülkenin bu ürün kategorisinde dünya ticaretinde daha spesifik bir rol oynadığını, belirli bir rekabet avantajına sahip olduğunu ve uluslararası pazarlarda daha etkin bir şekilde konumlanmaya başladığını gösterir. Bu belirgin artış, Türkiye'nin bu sektördeki uzmanlaşma düzeyini güçlendirdiğini açıkça göstermektedir. Bu artışta, Avrupa Birliği'nin talebindeki kayda değer artışın etkisi olabilir. Bu olumlu gelişme, sektöre yapılan teknolojik yatırımların ve başarılı stratejik değişikliklerin bir sonucudur. Buna spesifik bir örnek vermek gerekirse; ARC fabrikası geleceğe dönük yatırımları (Demir- Çelik Haberleri, 2023) ve KARDEMİR'in üretim hacmini artırmak üzere yeni fırın yatırımları (Ekonomim, 2024) bu başarılı teknolojilerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Teknolojilerin kullanımı ve etkili pazarlama stratejileri, Türkiye'nin düz demir çelik ürünleri üretiminde uluslararası alanda rekabet avantajı elde etmesine yardımcı olmuştur. Bu durum, sektördeki güçlü konumuyla birlikte Türkiye'nin küresel demir-çelik pazarındaki etkinliğini artırdığını göstermektedir.

7213 (Tellendirilmiş Demir Çelik Ürünleri) kodlu demir-çelik ürünleri için ticaret uzmanlaşma endeksinin 2003'ten 2022'ye değişimi ele alındığında, endeksin azaldığı görülmektedir. İlgili dönemde endeks 0,58038'den 0,43293'e düşmüştür. Bu durum, Türkiye'nin belirli bir demir-çelik ürün grubunda uzmanlaşma düzeyinin zaman içinde düşmesiyle birlikte, ülke daha farklı bir ürün grubuna yönelmiştir. Bu yönelme, farklı sektörlerde faaliyet gösterme ve çeşitli ürünleri uluslararası pazarda sunma anlamına gelir. Bu durum, ülkenin ticaret stratejisinin

çeşitlendiğini ve uluslararası ticarete daha genel bir pozisyon almaya çalıştığını gösterir. Sektöre özgü faktörler, talep ve arz koşulları, uluslararası rekabet, teknolojik gelişmeler veya ticaret politikalarındaki değişimler gibi etkenler, endekste bu düşüşü etkileyebilir. Örneğin Kayseri’de kurulu bulunan Mega Metal’in üretim tesisine 6 megavat (MW) kapasiteye sahip bir güneş santrali kurması (Ekonomim, 2023), üretim maliyetleri ve dolayısıyla rekabet pozisyonunu etkilemede küçük ama önemli adımlardır.

7214 (Diğer Demir Çelik Ürünleri²) kodlu demir-çelik ürünleri için ticaret uzmanlaşma endeksi, 2003 yılında 0,98716 değerinden, 2022 yılında 0,94808'e düştüğünü görüyoruz. Bu durum, Türkiye'nin bu ürün grubunda uzmanlaşma seviyesinin hala oldukça yüksek olduğunu gösteriyor. Endeks değerinin 1'e yakın olması, Türkiye'nin bu alandaki rekabet avantajını sürdürdüğünü ve bu ürün kategorisindeki faaliyetlerini etkili bir şekilde yönettiğini göstermektedir. Bu durum, Türkiye'nin diğer demir çelik ürünleri segmentinde rekabetçi bir konumda olduğunu ve uluslararası pazarda etkili bir şekilde varlık gösterdiğini vurgular. Ayrıca, endeks değerinin ele alınan oldukça uzun dönem zarfında çok da değişmemiş olması, sektördeki uzmanlığın dengeli ve istikrarlı olduğunu gösterir; bu da uzun vadede sürdürülebilir bir rekabet avantajına işaret edebilir.

Ticaret Dengesine Katkı Endeksi

Türkiye'nin demir çelik sektöründe dikkate değer katkı gösterdiği ürün grupları arasında 7202 (Demir Çelik Çubuklar), 7208 (Dökme Demir), 7210 (Düz Demir Çelik Ürünleri) ve 7216 (Demir Çelik Borular ve Profil Borular) yer almaktadır. 2003'ten 2022'ye olan süreçte, bu kategorilerin ticaret dengesine katkı endeksleri artış göstermiştir. Bu artışlar, söz konusu ürün gruplarında Türkiye'nin ticaret dengesine olumlu katkı sağladığını göstermektedir. Bu olumlu gelişmelerin arkasında, sektöre yapılan stratejik yatırımların yanı sıra teknolojik yeniliklere adaptasyon, rekabetçi fiyat politikaları ve küresel talep artışına hızlı yanıt verebilme kabiliyeti gibi faktörler etkili olmuştur. Örneğin, halen bünyesinde 5 yüksek fırını bulunan Kardemir, üretim kapasitesini artırmak için sürekli modernizasyon çalışmaları yapıyor. Ayrıca, 1,2 milyon ton/yıl kapasiteli yeni bir blum ve kütük döküm makinesinin kurulumu için de SMS ile bir anlaşma imzaladı. Bu birim, zamanı geldiğinde, şirketin ham çelik üretim kapasitesinin tamamını kullanmasına ve nihayetinde ray haddeleme kapasitesini artırmasına imkân sağlayacak bir yatırım olarak görülmektedir. (Ekonomim, 2022).

7204 (Demir Çelik Levhalar) ve 7213 (Tellendirilmiş Demir Çelik Ürünleri) kategorilerindeki ticaret dengesine katkı endeksleri incelendiğinde, her iki kategorinin de 2003 ile 2022 yılları arasında bir miktar düşüş yaşadığı gözlemlenmektedir. Tellendirilmiş Demir Çelik Ürünleri

² Bu kategori, belirli bir sınıflandırmaya girmeyen veya diğer alt kategorilere dahil edilmeyen geniş bir demir çelik ürün yelpazesini temsil eder. Çeşitli özel ürünleri içerir ve spesifik alt gruplandırmalara ait olmayan genel demir çelik ürünleri kategorisidir. Demir veya alaşımsız çelikten çubuklar olarak da bilinmektedir. (Ticaret Bakanlığı, 2023)

(7213) kategorisindeki endeks değeri 2003 yılında 0,06848 iken, 2022 yılında 0,03758'e gerilemiştir. Benzer şekilde, Demir Çelik Levhalar (7204) kategorisindeki endeks değeri 2003 yılında 0,29166 iken, 2022 yılında 0,27206'ya düşmüştür. Bu düşüşlerin temelinde, küresel ekonomik faktörler, pandemi etkisi ve uluslararası rekabetin artması gibi sektörel dinamikler bulunmaktadır. Özellikle Hindistan, Japonya ve ABD'nin 2003'e göre bu ürün grubundaki (7204) ihracat artışı son derece etkilidir. Talep ve arz dengesindeki bu değişimler, Türkiye'nin bu kategorilerdeki ticaret dengesine olan katkısını etkilemiştir.

Demir Çelik Tel Ürünleri (7207) ve Diğer Demir Çelik Ürünleri -Demir veya alaşımsız çelikten Çubuklar- (7214) kategorilerindeki ticaret dengesine katkı endeksleri incelendiğinde, 2003 yılında 7207'nin 0,18808 ve 7214'ün 0,20180 olarak ölçüldüğü, bu değerlerin 2022 yılında 7207 için 0,09989 ve 7214 için 0,13064'e düştüğü görülmektedir. Her iki kategoride de yaşanan bu negatif değişim, demir çelik ürünlerinin ticaret dengesine katkısının düştüğünü ve ithalat tarafının ağır bastığını göstermektedir. 7207 ve 7214 kategorilerinin düşen endeks değerlerinin ardında yatan nedenler arasında küresel talep dalgalanmaları -örneğin küresel çelik piyasasında, talep azlığı fiyatları baskılıyor. Türkiye'de üreticiler zor durumda, ABD ve Hindistan'da fiyatlar artıyor. Çin fiyatları sabit (Demir- Çelik, 2023).- rekabet koşulları, hammaddelerin fiyatlarındaki değişimler ve uluslararası ticaret politikalarındaki değişiklikler görülmektedir. Ayrıca, her iki kategorinin ürün özellikleri, kalite standartlarına uyum ve pazarlama stratejileri gibi içsel faktörler de endeks değerlerini etkileyebilir. Bu olumsuz eğilimlere karşı başarılı bir rekabet stratejisi geliştirmek için, sektörde faaliyet gösteren işletmelerin küresel pazar trendlerini dikkate alarak ürün portföylerini çeşitlendirmeleri, maliyet etkinliği sağlamaları ve pazarlama stratejilerini güçlendirmeleri önemlidir.

Balassa Endeksi (Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi)

7202 (Demir Çelik Çubuklar) ve 7204 (Demir Çelik Levhalar) kodlu sektörlerin Balassa Endeks değerleri, 2003 yılında sırasıyla 0,59109 ve 0,43848 iken, 2022 yılında 0,79089 ve 0,56603 olarak ölçülmüştür. Bu değerler, Türkiye'nin söz konusu sektörlerdeki dış ticaret uzmanlaşma düzeyinin zaman içinde arttığını göstermektedir. Ancak, elde edilen endeks değerleri hala 0 ile 1 arasında bulunmaktadır, ki bu da Türkiye'nin bu sektörlerde tam anlamıyla rekabet avantajı sağlayamadığını göstermektedir. Bu düşük endeks değerleri, sektörlerin uluslararası alanda tam anlamıyla uzmanlaşmadığını ve rekabet avantajlarının belirgin olmadığına işaret ediyor. Birinci sebep olarak, arz sıkıntısı görülmekte olup³ bu sektörlerin rekabet gücünü sınırlayabilir. İkinci olarak, pandemi, Süveyş Kanalı'nda yaşanan kaza ve Rusya- Ukrayna savaşı gibi nedenlerle uluslararası pazarlara erişimde yaşanan kısıtlamalar dış ticaretteki büyümeyi engelleyebilir. Üçüncü olarak, pandemiyle birlikte başlayan lojistik sorunlar nedeniyle

³ Türkiye spot piyasasında yerel inşaat demiri fiyatları arz sıkıntısı yaşamaktadır. Nitekim İÇDAŞ resmi inşaat demiri fiyatını 20\$/mt düşürerek 670\$/mt fabrika çıkışı seviyesine indirdi. Hatta İzmir Demir Çelik inşaat demiri için teklif vermeyi bıraktı. (Steel Orbis, 2022)

Uzakdoğulu tedarikçilerinin Avrupa'ya sağladığı ürünlerde hem fiyat artışları olmuş hem de teslim süreleri uzamıştır. Dolayısıyla bir yandan Avrupa'da büyük bir talep oluşurken, başta yarı iletken tedarikindeki sorunlar sebebiyle yaşanan üretimdeki duraklamalar olmak üzere küreselde artan enerji maliyetleri arz sıkıntısını ortaya çıkarmıştır (TÜDOKSAD, 2021).

7208 (Dökme Demir) ve 7210 (Düz Demir Çelik Ürünleri) sektörlerinin Balassa Endeks değerleri, 2003 yılında 0,83498 ve 0,71565 olarak belirlenmişken, 2022 yılında sırasıyla 2,18827 ve 2,55537'ye yükselmiştir. Bu değerlendirme, her iki sektörün de 0-1 arasında olan rekabet dezavantajından 2-4 arasında orta düzey rekabet gücüne geçiş gösterdiğini ortaya koymaktadır. Her iki sektörün de Balassa Endeks değerlerindeki bu artış, Türkiye'nin dökme demir ve düz demir çelik ürünleri alanında uluslararası pazarda rekabet gücünü artırdığını gösterir. Özellikle orta düzeyde rekabet gücü elde etmiş olmaları, bu sektörlerin uluslararası ticarete daha etkin ve rekabet avantajına sahip olduğunu gösterir. Ancak, daha yüksek rekabet avantajlarına sahip sektörler göre orta düzeyde olmaları, sürekli olarak gelişme ve iyileştirmeler yapma ihtiyacını vurgular.

7207 (Demir Çelik Tel Ürünleri) kodlu sektör, 2003 yılında oldukça yüksek Balassa Endeks değeriyle (10,12441) güçlü bir rekabet avantajına sahipti. Ancak, 2022 yılında endeks değerindeki (1,34601) düşüşle birlikte zayıf rekabet gücüne geçmiştir. Bu düşüşün nedenleri arasında uluslararası rekabet koşullarındaki değişimler, üretim yöntemlerinde farklılıklar ve sektördeki diğer ülkelerle yaşanan ticaret dengesizlikleri⁴ yer almaktadır. Ayrıca, Türkiye Çelik Üreticileri Derneği ile yapılan görüşmede bu dramatik düşüşün sebepleri arasında uzun yarı mamuller yerine yassı çeliklere zamanla geçiş yapıldığını o dönem için inşaat sektörünün de revaçta olduğu düşünülürse yüksek çıkmasının normal olduğu görüşü paylaşılmıştır. Bu dönem içerisinde Çin'in uzun ürünleri piyasaya gelmesi de bu yönelimin bir parçası olduğu vurgulanmıştır. Teknolojik açıdan irdelendiğinde ise Elektrikli ark ocaklarının daha kullanışlı olduğu için tercih edildiği⁵ ve ürün başına maliyetin düşük olduğu vurgulanarak bu sektörde değil fakat diğer alt sektörlerde bu ocakla üretim yapıldığı için o sektörlerde üretimin kaydırıldığı söylenmiştir.

Tellendirilmiş Demir Çelik Ürünleri (7213) sektörü, 2003 yılında yüksek Balassa Endeks değeri ile güçlü bir rekabet avantajına sahipti. 2022 yılına gelindiğinde, Balassa Endeks değerindeki düşüş, sektörün rekabet avantajını kaybettiği izlenimini veriyor. Ancak, bu düşüşün sektördeki güçlü rekabet avantajını ortadan kaldırmadığı, aksine hala devam ettiği yorumu da yapılabilecektir. Düşüşün sebepleri araştırıldığında, uluslararası rekabetin artması, teknolojik değişimlere adaptasyon eksiklikleri ve ticaret dengesizlikleri gibi faktörlerin etkili olduğu

⁴ Özellikle getirilen vergilerin AB ve Serbest Ticaret Anlaşması bulunan ülkelere muaf tutulması. (Steel Orbis, 2020)

⁵ Yöntemler itibarıyla ise, Ocak-Eylül döneminde üretimdeki artışın %84'ünün elektrik ark ocaklı tesislerde gerçekleştiği anlaşıyor. (TÇÜD, 2022)

görlür. Bu nedenle, sektörün rekabet avantajını korumak veya yeniden kazanmak için stratejik önlemler alması, inovasyon ve sürdürülebilirlik odaklı stratejilere yönelmesi gerekebilir.

Diğer Demir Çelik Ürünleri (7214) sektörü, 2003 yılında oldukça yüksek bir Balassa Endeks değerine sahipti, bu durum sektörün o dönemde güçlü bir rekabet avantajına sahip olduğunu gösteriyordu. 2022 yılında yaşanan düşüş, sektördeki uluslararası rekabet koşullarının değişebileceğine işaret ediyor. Ancak, Balassa Endeks değerindeki düşüşün sektörün güçlü rekabet avantajını olumsuz etkilemediği görülmekte. Bu durum, sektörün hala rekabetçi bir konumda olduğunu ve diğer demir çelik ürünleri kategorisinde önemli bir oyuncu olduğunu gösteriyor. Balassa Endeks değerindeki düşüşün temel sebepleri arasında, küresel talep değişiklikleri, özellikle pandemi döneminde malzeme tedarik zinciri sıkıntıları ve Çin, Güney Kore gibi ülkelerin piyasa sert girişi sonrası uluslararası rekabetin artması yer almaktadır. Bu faktörler, sektörün 2022'de daha karmaşık ve rekabetçi bir ortamla karşılaşmasına neden olmuştur.

Toplam demir çelik ve 7 tane alt sektörün ticaret uzmanlaşma endeksleri, ticaret dengesine katkı endeksleri ve Balassa endekslerine odaklandık. Ancak, bu alt sektörlerin haricinde 21 farklı alt sektör daha bulunmaktadır⁶. Analizin odaklandığı sektörler dışında kalan bu alt sektörlerin endeks değerleri, ilgili sektörlerdeki uzmanlaşma düzeyinin anlaşılmasına yönelik ek bilgiler sağlamaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye'nin demir-çelik sektöründe faaliyet gösteren farklı ürün kodları üzerinden yapılan analizlerle sektördeki ticaret dinamiklerini anlamak ve Türkiye'nin uluslararası ticaretteki konumunu belirlemek ana motivasyonumuz olmuştur. Çalışmanın genel amacı, demir-çelik endüstrisinin üretim, ihracat ve ithalat verilerine dayanarak Türkiye'nin sektördeki rolünü açıklığa kavuşturarak, stratejik yönlendirmelerde bulunmaktır. Türkiye'nin demir-çelik ticaretindeki performansının detaylı bir analizi, ülkenin sektördeki rekabet gücünü ve uzmanlaşma düzeyini belirlemede bize rehberlik edecektir. Bu nedenle, analizin sonuçları, Türkiye'nin demir-çelik sektöründe gelecekteki ticaret stratejilerini planlamasına ve geliştirmesine yardımcı olacaktır. Bu bağlamda, çalışmanın önemi, demir-çelik sektörüne dahil olan işletmeler, hükümet yetkilileri, yatırımcılar veya ticaret uzmanları gibi çeşitli paydaşların, Türkiye'nin bu stratejik sektördeki konumunu anlamalarına ve gelecekteki adımlarını planlamalarına katkıda bulunur. Bu nedenle, analizin sonuçları, bu alandaki aktörlerin bilinçli kararlar almasına ve sektörün sürdürülebilir bir şekilde gelişmesine yönelik stratejik yönlendirmelerde bulunduracaktır.

Elde ettiğimiz veriler doğrultusunda Türkiye'nin demir-çelik endüstrisinin küresel düzeydeki konumunu net bir şekilde değerlendirebiliriz. Türkiye, dünya demir-çelik üretiminde 8. sırada

⁶ Analizin kapsamına girmeyen diğer alt sektörlerin endekslerine *Tablo 6*'dan ulaşılabilir.

yer olarak sektörde önemli bir oyuncu olduğunu kanıtlamıştır. İhracat açısından, Türkiye'nin demir-çelik ürünlerinde ihracat payı 2003'de %2 iken 2022'de %3'lük pazar payıyla konumunu sürdürmüş, rekabetçi konumunu sürdürdüğünü göstermektedir. Ancak, ilk 10 ülke arasındaki liderlere kıyasla daha Çin hariç diğer ülkelerle benzer üretim rakamlarıyla daha rekabet edebilir düzeydedir. İthalat tarafında ise %5'lik bir pay, Türkiye'nin demir-çelik ticaretinde genel pazarın önemli bir dilimini temsil etmektedir. Bu durum, Türkiye'nin demir-çelik endüstrisindeki varlığını küresel düzeyde ancak pazar olma vasfıyla sürdürdüğünü ve bu durumun demir çelikte neden ithalatın ihracatın 2 katı olduğunun göstergesidir. Sonuç olarak, Türkiye'nin demir-çelik sektöründe rekabet avantajını güçlendirmesi için stratejik planlamalara odaklanması gerekmektedir. Üretim kapasitesini artırmak, teknolojik yeniliklere yatırım yapmak ve ihracat pazarlarını genişletmek, Türkiye'nin küresel düzeyde daha etkin bir oyuncu olmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca, ulusal ve uluslararası düzeydeki gümrük politikalarını dikkatlice yönetmek, sektördeki rekabetçiliği artırmak için önemli bir unsurdur.

Türkiye'nin ticaret uzmanlaşma düzeyini incelediğimizde çeşitli alt kategorilerdeki ticaret uzmanlaşma endekslerinin farklı seyirler izlediğini gözlemliyoruz. 2003 ve 2022 yılları arasında toplam demir-çelik endeksinin negatif bir eğilim sergilemesi, Türkiye'nin demir-çelik sektöründe ithalatçı bir konumda olduğunu ve uzmanlaşma eğiliminin azaldığını işaret ediyor. Ancak, bu genel değerlendirme altında sektörün alt kategorilerine indiğimizde, farklı eğilimler ortaya çıkıyor. Öncelikle, 7202, 7204 ve 7208 kodlu ürünlerdeki pozitif uzmanlaşma eğilimi, Türkiye'nin bu alt kategorilerdeki demir-çelik ticaretinde rekabet avantajına sahip olduğunu gösteriyor. Ancak, endeks değerlerinin hala negatif olması, ülkenin genel olarak demir-çelik ürünleri ticaretinde ithalatçı bir pozisyonda olduğunu ve dışa bağımlılığının devam ettiğini göstermektedir. Öte yandan, 7207 kodlu demir-çelik tel ürünleri, 2022 yılında endeks değerindeki düşüşle birlikte uzmanlaşma düzeyinde azalmış bir gösterge sunuyor. Bu düşüşün sebepleri araştırıldığında, sektöre yönelik yatırımların yetersizliği ve teknolojik gelişmeleri takip etme konusundaki zayıflığın rol oynayabileceği görülüyor.

Diğer taraftan, 7210 kodlu düz demir çelik ürünleri, 2003'ten 2022'ye kadar olan dönemde belirgin bir pozitif değişim sergileyerek Türkiye'nin bu alanda uzmanlaşma düzeyini artırdığını gösteriyor. Özellikle inşaat sektörü, makine imalatı ve diğer endüstriyel uygulamalarda kullanılan çeşitli yapısal ve düz ürünleri içermesi ülkenin bu ürünlerin üretimlerini artırmasına yol açmıştır. Bu olumlu gelişme, sektöre yapılan teknolojik yatırımların ve etkili stratejik değişikliklerin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'nin inşaat ve makine sektöründeki artan talepler, demir-çelik sektörünün belirli ürün kategorilerine odaklanmasına ve bu ürünleri uluslararası standartlarda üretmesine yol açmış böylece bir uzmanlaşma sağladığını göstermiştir. 7213 ve 7214 kodlu ürünlerde ise uzmanlaşma endekslerindeki değişim, Türkiye'nin ticaret stratejisinin genişleyerek daha çeşitli bir ürün yelpazesine yönelmesini gösteriyor. Özellikle, 7214 kodlu diğer demir-çelik ürünleri segmentinde yüksek

bir uzmanlaşma seviyesi devam etmektedir, bu da Türkiye'nin bu alandaki rekabet avantajını sürdürdüğünü göstermektedir.

Türkiye'nin demir çelik sektöründe, 7202, 7208, 7210 ve 7216 kategorilerindeki ürün gruplarındaki ticaret dengesine katkı endeksleri 2003'ten 2022'ye artış göstererek olumlu bir katkı sağlamıştır. Bu başarı, sektörlerin toplam içinde payının büyük olması, stratejik yatırımlar, teknolojik yeniliklere adaptasyon, rekabetçi fiyat politikaları ve küresel talep artışına hızlı yanıt verme yeteneği gibi faktörlere dayanmaktadır. Doğal kaynaklar, üretim kapasitesi ve nitelikli işgücü, Türkiye'nin bu ürün gruplarında küresel rekabet avantajını güçlendirmiştir. Ancak, Demir Çelik Levhalar (7204) ve Tellendirilmiş Demir Çelik Ürünleri (7213) kategorilerinde ticaret dengesinde bir miktar düşüş yaşanmıştır. Benzer şekilde, Demir Çelik Tel Ürünleri (7207) ve Diğer Demir Çelik Ürünleri (7214) kategorilerinde de endeks değerlerinde azalma gözlemlenmiştir. Bu düşüşler, küresel ekonomik faktörler, pandemi etkisi, uluslararası rekabetin artması ve talep arz dengesindeki değişimler gibi sektörel dinamiklerden kaynaklanmaktadır. Bu negatif eğilimlere karşı başarılı bir rekabet stratejisi geliştirmek için, sektörde faaliyet gösteren işletmelerin küresel pazar trendlerini takip ederek ürün portföylerini çeşitlendirmeleri, maliyet etkinliği sağlamaları ve pazarlama stratejilerini güçlendirmeleri önemlidir. Ancak, sektörün çevresel etkileri ve yüksek miktardaki enerji tüketimi gibi sorunları olduğu bilinmektedir, dolayısıyla bu tür sorunlarını sürdürülebilir kalkınma stratejileri ile dengelemelidir. Bu bağlamda, demir-çelik endüstrisinin kalkınma sürecindeki rolü, dengeli ve sürdürülebilir bir ekonomik büyümeyi desteklemek adına kapsamlı bir değerlendirme gerektirmektedir. Yakın gelecekte de küresel eğilimlere uygun olarak, sürdürülebilir ve çevre dostu üretim yöntemleri benimsemek, Türkiye için demir-çelik ürünleriyle ilgili katkısını güçlendirebilir. Yeşil üretim hem çevresel etkiyi azaltacak hem de müşteriler arasında tercih edilen bir özellik haline gelecektir.

Türkiye'nin demir çelik sektöründe yer alan farklı alt sektörlerdeki Balassa Endeks değerlerinin analizi, sektörün uluslararası rekabet avantajını değerlendirmek adına önemli bilgiler sunmaktadır. Demir Çelik Çubuklar (7202) ve Demir Çelik Levhalar (7204) kategorileri, zaman içinde artan endeks değerleri ile dış ticaret uzmanlaşma düzeyinde bir artış göstermiştir. Ancak, hala 0 ile 1 arasında olan bu endeks değerleri, Türkiye'nin bu sektörlerde tam rekabet avantajı sağlayamadığını göstermektedir. Bu durum, teknolojik yenilik eksikliği, uluslararası pazarlara erişim kısıtlamaları ve hammadde temini ile lojistik maliyetlerdeki dalgalanmalar gibi faktörlerden kaynaklanır. Öte yandan, Dökme Demir (7208) ve Düz Demir Çelik Ürünleri (7210) sektörleri, 2003'ten 2022'ye kadar olan süreçte önemli ölçüde artan Balassa Endeks değerleri ile orta düzeyde bir rekabet gücü elde etmiştir. Bu artış, dökme demir ve düz demir çelik ürünleri alanında Türkiye'nin uluslararası pazarda daha etkin ve rekabetçi bir konuma gelmesini işaret etmektedir. Ancak, daha yüksek rekabet avantajlarına sahip sektörlerle göre orta düzeyde olmaları, sürekli gelişme ve iyileştirmeler yapma ihtiyacını vurgular. Demir Çelik Tel Ürünleri (7207) sektörü, yüksek rekabet avantajından zayıf rekabet gücüne geçiş göstermiştir.

Uluslararası rekabet koşullarındaki değişimler, teknolojik gelişmelerin etkisi ve ticaret dengesizlikleri gibi faktörler, bu düşüşün nedenleri arasında yer almaktadır. Son olarak, Demir Çelik Borular ve Profil Borular (7216) sektörü, orta düzeyden güçlü rekabet avantajına geçiş göstermiştir. Artan talep, üretim süreçlerindeki verimlilik artışları ve uluslararası pazarlarda daha etkili bir konumlanma, sektörün küresel ölçekte daha etkili bir oyuncu haline gelmesini sağlamıştır. Bu gelişmeler, sektörün sürdürülebilir büyüme ve uluslararası pazarda daha fazla pay kazanma potansiyeli taşıdığını göstermektedir. Bu nedenle, bulunan verilerin dikkatli bir şekilde değerlendirilmesi, Türkiye'nin demir-çelik sektöründeki uluslararası rekabet gücünü güçlendirmesi açısından stratejik bir öneme sahiptir. Bu durumu düzeltmek için sektör paydaşlarının, özellikle Ar-Ge yatırımları, teknolojik gelişmeler ve pazar çeşitlendirmesi gibi stratejik adımlar atmaları önemlidir. Ayrıca, uluslararası iş birlikleri ve kalite standartlarının yükseltilmesi, Türkiye'nin bu kategorilerdeki ticaret dengesine katkısını artırabilir.

Sonuç olarak bu analizlerin detaylı bir şekilde incelenmesi ve diğer faktörlerle birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin dünya demir-çelik üretimindeki güçlü konumu ve sektördeki pazar payı, ülkenin önemli bir oyuncu olduğunu ortaya koyuyor. Ancak, küresel rekabetin hızla değiştiği bir dönemde, Türkiye'nin daha yüksek rekabet avantajları elde etmek ve sürdürmek için stratejik adımlar atması gerektiği görülüyor.

Kaynakça

- Batbaylı, Ş. (2021). "Turizm Sektörünün Ekonomik Konjonktürde İncelenmesi ve Türkiye'de Sektörel Uzmanlaşmanın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Ticaret Uzmanlaşma Endeksi ve VAR Analizi". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 660-678.
- Bıyık, Yasin (2017). "TTIP Projesi ile Beklenen Tarife Değişimlerinin Türkiye Demir Çelik İhracatı Açısından Anlamı ve Değerlendirilmesi". *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(2), 621-648
- Bulut, Yakup Halit (2019). "Avrupa Birliği ile İmzalanan Gümrük Birliği Anlaşmasının Türkiye Ekonomisi ve Avrupa Birliği'ne Yapılan Dış Ticarete Etkileri," Yüksek Lisans Tezi. Türk Hava Kurumu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Coxhead, I. (2007). "A New Resource Curse? Impacts of China's Boom on Comparative Advantage and Resource Dependence in Souteast Asia". *World Development*, 35 (7), 1099-1119.
- Çevik B. (2017) Demir çelik sektörü T. İş Bankası. [Erişim tarihi: 19.02.2024], Erişim adresi: https://ekonomi.isbank.com.tr/ContentManagement/Documents/sr201703_demircelik.pdf

- Demir Çelik Haber Sitesi. Çelik Sektöründe Geleceğe Dönük Yatırımlar (2023). [Erişim tarihi: 26.02.2024]. Erişim adresi: <https://demircelik.com.tr/haber/celik-sektorunde-gelecege-donuk-yatirimlar-12502>
- Demir Çelik Haber Sitesi. Küresel Çelik Piyasasında Fiyat Dalgalanmaları: Talep Eksikliği ve Yeni Fiyatlandırmalar (2023). [Erişim tarihi: 26.02.2024]. Erişim adresi: <https://demircelik.com.tr/haber/kuresel-celik-piyasasinda-fiyat-dalgalanmalari-talep-eksikligi-ve-yeni-fiyatlandirmalar-12714>
- Demiral, M., & Bal, H. (2015). Ticaret Performansı Ölçümlerine Çok Boyutlu Bir Yaklaşım: Seçilmiş Ülke ve Sektörlere İlişkin Karşılaştırmalı Analizler. 19 (2), 115-133.
- Demirel, Şafak Sırrı (1990). “Türkiye’de Demir-Çelik Sanayii,” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Duman, Ayhan (2008); “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Demir Çelik Sanayii,” Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dünya Gazetesi. Demir-Çelik Sektöründe Yatırım Desteği Sorunu (2022). [Erişim tarihi: 26.02.2024]. Erişim adresi: <https://www.dunya.com/admib/demir-celik-sektorunde-yatirim-destegi-sorunu-ozel-haberi-429566>
- Ekonomim Haber Sitesi. KARDEMİR, 18 Milyon Dolarlık Fırın Yatırımını Devreye Aldı (2022). [Erişim tarihi: 26.02.2024]. Erişim adresi: <https://www.ekonomim.com/sirketler/kardemir-18-milyon-dolarlik-firin-yatirimini-devreye-aldi-haberi-655043>
- Ekonomim Haber Sitesi. KARDEMİR’in Gündeminde Yeni Fırın Yatırımları Var (2024). [Erişim tarihi: 26.02.2024]. Erişim adresi: <https://www.ekonomim.com/sirketler/kardemirin-gundeminde-yeni-firin-yatirimlari-var-haberi-723541>
- Ekonomim Haber Sitesi. Mega Metal, Yeni Yatırımlarla Üretim Kapasitesini Artırıyor (2023). [Erişim tarihi: 26.02.2024]. Erişim adresi: <https://www.ekonomim.com/sirketler/mega-metal-yeni-yatirimlarla-uretim-kapasitesini-artiriyor-haberi-710906> ,
- Emikönel, M. (2019). Türkiye Demir Çelik Sanayiinin Karşılaştırmalı Üstünlüğünün Ölçülmesi. V. European Congress on Economic Issues. 25-27 April 2019, Baku/ Azerbaijan.
- Hürriyet Haber Sitesi. Avrupalı Demir-Çelik Devleri Birleşti (2001). [Erişim tarihi: 20.02.2024]. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/avrupali-demir-celik-devleri-birlesti-39227631>
- KPMG, (2022). “Çelik: Sektörel Bakış”. [Erişim tarihi: 19.02.2024]. Erişim adresi: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/tr/pdf/2022/08/celik-sektorel-bakis.pdf>
- Matil.org (2016) <https://www.matil.org/tr/haberler/celik-sektoru/cin-celik-sektorunu-anlama-kilavuzu-301.html>

- Nazilli Ticaret Odası. Demir çelik sektör raporu (2021). [Erişim tarihi: 19.02.2024]. Erişim adresi: <https://www.naztic.org.tr/wp-content/uploads/2021/08/DEMIRCELIK-donusturuldu.pdf>
- Özdemir, Muhammet (2020). “Türkiye’de Dahilde İşleme Rejiminin Dış Ticarete Etkileri ve Demir Çelik Sektörü Üzerine Bir Değerlendirme,” Yüksek Lisans Tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Öztürk R. ve Fındık M. Türkiye’de Demir Çelik Sektörü’nün Yapısal Analizi (Structural Analysis Of Iron And Steel Sector In Turkey) (International Iron & Steel Symposium, 02-04 April 2012, Karabük, Türkiye, 1261-1267).
- Singer, Meltem (2019). “Demir- Çelik Sektörünün Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği”. Yüksek Lisans Tezi. Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Karabük.
- Steel Orbis. Artan Vergilerin Türkiye’nin Yassı İthalatına Pek Etkisi Olmayacak (2020). [Erişim tarihi: 28.02.2024]. Erişim adresi: <https://tr.steelorbis.com/celik-haberleri/guncel-haberler/artan-vergilerin-turkiyenin-yassi-ithalatina-pek-etkisi-olmayacak-1142654.htm?searchKey=7207&sc=article>
- Steel Orbis. Türkiye Spot Piyasasında Yerel İnşaat Demiri Fiyatları Farklı Seyirler İzliyor (2022). [Erişim tarihi: 28.02.2024]. Erişim adresi: <https://tr.steelorbis.com/celik-fiyatları/celik-fiyatları-piyasa-analizleri/uzun-urunler-ve-kutuk/turkiye-spot-piyasasında-yerel-inaaat-demiri-fiyatları-farklı-seyirler-izliyor-1272132.htm?searchKey=demir%20%C3%A7elik%20tel&sc=article>
- Şahinli, Mehmet. (2011). Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi: Türkiye Pamuk Endüstrisi Üzerine Bir Uygulama. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi. 11.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. Demir Çelik Sektör Raporu (2021). Sanayi ve Verimlilik Genel Müdürlüğü. [Erişim tarihi: 19.02.2024], Erişim adresi: <https://www.sanayi.gov.tr/assets/pdf/plan-program/DemirCelikSektorRaporu2021.pdf>
- T.C. Ticaret Bakanlığı. Demir-Çelik, Demir-Çelik’ten Eşya Sektör Raporu (2018). İhracat Genel Müdürlüğü Maden, Metal ve Orman Ürünleri Dairesi. [Erişim tarihi: 06.01.2024], Erişim adresi: https://ticaret.gov.tr/data/5b87000813b8761450e18d7b/Demi_Celik_Demir_Celikten_Esya.pdf
- T.C. Ticaret Bakanlığı. Fas Pazar Bilgileri (2023). Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü. [Erişim tarihi: 27.02.2024], Erişim adresi: https://ticaret.gov.tr/data/5ebd29a613b876cbbc36522a/Fas%20Pazar%20Bilgileri_2023.pdf
- Tercan, Ahmet (1998); “Türkiye-AT Gümrük Birliği Sürecinin Türk Dış Ticareti Üzerine Etkisi,” Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

- The World Steel Association (Dünya Çelik Birliği). Erişim adresi: https://worldsteel.org/steel-topics/statistics/annual-production-steel-data/?ind=P1_crude_steel_total_pub/CHN/IND
- Türkiye Çelik Üreticileri Derneği. Erişim adresi: <https://celik.org.tr/>
- Türkiye Döküm Sanayicileri Derneği. Metal Döküm Sektörü 2021 Yılı Değerlendirmesi ve 2022 Yılı Öngörüler- I. Bölüm (2021). [Erişim tarihi: 27.02.2024], Erişim adresi: <https://tudoksad.org.tr/metal-dokum-sektoru-2021-yili-degerlendirmesi-ve-2022-yili-ongoruleri>
- Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı. Amerika'nın Demir-Çelik ve Alüminyum İthalatına Getirdiği Ek Gümrük Vergileri, Türkiye'yi Ne Kadar Etkiledi?, 2019. Değerlendirme Notu / Ayşegül Taşöz Düşündere, Merve Dünder. [Erişim tarihi: 27.02.2024], Erişim adresi: <https://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/10001>
- Türkiye İstatistik Kurumu. Yıllık Sanayi Ürün (PRODCOM) İstatistikleri, 2022. Erişim adresi: [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yillik-Sanayi-Urun-\(PRODCOM\)-Istatistikleri-2022-49370](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yillik-Sanayi-Urun-(PRODCOM)-Istatistikleri-2022-49370)
- Vurdu, Selahattin Armağan (2021). ABD ve AB Tarafından Uygulanan Ticaret Politikası Önlemlerinin Türk Çelik Sektörüne Etkileri. Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi 3(1), 1-18

**2020-2023 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’DE KATILIM SİGORTACILIĞI
FAALİYETLERİNİN İNCELENMESİ**
ANALYSE OF PARTICIPATION INSURANCE ACTIVITIES IN TURKEY BETWEEN
2020 AND 2023

Tilda TANILYAN SÜRER

Lect., İstanbul Beykent University, Vocational School, Banking and Insurance

ORCID NO: 0000-0002-8603-5612

ÖZET

Katılım sigortacılığı, konvansiyonel sigortacılığa alternatif olarak, faizsiz sigortacılık olarak, İslami kurallara uygun bir şekilde 1979 yılında Sudan’da faaliyet alanı bulmuştur. Türkiye’de ise ilk defa 2009 yılında Neova Sigorta’nın poliçe düzenlemesi ile başlamış, devamında ise birçok sigorta şirketi katılım sigorta ürünleri sunmaya başlamıştır. 2017 yılına kadar özel bir yönetmeliğe sahip olmayan katılım sigortacılığı, aynı yıl Resmi Gazete’de yayınlanan ‘Katılım Sigortacılığı Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik’ ile daha sağlam adımlarla sigorta sektöründe yer bulmaya başlamıştır.

Yönetmelik sonrası, 2018 yılında 8 sigorta şirketi katılım sigorta faaliyetlerinde bulunurken, bu sayı 2019 yılında 12’ye çıkmıştır. 2020 yılında gerçekleşen bazı sigorta şirketi birleşimlerinden dolayı sayı 10’a inmiş ve 2021 yılında da 10 olarak katılım sigorta faaliyetleri gerçekleşmiştir. 2022 yılında ise bu sayı azalmıştır. Bunun nedeni ise, 2020 yılında yayımlanan Yönetmelik hükümlerinden Madde-15’e göre, Pencere Sistemi ile katılım sigortacılığı yapan sigorta şirketlerinin, 01.01.2022 tarihi itibarıyla faaliyetlerine sadece katılım şirketi olarak devam etmeleri gerektiği ve tam katılım sigorta şirketi kurarak, ayrı bir şekilde katılım sigorta ürünlerini sunabilecekleri belirtilmiştir.

Bu çalışmada 2020-2023 yılları arasında sigorta prim üretimlerindeki değişimler tablolastırılmıştır. Sigorta prim üretimleriyle ilgili veriler Türkiye Sigorta Birliği (TSB)’nin resmi internet sitesinden alınmıştır.

Yapılan değerlendirmeler sonucunda, Türkiye Sigorta, Türkiye Hayat ve Emeklilik ve HDİ Sigorta 2023 yılında, ayrı birer şirket kurarak katılım faaliyetlerine, Neova Katılım, Bereket, Katılım Emeklilik ve Hayat, Bereket Emeklilik ve Hayat ile birlikte devam ettikleri görülmüştür.

2020 yılında hayat ve hayat dışı toplam 4.267.313.631 TL prim üretimi kaydedilirken, bu sayı 2023 yılında yaklaşık 6 kat artarak 24.466.633.507 TL olarak hesaplanmıştır. 2021 ve 2022 yıllarında ise düzenli bir şekilde artış görülmüştür.

2022 yılında yapılan faaliyette, sistem değişikliğiyle katılım sigorta sektöründen çekilen sigorta şirketlerine rağmen, prim üretiminde yüksek bir artış olmuştur. Katılım sigortacılığı prim üretimini arttırarak, sigorta şirketlerinin faaliyet alanlarında yerini almakta ve bireyler tarafından tercih edilerek ekonomiye katkıda bulunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Katılım Sigortacılığı, Sigorta Sektörü, Prim Üretimi

ABSTRACT

Participation insurance was established in Sudan in 1979 as an interest-free insurance with Islamic rules, as an alternative to conventional insurance. In Turkey, it started for the first time in 2009 with the policy regulation of Neova Insurance and subsequently many insurance companies started to offer participation insurance products. Until 2017, participation insurance, which did not have a special regulation, it started to find a place in the insurance sector with more solid steps with the 'Regulation on the Working Procedures and Principles of Participation Insurance', published in the Official Gazette in the same year.

Following the Regulation, 8 insurance companies were operated in participation insurance activities in 2018, this number increased to 12 in 2019. In 2020, the number decreased to 10 due to some insurance company mergers and in 2021 participation insurance activities were realized as 10. In 2022, this number decreased. The reason for this, according to Article-15 of the Regulation published in 2020, it is stated that insurance companies that provide participation insurance through the Window System should continue their activities only as a participation company as of 01.01.2022 and that they can establish a full participation insurance company and offer participation insurance products separately.

In this study, changes of insurance premium production are tabulated between the period from 2020 to until the end of 2023. Data of insurance premium production is taken from the official website of the Insurance Association of Turkey (TSB).

As a result of the assessments, Türkiye Sigorta, Türkiye Hayat ve Emeklilik and HDI Sigorta established separate companies in 2023 and continued their participation activities together with Neova Katılım, Bereket, Katılım Emeklilik ve Hayat and Bereket Emeklilik ve Hayat.

In terms of premium production, a total of life and non-life premiums was recorded in 2020 TL 4,267,313,631 and in 2023 increased approximately 6-fold to TL 24,466,633,507. In years 2021 and 2022 was observed a steady increase.

Despite the withdrawal of insurance companies from the participation insurance sector due to the system change, there was a high increase in premium production in 2022. Participation insurance is increasing its premium production and taking its place in the fields of activity of insurance companies. Contributing to the economy and preferred by individuals.

Keywords: Participation Insurance, Insurance Sector, Premium Production

**SİGORTA SEKTÖRÜNDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM VE SİGORTACILIK MESLEK
STANDARTLARINA ETKİLERİ**
DIGITAL TRANSFORMATION IN THE INSURANCE INDUSTRY AND ITS EFFECTS
ON INSURANCE PROFESSIONAL STANDARDS

Erdoğan CESUR

Öğr.Gör.Dr. Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Sapanca MYO, Finans-Bankacılık ve Sigortacılık
Bölümü, Sakarya, Türkiye.

ÖZET

Dünya’da dijitalleşme, iş yaşamının her alanında olduğu gibi sigortacılıkta da önemli dönüşümleri gündeme getirmekte ve bu dönüşüm sigorta sektöründeki şirketler ve bu sektörde çalışanlar üzerinde çeşitli etkilere sebep olmaktadır. Sigorta şirketleri operasyonel verimliliği arttırmak için dijital çağın nimetlerinden faydalanma yoluna gitmişlerdir. Mesela, iş süreçlerinin otomatikleşmesi, veri analitiği ve yapay zeka gibi teknolojik uygulamalar sigortacılık sektöründe daha fazla yer bulmaya başlamıştır. Bu dijitalleşme sürecinde sigorta şirketleri daha hızlı ve daha hassas bir şekilde sigortacılık işini yapmaya, ilgili teklifleri daha hızlı bir şekilde hazırlayıp sunmaya, oluşabilecek hasarları daha etkin bir şekilde yönetmeye başlamışlardır. Ancak, sigortacılık sektöründe yaşanmakta olan bu durum, sigortacılık mesleğinde bazı geleneksel iş yapma rollerini değiştirmekte veya ortadan kalkmasına neden olabilmektedir. Örneğin, dijitalleşme ile birlikte, sigorta şirketlerinin yapay zeka, veri analitiği, siber güvenlik gibi daha fazla teknik bilgi ve dijital becerilere sahip çalışanlara ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, sigorta sektöründe dijital dönüşüm ve bunun sigortacılık meslek standartlarına olan etkilerini değerlendirmektir. Çalışmanın temel araştırma sorusu, “Türkiye’de halen yürürlükte olan sigortacılık meslek standartları dijital dönüşümün gerektirdiği bilgi ve becerileri karşılıyor mu?” şeklinde belirlenmiştir. Çalışmanın kapsamı ise, Türkiye’deki sigortacılık meslek standartlarından “sigorta şirketi teknik personeli ile sigorta acentesi teknik personeli” mesleki yeterlilikleri ile sınırlandırılmıştır.

Çalışmada nitel bir araştırma yöntemi kullanılmıştır. Dijitalleşmenin sigortacılık sektöründeki etkileri ile ilgili yerli ve yabancı literatürdeki çalışmalar araştırılmıştır. Belge, doküman ve içerik analizleri yapılarak dijital dönüşümün Türkiye’de sigorta sektöründe dijital dönüşüm ve bunun sigortacılık meslek standartlarına etkilerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Yapılan çalışmada Türkiye’de halen uygulamada bulunan sigortacılık meslek standartlarının dijital dönüşümü destekleyecek yapıda olmadığı, bu standartların dijital çağın gereklerine uygun olarak yeniden yapılandırması gerekliliği tespit edilmiştir. Bu çalışma dijital dönüşümün yaşandığı iş

yaşamında sigortacılık meslek standartlarının da revize edilmesine önemli katkılar yapması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Dönüşüm, Dijital Çağ, Dijitalleşme, Sigortacılık, Sigortacılık Meslek Standartları.

ABSTRACT

Digitalization in the world brings about important transformations in insurance, as in all areas of business life, and this transformation causes various effects on companies in the insurance sector and employees in this sector. Insurance companies have taken advantage of the benefits of the digital age to increase operational efficiency. For example, technological applications such as automation of business processes, data analytics and artificial intelligence have begun to find more space in the insurance industry. In this digitalization process, insurance companies have started to do their insurance business faster and more precisely, prepare and submit relevant offers more quickly, and manage possible damages more effectively. However, this situation experienced in the insurance industry may change or cause the disappearance of some traditional business roles in the insurance profession. For example, with digitalization, insurance companies need employees with more technical knowledge and digital skills such as artificial intelligence, data analytics and cyber security.

The main purpose of this study is to evaluate digital transformation in the insurance industry and its effects on insurance professional standards. The main research question of the study is “Do the insurance professional standards currently in force in Turkey meet the knowledge and skills required by digital transformation?” It was determined as. The scope of the study is limited to the professional qualifications of “insurance company technical personnel and insurance agency technical personnel” from the insurance professional standards in Turkey.

A qualitative research method was used in the study. Studies in domestic and foreign literature on the effects of digitalization in the insurance sector were researched. By conducting document, document and content analysis, it was tried to reach the effects of digital transformation on the insurance sector in Turkey and its effects on insurance professional standards. In the study, it was determined that the insurance professional standards currently in practice in Turkey are not in a structure that will support digital transformation and that these standards must be restructured in accordance with the requirements of the digital age. It is expected that this study will make significant contributions to the revision of insurance professional standards in business life where digital transformation is taking place.

Keywords: Digital Transformation, Digital Age, Digitalization, Insurance, Insurance Professional Standards,

1.GİRİŞ

Günümüz dünyasında teknolojik ilerlemelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan dijital çağ, her ülkede ve neredeyse her sektörü alt üst etmekte, bütün iş yapma süreç ve yöntemlerini sil baştan değiştirmektedir (Xu, David ve Kim, 2018). Dolayısıyla dördüncü sanayi devrimi olarak da adlandırılan bu dönemde internetin, sosyal ağların, dijital cihazların vb. yeni teknolojilerin toplum tarafından kitlesel kullanımının artması insan yaşamının her alanında köklü değişiklikleri beraberinde getirmektedir. Ortaya çıkan bu teknolojik gelişmeler, insanlarda, müşteri davranışlarında, işletme yöntemlerinde, bilgi işleme yöntemlerinde, vb. gibi birçok alanda dijital çağın yansımaları olarak kabul edilmekte ve bu dönüşüm, başta kuruluşların ekonomisi olmak üzere, iş ortamlarının ve çalışma şeklinin yeniden düzenlenmesini zorunlu hale getirmektedir (Apdillah ve diğ., 2022). PwC'ye (2013) göre dijitalleşme, bir bütün olarak toplum üzerinde temel bir etkiye sahip olan yeni internet tabanlı teknolojilerin tanıtılması yoluyla tüm kurumsal dünyanın temel değişimini temsil etmektedir. Bir başka ifade ile dijital çağ, iş dünyasını çarpıcı biçimde değiştiren sanayileşmenin dördüncü dalgası olarak değerlendirilmekte ve böyle bir dönemde de bir işletmelerin sürdürülebilirliği ve hayatta kalması, dijitalleşmenin getirdiği yeni zorluklarla başa çıkma becerisine bağlı olacağı öne sürülmektedir (Kramaric, 2020; Susanto, 2022; Westerman ve Calmejjane, 2011).

Dünya'da olduğu gibi Türkiye sigorta sektöründe de son yıllarda teknolojik değişimlerle birlikte işletmelerde iş yapma tarz ve yöntemlerinde değişimler yaşanmaktadır. Dijitalleşme diğer sektörlerde iş süreçlerinin değişmesine neden olduğu gibi sigorta sektöründe de eskisinden farklı iş yapma biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Önceden kâğıt-kalem ve hesap makineleri ile yapılan sigortacılık hesaplamaları ve poliçe hazırlama süreçleri günümüzde yerini dijital platformlar terk etmiş durumdadır. Sigorta şirketleri ve sigorta aracıları faaliyette bulundukları alanlarda operasyonlarını ve süreçlerini dijital platformlar üzerinden veri odaklı bir yapıya hızla dönüştürme gayreti içine girmektedirler. Bu dönüşüm söz konusu işletmelerde çalışan personel beceri ve yetkinliklerinin de değişmesini zorunlu hale getirmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, sigorta sektöründe dijital dönüşüm ve bunun sigortacılık meslek standartlarına olan etkilerini değerlendirmektir. Çalışmanın temel araştırma sorusu, "Türkiye'de halen yürürlükte olan sigortacılık meslek standartları dijital dönüşümün gerektirdiği bilgi ve becerileri karşılıyor mu?" şeklinde belirlenmiştir. Çalışmanın kapsamı ise, Türkiye'deki sigortacılık meslek standartlarından "sigorta şirketi teknik personeli ile sigorta acentesi teknik personeli" mesleki yeterlilikleri ile sınırlandırılmıştır.

Çalışmada nitel bir araştırma yöntemi kullanılmıştır. Dijitalleşmenin sigortacılık sektöründeki etkileri ile ilgili yerli ve yabancı literatürdeki çalışmalar araştırılmıştır. Belge, doküman ve içerik analizleri yapılarak dijital dönüşümün Türkiye'de sigorta sektöründe dijital dönüşüm ve bunun sigortacılık meslek standartlarına etkilerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Yapılan çalışmada

Türkiye’de halen uygulamada bulunan sigortacılık meslek standartlarının dijital dönüşümü destekleyecek yapıda olmadığı, bu standartların dijital çağın gereklerine uygun olarak yeniden yapılandırılması gerekliliği tespit edilmiştir. Bu çalışma dijital dönüşümün yaşandığı iş yaşamında sigortacılık meslek standartlarının da revize edilmesine önemli katkılar yapması beklenmektedir.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1.Dijitalleşme ve Mesleki Beceri ve Yetkinlere Etkileri

Dijitalleşme, iş dünyasının ve toplumun tüm sektörlerinin toplam ağ oluşturması ve aynı zamanda önemli bilgileri toplama, değerlendirme ve eyleme dönüştürme kapasitesi olarak tanımlanmaktadır (Bouee ve Schaible, 2015). Dijitalleşme, ekonominin tüm sektörlerinin sürekli ağ oluşturması ve katılımcıların dijital ekonominin yeni gerçekliklerine uyarlanması olarak ifade edilebilmektedir. Diğer yandan dijital dönüşüm ise, değişen iş ve pazar gereksinimlerini karşılamak ve mevcut şirket süreçlerini, kültürünü ve müşteri deneyimlerini uyarlamak için dijital teknolojilerden yararlanma sürecidir (Peter ve diğ., 2020). İşletmelerde dijital dönüşüm, işletmenin değişen müşteri ihtiyaçlarına ayak uydurmasını ve bunun sonucunda gelecekte başarılı olması için çeşitli fırsatlar sağlar. Dijital dönüşümünü gerçekleştiren bir işletmede çalışanların beceri ve yetkinlikleri de yeni iş platformlarına göre uyarlanmış olmalıdır. Şirketlerin, dijital dönüşümünü gerektiren işlerinde rekabetçi kalabilmeleri için de sürekli olarak bu bilgi, beceri ve yetkinliklerini de geliştirmeleri gerekmektedir (Vial, 2019). Çünkü dijitalleşme sürekli ve dinamik bir şekilde iş mekanizmasını dönüştürmekte ve bu da yönetim için hem zorluklara hem de fırsatlara yol açabilmektedir (Niraula ve Kautish, 2019).

Joynes ve diğ., (2019) 21. Yüzyıl becerilerini, toplumun mevcut işgücünden ve eğitim açısından bugün eğitime ihtiyaç duyan gençlerden giderek daha fazla talep ettiği “yeni yeterlilikler” olarak tanımlanmaktadır. Gelecekteki işler ve kariyerler için. “21. Yüzyıl becerileri” veya “21. yüzyıl yeterlilikleri” teriminin “vatandaşların bilgi toplumuna katkıda bulunabilmek için ihtiyaç duydukları bilgi, beceri ve eğilimler için kapsamlı bir kavram” olduğunu belirtmektedirler (Voogt ve Roblin, 2010; Scott, 2015). Chalkiadaki (2018) göre 21. yy da öne çıkan mesleki yeterlilik ve setleri şunlardır:

“Yaratıcılık, farklı düşünme, eleştirel düşünme, takım çalışması (özellikle heterojen gruplarda), çalışma özerkliği, gelişmiş bilişsel ve kişilerarası beceriler, sosyal ve yurttaşlık yeterlilikleri, sorumlu ulusal ve küresel vatandaşlık, karşılıklı bağımlılık bilinci, çeşitliliğin kabulü ve anlaşılması, tanınma ve gelişme kişisel özellikler, araçların etkileşimli kullanımı, ana dilde ve yabancı dillerde iletişim, matematik ve fen yeterliliği, dijital yeterlilik, inisiyatif ve girişimcilik duygusu, hesap verebilirlik, liderlik, kültürel farkındalık ve ifade, fiziksel refah.”

Chetty ve diğ., (2018) göre, bu içinde bulunmuş olduğumuz dijital çağda işletmelerin ihtiyaç duyduğu birden fazla dijital beceri biçiminin olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir. Bu

nedenle, dijital becerilere ilişkin dar bir kavramsal bakış açısı benimsemek yerine, ihtiyaç duyulan dijital becerilerin multidisipliner doğasına bakılmasının daha doğru olacağı kabul edilmektedir. Bunlar; Bilgi, Bilgisayar, Medya, İletişim ve Teknoloji okuryazarlıkları şeklindedir. Dijital becerilerin doğası gereği çok disiplinli olduğunu ve işverenlerin ihtiyaçları değiştikçe bu beceri setlerinin zaman içinde gelişeceğinin de kabul edilmesinin önemli olduğu belirtilmektedir (Fau ve Moreau, 2018). **Tablo 1**'de dijital beceri disiplinlerinin sentezi ve tanımları yer almaktadır.

Tablo 1: Dijital beceri disiplinlerinin sentezi

Disiplin	Tanım
Bilgi	Dijital içeriği bulma, değerlendirme, düzenleme ve kullanmak. Bilgi ihtiyacını anlamak ve ne tür bilgiye ihtiyaç duyulduğunu belirlemek. Sentezleme, yeni bilgi oluşturmak.
Bilgisayar	Donanım ve yazılım araçlarını kullanma becerisi. Erişim kontrollerini anlamak. Mevcut araçları kullanarak yayınlama ve iletişim kurma yeteneği. Elektronik tabloları ve kelime işlemcileri kullanmak. Araştırma ve burs için BT araçlarını kullanmak. Yeni teknolojilerin faydalarını değerlendirebilme becerisi.
Medya	Metin, ses, görüntü ve video ortamlarına erişmek, gezinmek, bunları birleştirmek ve düzenlemek. Duyusal deneyimlerin bütünleştirilmesi ve anlaşılması. Grafik tasarım ilkelerini anlamak. Web yazarlığının doğası. Kitle iletişim içeriğinin eleştirel analizi, değerlendirilmesi ve üretimi.
İletişim	E-postada, çevrimiçi sohbet alanında veya anlık mesajlaşmada kullanılan belgeler ve/veya resimler, sesler, filmler, gösterge dilleri arasında köprüler kullanmak ve oluşturmak. “Doğrusal olmayan” metinler üretmek ve eleştirel olarak değerlendirmek ve üç boyutlu dünyalarda çevrimiçi gezinmek. Multimedya platformları aracılığıyla iletişimde bulunmak.
Teknoloji	Teknolojiyi yaşam koşullarında kullanma becerisi. Kendilerinin, toplumun ve çevrenin geçimini iyileştirmek için teknolojiyi benimseme, uyarlama, icat etme ve değerlendirme becerisi.

Kaynak: Chetty, K., Aneja, U., Mishra, V., Gcora, N., & Josie, J. (2018). Bridging the digital divide in the G20: skills for the new age. *Economics*, 12(1), 20180024.

2.2.Sigorta Sektörü ve Sigortacılık

Sigorta sektörü, çağdaş toplumlarının ekonomik ve sosyal gelişmişliğine en temel katkısı sağlayan, devletlerin hızla artan güvence gereksiniminin karşılanması ve maliyet üstlenme gücünün giderek azalmasından dolayı, sigortanın bir risk transfer tekniği olarak kullanılmasını yaygınlaştırmıştır (Kırkbeşoğlu ve diğ., 2021). Dünyanın diğer ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de sigortacılık finans sektörünün en önemli alanlarından biridir. Bir ülke ekonomisinin dinamiklerini yakından takip eden sigorta sektörü; kar sağlama, büyüme, varlığını sürdürme gibi temel hedeflerini, değişen teknoloji ve buna bağlı olarak geliştirilen yeni hizmetleri müşterilerine sunabileceği ölçüde yerine getirebilmektedir (Akpınar, 2018). Günümüzde güvence kavramının en güzel karşılığı sigortadır ve sigortanın temeli de güven esasına dayalıdır (Altuntaş ve diğ., 2018). Sigortacılık sektörü ile ekonomik büyüme değişkeni arasında pozitif çift yönlü ilişki bulunmaktadır ve sigortacılık ekonominin büyümesinde etkili en önemli sektörlerden biridir (Dalkılıç ve Gülcemal, 2022). Sigortacılık, insan yaşamında muhtemel olayların gerçekleşmesi sonucunda risklerin yaratacağı zararların sigortalı ve sigortacı arasında yapılan sözleşmeye bağlı giderilmesine özgü bir faaliyettir. Sigorta belirsizlikler sonucunda ortaya çıkan risklerin verdiği zararları maddi yönden azaltmak amacıyla gelişmiştir (Sarioğuz, 2007). Sigortacılık, bir taraftan risk transferi yoluyla sigortalıların maruz kalacakları zararları bertaraf etmekte, diğer taraftan fon birikimi yaratmak suretiyle ekonominin gelişmesine ve istikrarına katkıda bulunmaktadır (Akpınar ve Gökhan, 2009).

2.3.Dijitalleşmenin Sigortacılık Mesleki Bilgi, Beceri ve Yetkinliklerine Etkileri

Sandblad, (2023) mesleki bilgi ve beceri, için “karşılaşılan görevleri çözmek ve pratik durumlarda kullanılan bilgi” olarak açıklamıştır. Mesleki bilgi, teori ve pratiğin birbiriyle uyumu sonucunda en üst seviyeye çıkar. Bilginin iki biçimi birbirinin zıttı olarak görülse de aslında ikisi de birbirine bağımlıdır. Bu durumda aynı bilgiye farklı girdiler sağlanır ve birbirlerini karşılıklı olarak nitelendirirler. Beceri “yeterli, uzman, hızlı ve doğru performans” ile sonuçlanan faktörlerin birleşimi ve becerinin manuel işlemlere ve zihinsel faaliyetlere eşit derecede uygulanabilir olmasıdır (Winterton ve diğ., 2006). Yeterlilik kavramıyla ilgili net bir açıklama yoktur, dahası tutarlı bir teori tanımlamak veya atfetmek ya da terimin tüm farklı kullanım yollarını bağdaştırabilecek ve uzlaştırabilecek bir tanıma ulaşmak imkânsız gibi görünmektedir (Ellestrom, 1997; Robotham ve Jubb, 1996). Yetkinliği “belirsiz bir kavram” olarak tanımlayan Klink (2002), yine de onu “eğitim ile işin gereklilikleri arasındaki boşluğu dolduran yararlı bir terim” olduğunu ileri sürmektedir. Bohnert ve diğ., (2019) çalışmasında dijitalleşmenin getirmiş olduğu dinamiklerle başa çıkabilmek için sigorta sektöründe organizasyonel değişimin gerekliliğini vurgulamaktadır. Mobil, birbirine bağlı cihazların her yerde bulunması, sigorta şirketlerinin yeni iş modelleri benimsemesine ve sigortalıların risk türlerini değiştirmesine büyük veri analitiği, sigortalının davranışına ilişkin bilgilere dayalı

olarak bireysel ve uyarlanabilir prim hesaplamalarına olanak tanır ve daha önce hesaplanamayan riskler, artık bunlara çözüm bulmayı mümkün kılacak şekillerde tahmin edilebilmekte olduğunu ileri sürmektedir.

Dijitalleşme, sigortacılık işini ve sigorta hizmetlerinin sunulma biçimini dönüştürmekte ve artık günümüzde bu hizmetlerin mobil cihazlar, sohbet robotları, yapay zeka destekli uygulamalar, nesnelerin interneti (IoT) ve özel amaçlı robotlar ile yapılmaya başlanmıştır (Niraula ve Kautish, 2019). Akkor ve Ozyuksel (2020) yeni teknolojileri kullanmak için, teknik, metodolojik, sosyal, kişisel yeterliliklerin gerekli olduğunu ileri sürmektedir. Bir başka ifade ile diğer sektörlerde olduğu gibi, dijital çağda ortaya çıkan dijital teknolojiler sigorta sektörünü de yakından etkilemiş ve müşterilere sunulan ürünlerin tamamında müşteri memnuniyetini artırma yönünde önemli fırsatları beraberinde getirmiştir (Eling ve Lehmann, 2018; Eckert ve Osterrieder, 2020). Dijitalleşme ile birlikte ortaya çıkan yeni uygulamalar mesela, yapay zeka, sigortacılık mesleğini icra edenleri rutin görevlerden kurtararak daha hızlı ve daha doğru kararlar alınmasını sağlayan daha yüksek değerli faaliyetlere odaklanmalarını sağlayabilir (Akkor ve Ozyuksel, 2020). Sigorta sektöründeki dijital dönüşüm, sigorta teknolojisinin (InsurTech) ortaya çıkmasına neden olmuştur. InsurTech, sigorta prodüktörleri, dijital acenteler, çevrimiçi talep özellikleri ve pazaryerleri sağlayan bir dijital teknoloji veya platformu olarak açıklanabilir (Uyun vd., 2020).

2.4. Türkiye’de Sigortacılık Mesleki Bilgi ve Becerileri

Dünyanın diğer ülkelerinde olduğu gibi, Türkiye’de de sigorta sektörü yasal ve düzenleyici kurumlar tarafından düzenlenmekte ve denetlenmektedir. Ocak 2024 tarihi itibarıyla Türkiye’de 50’si Hayat dışı, 19’u hayat ve emeklilik ve 5’i de reasürans şirketi olmak üzere toplamda 74 şirket faaliyette bulunmaktadır. Sigorta şirketleri bankalar, sigorta acenteleri, brokerlar ve diğer dağıtım kanalları üzerinden sigorta ürünlerini müşterilerine sunmaktadırlar. Eylül 2023 tarihi itibarıyla Türkiye’de yaklaşık 17.000 sigorta acentesi faaliyette bulunmaktadır (TSB, 2024).

Türkiye’de mesleklere göre gerekli bilgi, beceri ve yetkinliklerin nasıl olması gerektiğinin belirlenmesi hususunda 5544 sayılı kanun ile MYK (Mesleki Yeterlilik Kurumu) kurulmuş ve 2006 yılında faaliyete başlamıştır (RG., 5544/21.09.2006). Bu kurumun en temel amacı ise, ülkede var olan meslekleri ve yeterlilikleri tanımlamak ve disiplin altına alarak, çalışma hayatının ihtiyaç duyduğu nitelikli ve belgeli işgücünün hazırlanmasına öncülük etmektir. Kurulduğu günden beri yüzlerce meslek için (MYK, 2024) gerekli bilgi, beceri ve yetkinlikleri tanımlayan MYK şimdiye kadar sigortacılık sektörüne ilişkin çeşitli mesleklerin farklı seviyelerde meslek standartlarını yayınlamıştır. Bunlar MYK (2024) **Tablo 2’de** yer almaktadır:

Tablo 2: MYK Tarafından Sigortacılık ile ilgili yayınlanan Meslek Standartları

Referans Kodu	Revize No	Meslek Adı	Seviye	Resmi Gazete Tarih/Sayı:
13UMS0296-4	00	Sigorta Acentesi Teknik Personeli	Seviye 4	RG., 29/5/2013-28661
13UMS0297-5	00	Sigorta Brokeri Teknik Personeli	Seviye 5	RG., 29/5/2013-28661
13UMS0297-6	00	Sigorta Brokeri Teknik Personeli	Seviye 6	RG., 29/5/2013-28661
13UMS0298-5	00	Bireysel Emeklilik Aracısı	Seviye 5	RG., 29/5/2013-28661
13UMS0299-5	00	Sigorta Şirketi Teknik Personeli	Seviye 5	RG., 29/5/2013-28661
13UMS0299-6	00	Sigorta Şirketi Teknik Personeli	Seviye 6	RG., 29/5/2013-28661
13UMS0300-5	00	Sigorta Şirketi Hasar Tazminat Personeli	Seviye 5	RG., 29/5/2013-28661
13UMS0300-6	00	Sigorta Şirketi Hasar Tazminat Personeli	Seviye 6	RG., 29/5/2013-28661

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur

Yapılan inceleme ve analizlerde MYK tarafından yayınlanmış iki meslek standardı değerlendirmeye alınmıştır. Bunlardan birincisi olan, “Sigorta Acentesi Teknik Personeli (Seviye 4)”

“iş sağlığı ve güvenliği ve çevre ile ilgili önlemleri alarak, kalite sistemleri çerçevesinde; sigorta acentelerinde sigortacılık işlemlerini (pazarlama bilgilendirme ve satış) yapan ve mesleki gelişime yönelik faaliyetleri yürüten nitelikli kişidir.” (RG., 29/5/2013-28661)

Bir diğer ise, “Sigorta Şirketi Teknik Personeli (Seviye 6)”

“iş sağlığı ve güvenliği ve çevre ile ilgili önlemleri alarak, kalite sistemleri, ilgili mevzuat, kurumun sigortacılık risk kabul ölçütleri, kural ve süreçleri çerçevesinde; şirketin sigortacılık risk kabul (yazım) politikasını, şartlarını ve süreçlerini belirleyen; ürün geliştirme ve ürün yönetimi sürecinde yer alan; şirketin reasürans işlemlerinin yönetimine katkıda bulunan; teknik operasyonlara yönelik süreçleri yöneten; şirket uygulamalarının yasal düzenlemeler ve değişen piyasa koşulları ile uyumunu gözeten; iş ortakları ile ilişkileri ve mesleki gelişime yönelik faaliyetleri yürüten kendi personelini yöneten nitelikli kişidir.” (RG., 29/5/2013-28661).

Bu iki meslek standardında yer alan mesleki beceri ve yetkinlikler karşılaştırmalı olarak **Tablo 3**'te yer almaktadır.

Tablo 3: Sigorta Acentesi Teknik Personeli (Seviye 4) ile Sigorta Şirketi Teknik Personeli (Seviye 5) Bilgi ve Becerilerin Karşılaştırılması

MYK Standart No: 13UMS0296-4 Rev 00 Sigorta Acentesi Teknik Personeli (Seviye 4)	MYK Standart No: 13UMS0299-5 Rev 00 Sigorta Şirketi Teknik Personeli (Seviye 5)
Bilgi ve Beceriler	Bilgi ve Beceriler
Acil durum bilgisi	Acil durum bilgisi
Adına poliçe düzenlediği sigorta şirketlerinin hizmet ve çalışma prosedürleri bilgisi	Analitik düşünme becerisi
Araç, gereç ve ekipman bilgisi	Araç, gereç ve ekipman bilgisi
Araştırma, veri toplama ve bilgi edinme becerisi	Araştırma, veri toplama ve bilgi edinme becerisi
Beden dilini ve tüketici psikolojisini anlama becerisi	Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi görme ve yorumlama becerisi
Bilgisayar ve bilgi teknolojileri okuryazarlığı (ofis programları dâhil) becerisi	Bilgisayar ve bilgi teknolojileri okuryazarlığı (ofis programları dâhil) becerisi
Çevre koruma yöntemleri bilgisi	Çalıştığı kurumun risk seçim ve risk kabul ölçütleri ile reasürans politikası bilgisi
Dönüştürülebilen malzemelerin ayrılması ve geri dönüşüm faaliyetleri bilgisi	Çevre koruma yöntemleri bilgisi
Hedef odaklı çalışma becerisi	Dönüştürülebilen malzemelerin ayrılması ve geri dönüşüm faaliyetleri bilgisi
İkna becerisi	Ekip içerisinde çalışma becerisi
İş sağlığı ve güvenliği bilgisi	Fiyatlandırma ve prim hesaplamasında kullanılan bileşenler bilgisi
İşindeki öncelikleri belirleme ve hareket etme becerisi	Genel matematik, istatistik ve olasılık bilgisi
İşyeri çalışma prosedürleri bilgisi	Genel risk yönetim tekniklerini özel durumlara uygulama becerisi
MASAK mevzuatı bilgisi	İş sağlığı ve güvenliği bilgisi
Mesleki etik kurallar bilgisi	İşindeki öncelikleri belirleme ve hareket etme becerisi
Mesleki terim bilgisi	İşyeri çalışma prosedürleri bilgisi
Piyasadaki benzer ürün ve hizmet bilgisi	Kar-zarar analizi bilgi ve becerisi
Raporlama bilgi ve becerisi	Koordinasyon becerisi
Sektörde yer alan düzenleyici ve denetleyici kurumlar, meslek kuruluşları, dağıtım kanalları ve diğer iş ortakları (tedarikçiler, anlaşmalı kurumlar, vb.) hakkında bilgi	MASAK mevzuatı bilgisi
Sigorta genel şartları, genel prensipleri, teminat kapsamı ve koşulları, sıkça karşılaşılan muafiyetler, özel şart ve istisnalar hakkında bilgi	Mesleki terim bilgisi
Sigortacılığa ilişkin yasal mevzuat bilgisi	Raporlama bilgi ve becerisi
Sigortacılık piyasanın yapısı ve güncel piyasa uygulamaları hakkında bilgi	Reasürans ve koasürans yöntemleri ve uygulamaları bilgisi
Sigortalanabilir risklere ilişkin bilgi	Risk yönetim ilkeleri, teknikleri ve risk yönetim araçları bilgi ve becerisi
Sorun çözme becerisi	Sektörde yer alan düzenleyici ve denetleyici kurumlar, meslek kuruluşları, dağıtım kanalları ve diğer iş ortakları (tedarikçiler, anlaşmalı kurumlar, vb.) hakkında bilgi

Sözlü ve yazılı iletişim becerisi	Sigorta genel şartları, genel prensipleri, teminat kapsamı, koşulları, sıkça karşılaşılan muafiyetler, özel şart ve istisnalar hakkında bilgi
Temel çalışma mevzuatı bilgisi	Sigortacılığa ilişkin yasal mevzuat ve mesleki etik kurallar bilgisi
Temel hukuk bilgisi	Sigortacılık piyasanın yapısı ve güncel piyasa uygulamaları bilgisi
Zaman yönetimi bilgisi	Sorun çözme becerisi Sözlü ve yazılı iletişim becerisi Süreç yönetimi becerisi Temel çalışma mevzuatı bilgisi Temel hukuk bilgisi Yabancı dil bilgisi Zaman yönetimi bilgisi

Kaynak: Araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

3.METODOLOJİ

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda cevabı aranan sorunun çözülmesi masa başı araştırmalar kapsamında ikincil verilerden yararlanılmıştır. Bu kapsamda önce konu ile ilgili literatürde daha önceden konu hakkında araştırma yapmış olan araştırmacıların ampirik çalışmaları, OECD, Avrupa Birliği, uluslararası sektör raporları yayınlayan uzman yönetim ve danışmanlık firmalarının sigorta sektörünün geleceğine dair hazırlamış oldukları raporlar ve Türkiye’de Mesleki Yeterlilik Kurumu tarafından 2013 yılında sigortacılık alanında yayınlamış oldukları meslek standartları incelenmiştir. Araştırmacı keşfedici, tanımlayıcı ve betimsel analiz yaklaşımı aracılığıyla ikincil ampirik verilerin içerik analizlerini yaparak sonuçlara ulaşmaya çalışmıştır (Braun ve Clarke, 2006). Günümüzde birçok araştırmada kullanılan ikincil ampirik verilerin kullanılması bu tür araştırmalar için oldukça uygun olabileceği belirtilmektedir (Blumberg ve diğ., 2014).

4.BULGULAR

4.1.Dijitalleşmenin İş yapma Yöntem ve Usulleri Üzerindeki Etkileri

İlgili literatür taramasından elde edilen verilere göre, içinde bulunduğumuz dijital çağda her ülkede hemen hemen tüm sektörlerde bütün iş yapma süreç ve yöntemleri dijitalleşme ile birlikte sil baştan değiştirmektedir. Bir başka ifade ile, dijital alanda yaşanan bu teknolojik gelişmeler, insanlarda, müşteri davranışlarında, işletme yöntemlerinde, bilgi işleme yönetimlerinde, vb. gibi birçok alanda öncelikle kuruluşların ekonomisi olmak üzere, iş ortamlarının ve çalışma şeklinin yeniden düzenlenmesini zorunlu hale getirmektedir. Dijital çağda yaşanmakta olan dijital dönüşüm, temel işletme departmanlarında önceden manuel olarak gerçekleştirilen birçok prosedürden vazgeçerek, işlerin otomatikleştirilmesi ve dijital platformlar aracılığıyla yapılmasını zorunlu hale getirmektedir. İçinde bulunmuş olduğumuz dijital çağda işletmelerin ihtiyaç duyduğu birden fazla dijital beceri biçiminin olduğu ve dijital becerilere ilişkin daha geniş bir bakış açısı benimsemenin doğru olacağı kabul edilmektedir.

Bunlar; bilgi, bilgisayar, medya, iletişim ve teknoloji okuryazarlıkları şeklinde sıralanabilir. Diğer yandan şirketlerin, dijital dönüşümünü gerektiren işlerinde rekabetçi kalabilmeleri için de sürekli olarak bu bilgi, beceri ve yetkinliklerini de geliştirmeleri gerekmekte olduğu tespit edilen öncelikli konular olmuştur.

4.2.Dijitalleşmenin Sigortacılık Sektöründeki Üzerindeki Etkileri

Dijital çağda, sigortacılık alanında sigorta hizmetlerinin sunulma biçimini de önemli şekilde dönüştürmekte ve bu hizmetlerin mobil cihazlar, sohbet robotları, yapay zeka destekli uygulamalar, nesnelerin interneti ve özel amaçlı robotlar ile yapılmaya başlandığı görülmüştür. Bu yeni dijital teknolojilerin kullanılmasıyla birlikte sigortacılık ürününün oluşturulması için en başından sonuna kadar birçok alanda örneğin, fiyatlandırma, reklam ve satışları, talep işleme ve mevcut müşteri etkileşimi ve yönetimi de dahil olmak üzere dijitalleşme büyük bir etkiye sahip olmaktadır. Mesela, dijitalleşme ile birlikte ortaya çıkan yeni uygulamalardan olan, yapay zeka, sigortacılık mesleğini icra edenleri rutin görevlerden kurtararak daha hızlı ve daha doğru kararlar alınmasını sağlayabileceği yönünde ifadeler tespit edilmiştir. Ayrıca sigorta sektöründeki dijital dönüşüm, sigorta teknolojisinin (InsurTech) ortaya çıkmasına neden olmuş ve sigortacılıkta çalışma ilişkilerinin dönüşümünün hızlanmış hızlandığı tespit edilmiştir.

4.3.Dijitalleşmenin Sigortacılık Meslek Bilgi ve Becerileri Üzerindeki Etkileri

Sigortacılık mesleki bilgi ve becerileri de dijital dönüşüm sürecinden oldukça etkilenmiştir. Dijitalleşme yaygınlaşırken ve teknoloji giderek günlük yaşamın bir parçası haline gelirken, sigortacılık alanında faaliyette bulunan işletmeler dijital becerileri kullanabilen işgücüne ihtiyaç duymaya başlamışlardır. Günümüzde her sektörde olduğu gibi sigortacılık alanında da temel dijital becerilere olan talep her geçen gün artmakta, sektörler ve meslekler arasında yeni uzman dijital becerilere ihtiyaç duyulmakta ve bu konuda mevcut uzmanlar yetersiz kalmaktadır. Otomasyon ve dijitalleşmedeki ilerlemenin önümüzdeki yıllarda çalışanların yeterlilik gereksinimlerini dönüştürmeye devam edeceği konusunda da güçlü talepler olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca diğer taraftan dijitalleşmenin getirmiş olduğu dinamiklerle başa çıkabilmek, mobil, birbirine bağlı cihazların her yerde bulunması, sigorta şirketlerinin yeni iş modelleri benimsemesi gibi sebeplerden dolayı sigorta sektöründe faaliyette bulunan işletmelerin organizasyonel değişim gerekliliğinin de ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

4.4.Dijitalleşmenin Sigortacılık Meslek Standartlarına Etkileri

İlgili literatürde yayınlanan raporlara göre, dijital teknolojilerin günlük iş yaşamındaki yaygınlığı, bireylerin bilgiye erişme ve bilgiyi detaylandırma biçimini temelden değiştirmiş ve dijital teknolojilerin birçok alanda açtığı yeni fırsatları yakalamak için işgücünün bu teknolojileri anlamlı bir şekilde kullanabilecek doğru becerileri geliştirmelerinin zorunlu olduğu tespit edilmiştir. MYK tarafından yayınlanmış olan Sigorta Acentesi Teknik Personeli (Seviye 4) ile Sigorta Şirketi Teknik Personeli (Seviye 5) Meslek standartları incelenmiş ve bu standartların

bilgi ve becerilerin karşılaştırılması yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, konuyla ilgili literatürde ve sektör raporları ile karşılaştırıldığında lazım gelen bilgi ve becerilerden sadece tanesi “*Bilgisayar ve bilgi teknolojileri okuryazarlığı (ofis programları dâhil) becerisi*” ve “*Raporlama bilgi ve becerisi*” nin bu standartlarda tanımlanmış olduğu görülmektedir. Ancak araştırma konumuz açısından değerlendirildiğinde bu iki standartta dijitalleşme ile ilgili süreçlere yeterince yer verilmediği tespit edilmiştir. Bir başka ifade ile bu iki meslek standardı klasik yöntemlerle sigortacılık mesleki yeterliliklerini tanımlamakta, bu teknik personellerin dijital çağda sahip olması gereken bilgi ve becerilerin neler olduğu henüz belirtilmediği tespit edilmiştir.

5.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye sigorta sektöründe son yıllarda yaşanan teknolojik değişimler sigorta sektöründe iş yapma tarz ve yöntemlerinde değişimlerin yaşanmasına sebep olmaktadır. Dünyanın diğer ülkelerinde olduğu gibi dijitalleşme diğer sektörlerdeki iş süreçlerini etkilemiş, sigorta sektöründe de eskisinden farklı iş yapma biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sigorta işletmeleri önceden sigortacılık hesaplamaları ve poliçe hazırlama süreçlerini manuel yöntemlerle yapmaktayken, günümüzde bu süreçlerin yerini dijital platformlar üzerinden yapılı hale gelmiştir. Bu dönüşüm sigorta sektöründe çalışan personellerin beceri ve yetkinliklerinin de değişmesini zorunlu hale getirmektedir.

Çalışmada, dijitalleşmenin tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de tüm sektörlerde faaliyette bulunan işletmeleri yakından etkilediği görülmüştür. Diğer yandan da yaşanan bu teknolojik değişimlerin işletmelerin ihtiyaç duyduğu işgücünün profilini de etkilediği tespit edilmiştir. Dijital çağda ortaya çıkan teknolojik imkân ve araçları kullanabilme becerisine sahip işgücüne olan talep nedeniyle birçok işletmenin mevcut çalışanlarına yeni bilgi ve beceri kazandırmak için çaba sarf ettiği tespit edilmiştir. Sigorta sektöründe yaşanan bu değişim, örneğin, telematik ve giyilebilir sağlık/fitness cihazları gibi yenilikler, sigorta şirketlerinin müşteri davranışlarını analiz etme ve ürünlerini fiyatlandırma ve satma şeklini değiştirmeye devam ederken, sigortacılar için ilgili insan sermayesi zorluklarını değerlendirmeyi ve ele almayı her zamankinden daha kritik hale getirmektedir. Deloitte’nin (2015) raporuna göre, sigorta sektörü önemli bir beceri açığıyla karşı karşıyadır. Yapılan araştırmalara göre, sigorta şirketlerinin yalnızca üçte biri kendilerini iş ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli beceri ve yeteneklere hazır veya çok hazır olarak görmektedir. Sigorta şirketleri, müşterilere sanal hizmet vermeyi desteklemek için dijital platform ve teknolojilere yatırım yaparken, çalışanlarının gelişimini desteklemek için de benzer yatırımları dikkate almak zorunda kalmışlardır. Sigorta şirketleri geleneksel olarak yetenekleri kendi bünyesinde geliştiriyor ve kariyerlerin uzun vadeli büyüme yörüngelerine yayılmasına izin vermek durumunda kalıyor. Bu unsurlardan bazıları kalacak olsa da temel analitik becerilerden yararlanmak ve inovasyonu teşvik etmek için sigortacıların geleneksel yetenek geliştirme modellerinin ötesine geçmesi gerekmektedir. Çalışmada elde

edilen bulgulara göre, dijitalleşme ile birlikte sigortacılık meslek elemanlarında olması ve sürekli geliştirilmesi gereken bilgi ve beceriler şunlar önerilebilir:

Dijital içeriği bulma, değerlendirme, düzenleme ve kullanmak.

Bilgi ihtiyacını anlamak ve ne tür bilgiye ihtiyaç duyulduğunu belirlemek.

Sentezleme, yeni bilgi oluşturmak.

Donanım ve yazılım araçlarını kullanma becerisi.

Elektronik tabloları ve kelime işlemcileri kullanmak.

Yeni teknolojilerin faydalarını değerlendirebilme becerisi.

Duyusal deneyimlerin bütünleştirilmesi ve anlaşılmasını sağlamak.

Grafik tasarım ilkelerini anlamak.

Web yazarlığının doğasını anlamak.

Kitle iletişim içeriğinin eleştirel analizi, değerlendirilmesi ve üretimini sağlamak.

E-postada, çevrimiçi sohbet alanında veya anlık mesajlaşmada kullanılan belgeler ve/veya resimler, sesler, filmler, gösterge dilleri arasında köprüler kullanmak ve oluşturmak.

Multimedya platformları aracılığıyla iletişimde bulunmak.

Teknolojiyi yaşam koşullarında kullanma becerisine sahip olmak.

Kendilerinin, toplumun ve çevrenin geçimini iyileştirmek için teknolojiyi benimseme, uyarlama, icat etme ve değerlendirme becerisine sahip olmak.

Çalışmada, dijitalleşmenin sigortacılık sektöründeki işgücü beceri ve yetkinliklerini yakından etkilediği ve bu süreçte meslek elemanlarının yeni beceri ve yetkinliklere ihtiyaç duyduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan MYK tarafından yayınlanan *Sigortacılık Meslek Elemanı* hakkındaki standartların dijitalleşmenin sıkça duyulduğu bu günlerde ihtiyaçlara uygun olarak yeniden revize edilmesi gerekliliği tespit edilmiştir. Çalışmanın dijitalleşme sürecinde sigorta sektörü ve meslek elemanlarının mesleki bilgi ve becerilerinin rehabilite edilmesi ve ile ilgili literatürde önemli bir boşluğu doldurması beklenmektedir.

Yasal ve Düzenleyici Kurumlara Öneriler

MYK tarafından sigortacılık alanıyla ilgili yayınlanmış olan meslek standartlarının günümüz şartlarına göre revize edilerek, sigortacılık teknik personellerinin dijital çağın gerektirildiği donanım, bilgi ve becerilerin tanımlanmasının sektörün rekabet gücünü artırabileceği öngörülmektedir. Bundan dolayı dijital platformlar ve teknolojileri kullanma konusundaki yeterliliklerin hem sigortacılık hem de diğer mesleki alanlar için tanımlanması önerilmektedir.

Sigorta Şirketlerine Öneriler

Sigorta şirketlerinin dijitalleşme ile birlikte ortaya çıkan nitelikli işgücü ihtiyacını karşılamak için çevrim için eğitim programları ile mevcut çalışanlarını yeni düzene hazırlamalarının daha uygun olabileceği öngörülmektedir. Sigorta şirketleri kendilerine işgücü yetiştiren eğitim ve öğretim kurumları ile iş birliği yaparak bugün ve gelecekte ortaya çıkabilecek işgücü ihtiyacını karşılamak için öğrencilerin yetiştirmelerine staj vb. gibi uygulamalarla destek olmaları önerilmektedir.

Sigortacılık Alanından Teknik Personel Olarak çalışanlara/çalışacaklara Öneriler

Sadece sigortacılık alanında değil bütün sektörlerde işgücü profili değişiyor. Dijital çağ tüm alanlarda işlerin yapılmasını değiştiriyor. Sigorta sektöründe poliçe hazırlama ve diğer tüm süreçler dijital platformlar aracılığıyla yapılıyor. Bu alanlarda çalışacak personellerin her şeyden önce yeni teknolojik bilgi ve araçları en iyi şekilde kullanmaları öğrenmeleri tavsiye edilmektedir. Bilgisayar ve ilgili tüm dijital mecralardaki iş ve işlemleri anlama ve yerine getirme bilgi ve becerisine sahip olmanın ilgili alanda görev yapacak tüm kişilere önemli avantajlar sağlayacağı unutulmamalıdır.

Konu Hakkında Araştırma Yapacaklara Öneriler

Dijitalleşmenin mesleklere ve meslek standartlarına etkileri konusunda hem yurt dışında hem de yurt içinde çok az çalışma bulunmaktadır. Bu konuda daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğu görülmektedir. Ülkemizin mesleki bilgi, beceri ve yetkinlikler konusunda donanımlı bireylere bugün her zamankinden daha fazla ihtiyaç olduğu sıklıkla dile getirilmektedir. Bunun için hem sigortacılık hem de diğer alanlardaki teknik personellerin dijital çağa uygun yeterliliklere sahip olmasının gerekliliği için lazım gelen tüm çalışmalara ihtiyacımızın olduğundan dolayı bu konularda çalışmalar yapılması tavsiye edilmektedir.

KAYNAKLAR

- Akkor, D. G., & Ozyuksel, S. (2020). The effects of new technologies on the insurance sector: a proposition for underwriting qualifications for the future. *Eurasian Journal of Business and Management*, 8(1), 36-50.
- Akpınar, Ö. D., & Gökhan, D. I. (2009). Türk Sigorta Sektöründe Rekabet Gücü ve Yapısal Analiz. *Marmara Üniversitesi, Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, Yayın, (773).
- Akpınar, Ö. (2018). Sigorta sektöründe müşteri ilişkileri yönetimi ve uygulamaları. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 10(18), 1-19.
- Altuntaş, E., Emine, K. A. R. A., Soylu, A. B., & Kırkbeşoğlu, E. (2018). Siber Sigortalar: Son Gelişmeler, Uygulamalar ve Sorunlar. *Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi*, (12), 8-22.
- Apdillah, D., Panjaitan, K., Stefanny, N. T. P., & Surbakti, F. A. (2022). The Global Competition In The Digital Society 5.0 Era: The Challenges Of The Younger Generation. *Journal of Humanities, Social Sciences and Business (JHSSB)*, 1(3), 75-80. <https://doi.org/https7/doi.org/10.55047/jhssb.v1i3.151> Erişim Tarihi: 10.11.2023
- Blumberg, B., Cooper, D., & Schindler, P. (2014). *EBOOK: Business research methods*. McGraw Hill.
- Bohnert, A., Fritzsche, A., & Gregor, S. (2019). Digital agendas in the insurance industry: the importance of comprehensive approaches. *The Geneva Papers on Risk and Insurance-Issues and Practice*, 44, 1-19.

- Bouée, C. E., & Schaible, S. (2015). The Digital Transformation of Industry. *Roland Berger Strategy Consultant/BDI, Munich*.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77-101.
- Chalkiadaki, A. (2018). A systematic literature review of 21st Century Skills and competencies in primary education. *International Journal of Instruction*, 11 (3), 1-16. Retrieved from http://www.e-iji.net/dosyalar/iji_2018_3_1.pdf Erişim Tarihi: 15.11.2023
- Chetty, K., Aneja, U., Mishra, V., Gcora, N., & Josie, J. (2018). Bridging the digital divide in the G20: skills for the new age. *Economics*, 12(1), 20180024.
- Dalkılıç, N., & Gülcemal, M. E. (2022). Sigorta Harcamaları ve Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Değişkenlerinin Sigorta Pazar Payına Etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 449–464. <https://doi.org/10.20491/isarder.2022.1390> Erişim Tarihi: 10.11.2023
- Deloitte, 2015. Non-financial reporting. Available from: https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/lv/Documents/strategy/Non-financial_reporting_2015.pdf Erişim Tarihi: 12.11.2023
- Eckert, C./Osterrieder, K. (2020): How Digitalization Affects Insurance Companies: Overview and Use Cases of Digital Technologies. *Zeitschrift für die gesamte Versicherungswissenschaft (Ergänzungsband zur Jahrestagung)*.
- Ellström, P. E. (1997). The many meanings of occupational competence and qualification. *Journal of European industrial training*, 21(6/7), 266-273.
- Eling, M., & Lehmann, M. (2018). The impact of digitalization on the insurance value chain and the insurability of risks. *The Geneva papers on risk and insurance-issues and practice*, 43, 359-396.
- Fau, S., & Moreau, Y. (2018). Managing tomorrow's digital skills-what conclusions can we draw from international comparative indicators? <https://repositorio.minedu.gob.pe/handle/20.500.12799/5754> Erişim Tarihi: 10.11.2023
- Joynes, C., Rossignoli, S., & Amonoo-Kuofi, E. F. (2019). 21st Century Skills: evidence of issues in definition, demand and delivery for development contexts. <https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/handle/20.500.12413/14674> Erişim Tarihi: 10.11.2023
- Kırkbeşoğlu, E., Erman, Ü. N. A. L., & Kahraman, E. D. (2021). Türkiye’de sigorta acentelerinin niteliksel derecelendirmesine yönelik bir araştırma. *Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi*, (15), 13-31.
- Klink, M. V. D., & Boon, J. (2002). The investigation of competencies within professional domains. *Human resource development international*, 5(4), 411-424.
- Kramaric, T. P. (2020). The Impact of Digitalization on Croatian Listed Companies’ Corporate Performance Measured with Tobin’s Q. In T. Kovacevic & I. Akrap (Ed.), *AD Plastik*

- Group (hal. 29-37). University of Split University Department of Professional Studies.
<https://doi.org/ISBN 978-953-7220-52-5> Erişim Tarihi: 16.11.2023
- MYK, (2024). Mesleki Yeterlilik Kurumu, https://portal.myk.gov.tr/index.php?option=com_meslek_std_taslak&view=taslak_listesi_yeni&msd=2 Erişim Tarihi: 10.01.2024
- MYK, (2023). Mesleki Yeterlilik Kurumu, MYK Standart No: 13UMS0296-4 Rev 00, Sigorta Acentesi Teknik Personeli (Seviye 4)
- MYK, (2023). Mesleki Yeterlilik Kurumu, MYK Standart No: 13UMS0299-5 Rev 00, Sigorta Şirketi Teknik Personeli (Seviye 5)
- Niraula, P., & Kautish, S. (2019). Study of the digital transformation adoption in the insurance sector of Nepal. *LBEF Research Journal of Science, Technology and Management*, 1(1), 43-60.
- Peter, M.K., Kraft, C. and Lindeque, J. (2020), “Strategic action fields of digital transformation: an exploration of the strategic action fields of Swiss SMEs and large enterprises”, *Journal of Strategy and Management*, Vol. 13 No. 1, pp. 160-180.
- PwC (2013). *Digitale Transformation-der große Wandel seit der Industriellen Revolution*. Frankfurt: PricewaterhouseCoopers
- R.G., (2023). Resmi Gazete, RG., 5544/21.09.2006
- R.G., (2023). Resmi Gazete, RG., 29/5/2013-28661
- Robotham, D., & Jubb, R. (1996). Competences: measuring the unmeasurable. *Management development review*, 9(5), 25-29.
- Sandblad, A. (2023). On professional skill in the age of digital technology. *AI & society*, 1-9.
- Sarioğuz, S. (2007). Sigorta sektöründe risk yönetimi, alternatif risk transfer yöntemleri, şirketler için bir öneri: Hava durumu opsiyonları. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE*.
- Scott, L., C. (2015). The futures of learning 2: What kind of learning for the 21st century? <http://repositorio.minedu.gob.pe/handle/20.500.12799/3709> Erişim Tarihi: 20.11.2023
- Susanto, A. (2022). Digital transformation of the insurance industry: the potential of insurance technology (insurtech) in Indonesia. *Journal of Humanities, Social Sciences and Business*, 2(1), 54-62. Erişim Tarihi: 21.11.2023
- TSB, (2024). Türkiye Sigorta Birliği, <https://tsb.org.tr/tr/sigorta-verileri-ve-mali-tablolar> Erişim Tarihi: 12.01.2024
- Uyun, A., Sekarhati, D. K. S., Amastini, F., Nefiratika, A., Shihab, M. R., & Ranti, B. (2020). Implication of InsurTech to Implementation IT Decision Domain Perspective: The Case Study of Insurance XYZ. 2020 6th International Conference on Computing Engineering and Design (ICCED), 1-6.
- Vial, G. (2019), “Understanding digital transformation: a review and a research agenda”, *The Journal of Strategic Information Systems*, Vol. 28 No. 2, pp. 118-144.

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

- Voogt, J., & Roblin, N. P. (2010). *21st Century Skills* (Discussion Paper). Enschede: University of Twente.
- Westerman, G, C Calmejane, D Bonnet, P Ferraris and A McAfee (2011). Digital transformation: A roadmap for billion-dollar organizations. MIT Center for Digital Business and Capgemini Consulting, 1-68.
- Winterton, J., Delamare-Le Deist, F., & Stringfellow, E. (2006). *Typology of knowledge, skills and competences: clarification of the concept and prototype* (Vol. 64). Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Xu, M., David, J. M., & Kim, S. H. (2018). The fourth industrial revolution: Opportunities and challenges. *International Journal of Financial Research*, 9(2), 90-95.

**DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE SİGORTA KOOPERATİFLERİNİN MEVCUT
DURUMU ÜZERİNE BİR İNCELEME**

**A REVIEW ON THE CURRENT SITUATION OF INSURANCE COOPERATIVES IN
THE WORLD AND IN TURKEY**

MELİHA ÇETİN

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dış Ticaret Programı, TÜRKİYE

Trakya University Vocational School of Social Sciences Foreign Trade Program, TÜRKİYE

ORCID: 0000-0002-3493-0367

ÖZET

Sigorta meydana gelebilecek riskleri güvence altına almaktır. Aynı zamanda bir dayanışma sistemidir. Finansal güçlerin birleştirilmesidir. Meydana gelen riskler sonucunda da oluşan finansal havuzdan zararların karşılanmasıdır. Kooperatifçilik de aynı sigorta gibi bir anlamda güçlerin birleştirilmesidir. Sosyal ve ekonomik olarak dayanışma sağlanması ve sorunların çözülmeye çalışılmasıdır. Kooperatif sigortacılığı da sigortalı ve sigortacı sınıflarının birleştiği bir çeşit sigorta türüdür. Dünyada sigorta sisteminin kurulmasında kooperatiflerin önemli rolü olmuştur. Bu nedenden dolayı sigorta ve kooperatifçiliğinin ortak özellikleri olduğu söylenebilir. Sigorta kooperatifçiliği benzer risklere sahip birden fazla kişi veya kurumların ortak bir fayda etrafında birleşip gerçekleştirebilecek riskleri ortadan kaldırmak amacıyla kurulan ve kooperatif kurallarının gerektirdiği şekilde “kooperatif” kurulmasına verilen ad denilebilir.

Ülkemizde Sigorta kooperatifçiliği çok yeni bir yaklaşımdır. Dünya da 1800’lü yıllardan itibaren önce ABD’de aha sonra Avrupa’da hızla yaygınlaşmaktadır. Ülkemizde karşılıklı sigortanın "kooperatif" çatısı altında yürütülmesi tercih edilmiştir. Bu çalışmada sigorta kooperatiflerinin dünyadaki ve ülkemizdeki mevcut durumu incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: sigorta, kooperatif, sigorta kooperatifi, sigorta sektörü

ABSTRACT

Insurance is to secure the risks that may occur. It is also a solidarity system. It is the unification of financial powers. It is the compensation of losses from the financial pool that occurs as a result of the risks that occur. Cooperativeism, in a sense, is the unification of forces, just like insurance. It is about providing social and economic solidarity and trying to solve problems. Cooperative insurance is a type of insurance that combines the roles of insured and insurer. Cooperatives played an important role in establishing the insurance system in the world. For this reason, it can be said that insurance and cooperatives have common features. "Insurance cooperatives" can be called the establishment of a "cooperative" as required by the cooperative

rules, established in order to eliminate the risks that may occur by more than one person or institution with similar risks uniting around a common benefit.

Insurance cooperatives are a very new approach in our country. It has become rapidly widespread in the world since the 1800s, first in the USA and then in Europe. In our country, it has been preferred to carry out mütüel insurance under the umbrella of "cooperative". In this study, the current situation of insurance cooperatives in the world and in our country is examined.

Keywords: insurance, cooperative, insurance cooperative, insurance sector

GİRİŞ

Sigorta, varlığı bilinmeyen, ileride meydana gelme ihtimali bulunan tehlikelere karşı bir çeşit güvencedir. Bunun dışında ülke ekonomisine uzun vadede kaynak yaratır.. Finansal anlamda, fon yaratır, devlete vergi gelirleri sağlar. Ekonominin büyümesinde ve gelişmesinde oldukça etkili ve önemlidir.

Gelişmiş ülkelerde finansal piyasaların en önemli yapı taşlarından biri olan sigortacılık sektörü, gelişmekte olan ülkelerin en dinamik sektörlerinden biridir.

Sigorta kavramı, 6272 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun 1263. maddesinde ki tanıma göre; *"Sigorta bir akittir ki bununla sigortacı bir prim karşılığında diğer bir kimsenin para ile ölçülebilir bir menfaatini halele uğratan bir tehlikenin meydana gelmesi halinde tazminat vermeyi yahut bir veya birkaç kimsenin hayat müddetleri sebebiyle veya hayatlarına meydana gelen belli bir takım hadiseler dolayısıyla bir para ödemeyi veya sair edalarda bulunmayı üzerine alır."*¹

Klasik Sigortacılık karşılıklı tazmin esasına dayanmaktadır. Karşılıklı tazmin esasının gerçekleşmesi için ve sistemin sağlıklı çalışması için aşağıdaki esaslar önemli rol oynamaktadır.

1. Sigortalıların karşılıklı olarak yardımlaşması,
2. Kaza ve tehlikelerin birbirleri ile yer değiştirebilmeleri,
3. Sonuçların ve tüm verilerin çok ciddi bir biçimde takip edilmesi ve yönlendirici istatistiklerin tutulması.

Bu esaslar üzerine çalışan sigorta şirketleri ise iki ana grupta toplanırlar;

I. Karşılıklılık (mütekabiliyet) esasına dayanan sigorta şirketleri (mütüel şirketler, kooperatif şirketler)

II. Belirlenmiş bir prim karşılığı sigorta faaliyeti gösteren sigorta şirketleridir.

Yukarıda saydığımız sigortacılıkla ilgili sistemlerin toplumun neredeyse tüm kesimlerince anlaşılıp kabul edilmesi ve kullanılması zaman almıştır. Bazı durumlarda da tereddütlere yol açtığı görülmüştür.

¹ Türk Ticaret Kanunu md.6272

Tereddütlerin nedenlerinden biri ise İslami açıdan sigortacılığın uygun olup olmadığı ile ilgilidir. Özellikle muhafazakar kesimden zorunluluk olmadıkça sigorta sistemine katılımı söz konusu olmamıştır.

Sigorta konusu İslam Hukuku açısından incelendiğinde, İslam hukukuna en uygun sistemin karşılıklılık esasına dayalı kooperatif sigortacılığının uygunluğu konusunda bir fikir birliğinin olduğu da görülmektedir.²

Sigorta kooperatifçiliği, aynı veya benzer risklere sahip bireyler veya kurumlar bir araya gelip, kooperatifçilik kurallarına göre bir kooperatif kurması olarak tanımlanmaktadır. Kooperatife üye olan ortaklar eşit miktarda bir ortaklık payı ödeyerek bir sermaye oluşturulmaktadır. Daha sonra sigortacılık yasa ve kurallarına göre poliçe düzenleme süreçlerini belirleyip evrensel sigortacılık kurallarını uygulayarak poliçe düzenlenmekte ve sigortalılar da risklerine göre belirlenen primlerini ödemektedirler. Üyelerden herhangi birisinde, sigortaya konu teşkil eden riskin meydana gelmesi durumunda ödenen primlerden o üyenin zararı ödenir. Yılsonunda toplanan ortaklık payları ve primlerden elde edilen gelirlerden, ödenen hasar ve yapılan masraflar düşüldükten sonra kalan para miktarı ya kooperatifin sermayesine eklenmekte ya da eşit olarak ortaklara dağıtılmaktadır.³

Sigortacılık Kanuna göre anonim şirket şeklinde kurulmuş sigorta şirketleri, yardımlaşmanın yanında kar amacı gütmektedir. Riskin meydana gelmesi durumunda sigortalılardan toplanan primlerden sigortalının poliçesindeki teminat miktarına göre sigortalıya ödeme yapılmaktadır. Sigortalılardan toplanan primlerle, şirketin ödediği tazminat takas edilerek yardımlaşma gerçekleşmektedir. Kooperatif sigortacılığında ayıran en önemli unsur ise ödenen tazminattan artan prim bakiyesi şirketin kârı olmakta; kooperatif sigortasında olduğu gibi sigortalılara geri verilmemektedir. Dünya tarihine bakıldığında kooperatifler gibi sigortacılık faaliyetlerinin de köklü bir geçmişi bulunduğu görülmektedir. Sigortacılık ve kooperatifçilik sosyal ve ekonomik açıdan en eski yardımlaşma ve dayanışma mekanizmaları olduğu söylenebilir.⁴

Sigortacılığın temelinde, meydana gelecek muhtelif risklere karşı ekonomik menfaatlerinin korunması amacıyla sigorta yaptıran sigortalıların maddi güçlerini birleştirdiği, küçük birikimlerle ortaklaşa oluşturulan finansal fondan, riskin meydana gelmesinden dolayı sigortalının uğradığı zararın giderildiği bir kooperatif yapısı ve kültürü mevcuttur. Bu nedenle dünyada sigorta sisteminin oluşumunda ve gelişiminde, kooperatiflerin önemli bir işlevi söz konusu olmuştur. Hatta günümüzde Avrupa ve Amerika'da çok sayıdaki güçlü sigorta şirketinin temelinde kooperatif sigortacılığı yer almaktadır.⁵

DÜNYADA KOOPERATİF SİGORTACILIĞI

İlk olarak dünyada sigorta kooperatiflerinin 1600'lü yılların sonlarında İngiltere'de kurulduğu bilinmektedir. Daha sonra yangınlar sonucu meydana gelen zararları karşılamak için 1752 yılında Amerika'da sigorta kooperatifleri kurulmuştur. Sigorta kooperatifleri dünya genelinde ileri gelen

² <https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/bilgi-bankasi/kooperatifler-hakkinda/sigorta-kooperatifleri>. (Erişim tarihi: 20/02/2022)

³ Abraham, s.4 vd.; Ulaş, s.5 ; Martinez, Leo P.: Cases And Materials on Insurance Law, Sixth Edition, USA 2010, s.25 vd

⁴ Çeker, Mustafa. (2022). Sigorta Hukuku, Ankara, 2022, s.6

⁵ S Demirci. (2018). İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. dergipark.org.tr

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

kuruluşlar arasında yer almaktadır. Dünya genelinde sigorta kooperatifleri 1895 yılında uluslararası örgütlenerek, Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) çatısı altında birleşmişlerdir. ICA’ da yer alan sekiz sektör örgütünden biri de, 1972 yılında federasyon olarak yapılan ve 2010 yılı verileri incelendiğinde 73 ülkeden 223 kuruluşu bulunan, Uluslararası Mütüel ve Sigorta Kooperatifleri Federasyonu’nun (The International Cooperative and Mutuel Insurance Federation) olduğu görülmektedir.

Sigorta kooperatifleri, sigortalı müşterilerinin sahip olduğu ve demokratik olarak kontrol ettiği karşılıklı sigorta kuruluşlara ve kooperatiflere odaklanmaktadır. Sigorta kooperatifleri ve karşılıklı sigorta, müşterilerinin uzun vadeli ihtiyaçlarına ve yüksek kaliteli ürünleri uygun fiyatlarla sunmaya odaklanmaktadır. Uluslararası Kooperatif ve Karşılıklı Sigorta Federasyonu'na (ICMIF) göre, karşılıklı veya kooperatif sigortacıları dünya çapında 900 milyondan fazla kişiye hizmet vermektedir. Katkıları, sosyal koruma sistemi içinde çok önemlidir ve üyelerin, açık piyasada mevcut olanlardan daha uygun koşullarda sigorta poliçeleri elde etmelerini sağlar. 2022 Yılında hazırlanan Dünya Kooperatif İzleme Raporuna (World Cooperative Monitor) göre Ciro dikkate alındığında en büyük Kooperatif Fransız Tarımsal Kredi Kooperatifleri Grubu (Groupe Credit Agricole), Kişi başına GSYİH üzerinden ciroya göre Hindistan Çiftçileri Gübre Kooperatifi (IFFCO) en büyük kooperatif görülmektedir. Ciroşuna göre Sektörler arasında yapılan değerlendirmelere sonucu Tarımsal amaçlı kooperatifler en büyük, Ekonomik aktivitesine göre Sigorta kooperatifleri en büyük kooperatif grubu olarak raporda yerini almıştır. Dünyadaki 300 büyük kooperatif arasına Avrupa’dan 168 kooperatif, Amerika’dan 91 ve Asya Pasifik’ten 41 kooperatif girmektedir.⁶

Tablo 1 - Ciroya Göre İlk 10 Sigorta Kooperatif Şirketi

YIL 2020 SIRALAMA	YIL 2019 SIRALAMA	ŞİRKET	ÜLKE	SİGORTA TİPİ	2020 PRİM GELİRİ (Milyar USD)	ÇALIŞAN SAYISI 2020
1	1	Nippon Life	Japan	Mütüel	48.61	95.352
2	2	Talanx Group	Germany	Mütüel	46.95	23.527
3	4	Zenkyoren (Ulusal Karşılıklı Sigorta Tarım Kooperatifleri Federasyonu)	Japan	Producer	43.39	6.799
4	3	State Farm	USA	Mütüel	41.99	-
5	5	Liberty Mutual	USA	Mütüel	39.49	45.000
6	6	Meiji Yasuda Life	Japan	Mütüel	25.00	51.835

⁶ www.monitor.coop 24/02/2023

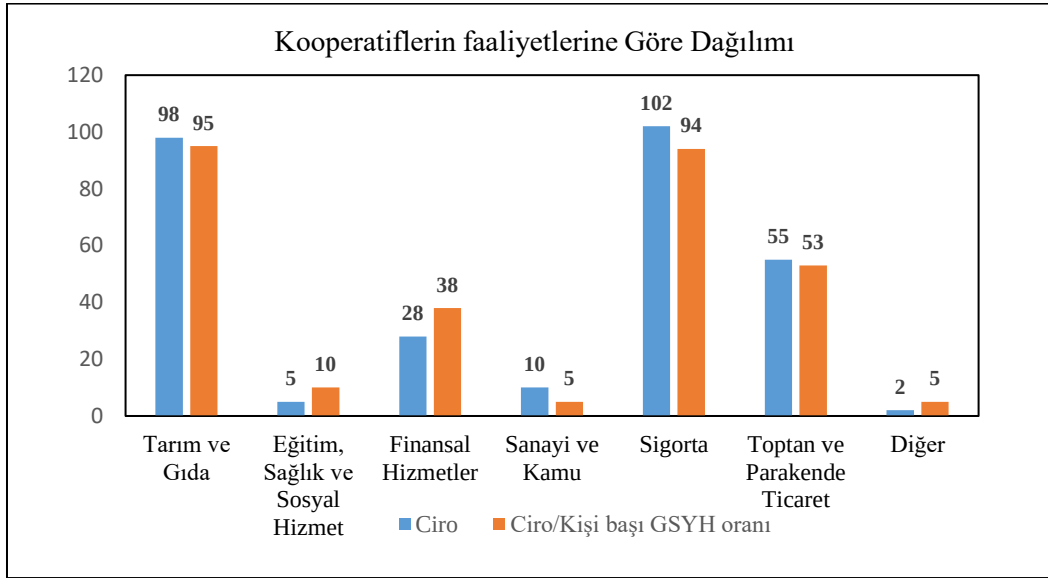
INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

7	9	Achmea	Netherlands	Consumer/ User	23.04	16.327
8	7	Sumitomo Life	Japan	Mütüel	22.62	45.720
9	-	Northwestern Mutual	USA	Mütüel	19.32	---
10	10	COVEA	France	Mütüel	18.99	23.000

Kaynak: 2022 Yılı Dünya Kooperatif İzleme Raporu

Kooperatif sigortacılığı sektörü, küresel sigorta piyasası içinde 2007 yılından beri en hızlı büyüyen sektör olmuştur. Karşılıklı sigortacılığın toplumda giderek artan olumlu etkileri görülmektedir.

Şekil-1. Kooperatiflerin Faaliyetlerine Göre Dağılımı

Kaynak: 2021 Dünya Kooperatif İzleme Raporu –

2021 Dünya Kooperatif İzleme Raporu, en son yılın (2019) verisine göre en büyük 300 kooperatifin (102'si) sigorta, (98'si) tarım ve gıda, (55'i) toptan ve perakende ticaret alanında faaliyet göstermektedir. *Ciro*/kişi başı GSYH oranına göre en büyük 300 kooperatifte, sigorta ve tarım ve gıda sektörleri alanında faaliyet gösteren kooperatiflerin sayıları neredeyse eşitken (sırasıyla 94 ve 95), onları toptan ve perakende ticaret alanında faaliyet gösteren kooperatifler (53) izlemektedir (Şekil 1).

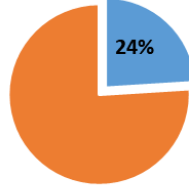
2021'de küresel karşılıklı pazar payı: %27

Küresel karşılıklı ve kooperatif sigorta sektörü 73 ülkede 5.100'den fazla şirket ile finansal performans göstermektedir. 2007 yılından 2021 yılına kadar %36'lık bir büyüme göstermiştir. Karşılıklı ve kooperatif sigortacılarının küresel pazar payı 2007'de %24,5'ten 2021'de %27'ye yükselmiştir.

2021 yılında kooperatif ve ortakların toplam hayat sigortası pazarındaki payı: %24,0.

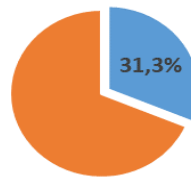
**2021'de Hayat Mütüel
pazar payı**

Hayat sigorta poliçelerinde 2020 yılında 632 milyar dolar, 2021 yılında 683 milyar dolar hayat dışı sigorta poliçelerinde ise 2020 yılında 690 milyar dolar, 2021 yılında 783 milyar dolar küresel kooperatif olarak prim geliri olmuştur. Sektörde 2020-2021 yıllarında %9'luk bir artış görülmektedir. 2007 yılından 2022 yılına kadar en yüksek yıllık artış pandemiye rağmen 2020-2021 yılları arasında olduğu görülmektedir.

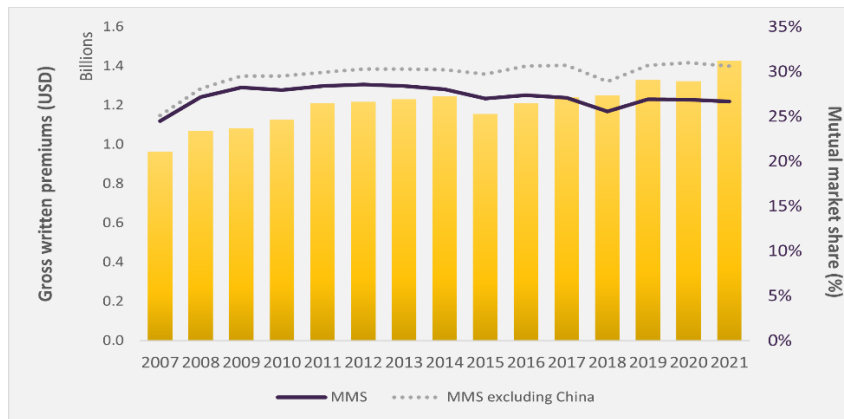
2021 yılında toplam hayat dışı sigorta pazarında kooperatif ve ortakların sahip olduğu pay: %31,3.

**2021'de Hayat Dışı Mütüel
pazar payı**

2007'den bu yana küresel kooperatif ve karşılıklı sigorta sektörünün prim hacmindeki büyüme %48,2. Olurken aynı dönemde toplam sigorta piyasası prim hacmindeki büyüme: %36,1. olmuştur.

Şekil-2.Toplam küresel karşılıklı primler ve pazar payı (2007-2021)

Kaynak: 2021 Dünya Kooperatif İzleme Raporu –

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

2021 yılı itibariyle Avrupa kooperatiflerinde ortak pazar payı %23,8 artış gösterirken Asya ve Okyanusya %11,5 olmuştur. Bu oran 2020 yılında %12,4'tür. Asya ve Okyanusya kooperatifleri ve ortakları, 2021 yılı pazar paylarında 0,9 puanlık bir düşüş olduğu görülmektedir.

Afrika kıtasına bakıldığında düşüş olmuştur. 2020' %3,6 olan pazar payı 2021'de 3,4'e düşmüştür. Latin Amerika da ise 2021'de pazar paylarının son altı yılın en yüksek seviyesi olan %11,4'e yükseldiği görülmektedir.

Latin Amerika: 2020 yılına %11,1 2021 %11,4 olurken, bu durum Kuzey Amerika: 2020: %39,8, 2021 yılında ise %38,3 olmuştur.

Kuzey Amerika kooperatifleri ve ortak şirketleri, herhangi bir bölgenin kendi toplam sigorta pazarında 2007 e %29,8 iken 2021 yılı itibariyle %38,3'le en büyük payına sahip olmuştur.

Tablo-2. Sektöre Genel Bakış

Prim Geliri	1,31 trilyon dolar
Piyasa Payı (Toplam)	% 26,7
Piyasa Payı (Hayat)	% 22,5
Piyasa Payı (Hayat Dışı)	% 31,6
Toplam Varlıklar	8,9 trilyon dolar
Çalışan Sayısı	1,16 milyon
Üye/Police Sahibi Sayısı	922 milyon

Kaynak: 2021 Dünya Kooperatif İzleme Raporu

Ülke düzeyinde, karşılıklı sigorta, ABD, Japonya, Fransa ve Almanya da dâhil olmak üzere dünyanın en büyük sigorta pazarlarının bazılarında önemli bir varlığa (% 40 veya daha fazla pazar payına) sahiptir. Karşılıklı sigorta, 20 ülkede ulusal pazarın % 25'inden fazlasını oluşturmaktadır.

Tablo-3. En Büyük 10 Küresel Sigorta Piyasasında Mütüel/Kooperatif Piyasa Payları

ABD	% 39,9
Çin	% 0,2
Japonya	% 42,2
İngiltere	% 10,6
Fransa	% 51,8
Almanya	% 47,3
Kore	% 7,9
İtalya	% 20,6
Kanada	% 19,4
Tayvan	% 0,0

Kaynak: 2021 Dünya Kooperatif İzleme Raporu

Tablo-4. Mütüel/Kooperatif Sigorta Piyasa Payına Göre En Büyük Sigorta Piyasaları

Avusturya	% 59,9
Finlandiya	% 56,2
Hollanda	% 55,9
Slovakya	% 53,4
Fransa	% 51,8
Danimarka	% 48,1
Almanya	% 47,3
İsveç	% 45,3
Norveç	% 44,4
Macaristan	% 43,6

Kaynak: 2021 Dünya Kooperatif İzleme Raporu

TÜRKİYE’DE SİGORTA KOOPERATİFÇİLİĞİ

Osmanlı İmparatorluğu döneminde başlayan ve kooperatifleşmenin tarihsel sürecinin başlangıcını oluşturan ahilik teşkilatı aynı zamanda sigortacılık sisteminin de başlangıç noktası olmuştur. Bu sistem içerisinde ki yardım sandıkları, üyelerini yangın, ölüm gibi risklere karşı korumak üzere oluşturulmuştur.⁷

Türkiye’de sigortacılık faaliyetlerinin başlaması ya da başka bir deyişle faaliyetlerin hızlanması 1870 yılında İstanbul/Beyoğlu’na çıkan Büyük Pera yangınından sonra sigortacılık faaliyetleri ile başlamıştır. Bu bölgede yabancıların ve zenginlerin oturması sigortacılığın gelişme sürecini oldukça hızlandırmıştır. Günümüzdeki anlamıyla ilk sigortacılık faaliyeti 1872 yılında, İngiliz sigorta şirketlerinin açmış oldukları temsilcilikle başlamıştır.⁸ Türkiye’de sigortacılık sektörü 2008 ve 2009 yıllarında gelişmeye başlamıştır. 2008 yılındaki küresel kriz her sektörde daralmaya gittiği gibi sigortacılık sektöründe de prim üretiminde azalmalara neden olmuştur. Tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen, sigortacılık sektörü 2010 yılında tekrar büyümeye başlamıştır.⁹

Ülkemizde sigortacılık faaliyetleri 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu hükümlerine anonim şirket, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunundaki hükümlere göre mütüel sigortacılık yapmak üzere kooperatif şeklinde kurulabilmektedirler. 2007 yılında yürürlüğe giren 5684 sayılı Sigortacılık Kanunu ile gündeme gelen sigorta kooperatifleri de, sigortacılık sektöründe yavaş da olsa faaliyet göstermeye başlamıştır.

Türk Ticaret Kanunu’nun 6102-1402 maddelerine göre karşılıklı olarak adlandırılan sigorta şirketlerinin sadece kooperatif olarak kurulması gerektiği belirtilmiştir. Kişilerin ortak olduğu bir örgüt yapısında kendilerine ait sigorta şirketi fikri cazip gelmiş ve yüksek oranda katılım sağlanmıştır. Bu yüzen poliçe

⁷ Yusuf Üstün.(2014). “Sigorta, Tekafül Ve Kooperatif Sigortacılığı” Karınca dergisi, Mart, Yıl:80, Sayı:927

⁸ Cevat Giray. (1992). “Kooperatifçiliğin Dünyada ve Türkiye’deki Nicel Gelişimi”, SBF Dergisi, c.47, s.1,

⁹ <https://9lib.net/article/kooperati%CC%87f-si%CC%87gortacili%C4%9Finin-sekt%C3%B6rdeki%CC%87-yeri%CC%87-ve-%C3%B6nemi%CC%87.y6eokv7n> (Erişim Tarihi:20/12/2023)

sahipleri ayrıca sigorta şirketinin ortakları olması nedeniyle şirketi daha çok benimseyecekleri ve daha kaliteli hizmet sunacakları düşünülmüştür. Türkiye’ de 2011 yılları arasında 2023 yılına kadar 4 sigorta kooperatifi faaliyete başlamış bunlardan 1 tanesi halen sigorta kooperatifi diğer 3 ü ise anonim şirket olarak faaliyetlerine devam etmektedir. Bu iki kooperatif 2017 yılında, diğer sigorta şirketleri gibi yasal mevzuata göre faaliyetlerini sürdürmek üzere anonim şirket yapısına kavuşmuşlardır. Son olarak da S.S. Tüm Motorlu Taşıyıcılar Karşılıklı Sigorta Kooperatifi ise 2022 yılında anonim şirket olarak faaliyetine devam etme kararı almıştır.

Kooperatif sigorta şirketleri diğer sigorta şirketleri gibi faaliyetlerine devam edebilmek için mevzuat gereğince bazı mali yükümlülükleri yerine getirmek zorundadırlar. Bu mali yükümlülükleri yerine getirmedikleri takdirde üyelerine olan sorumluluklarını yerine getiremezler ve faaliyetlerine devam edemezler.¹⁰

5684 Sayılı Sigortacılık Kanunun 3. Maddesinde;

“MADDE 3 - (1) “Türkiye’de faaliyet gösterecek sigorta şirketleri ile reasürans şirketlerinin anonim şirket veya kooperatif şeklinde kurulmuş olması şarttır. Sigorta şirketleri ve reasürans şirketleri, sigortacılık işlemleri ve bunlarla doğrudan bağlantısı bulunan işler dışında başka işle iştigal edemez”

(3) Üyeleri dışındaki kişilerle sigorta sözleşmesi yapmayan kooperatif şeklinde kurulan sigorta şirketleri ve reasürans şirketlerinin;

- a) Mütüel (karşılıklı) sigortacılık yapması,
 - b) Ortak sayısının ikiyüzden az olmaması,
 - c) Yöneticilerine herhangi bir ayrıcalık vermemesi,
- zorunludur.” denilmektedir.”

Ayrıca aynı kanunun (4). Bendinde ise

“Kooperatiflerin, üyeleri dışındaki kişilerle sigorta sözleşmesi yapabilmesi, bu hususun ana sözleşmelerinde açıkça yer alması şartıyla müsteşarlığın iznine tâbidir. Kooperatif üyeleri dışındaki kişilerle sigorta sözleşmesi yapılabilmesi için kooperatiflerin sermayelerini, Müsteşarlıkça belirlenecek miktara yükseltmesi zorunludur” hükümleri bulunmaktadır.

Görülüyor ki Sigorta Kooperatifleri de, sigorta, reasürans ve emeklilik şirketleri gibi, kuruluşu, sigortacılık faaliyetleri ve faaliyetlerinin sona erdirilmesi 5684 sayılı Sigortacılık Kanunu kapsamına dahildir.

Türkiye’de ise kooperatif sigortaları 2010’lu yıllarda gündeme gelmeye başlamıştır. Ülkemize kooperatif sigortacılığı poliçe sahiplerinin tamamının ortak olduğu bir yapı ile başlamış daha sonra açık kooperatif olarak adlandırılan, belirli sermaye şartlarını sağlayan ve ortak olmayanlara da poliçe satan bir yapıya dönüşmüştür.

Kooperatif sigortacılığında amaç, belirli risk grubundaki bireyleri bir arada tutamak oluşabilecek risklere veya tehlikelere karşı zararı en aza indirerek, kişilerin toplumsal yaşam dengelerini koruyarak

¹⁰ 5684 sayılı sigortacılık kanunun 3.md

hasarların telafî edilmesini sağlamaktır. Kar etmekten ziyade bir riskin bir diğeri hesabına üstlenilmesi prensibi ile ortak garantinin sağlanmasıdır.¹¹

Tablo-5. Geleneksel Sigortacılık ile Kooperatif Sigortacılığının karşılaştırılması.

Konu	Geleneksel Sigorta	Kooperatif Sigortacılığı
Amaç	Kar sağlamak	Dayanışma
İşlem	Risk Transferi	Riski katılımcılara yaymak
Kazanç	Kar Maksimizasyonu	Bağışçıların desteklemesi
Fonun Sahibi	Hissedarlar	Katılımcılar
Yönetim	Şirket Yönetimi	Operasyon Sorumlusu
Sözleşme	Police satış sözleşmesi	Risk ortaklığı sözleşmesi
Yatırım	Faize dayalı işlemler	Kar/zarar ortaklığı
Fonda Kalan Para	Hissedarlar/şirket sermayesi eklenir	Katılımcıların yararı gözetilerek dağıtım

Kaynak: İsmail Yıldırım, Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi, (2014)

Türkiye’de 2021 yılı sonunda faaliyet gösteren 65 sigorta, reasürans ve emeklilik şirketinden 61 tanesi anonim şirket, ikisi kooperatif şirket, ikisi yurtdışında kurulu bulunan şirketlerin şubesi şeklinde kurulmuştur.

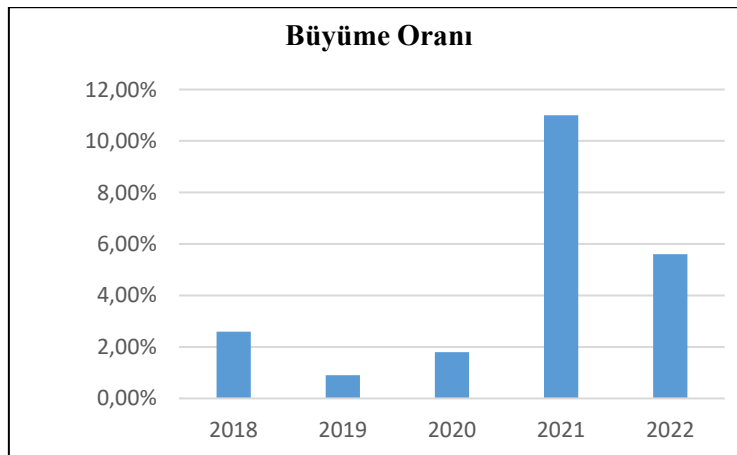
Atlas Sigorta

Sigorta kooperatifi olarak kurulan ve halen kooperatif olarak faaliyetlerini sürdüren Sınırlı Sorumlu Atlas Mütuel Sigorta Kooperatifi 2015 yılında kurulmuş ancak faaliyetine 2017 yılında başlamıştır. Tablo 6 a yıllar itibariyle büyüme oranları gösterilmiştir.

Tablo-6. Atlas Sigorta’nın Yıllar Bazında Büyüme Oranları

Kaynak: Atlas Sigorta Faaliyet Raporu

Grafik-1. Atlas Sigorta’nın Yıllar Bazında Büyüme Oranları

¹¹ Elif Taşdelen-Haşim Özudoğru. (2017). *Third Sector Social Economic Review*, 52(1) : 102-112

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

Tablo-7. Atlas Sigorta prim üretimi tüm branşlarda

2018	2019	2020	2021	2022
32.936.984₺	62.999.481₺	77.596.378₺	119.343.431₺	394.827.432₺

Kaynak: Atlas Sigorta Faaliyet Raporu

Genel merkezi İzmir’de olan S.S. Atlas Mütüel Sigorta Kooperatifi faaliyetini 6 branşta göstermektedir. Kooperatifin toplam aktif büyüklüğü 2021 yılına göre %208 oranında artış göstermiştir 2022 yıl sonunda 322.871.564₺ ye ulaşmıştır.

TMT Sigorta

Tüm Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifleri ile birleşerek 2015 yılında sigorta kooperatifi olarak kurulmuştur. S.S. Tüm Motorlu Taşıyıcılar Karşılıklı Sigorta Kooperatifi, kısaca TMT Sigorta, Milli Kooperatifler Birliği çatısı altında bulunan *Tüm Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifleri Merkez Birliği* ve sigortacılar öncülüğünde kooperatif üyeleri ve diğer meslek-menfaat gruplarının sigorta gereksinimlerini karşılamak üzere 2019 yılında Kasko ve Nakliyat branşında ruhsat almıştır. Kooperatif meslek ve menfaat gruplarının kuruluşları, üyeleri ve bunların 1. derece yakınlarına satış yapabilme yetkisi ile Ocak 2020 tarihinde poliçe satışına başlamıştır. 2021 yılı sonu itibari ile Türkiye çapında 450’ye yakın ve her geçen gün gelişen, satış ağı (acente/broker) ile hedef kitlesine hizmet vermiştir.

Tablo-8. TMT Sigortanın Yıllara Göre Poliçe Satış Durumu

2020	2021	Artış %3
41.807.390	42.856.308	

Kaynak: TMT sigorta 2021 faaliyet raporu

Kooperatif 2022 yılında sigortacılık faaliyetlerini anonim şirket olarak yürütebilmesi adına ana sözleşmesinin ‘Amaç ve Faaliyet Konuları’ başlıklı 6.madde, ‘Ortaklık Şartları’ başlıklı 10. Madde ve ‘Ortaklığa Kabul’ başlıklı 11. Madde’de değişikliğe gitmiştir. 2021 yılı sonu itibari ile açık kooperatife dönüşmüş Eylül ayında SENYAP grubu ile hisse devir anlaşması imzalamıştır.

Koru Sigorta

Koru sigorta kooperatifi Koru Sigorta 2009 yılında Türkiye’nin ilk kooperatif sigorta şirketi olarak kurulmuştur. 2011 mayıs ayında ilk ruhsatını alarak ağustos ayında poliçe satışına başlamıştır. 10 yılı aşan sigortacılık deneyimi, sürdürülebilir büyüme hedefi ve müşteri odaklı yaklaşımıyla ülke genelinde 2.000’e yakın acente/broker satış kanalı ve 2.200’ün üzerinde hizmet noktası ile faaliyet göstermektedir. Haziran 2016’da başlayan kooperatif yapısından anonim şirkete dönüş sürecini, Hazine Müsteşarlığı ve Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ve ilgili organlarının kontrolü ve denetimi altında, 5 Aralık 2017’de başarıyla tamamlanmıştır.

Tablo-9. Koru Sigorta Prim Üretim Dağılımı

BRANŞLAR						PAY%	
	2015	2016	Değ.%	2016 Bütçe	Ger. %	2015	2016
Kara Araçları Sorumluluk	74.042.692	77.447.310	4,6%	77.050.000	100,5%	77,7%	74,1%
Kara Araçları	7.139.211	10.393.904	45,6%	26.400.000	39,4%	7,5%	9,9%
Kaza	1.506.699	1.598.098	6,1%	2.900.000	55,1%	1,6%	1,5%

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

DASK	2.166.132	3.543.456	63,6%	2.875.000	123,3%	2,3%	3,4%
FGS	4.105.031	5.075.096	23,6%	7.500.000	67,7%	4,3%	4,9%
Yangın ve Doğal Afetler	1.336.484	2.048.728	53,3%	4.250.000	48,2%	1,4%	2,0%
Tarım	2.431.404	1.886.948	-22,4%	4.000.000	47,2%	2,6%	1,8%
Genel Sorumluluk	1.603.459	1.475.286	-8,0%	0	0%	1,7%	1,4%
Hukuksal Koruma	404.384	650.375	60,8%	0	0%	0,4%	0,6%
Genel Zararlar	509.161	216.626	-57,5%	1.850.000	11,7%	0,5%	0,2%
Nakliyat	11.931	147.488	1136,2%	100.000	147,5%	0,0%	0,1%
Su Araçları	0	2.671	0%	0	0%	0,0%	0,0%
TOPLAM	95.256.588	104.485.984	9,7%	126.925.000	82,3%	100,0%	100,0%

Kaynak: Kuru Sigorta Kooperatifi 2016 faaliyet raporı

Doğa Sigorta

S.S. Doğa Sigorta kooperatifi 2013 yılında kurulmuştur. 2014 yılında sigorta ve acentelik için gerekli ruhsatları olarak 2015 yılında poliçe satışına başlamıştır. 2015 yılında toplam 291.721.550 ₺ poliçe satışı gerçekleşmiştir. Bu satışlar yangın, kaza, kasko, trafik, ve genel sorumluluk branşlarında olmuştur.

Tablo-10. Doğa Sigortanın Yıllara Göre Pazar Payı

Sektör Verileri			
Yıllar	Sektör	Doğa Sigorta	Pazar Payı
2014	22.709.549.092	26.476.772	0,1%
2015	27.264.486.899	291.331.842	1,1%
2016	35.447.988.684	799.901.975	2,3%
2017	39.707.569.944	1.498.476.692	3,8%
Büyüme (2016-2017)	12%	87%	

Kaynak : 2015 Doğa Sigorta kooperatifi faaliyet raporı

Tablo-11. Satışı gerçekleşen primlerin branşlar bazında dağılımı

Brüt Yazılan Prim			
	2016	2017	Büyüme Oranı %
Diğer	4.689.842	11.086.777	136%
Ferdi Kaza	106.084.197	87.493.736	-18%
Hukuksal Koruma	15.256.082	18.300.511	20%
Kasko	44.807.767	146.263.893	226%
Nakliyat	13.112.796	12.686.505	-3%
Sağlık	7.043.742	25.893.510	268%
Trafik	551.093.206	1.077.973.779	96%
Yangın	57.814.344	118.778.006	105%
Toplam	799.901.976	1.498.476.717	87%

Kaynak: 2015 Doğa Sigorta kooperatifi faaliyet raporı

SONUÇ

İlk olarak dünyada sigorta kooperatiflerinin 1600’lü yılların sonlarında İngiltere kurulduğu bilinen sigorta kooperatifler tüm dünyada hızla gelişimini sürdürmüştür. Sigorta kooperatifleri dünya genelinde ileri gelen kuruluşlar arasında yer almaktadır. Uluslararası Kooperatif ve Karşılıklı Sigorta Federasyonu’na (ICMIF) göre, karşılıklı veya kooperatif sigortacıları dünya çapında 900 milyondan fazla kişiye hizmet vermektedir. 2007 yılından beri hızlı bir gelişim göstermiştir. 2021 Dünya Kooperatif İzleme Raporu, en son yılın 2019 verisine göre en büyük 300 kooperatifin 102’si sigorta kooperatifi olarak faaliyetini sürdürmektedir.

Dünyada cirosuna göre sektörler arasında yapılan değerlendirmelere göre tarımsal amaçlı kooperatifler en büyük, ekonomik aktivitesine göre ise sigorta kooperatifleri en büyük kooperatif grubu olduğu görülmektedir. Dünyadaki 300 büyük kooperatif arasına Avrupa’dan 168 kooperatif, Amerika’dan 91 ve Asya Pasifik’ten 41 kooperatif girmektedir. Küresel karşılıklı ve kooperatif sigorta sektörü 73 ülkede 5.100’den fazla şirket ile finansal performans göstermektedir. 2007 yılından 2021 yılına kadar %36’1’lık bir büyüme göstermiştir. 2020 ile 2021 yılları büyüme oranları karşılaştırıldığında 2020 yılında pandeminin etkisiyle düşüş gösterdiği görülmüştür.

Sigorta kooperatiflerinin dünya uygulamalarında kooperatif ve mütüel yapılanmalar içinde faaliyette bulunduğu görülmektedir. Özellikle Avrupa ülkeleri sigorta kooperatifçiliğinde önemli gelişme olduğu görülmektedir.

Türkiye’de ise, Osmanlı İmparatorluğu döneminde başlayan ve kooperatifleşmenin tarihsel sürecinin başlangıcını oluşturan ahilik teşkilatı aynı zamanda sigortacılık sisteminin de başlangıç noktası olmuştur.

2007 yılında yürürlüğe giren Sigortacılık Kanunundan önce sigortacılık faaliyetlerinde bulunabilmek için anonim şirket şeklinde kurulması gerekirken, yapılan yeni düzenleme ile kooperatiflerin de sigortacılık işlemi yapabilmelerine imkan sağlanmıştır. Bu düzenleme ile ülkemizde sigortacılık faaliyetleri 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu hükümlerine göre anonim şirket, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunundaki hükümlere göre mütüel sigortacılık yapmak üzere kooperatif şeklinde kurulabilmektedirler.

Türkiye’de 2011 yılları arasında 2023 yılına kadar 4 sigorta kooperatifi faaliyete başlamış bunlardan 1 tanesi halen sigorta kooperatifi diğer 3 ü ise anonim şirket olarak faaliyetlerine devam etmektedir. Bu iki kooperatif 2017 yılında, diğer sigorta şirketleri gibi yasal mevzuata göre faaliyetlerini sürdürmek üzere anonim şirket yapısına kavuşmuşlardır. Son olarak da S.S. Tüm Motorlu Taşıyıcılar Karşılıklı Sigorta Kooperatifi ise 2022 yılında Anonim şirket olarak faaliyetine devam etme kararı almıştır. 2024 yılı itibarıyla 1 tek Atlas Sigorta kooperatifi faaliyetini sürdürmektedir.

Yapılan düzenlemeler ile kooperatifçilik yolu ile sigorta sektörüne yeni bir açılım gelmiştir. Kooperatif üyeleri ve aynı zamanda poliçe sahipleri kooperatif olmanın bir gereği olarak birlik ve dayanışma bilinci ile hareket ederek sistemde daha güvenle yer almaktadır. Ayrıca kooperatifin elde ettiği kardan pay almaları sigorta kooperatiflerine duyulan güveni arttırmaktadır. Sigorta kooperatifçiliğinin ülkemizde başarılı olmaması için herhangi bir neden bulunmamaktadır. Ne yazık ki faaliyetlerine kooperatif olarak başlayan sigorta işletmeleri daha sonra Anonim şirkete dönüşmüştür.

Sigorta kooperatiflerinde yaşanan yapısal sorunların ve çözümlerin yoğunlaştığı hususu, 1163 sayılı Kanun ile 5684 sayılı Kanun arasındaki farklar ve kuruluş sermayesi alanında olduğu yapılan incelemelerde görülmektedir. Bu nedenle, Kooperatifler Kanunu ülkemizdeki tüm kooperatif düzenlemelerinden sorumlu genel bir kanun olup, özellikle sermaye, teminat ve kuruluş ortaklık payları gibi teknik hususlardaki düzenlemelerin sigortacılık sektörünün düzenlenmesi ve denetlenmesine ilişkin hükümler içeren ve özel bir kanun olan Sigortacılık Kanununa bırakılması ve bu Kanunun esas alınmasını uygun olacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

1163 sayılı kooperatifler Kanunu

2022 Yılı Dünya Kooperatif İzleme Raporu (<http://www.turkey.coop/haberdetay/> 24/02/2023)

6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu

ABRAHAM, KENNETH S.(2015). Insurance Law And Regulation Cases And Materials, Foundation Press, USA.

Atlas Sigorta Kooperatifi Faaliyet Raporları, (2018,2019,2020,2021,2022)

AYPEK N., KAYA Ö. ve KAYA B., (2015) Türk Sigorta Sektöründe Yeni Bir Aktör: Sigorta Kooperatifleri, 21. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi,, Karabük

BARAKAH, D. M., & ALSALEH, S. A. (2011). The cooperative insurance in Saudi Arabia: A nucleus to health reform policy. In Proceedings of the International Conference on Information and Finance, Singapore (Vol. 21), 6-10

BAWA, S. K., & VERMA, N. (2017). Conducting Financial Analysis of the Indian Reinsurer-GIC Re. *Pacific Business Review International*, 10(3), 113-120.

BİLGİN N. ve TANIYICI. Ş.(2008) “Türkiye’de Kooperatif ve Devlet İlişkilerinin Tarihi Gelişimi”, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, , s.142-146.

ÇEKER, M, Sigorta Hukuku, Karahan Kitapevi, Eylül 2022, ANKARA

DAS, U., DAVIES, N., & PODPIERA, R. (2003). Insurance and issues in financial soundness (IMF Working Paper No. 03/138). Washington, DC: The World Bank.

DEMİRCİ, S. (2018). Sigorta Kooperatifçiliği: Türkiye Uygulaması. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9(1), 387-418.

Doğa Sigorta Faaliyet Raporları (2014,2015,2016,2017,2018, 2019)

GENÇ, A.,AKGÜL, ,GENÇ, H. (2021). Türkiye’de Kooperatif Sigortacılığının Performansı Üzerine Bir Çalışma: CAMELS Analizi, *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences*.

GHAURİ, S. P., ALİ, N., CHANAR, Z. A., & Obaid, S. (2019). Do Macroeconomic Factors Effects CAMELS Financial Soundness Indicators? A Context of Non-Life Insurance Industry in Pakistan. *International Journal of Experiential Learning & Case Studies*, 4(2).

<https://sosyalekonomi.org/2021-dunya-kooperatif-izleme-raporu> 24/02/2023

<https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/bilgi-bankasi/kooperatifler-hakkinda/sigorta-kooperatifleri> (Erişim tarihi: 20/02/2022)

<https://www.ica.coop/en/cooperatives/what-is-a-cooperative> (erişim tarihi 26/06/2022)

Koru Sigorta Faaliyet Raporu (2011,2012,2013,2014,2015,2016,2017)

Piyasa Analiz Raporu,Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Sigorta Acenteleri İcra Komitesi “Sigorta Acenteleri Dünya Uygulamaları Araştırma ve 2023 Vizyonu Belirleme Raporu

Sigorta Bilgi ve Gözetim Merkezi <https://www.sbm.org.tr/tr/Sayfalar/Trafik-Sigortasi-Raporlari.aspx>

SMAJLA, N. (2014). Measuring Financial Soundness of Insurance Companies By Using Caramels Model–Case Of Croatia. *Interdisciplinary Management Research*, 10, 600-609.

Surya, M., & Sudha, B. (2019). Insurance Financial Soundness Indicator-Caramel Model.

International Journal of Advanced Science and Technology, Vol. 29, No. 1, (2020), pp. 1234- 1242

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Sigortacılık Genel Müdürlüğü/ 2017 Yılı Sigortacılık Sektörü

TAŞDELEN E., - ÖZÜDOĞRU,H, (2017). Third Sector Social Economic Review, 52(1): 102-112

TMT Sigorta Faaliyet Raporları, (2020, 2021,2022)

Türkiye Sigorta Birliği <https://www.tsb.org.tr/turkiyede-sigortacilik.aspx?pageID=439>

ÜSTÜN, Y. (2014). Sigorta, tekafül ve kooperatif sigortacılığı. *Karınca Dergisi*, Yıl, 80, 20-28.

www.sigorta.net.tr,21.12.2016

YILDIRIM, İ. (2014), İslami Sigortacılık Sisteminin Dünyadaki Gelişimi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6 (2).

UNIVERSITY OF TIZI OUZOU, DEPARTMENT OF COMMERCE. MARKETING
MANAGEMENT. ALGERIA¹

Dr. Chems Eddine BOUKHEDIMI

Ph.D. degree

ORCID: 0000-0003-1728-1809

ABSTRACT

The present study aims to highlight the effect of students' gender on the perceived inflation's effect risk of startup projects in Algeria. The research is based on an online survey that was conducted in December 2023 among 11 graduate and post-graduate researchers, all of them were from the University of Tizi Ouzou. Moreover, the study's analysis was based on the Chi square test and descriptive statistics using SPSS version 26.

The dependent variable examined is the inflation, Furthermore, the results of this study shows that perceived risk of inflation effect isn't significant (p value: $0.621 > 0.05$) on the other hand, men believes more than women on the perceived inflation's effect risk.

Keywords: Perceived risks; startup; Algeria; Algerian students; University of Tizi Ouzou; Chi- square test; SPSS, Inflation.

¹ Testing the impact of students' gender on perceived inflation's effect risk: Algerian startup projects

**THE IMPORTANCE OF THE NATIONAL BANK OF SERBIA'S OPERATIONS ON
BUSINESS IN HETEROGENEOUS COMPANIES**

Jelena Lutovac

Megatrend University in Belgrade. Maršala Tolbuhina 8, 11000 Beograd, Serbia.

ABSTRACT

Under financial stability at the level of one country, on the example of the Republic of Serbia, is meant the influence of the central bank, i.e. the so-called National Bank of Serbia. Its functioning is based and implies the existence that the financial system includes the existence of financial intermediaries, the existence of developed financial markets and financial infrastructure, that it is possible not only to efficiently allocate financial resources and achieve key macroeconomic functions in normal conditions, but also in conditions of financial imbalance to enable an action plan National Bank in conditions of imbalance, economic crisis both domestically and on the basis of deterioration in the international environment, towards the Republic of Serbia as a small country that wants to develop unhindered and realize its existence in the world framework and with the existence of international laws that rule as the norms of existence of the financial system.

Keywords: finance, company, management, top management.

1. INTRODUCTION

The National Bank establishes its operations much easier when there are conditions of financial stability [1-8]. Then the existence of relative growth is enabled and economic actors have confidence in the banking system of a country [9-17].

In this way, access to financial services such as payment execution, lending, deposit investment and risk protection was enabled and achieved by a large number of legal entities in business with foreign countries, in a simpler way, with less business risk, with the relative existence of trust and others.

Essential functioning includes the unification of: financial intermediaries, financial markets financial infrastructure dispersion and efficient allocation of financial resources, as well as the realization of key macroeconomic functions in all operating conditions of the mentioned institution[18-29].

This view marks the business of heterogeneous legal entities both in normal conditions and in conditions of financial imbalance or upheaval in the domestic and international environment,

where, as a rule, measures taken by the National Bank of Serbia with the aim of establishing balance and normal business at the macro level come to the fore.

2. THE NECESSITY TO RESPECT THE NEED FOR FINANCIAL FUNDS FOR THE BUSINESS OF AN ECONOMY WHICH WISHES TO DEVELOP AND ACHIEVE POSITIVE EFFECTS

The necessity of recognizing the need for financial resources for the operation of an economy that wants to develop and achieve positive effects is achieved by applying the normal amount of financial resources.

Therefore, they represent the basis for real financing of the activities of heterogeneous companies in the economic activities of one economy.

This essentially means that the basis of real financing takes place in the way of existence of real development, which is the goal of all activities in the companies themselves.

There are three important prerequisites for the existence of financial resources:

self-financing,

the existence of a credit relationship established with banks,

the real existence of the amount of money for real development

From a financing point of view, interest in joint ventures can be an important source of financing for companies.

The financing of joint work is entered into with the following characteristics:

- The work is financed by two or more companies,
- The risk is borne jointly and the profit is shared with each other in some pre-determined amounts,
- Mutual rights and obligations are regulated by a special agreement,
- Investment can be limited in time and is usually long-term,
- The investment is usually closed to third parties,
- It is a specific project to which the investment relates, etc.

4. FINANCIAL CONSOLIDATION

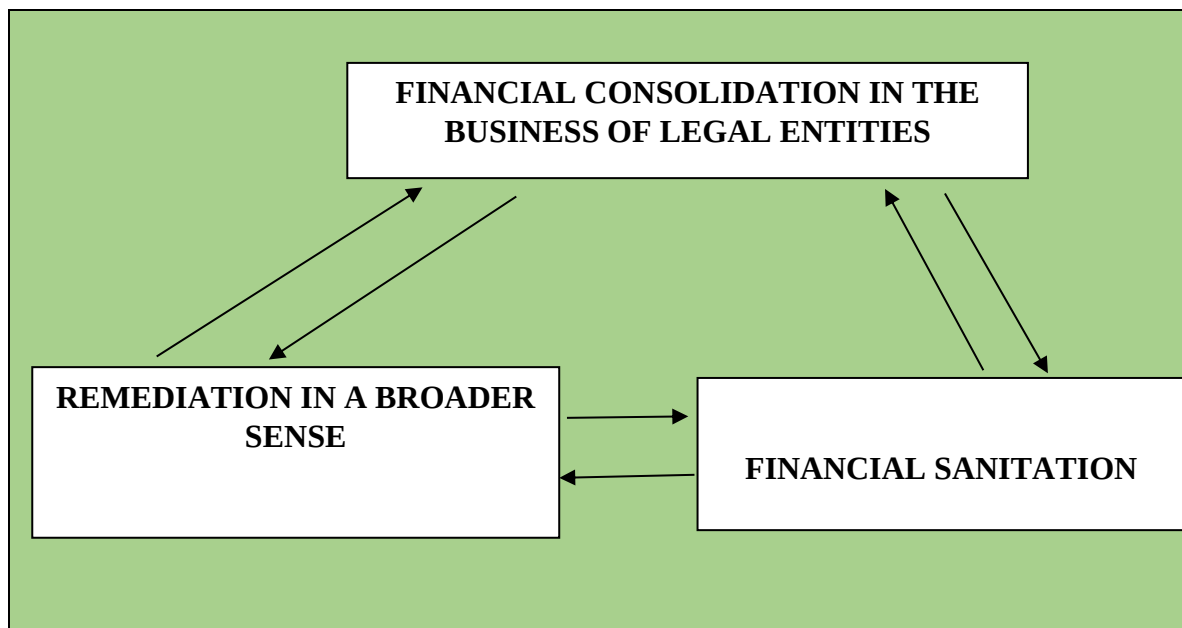
All legal entities in Serbia comply with the application of the International Financial Reporting Standard - IFRS 10 Consolidated Financial Statements ("Official Gazette of RS", No. 35/2014 - hereinafter: IFRS 10) in paragraph B 86 prescribes basic consolidation procedures.

Accordingly, legal entities when preparing consolidated financial statements:

- the positions of assets, liabilities, own capital, income, expenses and cash flows of the parent legal entity are combined with the same positions of dependent legal entities;

- are set off, that is, the book value of the share of the parent legal entity in each of the dependent legal entities and the corresponding part of the own capital of each of the dependent legal entities are offset and
- assets and liabilities, equity, income, expenses and cash flows related to transactions between legal entities entering the scope of consolidation are completely eliminated.

Figure 1: Overview of the basic parts of remediation in companies.

CONCLUSION

Small countries like the Republic of Serbia were mostly in the process of transition and are highly susceptible to the influences of the macro-economic environment. This is especially pronounced in the conditions of crisis, major social breakdowns, pandemics, earthquakes, wars, etc. That is why the existence of the National Bank is of increasing importance, which will enable the negativity to be eliminated as little as possible with its mechanisms, that is, it will contribute to the majority of legal entities operating in the country with as little damage to their business as possible. It should quickly react and adapt to new conditions of life and work by adopting measures to mitigate the harmful consequences for companies and other legal entities. The changes that occur in the world framework are often such that they greatly affect the operations of heterogeneous companies in countries that are located far from the source of the events. For example, we can illustrate such conditions as conditions of influence on the stock market in the USA, which affect countries and business, for example in Serbia, but also within the framework of the influence on countries in Africa, Asia.... In such economic conditions, there is a real need to standardize financial reporting as at the national level as well as within the scope of operations in companies of numerous countries, which is of great importance especially for countries in transition, small countries like the Republic of Serbia.

REFERENCES

- [1] Bakmaz, O., Dragosavac, M., Jestrović, V., Radaković, M., Davidov, T., Bjelica, B., Brakus, A., Popović, D., (2023). Management of plant production (narcissus l.) Through the application of non-standard growing methods in order to increase the financial value of production, *Economics of Agriculture*, Year 70, No. 2.
- [2] Popović, S., Laban, B., Vukasović, D., Ivić, M., Popović, V. (2018). Internal and external audit as a factor in improving the management of the Agricultural enterprise, *Poljoprivredna tehnika*, 4: 8–12.
- [3] Popović, S. (2015). Implementacija heterogenih rizika u radu interne revizije, *Revizor* 69: 7-19.
- [4] Bjelica, B., Bakmaz, O., Mijić, R., Popović, S. & Popović, V. (2017). The implementation of heterogeneous risk to the company's operations and transition countries respecting the behavior of agricultural enterprises in the republic of Serbia. *Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Economy Series*, 3/2017, 207-213, ISSN 2344 – 3685/ISSN-L 1844 –7007.
- [5] Radović, M., Vitomir, J., Laban, B., Jovin, S., Nastić, S., Popović, V. & Popović S. (2019). Management of joint stock companies and farms by using fair value of agricultural equipment in financial statements on the example of IMT 533 Tractor, *Economics of Agriculture*, 1: 35-50.
- [6] Popović, S. (2014). Socio-ekonomski faktori ograničenja razvoja agrara, monografija, Fimek, Novi Sad.
- [7] Popović, S., Novaković, S., Đuranović, D., Mijić, R., Grublješić, Ž, Aničić, J. & Majstorović, A. (2017). Application of international accounting standard-16 in a public company with predominantly agricultural activities, *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 30(1):1850–1864.
- [8] Popović, S., Tošković, J., Majstorović, A., Brkanlić, S. & Katić, A. (2015). The importance of continuous audit of financial statements of the company of countries joining the EU, *Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Economy Series, Special Issue*, 241-246.
- [9] Radović, M., Vitomir, J. & Popović, S. (2021). Impact of internal control in enterprises founded by local self-government units: the case of Republic of Serbia, *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 32(1): 82–90.
- [10] Ivaniš., M. & Popović., S. (2013). Altmanov Z-Score model analize, *Ekonomija-teorija i praksa* br.2, Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, 47-62.
- [11] Arnautović, I., Davidov, T., Nastić, S. & Popović, S. (2022). Značaj donošenja racionalne poslovne odluke top menadžmenta u poljoprivrednim preduzećima u Republici Srbiji, *Poljoprivredna tehnika*, 1-8.
- [12] Majstorović, A. & Popović, S. (2015). Revizija poslovanja poljoprivrednog preduzeća,

Računovodstvo, 1: 77-85.

[13] Tamas-Miškin, S., Vitomir, J., Dragosavac, M., Medan, N., Radaković, M., Vitomir, G., Davidov, T. & Popović, S. (2022). The significance of archiving documentation and assessment quality of archiving financial documentation given by top managers, *Economics of Agriculture*, Year 69, No. 4, 2022, (pp. 949-1252),

[14] Popović, S., Vitomir, J., Tomaš-Miskin, S., Davidov, T., Nastić, S., Popović, V., Popović, D., Vitomir, G. (2021). The importance of a realistically determined amount of tax on property rights relating to the ownership of agricultural land in the Republic of Serbia adopted by tax authorities of local selfgovernment units, *Ekonomika poljoprivrede*, *Economics of agriculture*, Vol.LXVIII, 4: 1029-1042.

[15] Popović, D., Vitomir, J., Tomaš-Miskin, S., Davidov, T., Popović, S., Jovanović, M., Aćimić-Remiković, M., Jovanović, S. (2021). Implementation of internal control with reference to the application of it in companies operating on the principles of the green economy. *Agriculture & Forestry*, Vol. 67 Issue 2: 261-269.

[16] Majstorović, A., Popović, S., Volf, D. (2015). *Theory and politics of balance*, second amended and supplemented edition, Novi Sad: Feljton.

[17] Popović, S. (2015). Implementacija heterogenih rizika u radu interne revizije, *Revizor* 69: 7-19.

[18] Popović, Laban, B., Popović, V., Jovin, S., Grublješić, Ž., Filipović, V. (2018). Management by respecting the provision of conditions for the commencement of procurement and monitoring of implementation in agricultural enterprises, *Poljoprivredna tehnika*, 2: 30–35.

[19] Bakmaz, O., Bjelica, B. & Vitomir, J. (2023). Application of software solutions in companies that strive to achieve increased financial stability in their regular business, *Temel-IJ*, 7:1, 13 - 20 <https://doi.org/10.52576/TEMEL237.1013b>

[20] Bjelica, B., Bakmaz, O. & J. Vitomir, J. (2023). The importance of accounting policy in the context of strengthening financial stability in a company that previously implemented internal audit as a mechanism of regular business decision-making, *Temel-IJ*, 7:1, 57 - 63 <https://doi.org/10.52576/TEMEL237.1013b>

[21] Bjelica, B., Bakmaz, O. & Vukasović, D. (2023). The importance of monitoring the realization of income and costs in the management and business of agricultural enterprises in relation to the introduced forms of internal-control mechanisms, *Poljoprivredna tehnika*, No. 2, 2023., 45 – 51, DOI: 10.5937/PoljTeh2302045B

[22] Popović, S., Ranko, M., Grublješić, Ž. (2014). Interna kontrola i interna revizija u funkciji menadžmenta, *Škola biznisa*, 1/2014, 95-107.

[23] Popović, S.(2014). Valuation of Computer Equipment and Telephone Equipment in Order for Reports to Manage Companies, *Communications in dependability and QM*, IC 17;2, 47-52.

[24] Popović, S., Grublješić, Ž., Mijić, R. (2014). Procena vrednosti opreme u upotrebi u preduzeću sa pretežnom poljoprivrednom delatnošću, *Agroekonomika*, 43.:61-62, 80-89.

- [25] Popović, S., Tošković, J., Grublješić, Ž. (2014). Environmental-Economic Model of Developing Composters in Parks, Protected Areas and City Limits in the Republic of Serbia, *ProEnviroment* 7: 213-217.
- [26] Popović, S., (2015), Interna revizija kao pokretač finansijske analize u javnim preduzećima RS, *Revizor*, 72: 41-53.
- [27] Popović, S., Majstorović, A., Grublješić, Ž., Macura, R., Mijić, R., Nikolić, I., Garić, R., Petrović, V., Siljanoska, S. (2015). The importance of agro-ecological and economic strategic Management within the tertiary sector, *Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Economy Series*, 6: 159-165.
- [28] Lutovac., J. (2024). Strategijski menadžment kapitala banke, Monografija, radna verzija, Univerzitet MEGATREND, Bulevar Mihajla Pupina 117, Novi Beograd, Republika Srbija.
- [29] Popović, S., Laban, B., Popović, V., Jovin, S., Grublješić, Ž. (2018). Management services with respect to the new approach pvc packaging in the agricultural enterprises with agro-ecological aspects, *Poljoprivredna tehnika*, 3: 38–44.

**BUSINESS DECISION-MAKING DEPENDING ON FINANCING IN
HETEROGENEOUS COMPANIES LIKE COMPANIES OPERATING IN THE
REPUBLIC OF SERBIA**

Jelena Lutovac

Megatrend University in Belgrade, Maršala Tolbuhina 8, 11000 Beograd, Serbia.

ABSTRACT

The concept of financial decision-making in modern business conditions implies obtaining the necessary financial resources, which are in accordance with business decision-making, their placement in all parts of the company in accordance with funding priorities, the return of financial resources in accordance with the deadlines regulated by the banking contract, as well as the harmonization of financial relations according to sources of financing in accordance with the adopted business plans adopted by the top management. Such realistic business conditions require decision-making by the decision-maker while respecting the entire financing process in heterogeneous companies. Therefore, the process of making valid financial and basic business decisions by top management is fundamentally linked to the concept of finance in business. This is of particular importance for the operation of a large number of legal entities in heterogeneous companies from the point of view of observing financial decision-making on money supply, credit quality, speed of cash turnover, the need to respect financing, especially from external sources (loans from banks).

INTRODUCTION

The concept of money flow and financing in modern business conditions implies:

The process of acquiring financial resources,

Placement of excess financial resources,

Return of borrowed financial resources

Harmonization of the resulting financial relations depending on the sources on the basis of which we obtained funds in order to start economic activity[1-11].

The finance process requires respect for the financing process [12-19]. It is of great importance for making business decisions by top management, which are primarily related to financial decision-making [20-30]. The following processes are continuously changing in the funding process:

- Financing
- Investing

- Disinvestment - as opposed to investing
- Defining - the opposite process of financing

Funding is a process that should be viewed as a process that includes several units, and the most important are:

- Raising money as a basic component of financing, but not the most important because it is the beginning of a process that still has its important stages.
- Investment is the second phase in which the acquired funds are invested in assets and linked to various features of fixed and current assets
- Refunds are the third stage where the invested funds are released from the roundabout business and reinvest in accordance with the needs of the company.
- Reconciling sources of financing with investments is an important phase because changes in assets and resources are constantly occurring in the company's operations. At this stage, these changes are adjusted to the sources of financing in liabilities with investments in assets.

In order for a company to be able to start the process of regular business, top management must provide a certain optimal amount of money for the process of the company's functioning. With this necessary amount of money, top management provides the necessary funds for work, production management, then starts production and finally the sales manager collects finished products, which should be considered as possible management in modern business conditions [1-5].

2. FORMS OF FINANCING AND BUSINESS DECISION-MAKING OF TOP MANAGEMENT

In the study, the author will list only the most important forms of influence on financing, which are shown in figures 1 to 3.

Figure 1: Overview of types and forms of financing important for business decision-making of top management

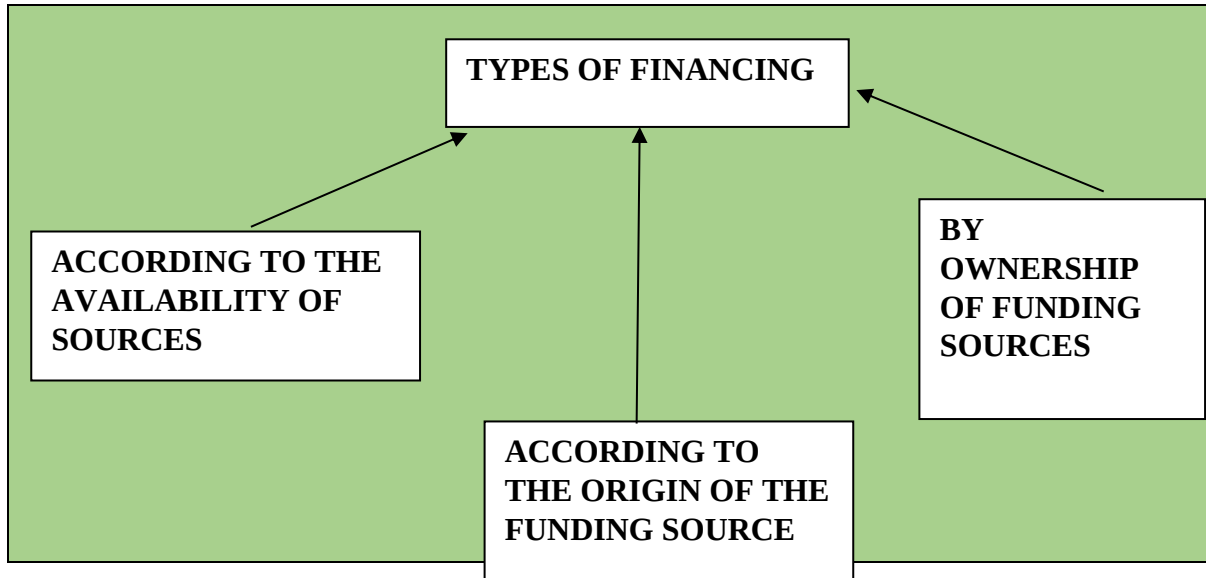

Figure 2: Length of financing

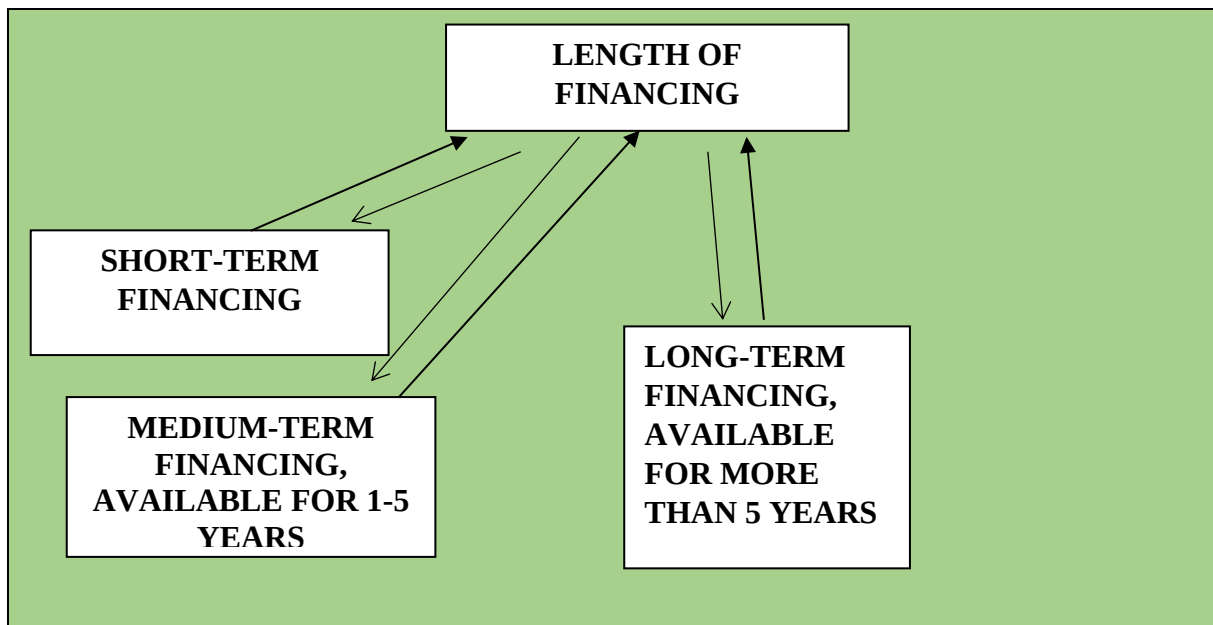
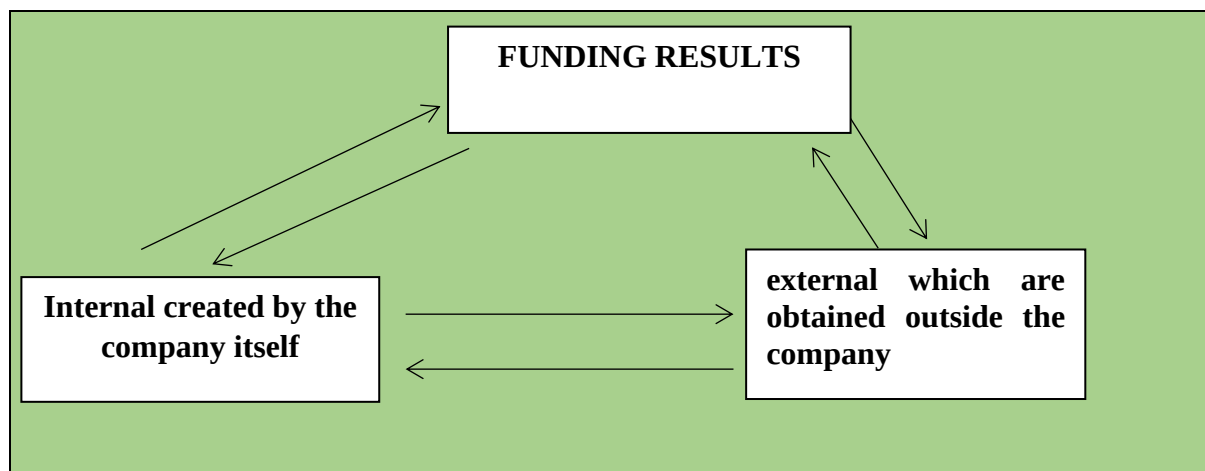

Figure 3: Funding results.

3. THE FRAMEWORK FOR FINANCIAL MONITORING

The framework for financial monitoring implies the use of various products within the approved amount:

All types of short-term loans Long term loan

All types of guarantees Letters of credit

Your Business

Advisor will help you plan the necessary approximate amount for future business.

The range of individual forms, with sub-forms is so large that it is almost difficult to count and identify all of them. However, starting from a high level of abstraction, it is possible to identify four basic groups of funding sources:

- a) Own funds, regardless of the time of their creation and current form,
- b) Borrowed funds (classic loans, different maturities, etc.),
- c) Various forms of joint ventures
- e) New (specific) forms of financing that are developing more and more.

Daily changes in all markets are evident. The level of funds required and forms of financing have changed, depending on several factors, among which are unavoidable:

- Time in which the business of a company is analyzed,
- Position of the company on the market (leader, company with average market share, satellite, etc.)
- Position of the company in the reproduction chain (producer of raw materials, company whose inputs are widely used by other companies, finalists),
- The size of the conquered and promising market

- Situation on the financial market,
- Development of the economy in which it operates,
- Level of indebtedness of the company,
- Development of money and capital markets, etc.

In addition to the listed factors that determine certain forms of financing, it is possible to list several of them. In the analysis of the factors that determine the forms of financing, no division is definite, nor can it be pretended to include all of them. Instead, in addition to identifying the basic determinants, it is important to point out some of the important ones for making business decisions by the top management of the company, namely:

- First, that in modern business there are more forms of financing than at any time in economic history,
- Second, certain forms, which were dominant in a certain period or in an economy, give way to some other forms,
- Third, with the development of a market economy, new forms of financing are being developed, which are replacing the classic ones, especially in some areas of business,
- Fourth, globalization and all the changes that are taking place at an extraordinary pace will require new forms of financing, and
- Fifth, modern information technology allows financial markets to connect very quickly.

Funding that is seen as a dynamic process by top management may include some of the important parts that indisputably participate in the overall management of companies, namely:

- raising funds,
- investment of funds,
- refund, and
- aligning funding sources with investments.

In each of these phases, the role of the financial manager is very important. Financial management has another important function that it must fulfill. Namely, financial management has the obligation of continuous regular reporting to top management. It has a special place both on the side of inflows and on the side of outflows in companies in which it makes important decisions related primarily to real financing in companies.

CONCLUSION

The framework for financial decision-making very often builds on financial monitoring, which in turn builds on financial decision-making in heterogeneous legal entities. The monitoring of financial statements is a special type of banking product in the form of a framework agreement

that allows the client to use various banking products (short-term loans, overdrafts, revolving loans, long-term loans, guarantees and letters of credit) which can be viewed from the point of view of banking business decision-making, however with point of view of decision-making in companies, it is the basis for making business and financial decisions. The total amount of products used at any time on the basis of banking decision-making refers to the following tasks: loan repayment, posting of guarantees or letters of credit, type of loan, advisory role, which creates space for the use of new banking products that are the basis for making financial decisions in the company's operations.

REFERENCES

- [1] Bakmaz, O., Dragosavac, M., Jestrović, V., Radaković, M., Davidov, T., Bjelica, B, Brakus, A., Popović, D., (2023). Management of plant production (narcissus l.) Through the application of non-standard growing methods in order to increase the financial value of production, *Economics of Agriculture*, Year 70, No. 2.
- [2] Bakmaz, O., Bjelica, B. & Vitomir, J. (2023). Application of internal audit in processes of reducing corruption in a transitional economy like the Republic of Serbia, *Temel-IJ*, 7:1, 36 - 42
- [3] Popović, S. (2015). Implementacija heterogenih rizika u radu interne revizije, *Revizor* 69: 7-19.
- [4] Bjelica, B., Bakmaz, O., Mijić, R., Popović, S. & Popović, V. (2017). The implementation of heterogeneous risk to the company's operations and transition countries respecting the behavior of agricultural enterprises in the republic of Serbia. *Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Economy Series*, 3/2017, 207-213, ISSN 2344 – 3685/ISSN-L 1844 –7007.
- [5] Radović, M., Vitomir, J., Laban, B., Jovin, S., Nastić, S., Popović, V. & Popović S. (2019). Management of joint stock companies and farms by using fair value of agricultural equipment in financial statements on the example of IMT 533 Tractor, *Economics of Agriculture*, 1: 35-50.
- [6] Popović, S. (2014). Socio-ekonomski faktori ograničenja razvoja agrara, monografija, Fimek, Novi Sad.
- [7] Popović, S., Novaković, S., Đuranović, D., Mijić, R., Grublješić, Ž, Aničić, J. & Majstorović, A. (2017). Application of international accounting standard-16 in a public company with predominantly agricultural activities, *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 30(1):1850–1864.
- [8] Popović, S., Tošković, J., Majstorović, A., Brkanlić, S. & Katić, A. (2015). The importance of continuous audit of financial statements of the company of countries joining the EU, *Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Economy Series, Special Issue*, 241-246.

- [9] Radović, M., Vitomir, J. & Popović, S. (2021). Impact of internal control in enterprises founded by local self-government units: the case of Republic of Serbia, *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 32(1): 82–90.
- [10] Ivaniš., M. & Popović., S. (2013). Altmanov Z-Score model analize, *Ekonomija-teorija i praksa* br.2, Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, 47-62.
- [11] Arnautović, I., Davidov, T., Nastić, S. & Popović, S. (2022). Značaj donošenja racionalne poslovne odluke top menadžmenta u poljoprivrednim preduzećima u Republici Srbiji, *Poljoprivredna tehnika*, 1-8.
- [12] Majstorović, A. & Popović, S. (2015). Revizija poslovanja poljoprivrednog preduzeća, *Računovodstvo*, 1: 77-85.
- [13] Tamas-Miškin, S., Vitomir, J., Dragosavac, M., Medan, N., Radaković, M., Vitomir, G., Davidov, T. & Popović, S. (2022). The significance of archiving documentation and assessment quality of archiving financial documentation given by top managers, *Economics of Agriculture*, Year 69, No. 4, 2022, (pp. 949-1252),
- [14] Popović, S., Vitomir, J., Tomaš-Miskin, S., Davidov, T., Nastić., S., Popović, V., Popović, D., Vitomir, G. (2021). The importance of a realistically determined amount of tax on property rights relating to the ownership of agricultural land in the Republic of Serbia adopted by tax authorities of local selfgovernment units, *Ekonomika poljoprivrede, Economics of agriculture*, Vol.LXVIII, 4: 1029-1042.
- [15] Popović, D., Vitomir, J., Tomaš-Miskin, S., Davidov, T., Popović, S., Jovanović, M., Aćimić-Remiković, M., Jovanović, S. (2021). Implementation of internal control with reference to the application of it in companies operating on the principles of the green economy. *Agriculture & Forestry*, Vol. 67 Issue 2: 261-269.
- [16] Majstorović, A., Popović, S., Volf, D. (2015). Theory and politics of balance, second amended and supplemented edition, Novi Sad: Feljton.
- [17] Popović, S. (2015). Implementacija heterogenih rizika u radu interne revizije, *Revizor* 69: 7-19.
- [18] Popović, Laban, B., Popović, V., Jovin, S., Grubljesić, Ž., Filipović, V. (2018). Management by respecting the provision of conditions for the commencement of procurement and monitoring of implementation in agricultural enterprises, *Poljoprivredna tehnika*, 2: 30–35.
- [19] Bakmaz, O., Bjelica, B. & Vitomir, J. (2023). Application of software solutions in companies that strive to achieve increased financial stability in their regular business, *Temel-IJ*, 7:1, 13 – 20.
- [20] Bjelica, B., Bakmaz, O. & J. Vitomir, J. (2023). The importance of accounting policy in the context of strengthening financial stability in a company that previously implemented internal audit as a mechanism of regular business decision-making, *Temel-IJ*, 7:1, 57 - 63
- [21] Bjelica, B., Bakmaz, O. & Vukasović, D. (2023). The importance of monitoring the

realization of income and costs in the management and business of agricultural enterprises in relation to the introduced forms of internal-control mechanisms, *Poljoprivredna tehnika*, No. 2, 2023., 45 – 51, DOI: 10.5937/PoljTeh2302045B

[22] Popović, S., Ranko, M., Grublješić, Ž. (2014). Interna kontrola i interna revizija u funkciji menadžmenta, *Škola biznisa*, 1/2014, 95-107.

[23] Popović, S.(2014). Valuation of Computer Equipment and Telephone Equipment in Order for Reports to Manage Companies, *Communications in dependability and QM*, IC 17;2, 47-52.

[24] Popović, S., Grublješić, Ž., Mijić, R. (2014). Procena vrednosti opreme u upotrebi u preduzeću sa pretežnom poljoprivrednom delatnošću, *Agroekonomika*, 43:61-62, 80-89.

[25] Popović, S., Tošković, J., Grublješić, Ž. (2014). Environmental-Economic Model of Developing Composters in Parks, Protected Areas and City Limits in the Republic of Serbia, *ProEnviroment* 7: 213-217.

[26] Popović, S., (2015), Interna revizija kao pokretač finansijske analize u javnim preduzećima RS, *Revizor*, 72: 41-53.

[27] Popović, S., Majstorović, A., Grublješić, Ž., Macura, R., Mijić, R., Nikolić, I., Garić, R., Petrović, V., Siljanoska, S. (2015). The importance of agro-ecological and economic strategic Management within the tertiary sector, *Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Economy Series*, 6: 159-165.

[28] Lutovac, J. (2024). Strategijski menadžment kapitala banke, Monografija, radna verzija, Univerzitet MEGATREND, Bulevar Mihajla Pupina 117, Novi Beograd, Republika Srbija.

[29] Popović, S., Laban, B., Popović, V., Jovin, S., Grublješić, Ž. (2018). Management services with respect to the new approach pvc packaging in the agricultural enterprises with agro-ecological aspects, *Poljoprivredna tehnika*, 3: 38–44.

[30] Popović, S., Laban, B., Vukasović, D., Ivić, M., Popović, V. (2018). Internal and external audit as a factor in improving the management of the Agricultural enterprise, *Poljoprivredna tehnika*, 4: 8–12.

**PROGRESS OF THE MICRO, SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN
UTTARAKHAND**

Deepali TOMAR

Assist. Prof. Dr., Head of Department of Economics, Himalaya University, Dehradun, Uttarakhand, India Near
PNB Bhaniyawala Dehradun.

ABSTRACT

The MSME sector act as a catalyst for the economic growth of the country. It involves large employment with lower capital cost and also helps in the industrialisation of rural and backward areas. The main aim of the paper is to examine the performance of the MSME sector in Uttarakhand in December 2023. Data was collected by using secondary sources from Industries department and other official websites, journals, etc. The study concluded that Uttarakhand has maximum number of micro enterprises followed by the small and medium enterprises. Dehradun and Haridwar districts recorded the highest number of UDYAM units as compared to other districts of Uttarakhand.

Keywords: MSME, UDYAM, Employment, Economic growth, Capital cost.

STATE OF INFLUENCE MARKETING IN MOROCCO AND FRANCE

Salma BAKKALI

Sultan Moulay Slimane university, Beni Mellal, Morocco

Fatima TOUHAMI

Sultan Moulay Slimane University, Beni Mellal, Morocco

ABSTRACT

Introduction and Objective: Influencer marketing has become a key area in the current digital landscape, both in Morocco and in France. This study aims to take stock of this practice in the two countries, examining trends, strategies used by brands and influencers, as well as the impact on consumer behavior. **Methods and Materials:** A comparative analysis was conducted using data from primary and secondary sources, such as market research, social media analysis, and interviews with industry experts. Data was collected and analyzed to identify similarities and differences in influencer marketing approaches between Morocco and France. **Results** Our findings reveal similarities in the types of influencers preferred, such as fashion bloggers and television personalities, as well as differences in the social media platforms most used for influencer campaigns. Additionally, variations have been observed in consumer preferences and perceptions of the authenticity of partnerships between brands and influencers. **Discussion and Conclusion:** This study highlights the growing importance of influencer marketing in the communication strategies of companies in Morocco and France. Understanding the cultural nuances and consumer preferences in each country is essential to developing effective campaigns. Additional research is needed to further explore the dynamics of influencer marketing in these specific contexts.

Keywords: Influencer marketing, Morocco, France, Social media, Consumers.

**MULTIPLE REGRESSION ANALYSIS OF THE IMPACT OF SOME SELECTED
MACRO – ECONOMIC VARIABLES ON THE GROSS DOMESTIC PRODUCT
(GDP)**

Okorafor Uneke

Department of Statistics, Yaba College of Technology, Yaba, Lagos, Nigeria

Onyeka-Ubaka Josephine Nneamaka

PhD, Department of Statistics, University of Lagos, Lagos, Nigeria., Nigeria.

ABSTRACT

Understanding the interrelationships between GDP and key macroeconomic variables is pivotal for navigating economic challenges, fostering sustainable growth, and enhancing overall economic stability. This study employs multiple linear regression analysis to investigate the relationship between Gross Domestic Product (GDP) as the dependent variable and four prominent macroeconomic indicators—namely, inflation rate, interest rate, exchange rate, and the all-share index—as independent variables. Utilizing a robust dataset spanning historical records of GDP and corresponding data on inflation rates, interest rates, exchange rates, and stock market performance, this research evaluated the quantitative impact and significance of these variables on GDP. The analysis revealed compelling results indicating a statistically significant relationship between GDP and the selected macroeconomic factors. The findings suggested that inflation rate, interest rate, and exchange rate exhibit varying degrees of influence on GDP, with inflation rate demonstrating a moderately negative impact, while interest rate and exchange rate display positive associations with GDP fluctuations. Additionally, the all-share index emerges as a substantial contributor, showcasing a strong positive correlation with GDP. Moreover, the study uncovered the interactions among these variables, highlighting the complex interplay within the economic landscape. The results underscore the importance of considering multiple macroeconomic indicators when assessing and predicting GDP movements, providing invaluable insights for policymakers, economists, and market participants in understanding the multifaceted dynamics shaping an economy's performance. These findings bear critical implications for formulating effective monetary and fiscal policies, managing currency fluctuations, and strategizing investment decisions. It is recommended that policymakers should consider adopting measures to manage inflationary pressures while utilizing interest rate and exchange rate policies strategically to stimulate economic growth.

Keywords: Gross Domestic Product, Interest Rate, Exchange Rate, Inflation Rate, all – share index.

**AN ANALYSIS OF PERFORMANCE OF MICRO ENTERPRISES- WITH SPECIAL
REFERENCE TO DEHRADUN DISTRICT OF UTTARAKHAND**

Deepali Tomar

Assist. Prof. Dr., HOD Economics, Himalayiya University, Dehradun, Uttarakhand, Near PNB Bhaniyawala
Dehradun.

Sapna Rawat

Ms., MA Economics, Himalayiya University, Dehradun, Uttarakhand

ABSTRACT

MSMEs continue to be the backbone of the economy for countries like India where the problem of unemployment is steadily escalating and the agriculture land holdings continue to shrink. With the limited data and information, this paper aims to examine the recent developments in women participation / entrepreneurs in India. This paper focuses on women entrepreneurs in micro, small and medium enterprises. The objective of the paper is; a) to estimate the ratio of women labour force in micro, small and medium enterprises, b) women share in registered and unregistered MSMEs, c) to identify the socio-economic problems faced by women, d) credit availability, e) development of women entrepreneurship under planning. The State of Uttarakhand in India is looking at sustainable and inclusive industrial growth as it faces an acute problem of migration from the hilly terrain to the plains due to lack of employment and business opportunities. The purpose of this paper is to comprehensively analyse the role of women participation in micro, small and medium enterprises in Uttarakhand and to explore the reasons responsible for hindering their growth. A descriptive study was conducted with the help of secondary data and is based on extensive review which significantly contributes in directing the stakeholders to take appropriate measures for speedy development of the region. The recent trends show that when women are better educated and have better paid employment opportunities, then participation of women might decline in MSMEs and they may move towards large scale industries.

Keywords: MSME, Unemployment, Business opportunities, Migration, Socio-economic.

**SOCIAL TRANSFORMATIONS IN THE EU UNDER THE INFLUENCE OF
MIGRATION (USING THE EXAMPLE OF THE WAR IN UKRAINE)**

Nataliia Antoniuk

Doctor of Science (Economics), Researcher of the Wegener Center for Climate and Global Change, University
of Graz, Graz, Austria.

*Professor of the Department of Economics, Marketing, Management and Administration, National Academy of
Management, Kyiv, Ukraine.*

ORCID ID: 0000-0001-8848-262X

ABSTRACT

Since Russia's military aggression in Ukraine in February 2022, Europe has received the largest number of people fleeing war since World War.

The Temporary Protection Directive, which was adopted following the conflicts in former Yugoslavia, was triggered for the first time by the Council in response to the unprecedented Russian invasion of Ukraine on 24 February 2022 to offer quick and effective assistance to people fleeing the war in Ukraine. Critical to EU arrivals of refugees from Ukraine has been the fact that the EU lifted the mandatory visa requirement in June 2017, thus their entry in 2022 was not dependent on possession of a valid visa.

Since 24 February 2022, Russia's military invasion of Ukraine has created a situation of mass arrivals of displaced people from Ukraine unable to return to their homes. Due to the scale of estimated arrivals, the European Commission identified a clear risk that the asylum systems of EU countries would be unable to process applications within the deadlines set. This would negatively affect the efficiency of national asylum processes and adversely affect the rights of people applying for international protection.

The Temporary Protection Directive defines the decision-making procedure needed to trigger, extend or end temporary protection.

It also lists the rights for beneficiaries of temporary protection:

a residence permit for the entire duration of the protection (which can last from one year to three years)

appropriate information on temporary protection

guarantees for access to the asylum procedure

access to employment, subject to rules applicable to the profession and to national labour market policies and general conditions of employment

access to suitable accommodation or housing

access to social welfare or means of subsistence if necessary

access to medical care

access to education for persons under 18 years to the state education system

opportunities for families to reunite in certain circumstances

access to banking services, for instance opening a basic bank account

move to another EU country, before the issuance of a residence permit

move freely in EU countries (other than the Member State of residence) for 90 days within a 180-day period after a residence permit in the host EU country is issued

The Directive also contains provisions for the return after temporary protection has ended and for excluding individuals, who have committed serious crimes or who pose a threat to security, from the benefit of temporary protection.

Specific provisions have been drawn up for unaccompanied minors and for those having undergone particularly traumatic experiences (such as rape, physical or psychological violence).

Undoubtedly, the migration of Ukrainians in 2022-2023 has become both a modern challenge for Europe and a new world reality. Refugee-hosting countries are trying to encourage the most able-bodied Ukrainians to stay and work abroad.

In general, at the end of 2022, UNHCR registered 7,996,573 refugees from Ukraine throughout Europe [Operational Data Portal. UNHCR], which is 19% of the population of Ukraine (according to Eurostat estimates for 2021), and 4,952,938 refugees were registered for temporary protection in Europe. The number of people who left Ukraine since February 24 is estimated at 17,923,566, and those who returned (in total at border crossings) - 9,770,241 [Centre for & Analysis of Migration].

Statistical data are compiled on the basis of data provided by the authorities of the countries where Ukrainian refugees stayed.

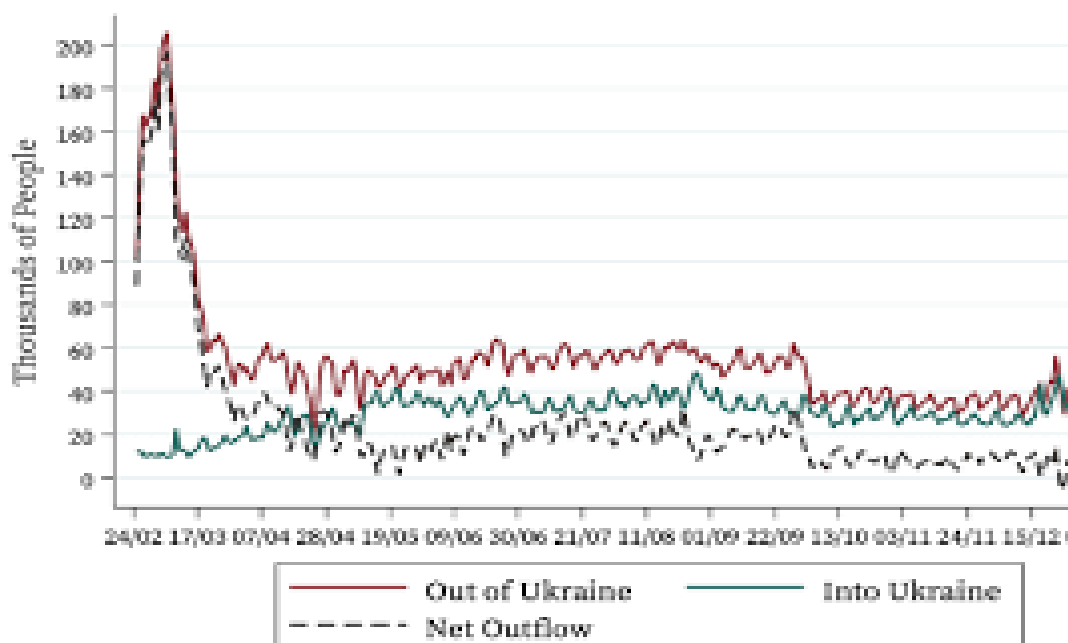

Fig. 1. Daily number of border crossings of Ukraine (in thousands of people; Out of Ukraine – from Ukraine, Into Ukraine – to Ukraine, Net Outflow – net outflow) [Centre for Research & Analysis of Migration].

Ukrainian migrants are determined to integrate into the society of the countries where they are, and they do it quite successfully, at least better than the migrants of the wave of 2015. The relative affinity of cultures, Eurocentricity, the mentality of Ukrainians in terms of hard work, education and the Christian religion (in the vast majority), and Also, the working age among the majority of Ukrainians is attractive to the Europeans themselves, and therefore, at the expense of our migrants, European countries will partially solve demographic problems and replenish the workforce on the labor market, mainly with cheap labor.

References

Operational Data Portal. UNHCR. Ukraine refuge situation. Retrieved from: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

Current migration flows from Ukraine. Centre for Research & Analysis of Migration. URL : <https://cream-migration.org/ukraine-detail.htm?article=3573>.].

**WHAT TECHNOLOGIES ARE TRANSFERRED TO MOROCCO THROUGH
FOREIGN DIRECT INVESTMENT?**

BENNANI Fatima Zahra

Faculty of Economics and Management, Hassan 1st Settat University, Research Laboratory in Economics,
Management and Business Management, Morocco

DINAR Brahim

Faculty of Juridical, Economic and Social Sciences, Hassan 2 University, Casablanca - Morocco, Business
Intelligence, Organisational Governance, Finance and Financial Crime Laboratory

BENJOUID Zakaria

Faculty of Economics and Management, Hassan 1st Settat University, Research Laboratory in Economics,
Management and Business Management, Morocco

ABSTRACT

This article looks at technology transfer to Morocco through foreign direct investment. The aim is to identify the types and levels of technology transferred to Morocco by inward FDI flows, based on statistical data from the UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development) database. The study covers the period from 2000 to 2022. The article begins by a literature review on technology transfer through FDI in Morocco. It then presents the research methodology adopted. It focuses on statistical data on FDI flows to Morocco, by technological content and level. The results are presented using tables and graphs, so as to visualize and interpret the data correctly and come up with the necessary conclusions and recommendations. As a result, the study shows that FDI contributes to the transfer of high technologies where Morocco lacks the necessary means to adopt them. This requires Morocco to introduce FDI attraction policies to facilitate the emergence of such technologies in local companies.

Keywords: Technology transfer, Through foreign direct investment, UNCTAD, Levels technology

**INTERNAL CONTROL AND PERFORMANCE OF SMALL AND MEDIUM SCALE
ENTERPRISES IN ILARO, OGUN STATE, NIGERIA
(STUDY OF SOME SELECTED SMALL AND MEDIUM SCALE ENTERPRISES IN
ILARO, OGUN STATE NIGERIA)**

FATOKI, OLAWALE JOSEPH

ABSTRACT

Internal control of selected small and medium scale enterprise in Ilaro and to analyse the relationship between performance and internal control of selected small and medium scale enterprise in Ilaro. The study adopted descriptive survey research design and a simple random sampling technique. Data were obtained from primary data through distribution of questionnaire to the selected SMEs. The study employed the descriptive statistics using table, and percentage in analyzing the data collected. The study concluded that internal control significantly affects the performance of Small and Medium Scale Enterprise in Nigeria. Therefore, it is recommended that SMEs should do more to uphold integrity, ethical values, competence, and accountability, they should also standardise policies and procedures for transaction approval, verification, and reconciliation, as well as develop preventive and detective control activities using technology.

Keywords: Internal Control, Small and Medium Scale, Auditing, and Financial Performance.

**COMPARATIVE ANALYSIS OF CABOVERDEAN AND PAPIAMENTO CREOLE
LANGUAGES WITHIN THE CONTEXT OF VARIATIONIST AND
INTERACTIONAL SOCIOLINGUISTICS**

Sinan ÖZYURT

Assist. Prof. Dr., Gaziantep Islam Science and Technology University, Higher School of Foreign Languages,
Department of English Translation and Interpretation

ORCID ID: 0000-0002-9366-9322

ABSTRACT

This article presents a comparative analysis of two Creole languages, Caboverdean and Papiamento, which have developed under distinct colonial powers in the Atlantic archipelagos of Cape Verde and the ABC islands, respectively. Through a comprehensive examination of their origins, linguistic features, and sociolinguistic contexts, this study elucidates the complex relationship between language, culture, and history in Creole development within the context of Variationist and Interactional Sociolinguistics. Employing a comparative linguistic analysis methodology, this research delves into the phonology, syntax, lexicon, and semantics of Caboverdean and Papiamento by highlighting both the shared characteristics inherent to Creole languages and the unique aspects that distinguish each language. The investigation further examines the sociolinguistic dynamics of these two languages, including their official status, use in various domains or settings, preservation efforts, and the impact of diaspora communities on their global presence. The findings reveal that despite their different colonial legacies—Portuguese for Caboverdean and Dutch for Papiamento—both languages exhibit remarkable resilience and adaptability, serving as vital components of their respective cultural identities. Given this fact, this analysis contributes to the broader understanding of creolization processes and the role of Creole languages in reflecting and shaping social and cultural realities. To this end, the present study underscores the significance of linguistic diversity and cultural heritage preservation, offering insights relevant to linguists, anthropologists, and language practitioners interested in language evolution and sociocultural integration.

Keywords: Creole languages, Variationist Sociolinguistics, Interactional Sociolinguistics, Language evolution, Colonial legacies,

1. Introduction

Creole languages, as defined by scholars, are full-fledged natural languages which develop from pidgins—simplified languages that emerge as a means of communication among speakers of different native languages (Holm, 2000). These Creole languages often begin as a fusion of vocabulary and structure from various parent languages and evolve unique grammatical norms

and lexicons. This linguistic phenomenon typically occurs in contexts where speakers of diverse linguistic backgrounds are brought into prolonged contact, such as in situations of trade, slavery, or colonization (Baker & Huber, 2001). The study of Caboverdean Creole, spoken in the islands of Cape Verde, offers a window into the dynamics of language development influenced by Portuguese colonization and African linguistic substrates (Baptista, 2002). Papiamentu, on the other hand, reflects a different colonial encounter, with influences from Dutch, Portuguese, Spanish, and African languages, spoken in the Dutch Caribbean islands of Aruba, Curaçao, and Bonaire (Jacobs, 2009). Each of these Creole languages encapsulates a unique blend of linguistic, historical, and cultural elements that are the legacy of their complex histories (Quint, 2000).

The importance of employing variationist and interactional sociolinguistic frameworks in the comparative analysis of Caboverdean and Papiamentu cannot be overstated. Variationist sociolinguistics explores how language varies among social groups and changes over time (Labov, 1966), while interactional sociolinguistics examines language as a tool for social interaction and identity construction (Gumperz, 1982). These perspectives are crucial in understanding the role of Creole languages beyond mere communication—they are emblematic of cultural identity, social stratification, and community solidarity (Mufwene, 1996; Tagliamonte, 2006). Through this lens, the current study aims to dissect the structural complexities and sociocultural significances of Caboverdean Creole and Papiamentu, thereby contributing to the broader discourse on language evolution and social dynamics.

2. Linguistic Features of Caboverdean Creole

A study of the Caboverdean Creole language reveals a rich tapestry of linguistic features that illustrate its evolution and adaptability. Its phonology, as described by Baptista (2002), demonstrates a tendency towards vowel reduction and consonant cluster simplification, which are indicative of the language's efficiency in communication. Morphologically, the language displays a notable absence of inflection, relying instead on word order and preverbal particles to convey tense, aspect, and mood—a feature that Quint (2000) notes as common among Creole languages. Syntax in Caboverdean Creole is characterized by its SVO (Subject-Verb-Object) order, but with considerable flexibility, allowing for topicalization and focus constructions that reflect the language's African heritage (Baptista, 2002).

The lexicon of Caboverdean Creole is primarily derived from Portuguese, yet it is enriched by African lexical items and semantic extensions. These serve not only as a means of communication but also as a repository of the culture and history of the Caboverdean people (Baptista, 2002). Semantic fields, particularly those related to the sea, family, and community life, bear the imprint of a unique island identity, as well as the influences of the diverse groups that have come into contact with the archipelago over centuries (Holm, 2000). Moreover, Caboverdean Creole exhibits a wealth of proverbs, sayings, and idiomatic expressions that

encode the wisdom, humor, and philosophical outlook of its speakers (Baker & Huber, 2001). These linguistic features not only facilitate communication but also act as vehicles for transmitting cultural values and social norms.

The examination of these linguistic characteristics through a variationist lens reveals the impact of social factors on language use. As Labov's (1966) foundational work suggests, variation in linguistic features such as pronunciation, vocabulary, and grammatical structures can be correlated with social variables like age, gender, and social class. In the case of Caboverdean Creole, such variation might reflect the stratification of society and historical influences on language change (Tagliamonte, 2006).

Analyzing the linguistic features of Caboverdean Creole through interactional sociolinguistics also provides insights into how the language functions in social contexts. Gumperz's (1982) perspective on contextualization cues and conversational inference allows for an understanding of how Caboverdean Creole speakers use language to negotiate social identities and relationships. The use of code-switching between Creole and Portuguese, for instance, can be a powerful tool for signaling in-group or out-group status, as well as for examining power dynamics within the community (Jacobs, 2009). In summary, the linguistic features of Caboverdean Creole are emblematic of the language's history, identity, and sociolinguistic complexity. A detailed analysis of these features not only enhances our understanding of the language itself but also provides a window into the lives and experiences of its speakers.

3. Linguistic Features of Papiamentu Creole

Papiamentu, as an Afro-Portuguese Creole, stands out with its own distinctive linguistic profile, which has been shaped by a complex historical interplay among African, Iberian, and Dutch influences. This part of the article will dissect the core linguistic features of Papiamentu, drawing on various scholarly insights to illustrate its unique character within the Creole language family.

3.1. Phonology

The phonological system of Papiamentu is noted for its vowel harmony and nasalization, which are not typical of its European lexical sources but are characteristic of West African languages (Goilo, 2000). Consonant clusters are generally simplified, and the language exhibits a tendency toward open syllables, as in many Creole languages (Baptista, 2005).

3.2. Morphology and Syntax

Morphologically, Papiamentu shows a preference for analytic structures, with a limited use of inflectional morphology, aligning with other Creole languages in its reliance on word order and auxiliary verbs to convey tense, aspect, and mood (Jacobs, 2009). The syntax of Papiamentu is generally SVO (subject-verb-object), but it can vary for emphasis or in interrogative constructions (Quint, 2000).

3.3. Lexicon and Semantics

The lexicon of Papiamentu is primarily derived from Portuguese and Spanish, with a significant number of borrowings from Dutch, reflecting its colonial history (Ratzlaff, 2002). Semantic fields such as kinship terms, body parts, and everyday objects show a rich intermingling of source languages (Maurer, 1988).

3.4. Examples and Analysis

For example, the Papiamentu word for 'house' is 'kas', which comes from the Dutch 'huis', while the word for 'work' is 'trabou', from the Portuguese 'trabalho'. These examples illustrate the hybrid vocabulary of the language. A closer analysis of Papiamentu's verbs, pronouns, and prepositions reveals further evidence of its multilingual roots and the ways these have been uniquely restructured in the Creole (Martinus, 1996). In conclusion, Papiamentu is a language that defies simple categorization, incorporating elements from its diverse linguistic heritage into a coherent and functional system. Understanding its linguistic features provides a clearer picture of how Creole languages adapt and evolve, which offers valuable insights into the processes of language change and creolization.

4. Comparative Analysis

The comparative analysis of Caboverdean Creole and Papiamentu Creole illuminates not only their linguistic features but also the sociohistorical processes that have shaped their evolution. This section juxtaposes the two languages within the framework of sociolinguistic theory to identify both convergences and divergences in their development.

4.1. Similarities in Linguistic Features

Both languages exhibit the hallmark characteristics of Creole languages, such as simplified morphological systems and a tendency toward analytic syntax. For instance, in both Caboverdean and Papiamentu, the formation of verbal tenses often relies on auxiliary verbs rather than inflectional endings, a feature that demonstrates the Creole typological profile (Clements, 1992).

4.2. Differences and Their Sociolinguistic Implications

Despite these similarities, the differences between the two languages are substantial and reflective of their distinct colonial legacies. The phonology of Papiamentu, for example, bears the imprint of Dutch and Arawak languages, with certain sounds that do not appear in Caboverdean Creole, which is more heavily influenced by Portuguese and African languages (Maurer, 1988). These differences underscore the individual paths of creolization that each language underwent, influenced by the specific European and African languages in contact.

4.3. Influence of African, European, and Indigenous Languages

The influence of African languages on the syntax and semantics of Caboverdean Creole is significant, as demonstrated by the presence of serial verb constructions and certain semantic patterns (Baptista, 2002). Papiamentu, by contrast, shows a strong Iberian influence but also retains elements from indigenous Arawak, as seen in some of its lexicon and phonetic features (Jacobs, 2009). The impact of these various linguistic influences is a testament to the complex multicultural environments in which these Creole languages were formed and continue to exist. In conclusion, a comparative analysis of Caboverdean and Papiamentu Creoles through the lenses of variationist and interactional sociolinguistics not only sheds light on the languages themselves but also contributes to a broader understanding of creolization processes, language contact, and the intricate relationship between language and society.

5. Variationist Perspective

The variationist perspective in sociolinguistics, which focuses on language variation and change as influenced by social factors, provides a compelling framework for analyzing Creole languages such as Caboverdean and Papiamentu. This approach considers how linguistic features correlate with social categories and how these relationships evolve over time (Labov, 1966).

5.1. Language Variation in Caboverdean and Papiamentu Creoles

Both Creole languages exhibit variation that can be attributed to social factors such as geography, social class, and context of communication. For instance, Caboverdean Creole shows variation between the different islands, where certain phonological and lexical features can serve as social indicators (Baptista, 2002). Similarly, Papiamentu has variances between its spoken forms in Aruba, Curaçao, and Bonaire, which can be linked to the islands' differing historical and cultural ties (Jacobs, 2009).

5.2. Social Factors Influencing Variation

Social factors such as age, gender, and ethnicity also play a significant role in language variation in both Creoles. In Papiamentu, younger speakers may favor structures that align more closely with global Spanish influences, while older generations may retain features that are more typical of traditional Papiamentu (Quint, 2000). Similarly, in Caboverdean Creole, urban and rural divisions manifest in linguistic variation, with urban speakers often leading language change (Baptista, 2005).

5.3. Patterns of Language Change

The processes of language change in these Creole languages can be studied through a variationist lens. For example, the reduction of certain verb forms to a more analytic structure in Caboverdean Creole or the adoption of Dutch loanwords in Papiamentu can be analyzed as

part of the broader sociolinguistic processes affecting these languages (Clements, 1992; Maurer, 1988). These patterns not only reflect linguistic evolution but also social transformations within the Creole-speaking communities. As clearly seen, the variationist perspective allows for a nuanced understanding of how Caboverdean and Papiamentu are not static entities but are constantly evolving systems that reflect the societies in which they are spoken. This approach shows the importance of sociolinguistic research in uncovering the dynamics of language use and change in Creole contexts.

6. Interactional Sociolinguistics Perspective

Interactional sociolinguistics, a branch of the discipline that examines how language use varies in social interactions and how it is used to negotiate and construct social identities, provides a rich context for understanding Creole languages like Caboverdean and Papiamentu.

6.1. Language and Identity

The languages people choose to speak, the dialects they employ, and the styles they adopt are powerful markers of identity. In the case of Caboverdean and Papiamentu, language is a key component of cultural identity and community membership. Gumperz's (1982) foundational work on contextualization cues and conversational inference illustrates how these Creole languages function as identity markers within their communities, signaling in-group and out-group status.

6.2. Code-Switching and Diglossia

Code-switching, the practice of alternating between languages within a single conversation or even utterance, is prevalent in communities where Caboverdean and Papiamentu are spoken. This linguistic behavior is often indicative of social meanings and relationships (Alvarez-Cáccamo, 1998). Diglossia, the coexistence of distinct varieties of a language for different functions within a society, is also evident, particularly in the context of Caboverdean Creole, where the variety spoken on Santiago Island is often considered the high variety (Baptista, 2002).

6.3. Language in Social Interaction

The subtleties of social interaction in Creole-speaking communities can reveal much about social organization, power dynamics, and cultural norms. For Papiamentu, for example, the use of polite forms and honorifics can reflect the social hierarchies and respectfulness inherent in Caribbean societies (Maurer, 1988). Similarly, the use of Caboverdean Creole in formal versus informal settings provides insights into social stratification and the valuation of language within Cape Verde (Baptista, 2005). Considering this, through the lens of interactional sociolinguistics, Caboverdean and Papiamentu are not just systems of communication but are also instrumental in the shaping of social reality. Indeed, they act as tools for negotiating

relationships, status, and belonging, reflecting and reinforcing the social structures within which they are embedded.

7. Implications for Language Policy and Education

The understanding of Creole languages through variationist and interactional sociolinguistics not only enriches linguistic theory but also has practical implications, particularly in the domains of language policy and education.

7.1. Language Preservation

Both Caboverdean and Papiamentu represent critical elements of their communities' intangible cultural heritage. Language preservation efforts must be informed by an understanding of the sociolinguistic vitality of these languages. Strategies may include formal recognition of the languages, support for media in Creole, and the promotion of literature and cultural activities that use these languages (Lopez, 1998).

7.2. Language Teaching and Learning

Educational policies concerning Creole languages face unique challenges. Bilingual education programs have the potential to leverage the insights provided by sociolinguistic research to improve literacy rates and educational outcomes. In teaching these languages, curricula can be designed to reflect the real linguistic practices of the community, recognizing the legitimacy of Creole forms and promoting them as valid mediums of instruction like the other common languages taught in diverse multilingual contexts all over the world (DeBose, 1992).

7.3. Official Status and Language Planning

The official status of a language is a powerful tool for language maintenance. Granting Caboverdean and Papiamentu official status can empower speakers and ensure that these languages are represented in governmental and administrative contexts. Language planning must be sensitive to the sociolinguistic complexities of these languages by fostering an environment where Creoles are valued alongside former colonial languages (Escure, 2004). It is obvious that the integration of sociolinguistic research into language policy and education can facilitate the development of more effective strategies for language maintenance and educational programs. By acknowledging the dynamic nature of Caboverdean and Papiamentu, policymakers and educators can better serve the linguistic and cultural needs of their communities.

8. Conclusion

This comparative analysis of Caboverdean and Papiamentu Creole languages, examined through the lenses of variationist and interactional sociolinguistics, has illuminated the rich linguistic and cultural properties these languages represent. By examining into their phonological, morphological, syntactic, and lexical characteristics, we have seen how each

language serves as a repository of its community's history, embodying the influences of African, European, and, in the case of Papiamentu, indigenous and Dutch heritages.

The similarities and differences identified between Caboverdean and Papiamentu indicate the diversity within the Creole language family, reflecting the unique sociohistorical contexts from which each language emerged. The variationist perspective has highlighted how social factors influence linguistic variation and change by revealing the dynamic nature of these languages. Meanwhile, the interactional sociolinguistics perspective has offered insights into how Caboverdean and Papiamentu function as tools for social interaction and identity construction within their respective communities. In this regard, the implications of this study for language policy and education are profound. It highlights the importance of acknowledging and valuing Creole languages in formal and informal contexts, advocating for their inclusion in educational systems, and recognizing them in legal and administrative domains. In fact, such measures are essential for the preservation of these languages and the cultures they represent.

In summary, the comparative analysis of Caboverdean and Papiamentu not only contributes to our understanding of Creole languages but also highlights the broader sociolinguistic processes at play in language development, social identity, and cultural continuity. In line with this, future research directions might include more in-depth studies of the interaction between linguistic variation and social structure, as well as the application of these findings to language teaching, learning, and preservation strategies. By continuing to investigate and understand Creole languages, we can better appreciate the complexity of human linguistic capability and the diverse ways it manifests across communities.

9. References

- Alvarez-Cáccamo, C. (1998). From 'Switching Code' to 'Code-Switching': Towards a Reconceptualization of Communicative Codes. In Auer, P. (Ed.), *Code-Switching in Conversation: Language, Interaction and Identity*. Routledge.
- Baker, P., & Huber, M. (2001). Atlantic, Pacific, and World-Wide Creoles: Towards a Global Perspective. *Journal of Pidgin and Creole Languages*, 16(1), 61-99.
- Baptista, M. (2002). The Syntax of Cape Verde Creole: The Sotavento Varieties. *Linguistica*, 42, 5-37.
- Baptista, M. (2005). Sociolinguistic Patterns in Cape Verde Creole. *Journal of Pidgin and Creole Languages*, 20(2), 261-288.
- Clements, J. C. (1992). *The Genesis of a Language: The Formation and Development of Korlai Portuguese*. Benjamins.
- DeBose, C. (1992). *Code-Switching: Teaching Standard English in Urban Classrooms*. National Council of Teachers of English.

- Escure, G. (2004). *Creole and Dialect Continua: Standard Acquisition Processes in Belize and China (PRC)*. John Benjamins Publishing Company.
- Goilo, E. R. (2000). *Papiamento Textbook*. De Wit Stores.
- Gumperz, J. J. (1982). *Discourse Strategies*. Cambridge University Press.
- Holm, J. (2000). *An Introduction to Pidgins and Creoles*. Cambridge University Press.
- Jacobs, B. (2009). Papiamento: A Diachronic Analysis of Its Core Morpho-Syntax. *Romance Studies*, 27(3), 193-206.
- Labov, W. (1966). The Social Stratification of English in New York City. Center for Applied Linguistics.
- Lopez, L. E. (1998). The Struggle for Language Rights: Naming and Interpreting Language Education in Guatemala. *Language Policy*, 1(2), 179-207.
- Martinus, F. (1996). The Kiss of a Slave: Papiamento's West-African Connections. De Wit Stores.
- Maurer, P. (1988). The Portuguese Element in Papiamento. *Romanische Forschungen*, 100(1), 85-102.
- Mufwene, S. S. (1996). The Creole Prototype: Its Applicability to Sociohistorical Language Development. *World Englishes*, 15(3), 283-299.
- Quint, N. (2000). Creole Genesis: The Impact of the Language Bioprogram Hypothesis. *Language*, 76(3), 536-556.
- Quint, N. (2000). Papiamento: A Creole Language in Search of Its Past. *Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik*, 53, 147-160.
- Ratzlaff, B. (2002). Papiamento: Language and Literature. In K. Zimmermann (Ed.), *Linguistic Change and Reconstruction Methodology* (pp. 359-371). De Gruyter.
- Tagliamonte, S. A. (2006). *Analysing Sociolinguistic Variation*. Cambridge University Press.

**FROM THEORY TO PRACTICE: TRANSLANGUAGING AS A
TRANSFORMATIVE PARADIGM IN DIVERSE MULTILINGUAL CONTEXTS**

Sinan ÖZYURT

Assist. Prof. Dr., Gaziantep Islam Science and Technology University, Higher School of Foreign Languages,
Department of English Translation and Interpretation

ORCID ID: 0000-0002-9366-9322

Ahmet Selçuk AKDEMİR

Assoc. Prof. Dr., Malatya Turgut Özal University, Higher School of Foreign Languages,

ORCID ID: 0000-0002-9756-6531

ABSTRACT

In the dynamic context of language diversity, ‘translanguaging’ stands out as a transformative approach that merges theoretical insights with real-world practices in settings where multiple languages are spoken. This study aims to investigate how translanguaging methods are applied in diverse linguistic settings and illustrate their effectiveness in improving communication, enriching educational experiences, and promoting cultural inclusivity. By examining various case studies across various educational settings, community programs, and digital platforms, the research highlights the dynamic nature of translanguaging in transcending traditional language boundaries, which promotes a more inclusive approach to language use and education. Central to the study is the investigation into the empowering effect of translanguaging on individuals from diverse language backgrounds by enabling them to use their full language capabilities for enhanced communication and learning. The research further examines the educational benefits of implementing translanguaging in school syllabuses, highlighting its importance in increasing accessibility and engagement for students who speak multiple languages. It also critically examines the hurdles and prospects of translanguaging, taking into account its influence on language policies, educator preparation, and the development of educational programs. In this regard, this comprehensive study aims at contributing to the discourse on linguistic diversity and education, offering insights into the practical applications of translanguaging as a means of enhancing communicative competences, academic performance, and social integration in multilingual contexts. By situating translanguaging within a theoretical framework and illustrating its practical utility, the present study underscores its significance as a catalyst for change in the way languages are taught, learned, and used in an increasingly multilingual world.

Keywords: Translanguaging, Language diversity, Communication, Cultural inclusivity, Multilingual contexts

1. Introduction

In the changing context of global communication, the concept of translanguageing, as originally conceptualized by García (2009), emerges as a revolutionary approach, challenging traditional perceptions of language learning and use in multilingual societies. This paradigm shift, transcending conventional language boundaries, fosters a more inclusive and dynamic engagement with linguistic diversity. According to Baker (2011), translanguageing is not merely a pedagogical tool but a transformative framework that integrates theoretical insights with practical applications, enabling individuals from diverse linguistic backgrounds to utilize their entire linguistic repertoire in communicative practices. The significance of this study lies in its examination of how translanguageing practices, as applied in various contexts—ranging from educational institutions and community initiatives to digital platforms—impact enhancing communication, enriching educational experiences, and promoting cultural inclusivity.

Lewis, Jones, and Baker (2012) underscore the aim of this article: to investigate the application of translanguageing in diverse linguistic settings and to illustrate its effectiveness in facilitating communication, enriching the educational landscape, and fostering an environment of cultural inclusiveness. By investigating a variety of case studies, this research highlights the dynamic nature of translanguageing, as it transcends traditional linguistic barriers, advocating for a more inclusive approach to language use and education. At the core of this investigation is the empowering effect of translanguageing on individuals from different language backgrounds, enabling them to develop their full linguistic capabilities for improved communication and learning outcomes, a notion supported by Creese and Blackledge (2010).

Moreover, this study examines the educational advantages of incorporating translanguageing into school curricula, underscoring its significance in increasing accessibility and engagement among students who speak multiple languages, as evidenced by the work of Cummins (2014). Furthermore, this comprehensive examination critically addresses the challenges and future prospects of translanguageing, considering its implications for language policies, the preparation of educators, and the development of educational programs, as discussed by Hornberger and Link (2012). Thus, this article contributes to the discourse on linguistic diversity and education by offering insights into the practical applications of translanguageing as a means of enhancing communicative competences, academic performance, and social integration in multilingual contexts. By situating translanguageing within a theoretical and practical framework, the study highlights its importance as a catalyst for change in the methodologies of teaching, learning, and using languages in an increasingly multilingual world, which indeed echoes the sentiments of García and Wei (2014).

2. Translanguageing in Practice

Translanguageing, as a pedagogical and communicative practice, has found its application across various domains, transcending traditional classroom settings to involve community programs

and digital platforms. This section examines the practical implementations of translanguaging by illustrating its adaptability and effectiveness in fostering multilingualism and enhancing communication in diverse settings.

2.1. Educational Contexts

In educational settings, translanguaging has revolutionized the approach to teaching and learning for multilingual students. García and Li Wei (2014) highlight how teachers employ translanguaging strategies to scaffold instruction, allowing students to access academic content through their entire linguistic repertoire. This inclusive approach not only facilitates comprehension and engagement but also valorizes the students' home languages by contributing to a positive identity development. For instance, a case study by Cummins (2017) in a bilingual classroom in New York demonstrates how translanguaging practices enabled students to discuss complex scientific concepts by improving both their home language and the language of instruction, thereby deepening their understanding and participation efficiently.

2.2. Community Programs

Beyond the classroom, translanguaging practices have been instrumental in community programs aimed at social integration and cultural preservation. Otheguy, García, and Reid (2015) document the use of translanguaging in community centers serving immigrant populations, where it fosters a sense of belonging and facilitates access to vital services. By allowing individuals to communicate in the languages in which they feel most comfortable, these programs not only enhance the effectiveness of communication but also affirm the cultural identities of participants, promoting a more inclusive community ethos.

2.3. Digital Platforms

The advent of digital technology has further expanded the realm of translanguaging practices. In the digital sphere, translanguaging enables users to navigate multilingual content, participate in cross-cultural exchanges, and create bilingual or multilingual digital artifacts. Jones and Hafner (2012) observe how social media platforms become spaces where translanguaging flourishes, allowing users to blend languages creatively in their posts, comments, and multimedia content. This digital translanguaging not only reflects the fluid nature of language use in a globalized world but also provides opportunities for linguistic innovation and cultural exchange. Through these diverse applications, translanguaging emerges as a versatile and effective approach to communication and learning in multilingual contexts. By bridging languages and cultures, translanguaging practices promote a more inclusive and dynamic engagement with linguistic diversity, underscoring its transformative potential in education, community involvement, and digital interactions.

3. Impact on Communication and Cultural Inclusivity

Translanguaging practices significantly impact communication and cultural inclusivity, breaking down barriers between language communities and fostering a more inclusive society. This section delves into the ways translanguaging enriches communicative practices and promotes cultural inclusivity, reinforcing its value in diverse multilingual contexts.

3.1. Enhancing Communication

Translanguaging goes beyond mere translation or code-switching by allowing individuals to draw from their entire linguistic repertoire, thereby enhancing the efficacy and depth of communication. García and Li Wei (2014) argue that translanguaging facilitates a more nuanced and expressive form of communication, enabling speakers to convey complex ideas and emotions that might be difficult to express in a single language. In multilingual settings, this leads to more effective and meaningful interactions, as individuals can engage in discussions using the linguistic resources with which they feel most comfortable and competent.

3.2. Promoting Cultural Inclusivity

The inclusive nature of translanguaging practices also plays a critical role in promoting cultural inclusivity. By valuing all languages equally and recognizing the linguistic diversity within individuals, translanguaging challenges the hegemony of dominant languages and celebrates linguistic and cultural diversity. Creese and Blackledge (2015) demonstrate how translanguaging in educational settings can transform the classroom into a space where all cultures and languages are acknowledged and respected, contributing to a more equitable and inclusive learning environment. This recognition of multiple linguistic and cultural identities empowers individuals, fostering a sense of belonging and self-esteem among speakers of minority languages.

3.3. Bridging Cultural Divides

Translanguaging also serves as a bridge between cultures, facilitating cross-cultural understanding and interaction. By allowing individuals to share and access knowledge across linguistic boundaries, translanguaging encourages the exchange of cultural perspectives and practices. In this way, it not only enhances communication but also fosters mutual respect and understanding among diverse communities. Orellana and García (2014) highlight how translanguaging practices in community and digital platforms have enabled diverse groups to collaborate, share experiences, and build solidarity, illustrating its potential to unite individuals across cultural divides. Through its impact on communication and cultural inclusivity, translanguaging emerges as a powerful tool for fostering social cohesion and understanding in an increasingly diverse and interconnected world. By enabling individuals to use their full linguistic and cultural resources, translanguaging practices encourage more inclusive and

meaningful interactions by highlighting the importance of embracing linguistic diversity in all areas of society.

4. Challenges and Prospects

While translinguaging offers transformative potential in diverse multilingual contexts, its implementation and broader acceptance face several challenges. Nonetheless, the prospects for translinguaging are promising and suggest pathways for addressing these challenges and leveraging its benefits more fully.

4.1. Implementation Challenges

One of the primary challenges in adopting translinguaging practices is the existing educational and linguistic policies that prioritize monolingual standards and formal language acquisition over dynamic multilingual approaches. As García and Li Wei (2014) indicate, rigid curriculum frameworks and standardized testing often limit educators' ability to employ translinguaging strategies effectively. Additionally, the lack of training and resources for teachers to develop translinguaging pedagogy further impedes its widespread adoption in educational settings.

4.2. Societal Attitudes and Language Ideologies

Societal attitudes and deeply ingrained language ideologies that valorize certain languages over others can also pose significant barriers to the acceptance of translinguaging. Creese and Blackledge (2010) highlight how prejudices and stereotypes about certain languages and their speakers may undermine the legitimacy of translinguaging practices, affecting their implementation and the willingness of communities to embrace linguistic diversity as a resource rather than a challenge.

4.3. Prospects for Overcoming Challenges

Despite these challenges, the growing recognition of the benefits of linguistic diversity and multilingual education offers fertile ground for translinguaging to flourish. Advocacy for more inclusive language policies, along with increased awareness of the cognitive, social, and educational advantages of multilingualism, is paving the way for greater acceptance of translinguaging practices these days. Cummins (2017) argues for the development of educational frameworks that recognize and utilize the linguistic assets of all students, which suggests a shift towards more flexible and inclusive approaches to language education.

4.4. Future Directions in Translinguaging Research and Practice

The future of translinguaging lies in further research that elucidates its impacts, challenges, and best practices across different contexts. This includes exploring translinguaging in digital environments, where technological advancements offer new opportunities for multilingual communication and learning. Additionally, developing teacher education programs that equip educators with the knowledge and skills to implement translinguaging pedagogies effectively

will be crucial for its broader adoption. As translanguaging continues to gain traction, it holds the promise of transforming educational practices, promoting linguistic equity, and fostering a more inclusive society. In conclusion, while translanguaging faces challenges in its implementation and broader societal acceptance, its prospects for enriching communication, education, and cultural inclusivity remain significant. By addressing these challenges through informed policy, research, and practice, translanguaging can realize its full potential as a transformative paradigm in diverse multilingual contexts.

5. Conclusion

The investigation of translanguaging as a transformative paradigm in diverse multilingual contexts has illuminated its profound potential to enhance communication, enrich educational experiences, and promote cultural inclusivity. Through the lens of various case studies spanning educational settings, community programs, and digital platforms, this article has demonstrated the dynamic nature of translanguaging in transcending traditional linguistic boundaries and fostering a more inclusive approach to language use and education. In this sense, the empowering effect of translanguaging on individuals from diverse linguistic backgrounds indicates its significance as a tool for enhanced communication and learning. By enabling individuals to improve their full linguistic capabilities, translanguaging practices not only facilitate a deeper engagement with academic content but also affirm the value of linguistic diversity in constructing knowledge and identity. Furthermore, the integration of translanguaging into educational curricula highlights its pivotal role in increasing accessibility and engagement for multilingual students, thereby addressing educational disparities and promoting equity.

However, the journey towards the widespread adoption and acceptance of translanguaging is fraught with some challenges, too. Existing educational policies, societal attitudes, and language ideologies that favor monolingualism and standard language forms present significant barriers. Despite these drawbacks, the prospects for translanguaging are optimistic. The growing recognition of its benefits, coupled with advocacy for more inclusive language policies and the development of translanguaging pedagogies, points towards a future where linguistic diversity is embraced as a resource rather than a challenge. Considering all these, it is clear that translanguaging stands as a catalyst for change in the way languages are taught, learned, and used in an increasingly multilingual world. By bridging linguistic divides and promoting a holistic approach to language education, translanguaging practices promise to transform not only educational outcomes but also societal attitudes towards multilingualism and cultural diversity. As research and practice in this area continue to develop, translanguaging is poised to play a central role in shaping inclusive, equitable, and linguistically diverse communities.

6. References

- Baker, C. (2011). *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism* (5th ed.). Multilingual Matters.
- Creese, A., & Blackledge, A. (2010). Translanguaging in the Bilingual Classroom: A Pedagogy for Learning and Teaching? *The Modern Language Journal*, 94(1), 103-115.
- Cummins, J. (2014). To what extent are Canadian second language policies evidence-based? Reflections on the intersections of research and policy. *Frontiers in Psychology*, 5, 358.
- García, O. (2009). *Bilingual Education in the 21st Century: A Global Perspective*. Wiley-Blackwell.
- García, O., & Wei, L. (2014). *Translanguaging: Language, Bilingualism and Education*. Palgrave Macmillan.
- Hornberger, N. H., & Link, H. (2012). Translanguaging and Transnational Literacies in Multilingual Contexts: A Biliteracy Lens. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 15(3), 261-278.
- Lewis, G., Jones, B., & Baker, C. (2012). Translanguaging: Origins and Development from School to Street and Beyond. *Educational Research and Evaluation*, 18(7), 641-654.
- Jones, R. H., & Hafner, C. A. (2012). *Understanding Digital Literacies: A Practical Introduction*. Routledge.
- Otheguy, R., García, O., & Reid, W. (2015). Clarifying translanguaging and deconstructing named languages: A perspective from linguistics. *Applied Linguistics Review*, 6(3), 281-307.
- Orellana, M. F., & García, O. (2014). Translanguaging and the Writing of Bilingual Learners. *Bilingual Research Journal*, 37(1), 6-23.

AĞDAMIN ETNOTOPONIMLƏRİ
ETHNOTOPONYMS OF AGDAM

Aynur Şirin qızı Mirzəyeva

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin, Xarici dillər kafedrasının baş müəllimi

Aynur Shirin Mirzayeva

Azerbaijan State University of Economics, Department of Foreign Languages head teacher

XÜLASƏ

Azərbaycan toponimlər sisteminin mühüm hissəsini etnonimlər təşkil edir. Etnonimlər mütəxəssislərin diqqətini daha çox cəlb edir. Bu cəhətdən Qarabağın etnotoponimləri günümüzün əsas məsələlərindəndir. 2021 – ci il 7 iyulda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev cənablarının verdiyi sərəncama əsasən Qarabağ iqtisadi rayonuna Xankəndi şəhəri, Ağcabədi, Ağdam, Bərdə, Füzuli, Xocalı, Xocavənd, Şuşa və Tərtər rayonları daxildir. Qarabağın əsas aparıcı zonalarından biri Ağdam şəhəridir. Ağdam adının mənşəyi haqqında müxtəlif fikirlər vardır. Bəzi mənbələrə görə, "Ağdam" sözü qədim türk dilində "kiçik qala" deməkdir. Bu versiyaya görə, uzaq keçmişdə bu ərazidə yaşamış türkdilli qəbilələr özlərini müdafiə etmək üçün əsasən kiçik qalalar tikirdilər. Zaman keçdikcə bu şəhərin adının mənası dəyişmişdir. "Ağdam" günəş şüaları ilə nurlanmış işıqlı, ağ ev deməkdir. Ağdam rayonu, Qarabağın mərkəzində – Qarabağ dağ silsiləsinin şimal-şərq ətəklərində, Kür-Araz ovalığının qərbində yerləşir. Qarabağın ürəyi sayılan Ağdamın qədim tarixi etnotoponimləri, abidələri minillik keşməkeşli illərdən keçərək bu günə qədər gəlib çatmışdır. Mənbələrdən Ağdamın etnotopo nimləri toplanmış tədqiqata cəlb edilmişdir. Həmin etnotoponimlərin nümunələrini aşağıda göstərəcəyik: Baharlı, Boyəhmədli, Bozpapaqlar, Eyvazxanbəyli, Əhmədağalı, Əliağalı, Əlimədətli, Ətyeməzli, Gülablı, Həsənxanlı, Xatınbəyli, Xıdırlı, İl xıçılar, İmamqulubəyli, İsalər, Kəlbəhüseynli, Kəngərli, Kosalar, Qalayçılar, Qaradağlı, Qaraqaşlı, Qarazeynallı, Qasımlı, Qazançı Qəhrəmanbəyli, Qızıl Kəngərli, Qiyaslı, Qurdlar, Mollalar, Boyəhmədli, Muğanlı, Bağbanlar, Şıxbabalı, Məhrizli, Maqsudlu, Məmmədbağırılı, Nəsirbəyli, Paşabəyli, Pərioglu, Poladlı, Salahlı Kəngərli, Sarıcalı, Sarıhacılı, Seyidli, Şıxbabalı, Şıxlar, Şışpapaqlar, Şotlanlı və s. Ağdamın etnotoponimlərinin öyrənilməsi dilçilər qarşısında duran mühüm və müqəddəs məsələlərdən biridir. Etnotoponimlərin tədqiqi göstərir ki, Qarabağ torpağında Gülistan və Türkmənçay müqavilələrinə qədər yad dilli toponimlər olmamışdır. Bu gün doğma Qarabağımız etibarlı əllərdədir.

Açar Sözlər: Azərbaycan, Qarabağ, Ağdam, Toponim, Etnotoponim

ABSTRACT

Ethnonyms form an important part of the Azerbaijani toponym system. Ethnonyms attract the attention of specialists. In this respect, the ethnotoponyms of Karabakh are one of the main issues of today. According to the decree issued by the President of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev on July 7, 2021, the Karabakh economic region includes the city of Khankendi, Aghjabedi, Aghdam, Barda, Fuzuli, Khojaly, Khojavend, Shusha and Tartar regions. One of the main leading zones of Karabakh is the city of Aghdam. There are different opinions about the origin of the name Aghdam. According to some sources, the word "Aghdam" means "small castle" in the ancient Turkic language. According to this version, the Turkic-speaking tribes who lived in this area in the distant past built mostly small forts to defend themselves. Over time, the meaning of the name of this city has changed. "Aghdam" meant a bright, white house illuminated by the sun's rays. Aghdam district is located in the center of Karabakh - on the northeastern foothills of the Karabakh mountain range, in the west of the Kura-Araz plain. The ancient historical ethnotoponyms and monuments of Aghdam, which is considered the heart of Karabakh, have passed through millennia of turbulent years until today. Ethnotoponyms of Aghdam were collected from the sources and included in the study. Examples of these ethnotoponyms will be shown below: Baharli, Boyahmadli, Bozpapaglar, Eyvazkhanbeyli, Ahmadagali, Aliagali, Alimedatli, Atyemezli, Gulabli, Hasankhanli, Khatinbeyli, Khidirli, Ilkhichilar, Imamgulebeyli, Isalar, Kalbahuseynli, Kangarli, Kosalar, Kalachilari, Garadaghli, Karagashli, Karazeynalli, Gasimli, Kazanci Kahramanbeyli, Gizil Kangarli, Kiyasli, Gurdar, Mollas, Boyahmadli, Mughanli, Bagbans, Shikhabali, Mahrizli, Magsudli, Mammadbagirli, Nasirbeyli, Pashabeyli, Parioglu, Polad , Salahli Kangarli , Saricali, Sarihajili, Seyidli, Shikhabali, Shikhar, Shishpapag, Scotlanli, etc. The study of ethnotoponyms of Aghdam is one of the important and sacred issues facing linguists. The study of ethnotoponyms shows that there were no foreign language toponyms in the Karabakh land until the agreements of Gulistan and Turkmenchay. Today, our native Karabakh is in safe hands.

Keywords: Azerbaijan, Karabakh, Aghdam, toponym, ethnotoponym.

ORTA MƏKTƏBLƏRDƏ SADƏ CÜMLƏ TƏDRİSİNDƏ ƏSAS PRİNSİPLƏR
BASIC PRINCIPLES FOR TEACHING SIMPLE SENTENCES IN SECONDARY
SCHOOL

*ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ ОБУЧЕНИЯ ПРОСТЫМ ПРЕДЛОЖЕНИЯМ В СРЕДНЕЙ
ШКОЛЕ*

Sahibova Sevinc Kamal qızı

Sumqayıt Dövlət Universiteti

Sakhibova Sevinj Kamal kyzy

Sumgayit State University

Сахибова Севиндж Камал кызы

Сумгаитский государственный университет

XÜLASƏ

Məlumdur ki, cümlənin strukturu və tərkibi, sözlər arasındakı sintaktik və semantik əlaqələr, modallıq çalarlıqları və s. məqamlar nominativ aspektdən, cümlənin məqsəd və intonasiyaya görə növləri, cümlə üzvlərinin aktualanması və xüsusiləşməsi isə kommunikativ aspektdən cümləni tədqiq edir. Orta məktəblərdə cümlə anlayışının tam düzgün formada mənimsənilməsi digər sintaktik kateqoriyaların rahat şəkildə anlaşılmasına zəmin yaradır. Bitmiş fikir ifadə etmək cümlənin ən birinci və ən mühüm əlamətidir. Sözsüz ki, bu əlamət nisbi bitkinliyə əsaslanır. Ümumiyyətlə, mətn sintaksisi və dilçiliyi baxımından bitkinlik anlayışı daha geniş prizmadan təhlil olunur.

Açar sözlər: Sintaksis, Sadə Cümlə, Sintaktik Əlaqələr, İntonasiya, Cümlə Üzvləri

ABSTRACT

It is known that the structure and composition of a sentence, syntactic and semantic relationships between words, shades of modality, etc. are points on the nominative side, types of sentences by purpose and intonation, actualization and specialization of sentence members on the communicative side. In high school, mastery of the concept of a sentence in the correct form lays the foundation for an easy understanding of other syntactic categories. The expression of a complete thought is the first and most important feature of a sentence. Of course, this sign is based on relative fatigue. In general, the concept of exhaustion from the point of view of text syntax and linguistics is analyzed from a broader perspective.

Keywords: Syntax, Simple Sentence, Syntactic Relations, Intonation, Sentence Members

РЕЗЮМЕ

Известно, что структура и композиция предложения, синтаксические и смысловые отношения между словами, оттенки модальности и т. д. точки с номинативной стороны, виды предложения по назначению и интонации, актуализация и специализация членов предложения с коммуникативной стороны. В средней школе овладение понятием предложения в правильной форме закладывает основу для легкого понимания других синтаксических категорий. Выражение законченной мысли – первая и важнейшая особенность предложения. Конечно, в основе этого знака лежит относительное утомление. В целом понятие исчерпания с точки зрения синтаксиса текста и лингвистики анализируется в более широкой перспективе.

Ключевые слова: синтаксис, простое предложение, синтаксические отношения, интонация, члены предложения.

İbtidai siniflərdən başlayaraq bitmiş fikir anlayışı, cümlə, cümlədə sözlərin əlaqəsi və digər məsələlər tədricən öyrənilməyə başlanılır, yuxarı sinif təlimlərində bu məsələlər daha geniş və daha dərinlən mənimsənilir. Sözügedən məsələlərin şagirdlərə dəqiq və effektiv çatdırılması tədris prosesini aparan şəxsin yüksək peşəkarlığından və savadından asılıdır.

Sintaksisin öyrənilməsində ənənəvi istiqamət kimi struktur-semantik istiqamət nəzəri daha çox cəlb edir. Müəyyən vaxtlarda gah struktur cəhətə, gah da semantik cəhətə üstün yer verilsə də, deməli ki, bunların hər ikisini vəhdətdə götürsək, daha düzgün hərəkət etmiş olarıq, çünki forma ilə məzmunu bir-birindən ayırmaq olmaz. [1, s. 20]

Cümlənin özəlliyi ondan ibarətdir ki, o, hətta bir sözdən ibarət olmaqla tamamlanmış bir fikir ifadə edə bilər: “Soyuqdur”, “Axşamdır”, “Gecdir” və s. Və ya bitkinlik və predikativlik mübtədə ilə xəbərin uzlaşması nəticəsində də formalaşır: “Hava soyuqdur.”, “Yağış yağır.”, “Külək əsir.” və s.

Dilimizdə cümlələr quruluş-struktur baxımından o qədər zəngindir ki, onu dünya dilləri arasında ən zəngin dillər siyahısına daxil etmək olar. Bu zənginlik cümlələrdə işlənən həmcins üzlər, feili sifət, feili bağlama və məsdər tərkibləri, xitablar, ara sözlər, bütöv və yarımcıq cümlələr, təktərkibli və cüttərkibli cümlələr, tabeli və tabelsiz mürəkkəb cümlələr və s. dilçilik anlayışları ilə xarakterizə oluna bilər.

Uzun illər ərzində cümlə anlayışına dair aparılan geniş tədqiqatlar onu deməyə əsas verir ki, o, əsasən, subyekt və predikat əsasında formalaşmaqla nisbi bitkinlik ifadə etmək gücündədir. Təbii ki, cümlə sözlər və onlar arasında mövcud olan əlaqələr əsasında formalaşır. Cümlə anlayışını tam dərk etmək üçün sözlər arasında əlaqələrin düzgün qurulması prinsiplərini orta məktəb şagirdlərinə tədris etmək vacibdir. Bu əlaqələrin qurulması hələ aşağı siniflərdən aşılanmağa başlanır, yuxarı siniflərdə isə daha da təkmilləşdirilir.

Ümumiyyətlə, dilçiliyin sintaksis bölməsini şagirdlərə daha dərinlən tədris etmək üçün bu şöbədən əvvəl tədris olunan morfolojiya bölməsinə xüsusi həssaslıqla yanaşmaq lazımdır. Məlum məsələdir ki, nitq hissələri ilə bağlı boşluq olarsa, mütləq şəkildə sintaksis məsələlərin qavranılması ilə bağlı müəyyən problemlər ortaya çıxıb bilər. Çünki morfolojiya ilə sintaksis birbaşa bir-biri ilə bağlıdır, morfolojiyanın əhatəli tədrisi sintaksis üçün zəmin yaradır.

Sintaksis təlim müxtəlif prinsiplər əsasında tədris olunmalıdır. Materiallar məzmun və ideya baxımından şagirdlərin tədris pilləsinə, idrak səviyyəsinə uyğun seçilməli, nizamlı şəkildə sistemə salınmalı, tərəkürün və nitqin inkişafına təsir göstərməlidir.

Cümlənin məzmun və ideyasının düzgün tərqi nəticesində onun strukturunu mənimsətmək sintaksisin tədrisində xüsusi önəm daşıyır. Beynimizdə formalaşan ilkin fikirlərin ifadəsinin daha yığcam, rahat və konkret olması üçün sadə cümlələrdən çox istifadə olunur.

Sadə cümlənin tədrisi prosesində şagirdlərə öyrədilməsi vacib olan mövzuları aşağıdakı kimi sistemləşdirmək olar:

Cümlə nədir? Cümlənin quruluşca növlərini necə ayırd etmək olar?

Sadə cümlənin üzvlərə görə təhlili.

Sadə cümlənin növlərinin tədrisi. Təktərkibli cümlə və cüttərkibli cümlə.

Təktərkibli cümlənin növləri. Xəbər əsasında və mübtədə əsasında formalaşan təktərkibli cümlələr, bütöv və yarımcıq cümlələr.

Cüttərkibli cümlənin növləri. Geniş və müxtəsər cümlə.

Məqsəd və intonasıyaya görə cümlənin növləri.

Sözlər arasında əlaqənin düzgün qurulması cümlənin əsasını təşkil edir. Bu əlaqə özünü iki formada-məna əlaqəsi və qrammatik əlaqə şəklində özünü göstərir. Verilmiş mətnin nəzm və ya nəzm formasında olmasından asılı olmayaraq, bu əlaqələrin mövcudluğu vacibdir və cümlə bu əlaqələrin əsasında formalaşır. Məna əlaqəsi əsasən tabesiz mürəkkəb cümlənin tərkibindəki sadə cümlələr arasında (zaman, ardıcılıq, aydınlaşdırma və s. məna əlaqələri) özünü göstərir.

Cümlənin düzgün qurulmasında bu əlaqələrin mövcudluğu, müvafiq qaydada işlənmə ardıcılığı və s. amillər vacibdir. Şagirdlər məna baxımından sözləri düzgün əlaqələndirmək bacarığına yiyələnərsə, sadə cümlələrin qurulmasında çətinlik çəkməzlər. Amma bu məqamda qeyd edək ki, sözlər arasında qrammatik əlaqələrin olması da mühüm amildir. Yəni cümlədə sözlər arasında həm məna, həm də qrammatik əlaqələrin normal şəkildə tənzimlənməsi düzgün cümlə strukturunu şərtləndirir.

Qrammatik əlaqə morfoloji yolla sözlərin dəyişərək sintaktik yolla birləşməsinə özündə ehtiva edir. Sadə cümlənin tədrisi prosesində qrammatik əlaqənin mövcudluğu əsasən aşağıdakı xüsusiyyətlərlə səciyyələnir:

Müxtəlif cümlə üzvləri arasında: Sözləri kimi əməlləri də insanların fərqli olduğunu göstərməkdədir. (baş və ikinci dərəcəli üzvlər arasında)

Cümlədə həmcins üzvlər arasında mövcud olur: Qalın bıçlı, enlisifət, qaraşın bir kişi özünü tələsik içəri salıb oturacaqda əyləşdi. [2, s.79] Tarixi olduğu kimi qəbul etmək, dərk etmək və olduğu kimi qiymətləndirmək lazımdır. (Heydər Əliyev) [2, s.111]

Həmcins xitablar arasında: Oğul, ay oğul, mənə kömək et.

Qoşa yazılan sözlərin ünsürləri arasında: həyat-baca, ev-eşik, ana-bala və s.

Düzgün cümlə qurma bacarığı, gözəl nitq vərdişlərinə yiyələnmək bacarığı, yazı vərdişlərinin düzgün formalaşması və s. məqamlar cümlə anlayışının sadədən mürəkkəbə doğru gedən yolunda əsas meyardır.

Dilimizin tədrisi prosesinin əvvəlindən lap sonuna qədər cümlə anlayışı ən vacib dil “elementlərindən” biri hesab olunur. İbtidai təhsil prosesində cümləyə dair ilkin və sadə fikirlər şagirdlərə çatdırılır və bununla da şagirdlər yuxarı siniflərdə cümlə ilə bağlı əldə olunacaq biliklərə hazırlanır. İbtidai sinfin son pilləsində isə şagirdlər mürəkkəb cümlə anlayışı ilə tanış olur. Sadə cümləni dərindən mənimsəyən şagirdlər artıq anlayır ki, onların birləşməsi nəticəsində mürəkkəb cümlələr yaranır. Bu istiqamətdə əldə olunmuş biliklər gələcək təlim prosesində yeni mövzuların öyrənilməsində xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

ƏDƏBİYYAT

Abdullayev Ə., Seyidov Y., Həsənov A. Müasir Azərbaycan dili, IV hissə, Sintaksis, Bakı, 2007

Əhmədova M, Əliyev M, Qasımlı M və b. Müəllim hazırlığının və orta təhsilin yeni perspektivləri (Qərb təhsil sisteminin təcrübəsi əsasında) Bakı, “Adiloglu”, 2005

ŞEYHÎ'NİN HÜSREV Ü ŞİRÎN MESNEVİSİNDE İSİM SEMBOLİZMİ

NAME SYMBOLISM IN ŞEYHÎ'S HÜSREV U ŞİRÎN MESNEVİ

Mehmet Halil ERZEN

Doç. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk-İslam Edebiyatı Anabilim Dalı
Associate Professor., Yüzüncü Yıl University, Theology Faculty, Department of Turkish Islamic Literature

ORCID ID: 0000-0001-7026- 6785

Ruken KARADUMAN

Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Associate Professor., Bayburt University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature

ORCID ID: 0000-0003-3059-9424

ÖZET

Sembol, kişinin duygu ve düşüncelerini çeşitli şekillerde ifade eden işaretlerdir. Bir fikrin somutlaştırılma şekli olan semboller, kurgusal eserlerde sanatçının algılama biçimlerini ve bilinçaltını kişi, mekân, zaman, renk, sayı gibi çeşitli yollarla dışa vurumuyla ortaya çıkar. Mesnevilerde bilhassa karakter isimlerinde karşımıza çıkan sembolik kullanımlarla kahramanın yapısı, edimleri, sosyal, kültürel ve psikolojik pozisyonu imlenmiş olur. Zira isimler, ideolojik, dini, kültürel birçok bilgiyi aktarmaktadır. Bu yönüyle de önemli metinsel göstergelerden olan isimlerin sembol değerleri, derin yapıda gizlenmiş olan mesajların çözümü noktasında önem arz eder. Bu yolla zenginlik ve derinliği artan eserlerin etkinliğinin de artmasında tesiri olan isim sembolizmi esere yeni anlam boyutları ekler. Mesnevi yazarları kahramanlarının isimlerini genel olarak onların kimlikleri, fiziksel görünüşleri, tutum ve tavırlarıyla paralel biçimde seçmektedir. Yazarlar, bu isimlerle bir çerçeve çizerek toplumsal beklentileri varlıklar üzerinden inşa eder, ideal olana bir görünüm kazandırır. Şeyhî tarafından 15. yüzyılda yazılan *Hüsrev ü Şirîn* mesnevisinde de isimlerin sembolik bir değer taşıması dikkat çeker. Şeyhî, mesnevisinde zihnindeki imajları kahramanlarla somutlaştırırken kişiler ile olay arasındaki ilişkiyi kurmuş, Hüsrev, Şirin, Mehin Banu, Hürmüz, Şebdîz, Şadgâm gibi kahramanlarla isim içerik ilişkisi kurarak aynı zamanda bir betimleme de yapmıştır. Burada genel olarak olumlu, esenlikli sözcüklerle adlandırılan kahramanların cesaret, zekâ, vefa, sabır, fedakârlık gibi erdemleri ile yüceltilmesi mesnevilerin ideal dünyasının bir devamı niteliğindedir.

Anahtar Kelimeler: Sembolizm, mesnevi, isim, kahraman.

ABSTRACT

Symbols are signs that express a person's feelings and thoughts in various ways. Symbols, which are the way an idea is embodied, emerge in fictional works by expressing the artist's

perception patterns and subconscious in various ways such as person, space, time, color and number. With the symbolic uses we encounter in Mesnevi, especially in character names, the structure, actions, social, cultural and psychological position of the hero are marked. Because the names convey a lot of ideological, religious and cultural information. In this respect, the symbol values of the names, which are one of the important textual indicators, are important in solving the messages hidden in the deep structure. In this way, name symbolism, which has an effect on the increase in the effectiveness of the works that increase in wealth and depth, adds new meaning dimensions to the work. Mesnevi writers generally choose the names of their heroes in parallel with their identities, physical appearances, attitudes and manners. Authors build social expectations through beings by drawing a framework with these names, giving an appearance to the ideal. It is noteworthy that the names have a symbolic value in the *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevi, written by Şeyhi in the 15th century. While embodying the images in his mind with the heroes in his mesnevi, Şeyhî established the relationship between the people and the event, and also made a description by establishing a name content relationship with heroes such as Hüsrev, Şîrîn, Mehin Banu, Hürmüz, Şebdîz, Şadgâm. Here, the glorification of the heroes, who are generally called positive and peaceful words, with their virtues such as courage, intelligence, loyalty, patience and sacrifice, is a continuation of the ideal world of the masnavis.

Keywords: Symbol, masnavi, name, hero.

AHMET HAMDİ TANPINAR'IN "HUZUR" ADLI ESERİNDE DİNİ MOTİFLER
RELIGIOUS MOTIFS IN AHMET HAMDİ TANPINAR'S "HUZUR"

Tamilla ALİYEVA

Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Rus Dili ve Edebiyatı bölümü

Assoc. Prof. Dr., Dokuz Eylül University, Department of Russian Language and Literature

ORCID ID: 0000-0002-5420-3714

ÖZET

Ahmet Hamdi Tanpınar Yirminci yüzyılın en büyük Türk yazar ve şairlerinden biridir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın (1901-1962) («Huzur», 1949), adlı romanı, Türk edebiyatında Avrupa modernizminin yöntemleri ile Ortadoğu Müslüman edebiyatının kanonlarını harmanlayan ilk özgün örnektir. Hayatın farklı kesimlerini göstermeyi bilen ve aynı zamanda karakteristik harmanlamaya, heterojen tarzları, fikirleri birleştirmeye, kültürleri karıştırmaya yatkın bir yazardır. Tanpınar'ın eserleri, Avrupa ve Arap-Fars-Türk edebiyat geleneklerinin bir karışımı ile karakterize edilir. Tanpınar'ın dili, romanlarının algılanmasındaki temel zorluktur. Sözlüksüz anlaşılamayan özel felsefi, tasavvufi ve müzikal terminolojinin bolluğu, yabancı kültürel imgeler - bunlara aşina olmak geniş bir bakış açısı gerektirir.

Yazarın asıl amacı, gerçekten Tasavvufi soruları gündeme getirerek, karakterleri mistik maneviyata daldırarak, yazarın kendisinin bir Sufi olması ve okuyucuyu müridi yapmasıdır ve inisiyasyon testi tam olarak zor metindir. Gerçeği ancak önlerine çıkan tüm zorlukların üstesinden gelmeyi başarabilenler bilecektir. Tanpınar sadece bir tasavvuf geleneği uzmanı değildir; antik dünyanın felsefe sorunlarına, Osmanlı kültür ve sanat anlayışına, dinlere de hâkimdir.

Ahmet Hamdi'nin romanının adı, «Huzur» - çok yönlüdür. Huzur, sükûnet bulma yeri, yaşam yeri. Bu anlamda terim, İslam'daki mistik geleneğin takipçileri olan ve manevi arayışlarının amacı Yüce Olanla, Sevgiliyle manevi birleşme, O'na yaklaşma ve O'nun sevgisini bilme olan Süfliler tarafından kendinden vazgeçerek kullanılır. Hevesli bir Sufi'nin amacı Tanrı'yla sevgiye ve yüce birliğe ulaşmaktır; bu da sayısız ruhani çabayla elde edilir. Bir müridin rehberliğinde, bir Sufi "tarikat" yolunda yürür, bu sırada her yolculukta olduğu gibi mekânlardan geçer ve bu yolun sonunda onu aziz mutluluk bekler - Sevgili ile birleşme. Bu mekânların her biri ruhani mükemmelliğin bir başka ve daha yüksek aşamasını simgeler. Bu romana adını veren "huzur" sözcüğü de bu anlamda, bu tür "mekânlardan biri olarak kullanılmaktadır. Romanda ele alınan mekân, hayatı görmüş kahramanların huzur bulduğu, kendine döndüğü, kendini tanıdığı bir yer ve mekândır. Allah'ı tanımak için önce kendinizi tanımalısınız. Bu fikir tüm dinlerin - Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam - geleneklerinde mevcuttur. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın romanı da işte bu düşünceye ithaf edilmiştir. Bu yorumun, musiki ile başlayan dini bir tecrübe sürecinin taşıdığı dini niyetle ilgili ipuçlarını verdiği söylenebilir.

Bu mistik çaba ve arayışlar, yazarda, psikolojik açıdan, dini duygu ve tecrübeye, tasavvufi coşkuya çok benzeyen, fakat kaynak olarak sanatla beslenen bir ruh iklimi oluşturmuştur. Bu iklimin kahramanlarına yansımaları, yazar ve eseri arasındaki doğal etkileşim tabii bir neticedir.

Anahtar Kelimeler: Sufi, huzur, Dini, mistik, mekân, zaman, musiki

ABSTRACT

Ahmet Hamdi Tanpınar is one of the greatest Turkish writers and poets of the twentieth century. Ahmet Hamdi Tanpınar's ("Huzur", 1949) novel ("Huzur", 1949) is the first original example in Turkish literature to blend the methods of European modernism with the canons of Middle Eastern Muslim literature. He is a writer who knows how to show different walks of life and at the same time is prone to characteristic blending, combining heterogeneous styles, ideas and mixing cultures. Tanpınar's works are characterised by a mixture of European and Arabic-Persian-Turkish literary traditions. Tanpınar's language is the main difficulty in the perception of his novels. The abundance of special philosophical, Sufi and musical terminology that cannot be understood without a dictionary, foreign cultural images - familiarisation with them requires a broad perspective.

The author's main aim is that by raising truly Sufi questions, by immersing the characters in mystical spirituality, the author himself becomes a Sufi and makes the reader his disciple, and the initiation test is precisely the difficult text. Only those who manage to overcome all the difficulties that come their way will know the truth. Tanpınar is not only an expert on the Sufi tradition; he is also well versed in the philosophical problems of the ancient world, Ottoman culture and art, and religions.

The title of Ahmet Hamdi's novel, "Huzur" - is multifaceted. In this sense, the term is used in self-denial by the Sufis, followers of the mystical tradition in Islam, whose spiritual quest is aimed at spiritual union with the Almighty, the Beloved, drawing near to Him and knowing His love. The aim of an aspiring Sufi is to attain love and supreme union with God, which is achieved through countless spiritual endeavours. Under the guidance of a murshid, a Sufi walks the path of the "tariqa", passing through places, as in any journey, and at the end of this path, cherished bliss awaits him - union with the Beloved. Each of these places symbolises another and higher stage of spiritual perfection. The word "peace", which gives the title to this novel, is used in this sense, as one of such "places". The place in the novel is a place where the protagonists, who have seen life, find peace, return to themselves, and recognise themselves. To know God, you must first know yourself. This idea is present in the traditions of all religions - Judaism, Christianity and Islam. Ahmet Hamdi Tanpınar's novel is dedicated to this idea. It can be said that this interpretation gives clues about the religious intention of a religious experience that begins with music.

These mystical endeavours and searches have created in the author a climate of the soul that is psychologically very similar to religious feelings and experiences and mystical enthusiasm, but

is nourished by art as a source. The reflection of this climate on his heroes is a natural result of the natural interaction between the author and his work.

Keywords: Sufi, tranquillity, religious, mystical, space, time, music

TWO SONS OF ONE MOTHER: M. ATATURK AND H. ALİYEV

Sevda Aghayeva Aydin gizi

Azerbaijan State Pedagogical University, Philology Faculty, senior teacher of the Foreign Languages Centre
ORCID: 0000-0002-5615-6923

XÜLASƏ

Dünyada elə şəxsiyyətlər var ki, onların adı ilə təkcə mənsub olduqları xalqın, millətin tarixi taleyi deyil, böyük bir epoxa bağlı olur. Bunlar tarix yaradan böyük şəxsiyyətlərdir. Böyük şəxsiyyətlər xalqın düşünən beyni, danışan dili, görən gözüdür. Qarşısında böyük şəxsiyyəti, lideri olmayan xalq başsız kimidir. Biz xoşbəxtdik ki, xalqımızın yetişdirdiyi dahi şəxsiyyətlər olub və onların hərəsi öz zamanında və əlbəttə, həm də sonrakı illərin tarixini yaradıb. Böyük şairlərimiz, musiqiçilərimiz, alimlərimiz, sərkərdələrimiz, xatunlarımız tarixdə məşhurdur.

Bəşəriyyət yarandığı gündən çox böyük şəxsiyyətlərə, sərkərdələrə, onların əldə etdikləri şanlı qələbələrə şahidlik edib, bu şəxsiyyətlərin qurub-yaratdıqları, miras qoyduqları dövlətçilik ənənələri, intibah xalqlarının gələcəyinə işıq tutub, onların bəlkə də yüz illər sonrakı tarixdə mövqeyini müəyyənləşdirib. Məhz, buna görə də, belə şəxsiyyətlər tarixdə dahi, öndər, lider kimi öz layiqli yerlərini tutublar.

Yeni Türkiyənin yaradıcısı Mustafa Atatürk və yeni Azərbaycanın memarı Heydər Əliyev öz dövlətçilik quruculuğu ilə bütöv bir məktəb qoyublar.

Açar sözlər: Mustafa Atatürk, Heydər Əliyev, şəxsiyyət, yeni Türkiyənin yaradıcısı, Azərbaycanın memarı, müdrik dövlət xadimi, Osmanlı ordusu, Ali Baş Komandan, dəmir yumruq

ABSTRACT

There are personalities in the world whose name is connected not only to the historical fate of the people and nation they belong to, but also to a great era. These are great personalities who create history. Great personalities are the thinking brain, speaking language, and seeing eye of the people. A nation without a great personality and leader is like a headless nation. We are happy that there were geniuses raised by our people, and each of them created history in their own time and, of course, in the following years. Our great poets, musicians, scientists, generals, and women are famous in history.

Since its inception, humanity has witnessed many great personalities, commanders, and their glorious victories, and the traditions of statehood established and inherited by these personalities shed light on the future of renaissance nations and determined their position in the

history of hundreds of years later. That is why such personalities have taken their rightful place in history as geniuses, and leaders.

Mustafa Ataturk, the founder of the new Turkiye, and Heydar Aliyev, the architect of the new Azerbaijan, left a whole school with their statehood.

Keywords: Mustafa Ataturk, Heydar Aliyev, personality, the founder of the new Turkiye, the architect of the new Azerbaijan, a wise statesman, the Ottoman Army, Commander-in-Chief, Iron Fist

"In front of the grave of Mustafa Kemal Atatürk, the irreplaceable personality of the Turkish world, the great leader, genius, I bow respectfully before his soul, and express the immense love and respect of the Azerbaijani people to him. The holy name and unfading face of the unforgettable Atatürk will be the future of the friendship and brotherhood between Turkiye and Azerbaijan that has been going on for thousands of years and shines a bright light on his path Heydar Aliyev

National Leader

Every nation must know its past, and history, recognize itself and preserve the heritage left by its ancestors. Turkism does not mean nationalism. Those who consider themselves Turks must know who they are, where they were born, and their history.

The great leader Heydar Aliyev summed up the Azerbaijan-Turkiye brotherhood in an aphorism that is now memorized in languages: "**One nation, two states!**" In this formula, President Ilham Aliyev added a phrase that the enemy will not forget: "**One nation, two states and one fist!**" These words once again declared to the world that Azerbaijan and Turkiye are brotherly states, historically one in joy and sorrow.

Human history has been full of great people who made revolutions, created states, and provided certain services for their nations. But their names did not leave a mark in the history of the nation and state they belong to, and they did not have any successors. What they are doing is probably not calculated for the very distant future. However, like Mustafa Kemal Atatürk, the legacy of Heydar Aliyev is as valuable today as it was in the past, and will live on tomorrow.

When we look at history, it becomes clear once again that even though they were born in different years, they had a similar fate, their fathers' names were the same, and they were children of parents who belonged to Alirza's tribe and village, and they spent their meaningful lives for the sake of the unity and solidarity of the Turkish world. The genius Atatürk-Heydar Aliyev phenomenon, their testaments form the basis of the idea of Turkism even today. (9)

Our soul - our Turkiye! It is the words of Grandfather Ataturk: "The greatest people are those who think of the society they belong to more than themselves, and give their lives to protect its existence and well-being." (8)

Mustafa Kemal (Captain Skuplu Mustafa Sabri, a mathematics teacher at Thessaloniki Civil High School, gave him the name "Kamal", which means "perfection, adulthood") Ataturk, the founder of the Republic of Turkiye, was a soldier and statesman. He undertook many military and political duties both during his time in the Ottoman Army and after the proclamation of the Republic. These duties include Commander-in-Chief and Presidency.

Mustafa Kemal Ali Rza oghlu Ataturk 1881-1938), the founder of modern Turkiye, was a great politician as well as a versatile personality. What he did for modern Turkiye will live forever in the memory of history and the Turkish people. The development of the Turkish language in Turkiye is connected with the name of the great Ataturk. The creation of today's Turkish language is thanks to the services of the great Ataturk. One of Ataturk's focus areas was the national language. He not only founded the Turkish Language Institute in 1932 for the protection and development of the Turkish language, but also bequeathed all his wealth to this institution. The great leader was very worried about the education of his people. He initiated and promoted many processes for the Turkish language. The alphabet and language reforms personally initiated by Ataturk are one of the greatest services not only to the Turkish language of Turkiye but also to the Turkish people. Rapid literacy of the people was achieved by changing the Arabic alphabet, which is foreign to the linguistic characteristics of Turkish languages, to the Latin script alphabet. (2)

Mustafa Kemal is one of those great figures of the world, who changed the destiny of their people and left an abiding impression on the comity of nations. He was the first and the most successful freedom fighter to generate hope for those nations who were under European colonisation and to set the example of national liberation, freedom and development. With his great intelligence, boundless patriotism, profound wisdom and great energy, he succeeded where others are likely to have failed. His capacity for leadership and politics, crowned his efforts with success and he united his people in creating a new, progressive and proud nation, Modern Turkiye. For the Turks, Mustafa Kemal was a liberator, a great reformer and builder of Modern Turkiye.

The Turks were the only Muslims who had never lost their independence and liberty. Foreign powers had never ruled them throughout history.

Kemal Ataturk's foreign policy was based on the motto "peace at home and peace in the world." Mustafa Kemal wanted peace at home and peace in the world to concentrate on his supreme goal which was the realization of the complete modernization of the Turkish Republic. On the other hand, Kemal Ataturk's foreign policy was characterised by its insistence that Turkiye should enjoy complete independence within her new frontiers.

Paying tributes to Kemal Ataturk, a great historian of twentieth-century Lord Kinross says: "Kemal Ataturk had created new Turkiye. He had left it in the hands of an experienced leader, an efficient administration and a flexible parliamentary system, capable of evolution in more liberal terms when the time became ripe. He had transported his country from the Middle Ages, to the threshold of the modern era and a stage beyond. It is not the task of his successors, covering new ground and filling in the ground behind him, to carry it on a stage further."

With great foresight, Mustafa Kemal Ataturk foresaw the future fate of the Turkic peoples on the world map: "Today, the Soviet Union is our friend, neighbour and ally. We need this friendship. But today, no one can determine what will happen tomorrow. Not only like the Ottoman Empire, but like Austria-Hungary, it can be divided and reduced. Today, the nations he holds tightly in his hand can flee from their neighbours. The world may move to a new equilibrium. Then Turkiye should know what to do. Under the rule of our friendship, we have brothers with one language, one religion, and one essence. We have to be ready to own them." (9)

For the Turks, Kemal Ataturk was a liberator, a great reformer and a builder of modern Turkiye. Kemal Ataturk is considered to be a hero of those nations of the world, who have been subjected to various forms of colonialism. (3)

Azerbaijan is the cradle of great personalities, wise people, skilled craftsmen, and invincible commanders. Azerbaijan has given great pearls to human culture. The whole world knows our musical luminaries such as N. Ganjavi, M. Fuzuli, M. P. Vagif, M. A. Sabir, C. Mammadguluzadeh, H. Javid, C. Jabbarli, S. Vurgun and dozens, hundreds of our authors, Ü. Hajibeyli, G. Garayev, F. Amirov, Sh. Akhundova, Maestro Niyazi, R. Beybudov, and scientists such as Y. Mammadaliyev, Z. Bunyadov. As the national poet M. Araz said, "Azerbaijan is a flower growing on rocks, Azerbaijan is a rock in flowers." (7)

Every nation has geniuses who played the role of saviours in the history of national freedom and independence. With their determination, those geniuses led their people behind them and played the role of winners in the most fateful moments.

Heydar Alirza oghlu Aliyev (1923-2003) is the leader of the great personalities who brought up the Azerbaijani people in the 20th century and created history. Tall, with unusual vision, General H. Aliyev was a historical figure with a phenomenal memory, boundless mind, wonderful speech ability, strong political will, flexible logic, amazing historical

foresight, and divine talent. (4)

The national leader of the Azerbaijani people, Heydar Aliyev, has left a bright and indelible mark on the history of the modern world as a great personality, extraordinary intelligence, an innate talent, and a wise statesman.

Those who say that geniuses like national leader Heydar Aliyev, who wrote history with his personal life, visionary and wise policy, are born only once in history, are not wrong. Expressing this aphorism differently, the ninth president of Türkiye Süleyman Demirel expressed his trust and love for the Great Leader with these words: "The people of Azerbaijan are lucky that they have a leader like Heydar Aliyev."

Repeating the same attitude towards the Great Leader in his speech at the 11th Congress of Friendship, Brotherhood and Cooperation of Turkish State Societies, Demirel called Heydar Aliyev the founder of independent Azerbaijan, a great statesman, one of the star luminaries of the Turkic world, who lived the pride of belonging to the Turkic world and supported him, the founder of Turkism: "the Turkish world is 11 million square kilometres. In other words, it is a world of people who speak Turkish languages, say "I am Turk" and have the same legend, language and history in an area the size of three European countries. This is a big sycamore, it has branches. According to Turk, 21 branches are the branches of this plane tree. (9)

The national leader of the Azerbaijani people, Heydar Aliyev, is both history and the person who created history! The great leader Heydar Aliyev is one of those personalities who created history and chronicle and had the power to regulate the course of time. Today, not only our people, but all the peoples of the region, the great Islamic world and the Turkic peoples benefit from the fruits of his activity and hard work. That is why our great leader's name is held high worldwide, and his memory is remembered with respect.

The great leader Heydar Aliyev was a great philosopher and thinker of his time. The philosophy of Azerbaijanism formed and developed by him defined the special role and service of Azerbaijan in the modern world, strengthened the foundation of our national statehood, and created a solid foundation for the solidarity of Azerbaijanis and Turkic states of the world. (9)

The great leader Heydar Aliyev is the national leader of Azerbaijan and the Azerbaijanis.

When talking about this genius, it should first be noted that the great leader Heydar Aliyev's unparalleled services to the people and the state constitute the glorious pages of the history of Azerbaijan. Our national leader, who always accepts the highest interests of his nation and state as the basic principle and norm in his activities, is the architect of today's independent Azerbaijan. To understand more deeply the essence of the unique and irreplaceable values and wealth that the great leader Heydar Aliyev gave to his country and people, it is enough to touch on a few facts of fundamental importance.

In the foreign policy of national leader Heydar Aliyev, who aims to be recognized in the international world and establish mutual relations by following the rules of coexistence with

nations, cooperation with Turkey is at the top of the list. The great leader expresses his respect for the founder of this state, Mustafa Kemal Atatürk, with these words: "Mustafa Kemal Atatürk is a historical figure of the entire Turkic world. He is the irreplaceable and immortal leader of the entire Turkic world."

It is gratifying that today all Turkish people say the same thing about national leader Heydar Aliyev, calling the Great Leader an example of wisdom.

The people of Azerbaijan are happy that they have a great leader like Heydar Aliyev, a national leader whom the world respects and accepts. Today, each of us realizes that the independent state of Azerbaijan is the masterpiece of Heydar Aliyev, whose entire life and activities are engraved in golden letters in our history. There is no doubt that our people will live its author forever in their history and hearts, and the name of Azerbaijan and Heydar Aliyev will be echoed throughout the world for centuries.

The unique life path, great ideals, ingenious ideas, struggles for the homeland, and sacrifices in the field of state-building of the two luminaries of the Turkic world are actions that serve to strengthen the unity and solidarity of the Turkish people. National leader Heydar Aliyev, said: "Atatürk's personality, the Republic of Turkey created by him, is an example for me", like Mustafa Kemal, he spent his life for the sake of the independence and freedom of his people and, as he emphasized, dedicated his whole life to the welfare of his nation. (9)

Ataturk saved the Turkish people, Turkish statehood, Heydar Aliyev saved the Azerbaijani people, Azerbaijani statehood. Although Türkiye is an Islamic country, it has never been separated from world democracy, the Eastern world, and the Islamic world. Our leader Mustafa Kemal Ataturk laid the foundation for this. Ataturk, the founder of the Republic of Türkiye, is such a personality that no matter how much you talk about him, it is still not enough. Ataturk's life and activities should be studied constantly. (1)

The beliefs and intentions of both luminaries of the Turkic world are aimed at the same goal and action: to preserve moral bridges, to return to our roots, to be whole in our history, which is divided from time to time by imperial politics, to unite, protect and preserve our common values.

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX

February 23-25, 2024

Just as Atatürk saved the future of Türkiye from the attacks of the Entente troops in difficult years, Heydar Aliyev protected the independence of Azerbaijan from the influence and pressure of our internal and external villains.

Heydar Aliyev also worked intensively in the field of expansion and strengthening of economic, political, literary and cultural relations between Turkic-speaking countries. His name is mentioned together with Mustafa Kemal Atatürk, one of the most influential personalities of the entire Turkish world.

Mustafa Atatürk, the founder of the new Türkiye, and Heydar Aliyev, the architect of the new Azerbaijan, left a whole school with their statehood.

Ilham Aliyev in Azerbaijan and Recep Tayyip Erdoğan in Türkiye raised this great school to

the top. Fate turned these two states into an unprecedented power in the world with the mission of brotherhood. Ilham Aliyev and Recep Tayyip Erdoğan, who were sent by God on a mission to the nation, fulfilled this sacred task with a miracle of power that history had never seen before: Ilham Aliyev crushed the enemy's head with an "Iron Fist" during the 44-day

Patriotic War.

During his leadership positions in Türkiye, R.T. Erdoğan recreated this country as an example to the world. The heads of one nation and two states were by each other's side even in the most difficult days and in the proudest moments.

I want to finish my article with the words of the great Mustafa Kemal Atatürk. He used to say: "If Azerbaijan laughs, we laugh, and if Azerbaijan gets sad, we get sad." These words are the most vivid expression of the attitude of the Republic of Türkiye towards Azerbaijan.

References

1. Səfalı Nəzərli Heydər Əliyev Atatürk haqqında, Azərbaycanca Atatürk Mərkəzi http://elibrary.bsu.edu.az/files/books_460/N_195.pdf
2. Kəmalə Ələkbərova Atatürkün türk dilinə bilinməyən bir xidməti: həndəsə və ortaq türkcə <http://static.bsu.az/w20/Abstract-books-konfrans-Oriental-1.pdf>
3. N. A. Baloch Mustafa Kemal's Unique Role in the World History [Mustafa Kemal's Unique Role in the World History.pdf](#)
4. S. Əhmədova Heydər Əliyev və ədəbi-tarixi proses monaqrafiya Bakı 2013 156 s
5. Tahir Rzayev, Tarix yaradan insan, Azərbaycan – 2010 - 9 may.- S. 9.
6. Fikrət Məmmədov Ulu öndər Heydər Əliyevin irsi milli sərvətimizdir. <https://justice.gov.az>

7. Abdulla Qurbani Heydər Əliyev və Azərbaycanın ordusu, Bakı, 2002, səh 392

8. Cahangir Məmmədli, Türkiyəmiz Ərdəğana əmanət!..

<https://xalqqazeti.az/az/siyaset/129311-turkiyemiz-erdogana-emanet>

9. Xuraman İsmayılqızı, Mustafa Kamal Atatürk-Heydər Əliyev: Daş qala, qoşa səngər “İki sahil” <https://ikisahil.az/post/news-84895>

**İŞVEREN MARKASI İLE İLGİLİ YAZILAN ULUSAL LİSANSÜSTÜ TEZLERİN
BİBLİYOMETRİK ANALİZİ**
BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF NATIONAL POSTGRADUATE THESES ON
EMPLOYER BRANDING

Emre Yaşar

Arş. Gör., Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü
Res. Ass., Isparta University of Applied Sciences, Tourism Faculty, Department of Tourism Guidance
ORCID ID: 0000-0003-1573-0930

İsmail Öztürk

Öğr. Gör., Kırıkkale Üniversitesi, Fatma Şenses Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Turizm ve Otel
İşletmeciliği Programı
Ins., Kırıkkale University, Fatma Şenses Vocational School of Social Sciences, Tourism and Hotel Management
Program
ORCID ID: 0000-0002-1057-7060

ÖZET

Bu çalışmada, 2010-2023 yılları arasında işveren markası ile ilgili lisansüstü tezlerin bibliyometrik özelliklerin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Araştırma amacı doğrultusunda, 99 lisansüstü tez analiz edilmiştir. İşveren markası ile ilgili ilk tez 2010 yılında, en fazla tez ise 2019 yılında yayımlanmıştır. İşveren markası ile ilgili lisansüstü tezlerde yüksek lisans tezleri çoğunluktadır. İşveren markası konulu tezlerin en fazla yayımlandığı üniversite Bahçeşehir Üniversitesi'dir. İşveren markası üzerine yazılan tezler 7 farklı enstitü kapsamında ele alınmıştır. Sosyal bilimler enstitüsü işveren marka konusunda en fazla tezi yazıldığı enstitüdür. İşveren markası konusundaki tezler 22 farklı anabilim dalındaki araştırmacılar tarafından yazılmıştır. Bu anabilim dalları içerisinde işletme anabilim dalı öne çıkmaktadır. Yayımlı dili olarak Türkçe, anahtar kelime olarak 3 kelime sıklıkla kullanılmaktadır. Tezlerin önemli bir kısmında araştırma yöntemi niceldir ve anket uygulaması yapılmıştır. Çoğunlukla işgörenlerden veri toplaması gerçekleştirilmiştir. Tezlerde kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. 54 tezde örneklem tekniği belirtilmemiştir. Lisansüstü tezlerin veri toplaması 30 farklı işletmede, kurumda gerçekleştirilmiştir. Analiz bulguları incelendiğinde, işveren markası konusunun oldukça farklı konularla çalışıldığı belirlenmiştir. Tezlerde, en fazla örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti konuları çalışılmıştır. Veri toplanan işletmeler de çeşitlilik arz etmektedir. En fazla veri; bankalar, üniversiteler ve bir işletme örneği olarak belirlenen işletmelerden toplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İşveren Markası, Bibliyometrik Analiz, Marka, Tez.

ABSTRACT

This study aims to determine the bibliometric characteristics of postgraduate theses on employer branding between 2010 and 2023. In line with the research purpose, 99 postgraduate theses were analyzed. The first thesis on employer branding was published in 2010, and most of the theses were published in 2019. Master's theses are the majority in postgraduate theses on employer branding. The university with the highest number of theses on employer branding is Bahçeşehir University. Theses on employer branding were analyzed in 7 different institutes. The Institute of Social Sciences is where most theses on employer branding are written. Researchers wrote theses on employer branding in 22 other departments. Among these departments, the Department of Business Administration stands out. Turkish is the publication language; three words are frequently used as keywords. In a significant portion of the theses, the research method is quantitative, and a survey was conducted. Primarily, data collection was carried out by the employees. The convenience sampling method was used in the thesis. In 54 theses, the sampling technique was not specified. The data collection of the postgraduate theses was carried out in 30 different businesses and institutions. When the analysis findings are examined, it is determined that employer branding is studied with quite other subjects. In the theses, organizational commitment and turnover intention were studied the most. The organizations from which data were collected also varied. Most of the data was collected from banks, universities, and enterprises identified as a sample of businesses.

Keywords: Employer Branding, Bibliometric Analysis, Brand, Thesis.

GİRİŞ

Bir konuda daha önce yapılan bilimsel araştırmaların incelenmesi; konunun gelişim seyrinin belirlenmesi, kavramsal olarak yapısının oluşturulması, eksik kaldığı düşünülen alanların tespit edilmesi, yeni çalışma konularının ortaya çıkarılması gibi faydalar sağlamaktadır (Hall, 2011: 17). Bu faydaları, bibliyometrik analiz araştırmacılara sunmaktadır. Bibliyometrik analiz, bir konunun literatür birikimini sayısallaştırmakta ve elde edilen verilerin yorumlanması ile konudaki gelişmeleri belirlemektedir (Demir ve Aracı, 2022: 28; Öztürk, 2023: 31). Bibliyometrik analiz; tez, makale, kitap gibi farklı nitelikteki yayınlar hakkında araştırmacılara çeşitli kriterler özelinde bilgileri özetlemektedir (Yaşar, 2023: 90).

Farklı alanlarda faaliyetlerini sürdüren işletmeler, kuruldukları ilk andan itibaren çevrelerinde yaşanan değişim hareketlerini izleme gereksinimi duymaktadır (Tunn vd., 2019: 325). Bazı durumlarda değişimleri izleme yeterli olmamaktadır. Bu değişimleri benimsemede söz konusu olmaktadır (Osterman, 1994: 175). Bu değişimlerden birisi işveren markası uygulamasıdır. Çeşitli paydaşlar dahilinde işletmenin kendisini kanıtlaması, tanıtımını yapması ve bilinirlik düzeyini artırması açısından kritik öneme sahip olan işveren markası, işletmeler üzerindeki etki

düzeyini yükseltmektedir (Mouton ve Bussin, 2019: 2). Bu ise işletmelerin, işveren markası uygulamasını kaçınılmaz bir hale getirmektedir.

İşveren markası ilk olarak Simon Barrow tarafından ifade edilmiştir. Bu ilk kullanımda işveren markası; işletme tarafından paydaşlara, özellikle de işgörenlere taahhüt edilen kazanımların bütünüdür. Kazanımlar somut veya soyut nitelik taşıyabilmektedir (Ambler ve Barrow 1996: 186). İşveren markası, işletmeyi rakiplerinden farklılaştıran bir araç olarak da tanımlanmaktadır. Böylelikle hem işgörenleri hem de diğer tüketici, ortaklar gibi paydaşları olumlu anlamda etkilemektedir (Backhaus ve Tikoo, 2004: 501). Bu durum, paydaşların işletmeye bağlılıklarının artırarak ilişki sürekliliği sağlamaktadır (Davies, 2008: 668). Bu gelişmeler, işletmenin rekabet üstünlüğünü elde etmesine fırsat vermektedir. Rekabeti kazanma, işletmelerin işveren markası oluşturmada temel amaçlardandır. İşveren markası oluşturarak diğer işletmelerden farklılaşan işletme daha güven duyulan ve tercih edilen konumuna gelmektedir (Baum ve Kabst, 2013: 175; Lievens ve Highhouse, 2003: 75). Bu kapsamda, bir işletmenin işveren markası oluşturmada bazı faktörler etkili olmaktadır. Bunlar; bütün sektörlerde yaşanan rekabet ilişkisi, niteliği fark yaratan işgörenleri işletmeye çekebilme isteği, tüketiciler için pozitif bir algı oluşturmaktır (Bruce ve Harvey, 2010: 170).

Marka konusu da bibliyometrik analiz ile incelenen konulardandır. Bu incelemeler; marka konusunda yazılı doktora tezleri (Öcel, 2019), marka yönetimi ile ilgili lisansüstü tezleri (Baş ve Aksoy, 2021), marka yönetimi ile ilgili makaleleri (Akçadağ ve Işıksal, 2021), marka sadakati ile ilgili lisansüstü tezler ve makaleleri (Temizkan ve Avcı, 2021), marka aşkı konusunda makaleleri kapsamaktadır (Karaboğa, 2021). İşveren markası üzerine tek bibliyometrik çalışması Kişi (2022) tarafından gerçekleştirilmiştir. Fakat bu araştırmada Web of Science veri tabanındaki işveren markası araştırmaları incelenmiştir. Ulusal Tez Merkezi bünyesinde yer alan işveren markası konusundaki tezlerin bibliyometrik analizinin yapılmadığı görülmektedir. Bu araştırmanın amacı; Ulusal Tez Merkezinde işveren markası konusunda yazılan ve yayımlanan lisansüstü tezleri, araştırma kapsamında belirlenen kriterlere göre analiz etmektir. Bu kapsamda, araştırmanın özgünlük açısından ulusal literatüre fayda sağlayacağı beklenmektedir.

YÖNTEM

Bu araştırmada, Yükseköğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezinde işveren markası konusunda yayımlanan lisansüstü tezlerin çeşitli kriterler açısından değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu araştırmada, 2010-2023 dönemleri arasındaki işveren markası konusundaki lisansüstü tezler incelenmektedir. Araştırma kapsamında incelenen tezler, Yükseköğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi arama tabanında tez adı kısmında “işveren markası” terimi olarak yapılan tarama sonrasında belirlenmiştir. 2010-2023 dönemleri arasında işveren markası konusunda çalışılan toplam 99 lisansüstü tez bulunmaktadır. 99 tez, araştırmanın evrenidir. İlk inceleme sonrasında, 99 tezin tamamının erişime açık olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda, araştırmanın

örnekleminde herhangi bir sınırlamaya gidilmemiştir. Tezleri toplama süreci, 01.11.2023-01.01.2024 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın genel işleyişi dört adım olarak belirlenmiş ve bu kapsamda araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu dört adım sırasıyla; işveren markası konusu olarak araştırma alanının belirlenmesi, veri tabanı olarak Yükseköğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezinin kararlaştırılması, tezlerin Yükseköğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezinden elde edilmesi, tezlerin belirlenen kriterlere göre analiz edilmesidir. Araştırma verilerinin analiz edilmesinde istatistik paket programından faydalanılmıştır. Belirlenen kriterler kapsamında verilere betimleyici analiz uygulanmıştır. Yüzde ve frekansları belirlenmiştir.

ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

Araştırmanın bu kısmında, Yükseköğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezinde 2010-2023 dönemleri arasında işveren markası konusunda yayımlanan 99 lisansüstü tezin, belirlenen kriterler ve oluşturulan araştırma soruları kapsamında incelenmesi sonucunda analiz verileri yer almaktadır. Verilerin gösterildiği şekil ve tablolar yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1’de lisansüstü tezlerin türü, yazarların cinsiyetleri, danışmanların unvanları, yazım dili, sayfa sayısı bilgileri gösterilmektedir. Bulgular incelendiğinde, tez türü olarak yüksek lisans tezlerinin (80) ağırlıklı olduğu görülmektedir. Tezlerin 62 tanesi kadın yazarlardan tarafından yazılmıştır. Tezlerin yazım dilinde Türkçe (93) kullanımı hakimdir. Tezlerin danışmanlığında doçent unvanına (38) sahip akademisyenler ağırlıklıdır. Tezlerin çoğunlukla 101-200 sayfa (55) aralığında yazıldığı görülmektedir. Tezlerde 3 anahtar kelime (36) kullanılmakla birlikte, 4 anahtar kelime (35) kullanımı da tercih edilmektedir.

Tablo 1. Tezlerin Künye Bilgilerine İlişkin Bulgular

Özellik	Bilgi	Sayı	Oran (%)
Tez Türü	Yüksek Lisans	81	81,8
	Doktora	18	18,2
	Toplam	99	100
Yazar Cinsiyeti	Kadın	62	62,6
	Erkek	37	37,4
	Toplam	99	100
Yayın Dili	Türkçe	93	93,9
	İngilizce	6	6,1
	Toplam	99	100
Danışman Unvanları	Profesör	34	34,3
	Doçent	38	38,4
	Yardımcı Doçent Doktor	8	8,1
	Doktor Öğretim Üyesi	19	19,2
	Toplam	99	100
Sayfa Sayısı	50-100	40	40,4
	101-200	55	55,6
	201-300	3	3
	301 ve üzeri	1	1

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

	Toplam	99	100
Anahtar Kelime	0	2	2
	3	36	36,4
	4	35	35,4
	5	16	16,2
	6	3	3
	7	2	2
	8	3	3
	9	2	2
	Toplam	99	100

Tablo 2’de lisansüstü tezlerin yayımlandığı üniversite bilgileri gösterilmektedir. İşveren markası konulu lisansüstü tezlerin en fazla yayımlandığı üniversite, 16 tez ile Bahçeşehir Üniversitesi’dir. Ayrıca, İstanbul Aydın Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Ege Üniversitesinde diğer üniversitelere göre daha fazla işveren markası alanında tez yayımlanmıştır.

Tablo 2. Lisansüstü Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Özellik	Bilgi	Sayı	Oran (%)
Üniversite	Bahçeşehir Üniversitesi	16	16,2
	İstanbul Aydın Üniversitesi	8	8,1
	Marmara Üniversitesi	7	7,1
	Ege Üniversitesi	7	7,1
	Yıldız Teknik Üniversitesi	6	6,1
	İstanbul Ticaret Üniversitesi	4	4
	İstanbul Üniversitesi	4	4
	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	3	3
	Uludağ Üniversitesi	2	2
	Harp Akademileri Komutanlığı	2	2
	Gebze Teknik Üniversitesi	2	2
	Dokuz Eylül Üniversitesi	2	2
	Gazi Üniversitesi	2	2
	Altınbaş Üniversitesi	2	2
	İstanbul Arel Üniversitesi	2	2
	Medipol Üniversitesi	2	2
	Sakarya Üniversitesi	2	2
	Çankaya Üniversitesi	1	1
	Süleyman Demirel Üniversitesi	1	1
	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	1	1
	Başkent Üniversitesi	1	1
	Akdeniz Üniversitesi	1	1
	İstanbul Gelişim Üniversitesi	1	1
	Yalova Üniversitesi	1	1
	İnönü Üniversitesi	1	1
	Acıbadem Üniversitesi	1	1
	Balıkesir Üniversitesi	1	1
	Bursa Teknik Üniversitesi	1	1
	Yeditepe Üniversitesi	1	1
	Selçuk Üniversitesi	1	1
	Atılım Üniversitesi	1	1

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

	Dumlupınar Üniversitesi	1	1
	Kırklareli Üniversitesi	1	1
	Beykent Üniversitesi	1	1
	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	1	1
	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	1	1
	Kadir Has Üniversitesi	1	1
	Kara Harp Okulu Komutanlığı	1	1
	Galatasaray Üniversitesi	1	1
	İstanbul Kültür Üniversitesi	1	1
	İstanbul Okan Üniversitesi	1	1
	Çukurova Üniversitesi	1	1
	Toplam	99	100

Tablo 3’de lisansüstü tezlerin yayımlandığı enstitü ve anabilim dalı bilgileri gösterilmektedir. Tezlerin en fazla yayımlandığı enstitü ve anabilim dalı sırasıyla Sosyal Bilimler Enstitüsü (78) ve İşletme Anabilim Dalıdır (57).

Tablo 3. Lisansüstü Tezlerin Enstitü ve Anabilim Dalı Bilgileri

Özellik	Bilgi	Sayı	Oran (%)
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü	78	78,8
	Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	14	14,1
	Sağlık Bilimleri Enstitüsü	2	2
	Stratejik Araştırmalar Enstitüsü	2	2
	Savunma Bilimler Enstitüsü	1	1
	İşletme Enstitüsü	1	1
	Lisansüstü Bilimler Enstitüsü	1	1
	Toplam	99	100
Anabilim Dalı	İşletme	57	57,6
	Turizm İşletmeciliği	2	2
	Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik	2	2
	İnsan Kaynakları Yönetimi	13	13,1
	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	5	5,1
	Kurumsal İletişim ve Halkla İlişkiler Yönetimi	1	1
	Yönetim ve Organizasyon	1	1
	Halkla İlişkiler	2	2
	Beden Eğitimi ve Spor	1	1
	Uluslararası Ticaret ve Lojistik	1	1
	Sağlık Yönetimi	1	1
	Yönetim Bilişim Sistemleri	1	1
	Reklamcılık	1	1
	Savunma Yönetimi	1	1
	Savunma Kaynakları Yönetimi	2	2
	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	1	1
	İşletme Yönetimi ve Organizasyon	1	1
	İnsan Hakları	1	1
	İletişim	1	1
	İletişim Sanatları	1	1
	İşletme Yönetimi	1	1
	Enstitü Belirtilmeyen	2	2
	Toplam	99	100

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

Tablo 4’de lisansüstü tezlerin araştırma yöntemi, araştırma evrenini oluşturan grup, örneklem tekniği ve veri toplama araçları ile bilgiler gösterilmektedir. Lisansüstü tezlerin araştırma yönteminde nicel araştırmanın (81), araştırma evreninde işgörenlerin (74), örneklem tekniğinde kolayda örnekleme (35), veri toplama aracında anketin (81) tercih edildiği belirlenmiştir.

Tablo 4. Lisansüstü Tezlerin Araştırma Yöntemi Bilgileri

Özellik	Bilgi	Sayı	Oran (%)
Araştırma Yöntemi	Nicel	81	81,8
	Nitel	12	12,1
	Karma	6	6,1
	Toplam	99	100
Araştırma Evreni	İşgörenler	74	74,7
	Öğrenciler	11	11,1
	Yöneticiler	4	4
	Akademisyenler	3	3
	İnsan Kaynakları Uzmanları	1	1
	Genç Bireyler	1	1
	Belirtilmemiş	5	5,1
	Toplam	99	100
Örneklem Tekniği	Kolayda	35	35,4
	Amaçlı	4	4
	Basit Tesadüfî	2	2
	Kartopu	4	4
	Teknik Belirtilmeyen	54	54,5
	Toplam	99	100
Veri Toplama	Anket	81	81,8
	Görüşme	7	7,1
	Anket-Görüşme	5	5,1
	Anket-Dokuman Analizi	1	1
	Dokuman Analizi	3	3
	Durum Çalışması	1	1
	Örnek Olay	1	1
	Toplam	99	100

Tablo 5’da lisansüstü tezleri yayımlandıkları yıla göre dağılımı gösterilmektedir. İşveren markası konusunda ilk lisansüstü tez 2010 yılında yayımlanmıştır. En yüksek sayıda işveren markası lisansüstü tezin yayımlandığı yıl 25 tez ile 2019’dur. 2011 yılında ise işveren markasında tez yayımlanmamıştır. 2023 yılında ise 7 tez yayımlanmıştır.

Tablo 5. Lisansüstü Tezlerin Yıla Göre Dağılımı

Özellik	Bilgi	Sayı	Oran (%)
Yıl	2010	1	1
	2011	0	0
	2012	2	2
	2013	1	1
	2014	1	1
	2015	2	2
	2016	6	6,1
	2017	8	8,1
	2018	9	9,1
	2019	25	25,3

	2020	15	15,2
	2021	13	13,1
	2022	9	9,1
	2023	7	7,1
	Toplam	99	100

Tablo 6’da işveren markası lisansüstü tezlerin çalışıldığı sektörler bilgisi gösterilmektedir. Bir başka deyişle, tez verilerinin toplandığı alanlar özetlenmektedir. İşveren markası konusunda lisansüstü tezlerin en fazla çalışıldığı alan genel çalışma alanıdır. Genel olarak çalışılan tezlerde, veriler işletme fark etmeksizin işgörenlerden toplanmıştır. Bir işletme örneği olarak çalışılan tezlerde ise veriler, belirlenen tek bir işletmeden elde edilmiştir. Bankalara yönelik de işveren markası çalışmasının sıklıkla çalışıldığı görülmektedir.

Tablo 6. Lisansüstü Tezlerde Veri Toplanan İşletmeler

Özellik	Bilgi	Sayı	Oran (%)
Sektör	Konaklama İşletmeleri	3	3
	Bir İşletme Örneği	12	12,1
	Genel	24	24,2
	Kara Harp Okulu	1	1
	Reklam Ajansı	1	1
	Üniversiteler	10	10,1
	Hava Yolları İşletmesi	2	2
	Tekstil İşletmesi	1	1
	Bankalar	9	9,1
	Perakende İşletmeleri	4	4
	Sanayi İşletmeleri	3	3
	Spor Kulüpleri	1	1
	Liman İşletmesi	1	1
	Enerji İşletmesi	1	1
	KOBİ’ler	2	2
	Otomotiv İşletmesi	2	2
	İlaç İşletmesi	1	1
	Sosyal Ağ Analizi	3	3
	Lojistik İşletmeleri	2	2
	Kozmetik	1	1
	Sigorta İşletmesi	1	1
	Hastaneler	4	4
	Eczane	1	1
	Gıda İşletmesi	1	1
	Medikal İşletmesi	1	1
	Hava Harp Okulu	1	1
	Bilişim İşletmeleri	3	3
	Teknoloji İşletmesi	1	1
	Çağrı Merkezi	1	1
	Beyaz Eşya İşletmesi	1	1
	Toplam	99	100

Şekil 1’de işveren markası konusu ile birlikte çalışılmış konuların bilgisi verilmektedir. En sık çalışılan konular, Maxqda programından yararlanılarak kod bulutu şeklinde gösterilmektedir.

Kod bulutu, kavramların kullanım sıklık derecesini gösteren şekildir (Tür, 2022). İşveren markası konusu toplamda 77 farklı konu ile birlikte incelenmiştir. İşveren markası ile birlikte en fazla çalışılan konular sırasıyla örgütsel bağlılık (24), işten ayrılma niyeti (10), işveren marka algısı (7) ve işveren çekiciliğidir (6).

Şekil 10. İşveren Markası ile Birlikte Çalışılan Konular

SONUÇ

Sektörlerde yaşanan rekabet ilişkileri sadece işletmeleri değil aynı zamanda akademik alanı da etkilemektedir. Rekabet etmek için çeşitli çalışmalar yapan işletmelerin uygulamaları, davranışları ve istekleri akademik alanda kavramsal olarak farklı terimlere karşılık gelmektedir. Bir başka deyişle, işletmeler ve akademik alan birbirine karşı fayda sağlamaktadır. İşletmelerin faaliyetleri ve uygulamaları akademik alanda yeni bir konu olarak anlam kazanmaktadır. Bu konulara yönelik yapılan bilimsel çalışmalar ise işletmelere önemli bilgiler sağlamaktadır. İşveren markası konusu da bu anlamda değerlendirilebilir. İşletmelerin birbirlerine rekabet üstünlüğü elde etmek, işgörenleri işletmede tutabilmek ve farklılık arz etmek için yaptığı uygulamalar işveren markası olarak anlam kazanmıştır. Akademik alanda ise tez, makale gibi farklı şekillerde araştırılması gerçekleşmektedir. Yapılan bu araştırmaların, sistematik olarak incelenmesi konu hakkında kapsamlı bilgiler sunabilmektedir. Bu araştırmada da temel amaç Yükseköğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezinde işveren markası konusunda yayımlanan lisansüstü tezlerin belirlenen kriterler çerçevesinde incelemektir.

Bu kapsamda, lisansüstü tezler; yayım yılı, yayımlanan üniversite, enstitü, anabilim dalı, yazarın cinsiyeti, danışman unvanı, yazım dili, sayfa sayısı, anahtar kelime, türü, araştırma yöntemi, örneklem tekniği, veri toplama aracı, veri toplanan grup, verilerin toplandığı işletmeler, çalışılan konular açısından analiz edilmiştir. Analiz bulgularına göre; işveren markası konusunda ilk lisansüstü tez 2010 yılında yayımlanmıştır. En fazla işveren markası konulu tez çalışması 2019 yılında gerçekleşmiştir. 2010'dan 2023'e kadar olan dönemde toplam 99 tez yayımlanmıştır. İşveren markası üzerine yazılan tezler 42 farklı üniversite bünyesinde gerçekleştirilmiştir. İşveren markası konulu tezlerin en fazla yayımlandığı üniversite ise 16 tez ile Bahçeşehir Üniversitesi'dir. İşveren markası üzerine gerçekleştirilen araştırmaların farklı üniversitelerden araştırmacılar tarafından çalışılması konunun önemliliğinin akademik alanda kabul edildiğini ifade edebilir.

İşveren markası üzerine yazılan tezler 7 farklı enstitü kapsamında ele alınmıştır. Sosyal bilimler enstitüsünde 72 işveren marka konusunda tez yayımlanmıştır. İşveren markası konusundaki tezler 22 farklı anabilim dalındaki araştırmacılar tarafından yazılmıştır. Bu anabilim dalları içerisinde işletme anabilim dalı 57 teze öne çıkmaktadır. Yayımlanan tezlerin, 81'i yüksek lisans tezidir. 62 tezin yazarı kadındır. 93 tez Türkçe olarak yazılmıştır. 38 tezin danışmanlığında doçent unvanı olan akademisyenler bulunmaktadır. Tezlerin 55 tanesi 101-200 sayfa aralığındadır. Tezlerde 3 ve 4 anahtar kelime kullanımı yaygındır. İşveren markası üzerine yazılan tezlerin hem enstitü hem de anabilim dallarının geniş bir alanda olduğu görülmektedir. Özellikle 22 farklı anabilim dalında işveren markasının çalışılmış olması konunun her sektör ve birey için önemli olduğunu gösteren detaydır.

99 lisansüstü tezin, 81'nde araştırma yöntemi niceldir ve anket uygulaması yapılmıştır. 74 tezde işgörenlerden veri toplaması gerçekleştirilmiştir. 35 tezde kolayda örneklem yöntemi kullanılmıştır. Burada dikkat çekici bir bilgi vardır. 54 tezde örneklem tekniği belirtilmemiştir. Lisansüstü tezlerin veri toplaması 30 farklı işletmede, kurumda gerçekleştirilmiştir. Veriler en fazla; işletme sınırlandırması yapılmadan genel olarak, bir işletme örneği belirlenerek, üniversitelerden ve bankalardan toplanmıştır. Bu alanlar ön plana çıkmasına rağmen işveren markası çalışılan sektörler oldukça fazladır. Hem hizmet üretimi hem de mal üretimi gerçekleştiren işletmeler özelinde işveren markası çalışılmıştır. Bu durum, işveren markasının önemliliğine bir işarettir. İşveren markası sadece özel sektör veya hizmet sunan işletmeler için dikkat edilmesi gereken bir uygulama değildir. Rekabetin olduğu her alanda her işletmenin uygulaması gereken bir araçtır.

99 lisansüstü tez, 77 farklı konu birlikte çalışılmıştır. En fazla çalışılan konu 24 kere ile örgütsel bağlılıktır. İşten ayrılma niyeti 9 kez, işveren markası algısı 7 kez, işveren çekiciliği 6 kez, kurumsal sosyal sorumluluk 5 kez, iş tatmini ve Y kuşağı 4 kez, çalışan performansı ve yetenek yönetimi 3 kez olmak üzere işveren markası ile sıklıkla çalışılan diğer konulardır. İşveren markası ile çalışılan konu sayısı fazla ve farklıdır. Fakat, bu çalışmalar işgörenlerin işletmede

bulunduğu zamana yöneliktir. Örneğin; işgörenlerin örgütsel bağlılığı, performansı, iş tatmini, mutluluğu gibi konular işletmede çalıştıkları süre dahilinde işveren markası kapsamında araştırılmıştır.

İşgörenlerin, bir işletmeyi tercih edeceği işe başvuru sürecinde işveren markasının etkinliğini araştıran çalışma sayısı oldukça azdır. Gelecek çalışmalarda buna yönelik araştırma modelleri oluşturulması önerilmektedir. Ayrıca işgörenlerin kişilik özelliklerine göre işveren markası algısının nasıl bir farklılık arz ettiği de araştırılması gereken önemli bir konudur. İşveren markası boyutlarının işgörenler açısından nasıl bir öncelik sıralamasında olduğu analitik hiyerarşi süreci gibi çok kriterli karar verme yöntemleri ile araştırılabilir. Z kuşağına yönelik lisansüstü tez sayısı sınırlıdır. Hem Z kuşağı için hem de kuşaklar arası işveren markası beklentilerini ve algılarını belirleyen araştırmalar yapılması önerilmektedir. Bunun yanı sıra, işveren markasına yönelik görüşme yöntemi ile planlanan araştırmalar ile kapsamlı bilgiler, görüşler elde edilebilir. Bu araştırmanın temel sınırlılığı, işveren markası konulu lisansüstü tezlerin incelenmesidir. Gelecek araştırmalarda ulusal alanda işveren markası kapsamında yayımlanan makaleler ve bildiriler analiz edilebilir. Ayrıca, yerli ve yabancı alan yazındaki işveren markası konusundaki araştırmalar karşılaştırma yapılarak incelenebilir.

KAYNAKLAR

- Akçadağ, M. & Işıksal, Z. (2021). Pazarlamada marka yönetimi üzerine literatür taraması. *Elektronik Cumhuriyet İletişim Dergisi*, 3 (2), 87-112.
- Ambler, T., & Barrow, S. (1996). The employer brand. *Journal of brand management*, 4(3), 185-206.
- Backhaus, K. & Tikoo, S. (2004). Conceptualizing and researching employer branding, *Career Development International*, 9(5), 501-517.
- Baum, M., & Kabst, R. (2013). How to attract applicants in the Atlantic versus the Asia Pacific region? A cross-national analysis on China, India, Germany, and Hungary. *Journal Of World Business*, 48, 175-185.
- Baş, M. & Aksoy, G. (2021). Marka yönetimi ile ilgili yazılan ulusal lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 7 (1), 193-207.
- Bruce, D. & Harvey, D. (2010). *Marka bilmecesi*, (Çev. Aslı Özer). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Davies, G. (2008), Employer branding and its influence on managers, *European Journal of Marketing*, 42(5/6), 667-681.
- Hall, C. M. (2011). Publish and perish? Bibliometric analysis, journal ranking and the assessment of research quality in tourism. *Tourism Management*, 32 16-27.

- Karaboğa, E. N. C. (2021). Pazarlamada ‘marka aşkı’ kavramının bibliyometrik analizi: çalışmalar ve eğilimler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, (19), 49-61.
- Lievens, F., & Highhouse, S. (2003). The relation of instrumental and symbolic attributes to a company's attractiveness as an employer. *Personel Psychology*, 53, 75-102.
- Demir, M. & Aracı, S. (2022). Eleştirel bir bakış açısıyla kırsal turizm ile ilgili çalışmaların bibliyometrik analizi. *Journal of Applied Tourism Research*, 3 (1), 25-36.
- Kisi, N. (2022). İşveren Markası Araştırmalarının Bibliyometrik Analizi. *Business and Economics Research Journal*, 13(3), 545-563.
- Mouton, H., & Bussin, M. (2019). Effectiveness of employer branding on staff retention and compensation expectations. *South African Journal of Economic and Management Sciences*, 22(1), 1-8.
- Osterman, P. (1994). How common is workplace transformation and who adopts it? *Ilr Review*, 47(2), 173-188.
- Öcel, Y. (2019). Türkiye’de marka ile ilgili yazılan doktora tezlerinin bibliyometrik incelenmesi. *Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 3(1), 38-49.
- Öztürk, İ. (2023). Turizm Alanında Yayınlanmış Atmosfer Konulu Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 27-41.
- Temizkan, S. P., & Avcı, D. (2021). Türkiye’de marka sadakati konulu lisansüstü tezlerin ve makalelerin bibliyometrik profili. *Journal of Tourism and Management*, 2(1), 86-109.
- Tunn, V. S., Bocken, N. M., van den Hende, E. A., & Schoormans, J. P. (2019). Business models for sustainable consumption in the circular economy: An expert study. *Journal of cleaner production*, 212, 324-333.
- Tür, E. (2022). Çalışma yaşamı kalitesi konulu lisansüstü tezlerin bibliyometrik profilinin incelenmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 8(4), 404-414.
- Yaşar, E. (2023). Turizm Alanında Kişilik Özellikleri ile İlgili Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik İncelemesi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 13(1), 86-99.

**DÜRTÜSEL VE OBSESİF-KOMPULSİF SATIN ALMA DAVRANIŞLARININ
SATIN ALMA SONRASI PIŞMANLIK VE TEKRAR SATIN ALMA NİYETİ
ÜZERİNDEKİ ETKİSİ¹**

THE EFFECT OF IMPULSIVE AND OBSESSIVE-COMPULSIVE BUYING BEHAVIORS
ON POST-PURCHASE REGRET AND REPURCHASE INTENTION

Pelinsu UÇAR

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı
Bolu Abant İzzet Baysal University, Graduate Education Institute, Department of Business Administration

Sertaç ÇİFCİ

Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü
*Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Economic and Administrative Science, Department of
Business Administration*

ORCID ID: 0000-0001-8570-4389

ÖZET

Geçtiğimiz yıllarda yaşanan küresel salgın ve teknolojik hayatta yaşanan hızlı değişimler gibi faktörlerin sonucunda özellikle internet üzerinden alışverişler ve bu alışverişlerin pek çoğunun anlık karar verme sonucunda verilmesi, sonrasında pişmanlık duygusu gibi olumsuz veya tekrar satın alma gibi olumlu durumların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Dürtüsel ve obsesif-kompulsif satın alma davranışları günümüzde satın alma davranışlarının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Yapılan bu çalışmada, dürtüsel ve obsesif-kompulsif satın alma davranışlarının satın alma sonrası pişmanlık ve tekrar satın alma davranışı üzerindeki etkisinin incelenmesi ve satın alma sonrası yaşanan pişmanlığın tekrar satın alma niyetine etkisini araştırmak amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında karma araştırma yöntemi benimsenmiş, derinlemesine görüşmeler ve anket formu ile veriler toplanmıştır. Hipotezlerin test edilebilmesi için 368 katılımcının oluşturduğu örneklem ile nicel çalışmalar yapılmıştır. Araştırmada açıklayıcı faktör analizi, doğrulayıcı faktör analizi ve yapısal eşitlik modeli kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, giyim mağazalarında dürtüsel ve obsesif-kompulsif satın alma davranışlarının tekrar satın alma niyeti üzerindeki etkisi ortaya çıkmıştır. Dürtüsel ve obsesif-kompulsif satın alma davranışlarının satın alma sonrası pişmanlığa etkisi ve satın alma sonrası pişmanlığın da tekrar satın alma niyeti üzerinde etkisi ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan sonuçlar yapılan derinlemesine görüşme sonuçları ile paralellik göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Dürtüsel Satın Alma Davranışı, Obsesif Kompulsif Satın Alma Davranışı, Tekrar Satın Alma Niyeti, Satın Alma Sonrası Pişmanlık

¹ Yazarlardan Pelinsu UÇAR'ın, Prof. Dr. Sertaç ÇİFCİ danışmanlığında BAİBÜ LEE İşletme Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans programında 2024 yılında tamamladığı aynı başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

ABSTRACT

In recent years, the global epidemic and rapid changes in technological life, online shopping and the fact that many of these purchases are made as a result of instant decision-making, lead to negative situations such as regret or positive situations such as repurchasing. Impulsive and obsessive-compulsive buying behaviors constitute the majority of purchasing behaviors in today's world. The aim of the study was to examine the effect of impulsive and obsessive-compulsive buying behaviors on post-purchase regret and repurchase behavior, and to investigate the effect of post-purchase regret on repurchase intention. Within the scope of the research, mixed research method was adopted and data was collected through in-depth interviews and a survey form. In order to test the hypotheses, quantitative studies were conducted with a sample of 368 participants. The explanatory factor analysis, confirmatory factor analysis and structural equation model were used in the research. As a result of the research, the effect of impulsive and obsessive-compulsive purchasing behaviors in clothing stores on repurchase intention was revealed. The effect of impulsive and obsessive-compulsive buying behaviors on post-purchase regret and the effect of post-purchase regret on repurchase intention have been revealed. The results are parallel to the results of the in-depth interview.

Keywords: Impulse Buying, Obsessive-Compulsive Buying, Repurchase Intention, Post-purchase Regret.

GİRİŞ

Günümüz dünyasında, teknolojinin gelişimi ile birlikte, e-ticaret ile mal ve hizmete ulaşımın kolaylaşmasıyla yapılan satın alımların ve marka tercihlerinin büyük çoğunluğunu dürtüsel ve kompulsif satın alma oluşturmaktadır (Tekşan ve Öztürk, 2023: 2886). Dürtüsel satın alma kişilerin ihtiyaçlarının yanında, benlik saygısı kazanmak, duygusal dalgalanmalarını düzenlemek, tutku-haz-heyecan hissetmek ya da eğlenmek amacıyla rasyonellikten uzak yapılan satın alma davranışlarını ifade eden bir kavramdır (Verplanken ve Herabadi, 2001: 72). Obsesyon kavramı, bireylerin benlik kimliğini rahatsız edici olması nedeniyle zihinlerden uzaklaştırmaya çalışıldığı fakat tam tersine ısrarla zihni meşgul eden, zorlayıcı dürtü, duygu, düşünce ve fikirlerdir (Kocakula ve Altunoğlu 2018: 117). Kompulsiyonlar ise genellikle obsesyonların ortaya çıkardığı endişe durumunu en aza indirmek amacıyla yapılan davranışlardır (Zayman 2016: 360). Kompulsif satın alma davranışında, bireylerin zihni sıklıkla alışveriş ve harcama yapmak üzerine meşgul olmaktadır. Kişiler kendilerini alışveriş yapmaya yönlendirirler ve satın alma sonucunda da pişmanlık duygusunu yoğun olarak hissederler. Bu kişiler satın alma güdülerini kontrol edemeyerek sıklıkla duygu durum bozukluğu yaşarlar (Japutra, Ekinci ve Simkin, 2022: 443).

Dürtüsel satın alma davranışı ve kompulsif satın alma davranışı hakkında çeşitli bakış açıları mevcuttur (Verplanken ve Sato, 2011: 197). Bu bakış açıları; zamanla oluşan tutarsız tercihleri, kişilik özelliklerini, kişisel değerleri, öz kimliği ve duyguları içeren kavramlardan oluşmaktadır. Dürtüsel satın alma ve kompulsif satın alma kavramları kişiye göre ortaya çıksa bile evrensel bir olgudur. Dürtüsel satın alma davranışı ve obsesif kompulsif satın alma davranışı genellikle çelişkili ve paradoksal bulguları içermektedir. Bu tarz satın alımlarda kişiler öncelikle olumlu duygular içindeyken, ansızın olumsuz duygulara kapılabilmektedirler (Verplanken ve Sato, 2011: 197). Dürtüsel satın alma ve kompulsif satın alma davranışında bulunan kişilerin, duygusal dalgalanma yaşamalarının yanı sıra hedonik (hazcı) tüketim davranışına eğilim gösterdikleri ve faydacı tüketim davranışları sergilemedikleri ifade edilmiştir (Tokgöz, 2018: 93). Satın alma sürecinde, hedonik ve faydacı tüketim eşit yönde öneme sahip olmalı ya da birbirini dengede tutan iki farklı tüketim şekli olarak karşımıza çıkmalıdır fakat dürtüsel ve kompulsif satın alma davranışında bulunan bireylerde bu denge söz konusu olmamaktadır (Tokgöz, 2018: 93-94). Ortaya çıkan bu gibi durumlar dürtüsel ve obsesif kompulsif satın alma davranışında bulunan kişilerin tekrar satın alma niyetlerini, davranışlarını ve satın alma sonrasında ortaya çıkabilecek pişmanlık durumunu sorgular niteliktedir.

Yapılan bu çalışmada, giyim mağazalarında dürtüsel ve kompulsif satın alma davranışlarının satın alma sonrası pişmanlık ve tekrar satın alma davranışı üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Literatürde, giyim mağazalarında dürtüsel ve kompulsif satın alma davranışlarının satın alma sonrası pişmanlığa ve tekrar satın alma niyetine etkisini inceleyen araştırmalar sınırlı sayıdadır. Çalışmada öncelikle dürtüsel ve kompulsif satın alma davranışlarından bahsedilecek, araştırma model ve hipotezleri ortaya konulacak, yöntem ve bulgular kısmının ardından tartışma ve sonuç kısımları yer alacaktır.

DÜRTÜSEL SATIN ALMA DAVRANIŞI

Literatürde Dürtüsel Satın Alma ‘Impulse Buying’ kavramı pek çok farklı şekilde ifade edilmiştir. Bu ifadelerden bazıları itkisel satın alma, dürtüsel satın alma, sezgisel satın alma, ani satın alma, plansız satın alma, içtepisel ya da içgüdüsel satın alma olarak tanımlanmıştır. (İşler ve Atilla, 2013: 186-187). Kollat ve Willet (1967) dürtüsel satın alma davranışı kavramını tüketicinin mağazaya girmeden önce herhangi bir ürüne karşı satın alma niyeti olmaksızın bir ürünü satın alması dürtüsel satın alma davranışı olarak ifade etmiştir. Piron (1991) dürtüsel satın alma davranışını dürtüsel olmayan satın alma davranışından ayıran özelliklerden söz etmiştir. Bu özellikler bazıları aniden, planlamadan, psikolojik olarak dengesiz bir ruh haliyle, psikolojik olarak iç çatışma, mücadele, bilişsel muhakemesinin azalması ve satın alma sonrası süreci düşünmeden yapılmış olmasıdır.

Rook ve Hoch (1985), dürtüsel satın alma davranışını, dürtüsel olmayan satın alma davranışından ayıran özellikleri literatüre kazandırmışlardır: (1) Dürtüsel satın alma davranışlarının ayırt edici özellikleri arasında ilk olarak ani ve kendiliğinden bir eyleme geçme

arzusu vardır. Bu durum önceden devam eden davranış akışından farklıdır. (2) Dürtüsel satın alma davranışında kişi istek ve arzularıyla hareket edebilir. (3) Dürtüsel satın alımlar kontrol dışı olabilmektedir. (4) Dürtüsel satın alma davranışı psikolojik çatışmayı içerir. Satın alma işlemi düşünmeden yapılır ve sonucunda ortaya çıkabilecek durumlar değerlendirilmez. Kişisel tatmin ön plandadır. (5) Tüketici dürtüleriyle satın alım yaparken bilişsel becerilerinin kontrolden çıktığını hissedebilir. Bu durum duygularıyla karar vererek ve düşünmeden satın alımın sonucudur. (6) Dürtüsel satın alma duygusaldır, rasyonellikten uzaktır.

OBSESİF-KOMPULSİF SATIN ALMA DAVRANIŞI

Türk Psikiyatri Derneği tarafından yapılan tanımda obsesyon; bireylerin zihinlerinde dolaşan dürtü, duygu, düşünce ve fikirler olarak ifade edilmiştir. Kişiler bu dürtü, duygu, düşünce ve fikirlerin zihinlerine girmesine engel olamazlar ve onları akıllarından çıkaramazlar. Bu dürtü, duygu, düşünce ve fikirler kontrolsüz ve istem dışı gelişirler. Kompulsiyon kavramı ise; tanımı yapılan obsesyonların sebep olduğu sıkıntı ve huzursuzluk durumunu minimum seviyeye indirmek ya da tamamen yok etmek amacıyla yapılan sürekli tekrar edici zihinsel davranışlar olarak tanımlanmıştır (TPD, 2023). Başka bir tanıma göre, obsesyonlar bireylerin kendi zihninin ürettiği ürünler olarak ifade edilmiştir ve bireylerin benlik kimliğini rahatsız edici olması nedeniyle zihinlerden uzaklaştırmaya çalışıldığı fakat tam tersine ısrarla zihni meşgul eden, zorlayıcı dürtü, duygu, düşünce ve fikirlerdir. Obsesyonlar saplantı, vesvese ya da evham olarak nitelendirilebilir. Kompulsiyon kavramı ise; obsesif dürtü, duygu, düşünce ve fikirlere engel olmak için harekete geçme durumudur. Bir amaç için yapılan tekrar edici davranışlar olarak görülür (Kocakula ve Altunoğlu 2018: 117, Bayraktar 1997: 25).

Dürtüsel satın alma planlanmamış bir satın almadır ve aniden satın almaya karşı konulması zor olan güçlü bir dürtüyle ortaya çıkmaktadır. Daha sonra ise kaygı, pişmanlık ve bazen de borcun sonuçlarıyla birlikte çeşitli duyguların ortaya çıkması beklenmektedir (Yılmaz, 2023:6, Bil ve Gökçe, 2022: 208). Tüketicilerin satın alma sonrası çevrimiçi anlık satın alma pişmanlığının üstesinden nasıl geldiklerini araştıran Lazim, Sulaiman, Zakuan, Mas'od, Chin ve Awang (2020) satış promosyonu, banka kartıyla ödeme, görsel mağazacılık, fiyatlandırma ve çevrimiçi incelemenin anlık satın almayı önemli ölçüde etkilediğini, anlık satın almanın da satın alma sonrası pişmanlığı olumlu yönde etkilediğini belirlemişlerdir.

Özdemir, Kılıç ve Çakırer (2019) yapmış oldukları araştırma sonucunda, satış promosyonlarının ve kredi kartıyla alışveriş yapmanın dürtüsel satın alma davranışında ve satın alma sonrası pişmanlık davranışında olumlu yönde etkisinin olduğunu ifade etmişlerdir. Bil ve Gökçe (2022) yapmış oldukları araştırma sonucunda dürtüsel satın alma davranışının satın alma sonrası pişmanlığa etkisini ve satın alma sonrası pişmanlığın dürtüsel satın alma davranışı ile webrooming (mal ya da hizmetin fiziksel mağazada incelenip internetten satın alınması) arasında aracı bir etki olmadığını ifade etmişlerdir.

Şahin ve Karahan (2022) yapmış oldukları araştırmada kaygının dürtüsel satın alma davranışına gösterilen eğilimin artışına neden olduğuna ve dürtüsel satın alma eğiliminin de tüketici kaygısını arttırıcı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Verplanken ve Sato (2011) tarafından yapılan araştırmanın sonucu, bu araştırmanın sonucu ile dolaylı olarak örtüşmemektedir. Araştırmacılar çalışmalarında dürtüsel satın alma davranışlarına tüketicilerin karşı koyabilme durumlarını incelemişlerdir. Araştırma sonucuna göre tüketicilerin öz-düzenleme yaparak dürtüsel satın alma davranışlarının olumsuz etkilerini azaltabilecekleri belirtilmiştir. Dürtüsel satın alma davranışının olumsuz etkileri arasında satın alma sonrası pişmanlığın ortaya çıkması vardır. Bu durumda araştırma sonuçları dolaylı olarak farklı sonuçları ifade etmektedir. Yapılan araştırmalar incelendiğinde dürtüsel satın alma davranışının, satın alma sonrası pişmanlık üzerinde etkisinin olduğu görülmektedir. Çalışmadaki ilk hipotez şu şekildedir:

H1: *Dürtüsel satın alma davranışının, satın alma sonrası pişmanlık üzerinde etkisi vardır.*

Lee (2011), yapmış olduğu çalışmada internet üzerinden moda alışverişinin tüketicisinin anlık satın alma eğiliminin olumlu ve olumsuz satın alma davranışları üzerindeki etkilerini incelemiş, katılımcıların son 6 ay içinde en az bir kez internetten anlık alışveriş yapan internet modası tüketicilerinin 407 yanıtı kullanılmıştır. Çalışma bulgularında, tekrar satın alma niyeti olumlu satın alma davranışlarının, anlık satın alma eğiliminden etkilendiği sonucuna ulaşmıştır. Tan, Li, Chang, Chen ve Liou (2023), tüketicileri anlık satın alma ve tekrar satın alma konusunda azarlama uyarılarının, durumsal faktörlerin ve kişiliğin motivasyon rolünü inceledikleri çalışmalarında, 315 Çinli tüketiciden oluşan bir örnek üzerinde geliştirmiş oldukları hipotezleri test etmek için yapısal eşitlik modellemesi kullanmışlardır. Sonuçlarında, beklenen fiyatın, beklenen ürün çeşitliliğinin, değer bilincinin ve kupon eğiliminin tüketici değeriyle önemli ölçüde pozitif yönde ilişkili olduğunu ve bunun da dürtüsel satın alma ve tekrar satın alma isteği üzerinde önemli bir pozitif etkiye sahip olduğunu ortaya çıkarmıştır. Çalışma bulguları göstermiştir ki dürtüsel satın alma isteği, tekrar satın alma isteğini artırmaktadır.

Küresel COVID-19 salgını ve bunun sonucunda ortaya çıkan karantina, tüketicileri daha fazla internet üzerinden alış-veriş yapmaya ve bunun sonucunda dürtüsel satın almanın arttığına çalışmalarında değinen Goel, Parayitam, Sharma, Rana ve Dwivedi (2022), Hindistan'ın Delhi Birlik Bölgesi'ndeki 580 tüketiciden veriler toplamışlardır. Çalışma sonuçlarında, internet üzerinden dürtüsel satın alma eğiliminin, e-alışverişe devam etme niyeti üzerinde, promosyonlar, web sayfasının etkisinde düzenleyici bir etkiye sahip olduğunu saptamışlardır. Yapılan araştırmalar incelendiğinde dürtüsel satın alma davranışının tekrar satın alma niyeti üzerinde etkisinin olduğu görülmektedir. Çalışmadaki ikinci hipotez şu şekildedir:

H2: *Dürtüsel satın alma davranışının, tekrar satın alma niyetine etkisi vardır.*

Sarwar, Awang, Habib, Nasir ve Hussain (2022), yapmış oldukları çalışmada satın alma sonrası pişmanlığın, tekrar satın alma niyetine zarar verdiğini ortaya koymuşlardır. Yapılan araştırmalar incelendiğinde satın alma sonrası pişmanlığın, tekrar satın alma niyetine etkisinin olduğu görülmektedir. Çalışmadaki üçüncü hipotez şu şekildedir:

H3: *Satın alma sonrası pişmanlığın, tekrar satın alma niyetine etkisi vardır.*

Maccarrone-Eaglen ve Schofield (2020), gençlerin kompulsif alıcı tutumlarını, karar verme süreçlerini, ürün tercihlerini, kredi kartı kullanımının etkisini ve satın alma sonrası bakış açılarını ele aldıkları çalışmada kompulsif satın almanın satın alma sonrası pişmanlığa yol açabileceğini saptamışlardır. Rodriguez-Brito, del Carmen Hernandez-Garcia, Rodriguez-Donate, Romero-Rodriguez, Darias-Padron (2022) yapmış oldukları çalışmada kompulsif alıcıların satın alma sonrasında daha fazla suçluluk duygusu sergilemenin yanı sıra akıllı telefon satın alırken daha olumlu ve olumsuz duygulanım durumları da gösterdiklerini ortaya koymuşlardır. Yapılan araştırmalar incelendiğinde obsesif kompulsif satın alma davranışının, satın alma sonrası pişmanlık üzerine etkisinin olduğu görülmektedir. Çalışmadaki dördüncü hipotez şu şekildedir:

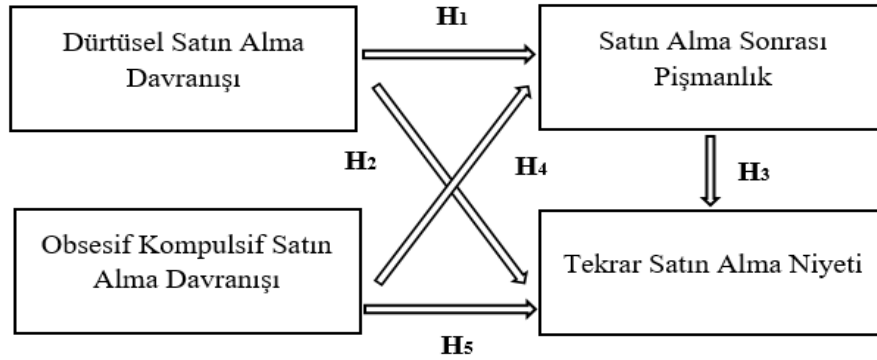
H4: *Obsesif kompulsif satın alma davranışının, satın alma sonrası pişmanlık üzerinde etkisi vardır.*

Rana ve Malik (2023), kompulsif satın almanın belirleyicilerini inceledikleri çalışmada kurmuş oldukları modelde kompulsif satın almanın yeniden satın alma üzerindeki etkisinin pozitif yönlü olduğunu saptamışlardır. Yinuo, Choi, Lee, Xingzhu ve Choi (2022), kadın tüketicilerde bitkisel kozmetik ürünlerini tekrar satın alma niyeti ile kompulsif satın alma eğilimi arasındaki ilişkide marka faktörlerinin aracılık etkisini ele aldıkları çalışmalarında tüketicilerin kompulsif satın alma eğilimi ile tekrar satın alma niyeti arasındaki ilişki üzerinde pozitif etkiye sahip olduğunu bulmuşlardır. Japutra, Ekinci ve Simkin (2022) marka bağımlılığının tüketiciler üzerinde birçok olumlu etkisinin yanı sıra, günümüzde tüketiciler üzerinde bazı olumsuz davranışları da teşvik eden bir olgu olduğu savunmuşlardır. Bu durumun temel sebebini, kompulsif satın alma davranışının kişiler üzerindeki etkisi olarak ifade etmişlerdir. Yapmış oldukları araştırmada marka bağlılığının dürtüsel ve obsesif kompulsif satın alma davranışıyla olumlu yönde ilişkisi olduğunu ifade etmişler ve obsesif kompulsif satın alma davranışında bulunan kişilerin saçmalama ihtimallerinin olduğunu ortaya koymuşlardır. Yapılan araştırmalar incelendiğinde obsesif kompulsif satın alma davranışının, tekrar satın alma niyetine etkisinin olduğu görülmektedir. Çalışmadaki beşinci hipotez şu şekildedir:

H5: *Obsesif kompulsif satın alma davranışının, tekrar satın alma niyetine etkisi vardır.*

Araştırmanın ifadeleri ve literatürde yapılan çalışmaların doğrudan ya da dolaylı ifadeleri referans alınarak araştırma modeli oluşturulmuştur. Dürtüsel satın alma davranışı ve kompulsif

satın alma davranışının, tekrar satın alma davranışına niyeti ve satın alma sonrası pişmanlık üzerindeki etkileri ve satın alma sonrası pişmanlığın, tekrar satın alma niyetine etkisi araştırılmak istenmiştir. Araştırma modeli Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1. Araştırma Modeli ve Hipotezleri

YÖNTEM

Yapılan araştırmanın amacı, giyim mağazalarında dürtüsel ve obsesif kompulsif satın alma davranışlarının satın alma sonrası pişmanlık üzerinde etkisini ve dürtüsel ve obsesif kompulsif satın alma davranışlarının tekrar satın alma niyetine etkisini araştırmaktır. Araştırma kapsamında araştırma model ve hipotezlerinin test edilebilmesi için nicel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Verilerin toplanması için bir anket formu hazırlanmış ve minimum 18 yaşındaki bireylerden katılım sağlamaları istenmiştir. Ankete katılım için sağlanması gereken kriterler arasında giyim mağazalarından bir süredir alışveriş yapıyor olmak vardır. Anket soruları cevaplanırken katılımcılardan son üç ayda en sık alışveriş yaptıkları giyim markasını düşünerek cevap vermeleri istenmiştir. Araştırma Türkiye’de yaşayan tüketicilerden oluşmaktadır. Ankete katılanların büyük çoğunluğunu lisans mezunları ve 26-33 yaş aralığındaki kişiler oluşturmaktadır. 18-33 yaş aralığında bulunan bireyler ankete katılım sağlayan kişilerin %60,6’sını oluşturmaktadır. Ankete katılan kişiler çoğunlukla kadınlardan ve bekarlardan oluşmaktadır.

Tablo 1’de katılımcılarının demografik özelliklerinin istatistik değerlerine yer verilmiştir. Katılımcıların sıklık değerleri ve yüzdelik değerleri ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Tablo 1. Örneklem İlişkin Tanımlayıcı İstatistik Değerleri

		Sıklık	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	215	58,4
	Erkek	153	41,6
Yaş	18-25	98	26,6
	26-33	125	34

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

	34-41	75	20,4
	42-49	35	9,5
	50 ve üzeri	35	9,5
Eğitim	İlköğretim	2	0,5
	Lise	52	14,1
	Lisans	254	69
	Lisansüstü	60	16,3
Medeni Durum	Bekar	209	56,8
	Evli	159	43,2
Gelir Durumu	0-5000 TL	76	20,7
	5001-10000 TL	38	10,3
	10001-15000 TL	73	19,8
	15001-20000 TL	84	22,8
	20001-25000 TL	54	14,7
	25001 ve üzeri	43	11,7

Yapılan araştırmada veri toplama amacıyla ilk olarak, nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine görüşme yapılmıştır. Yapılan görüşmelerde veriler 29 kişi ile yüz yüze olarak toplanmıştır. Görüşme formu 14 sorudan oluşmaktadır. Sorular açık uçlu olarak düzenlenmiş, katılımcıların kendi ifadeleri ile cevap vermelerine olanak sunulmuştur. Görüşme formunun sonunda katılımcılara yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve meslekten oluşan demografik sorular sorulmuştur. Bu sorular da yine açık uçlu şekilde oluşturulmuştur. 2023 yılının ocak ayında görüşmeler başlamış ve bir ay sonunda sona ermiştir. Elde edilen veriler ışığında nicel araştırma yöntemi olan anket formu oluşturulmuştur. Yapılan çalışmada daha sonra veri toplama yöntemi olarak, nicel araştırma yöntemi olan anket tekniği kullanılmıştır. Yapılan anket çevrimiçi ortamda hazırlanmıştır. Katılımcılara da çevrimiçi olarak ulaştırılmıştır. Anketin birinci bölümünde katılımcıların demografik özelliklerini ölçmek amaçlanmıştır ve bu bölüm cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum ve aylık kişisel gelir düzeyinden oluşan altı sorudan oluşmaktadır. İkinci bölüm tekrar satın alma niyeti sorularından oluşmaktadır. Bu bölümde dört soru vardır. Üçüncü bölüm dürtüsel satın alma ve obsesif kompulsif satın alma davranışı sorularından oluşmaktadır. Bu bölüm ise altı sorudan oluşmaktadır. Son bölüm satın alma sonrası pişmanlık sorularından oluşmaktadır, bu bölüm üç sorudan oluşmaktadır. Yapılan anket toplamda 18 sorudan oluşmaktadır. Anket formunda bulunan ifadeler 5’li likert tipine göre hazırlanmış olup, katılımcılardan anket sorularını 1: Kesinlikle katılmıyorum 5: Kesinlikle katılıyorum şeklinde cevaplandırılması istenmiştir.

Anket formunda kullanılan ölçeklerin oluşturulması için; Chang ve Liu (2009) tarafından geliştirilen tekrar satın alma niyeti ölçeği, Japutra, Ekinci ve Simkin (2022) tarafından

geliştirilen dürtüsel ve obsesif kompulsif satın alma davranışı ölçeğinden ve Tsiros ve Mittal (2000) tarafından geliştirilen satın alma sonrası pişmanlık ölçeğinden yararlanılmıştır. Araştırmacıların ölçeklerinin kullanılması için araştırmacılardan ve Bolu Abant İzzet Baysal üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan izinler alınmıştır.

BULGULAR

Araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerin güvenilirlik düzeylerini inceleyebilmek için Açıklayıcı Faktör Analizi uygulanmıştır. Sonuçlar açısından açıklayıcı faktör analizi sonrasında her bir ölçeği temsil eden varyans değerinin % 50'den, öz değer oranının 1'den ve iç tutarlılık açısından Cronbach's Alpha katsayısının 0,70'ten büyük bir oran olması beklenmektedir. Tablo 2'de açıklayıcı faktör analizi sonuçları sunulmuştur. Dürtüsel satın alma eğilimi ölçeğine ilişkin toplam 3 sorudan oluşan yapıya ilişkin değerler incelendiğinde her ne kadar iç tutarlılık değeri 0,707 olarak bulunmuş olsa da, ölçeğe ilişkin Kaiser Meyer Olkin (KMO) değeri 0,670 ve Bartlett küresellik testi sonucu 0,000 (Yaklaşık ki-kare= 206,982 ve sd: 3) olarak bulunmuştur ve sınır değerlerin üzerindedir ($>0,60$ ve $p<0,05$).

Tek bir boyut altında açıklanan varyans değeri % 63.426 ve öz değer oranı da 1,903 olarak gerçekleşmiştir. Obsesif-Kompulsif Satın Alma Eğilimi ölçeğine ilişkin açıklayıcı faktör analizi sonuçlarına gelindiğinde ise Kaiser Meyer Olkin (KMO) değeri 0,671 ve Bartlett küresellik testi sonucu 0,000 (Yaklaşık ki-kare=271,968 ve sd: 3) olarak saptanmıştır. Ölçeğe ilişkin açıklanan varyans değeri % 67,038 ve öz değer oranı 2,011 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 2. Örtük Yapılar ve Gözlemlenen Değişkenlere İlişkin AFA Sonuçları

Örtük Değişkenler	Gözlenen Değişkenler	Açıklanan Varyans	Öz Değer	Cronbach's Alpha
DÜRTÜSEL SATIN ALMA EĞİLİMİ	DSAE1 -Bu markadan ihtiyacım olmayan şeyleri satın alıyorum	63,426	1,903	0,707
	DSAE2 -Bu markadan satın almayı planlamadığım şeyleri alıyorum			
	DSAE3 -Bu markada kendimi anlık alıcı olarak görüyorum			
OBSESİF-KOMPULSİF SATIN ALMA EĞİLİMİ	OKSAE1 -Dolabımda bu markaya ait hiç kullanılmamış, etiketli ürünler var	67,038	2,011	0,750
	OKSAE2 -Çevremdekiler beni bu marka için alışveriş-kolik olarak görür			

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

	OKSAE3 -Hayatımın çoğu bu markadan bir şeyler satın almak etrafında dönüyor			
TEKRAR SATIN ALMA NİYETİ	TSAN1 -Diğer markalar daha güzel teklifler sunsa da seçimimi yine bu markadan yana kullanırım	66,490	2,660	0,831
	TSAN2 -Diğer markaların özellikleri bu markanın özellikleri kadar iyi olsa da yine bu markayı seçerim			
	TSAN3 -Sonraki satın alımlarımda yine bu markayı tercih ederim.			
	TSAN4 - Bu markanın diğer markalara göre daha üstün olduğunu düşünüyorum			
SATIN ALMA SONRASI PİŞMANLIK	SASP1 -Bu markadan bir ürün satın aldığım için pişman oldum	78,053	2,342	0,855
	SASP2 -Bu markadan bir ürün aldıktan sonra pişmanlık duydum			
	SASP3 -Bu markadan bir ürünü keşke almasaydım dedim			

Tekrar Satın Alma Eğilimi ölçeğine ilişkin açıklayıcı faktör analizi sonuçlarında Kaiser Meyer Olkin (KMO) değeri 0,737 ve Bartlett küresellik testi sonucu 0,000 (Yaklaşık ki-kare=573,110 ve sd: 6) olarak ortaya çıkmıştır. Tekrar satın alma eğilimi ölçeğine ilişkin açıklanan varyans değeri % 66,490 ve öz değer oranı 2,660 olarak belirlenmiştir. Satın Alma Sonrası Pişmanlık ölçeğine ilişkin Kaiser Meyer Olkin (KMO) değeri 0,710 ve Bartlett küresellik testi sonucu 0,000 (Yaklaşık ki-kare=528,432 ve sd: 3) olarak hesaplanmıştır. Ölçeğe ilişkin açıklanan varyans değeri % 78,053, öz değer ise 2,342 olmuştur. Tüm sonuçlara bakıldığında araştırma kapsamında ele alınan yapılar ve yapılarla ilişkin değişkenlerin güvenilirlik kriterlerini karşıladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Açıklayıcı faktör analizi ile güvenilirliği test edilmiş ve güvenilir bulunmuş bu araştırmanın verileri arasındaki uyumun analizi için doğrulayıcı faktör analizi kullanılacaktır. Araştırma hipotezlerinin sınanmasına geçilmeden önce kullanılan ölçeklerin yapı geçerliliklerinin değerlendirilebilmesi doğrulayıcı faktör analizi ile yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda gerçekleşen uyum iyiliği değerleri şu şekilde gerçekleşmiştir. Ki-kare= 115,68, SD= 59, Ki-kare/SD= 1,96, RMSEA= 0,051, Normed Fit Index (NFI) = 0,96, Non-Normed Fit Index (NNFI) = 0,97, Comparative Fit Index (CFI) = 0,98, Incremental Fit Index (IFI) = 0,98, Relative Fit Index (RFI) = 0,95, Goodness of Fit Index (GFI) = 0,95, Adjusted Goodness of Fit Index

(AGFI) = 0,93 ve Standardized RMR = 0.039. Uyum iyiliği değerlerine bakıldığında normal değerlere oldukça yakın değerler aldıkları görülmektedir.

Araştırma model ve hipotezlerinin değerlendirilebilmesi amacıyla ölçeklerin uygunluğu için Fornel ve Larcker (1981)'in yapı geçerliliği incelemeleri yapılmıştır. Bu amaçla, doğrulayıcı faktör analizi sonucundaki her bir yapıya ilişkin korelasyon değerleri, korelasyon kareleri, AVE değerleri ve gözlemlenen değişkenlerin standardize edilmiş katsayı değerleri hesaplanarak Tablo 3'de sunulmuştur. Yakınsak geçerliliğin değerlendirilmesi için her bir değişkenin örtük değişkeni yordama gücünün 0,50'den büyük olması beklenmektedir. Sonuçlara bakıldığında her bir değişkenin yakınsak geçerliliği sağladığı görülmektedir.

Tablo 3. Örtük Yapılar ve Gözlemlenen Değişkenlere İlişkin Standardize Edilmiş Katsayı ve t Değerleri

Örtük Değişkenler	Gözlenen Değişkenler	Standardize Edilmiş KD	t değerleri
DÜRTÜSEL SATIN ALMA EĞİLİMİ	DSAE1	0,66	12,55
	DSAE2	0,59	10,83
	DSAE3	0,76	14,70
OBSESİF-KOMPULSİF SAE	OKSAE1	0,61	11,74
	OKSAE2	0,82	16,51
	OKSAE3	0,70	13,79
TEKRAR SATIN ALMA NİYETİ	TSAN1	0,71	14,53
	TSAN2	0,72	14,86
	TSAN3	0,78	16,51
	TSAN4	0,76	15,81
SATIN ALMA SONRASI PİŞMANLIK	SASP1	0,82	17,84
	SASP2	0,91	20,64
	SASP3	0,73	15,51

Ayrım geçerliliği açısından ise AVE değerlerinin yapılar arasındaki korelasyon değerlerinden yatay-dikey ekseninde daha büyük bir değer alması beklenmektedir. Tablo 4'de yer verilen korelasyon, korelasyon kareleri ve AVE değerlerine bakıldığında ölçeklerin ayrım geçerliliği kriterlerini sağladığı görülmektedir. DASE örtük değişkenine ait tanımlayıcı istatistiksel değerlere göre, ortalama değeri 2,30 ve standart sapma değeri 1.00'dir. OKSAE örtük değişkenine ait tanımlayıcı istatistiksel değerlere göre, ortalama değeri 1,76 ve standart sapma değeri 0,95'dir. TSAN örtük değişkenine ait tanımlayıcı istatistiksel değerlere göre, ortalama değeri 2,80 ve standart sapma değeri 1,04'tür. SASP örtük değişkenine ait tanımlayıcı istatistiksel değerlere göre, ortalama değeri 2,06 ve standart sapma değeri 1,01'dir. Ek olarak, DSAE için AVE değeri 0,46, OKSAE için AVE değeri 0,51, TSAN için AVE değeri 0,55 ve SASP için AVE değeri 0,68 olarak bulunmuştur.

Tablo 4. Yapılara ilişkin korelasyon, korelasyon karesi ve AVE değerleri

	DSAE	OKSAE	TSAN	SASP
Dürtüsel Satın Alma Eğilimi	1	0,560**	0,318**	0,253**
Obsesif-Kompulsif SAE	0,313	1	0,433**	0,297**
Tekrar Satın Alma Niyeti	0,101	0,187	1	0,028
Satın Alma Sonrası Pişmanlık	0,064	0,088	0,0007	1
Ortalama	2,30	1,76	2,80	2,06
Standart Sapma	1,00	0,95	1,04	1,01
AVE	0,46	0,51	0,55	0,68

Araştırma model ve hipotezlerinin test edilebilmesi amacıyla yapısal eşitlik modellemesi uygulanmıştır. Model 1'in uyum iyiliği değerlerine bakıldığında; Ki-kare= 142,26, SD= 61, Ki-kare/SD= 2,33, RMSEA= 0,060, Normed Fit Index (NFI) = 0,95, Non-Normed Fit Index (NNFI) = 0,96, Comparative Fit Index (CFI) = 0,97, Incremental Fit Index (IFI) = 0,97, Relative Fit Index (RFI) = 0,94, Goodness of Fit Index (GFI) = 0,94, Adjusted Goodness of Fit Index (AGFI) = 0,92 ve Standardized RMR = 0.049. Model 2'de ise Ki-kare= 118,09, SD= 61, Ki-kare/SD= 1,93, RMSEA= 0,050, Normed Fit Index (NFI) = 0,96, Non-Normed Fit Index (NNFI) = 0,97, Comparative Fit Index (CFI) = 0,98, Incremental Fit Index (IFI) = 0,98, Relative Fit Index (RFI) = 0,95, Goodness of Fit Index (GFI) = 0,95, Adjusted Goodness of Fit Index (AGFI) = 0,93 ve Standardized RMR = 0.040.

Tablo 5. Yapısal Eşitlik Modeli Sonuçları

	Örtük Değişkenler Arasındaki İlişki	Standardize Edilmiş Katsayı Değeri β	t Değeri	Hipotez Sonucu
Model 1	DSA -> SASP	0,35	5,57	Kabul
	DSA -> TSA	0,57	7,77	Kabul
	SASP -> TSA	-0,16	-2,64	Kabul
Model 2	OKSAE -> SASP	0,34	5,57	Kabul
	OKSAE -> TSA	0,61	8,55	Kabul
	SASP -> TSA	-0,18	-2,92	Kabul

Dürtüsel satın alma ve satın alma sonrası pişmanlık arasındaki ilişkide standardize edilmiş kat sayı değeri 0,35, t değeri 5,57 olarak bulunmuştur. Dürtüsel satın alma ve tekrar satın alma arasındaki ilişkide standardize edilmiş kat sayı değeri 0,57, t değeri 7,77 olarak bulunmuştur. Satın alma sonrası pişmanlık ve tekrar satın alma arasındaki ilişkide standardize edilmiş kat sayı değeri -0,16, t değeri -2,64 olarak bulunmuştur. Obsesif kompulsif satın alma ve satın alma sonrası pişmanlık arasındaki ilişkide standardize edilmiş kat sayı değeri 0,34, t değeri 5,57 olarak hesaplanmıştır. Obsesif kompulsif satın alma ve tekrar satın alma arasındaki ilişkide standardize edilmiş kat sayı değeri 0,61, t değeri 8,55 olarak hesaplanmıştır. Satın alma sonrası pişmanlık ve tekrar satın alma arasındaki ilişkide standardize edilmiş kat sayı değeri -0,18, t değeri -2,92 olarak hesaplanmıştır. Tüm hipotezler kabul edilmiştir.

Yapısal eşitlik modelinin ardından dürtüsel ve obsesif kompulsif satın alma düzeyleri yüksek olan bireylerin, satın alma sonrası pişmanlık ve tekrar satın alma niyeti puanlarının farklılaşp-farklılaşmadığının incelenmesi amacıyla bağımsız örneklem t testleri uygulanmıştır. Her iki yapı için geçerli olmak üzere skorlar 3 ve altında olanlar birinci gruba, 3,1 ve üzeri olanlar ise ikinci gruba ayrılmıştır (Dürtüsel satın alma için $N_1=300$, $N_2=68$ ve Obsesif-kompulsif satın alma için de $N_1=333$, $N_2=35$). Grup ortalamaları arasındaki farklılıklar için yapılan t testleri sonucunda dürtüsel satın alma açısından yüksek skor alan bireylerin, diğerlerine kıyasla satın alma sonrası pişmanlık puanlarında anlamlı farklılıkların olduğu tespit edilmiştir (Anl. 0,023, $t= 2,287$, $M_1=2,00$, $M_2= 2,31$). Dürtüsel satın alma puanı yüksek olan bireylerin, düşük skorlu bireylere kıyasla istatistiki olarak satın alma sonrası pişmanlık düzeylerinde artış meydana gelmektedir. Bununla beraber tekrar satın alma niyeti açısından bakıldığında ise puanı yüksek katılımcıların tekrar satın alma niyet skorlarının da yüksek olduğu görülmektedir (Anl. 0,000, $t= 5,215$, $M_1=2,67$, $M_2= 3,37$).

Obsesif-kompulsif satın alma skorları yüksek olan ile düşük olan bireyler arasındaki satın alma sonrası pişmanlık ve tekrar satın alma niyeti açısından farklılıkların incelenmesi için yapılan bağımsız örneklem t test sonuçlarına bakıldığında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Obsesif-kompulsif satın alma skoru yüksek olan bireyler olmayan bireylere kıyasla satın alma sonrası daha yüksek bir pişmanlık puanına sahiptir (Anl. 0,000, $t= 4,013$, $M_1=1,99$, $M_2= 2,70$). Tekrar satın alma niyetinde de anlamlı farklılık vardır (Anl. 0,000, $t= 5,901$, $M_1=2,70$, $M_2= 3,75$).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Günümüzde tüketiciler birçok farklı nedenlerden kaynaklı olarak satın alma davranışına yönelebilmektedirler. Bu nedenler arasında duygu durumu, istek, arzu, tutku, dürtüler ve obsesif kompulsif bozukluktan kaynaklanan satın alımlar yer alabilmektedir (Tekşan ve Öztürk, 2023: 2886, Arıcan, 2021: 98). Dürtüsel satın alma davranışı mal ya da hizmetin satın alım öncesinde planlanmadan anlık karar ile yapılan satın alma davranışlarını ifade etmektedir ve iradenin zayıflığı olarak tanımlanabilmektedir (Rook, 1987: 189, Duran, 2018: 6). Kompulsif satın alma davranışı alışveriş konusunda takıntılı bireylerin sergilediği bir davranış şeklidir.

Kontrolsüz olarak, yoğun duygu durumuyla kompulsif satın alma davranışı ortaya çıkmaktadır (Özçelik, 2022: 37). Yapılan araştırmada, tüketicilerin iradelerinin zayıflığının, markalara ya da alışverişe karşı duyulan takıntıların satın alma davranışlarında ne gibi etkisinin olacağını araştırılmak istenmiştir. Lo ve Harvey (2011)'in kompulsif alıcıların, özellikle moda için uygun ürünler için markaları tercih ettiklerini saptamışlardır. Bunun nedeni olarak, kompulsif alıcıların, satın alma davranışlarında diğer insanları etkilemek için alım yapmalarının muhtemel olmasını ifade etmişlerdir. Bu nedenle yapılan araştırmada giyim mağazaları üzerinden yürütülmüştür. Araştırma kapsamında, giyim mağazalarında dürtüsel ve obsesif kompulsif satın alma davranışlarının satın alma sonrası pişmanlık üzerindeki etkisini ve giyim mağazalarında dürtüsel ve obsesif kompulsif satın alma davranışlarının tekrar satın alma niyetine etkisini araştırmak amaçlanmıştır. Giyim mağazalarında dürtüsel satın alma davranışının, satın alma sonrası pişmanlık üzerinde etkisine ulaşılmıştır. Elde edilen araştırma sonucu; Secapramana, Magdalena ve Yuwanto (2021)'un, Lazim, Sulaiman, Zakuan, Mas'od, Chin ve Awang (2020)'in, Özdemir, Kılıç ve Çakırer (2019)'in arsaymış oldukları araştırmaların sonuçları ile doğrudan örtüşmektedir. Giyim mağazalarında obsesif kompulsif satın alma davranışının, satın alma sonrası pişmanlık üzerinde etkisine ulaşılmıştır. Elde edilen araştırma sonucu: Maccarrone-Eaglen ve Schofield (2020)'in, Rodriguez-Brito, del Carmen Hernandez-Garcia, Rodriguez-Donate, Romero-Rodriguez, Darias-Padron (2022)'un, Karahan ve Söylemez (2019)'in yapmış oldukları araştırmaların sonuçlarıyla doğrudan örtüşmektedir.

Giyim mağazalarında dürtüsel satın alma davranışının, tekrar satın alma niyeti üzerinde etkisine ulaşılmıştır. Elde edilen araştırma sonucu; Lee (2011)'nin , Tan, Li, Chang, Chen ve Liou (2023)'nun, Goel, Parayitam, Sharma, Rana ve Dwivedi (2022)'nin yapmış oldukları araştırmaların sonuçları ile doğrudan örtüşmektedir. Giyim mağazalarında obsesif kompulsif satın alma davranışının, tekrar satın alma niyeti üzerinde etkisine ulaşılmıştır. Elde edilen araştırma sonucu; Rana ve Malik (2023)'in, Yinuo, Choi, Lee, Xingzhu ve Choi (2022)'nin yapmış oldukları araştırmaların sonuçlarıyla doğrudan örtüşmektedir. Yapılan çalışmanın bir diğer sonucu ise, giyim mağazalarında satın alma sonrası pişmanlığın, tekrar satın alma niyeti üzerinde etkisi olduğu ortaya çıkmıştır.

KAYNAKLAR

- Arıcan, H. (2021). *Dürtüsel Satın Alma Eğilimiyle Yürütücü İşlevler, Dürtüsellik ve Kişilik Arasındaki İlişkinin Yapısal Eşitlik Modeli İle İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Bayraktar, E. (1997). Obsesif-Kompulsif Bozukluk. *Psikiyatri Dünyası*, 1, 25-32.
- Bil, E. ve Gökçe, G. (2022). Tüketicilerin plansız satın alma davranışının satın alma sonrası pişmanlık ve webrooming davranışına etkisi. *Business Management Studies: An International Journal*, 10(1), 208-228.

- Chang, H.H. ve Liu, Y.M. (2009). The Impact of Brand Equity On Brand Preference and Purchase Intentions In The Service Industries. *The Service Industries Journal*, 29(12), 1687-1706.
- Duran, A. (2018). *Bireylerin Dürtüsel Satın Alma Niyetinde Çerçeveleme Etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of marketing research*, 18(1), 39-50.
- Goel, P., Parayitam, S., Sharma, A., Rana, N. P. ve Dwivedi, Y. K. (2022). A Moderated Mediation Model For e-impulse Buying Tendency, Customer Satisfaction and Intention To Continue e-shopping. *Journal of Business Research*, 142, 1-16.
- İşler B., D. ve Atilla, G. (2013). Duygusal Zekâ ve Dürtüsel Satın Alma Davranışı İlişkisi. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 26, 180-206.
- Japutra, A., Ekinci, Y., Simkin, L. (2022). Discovering The Dark Side Of Brand Attachment: Impulsive Buying, Obsessive-Compulsive Buying and Trash Talking. *Journal Of Business Research*, 145, 442-453.
- Karahan, M., O. ve Söylemez, C. (2019). Tüketicilerin Kompulsif Satın Alma Davranışını Etkileyen Faktörler: Bir Uygulama. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(3), 1961-1975.
- Kocakula, Ö. ve Altunoğlu, A.E. (2018). Obsesif Kompulsif Kişilik Bozukluğunun Karar Süreçlerine Etkisi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1(2), 114-131.
- Kollat, D. T., & Willett, R. P. (1967). Customer impulse purchasing behavior. *Journal of marketing research*, 4(1), 21-31.
- Lazim, N. A. M., Sulaiman, Z., Zakuan, N., Mas'od, A., Chin, T. A., Awang, S. R. (2020). Measuring Post-purchase Regret and Impulse Buying In Online Shopping Experience From Cognitive Dissonance Theory Perspective. *International Conference on Information Management*, 7-13.
- Lee, E. J. (2011). The Effects Of Internet Fashion Consumer's Impulse Buying Tendency On Positive and Negative Purchasing Behaviors. *Fashion & Textile Research Journal*, 13(4), 511-522.
- Lo, H. Y. ve Harvey, N. (2011). Shopping Without Pain: Compulsive Buying and The Effects Of Credit Card Availability İn Europe and The Far East. *Journal of Economic Psychology*, 32(1), 79-92.
- Maccarrone-Eaglen, A. ve Schofield, P. (2020). Compulsive Buying Among Young Adults: A Behavioural Segmentation. *Young Consumers*, 21(1), 57-76.
- Secapramana, L. V. H., Magdalena, G. J., & Yuwanto, L. (2021, May). Impulsive buying, post-purchase regret, and credit card. In *2nd International Conference on Business and Management of Technology (ICONBMT 2020)* (pp. 5-10). Atlantis Press.
- Özçelik, M. (2022). *Sosyal Dışlanma, Depresyon ve Materyalizmin Kompulsif Satın Alma Üzerine Etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karatekin Üniversitesi, Çankırı.

- Özdemir, E., Kılıç, S. ve Çakırer, M.A. (2019). Satış Promosyonları ve Kredi Kartı Kullanımının Tüketicilerin Plansız Satın Alma ve Satın Alma Sonrası Pişmanlık Davranışı Üzerindeki Etkileri. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(4), 2528-2545.
- Rana, M. I. ve Malik, S. Z. (2023). Determinants Of Compulsive Buying Behavior: Psychosomatic-social Analysis Of Maladaptive Spending. *Journal of Positive School Psychology*, 7(1), 204-224.
- Rodriguez-Brito, M. G., del Carmen Hernandez-Garcia, M., Rodriguez-Donate, M. C., Romero-Rodriguez, M. E., Darias-Padron, A. M. (2022). Compulsive Buying Behavior of Smartphones By University Students. *CNS spectrums*, 27(4), 516-524.
- Rook, D. W. ve Hoch, S. J. (1985). Consuming Impulses. 23-27.
- Rook, D. W. (1987). The Buying Impulse. *The Journal of Consumer Research*, 14(2), 189-199.
- Şahin, F. ve Karahan, M.O. (2022). Dürtüsel ve kompulsif satın alma arasındaki ilişkinin açıklanmasında tüketici kaygısının rolü: Covid19 Salgını döneminde nicel bir araştırma. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(47), 153-174.
- Tan, L., Li, H., Chang, Y. W., Chen, J. ve Liou, J. W. (2023). How To Motivate Consumers' Impulse Buying and Repeat Buying? The Role of Marketing Stimuli, Situational Factors and Personality. *Current Psychology*, 1-16.
- Tekşan, N. ve Öztürk, D. (2023). Tüketicilerin Bedeni Beğenme ve Öz Yeterlilik Algılarının Dürtüsel ve Kompulsif Satın Alma Davranışı Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 10(100), 2885-2897.
- Tokgöz, E. (2018). Hedonik ve Faydacı Tüketimin Dürtüsel ve Kompulsif Satın Alma Üzerinde Etkisi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35, 93-108.
- TPD, Türk Psikiyatri Derneği (2023). Obsesif – Kompulsif Bozukluk. E-Makale, <https://psikiyatri.org.tr/halka-yonelik/29/obsesif-kompulsif-bozukluk> (Erişim Tarihi: 10.11.2023).
- Tsiros, M. ve Mittal, V. (2000). Regret: A Model of Its Antecedents and Consequences in Consumer Decision Making. *Journal Of Consumer Research*, 26, 401-417.
- Verplanken, B. ve Herabadi, A. (2001). Individual differences in impulse buying tendency : Feeling and no thinking. *European Journal of Personality*, 15, 71–83.
- Verplanken, B. ve Sato, A. (2011). The Psychology of Impulse Buying: An Integrative Self-Regulation Approach. *Journal of Consumer Policy*, 34, 197-210.
- Yılmaz, A. (2023). *Online Alışverişte Fomo (Kaçırma Korkusu)'nun Plansız Satın Alma ve Satın Alma Sonrası Pişmanlık Davranışı Üzerinde Etkileri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Yılmaz, C. (2023). *Çevrim içi Moda Perakendeciliğinde Dürtüsel Satın Alma Davranışı: Kalite, Duygular ve Bilincin Rolü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Galatasaray Üniversitesi, İstanbul.

Yinuo, J., Choi, Y. H., Lee, S. H., Xingzhu, C., Choi, E. Y. (2022). The Mediating Effect of Brand Factor and Moderating Effect of Nationality and Age in the Relationship between Compulsive Buying Tendency and Repurchase Intention of Herbal Cosmetics by Female Consumers. *Journal of the Korean Society of Cosmetology*, 28(1), 138-152.

Zayman, E. (2016). Obsessive compulsive disorder in DSM-5. *Cukurova Medical Journal*, 41(2), 360-362.

**ENDÜSTRİ 4.0'IN SÜRDÜRÜLEBİLİR REKABET ÜSTÜNLÜĞÜ BAĞLAMINDA
DİJİTAL GAZETE İŞLETMELERİNE ETKİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**
AN EVALUATION ON THE IMPACT OF INDUSTRY 4.0 ON DIGITAL NEWSPAPER
BUSINESSES IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE COMPETITIVE ADVANTAGE

E. Ahsen DEMİRCİOĞLU

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü- Gazetecilik- Basın Ekonomisi ve
İşletmeciliği

Master's Student, Ege University, Institute of Social Sciences - Journalism - Press Economics and Management

ORCID ID: 0000-0003-2043-4861

ÖZET

Teknolojinin sağladığı dijital araçlar, insan yaşamını kolaylaştırırken üretimin ve tüketimin de hız kazanmasına neden olmuştur. Sanayi devrimlerinin temelinde insan yaşamını kolaylaştırmak, kitlesel üretime hız kazandırmak yatmaktadır. İnsan yaşamı kolaylaştıkça tüketim de bu bağlamda giderek hız kazanmaktadır. Diğer bir yandan, teknolojinin hızla gelişimi, küresel rekabeti tetikleyerek dönüştürmüş ve işletmeler de bu bağlamda yeni ve sürdürülebilir rekabet stratejileri belirlemek durumunda kalmıştır. Artan rekabet ortamında belirlenen yeni stratejiler, işletmelerin teknolojiyi, teknolojinin sağladığı dijital araçları ve uygulamaları bünyelerine entegre etmesi, sürekli yenilenen dijital araçların güncellenerek aktif olarak kullanılması ve takip edilmesi zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir. Endüstri 4.0, bilgi ve enformasyonu teknolojinin sağladığı çeşitli araçlarla kullanarak üretimin ve tüketimin yeni anlamlar kazanmasını sağlamıştır. Bu değişim ve dönüşümlerden üretimin olduğu her alan etkilenmiştir. Dijital gazete işletmeleri de diğer sektörlerde ve alanlarda olduğu gibi dijital araçları kullanarak iç organizasyonunda gelişim göstermeye, ürettiği içerik ve haberlerle daha geniş kitleye ulaşmaya ve teknolojinin sağladığı imkanları etkin bir biçimde kullanarak gelir modellerini yeni dijital çağa uyarlamaya başlamıştır. Bu noktadan hareketle, dijital gazete işletmeleri arasındaki çetin rekabet giderek artmaya başlamıştır. Dijital gazete işletmeleri, geleneksel gazete işletmelerine kıyasla teknolojiyi ve dijital araçları daha yoğun kullanmaya ve hedef kitlenin ihtiyaçlarına uygun olarak haber ve içerik üretmeye yönelik birtakım yeni stratejiler belirlemek durumunda kalmıştır. Diğer bir yandan yeni nesil gazetecilik türleri ortaya çıkmış, haber ve içerik üretim sürecinde gazeteciler ve dijital gazete işletmeleri bu türlerden yararlanmaya başlamıştır. Rekabette belirlenen hedeflerin sürdürülebilir olması, teknolojiyi kullanım pratikleri noktasında belirleyici bir unsur olmuştur. Bu çalışmada genel çerçevede Endüstri 4.0'ın sürdürülebilir rekabet üstünlüğü bağlamında dijital gazete işletmelerine etkisi üzerine değerlendirilmede bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, Dijital gazete işletmeleri, Sürdürülebilir rekabet üstünlüğü

ABSTRACT

The digital tools provided by technology have not only facilitated human life but also led to an acceleration in production and consumption. At the core of industrial revolutions lies the aim to ease human life and accelerate mass production. As life becomes more convenient, consumption also gains momentum in this context. On the other hand, the rapid development of technology has triggered and transformed global competition, compelling businesses to define new and sustainable competitive strategies. In the increasingly competitive environment, the newly devised strategies necessitate businesses to integrate technology, digital tools, and applications into their operations actively, continuously update and utilize evolving digital tools, and keep pace with technological advancements. Industry 4.0 has enabled the redefinition of production and consumption through the utilization of various tools provided by information and communication technology. Every sector has been affected by these changes and transformations. Digital newspaper businesses, like other industries and fields, have started to develop within their internal organizations using digital tools, reaching a broader audience with their content and news, and adapting their revenue models to the new digital age by effectively utilizing the opportunities provided by technology. In light of these developments, the fierce competition among digital newspaper businesses has escalated. Compared to traditional newspaper businesses, digital newspaper businesses are compelled to use technology and digital tools more intensively and determine new strategies to produce news and content tailored to the needs of their target audience. Simultaneously, new types of journalism have emerged, and journalists and digital newspaper businesses have begun to leverage these types in the news and content production process. The sustainability of the goals set in competition has become a decisive factor in the practical use of technology. This study provides an evaluation of the impact of Industry 4.0 on digital newspaper businesses in the context of sustainable competitive advantage.

Keywords: Industry 4.0, Digital newspaper businesses, Sustainable competitive advantage

GİRİŞ

Teknolojinin gelişimi günlük yaşamdan ekonomiye, eğitimden sağlığa, üretimden tüketime kadar birçok alanı etkilemeye devam etmektedir. 18.yüzyılın sonunda su ve buhar enerjili mekanik üretim tesislerinin aktif olarak devreye girişi ile birinci sanayi devrimi gerçekleşmiş, iş bölümüne dayalı, elektrik enerjili kitlesel üretim ile ikinci sanayi devrimi gerçekleşmiştir. Elektronik bilgi teknolojilerinin üretime dahil olmasıyla üçüncü sanayi devrimi yaşanmış ve günümüze gelindiğinde ise siber fiziksel sistemlere dayalı üretimle birlikte dördüncü sanayi devrimi gerçekleşmiştir. Endüstrideki bu gelişmeler, teknolojinin ilerlemesiyle üretim alanında yeni açılımlara yol açmıştır. Düşük maliyetle verimin artırılması amaçlanarak insan gücüne duyulan ihtiyaç da giderek azalmaya başlamıştır. Dijital gazete işletmeleri de diğer işletmelerde

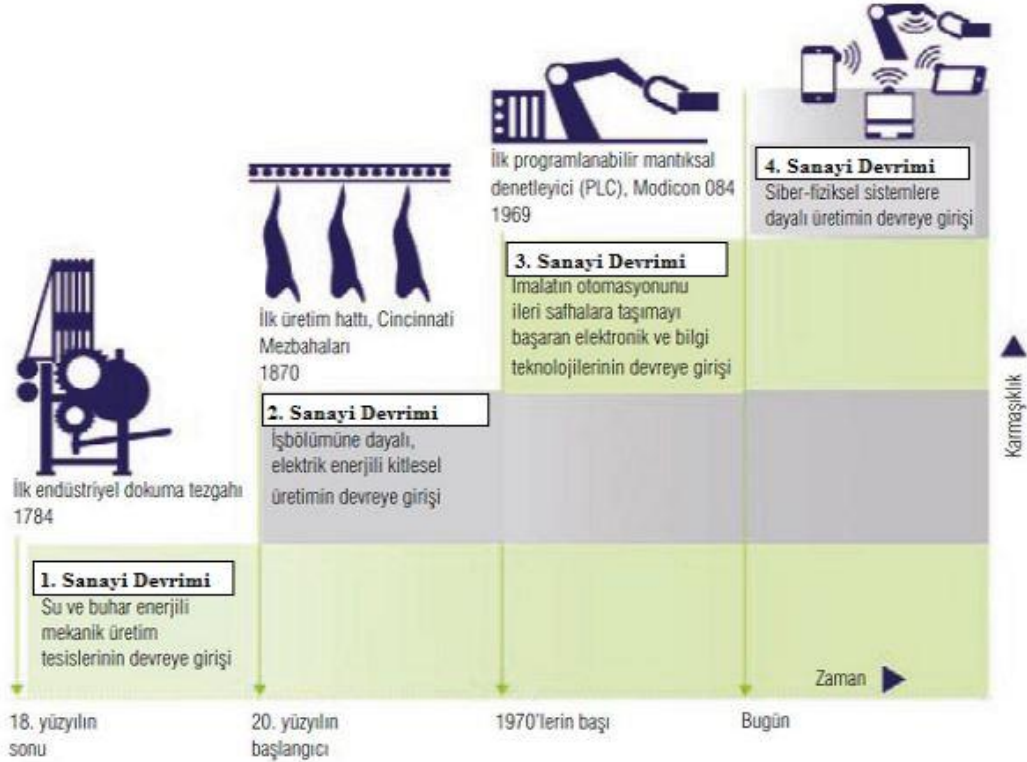
olduğu teknolojiye uyum sağlayarak üretim noktasında verimi artırmaya yönelik yeni arayışların içine girmiştir.

Dijital gazete işletmeleri, çağa uyum sağlama sürecinde mevcut çalışma koşullarını sürekli yenilemek, belirledikleri hedef ve iş stratejilerini dönemin gerekliliklerine göre planlamak durumundadır. Belirlenen hedef ve stratejilerin sürdürülebilir olması, teknolojik odaklılık bağlamında değerlendirildiğinde hız, geniş kitlelere ulaşma ve verimlilik potansiyelini artırıcı bir unsur olarak göze çarpmaktadır. Haber üretim sürecinde kullanılan teknoloji, bilginin yayılımını, etkisini ve değerini de etkilemekle birlikte, bu ekosistem içinde dijital gazete işletmelerinin rekabetine de tesir etmektedir. Teknolojinin ve dijital araçların etkili, etkin ve verimli kullanılması, bu işletmelere çeşitli avantajlar sağlamakla beraber rekabet üstünlüğü bağlamında değerlendirildiğinde sektörün rekabetçi doğasına ve rakiplerin performansına bağlı olarak nisbi bir avantaj sağlamaktadır. Burada kilit nokta, rekabet gücü değil rekabetin sürdürülebilir olmasıdır.

Endüstri 4.0, dijitalleşme, veri analitiği, otomasyon, yapay zekâ gibi çeşitli bileşenleriyle dijital gazete işletmelerinin dönüşümünde ve gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Haberin yayılımı, kişiselleştirilmiş içerik, geleneksel gazeteciliğe kıyasla daha etkili editoryal süreç, okuyucu etkileşimi ve katılımı, yeni gelir modelleri gibi çeşitli konularda medya alanını etkilemeye devam etmektedir.

SANAYİ DEVRİMLERİ VE ENDÜSTRİ 4.0

1712 yılında Thomas Newcomen'in buhar makinesini icat etmesiyle başlayan süreç, James Watt'ın geliştirmesiyle birinci endüstri devrimi başlamış ve 1830'lara kadar devam eden süreç içinde kas gücü, yerini su ve buhar gücüne dayalı mekanik üretime bırakmış; 1870 yılına gelindiğinde ikinci sanayi devrimiyle Cincinnati'de mezbahalarda seri transport bantları işlerlik kazanarak 1914 yılında yerini Ford T seri üretim bandına bırakmıştır. (Derya, 2018: 2). Geçen süreç içinde bu gelişmeler, tarımdan tekstile, gemi endüstrisinden demiryoluna kadar birçok alanı da etkilemiştir. Endüstrileşmenin gelişmesine bağlı olarak artan nüfusla birlikte üretimin yanında tüketim olgusu da hız kazanmaya başlamıştır.

Şekil 1. Sanayi Devriminin Tarihsel Süreci (Akt. Kılıç ve Alkan, 2018: 31)

1950'li yıllara gelindiğinde teknolojiadaki hızlanma bilgi ekonomisi olarak da ifade edilen üçüncü sanayi devrimini tetiklemiş ve bilgi teknolojileriyle birlikte mekanik/elektronik üretim yerini dijital teknolojiye dayalı makinelerle bırakmıştır (Kılıç ve Alkan, 2018: 31). 2011 yılında Almanya'da Hannover Fuarı'nda ifade edilen endüstri 4.0, teknolojinin üretimle entegrasyonunu ifade etmektedir. Endüstri 4.0'ın başarılı bir şekilde işlerlik kazanması için gereken 8 aşamanın tanımlanması ise şu şekilde yapılmıştır (Akt. Kılıç ve Alkan, 2018: 32):

Referans donanım mimarisinin belirlenmesi ve standardizasyon,
Karmaşık sistemlerin yönetilebilmesi,
Kapsamlı ve yüksek hızlı bir haberleşme altyapısının endüstriye sağlanması,
Emniyet ve güvenlik,
Çalışma organizasyonu ve tasarım,
Eğitim ve profesyonel gelişimin sürekliliği,
Mevcut mevzuatın uyarlanması,
Kaynakların verimli kullanılması

Endüstri 4.0, birbiri ile iletişim kurabilen akıllı teknolojiler sayesinde düşük maliyetle daha hızlı üretimi olanaklı hale getirmiştir. Bu durumda daha esnek koşullarda verimli üretimin gerçekleşmesi amaçlanmaktadır. Endüstri 4.0 internetle desteklenmiş dijital ürünleri içeren bir sistem olmakla birlikte bu sistemlerin birçok bileşeni bulut teknolojisi ile saklanarak yönetilmektedir (Fırat ve Fırat, 2017: 214). Endüstri 4.0'da ön plana çıkan bir diğer özellik ise heterojen veri ve bilginin bütünleşmesini esas alan siber fiziksel sistemlerin (SFS) üretimde

kullanılmasıdır. Bir diğer önemli nokta ise Endüstri 4.0'ın bileşenleridir. Bu bileşenler şöyle sıralanmıştır (Akt. Demircioğlu, 2022: 31):

Siber fiziksel sistemler
Nesnelerin İnterneti
Büyük veri
Simülasyon
Sistem entegrasyonu
Bulut sistemi
Katmanlı imalat sanayi
Artırılmış gerçeklik
Otonom robotlar

Şekil 2. Endüstri 4.0 Devriminin Unsurları ve Ortamı (Fırat & Fırat, 2017: 214)

Endüstri 4.0'ın sağlamış olduğu imkanlar doğrultusunda, büyük veri ve yapay zekâ teknolojileri günümüzde aktif olarak kullanılmaya devam etmektedir. Dijitalleşme sayesinde herkes ve her şey hakkında edinilen bilgi giderek katlanmakta ve bu verilerin işlenmesi yazılımsal olarak kolaylaşmaktadır. Bu noktadan hareketle, edinilen veriler geliştirilen yazılımlar sayesinde makine öğrenimini ve makinelerin birbirleri arasında kurduğu iletişimi hızlandırmaktadır.

ENDÜSTRİ 4.0'IN SÜRDÜRÜLEBİLİR REKABET ÜSTÜNLÜĞÜ BAĞLAMINDA DİJİTAL GAZETE İŞLETMELERİNE ETKİSİ

Dijital gazete işletmeleri de tıpkı diğer işletmelerde olduğu gibi kar elde etmenin piyasada tutunmanın, izler kitlesini genişletmenin yollarını aramaktadır. Sürekli değişen ve dönüşen dijital çağda ürettiği haberlerin ve içeriklerin okuyucuya ulaşması buna bağlı olarak kârın maksimize edilmesi ve hedef kitle bağlamında geri dönüşlerin sağlanması bu işletmelerin uzun vadede piyasadaki varlığı için önemli bir rol oynamaktadır. Öte yandan dijital olanakların sağladığı çeşitli imkanlar, piyasada çeşitliliği artırmış ve hedef kitle tarafında “birinci kaynak olma” endişesini ve rekabetini de beraberinde getirmiştir. Sektörde çok sayıda dijital gazete işletmesinin olması, okuru elde tutmayı ve birinci kaynak olmayı zorlaştırmaktadır. Bu çeşitlilik dijital gazete işletmelerinin iç organizasyonundan, sahiplik yapısına, kullanılan dijital araçlardan iş gücü niteliğine, reklam gelirlerinden haber ve içerik türlerine kadar birçok unsuru etkileyerek değişimine neden olmaktadır.

Sürdürülebilir rekabet üstünlüğü, stratejik yönetimde önemli bir rol oynamaktadır. Buna bağlı olarak işletme kaynaklarının sürdürülebilir rekabet avantajı yaratabilme potansiyelinde değer, nadirlik, taklit edilebilirlik ve ikame edilebilirlik gibi dört ampirik göstergenin analiz edilmesi oldukça büyük bir öneme sahiptir (Barney, 1991: 99). Barney’e göre (Akt. Sevinç, 2009: 172) sürdürülebilir rekabet üstünlüğü, işletmenin mevcut rakipler tarafından eş zamanlı uygulanamayan ve kopyalanamayan, değer yaratan bir strateji belirlemesi ve uygulaması anlamına gelmektedir. Porter’a göre rekabet üstünlüğü, tüketiciye daha düşük fiyatla daha yüksek kalitede mal ve hizmet sunmak ve buna bağlı olarak daha yüksek değer yaratarak elde edilen avantajı ifade etmektedir (Doğan, 2017: 169). Porter’a göre piyasa içinde işletmelerin hizmet ya da ürün noktasında benimsedikleri rekabetin, ulusal ya da uluslararası düzeyde 5 rekabet gücü ile şekillendiğini ifade ederek bu güçleri şu şekilde sıralamıştır (Akt. Doğan, 2017: 165):

Potansiyel rakiplerin yarattığı tehdit

İkame mal ve hizmetlerin yarattığı tehdit

Mevcut rakipler arasındaki rekabet

Müşterilerin pazarlık gücü

Tedarikçilerin pazarlık gücü

Dijital gazete işletmeleri de teknolojinin getirileri doğrultusunda, haber ve içerik üretim noktasındaki stratejilerini rakiplerine göre fark yaratacak şekilde de yeniden belirlemektedir. İşletmenin amacına ve vizyonuna uygun belirlenen hamlelerin, piyasadaki diğer rakiplerine göre ön plana çıkaran ve fark yaratan yeni değerlere sahip olmasını gerektirmektedir. Geleneksel gazeteye kıyasla az maliyetle bilginin yayıldığı fikri günümüzdeki ihtiyaçlara göre değerlendirildiğinde artık önemini yitirmektedir. Çünkü dijital adaptasyon da güncellenen teknolojiler bağlamında değerlendirildiğinde giderek maliyetli hale gelmektedir. Öte yandan

izleyicinin haberi ya da içeriği internet üzerinden tüketmesi, hız olgusunun önemini giderek artırırken içerik yönünden tek tipleşmeyi de beraberinde getirmektedir.

Diğer bir yandan Endüstri 4.0'ın sağladığı teknolojik imkânlar yeni tür gazeteciliği de beraberinde getirmiştir. Yapay zekânın gelişimi haber yazım süreçleri etkilediği gibi habere dair görsel veya işitsel öğelerinin de hem zenginleşmesine hem de etik açıdan yanlış bilginin yayılımına da ortam hazırlamıştır. Bu bağlamda robotik gazetecilik gelişim gösterirken drone gazetecilik, veri gazeteciliği, sürükleyici gazetecilik gibi yeni türler bu işletmeler tarafından daha sık kullanılmaya başlanmıştır. Hedef kitle açısından haber ya da içerik tüketimi gelişen teknolojiye bağlı olarak her geçen gün değişerek dönüşmektedir.

SONUÇ

Teknoloji her geçen gün ilerlemeye devam etmektedir. Endüstri 4.0 yapısal olarak yapay zekanın desteklediği, akıllı üretim gibi çeşitli teknolojik bileşenleriyle üretim ve tüketim noktasında dönüşümlere neden olmuştur. Dijital gazete işletmeleri de haber ve içeriklerini yayımladığı web sitelerinden, bu içeriklerin okuyucu üzerinde nasıl etkiler yarattığı, ne kadar sürede sayfada kaldığına, hangi içeriği ya da haberi daha çok sevdiğine/takip ettiğine kadar birden fazla değişeni öğrenme imkânı bularak bu doğrultuda üretim yapmaya başlamıştır. Öte yandan web teknolojilerinin gelişmesiyle yazılımsal olarak yapay zekâ ile desteklenen web siteleri haberin yayımlanmasında, dağıtımında ve editoryal süreçlerde hız kazanmıştır.

Dijital araçların gelişimi ile gazetecilik alanında yeni pencereler açılmış ve yeni gazetecilik türleri ortaya çıkmıştır. Gazetecilik pratikleri bu bağlamda değişmeye başlamıştır. Haberin ve içeriğin değeri/niteliği etkileşime yönelik belirlenerek hedef kitlenin daha çok izleyebileceği/dinleyebileceği/okuyabileceği türde tetikleyici üretime dayalı iş modelleri gelişim göstermiştir. Bu durum yalnızca içeriğin değil aynı zamanda reklam gelirlerinin de değişimine sebep olmuştur. Tık odaklı habercilik gelişim gösterirken dijital gazete işletmelerinin rekabeti aynı zamanda bu yöne çevrilmiştir.

Teknoloji geliştikçe diğer sektörlerde de olduğu gibi gazetecilik mesleği ve işletmeleri de bu gelişmelerden etkilenmeye devam edecektir. Dijital araçların sağladığı imkanlar bir önceki teknolojinin üzerine yeni değerler katarak ilerlerken gazete işletmeleri de bu bağlamda yeni iş modelleri, stratejiler belirlemeye devam edecektir. Dijital gazete işletmelerindeki rekabet, teknolojinin gösterdiği trendlere ve eğilimlere göre farklılık gösterirken aynı zamanda rekabetin sürdürülebilir olması her zaman önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Barney, J. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of management*, 99-120.
- Demircioğlu, E. (2022). Endüstri 4.0 Dönüşümünün Yeni Medya İşletmelerinde Yaratabileceği Değişim Üzerine Bir Değerlendirme. S. Onar, & Ç. Dirik içinde, *Yeni Medya ve Değişim* (s. 25-52). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Derya, H. (2018). Endüstri Devrimleri ve Endüstri 4.0. *GÜ İslahiye İİBF Uluslararası E-Dergi*, 1-20.
- Doğan, E. (2017). Rekabet Stratejileri Perspektifinden Sürdürülebilir Rekabet Üstünlüğü. *Journal of Management & Economics Research*, 163-178.
- Fırat, O. Z., & Fırat, S. Ü. (2017). Endüstri 4.0 Yolculuğunda Trendler ve Robotlar. *Istanbul University Journal of the School of Business*, 211-223.
- Kılıç, S., & Alkan, R. M. (2018). Dördüncü Sanayi Devrimi Endüstri 4.0: Dünya ve Türkiye Değerlendirmeleri. *Girişimcilik İnovasyon Ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 29-49.
- Sevinç, A. (2009). Sürdürülebilir Rekabet Üstünlüğü” Kavramı Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 171-185.

TEDARİK ZİNCİRİNDE YENİLİKÇİ UYGULAMALAR ve ÖNEMİ
INNOVATIVE APPLICATIONS IN SUPPLY CHAIN AND THEIR IMPORTANCE

Hülya Tuğçe ÜLGER

Doktora Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

PhD Student, Niğde Ömer Halisdemir University, Institute of Social Sciences

ORCID ID: 0000-0002-6406-8659

Hasan BÜLBÜL

Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İşletme Bölümü

Prof. Dr., Necmettin Erbakan University, Faculty of Political Sciences, Department of Business Administration

ORCID ID: 0000-0002-8696-1990

ÖZET

Teknolojik alanda yaşanan hızlı gelişmelerle beraber bilgi toplumunun ihtiyaçlarında ortaya çıkan değişim, yoğun rekabet ortamının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Küreselleşme ile uluslararası ticaretin sürekli geliştiği teknolojik ticaret döneminde, firmaların büyük bir hızla değişen piyasalara adapte olma zorunlulukları da kaçınılmaz hale gelmiştir. Bölgesel ve küresel rekabet ortamında ortaya çıkan değişimler, firmaları yapısal olarak değişimlere, pazardaki gelişmelere ayak uydurmaya, daha yüksek kalite ve daha az maliyetle ürün ve hizmet sunmaya zorlamıştır. Ticaretin zorlaşması, ürün yaşam sürecinin kısalması ve insanların ihtiyaçlarının yerinde ve zamanında karşılanabilmesi için ürünün tüketiciye ulaştırılması tedarik zincirinin önemini artmıştır. Teknolojinin önlenemez gelişimi ve ilerleyişiyle birlikte ortaya çıkan bilgisayar ağları, her alanda olduğu gibi tedarik zincirini de büyük bir değişime sürüklemiştir. Teknolojinin hızlanması ve girişimlerin köklü çözümler üretmesiyle birlikte tedarik zinciri yenilenmekte ve dijitalleşmektedir. Dijitalleşme ile birlikte yükselişe geçen sanayileşme ve teknolojinin etkisiyle, bilhassa tedarik zincirinde başarılı yenilik uygulamaları gerçekleştirmek, yaşanan küresel rekabet ortamında firmalar açısından son derece önemli bir hal almıştır. Firmaların kendilerini geleceğe taşıırken teknoloji çağına ve hızla değişen piyasa koşullarına ayak uydurabilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu doğrultuda firmaların yenilikçi bir tedarik zinciri yaklaşımı geliştirerek varlıklarını sürdürebilmeleri, piyasada üstünlük sağlamaları, rekabet avantajı elde etmeleri ve başarılı olmaları için çalışmaları önemlidir. Başarılı tedarik zinciri yönetimi ve yenilik uygulamaları birbirinden bağımsız olarak firmalar için rekabet yarışında büyük öneme sahiptir. Tedarik zinciri ve lojistik firmaları, yük taşımacılığından zincirin takibine, stok otonom dağıtıma kadar birçok alanda yenilikler yapmaktadır. Yoğun küresel ticaret ortamında rekabet avantajı yakalayarak üstünlük sağlamak ve tedarik zinciri performansındaki artıştan faydalanmak için yeniliğin tedarik zinciri içerisindeki önemli rollerinden faydalanmak şarttır. Bu çalışmada, tedarik zincirinde yenilikçilik kavramı ele alınarak tedarik zincirinde uygulanan yenilikler örnekler üzerinden incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tedarik Zinciri Yönetimi, Yenilikçilik, Tedarik Zinciri Yenilikleri, Dijitalleşme, Firma Örnekleri

ABSTRACT

The rapid developments in the technological field and the change in the needs of the information society have paved the way for the formation of an intense competitive environment. In the technological trade era, where globalization and international trade are constantly developing, it has become inevitable for companies to adapt to rapidly changing markets. Changes in the regional and global competitive environment have forced companies to keep up with structural changes, market developments, and offer products and services with higher quality and less cost. The importance of the supply chain in delivering the product to the consumer has increased as trade has become more difficult, the product life cycle has shortened, and people's needs can be met on time and in place. Computer networks that emerged with the inevitable development and progress of technology have led the supply chain to a great change, as in every field. As technology accelerates and startups produce radical solutions, the supply chain is being renewed and digitalized. With the influence of industrialization and technology, which has risen with digitalization, implementing successful innovation practices, especially in the supply chain, has become extremely important for companies in the global competitive environment. It requires companies to keep up with the technological age and rapidly changing market conditions while carrying themselves into the future. In this regard, it is important for companies to develop an innovative supply chain approach to sustain their existence, gain superiority in the market, gain competitive advantage and be successful. Successful supply chain management and innovation practices are of great importance for companies in the competitive race, independently of each other. Supply chain and logistics companies are making innovations in many areas, from freight transportation to chain tracking to stock autonomous distribution. In order to gain competitive advantage in the intense global trade environment and benefit from the increase in supply chain performance, it is essential to benefit from the important roles of innovation within the supply chain. In this study, the concept of innovation in the supply chain is discussed and the innovations applied in the supply chain are examined through examples.

Keywords: Supply Chain Management, Innovation, Supply Chain Innovations, Digitalization, Firm Examples

GİRİŞ

Çağımızda ulaşım, bilgi ve iletişim alanlarında meydana gelen teknolojik gelişmelerin etkisiyle şekillenen küreselleşme olgusu, hayatın her alanında hızlı değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Ortaya çıkan bu hızlı gelişmeler insanların yaşam standartlarında geniş çaplı değişimlere ortam hazırlamıştır. Yaşanan değişimlerden de en çok insanlara hizmet etme amacından yola çıkarak kurulan firmalar etkilenmişlerdir (Güçlü ve Karakaş, 2018: 80).

Küreselleşmenin ve artan rekabet koşullarının etkisiyle önem kazanan tedarik zinciri kavramı (Galal ve Abdul Moneim, 2016: 419), firmaların küresel çapta tanınmasına ve başarılı bir şekilde ilerlemesine altyapı oluşturan temel olgulardan birisi olarak ortaya çıkmıştır. Bu sebeple firmalar, hem dünyanın farklı yerlerindeki müşterilerinin taleplerini karşılayabilmek hem de rekabetçi konumlarını devam ettirebilmek amacıyla tedarik zincirine büyük önem vermiştir (Öztürk, 2016: 17). Firmaların aktif olarak konumlandıkları ağlarda ve yoğun rekabet ortamının yaşandığı pazarlarda bir başarı ve avantaj elde edebilmelerindeki en temel bileşenlerden biri, sahip oldukları tedarik zinciridir (Li vd., 2006: 107, Christopher ve Holweg, 2011: 63).

Temeli iletişim ve hıza dayanan tedarik zinciri için hızlı bir iletişim ağına sahip olmak, hızlı iletişim ağı kurmak içinse bilgi ve iletişim teknolojilerini etkili biçimde kullanmak gerekmektedir (Gunesekaran ve Ngai, 2004: 282). Her sektördeki firmalar artık dijital teknolojileri benimsemekte ve modellerini yeni dönüşüm trendleri doğrultusunda yeniden şekillendirmektedir. Lojistik ve tedarik zincirindeki dönüşüm, sektördeki firmaların yeni teknolojilerden yararlanmalarına ve sürekli genişleyen bir pazarda rekabet etmelerine yardımcı olmaktadır (Singhdong vd., 2021: 241).

Son zamanlarda yükselişe geçen sanayileşme ve teknoloji, bugün yeniliği özellikle firmaların stratejik bir aracı konumuna taşımaktadır (Chapman vd., 2003: 631). Teknolojinin durmaksızın ilerleyişiyle beraber yenilik kavramı önemini ve gücünü her geçen gün artırmaktadır (Damanpour ve Schneider, 2006: 215; Seo vd., 2014: 734). Bir firmanın gelişimi için teknolojik yeniliklerin peşinden giderek gerçekleşen değişimleri kendi süreçlerine dâhil etmeleri başarılarındaki temel şarttır (Castillo-Vergara vd., 2021: 197).

Firmalar için yenilik, ürün çeşidini ve kalitesini arttırmaya ek olarak ürünün teslim süresini ve maliyetini azaltmasını sağlayarak (Lee vd., 2011: 1195) küresel pazarda oldukça önemli bir rekabet aracı durumuna ulaşmıştır. Firmalar bilhassa son zamanlarda, rekabet güçlerini geliştirerek küresel pazar koşullarına uyum ve devamlılık sağlamak amacıyla yenilik kavramına önem vermeye ve bunun için yatırımlar yapmaya başlamışlardır (Huang ve Hou, 2019: 385).

Firmaların rekabet üstünlüğü sağlayabilmeleri ve en önemlisi yoğun rekabet ortamında ayakta kalabilmeleri amacıyla başarılı bir tedarik zinciri sistemi kurarak farklılaşmaları gerekmektedir (Li vd., 2006: 107). Tedarik zincirinde bilginin analiz ve paylaşımının gerçekleştirilmesi amacıyla geliştirilmiş pek çok sayıda teknoloji yer almaktadır. Son zamanlarda giderek yaygınlaşan teknoloji ve internet kullanımı firmaların e-ticaret, e-lojistik, e-tedarik gibi pratik ve yeni uygulamaları daha sık tercih etmelerine ve kullanmalarına yol açmıştır. Bu çalışmada, tedarik zincirinde yenilikçilik kavramı ile ilgili bilgi verilerek, firmaların tedarik zincirinde uyguladıkları yenilikler örnekler üzerinden incelenmektedir.

TEDARİK ZİNCİRİNDE YENİLİKÇİLİĞİN ÖNEMİ

Tedarik zinciri (TZ), anlam ve düşünce biçimi açısından bakıldığında ortaya çıkışından günümüze gelene kadar önemli ölçüde değişim geçirmiş bütünleşik bir kavramdır (Christopher ve Holweg, 2011: 64). Tedarik zincirinin bütünü kapsaması sebebiyle rekabet konusu, bilhassa firmaların performansına ve başarısının devamlılığına etki etmesi sebebiyle gitgide daha çok önem arz etmektedir (Yang ve Zhang, 2017: 114). Sınırların ortadan kalktığı bugünün küresel ortamında rekabet artık tüm alanlarda olduğu gibi firmaların içinde bulundukları tedarik zincirleri arasında yaşanmaya başlamıştır (Li vd., 2006: 107; Morledge vd., 2009: 37; Jajja vd., 2020: 668).

Küreselleşme ve teknolojinin gelişmesiyle beraber rekabet koşullarının artması, ürün çeşitliliğin çoğalması, bilgi ve tecrübelerin aktarılması işleminin kolay bir hale gelmesi firmaları pek çok alanda değişim yaşanmasına ve yenilik yapmaya zorlamıştır. Pazar paylarını genişletmek, yeni teknolojik gelişmeleri takip edip ürünlerini geliştirmek, maliyetlerini azaltıp, kârlılığını ve verimliliğini artırmak isteyen firmalar yeniliğe gereksinim duymaktadırlar. (Tiftik, 2020: 197). Bu doğrultuda firmalar açısından inovatif fikirlerin hayata geçirilmesini temel alan yenilikler hayati bir görev üstlenmektedir (Seo vd., 2014: 734).

Fırsatların yeni fikirlere dönüştürülmesi ve bu tür yeni fikirlerin tüketicilere uygulanması süreci olan yenilik (Seidiaghilabadi vd., 2019: 300), teknolojik gelişmelerin ilerlemesi, küresel rekabetin artması, hızla değişen pazar şartlarına ayak uydurma, iktisadi büyüme, artan tüketici isteklerine cevap verebilme ve kaliteli hizmetler sunma açısından oldukça önemli bir konudur (Damanpour ve Schneider, 2006: 215). Çünkü yenilik, uzun vadeli başarıyı yakalamak adına, giderek daha da rekabetçi bir alana evrilen uluslararası pazarda hayati bir rol üstlenmektedir (Monczka vd., 2009: 129).

Yoğun küresel ticaret ortamında rekabet avantajı elde edebilmek ve tedarik zinciri performansındaki artıştan faydalanabilmek için yeniliğin tedarik zinciri içerisindeki önemli rollerinden faydalanmak şarttır. Yenilik, teknolojik gelişmelerin ilerlemesi, küresel rekabetin artması, hızla değişen pazar şartlarına ayak uydurma, ekonomik büyüme, artan tüketici isteklerine cevap verebilme ve kaliteli hizmetler sunma açısından oldukça önemli bir konudur (Damanpour ve Schneider, 2006: 215).

Firmalar özellikle son zamanlarda teknolojiye yaşanan gelişmelere bağlı olarak çağa ve hızla değişen pazar şartlarına ayak uydurmak zorundadır. Bu doğrultuda firmaların yenilikçi bir tedarik zinciri yaklaşımı geliştirerek varlıklarını sürdürebilmeleri, piyasada üstünlük sağlamaları, rekabet avantajı elde etmeleri ve başarılı olmaları için çalışmaları önemlidir. Son yıllarda tedarik zinciri yenilikçiliği, dinamik rekabet avantajları meydana getirmede firmaların merkezi bir özelliği haline gelmiştir (Seidiaghilabadi vd., 2019: 297).

Tedarik zincirindeki farklı paydaşlar için ekonomik, çevresel veya sosyal değer sağlayan tedarik zinciri yeniliği (Jajja vd., 2020: 670), firmaların müşterilere yeni bir değer meydana getirmek amacıyla tedarik zincirleri ağlarında, teknolojilerinde ya da süreçlerinde oluşturduğu köklü değişiklikler biçiminde tanımlanmaktadır (Arlbjørn vd., 2011: 8). Tedarik zinciri bağlamında yenilik zamanının, üretimin ve maliyetin azaltılmasına yardımcı olurken (Seidiaghilabadi vd., 2019: 300), verimliliğin ve müşteri memnuniyetinin artmasına (Kwak vd., 2018: 5) katkıda bulunan ürün, hizmet ve süreç aşamalarındaki değişiklikleri kapsamaktadır (Roy vd., 2004: 62).

Tedarik zinciri yeniliği, inovatif teknolojilerle daha iyi organizasyonel süreç sağlayacak olan yeni yollar bulmak ve müşterilerin istek ve ihtiyaçlarına çözüm sağlamak amacıyla, ortamda meydana gelen belirsizliği ortadan kaldırmayı hedefleyen komplike bir süreçten oluşmakta (Lee vd., 2011: 1194) ve rekabet avantajını ve performansı iyileştirmektedir (Seidiaghilabadi vd., 2019: 299). Tedarik zinciri yeniliği, bilgi teknolojilerdeki gelişmeleri yeni lojistik ve pazarlama prosedürleriyle birleştirerek operasyonel verimliliği ve hizmet etkinliğini artırmaktadır (Bello vd., 2004: 57; Abdelkafi ve Pero, 2018: 592).

Hızla değişen ve gelişen günümüzün zorlu pazar şartları dikkate alındığında artık yeniliğe önem veren ve bunu uygulayabilen firmalar yaşamlarına devam etmektedir. Tedarik zincirinde oldukça önemli bir konumda bulunan yenilik, firmaların başarılı olmasında çok önemli ve hayati bir rol üstlenmektedir. Bundan dolayı firmaların yeniliği uygulaması ve bunun yayılmasına katkı sağlaması, tedarik zincirinin performansı açısından büyük önem arz etmektedir (Ageron vd., 2013: 265). Firmaların sürdürülebilirliği sağlayarak rekabet üstünlüğü elde etmeleri için tedarik zincirinde yenilik konusuna önem vermeleri gerekmektedir (Sunil, 2019: 257).

FİRMALARIN YENİLİKÇİ TEDARİK ZİNCİRİ UYGULAMALARI

Dijital çağın etkiyle beraber firmalar, teknolojileri tanıma, uygulama ve yenilik geliştirme amacıyla rakipleriyle adeta bir yarış haline girmiştir (Yıldız, 2018: 1217). Teknolojik ilerlemeler sonucu büyük hızla gelişen küreselleşme ve bunun etkisiyle birlikte artan rekabet, ürünlerin uzun yaşam döngüsünden her geçen gün uzaklaşmaları, müşteri tercih ve isteklerinde yaşanan ani değişimler ve artan talepler, firmaları tedarik zincirine daha çok yatırım yapmaya ve özen göstermeye yöneltmiştir (Öztürk, 2016: 22).

Bu bölümde, firmaların tedarik zincirinde uyguladıkları yenilikler örnekler üzerinden incelenmiştir. Yeniliğe önem veren ve dijitalleşen tedarik zinciri ve lojistik firmaları, çeşitli alanlarda yenilikler yapmaktadır.

Tablo 1. Firmaların Tedarik Zincirinde Uyguladıkları Yenilikler

Firma	Uygulanan Yenilik
Wal-Mart	Dünyanın en büyük perakende devi Wal-Mart, mağazalarında LED aydınlatmaları kullanarak enerji tüketimini önemli ölçüde azaltmıştır. Sürdürülebilirliğe odaklanan firma mağazalarında daha etkin ampuller kullanarak enerji maliyetlerinin önemli derecede düşmesine yardımcı olmuştur (Öztürk ve Akandere, 2022: 36). Işıklandırmada kullandığı doğal ışıklandırma sistemi ile firma, elektrik faturaları %17 oranında azaltmış ve sevkiyat masraflarından 2,4 milyon dolar tasarruf etmiştir (İnce, 2013: 11).
Amazon	Dünyanın en büyük e-ticaret devi Amazon, gelişen teknolojilerden yararlanarak yenilikçi yaklaşımlarla 2012 yılında Kiva System firmasını satın alarak “Amazon Robotics” ile depolarında otomasyonun geliştirilmesinde büyük adımlar atmış ve Kiva robotlar ile rakiplerine karşı önemli derecede avantaj sağlamıştır. Amazon, Kiva robotları sayesinde depolama maliyetlerini yaklaşık %20 oranında azaltmıştır. Düşük enerjiyle ve ışığa ihtiyaç duymadan çalışabilen bu otonom robotlar, depodaki toplam enerji tüketiminde %30 tasarruf sağlamaktadır (Alım ve Kesen, 2021: 195). Aynı zamanda firma ürünlerin toplama sürecini kolaylaştırmak için devreye soktuğu Kiva robotları ile siparişleri karşılanma durumunu da optimize etmeyi başarmıştır (Manners-Bell ve Lyon, 2019: 61).
DHL	Alman lojistik firması DHL, hem havalimanı içerisindeki operasyonlarda hem de yük ve karayolu taşımacılıklarında otonom araçlar kullanmaktadır. Bu araçlar sistemle tamamen entegre ve sürücüsüz olduğundan dolayı en optimal kısa güzergahları kullanmakta, sürücüsüz olduğunda sürekli rotasına devam etmekte, trafik sorunlarından etkilenmemektedir. Firma, yük taşımacılığında esnasında bu yenilikçi araçlar sayesinde %15 oranında yakıt tasarrufu sağlamaktadır. Aynı zamanda araçların elektrikli, otonom ve sistemle optimize olmasıyla %50 oranına kadar da enerji tasarrufu sağlanmaktadır (Çizmecioğlu, 2022: 184).
Alibaba	Çin’in en büyük e-ticaret firması Alibaba, geliştirdiği yapay zekâ sistemi ile depodaki işlerin %70’ini robotlarla gerçekleştirmektedir. “Quicktron” olarak adlandırılan Alibaba robotları, 500 kilograma kadar yük taşıyan ve üzerindeki sensörler sayesinde çarpışma olmadan hareket eden akıllı mekanizmalardır. Bu dijital forklift çalışanları, pilleri bitmeden kendilerini dolum istasyonuna yönlendirmekte ve 5 dakikalık şarj süresi ile de 4 saatin üzerinde iş görebilmektedir. Huizhou şehrindeki deposunda 200 yapay zekâ robotu ile günde 1 milyon siparişi elleçleyen firma, bu robotlar sayesinde

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

	insan emeğine kıyasla 3 kat daha fazla verim elde etmektedir (Chen ve Dai, 2017: 3).
UPS	Dünyanın en büyük lojistik firmalarından biri olan UPS, teslimat operasyonlarını iyileştirmek amacıyla kısa adı “ORION” olan bir sistem geliştirmiştir. Firmanın 2008 senesinde uyguladığı bu sistem, araç içindeki dağıtılmak üzere olan paketleri teslimat noktasına göre birkaç yüz bin potansiyel rota şeklinde analiz ederek çok kısa bir süre zarfında optimum rotayı belirlemektedir (Bekmezci ve Aksungur, 2018: 181). Aynı zamanda bu sistem, UPS filosunda bulunan araçların üzerindeki sensörler, motor performansı, hız gibi operasyon esnasındaki tüm verileri izleyip kayıt altına almaktadır. Firmaya zaman, emek ve maliyet tasarrufu sağlayan bu yenilik, hem UPS’in yönlendirme sorununu çözmüş hem de işlemleri iyileştirmesine izin vermiştir. Firma bu yenilikçi sistemle 50 milyon dolar yakıt, araç bakımı ve 206 milyon dakika zaman tasarrufu elde etmiştir (Genç ve Özçakır, 2018: 244).
EAV	Taşımacılık sektöründe faaliyet gösteren elektrik yardımlı araç firması EAV, ürettiği sıfır emisyonlu elektrikli kargo bisikleti “Project 1” yeniliği ile kargo işlemlerini kolaylaştırmayı, tedarik zincirinin pahalılığını ve çevresel kirliliği azaltmayı amaçlamıştır. Lojistik sektöründeki motorlu taşıtların tüm özelliklerini, konforunu ve hissiyatını taşıyabilmek üzere geliştirilen Project 1, sessiz ve dört tekerlekli bir araç olarak geleneksel bir bisiklet gibi yönlendirilebilmektedir. EAV firması, uyguladığı bu yenilik ile lojistik ve yeşil tedarik zinciri alanında tasarruf sağlamış ve taşımacılık sektörüne yeni bir soluk getirmiştir (Lojiport, 2019).
United Biscuits	Dünyanın büyük bisküvi firmalarından United Biscuits, İngiltere'deki fabrikasında bisküvi, kek ve hazır gıdaların hazırlanmasında yer alan tartma, karıştırma ve pişirme süreçlerinde hammadde hareketini kontrol etmek için RFID teknolojisini kullanmıştır. Firma bu yenilikçi teknoloji ile tüm üretim sürecini izlemekte, operatörlerin bilgisayardan verilerini takip etmekte ve üretime anında müdahale etme fırsatı bulmaktadır. Bu yenilik ile üretimde yüksek izlenebilirlik sağlanarak hata oranları düşürülmüş ve verimlilik artırılmıştır (Angeles, 2005: 53).
Cisco	Amerikan çok uluslu ağ teknolojileri firması Cisco, dijitalleşme üzerine gerçekleştirdiği yenilik çalışmalarıyla tedarik zincirinde görünürlüğü artırarak sürecin daha verimli ve uyumlu hale gelmesini sağlamıştır. Yapay zekâ ve nesnelerin interneti teknolojileri kullanarak verimliliğini %35 artıran firma, sermaye harcamalarında %40 tasarruf elde etmiştir. Ayrıca bu

	teknolojik yeniliklerle malzeme tedariklerinin görünürlüğünü haftada bir defadan haftada dört defaya çıkarmıştır (Özdoğru, 2020: 44).
Samsung	Güney Kore merkezli ve dünyanın en büyük teknoloji firmalarından birisi olan Samsung, tedarik zinciri aşamalarında bulunan üyelerle birlikte bilgi paylaşımını gerçekleştirmek üzere yapay zekâ (AI) alt yapısına sahip bir talep tahmini otomasyon sistemi kurmuştur. Mobil platformlar aracılığıyla bir veri analiz sistemi olarak kurulan bu yenilikçi sistem, tedarik zincirinin tüm sürecinde ortaya çıkan olay ve durumlara karşı hızlı bir biçimde reaksiyon göstererek verimli çözümler geliştirmektedir. Firmanın kurmuş olduğu yapay zekâ (AI) tabanlı yenilikçi tedarik zinciri sayesinde, iş birliği süreçleri ve departmanlar arası hızlı karar verme aşaması hızlı bir şekilde gelişmektedir (Pyun ve Rha, 2021: 4).
Infratab	Amerika Birleşik Devletleri merkezli Infratab firması tarafından üretilen “FreshtimeTM” yarı pasif RFID etiketleri, tedarik zinciri ve gıdanın raf ömrünü izleyebilmek için algıladığı -25 °C ile +70 °C arasındaki sıcaklık değişimlerinin takip edilmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda, ürünün mevcut haline göre değişkenlik gösteren (örneğin; taze için yeşil, tehlike için kırmızı vb.) görsel ekranı sayesinde takip becerisini de güçlendirmektedir. Bu yenilik, tedarik zinciri boyunca izlenebilirliğin sağlanması, tedarik sürelerinin net bir şekilde belirlenmesi, stok miktarının doğru hesaplanarak satış kayıplarının azaltılması biçimindeki konularda da zincir üyelerine yarar sağlamaktadır (Kumar vd. 2009: 104).

Günümüzde teknolojiyle birlikte sınır kavramının ortadan kalkması ve internetin global ticaret ortamında kullanımının hızla yaygınlaşmasıyla başlayan dijitalleşme süreci, her alanda olduğu gibi tedarik zincirinde yaşanan değişimin de en önemli etkenlerinden birisidir. Dijital çağda tedarik zincirlerinin etkili ve verimli şekilde yönetilmesi, teknolojik yeniliklerin beklenenden daha hızlı olarak yayılmasını zorunlu kılacaktır. Bilhassa son yıllardaki büyük teknolojik gelişmelerin tedarik zinciri yapısını değiştireceği ve bilgi akışlarının dizaynında devasa sonuçlar ortaya koyacağı beklenmektedir (Sabri vd., 2018: 60).

SONUÇ

Teknolojik alanda hızlı gelişmelerin yaşanması, ürün yaşam döngülerinin kısalması ve müşteri beklentilerinin artması gibi birçok sebep firmaların işleyişlerinin yeniden şekillendirilmesine zemin hazırlamıştır. Günümüzde firmaların daimi olarak değişen rekabet ortamında ayakta kalabilmeleri ve rekabet şartlarına uyum sağlayabilmeleri açısından yeniliğe gerekli önemi vermeleri ve kendilerini bu doğrultuda yenilemeleri şarttır (Setaputra vd., 2010: 23). Yeni teknolojik uygulamaların firmaların faaliyetlerini kolaylaştırmasıyla birlikte, müşterilere ürünlerin zamanında ve güvenli şekilde ulaştırılmaları konusu tedarik zinciri faaliyetlerinin

önemini artırmıştır. Bu açıdan tedarik zinciri ile inovatif teknolojileri bütünleştirmek, firmaların hem performansında artış göstermesinde hem de rekabet avantajı sağlamasında oldukça önemlidir.

İhtiyaçların kısa zamanda, daha kolay ve ucuz bir şekilde karşılanması temel amaç olarak ele alınarak maliyetlerin azaltılması firmalar açısından büyük bir önem arz etmekte ve bu yönde çalışmalar yapılması yoluna gidilmektedir. Firmaların faaliyet gösterdikleri pazar yapısının biçimsel ve boyutsal olarak değişmesi, ayakta kalabilmeleri için başarılı bir tedarik zinciri ile farklılıklarını ortaya koymaları gerekmektedir. Başarılı tedarik zinciri yönetimi ve yenilik uygulamaları birbirinden bağımsız olarak firmalar için rekabet yarışında büyük öneme sahiptir. Tedarik zinciri performansında artışlar gerçekleştirmek için zincir faaliyetlerinde yenilikçiliğe gidilmesi ise firmaların rekabet avantajlarının uzun dönem kalıcı olmasında önemli katkılar sağlayacağı açıktır.

KAYNAKÇA

- Abdelkafi, N. ve Pero, M. (2018). "Supply Chain Innovation-Driven Business Models: Exploratory Analysis and Implications for Management". *Business Process Management Journal*, 24(2), 589-608.
- Ageron, B., Lavastre, O. ve Spalanzani, A. (2013). "Innovative Supply Chain Practices: The State of French Companies". *Supply Chain Management: An International Journal*, 18(3), 265-276.
- Alım, M. ve Kesen, S. E. (2021). "Smart Warehouses in Logistics 4.0" in *Logistics 4.0 Digital Transformation of Supply Chain Management*, Taylor & Francis Group, 14, 186-201.
- Angeles, R. (2005). "RFID Technologies: Supply-Chain Applications and Implementation Issues", *Information Systems Management*, 22(1), 51-65.
- Arlbjørn, J. S., De Haas, H. ve Munksgaard, K. B. (2011). "Exploring Supply Chain Innovation", *Logistics Research*, 3(2011), 3-18.
- Bekmezci, M. ve Aksungur, M. (2018). "Lojistikte İnovasyonun Önemi", *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 175-192.
- Bello, D. C., Lothia, R. ve Sangtani, V. (2004), "An Institutional Analysis of Supply Chain Innovation in Global Marketing Channels", *Industrial Marketing Management*, 33(1), 57-64.
- Castillo-Vergara, M., Quispe-Fuentes, I. ve Poblete, J. (2021). "Technological Innovation in the Food Industry: A Bibliometric Analysis", *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 2021, 32(3), 197-209.
- Chapman, R.L., Soosay, C. ve Kandampully, M. (2003). "Innovation in Logistic Services and the New Business Model: A Conceptual Framework", *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 33(7), 630-637.

- Chen, C., ve Dai, S. (2017). “Alibaba & AI Robots. South China Morning Post”, Web: <http://www.scmp.com/tech/innovation/article/2119359/alibaba-lets-ai-robots-and-drones-do-heavy-lifting-singles-day>
- Christopher, M. ve Holweg, M. (2011). “Supply Chain 2.0: Managing Supply Chains in The Era of Turbulence”. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 41(1), 63-82.
- Çizmecioğlu, S. (2022). “Lojistik 4.0: Son Endüstri Devriminin Getirdiği Yenilik”, *Dış Ticarete Güncel Tartışmalar Türkiye Üzerine Bir İnceleme*, Çizgi Yayınevi, Konya, 167-192.
- Damanpour, F. ve Schneiderw, M. (2006). “Phases of the Adoption of Innovation in Organizations: Effects of Environment, Organization and Top Managers” *British Journal of Management*, 17(3), 215–236.
- Galal, N. M. ve Abdul Moneim A. F. (2016). “Developing Sustainable Supply Chains In Developing Countries”, *23rd CIRP Conference on Life Cycle Engineering, Procedia, CIRP*, 48, 419-424.
- Genç, C. ve Özçakır, F. (2018). “Akıllı Endüstri Dünyasında Büyük Veri ve Siber Güvenlik” *Uluslararası Ar-Ge, İnovasyon ve Teknoloji Yönetimi Kongresi Bildiriler Kitabı, IRDITECH 2018*, 239-249.
- Gunasekaran, A. ve Nagi, E.W.T, (2004). “Information Systems in Supply Chain Integration and Management”, *European Journal of Operational Research*, 159(2), 269-295.
- Güçlü, İ. ve Karakaş, Y. E. (2018). “Tedarik Zinciri Yönetimi Düzeyi ve İnovasyon Eğilim İlişkisi Üzerine Sinop İlinde Bir Araştırma”, *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 79-88.
- Huang, C. H. ve Hou, T. C. T. (2019). “Innovation, Research and Development, and Firm Profitability in Taiwan: Causality and Determinants”, *International Review of Economics and Finance*, 59, 385–395.
- İnce, M. E. (2013). “Yeşil Tedarik Zinciri Yaklaşımı ve Örnekleri”, *Konya Ticaret Odası, Etüd-Araştırma Servisi*, 1-14.
- Jajja, M. S. S., Asif, M., Shah, S. A. A. ve Chatha, K. A. (2020). “Supply Chain Innovation Research: Content Analysis Based Review”, *Benchmarking: an International Journal*, 27(2), 666-694.
- Kumar P., Reinitz W. H., Simunovic J., Sandeep P. K. ve Franzon D. P. (2009). “Overview of RFID Technology and Its Applications in the Food Industry”. *Journal Of Food Science*, 74(8), 101-106.
- Kwak, D. W., Seo, Y. J. ve Mason, R. (2018). “Investigating the Relationship Between Supply Chain Innovation, Risk Management Capabilities and Competitive Advantage in Global Supply Chains”, *International Journal of Operations & Production Management*, 38(1), 2-21.

- Lee, S. M., Lee, D. ve Schniederjans, M. J. (2011). "Supply Chain Innovation and Organizational Performance in the Healthcare Industry", *International Journal of Operations & Production Management*, 31(11), 1193-1214.
- Li, S., Ragu-Nathan, B., Ragu-Nathan, T. S. ve Subba Rao, S. (2006). "The Impact of Supply Chain Management Practices on Competitive Advantage and Organizational Performance", *Omega*, 34(2), 107-124.
- Lojiport (2019). "Taşımacılığa Yeni Bir Soluk Elektrikli Kargo Bisikleti", Web: <https://www.lojiport.com/tasimaciliga-yeni-bir-soluk-elektrikli-kargo-bisikleti-104934h.htm>
- Manners-Bell, J. ve Lyon, K. (2019). "The Logistics and Supply Chain Innovation Handbook: Disruptive technologies and new business models" 1st Edition, New York: Kogan Page Ltd, 1-268.
- Monczka, R. M., Handfield, R. B., Giunipero, L. C. ve Patterson, J. L. (2009). "Purchasing and Supply Chain Management", South-Western.
- Morledge, R., Knight, A. ve Grada, M. (2009). "The Concept and Development of Supply Chain Management in the UK Constructon Industry", *Constructon Supply Chain Management: Concepts and Case Studies*, Blackwell Publishing, 23-41.
- Özdoğan, Ü. (2020). "Impact of Exponential Technologies on Global Supply Chain Management" In *Technology in Supply Chain Management and Logistics Current Practice and Future Applications*, Chapter 3, Elsevier Inc, 37-55.
- Öztürk, D. (2016). "Tedarik Zinciri Yönetimi Süreçlerini Etkileyen Faktörler", *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 6(1), 17-24.
- Öztürk, M. ve Akandere, G. (2022). "Yeşil Tedarik Zinciri Yönetimi ve Uygulamaları", *Üretim Yönetimi ve Pazarlamada Güncel Araştırmalar*, (II: Bölüm), 19-45.
- Pyun, J. ve Rha, J. S. (2021). "Review of Research on Digital Supply Chain Management Using Network Text Analysis", *Sustainability*, 13(17), 9929.
- Roy, S., Sivakumar, K. ve Wilkinson, I. F. (2004). "Innovation Generation in Supply Chain Relationships: A Conceptual Model and Research Propositions", *Journal of the Academy of Marketing Science*, 32(1), 61-79.
- Sabri, Y., Micheli, G.J.L ve Nuur, C. (2018). "Exploring The Impact of Innovation Implementation on Supply Chain Configuration", *Journal of Engineering and Technology Management*, 49, 60-75.
- Seidiaghilabadi, F., Seidiaghilabadi, Z. ve Miralmasi, A. (2019). "Identifying Research Gaps in Supply Chain Innovation", In *Artificial Intelligence and Digital Transformation in Supply Chain Management: Innovative Approaches for Supply Chains. Proceedings of the Hamburg International Conference of Logistics (HICL)*, epubli GmbH, Berlin, 27, 298-330.

- Seo Y.J., Dinwoodie J. ve Kwak D.W. (2014). “The Impact of Innovativeness on Supply Chain Performance: Is Supply Chain Integration a Missing Link?”, *Supply Chain Management: An International Journal*, 19(5/6), 733-746.
- Setaputra, R., Yue, X. ve Yao, D. (2010). “Impact of Information Systems on Quick Response Programs”, *Innovative Quick Response Programs in Logistics and Supply Chain Management, International Handbooks on Information Systems*, 23-36.
- Singhdong, P., Suthiwartnarueput, K., ve Pornchaiwiseskul, P. (2021). “Factors Influencing Digital Transformation of Logistics Service Providers: A Case Study in Thailand”, *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8(5), 241-251.
- Sunil, K. (2019). “Supply Chain Innovation: The Core Capabilities Required and Expected Outcomes”, *Journal of Information Technology & Software Engineering*, 9(2), 256-271.
- Tiftik, C. (2020). “İnovasyon Yönetiminin İşletme Performansına Etkisi: Dams Makine Örneği”, *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 180-201.
- Yang, F. ve Zhang, X. (2017). “The Impact of Sustainable Supplier Management Practices on Buyer-Supplier Performance: An Empirical Study in China”, *Review of International Business and Strategy*, 27(1), 112-132.
- Yıldız, A. (2018). “Endüstri 4.0 İle Bütünleştirilmiş Dijital Tedarik Zinciri”, *Business & Management Studies: An International Journal BMIJ*, 6(4), 1215-1230.

**BİLGİ GÜVENLİĞİ ÜZERİNE YAPILMIŞ TEZ ÇALIŞMALARININ
BİBLİYOMETRİK ANALİZİ¹**

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF THESIS STUDIES ON KNOWLEDGE SECURITY

Bahar SUVACI

Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Eskişehir Meslek Yüksekokulu, Turizm Yönetimi Programı
Assoc. Prof. Dr., Anadolu University, Eskişehir Vocational School, Department of Tourism Management

ORCID ID: 0000- 0002-1082-0497

Ateş YAMACI

YL Öğrencisi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Anabilim Dalı (Uzaktan YL)
Master's Degree Student., Anadolu University, Institute of Social Sciences, Department of Business Management

ORCID ID: 0000-0003-2669-1084

ÖZET

Teknolojinin gelişmesi ile birlikte gerek kurumsal gerekse bireysel yaşamlarda dijitalleşme artmış buna bağlı olarak bilgiye erişim de kolaylaşmıştır. Ancak bilgi güvenliği konusunda yaşanan problemlerde artmıştır. Özellikle örgütlerde bilginin gizlilik seviyelerinin belirlenmesi ve bütünlüğünü korunması oldukça önemli olmaktadır. Bu nedenle özellikle bilimsel çalışmalarda örgütlerdeki bilgi güvenliğini ele alan araştırmaların yapılması gerekmektedir. Buradan yola çıkarak bu çalışmanın amacı, Türkiye’de özellikle bilgi güvenliği üzerine yapılmış yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarının genel durumunu ortaya koymaktır. Bu amaçla çalışmada belirli bir konu üzerine yapılmış araştırmaların odaklandığı konuları ve belirli verileri objektif olarak ortaya koymaya yardımcı olan bibliyometrik analiz yönteminden faydalanılmıştır. Çalışma verileri Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı’nın Ulusal Tez Merkezinde yer alan tezlerden elde edilmiştir. Elde edilen veriler, betimleyici analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Ulusal Tez Merkezinde bilgi güvenliği anahtar kelimesi ile yapılan tarama sonucunda, konu ile ilgili toplam 156 teze ulaşılmıştır. Bilgi güvenliği konusunda ilk tez çalışmasının 2003 yılında gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Analiz sonuçlarına göre 156 tezden sadece %17’si doktora tezidir ve bilgi güvenliği konusunda en fazla tez 2019 yılında yapılmıştır. Çalışma kapsamında yer alan tez çalışmalarında araştırma yöntemi olarak genelde nicel araştırma yöntemleri tercih edilmiştir. Tezlerin büyük kısmı Bilgisayar Mühendisliği- Bilgisayar ve Kontrol konusu üzerine yazılmıştır. Buna karşılık tezlerin sadece %18’i işletmelerin bilgi güvenliği üzerine yazılmıştır. Sonuç olarak bilgi güvenliği konusu ile ilgili olarak son 20 yılda yeterli sayıda tez çalışmasının gerçekleştirilmediği belirlenmiştir. Ayrıca konuya ilişkin yazılan tezler arasında özellikle

¹ Bu çalışma Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Doç. Dr. Bahar Suvacı danışmanlığında Ateş Yamacı tarafından tamamlanan “Bilgi Güvenliği Üzerine Yazılmış Tezlerin Bibliyometrik Analizi” başlıklı Dönem Projesinden üretilmiştir.

işletmelerde bilgi güvenliğini ele alan tez sayısı ise oldukça az sayıdadır. İşletmelerin günümüzde bilgi çağında faaliyet gösterdiği düşünüldüğünde konunun öneminin daha fazla vurgulanması ve bu nedenle üniversitelerde gerçekleştirilen bilimsel çalışmalarda özellikle işletmelerde bilgi güvenliği konusunun daha fazla ele alınması gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Bilgi Güvenliği, Ulusal Tez Merkezi, Bibliyometrik Analiz.

ABSTRACT

Technology has increased digitalization in both corporate and individual lives, and accordingly, access to information has become easier. However, problems regarding knowledge security have increased. Especially in organizations, determining the confidentiality levels of information and protecting its integrity is very important. For this reason, it is necessary to conduct research on knowledge security in organizations, especially in scientific studies. Based on this, the aim of this study is to reveal the general situation of master's and doctoral theses studies especially on knowledge security in Turkey. For this purpose, the bibliometric analysis method was used in this study, which helps to objectively reveal the focus of research on a specific subject and certain data. The study data were obtained from theses in the National Thesis Center of the Council of Higher Education. The data obtained was analyzed and interpreted using the descriptive analysis method. As a result of the scanning conducted with the keyword knowledge security at the National Thesis Center, a total of 156 theses on the subject were reached. The first thesis study on knowledge security was carried out in 2003. According to the analysis results, only 17% of 156 theses are doctoral theses, and the highest number of theses on knowledge security were made in 2019. In the thesis studies within the scope of the study, quantitative research methods were generally preferred as the research method. Most of the theses are written on the subject of Computer Engineering - Computer and Control. On the other hand, only 18% of theses are written on knowledge security of businesses. As a result, it has been determined that not enough number of thesis studies have been carried out on the subject of knowledge security in the last 20 years. In addition, among the theses written on the subject, the number of theses dealing with knowledge security, especially in businesses, is quite low. Considering that businesses operate in the information age today, the importance of the subject should be emphasized more and therefore the issue of knowledge security should be given more attention in scientific studies carried out at universities.

Keywords: Knowledge Security, National Thesis Center, Bibliometric Analysis.

GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz bilgi çağında faaliyet göstermekte olan işletmeler için bilgi hem vazgeçilmez bir unsur hem de korunması gereken kıymetli bir varlıktır. İşletmeler günümüzde

bilgi teknolojileri olmaksızın işlemlerini neredeyse yerine getiremez hale gelmişlerdir. Bilgiye ve doğal olarak bu bilginin üretilmesi ve paylaşılmasını kolaylaştıran bilgi teknolojilerine olan bu bağımlılık, bilgi güvenliği konusunu daha da önemli kılmaktadır (Chang ve Lin, 2007). Bilgi teknolojileri sayesinde bilginin elde edilmesi, saklanması, iletilmesi ve paylaşılması çok daha kolay hale gelmiştir. Bunun yanı sıra bilgi teknolojileri bilginin kopyalanması, değiştirilmesi ve yok edilmesini de kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle günümüzde hem bireysel hem de kurumsal açıdan bilgi güvenliği önemli bir konu haline gelmiştir.

Bilgi güvenliği, bilginin gizliliği, bilginin bütünlüğü ve bilginin erişilebilirliğine gelebilecek zararlara karşı bilginin korunması anlamına gelmektedir (Acılar, 2009). Bilgi güvenliğini tehlikeye sokabilecek en büyük tehdit işletme çalışanlarının yanlış işlem ve davranışlarıdır (Thomson, Solms ve Louw, 2006). Bilginin korunması için her ne kadar yazılımlar, donanımlar ve ortamlar oluşturulursa oluşturulsun, bilgi güvenliğinin en zayıf halkası her zaman insan olmaktadır. Teknik ya da teknik olmayan pek çok güvenlik önlemleri uygulansa dahi, bu önlemler saldırganlar tarafından en zayıf halka olan insan faktörü kullanılarak bir şekilde aşılmaktadır. 2005 yılında yaygın olarak kullanılan ve günümüzde de hala popüler olan sazan avlama (phishing) yöntemi, halen saldırganlar tarafından kullanılan en yaygın ve en etkili saldırı yöntemidir. Bilgi sistemlerine en büyük zararları veren virüsler, yerini günümüzde casus programların sazan avlama yöntemiyle kullandığı saldırılara bırakmıştır. Günümüzde tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de sıkça karşılaşılan bu yöntemle genellikle bilgi güvenliği bilinci olmayan kullanıcılar kurban olarak seçilmekte ve internet bankacılığı odaklı soygunlar yapılabilmektedir (Vural ve Sağiroğlu, 2008). İşletmelerde bilgi güvenliğinden sorumlu kişiler sadece bilişim çalışanları değildir. İşletmede çalışan tüm çalışanların bilgi güvenliğinin önemine inanması ve bilginin korunması gerektiği bilincine sahip olması gerekmektedir. Bilgi güvenliği ile ilgili bir stratejisi ve uygun yöntemleri bulunmayan işletmeler, sadece güvenlik açısından değil işletmede yerine getirilen diğer tüm faaliyetlerin yönetimi açısından problemlerle karşılaşma, maddi ve manevi kayıplar yaşama riskini üstlenmiş olmaktadır (Alagöz ve Allahverdi, 2011). Bu açıdan bakıldığında, büyük işletmeler bilgi güvenliğini sağlayabilecek profesyonel çalışanları istihdam edebilirken ve bilgi güvenliği risklerine karşı yeterli bütçeler ayırabilirken, sınırlı bütçelerle çalışan ve henüz pek çok konuda profesyonel çalışanları bulunmayan küçük ve orta ölçekli (KOBİ) işletmeler, ne yazık ki suistimallere ve siber suçlulara karşı daha kolay hedef olabilmektedir (Baykız ve Tanrıöven, 2019).

Bilginin korunmasının bu kadar önemli olmasına karşın günümüzde ne yazık ki halen konunun önemi tam olarak anlaşılamamıştır. Bu nedenle bu çalışma ile özellikle bilginin üretildiği bilim yuvaları olan üniversitelerde, bilgi güvenliği konusunun ne kadar irdelendiği ve bilgi güvenliği üzerine yazılmış lisansüstü tezlerin genel bir durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca özellikle işletmelerde bilgi güvenliği konusunu ele alan lisansüstü çalışmalar belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla çalışmada belirli bir alanda yapılmış araştırmaların odaklandığı konuları ve belirli verileri objektif olarak ortaya çıkarmaya yarayan bibliyometrik analiz

yöntemi kullanılmıştır. Çalışma verileri bilgi güvenliği konusunda Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı'nın Ulusal Tez Merkezinde yer alan tezlerden elde edilmiştir. Araştırma sonucunda belirlenen tezler yazıldıkları yıl, üniversite, tez yazarı, tezin anahtar kelimesi, tezin YÖK'deki bilim alanlarına göre yazıldıkları konuları gibi başlıklar açısından gruplandırılmıştır. Çalışmanın Türkiye'de bilgi güvenliği konusunun nasıl, hangi konular ve ne sıklıkla ele alındığını göstermesi ve gelecek çalışmalar yön vermesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

YÖNTEM

Bu çalışmada Türkiye'de bilgi güvenliği konusunda yazılmış tez çalışmalarının genel durumu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışmanın amacı, günümüzde hem bireysel hem de kurumsal açıdan önemli bir konu olan bilgi güvenliği üzerine ülkemizde yazılmış tez çalışmalarının genel bir görünümünü ortaya koymaktır. Çalışmanın, bilgi güvenliği konusunda Türkiye'de gerçekleştirilen lisansüstü çalışmaların durumunu ortaya koyması ve gelecekte yapılacak olan akademik çalışmalara yol göstermesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

ARAŞTIRMA SINIRLILIKLARI

Çalışma Türkiye'de Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı'nın Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan tezler ile sınırlıdır. Bunun yanı sıra çalışmanın bir diğer sınırlılığı ise ulusal tez merkezinde arama yapılırken sadece “bilgi güvenliği” kelimesinin kullanılmış olmasıdır.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. Bibliyometrik analiz yöntemi, belirli bir alandaki alan yazının mevcut durumunu, değişimini ve gelişimini incelemek için başvurulan nitel bir analiz yöntemidir (Karabul ve Çakı, 2021). Bibliyometrik analiz yöntemi ile bir çalışmada çok farklı çözümlemeler yapmak mümkün olmaktadır. Bu amaçla bilgi güvenliği konusunu ele alan bu çalışmanın verileri Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) Başkanlığı'nın Ulusal Tez Merkezi²'nin internet sayfasından elde edilmiştir. Araştırma 13 Mart 2023 tarihinde Ulusal Tez Merkezi web uygulamasının “gelişmiş tarama” modülü üzerinden “tez adı” alanında “bilgi güvenliği” anahtar ifadesi “içinde geçsin” koşulu sağlanarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda bu koşulu sağlayan toplamda 156 adet Yüksek Lisans ve Doktora tezine ulaşılmıştır. Listelenen bu tezler indirilmiş ve betimsel analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen veriler analiz edilirken aşağıdaki başlıklar açısından incelenmiştir;

Tezlerin yazıldığı yıllara göre dağılımı

² <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tarama.jsp>

Tez Türüne (Yüksek Lisans (YL), Doktora (D)) göre dağılımı

Tezlerin yazıldıkları üniversitelere göre dağılımı

Tezlerin kullandıkları araştırma yöntemine (nitel, nicel) göre dağılımı

Tezlerin yazıldıkları dillere göre dağılımı

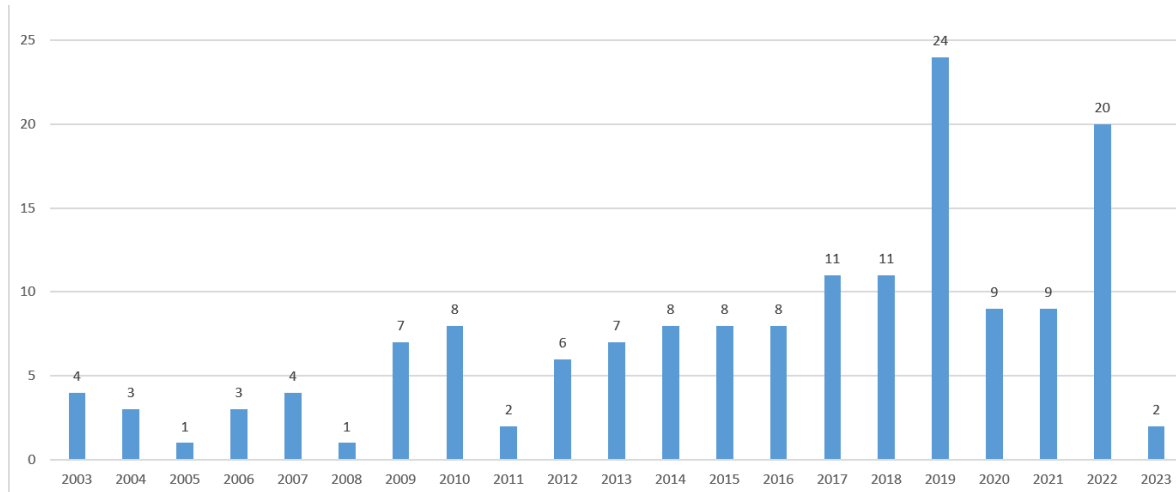
Tezlere danışmanlık yapan öğretim elemanlarının akademik ünvanlarına göre tezlerin dağılımı

Tezlerde kullanılan anahtar kelimelere göre tezlerin dağılımı

Tezlerin YÖK'deki bilim alanlarına göre konu dağılımları

ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

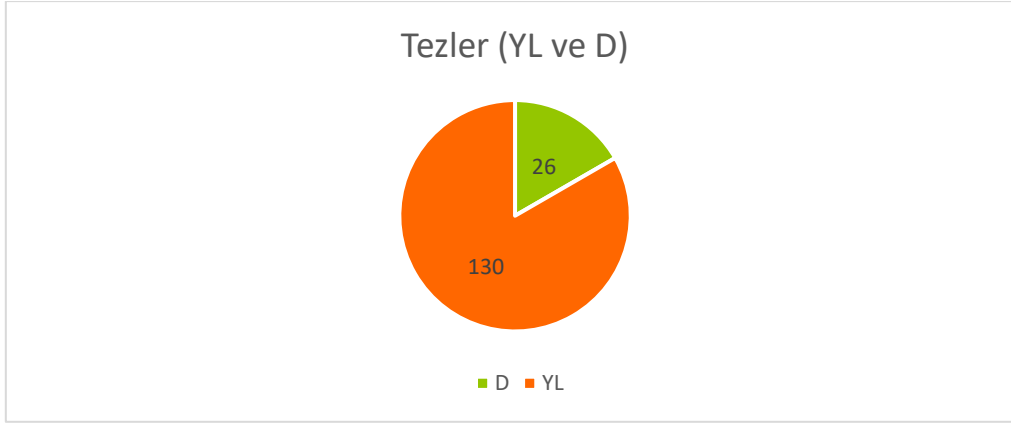
Elde edilen verilere göre bilgi güvenliği konusunda Türkiye'de ilk tez 2003 yılında yazılmıştır. 2003-2023 arasında 20 yıllık bir dönemde bilgi güvenliği konusunda toplam 156 tezin yazılmış olması, konunun yeterince ele alınmadığını göstermektedir. Çalışmanın 2023 yılının ilk 3 ayını kapsaması nedeniyle 2023 yılı verileri düşük olmaktadır. Tezlerin yazıldığı yıllara göre dağılımı aşağıdaki şekilde gösterilmektedir.

Şekil 1. Bilgi güvenliği üzerine yazılmış tezlerin yıllara göre dağılımı

Bilgi güvenliği konusunu ele alan tezlerin yıllara göre dağılımına bakıldığında çok düzenli bir dağılımın olmadığı görülmektedir. Özellikle 2005 ve 2008 yılında yalnızca 1 tez, 2011 yılında ise sadece 2 tezin bu konuyu ele aldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra tezlerin sayılarında özellikle 2019 (24 tez) ve 2022 (20 tez) yılında oldukça artış olduğu gözlemlenmiştir. Tez sayılarında 2009 yılından itibaren (2011 yılı hariç) yılda en az 6 olacak şekilde bir artış olduğu gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra, konu ile ilgili tez sayısı özellikle 2012 yılından itibaren artış göstermiştir. Nitekim bilgi güvenliği üzerine yazılmış toplam 156 tezin 119'unun son on yılda (2013-2023) yazılmış olması da ülkemizde bilgi güvenliği konusuna olan ilginin yeterli olmamakla birlikte son on yılda daha çok arttığını göstermektedir. Bunun nedeni olarak ülkemizde internet alt yapısının iyileşmesi ve bilgi teknolojilerinin tüm dünya ile birlikte ülkemizde de her sektörde kullanımının artmış olması gösterilebilir.

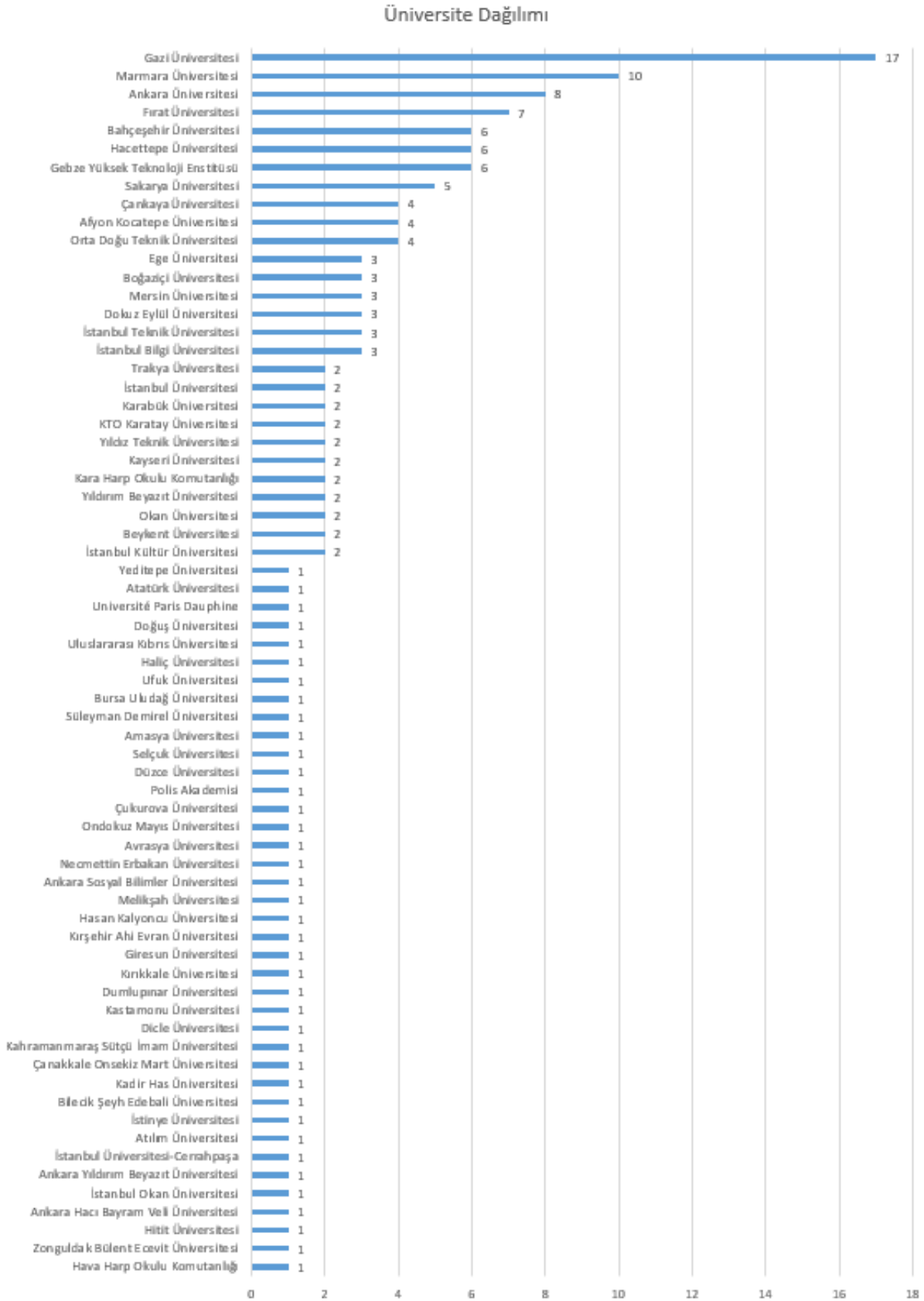
Bilgi güvenliği üzerine yazılmış olan tezler tez türlerine (YL ya da D) göre de ele alınmıştır. Buna göre 156 tezin sadece %17'si (26 tez) doktora tezi olarak yazılmıştır. Doktora tezlerinin belirli bir alanda derinlemesine araştırma yapılmasını gerektirmesi ve tezlerden yalnızca %17'sinin doktora tezi olması, bilgi güvenliği ilgili çok fazla detaylı inceleme yapılmadığını göstermektedir. Tezlerin YL ve D olmasına göre dağılımı Şekil 2'de verilmektedir.

Şekil 2. Bilgi güvenliği üzerine yazılmış tezlerin tez türüne (YL-D) göre dağılımı

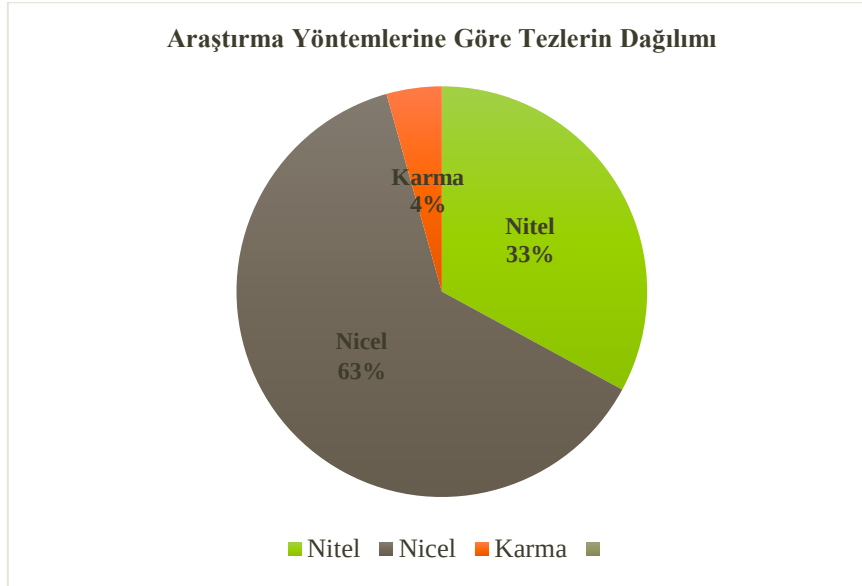
Tezler yazıldıkları üniversitelere göre de incelenmiştir. Buna göre bilgi güvenliği üzerine en fazla tezin toplam 17 tez ile Gazi Üniversitesi tarafından yazıldığı belirlenmiştir. Gazi Üniversitesini 10 tez ile Marmara ve 8 tez ile Ankara Üniversitesi izlemektedir. Üniversitelerin sıralamasına bakıldığında, teknik eleman yetiştirmek amacıyla kurulmuş bulunan teknik üniversitelerin listede ilk beşte yer almaması da göze çarpan bir bulgudur. Bunun yanı sıra ODTÜ (4 tez), İTÜ (3) gibi uzun yıllardır eğitim öğretim hizmeti veren ve Türkiye’de teknik alandaki eğitim kalitesi ile bilinen üniversitelerde, bilgi güvenliği konusunda çok fazla tez yazılmamış olması bir diğer çarpıcı bulgudur. Bilgi güvenliği üzerine yazılmış tezlerin yazıldıkları üniversitelere göre dağılımı Şekil 3’de verilmektedir.

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

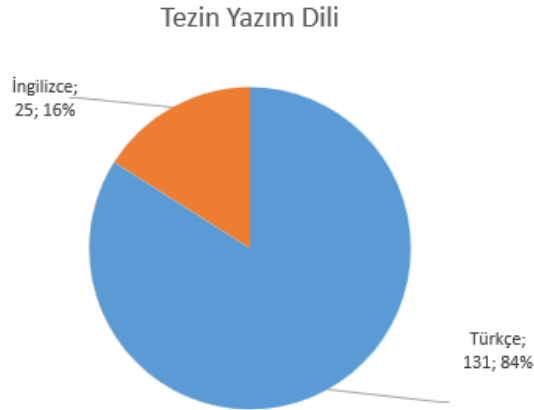
Şekil 3. Bilgi güvenliği üzerine yazılmış tezlerin yazıldıkları üniversitelere göre dağılımı

Bilgi güvenliği üzerine yazılmış tezler, kullandıkları araştırma yöntemlerine göre de ele alınmışlardır. Buna göre tezlerin büyük bölümünde (%63) nicel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Sosyal bilimler araştırmalarında genellikle nitel ve nicel olmak üzere iki temel araştırma yöntemi kullanılmaktadır. Nicel yöntemlerde genellikle veri toplama tekniği olarak anket tercih edilirken nitel araştırma yöntemlerinde mülakat, içerik analizi, bibliyometrik analiz gibi yöntemler kullanılabilir. Sayısal analize dayalı nicel araştırma yöntemleri bize, kaç kişinin nasıl davrandığını gösterirken, nitel araştırma yöntemleri “niçin” böyle davranıldığı sorusunu cevaplamaya çalışmaktadır. Bu çalışmada 156 lisansüstü tezin büyük bir kısmında (101 tez) nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Tezlerin 53’ünde nitel araştırma yöntemi tercih edilirken 2 tezde karma yöntem olarak adlandırdığımız hem nitel hem de nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nicel yöntemlerinde kullanılan bir veri toplama aracı olan anketin uygulanması, nitel araştırma yöntemlerinde kullanılan veri toplama tekniklerine göre daha kolay ve ucuz bir yöntem olması, tezlerde çoğunlukla nicel araştırma yönteminin seçilmesinde etkili olmuş olabilir. Bunun yanı sıra çalışmaların araştırma konuları da araştırma yönteminin seçiminde etkili olabilmektedir. Bilgi güvenliği üzerine yazılmış tezlerin kullandıkları araştırma yöntemine (Nitel, Nicel ya da Karma) göre dağılımı Şekil 4’de verilmektedir.

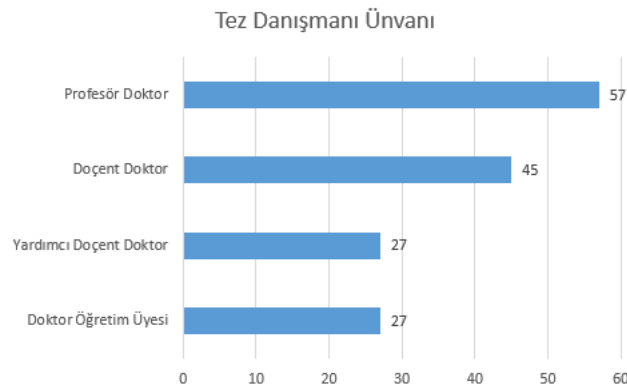
Şekil 4. Bilgi güvenliği üzerine yazılmış tezlerin kullandıkları araştırma yöntemine (Nitel, Nicel ya da Karma) göre dağılımı

Tezler yazıldıkları dillere göre de ele alınmıştır. Buna göre; 156 tezin %16’sı (25 tez) İngilizce, %84’ü (131 tez) Türkçe yazılmıştır. Elde edilen bulgulara dayanarak küresel literatüre katkı ve ülkemiz üniversitelerinin küresel ölçekte itibar ve bilinirliğinin artırılması için bilgi güvenliği konusunda daha fazla İngilizce tez yazılması gerektiği sonucu çıkarılabilir. Bilgi güvenliği üzerine yazılmış tezlerin yazım dillerine göre dağılımı Şekil 5’de verilmektedir.

Şekil 5. Bilgi güvenliği üzerine yazılmış tezlerin yazım dillerine göre dağılımı

Çalışmada bilgi güvenliği konusunu ele alan tezlerin danışmanlığını yapan öğretim elemanlarının akademik ünvanlarına göre dağılımına da bakılmıştır. Buna göre tezlerin yaklaşık üçde biri (57 tez) Profesör Doktor (Prof. Dr.) ünvanına sahip öğretim elemanlarının danışmanlığında yazılmıştır. Belirlenen tezlerin 45'i ise Doçent Doktor ünvanına sahip akademisyenlerin danışmanlığında yazılmıştır. Buradan yola çıkarak tezlerin büyük çoğunluğuna (102 tez) Prof. Dr. ve Doç. Dr. ünvanına sahip öğretim üyeleri tarafından danışmanlık yapılmıştır. Tez danışmanlığı konusunda genellikle alan bilgisinin ve tez yönetim tecrübesinin daha çok olduğu düşünülen Prof. Dr. ve Doç. Dr.'lerin bilgi güvenliği konusuna daha fazla eğildiklerini gösteren bu sonuç, olumlu bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Bilgi güvenliği üzerine yazılmış tezlere danışmanlık yapan öğretim elemanlarının akademik ünvanlarına göre tezlerin dağılımı Şekil 6'da verilmektedir.

Şekil 6. Bilgi güvenliği üzerine yazılmış tezlere danışmanlık yapan öğretim elemanlarının akademik ünvanlarına göre tezlerin dağılımı

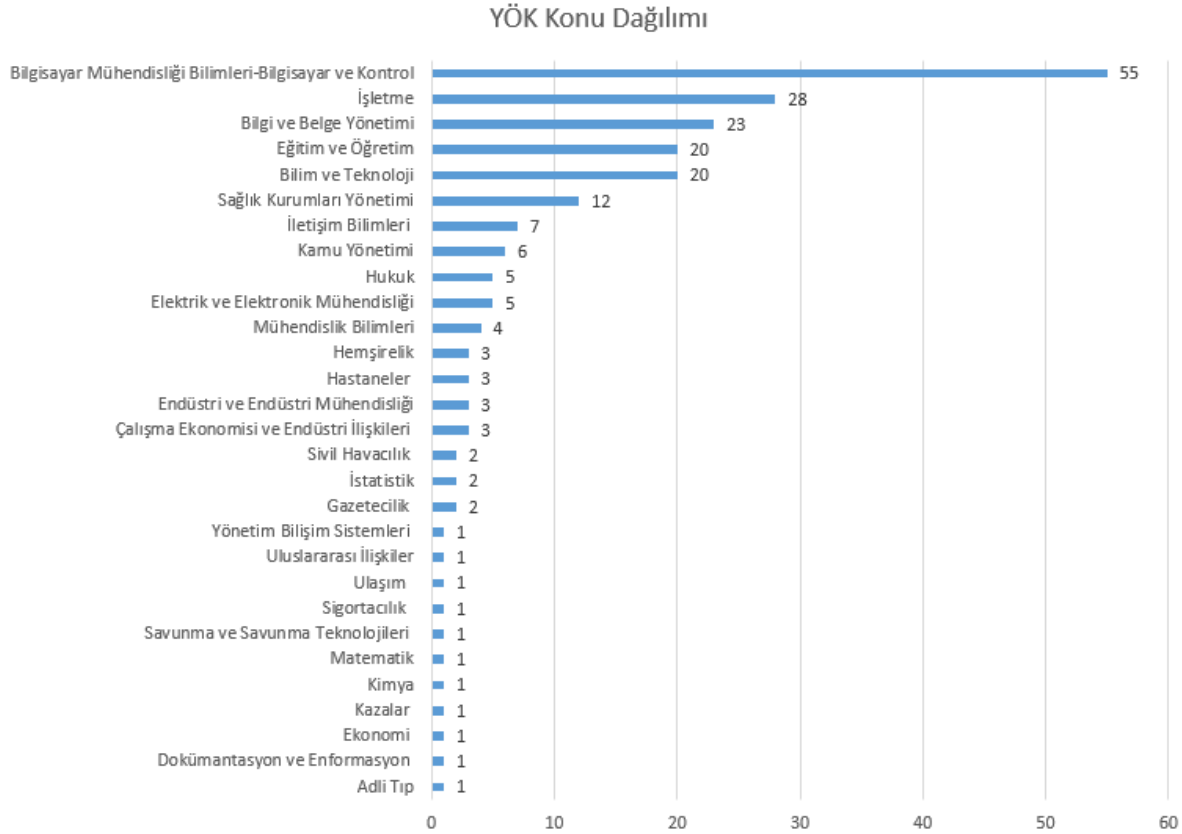
Çalışmada belirlenen tezler aynı zamanda kullanılan anahtar kelimelere göre de incelenmiştir. Buna göre tezlerde en sık kullanılan anahtar kelime “Bilgi Güvenliği” olurken “Bilgi Güvenliği Politikaları” (5 tez) ya da “Güvenlik” (5 tez) kelimeleri en az kullanılan anahtar kelimeler

olmuştur. Bilgi güvenliği üzerine yazılmış tezlerde kullanılan anahtar kelimelere göre tezlerin dağılımı aşağıda Tablo 1’de verilmektedir.

Tablo 1. Bilgi Güvenliği Üzerine Yazılmış Tezlerde Kullanılan Anahtar Kelimelere Göre Tezlerin Dağılımı

Anahtar Kelime	Sayı	Yüzde
Bilgi Güvenliği	97	15,54%
ISO 27001	27	4,33%
Bilgi Güvenliği Farkındalığı	22	3,53%
Bilgi Güvenliği Yönetim Sistemi	20	3,21%
Bilgi	13	2,08%
BGYS	11	1,76%
Farkındalık	11	1,76%
Kurumsal Bilgi Güvenliği	9	1,44%
Risk Yönetim Uygulamaları	8	1,28%
COBIT	7	1,12%
Siber Bilgi Güvenliği Farkındalığı	7	1,12%
Bilgi Güvenliği Politikaları	5	0,80%
Güvenlik	5	0,80%

Bilgi güvenliği konusu üzerine yazılmış tezlerin aynı zamanda YÖK’deki bilim alanlarına göre konu dağılımlarına da bakılmıştır. Buna göre %35 oranında en fazla tezin “Bilgisayar Mühendisliği Bilimleri-Bilgisayar ve Kontrol” (55 tez) konusu üzerine yazıldığı tespit edilmiştir. Bilgi güvenliği konusu genellikle bilgisayar mühendisleri tarafından ele alınan bir konu olduğu için bu sonuç beklenen bir sonuçtur. İkinci sırada (28 tez) yer alan “İşletme” konusu, genel olarak işletmelerdeki bilgi güvenliği konusunda yazılmış tezleri ifade etmektedir. Her ne kadar bu sayı yeterli olmasada, akademik çalışmalarda ikinci sırada işletmelerdeki bilgi güvenliğinin ele alınıyor olması işletmeler açısından sevindirici bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Bilgi güvenliği üzerine yazılmış tezlerin YÖK’deki bilim alanlarına göre konu dağılımları aşağıda Şekil 7’de verilmektedir.

Şekil 7. Bilgi güvenliği üzerine yazılmış tezlerin YÖK'deki bilim alanlarına göre konu dağılımları

SONUÇ

Çalışma sonuçlarına göre bilgi güvenliği üzerine yazılan tezlerin 20 yıllık bir geçmişinin olduğu ve bu çalışmaların son 10 yılda artan bir ivme kazandığı söylenebilir. Bilgi güvenliği alanında yazılan doktora ve yüksek lisans tez sayısı, tüm alanlarda yazılan tezlerin sayısına oranla oldukça az olduğu düşünülmektedir. Bunu temel nedeninin bilgi teknolojilerinin tüm dünyada 80'li yıllardan itibaren önem kazanması ve ülkemizde bu sürecin 90'lı yıllardan sonraya denk gelmesi nedeniyle ülkemiz için bilgi güvenliğinin yeni bir konu olması olduğu gösterilebilir. Bilgi güvenliğinin önemi, son 20 yılda bireysel, sosyal ve kurumsal alanda katlanan hızla artan teknoloji kullanımı ve dijitalleşmenin etkisi ile yükselmiştir. Bu alan bireysel farkındalık, akademik literatüre katkı ve ülkemizin bu alanda gelişimi için bir fırsat alanı olabilir. Bu nedenle Yüksek lisans ve Doktora öğrencileri bu alanda çalışma yapmaları konusunda desteklenebilir. Çalışma sonucunda özellikle doktora seviyesindeki çalışmalara daha fazla ihtiyaç olduğu belirlenmiştir.

Bilgi güvenliği konusunda tez yazılan üniversitelere bakıldığında en fazla tezin Gazi Üniversitesinde yazıldığı belirlenmiştir. Üniversitelerin sıralamasına bakıldığında ise teknik eleman yetiştirmek amacıyla kurulmuş bulunan teknik üniversitelerin (İTÜ, ODTÜ, Gebze

Yüksek Tenoloji Enstitüsü gibi) listede ilk beşte yer almaması göze çarpan bir bulgu olmuştur. Bunun yanı sıra ODTÜ (4 tez), İTÜ (3) gibi lisans ve lisansüstü eğitimde uzun yıllardır faaliyet gösteren ve Türkiye’de teknik alandaki eğitim kalitesi ile bilinen üniversitelerde bilgi güvenliği konusunda yazılan tez sayısının da oldukça düşük olması bir diğer çarpıcı sonuçtur.

Bilimsel çalışmalarda küresel ortak dil olan İngilizcenin %16 seviyesinde olması bir gelişim alanını işaret edebilir. Küresel literatüre katkı ve ülkemiz üniversitelerinin küresel ölçekte itibar ve bilinirliğinin artırılması için daha fazla İngilizce tez yazılması gerektiği sonucu çıkarılabilir.

Anahtar kelime analizinde en fazla “bilgi güvenliği” anahtar kelimesinin kullanıldığı belirlenmiştir. Buna ek olarak risk, uyum, denetim, farkındalık gibi süreç boyutu üzerine yapılmış çalışmalar %85 oranında çoğunluğa sahiptir.

Bilgi güvenliği konusu üzerine yazılmış tezlerin hangi alanlarda araştırma yaptıklarına göre de sınıflandırılmıştır. Buna göre en fazla tez “Bilgisayar Mühendisliği Bilimleri-Bilgisayar ve Kontrol” (55 tez) konusu üzerine yazıldığı tespit edilmiştir. Bilgi güvenliği konusu genellikle bilgisayar mühendisleri tarafından ele alınan bir konu olduğu için bu sonuç beklenen bir sonuçtur. Ancak 28 tez (%18) ile ikinci sırada “İşletme” konusunda yazılmış olması beklenmedik bir sonuçtur. Her ne kadar bu sayı yeterli olmasada, akademik çalışmalarda ikinci sırada işletmeler ile ilgili bilgi güvenliği konularının ele alınmıyor olması sevindirici bir bulgu olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, bilgi güvenliği konusunu ele alan doktora ve yüksek lisans tezlerini inceleyen bu çalışma ile ülkemizde yeterli düzeyde bilgi güvenliği konusunda lisansüstü tezin bulunmadığı ve bu nedenle bilgi güvenliği konusunun akademik çevrelerce daha fazla irdelenmesi gerektiği, uzun yıllardır eğitim hizmeti veren ve özellikler teknik alanlarda profesyonelleşmiş olan üniversitelerin bilgi güvenliği alanında daha fazla çalışmalar gerçekleştirmeleri gerektiği, daha fazla tezin İngilizce dilinde yazılması gerektiği ve işletmelerin yaşamlarını dahi tehdit edebilecek bir konu olan bilgi güvenliğinin işletme bilim dalında yazılan lisansüstü tezlerde daha fazla araştırma konusu olarak seçilmesi gerektiği belirlenmiştir.

KAYNAKLAR

- Acılar, A. (2009). İşletmelerde bilgi güvenliği ve örgüt kültürü. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 25-33.
- Alagöz, A. & Allahverdi, M. (2011). Kurumsal bilgi güvenliği ve muhasebe bilgi sistemi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 3, 47-64.
- Barrett, N. (2003). Penetration testing and social engineering: Hacking the weakest link. *Information Security Technical Report*, 8(4), 56-58.
- Baykız, M.S. & Tanrıöven, C. (2019). Küçük ve orta büyüklükteki işletmelerde bilgi güvenliği. *Üçüncü Sektör Sosyal ve Ekonomi Dergisi*, 54(1), 478-501.

- Chang, S. E. & Lin C. (2007). Exploring organisational security culture for information security management. *Industrial Management & Data Systems*, 107 (3), 438– 458.
- Karabul, M.A. ve Çakı, N. (2021). Çalışma yaşamında kadınların karşısına çıkan sosyal ve psikolojik engeller: Cam tavan sendromu ve kraliçe arı sendromuna ilişkin tezlerin incelenmesi. *Journal of Theoretical & Empirical Research on Management*, 1(1), 47-64.
- Thomson, K., Solms, R. & Louw, L. (2006). Cultivating an organizational information security culture. *Computer Fraud & Security*, 10, 7–11.
- Vural, Y. & Sağıroğlu, Ş. (2008). Kurumsal bilgi güvenliği standartları üzerine bir inceleme. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 23(2), 507-522.
- <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tarama.jsp> (Erişim Tarihi: 13.03.2023)

**DUYGUSAL ZEKÂNIN KÜLTÜREL ZEKÂ ÜZERİNE ETKİSİ: ÜNİVERSİTE
ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA**
THE EFFECT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE ON CULTURAL INTELLIGENCE: A
RESEARCH ON UNIVERSITY STUDENTS

Huriye YILDIZ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Mardin Artuklu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü
*Graduate Student, Mardin Artuklu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of
Business Administration*

ORCID ID: 0000-0002-3594-0225

Osman EROĞLU

Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü
*Assoc. Prof. Dr., Mardin Artuklu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of
Business Administration*

ORCID ID: 0000-0002-8149-0149

ÖZET

Teknoloji alanında yaşanan gelişmeler ve küreselleşme olgusu ile birlikte birey hayatının birçok evresinde pek çok insanla ilişki kurmaya başlamaktadır. Bireyin farklı kültürlerle etkileşim kurması, bu kültürlerdeki bireylerle başarılı ilişkiler kurması kültürel zekâ ve duygusal zekânın yüksek olmasıyla gerçekleşmektedir. Küreselleşen dünyada kültürlerarası etkileşim ile birlikte kültürel zekânın önemi artarken, farklı bir kültürle etkileşim kurmayı ve o kültürdeki bireylerin davranışlarını algılamayı sağlayan duygusal zekânın da önemi aynı hızla artmaktadır. Bu nedenle kişiler arası ilişkilerde kültürel ve duygusal zekâ türlerine daha fazla önem verilmesi gerekmektedir. Buradan hareketle bu çalışmada, duygusal zekânın kültürel zekâ üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla araştırmanın yöntemi olarak nicel araştırma yöntemlerinden anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak “Kişisel Bilgi Formu”, “Kültürel Zekâ Ölçeği” ve “Duygusal Zekâ Ölçeği” kullanılmıştır. Google Forms çevrimiçi ve yüz yüze anket yöntemiyle 440 üniversite öğrencisinden veri toplanmıştır. Verilerin analizi için SPSS 23 ve AMOS 23 paket programları kullanılmıştır. Bu kapsamda güvenilirlik analizi, doğrulayıcı faktör analizi, korelasyon analizi ve regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın sonucunda; duygusal zekânın kültürel zekâ üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, duygusal zekâ alt boyutlarının kültürel zekâ alt boyutları üzerinde kısmen etkili olduğu sonucuna da ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Duygusal Zekâ, Kültürel Zekâ, Üniversite Öğrencileri.

ABSTRACT

With the developments in technology and the phenomenon of globalization, the individual begins to establish relationships with many people at many stages of life. An individual's ability to interact with different cultures and establish successful relationships with individuals in these cultures is achieved by having high cultural intelligence and emotional intelligence. While the importance of cultural intelligence increases with intercultural interaction in the globalizing world, the importance of emotional intelligence, which enables interacting with a different culture and perceiving the behavior of individuals in that culture, also increases at the same pace. Therefore, more importance should be given to cultural and emotional intelligence types in interpersonal relationships. Based on this, this study aimed to examine the effect of emotional intelligence on cultural intelligence. For this purpose, the survey method, one of the quantitative research methods, was used as the research method. The population of the research consists of university students. "Personal Information Form", "Cultural Intelligence Scale" and "Emotional Intelligence Scale" were used as data collection tools in the research. Data was collected from 440 university students using Google Forms online and face-to-face survey method. SPSS 23 and AMOS 23 package programs were used to analyze the data. In this context, reliability analysis, confirmatory factor analysis, correlation analysis and regression analysis were carried out. As a result of the research; It has been determined that emotional intelligence has a significant effect on cultural intelligence. However, it was also concluded that emotional intelligence sub-dimensions are partially effective on cultural intelligence sub-dimensions.

Keywords: Emotional Intelligence, Cultural Intelligence, University Students.

**ORTA ÇAĞ'DA ALMALIK ŞEHİRİNİN SOSYAL VE KÜLTÜREL YAPISI
ÜZERİNE BİR İNCELEME**

**AN EXAMINATION ON THE SOCIAL AND CULTURAL STRUCTURE OF THE CITY
OF ALMALIGH IN THE MIDDLE AGES**

Coşkun Erdoğan

Assist. Prof. Dr., Atatürk University, Faculty of Letters, Department of History, Middle Ages Department

ORCID NO: 0000-0003-4892-0538

ÖZET

Türkistan bölgesinin tarihsel süreç içerisinde daha iyi anlaşılması bilhassa sosyal ve ekonomik kurumların takip edilmesi ile mümkün olmaktadır. Bu noktada şehir tarihçiliği bu yapının anlaşılması ve dönemin koşullarının incelenmesi bakımından oldukça önemlidir. Almalık da kadim dönemlerden itibaren iskân edilmiş ve Orta Çağ sürecinde de aktif olarak kullanılmış bir merkez konumundadır. Almalık, Türk Hakanlığı ve bakiyeleri tarafından kimliğini oluştururken, Moğol çağında da hem siyasi ve sosyal hem de ekonomik ve dini anlamda mühim bir mevki edinmiştir. Şehrin Türk kimliğinin Sakalar döneminden itibaren takip edilmesi mümkün iken özellikle Karluk boyları ve Moğollarla devam eden süreçte bu durum kökleştirilmiştir. Şehir ismini bölgede yetişen dağ elması anlamına gelen Türkçe “alma” kelimesinden almaktadır. Doğal yapısının birçok manada etkisini hissettirdiği şehrin Orta Çağ’daki en önemli dönemi Cengiz Han ile başlamaktadır. Bu dönemde Çağatay Han’a verilen topraklar içerisinde bulunan şehir, daha sonra bu hanlığın geleneksel manada kutsal başkenti olmuştur. Şehri böyle bir konuma getiren durum ise şehrin başta ekonomik açıdan bir geçiş güzergâhında yer alması -ki İpek Yolu’nun önemli kavşak noktalarından biridir- ile Çin ve Türkistan arasında sosyo-kültürel etkileşimin merkezi haline gelmesidir. Orta Çağ’ın göz bebeği olarak bazı kaynaklarda geçen Almalık, verimli toprakları, üretim faaliyetleri ve kültürel zenginliği ile Timurlu çağına kadar mamur ve müreffeh bir şehir olarak yaşamıştır. Nitekim bu araştırma da şehrin siyasi süreci kısaca incelendikten sonra sosyo-ekonomik yapısı ve bölgenin kültürel dokusunu şekillendiren Müslüman ve Hristiyan unsurların şehirdeki konumları araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkistan, Almalık, Çağatay, Müslümanlık, Hristiyanlık.

ABSTRACT

A better understanding of the Turkestan region in the historical process is possible by following the social and economic institutions. At this point, urban historiography is very important in terms of understanding this structure and analyzing the conditions of the period. The city of Almaligh has also been inhabited since ancient times and was actively used in the Middle Ages.

While Almaligh was forming its identity by the Turkish Khaganate and its remnants, it also gained an important position both politically, socially, economically and religiously in the Mongol age. It is possible to trace the Turkish identity of the city since the Saka period, and this situation was especially ingrained in the ongoing process with the Qarluk tribes and the Mongols. The city takes its name from the Turkish word “alma” meaning mountain apple, which grows in the region. The city’s most important period in the Middle Ages, where its natural structure makes its impact felt in many ways, begins with Chinggis Khan. The city, located within the lands given to Chaghatai Khan during this period, later became the sacred capital of this khanate in the traditional sense. The reason for such a position is that the city is located on an economic transit route, which is one of the important crossroads of the Silk Road, and has become a center of socio-cultural interaction between China and Turkestan. Almaligh, mentioned in some sources as the jewel of the Middle Ages, lived as a prosperous city until the Timurid age with its fertile lands, production activities and cultural richness. As a matter of fact, after briefly examining the political process of the city, this research will investigate its socio-economic structure and the position of Muslim and Christian elements in the city that shape the cultural fabric of the region.

Keywords: Turkestan, Almaligh, Chaghatai, Mohammadanism, Christianity.

GİRİŞ

Almaleh (Almalex), Almaliq, A-li-ma-li ve bazı erken dönem bozulmuş haliyle Alvaleh (Alvalex) şeklinde kaynaklarda geçen Almalık, İli Nehri’nin yakınında ve Kulca bölgesi civarındadır¹. İli Nehri’nin kollarından biri olan Körgös (Görğüz/Horgoz) Irmağı’nın isminin de Almalık için kullanıldığı bilinmektedir². Fransisken din adamlarının kayıtlarında “Orta Moğol İmparatorluğu’ndaki Armalec şehri” olarak geçen şehrin isminin anlamı “Elma Bahçesi” olarak bilinmektedir³. İsmi bölgede sık ormanlar içerisinde yabancı olarak yetişen dağ elmasından geldiği görülmektedir. Nitekim Türkçe’deki -lık eki isimlere eklendiğinde o ismin bildirdiği şeyin miktarca çok olduğu yeri göstermektedir⁴. Burada da Türk kültüründe kullanılan şekliyle “alma” ismine -lık eki getirilerek bir yer ismi yapılmıştır.

¹ Şehrin bugünkü Özbekistan bölgesindeki Almalık ile ilgisi yoktur. Bu noktada yanlış değerlendirmelerin yapıldığı görülmektedir. Almalık isminde birçok bölgenin olduğu bilinmektedir, ancak bunlardan Kulca bölgesi ve İmil Nehri doğusunda yer alan Almalık, Çağataylıların merkezi olan bölgedir. Togan, *Umumi Türk Tarihi’ne Giriş*, 63; Boyle, “The Journey of Het’um I, King of Little Armenia, to the Court of the Great Khan Möngke”, 183; Playfair, *The Cities and Towns of China*, 1; Yingsheng, “Urban Development and Architecture, Part Three: Eastern Central Asia”, 585.

² Agacanov, *Oğuzlar*, 103.

³ Yule, *Cathay and the Way Thither Being A Collection of Medieval Notices of China*, 1916, 31-32.

⁴ Deny, Elöve, ve Benzer, *Türk Dil Bilgisi*, 305.

Almalık, Kulca'nın yaklaşık 40-45 km kuzeybatısında Suidun bölgesinde yer almakta olup Balkaş Gölü'nün güneyindeki yukarı İli Nehri vadisindedir⁵. Moğolistan'dan İran'a giden önceden ana yol olarak kullanılan yol güzergâhında önemli bir yer olan Almalık, Fars kaynaklarında özellikle Cengiz Han döneminden itibaren takip edilebilmektedir⁶. Birçok seyyahın geçtiği bu yol güzergâhında şehirden bahsedildiği görülmekte olup, bölgedeki bahçelerin varlığından ve mesafelerden söz edilmektedir. Şehirle ilgili Çinli seyyahlardan elde edilen bilgiler oldukça önemlidir. Hsi Yü Lu (Batı Seyahati Kayıtları) isimli eseri yazan Ye-lü Ch'u ts'ai Cengiz Han'ın 1219-1224 yılları arasındaki Batı Seferi'nde yanındaydı. Ye-lü Ch'u ts'ai A-li-ma dediği Almalık'a gelmiş ve burayla alakalı isminin elma ağaçlarından geldiğini, bu dönemde şehre bağlı dokuz civarında kasabanın olduğunu, ayrıca elmanın yanında üzüm ve armut gibi meyvelerin bol bir şekilde yetiştiğini ve halkın beş çeşit tahıl ürettiğini kaydetmiştir⁷. Ch'ang Ch'un ise seyahati sırasında buradan A-li-ma olarak bahseder ve buranın P'u-su-man adındaki hâkiminin ve bir darugacisinin onu karşıladığını ifade eder⁸.

Şehrin Sakalardan itibaren takip edilen tarihsel süreci Türklerin eski dönemlerde dahi bu bölgede yaşadıklarını göstermektedir. Bölgenin ilk hâkimleri olan Wusunlar, Hun hâkimiyetine girmiş, sonrasında ise bölge Batı Göktürk Devleti faaliyet alanı içerisinde olmuştur⁹. Nitekim Türgis Devleti zamanında Türkmenlerin yaylak ve kışlak hayatına uygun bir şekilde Almalık'ta yaşadıkları Oğuzname'de aktarılmaktadır¹⁰.

Almalık şehrinin tarihsel süreci hakkında elde edilen veriler daha çok Çağatay dönemi ve sonrasında aittir. Timurlu Devleti döneminde de belli bir süre önemini koruyan Almalık'ın bu dönemden sonra cazibesini yitirdiği görülmektedir. Türk Hakanlığı (Karahanlılar) bakiyelerinden Karluk boylarının yaşadığı bölgenin, Kara Hitay yönetiminde bir geçiş süreci yaşarken Moğolların ilerleyişinde ise önemli bir güzergâh olduğu anlaşılmaktadır. Kayalık hâkimi Arslan Han, Cüveynî'nin aktardığına göre bölgenin yöneticisiydi¹¹ ve Kara Hitay gücünün azalmasından sonra bu bölgelerdeki yerel liderler başkaldırdılar. Arslan Han hakkında detaylı bilgi mevcut değildir ancak bölgede güçlü bir krallık kurduğu yönünde kanaat oldukça güçlüdür. Bu doğrultuda Türkistan'daki bu krallığın kuzey başkenti de meşhur Almalık şehriydi¹². Komşuları Uyğurlar gibi Almalık sakinleri de daha sonra Cengiz Han'ın siyasi ve askeri üstünlüğünün

⁵ Sümer, *Eski Türklerde Şehircilik*, 85.

⁶ Bretschneider, *Medieval Researches from Eastern Asiatic Sources*, 1887, 1:70; Bretschneider, *Medieval Researches from Eastern Asiatic Sources*, 1888, 2:33; Yıldırım, *Çin Kaynaklarında Türkistan Şehirleri*, 369.

⁷ Bretschneider, *Medieval Researches from Eastern Asiatic Sources*, 1887, 1:17; Yıldırım, *Çin Kaynaklarında Türkistan Şehirleri*, 204.

⁸ Bretschneider, *Medieval Researches from Eastern Asiatic Sources*, 1887, 1:70; Yıldırım, *Çin Kaynaklarında Türkistan Şehirleri*, 240; Jackson, *Moğollar ve İslâm Dünyası Fetihden İhtidâya*, 176.

⁹ Yılmaz, "Moğollar Çağında Bir Türk-İslâm Şehri: Almalık", 1231-32; Taşağıl, "Kulca", 354.

¹⁰ Ebulgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime-Türklerin Soy Kütüğü*, 86; Demir, *Türgiş Devleti*, 234-35.

¹¹ Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, 1988, 1:132.

¹² Howorth, "The Northern Frontagers of China. Part III. The Kara Khitai", 269.

farkına vararak ona tabi oldular¹³. Nitekim Cengiz Han'ın önünden kaçan Nayman prensi Küçlüg, Hitay hâkimi Gür Han'ın üzerindeki tesiri neticesinde kendi lehine faaliyetlere giriştiğinde bölgede zaten Gür Han'dan dolayı var olan rahatsızlık artmaya başlamıştı. Bu dönemde Kayalık bölgesinde Arslan Han ve onun ölümüyle başa geçen oğlu, Almalık'ta ise Ozar (Buzar) adında etrafına topladığı nizamsız guruplarla bölgede hâkim olan Karluk asıllı bir lider vardı. Ozar, önceleri halkın hoşnut olmayacağı işler yapsa da sonrasında ki özellikle Küçlüg'ün din üzerinden baskısından sonra, bölge halkı tarafından kabullenilmeye başlandı. Almalık ve Fulad bölgelerine hâkim olan Ozar, Küçlüg ile giriştiği mücadelelerde başarılı oldu. Bu durumu Cengiz Han'a bildiren Ozar, onun tarafından takdir edildi ve Cengiz ona torunu (Cuci'nin kızı) ile evlendireceği vaadinde bulundu. Bunun üzerine bizzat Cengiz Han'ın huzuruna giden Ozar döndükten sonra bir av esnasında Küçlüg tarafından pusuya düşürüldü ve esir alındı. Küçlüg, Ozar'ı Almalık önüne getirdi, ancak halk kapıları kapatarak onunla savaşa başladı. Bu sırada Moğol kuvvetlerinin geldiğini duyan Küçlüg kaçtı ve kaçarken de Ozar'ı öldürdü¹⁴. Bu yol güzergâhında bulunan ve Kara Hitay bölgesinin meselelerini batıya bir müdahale aracı olarak gören Cengiz Han, Almalık'a oldukça önem vermektedir. Bu doğrultuda Ozar'ın ölümünden sonra onun oğlu Sıgnak Tigin'i¹⁵ bölgenin hâkimi olarak görevlendirdi ve ona Cuci'nin kızlarından birini nişanladı. Daha sonra Cengiz Han batıya seferi sırasında Almalık ve Kayalık bölgelerinden destek alarak ordusunda onları istihdam etti¹⁶.

Cengiz Han'ın devleti taksimi sırasında Almalık ve çevresinin Çağatay'a verilmesinden sonra bölgenin siyasi yapısı da ayrıca ehemmiyet kazanmaya başladı. Doğal yaşamından dolayı Moğol sosyal hayatına uygun olan Almalık¹⁷, Çağatay Hanlığı'nın merkezi oldu ve Çağatay Han, şehrin dışında ikamet etti¹⁸. Şehir, Çağatay döneminde mamur hale getirildi. Özellikle yaz mevsiminde kullanılan şehirde şikârgâh yaptırıldı. Su kuşlarını avlamak için havuzlar yaptırıldı ve bu işlerden sorumlu olanların barındırılacağı bir köy (Kuçlug) dahi kuruldu¹⁹. Vezir Habeş Amid'in burada bir hangâh yaptırdığı kaynaklarda geçmektedir. Yine Hülegü, İran'a giderken

¹³ Cihan Fatih Cengiz Han, 194-95.

¹⁴ Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, 1988, 1:124; Cüveynî, 1:132-33; Howorth, "The Northern Frontagers of China. Part III. The Kara Khitai", 288-89; Jackson, *Moğollar ve İslâm Dünyası Fetihten İhtidâya*, 150.

¹⁵ Cemal Karşı, Ozar'ın dokuz oğlu olduğunu aktarır; Hinduşah Melik, Sıgnak Tigin, Ahmed Tigin, Hüseyin Tigin, Süleyman Tigin, Zülfikar Tigin, Davud Tigin, Tutkan Tigin, Öç-Aldi Tigin. Sıgnak Tigin'in ise Batu'nun kız kardeşi olan Bilgan Beki ile evlendiğini ve ondan İl Butar adında bir oğlu olduğunu ve onun eğitimiyle kendisinin ilgilendiğini bildirir. Sıgnak Tigin'in hakimiyetinin Möngke zamanına kadar sürdüğü ve ondan sonra tahta Danişmend Tigin adındaki oğlunun geçtiği görülür. Danişmend Tigin 1250/1251 yılında babasının naaşını Almalık'a getirip defnettirmiştir. Ayrıca Danişmend Tigin de 1257'de Kuzbalık'da ölür, o da Almalık'a getirilerek babasının türbesi yanına defnedilir Jamal al-Karşı, *al-Mulhakat bi-s-surah-İstoriya Kazahctana v Persidskih İstoçnikah*, 1:131-32.

¹⁶ Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, 1988, 1:132-33; Camiü't-Tevarih, 1:353; Vassâf, *Tahrîr-i Târih-i Vassâf*, 294-95; Howorth, *History of the Mongols from the 9th to the 19th Century*, 1:66; Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, 391; Pir Neya ve Aştîyânî, *Tarih-i Mufasssal-ı İran, Ez Ağaz Tâ İnkırâz-ı Kacariyye*, 639; Alican, *Tarihin Kara Yazısı Moğollar*, 65; Erkoç, *Yenisey'den Seyjun'a Türkler. Kırgızlar, Türkişler, Karluklar ve Oğuzlar*, 103.

¹⁷ el-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım Mesâlikü'l Ebsâr*, 96-97.

¹⁸ Jackson, *Moğollar ve İslâm Dünyası Fetihten İhtidâya*, 167.

¹⁹ Biran, "Rulers and City Life in Mongol Central Asia (1220-1370)", 260-61.

1254 yılının yazını burada geçirmiştir²⁰. Naib Oragana Hatun tarafından ağırlanan Hüleğü'nün burada huzuruna Vezir Mesud Yalavaç ve Maveräünnehr'in tüm emirleri gelmişlerdir²¹.

Almalık'ın Çağatay merkezi olduğu ve bu dönemde mamur hale getirildiği bilinmektedir ancak bu bölgenin Ögedey ve Möngke zamanlarında Büyük Hanlık tarafından da üs olarak kullanıldığı tarihi kayıtlarda görülmektedir. Nitekim Ögedey Kaan zamanında Cebe Noyan'ın görevlendirildiği Batı Seferlerinde, onun Kafkas ve Anadolu'ya geldiği, Gürcülerle savaştığı ve Selçuklu topraklarına girip Erzurum'a kadar gittiği, Selçuklu sultanının gelme haberi üzerine Ögedey'in bulunduğu Almalık'a döndükleri kaydedilmektedir. Kaynak Kaan'ın bulunduğu yeri Almalık şehrinin yakınındaki yer olarak tarif etmektedir²². Buna göre Ögedey'in burayı ordusu ve maiyetiyle birlikte dönemlik üs olarak kullandığı anlaşılmaktadır. Yine Ermeni kralı Het'um'un aktardığına göre Möngke onu Almalık'ta kabul etmiştir. Buna göre Möngke Kaan, Het'um'u Ameghek (Amelic) diye ifade ettiği yerde kabul etmiştir ki onun aktardığına göre burası Balkaş Gölü'nün güneydoğusundadır²³. 1254 yılında gerçekleşen bu olay Almalık'ın Büyük Kaanlık tarafından Moğolların Çin ve Türkistan arasındaki merkezi olarak kullanıldığını göstermektedir. Hanlığın başkenti başlangıçta T'ien-shan'ın kuzeyindeki Beşbalık, ardından Almalık'tı. Hanlık batı ve doğu olarak bölündüğünde Almalık şehri, hanlığın doğu kısmının önemli bir merkezi olarak kalmaya devam etti²⁴.

Çağatay hanları merkezi yapıya bağlı oldukları sürece Almalık'ı aktif olarak kullanmışlardır. Yüan shi, Algu'nun üssü olarak Almalık'ı gösterir ve Kaydu ile mücadele sırasında burasının onun hâkimiyet alanının bir parçası olduğunu aktarır²⁵. Kaydu ve Kubilay arasındaki mücadelede Yüan ordularının başlattığı harekatta Almalık'a da çift yönlü saldırılmıştır. 1277 yılına kadar Nomukan'ın ikmal bağlantılarından bir olan şehir, bu tarihten sonra onun çekilmesiyle ve Kaydu'nun ölümüyle yeniden Çağataylıların eline geçmiştir²⁶.

Dua Han Moğollar için önemli kararların alındığı kurultayı burada topladı. Dua'nın oğlu Köñçek Han burada tahta çıktı ve bundan sonraki hanların birçoğu ya burada tahta oturdu ya da bir nevi "Uluğ Ev" olarak görülen Almalık'ı ziyaret ettiler ki bu bir bakımdan hâkimiyet algılarının bir parçası olarak görülmekteydi²⁷. Çağataylı hükümdarları Kebek Han'dan sonra

²⁰ Natanzî, *Müntehabü't-Tevârih-i Mu'ini* (İskender Anonimi), 153.

²¹ Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, 1988, 3:60; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 136.

²² Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı Memlûklere Karşı Avrupa-Moğol İttifakı Tasarısı* (1307), 116.

²³ Hayton, 132; "The Flower of Histories of the East", 37; Dashdondog, "Strategic Submissions by the Armenians", 86.

²⁴ Eichhorn, "Kolonialkämpfe Der Chinesen in Turkestan Während Der Periode Ch'ien-Lung", 263.

²⁵ Biran, *Qaidu and the Rise of the Independent Mongol State in Central Asia*, 20-23, 37-41.

²⁶ Dardess, "From Mongol Empire to Yuan Dynasty: Changing Forms of Imperial Rule in Mongolia and Central Asia", 135-36; Allsen, "The Yüan Dynasty and the Uighurs of Turfan in the 13th Century", 255; Marco Polo, *Dünyanın Hikâye Edilişi. Harikalar Kitabı*, 407-10.

²⁷ Örs, "Tarih-i Olcaytu (İnceleme ve Çeviri)", 93; Natanzî, *Müntehabü't-Tevârih-i Mu'ini* (İskender Anonimi), 118; Yule, *Cathay and the Way Thither Being A Collection of Medieval Notices of China*, 1916, 3:89; Biran, *Qaidu and the Rise of the Independent Mongol State in Central Asia*, 53; Biran, "Rulers and City Life in Mongol Central Asia (1220-1370)", 269-70.

devletin merkezi ve geleneksel yapının simgesi olan Almalık'a geri döndüler²⁸. Bu doğrultuda Doğu Çağataylı hanı olan Tuğluk Timur'un tahta çıkış yeri Aksu olsa da Almalık'a geri taşınmış ve burada hâkimiyetini sürdürmüştür²⁹.

Büyük Hanlık için batıya açılan kapı ve Çağatay Hanlığı için ise kutsal başkent olarak görülen Almalık şehri Çağataylıların tarih sahnesinden çekilmesiyle birlikte kabilelerin mücadele alanı haline gelmiştir. Timur'un bölgeye olan seferleri Çağatay sonrası buradaki kabile yapılanmasını kırmaya yöneliktir. Nitekim seferler Yezdî tarafından oldukça tafsilatlı anlatılır ve bölgenin genelindeki yıkımdan Almalık da nasibini almıştır³⁰. Babur, Almalık ve çevresinin Moğol ve Özbekler arasındaki mücadelelerden dolayı tahrip edildiğini aktararak mamur olan bu bölgenin bundan sonra metruk bir hale geldiğini de belirtir³¹. Mirza Haydar Duğlat da XVI. yüzyıl başlarında Almalık'ta artık türbeden başka bir şeyin kalmadığını ifade eder³².

SOSYAL VE EKONOMİK HAYAT

Cemal Karşı doğduğu yer olan Almalık'ı anlatırken onu "hakanların başkenti, dinin merkezi, bahçeleri bol ve meyvelerle dolu olan her yönüyle toprağı türlü bitkiler veren, havuzları sularla dolu ve hoş kokulu, ılık bir şehir olarak tarif eder"³³. Bu doğal güzellikleri yanında İpek Yolu üzerinde bulunan ve ticaretin şekillendirdiği, kültürel çeşitliliğin zengin bir kanıtı olarak uzun bir dönem bu kimliği taşıyan Almalık şehri, sosyal ve kültürel açıdan hem Türk hem de Moğol tarihi için oldukça önemlidir. Kadim dönemlerden itibaren Turfan üzerinden malların geçiş güzergâhındaki bölgede yer alan şehir, özellikle Soğdlu tacirlerin uğrak yeri idi. Soğdluların kolonileri içerisinde bulunan Almalık da diğer Soğd kolonilerinin birçoğu gibi Türk ve Moğol konar-göçer yapılarının himayesinde gelişmiştir³⁴. İpek Yolu'nun tacirlerini elbette ki güçlü bir merkezi devletin varlığı ve siyasi düzenin tesisi doğrudan ilgilendirmekte, bu da malların yol güzergâhlarını dönem dönem etkilemekteydi. Eski dönemlerde Hindistan yolundan Baktriya bölgesine gitmekten ziyade Amu Derya'nın'ın kuzeyinin genel olarak tercih edilmesi siyasal iradenin bu bölgede kurduğu istikrarla doğru orantılıydı. Nitekim bunu Orta Çağ'da öncelikle Göktürkler sağlamış ama asıl düzen ve denetimi sağlayan XIII. yüzyılda Moğollar olmuştur³⁵. Bu noktada Moğol dönemi Almalık'ın da içinde bulunduğu bölgenin ticari anlamda uzun süre aktif olmasını sağlamıştır.

Moğolların geliştirmiş olduğu ticaret ve haberleşme sistemi yam/cam teşkilatı Türkistan ve Çin arasındaki etkileşimi oldukça artırmış durumdaydı. Bu doğrultuda özellikle ticaret yolları daha

²⁸ Yule, *Cathay and the Way Thither Being A Collection of Medieval Notices of China*, 1916, 3:89.

²⁹ Şâmî, *Zafernâme*, 19; Duğlat, *Tarih-i Reşidî*, 181.

³⁰ Timur'un bölgeye yaptığı seferler Cete üzerine seferler bahsinde farklı bölümlerde anlatılır bkz. Yezdî, *Emîr Timur (Zafernâme)*.

³¹ Babur, *Baburnâme*, 133.

³² Duğlat, *Tarih-i Reşidî*, 536.

³³ Jamal al-Karşı, *al-Mulhakat bi-s-surah-İstoriya Kazahctana v Persidskih İstoçnikah*, 1:131.

³⁴ İkboljon, "Orta Asya'nın İslamlaşma Sürecinde Soğdlular (VII-VIII. Yüzyıllar)", 375-76.

³⁵ Frye, *Antik Çağlardan Türkelrin Yayılmasına Orta Asya Mirası*, 168-69.

çok tercih edilmekteydi ki, posta mesafelerinden bile bu bölgede daha yakın uğrak yerleri mevcuttu. Bu yollardan en önemlilerinden biri Dun-huang'dan başlayıp Beşbalık, Almalık, Otrar, Yulungenç (Ürgenç), Saray, Astrahan'ı geçerek Kırım'a ulaşıyordu³⁶. Pegolotti de güzergahın Tana, Astrahan, Saray, Ürgenç, Otrar ve Yangı üzerinden Almalık'a bağlandığını buradan da Karahoca üzerinden Kuzeybatı Çin'deki Ganzu'ya oradan da Hanbalık payitahtına ulaştığını ifade eder³⁷. Nitekim Hitayname'de Ali Ekber, Çin'e giden üç yol olduğunu söyler: “Birincisi Kaşmir yolu, ikincisi Hotan yolu, üçüncüsü ise Çağatay Kağan'ın yolu olarak da adlandırılan Moğolistan yoluydu. Durumu mükemmeldi³⁸.” Çağatay Kaan yolu olarak bahsettiği güzergâhta Almalık önemli merkez şehirlerden biriydi ve ticari hayatın aktif bir şekilde aktığı bölgeydi.

Bölgenin bir geçiş güzergâhı olması onun çeşitli unsurların bir arada yaşadığının doğal olarak göstergesidir. Orta Çağ'da bu durumu aktaran seyyahların ifadelerinde Müslümanların ve Çinlilerin birlikte yaşadığı kaydedilmektedir³⁹. Ayrıca bölgede yetişen ürünlerden de kaynaklarda bahsedilmektedir. A-li-ma yani elmanın ve armut ağaçlarının bolluğu ile meyve sebze yetiştiriciliği yapıldığı anlaşılmaktadır. Almalık'ta tarlaların ekilip biçildiği ve farklı tahıl çeşitleri yetiştirildiği görülmektedir. Tarlalar kanallar vasıtasıyla sulanmaktaydı ki bu da tarımın burada geliştiğinin önemli bir kanıtıdır⁴⁰. Ayrıca Çinlilerden etkilendiklerini gösteren bir diğer durum ise onların araç ve gereçlerini kullandıklarıdır. Nitekim Çin'den bir etkilenmenin seyyahların notlarına geçmiş olması, bölge insanının kültürel yönden farklı bir yapıda olduğunun da kanıtıdır. Bölgede yine üretilen mamullerden birisi de tu-lu-ma isimli kumaş türüdür. Bu kumaş koyun yününün yerde dövülerek yapılmasıyla elde edilmekteydi. Çin'in hallaç pamuğuna benzeyen kumaş ince ve yumuşak yapıdaydı ki bundan ayrıca iplik, halat, kıyafet ve yastık gibi malzemeler yapılmaktaydı. Kumaş bölgede oldukça yaygın olarak üretilmekte ve kullanılmakta olup hatta halk hikayelerine yansıyan öyküleri vardı. Ayrıca kışlık kıyafetlerde özellikle tercih edilen bu kumaşı keşişler ve din adamları yoğunlukla elbiselerinde kullanırlardı⁴¹. Moğollar döneminde kumaş işlemeciliği ve dokumacılığı yoğun desenli ve hatta altınla dokunmuş şekilleriyle bugün mtaevcuttur. Bu gelişim, Moğolların hâkimiyet altına

³⁶ Chen, “Trading Activities of the Turkic Peoples in China”, 51; Liu, “A Comparative and Critical Study of Ali Akbar's Khitāy-Nāma with Reference to Chinese Sources”, 59.

³⁷ Pegolotti, *La Pratica Della Mercatura*, 21.

³⁸ Hitaî, *Hitaynâme*, 43.

³⁹ Schutler, *Türkistan Notes of a Journey in Russian Türkistan, Khokand, Bukhara, and Kuldja*, 1:399.

⁴⁰ Tarım bölgesi olduğunu kanıtlayan bir diğer bir olay ise 1264 yılında Arık Böke'nin Almalık'da hayvanlarına arpa olmadığı için buğday yedirdiği ve bu yüzden birçok insanın burada açlıktan öldüğü bilinmektedir. Bu noktada tarihçilerin değerlendirmeleri göçebe atlı toplulukların ihtiyaçları ve isteklerinin tarım toplumları ile uyumadığı yönündedir ve Almalık gibi tarım toplumu olan bir bölgede bu gibi olaylar kötü sonuçlar doğurmuştur Jackson, *Moğollar ve İslâm Dünyası Fetihten İhtidâya*, 307.

⁴¹ Ch'ang Ch'un ve Hasgüçmen, *Cengiz Han'ın Ölümsüzlük Arayışı Taoist Simyacı Bir Keşişin Türkistan Seyahatnamesi (1221-1224)*, 172; Schutler, *Türkistan Notes of a Journey in Russian Türkistan, Khokand, Bukhara, and Kuldja*, 1:399; Bretschneider, *Medieval Researches from Eastern Asiatic Sources*, 1887, 1:70-71; Brinner vd., “Four Studies on the History of Central Asia”, 110-11.

aldığı Kuzey Çin, Orta Asya ve Doğu İran'dan getirdikleri zanaatkârlar sayesinde olmuştur. Nitekim kaynaklarda Çinli ve Müslüman ustaların Karakurum, Beşbalık ve Almalık'ta yaşadığı hakkında bilgiler mevcuttur. Cüveynî, esir alınan zanaatkârların doğu ülkelerine götürüldüğünü ve bunların o bölgelerdeki faaliyetleri sonucu bu ülkelerin mamur hale geldiğini aktarmaktadır⁴². Ayrıca araştırmalarda motif ve dokuma türleri üzerinden değerlendirildiğinde Moğol kumaşlarının Çin ve Müslüman ustaların ortaklaşa ürettikleri sonucu ortaya çıkmıştır⁴³.

Koyun yetiştiriciliğinin yaygın olduğu, üretilen mamullerin bu ham maddeye dayanmasından da anlaşılmaktadır. Almalık'ta hayvancılığa elverişli bir yapının olmasından ötürü ki her tarafın nehirlerin suladığı meralarla kaplı olmasından dolayı yine at, eşek, hörgüçlü deve ve inek başta olmak üzere birçok hayvan türünün yetiştirildiği bilinmektedir. Bu doğrultuda kaynaklar Almalık'ı "heryerinden bereket fişkıran" bir bölge olarak tanımlarlar⁴⁴.

Almalık'ın Çağatay dönemindeki konumu buranın merkez olarak kullanıldığını ve bu yüzden de birçok avantaja sahip olduğunu göstermektedir. İli havzasının bu yönüyle Çağatay Hanlığı zamanında aktif kullanılması buranın doğal özellikleri üzerinden yatırım yapılmasını da beraberinde getirmişti. Nitekim Almalık, Çağatay zamanından itibaren Çin ve Moğolistan'a giden önemli ticaret yollarından Semireçye'nin ana üssü olduğu ve zamanla Kara Hitay başkenti Balasagun'un yerini aldığı bilinmektedir⁴⁵. Almalık'ın bu konumu Çin nüfusunun da bölgede artmasına sebep olmuştur. Bu durumda doğal olarak Çin gelenekleri bölgede etkin olmaya başlamıştır. Çinli seyyah Chan Te 1259 yılında notlarında Almalık'ta Çin etkisinin görüldüğünü aktarmaktadır⁴⁶. Ayrıca kaynaklarda Çin'den sürgün edilenlerin veya kaçanların geldikleri bölgeler arasında Almalık da vardır⁴⁷. Almalık sakinleri Çinlilere T'ao-hua-şi diyordular. Bu isimlendirme Türklerin eski dönemlerde Çinliler için kullandıkları Taugast ile aynı olduğu görülmektedir. Hatta bu isimlendirmenin sonraki dönemlerde kullanılan Tabgaç isimlendirmesinin kökeni olduğu yönünde de görüşler vardır⁴⁸.

Almalık şehrinin Çağatay Hanlığı'nın iktisadi tarihinde mühim bir yeri bulunmaktaydı. Nitekim XIII. yüzyılın ortalarına doğru Maverâünnehir'in Semerkand, Buhara gibi önemli şehirleri Moğol fetihlerinin başlangıçta bu bölgelere getirmiş olduğu istikrarsızlıktan dolayı parasız

⁴² Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, 1988, 1:175; İbnü'l-İbri, *Târihu Muhtasarai'd-Düvel*, 13. Carpinin verdiği bilgilere göre Moğollar bir kaleyi kuşattıklarında ilk önce onlara vaatlerde bulunarak şehri teslim etmelerini isterlerdi. Eğer bu vaatlere şehir teslim edilirse, herkes sayım yapılmak üzere kaleden çıkarırlardı. Toplanan halktan zanaatkar olanları ayırır onları ihtiyaca göre sınıflarlardı. Şehir cebren alındığında da yine zanaatkârlar ayırır edilir ve diğerlerinin çoğu katledilirdi Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi 13. Yüzyılda Avrupa'dan Orta Asya'ya Yolculuk*, 108.

⁴³ Wilson ve Wardwell, "New Objects/New Insights", 330.

⁴⁴ el-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım Mesâlikü'l Ebsâr*, 96-97; Bretschneider, *Medieval Researches from Eastern Asiatic Sources*, 1887, 1:127.

⁴⁵ Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, 1988, 1:283; Biran, "Rulers and City Life in Mongol Central Asia (1220-1370)", 261.

⁴⁶ Bretschneider, *Medieval Researches from Eastern Asiatic Sources*, 1887, 1:127.

⁴⁷ Howorth, "The Northern Frontagers of China. Part III. The Kara Khitai", 269-70.

⁴⁸ Chavannes, *Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri*, 293.

yıllara tanık olurken, Almalık bahsedilen dönemde düzenli olarak yüksek standartlara sahip gümüş dirhem ve bakır fülûslerin darp edildiği bir şehir olma özelliğini gösterdi. 1251 yılında Mesud Bey tarafından gerçekleştirilen reformlar ile birlikte şehirdeki darphanelerde %60'ını altın ve geri kalanını diğer madenlerin oluşturduğu küçük ve ince dinarlar basılmaya başlandı. İçerdiği düşük orandaki altın sebebiyle basılan bu dinarlar, her seviyedeki parasal ticaret gereksinimlerini karşılamaktaydı. XIII. yüzyılın son çeyreğine doğru Almalık hâlâ bölgedeki en önemli beş darphane merkezinden biri olma statüsünü korumaktaydı⁴⁹. XIV. yüzyılın sonlarına doğru dahi şehirdeki darphanelerin aktif olarak çalıştığı, burada sikke kestirmeye devam eden Çağatay hanlarının faaliyetlerinden anlaşılmaktadır⁵⁰.

Almalık'ın Timur döneminden sonra ekonomik açıdan önemini kaybetmesi, bilhassa Timur'un yaptığı yol güzergâhlarındaki değişiklikten kaynaklanmaktadır. Prawdin bu durumu açıklarken Maverâünnehr'i merkez alan ve o bölgeyi canlandırmaya yönelik hareket eden Timur'un, Karadeniz'den Çin'e giden yolu artık Maverâünnehir üzerinden işlek hale getirdiğini ifade eder. Burada artık Tebriz İlhanlılar dönemindeki Bağdat'ın konumuna ulaşmıştır. Nitekim bu yol değişikliği ile Saray, Ürgenç ve Almalık hattı adeta yok olmuş, Timur tüm ticari koşulları değiştirmiştir⁵¹.

DİNİ YAPI

Almalık ve çevresinin tarih öncesi dönemlerde Wusunların yaşam alanı olduğu bilinmektedir. Bu noktada konar-göçer bir yaşam tarzına sahip olan Wusunlar, Hunların hâkimiyetine girmiş ve onlardan etkilenmişlerdir⁵². Wusunların Hun kültür çevresi içerisinde inanç sistemleri hakkında elde kesin bilgiler bulunmamaktadır. Ancak Wusunları konar göçer yaşamları, Hunlarla aynı özelliklerde olmaları ve ahiret inançlarının olduğunu gösteren mezar kalıntılarının varlığı onların Gök Tanrı inancına sahip olabilecekleri düşüncesini güçlendirmektedir⁵³. Ayrıca bölge İpek Yolu üzerindeki etkinliklerinden dolayı Soğdluların da önemli ölçüde yer aldığı bir güzergâhtı ve Soğdıkların dini ise Zerdüştlüktü. Yine bölge doğal

⁴⁹ Davidovich E. A., *Denezhnoe khozyaystvo Sredney Azii posle mongol'skogo zavoevaniya i reforma Mas'ud-beka (XIII v.)*, 37-47. Almalık'ta darp edilen sikkeler üzerine bkz. Oliver E. E., "The coins of Chaghatai Mughals", 8-16; Zambaur von Eduard, *Die Münzprägungen des Islams. Zeitlich und Örtlich Geordnet*, 1:52; Davidovich E. A., *Denezhnoe khozyaystvo Sredney Azii posle mongol'skogo zavoevaniya i reforma Mas'ud-beka (XIII v.)*, 38, 54, 57, 58, vd.; Nyamaa Badarch, *The Coins of Mongol Empire and Clan Tamgha of Khans (XIII-XIV)*, 62, 73, 79, 171, 174, 179, 180.

⁵⁰ Zambaur von Eduard, *Die Münzprägungen des Islams. Zeitlich und Örtlich Geordnet*, 1:52; Nyamaa Badarch, *The Coins of Mongol Empire and Clan Tamgha of Khans (XIII-XIV)*, 79.

⁵¹ Jamaluddin, "Samarqand as the First City in the World Under Timur", 860; Prawdin, *The Mongol Empire its Rise and Legacy*, 475.

⁵² Ögel, "Çin Kaynaklarına Göre Wu-sun'lar ve Siyasi Sınırları Hakkında Bazı Problemler", 260; Wusunlar, 51.

⁵³ Yıldırım ve Navruz, "Tarih Ve Kültür Bakimından Wusunlar Ve Onlardan Kalan Maddi Kültür Yadigarları", 28.

olarak Budizm etkisindeydi ve Gök Tanrı inancından sonra en yaygın dindi. Bu doğrultuda Ak-Beşim’de (Suyab) Budist tapınaklarına rastlanılmıştır⁵⁴.

Türkistan coğrafyasında Hristiyanlığın en eski izleri VIII. yüzyıla kadar takip edilmektedir⁵⁵. Suyab (Ak-Beşim)’da yapılan kazılar neticesinde iki kilise tespit edilmiştir. Arkeolojik veriler ışığında yapılan değerlendirmelerde IX ve X. yüzyıllarda Maverâünnehir’deki Hristiyan yayılımı Arap ilerleyişinin Orta Asya’daki durumuna bağlı olarak durma noktasına kadar gelmiştir⁵⁶. Ancak Türk Hakanlığı döneminde bu durum değişmiş ve etki alanı içerisinde Almalık’ın da olduğu Yedisu bölgesinde Hristiyanlık yeniden gelişmeye başlamıştır⁵⁷. Maverâünnehr’in tamamına yayılmaya başlayan Hristiyanlık Çağatay Hanlığı döneminde de varlığını sürdürmüştür.

Hristiyanlığa dair Orta Çağ dönemi en eski kayıtlar seyahatnamelerden elde edilmektedir. Bu doğrultuda 1219 yılında Taoist keşiş Ch’ang Ch’un Cengiz Han’ın yanına gitmek için yola çıkar, Tanrı Dağlarının güneyinde ve Tarım Havzası’nın kuzeyinde Lun-t’ai’ye geldiğinde burada kendisini Nasturi Hristiyan Tarsa lideri karşılar⁵⁸. Bölgedeki Nasturiler hakkında bahseden diğer bir seyyah Polonyalı Benedict’tir⁵⁹. Aynı şekilde Rubrucklu Wilhelm, Kayalık bölgesindeki Uygurlar’dan bahsederken burada Hristiyan ve Müslüman halkın birlikte yaşadığını ve Hristiyanlarla konuştuğunu aktarır⁶⁰. Marco Polo ve diğer seyyahlar ise Yedisu bölgesinden geçmedikleri için bu bölge hakkında bilgi vermezler.

Çağatay Hanlığı’nın son dönemine yönelik bilgiler Hristiyanlığın Almalık’taki varlığını açıklamak için oldukça önemlidir. Tarmaşirin Han’ın öldürülmesinden sonra Çengşi Han döneminde Hristiyanların faaliyetleri onun sayesinde artmıştır⁶¹. Aslında Çengşi’nin Budist olduğu ve her camiye putlar yerleştirdiği ve birçok Budist tapınağı inşa ettirdiği yönünde kaynaklarda bilgiler de mevcuttur⁶². Ancak 1334 yılında Hanbalık piskoposluğuna atanan Minor Tarikatı keşişlerinden Nicholas ile Çengşi Almalık’ta görüşmüştür. Han, Hristiyan keşişlerine özgürce vaaz verme, kiliseleri onarma ve hatta yeniden kilise inşa etme yetkisi vermiştir⁶³. Bununla da kalmayan Çengşi oğlunu vaftiz ettirmiş ve Hristiyan misyonerleri desteklemiştir. Almalık’taki bu gelişmeler sonucunda Papalık’tan Çengşi’ye mektup gelmiş ve

⁵⁴ Demir, *Türgiş Devleti*, 284.

⁵⁵ Jackson, *Moğollar ve İslâm Dünyası Fetihten İhtidâya*, 92.

⁵⁶ Klein, “A Christian Heritage on the Northern Silk Road: Archaeological and Epigraphic Evidence of Christianity in Kyrgyzstan”, 86-89; Dickens, “Dickens, M. (2009). Syriac Gravestones in the Tashkent History Museum”, 19.

⁵⁷ Dickens, “Dickens, M. (2009). Syriac Gravestones in the Tashkent History Museum”, 20.

⁵⁸ Ch’ang Ch’un ve Hasgüçmen, *Cengiz Han’ın Ölümsüzlük Arayışı Taoist Simyacı Bir Keşişin Türkistan Seyahatnamesi (1221-1224)*, 169.

⁵⁹ Dawson, *Mission to Asia Narratives and Letters of the Franciscan Missionaries in Mongolia and China in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*, 81.

⁶⁰ Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi 13. Yüzyılda Avrupa’dan Orta Asya’ya Yolculuk*, 97-98.

⁶¹ Barthold ve Minorskiy, *Four Studies on History of Central Asia*, 1:134.

⁶² Natanzî, *Müntehabü’t-Tevârih-i Mu’înî (İskender Anonimi)*, 121.

⁶³ Jackson, *Moğollar ve İslâm Dünyası Fetihten İhtidâya*, 521.

Papa mektubunda ona “Minor rahiplerinin büyük dostu ve velinimet” diye hitap etmiştir. Bu ilişkiler, sonrasında da devam etmiş Papa, Çengşi’nin elçilerini Vatikan’a davet etmiştir. Bunun üzerine Vatikan’a gelen Çengşi’nin müşavirleri Carasmon ve Johanan, Papa tarafından taltif edilerek, Hristiyanlara yaptıklarından dolayı Çengşi’ye teşekkürlerini sunmuştur⁶⁴. Fakat Çengşi Han müşavirler döndüğünde öldüğü için Papa’nın mesajları ona ulaşmamıştır. Yine Çengşi döneminde İskenderiyeli Rahip Francis’in, Han’ın hastalığı üzerine onu dualarla iyileştirmeye çalıştığı ve onun minnettarlığını kazandığı bilinmektedir. Aynı rahip ayrıca Çengşi Han’ın vaftiz edilen oğlunun eğitiminden de sorumlu kişi olarak görev yapmıştır⁶⁵.

Almalık’taki Hristiyan Katolik varlığı ve XIV. yüzyılda buradaki durumu hakkında bilgi veren diğer bir misyoner Vittorialı Pascal’dır. Pascal, Avignon’dan yola çıkmış ve uzun bir yolculuktan sonra Saray şehrine daha sonra Çağatay ülkesine gelmiştir⁶⁶. Pascal yolda ve Almalık’ta yaşadıklarını 1338 yılında Vittoria Manastırı’na gönderdiği Latince mektubunda aktarmaktadır⁶⁷. O, yolda çok ıstıraplar çektiğini ve Tatarların ülkesinde Müslüman din adamlarıyla tartıştığını, daha sonra kendisinin Müslüman olmasını istediklerini olmayınca da ona eziyet edildiğini aktarır⁶⁸. Pascal, Armalec dediği Almalık’a geldiğinde ise burada yerleşmiş olan Fransisken rahipleri ile buluştuğunu ifade eder⁶⁹. Daha sonra 1338’de Vittorialı Pascal, altı Fransisken rahibi ile birlikte burada öldürülür. Nitekim Marignollili John Almalık’ta olanlar hakkında ilk bilgileri verir;

“Tatarya’nın Orta İmparatorluğu’ndaki Armalec şehrinde 1340 yılında aşağıdaki azınlıklar inançları yüzünden çok acı çektiler. Bunlar Armalec piskoposu Rahip Richard, İskenderiyeli Rahip Francis, İspanyalı Rahip Pascal, İskenderiyeli Rahip Lawrence, Provenceli Rahip Peter, Hindistanlı Usta John ve bir tüccar olan Cenevizli William de Mutina idi. Bu kişiler, o imparatorlukta, o zaman tahtta olan imparator tarafından çok iyi muamele görmüştü. Gerçekten de o (Çağatay Hanı) İskenderiyeli Rahip Francis tarafından fiziki tedaviden ziyade dua ile hastalığından kurtulmuştu. Bu nedenle imparator, Rahip Francis’i babası ve doktoru olarak adlandırdı. Ve öyle oldu ki imparator, kardeşlere topraklar, ayrıcalıklar, vaaz etme konusunda tam yetki ve hatta o zaman yedi yaşında olan kendi oğlunu vaftiz etmesi için onlara izin verdi. Böylece oğlunun adı John oldu. Ancak Tanrı’nın izniyle imparator, bir av törenine giderken zehirlendi ve dört oğlu da öldürüldü. Sonra imparatorluk, adı Alisolda olan, kraliyet ailesinden bir Sarazen olan ve bir şahincinin kötü bir adamı tarafından ele geçirildi. Ve kardeşler

⁶⁴ Golubovich, *Biblioteca Bio-Bibliografica Della Terra Santa E Dell’oriente Francescano (1333-1345)*, 4:252-53.

⁶⁵ Golubovich, 4:272-73, 297; Yule, *Cathay and the Way Thither Being A Collection of Medieval Notices of China*, 1916, 3:186-87.

⁶⁶ Misyonerlik faaliyetleri için bkz. Ryan, “Preaching Christianity Along the Silk Road: Missionary Outposts in the Tartar ‘Middle Kingdom’ in the Fourteenth Century”, 350-73.

⁶⁷ Yule, *Cathay and Way Thither Being a Collection of Medieval Notices of China*, 1:231-37.

⁶⁸ Yule, 1:232-36.

⁶⁹ Golubovich, *Biblioteca Bio-Bibliografica Della Terra Santa E Dell’oriente Francescano (1333-1345)*, 4:147-48; Guéret-Laferté, “Pascal of Vitoria”, 914-17.

vaazlarıyla pek çok insanı imana getirdikleri için, bu yeni imparator tüm Hristiyanların Sarazen yapılmasını ve emre itaat etmeyenlerin öldürülmesini emretti. Ve böylece, yukarıda bahsedilen kardeşler bu emre uymayınca bağlandılar ve hepsi öfkeli bir kalabalık tarafından sürüklenerek, bıçaklanıp kesilerek sakatlandılar ve sonunda Rabb'e mübarek bir göç ettiler. Fakat sözü geçen imparator, çok geçmeden öldürüldü ve evi yangında yok oldu⁷⁰." Marignolli John daha sonra Müslümanların yıktığı kiliseyi yeniden inşa etme fırsatını bulur ve burada pek çok kişiyi vaftiz ederler⁷¹.

Orta Çağ'da Hristiyanlığın Orta Asya'da nasıl teşkilatlandığına dair kısmi bilgiler ve metropolitler hakkında malumatlar çeşitli Arapça ve Süryanice kaynaklarda mevcuttur⁷². Bu bölgenin en eski ve yerleşmiş olan metropoliti Semerkand'daydı ve etki alanının Fergana'ya kadar uzandığı bilinmekteydi⁷³. Kaynaklardaki bilgileri farklı şekillerde değerlendiren uzmanlara göre Alamlık da önemli bir metropoldü⁷⁴. Ryan, Almalık'ın Hristiyanlar için bir idari merkez olduğunu ve gelişen misyoner faaliyetlerinde burasının misyoner ağı içerisine dâhil edilmemiş olmasının düşünülemeyeceğini ifade etmektedir⁷⁵. Buna göre Turfan'daki Hristiyanların Almalık piskoposluğuna tabii oldukları düşünülmektedir⁷⁶. Şehrin bilinen ilk piskoposu 1328'de Almalık'tan kaçmak zorunda kalan ve Avrupa'da ölen Grassis'li Carlino idi⁷⁷. Carlino'dan sonra bölgeye atanan piskoposlar takip edilememekle beraber 1338 yılında buraya atanan ve 1339 yılında öldürülen Burgonyalı Richard da Almalık'ta görev yapmıştır⁷⁸.

Hristiyanlığın yayıldığı önemli bölgelerden biri olan Yedi Su/Semireçi'de, IX-XIV. yüzyıllar arasında çok sayıda Hristiyan mezar taşları bulunmuştur. Bölgede 1885 yılından itibaren

⁷⁰ Yule, *Cathay and Way Thither Being a Collection of Medieval Notices of China*, 1:186-87; Golubovich, *Biblioteca Bio-Bibliografica Della Terra Santa E Dell'oriente Francese (1333-1345)*, 4:272-73; Golubovich, 4:297.

⁷¹ Golubovich, *Biblioteca Bio-Bibliografica Della Terra Santa E Dell'oriente Francese (1333-1345)*, 4:263; Guéret-Laferté, "Pascal of Vitoria", 914; Rachewiltz, *Papal Envoys to the Great Khans*, 192; Kural, *Asya'ya Yolculuklar Hristiyan Dünyası ve Moğollar Dinî İdealler ve Politik Kaygılar*, 86.

⁷² Dickens, "Dickens, M. (2009). Syriac Gravestones in the Tashkent History Museum", 21; Mingana, "The Early Spread of Christianity in Central Asia and the Far East: A New Document", 328-29.

⁷³ Dickens, "Dickens, M. (2009). Syriac Gravestones in the Tashkent History Museum", 22.

⁷⁴ Dauvillier, "Les Provinces Chaldéennes 'de l'Extérieur au Moyen Age", 305-6; Sachau, "Zur Ausbreitung des Christentums in Asien", 22; Roux, "La Tolérance Religieuse Dans Les Empires Turco-Mongols", 137.

⁷⁵ Ryan, "Preaching Christianity Along the Silk Road: Missionary Outposts in the Tartar 'Middle Kingdom' in the Fourteenth Century", 371.

⁷⁶ 13. Yüzyılın ikinci yarısında Hami'de bir piskoposun görev yaptığı bilinmektedir. Bu doğrultuda Hage, Turfan Hristiyanlarının Hami'ye veya Almalık'a bağlı olabileceğini ifade etmektedir. Hage, *Syriac Christianity in the East*, 45; Dauvillier, "Les Provinces Chaldéennes 'de l'Extérieur au Moyen Age", 305.

⁷⁷ Golubovich, *Biblioteca Bio-Bibliografica della Terra Santa e Dell'Oriente Francese (1300-1332)*, 3:343.

⁷⁸ Golubovich, *Biblioteca Bio-Bibliografica Della Terra Santa E Dell'oriente Francese (1333-1345)*, 4:252-53; Ryan, "Preaching Christianity Along the Silk Road: Missionary Outposts in the Tartar 'Middle Kingdom' in the Fourteenth Century", 365; Dawson, *Mission to Asia Narratives and Letters of the Franciscan Missionaries in Mongolia and China in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*, 34.

yapılan kazılarda Türkçe ve Süryanice yazılmış mezar taşları tespit edilmiştir⁷⁹. Almalık bölgesinde 1902 yılında başlayan keşiflerle mezar taşları bulunmuştur. Bu taşlar Pavel Koovstsov tarafından incelenmiş ve onun çalışmaları temel alınarak sonrasında pek çok araştırma yapılmıştır⁸⁰. Kazılarda elde edilen bulgular ve daha sonraki keşifler neticesinde kalıntıların bir kısmı Ermitaj Müzesi'ne götürülmüştür. Yine Almalık mezar taşları İngiltere, Finlandiya ve Fransa'daki çeşitli müze, koleksiyon ve üniversitelerde yer almaktadır⁸¹. Almalık'ın Nasturiliğin merkezi olduğunu kanıtlayan en önemli unsur da işte bu mezar taşlarıdır. Nitekim bu taşların çoğu Süryanicedir, ancak Türkçe yazılan mezarlarda bulunmaktadır⁸². Almalık'taki en erken tarihli mezar taşı 1200/1201 yılına aittir⁸³.

Orta Asya'da Hristiyanlığın güçlenmesinde Moğolların kurduğu düzen ve onların İpek Yolu'nun güvenliğini teminat altına almaları büyük etken olmuştur. Doğu Süryani Kilisesi'nin gelişimi Çağatay Hanlığı zamanında da devam etti ve XIII-XIV. yüzyıllar bu kilisenin en parlak dönemleri oldu. Ancak İlhanlıların İslam'ı kabulü, farklı bölgelerdeki Moğol gücünün zayıflamaya başlaması ve böylece yol güvenliklerinin azalması, veba salgını, Hristiyanların çok geniş alanlara yayılmış misyonerlik ağlarını idare etmede güçlükler yaşaması ve Timur'un fetihleri gibi nedenlerle Hristiyanlık bu bölgelerde artık gerilemeye başlamıştır⁸⁴.

Müslümanların bölgedeki ilk varlığı hakkında kaynaklarda mahdut bilgiler bulunmaktadır. Emevi Arapların Türkistan'daki faaliyetleri Türgiş Devleti öncesinde korkuya sebep olduğu için bölge halkı direnç göstermişti ve Arapları bu coğrafyadan atmak için onlarla defalarca savaş yapmışlardı⁸⁵. Kâşgarî'ye göre Türk ülkesinin Ceyhun'u olan İla (İli) Nehri kıyısı boyunca Yağma, Tuhsi ve Çigil boyları sakindi ve burası Türk kavmi sahası içindeydi⁸⁶. Bu doğrultuda bölge Karluk, Yağma, Çigil ve Ezgiş boylarının Ceyhun'a kadar yaşadıkları ve siyasi olaylara karıştıkları saha konumundaydı⁸⁷. Nitekim İslam kaynakları Karluk ülkesini İslam'ın doğusunda ve Abbasilerin en büyük rakipleri olarak tarif etmektedirler. Buna göre Karluk sahası Maverâünnehir sınırlarından Fergâna'nın en uç hatlarına kadar olan bölgelerde, İsficâb'dan Tarâz ve Kimek topraklarına, doğuda ise Tibet, Toguzguz ve Yağmaların

⁷⁹ Mingana, "The Early Spread of Christianity in Central Asia and the Far East: A New Document", 334; Gillman ve Klimkeit, *Christians in Asia Before 1500*, 230; Stewart, *Nestorian Missionary Enterprise the Story of a Church on Fire*, 202.

⁸⁰ Mingana, "The Early Spread of Christianity in Central Asia and the Far East: A New Document", 335; Stewart, *Nestorian Missionary Enterprise the Story of a Church on Fire*, 202.

⁸¹ Tallgren, "The Mannerheim Archaeological Collection from Eastern Turkestan", 42-44.

⁸² Gillman ve Klimkeit, *Christians in Asia Before 1500*, 232.

⁸³ Dickens, "Dickens, M. (2009). Syriac Gravestones in the Tashkent History Museum", 18.

⁸⁴ Ryan, "Preaching Christianity Along the Silk Road: Missionary Outposts in the Tartar 'Middle Kingdom' in the Fourteenth Century", 359-61; Stewart, *Nestorian Missionary Enterprise the Story of a Church on Fire*, 212; Hage, *Syriac Christianity in the East*, 18-21; Gillman ve Klimkeit, *Christians in Asia Before 1500*, 236; Dickens, "Dickens, M. (2009). Syriac Gravestones in the Tashkent History Museum", 18; Green, "Dört Kara Ölüm", 1220.

⁸⁵ Demir, *Türgiş Devleti*, 283.

⁸⁶ *Divânü Lugâti't Türk*, 280; Gömeç, "Divanü Lûgat-İt-Türk'de Geçen Yer Adları", 24-25.

⁸⁷ Hunkan, *Türk Hakanlığı (Karahanlılar) Kuruluş-Gelişme-Çöküş (766-1212)*, 93.

yaşadıkları sahalara kadar uzanmaktaydı⁸⁸. Barthold'a göre de Kara Hitayların ortaya çıktığı dönemde Balasagun'nun kuzeyinde bir Müslüman ülkesi bulunmamaktaydı, ancak Müslüman olmayan ülkelerde İslam'ın yayılışı -Moğollar dönemine göre az olmakla beraber- artmaktaydı⁸⁹.

Almalık'ta Müslümanların varlığı hakkındaki ilk bilgiler yine seyyahların notlarından elde edilmektedir ve Müslümanlarla Çinlilerin burada birlikte yaşadıkları görülmektedir⁹⁰. Nitekim ticari faaliyetler noktasında Orta Çağ'ın bu İpek Yolu üzerindeki aktif pazar şehri bu yönüyle farklı dini zümreleri bir araya getirmektedir. İslam'ın bölgedeki yayılış süreci hakkında seyyahların verdiği malumatlar doğrultusunda takip edilen bilgiler, Moğolların batıya yönelişi ile birlikte siyasal meseleler üzerinden takip edilmeye başlanır. Bu noktada Küçlüg'ün Kayalık ve Almalık'taki baskı politikası inanç temelli olur ve dönemin siyasi yöneticileri Küçlüg'e karşı direnişe başlar. Cüveynî'nin Kaşgar, Hoten ve ötesinde Küçlüg'ün faaliyetlerini aktardığı bilgilerde din değiştirmeye zorlama vardır. Nitekim Kayalık hâkimi Arslan Han ve Almalık yöneticisi Ozar'ın direnişi bu noktada oldukça önemlidir. Küçlüg bölge halkını ya Hristiyan ya da Budist olmaya zorlarken alternatif tek din olan İslamiyet'ten ihtida etmelerini istemektedir. Gür Han'ın Hoten Seferi için yardım talebine karşı olumsuz tavır takınıp ve Müslümanları koruyan Arslan Han'ın bu tavrı onun sonunu hazırlamıştır⁹¹. Almalık ve Fulad hâkimi olan Ozar ise yukarıda anlatıldığı üzere Kara Hitay ve Küçlüg baskısına karşı mücadele ederek dönemin dengeleri doğrultusunda Moğolları tercih etmiştir⁹². Netice itibarıyla Karluk topluluklarının yaşadığı sahada Küçlüg'ün dini ve siyasi baskılarına karşı Müslüman yöneticiler -Barthold'un da⁹³ ifade ettiği gibi Almalık hanı Müslümandı- direniş göstermiş ve İslam'ın bölgedeki varlığını korumuşlardır.

Çağatay Hanlığı döneminde İslamiyet'in durumu hakkında kaynaklarda çok az bilgi bulunmaktadır. Ancak Çağatay döneminden itibaren eldeki bilgiler yine de bu dönemdeki İslam'a bakış açısı hakkında bilgi vermektedir. Çağatay Han Yasa'nın koruyucusu ve uygulayıcısı olarak tüm dinlere karşı belli bir çerçeve üzerinden bakmaktaydı ki İslamiyet özelinde de bu durum aynıydı. Bu doğrultuda Çağatay Han zamanında ülkede Müslümanlar kurban kesimi, nehirlerde abdest alımı gibi konularda yasaklarla karşılaştılar⁹⁴. Fakat Çağatay Han'ın İslamiyet'e karşı özel bir düşmanlığı olmamakla birlikte, en yakın adamlarından biri olan Habeş Amid bir Müslümandı⁹⁵. Öte yandan Mübarek Şah, Çağataylılarda Müslümanlığı kabul eden ilk hükümdardır, ancak kısa süre içerisinde Barak tarafından tahttan indirilmiştir.

⁸⁸ Hunkan, 77.

⁸⁹ Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, 108.

⁹⁰ Schutler, *Türkistan Notes of a Journey in Russian Türkistan, Khokand, Bukhara, and Kuldja*, 1:399.

⁹¹ Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, 1988, 1:132.

⁹² Cüveynî, 1:124.

⁹³ Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, 109.

⁹⁴ el-Cûzcânî, *Tabakât-I Nâsirî. Moğol İstilasına Dair Kayıtlar*, 124.

⁹⁵ Barthold ve Minorskiy, *Four Studies on History of Central Asia*, 1:45-46.

Barak Han'ın ise vefatından hemen önce Müslüman olduğu ve Gıyaseddin ismini aldığı bilgisi mevcut olsa da o, Moğol adetlerine göre gömülmüştür. Nihayetinde bu iki Han'ın da Müslümanlık için siyasi kararlar aldığı görülmemektedir⁹⁶. Çağataylılarda diğer Müslüman olduğu bilinen hükümdar ise Naliku (Taligu)'dur. Naliku, Dua soyuna yönelik politikaları ve komutanları Müslüman olmaya zorlaması gibi sebeplerle öldürülmüştür⁹⁷. Kebek Han ise İslamiyet'i kabul etmese de adil bir hükümdar olarak Müslümanlar tarafından kabul edilmekteydi⁹⁸ ve onun mezarı üzerine İslami tarzda bir türbe yapıldı⁹⁹.

Çağatay Hanlığında Barak'dan sonra Tarmaşirin Han'a kadar geçen elli yıldan fazla zaman zarfında İslamiyet hanedan içerisinde çok büyük bir hâmi bulamamıştır. Tarmaşirin ise İslam'ı bölgede yaymak için büyük çaba sarf etmiştir¹⁰⁰. Onun dönemine bakıldığı zaman askerlerini İslam'a davet ettiği, komutanlarından Müslüman olanları olmayanlara tercih ettiği, beş vakit namazın halka açık bir şekilde kılınmasını emrettiği gibi faaliyetlerde bulunduğu görülür¹⁰¹. Tarmaşirin'den sonra Hristiyan ve Yahudilerin mabetlerini yapmalarına izin verildiğine göre Tarmaşirin zamanında bu din mensuplarının faaliyetlerinin kısıtlandığını düşünülmektedir. Fakat Tarmaşirin'in İslamiyeti kabulü ve yaymaya çalışması Moğollar arasında büyük bir etki yapmamıştır. Ancak yine de onu Müslümanlarla yakınlaştırmıştır¹⁰². Tarmaşirin'in İslam'ı kabulü ve Cengiz Han Yasası'nı askıya alması neticesinde devlet içinde muhalefet oluşmuş ve hatta kurultayın toplanmamasından dolayı Çağatay başkenti olan Almalık'a hanedan üyeleri ve soylular gitmemişlerdir. Nitekim onların Çağatay Hanı'nı tahttan indirme yetkisi vardı ancak, bunun için Yasa'nın yürürlükte olması ve kurultayın toplanması gerekmektedir¹⁰³.

Çağatay Hanlığı'nda görülen son ihtida Tuğluk Timur Han'ın İslamiyet'i kabulüdür. Tuğluk Han'ın Müslümanlığı Timur vakayinamelerine yansımıştır. Doğu Çağatay Hanlığı'nın bu hükümdarı Moğol askerlerinin Müslümanlaştırılması da dahil olmak üzere siyasi ve toplumsal olarak meşruiyet arayışı üzerinden bir faaliyette bulunduğu anlaşılmaktadır. *Tarih-i Reşidi*, onun Cengizli soyundan olduğuna dair çelişkileri bertaraf etmek ve İslamiyet'i kabul ile siyasi ittifak alanını genişletme çabası içinde olduğunu ifade etmektedir¹⁰⁴. Netice itibarıyla Tuğluk

⁹⁶ Biran, "The Chaghadaid and Islam: The Conversion of Tarmashirin Khan (1331-34)", 750; DeWeese, "Islamization in the Mongol Empire", 130.

⁹⁷ Örs, "Tarih-i Olcaytu (İnceleme ve Çeviri)", 180-81; Vassâf, *Tahrîr-i Târih-i Vassâf*, 336; Barthold ve Minorskiy, *Four Studies on History of Central Asia*, 1:131-32; DeWeese, "Islamization in the Mongol Empire", 130.

⁹⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1:531.

⁹⁹ Barthold ve Minorskiy, *Four Studies on History of Central Asia*, 1:51-52.

¹⁰⁰ el-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım Mesâlikü'l Ebsâr*, 89.

¹⁰¹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1:532-33; el-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım Mesâlikü'l Ebsâr*, 89.

¹⁰² Biran, "The Chaghadaid and Islam: The Conversion of Tarmashirin Khan (1331-34)", 748.

¹⁰³ Biran, 749.

¹⁰⁴ DeWeese, "Islamization in the Mongol Empire", 132; Duğlat, *Tarih-i Reşidi*, 173-74.

Timur, hanlığın batı kanadında meşruiyet kazanmak için Tarım Havzası'nın Müslüman alt yapısını kullandı ve göçebe ve yerleşik Müslüman unsurları birleştirmeye çalıştı¹⁰⁵.

Çağatay Hanlığı'nın başkenti olan Almalık ve çevresinde bu döneme dair Kara Hülegü ve Algu'nun mezarlarının burada olduğu bilinmektedir¹⁰⁶. Ancak Almalık şehrinin bugün eldeki tek İslami yapısı olan Tuğluk Timur Türbesi, dönemin sanatsal özelliklerini barındırması ve İslam medeniyetinin izlerini yansıtması bakımından oldukça önemlidir. Türbe, Kazakistan ve Sincan arasındaki Kargas kasabasının 5 km. kuzeydoğusundadır¹⁰⁷. Türbe hakkında bilgi veren Mirza Haydar, “bu bargah bir usta dokumacının (şârbaf) işidir” yazısından dolayı türbenin ustasının Iraklı olduğunu aktarır, çünkü dokumacılara Irak'ta Şârbaf denilmekte olduğunu ifade eder. Mirza Haydar türbenin yüksek ve süslü kubbesiyle Almalık'ın refah seviyesinin izlerini yansıttığını söyler. Nihayetinde ona göre türbenin üstündeki tarih 760 küsürdür¹⁰⁸. Türbenin tarihi hakkında ise farklı görüşler olmakla birlikte O'Kane, kitabenin kötü durumda olmasına rağmen elif, ha ve dal harflerinin okunduğunu, bunun da 771 olması gerektiğini ifade eder. Türbe, Tuğluk Timur'un ölümünden sonra eşi Tini Hatun tarafından yaptırıldığına göre ve Tuğluk Timur'un 764 veya 765 yılında öldüğüne göre tarihin 771 olması muhtemeldir. Nitekim bu kadar küçük bir türbenin üç dört yıl kadar sürmesi mümkün değilse de Tuğluk Timur'un ölümünden sonra çıkan isyan sürecinin bunda etkili olduğu düşünülmektedir¹⁰⁹.

Türbenin giriş kısmı beyaz, turkuaz ve koyu manganaz rengindedir. Diğer kısımlarının çoğu sıva ile kaplıdır¹¹⁰. Yapı 7.7 m yüksekliğinde, 6 m genişliğinde ve 15.8 m uzunluğundadır¹¹¹. Türbenin giriş kapısının kanatlarında Arapça methiyeler ve ayetler bulunmaktadır. Kubbe odası olarak adlandırılan odada Tuğluk Timur Han'ın babası ve oğlunun adına dikilmiş olan bir mezar taşı vardır. Ayrıca türbenin içinde küçük odalar da mevcuttur ve bunlar muhtemelen türbeyi ziyaret eden aile üyeleri ve sufilerin geçici olarak konaklamaları için kullanıldığı düşünülmektedir. Yapı, Batı Çağataylı türbelerini andırmakta olup, çini işçiliği yüksek kalitededir¹¹². Böylesi bir yapının Çağataylı hanedanından bir kadın tarafından yaptırılması dönemin sosyal ve kültürel durumunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

SONUÇ

¹⁰⁵ Hodong, “The Early History of the Moghul Nomads: The Legacy of the Chaghatai Khanate”, 302; Biran, “Culture and Cross-Cultural Contacts in the Chaghataid Realm: 1220-1370: Some Preliminary Notes”, 39.

¹⁰⁶ Natanzi, *Müntehabü't-Tevârih-i Mu'îni (İskender Anonimi)*, 115; Jamal al-Karşi, *al-Mulhakat bi-s-surah-İstoriya Kazahctana v Persidskih İstoçnikah*, 1:132.

¹⁰⁷ O'Kane, “Chaghatai Architecture and the Tomb of Tughluq Temür at Almalik”, 286.

¹⁰⁸ Duğlat, *Tarih-i Reşidî*, 536.

¹⁰⁹ O'Kane, “Chaghatai Architecture and the Tomb of Tughluq Temür at Almalik”, 285.

¹¹⁰ O'Kane, 277-78.

¹¹¹ Biran, “Rulers and City Life in Mongol Central Asia (1220-1370)”, 274.

¹¹² O'Kane, “Chaghatai Architecture and the Tomb of Tughluq Temür at Almalik”, 285; Yingsheng, “Urban Development and Architecture, Part Three: Eastern Central Asia”, 585.

Bugün Kulca'nın kuzeybatısında yer alan ve bir dönem İpek Yol'u güzergahında önemli bir uğrak şehri olan Almalık'ın Sakalardan itibaren takip edilen tarihsel süreci ile Timur dönemine kadar aktif bir merkez olduğu görülmektedir. İsmi bölgede yetişen elma ağaçlarından alan şehir, coğrafi özelliklerinin de vermiş olduğu avantajlarla yerleşik hayata uygundu ve bu yüzden ticari faaliyetlerin yanı sıra bölgenin üretim yapan şehirlerinden biriydi. Wu-sun'ların bölgeye hakimiyeti üzerinden Hun etkisinin görüldüğü şehirde Türklerin sosyal ve kültürel izleri Orta Çağ'da baskın bir şekilde izlenmektedir. Ancak Moğol dönemi şehrin altın çağının yaşandığı süreç olmuştur ki Cengiz Han'dan başlayarak Çağataylıların sonuna kadar bu durum devam etmiştir.

Yol güzergâhlarında yer almasından dolayı batıya giden Çinli ve Moğol dünyasına giden batılı seyyahlar muhakkak şehirle ilgili bilgi vermişlerdir. Şehrin siyasi yapısını da etkileyen bu durum Cengiz Han'ın batıya yönelişinin ilk hamlesi olması bakımından da ayrıca önemlidir. Nitekim Küçlög üzerinden Moğolların batıya ilk müdahaleleri Almalık şehrinin yöneticisi olan Ozar üzerinden olmuştur. Bu olaydan sonra batıda ilk sadık müttefikini bulan Cengiz Han, Almalık üzerinden Kara Hitay ve Batı İslam dünyası ilişkilerini geliştirmiştir. Bu doğrultuda şehir Moğolların her dönem batıya açılan kapısı olmuş, Ogeday, Mögke ve Çağatay Hanlığı dönemlerinde bu pozisyonunu korumuştur. Cengiz Han ile birlikte Almalık'ın bu rolü Moğol Devleti'nin adeta temel dayanağı görevi gören oğlu Çağtay'a bu şehrin verilmesiyle artarak devam etmiştir. Nitekim Çağatay göçebe Moğol yaşam tarzının şehrin ticari ve kültürel yapısına tahribini önlemek adına şehrin yakınında otağını kurmuş ve bölgeyi başkent konumuna getirmiştir. Nitekim Çağataylılar için Almalık kutsal mekân olarak algılanmış "Uluğ ev" mahiyetinde kurultay merkezi olarak kullanılmıştır. Siyasi veçhesiyle böyle bir etkinliğe ulaşan Almalık, Orta Çağ'ın en gözde şehirlerinden bir haline gelişmiştir.

Almalık'ın bu siyasi ehemmiyeti, sosyal ve ekonomik hayatının da gelişimine katkı sağlamıştır. Moğolların bilhassa ticari faaliyetlerdeki kurumsallaşma sürecinde ve bölgesel barış dönemlerinde bu etki gözlenmekte olup, müreffeh bir yaşam alanı olan Almalık kültürel geçişliliğin de yaşandığı bir yer haline gelmiştir. Nitekim kaynakların verdiği bilgiler bölgede Çinli, Müslüman ve daha birçok göçebe unsurun bir arada yaşadığını aktarmaktadır. Bu minvalde şehirde Hristiyan, Müslüman ve Budist dinlerinin birlikte yer aldığı ve dönem dönem bunların etki alanlarının genişleyip daraldığı bilinmektedir. Ayrıca zaten eski dönemlerden itibaren takip edilen konar-göçer etkisi ise bölgede her daim halkın kültürel yaşamına zenginlik katmayı sürdürmüştür.

Almalık şehrinin Orta Çağ'daki bu konumu Timur döneminden sonra yol güzergahlarının değişmesi ile birlikte önemini kaybetmiş ve daha sonra kabileler arasındaki savaşlarda tahrip olmuştur. Bugün harabe halinde olan şehirde başta Rus araştırmacılar olmak üzere birçok arkeolojik çalışmalar yapılmaktadır. Buna rağmen Almalık'ın tarihsel ve kültürel yapısı hala yeterince ortaya çıkarılamamıştır. Nitekim Uygur, Türgiş ve Karluk izlerinin Orta Çağ boyunca

takip edilebileceği bu şehrin mirası Türk tarihi açısından oldukça önemli olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Agacanov, S.G. *Oğuzlar*. İstanbul: Selenge Yayınları, 2013.
- Alican, Moğollar. *Tarihin Kara Yazısı Moğollar*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.
- Allsen, Thomas T. “The Yüan Dynasty and the Uighurs of Turfan in the 13th Century”. İçinde *China Among Equals: The Middle Kingdom and Its Neighbours, 10th-14th Century*, editör Morris Rossabi, 243-80. London: University of California Press, 1983.
- Babur, Gazi Zahîreddin Muhammed. *Baburnâme*. Çeviren Reşit Rahmeti Arat. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2006.
- Barthold, V. V. *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006.
- Barthold, V.V. *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*. Ankara, 1990.
- Barthold, V.V., ve T. Minorskiy. *Four Studies on History of Central Asia*. C. 1. E.J. Brill, 1956.
- Biran, Michal. “Culture and Cross-Cultural Contacts in the Chaghadaid Realm: 1220-1370: Some Preliminary Notes”. *Chronika*, sy 7-8 (2008): 26-43.
- . *Qaidu and the Rise of the Independent Mongol State in Central Asia*. Richmond: Curzon, 1997.
- . “Rulers and City Life in Mongol Central Asia (1220-1370)”. İçinde *In Turko-Mongol Rulers, Cities and City Life*, 257-83. Leiden: The Netherlands: Brill, 2013.
- . “The Chaghadaid and Islam: The Conversion of Tarmashirin Khan (1331-34)”. *Journal of the American Oriental Society*, sy 122/4 (2002): 742-52.
- Boyle, John Andrew. “The Journey of Het’um I, King of Little Armenia, to the Court of the Great Khan Möngke”. *Central Asiatic Journal* 9, sy 3 (1964): 175-89.
- Bretscheider, E. *Medieval Researches from Eastern Asiatic Sources*. C. 1. London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co. Le, 1887.
- . *Medieval Researches from Eastern Asiatic Sources*. C. 2. London: Routledge, 1888. <https://ia904705.us.archive.org/15/items/in.ernet.dli.2015.532856/2015.532856.mediaeval-researches.pdf>.
- Brinner, William M., V. V. Barthold, V. Minorsky, ve T. Minorsky. “Four Studies on the History of Central Asia”. *Journal of the American Oriental Society* 84, sy 4 (Ekim 1964): 419. <https://doi.org/10.2307/596784>.
- Carpini, Plano. *Moğolistan Seyahatnamesi 13. Yüzyılda Avrupa’dan Orta Asya’ya Yolculuk*. Çeviren Ergin Ayan. İstanbul: Kronik Yayınları, 2018.

- Ch'ang Ch'un, ve Gülşah Hasgüçmen. *Cengiz Han'ın Ölümsüzlük Arayışı Taoist Simyacı Bir Keşişin Türkistan Seyahatnamesi (1221-1224)*. İstanbul: Kronik Yayınları, 2019.
- Chavannes, Edouard. *Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri*. İstanbul: Selenge Yayınları, 2013.
- Chen, Ching-Lung. "Trading Activities of the Turkic Peoples in China". *Central Asiatic Journal* 25, sy 1/2 (1981): 38-53.
- Cûzcânî, Minhâc-ı Sirâc el-. *Tabakât-I Nâsirî. Moğol İstilasına Dair Kayıtlar*. Çeviren Mustafa Uya. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2016.
- Cüveynî, Alâeddîn Atâ Melîk b. Bahâeddîn Muhammed b. Muhammed. *Tarih-i Cihangüşa*. Çeviren Mürsel Öztürk. C. 1. 3 c. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.
- . *Tarih-i Cihangüşa*. Çeviren Mürsel Öztürk. C. 3. 3 c. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.
- Dardess, John W. "From Mongol Empire to Yuan Dynasty: Changing Forms of Imperial Rule in Mongolia and Central Asia". *Monumenta Serica*, sy 30 (1973 1972): 117-65.
- Dashdondog, Bayarsaikhan. "Strategic Submissions by the Armenians". İçinde *The Mongols and the Armenians (1220-1335)*, editör Michael R. Drompp ve Devin DeWeese. Brill, 2011.
- Dauvillier, Jean. "Les Provinces Chaldéennes 'de l'Extérieur au Moyen Age". *Mélanges offerts au R. P. Ferdinand Cavallera* Bibliothèque de l'Institut Catholique, 1948, 260-316.
- Davidovich E. A. *Denezhnoe khozyaystvo Sredney Azii posle mongol'skogo zavoevaniya i reforma Mas'ud-beka (XIII v.)*. Moscow: Nauka, 1972.
- Dawson, Christopher, ed. *Mission to Asia Narratives and Letters of the Franciscan Missionaries in Mongolia and China in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*. Harper&Row. New York, 1966.
- Demir, Necati. *Türgiş Devleti*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2023.
- Deny, Jean, Ali Ulvi Elöve, ve Ahmet Benzer. *Türk Dil Bilgisi: Modern Türk Dil Bilgisi Çalışmalarının Kapsamlı İlk Örneği*. 1. baskı. Kabalcı Yayınevi İnceleme dizisi, 375 65. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2012.
- DeWeese, Devin. "Islamization in the Mongol Empire". İçinde *The Cambridge History of Inner Asia. the Chinggisid Age*, editör Nicola Di, Allen J. Frank, ve Peter B. Golden, 120-34. New York: Cambridge University Press, 2009.
- Dickens, Mark. "Dickens, M. (2009). Syriac Gravestones in the Tashkent History Museum". İçinde *Hidden Treasures and Intercultural Encounters: Studies on East Syriac Christianity in China and Central Asia*, editör Dietmar W. Winkler ve Li Tang, 13-49. Viyana: Wien: LIT, 2009.
- Duğlat, Mirza Haydar. *Tarih-i Reşidî*. Çeviren Osman Karatay. İstanbul: Selenge Yayınları, 2016.
- Ebulgazi Bahadır Han. *Şecere-i Terâkime-Türklerin Soy Kütüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2021.

Eichhorn, W. “Koloniakämpfe Der Chinesen in Turkestan Während Der Periode Ch’ien-Lung”. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 96 (n.F. 21), sy 2 (1942): 261-325.

Erkoç, Hayrettin İhsan. *Yenisey’den Seyjun’a Türkler. Kırgızlar, Türgişler, Karluklar ve Oğuzlar*. İstanbul: Kronik Yayınları, 2021.

Frye, Richard N. *Antik Çağlardan Türkelrin Yayılmasına Orta Asya Mirası*. Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2009.

Gillman, Ian, ve Hans-Joachim Klimkeit. *Christians in Asia Before 1500*. New York: Routledge, 1999.

Golubovich, Girolamo, ed. *Biblioteca Bio-Bibliografica della Terra Santa e Dell’Oriente Francese (1300-1332)*. C. 3. 5 c. Florence: Tipografia del Collegio di S. Bonaventura, 1919.

Golubovich, P. Girolamo. *Biblioteca Bio-Bibliografica Della Terra Santa E Dell’oriente Francese (1333-1345)*. C. 4. 5 c. Florence: Tipografia del Collegio di S. Bonaventura, 1923.

Gömeç, Saadettin. “Divanü Lûgat-İt-Türk’de Geçen Yer Adları”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 28, sy 46 (2009): 1-34.

Green, Monica H. “Dört Kara Ölüm”. Çeviren Murat Keciş ve Sare Bodur. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 7, sy 2 (2022): 1182-1230.

Guéret-Laferté. “Pascal of Vitoria”. İçinde *Christian-Muslim Relations. A bibliographical History (1200-1350)*, editör David Thomas ve Alex Mallett, C. 4. Leiden: Brill, 2012.

Hage, Wolfrang. *Syriac Christianity in the East*. Kottayam: St. Ephrem Ecumenical Research Institute, 1986.

Hayton, Korykoslu. *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı Memlûklere Karşı Avrupa-Moğol İttifakı Tasarısı (1307)*. Çeviren Altay Tayfun Özcan. İstanbul: Kronik Yayınları, 2023.

Hıtaî, Ali Ekber. *Hıtaynâme*. Editör Cemal Aslan. Ankara: İksad Publishing House, 2021.

Hodong, K. “The Early History of the Moghul Nomads: The Legacy of the Chaghatai Khanate”. İçinde *The Mongol Empire & its Legacy*, editör Reuven Amitai-Preiss ve David O. Morgan, 290-318. Leiden: Brill, 1999.

Howorth, H. H. “The Northern Frontagers of China. Part III. The Kara Khitai”. *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 8, sy 2 (1876): 262-90.

Howorth, Henry H. *History of the Mongols from the 9th to the 19th Century*. C. 1. 2 c. London: Longmans, Green, and Company, 1876.

Huncan, Ömer Soner. *Türk Hakanlığı (Karahanlılar)Kuruluş-Gelişme-Çöküş (766-1212)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2011.

İbn Battûta. *İbn Battûta Seyahatnâmesi*. Çeviren A. Sait Aykut. C. 1. 2 c. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.

İbnü’l-İbri, Ebü’l-Ferec. *Târîhu Muhtasarai’-d-Düvel*. Çeviren Şerafeddin Yaltkaya. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011.

- İkbboljon, Usmonov. “Orta Asya’nın İslamlaşma Sürecinde Soğdlular (VII-VIII. Yüzyıllar)”. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.
- Jackson, Peter. *Moğollar ve İslâm Dünyası Fetihten İhtidâya*. Çeviren Ali Fahri Doğan. İstanbul: Selenge Yayınları, 2022.
- Jamal al-Karşi. *al-Mulhakat bi-s-surah-İstoriya Kazahctana v Persidskih İstoçnikah*. Editör A.K. Muminov. Çeviren Ş.H. Vohidova ve B.B. Aminova. C. 1. Almatı: Dayk-Pres, 2005.
- Jamaluddin, Syed. “Samarqand as the First City in the World Under Timur”. *Proceedings of the Indian History Congress* 56 (1995): 857-65.
- Klein, Wassilios. “A Christian Heritage on the Nothern Silk Road: Archaeological and Epigraphic Evidence of Christianity in Kyrgyzstan”. *Journal of the Canadian Society for Syriac Studies*, sy 1 (2001): 85-100.
- Kural, Murat. *Asya’ya Yolculuklar Hristiyan Dünyası ve Moğollar Dinî İdealler ve Politik Kaygılar*. İstanbul: Timaş Akademi, 2021.
- Kürşat. *Wusunlar*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2021.
- Liu, Yih-Min. “A Comparative and Critical Study of Ali Akbar’s Khitāy-Nāma with Reference to Chinese Sources”. *Central Asiatic Journal* 27, sy 1/2 (1983): 58-78.
- Mahmūd el-Kâşgarî. *Dîvânü Lugâti’t Türk*. Çeviren Serap Tuba Yurteser Seçkin Erdi. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2007.
- Marco Polo. *Dünyanın Hikâye Edilişi. Harikalar Kitabı*. Çeviren Işık Ergüden ve Z.Zühre İlkelen. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2019.
- Mingana, Alphonse. “The Early Spread of Christianity in Central Asia and the Far East: A New Document”. *Bulletin of the John Ryland Library/BJRL* 9, sy 2 (1925): 297-371.
- Natanzî, Mu’ineddîn. *Müntehabü’t-Tevârih-i Mu’inî (İskender Anonimi)*. Çeviren Ahmet Özturhan, Ahmet Korkmaz, ve Fatih Bostancı. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2023.
- Nyamaa Badarch. *The Coins of Mongol Empire and Clan Tamgha of Khans (XIII-XIV)*. Ulaanbaatar, 2005.
- O’Kane, Bernard. “Chaghatai Architecture and the Tomb of Tughluq Temür at Almalıq”. *Muqarnas* 21 (2004): 277-87.
- Oliver E. E. “The coins of Chaghatai Mughals”. *Journal Asiatic Society Bengal* 60, sy 1 (1892): 8-16.
- Ögel, Bahaeddin. “Çin Kaynakalarına Göre Wu-sun’lar ve Siyasi Sınırları Hakkında Bazı Problemler”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Dergisi* 6, sy 4 (1948): 259-78.
- Ömerî, Şihabeddin b. Fazlullah el-. *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım Mesâlikü’l Ebsâr*. İstanbul: Selenge Yayınları, 2014.
- Örs, Derya. “Tarih-i Olcaytu (İnceleme ve Çeviri)”. Yüksek Lisans, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992.
- Pegolotti, Francesco Balducci. *La Pratica Della Mercatura*. Editör Allen Evans. Cambridge, Massachusetts: The Mediaeval Academy of America, 1936.

- Pir Neya, Hasan, ve Abbas İkbâl Aştîyânî. *Tarih-i Mufasssal-ı İran, Ez Ağaz Tâ İnkırâz-ı Kacarîyye*. Tahran: Neşr-i Ūlum, 1384.
- Playfair, G. M. H. *The Cities and Towns of China: A Geographical Dictionary*. Shanghai: Kelly&Walsh. Limited, 1910. <https://jstor.org/stable/community.34657946>.
- Prawdin, Michael. *The Mongol Empire its Rise and Legacy*. Çeviren Eden ve Paul Cedar. London: George Allen and Unwin Ltd, 1938.
- Rachewiltz, Igor de. *Papal Envoys to the Great Khans*. California: Stanford University Press, 1971.
- René. *Cihan Fatihi Cengiz Han*. Çeviren İzzet Tanju. İstanbul: Ötüken Yayınları, t.y.
- Reşîdü'd-din Fazlullâh, İbn-i İmâdüddeve Ebû'l-Fazl b. Ebû'l-Hayr Hemedânî. *Camîü't-Tevarih*. C. 1. 2 c. Tahran: İntişarat-ı İkbâl, 1362.
- Roux, Jean-Paul. "La Tolérance Religieuse Dans Les Empires Turco-Mongols". *Revue de l'histoire des religions* 203, sy 2 (1986): 131-68.
- Ryan, James D. "Preaching Christianity Along the Silk Road: Missionary Outposts in the Tartar 'Middle Kingdom' in the Fourteenth Century". *Journal of Early Modern History*, sy 2 (1998): 350-73.
- Sachau, Eduard. "Zur Ausbreitung des Christentums in Asien". *Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften*, sy 1 (1919): 1-80.
- Schutler, Eugene. *Türkistan Notes of a Journey in Russian Türkistan, Khokand, Bukhara, and Kuldja*. C. 1. London: Sampson Low, Marston, Searle, & Rivington, 1876.
- Stewart, John. *Nestorian Missionary Enterprise the Story of a Church on Fire*. India: Mar Narsai Press, 1961.
- Sümer, Faruk. *Eski Türklerde Şehircilik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006.
- Şâmî, Nizamüddin. *Zafernâme*. Çeviren Necati Lugal. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987.
- Tallgren, A. M. "The Mannerheim Archaeological Collection from Eastern Turkestan". İçinde *Across Asia from West to East in 1906-1908*, editör C.G. Mannerheim, 2:1-53. Oosterhout: Anthropological Publications, 1969.
- Taşgıl, Ahmet. "Kulca". İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 26:354-55. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2002.
- Thacker, T.W. "A Nestorian Gravestone from Central Asia in the Gulbenkian Museum". *The Durham University Journal*, sy LIX (New Series, XXVIII) (t.y.): 94-107.
- "The Flower of Histories of the East", t.y.
- Togan, A.Zeki Velidî. *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1981.
- Vassâf, Şihâbu'd-din 'Abdullâh b. Fazlullâh Kâtib-i Şîrâzî. *Tahrîr-i Târîh-i Vassâf*. Editör Abdu'l-Muhammed Âyetî. Tahran: Pejuheşgâh-ı Ūlûmî İnsanî ve Mûtalât-ı Ferhengî, 1383.
- Wilson, J. Keith, ve Anne E. Wardwell. "New Objects/New Insights: Cleveland's Recent Chinese Acquisitions". *The Bulletin of the Cleveland Museum of Art* 81, sy 8 (1994): 270-347.

- Yezdî, Şerefüddin Ali. *Emîr Timur (Zafernâme)*. Çeviren D. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları, 2019.
- Yıldırım, Elvin, ve Bahar Navruz. “Tarih Ve Kültür Bakiminden Wusunlar Ve Onlardan Kalan Maddi Kültür Yadigârları”. *Türk Dünyası Araştırmaları* 130, sy 256 (2022): 27-44.
- Yıldırım, Kürşat. *Çin Kaynaklarında Türkistan Şehirleri*. Ötüken Neşriyat, 2013.
- Yılmaz, Bilen. “Moğollar Çağında Bir Türk-İslâm Şehri: Almalık”. *İçinde Sosyal Bilimlerinde Güncel Tartışmalar 11*, editör Zeynel KARACAGİL, 1231-39. Ankara: Bilgin kültür Sanat Yayınları, 2022.
- Yingsheng, Liu. “Urban Development and Architecture, Part Three: Eastern Central Asia”. *İçinde History of civilizations of Central Asia (The Age of Achievement: A.D. 750 to the End of the Fifteenth Century, part 2)*, C. 4. Paris: UNESCO Publishing, 2000.
- Yule, Henry, ed. *Cathay and the Way Thither Being A Collection of Medieval Notices of China*. Çeviren Henry Yule. C. 3. 3 c. Munshiram Manoharlal Publishers, 1916.
- , ed. *Cathay and the Way Thither Being A Collection of Medieval Notices of China*. Çeviren Henry Yule. C. 3. 3 c. Munshiram Manoharlal Publishers, 1916.
- , ed. *Cathay and Way Thither Being a Collection of Medieval Notices of China*. C. 1. New York: Cambridge University Press, 2009.
- Yuvalı, Abdülkadir. *İlhanlı Tarihi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2017.
- Zambaur von Eduard. *Die Münzprägungen des Islams. Zeitlich und Örtlich Geordnet*. C. 1. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH, 1968.

**THE INTEGRATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR HIGHER
EDUCATION ADVANCEMENT IN PAKISTAN**

Zohaib Hassan Sain

Superior University, Faculty of Business & Management Sciences, Lahore, Pakistan.

ABSTRACT

Higher education has always been accompanied by challenges for professors and educators. However, technological advancements have also brought forth various opportunities in the form of educational aids. This study explores the opportunities and challenges of using ChatGPT and virtual assistants in higher education in Pakistan. Among these technologies, artificial intelligence (AI) has emerged as a transformative force, offering both opportunities and challenges. This paper delves into the application of AI-based tools, particularly ChatGPT and virtual assistants, in higher education advancement in Pakistan. It discusses the potential benefits and obstacles associated with their use, while also presenting and analyzing research findings on the utilization of ChatGPT by students in a higher education setting. The study highlights the advantages that ChatGPT and virtual assistants can bring to the learning process, such as personalized assistance and access to information. However, it also acknowledges the challenges, including the need for effective implementation and addressing privacy concerns. By examining the opportunities and challenges associated with these AI-driven tools, this study contributes to a better understanding of their role in enhancing higher education in Pakistan and provides insights for educators and policymakers in leveraging these technologies effectively.

Keywords: Artificial Intelligence; Challenges; Chatbots; Higher Education; Virtual Assistants.

**BLENDED LEARNING: NAVIGATING CHALLENGES, FUTURE TRAJECTORIES,
AND RECOMMENDATIONS**

Zohaib Hassan Sain

Superior University, Faculty of Business & Management Sciences, Lahore, Pakistan.

ABSTRACT

As online learning booms, Blended Learning shines as a star implementation tool. This document dives deep into this rising approach, examining it from various angles: educationally, holistically, practically, and even in the corporate training realm. It explores different strategies, from synchronous and asynchronous instruction to self-paced and live blending, helping you choose the perfect fit. You'll also discover the different dimensions of Blended Learning, from online/offline combos to structured/unstructured learning mixes. While highlighting the benefits, the document acknowledges challenges like technical hurdles and design issues. It then delves into the advantages of Blended Learning and what makes it tick, before wrapping up with recommendations for further exploration in this exciting field.

Keywords: Blended Learning; Holistic perspective; Pragmatic perspective; Synchronous Instructional Method.

**3D-QSAR, PHARMACOPHORE MODELING, AND MOLECULAR DYNAMICS
STUDY FOR INDOLYL-ARYL-SULFONE DERIVATIVES**

Chennai Yassmine

Group of Computational and Pharmaceutical Chemistry, LMCE Laboratory, University of Biskra, BP 145 Biskra
07000, Algeria

Ouassaf Mebarka

Group of Computational and Pharmaceutical Chemistry, LMCE Laboratory, University of Biskra, BP 145 Biskra
07000, Algeria

Belaidi Salah

Group of Computational and Pharmaceutical Chemistry, LMCE Laboratory, University of Biskra, BP 145 Biskra
07000, Algeria

ABSTRACT

The present study deals with the *in silico* of 45 indolyl-aryl-sulfones known as anti-HIV1. The data were collected from recent previously reported inhibitors and divided into a sub-set of 33 compounds as the training set and the remaining 12 compounds were kept in the test set. The selected pharmacophore-ADRRR-yielded a statistically significant 3D-QSAR model containing high confidence scores ($R^2 = 0.930$, $Q^2 = 0.848$, and $RMSE = 0.460$). The predictive power of the established pharmacophore model was validated with an external test ($r^2 = 0.848$). A systematic virtual screening workflow shows an enrichment factor and has revealed a high predictive power. Then the model was used to screen the filtered PubChem database mapping all chemical features of model pharmacophore. The recognized hits were further assessed by *in silico* ADMET studies. Molecular dynamics also used to explore the stability of obtained complexes. Finally, these selected compounds are probably to become a good lead molecule for the development of effective anti-HIV-1 drugs.

Keywords: Indolyl-aryl-sulfone, HIV-1 inhibitor, Pharmacophore, 3D-QSAR, Molecular Docking, Molecular Dynamics.

IMPACT OF DIGITAL TRANSFORMATION ON FIRM PERFORMANCE

Naoual Mamdouh

Faculty of Economics and Management, Hassan1 University, Morocco.

Mouna Hajjaj

Faculty of Economics and Management, Hassan1 University, Morocco.

El hassania Rahou

Faculty of Economics and Management, Hassan1 University, Morocco.

ABSTRACT

The firm still faces multiple challenges generated by a constantly changing environment. In order to cope with the competition, the company has to find ways to differentiate itself from the rest. It is required to put in place mechanisms enabling it to continuously improve its performance in order to ensure its competitiveness and ensure its sustainability. Digital transformation thus offers an answer to the challenges facing the company and an opportunity to stand out from the competition. Digital transformation is based on the integration of digital tools, and aims to improve processes, manage risks, offer a better customer experience, and thus improve performance. The objective of this work is, firstly, to understand the concept of digital transformation, and secondly, to assess the impact of the appropriation of this tool on the performance of the company. With this in mind, we conducted a study using a quantitative approach based on a questionnaire for business executives to analyze their perception of the contribution of digital transformation to improving performance indicators. The analysis of the collected data was carried out by the Smart PLS software, which allowed us to model the relationship between our constructs.

Keywords : Digital Transformation, Performance, Performance Indicators, Structural Equation Modeling (SEM)

JEL Classification : L25, L31, O32

**IMPACT OF GREEN MARKETING PRACTICES AND CSR ON BUSINESS
PERFORMANCE IN SMES OF PAKISTAN**

Ikramuddin Junejo

Department of Management Sciences, SZABIST University, Hyderabad, Pakistan
Faculty of Business & Communication, Postdoc Fellow Universiti Malaysia Perlis (UniMap), Malaysia

Soonh Mangi

Department of Management Sciences, SZABIST University, Hyderabad, Pakistan

Ummi Naiemah Sarai

Faculty of Business & Communication, Universiti Malaysia Perlis, Kangar, Malaysia.
Centre of Excellence for Social Innovation & Sustainability, Universiti Malaysia Perlis, Kangar, Malaysia.
Department of Business Administration, Daffodil International University, Dhaka, Bangladesh.

Muhammad Saad

Department of Management Sciences, SZABIST University, Hyderabad, Pakistan

ABSTRACT

Nowadays, with advancements in technology and rapid globalization, businesses may use green marketing techniques to provide customers with secure, reusable, and environmentally friendly products. CSR is a critical issue for commercial enterprises' overall performance as well as the environment. Therefore, this study aims to identify the impact of CSR activities, green marketing strategies, environmental orientation, and eco-labeling on the business performance of SMEs in Pakistan. The methodology used in this study is a descriptive research design with an explanatory purpose in which we have adopted questionnaires from 200 employees of SMEs, and to test the hypothesis, we have used the statistical tool of regression analysis by SPSS. The results showed that CSR activities, green marketing strategies, environmental orientation, and eco-labeling have positive and significant effects on the business performance of SMEs in Pakistan. Hence, these variables must be worked upon in managerial implications, which would result in the better success of the business performance of SMEs in Pakistan.

Keywords: CSR Activities, Green Marketing Strategies, Environmental Orientation, and Eco-Labeling

**EXAMINING THE IMPACT OF MARITAL STATUS ON THE E-SATISFACTION
OF ALGERIAN E-SHOPPERS**

Chems Eddine BOUKHEDIMI

University of Tizi Ouzou, Department of commerce. Marketing Management. Algeria

Ph.D. degree

ORCID: 0000-0003-1728-1809

ABSTRACT

The present study aims to check the impact of marital status on the e-satisfaction of Algerian e-shoppers. The research is based on an online survey that was done between July 20 and August 17, 2023, among 31 Algerian e-consumers. Moreover, the study was based on Pearson's correlation test using SPSS version 26.

It has been found that the Levene test is superior to the significant level (p value: $0.894 > 0.05$), which means that the variances are homogeneous. The results obtained show that there are not significant differences between married with children, married without children and unmarried e-shoppers in terms of e-satisfaction (p value: $0.803 > 0.05$), and the F -value is 0.408.

Keywords: Online shopping; Algeria; e-consumer; e-satisfaction; Levene test; Anova test; SPSS.

THE GROWTH OF E-COMMERCE AFTER COVID-19 AND THE EFFECTS ON ENVIRONMENT

Edwin Lim Wei Bin

School of Technology Management and Logistics, College of Business, Universiti Utara Malaysia, 06010,
Sintok, Kedah, Malaysia

Mohd Kamarul Irwan Abdul Rahim

School of Technology Management and Logistics, College of Business, Universiti Utara Malaysia, 06010,
Sintok, Kedah, Malaysia

ABSTRACT

The outbreak of COVID-19 in Malaysia has caused us to experience a significant surge in E-commerce activities. This surge has brought consequences for both the remarkable growth opportunities and the environmental challenges posed by increased online transactions in the country. However, the rapid escalation of E-commerce in Malaysia during the COVID-19 pandemic has led to significant environmental concerns. The substantial surge in online retail activities, fuelled by pandemic-induced shifts in consumer behaviour, has amplified packaging waste and transportation emissions, imposing adverse effects on the environment. Therefore, this study aims to evaluate the extent of E-commerce expansion in Malaysia following the COVID-19 pandemic and scrutinize its environmental ramifications. Additionally, it seeks to pinpoint sustainable strategies and policies that can effectively mitigate the adverse environmental impact of E-commerce activities in the country. The research will apply a desktop study methodology, involving comprehensive data collection from existing scholarly literature, reports and statistical data related to E-commerce growth, environmental impacts, and sustainable increase in E-commerce activity post-COVID-19, leading to heightened environmental impact such as amplified packaging waste and escalated transportation emission in Malaysia. The significance of these results lies in highlighting the urgent need for implementing sustainable practices and policies to mitigate the adverse environmental effects stemming from the accelerated growth of E-commerce in post-COVID-19 Malaysia. In summary, this research emphasizes the critical importance of addressing the environmental consequences accompanying the surge in E-commerce post-COVID-19 in Malaysia by advocating for the adoption of sustainable strategies to counteract its adverse effects.

Keywords: COVID-19, E-commerce, Environment.

**APPLICATION OF ORGANIZATION METHODS IN THE MANAGEMENT OF
CONSTRUCTION WASTE**

Jelena Bijeljic

Dr., The Academy of applied technical and preschool studies Niš

ABSTRACT

Environmental management and the circular economy have a mission to develop sustainable constructions with zero emissions on people and ecology. From that point of view, science has to exert pressure by presenting the proper methods to protect the environment across all industries including. The most critical results could be found in construction. By nature, construction is not an environmentally friendly activity but environmental impacts on six levels, reduce, reuse, recycle, compost, incinerate, and landfill, should be lower. The mainstream of construction and demolition waste generally results from the construction, renovation, and demolition of buildings, roads, bridges, and other structures. Typical components of construction and demolition waste are inert materials (e.g., concrete, bricks, etc.), that have small damage to the environment. Technological innovations, an increasing population that is oriented to consumerism, increasing living comfort, uncontrolled area urbanization, and a constant need for expansion, result in the fact that people think more about their personal needs than they care about environmental pollution. For establishing construction and demolition waste management in the Niš area, it is necessary to launch a management system primarily in urban zones. In that case, people from this area should be informed about the potential and methods for reuse of these valuable materials. For the area of Nis, which is the subject of discussion in this abstract, it is almost impossible to find information about the companies, whether public or private property, that deal with construction waste treatment. The main goal in this area should be scored by cooperation with people from this area, construction companies, and research institutions.

OSMANLI SAĞLIK SİSTEMİNDE OTOPSİ RAPORLARI
-KADI SİCİLLERİ ÖZELİNDE-
AUTOPSY REPORTS IN THE OTTOMAN HEALTH SYSTEM
-SPECIFICALLY WITH KADI RECISTS-

Esra YILDIZ

Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Yalova.

ORCID: 0000-0002-1236-7446

ÖZET

Şer'iyye Sicilleri, Osmanlı Devleti'nde her türlü hukukî meseleleri içeren ve mahkemelerde görülen davalara ait bilgileri ihtiva eden resmi vesikalardır. Adli nitelik kazanmış ölümlü vakalarda günümüzde ölüm sebebi ve ölümün nasıl meydana geldiğinin tespit edilmesi amacıyla ölü muayenesi yapılmaktadır. Ölü muayenesinde, ölüm sebebi saptandıysa vakalara ölüm belgesi düzenlenmektedir. Eğer ölüm sebebi belirlenemediyse otopsi yapılmaktadır. Osmanlı döneminde ise kasten yaralama, kaza, intihar veya doğal hastalıklara bağlı ölümlerde keşif yapılmaktaydı. Ölüm olgularında keşif sonunda bir tutanak düzenlenmektedir. Buna "ölü muayene tutanağı" adı verilmiştir. Keşiften sonra aynı ekip tarafından otopsiye devam edilir ise, düzenlenen belgeye genellikle "ölü muayene ve otopsi tutanağı" denmektedir. Bu tutanaklara, görülen ve saptanan bulguların yanı sıra, umulup da bulunmayan izlerin yokluğu da yazılmaktadır. Osmanlı döneminde hazırlanan bu keşif raporları adli tıp uygulamalarının nasıl yapıldığını göstermesi yanında, aynı zamanda o döneme ait adli olayların özelliklerini de göstermektedir. Bu bağlamda olayın orijini, ölüm sebebi, olayın nasıl ve kimler arasında olduğu, hangi aletlerin kullanıldığı gibi bilgiler de bu raporlarda yer almaktadır. Çalışmamız, Kadı sicilleri özelinde Şer'iyye Sicillerinin muhtevası ve Osmanlı kadı sicillerinin tıp tarihi açısından önemiyle ilgili mühim veriler sunmaktadır. Temelde çalışmamız, sicillerdeki adli tıp raporlarından biri olan otopsi raporlarını konu edinmektedir. Çalışmamız, "Kadı Sicillerinin Mahiyeti ve Tıp Tarihi Açısından Önemi", "Kadı Sicillerindeki Otopsi Raporları" ve "Kadı Sicillerindeki Otopsi Raporlarına Örnekler" olmak üzere üç başlıkta ele alınmaktadır. Böylece çalışmamızın Osmanlı Sağlık Sistemi ve Osmanlı Tıp Tarihine katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Şer'iyye Sicilleri, Kadı Sicilleri, Tıp Tarihi, Otopsi Raporu.

ABSTRACT

Sharia Registers are official documents that contain all kinds of legal issues in the Ottoman Empire and information about the cases heard in the courts. Nowadays, in forensic fatal cases, examination of the dead is carried out in order to determine the cause of death and how the

death occurred. If the cause of death is determined during the examination of the dead, a death certificate is issued for the cases. If the cause of death cannot be determined, an autopsy is performed. During the Ottoman period, investigations were made in cases of intentional injury, accident, suicide or deaths due to natural diseases. In cases of death, a report is prepared at the end of the discovery. This is called "dead examination report". If the autopsy is continued by the same team after the discovery, the document prepared is generally called "dead examination and autopsy report". In these minutes, in addition to the findings seen and detected, the absence of traces that were expected but not found are also recorded. These discovery reports prepared during the Ottoman period not only show how forensic medicine practices were carried out, but also show the characteristics of forensic events of that period. In this context, information such as the origin of the incident, the cause of death, how and between whom the incident occurred, and what tools were used are also included in these reports. Our study provides important data about the content of the Sharia Registers, specifically the Kadi Registers, and the importance of the Ottoman Kadi Registers in terms of the history of medicine. Basically, our study deals with autopsy reports, which are one of the forensic medicine reports in the registry. Our study is discussed under three headings: "The Nature of Kadi Registers and Their Importance in Terms of Medical History", "Autopsy Reports in Kadi Registers" and "Examples of Autopsy Reports in Kadi Registers". Thus, it is aimed that our study will contribute to the Ottoman Health System and the History of Ottoman Medicine.

Keywords: Islamic History, Sijillât al-Shar’iyyah, Kadi Records, History of Medicine, Autopsy Report.

GİRİŞ

Osmanlı sağlık sistemiyle ilgili arşiv verileri sınırlı olmakla birlikte hem Osmanlı Arşivi’nde hem de Şeriiye Sicilleri Arşivi’nde zengin içeriğe sahip resmi yazışma ve evraklar bulunmaktadır. Çalışmamızın asıl konusunu teşkil eden şeriiye sicilleri, sağlık çalışanlarının aile yapıları, görev yerleri, haklarında görülen evlenme boşanma, miras taksimi, alım satım davalarının yanı sıra bazı sağlık raporlarını da ihtiva etmektedir. Bahse konu sağlık raporlarından otopsi raporlarının diğerlerine göre sayıca daha fazla olduğu gözlemlenmektedir. Adli nitelik kazanmış ölümlü vakalarda günümüzde ölüm sebebi ve ölümün nasıl meydana geldiğinin tespit edilmesi amacıyla yapılan ölü muayenesinin ardından görevli adli hekim veya cerrah tarafından yazılan rapora otopsi raporu denilmektedir.

Makalemizin “Kadı Sicillerinin Mahiyeti ve Tıp Tarihi Açısından Önemi” başlıklı birinci bölümünde Kadı sicillerinde Osmanlı tıp tarihi ile ilgili ne tür kararların alındığı maddeler halinde sıralanmıştır. “Kadı Sicillerindeki Otopsi Raporları” başlıklı ikinci bölümde hakimnin sicil defterine kaydettiği otopsi raporlarının mahiyeti ve diplomatik yönü değerlendirilmiştir. “Kadı Sicillerindeki Otopsi Raporlarına Örnekler” başlıklı üçüncü bölümde ise İstanbul kadı

sicillerinde otopsi raporlarına örnekler seçilmiş, belgenin orijinaliyle birlikte transkripsiyonu da ilave edilmiştir. Böylece çalışmamızın Osmanlı tıp tarihi alanında çalışma yapacaklar için bir rehber olacağı kanaatindeyiz.

KADI SİCİLLERİNİN MAHİYETİ VE TIP TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Şeriyeye sicilleri, muhteva zenginliğiyle Osmanlı tarihinin siyasî, ictimai ve iktisadî alandaki araştırmalara güvenilir bir veri tabanı sunmaktadır. Güvenilir vesika sağladığı sahalardan biri de Osmanlı Devleti'nin sağlık sistemidir. Sağlık alanının neredeyse her safhasına ışık tutan şeriyeye sicilleri sayesinde Osmanlı mahkemelerine intikal eden birçok hususa vakıf olabilmekteyiz (Işık, 2019, s. 234).

Şeriyeye sicilleri, sağlık meslek grupları, sağlık hizmetleri ve sağlıkla ilgili kurulan vakıflar, halkın tedavi gördüğü sağlık kurumları ile hastanede tedavi olanların ve vefat edenlerin listeleri, insanların ölüm sebepleri ve ölüm şekilleri, şeriyeye sicillerindeki tıp terminolojisi, hastalık isimleri ve çeşitleri, adli tıp raporları ve adli tıp raporlarının mahkemeye etkisi, darp raporu, hastalık raporu, şartlı tahliye için alınan sağlık raporu, ölü muayene tutanağı ve otopsi raporu, cariyeye muayenesi ve sağlık raporu, akıl sağlığı raporu (akli meleke raporu), sağlık kurulu raporu (heyet raporu), tedavi sürecinde yahut cerrahi müdahaleden önce hastadan alınan rıza senedi (aydınlatılmış onam formu), sağlık çalışanlarıyla ilgili mahkeme kararları, cerâhat davaları ve sağlık çalışanlarının aldıkları tedavi ücretleri, çocuk düşürme davaları (ıskât-ı cenin/ilkâ-i cenin), özel sağlık çalışanlarının ehl-i hireften yani esnaf teşkilatından sayılması, özel muayenehanelerin denetimi, şerî mahkemelere sağlıkla ilgili intikal eden davalar, salgın hastalıklar ve halk sağlığı uygulamaları, hastanelerle ilgili yapılan düzenlemeler, sağlık çalışanlarının yetki alanları, sağlık görevlilerine tanınan imtiyazlar, sağlık görevlilerinin devletin ve halkın nazarındaki itibarı ve etkinliği, tıp eğitimi, savaş dönemi askeriyedeki sağlık uygulamaları, hac yolculuğunda vefat edenler ve kaldırıldıkları hastaneler, sağlık çalışanlarının terekeleri gibi konuları içermesi açısından oldukça önemli kaynaklardır (Yıldız, 2023).

KADI SİCİLLERİNDEKİ OTOPSİ RAPORLARI

Adli nitelik kazanmış ölümlü vakalarda günümüzde ölüm sebebi ve ölümün nasıl meydana geldiğinin tespit edilmesi amacıyla ölü muayenesi yapılmaktadır. Ölü muayenesinde, ölüm sebebi saptandıysa vakalara ölüm belgesi düzenlenmektedir. Eğer ölüm sebebi belirlenemediyse otopsi yapılmaktadır. Osmanlı döneminde ise kasten yaralama, kaza, intihar veya doğal hastalıklara bağlı ölümlerde keşif yapılmaktaydı. Sadece ölümle neticelenen vakalarda değil kaza ve darp hadiselerinde de keşif uygulaması yapılmaktaydı. Keşifin başlatılabilmesi için öncelikle maktul veya mağdurun yakınlarının mahkemeye başvurusu gerekmektedir. Keşif bizzat kadı veya kadının vazifelendirdiği görevliler tarafından da yapılmaktaydı. Görevlilerle birlikte mahkeme tarafından kadının tayin ettiği “ümenâ-i şer” denilen güvenilir heyet de keşife katılmaktaydı. Ölümün veya yaralanmanın nasıl vuku bulduğu bizzat yerinde incelenmekteydi (Eş, 2016: 8-13).

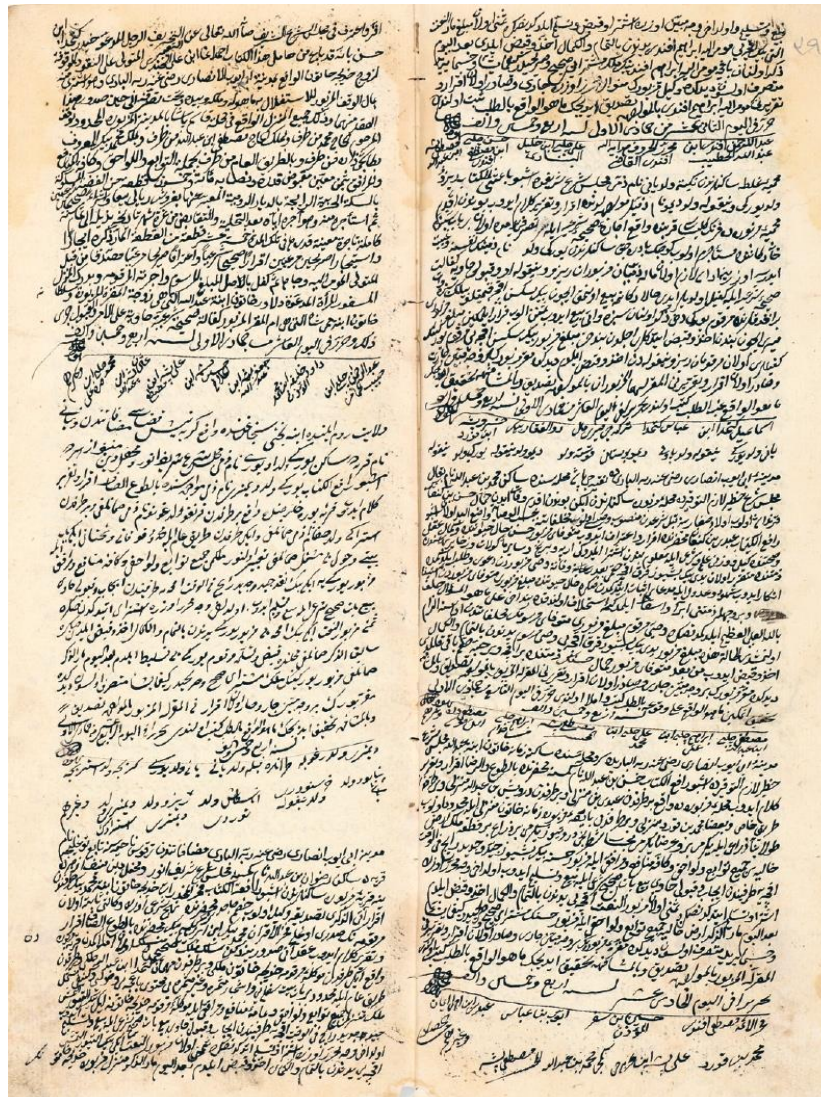
Ölüm olgularında keşif sonunda bir tutanak düzenlenmektedir. Buna “ölü muayene tutanağı” adı verilmiştir. Keşiften sonra aynı ekip tarafından otopsiye devam edilir ise, düzenlenen belgeye genellikle “ölü muayene ve otopsi tutanağı” denmektedir. Bu tutanaklara, görülen ve saptanan bulguların yanı sıra, umulup da bulunmayan izlerin yokluğu da yazılmaktadır. Bu tutanak, hâkim veya savcı, tutanağı yazan kâtip, hekim ve yardımcısı ve cesedin kimlik tanığı tarafından imzalanmaktadır (Koç-Can, 2010: 37-38).

Osmanlı döneminde hazırlanan bu keşif raporları adli tıp uygulamalarının nasıl yapıldığını göstermesi yanında, aynı zamanda o döneme ait adli olayların özelliklerini de göstermektedir. Bu bağlamda olayın orijini, ölüm sebebi, olayın nasıl ve kimler arasında olduğu, hangi aletlerin kullanıldığı gibi bilgiler de bu raporlarda yer almaktadır (Eş, 2016: 8-10).

KADI SİCİLLERİNDEKİ OTOPSİ RAPORLARINA ÖRNEKLER

Mehmed b. Abbas’ın suda yıkanırken boğularak öldüğü ve cesedinin keşfine dâir Havass-ı Refia Mahkemesinin karar sureti.

(İstanbul kadı sicilleri Eyüb (Havâss-ı Refia) Mahkemesi 49 numaralı sicil (H. 1054 / M. 1644) haz. Ayşe Seyyide Adıgüzel, Zeynep Trabzonlu; Arapça metin Tahsin Özcan; kontrol eden Tahsin Özcan; proje yönetmeni M. Âkif Aydın; editör Coşkun Yılmaz. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2011).

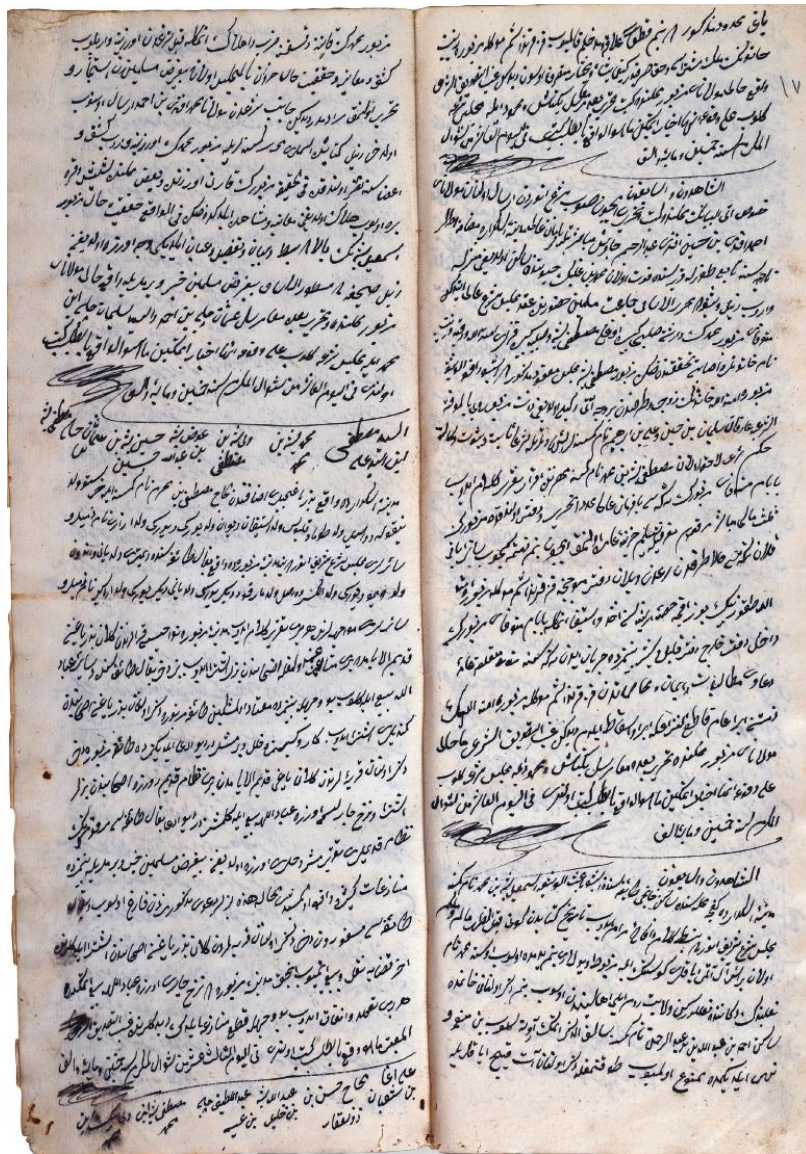

Havâss-ı Aliyye kazâsı müzâfâtından Çekmece-i Suğrâ nâhiyesine tâbi‘ Papas nâm karye sükkânından olup der-i devlet kapıcıbaşılarından Mustafa Ağa’nın kethüdâsı Sinan Bey târih-i kitâb günü şer‘-i şerîf-i lâzîmü’t-tevkîr ve’t-teşrîfde takrîr-i kelâm ve bast-ı mukaddemât-ı merâm edip müşârün-ileyh Mustafa Ağa’nın müste‘cirlerinden Mehmed b. Abbas nâm kimesne târih-i mezbûrda karye-i merkûme ile Halkalı nâm karye beyninde vâki‘ vâdi içinde olan suda kendi sun‘ ve ihtiyârı ile gusl ederken bi-kazâillâh ve kaderihî boğulup fevt olmuşdur, kibel-i şer‘den üzerine varılıp keşf ve mu‘âyene olunmak matlûbumdur dedikte savb-ı şer‘-i kavîmden mevlânâ Receb Efendi irsâl olunup ol dahi zeyl-i kitâb hâlî ani‘ş-şekki ve’l-irtiyâbda mastûrû’l-esâmî olan müslimîn ile vâdi-i mezbûra varıp müşâhede eylediklerinde fi’l-vâki‘ mezbûr Mehmed’in a‘zâsında kat‘â eser-i cerh-i vefâtdan bir şey olmayıp kendi sun‘ ve ihtiyârı ile suya boğulup fevt olduğu zâhir olmağın mevlânâ-yı mezbûr vâki‘ hâlî mahallinde ketb ü tahrîr ba‘dehû gelip ihbâr [ve] takrîr eylemeğın vâki‘ hâl bi’t-taleb ketb ve terkîm olundu. Fi’l-yevmi’r-râbi‘ aşer min şehri Cumâdelûlâ li sene erba‘a ve hamsîn ve elf.

Şuhûdü'l-hâl: Hanîfüddin Efendi b. Mehmed el-İmâm, Süleyman b. Abdullah el-Cündî, Hasan b. Mustafa, Hüseyin b. Abdullah, Halil b. Mehmed, Cafer b. Abdullah, Ebûbekir Beşe b. Abdullah, Ali b. Abdullah Serrâc-ı sultânî, Osman b. Mehmed ve gayruhüm

Rumeli ahalisinden olup misafir olarak İstanbul'da bulunan Ahmed'in at tepmesi sonucu vefat ettiğiyle ilgili otopsi raporunun Üsküdar Mahkemesi sicilindeki sureti.

(İstanbul Kadı Sicilleri 68 Üsküdar Mahkemesi 396 Numaralı Sicil (H. 1150-1151 / M. 1737-1738) / proje yönetmeni M. Âkif Aydın; editör Coşkun Yılmaz; çeviri yazı / mukabele Abdulkadir Altın – Nedim Pakırdağ; kontrol M. Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli. – İstanbul: Kültür AŞ, 2019).

Medîne-i Üsküdar'da Kefçe mahallesinde sâkin hancı tâifesinden işbu bâ'isü'l-vesîka İsmail Beşe b. Mehmed nâm kimesne meclis-i şer'î-i şerîf-i enverde bast-ı kelâm ve ifâde-i merâm edip târîh-i kitâbdan [kitâb] günü kable'z-zuhr mâlîm ve mülküm olan bir re's al atımı ayakları

köstek ile merbût ve yuları benim yedimde olup Usta Mehmed nâm nalbandın dükkânında nalladırken vilâyet-i Rumeli ahâlîsinden olup benim zikr olunan hanımda sâkin Ahmed b. Abdullah b. Abdurrahman nâm kimesne sâlifü’z-zikr atımın ardına gelip ben men’ ve nehy eylediğimde memnû’ olmayıp dokunmakla zikr olunan at kış ayaklarıyla [18a] mezbûr Mehmed’in karnına ve kasığına darb ve ihlâk etmekle kıbel-i şer’den üzerine varılıp keşf ü mu’âyene ve hakikat-i hâl hâzırûn bi’l-meclis olan bî-garaz Müslimînden istihbâr ve tahrîr olunmak murâdımdır dedikde cânib-i şer’den Mevlânâ Mehmed Efendi b. Ahmed irsâl olunup ol dahi zeyl-i kitâbda isimleri muharrer kimesneler ile mezbûr Mehmed’in üzerine varıp keşf ve a’zâsına nazar olundukda fi’l-hakika mezbûrun karnı üzerinde ve ba’zı mahallinde şiş ve kara bere olup helâk olduğunu mu’âyene ve müşâhede eyledikten sonra fi’l-vâki’ hakikat-i hâl mezbûr İsmail Beşe’nin bâlâda bast u beyân ve tafsîl ü ayân eylediği vech üzere olduğunu zeyl-i sahîfede mastûrû’l-esâmî bî-garaz Müslimîn haber vermeleriyle vâki’ hâli mevlânâ-yı mezbûr mahallinde tahrîr [ve] ba’dehû ma’an mürsel Osman Çelebi b. Ahmed ve es-Seyyid Süleyman Çelebi b. Mehmed ile meclis-i şer’a gelip alâ-vukû’ihi inhâ [ve] ihbâr etmeğın mâ hüve’l-vâki’ bi’t-taleb ketb olundu.

Fi’l-yevmi’l-âşir min-Şevvâli’l-mükerrem li-seneti hamsîn ve mi’ete ve elf.

Şuhûdü’l-hâl: es-Seyyid Mustafa b. es-Seyyid Ali, Mehmed Beşe b. Mehmed, Veli Beşe b. Mustafa, İvaz Beşe b. Abdullah, Hüseyin Beşe b. Hüseyin, Osman Çelebi b. Mustafa Beşe.

SONUÇ

Kadı sicilleri özelinde Osmanlı sağlık sistemindeki otopsi raporlarını ele alan makalemizde şeriyeye sicillerinin muhteva özellikleri ve Osmanlı tıp tarihi açısından önemi ele alınmıştır. Sağlık sisteminde en önemli sağlık raporlarından biri olan otopsi raporlarının yazım örnekleri verilerek Osmanlı Devleti’nde otopsi raporlarının şeriyeye sicillerine ne şekilde kaydedildiğinden bahedilmiştir.

Çalışmamız neticesinde şeriyeye sicillerinin Osmanlı tıp tarihi açısından hem konu çeşitliliği bakımından hem de sağlıkla ilgili düzenlenen belgelerin muhtevası bakımından oldukça önemli bilgiler içerdiği tespit edilmiştir. Bir otopsi raporunda mahkeme başvuran ölü yakınları, vefat edenin kimlik bilgileri, nerede, ne şekilde vefat ettiği, vücudundaki yara ve darp izlerinin olup olmadığı, varsa büyüklük ve derinlik seviyesi yazılmış ayrıca olayın şahitleri varsa ifadeleri de eklenmiştir. Böylece bir otopsi raporunda o dönemin adlî cerrah ve hekimleri, adliye intikal eden ölüm vakaları ve ölüm vakalarının ne şekilde vuku bulduğuna dair detaylı bilgilere ulaşılmaktadır.

Bu bağlamda şeriyeye sicillerindeki otopsi raporlarının Osmanlı sağlık sistemine ciddi anlamda veri sunduğu, Osmanlı Devleti’nde mahkemeye intikal eden ölüm vakalarının sayı ve mahiyetiyle ilgili önemli bilgiler sağladığı görülmektedir. Netice itibarıyla makalemiz, Osmanlı tıp ve hukuk tarihinin mühim bir sahasına ışık tutmuştur.

KAYNAKÇA

- Işık, A. (2019). “Şer‘iyye Sicilleri Arşivi”, Ağa Kapısından Şeyhülislamlığa İstanbul Müftülüğü, Ed. Ayhan Işık-Kamil Büyüker. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 233-243.
- İstanbul kadı sicilleri Eyüb (Havâss-ı Refia) Mahkemesi 49 numaralı sicil (H. 1054 / M. 1644) / haz. Ayşe Seyyide Adıgüzel, Zeynep Trabzonlu; Arapça metin Tahsin Özcan; kontrol eden Tahsin Özcan; proje yönetmeni M. Âkif Aydın; editör Coşkun Yılmaz. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2011.
- İstanbul Kadı Sicilleri 68 Üsküdar Mahkemesi 396 Numaralı Sicil (H. 1150-1151 / M. 1737-1738) / proje yönetmeni M. Âkif Aydın; editör Coşkun Yılmaz; çeviri yazı / mukabele Abdulkadir Altın, Nedim Pakırdağ; kontrol M. Âkif Aydın, Mehmet Akman, Feridun M. Emecen, İdris Bostan, Mehmet İpşirli. İstanbul: Kültür AŞ, 2019.
- Eş, H. (2016). Şer‘iyye Sicillerindeki Adli Tıp Uygulamalarına Genel Bir Bakış. Türkiye Klinikleri J Foren Med 13/1, 8-13.
- Koç, S. Can, M. (2010). “Ölüm Kavramı ve Ölü Muayenesi” Birinci Basamakta Adli Tıp. İstanbul Tabip Odası: 18-38.
- Yıldız, E. (2023). Şer‘iyye Sicillerinin Tıp Tarihi Açısından Önemi: Osmanlı Devleti’nde Sağlık Çalışanlarının Terekeleri. Ankara: İlahiyat Yayınları.

OSMANLI DEVLETİ'NDE SAĞLIK ÇALIŞANLARININ TEREKELERİ
ESTATES OF HEALTH WORKERS IN THE OTTOMAN EMPIRE

Esra YILDIZ

¹ Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Yalova.

ORCID: 0000-0002-1236-7446

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde miras hukuku alanında ölen kişinin “geride bıraktıkları mallar” için kullanılan muhalefât kelimesinin yerine metrukât veya tereke (terike) kelimeleri de kullanılmaktadır. Osmanlı hukuk sisteminde devlet görevlilerinin miras taksimini kassâm ünvanı verilen memurlar yapmıştır. Sivil halkın miras yazım ve paylaşırma işlemi ise halkın kendi talebi doğrultusunda şekillenmiştir. Tereke defterleri, öncelikle Osmanlı-Türk aile kurumu üzerine yapılacak araştırmalarda temel teşkil eden kaynaklar arasında yer almaktadır. Tereke sicillerinde vefat eden kişinin eş ve çocuk durumu ile ailenin, ekonomik durumu, geçim kaynakları, mutfak ve yemek kültürü, beslenme alışkanlıkları, giyim- kuşam kültürü, mesken durumu, etnografik özellikleri, takı-süs anlayışı, eğitim-kültür durumu gibi pek çok alanlarda bize pratik veriler sunmaktadırlar. Bu bağlamda terekeler, kişinin eşyaları ve ailesiyle ilgili detaylar, Osmanlı miras hukukunun sahasını aşarak o kişinin aslında gündelik yaşamı, servetin dağılımı, servet-statü ilişkisi, maddi kültür, tüketim alışkanlıkları, toplumsal sınıflar, aile yapısı, demografik yapı gibi çok geniş bir muhtevayı barındırmaktadır. Dolayısıyla bu kayıtlar, kişilerin günlük yaşamı, zevkleri ve entelektüel birikimleriyle birlikte döneminin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısını da aydınlatması açısından benzer veriler sunan önemli kaynaklardır. Çalışmamız, İstanbul Şer'iyye sicilleri özelinde Şer'iyye Sicillerinin tanımı ve muhtevasını ele alarak Osmanlı tereke ve muhalefat sicillerinin önemiyle ilgili mühim veriler sunmaktadır. Ayrıca çalışmamız, Osmanlı Devleti'nde sağlık çalışanlarının tereke yani miraslarını konu edinmektedir. Osmanlı kadısı tarafından sicillere kaydedilen sağlık çalışanlarının terekelerinin analizi sunulmaktadır. Bu çalışma neticesinde, şer'iyye sicil kayıtlarının Osmanlı Tıp Tarihi açısından da zengin içeriğe sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca şer'iyye sicilleri sayesinde Osmanlı Devleti'nde görev yapmış sağlık çalışanlarının vazife yerleri ve mal varlıkları tespit edilmiştir. Çalışmamız, “İslam Tarihi Kaynaklarından Şer'iyye Sicillerinin Tıp Tarihi Açısından Önemi”, “Osmanlı Devleti'nde Sağlık Çalışanlarının Terekeleri” ve “Sağlık Çalışanlarının Terekelerine Örnekler” olmak üzere üç başlıkta ele alınmaktadır. Böylece çalışmamızın, Osmanlı Tıp Tarihinin bir bölümüne ışık tutması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Şer'iyye Sicilleri, Kadı Sicilleri, Tıp Tarihi, Tereke.

ABSTRACT

In the Ottoman Empire, in the field of inheritance law, the words *metrukât* or *tereke* (*terike*) are also used instead of the word *muhallefât*, which is used for the "goods left behind" by the deceased. In the Ottoman legal system, the division of inheritance of state officials was made by civil servants who were given the title of *kassam*. The process of writing and distributing the inheritance of the civilian population was shaped in line with the people's own demands. *Tereke* books are among the sources that form the basis for research on the Ottoman-Turkish family institution. In the estate registry, the spouse and child status of the deceased person and the economic situation of the family, livelihoods, cuisine and food culture, eating habits, clothing culture, housing situation, ethnographic features, jewelry-ornament understanding, education-cultural status, etc. They provide us with practical data. In this context, details about the person's belongings and family go beyond the scope of Ottoman inheritance law and cover a wide range of content such as the daily life of that person, distribution of wealth, wealth-status relationship, material culture, consumption habits, social classes, family structure, demographic structure contains. Therefore, these records are important sources that provide similar data in terms of illuminating people's daily lives, tastes and intellectual knowledge, as well as the social, economic and cultural structure of the period. Our study provides important data about the importance of the Ottoman inheritance and settlement registers by discussing the definition and content of the Sharia Registers, specifically the Sharia Registers of Istanbul. In addition, our study deals with the inheritance of healthcare workers in the Ottoman Empire. The analysis of the inheritances of healthcare workers recorded in the registry by the Ottoman judge is presented. As a result of this study, it was concluded that the sharia registry records have rich content in terms of Ottoman Medical History. In addition, thanks to the sharia registry, the places of duty and assets of healthcare professionals who served in the Ottoman Empire were determined. Our study is discussed under three headings: "The Importance of Sharia Registers from Islamic History Sources in Terms of Medical History", "Inheritances of Healthcare Workers in the Ottoman Empire" and "Examples of Inheritances of Healthcare Workers". Thus, our study aims to shed light on a part of the Ottoman Medical History.

Keywords: Islamic History, *Sijillât al-Shar'iyyah*, Kadi Records, History of Medicine, Estates.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti ile ilgili yapılan araştırmalarda birinci el kaynaklardan biri de Şer'iyye Sicilleridir. Şer'iyye sicilleri, evlenme boşanma, miras taksimi, veraset, vekalet, alım satım vb daha pek çok mahkemeye intikal eden kayıtları ihtiva ettiği gibi hem İslam Tarihi hem de İslam Hukuku açısından önemli olan *tereke* sicillerini içermektedir. *Tereke*, bir kişinin vefat ettikten sonra geride bıraktığı mal varlığını ifade eden bir terimdir.

Şeriyeye sicilleri incelendiğinde tereke sicillerinin diğer sicillere göre sayıca fazla olduğu görülmektedir. Tereke sicilleri, Müslüman, gayr-i müslim, devlet memurları, reaya yani aslında halkın tüm kesiminin miras kayıtlarını kapsamaktadır. Bu bağlamda şeriyeye sicillerinde sağlık çalışanlarının terekelerini de tespit edip inceleme imkanımız olmaktadır.

Tereke sicillerinde sağlık çalışanlarının ismi, künyesi, baba adı, görevi, görev yeri, vefat yeri, vefat tarihi, mirasçıları, miras olarak bıraktığı mal ve mülkler, borçlu olduğu ve borç verdiği kişiler kaydedilmiştir. Görüldüğü üzere tereke sicilleri sadece basit bir miras kaydı olmanın ötesinde sağlık çalışanlarıyla ilgili detaylı verilere ulaşmamıza imkan tanımaktadır.

Makalemizin “İslam Tarihi Kaynaklarından Şeriyeye Sicillerinin Tıp Tarihi Açısından Önemi” başlıklı birinci bölümünde şeriyeye sicillerinde tıp tarihi ile ilgili kayıtların muhtevası ele alınmıştır. “Osmanlı Devleti’nde Sağlık Çalışanlarının Terekeleri” başlıklı ikinci bölümde ise terekenin tanımı yapılarak tereke sicillerindeki sağlık çalışanlarının terekelerinde yer alan bilgiler detaylı olarak açıklanmıştır. “Sağlık Çalışanlarının Terekelerine Örnekler” başlıklı üçüncü bölümde ise İstanbul Şeriyeye sicilleri özelinde sağlık çalışanlarının terekeleri seçilerek hem metnin ojinali verilmiş hem de transkripsiyonu yazılmıştır. Böylelikle çalışmamız, İslam Tarihi alanı başta olmak üzere, İslam Hukuk Tarihi ve Tıp Tarihinin ele alınmayan alanlarına kapı aralamıştır.

İSLAM TARİHİ KAYNAKLARINDAN ŞERİYYE SİCİLLERİNİN TIP TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Şeriyeye sicilleri, muhteva zenginliğiyle Osmanlı tarihinin siyasî, ictimai ve iktisadî alandaki araştırmalara güvenilir bir veri tabanı sunmaktadır. Güvenilir vesika sağladığı sahalardan biri de Osmanlı Devleti’nin sağlık sistemidir. Sağlık alanının neredeyse her safhasına ışık tutan şeriyeye sicilleri sayesinde Osmanlı mahkemelerine intikal eden birçok hususa vakıf olabilmekteyiz (Işık, 2019, s. 234).

Şeriyeye sicilleri, sağlık meslek grupları, sağlık hizmetleri ve sağlıkla ilgili kurulan vakıflar, halkın tedavi gördüğü sağlık kurumları ile hastanede tedavi olanların ve vefat edenlerin listeleri, insanların ölüm sebepleri ve ölüm şekilleri, şeriyeye sicillerindeki tıp terminolojisi, hastalık isimleri ve çeşitleri, adli tıp raporları ve adli tıp raporlarının mahkemeye etkisi, darp raporu, hastalık raporu, şartlı tahliye için alınan sağlık raporu, ölü muayene tutanağı ve otopsi raporu, cariyeye muayenesi ve sağlık raporu, akıl sağlığı raporu (akli meleke raporu), sağlık kurulu raporu (heyet raporu), tedavi sürecinde yahut cerrahi müdahaleden önce hastadan alınan rıza senedi (aydınlatılmış onam formu), sağlık çalışanlarıyla ilgili mahkeme kararları, cerâhat davaları ve sağlık çalışanlarının aldıkları tedavi ücretleri, çocuk düşürme davaları (ıskât-ı cenin/ilkâ-i cenin), özel sağlık çalışanlarının ehl-i hireften yani esnaf teşkilatından sayılması, özel muayenehanelerin denetimi, şerî mahkemelere sağlıkla ilgili intikal eden davalar, salgın hastalıklar ve halk sağlığı uygulamaları, hastanelerle ilgili yapılan düzenlemeler, sağlık çalışanlarının yetki alanları, sağlık görevlilerine tanınan imtiyazlar, sağlık görevlilerinin

devletin ve halkın nazarındaki itibarı ve etkinliği, tıp eğitimi, savaş dönemi askeriyedeki sağlık uygulamaları, hac yolculuğunda vefat edenler ve kaldırıldıkları hastaneler, sağlık çalışanlarının terekeleri gibi konuları içermesi açısından oldukça önemli kaynaklardır (Yıldız, 2023).

OSMANLI DEVLETİ'NDE SAĞLIK ÇALIŞANLARININ TEREKELERİ

Osmanlı Devleti'nde miras hukuku alanında ölen kişinin “geride bıraktıkları mallar” için kullanılan muhalefât kelimesinin yerine metrukât veya tereke (terike) kelimeleri de kullanılmaktadır. Osmanlı hukuk sisteminde devlet görevlilerinin miras taksimini kassâm ünvanı verilen memurlar yapmıştır. Sivil halkın miras yazım ve paylaşırma işlemi ise halkın kendi talebi doğrultusunda şekillenmiştir (Özcan, 2005: 406-407; Tuş, 1999: 157-191).

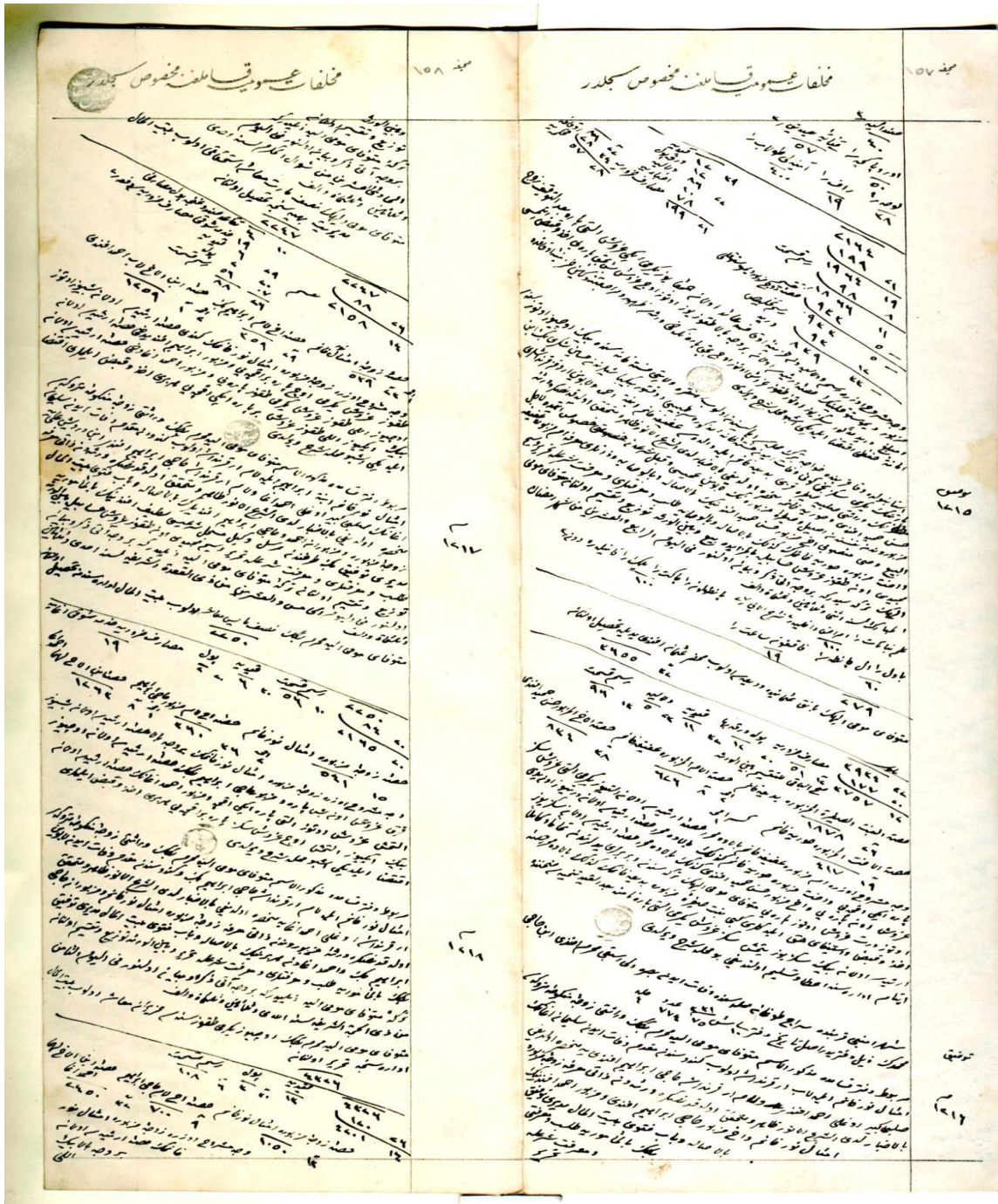
Terekenin tespiti, yazımı ve taksimi belli aşamalardan oluşmaktadır. Mahkeme tarafından görevlendirilen miras yazmakla görevli kassam, vefat eden kişinin mal varlığını tespit etmek için vefat ettiği yere gider. Tereke yazımını bölümlere ayıracak olursak birinci bölüm, kişinin kimlik tespiti ve ikametinin yazıldığı bölümdür. Kişinin ikamet ettiği yahut misafir olarak bulunduğu şehir, mahalle, sokak, hane bilgileri yazılıp ölen şahsın ne şekilde vefat ettiği biliniyorsa o da ilave edilirdi. Ölen kişinin kimliği, unvanı, ait olduğu zümre, mesleği, vefat tarihi, tespit edilen mirasçılar kaydedilirdi. İkinci bölüm, kişinin mal varlığının yazıldığı kısımdır. Malların ayrıntılı sayı ve tespit edilen değeri kaydedilir. Üçüncü kısımda teçhiz, tekfin, ıskat, it'âm-ı fukarâ, resm-i kısmet ve diğer işlemler için yapılan masraflarla nafaka ve mehir gibi borçları ve varsa alacakları yazılırdı (Özcan, 2005: 406-407; Türkal, 2019: 283-295). Son bölümde ise mirastan pay sahibi olanlar eş, kız çocuk, erkek çocuk, anne, baba, kardeş ya da diğer akrabalar akrabalık dereceleriyle birlikte kaydedilmiştir. İslâm hukukuna göre kız ve erkek çocuklar, kız ve erkek kardeşler ya da üvey kızı ve üvey erkek kardeşler mirastan farklı oranlarda pay aldıkları için bu hususlar açıkça kaydedilirdi. Anne karnındaki çocuğun payı ayrıca yazılmış ve metin kısmında bu husus belirtilmiştir (Çakır, 2012: 41-60).

Sadece Müslümanlar değil aynı zamanda gayrimüslimler de miras paylaşımı hususunda şerî mahkemelere müracaat etmişlerdir. Dolayısıyla tereke defterlerinde Müslüman ve gayrimüslimlere ait kayıtlar bulunmaktadır. Ancak gayrimüslimlere ait kayıt sayısı, Müslümanlarla kıyaslandığında oldukça az sayıda olsa da sadece Müslüman sağlık çalışanlarının değil gayrimüslim olanların da terekelerine ulaşmak mümkündür. Ayrıca tüm sağlık çalışanlarının terekelerinin kassam tarafından yazılmadığı göz önünde bulundurularak kaynakların elverdiği ölçüde karşılaştırmalı bir çalışma yapılması hususu büyük önem arz etmektedir.¹

¹ Örnek belgeler için bk. 3. Bölüm.

OSMANLI DEVLETİ'NDE SAĞLIK ÇALIŞANLARININ TEREKELERİNE ÖRNEKLER

İstanbul'da Hoca Teberrük Mahallesi ahalisinden olup Ankara Hastahanesi'nde vefat eden Sertabib Doktor Binbaşı Hüseyin Şükrü Bey b. Mustafa'nın satılıp, bedeli varisleri olan kızı Bediha Hanım, validesi Afife Hanım bt. Ahmet ile kardeşleri Hasan Hamid Efendi ve Huriye Hanım'a taksim edilen terekesi. (Şeriyye Sicilleri Arşivi, Kısmet-i Askeriye Mahkemesi, No. 2039, 158)

İstanbul'da Vefâ kurbünde Hoca Teberrük mahallesi ahâlisinden olup Ankara Vilâyeti Hastahânesi'nde bin üç yüz otuz senesi Mart'ının yirmi sekizinci günü vefât eden hastahâne-i mezkûre Sertabîbi doktor binbaşılardan Hüseyin Şükrü Bey b. Mustafa'nın verâseti sulbiye sagîre kızı Bedia Hanım ile vâlidisi Afife Hanım bt. Ahmed ve li-ebeveyn er ve kız karındaşları Hasan Hamid Efendi ve Huriye Hanım'a münhasıra olduğu bi'l-ihbâr lede's-şer'i'l-enver zâhir ve mütehakkık oldukdan sonra verese-i mezbûrûndan nefisinden asıl ve sagîre-i mezbûrenin li-ebeveyn ammisi ve kîbel-i şer' den husûs-ı âtî'de li-ecli'l-bey' vasî-i mansûbu ah-i mezbûr Hasan Hamid Efendi'nin bi'l-asâle ve bi'l-vesâyeye ve zâtları mu'arrefe ümm-i mezbûre Afife ve uht-i mezbûru Huriye hanımların kezâlik bi'l-asâle ve bi'l-vesâyeye taleb ve ma'rifetleri ve ma'rifet-i şer'le tahrîr ve sîm Mecidî on dokuz gurus hesâbıyla bi'l-müzâyede bey' ve beyne'l-verese tevzî' ve taksîm olunan müteveffâ-yı mûmâileyhin terekesidir ki ber-vech-i âtî zîkr u beyân olunur.

Fi'l-yevmi'r-râbi' ve'l-ışrîn min şehri Ramazânî'l-mübârek li-sene isnâ ve selâsîn ve selâse mi'e ve elf.

İlm-i nebâtât 1 aded, emrâz-ı dâhiliye 2 aded, teşrîh âlâtı 27 aded 100 gurus	Pantolon 1 aded, ceket 1 aded, fanila 5 aded, don 3 aded 100 gurus	Bavul 1 aded, el çanta 1 aded 60 gurus	Fakfun sâ'at 1 aded 19 gurus
Yekûn: 279 gurus			

Müteveffâ-yı mûmâileyhin Bank-ı Osmânî'de vedî'ası olup Muhzır Osman Efendi yediyle tahsîl olunan: 3655 gurus 32 para

Yekûn:

	Gurus	Para
	3934	32
Masârif-ı zarûriye: 51 gurus 12 para, pul ve varaka bahâ: 12 gurus, 20 para, kaydiye: 11 gurus, 32 para, dellâliye: 5 gurus, 23 para, resm-i kısmet: 96 gurus	177	20
Sahhu'l-bâkî li't-taksîmi beyne'l-verese	3757	12

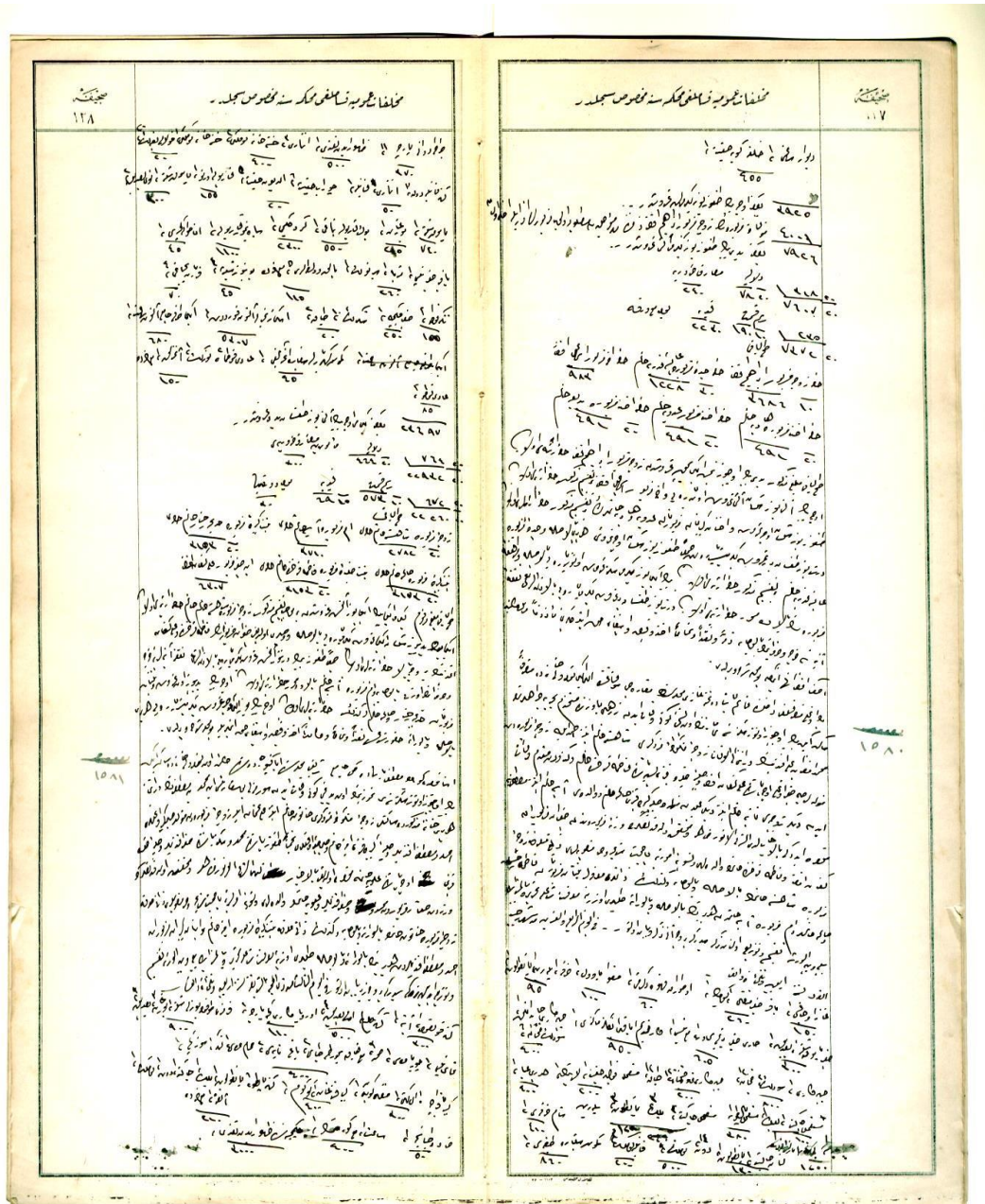
Hissetü'l-binti's- sagîreti'l-mezbûre Bedia Hanım	Hissetü'l-ümmi'l- mezbûre Afife Hanım	Hissetü'l-ahi'l- mezbûr Hasan Hamid Efendi	Hissetü'l-uhti'l- mezbûre Huriye Hanım

1878 guruş, 26 para	626 guruş, 8 para, 2 akçe	834 guruş, 38 para	417 guruş, 19 para

Kesr-i akçe: 1

Vech-i meşrûh üzere ümm-i mezbûre Afife Hanım bâlâda muharrer hisse-i irsiyyesi olan altı yüz yirmi altı guruş sekiz para iki akçeyi ve uht-i mezbûre Huriye Hanım kezâlik bâlâda muharrer hisse-i irsiyyesi olan dört yüz on yedi guruş on parayı ve ah-i mezbûr Hasan Hamid Efendi kezâlik bâlâda muharrer hisse-i irsiyyesi olan sekiz yüz otuz dört guruş otuz parayı müteveffâ-yı mûmâileyhin terekesinden ve birbirleri yedlerinden tamâmen ve kâmilten ahz u kabz ve istîfâ-yı hak eyledikleri gibi bint-i sagîre-i mezbûre Bedia Hanım'ın kezâlik bâlâda muharrer hisse-i irsiyyesi olan bin sekiz yüz yetmiş sekiz guruş yirmi para nâmına ba'de'l-kayd tenmiyesi zımnında Eytâm İdâresi'ne i'tâ ve teslîm olunduğu bu mahalle şerh verildi.

Kasımpaşa'nın Tahta Kadı mahallesinde vefat eden Yavuz Zırlısı'nda görevli Bahriye Cerrahî Mehmet Efendi b. Ali'nin satılıp, bedeli varisleri olan zevcesi Şaheste Hanım bt. Ahmet ile çocukları Ali Kenan ve Fatma Ferhunde'ye ve daha önce vefat eden diğer zevcesi Saniye Hanım'dan olan çocukları Saliha ve Hatice Ruhsar ile müteveffanın validesi Asiye Hanım bt. Mustafa'ya taksim edilen terekesi. (Şerîyye Sicilleri Arşivi, Kısmet-i Askeriye Mahkemesi, No. 2135, 128)

Beyoğlu Mutasarrıflığı dâhilinde Kasımpaşa'da Tahta Gazi[Tahta Kadı] mahallesinde Makaracı sokağında elli iki numaralı hânede müsâfîren sâkin iken bin üç yüz otuz sekiz senesi Mart'ının on beşinci günü vefât eden Zırhlı Yavuz'unda müstahdem Bahriye cerrâhlarından Mehmed Efendi b. Ali Efendi'nin verâseti ile'l-vefât zevce-i menkûha-i metrûkesi Şaheste Hanım bt. Ahmet ile zevce-i mezbûreden mütevellidler sulbî sagîr oğlu üç yaşında Ali Kenan Efendi ve sulbiye sagîre kızı beş yaşında Fatma Ferhunde Hanım ve kendiden mukaddem vefât eden diğer zevcesi Saniye Hanım bt. diğer Ahmed'den mütevellide sulbî kebîre kızı Saliha Hanım ve vâlidesi Asiye Hanım bt. Mustafa'ya münhasıra idiği bi'l-ihbâr lede's-şer'îl-enver zâhir ve mütehakkık oldukdan sonra verese-i mezbûrûndan sagîrân-ı mezbûrân Kenan Efendi ve Fatma

Ferhunde Hanım'ın vâlideleri ve tesviye-i umûruna bâ-hüccet-i şer'îyye vasî-i mansûbeleri zâtı mu'arrefe zevce-i mezbûre Şaheste Hanım bi'l-asâle ve bi'l-vesâye ve kezâlik zâtları mu'arrefeler bintân-ı mezbûretân Fatma Ferhunde ve Saliha hanımlar ve ümm-i mezbûre Asiye Hanım'dan her birinin bi'l-asâle ve bi'l-verâse talepleri üzerine ma'rifet-i şer'le tahrîr ve bi'l-müzâyede bey' ve beyne'l-verese taksîm ve tevzî' olunan terekesidir ki ber-vech-i âtî zikr u beyân olunur.

Fi'l-yevmi'r-râbi' ve'l-ısrîn min şehri Recebi'l-ferd li-sene erba'în ve selâse mi'ete ve elf.

Gaz ocağı 1 aded 150 guruş	Bakır sagır mangal 1 aded, poçık 1 aded 260 guruş	Oturak, kahve değirmeni 1 aded 60 guruş	Mukavva bavul 1 aded 1 aded 100 guruş	Hırka 1 aded, pelerin 1 aded, pantolon 1 aded 95 guruş
Sagır pamuk şilte 1 aded, yasdık 1 aded 300 guruş	Sarı sagır pirinç havan 1 aded, ma'a-sini 1 aded 605 guruş	Kâr-ı kadîm ayaklı İngiliz makinesi 1 aded 950 guruş	Çinkârî çaydanlık 1 aded, sütlük fincan 6 aded 400 guruş	Çinkârî 1 aded, sütlük 20 aded, fincan 12 aded 800 guruş
Çinkârî kahve fincanı 12 aded, tabak 12 aded 200 guruş	Müsta'mel fotin 1 çift, lastik 1 200 guruş	Haydarî aba 1 aded 400 guruş	Müsta'mel ceket 1 aded, yelek 1 aded 100 guruş	Müsta'mel palto 1 aded 380 guruş
Müsta'mel ceket 4 aded, yelek 3 aded, pantolon 3 aded, pelerin 129 guruş	Şam hırkası 1 aded 400 guruş	Yelek 1 aded, pantolon 1 aded 1200 guruş	Ceket 1 aded, pantolon 1 aded 130 guruş	Don 14 aded, gömlek 9 aded 500 guruş
Fanila gömlek 4 dade 200 guruş	Gümüş sigara tabakası 1 aded 860 guruş	Cerrâh edevâtı 11 parça 370	Zuhûr eden nakdi 500 guruş	Entari 23 aded, hastahâne gömleği 2 aded 400 guruş
Hastahâne gömleği 1 aded, kolalı yağlık 2 aded 20 guruş	Köhne fanila don 3 aded, entari fanila 1 aded 50 guruş	Çorap 6 çift, eldiven 3 çift 20 guruş	Karyola 1 aded 155 guruş	Pamuk şilte 1 aded, yün yasdık 2 aded 300 guruş

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES

ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX

February 23-25, 2024

Pamuk şilte 1 aded 740 guruş	Yorgan 1 aded 215 guruş	Yün karyola yatağı 1 aded 550 guruş	Gerdekli(?) 1 aded 2300 guruş	Siyah demir karyola 1 aded 1100 guruş
Anadolu keçesi 1 aded 45 guruş	Bakır sagır tepsi 1 aded, kırba 1 aded, Pernolik(?) 1 aded 260 guruş	Balık voltaları 5 aded, ma'a hurde 115 guruş	Boynuz maşraba 4 aded 45 guruş	Karaman bıçağı 4 aded 70 guruş
Teneke kutu 2 aded 155 guruş	Sagır çekmece 1 aded 250 guruş	Şekerlik 10 aded, tabak 2 aded 20 guruş	İki zincirli altın kordon 6 aded 5307 guruş	İki tarafı camlı altın sâ'at 1 aded 680 guruş
«iki tarafı camlı altın sâ'at»	Gümüş kehribârlı sigara ağızlığı 1 aded 45 guruş	Âdî kutu 2 aded, yüzük 1 aded, ağızlık 1 aded, hurda 150 guruş	Âdî kutu 2 aded 85 guruş	

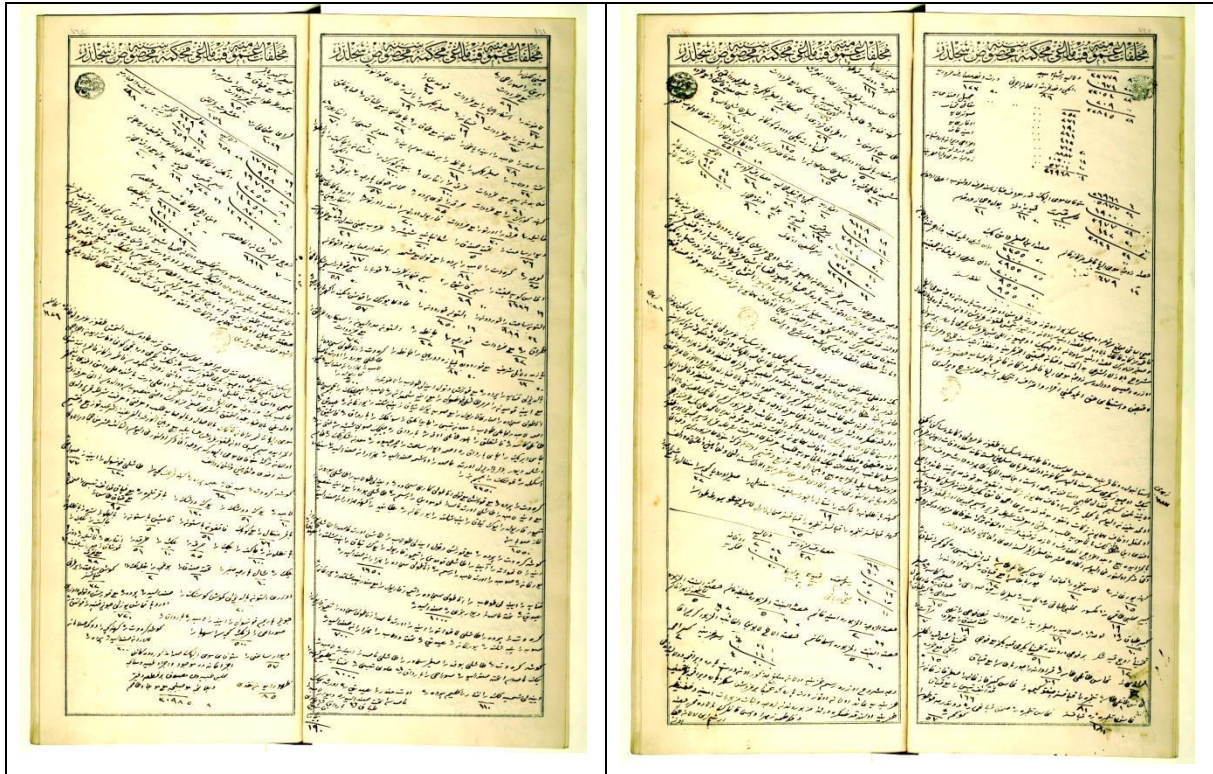
Yekûn: 23697 guruş. Yalnız yirmi üç bin altı yüz doksan yedi guruşdur.

	Guruş	Para
	23697	
Dellâliye: 464 guruş, 20 para, me'mûrîn masârif-i zarîriyesi: 300 guruş	864	20
	22932	20
Resm-i kısmet: 573 guruş, 10 para, kaydiye: 69 guruş, 10 para, pul ve varaka bahâ: 30 guruş	672	20
Sahhu'l-bâkî	22260	-

Zevce-i mezbûre Şaheste Hanım 2782 guruş, 20 para	Ümm-i mezbûre Asiye Hanım 3710 guruş	Bint-i kebîre-i mezbûre Hadice Ruhsar Hanım 3153 guruş, 20 para
Bint-i kebîre-i mezbûre Saliha Hanım 3153 guruş, 20 para	Bint-i sagîre-i mezbûre Fatma Ferhunde Hanım 3153 guruş, 20 para	İbn-i sagîr-i mezbûr Ali Kenan Efendi 6307 guruş

Sahhu'l-bâkî meblağ-ı merkûm yirmi iki bin iki yüz altmış guruşdan ber-mûceb-i taksîm Mezkûr zevce-i mezbûre Şaheste Hanım hisse-i irsiyesi olan iki bin yedi yüz seksen iki guruş yirmi para ve bi'l-vesâye ve vasîleri olduğu sagîrân-ı mezbûrân Fatma Ferhunde ve Ali Kenan Efendi'nin ber-vech-i bâlâ hisse-i irsiyeleri olan cem'an dokuz bin dört yüz altmış guruş yirmi parayla bi'l-izni's-şer' nafaka-i âtiyelerine harc u sarf etmek üzere bi'l-vesâye ve ümm-i mezbûre Asiye Hanım bâlâda muharrer hisse-i irsiyesi olan üç bin yedi yüz on guruş ve bintân-ı mezbûretân Hadice Ruhsar Hanım ve kezâlik hisse-i irsiyesi olan üç bin yüz elli üç guruş yirmişer parayı her biri bi'l-asâle ve bi'l-verâse huzûr-ı şer' de nakden ve tamâmen ahz u kabz ve istîfâ-yı hak etmeleriyle işbu mahalle şerh verildiği.

Üsküdar'ın Mirahor mahallesinde vefat eden Eczacı Suphi Vamık Bey b. Halil Vamık Efendi'nin satılıp, bedeli zevcesi Fatma Müjgan Hanım bt. Galip Bey ile oğlu Ali Vamık Efendi'ye taksim edilen terekesi. (Şeriyye Sicilleri Arşivi, Kısmet-i Askeriye Mahkemesi, No. 2038, 162-164)

Üsküdar Mutasarrıflığı mahallâtından Mirahor mahallesinde Açık Türbe caddesinde altmış dokuz numaralı hânde sâkin iken bin üç yüz yirmi dokuz senesi Mart'ının yirmi dördüncü günü vefât eden Eczâcî Subhi Vamık Bey b. Halil Vamık Efendi'nin verâseti zevce-i menkûhası Fatma Müjgan Hanım bt. müteveffâ Galib Bey ve zevce-i mûmâileyhâdan mütevellid sulbî sagîr oğlu dört yaşında Ali Vamık Efendi'ye münhasıra olduğu bi'l-ihbâr ba'de't-tahakkuki's-şer'î sagîr-i mezbûrun vasî-i mansûbesi ve vâlidesi zâtı mu'arrefe zevce-i mûmâileyhâ Fatma Müjgan Hanım'ın bi'l-asâle ve bi'l-vesâye taleb ve ma'rifeti ve ma'rifet-i şer'le tahrîr ve lede'l-

müzâyede sîm Mecidî on dokuz guruş hesâbıyla bey‘ ve beyne'l-verese bi'l-farîzati's-şer‘iyye tevzî‘ ve taksîm olunan tereke-i müteveffâ-yı mûmâileyhdir ki ber-vech-i âtî zikr olunur.

Fi'l-yevmi's-sâlis aşer min Cumâdelûlâ li-sene ihdâ ve selâsîn ve selâse mi'ete ve elf.

Köşe kerevet 2 aded, yasdık 2 aded, basma perde 1 aded, köhne frenk keçe 1 aded 62 guruş	Taşlı konsol 1 aded, ayna 1 aded 120 guruş	Sürahi 2 aded 77 guruş	Lamba 2 aded 10 guruş	Yün döşek 1 aded 51 guruş
Yün döşek 1 aded 130 guruş	Bakır tencere 3 aded, ma‘a kapak, kadayıf tepsisi 1 aded, sahan 2 aded, ma‘a kapak tas 1 aded 95 guruş	Bakır mangal 1 aded, ma‘a göbek 76 guruş	Fakfon baston 1 aded 51 guruş	Kamış baston 1 aded 5 guruş
Palto 1 aded, setre 1 aded, pantolon 1 aded, ceket 1 aded, yelek 1 aded 86 guruş	Pantolon 2 aded, ceket 1 aded, yelek 1 aded 100 guruş	Hırka 1 aded 25 guruş	Yelek 1 aded 10 guruş	Hırka 1 aded 51 guruş
Entari 2 aded, fanila 2 aded, don 6 aded, kuşak 1 aded, çorap 4 çift, ma‘a hırka 32 guruş	Yelek 2 aded, şal parça sagır 1 aded 40 guruş	Tahta sandık 1 aded 6 guruş	Boğça 1 aded, yakalık 11 aded 3 guruş	Gümüş sâ‘at 1 aded, bir tarafı kapaksız 32 guruş
Üzeri altın yaldızlı gümüş köstek 1 aded 20 guruş	Sandalye 6 aded, perde 3 aded, ma‘a-korniş ve tül ve üzerine Avrupa kumaş yüzlü ceviz	Ceviz yarım konsol 1 aded, ayna 1 aded, lamba 2 aded, bardak 2 aded, sürahi 1 aded,	Köşe kerevet 2 aded, köhne keçe 1 aded, dökme salaman hezârân sandalye 2 aded, perde 4 aded	Duvar sâ‘ati 1 aded 57 guruş

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES

ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX

February 23-25, 2024

	kanepi 1 aded, koltuk 2 aded 720 gurus	frenk keçesi 1 aded, sehpa 1 aded 500 gurus	300 gurus	
Müteveffâ-yı mûmâileyhin mahalle-i mezkûrede kâin eczâhânede mevcûd ve eczâ- yı tıbbiye ve mu'âlece Meclis-i Tıbbiye'den musaddak bir kıt'a defter ve blanço mûcebince ma'a mobila ve takım 30985 gurus, 8 para			Zuhûr eden nakdi 85 gurus	

Yekûn:

	Gurus	Para
	33729	8
Dellâliye-i eşyâ-i mebî'a	674	20
	33054	28
İki def'a gazete i'lân ücreti: 86 gurus, dört def'a masârîf-ı zarûriye: 123 gurus, 20 para	209	
	32845	28
	Gurus	Para
Cemil Efendi'ye	252	
Bakkal Mümtaz	271	
Sutiri'ye	190	
Evfari'ye	241	
Emine Hanım'a	413	
Eczâcî Diran'a	712	20
Barutyan'a	8887	14
Mike Arolos	10300	10
Zevce-i mûmâileyhâ mehrine	5701	
	26938	4
	5877	24
Müteveffâ-yı mûmâileyhin kadr-ı ma'rûf cenâzesinde sarf olunup i'tâ olunan	1900	
	3977	24

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

Resm-i kısmet: 100 guruş, kaydiye-i defter: 11 guruş, 20 para, pul ve Hicaz varakası: 31 guruş	142	30
[Sahhu'l-bâkî]:	3834	34

Hisse-i zevce-i mûmâileyhâ Fatma Müjgan Hanım 479 guruş, 14 para	Hisse-i ibn-i sagîr Vamık Bey		
		Guruş	Para
		3355	20
	İzn-i şer'î ile mekteb bed'e ücretine verilen	400	
		2955	20
	İzn-i şer'î ile hitân cem'iyetine	2000	
		955	20
	Nafakasına	955	20
		-	-

Sahhu'l-bâkî meblağ-ı merkûm üç bin sekiz yüz otuz dört guruş otuz dört paradan zevce-i mûmâileyhâ Fatma Müjgan Hanım'ın bâlâda muharrer hisse-i irsiyesi olan dört yüz yetmiş dokuz guruş on dört parayı bi'l-asâle ve sagîr-i mezbûrun hisse-i irsiyesi olan üç bin üç yüz elli beş guruş yirmi parası ber-minvâl-i meşrûh bi'l-izni's-şer'î bedel-i mekteb ve hitân cem'iyeti ücretlerine ve nafaka-i âtiyesine harc u sarf etmek üzere vasîsi ve vâlidesi zevce-i mûmâileyhâ Fatma Müjgan Hanım bi'l-vesâye huzûr-ı şer' de ahz u kabz ve istîfâ-yı hak eylediğini ikrâr u i'tirâf etmekle işbu mahalle şerh verildi.

SONUÇ

Şeriyeye Sicilleri, Osmanlı Devleti'nin hukukî, ictimai ve eğitim alanında olduğu gibi sağlık alanında en mühim kaynaklarından. Şeriyeye sicillerindeki tereke kayıtları, Osmanlı tıp tarihi açısından değerli veriler sunmaktadır. Özellikle sağlık çalışanlarının ve sağlık çalışanı yakınlarının terekeleri, sağlık görevlilerin aile yapılarına ve maddi durumlarına ışık tutmaktadır.

Sağlık çalışanlarının terekelerinden tabip dükkanları yani özel muayenelerdeki tıpla ilgili kullanılan malzemeler, sağlık çalışanlarının kimliği, kökeni, medeni durumu, servetleri, geçim kaynakları, kazanç ve birikimleri, hangi eşyaları kullandıkları, mirasçıları ve yakınlık dereceleri, kullandığı eşyalarının kalitesi, Osmanlı sağlık çalışanlarının aileleri, lüks ve konfor analizi, kitap ve yaşam kültürü, gelenek görenekleri, yaşam felsefesi, entelektüel düzeyleri, giyim tarzları, doktorların oturduğu mahalleler, eş ve çocuk sayıları, tütün kullanma oranları,

sahip oldukları koleksiyonlar, kitap edinme oranları, devrin moda alışkanlıkları, vakıflara yaptıkları bağışlar, el sanatlarına olan ilgileri, terekelerindeki sanat malzemeleri, aldıkları ödüller, devlet tarafından verilen nişanlar, gelir gider durumları, borçlu olduğu kişiler, verdiği borçlar, etrafındakilere kredi sağlaması ve ekonomik uğraşları başta olmak üzere birçok bilgiye ulaşılmaktadır. Bu bağlamda Şer'iyye Sicilleri Arşivi'ndeki Kısmet-i Askeriye Mahkemesinin tereke sicilleri, Osmanlı tıp tarihi açısından büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Çakır, İ. E. (2012). "Osmanlı Toplumunda Eş ve Çocuk Sayısı, Statü, Servet: 1671-1678 Sofya Örneği", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 31, 41-60.
- Işık, A. (2019). "Şer'iyye Sicilleri Arşivi", Ağa Kapısından Şeyhülislamlığa İstanbul Müftülüğü, Ed. Ayhan Işık-Kamil Büyüker. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 233-243.
- Özcan, T. (1998). "Muhallefat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/406-407.
- Tuş, M. (1999). "Kayseri Tereke Defterleri Üzerine Bir Araştırma (1700-1730)", *SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4, 157-191.
- Türkal, M. K. (2019). "Erzurum Valisi Şahin Mustafa Paşa'nın Muhallefatı", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42 (2019), 283- 295.
- Yıldız, E. (2023). Şer'iyye Sicillerinin Tıp Tarihi Açısından Önemi: Osmanlı Devleti'nde Sağlık Çalışanlarının Terekeleri. Ankara: İlahiyat Yayınları.

KUR'AN-I KERİM EĞİTİM VE ÖĞRETİMİNDE EĞİTMEN FAKTÖRÜ
INSTRUCTOR FACTOR IN QURANIC EDUCATION AND INSTRUCTION

Osman BAYRAKTUTAN

Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'an'ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı
Assoc. Prof. Dr., Atatürk University, Faculty of Theology, Department of Quranic Reading and Recitation
Sciences

ORCID ID: 0000-0002-0802-2971

ÖZET

Bu bildiri, Kur'an-ı Kerim eğitim ve öğretim sürecinde eğitici faktörlerin kritik önemini kapsamlı bir şekilde inceler. Kur'an-ı Kerim, İslam'ın kutsal kitabı olarak, sadece dini bilgileri değil, aynı zamanda geniş bir ahlaki, sosyal ve kültürel öğreti setini içerir. Bu çalışma, Kur'an-ı Kerim'in öğretilmesi ve anlaşılmasında eğitici faktörlerin - öğretim metodolojileri, eğitim materyalleri ve eğitimcilerin yetkinliği gibi - oynadığı rolü derinlemesine ele alır. Eğitim süreçlerinde kullanılan çeşitli pedagojik yaklaşımlar, eğitim materyallerinin önemi ve eğitimcilerin rolü gibi konulara odaklanarak, öğrencilerin metni daha iyi anlamalarını ve içselleştirmelerini sağlamanın yollarını araştırır.

Eğitimde pedagojik yaklaşımların çeşitliliği, öğrencilerin öğrenme stilleri ve ihtiyaçlarına uygun olmalı ve onların Kur'an-ı Kerim'i derinlemesine anlamalarını sağlamalıdır. Eğitim materyallerinin, öğrencilerin yaş ve öğrenme seviyelerine uygun şekilde tasarlanması, öğrenme sürecini doğrudan etkilerken, eğitimcilerin bilgi düzeyi, öğretme becerileri ve öğrencilerle kurdukları ilişki de bu sürecin verimliliği üzerinde büyük bir etkiye sahiptir.

Çağdaş öğretim metodolojileri, etkileşimli öğrenme, problem çözme ve kritik düşünme becerilerini geliştirmeyi amaçlayarak, öğrencilerin metni derinlemesine anlamalarını ve yaşamlarına uygulamalarını teşvik eder. Bu metodolojilerin Kur'an-ı Kerim öğretimine entegrasyonu, kutsal metnin günümüzde hala nasıl ilgili ve etkili olduğunu vurgular.

Bu bildirinin sonuç kısmında, Kur'an-ı Kerim eğitimi ve öğretiminde eğitici faktörlerin öğrencilerin kutsal metni etkili bir şekilde öğrenmeleri ve içselleştirmeleri için hayati öneme sahip olduğu vurgulanır. Pedagojik yaklaşımların çeşitlendirilmesi, eğitim materyallerinin zenginleştirilmesi ve eğitimcilerin profesyonel gelişiminin teşvik edilmesi gibi öneriler sunulur, eğitim sürecinin iyileştirilmesi gerektiği belirtilir. Bu iyileştirmeler, öğrencilerin Kur'an-ı Kerim'i anlama ve uygulama yeteneklerini geliştirmek ve böylece kutsal metnin geniş öğretisini günümüz dünyasına aktarmak için gereklidir. Bildiri, Kur'an-ı Kerim eğitiminin gelecekteki başarısının, eğitim metodolojileri, materyalleri ve eğitimcilerin sürekli gelişimine bağlı olduğunu sonuç olarak ortaya koyar.

Anahtar Kelimeler: Kur'an Eğitimi, Pedagojik Yaklaşımlar, Eğitim Materyalleri, Eğitimcilerin Yetkinliği, Çağdaş Öğretim Metodolojileri

ABSTRACT

This paper comprehensively investigates the critical importance of educational factors in the process of teaching and learning the Quran. The Quran, as the holy book of Islam, contains not only religious teachings but also a wide array of moral, social, and cultural teachings. This study delves into the role of educational factors - teaching methodologies, educational materials, and the competence of educators - in facilitating the teaching and understanding of the Quran. It focuses on various pedagogical approaches, the significance of educational materials, and the role of educators in enhancing students' comprehension and internalization of the text.

The diversity of pedagogical approaches in education must cater to the learning styles and needs of students to enable a deeper understanding of the Quran. The design of educational materials tailored to the age and learning levels of students directly impacts the learning process, while the knowledge level, teaching skills, and relationships that educators establish with students significantly influence the efficiency of this process.

Contemporary teaching methodologies aim to develop interactive learning, problem-solving, and critical thinking skills, encouraging students to deeply understand and apply the teachings of the Quran in their lives. The integration of these methodologies into Quranic teaching highlights the relevance and effectiveness of the holy text in today's world.

In the conclusion of the paper, it is emphasized that educational factors play a vital role in enabling students to effectively learn and internalize the Quran. Suggestions such as diversifying pedagogical approaches, enriching educational materials, and promoting the professional development of educators are presented to improve the educational process. These improvements are necessary to enhance students' abilities to understand and apply the teachings of the Quran, thus transmitting its comprehensive teachings to the contemporary world. The paper concludes by stating that the future success of Quranic education depends on the continuous development of teaching methodologies, materials, and educators.

Keywords: Quranic Education, Pedagogical Approaches, Educational Materials, Educators' Competence, Contemporary Teaching Methodologies

1. Giriş

Kur'an-ı Kerim eğitiminin temel amacı, bireylerin İslami bilgiyi doğru bir şekilde öğrenmeleri ve bu bilgileri günlük yaşamlarına entegre etmeleridir. Bu süreçte eğitici faktörü, öğretim metodolojileri, eğitim materyalleri ve eğitimcilerin yeterliliği gibi çeşitli boyutları kapsar.

2. Eğitici Faktörünün Önemi:

2.1. Pedagojik Yaklaşımlar: Kur'an-ı Kerim öğretiminde kullanılan pedagojik yaklaşımların, öğrencilerin öğrenme stilleri ve ihtiyaçlarına uygun olması gerekmektedir. Çeşitlilik gösteren bu yaklaşımlar, öğrencilerin metni daha iyi anlamalarını ve içselleştirmelerini sağlar.

2.2. Eğitim Materyalleri: Eğitim materyallerinin, öğrencilerin yaş gruplarına ve öğrenme seviyelerine uygun olarak tasarlanması, Kur'an-ı Kerim öğretimindeki başarıyı doğrudan etkiler. Görsel ve işitsel araçların kullanımı, öğrenme sürecini destekleyici bir rol oynar.

2.3. Eğiticilerin Rolü: Eğiticiler, Kur'an-ı Kerim öğretiminde merkezi bir role sahiptir. Onların bilgi düzeyi, öğretme becerileri ve öğrencilerle kurdukları ilişki, eğitim sürecinin verimliliğini önemli ölçüde etkiler.

3. Eğitim Metodolojileri:

3.1. Geleneksel Metodlar: Geleneksel öğretim metodları, tekrar ve ezberlemeye dayalı yaklaşımları içerir. Bu yöntemler, öğrencilerin metni ezberlemelerine yardımcı olurken, anlam ve yorumlama becerilerinin geliştirilmesine de odaklanmalıdır.

3.2. Çağdaş Metodlar: Çağdaş öğretim metodları, etkileşimli öğrenme, problem çözme ve kritik düşünme becerilerini geliştirmeyi amaçlar. Kur'an-ı Kerim öğretiminde bu metodların entegrasyonu, öğrencilerin metni derinlemesine anlamalarını ve yaşamlarına uygulamalarını teşvik eder.

4. Sonuç ve Öneriler:

Kur'an-ı Kerim eğitimi ve öğretiminde eğitimci faktörü, öğrencilerin kutsal metni etkili bir şekilde öğrenmeleri ve içselleştirmeleri için hayati öneme sahiptir. Eğitim sürecinde pedagojik yaklaşımların çeşitlendirilmesi, eğitim materyallerinin zenginleştirilmesi ve eğitimcilerin sürekli profesyonel gelişimleri, bu sürecin başarısını artıracak temel unsurlardır. Bu bağlamda, aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

Eğitim Programlarının Çeşitlendirilmesi: Kur'an-ı Kerim eğitimi programlarının, öğrencilerin farklı öğrenme stillerine ve seviyelerine uyum sağlayacak şekilde çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Bu çeşitlilik, öğrencilerin metni daha iyi anlamalarını ve kendi hayatlarına uygulamalarını kolaylaştırır. Kur'an-ı Kerim eğitimi, bireylerin İslam'ın kutsal metnini derinlemesine anlamalarını ve bu bilgileri günlük yaşamlarına entegre etmelerini sağlayan temel bir süreçtir. Bu süreçte, eğitim programlarının çeşitlendirilmesi, öğrencilerin farklı öğrenme stilleri ve seviyelerine uygun olarak tasarlanmalıdır. Bu çeşitlilik, öğrencilerin metni daha iyi anlamalarını ve kendi hayatlarına uygulamalarını kolaylaştırırken, onların bireysel ihtiyaç ve kapasitelerine uygun öğrenme ortamları yaratılmasını sağlar.

Eğiticilere Sürekli Eğitim: Eğitimcilerin pedagojik becerilerinin ve Kur'an-ı Kerim bilgilerinin sürekli olarak geliştirilmesi önemlidir. Bu amaçla düzenli olarak profesyonel gelişim

programları ve atölye çalışmaları gerçekleştirilmelidir. Eğitimcilerle yönelik sürekli eğitim, Kur'an-ı Kerim eğitimi ve öğretiminde hayati bir rol oynamaktadır. Bu süreç, eğitimcilerin pedagojik becerilerini, ilmi bilgilerini güncel tutmalarını ve öğretim yöntemlerini çağdaş eğitim standartlarına uygun hale getirmelerini sağlar. Eğitimcilerin sürekli olarak kendilerini geliştirmeleri, öğrencilere daha etkili ve anlamlı bir öğrenme deneyimi sunmanın anahtarıdır. Bu metinde, eğitimcilerle yönelik sürekli eğitimin önemi, uygulama yolları ve beklenen faydalar üzerinde durulacaktır.

Eğitimcilerle Sürekli Eğitim: Önemi ve Gerekçeleri

Kur'an-ı Kerim eğitimi, sadece dini bilginin aktarılması değil, aynı zamanda öğrencilerin ahlaki ve manevi gelişimlerini destekleyen bir süreçtir. Bu nedenle, eğitimcilerin bu özel alanda derinlemesine bilgi sahibi olmaları ve etkili öğretim yöntemlerini kullanmaları gerekmektedir. Sürekli eğitim, eğitimcilerin kendi alanlarındaki gelişmeleri takip etmelerini, yeni öğretim teknikleri öğrenmelerini ve öğrencilerin değişen ihtiyaçlarına cevap verebilmelerini sağlar.

Sürekli Eğitimin Uygulanması

Profesyonel Gelişim Programları: Üniversiteler, eğitim kurumları ve dini organizasyonlar tarafından düzenlenen profesyonel gelişim programları, eğitimcilerle yönelik en önemli sürekli eğitim kaynaklarından biridir. Bu programlar, eğitimcilerle Kur'an-ı Kerim'in öğretimi, pedagojik yöntemler ve öğrenci psikolojisi gibi konularda derinlemesine bilgi sunar.

Çevrimiçi Kurslar ve Seminerler: Teknolojinin gelişmesiyle birlikte, çevrimiçi platformlar üzerinden sunulan kurslar ve seminerler, eğitimcilerle esnek öğrenme imkanları sunmaktadır. Bu kaynaklar, eğitimcilerin mekân ve zaman kısıtlamaları olmadan mesleki bilgilerini artırmalarına olanak tanır.

Araştırma ve Yayın Faaliyetleri: Eğitimcilerin araştırma yapmaları ve alanlarıyla ilgili akademik yayınlara katkıda bulunmaları, sürekli eğitimin önemli bir parçasıdır. Bu faaliyetler, eğitimcilerin bilgi birikimlerini genişletmelerine ve mesleki gelişimlerine katkıda bulunur.

Bu sayede Sürekli eğitim programlarına katılan eğitimciler, öğretim metodolojileri konusunda daha bilinçli hale gelir ve bu da derslerin daha etkili ve verimli geçmesini sağlar. Eğitimcilerin pedagojik becerilerinin artması, öğrencilerin Kur'an-ı Kerim'i daha iyi anlamalarına ve öğrenme süreçlerinde daha başarılı olmalarına yardımcı olur. Eğitimcilerin sürekli eğitim yoluyla yeni öğretim teknikleri ve teknolojileri hakkında bilgi sahibi olmaları, derslerin daha interaktif ve katılımcı olmasını sağlar. Bu, özellikle dijital çağda öğrencilerin dikkatini çekmek ve onları motive etmek için büyük önem taşır.

5. Kur'an'ı Kerim Eğitiminde Fem-i Muhsin'in Önemi

Kur'an-ı Kerim eğitimi, sadece yüzeydeki bir okuma pratiğinden çok daha fazlasını gerektirir; derinlemesine bir gayret, disiplin ve sürekli bir temrin sürecini içerir. Kur'an öğreticileri, sadece

bilgi aktarımı yapmakla kalmamalı, aynı zamanda öğrencilerinin Kur'an harflerini sağlam bir biçimde özümsemelerini sağlamak için aktif ve teşvik edici bir rol oynamalıdır. Fem-i muhsin olmak, Kur'an-ı Kerim'i doğru telaffuz etmekle ilgili bir liderlik pozisyonunu ifade eder; bu, öğrencilerin öğrencilerine örnek olmalarını ve kendileri tarafından sıklıkla okuma yapmalarını gerektirir.

Etkili bir Kur'an eğitimi için çeşitlendirilmiş öğretim yöntemlerinin ve teknolojinin kullanılması önemlidir. Yöntemlerin çeşitliliği, her öğrencinin öğrenme stilini destekler ve Kur'an dersinin canlı ve etkileşimli bir ortama dönüşmesini sağlar. Kur'an öğretmenleri, öğrencilerini yüreklendirirken, onları notla değil, öğrenme sürecine katılımlarıyla değerlendirmelidir.

Kur'an öğrencilerinin, öğrencilerin dikkatini ders boyunca sürdürebilmeleri için sınıf içi dinamikleri iyi yönetmeleri gerekir. Her öğrencinin dersi aktif bir şekilde dinlemesi ve öğrenmesi teşvik edilmelidir. Ayrıca, Kur'an eğitiminin sadece sınıf veya kurs ortamıyla sınırlı kalmaması kritik bir öneme sahiptir; evde de bu eğitimin devam etmesi sağlanmalıdır.

Kur'an öğretmenleri, özellikle genç öğrencilerin bilişsel ve duygusal ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, dersleri mümkün olduğunca etkileşimli ve eğlenceli hale getirmelidirler. Bu, öğrencilerin derslere olan ilgisini ve Kur'an öğrenme sürecine olan bağlılıklarını artırır. Modern teknolojik araçların kullanımı, öğrencilerin mahrec ve telaffuz becerilerini geliştirmede önemli bir rol oynayabilir.

Sonuç olarak, Kur'an-ı Kerim eğitimi, öğrencilerin ve öğrencilerin karşılıklı çabalarını gerektiren, disiplinli ve bütüncül bir yaklaşımı gerektirir. Fem-i muhsin olmak, sadece doğru telaffuzun ötesinde, Kur'an-ı Kerim'in anlamını ve amacını derinlemesine kavrayıp hayata geçirebilmeyi de içerir. Bu süreç, hem öğrencilerin hem de öğrencilerin sürekli gelişim ve ilerleme içinde olmalarını gerektirir. Kur'an eğitimi, ses ve nefesin yanı sıra, anlam ve amaç üzerine de odaklanmalıdır, böylece Kur'an'ın rehberliğinde bir yaşam tarzı benimsenir.

Sonuç

Kur'an-ı Kerim eğitim ve öğretiminde eğitici faktörü, öğrencilerin kutsal metni anlama ve yaşamlarında uygulama becerilerinin geliştirilmesinde kritik bir role sahiptir. Eğitim sürecinde yapılacak iyileştirmeler, bu kutsal metnin günümüz dünyasında da etkili bir şekilde öğretilmesi ve anlaşılması için büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, eğitim metodolojilerinin, eğitim materyallerinin ve eğitimcilerin sürekli olarak geliştirilmesine yönelik çabalar, Kur'an-ı Kerim eğitimi alanında kalıcı başarıların anahtarıdır. Kur'an-ı Kerim eğitimi ve öğretiminde eğitimcilerle yönelik sürekli eğitim, sadece eğitimcilerin kişisel ve profesyonel gelişimlerini desteklemekle kalmaz, aynı zamanda eğitim sürecinin kalitesini de doğrudan etkiler. Eğitimcilerin güncel bilgilere ve öğretim metodolojilerine erişimleri, öğrencilerin Kur'an-ı Kerim öğrenim deneyimlerini zenginleştirir ve onların dini metinleri daha derinlemesine anlamalarını sağlar.

Bu nedenle, eğitim kurumlarının ve dini organizasyonların, eğitimcilerin sürekli eğitimine yatırım yapması, Kur'an-ı Kerim eğitiminin geleceği için hayati öneme sahiptir. Eğitimcilerle sağlanan sürekli eğitim fırsatları, onların mesleki becerilerini geliştirmelerine, öğretim pratiklerini yenilemelerine ve böylece tüm eğitim topluluğuna katkıda bulunmalarına olanak tanır.

Kaynaklar

- Abay, A. (2012). *Kur'an'da kişilik eğitiminin ilkeleri*. Düşün Yayıncılık.
- Aydın, M. Ş. (1992). İbn Cema'a'ya göre öğretmenin görev ve nitelikleri. *EÜİFD*, 8, 213-228.
- Aydın, M. Ş. (2001). İslam eğitim geleneğinde öğretmenlik. *EÜİFD*, 11, 59-75.
- Aydınlı, A. (1995). Hz. Peygamber'in örnekliği ve cihanşümul peygamberliği, İslam'da insan modeli ve Hz. Peygamber örneği. TDV Yayınları.
- Alaylıoğlu, R. & Oğuzkan, A. F. (1976). *Ansiklopedik eğitim sözlüğü*. İnkılap Yayınları.
- Alkubaysı, M. H. (2003). Peygamber'in sünnetinde örnek olma yoluyla eğitim. *II. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*, 566-576.
- Ayasbeyoğlu, N. (1991). İslamiyet'in eğitimimize getirdiği değerler ve Kur'an-I Kerim'in eğitim ile ilgili ayetlerinin tahlili. Milli Eğitim Basımevi.
- Baktır, M. (1984). İslâm'da ilk eğitim müessesesi ashâb-ı suffa. Yaylacık Matbaası.
- Binbaşoğlu, C. (1977). *Genel öğretim bilgisi: Öğretimin ilke, yöntem ve teknikleri*. Binbaşoğlu Yayınevi.
- Çelikkaya, H. (1999). *Öğretmenlik mesleğine giriş*. Alfa.
- Dağ, M. & Öymen, H. R. (1974). *İslâm eğitimi tarihi: (H. I-VI/M. VII-XIII Yüzyıllarda)*. Milli Eğitim Basımevi.
- Dağdeviren, A. (2002). *Kur'ân-ı Kerim'de sorular ve cevaplar*. (Basılmamış doktora tezi). SÜSBE.
- Erikson, E. H., Üstün, T. B. & Şar, V. (1984). *İnsanın sekiz çağı*. Birey ve Toplum.
- Fersahoğlu, Y. (1998). *Kur'an'da zihin eğitimi*. Marifet Yayınları.
- Gökalp, Z. (1974). *Terbiyenin sosyal ve kültürel temelleri*. MEB Yayınları.
- Gürer, B. (2007). Bireysel ve sosyal farklılıkları sosyal bütünleşmeye dönüştürmede din eğitimi açısından Kur'an'ın rolü. (Basılmamış doktora tezi). MÜSBE.
- Hamidullah, M. (1980). *İslam Peygamberi I-II*, (Çeviren: Salih Tuğ). İrfan Yayınevi.
- Hökelekli, H. (2008). Kur'an'ın eğitime getirdiği değerler ve hedefler, X. Kur'an Sempozyumu, Kur'an ve Eğitim. 57-72.
- Kasapoğlu, A. (2004). Kur'an'da kıssa terapisi-Hz. Peygamberin kıssalardan terapi amaçlı yardım alması. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(2), 69-80.
- Kayadibi, F. (2001). İslam dininin eğitim ve öğretime verdiği önem. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (4), 33-44.

- Keyifli, Ş. (2013). Eğitim ve din eğitimi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 13(2), 31-54.
- Kırca, C. (1987). Kur'an'a göre din eğitiminin genel prensipleri. *Diyanet Dergisi*, 23(3), 11-30.
- Koçyiğit, H. (2012). Kur'an ve eğitim. *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 5(10), 123-150.
- Kutub, M. (1967). *Kur'an'da edebî tasvir* (Çeviren: Süleyman Ateş). Hilal Yayıncılık.
- Okiç, M. T. (1978). *İslamiyet'te kadın öğretimi*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Oruç, C. (2008). Din eğitiminin hedefleri. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(1), 259-269.
- Öcal, M. (1990). *Din eğitimi ve öğretiminde metodlar*. TDV.
- Özbek, A. (1991). *Bir eğitimci olarak Hz. Muhammed*. Esra Yayınları.
- Tokur, B. (2011). Kur'an'da soru kalıpları ve metaforlar. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (36), 105-118.
- Turgut, A. (1991). *Tefsir usulü ve kaynakları*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Zorlu, C. (2006). Tebliğde öncelik ve tedricilik. *Sempozyumlar ve Paneller Serisi: 35*, TDV Yay., 236-248.

KURAN İSLAMCILARININ SÖYLEMLERİNİN TESPİTİ
EVALUTION OF QURANIST DISCOURSES

Yusuf Nar

Öğrenci., Yalova Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Kelam Anabilim Dalı
Student., Yalova University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Theology
ORCID ID: 0009-0004-1377-2277

ÖZET

Bu bildirinin amacı Kur'an İslamcılarının tarih sahnesine çıktıkları vakitlerden itibaren dillendirdikleri söylemleri tespit etmektir. Görüşleri konu sıralamasına tabi tutularak ve kuran islamcılarının eserlerine dayandırılarak özetlenecek ve dini konulardaki toplu görüşleri tesbit edilecektir. Bu tespitler meşhur oryantalistlerin islam eleştirileriyle sünnet inkarcılarının islam'dan reddettikleri konuların arasındaki bağlantıyı ortaya koyacaktır. Sünnetin inkar edilme sebepleri hakkında fikir verecektir. Genel söylem ve islam'dan reddedilenler kuran'cılara yöneltilen islamın moderleştirilmesi projesidir eleştirisinin haklı olup olmadığını da gösterecektir. Sünneti reddeden azınlıkların tarihi neredeyse İslam tarihinin başlangıcıyla denktir. Bu reddediş çoğunlukla toptan bir reddetme olarak değil kısmi reddedişler olarak başlamıştır. Peygamberin vefaatinde sonra zekat vermeyi kesen bazı topluluklar ve akılla çelişen bazı hadisleri reddeden Mu'tezile buna örnektir. Konuyla ilgili kaynakların tamamı teorik eserlerdir. Sünnetin reddi ile alakalı çok sayıda kaynak bulunmasına rağmen bu kaynaklar arasında detaylı görüşlerini inceleyen tespit eden ve toplayan ve eleştiren bir kaynak bulunamamıştır.

Araştırma sonucunda batının oryantalizm çalışmalarıyla başlayan süreçte gelişen fikirlerden etkilenenlerin peygamberin sünneti ile ilgili batı normlarına uymayan belli başlı konuları reddettikleri tespit edilmiştir. Kur'ancıların Özellikle Alem ve ezeliliği, Allah tasavvuru, peygamberlik tasavvurunda ilk deist filozof Aristoteles'in düşünceleri ve onun takipçisi meşşai islam filozoflarının görüşlerini benimsedikleri gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kuran, Sünnet, Oryantalizm, İslam.

ABSTRACT

The purpose of this paper is to identify the discourses articulated by Quranic Islamists since their emergence onto the historical stage. Their perspectives will be summarized based on a structured sequence of topics and grounded in the works of Quranic Islamists, enabling the determination of their collective views on religious matters. These findings will elucidate the connection between the critiques of Islam by prominent orientalist and the subjects rejected by

those who deny the Sunnah, providing insight into the reasons for the denial of the Sunnah. Moreover, the general discourse and elements rejected from Islam constitute the criticism directed towards Quranists regarding the project of moderating Islam, thereby indicating the validity of such criticisms. The historical roots of minorities rejecting the Sunnah are nearly concurrent with the beginning of Islamic history. This rejection often commenced not as wholesale denial but as partial rejections. For instance, the Mu'tazilah rejected certain Hadiths that contradicted reason and ceased giving zakat after the Prophet's demise. All sources related to this topic are theoretical works. Despite the abundance of sources on the rejection of the Sunnah, no source has been found that critically examines, identifies, and compiles detailed perspectives among them.

The research reveals that those influenced by the Western orientalist studies, which began with the process influenced by Western norms, rejected key aspects of the Prophet's Sunnah that did not conform to Western norms. Quranists, in particular, have been observed to adopt the thoughts of the first deist philosopher Aristotle and his followers, the mainstream Islamic philosophers, especially regarding concepts such as the Universe and eternity, the conception of Allah, and the concept of prophethood.

Keywords: Quran, Sunnah, Oryantalizm, İslam

KUR'AN İSLAMİ DÜŞÜNÜRLERİNİN DİNİ KONULARDAKİ GENEL SÖYLEMİNİN TESBİTİ

(Kur'an İslamı Düşünürlerinin Genel Söylem Esasları) Yusuf Nar

Alemin yoktan var edilmesi ya da Allah alem ilişkisi konusu, Kur'an İslamı fıkının savunucularının çok ön plana çıkarmadıkları bir konudur. Felsefe eğitimi alan Kur'an İslamcılarının Allah'la birlikte alemin ezeli oluşu kanaatinde oldukları gözlemlenmektedir. Peygamberlik kesbi ve Vehbi'dir. Buna göre yaratılışları yüksek olan insanlardan peygamberler çıkar. Ruhi arınma ile insanlığa ışık tutacak ilhamlar alırlar. Bu çerçevede Filozof ve peygamber arasında bir nüans farkı vardır. Peygamberler Alemin bilinci olan Allah'tan feyz yoluyla ilham alırlar. Bu ilham peygamberde oluşan meleke ile alınır. Melek, vahiy meleği gibi bir dış varlıktan vahiy almazlar. Melek, cin, şeytan, cennet, cehennem gibi kavramlar misaldir. Gerçek değildir. Hissi maddi değildirler. Peygamberlerin aldıkları vahiyler ahlaki ihtiyaçları düzenlemek içindir. Getirdikleri vahiy her zaman ve mekanda o zamanın ihtiyaçlarına göre yorumlanabilir niteliktedir evrenselidir. Bütün dini kavramlar ve din bu çerçevede anlaşılmalıdır.

GENEL SÖYLEMLERİ:

1-İslam akıl dinidir. Akılla çelişmez. İnanç değerleri tabiata uyar. ¹

2-Alem ezeldir. Alem ezeldir.

3-Allah ilk sebeptir. ² Kâinatta sebep-sonuç prensibi hâkimdir ve kâinat bu prensibe bağlı olarak yönetilir. Varlıkların yaratıcısı, yani ilk sebebi Allah'tır. Allah, tabiat kanunlarını yaratmış ve kesinliğe bağlamıştır; bu yüzden kâinatta bu kanunlara aykırı hiçbir şey cereyan etmez. Allah'a itaat edilince Kur'an da farz olduğu haber verilen Rasulüne itaat de gerçekleşmiş olur. Arş ve istiva: arş hakikatte yoktur. Arşa istiva mecazidir. ³

4-Melek, Cin, Şeytan, Cennet ve Cehennem istiaresidir. Ve temsilidir. Gerçek değildir. ⁴ Melekler, cin ve şeytanlar hakkındaki ayetlere akılcı izahlar getirilir. Ya da varlıkları değişik tevîl edilir. ⁵ Vahiy meleği yoktur. Vahiy melekesi vardır. ⁶

5- İnsanın yaratılışı topraktandır. Ama yaratılış nefis denilen son şeklini alınca ondan erkek (Adem) ve yine aynı nefisten dişi (Havva) yaratılmıştır. İlk nefis erkek ya da dişi değildir. Adem ve yaratılışı: Erkekler kadınlardan üstün değildir. Kadın ve erkek eşittir. Havva Adem'den yaratılmamıştır. Bu İsrailiyat'tır. İlgili hadisler de sabit değildir. Kur'an'da Adem ve havanın tek bir nefisten yaratıldığı bilgisi vardır. Bu bilgi İsrailiyat haberlerinin etkisiyle Havva'nın Adem'den yaratıldığı şekline tahrif olmuştur. ⁷ Hz. Adem ile Havva'nın yaratılması

¹ Dia, Seyyid Ahmed Han Maddesi, Dini ve Siyasi Görüşleri

² Dia, Seyyid Ahmed Han Maddesi, Dini ve Siyasi Görüşleri

³ Perviz'in konu hakkındaki görüşleri için bk. BurHanu'l-Furkan s.262; Tercümetü'l-kur'an c.21 s.24; Tevhibu'l-kur'an, c.3 s.1032; Kur'an key hılaf Cehri Sazeş s.18 el-Kur'aniyyun s. 302

⁴ Şeytan, insanın karşı koyamadığı kötü güçler manasına gelir. Bk. es-Seyyid Ahmed Han, Makalat, c.1 s.219; Ayrıca bk. Durmuş Bulgur - XIX. Yüzyıl Hint Kıtasında İslami Fikir Akımları s 164

⁵ Mısırlı Kur'an İslamcıları Muhammed Abduh, Reşit Rıza, Muhammed Behiy ve takipçileri; Pakistanlı Muhammed Hamidullah ve takipçileri; Muhammed Esed vb. Kur'an İslamcısı şahsiyetler, Melekler, Mucizeler ve Cinler gibi Kur'an'da yer alan konulara akılcı yorumlar getirmişlerdir.

⁶ Fazlurrahman, Ana Konuları Kur'an, s. 157

⁷ Bu inancı eserlerinde nakleden ilim adamları - Merâğî, Ahmed b. Mustafa, Tefsiru 'l-Merâğî, Şirketü Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Babi el- Halebi ve Evladühü bi Mısır, Mısır, 1946, IV, 175; Reşit Rıza, Tefsiru'l-Menâr, Daru'l-Mearif, Beyrut, ts. 13; Muhammed Esed, Kur'an Mesajı, I, 132-133; Karaman, Hayrettin, v.dğr., Kur 'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, DİB Yayınları, Ankara, 2006, II, 1. 14; Bekir Topaloğlu, İslâm'da Kadın, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1992, s. 12-13.; Öztürk, Yaşar Nuri, Kur'ân'daki İslâm, Yeni Boyut, İstanbul, 1993, s. 531-533.; Süleyman Ateş, Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Yayınları, İstanbul, 1997, II, 188-191.; Mevdudî, Ebu'l A'la, Tefhimu'l Kur'ân, (trc. MuhammedHan Kayanî, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş) İnsan Yayınları, İstanbul, 1986, I, 289.; Bayraktar Bayraklı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2002. V, 19 vd.; Mustafa İslamoğlu, Hayat Kitabı Kur'ân Gerekeçli Meal-Tefsir, Düşün Yayınları, İstanbul, 2008. s. 144-145.; R.İhsan Eliaçık, Yaşayan Kur'ân Türkçe Meal/Tefsir, İnşa Yayınları, İstanbul, 2007, I, 186.; Hafsa Fidan, Kur 'ân 'da Kadın İmgesi, Vadi Yayınları, Ankara, 2006, s. 145-146.; Abdullah Aydemir, Tefsirde İsrailiyat, DİB Yayınları, Ankara, ts. s. 251.

konusundaki Kitab-ı Mukaddes'' kültürü reddedilmelidir.⁸ .⁹ Havva'nın Adem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı hurafesi,¹⁰ Tevrat'ın Tekvin kitabında geçmektedir.¹¹

6- Peygamberlik ve peygamberliğe iman: Peygamber erkeklerden ve kadınlardan gelmiştir.¹² Peygamberlerin sadece erkeklerden seçilmesi konusundaki yaygın kabul hatalıdır. Nübüvvet vehbîdir. Peygamberliğin elde edilmesinde o Peygamber'in kendi gayret ve kapasitesinin de etkisi büyüktür. Nübüvvetin vehbî olduğunu söylemek, nübüvveti dinî şekilde kavramlara uygun ifade etmek içindir. Peygamber'in kabiliyet ve kapasitesinden bahsetmek de nübüvvetin tabîî açıklamasını oluşturur.¹³ Nübüvvet Hz. Muhammed'le sona ermiştir.¹⁴

Peygamberlikle vahiy arasındaki ilişki içsel/ruhsaldır. Peygambere inen vahyin özellikleri: Vahiy ayetinden¹⁵ hareketle vahyin tenzili konusunda dört esasa ulaşır: "1-Allah insanlarla doğrudan doğruya konuşmaz, Allah'ın konuşması peygamberin kalbine Ruh'u göndermesiyle olur. 2-Böylelikle Ruh, Peygamber hakikati görüp kelimeye dökmesini temin eder; ancak bu, Hz. Muhammed'in kendi arzusundan konuştuğu anlamına gelmez. 3-Ayrıca Peygamber duyulan ses akustik özellikleri olan fizikî bir ses değil, gerçek zihnî bir ses ve fikrî bir kelimedir. 4-Veya bu Ruh, vahiy elçisi şeklini alarak vahyi peygambere "iletir", ama vahiy elçisi nasıl olursa olsun gerçekte vahiy veren bizzat Allah'tır."¹⁶

Vahiy bir meleke'dir: Peygamberin kalbine gönderilen Ruh, Peygamber'in kalbinde oluşan ve ihtiyaç olduğu zaman vahiy şekline dönüşen bir "meleke" dir.¹⁷ Vahiy meleği yoktur; Kur'an'da

⁸ Tekvin, 2/21-22. Bk. Öztürk, Yaşar Nuri, Kur'an 'daki İslâm, Yeni Boyut, İstanbul, 1993, s. 531vd..

⁹ Esed, Muhammed, (1900-1992) Kur'an Mesajı Meal-Tefsir, (trc. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, İstanbul, 1999, I, 132 vd; Ayrıca bk. bk. Reşit Rıza, Muhammed Reş'it, el-Menâr, Daru 'l-Mearif, Beyrut. ts., IV, 265.

¹⁰ Bayraklı, Bayraktar, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2002, V, 19 vd.

¹¹ Tekvin, 2/21-22. Bk. Öztürk, Yaşar Nuri, Kur'an 'daki İslâm, Yeni Boyut, İstanbul, 1993, s. 531vd.; Karaman, Hayrettin v.dğr., Kur 'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, DİB Yayınları, Ankara, 2006, II, 1. Bayraktar Bayraklı ve İhsan Eliaçık'ın benzer değerlendirmeleri için bk. Bayraklı, Bayraktar, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur 'ân Tefsiri, V, 20.; Eliaçık, R.İhsan, Yaşayan Kur 'ân Türkçe Meal/Tefsir, inşa Yayınları, İstanbul, 2007, I, 186.

¹² Yahudiliğe göre, peygamber olmak için erkek olma şartı bulunmamaktadır. ([jewfaq](http://www.jewfaq.org), 03.07.2014, <http://www.jewfaq.org>). Ayrıca, peygamberlik kabile ve cinsiyet ayrımı da gözetmemektedir. Bu sebeple, Yahudi kutsal kitapları, kadın peygamberlerden de bahsetmektedir. (Ö.F.Harman, 1995: 149= 1995. Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler, İslam Tetkikleri Dergisi, c. IX, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, ss.127-161).

¹³ Arpaguş, age, s.201. "Bu durum, tabîî terimlerle ifade edilecek olursa, diyebiliriz ki Hz. Muhammed kendini - şuurlu olmasa da- peygamber olmak için hazırladı. Çünkü doğuştan onda insanların karşılaştıkları ahlâkî çöküntülere karşı yüksek bir duyarlılık vardı. Bu duyarlılık, onun Allah tarafından çok küçük yaşta yetim bırakılmasıyla daha da yükseldi... Fakat peygamberler, kendi fitrî kabiliyetlerini başka bir insanın geliştireceğinden fazla geliştiremezdi. Onun için bütün tabîî faktörler tek ve güçlü bir gayeyi gösterecek şekilde birleşirse bütün o tabîî faktörler gerisin geri Allah'a atfedilmelidir." Fazlurrahman, age, s. 147-148.

¹⁴ Dia Seyyid Ahmed Han Maddesi. Mecelletu İshaatu'l-kur'an, s.24, sayı 15, October, 1903; Tefsiru'l-kur'an, s. 295; Mecelletu Ehlu'l-hadis, s. 29, Aded 23- 30, Semtember, 1910.

¹⁵ "Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla yahut perde arkasından konuşur. Yahut bir elçi gönderip, izniyle ona dilediğini vahyeder. Şüphesiz O, yücedir, hüküm ve hikmet sahibidir Şura Suresi, 42/51." âyeti çerçevesinde ele almaktadır.

¹⁶ Fazlurrahman, Ana Konuları Kur'an, s. 159

¹⁷ Fazlurrahman, Ana Konuları Kur'an, s. 157

geçen; "Allah, emrinden olan ruhu, kullarından dilediğine indirir"¹⁸ ve "Melekleri kullarından dilediğine, emrinden Ruh ile indirir" ¹⁹ gibi âyetler peygamberlerin kendilerine vahiy getiren Allah'ın Ruhuna mazhar olduklarına delildir. ²⁰ Melekler vahiy getirmezler. Başka görevleri vardır. Cebrail'in Peygamber ile Allah arasındaki iletişimde üçüncü bir somut varlık olarak kabulü, Kur'an'ın bütün vahiy fikrini temelden yıkar.²¹

Peygamberlerin adedi: Peygamberler insanları doğru yola iletmekle görevli Allah'ın elçileridir.²² Kur'an'da adı zikredilmemiş bile olsa dünyanın her tarafına Allah'ın peygamberler göndermiştir. ²³ Bütün peygamberler bir değildir. Aralarında derece farkları vardır.²⁴

Peygamberlerin Masumlugu: Masumluk Allah'ın peygamberlerini ona isyandan korumasıdır.²⁵ Masumiyet dışlıklara cevaz vermişler buna örnek olarak ta Şeytanın peygambere ilham etmesi mümkündür, ama Allah bunu izale etmektedir.²⁶ Peygamberin helal bir şeyi haram etmesi,²⁷ gözü görmeyen sahabiden yüz çevirmesi,²⁸ gibi fiillerini masum olmadıklarını gösteren deliller olarak zikretmişlerdir.²⁹

Şefaât: Şefaât Kur'an'a aykırıdır. Akla da muhaliftir. Dünya mahkemelerinde bile kabul edilemez bir şeydir. Şefaât külliyyen reddedilmelidir. Peygamberin böyle bir söz söylemesi iddiası ona en büyük iftiradır. ³⁰ "O gün kimsenin şefaati kabul edilmez işte o günden korkun."³¹ "Ey iman edenler şefaatin olmadığı o günde."³² "O gün her nefis ne ameli varsa ona merhun olur"³³ ayetlerini delil göstermişlerdir.³⁴

Allah'ın elçileri arasında ayırım yapmamak gerekir. Kur'an bunu yasaklamıştır. Buna göre de İsa (a.s.)'ya iman eden birisi diğer iman esaslarını kabul ediyorsa kurtulmuş olmalıdır.³⁵

¹⁸ Mü'min, 40/15

¹⁹ Nahl, 16/2

²⁰ Fazlurrahman, Ana Konularıyla Kur'an, s. 154

²¹ Adil Çiftçi, Fazlurrahman ile İslam'ı Yeniden Düşünmek, Kitâbiyât Yay., Ankara 2001, s. 65.

²² Fazlurrahman, age, s.135-136

²³ Mü'min, 40/78; Nisa suresi, 4/164

²⁴ İsrâ, 17/55. Fazlurrahman, age, s. 137

²⁵ er-Razi, İsmetu'l-Enbiya s. 338

²⁶ Hac suresi 52. ayetine dayandırmışlardır.

²⁷ Tahrîm suresi 1. ayetine dayandırmışlardır.

²⁸ Abese suresi 1 ayetine dayandırmışlardır.

²⁹ el-Mübâhase s.42,43; Tebliğu'l-kur'an, s.16. bk. el-Kur'aniyyun s.316

³⁰ Abdullah el-Çakrâlevî, Tercümetu'l-kur'an bi Ayatî'l Furkan, c.3, s.125,126; Tebvîbu'l Kur'an, c.3 s.1022; ve c.2, s.886; C 313,720,723,843

³¹ Bakara suresi 48

³² Bakara suresi 254

³³ Müddessir suresi 38

³⁴ Tefsiru'l Beyan, c.2, s.494 ve s.844

³⁵ Krş. Ateş, Süleyman, Cennet Kimsenin Tekelinde Değildir, İslâmî Araştırmalar, Cilt 3, Sayı 1, Ocak 1989, s.7-8.)

Kur'an tefsirinde en yetkin otorite Hz. Peygamber'dir. Ancak ona ait tefsir rivayetleri tarihsel süreçte sıhhatini kaybetmiştir.³⁶ Hadis kitaplarındaki haberlere güvenilemez.³⁷

Resulüllah (a.s)'a itaat emri onun zamanında yaşayan ashabına özel bir farziyet içerir. Zamanımız ve insanı hakkında bir gereklilik ifade etmez.³⁸

Mukavkıs'ın Peygambere iki cariye hediye etmesi de asılsızdır. Mariye'nin Peygambere cariye olması da, ondan çocuk doğurması da doğru değildir.³⁹ Peygamber kadınların köle edilmesini men etmiş, çok evliliği sınırlamış sonra kıyamete kadar bunları yasaklamıştır.⁴⁰

7- İslam Yahudi ve Hristiyanlığı neshetmemiştir. Sadece İbrahim'i Hanif dininin değerlerini yenilemiştir.⁴¹

8- Ahiret Ahvali: Berzah alemi ölüm ve ölümler alemidir. Orada hayat da yoktur idrakte yoktur.⁴² Kabir de hayat yoktur.⁴³

Cennet Ve Cehennemin Varlığı Ve Manası Azabın Hissiliği: Perviz, Hoca Ahmeduddin, Cafer Şah Belvari Cennet ve cehennemin varlığı ve muhtevasının temsili olduğunu ve yaşanan hayatın iyi veya kötü olması durumuna verilen birer isim oldukları kanaatindedirler.⁴⁴ Cehennem hissi ve yakıcı bir ortam olmaktan çok karşılaşılabilecek zorlukları temsil eder. Ateşte yanmayı değil.⁴⁵

9- Allah'ı tevhid edenler cennete girecektir. Muhammed (a.s) a iman etmese de Allah'ı tevhid edenler cennete girecektir. Ehli kitap cennete girecektir. Son peygamber Muhammed (s.a.s)'e iman etmeseler de ehli kitap ve Allah'ı birleyenlerin cennete gireceklerdir. Dinin ve vahyin gönderilmesinden asıl sebep Allah'a imandır. Peygambere ya da peygamberlere iman asıl değildir. Kur'an'a göre Allah'a iman eden herkes cennete girecektir.⁴⁶ Kur'an iman prensiplerine bağlı kalanları (Arabistan da o zaman da yaşayanlar da dahil) cennetle

³⁶ bk. Abdurrahman Kılânî, Âyine-i Pervîziyyet, Lahor 2001, s. 453-780; Çağdaşlaşma ve Hadis Tartışmaları, İstanbul 2004, s. 263-338).

³⁷ Birışık, Hind Altkıtası, s. 387.

³⁸ Hoca Abdullah, Kur'an ve hadis makalesi, Mecelletu Belağ sayı ağustos 1929; haşmet ali halife Abdullah, Mecelletul Belağ s.5

³⁹ Cerağ Ali, Cerağ Ali, Tahkiku'l-Cihad., s. 237; krş. el-Kur'aniyyun s. 109

⁴⁰ Cerağ Ali, Cerağ Ali, Tahkiku'l-Cihad, s. 78; krş. el-Kur'aniyyun s. 109

⁴¹ Krş. Ateş, Süleyman, Cennet Kimsenin Tekelinde Değildir, İslâmî Araştırmalar, Cilt 3, Sayı 1, Ocak 1989, s.7-15. Ayrıca bk. Ehli Kitabın Cennete girmesi ile ilgili görüşleri.

⁴² e-Hafız Eslem'in görüşleri için bk. Ta'limatu Kur'an, s.190; Nukatu'l-Kur'an, s. 157; Tarihu Necd, s.65; Minhacu'l-Hak, s.68; Tercümetu'l-Kur'an, c. 18 s. 51 ve c. 4 s. 54 ve c. 7 s. 95; Mecelletu İshaatu's-Sünne, c.19 c. 210, 1902.; Mecelletu Belağu'l-Kuran, s.27,33 Ocak ve Şubat, 1968.

⁴³ Talimatu'l-Kur'an, s.190

⁴⁴ Cafer Şah Belvari, Gülistanı Hadis, s.66; Mecelletu Tuluu İslam, s.24, Sayı October1951; Tebvibu'l-kur'an, c.2 s.255,557; Esbabu Zevali Ümmet, s. 135; Tefsiru Beyan li'n-Nas, c.2,s.443,447

⁴⁵ el-Hafız Muhammed Eslem Ciracuri, Mutalaatu Hadis, s.176; Talimatu'l-kur'an, s. 212,225

⁴⁶ Ateş, a.g.e. s. 8,9.

müjdelemiştir.⁴⁷ Kur'an ve Tevrat'ın hükümleri arasında önemli bir fark yoktur.⁴⁸ İslam önceki dinleri neshetmemiştir.⁴⁹

Kur'an Tevrat'ın değil, Tevrat'ın şerhinin tahrif olduğunu söyler. Ehli kitaba aralarında Tevrat'ı tatbik etmelerini hatırlatır.⁵⁰ Peygamberlere göre değişmeyen iman değerlerini koruyan ve gereği üzerine olanlar Yahudi de olsalar Müslüman da olsalar kurtulacaklardır.⁵¹

10-Mucizeler: Mucizeler temsildir. Gerçeği yoktur. Harikulade olaylar da asılsızdır. Yanılgıdır.

Bütün peygamberlerin mucizeleri de mecazidir.⁵² Kur'an'da geçen İbrahim (a.s)'ın ateşe atılması, İsa (a.s)'ın babasız doğması, Yunus (a.s)'ın balık tarafından yutulması tabiat kanunlarına aykırıdır. Mecaz manalara yorulur. Gerçeklikleri yoktur.⁵³ Mucizelere inanmak batıldır.⁵⁴ Şakku'l-kamer mucizesi asılsızdır. Hadislerde gelen kamerin yarılması gerçek dışıdır. Kur'an'da kıyamet öncesine nispetle zikri geçmektedir.⁵⁵

Muhammed (a.s)'ın Kur'an'dan başka mucizesi yoktur. Hz. Muhammed, Mekkeliler ile Yahudilerin istedikleri tabiat-üstü mucizeleri onlara göstermemiştir. Gösterebilseydi de ona iman etmezlerdi.⁵⁶ Hz. Peygamber'in önceki peygamberler gibi tabiatüstü mucizeler göstermemiştir⁵⁷ onun mucizesi Kur'an'dır.⁵⁸ İsra mucizesi: Miraç mucizesi İsrailiyattır. İnkâr edilmelidir. Ehli kitaptan bize intikal eden hurafelerdendir.⁵⁹

⁴⁷ Ateş, a.g.m. s.8-9)

⁴⁸ Ateş, a.g.e. s.8-9. (Kur'an'ın hükümleriyle, Tevrat'ın hükümleri arasında büyük fark yoktur. Tevrat'ın meşhur on emri, Kur'an-ı Kerim'in birçok suresinde değişik üsluplarla tekrar edildiği gibi, Tevrat'ın kıssaları da öğüt olarak Kur'an-ı Kerim'de nakledilmektedir.)

⁴⁹ Ateş, a.g.e. s.8-9)

⁵⁰ Ateş, a.g.e. s. 9-11

⁵¹ Ateş, a.g.e. s. 13.

⁵² Perviz in görüşleri için bk. Tevbibu'l-kur'an, c.3 s. 1256 bk. el-Kur'aniyyun s. 314

⁵³ Seyyid Ahmed Han, Makalat c.1 s. 32

⁵⁴ Seyyid Ahmed Han, Makalat c.1 s. 128; Tehzîbu'l-Ahlâk, 1874, C.5, sayı, 15, s.3-5 krş. Durmuş Bulgur - XIX. Yüzyıl Hint Kıtasında İslami Fikir Akımları s155

⁵⁵ Mecelletu'l-beyan, s.38 yulyo 1951 bk. el-Kur'aniyyun, s. 308

⁵⁶ Fazlurrahman, a.g.e., s. 128,129; En'âm suresi, 6/7; Al-i İmran suresi, 3/183,184

⁵⁷ Fazlurrahman, a.g.e., s. 129.

⁵⁸ Bakara suresi 2/23; Yunus suresi 10/38; Hud suresi 11/13; İsra suresi 17/88; Tur suresi 52/33-34; Fazlurrahman, a.g.e. s. 165.

⁵⁹ Atay Hüseyin, Kur'an araştırmaları I-III s.49 vd.

İsa (a.s)’ın babasız doğması inancı asılsızdır.⁶⁰ İsa anne babadan doğmuştur.⁶¹ İsa (a.s)’ın yeryüzüne kıyamete yakın inmesi: İsa (a.s)’ın semaya öldükten sonra yükseltilmiştir. Kıyamet öncesi yeryüzüne inmeyecektir. İsa (a.s)’ın nüzülü inancı hurafedir.⁶² İsrailiyat’tır.⁶³

11- Kur’an: Kur’an dini hükümleri anlamak için yeterlidir, ikinci bir kaynağa gerek yoktur. “Biz o kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık.”⁶⁴ “Kur’an uydurulabilecek bir söz değildir, fakat o kendinden öncekileri onaylayan, her şeyi detaylı açıklayan iman edenler için rahmet ve hidayet olan bir kitaptır.”⁶⁵ “O Kur’an zikirdir ve apaçık bir kitaptır.”⁶⁶ ayetleri buna delildir. Farzlar nafiler ve mübahlar onda açıklanmıştır.⁶⁷ Yani Kur’an’a eklemelerde bulunmak dini tahrif etmektir. Kur’an’ın Muhammed (a.s)’ın açıklamasına ihtiyacı yoktur.⁶⁸ “(Ey Peygamber!) Biz bu Kur’an’ı sana her şeyi açıklamak (...) için indirdik” (en-Nahl 16/89) âyeti buna delildir.⁶⁹

Sünnetin teşri görevi yoktur. Ve Kur’an’ın da açıklanmaya ihtiyacı yoktur.⁷⁰ Kur’an’dan başka bir kaynağa teşri’ yetkisi vermek şirktir. “Hüküm ancak Allah’ındır” meâlindeki âyet bunu ifade eder.⁷¹ Allah tarafından Hz. Muhammed (s.a.s)’e indirilen tek vahiy işte sadece bu

⁶⁰ Meryem 20,21. Buna göre Meryem’e çocuk müjdelendiğinde evli değildi. Benim nasıl çocuğum olacak bana ben evli değilim dedi. Evleneceksin herkesin olduğu gibi senin de çocuğun olacak manasında Allah sana bunu verecek denildi manalandırmasıyla İsa (a.s) ana babalı olarak doğduğunu iddia ettiler. Bk. Seyyid Ahmed Han, Tefsiru’l-kur’an c.2, s.26

قال كذلك قال ربك هو علي هين ولنجعل له آية للناس ورحمة منا وكان أمرا (20) قالت أنى يكون لي غلام ولم يمسسني بشر ولم أك بغيا (21) مقتضيا

⁶¹ Tefsiru beyan, c.2 s. 924; Mecelletu Belağ, s.7, Ağustos 1933; Tevhibu’l Kur’an, c.3, s.1058; Hakikatu Meseletu Nuzulu’l -Mesih, s.7-9; Krş. el-Kur’aniyyun s. 326 ayrıca bk. Seyyid Ahmed Han, Makalat c.1, s.32

⁶² Hamidullah, Muhammed, (1908-2002), İslâm Peygamberi (çev. Salih Tuğ), İrfan Yay., İstanbul 1990, I, 634-635. Esed, Muhammed, Kur’an Mesajı, (çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk), İşaret Yay., İstanbul 1966, III, 1006.; Fazlurrahman, (1919-1988), İslam, (çev. Mehmet Dağ-Mehmet S. Aydın), Selçuk Yay., İstanbul 1981, s.309.; Kur’an Yolu, Karaman, Hayrettin – Çağrı, Mustafa – Dönmez, İbrahim Kâfi – Gümüş, Sadrettin), Kur’ân Yolu, DİB Yay., Ankara 2006, II, 178,179. Süleyman Ateş in görüşleri için bk. Ateş, Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neş., İstanbul1989, II, 54-55; VIII, 260; Hüseyin Atayın görüşleri için bk. Atay, Kur’an’a Göre Araştırmalar, s. 50-51; Yaşar Nuri Öztürk’ün görüşleri için bk. Öztürk, Yaşar Nuri, Kur’an’daki İslam, Yeni Boyut Yay., İstanbul 1994, s. 599-601.

⁶³ Bu görüş hoca Ahmedüddin Seyyid Makbul Ahmed, Hafız Muhibbu’l-hak, Belağ’l-kur’an ekolu ve Perviz’in görüşüdür. Tefsiru Beyan li’n-nas c.2, s.931; Mutalaatu Hadis s. 100; Belağ’l-hak s. 30; Hakikatu Meseletu Nuzulu’l -Mesih,, s. 20, 23 s. 20, 23 el-Kur’aniyyun s. 328

⁶⁴ En’am suresi 38

⁶⁵ Yusuf suresi 111

⁶⁶ Yasin suresi 69

⁶⁷ Burhanu’l-furkan s.2; Makamu Hadis, s. 143; Nukaatu’l Kur’an s. 79; el-Mübahase s.17; Tercümetu’l-kur’an c.1 s.11; Mecelletu İsaatu’s-Sünne, c.19 s. 142; sayı 5 1902; İsaatu’l-Kur’an, s.4 sayı December 1927; Haşmet Ali’ nin makalesi için bk. Mecelletu Belağul kur’an, s.25 sayı February,1975.

⁶⁸ Terku İftirau Teamül s. 10. hoca Ahmedüddin ve el Hafız Eslem’in benzer görüşleri için bk. Burhanu’l-Furkan, s.4; Nukaatu’l-kur’an s. 49 krş el-Kur’aniyyun s. 211

⁶⁹ Hâdim Hüseyin ilâhîbahş, el-Kur’aniyyûn ve şübühâtühüm havle’s-sünne, Tâif

⁷⁰ Mecelletu İsaatul-kur’an s. 49 sayı 3 1902; Mecelletu İsaatu’l-kur’an s. 4 sayı December, 1927; Mecelletü İsaatu’s-Sünne, c.19, s. 286, 1902;

⁷¹ Birışık, Hind Altkıtası, s. 322.

Kur'an'dır.⁷² Sünnet vahiy değildir. Sünnet Resulullah (a.s)'ın ictihadları ve insani tasarruflarıdır.⁷³ Hatadan korunmuş olan sünnet algısı yanlıştır. Hatadan korunmuş olan sadece Kur'an'dır.⁷⁴

Vahyin, metluv ve gayru metluv gibi bölümlere ayrılması Yahudi menşelidir.⁷⁵ Sünnet metinleri benzerleri getirilebilir. Vahyin benzeri ise getirilemez.⁷⁶ Kur'an bize sadece Kur'an'a dönmeyi emretmiştir. Tevrat'a İncil'e ya da Buhari'ye Müslim'e dönmeyi değil.⁷⁷ Hadislerin peygamber döneminde yazılmasının yasak olduğu ve yazılmadıkları da unutulmamalıdır.⁷⁸

Hadisleri Kur'an'a arzedilmesi gerekir: Bu görüş Resulullah (a.s)'ın: "Benim sözlerim sizin aranızda yayılacaktır, size ulaşan sözlerimden Kur'an'a uygun olanları alın, Kur'an'a uymayanları terk edin,⁷⁹ uyarılarının gereğidir. Sünnete uydurma rivayetler karışmıştır. Medine'deki münafıklar sünnet metinlerine çok sayıda hurafeyi hadis gibi ekliyordular.⁸⁰

Sünnet Kur'an'la çelişmektedir. Kur'an da recm cezası yoktur. Bütün nikâh dışı cinsel ilişkiler Kur'an'a göre cezalandırılmalıdır. Evli iken zina edene recm cezası verilmesi, nur 2 ayetiyle⁸¹ çelişir. Cezası recm değil sopa vurulmasıdır.⁸² "Mirasçının vasiyeti olmaz"⁸³ hadisi, Bakara 180 ayetiyle,⁸⁴ kısas konusundaki mümin kâfir ayrımı yapılacağı hükümleri,⁸⁵ Maide 45 ayetiyle⁸⁶

⁷² İlahibahş, a.g.e., s., 27

⁷³ el-Mübahase s. 81, (İşaatu's Sünne'den nakil krş c.19,s 291, 1902 ayrıca bk. el-Hafız Muhammed Eslem Ciracburi, Makamu Hadis, s. 139

⁷⁴ el-Mübahase s. 81 (işaatu's sünne c.19 s.291 1902); el-Hafız Muhammed Eslem Ciracburi, Makamu Hadis, s.139

⁷⁵ Perviz, Makamu Hadis, s.46.

⁷⁶ Mecelletu İşaatu'l-Kur'an, s.35 sayı 4 1903; Mecelletu İşaatu's-Sünne, c.19, s.215, sayı: 10, 1902.

⁷⁷ Hoca Ahmeduddin, Burhanu'l-Furkan, s.4

⁷⁸ Bk. Makamu Hadis, s.7; Ayrıca bk. en-Nevevi, Şerhu Sahihu Muslim, c.18, s.129 (kim benden Kur'an'dan başka bir şey yazdıysa onu silsin, manasındaki hadisi kastediyorlar.)

⁷⁹ إذا جاءكم الحديث فاعرضوه على كتاب الله فان وافقه فخذوه
bk.: Kamil Çakın, Hadislerin kur'an'a arz edilmesi Meseleleri, s.248 vd.; Mehmet Sabih Aydın, Hadislerin Kur'an'a Arzı ile ilgili Rivayetlerin Tahric ve Tahlili, Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi 7/1 (2023), 52-71

⁸⁰ Kur'an ve hadis s.46; Hadisu Rasul ke'l-Kur'ani Mi'yar s.51; el-Kur'aniyyun s. 247

⁸¹ Nur 2. "Zina eden kadın ve zina eden erkekte her birine yüz sopa vurun; Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dininde (hükümlerini uygularken) onlara acımayın. Mü'minlerden bir grup da onlara uygulanan cezaya şahit olsun."

⁸² Tevribu'l-kur'an c.2 s.850; Mecelletu Belağu kur'an, s.22, Yunyo 1979. Perviz zinanın cezasının idam olduğuna hükmetmiştir. Bk. Perviz,Tercümetu'l-Kur'an c.6 s.38;

⁸³ ⁸³ Ebu Davud, es-Sünen, Hno: 2870

⁸⁴ Bakara(180) "Birinize ölüm yaklaştığı vakit, eğer geride mal bırakıyorsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya meşrû bir biçimde vasiyette bulunmak size farz kıldı. Bu, takvâ sahiplerinin yerine getirmesi gereken bir borçtur."

⁸⁵ "Kafire kısas olarak müslüman öldürülmez," hadisi. Buhari, es Sahih, hno:111

⁸⁶ "Cana karşılık can alınır" ayeti Maide suresi 45

çelişmektedir. Riddet eden öldürülür rivayeti,⁸⁷ Kafirun suresi 6⁸⁸ ve Kehf suresi 29⁸⁹ ayetlerine muhaliftir. Reddolunur.

Sünnet metinleri ahad hadislerden oluşmaktadır. Ahad hadisler kat'i değil zanni bilgi ifade ederler. Kesinlik ifade etmezler. Cerh ve ta'dil ilmi kurallarına göre ayıklanmaları da zannidir.⁹⁰ Bu yönden de yakın değil zanni'dirler," kanaatindedir.⁹¹

Sünnet metninin peygambere aidiyetinin kabul edilebilmesi için rivayetin yakın derecesinde peygambere ait olduğunun ispat edilmesi gerekir.⁹² Buna göre hadislere hiçbir şekilde itimat edemeyeceğimiz ortadadır.⁹³ Resulullah (a.s) hadislerin yazımını yasaklamıştır. Günümüze ulaşan hadislerin doğru olma ihtimali yoktur. "Benden duyduklarınızı yazmayın, kim Kur'an dışında benden duyduğu bir şey yazdıysa silsin"⁹⁴ "Resulullah (a.s)'dan hadislerin yazımı için izin istedik ancak izin vermedi."⁹⁵ Şeklindeki rivayetler bunu ispata yeterlidir.

Gelecekte haber veren bir hadislerin, tarihi bakımdan sahih bir şekilde Hz. Peygamber'den gelmiş olması kabul edilemez⁹⁶ -Bu tür hadisler acil siyasi bir zorunluluktan kaynaklanmıştır uydurulmuştur.⁹⁷

Sünnet yazıya geçirilmediğinden tahrif olmuştur.⁹⁸ Resulullah (a.s)'ın sünneti diye nakledilenler aslında hadis alimlerinin ve mezhep imamlarının görüşleridir.⁹⁹

12-Cihad: Peygamber'in bütün savaşlarının müdafaa savaşlarıdır. İslamın yayılması için cihad etmemiştir.¹⁰⁰ Cihad ve savaş esirleri: Beni Kureyza kadınlarının köle edilip satılması ile ilgili rivayetlerin aslı yoktur. Peygamber Sa'd'ın hükmünü beğenmemiş Kur'an'a aykırı gördüğünden uygulamamıştır.¹⁰¹

⁸⁷:"Kim (İslam) dinini değiştirirse onu öldürün" hadisi Buhari es sahih, Hno: 3017

⁸⁸ "Sizin dininiz size benim dinim banadır" Kafirun suresi 6.

⁸⁹ "Sizden dileyen iman etsin dileyende inkar etsin," Kehf suresi 29

⁹⁰ Makamu Hadis, s. 127

⁹¹ Mecelletu Ehli'l-hadis, s.9 aded 3 nisan 1936; Talimatu'l-kur'an, s. 102; Makamu Hadis, s.37; Belağu'l-hak, s.15

⁹² Seyyid Ahmed Han, Makalat c.1 s. 40, krş, Krş. el-Kur'aniyyun s.105,106; Cerağ Ali, A'zamu'l-Kelam fi İrtikai'l İslam, c.1s. 20; krş. el-Kur'aniyyun s. 110

⁹³ Cerağ Ali, A'zamu'l-Kelam fi İrtikai'l İslam, c.1, s.20; krş. el-Kur'aniyyun s. 110; Fazlurrahman, Tarih boyunca İslami Metodoloji sorunu s.46

⁹⁴ Muslim,es-Sahih, c.9, s.356

⁹⁵ et-Tirmizi, es-Sünen, Hno: 2665

⁹⁶ Fazlurrahman, Tarih boyunca İslami Metodoloji sorunu s57

⁹⁷ Fazlurrahman, Tarih boyunca İslami Metodoloji sorunu s.65

⁹⁸ Seyyid Ahmed Han, Makalat, c.1, s.49, s.69. krş, Krş. el-Kur'aniyyun ve Şubhatuhum havle's-Sunne, s.104, s.105,106;

⁹⁹ Seyyid ahmed han, makalat c.1 s. 49, s.69 krş, Krş. el-Kur'aniyyun s.105,106

¹⁰⁰ Cerağ Ali, Cerağ Ali, Tahkiku'l-Cihad, c.2, s.19.

¹⁰¹ Cerağ Ali, Cerağ Ali, Tahkiku'l-Cihad, c.2, s.30; Krş. el-Kur'aniyyun s. 108.

13-Hukuki Düzenlemeler: Günümüzde hukuksal düzenlemelerde; hürriyet, eşitlik, barış, adalet, çevre bilinci, insan hakları, bireysel haklar, kadın erkek eşitliği,¹⁰²

14-Kadere İman: Kadere iman Kur'an'da yoktur. Kadere imana delil olduğu söylenen ayetlerin kadere imanla alakası yoktur. ¹⁰³ Kur'an'la sabit olan İnsanın mükellefligi ve irade hürriyetiyle çeliştiğinden yanlıştır. ¹⁰⁴

15-Kişisel Mülkiyet: Kişisel mülklerin devlet mülkü olması gerekir, Sosyalizm'deki gibi bir yönetim modeli İslam'a uygundur.¹⁰⁵ Kişisel mülklerin devlet mülkü olması gerekir.¹⁰⁶

16-İslam Birliği: Ahmed Han, panislamizm'e karşıdır. Uluslararası bir İslâm hilâfetine karşı çıkmıştır. ¹⁰⁷

17- İslam'da örtünme emri yoktur. Peygamberimiz eşlerini örtünme ya da örtünmemeyle emretmemiştir. Arap toplumundaki örtünme ile alakalı genel kuralları bir düzene sokmuş, el ve yüzün örtülmesini emretmemiştir.¹⁰⁸ Örtünme ve sakınma ile ilgili Kur'an değerleri geleneksel kültürden ayıklanmalıdır. Kadının hareketlerini kısıtlayıcı çok sayıda dini zannedilen kural örflere dayanmaktadır. Ve erkek egemen toplum döneminin kültürüdür. Kur'an İslamı'nda yeri yoktur.¹⁰⁹

18-Kadınlarla erkekler Kur'an'da eşittirler. Ama bu değer geleneklerin gölgesinde kalmıştır. Yaratılıştan eşittirler, akıl ve yeteneklerinde eşittirler, ibadetlerde eşittirler, aynı haklara sahiptirler, evlenirken iki tarafta isteyerek evlenir. Taraflardan birisi devam etmek istemediği zaman evliliği bitirebilir. Taraflar isterse çocuk yaparlar, istemezse yapmazlar. Erkeğe itaat ve erkeğin aile reisliği gibi bir dini kural yoktur. Tek eşlilik esastır. ¹¹⁰

¹⁰² Kadın erkek eşitliği tezleri Yahudilikte de vardır. Bk. Yaratılış altı günlük bir zaman diliminde aşamalı olarak gerçekleşen bir hadisedir. "Tanrı insanı yaratılışın son gününde (6. gün), yani gökler, yeryüzü ve içindeki bütün canlılar yaratıldıktan sonra, bizzat kendi suretinde, erkek ve dişi halinde yaratır" (Tekvin, 2:2) ve (Tekvin,1: 26-28).

¹⁰³ Sahabe dönemi sonrası Emevi döneminde başlanılan tedvin çalışmalarına kaderci bakış açısını ifade eden hadislerin ravisi muhaddisler öncülük etmişlerdir. Emevi zulmüne sessiz kalmayı sağlayacak manada hadisler derlenmiş ve seslendirmiştir. Bu açıkça sünnet metinlerinde zalim sultanların tahrif teşebbüslerine delildir.

¹⁰⁴ Örnek olarak bk. Atay, Hüseyin. Kur'an araştırmaları, I-III,19 vd." kader kelimesi ve türevleri Kur'an'da çok geçmektedir. Ama bunların hiçbiri imanla ilgili değildir. Kader, dünya ve kainat nizamı anlamında kullanılmaktadır." Ayrıca bk. Bk. Hüseyin Alay, Kur'an'a Göre İman Esasları, Ankara, s. 89 vd.

¹⁰⁵ el-Hafız Muhammed Eslem Ciracburi (1880/1955), Nevadirat s. 115

¹⁰⁶ el-Hafız Muhammed Eslem Ciracburi 1880/1955 Nevadirat s. 115

¹⁰⁷ Cemâleddîn-i Efgânî ve Muhammed Abduh, Ahmed Han'ın İngilizler'in sömürgecilik emellerine hizmet eden bir dehrî (materyalist) olduğunu söyleyerek, yazdığı tefsirde Allah'ın kelâmını bozmaya varacak kadar fahiş hatalar yaptığını; Hint müslümanları arasına ihtilâflar soktuğunu öylemişlerdir (el-Urvetü'l-Vüskâ, s. 412, 417; Bk. DİA Seyyid Ahmed Han Maddesi

¹⁰⁸ Çerağ Ali ve Nevab Yar Cenk, A'zamu'l-Kelam fi İrtikai'l İslam, c. 2 s. 17; el-Kur'aniyyun s. 107

¹⁰⁹ Beyza Bilgin, İslamda Kadının Rolü, Konrad Adenauer Vakfı Türkiye Temsilciliği, Ankara 2001, s.49

¹¹⁰ bkz. Ateş, Ali Osman, Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın, Beyan Yayınları, İstanbul, 2006, s. 151-164.

Kadınların dinlerinin ve akıllarının eksik oluşu hurafedir. Kadınların beşeri zaaflarının olduğu bir vakıa ise de Hz. Peygamberin bu küçük düşürücü üslupla kadınla hitap etmiş olması düşünülemez.¹¹¹

19-Namaz, namaz vakitleri: Tedvin edilmediğinden tahrif olması vb. sebeplerle Sünnetten dini değer alınmaz. Namazın vakitleri konusunda Kur'an ayetleri esas alınır. Hud 114 ayetinden gündüzün başı ortası sonu (sabah, öğle, ikindi) namazlarını, gecenin başı ve sonundan da (akşam ve yatsı) namazları anlaşılır.¹¹² Namazın rekât adetlerini Fatır suresi 1 ayetinde ifade edilmiştir. Mesna ve Sülase ve Ruba'. İki rekatlı üç rekatlı ve dört rekatlı namazlar bu ayetten alınır. Namazın iç erkanları da 6 temel erkandan oluşur. Bunlar; kıyam, rükû, rükûdan kalkma, secde, iki secde arasında oturmak ve son oturuştur.¹¹³ Abdest: Maide suresi 6. ayeti su varsa namaz öncesinde abdest gerektiğine delildir.¹¹⁴ Abdesti bozan şeyler: Cinsel uzva dokunmak, kan akması abdesti bozmaz.¹¹⁵ Ezan: namaz için ezan yoktur. Vakit girince ezansız namaz kılınır.¹¹⁶ Kibleye yönelmek: İlgili ayet gereği Namazda kibleye yönelinmelidir. Namaz kılma şekli: Her rekâtte eller kulaklara değdirilmeli, kıyamda eller kalbin üzerinde sağ el sol el üzerine gelecek şekilde konulmalıdır.¹¹⁷ -Namaz tekbiri "ve ennellahe huve'l-aliyyu'l kebir"¹¹⁸ denilerek yapılır.¹¹⁹ Namaz selamı: Selam da ise "selamun aleykum ketebe rabbukum ala nefsihi'r-rahmete"¹²⁰ cümleleriyle selam verilir.¹²¹ Namazda Kur'an'dan başka bir şey okunmaz. Teravih cenaze gibi namazlar bidat ve dalalettir. Sahibini cehenneme sürükler.¹²²

20- Oruç- Hayız Halinde Oruç tutmanın hükmü: Kur'an'a göre namazdan başka bir ibadette taharet gerekmemektedir. Hayız bir necaset değildir. Bir kadın hayızlı iken namaz kılabilir, oruç tutabilir. Haccını eda edebilir. Cinsel ilişkiye girmek isterse bunu yapabilir. "Namaz gibi çok önemli bir ibadet konusunda Kur'an'da "hayızlı iken namaza yaklaşmayın" diye bir âyet ve sünnette merfu olarak "hayızlı kadın namaz kılmasın, namaza yaklaşmasın" gibi bir hadisin bulunmuyor oluşu çok çok manidardır."¹²³ Hayızlı hastadır. Orucunu tutması daha uygun olur."¹²⁴

¹¹¹ Tuksal, Hidayet Şefkatli, Kadın Karşıtı Söylemin İslâm Geleneğindeki İzdüşümleri, Kitabiyat Yayınları, Ankara, 2006, s. 117-121; Ateş, Ali Osman Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın, s. 225.

¹¹² Bk. Burhanu'l-Furkan s. 92

¹¹³ Tercümetu'l-kur'an c.4, s.65 ve s.63 c. 5, s.76,83

¹¹⁴ Tercümetu'l-kur'an c.6 s.21; Burhanu'l-Furkan s.63

¹¹⁵ Burhanu'l-Furkan s.62

¹¹⁶ Tercümetu'l-kur'an c.4 s.71; Burhanu'l-Furkan s.136

¹¹⁷ Ellerin kalb üzerine konulması Kasas suresi 32 ye göredir. Bk. Burhanu'l-Furkan, s306; s.143, s128

¹¹⁸ Hac suresi 62

¹¹⁹ Burhanu'l-Furkan s.142

¹²⁰ Ele enma 54

¹²¹ Burhanu'l-Furkan s.142

¹²² Bk. İshaatu's-Sünne, c.19 s.293, 1902; Burhanu'l-Furkan s.406

¹²³ Bk. Mustafa İslamoğlu, http://www.mustafaislamoglu.com/HD472_adetlinin-orucu.html 1.,2.,3, maddede ifade zikredilen deliller. erişim tarihi

¹²⁴ Bk. Hüseyin Atay, Kur'an araştırmaları I-III, s.28

21- Zekât: Zekât; ihtiyaç fazlası maldan fakirlere verilmesidir.¹²⁵ Kur'an insanların ihtiyaçlarına her açıdan yeterli ve kafidir. Medeni değerlerle uyumludur.¹²⁶

22- Aile Reislği (Kavvamlık): erkek cinsinin kadın cinsine üstün kılmak anlayışı Kur'an'a aykırıdır. Kavvamlık Nisa suresi 34'te açıkça belirtildiği üzere, ev ve aile işleri konusundadır. Kadın diğer konularda hürdür.¹²⁷ Ayette ifade edilen kavvamlık sebepleri ortadan kalktığında erkeğin kavvamlığı da ortadan kalkar.¹²⁸ "Erkeğin malından harcaması kadar kadın da harcadığı takdirde erkeğin kavvamlığı son bulacaktır."¹²⁹

23- Ehli kitaptan biriyle evlenmek kadın ve erkek müminler için caizdir.¹³⁰ Mümin bir kadının ehli kitap bir erkekle yapacağı bir evlilik geçersiz sayılamaz. Ehl-i kitap erkeği çok mütedeyyin olsa bile evlenilmez demek ne realiteye ne de akla mantığa uymayacaktır.¹³¹ Nikâhta din şartı bulunmamaktadır. Konuyla ilgili açık bir nass bulunmamaktadır. İlgili yasak müctehidler tarafından verilmiş bir hükümdür.¹³²

24- Çok eşlilik taaddutu zevcat:¹³³ Çok eşlilik Kur'an'a göre Her halukarda yasaktır. İlgili Ayetteki "...İsteseniz de asla adil olamazsınız..."¹³⁴ ifadesi bir evlilik yapmış olanın bir başka eş almasını imkansız göstermektedir.¹³⁵ Tek eşlilik esastır. Çok evlilik istisnai durumlarda bir

¹²⁵ Cerağ Ali, Cerağ Ali, Tahkiku'l-Cihad, s. 109; krş. el-Kur'aniyyun s. 109

¹²⁶ Cerağ Ali, Cerağ Ali, Tahkiku'l-Cihad, s. 131; krş. el-Kur'aniyyun s. 110

¹²⁷ Akdemir, Salih, Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın, İslâmî Araştırmalar Dergisi, c. 10, sayı 4, 1997, s. 256.; Kırbaçoğlu, M. Hayri, Kadın Konusunda Kur'an'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler, İslâmî Araştırmalar Dergisi, c.10, sayı 4, s. 260.

¹²⁸ Bayraklı, a.g.e., s. 121-122.; Fidan, Hafsa, Kur'an'da Kadın İmgesi, AÜSBE Temel İslâm Bilimleri (Tefsir) Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2005, s. 183-184

¹²⁹ Güler, İlhami, Kur'an'da Kadın-Erkek Eşitsizliğinin Temelleri, İslâmî Araştırmalar Dergisi, 1997, c. 10, sayı 4, s. 301-302

¹³⁰ Dalgın, Nihat, Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular, Ensar Neşriyat, İstanbul, Şubat 2010, s. 214.

¹³¹ Dalgın, Nihat, Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular, Ensar Neşriyat, İstanbul, Şubat 2010, s. 222.

¹³² Dalgın, Nihat, Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular, Ensar Neşriyat, İstanbul, Şubat 2010, s. 223;

¹³³ Özellikle hint kur'an İslamcılarını taaddutu zevcata karşıdır. Bu genel söylemdir. Bununla birlikte aralarından peygamberimizin çok evlilikle alakalı ayet inmeden önce birden fazla eşle evli olduğunu daha sonra bu durumun sona erdiğini söyleyenler vardır. Perviz ve hoca Abdullah bunlardandır.bk. (Abdullah el-Çakrilevi,Tercümetu'l-kur'an bi ayati'l Furkan, c.5 s.93 c. 4 s. 84,85; Tefsiru Beyan li'n-nas c.2 s. 1053; kur'an si kur'an tek s.267) el-Kur'aniyyundan peygamberimizi çok evliliğini itiraf edenler de vardır. Bir açıklama yapmadan itiraf ettikleri gözlemlenmektedir. bk. Bk Ayetu Tathir s. 5. Krş. el-Kur'aniyyun s. 422)

¹³⁴ Nisa suresi 129

¹³⁵ Abdullah el-Çakrilevi,Tercümetu'l-kur'an bi ayati'l Furkan, c.5 s.93 c. 4 s. 84,85; Tefsiru Beyan li'n-nas c.2 s. 1053; Kur'an si Kur'an tek s.267. Benzer görüş için bk. Akdemir, Salih, Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerimde Kadın s. 268-269.

ruhsat olabilir. ¹³⁶ Eliaçık, ¹³⁷ Esed, ¹³⁸ Garaudy, ¹³⁹ Öztürk, ¹⁴⁰ ve İslamoğlu ¹⁴¹ çok evliliğin İslam'da yerinin olmadığı kanaatindedirler. Güler kadına aynı hakkın verilmemiş olmasını bir adaletsizlik! olarak nitelemektedir. ¹⁴² Abduh ve Reşid Rıza da çok eşliliğin yasaklanması gerektiğini savunmuşlardır. ¹⁴³

25- Miras hakkı: Kur'an miras hukukunu düzenlemiştir. Hadis rivayetlerindeki detaylar Kur'an'a aykırıdır. ¹⁴⁴ Mürted ya da farklı dine mensup olanlar yaygın uygulamanın aksine mirastan pay alırlar. Kur'an nikâhlanmalarını izin verirken miras almamalarını söylemez. ¹⁴⁵ Kur'an'a göre kölelik miras almaya engel değildir. ¹⁴⁶ Ulu'l erham rahim bağıyla miras hak edenlerdir. Hadis rivayetlerindeki detaylar Kur'an'a aykırıdır. ¹⁴⁷ Veled kelimesi kız ve erkek çocuğu ifade der. Kızla erkek çocuk payı ayrımı yapılamaz. ¹⁴⁸ Miras'taki hucb ve men konuları insan fitratına muhaliftir. ¹⁴⁹ Ölmeden evvel miras bırakan istediğine miras bırakabilir. ¹⁵⁰

Enbiya miras bırakırlar. Meryem suresi 6. ayeti Al'i Yakub 'un Yakub'a mirasçı olduğuna delildir. Neml suresi 16 ayeti Süleyman (a.s)'ın Davud (a.s)'a mirasçı olduğunu ispat eder.

26- Kadının Şahitliği: Kur'an İslamı görüşündekiler ayetin içerdiği manalardan hareketle birinin unutmaması durumunda ikinci bir kadın şahit bulundurulmasını emretmektedir. Buna göre biri unutursa bir diğeri şahitlik için çağrılacaktır. Unutmazsa çağrılmasına gerek yoktur.

¹³⁶ Bayraklı, a.g.e., V, 31-32.(bayraklı bu şartları; kısırlık, kadının görevini yapamayacak kadar hasta olması, savaş gibi sebeplerle kadın nüfusun artması ve dul kadınların çoğalması gibi sebepleri sayar.) Akdemir, Salih, Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerimde Kadın., s. 268-269. (Akdemir ilk eşin izninin şart olduğunu iddia eder. Ona göre kadınların bu konudaki kısıncılıkları da başkasıyla evlenmesine izin vermeyecektir. Ancak kadın görevini yerine getiremiyorsa bir istisna olarak eşyle anlaşıp başka bir kadınla evlenebilir.) Ateş, İslâm'ın Kadına Getirdiği Haklar, s. 305. Güler, a.g.m., s. 299. Karaman, Hayrettin, İslâm'da kadın ve Aile, s. 66-67.

Bu ruhsat ataerkil ve çok evliliğin normal olduğu durumlarda geçerli, dönemsel ve yerel bir ruhsattır. Bk. Güler, a.g.m., s. 299. Savaş, a.g.m., s.135., Demir, Recep, Kur'an Tefsirinde Tarihselci Yöntem, SÜSBE Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 2004, s. 164.

¹³⁷ Eliaçık, a.g.e., I, 187-188.

¹³⁸ Esed, a.g.e., I, 133.

¹³⁹ Garaudy, a.g.e., s.184.

¹⁴⁰ Öztürk, Yaşar Nuri, a.g.e., s. 534.

¹⁴¹ İslamoğlu, a.g.e., s. 82.

¹⁴² Güler, a.g.m., s. 299. Bu sözlerden adaletsizlik nispetinin kime yapıldığı tam anlaşılamamaktadır. Kadının antropolojik yapısı ve İslam'ın aile kurumuna verdiği değer ve çocukların nesebinin karışması endişesinden kaynaklanmış olabileceğini söylemesine nazaran adaletsizliği yapanın fukaha değil şari teala olduğu akla gelmektedir.

¹⁴³ Reşit Rıza, Tefsiru'l-Menâr, Daru'l-Mearif, Beyrut, ts., V, 366-367.

¹⁴⁴ Mucizetü'l-kur'an s. 25

¹⁴⁵ Hoca Ahmeduddin, Mucizetu'l-kur'an der beyan miras müselsenan s. 17

¹⁴⁶ Mucizetu'l-kur'an s. 18

¹⁴⁷ Mucizetu'l-kur'an s. 25

¹⁴⁸ el-Hafız Muhammed Eslem Ciracburi, Mahcubu'l-irs, s. 16

¹⁴⁹ el-Hafız Muhammed Eslem Ciracburi, Mahcubu'l-irs, s. 25

¹⁵⁰ (ibnu'l-ibn) babası ölürse dedesinin mirasından mahcub olması Kur'an'a aykırıdır. Bk. **el-Hafız Muhammed Eslem Ciracburi (1880/1955);** Mecelletu Tuluu'l-İslam, s. 15, Aded 7, Yunayır- 1956. Daretu Belağu'l Kur'an, Aili Kavanin, s.16; el Hafız Muhammed Eslem, Mahcubu'l İrs s. 3; Mecelletu Tuluul İslamel Lahoriyye, s.15 sayı 7 yunayır 1956; Mecelletu'l-Belağ El-Emirtisriyye, s. 53 septenber 1936; Tevbibu'l Kur'an, c. 3 s. 1386; Kur'ani Faysal c. 3 s.111; Krş. el-Kur'aniyyun s. 433

İkincisini şahitliği birincisinin fonksiyonunun yerine getirmemesi şartına bağlıdır. ¹⁵¹ Ayet şifahi şahitlikle alakalıdır kağıt üzerindeki anlaşmalar bunun dışındadır. ¹⁵²

KAYNAKÇA

- Abdullah Çakreleli, el-Mübahase, Matbaatu İslamiyye, sitiim, Lahor s.42,43;
_ Terku İftirau Teamül, Matbaatu İslamiyye, Sitiim, Lahor s. 10.
_ Tercümetu'l-kur'an bi ayati'l Furkan, Matbau'l-islamiyye, Lahor, 1906 c.5 s.93 c. 4 s. 84,85;
_ Tefsiru'l-Kur'an bi Ayati'l-Furkan, Matbaatu pencab siyelkut, 1899 s. 315,;
Abdurrahman Kılânî, Âyîne-i Pervîziyyet, Lahor 2001,s. 453-780.
Ahmet Naim, Teaddüd-i Zevcat İslamiyet'te Men Olunabilir mi İmiş?, Sebilürreşad, XII / 298, (5/1330), s.216.
Akdemir, Salih, Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerimde Kadın, İslami Araştırmalar, c. 10, sayı: 4,1997 s.255
Atay Hüseyin, Kur'an araştırmaları I-III s.49 vd
_ Kurana Göre Araştırmalar, I-V Ankara 1995., s. 50-51;
_ İslâm Gerçeği, s. 64.
_ Kur'an'a Göre İman Esasları, Ankara, s. 89 vd.
Ateş, Ali Osman, Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın, Beyan Yayınları, İstanbul, 2006, s. 151-164.
Ateş, Süleyman, Cennet Kimsenin Tekelinde Değildir, İslâmî Araştırmalar, Cilt 3, Sayı 1, Ocak 1989
_ İslâm'ın Kadına Getirdiği Haklar,19 Mayıs 0. İlahiyat Fakültesi, ANKARA s. 305.
_ İslam'a İtirazlar Ve Kur'an'ı Kerimden Cevaplar s. 461
_ Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Yayınları, İstanbul, 1997, II, 188-191.:-
Aydemir, Abdullah, Tefsirde İsrailiyat, DİB Yayınları, Ankara, ts. s. 251.
Bayraklı, Bayraktar, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2002. V, 19 vd.;
Bilgin, Beyza, İslam'da Kadının Rolü, Konrad Adenauer Vakfı Türkiye Temsilciliği, Ankara, 2001, s.49
Bırışık, Abdülhamit; Hint Altkıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri, İnsan Yayınları, İstanbul, 2001., s. 387.
Bulaç, Ali, Mekasidu's Şeria Bağlamında Kadının Şahitliği Konusu, İslami Araştırmalar Dergisi Ekim 1991 302.s

¹⁵¹ Ateş Süleyman, İslama itirazlar ve Kur'anı kerimden cevaplar s. 461; Ebu Şukka, Abdülhalim, Tahrirü'l-mer'e fi 'aşri'r-risale, Kuveyt, ts. Darü'l-kalem,ts., I.280; Hicazi, Furkan tefsiri I.235; Bulaç, Ali, Mekasidu's Şeria bağlamında kadının şahitliği konusu, İslami Araştırmalar Dergisi, Ekim 1991 s.302.

¹⁵² Karaman, Hayrettin, İslam'da kadın ve aile s.87; Akdemir, Salih, Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerimde Kadın, İslami Araştırmalar, c. 10, sayı: 4,1997 s.255

Cafer Şah Belvari, Gülistanı Hadis. ts.

Carullah, Musa, Hatun, Otto Yay., Ankara 2014, s. 101,102.

Çerağ Ali ve Nevab Yar Cenk, A'zamu'l-Kelam fi İrtikai'l İslam, tercümet Mevlana Abdulhak, Matbaatu refah am,Lahor,1911 c. 2 s. 17

Cerağ Ali, A'zamu'l-Kelam fi İrtikai'l İslam,tercümet mevlana abdulhak, Matbaatu refah--am,Lahor,1911 c.1s. 20

_Tahkiku'l-Cihad, tercümetu Gulam Hüseyin ve Abdulğafur, Matbaatu refah-am,Lahuor,1912-1913

Seminer, Çağdaşlaşma ve Hadis Tartışmaları, İstanbul 2004, s. 263-338).

Çiftçi, Adil, Fazlurrahman ile İslam'ı Yeniden Düşünmek, Kitâbiyât Yay., Ankara 2001, s. 65.

Dalgın, Nihat, Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular, Ensar Neşriyat, İstanbul, Şubat 2010, Demir, Recep, Kur'ân Tefsirinde Tarihselci Yöntem, SÜSBE Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 2004.

Derveze, et Tefsiru'l Hadis., c.6, s.85.

Dia, Seyyid Ahmed Han Maddesi, Dini ve siyasi görüşleri

Durmuş Bulgur - XIX. Yüzyıl Hint Kıtasında İslami Fikir Akımları, s 164

Ebu Davud, es-Sünen, Hno: 2870

Ebu Şukka, Abdülhalim, Tahrirü'l-mer'e fi 'aşri'r-risale, Kuveyt, ts. Darü'l-kalem,ts., I.280 el-Bağdadi, Takyidu'l-ilm

el-Hafız Muhammed Eslem Ciracburi (1880/1955), Nevadirat s. 115

_ Mahcubu'l-İrs,Matbaatu feyd-am Aleykira, 1342h. s. 25

_ Mutalaatu Hadis, s.176;

_ Nukatu'l-kur'an, Matbaatu yuniin, dehli, 1952. s.43

_ Ta'limatu'l-kur'an, Matbaatu Tecelli Bergi, Dehli, 1934, s. 74

Reşid Rıza, el-Urvetü'l-vüskâ, s. 412, 417

en-Nevevi, Şerhu Sahihu Muslim, c.18, s.129

er-Razi, İsmetu'l-Enbiya s. 338

Mecelletu Esbabu Zevali Ümmet

Esed, Muhammed, (1900-1992), Kur'an Mesajı, (çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk), İşaret Yay., İstanbul 1966, III, 1006.;

_Kur'an Mesajı Meal-Tefsir, (trc. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, İstanbul, 1999, I, 132 vd

et-Tirmizi, es-Sünen, Hno: 2665

Fazlurrahman, (1919-1988), İslam, (çev. Mehmet Dağ-Mehmet S. Aydın), Selçuk Yay., İstanbul 1981, s.309

_ Ana Konularıyla Kur'an, s. 159

- _ İslâmi Yenilenme Makaleler II, (trc. Adil Çiftçi), Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2004, s. 138-139.
- _ Tarih boyunca İslami Metodoloji sorunu s.27
- Fidan, Hafsa, Kur'an'da Kadın İmgesi, AÜSBE Temel İslâm Bilimleri (Tefsir) Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2005, s. 183-184
- Gulam Ahmed Perviz, Esbabu Zevali Ümmet, 5. baskı, Matbaatu İlmi, Lahor. s. 135
- _ Tercümetu'l-Kur'an, c.6 s.38;
- _ Kur'an Kerim Hıfız Kehri Sazeş, Matbaatu ilmi, Lahor. s.18
- _ Kur'ani Faysali, 3. baskı, Matbaatu Eşref, Lahor,1373 c. 3 s. 105;
- _ Kur'ani Kavanin, matbaatu ilmi, 2. baskı, lahör,1978 s. 31
- _ Menzil bi hi Menzil, 1. baskı,Matbaatu eşref, lahör,1968 s. 24
- _ Tinu Ehemmu Mevduat, matbaatu ilmi, lahör,1977 s. 16;
- _ İslami Muaşerat, matbaatu feyyad,lahör, 1972. s. 181
- _ Tebliğu'l-Kur'an, Matbaatu ilmi, 1. baskı, lahör,1977 s.16.
- _ Makamu Hadis, Matbaatu ilmi Biren-tink, Lahor, 1976.
- Güler, İlhami, Kur'an'da Kadın-Erkek Eşitsizliğinin Temelleri, İslâmî Araştırmalar Dergisi, 1997, c. 10, sayı 4
- Hadim Hüseyin İlâhi Bahş, Kuraniyyun Ve Şubuhatuhum Havle's-Sünne, Mektebetu's-Sıssik, 2. baskı, KSA, 2000, s. 432
- Hafsa Fidan, Kur 'ân 'da Kadın İmgesi, Vadi Yayınları, Ankara, 2006, s. 145-146.;
- Hamidullah, Muhammed, (1908-2002), İslâm Peygamberi (çev. Salih Tuğ), İrfan Yay., İstanbul 1990, I, 634-635
- Haşmet Ali, Tevbibu'l Kur'an, Matbaatu İslamiyye, Sitim, Lahor. c.3, s.1058
- Hatemi, Hüseyin, Modern Mahrem ve İslâm'ın Kadına Bakışı, İslâmî Araştırmalar Dergisi, 1997, c. 10, sayı 4,
- Hicazi, Furkan tefsiri, I.235;
- Hidayet Şefkatli TUKSAL, Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri, s.146
- Hoca Ahmedduddin,Tefsiru Beyan li'n-Nas, Matbaatu Emritsar, el Hind. c.2 s. 1053;
- _ Burhanu'l-Furkan, Tubia ala Nafakat Mevla Sahib Masani es Sabun (keneden-sub) Hint. s.4
- _ Mucizetu'l -Kur'an Der Beyani Mirasi Müselmenan, Matbaai İslamiyye, Lahor, tsz.
- İdaratu belağu'l-kur'an, Hakikatu Meseletu Nuzulu'l-Mesih, Matbaatu Feyyad, Lahor. tsz. s.7-9
- Kamil Çakın, Hadislerin Kur'an'a Arz Edilmesi Meseleleri, s.248 vd
- Karaman, Hayrettin, İslâm'da Kadın ve Aile, s. 66-67.
- Karaman, Hayrettin, v.dğr., Kur 'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, DİB Yayınları, Ankara, 2006, II, 1. 14;

- Karamanlı, Durmuş Ali, Tarihsellik ve Evrensellik Bağlamında Kur'ân Hitabının Tabiatı, AÜSBE Temel İslâm Bilimleri
Ana Bilim Dalı Tefsir Bölümü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008
- Kırbaçoğlu, M. Hayri, Kadın Konusunda Kur'ân'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler, İslâmî Araştırmalar Dergisi, c.10, sayı 4, s. 260.
- Kutup, Seyyid, Kadın ve Aile, tc. Halit Yılmaz, İhtar Yy.ts. s. 34-35
- Makbul Ahmed, Makamu Hadis, s.43
- Mecelletu Belağ s. 7 ağustos 1933
- Mecelletu Belağul kur'an, s.25 sayı February,1975.
- Mecelletu Ehlu'l-hadis, s. 29, Aded 23- 30, Semtember, 1910;
- Mecelletu İshaatu'l-Kur'an el-lahoriyye, s. 49 sayı 3 1902
- Mecelletu İshaatu's-Sünne el-lahoriyye, c.19, s. 286, 1902;
- Mecelletu'l-beyan, s.32, Sayı: Ağustos 1951.
- Mehmet Sabih Aydın, Hadislerin Kur'an'a Arzı ile ilgili Rivayetlerin Tahric ve Tahlili, Akademik Platform
- İslami Araştırmalar Dergisi 7/1 (2023), 52-71
- Merâğî, Ahmed b. Mustafa, Tefsiru 'l-Merâğî, Şirketü Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Babi el- Halebi ve Evladühü bi
Mısır, Mısır, 1946, IV, 175.
- Mevdudî, Ebu'l A'la, Tefhimu'l Kur'ân, (trc. Muhammedhan Kayanî, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı,
Ali Ünal, Hamdi Aktaş) İnsan Yayınları, İstanbul, 1986, I, 289.
- Mevlana Muhammed Tayyib, Kur'an ve hadis, neşru idaretu'l-ulum eş-şer'iyye, Karatşi, s.46;
_ Hadisu Rasul kaa Kur'ani Mi'yar, 1. baskı,Matbaatu vifak,1977. s.51
- Muhammed Esed, Kur'an Mesajı, I, 132-133
- Muhammed Hüseyin Arşi, Kur'an Si Kur'an Tek, Matbaatu Nami, lahor,1975 s.267.
- Muslim, es-Sahih, Kitabu'z-Zühd, 16. hno: 7935
- Mustafa İslamoğlu, Hayat Kitabı Kur'ân Gerekçeli Meal-Tefsir, Düşün Yayınları, İstanbul, 2008. s. 144-145
- Mustafa Sabri Efendi, Kadınla İlgili Görüşüm Ve Bu Görüşün Batı Taklitçisi Sözlerle Karşılaştırılması,
çev, Mustafa Yılmaz Esra Yay., İst., 1994
- Ö.F.Harman, 1995: 149= 1995. Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler, İslam Tetkikleri Dergisi, C.: IX,
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, ss.127-161).
- Ömer Nasuhi Bilmen, Teaddüd-i Zevcat Müessesesi İctimaiyesi (II), Sebilürreşad, XI / 275 (3/1340), s.295;
- Öztürk, Yaşar Nuri, Kur'ân 'daki İslâm, Yeni Boyut, İstanbul, 1993, s. 531-533.

_Kur’andaki İslam, Yeni Boyut Yay., İstanbul 1994, s. 599-601.

R.İhsan Eliaçık, Yaşayan Kur’ân Türkçe Meal/Tefsir, İnşa Yayınları, İstanbul, 2007, I, 186.;

Reşit Rıza, Tefsiru'l-Menâr, Daru'l-Mearif, Beyrut, ts. 13;

Savaş, Rıza, Tarihi Seyri İçinde Kadının Sosyal ve Siyasi Konumu, İslâm'ın Işığında Kadın (TDV Kadın Kolları Konferans ve Paneller: 1996-97), TDV Yayın Matbaacılık, Ankara, 1998, s. 132.

Seyyid Ahmed Han, Makalat sersid, cem ve tertib muhammed ismail 1. baskı, matbaatu zerrin Aret lahor,1962, c.1 s. 128

_ , Makalat, Cem ve tertib Muhammed İsmail, matbaatu zerin-Aret, Lahor,1962. c.1 s.219

_ , Tefsiru'l-kur'an, Matbaatu müfid-amm Ekreh,elhind, 1903 c.2 s.26

_ , Mutalaatu Hadis, 3. baskı, Neşr Mektebetu Abbas,ilah-abad, hint, 1952 s.10

Şeyhülislam Musa Kazım Efendi, Külliyyat Dini ve İctimai Makaleler, s.327

Tefsiru'l beyan, c.2, s.494 ve s.844

Tehzîbu'l-Ahlâk, 1874, C.5, sayı, 15, s.3-5

Tekvin, 2/21-22.

Topaloğlu, Bekir, İslâm'da Kadın, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1992, s. 12-13.;

_İslâm'da Kadın, Ensar Yay., İstanbul 2013, Tuksal, Hidayet Şefkatli, Kadın Karşısı Söylemin İslâm Geleneğindeki İzdüşümleri, Kitabiyat Yayınları, Ankara, 2006, s. 117-121

<http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dy/KuruIDetay.aspx?ID=37>

Mustafa İslamoğlu, http://www.mustafaislamoglu.com/HD472_adetlinin-orucu.html

jewfaq, 03.07.2014, <http://www.jewfaq.org>

**EBU BEKİR EL-CESSÂS'IN AHKÂMU'L-KUR'AN'INDA HZ. PEYGAMBER'İN
(S.A.S.) HUSUSİYETİ - AHZAB SURESİ ÖZELİNDE**
THE FEATURES OF THE PROPHET (S.A.S.) IN THE AHKÂMU'L-KUR'AN OF EBU
BAKİR AL-CESSÂS, - SPECIALLY OF SURAH AHZAB

Esin Aktepe

YL ögr. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim
Dalı İslam Hukuku Bölümü

ORCID : 0000-0001-6762-2523

ÖZET

Cenab-ı Allah insanı ahsen-i takvim suretinde yaratıp, imtihan için dünyaya göndermiştir. İmtihanda başarılı olmak için de emir ve yasaklarını bildirmesi için insanların içinden seçtiği peygamberleri kendisine elçi olarak seçmiştir. Tebliğ vazifesini yerine getirirken karşılaştıkları güçlülere karşı onları mucizelerle desteklemiştir. Son peygamber olarak gönderdiği Hz. Muhammed'e de (s.a.s.) sorumlulukları yanında bazı üstünlükler vermiştir. Bu üstünlük ve faziletler ait Kur'an'da ve sünnette pek çok deliller bulunmaktadır. Hz. Peygamber de (s.a.s.) hadislerinde, bazı fiillerin sadece kendine mahsus olduğunu bildirmiştir. Hz. Peygamber'e (s.a.s.) has olan bu üstünlüklere İslam âlimleri "hasâis" ismini vermişlerdir. Bu imtiyazlar hadis, siyer ve şemâil kitaplarında ayrıntılı olarak işlenmiştir. Bu çalışmamızda Cessâs'ın Ahkâmu'l-Kur'an adlı eserinde Hz. Peygamber'e (s.a.s.) has özelliklerin Ahzab suresinde ele alınışını değerlendirmeye çalıştık. Asıl adı Ahmed b. Ali olan Cessâs, İslam tarihinde önemli bir yeri olan hicrî dördüncü asırda yaşamış en meşhur Hanefî fakihlerindendir. Ahkâmu'l-Kur'an fikhî tefsir alanında yazılan eserlerin ilklerindendir ve günümüze kadar gelebilen en eski eserdir. Fikhî tefsirler kategorisinde olup hüküm içeren âyetlerle ve bu âyetlerden çıkarılan hükümlerle ilgilenmektedir. Kaynaklar arasında önemli bir yere sahip olup ahkâm âyetlerinde referans gösterilen, sık sık başvuru bir eserdir. Ahzab suresini incelememizin sebebi; Hz. Peygamber'e (s.a.s.) has özelliklerin en çok bu surede yer almasıdır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) başka kadınlarla evlenmesinin yasaklanması, O'nun eşleriyle evlenmenin haram olması, eşlerinden dilediğini bırakıp dilediğini yanına alması, O'na helal kılınan kadınlar ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) eşlerinin muhayyer bırakılması gibi sadece Hz. Peygamber'e (s.a.s.) has durumlar ve insanların bu âyetlere yaptıkları farklı yorumlardan dolayı bu sureyi ele almaya karar verdik. Bunun sonucunda Hz. Peygamber'in (s.a.s.) eşleriyle evlenmenin neden haram olduğu, O'nun başka kadınlarla evlenmesinin neden yasaklandığı, eşlerinden dilediğini bırakıp dilediğini yanına almasının ne anlama geldiği, O'na helal kılınan kadınların kimler olduğu hakkında bilgilere ulaşıldı.

Anahtar Kelimeler: Ahsen-i Takvim, Tebliğ, Hadis, Siyer, Şemâil.

ABSTRACT

God Almighty created man in a wonderful way and sent him into the world to test him. In order to be successful in the test, he chose prophets among the people as his messengers to notify his orders and prohibitions. He supported them with miracles against the difficulties they encountered while fulfilling their duty of rescript. He also gave some advantages to the Prophet Muhammad (pbuh), whom he sent as the last prophet, in addition to his responsibilities. There are many evidences of this superiority and virtues in the Quran and the Sunnah. The Prophet (pbuh) also stated in his hadiths that some actions are specific to himself. Islamic scholars named these superiorities unique to the Prophet (pbuh) as "hasais". These privileges are detailed in the hadith, sirah and shemal books. In this study, we tried to evaluate the description of the unique characteristics of the Prophet (pbuh) in the Ahzab surah in Cessâs's work titled Ahkâmû'l-Kur'an. Cessâs, whose real name is Ahmed bin Ali, is one of the most famous Hanafi jurists who lived in the fourth century Hijri and has an important place in Islamic history. Ahkam al-Qur'an is one of the first works written in the field of fiqh commentary and is the oldest work that has survived to the present day. It is in the category of fiqh interpretations and deals with the verses containing provisions and the provisions derived from these verses. It has an important place among the sources and is a frequently referenced work that is referenced in the verses of the provisions. The reason why we examine the Surah Ahzab is that the characteristics unique to the Prophet Muhammad (pbuh) are mostly included in this sura. The reason why we decided to discuss this surah is due to the situations specific to the Prophet (pbuh) such as being forbidden for the Prophet (pbuh) to marry other women; being forbidden to marry other people's wives; leaving whomever he wishes among his wives and taking with him whomever he wishes; women those are made halal for him; and the Prophet's (pbuh) wives are left to choice and the different interpretations people gave to these verses. As a result, a lot of information was obtained about why it is haram to marry the wives of the Prophet Muhammad (pbuh), why he was forbidden from marrying other women, what it means he leaves and he takes with him whomever he wishes among his wives, and the women who are halal for Him.

Keywords: Ahsen-i Takvim, Tebliğ, Hadith, Siyer, Şemâil.

KUR'ÂN IŞIĞINDA SOSYAL İLİŞKİLER KAVRAMINA BİR BAKIŞ
A LOOK AT THE CONCEPT OF SOCIAL RELATIONSHIPS IN THE LIGHT OF THE
QURAN

Hasan Fehmi Ulus

Dr. Öğretim Üyesi, Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belağatı Ana Bilim Dalı Öğretim
Üyesi

Assistant Professor, Kırklareli University, Faculty of Theology, Department of Arabic Language And Rhetoric

ORCID: 0000-0002-9329-2393

ÖZET

Araştırmanın hedefi, sosyal ilişkiler kavramına Kur'ân-ı Kerîm'deki örnek âyetler ışığında farklı bir perspektiften bakmaya çalışmaktır. Sosyal ilişkiler ifadesi insan hayatının bütün evrelerini kucaklayan geniş bir anlam yelpâzesine sahip olduğundan, karşılıklı iletişim ve etkileşim ekseninde farklı içeriklerde tanımlanmaktadır. Sözelimi, iki ya da daha fazla kişi veya grubun birbirlerine karşı davranışları ve birbirleriyle olan ilişkileri şeklinde kısa bir cümleyle tanımlandığı gibi; doğumdan itibaren hayat boyunca ihtiyaç duyulan güvenlik, yakınlık kurma, bağlanma, temel ihtiyaçların karşılanması, ihtiyaç durumunda yardımlaşma gibi temel işlevleri kapsayan ilişkiler şeklinde de tanımlanmaktadır. Yapılan tanımlamalardan, sosyal ilişkiler kavramının kendi içinde pek çok detay kavramı da barındırdığı ve çeşitlendirmeye gidildiğinde ilişkilerin âileden başlayarak yakın uzak akraba, sanal ortam dahil iş ve arkadaş çevreleri, sivil toplum örgütleri, resmi kurumlar ve uluslararası ilişkilere uzanan bir dizi iletişim ve etkileşim eylemini ifade ettiği görülmektedir. Fert ve toplum hayatının bütün evrelerine düzenlemeler getiren Kur'ân-ı Kerîm, sosyal ilişkileri de kardeşlik temeli üzerinden çeşitlendirir ve değerlendirir. Âyetlerde, ilk insanın Allah'ın rûhundan ruh verilerek topraktan yaratıldığı, eşinin de kendisinden yaratıldığı, sonra ikisinden erkek kadın şeklinde insanların çoğaltıldığı, dolayısıyla ilişkilerde Allah'a itâat ve akrabalık bağlarının gözetilmesi, Allah'tan korkulması gerektiği emredilir (bk. Âli İmrân/59; Nisa/1). Tefsir kaynaklarındaki ortak yorum, insanların aynı kökten gelmeleri ve aynı ana babadan çoğalan evlatlar olmaları hasebiyle neseben kardeş olduklarıdır. Bundan çıkan sonuç da insanlık âleminin bir âile olduğu gerçeğidir. Dolayısıyla her alandaki ilişkilerin kardeşlik hukuku gözetilerek geliştirilmesi ve sürdürülmesi bir yükümlülük olmaktadır. Bunun yanında Hucûrât 10. âyete istinaden iman kardeşliği daha üst seviyede bir kardeşlik katagorisi olarak değerlendirilmektedir. İnsanların yeryüzünde farklı kültürel yapılar da gruplara ayrılmış olmaları sosyal ilişkiler yoluyla bilişip tanışmaları hikmetine dayandırılarak kimsenin kimseye üstünlüğünün olmadığı, Allah katındaki üstünlük ölçüsünün sadece Allah korkusu ve saygısı olduğu belirtilir (bk. Hucûrât/13). Netice olarak, araştırmada elde edilen veri ve tespitlerin sosyal ilişkiler kavramına manevî sorumluluk ve işlevlik ekseninde bir derinlik ve zenginlik kattığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal İlişkiler, Kur'ân, Tefsir.

ABSTRACT

The aim of the research is to try to look at the concept of social relations from a different perspective in the light of sample verses in the Holy Quran. Since the expression social relations has a wide range of meanings that embrace all stages of human life, it is defined in different contexts on the axis of mutual communication and interaction. For example, it is defined in a short sentence as the behavior and relations of two or more people or groups towards each other; It is also defined as relationships that include basic functions such as security, closeness, bonding, meeting basic needs, and helping each other in case of need, which are needed from birth throughout life. From the definitions made, it can be seen that the concept of social relations includes many detailed concepts within itself and when diversified, relations express a series of communication and interaction actions starting from the family, close and distant relatives, business and friend circles including the virtual environment, non-governmental organizations, official institutions and international relations. can be seen. The Holy Quran, which regulates all stages of individual and social life, also diversifies and evaluates social relations on the basis of brotherhood. In the verses, it is commanded that the first human being was created from the soil by being given a soul from the spirit of Allah, his wife was created from him, and then humans were multiplied in the form of men and women from the two of them, and therefore, it is commanded to obey Allah and observe kinship ties in relationships and to fear Allah (see Âli İmran/59). ;Nisa/1). The common interpretation in tafsir sources is that people are siblings by descent because they come from the same roots and are children of the same parents. The conclusion that follows from this is the fact that the human world is a family. Therefore, it is an obligation to develop and maintain relations in all areas by taking into account the law of brotherhood. In addition, based on verse 10 of Hucurat, brotherhood of faith is considered as a higher level category of brotherhood. The fact that people are divided into groups in different cultural structures on earth is based on the wisdom of getting to know each other through social relations, and it is stated that no one has superiority over anyone else, and that the only measure of superiority in the sight of Allah is the fear and respect of Allah (see Hucurat/13). As a result, it is seen that the data and findings obtained in the research add depth and richness to the concept of social relations in terms of moral responsibility and functionality.

Keywords: Social Relations, Quran, Tafsir.

AHMET AĞAOĞLU'NUN "HİKMET" GAZETESİNDEKİ YAZILARI
ARTICLES OF AHMED AGAOGLU IN "HIKMAT" NEWSPAPER

Mahir Haydar Oğlu GARİBOV

Dr., Bakü Devlet Universitesi, Gazetecilik Fakültesi Doktorantı

Dr., Baku State University, PhD, Faculty of Journalism,

ORCID ID: 0009-0002-8183-5802

ÖZET

Azerbaycan'ın 20. Yüzyıl sosyo-politik düşüncesinin önde gelen temsilcilerinden olan Ahmet Ağaoğlu'nun düşünce ve dünya görüşünün oluşmasında Avrupa ortamı ve öğrenim gördüğü ülkenin demokratik değerleri kilit rol oynamış olsa da, Milliyet onun düşünce tarzının her zaman ön saflarında yer alıyordu. Fransa'nın başkentinde eğitimini tamamladıktan sonra memleketine geri döndüğünde, Türkçülük fikrinin öncülerinden biri olarak tanındı. Bu dönemden itibaren Ahmet Ağaoğlu ulusal basında milliyetçilik ve ideoloji üzerine yazılar yayınlamaya başladı. Ahmet Ağaoğlu Azerbaycan'da "Kaspi", "Hayat", "İrşad", "Tarakki" ve ardından Türkiye'de "Şura-i Ümmet", "Hikmet" gazetelerinde Türkçülük milli ideolojisinin tarihi kökenleri ve gelişimini anlatıyordu. Milli ve manevi değerlere bağlılık, tarihi kökenlere bağlılık onun düşünce tarzında önemli rol oynayan faktörler arasındaydı.

Ahmet Ağaoğlu, ulusal ideolojinin koşullarını şu şekilde tanımladı: Siyasal ve ulusal bilincin gelişmesi, ulusal birlik, kültürel ilerleme, ayrıca ortaçağ geriliğine, hurafe ve fanatizme, Çarlığın ulusal baskısına ve Rus şovenizmine karşı sürekli mücadele. 21 Nisan 1910 ile 25 Ekim 1912 tarihleri arasında Şehbenderzade Filibeli'den Ahmet Hilmi'nin İstanbul'da çeşitli aralıklarla çıkarıldığı bazen adını değiştiren "Hikmet" gazetesi, İslam dünyasındaki olay ve bilgileri okuyucuya aktarıyordu. Türk-İslam birliğine ve Turancı idealine yaklaşan "Hikmet" gazetesi, döneminin siyasi akımlarından biri olan Türkçülüğe kayıtsız kalmayan İslamcı hareketin önemli yayınlarından biriydi.

Ahmet Ağaoğlu'na göre, devletin bütün gücünü millet oluşturduğu gibi, bütün haklar da ona aittir. Azerbaycancılık ideolojisinin başlangıç aşaması olan Türkçülük düşüncesi, milletimizin bağımsız Cumhuriyetinin oluşmasında önemli rol oynamıştır. Bu çalışmada, büyük ideolog ve vatansever Ahmet Ağaoğlu'nun hizmetleri çok değerlidir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Ağaoğlu'nun milli ideolojik görüşleri, Basın tarihi, Hikmet gazetesi, Hayat gazetesi, İrşad gazetesi, Demokrasi ve milli düşüncenin savunucuları

ABSTRACT

Although the European environment and the democratic values of the country where he studied played a key role in the formation of the thought and world view of Ahmet Ağaoğlu, one of the leading representatives of Azerbaijan's 20th century socio-political thought, nationalism was at the forefront of his way of thinking. When he returned to his hometown after completing his education in the capital of France, he became known as one of the intellegant of the idea of Turkism. From this period onwards, Ahmet Ağaoğlu began to publish articles on nationalism and ideology in the national press. He was describing the historical origins and development path of the national ideology of Turkism in the newspapers "Kaspi", "Hayat", "İrşad", "Taraqqi" in Azerbaijan and then "Şurau-i Ummet" and "Hikmet" in Turkey. Loyalty to national and spiritual values and historical roots were among the factors that played an important role in his way of thinking.

Ahmet Ağaoğlu defined the conditions of national ideology as follows: The development of political and national consciousness, national unity, cultural progress, as well as the constant struggle against medieval backwardness, superstition and fanaticism, the national oppression of Tsarism and Russian chauvinism.

Between April 21, 1910 and October 25, 1912, "Hikmet" newspaper, published by Ahmet Hilmi of Şehbenderzade Filibeli in Istanbul with various intervals, sometimes changing its name, conveyed the events and information of the Islamic world to the readers. "Hikmet" newspaper, which approached Turkish-Islamic unity and the Turanian ideal, was one of the important publications of the Islamist movement, which was not indifferent to Turkism, which was one of the political trends of its time.

According to Ahmet Ağaoğlu, the nation constitutes all the power of the state and all rights belong to it. The idea of Turkism, which is the initial stage of the Azerbaijani ideology, played an important role in the formation of the independent Republic of our nation. In this work, the services of the great ideologist and patriot Ahmet Ağaoğlu are very valuable.

Keywords: National ideological views of Ahmet Agaoglu, history of the press, Hikmet newspaper, Hayat newspaper, Irshad newspaper, Democracy and propagandists of national thinking

Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi tarafından toplam 77 sayı olarak İstanbul'da yayımlanan haftalık Hikmet gazetesi, Osmanlı coğrafyasının tamamını kapsayan önemli yayınlardan biri olmuştur. Hikmet gazetesi edebiyattan tarihe, felsefeden siyasete kadar pek çok konuya sayfalarında yer vermektedir. Ayrıca İslam dünyasının olayları, Orta Asya, Kafkaslar, Afrika, Balkanlar ve diğer bölgelerdeki Müslümanlar hakkında okuyucularına bilgi aktarmaktaydı. Gazetenin ana yayıncılarından biri aslen Azerbaycan'dan, Şuşa'dan olan Ahmet Ağaoğlu'ydu.

O, Türk-İslam kültürünün yanısıra Batı felsefesi ve düşüncesini de derinden bilmekteydi. Ağaoğlu, Batı düşünce tarzının Osmanlı-İslam kültürüyle nasıl uzlaştırılacağına dair çözümler önerir ve bunları Hikmet gazetesindeki yazılarında gösteriyordu.

Gazetesinin temel amacı "İslam rönesansına" katkıda bulunmaktır. Osmanlı ve İslam dünyasında "İttihâd-i İslam" hareketinin yaygın olduğu bölgelerde yayın hayatına başladığı dönemden itibaren bu gazette İslam ideali ve birliğinin propagandasını yapmıştır. Hikmet gazetesi, düzenli neşir hayatı, kaliteli baskısı, Edebiyat'tan Felsefe'ye, siyâsetten dinî meselelere kadar toplumu ilgilendiren bütün konulara sayfalarında yer vermesinin yanında, İslâm dünyasındaki bütün insanların meselelerine aynı hassasiyetle yaklaşmıştır.

XX. yüzyılın başında çokça tartışılan hürriyet, adalet ve müsavat gibi temel değerlerin İslam'ın asli unsurları olduğunu savunan Ağaoğlu gerek Türkiye ve İran gerekse diğer İslam âleminde bu değerler lehine meydana gelecek hareketlerden endişe edilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Gazetenin yayınladığı haber ve makaleler dolaylı olarak Ağaoğlu'nun görüşlerini ortaya koysa da onun kendi düşünceleri elbette daha çok önem arz etmektedir.

Gazetede Ağaoğlu'nun yazdığı makalelerden yola çıkarak değerlendirmek gerekirse, onun İslamcılık, Türkçülük, Batıcılık gibi fikir akımları arasında İslamcı ve Türkçü kavramını ne şekilde benimsediğini açıkça görmek mümkündür. İkinci Meşrutiyet sonrası dönemde bu birliğin oluşması, milli-manevi değerlere ve tarihi köklere bağlılık onun düşünce tarzında büyük rol oynayan faktörler arasındaydı. Hikmet, kısa sürede toplumun her kesimi tarafından ilgi ile okunur ve abone sayısı üç binlere ulaşır. Halkın yanında, aydın kesimden, medrese ve Dârüşşafaka talebelerinden de yoğun ilgi görmüştür. Ağaoğlu'ya göre İslam dünyasının başına gelen felaketlere objektif tahlil edilmeli ve İslam milletinin kuruluş yolu sahtekâr molaların tebliğ ettiği İslam'da değil, ılımlı ilerici İslam'da aranmalıdır. İkincisi ise, dini kimlikle milli kimlik yani İslamcılıkla Türkçülük bir birine zıt değil, aksine bir birini tamamlayıcıdır. Dolayısıyla İslam milletçiliği kendinde kadın haklarını ve özgürlüğünü, Arap alfabesinin ıslahını ve Avrupa medeniyetinden faydalanmanın taraftarı olan bir görüştür. Bu bağlamda İslam'ın aslında böyle ilerici bir din olduğunu anlatmaya çalışan Ahmet Bey, sahtekâr din adamlarının dinimizi tahrif ettiğini ispatlamaya çalışmıştır. Batılılaşma hareketi ve yaklaşımlara ise Batı'dan basın yoluyla gelen akımlara tutarlı tepkiler vermek, Müslümanlar arasında birliği sağlama bilmek, onun dikkat ettiği esas konulardır. Aynı zamanda Avrupada eğitim görmesi nedeniyle Batı medeniyetinin olumlu yönlerinin alınması taraftarı olan Ağaoğlu, Batı'ya körü körüne karşı çıkanları sert bir şekilde eleştirmektedir. Ona göre asıl olan, dini duygularla bilimsel temeller üzerinde birlikte düşünmek ve oradan sonuç çıkarmaktır. [1: 64]

"Bilgelik" sekiz sayfaya belirli bir sırayla basılmıştır. Ancak "Bayram"a göre 25 ve 35 numaranın dörder sayfa, kırkbeş numaranın ise on sayfa olduğu görülmektedir. Gazetede yazılar, sayfa üç sütuna bölünerek yayımlanıyordu. Hikmet gazetesinin 4 adet Nuşa-i Fevkalade

ve 13 adet ek nüshası yayımlandı. Bunlardan ilki "Girit için çıkarılan olağanüstü nüsha", dördüncüsü ise "Acil durum gelirlerinden elde edilen gelirler Almatı felaketi mağdurlarına ait özel bir nüshadır". [2: 217]

Kısa sürede toplumun her kesimi tarafından ilgiyle karşılanan Hikmet gazetesinin abone sayısı üç bine ulaştı. Gazeteye hitaben yazılan ve yayımlanan mektuplardan halkın yanı sıra medrese ve Darüşşafaka öğrencilerinin de aydınlar tarafından büyük ilgi gördüğü anlaşıyor.

Günlük siyasi olaylardan uzak, topluma ve İslam dünyasına ufuklar açan, yol gösteren "Hikmet" gazetesi kaliteli yayınlarıyla kısa sürede geniş bir okuyucu kitlesine ulaştı. Gazetenin bu yayın çizgisinin yanı sıra Ahmet Ağaoğlu'nun üslubunun sadeliği, "fikirlerindeki mantıksal doğruluk ve sağlamlık" onun daha geniş çevrelerde nüfuz kazanmasına yardımcı oldu. Toplumun kurtuluşunun "Türk Birliği" ve "İttihâd-i İslam" düşüncesi etrafında birleşmeye bağlı olduğuna inanan Ağaoğlu, gazetesinde bu birlik düşüncesini ağırlıklı olarak savundu. [2: 121]

Hikmet gazetesi, dönemin siyasi akımlarından biri olan Türkçülüğün dışında kalmadığı gibi İslami hareketin de en önemli yayın organlarından biridir. Gazete, olaylara yaklaşımı, sosyo-politik, edebi-felsefi konuları ele alması ve çözüm önerileri gibi özellikleriyle ünlüdür. Özellikle İkinci Meşrutiyet sonrası dönemin önemli yayınları arasında yerini almıştır. Gazetenin misyonuna göre Hikmet, sadece Osmanlı sınırlarının ulaştığı yerlerde değil, dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan Müslümanların durumları hakkında haber ve bilgiler verdi. Özellikle gazetenin "Alem-i İslam" başlıklı yazılarında Fas, Ümit Burnu, Mısır, Bulgaristan, Kafkasya, Rusya, Afganistan, Türkistan, Hindistan, Kaşgar, Çin, Buhara, İranda yaşayan Müslümanların sorunlarına yer verildiği ve bunlara her zaman hassasiyetle yaklaşıldığı görülmektedir. Özellikle gazetenin her sayısının son sayfasında yayınlanan "Haftanın Olayları" bölümünde, "Haftanın Olayları" bölümünde Avrupa ülkelerinin siyasi oyunlarına ve rollere yer verildi.

Hikmet gazetesinin her sayısının son sayfasında yayınlanan "Haftanın Olayları"nın "Haftanın Genel Görünümü" bölümünde Avrupa ülkelerindeki olaylara, siyasi oyunlara ve bunlarla ilgili haberlere kısaca yer verildi.

Ağaoğlu, Hikmet gazetesinin 59. sayısında "Rusya'nın Amacı" başlıklı yazısında, Rusya'nın elindeki toprakların çoğunun Türklere ait olduğunu, hatta Rusların temel politikasının Rus olmayanları Ruslaştırmak olduğunu yazmıştı. Rusya'da sadece Ortodoks Hristiyan mezhebini yerleştiren, Slav halkını Rus ırkına tabi kılan ve sadece Rusça konuşanların hakim olduğu bildirildi. [4: s. 6]

Ağaoğlu, gazetenin 72. sayısında "İcmal-ı siyasi" bölümünde yayınlanan yazısında Meşrutiyat hareketinin Osmanlı'daki başarılarına ve bu başarıların Avrupalı devletler tarafından değerlendirilmesine değindi. Yazıda, Osmanlı Devleti'nin coğrafyası dışında milyonlarca nüfusu, ordusu ve halifelik konumu nedeniyle Avrupa'daki dengeleri değiştirecek duruma

geleceği, devletlerin hayallerini yerle bir edeceği kaydedildi. Osmanlı Devleti ile ilgili planlar yaptı. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilerlemesinin onu İslam dünyasının lideri ve Doğu'nun yükselişinin umudu haline getirdiği gösterildi.

“Hilafeti İslamiyyenin nüfûzu azm-i manevisi bütün nazarı hars ve istilaları alâmi İslama matuf olan Avrupa devletlerinin ebedi kabusudur.” [5: s. 1] Bunu söyleyerek böyle bir gücün diğer ülkeler için ne anlama geldiğini açıkça anlatmış oldu.

Yurt içi ve yurt dışında pek çok siyasi olay nedeniyle İtalyanların Trablusgarp'ı işgali başlayınca, 21 Eylül 1911'de yayınlanan "Açık Arzuhal" başlıklı mektup nedeniyle gazete on ay süreyle yayına ara verdi. 1912 yılında yeniden faaliyete geçmişse de artan siyasi baskılar nedeniyle tekrar kapatılmıştır. [2: s. 225]

Ahmet Ağaoğlu, hem eserlerinde hem de Hikmet gazetesinde yayınlanan yazılarında, Osmanlı coğrafyasının, özellikle de Kafkasya coğrafyasının aktif olarak hareket ettiği bir dönemde, insanları milli birlik politikası ve tek fikir etrafında birleşmeye davet ediyordu. Türk-İslam sınırları içinde yaşayan halkları birleştirmek için ortaya koyduğu fikirler, Türk dünyasını ve insanlığı aydınlatmaya devam edecektir.

İstifade olunan edebiyat

1. İrfan Davut ÇAM, “II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ GARPCILIK FİKRİNİN CUMHURİYET'İN DÜŞÜNSEL TEMELLERİNE VE EĞİTİME ETKİLERİ” Yüksek lisans tezi, İzmir 2013, s. 285
2. Yusuf AKÇURA, “Türkçülüğün Tarihi”, İstanbul 1944, 270 s.
3. Ahmet KOÇAK “BİR BALKAN MUHACİRİ: FİLİBELİ AHMED HİLMİ VE “HİKMET” GAZETESİNDE BALKANLAR, Akademi Dergisi / İstanbul 2012-2, s. 264
4. “Hikmet” Gazetesi, İstanbul 1911, S. 59
5. “Hikmet” Gazetesi, İstanbul 1911, S. 72
6. Yusuf AKÇURA, “Türkçülüğün Tarihi”, İstanbul 1944, 270 s.

**VIRTUAL MUSEUMS AND SOCIAL CLASS: A DISCUSSION ON THE IMPACT OF
VIRTUAL MUSEUMS ON SOCIAL EQUALITY**

Çiçek Coşkun

Assoc. Prof. Dr., Başkent University Department of Sociology

ABSTRACT

From a sociological perspective, museums are institutions that allow everyone to learn about history and culture. Today, various educational and entertainment activities are also organized in museums. On the other hand, technological developments have brought a new perspective to the concept of museums. Thanks to virtual museums, many museums can be visited digitally. Especially during and after the COVID-19 pandemic, many visits were made to virtual museums. Under normal circumstances, to visit a museum people need to be physically present and spend money to do so. This is a financial barrier for most people.

The aim of this study is to discuss the relationship between virtual museums and the concept of social class. Through examples of virtual museums from the world and Turkey, the main argument of the study is that museums in the digital environment have an equalizing effect on the concept of social class. Following a theoretical discussion on Simmel's concepts of objective culture and money economy, a descriptive analysis will be made on virtual museum examples and the number of visits.

Keywords: Social class, virtual museums, social equality, objective culture

TÜRKİYE’DE DIŞ GÖÇ OLGUSUNA “11. PERON” ADLI ESERDEN BAKMAK
THE PHENOMENON OF EXTERNAL MIGRATION IN TURKEY LOOKING FROM THE
WORK CALLED “11.PERON”

Mehmet Zeki DUMAN

Prof.Dr.Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
Prof.Dr. Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Letters, Department of Sociology

ORCID ID: 0000-0002-9369-9337

ÖZET

Bu bildirinin temel amacı, Gökhan Duman’ın müellifi olduğu “11. Peron: Bir Yanı Memleket Bir Yanı Gurbet” adlı kanonik ve belgesel niteliğindeki eserin, 1961 yılında Almanya ile Türkiye arasında imzalanan ve Almanya’nın II. Dünya Savaşından sonra yıpranan ekonomisini ve çöken sanayisini yeniden ayağa kaldırmak ve ihtiyaç duyduğu işgücünü karşılamak üzere Türkleri “konuk işçi” olarak kabul etmesinin hikayesini ve bu hikâyeye konu olan göçmenlerin yaşadıkları göç deneyimini anlatmaktır. Genelde göçmenlerin sosyal hayatını etkileyen göç olgununu özelde de onların toplumsal, ekonomik ve kültürel sorunlarını odağına alan bu eserin en önemli yanı, tarihsel sosyolojinin ve sözlü kültürün çok güzel bir örneğini sunmuş olmasıdır. Aynı zamanda çalışmanın özgün yanını da oluşturan bu özellik, yurtdışına gitmiş olan birinci kuşak Türk emekçilerle yapılmış görüşme notlarından, dönemin Alman hükümetinin göç ve göçmen politikasından ve bu politikanın Alman toplumu üzerinden yarattığı menfi sonuçlardan da söz etmektedir. Eser, Almanya ile Türkiye arasında işçi göçüyle ilgili anlaşmanın imzalandığı 30 Ekim 1961’den 1984 tarihine kadarki dönemi içermekte olup, eserde işlenen ve olay örgüsünün yaşandığı başlıca mekanlar şunlardır: İslâhiye, Tophane (Beyoğlu), Sirkeci Tren İstasyonu, Münih Tren İstasyonu 11. Peron, Köln Weidengasse sokağı, Ford-Werke AG otomobil Fabrikası ve Siemens transistörlü radyo Fabrikası. Eserin başlıca karakterleri; İbrahim, Zeliha, Hasan, Tante Teyze, Theodor Blank, Norbert Blum ve Semra Ertan’dır. Yazar, eserde başta tarihsel veriler ve arşiv çalışması olmak üzere yoğun göçün yaşandığı dönemin gazete manşetlerini, radyo ve televizyon haberlerini içeren bir söylem analizi yapmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dış Göç Olgusu, Yoksulluk, Yabancılaşma, Almanya’ya Giden Türk İşçiler

ABSTRACT

The main purpose of this paper is the "11. The canonical and documentary work titled "Poron: One Side of Homeland, One Side of Foreign Land" is based on the agreement signed between Germany and Turkey in 1961 and Germany's World War II. It tells the story of the Turkish people accepting Turks as "guest workers" in order to revive its worn-out economy and

collapsed industry after World War II and to meet the labor force it needed, and the migration experience of the immigrants who are the subject of this story. The most important aspect of this work, which focuses on the phenomenon of migration that affects the social life of immigrants in general and their social, economic and cultural problems in particular, is that it offers a very good example of historical sociology and oral culture. This feature, which also constitutes the originality of the study, also mentions the interview notes made with the first generation Turkish workers who went abroad, the immigration and immigration policy of the German government of the period, and the negative consequences of this policy on the German society. The work covers the period from October 30, 1961, when the agreement on labor migration was signed between Germany and Turkey, to 1984, and the main places in the work where the plot takes place are: İslâhiye, Tophane (Beyoğlu), Sirkeci Train Station, Munich Train Station, Platform 11. , Cologne Weidengasse street, Ford-Werke AG automobile factory and Siemens transistor radio factory. The main characters of the work are; They are İbrahim, Zeliha, Hasan, Tante Teyze, Theodor Blank, Norbert Blum and Semra Ertan. In the work, the author made a discourse analysis, including historical data and archive work, as well as newspaper headlines, radio and television news of the period when intense migration took place.

Keywords: External Migration, Poverty, Alienation, Turkish Workers Going to Germany

GİRİŞ

Eser, 1940’larda henüz 30 milyon nüfusa sahip olan, ancak İtalya ve Japonya ile beraber ittifak kurup girdiği II. Dünya Savaşı’ndan hem maddi hem de manevi olarak çok ağır kayıplar veren; yetişmiş insan gücünün -doktor, mühendis, hemşire, teknisyen, tesisatçı, terzi, işçi vb.- ve ağır sanayisinin büyük bir kısmını kaybeden Almanya’nın ¹, bu durumunu düzeltmek ve

¹ Almanya’da 1933’ten 1945’e kadar tam 12 yıl boyunca iktidarda kalan ve temelde Yahudi, komünist, liberal ve demokrasi karşıtı ve aşırı milliyetçi, ırkçı yanıyla öne çıkan Nasyonal Sosyalizm, 1939-1945 yılları arasında Hitler liderliğinde Avrupa’nın birçok ülkesini işgal etmiş, milyonlarca insanın ölümüne ve milyar dolarlarca maddi kayba yol açan II. Dünya Savaşını başlatmıştır. Amerika’nın savaşa girip Japonya’ya atom bombasını atmasıyla biten savaş, Almanya’nın sadece yenilmesiyle değil, aynı zamanda Alman topraklarının büyük bir kısmının kaybedilmesine, Başta Berlin ve Münih olmak üzere gelişmiş kentlerin adeta yerle bir edilmesine, buralarda taş taş üstünde bırakılmayıp, yaşam alanlarının tahrip edilmesine bombaların dümdüz ettiği sanayi fabrikalarının, termik santrallerin, enerji ve üretim tesislerinin yok edilmesine yol açmış; savaştan 16 yıl sonra Alman hükümeti bu durumu düzeltmek, çöken ülke ekonomisini diriltmek, fabrikaların tamir edilerek yeniden üretime geçmesini sağlamak için harekete geçmiş; ancak önemli oranda çakılabilir yaştaki erkek nüfusunu ve nitelikli işgücünü kaybettiği için de dışarıda bunu temin etmeye çalışmıştır. Almanya bu kapsamda Türkiye dahil olmak üzere birçok güney Avrupa ülkelerinden “geçici misafir” statüsünde işçi almaya başlamıştır. Fabrikaların yeniden üretimde bulunmaları için ihtiyaç duyulan insan kaynağını dışarıdan gidermeye çalışan Alman hükümeti, ilk başlarda işçilere kalıcı vize verme taraftarı olmamış; iş gücünü belli bir düzeye getirdikten sonra söz konusu işçilerin ülkelerine geri göndermeyi taahhüt etmiştir. Ancak zamanla Almanya’nın diğer ülkelerden de (1968’de Tunus, Fas, Portekiz’le de işçi alımına başlamıştır) işgücü ihraç etmesi; çalışmaya başlayan ve her geçen daha fazla üretimde bulunarak Alman ekonomisini ayağa kaldıran fabrikaların bitmek bilmez üretimleri, Alma yetkilileri ve işverenleri işçilerin çalışma sürelerini uzatmalarına neden olmuştur. Dolayısıyla işçilere ilk başta

ekonomisini yeniden canlandırmak için 2 yıl çalıştıktan sonra memleketlerine geri dönmek koşuluyla başta İtalya, İspanya ve Yunanistan olmak üzere dönemin Türk hükümetiyle 1961 yılında imzaladığı işçi anlaşmasını ve bu anlaşmayla göç eden gurbetçilerin yaşam hikayesini ve sorunlarını içermektedir Eserde, aynı zamanda en önemli karakter rolündeki İbrahim'in Gaziantep'in İslâhiye ilçesinden Almanya'ya içi olarak gitmesini ve sonrasında eşi Zeliha'yı ve oğlu Hasan'ı da yanına alarak 19 yıl boyunca kendisi Ford otomobil fabrikasında eşi de Siemens firmasında işçi olarak çalışmasını konu edinmektedir.

Anlaşma neticesinde Türkiye'den çok sayıda işçinin Almanya'ya göç etmek istemesinin iki temel nedeni olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki, 1960 askeri darbesinden sonra siyasal ve ekonomik istikrarsızlığın, güvenlik, işsizlik, yoksulluk ve yoksunluğun tırmanmasıdır (Acar, 2023: 40). Söz konusu darbe, sadece ülkenin insan hakları karnesini, demokrasisini, bireyin temel hak özgürlükleri olumsuz yönde etkilemekle ve uluslararası toplumdaki saygınlığını/imajını zayıflatmakla kalmamış aynı zamanda ülkenin çalışma yaşamını ve barışını da bozarak yatırım ve istihdamın azalmasına, ekonominin resesyona girmesine ve finansal sermayedeki transfer akışının durmasına da neden olmuştur. İkincisi de başta gençler olmak üzere çalışabilecek dinamik bir nüfusun olması ve bunların hem maddi hem de mesleki açıdan kendilerini geliştirmek, yüksek gelir elde etmek, sosyal ve ekonomik güvenceye sahip olmak ve dolayısıyla da yaşam standartlarını yükseltmek istemeleridir (Karakaya, 2020: 121). Bu istek ve niyetle yapılan göçlerin çoğu zamanla kalıcı hale gelmiş; işçiler, ailelerini de yanlarına alarak kalıcı göçmen statüsüne geçmişlerdir.

İbrahim karakteri üzerinden hareketle Almanya'daki Türk diasporasını yansıtmaya çalışan ve temelde göçmenlerin çalışmak, kazanmak ve para biriktirmek amacıyla gittikleri ülkelerde hem nasıl bir değişim yaşadıkları hem de bulundukları yerlerde nasıl bir değişim meydana getirdiklerini anlatan bu eser, *genelde göç sosyolojisini, özelde de bu sosyolojiye bağlı olarak sosyal ve kültürel değişimi, kimlik bunalımını, kültür çatışmasını, asimilasyon, entegrasyon, adaptasyon ve uyum sorunlarını, yabancılaşma ve ötekileştirme konularını* odağına almıştır. Olay örgüsü, Almanya'ya gidecek olan işçilerin trene binmeden önce Türk Dışişleri Bakanlığından yaşı ilerlemiş bir yetkilinin onlarla yapmış olduğu şu konuşmayla başlamaktadır. Yer yer emrivaki ifadeleri nasihatler ve aynı zamanda da Türkiye'nin, işçilerin omuzuna yüklediği bir takım görev ve sorumlulukları da içeren bu konuşma metni şu içerikten oluşmuştur;

İşçi kardeşlerim, yabancı ilde yağaçağın iyi iş de kötü iş de şahsına yüklenmez, memleketine ait olur. Attığın her adımı ülkeni, bayrağını, şeref ve namusunu düşünerek at. İşini çabuk

uygulanan iki yıllık sınırlama kaldırılmıştır. Umudunu Almanya'da çalışan Tür işçilerinin göndereceği dövize (mark) bağlayan Türk hükümleri de bu karardan oldukça memnun kalmıştı. Ancak 1973'e geldiğimizde tüm dünyada olduğu gibi Almanya'da da yaşanan petrol krizi ve ülkede baş gösteren işsizlik, yabancı düşmanlığı ve ırkçı saldırılar, Alman yetkilileri yabancı işçileri ülkelere geri dönmelerini sağlayacak bir takım politikaları hayata geçirmelerine neden olmuştur.

öğren. Vaktinde git. Bilmediğini sormaktan çekinme. Tembellik etme Verilen işi zamanında ve muntazaman bitir. Aileni, evini unutma. Sürekli mektup yaz, kendini merak ettirme. Tutumlu ol, paranı sokağa atma. Artırabildiğini evine gönder. Ama para biriktireceğim diye de gerektiğinden aşağı bir şekilde yaşama. Kimseden öteberi isteme, muhtaç olsan da belli etme. Parayla olacak işleri parasız yapmaya kalkma. Cimrilik bize yakışmaz, cömert ol. Sağlığını koru. Sarhoş olma. Uçkuruna sahip çık. Sık sık yıkan. Saçlarını daima taranmış tut. Her gün sakal tıraşı ol. Temiz giyin. Ayakkabılarını boyat. Elbisende yırtık, sökük omasın. Yemeğin suyuna ekmeğini banma. Bağırarak konuşma; Türk'e yakışan, güler yüz ve tatlı dildir. Haksızlık karşısında hakkını ara ama kavga etme. Yalan söyleme. Harama el uzatma. Verdiğin sözü tut. Uyku saatinde uyu. Yolun ve bahtın açık olsun. (Öğütler, İş ve İşçi Bulma Kurumu, 1963, akt. Duman, 2021: 19).

Dikkatli bir gözlemlerle bakıldığında Almanya'ya gitmeden önce işçilere okunan ve özünde öğütlerden, buyruk ve yasaklardan söz eden bu metinde iki önemli hususun ön plana çıktığı görülebilir. Bu hususlardan ilki, resmi yetkililerinin, Almanya'ya gidecek olan işçilerden, her şeyden önce orada bulundukları süre içerisinde *ideal bir Türk devleti ve ideal bir Türk insanı* imgesini ve imajını yaratmaları, **ikincisi** de işçilerin ne olursa olsun orada (Almanya'da) bulunma nedenlerini -çalışmak, üretmek, kazanmak, para biriktirmek- asla unutmamaları gerektiğidir. Adeta bir öğretmenin öğrencisine ya da bir babanın çocuğuna mesaj verirmiş gibi hazırlanmış olan bu metin, aslında bize, o dönemde Türkiye'nin çok ihtiyaç duyduğu döviz eksikliğini ve sürekli açık veren ekonomisini düzeltmek için bunu bir fırsat olarak gördüğünü gösteriyor. Nitekim 1965-1969 yılları arasında Türkiye'nin kasasına 100 milyon dolar civarında giren yabancı para (işçi dövizleri) girişi, 1970'li yıllarda hızlanarak 1 milyar dolar eşikliğini de aşmıştır. Bu durum Türkiye'nin hem dış ticaretinin gelişmesinde hem de döviz açığının kapanmasında çok önemli bir rol oynamıştır (İleri, 2015: 206).

Konuşma metninin aynı zamanda basılı haliyle de işçilerin ellerine tutuşturulmasının temel nedeni, yetkililerin bu konuyu ne kadar çok önemsediklerini ve bunu hayati bir mesele olarak algıladıklarını göstermektedir. Nitekim Türk işçileri de çalıştıkları yerlerde kendilerinden beklenen tutum ve davranışları sergilemekten geri durmamış; resmi yetkililerinden beklentilerini boşa çıkartmamışlar. Gerçekten de işçiler, "Türklüğün adını kötüye çıkarmama" ve "sözleşmenin iptal edilerek sınır dışı edilme korkusu" hususlarında çok hassasiyet göstermişler (Demirağ-Kakışım, 2018: 137). İşçilerin, öncelikle işe olan sadakatleri, çalışma düzenine, emir ve yasaklara riayet etmeleri, dayanışma ve yardımlaşma içinde olmaları, diğer yabancı işçilerle uyum ve adaptasyon içinde olmaları ve fazla üretimde bulunmaları gibi hususlarda gösterdikleri yüksek performans nedeniyle çoğu zaman işverenler tarafından takdir edilmişlerdir. Hatta Almanya'daki patronlar, 2 yılla sınırlandırılmış olan işçi anlaşmasını, bu sebeplerle uzatmaya çalışmışlar.

Şurası da bir gerçektir ki, başta Almanya, Avusturya ve Belçika olmak üzere Fransa, Hollanda ve İsveç gibi ülkelere adeta bir devlet temsilcisi/görevlisi gibi gönderilen/uğurlanan işçiler, orada bulundukları süre içerisinde yabancı ülkelerin karanlık dehlizlerinde en ağır, en zor, en

pis ve en tehlikeli işlerde çalıştırılmış; yazarın deyimiyle (2021: 19) “Avrupa’nın homurtulu fabrikalarında, atölyelerinde, kimi zaman en ağır işlerde çalışıp ömür çürütmüşlerdir. Nitekim 1982 yılında 1000’i Türk, 1700’ü de yabancı işçinin çalıştığı Almanya’nın Blohm ve Voss tersanelerinde 13 kanserli ölüm vakası yaşanmıştır (2021: 105). Ancak bu zorlu koşullara rağmen işçiler, Almanya’da çalışmaya devam etmek zorunda kalmıştır. Çünkü onların önceliği para kazanmak, para biriktirmek ve ardından da ülkelerine dönüp birikimleriyle ya bir iş kurmayı ya da iş yeri açmayı hedeflemişlerdir. Belki de onları gurbet ellere sürükleyen şey, bir ihtimal de olsa bu hedeflerine kavuşmayı ve çocuklarına daha iyi bir hayat yaşamayı arzulamalarıydı.

Nitekim İstanbul Sirkeci Garı’ndan yola çıkıp Uzunköprü sınır kapısından önce Yunanistan, Bulgaristan ve Yugoslavya’ya, ardında da Avusturya üzerinden Federal Almanya’nın Münih kentindeki tren istasyonunun 11. Peronunda (Anadolu’dan Almanya’ya ayak basılan ilk yer) son bulan ilk işçi kafilesinin yolculuğu, Alman yetkililer tarafından bando ve çiçeklerle ve görkemli bir törenle karşılanmış, ardından her bir işçinin hangi görevle ve hangi kentte- Köln, Duisburg, Essen, Stuttgart, Duesseldorf, Frankfurt, Berlin, Bonn vb.- gideceğine karar verilmiştir. Rhen Nehri’nin hemen kıyısında kurulmuş olan Köln’ün en büyük işletmesi konumundaki Fort Otomobil Fabrikasında diğer birçok işçiyle beraber çalışmaya başlayan İbrahim ise kendilerine ayrılmış olan tren vagonlarında adeta öğrenci yurdunu artmayan bir hayatı yaşamaya başlamışlardır. Nitekim Almanya’ya göç eden ilk kuşağın yaşadığı en önemli sorunlardan biri Almancayı bilmemeleri, yani yabancı dil sorununu yaşamaları diğeri de insanca yaşayabilecekleri bir evlerinin olmamasıdır.

Hafta sonları kalmaları ve gece uyumaları için çalışma alanlarına çok da uzak olmayan yerlerde kendilerine (işçilere) tahsis edilmiş olan II. Dünya Savaş’ından kalma soğuk ve eskimiş olan vagonların en simgesel yanı ise, her işçiyi geldiği yere bağlayan ve ona sürekli memleketini, sevdiklerini ve geride bıraktıklarını hatırlatan kişisel bavulları olmuştur. Nitekim işçiler, gittikleri ilk günden itibaren bavullarıyla özel bir bağ kurmuşlardır. Onları, adeta gözleri gibi koruyarak ve yanlarından ayırmayarak memleket özlemini gidermeye çalışmışlar ve dolayısıyla da bavullarına simgesel bir değer yüklemişlerdir. Bavullar, işçilerin dönüş umudunu beslemiş ve hayal kurmalarına imkân tanımıştır. Bavullar sayesinde uzaklar yakın olmuş; mesafeler kısalmıştır. Bavullar, aynı zamanda işçilere neden orda olduklarını da hatırlatmıştır. Bundan olsa gerek ilk günlerde ayrı bir yer tahsis edilmiş olmasına rağmen, işçiler, umutları sönmesin ve hep canlı kalabilsin diye bavullarını yanlarından ayırmamışlardır (2021: 42).

Ancak birkaç yıl içinde sayıları 1,5 milyona ulaşan ve gittikçe kalabalık bir nüfusa sahip olmaya başlayan Türk işçilerinin dönüş umutları hep askıda kalmıştır. Çünkü gitmek kadar kalmak da kolay olmamıştır. Bu nedenle gittikleri her yerde bir yanda kalıcı olacakmış gibi davranmaya diğer yanda kendi kültürlerini ve dini inançlarını yaşamaya çalışmışlardır. Örneğin göç ettikleri yılın ilk bayram namazını kılmak için cami arayan, ancak cami bulamadıkları için açık ve geniş

bir yer arayışına giren işçiler, Köln'ün en büyük dini tapınaklarından biri olan Dom Katedrali'nde bir araya gelerek Kardinalden ve ilgili yetkililerden izin almak suretiyle burada namazlarını kılmışlardır. Sonradan haberlere ve gazete manşetlerine de konu olan bu ilginç durum, göçmenlerin sadece işçi olmadıklarını aynı zamanda *inançlarını ve kültürlerini* en zor şartlarda bile olsa yaşamaktan geri durmayan insanlar olduklarını da göstermiştir.

Namazlarını Katedralde kılan işçiler, hem dini ibadetlerini yapmanın içsel huzurunu hem de birlik ve beraberlik içinde olmanın sevincini yaşamışlardır. Göçmen işçilerin kendi kültürlerine, inançlarına ve değerlerine olan sadakatlerinin en somut göstergelerinden biri de ne pahasına olursa olsun cenazelerini Almanya'da gömdürmeyip bir şekilde Anadolu'ya gödürme konusunda gösterdikleri hassasiyettir. Aynı şekilde bir işçinin vefatı sonrasında gündelik keyiflerini askıya almaları, radyoyu açmamaları, eğlenceli sohbetlerde bulunmamaları ve sesli görüşmelerden kaçınmaları da onların manevi değerlerine olan bağlılığı da göstermektedir. Hatta "aralarında birinin ansızın ölüp gitmesi onlarda karanlıkta yürürken duvara çarpan birinin verdiği tepkiye sebep olurmuş... O zamanlar cenazeleri Anadolu'ya götüren tek bir firma varmış. Hafta sonları da hizmet vermedikleri için işçiler genellikle hafta sonunda ölmek için dua ederlermiş (2021: 65).

Konuk işçilerin kültürel hassasiyetlerine saygı gösteren patronlar, onları motive etmenin yanı sıra tekstil, gıda ve elektronik başta olmak üzere bazı sektörlerde daha hızlı çalıştıklarını ve yüksek derecede katma değer yarattıklarını düşündükleri ve dolayısıyla da istihdam edilmesini istedikleri kadın işçilere de ihtiyaç duyduklarını resmi yetkililere bildirmeleri üzerine, Anadolu'dan birçok kadın, aileler(in)de yaşanan uzun tartışmalardan ve hiç de kolay olmayan kararlardan sonra çalışmak üzere Almanya'nın yolunu tutmuşlardır. Bu arada eserde, omuzlarında konuk işçi olmanın dayanılmaz ağırlığını taşıyan İbrahim, 19 yıl boyunca her sabah düzenli bir biçimde devam ettiği, emek verdiği, ter döktüğü hatta bazen iznini iptal ettirip bütün gücüyle çalışmaya devam ettiği işyerinden çıkarılma ihtimali olmasına karşın, bulunduğu kentte (Köln) bir ev kiralamaya ve bu eve çok sevdiği eşini, Zeliha'yı ve oğlunu Hasan'ı da yanına almaya karar vermiştir.

Bu esnada kiralık tuttuğu iki odalı köhne evin sahibi Tante Hanım, yirmi beş yıldır savaştan döneceğine inandığı kocasının asker elbiselerini inatla giymeye ve bu hayalle yaşamaya devam eden ama olayın kahramanı İbrahim'e de evini kiralamak suretiyle ona yardımcı olmaya çalışan bir karakterle karşımızda çıkmaktadır. Aslında bu karakterin olay örgüsüne dahil edilmesi, savaşın üzerinden 16 yıl geçmesine rağmen halen Alman vatandaşlarının nasıl bir *savaş psikolojisi*yle yaşadıklarını göstermesi açısından son derece önemlidir. Gerçekten de II. Dünya Savaşı'nın müsebbibi olan Almanya, savaş sonrasında sadece mağlubiyetin maddi külfetini ödemekle kalmamış, aynı zamanda savaşın yarattığı travmayı atlatamadığı için hayattan küsen, içine kapanan, yalnızlaşan ve yabancılaşan hatta intihar eden veya etmeye kalkışan on binlerce insanın derin acılar yaşamasına da neden olmuştur.

Bu arada Tante Hanım, İbrahim'in oğlu Hasan'a bakmakta, Zeliha da ev sahibesinin gündelik işlerine yardımcı olmaktadır. Yazar, bu örnekten hareketle okuyucuya Almanlarla Türk göçmenleri arasındaki komşuluk ilişkisinin ne derece samimi ve içten olduğunun mesajını da vermeye çalışmaktadır. Ancak, komşular arasındaki bu ilişki biçiminin, Almanya'nın her yerinde yaşandığı söylenemez. Zira o dönemde birçok Türk işçinin kiralık ev bulamadığı için kendisini İranlı veya İspanyol olarak tanıtmak zorunda kaldığı ve ancak bu şekilde ev bulabildiği de bilinen bir gerçektir. Komşuluk ilişkisinden 1970'li yıllara geldiğimizde artık Anadolu'dan Almanya'ya katar katar göçlerin yaşandığını, bu göçlerde genellikle ebeveynlerin, kendilerine yük olmasın diye çocuklarını yanlarına almadıklarını görüyoruz ki, bu durum aslında eserde de çok veciz bir biçimde ortaya konulduğu gibi ya ailelerin parçalanmasına ya da geride bırakılan çocukların psikolojik sorunlar veya kimlik bunalımları yaşamalarına neden olmuştur.

Göçmen işçiler, her ne kadar yaz aylarında memleketlerine döndüklerinde söz konusu çocuklar (1y)la görüşmeye ve onlarla zaman geçirmeye çalışmış olsalar da nihayetinde bu çocuklar, anne babasız büyüdükleri için birçoğunda ya zihinsel ya da davranışsal bozukluklar gözlemlenmiştir. Çünkü küçük yaşta ya büyük anne babalarına ya da hala, teyze gibi birincil dereceden akrabalara bırakılan çocuklar, en başta anne baba sevgisinden mahrum kaldıkları için duygusal travma yaşamışlar. Bunun neticesinde kendi ebeveynlerini suçlamışlar ve çoğu zaman da onlarla görüşmek istememişler. Kitapta bu duruma, gerçekte yaşanmış olan birçok örnek verilmiştir. Bu örneklerden biri de 13 yaşında davranış bozukluğu teşhisiyle hastaneye getirilen İsa'da görmekteyiz. İsa da binlerce yaşıtı gibi ailesi yurtdışına gittiği için ortalıkta kalan ve henüz küçük yaşta anne babasız büyüyen çocuklardan biridir.

İsa'nın anne babası, Almanya'da işçi olarak çalıştığı için kendisi iki yıl boyunca yetiştirme yurdunda kalmış; babası eve dönmesine rağmen o evden uzak durmaya, okula gitmemeye, devamlı derslerden kaçmaya, para çalmaya, hırsızlık yapmaya, kısa süreli işlerde çalışıp kazandığı parayı bir günde harcamaya çalışmıştır. İsa, baskıcı ve otoriter bir babaya sahip olduğu için ilgiden yoksun ve ailesine yabancılaşmış biri olarak ortalıkta yaşamak zorunda kalmıştır. Babaya göre ise, İsa zaten adam olamaz (2012: 101). Bu örnek bile tek göçmen bir ailede çocuk olarak büyümenin ve yaşamının ne kadar güç olduğunu gayet güzel anlatmaktadır. Aslında bu durum, sadece ailesinden uzak yaşamak zorunda kalmış çocuklar için değil aynı zamanda çocuğunu arkasında bırakıp gurbet ellere girmek zorunda kalan/olan ebeveynler için de geçerlidir. Nitekim evliyken Almanya'ya giden, ancak yalnız başına yaşamaktan bıkan birçok işçinin orada yeniden evlilik yapmasının ve çoluk çocuğa karışmasının nedeni de budur.

Ancak göçmen ailelerde ebeveynlerin yanı sıra en büyük bedel her zaman için çocuklar ödemiştir. Çünkü çalışmak, para kazanmak ve iyi koşullara sahip olmak için yurtdışına giden ailelerin çocukları genellikle ihmal edildikleri için çok sağlıklı koşullarda yetişmemişlerdir. Birçoğu, uzun yıllar anne babasını bile görmeden büyümüştür. Bu durum, yukarıda da

vurgulandığı gibi, çocukların anne baba sevgisinden mahrum kalmalarına ve sosyalleşme süreçlerini olması gerektiği gibi tamamlayamamalarına neden olmuştur ki, bu da aslında beraberinde bir dizi kişisel sorunlar getirmiştir. Bunun yanı sıra çocuklar aynı zamanda otoriteden yoksun büyüdükleri için olsa gerek, arkadaş ve akran ilişkileri de sağlıklı olmamış; çoğu çocuk ya suç itilmiş ya da erken yaşlarda suça bulaşarak sonradan telafisi mülkün olmayan sonuçlara maruz kalmıştır. Aşağıdaki alıntıdan da görüleceği gibi (2021: 103-104) Türkiye’den Almanya’ya göç eden ailelerde çoğunlukla bir *çocuk psikolojisi* sorunu/gerçekliği de yaşanmıştır;

1969’un mayıs ayının sonlarında idi. Büyük kızım beni tanıdı ama küçüğü tanıyamadı. İkisi de babalarını gördüklerine çok sevinmişlerdi. Akşam olduğunda küçük kızım ablasına, ‘Abla eve gidelim, yoksa S. Teyze (İstanbul’daki komşu) bizi merak eder’ demişti. Ablası, ‘Biz artık Almanya’dayız ve burada kalacağız.’ diye cevap verdiğinde küçük kızım ağlamaya başladı. İstanbul’daki komşumu annesinin yerine koymuştu be şimdi yeni bir anne olayına isyan ediyordu. Ona aldığım hediyelere bir kere bile dönüp bakmadı. Gün boyunca yanına getirdiği bornoz ile bir köşede oturdu ve somurttu. Babasının aldığı elbiseleri kabul ediyordu. Aynı şekilde yiyeceklerde de sadece babasının verdiği şeyleri kabul ediyordu. Onun annesi bir gün trene binip gitmişti ve ona trenden el sallamıştı.

Yurtdışında konuk/göçmen işçi ailesi olmanın diğer bir sonucu da ebeveynlerle çocuklar arasında zaman zaman kültürel ve sosyal konularda derin anlaşmazlıkların ve çatışmaların yaşanmış olmasıdır. Kimi zaman fiziksel şiddete varan ve literatürde ‘kültürel şok’ veya ‘kuşak çatışması’ adı verilen bu durum, özellikle sonradan göç etmiş ailelerde sıkça yaşanmış ve yaşanmaya da devam etmektedir. Aile üyeleri arasında yaşanan bu çatışmaların esas nedeni, milliyetçi ve muhafazakâr dünya değerleriyle büyümüş olan ebeveynlerle Almanya’nın sosyo kültürel ikliminde ve seküler dünyasında doğup büyüyen çocukların çoğu zaman aynı evde olmalarına karşın aynı dili konuşamamaları ve aynı duyguları paylaşamamalarından kaynaklanmıştır. Bu durum, geleneksel kültürün babaya yüklediği otoriterlik rolünün çoğu zaman çocuklar tarafından sorgulanmasına/karşı çıkılmasına ve dolayısıyla da babanın kendi çocukları üzerindeki otoritesinin kaybolmasına yol açmıştır.

Bir göçmen ailenin ve farklı bir kültür içinde büyümenin/yaşamının en güzel örneği, Fatih Akın’ın hem yazıp hem de yönettiği ve başrolde Birol Ünel ve Sibel Kekilli’nin oynadığı 2004 yapımı “Duvara Karşı” adlı filmde görülebilir. Söz konusu film, zamanında Almanya’ya göç etmiş olan Birol’un kendisini alkol ve uyuşturucuya vermesini, bu arada intihar girişiminde bulunup psikiyatri kliniğinde yatan Sibel adlı bir Türk kızla tanışmasını, sonrasında evlilik kararı vermesini ve bu evliliğin kültürel ve sosyal yaşamda bir takım sorunları beraberinde getirmesini konu edinmiştir. Yönetmen filmde, hem farklı kültürlerde büyüyen insanların bir arada yaşama ve anlaşma olasılıklarının ne kadar güç olduğunu hem de bir göçmen ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelmenin, büyümenin ve sosyal yaşama katılmanın ne kadar zor olduğunu göstermeye çalışmıştır.

Nitekim göçmen ailelerin, sosyal ve ekonomik olduğu kadar kültürel açıdan da bir bocalama ve uyumsuzluk sorunu yaşadıkları söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında göçmenlerin içinde yaşadıkları toplumda adeta “iki arada bir derede” kaldıkları görülür. Zira bir yanda kendi kültür ve geleneklerini korumaya, yaşamaya ve yaşatmaya diğer yanda yabancıları oldukları kültürlerle de ayak uydurmaya çalışmışlardır. Belki de göçmenlerin en büyük sorunu, içinde yaşadıkları toplumun dilini, dinini, örfünü, geleneğini ve kültürünü bilmemeleri ama aynı zamanda da bilmek için de yeterli gayreti gösterememeleridir. Nitekim yıllar önce Almanya’ya göç etmiş olan Türklerin önemli bir kısmı, halen Almancayı doğru düşürt konuşamamaktadırlar. Bunun yanı sıra, Alman toplumuyla ortak paylaşım alanlarının olmaması da onların adaptasyonunu zorlaştırmıştır. Çünkü işçi ailelerin çoğu, kentlerin gettolarında ve güç koşullarda, çoğunlukla da Almanya toplumundan uzak mekân semt ve mahallelerde yaşamışlardır.

Göçmenleri genellikle gündelik yaşamalarında kentlerin merkezine bile inemedikleri için olsa gerek, hep yaşadıkları yerin yabancı olmaya devam etmişlerdir. Bir göçmenin “18 yıldır Essen’ de çalıştık ama adres sormadan bir yeri bulamıyorduk. *“Biz hep şehrin altını gördük, üstünü görmedik”* (2021: 104) deyişi, bu anlamda çok manidardır. Bu deyiş, hem göçmen işçilerin dünyasını ironik bir biçimde resmetmekte hem de her kentlin ve orada akıp giden yaşamların aslında iki yüzlü olduğunu göstermektedir. Kentlerin bir yüzü, yeraltındaki hayattan oluşmaktadır ki, buraya insanlar gerekmedikçe inmek, görmek ve bakmak istemezler. Kentin adeta dışkısını boşalttığı bu yerlerde kirli sular, doğalgaz ve kanalizasyon boruları, çer çöp, lağım ve arıtma sistemleri bulunur. Kentin diğer yüzü ise, yeryüzündeki sıradan gündelik hayat akışı oluşturmaktadır. İnsanların, binaların, düzenin, temizliğin ve aydınlığın yaşandığı, karanlığın aydınlığa yenildiği yerdir burası. Burada yaşayanlar, aynı zamanda kentin malikleri, sahipleri ve yerleşik toplumlarıdır.

Maalesef toplumun en dezavantajlı kesimini oluşturan göçmenlerin hayatı, genellikle yeraltı sığınaklarında, en ağır ve pis işlerde -binaların izbe, köhne, rutubetli ve ışık almayan zemin katlarında, maden ocaklarında, mutfaklarda, ağır tonajlı gemilerde, petrol sondajlarında, hafriyat ve yol yapım işlerinde, yük taşıma araçlarında, inşaatlarda, çöp ve atık tesislerinde, köprü altlarında veya sokaklarda- geçmektedir. Göçmenler, yerleşik toplumun hayatını kolaylaştırmak ve onlara hizmet etmek için vardılar. Çünkü onların varlık nedeni budur. Yani öncelikle hizmet etmek, üretmek, çalışmak, ter dökmek, emek vermek ve katma değer yaratmaktır. Ancak ne kadar çok çalışırlarsa çalışsınlar ne kadar çok emek harcarsalarsa harcasınlar, onlar nihayetinde kent sakininin gözünde göçmen olmaktan kimi zaman da toplum dışı yaratıklar, ahlâk ve düzen bozucu bozguncular veya hastalık taşıyıcıları olmaktan kurtulamayacaklardır (2021: 115).

Bauman’a göre (2018: 10) aslında bu bakış açısı, en hafif tabirle modern Batılı insanın nasırlaşmış duyarsızlığından ve ahlaki körlüğünden kaynaklanmaktadır. Bunun en açık göstergesi, Avrupa’nın ucuz emek ve kâr uğruna sömürdüğü göçmenleri her zaman arka

bahçesi olarak görmüş olmasıdır. Nitekim Avrupalıların göçmenlere yönelik bu pejoratif yaklaşıma sahip olduğunu gösteren birçok örnekten söz edilebilir. Örneğin Batıda, geçmişte olduğu gibi günümüzde de halen yabancı düşmanlığı, İslamofobi, aşırı sağ ve İslam karşıtı hareketler ve saldırılar yaşanmaya devam edilmektedir. Zaman zaman göçmenlerin evlerine baskınların yapılması, ibadet yerlerinin yakılması, işyerlerinin kundaklanması, dini inançlarına ve kutsal kitaplarına saldırılar düzenlenmesi, eğitim ve sosyal yaşama katılmalarının ve örgütlenmelerinin engellenmesi gibi durumlar, bu bakışın açık tezahürleridir.

Özellikle de Almanya’da yaşayan Türk göçmenler ki, -sayıları 3,5 milyonu geçmiştir- her dönem ırkçı ve faşist saldırılara maruz kalmıştır. Bugün bile bu saldırılar devam etmektedir. Maalesef, Avrupalılar her zaman demokrasiyi, insan haklarını, eşitlik, özgürlük ve adaleti sadece kendi toplumlarına hak görmüşlerdir. Avrupalılar, yabancı olarak gördükleri göçmenleri hem öngörülemez ve tehlikeli bulmuş hem de huzuru bozan korkutucu kimseler olarak görmüştür. Ama aynı zamanda onları da ülkelerine davet edere pis işlerini onlara yaptırmıştır. Benzer biçimde hem eşi görülmemiş bir konfor ve bolluk içinde yaşarken hem de emek harcayarak ve ter dökerek onlara bu imkânı sağlayan göçmen işçilere yönelik aşağılayıcı tutumlarından da vazgeçmemişlerdir. Örneğin 1973’te Alman televizyon kanalı WDR, ülkelerinde bulunan göçmen işçilerin nasıl tanımlanması ve hangi kavramlarla ifade edilmesi gerektiğine yönelik bir kamuoyu anketi yaptırmış ve anket sonucunda şu isim ve nitelemeler ortaya çıkmıştır;

“Ağır işçiler”, “paryalar”, “doğulular”, “güneyliler”, “sürgünler”, “kara işçiler”, “çalışan konuklar”, “fedakâr işçiler”, “geleceğin Avrupalıları”, “kırlangıçlar”, “sadık kalanlar”, “göçmenler” ve “gastarbeiter (konuk işçiler, yabancılar) (2021: 120). Bu nitelemelerde dikkatimizi çeken en önemli husus, Alman halkının kendilerine hizmet etmek için çağırdıkları ve onlara en kötü işleri yaptırarak ekonomilerine milyar dolarlar kazandırdıkları göçmenleri hiçbir zaman insani vasıflarla tanımlamak istememiş olmalarıdır. Çünkü onların zihin dünyasında göçmen olmak demek açlık, sefalet, yoksulluk, yoksunluk, tehlike ve riskli kimseler yanında her tür ahlaki ve insani değerden yoksun olmak, karanlık ve hastalıklı bir dünyadan geliyor olmak demektir. Dolayısıyla göçmenlik, her şeyden önce *öteki* olarak yaşamaya mahkûm olmakla eşdeğerdir.

Anket sonuçlarından, katılımcıların göçmenlere yönelik pejoratif bir bakış açısına sahip olduğu sonucu çıkarılabilir. Hiç şüphesiz bu bakış açısının arka planında, genelde Batı’nın özelde de Avrupalı halkların yüzyıllardır Batı dışı dünyaya yönelik besledikleri ve günümüzde de halen sürdürdükleri etnosantrik (benmerkezci) ve kibirli yaklaşımları yer almaktadır. Günümüzde göçmenlerin maruz kaldığı insanlık dışı uygulamaların sebebi de yine bu gayrı ahlaki denebilecek yaklaşımdan kaynaklanmaktadır. Oysa neredeyse yarım asırdır emek harcayarak ve alın teri dökerek bulundukları ülkelerin ekonomilerine can veren göçmenlerin tek istedikleri şey, horlanmamak, azarlanmamak, haksızlığa uğramamak, kutsal değerleriyle ve yaşam

tarzlarıyla alay edilmemektir. Hiç şüphesiz onların da insanca muamele görmeye ve insanca yaşamaya hakları vardır.

Göçmenler, içinde yaşadıkları ve parçası olmaya çalıştıkları toplumla barış içinde yaşamak istemişlerdir. Onların dışlanmaya, ötelenmeye ve ötekileştirilmeye değil, korunmaya ve sahiplenmeye ihtiyaçları vardır. Göçmenler, her şeyden önce geçici ve yabancı olarak görülmek ve her an kapı dışarı edilecekmiş gibi bir hissiyatla yaşamak istememişlerdir. Onlar da insan yerine konulmayı ve birinci sınıf vatandaş muamelesi görmeyi hak etmişlerdir. Ayrıca bugün yurtdışında yaşayan göçmenler, içinde yaşadıkları toplumların en önemli demografik kitlesini de oluşturmaktadırlar. Örneğin bir zamanlar konuk işçi kapsamında Almanya'ya giden Türklerin sayısının hızla artmasıyla başta Berlin olmak üzere birçok Alman kentlerinde - Köln'ün Weidengasse, Hamburg'un Altona'sı gibi- Türk nüfusunun yoğun olarak yaşadığı mahalleler oluşmuştur. Bu mahalleler, artık göçmenlerle anılmaktadır.

Örneğin Almanya'nın başkenti Berlin'in Kruezberg mahallesi/semti, bunun en somut örneğidir. Bu örnek, aynı zamanda göçmenlerin içinde yaşadıkları ve ikamet ettikleri mekânsal ortamları nasıl değişip dönüştürdüklerini ve bu yerlere nasıl kendi dini inançlarının ve kültürlerinin damgasını vurduklarını da göstermektedir. Zira göçün beraberinde yarattığı bir *kent sosyolojisi* gerçekliği de var ve bu gerçekliği yaratan göçmenler, kendilerine ait bir dünya inşa etmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla göçmenlerin, sadece bir yere göç etmekle sınırlı kalmadıklarını aynı zamanda gittikleri yerlerin sokaklarını, caddelerini, bulvarlarını, evlerini, binalarını, işyerlerini, eğlence mekanlarını, sosyal alanlarını hatta parklarını da değiştirip dönüştürdüklerini söyleyebiliriz. Göçmenler, her şeyden önce gittikleri yerlerde bir yaşam alanı oluşturmuşlardır.

Bu yaşam alanı içinde örgütlenmeye ve yardımlaşmaya çalışarak sosyal, ekonomik, kültürel ve sportif aktiviteler içine girmişlerdir. Göçmenler yaşadıkları yerlerde “dernekler, camiler, mescitler, spor kulüpleri, kahvehaneler, lokaller, düğün salonları, lokantalar, kasaplar, bakkallar, video kasetçileri, seyahat ofisleri, okullar, sınıflar, mağazalar açmışlar. Hemşeri günleri, kermesler, konserler, turnuvalar, toplu sünnet törenleri ve düğünler düzenlemiş; dil kursları ve Kur'an kurslarını açmışlardır” (2021: 108). Kısacası, göç ederek Avrupa'daki kentlerin çeperine/periferine yerleşen ve buralarda yeni bir hayat kurmaya çalışan göçmenler, modern gettolaşmanın tipik bir örneği olarak kent sosyolojisinde de yerini almışlardır. Ancak göçmenler her ne kadar göç ettikleri yerlerde yeni bir dünya kurmaya çalışmış olsalar da nihayetinde hiçbir zaman bu dünyanın kalıcı insanları olmadıklarını da itiraf etmek durumunda kalmışlardır.

Onlar her zaman yabancı psikolojisi içerisinde yaşamak zorunda kalmışlardır. Çünkü onlar istenmeyen misafirler olarak damgalanmış ve ötekileştirilmişlerdir. Göçmenleri, içine yaşadıkları topluma bağlayan ve bu bağlılığı sürdürmeyi mümkün kılan etkenler ya oluşmamış ya da oluşmasına izin verilmemiştir. Kentlerin ötekisi olarak yaşamaya mahkûm olan göçmenler, arafta olmanın en acımasız ruh halini bedenlerinde yaşamışlar. Ne kendi

memleketleri ne de göç ettikleri memleket onlara yar olmuş. Bu açıdan bakıldığında göçmenliğin aslında bir yersizlik ve yurtsuzluk hali olduğu söylenebilir. Nitekim altmış yıldan fazla Almanya’da yaşamış, oranın vatandaşlığına geçmiş olanlar, halen Alman kültürünü içselleştirebilmiş ve Almanlarla birlikte ortak bir yaşam ve paylaşım alanı oluşturabilmiş değiller. Çünkü göçmenler, dünyanın neresinde olursa olsun farklı bir kültürle karşılaştıklarında hemen ona adapte olamıyorlar.

Bir göçmen işçinin; “30 yıl oldu, alıştın mı? diye soruyorlar. ’30 yıldır bir gün olsun cebimde paspartum olmadan dışarı çıkmadım ’diyorum. *İşte bu kadar alıştım*” (2021: 133) demesi, göçmenliğin nasıl bir psikolojiyi içerdiğini ve göçmenlerin de üstünde ne kadar zaman geçerse geçsin bu kasvetli ve melankolik ruh halini atlatmayı başaramadıklarını gösteriyor. Söz konusu işçinin paspartunu sürekli cebinde taşımasını anlayabilmek ve anlatabilmek hiç de kolay olmasa gerek. Bu durum bize, kişinin bulunduğu yerle, mekanla, toprakla ve ülkeyle olan bağının ne kadar ince ve derin olduğunu da gösteriyor. Aynı şekilde burada göçmenlerin, üzerinde yıllar geçse de yaşadıkları topluma ve kültüre uyum gösterme ve onların yaşam tarzını benimsime konusunda çok da istekli olmadıkları gerçeği de ortaya çıkıyor. Bu durumun yadırganacak bir tarafının olmadığını da belirtmek lazım.

Çünkü göçmenlerin belli bir yaştan sonra kültürel entegrasyonları ve toplumsal adaptasyonları kolay olmamaktadır. Nitekim Almanya’ya giden ilk kuşağın en çok zorlandığı konuların başında kültürel alanların/konuların (gelenek, görenek, örf, adet, din, toplumsal değerler, komşuluk ilişkileri vb.) gelmesinin temel nedeni de budur. Zira söz konusu ilk kuşak, daha çok ileri bir yaş kategorisinde olduğu için göç ettikleri yerlere ayak uyduramamış ve kendilerini sürekli yabancı hissetmişlerdir. Bu yabancılık duygusunu besleyen en önemli husus, bu kuşağın konuştuğu dil ile çoğu zaman konuşmak zorunda kaldığı dilin farklı olmasıdır. Bu farklılık, çoğu zaman söz konusu kuşağın mevcut toplumu uyum göstermesini de engellemiştir. Ayrıca bu kuşak, ne kadar çok çaba göstermiş olsa da yeni bir dil öğrenmeleri de pek mümkün olmamıştır.

Bunun yanı sıra Alman toplumu tarafından hiçbir zaman asli vatandaş olarak görülmeyen göçmenler, farklı bir dünyanın ve kültürün önemsiz parçaları olarak görülmeye devam etmişlerdir. Bu farklılığın en bariz örneğini, göçmenlerin sahip oldukları kültürel değerler ile içinde yaşadıkları kültürel değerler dünyasının çoğu zaman birbirleriyle örtüşmemesinde görebiliriz. Eserde bu durumla ilgili anlatılan en çarpıcı örnek, henüz okul çağında olan bir Türk çocuğun (Çetin) sokakta oynarken, topunun nehre düşmesinde yaşanmıştır. Çetin, nehre giden topunu kurtarayım derken bir anda boğulmakta ve nehrin her iki yakasında duran askerler (o zamanlar nehrin bir tarafında Doğu, diğer tarafından da Batı Almanya yer almakta) sınır ihlali ve dolayısıyla da nehre girmenin yasak olması nedeniyle cesaret edip çocuğu kurtaramamaktadırlar (2021: 111).

Eserde Almanların, disiplin ve kurallardan taviz vermediklerini gösteren diğer bir örnek de - yıllık izinleri bir ay olan, ancak bunu yeterli bulmayan Türk işçilerinin Türkiye’de tatildayken bir iki haftalığına sağlık raporu almaları ve dönüşlerde bu raporların keyfi alındığının işyerleri (Ford Fabrikası) tarafından tespit edilmesi üzere 300’e yakın işçinin işinden atılmasında-görmekteyiz. Zira Almanlar için düzen ve kural, disiplin demektir ve disiplin de başarılı olmanın ve kalkınmanın en önemli anahtarıdır. Geçekte te yaşanmış olan bu örnekler bize, genelde Doğu ile Batı, özelde de Almanya ve Ortadoğulu toplumlar arasındaki değer ve kurallar noktasındaki farklılığı da göstermektedir. Çünkü batılı toplumlar, genellikle *kurallı toplumlar*, yani *mesai toplumları*dırlar. Daha önceden de vurgulandığı gibi çalışmanın, üretmenin ve dolayısıyla başarmanın yolunu disiplinde gören bu toplumlarda kurallar her zaman ve her şeyden önce/önde gelmektedir.

Nitekim bazı sosyal bilimciler de Almanya’nın özellikle 20. yüzyılda gerek bilimsel ve teknolojik gerekse askeri ve ekonomik alanda göstermiş olduğu muazzam gelişme ve ilerlemenin kaynağını, bu toplumun disiplinli olmasına bağlamışlardır. Onlara göre Almanların en belirgin özelliği, bürokrasiye, rekabete ve disipline önem vermeleridir. Bu konularda diğer Avrupa ülkelerinden daha katı bir tutum sergilemişlerdir. Aslında Almanya özelinden hareketle modern toplumların özü itibarıyla normatif değerlerin öncelendiği ve ister kamusal isterse özel yaşamda olsun bu değerlerin korunduğu ve korunmaya çalışıldığı toplumlar olarak tanımlamak mümkündür. Çünkü bu toplumlarda bireyler, hem egemen sistemi ayakta tuttuğuna inandıkları formel ve informal kurallara riayet etmekte hem de işlerinde kemiyete değil keyfiyete ve liyakate, meritokrasiye önem verirler.

Adeta herkesin başının üzerinde Demokles kılıcı gibi sallanan toplumsal ve bürokratik kurallar vardır ve kurallara tabi olmak ve uymak herkes için zorunluluktur. Nitekim yukarıda verdiğimiz örnekte de görüldüğü gibi burada söz konusu bir insanın hayatı bile olsa aslolan kurallardır ve kuralların gerektirdiği davranışlardır. Oysa geleneksel toplumlarda kurallar maalesef ki, çok fazla dikkate alınmamaktadır. Bu toplumlarda kurallardan ziyade ilişkiler önemlidir. Normatif değerlerin yerini, genellikle kişisel veya sınıfsal ilişkiler almıştır. Kural ihlalinin sıkça yaşandığı bu toplumlarda hukuki prosedürler de pek işe yaramamaktadır. Bu durum, Doğu ile Batı toplumlarını birbirinden ayıran en önemli hususlardan biridir. Bu da bize gösteriyor ki, kuralların ya hiç olmadığı ya da çoğu zaman göz ardı edildiği bir toplumda büyümüş olan bir bireyin, kuralların her şeyden ve herkesten önemli olduğu ve öncelendiği disiplinli bir toplumda yaşaması çok da kolay olmamaktadır.

Esere geri dönersek, 1961’den 1973’e kadar Türkiye’den Almanya’ya ve diğer Avrupa ülkelerine kesintisiz devam eden göçlerin, Avrupa’da yaşanan ekonomik sıkıntılar ve göçmenlere yönelik toplumda oluşan sosyal huzursuzluklar nedeniyle işçilerin ülkelerine geri dönmelerini sağlayacak bir planın ki, -buna dönemin çalışma ve sosyal işler bakanı Norbert Blum’ un soyadı verilerek Blum Yasası denmiştir- Alman hükümeti tarafından uygulamaya

konulmasıyla sayıları birkaç milyonu bulan işçilerin geri dönmesinin amaçlandığı, ancak bu planın, daha önceki bir çok plan gibi pek bir işe yaramadığını da vurgulamamız gerekir. Nitekim bu plan çerçevesinde ve söz konusu yıllar içerisinde Türkiye'ye dönüş yapan işçi sayısı sadece 213 bin 469 kişi olmuş; 1,2 milyon Türk olmak üzere 4,2 milyon yabancı Almanya'da kalmaya devam etmiştir (2021: 197).

Bu rakamlar açıkça göstermektedir ki, dönemin Alman hükümeti tarafından ülkelerine geri dönüş yapacak olanlara 10.500 mark teşvik verilmesine karşın, göçmenlerin çok az bir kısmı bu teşvikten yararlanmaya çalışmıştır. Bu kapsamda geri dönüş yapan işçilerin çoğu ya artık çalışamayacak derecede hasta olanlar, ya iş kazası geçirdiği için gitmek zorunda kalanlar ya da memleket hasretine dayanamayıp geri dönmek isteyenler olmuştur. Nihayetinde eserin olay örgüsü, ki -aynı zamanda baş karakter olan ve 19 yıl boyunca Almanya'nın Köln kentindeki Ford Otomobil Fabrikasında işçi olarak çalıştıktan sonra oğlu Hasan'ı Köln Üniversitesi Hukuk Fakültesinde okumaya ve orada kalıp yaşamaya devam etmesini isteyerek eşi Zeliha'yla beraber Türkiye'ye geri dönüş yapma kararı alan- İbrahim'in göç hikayesini sonlandırmasıyla bitmektedir.

ESERİN ANA MESAJI

Hiç şüphesiz eserden birçok farklı sonuç çıkarılabilir. Bu sonuçları kendi içinde iki ana başlık altında -göçmenlerde emek sömürüsü ve göçmenlere uygulanan dışlanma pratikleri- toplamak mümkündür. Bu ana başlıklı sonuçların ayrıntısına indiğimizde özellikle şu husus ve tespitlerin karşımıza çıktığını görebiliriz. Bilindiği gibi insanlar tarih boyunca birçok farklı nedenden ötürü iç ve dış göçlere maruz kalmışlardır. Kimi zaman savaş, işsizlik ve yoksulluktan kaçmak, kimi zaman da mensubu oldukları ülkelerin siyasal rejiminden ve yönetimlerinden kurtulmak için bir başka ülkeye göç etmek zorunda kalmışlardır. Ancak günümüzde de devam eden ve esasen bir önceki yüzyılda başlamış olan göçlerin en önemli nedeninin, ülkeler arasında yaşanan savaşların beraberinde getirdiği güvensizlik, işsizlik ve yoksulluk olduğu söylenebilir.

Söz konusu bu çalışmaya konu olan eserde de (11.Peron) belirtildiği üzere, Türkiye'den Almanya'ya çalışmak üzere giden *işçilerin en önemli gerekçeleri*; işsizlik, yoksulluk, yoksunluk, hayat pahalılığı ve geçim sıkıntısı olmuştur. İşçiler, daha iyi koşullarda yaşamak ve çocuklarına iyi bir gelecek sağlamak için yurtdışına gitmeye çalışmışlardır. Hiçbir işçi, ihtiyacı olmadığı halde ya da sadece yurtdışında yaşamak için gurbet ellere gitmeyi istememiştir. Nitekim eserde de belirtildiği gibi işçiler, o güne kadar sahip olmadıkları bir hayatın özlemine gidermek için kilometrelerce yol kat etmeyi ve bin bir zorluğa göğüs germeyi göze almışlardır. Ancak Türkiye'den Almanya'ya çalışmak üzere giden işçilerin önemli bir kısmı vasıfsız oldukları gerekçesiyle ki, -işçilerin hatırı sayılır bir kısmı da nitelikli işgücünü oluşturmuştur-

hem emek sömürsüne maruz kalmışlar hem de en kötü, en tehlikeli ve en pis işlerde çalıştırılmışlardır.²

Dolayısıyla başta Türkler olmak üzere göçmen konumundaki işçiler, Almanya'nın fabrikalarında, otoyollarında, inşaatlarında, maden ocaklarında ve yeraltı hizmetlerinde en kötü ve en ağır işlerde çalıştırılırken, Alman işçiler daha hafif, risksiz ve saygın işlerde çalışmışlardır. Örneğin “madenin en derin ayağında çalışan Alman işçiler, bir anda Türk, Yunan, Yugoslav, İtalyan ve İspanyol işçilerin başına usta ya da ustabaşı olarak geçirilmiş; bir zaman sonra Alman işçisinin yaşadığı semtteki, şehirdeki sınıfı da değişmiştir. İnsan yönetebilen seçkinlerin arasına girmeye başlayan Alman işçiler, saygı duyulacak konumlara gelmiş/getirilmiştir. Oysa göçmen işçiler, yıllar boyunca hem sanayinin hem de gündelik yaşamın en altına serilen ucuz ve suni bir çim görevi görmüştür. Üzerine basılmasında hiçbir sakınca olmayan ve arkasından sürekli yenisi biten bir çim misali” (2021: 50-51).

Almanya'daki işverenler ve patronlar, maden ocaklarından³ kömür çıkartmak gibi en ağır ve en riskli işleri erkeklere verirken göçmen kadınlara da istihdam kapılarını açmışlardır. Bunun nedeni, tıpkı erkek emeğinde olduğu gibi kadın emeğini de sömürmek istemeleriydi. Özellikle kadınları işe almalarının nedeni, onların vasıflı ya da yetenekli olmaları değildi. Tam aksine, kadınlara, erkeklerden daha düşük ücret ödemeleri ve kadınların da bunu kabul etmeleriydi. Örneğin “aynı bantta çalışan erkek işçiler, saat başı 4 mark alıyorsa kadın işçiler 3 mark almıştır... Göçmen kadınlar göçmen erkekler kadar, göçmen erkekler de yerli (Alman) işçiler kadar ücret almamışlardır” (2021: 90). Dolayısıyla “aynı kısımda çalışıp, daha hafif işlere verilen yerli işçiler, fabrikanın tüm yükünü çeken göçmen işçilere göre daha fazla ücret almıştır” (2021: 144).

Bunun yanı sıra işverenler, emek sömürsünün bir diğer biçimi olarak sürekli maliyetleri düşürmeyi ama aynı zamanda da fabrikalardaki üretim bantlarının daha hızlı çalışmasını sağlamak için daha yoğun biçimde kadın emeğini kullanmayı denemişlerdir. Buradan bakıldığında aslında Almanya'daki göç hikayesinin özde/özünde bir emek sömürsü hikayesi olduğu görülebilir. Bu göç hikayesinin ana nesnesi konumundaki konuk işçiler ise maalesef hiçbir zaman alın terlerinin ve emeklerinin karşılığını alamamışlardır. Çünkü geçinmek ve yaşamak için emeğini satmaktan başka çaresi olmayan işçiler, işverenin düşük ücret ve uzun çalışma saatleri dahil olmak üzere bütün koşulları kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu durumu istismar edenlerin ve mümkün olduğunca sömürüyü artırmaya çalışanların tek bir amacı -kısa sürede daha çok kar elde etmek-olmuştur.

² Ancak 1963'te Almanya'da Çalışma Bakanlığının hazırladığı bir raporda, Türk işçilerinin İtalya, İspanya ve Yunan işçilerine göre daha kalifiye oldukları ve işverenlerin bu ülkeden daha fazla işçi istediği belirtilmiştir. Bu dönemde gazeteler tıpkı günümüzde olduğu gibi “memlekette berber, terzi kalmadı, yetişmiş insanımız gidiyor” şeklinde manşetler atmıştır (Duman, 2021: 71-72).

³ Söz konusu tarihler (1961-19849 arasında maden ocaklarında çalışanların yüzde 72'inin Türk olduğu tespit edilmiştir (Duman, 2021: 183).

Göçmenler, emek sömürüsü yanı sıra yaşadıkları ülkelerde de bin bir haksızlığa, ayrımcılığa, ırkçılığa ve farklı boyutlarda dışlanma pratiklerine de maruz kalmışlardır. Eserde verilmeye çalışılan diğer bir mesaj da buna yöneliktir. Bilindiği gibi eserdeki olay örgüsünün en kritik olaylarından biri de 1973'te tüm dünyada baş gösteren petrol krizi ve bu krize bağlı olarak genellikle gelişmiş ülkelerin özelde de yeniden sanayisini ayağa kaldırmaya çalışan ve bunun için de önemli oranda enerjiye ve petrole bağımlılığı olan Almanya'nın karşı karşıya kaldığı sorunların ortaya konulmuş olmasıdır. Eserde küresel düzeyde yaşanan krizin Almanya özelinde ele alınmış olmasının nedeni ise, Alman şirketlerinin gittikçe üretimlerinin düşmeye ve maliyet giderlerini artmaya başlamaları nedeniyle çok fazla sayıda göçmen işçileri işten çıkartmak zorunda kalmış olmasıdır.

Buna göre, dünya petrol üretiminin neredeyse yarısını üreten ve başını Suudi Arabistan, Kuveyt, Irak, Birleşik Arap Emirlikleri, İran, Cezayir, Libya, Ekvator, Nijerya ve Venezüella'nın çektiği OPEC'e üye ülkeler, petrol ambargosuna gider gitmez tüm dünyada petrol fiyatları artmaya başlamış ve o yıllarda yaklaşık 2,5 milyon işçi barındıran Almanya, bundan dolayı uzun bir süre kendisine gelememiştir. Avrupa ülkelerinin çoğunda olduğu gibi Almanya'da da otomobil ve elektronik araç üreten sektörler başta olmak üzere birçok firma ya kapısına kilit vurup işçi çıkartmaya ya da ücretlerde kesintiye gidip tek vardiyalı çalışma esasına geçmeye başlamış; buralarda çalışan binlerce göçmen işçi de mağdur olmuştur. Yıllarca gece gündüz demeden yoğun bir çalışma temposuyla üretimde bulundukları ve ter döktükleri fabrikalarda bir sabah işten çıkarıldıklarını öğrenen işçiler ne işverenler ne de hükümet tarafından hakları yeterince korunabilmiştir.

İşten çıkarılan ve eserin baş karakteri/kahramanı İbrahim ise, sekiz yıl boyunca yaşadığı Weidengasse sokağındaki evinin penceresinden uzun uzadıya bakıp kendisine şu soruları sormadan edememiştir; "Göçmenlik bir buğulu cam hâli değil mi? Ne dışarıyı net olarak görünüyor ne de içerisi. Ama yine de göçmenler hep bir pencere arıyor" (2021: 97). Aslında göçmenliğin ve göçmen olmanın, yazarın da belirttiği gibi bir buğulu cam hâli olmasının nedeni, bu duruma maruz kalan ve arkalarında sadece sevdiklerini değil, aynı zamanda memleketlerini de bırakan insanların ne içeriden ne de dışarıda göründükleri gibi bir dünyayı yaşamıyor olmalarıdır. Burada söylenebilecek en önemli husus, Batı ülkelerine çalışmak üzere giden işçilerin özellikle manevi anlamda çok ağır bir bedel ödedikleridir. Ancak göçmen olarak bulunduğu ülkelerde yaşayan insanların en büyük hasreti, geride bıraktıkları ve ne zaman kavuşacaklarından emin olamadıkları memleketleri olurken; bu imkana sahip olmadığı için gidemeyenlerin en büyük özlemi ise bir gün bavullarını alıp yurtdışında yaşama hayalini kurmalarıdır.

SONUÇ

30 Ekim 1961 yılında Alman hükümetinin daveti üzerine Almanya'ya giden Türk işçilerinin göç hikayelerinin anlatıldığı bu eser, genelde göç, özelde de kent, ekonomi, aile sosyolojisi ile

birlikte çocuk ve savaş psikolojisi temalarını içeren ve aynı zamanda çok dramatik ve çarpıcı örnekler de sunan belgesel niteliğinde bir çalışmadır. Başta arşiv ve söylem analizi yöntemlerinin kullanıldığı bu çalışmada yurtdışına çalışmak için giden göçmenlerin aile, arkadaşlık, akrabalık, komşuluk ilişkileri yanı sıra iş ve özel yaşamlarına da odaklanılmış; göçmen/konuk işçi olmanın ne tür zorluklarla mücadele etmeyi gerektiği tarihsel kayıtlardan ve gazete manşetlerinden hareketle analiz edilmiştir. Çalışmada verilmeye çalışılan anali mesaj, Almanya'ya ilk giden gurbetçilerin hayat hikayelerinin hiç de sandığımız kadar basit, tekdüze ve yüzeysel olmadığıdır.

Nitekim eserin yazarı, bugün yurtdışında yaşayan Türk diasporasının nasıl ve hangi nedenlerden dolayı oluştuğunu, yakın dönemin tarihsel izlerini de takip edilerek ve çok titiz bir araştırma yaparak bize bu hikâyenin içeriğini çok net bir biçimde göstermiştir. Bunun yanı sıra çalışma, sadece bir göç hikayesinden ibaret değildir. Aynı zamanda okuyucunun yüreğine dokunan, her satırı toplumsal, ekonomik ve kültürel bir gerçekliğe değinen, memleket dışında yaşamak zorunda kalmanın felsefesini, sosyolojisini, psikolojisini ve pedagojisini çok iyi anlatan bir çalışmadır. Dolayısıyla konu bahse eser, gurbetçilerin zaman ve mekanla kurdukları ilişkiden, çektikleri sıra özlemine, gurbeti zihinlerinde yenmek için her gün gittikleri tren istasyonundan gurbetin yükünü hafifletmek için ailelerine ve sevdiklerine yazdıkları mektuplara varıncaya kadar göçün ve göçmen olmanın ne demek olduğunu anlamını ve içeriğini çok güzel ve içten bir dille sunmayı başarmıştır.

KAYNAKÇA

- Acar, E. (2023). "1960-1965 Döneminde Türkiye'den Almanya'ya İşçi Göçleri". Troyacademy, 8(1), 38-69.
- Bauman, Z. (2018). Kapımızdaki Yabancılar. (Çev. E. Barca). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Demirağ, H. & Kakışım, C. (2018). "Almanya'daki Türklerin Göç ve Entegrasyon Süreci: Birinci ve Üçüncü Kuşak Karşılaştırması", Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 75, 123-152.
- Duman, G. (2021). 11. Peron: Bir Yanı Memleket Bir Yanı Gurbet. 7. Baskı. İstanbul: Vadi Yayınları.
- İleri, Ü. (2015). "1960'lı ve 1970'li Yıllarda İşçi Örgütlenmelerini Hazırlayan Etmenler", Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 4(4), 10, 188-226.
- Karakaya, C. (2020). "Avrupa'ya İşçi Göçünde Uyum ve Uyum Sürecinin Kuşaklararası Değerlendirilmesi", Toplumsal Politika Dergisi, 1(2), 116-133.

TÜRKİYE’DE MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİNE “BEREKETLİ TOPRAKLAR ÜZERİNDE” ADLI ROMANDAN BAKMAK
LOOKING AT SEASONAL AGRICULTURAL WORK IN TURKEY FROM THE NOVEL CALLED
"ON THE FERTILE LAND"

Mehmet Zeki DUMAN

Prof.Dr. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Prof.Dr. Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Letters, Department of Sociology

ORCID ID: 0000-0002-9369-9337

ÖZET

Bu bildiride Orhan Kemal’in¹ yazdığı “Bereketli Topraklar Üzerinde” adlı romanın genelde erken cumhuriyet döneminin toplumsal ve ekonomik yapısı ile köy ve kent yaşamına, özelde de Türkiye’de 1950’lerle beraber başlayıp bugüne kadar devam devam eden iç göçün meydana getirdiği sorunlara odaklanmaktadır. Yazar, gerçekçi bir yaklaşımla ele aldığı bu eseriyle, modernleşmenin, feodal yapının, tarımda kapitalistleşmeye ve tarımsal işgücü piyasasına geçişin, sömürü düzeninin, mevsimlik işçiliğin ve kentleşmenin beraberinde getirdiği kültürel

¹ Türk edebiyatının en güçlü kalemlerinden biri olan ve eserlerinde genellikle Anadolu’nun toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel yaşamını odağına alan Orhan Kemal, başta köylülük, kentlilik, yoksulluk ve işsizlik olgusu olmak üzere kırsal yerleşim birimlerinden kentlere doğru yaşanan iç göçü ve bunun beraberinde gerdiği sosyal sorunları ele almaktadır. Türkiye’nin henüz modernleşmediği ve kentleşmediği, ancak kapitalist ilişkilerin başlamasıyla beraber tarımsal üretimin ve makineleşmenin yavaştan da olsa başladığı 1950’lerin Türkiye’sinde yaşanan toplumsal değişimi ve dönüşümü gerçekçi bir perspektifle ortaya koymaya çalışan yazar, aynı zamanda toplumda çoğu zaman üzeri örtülen veya görmezlikten gelineen sınıfsal farklılıkları da vurgulamaya çalışmıştır. Bu açıdan bakıldığında yazarın romanlarında bireysel ve psikolojik temalara ağırlık vermek yerine daha çok toplumun gündelik ilişkilerine, yani sosyolojik gerçekliğine işaret ettiği söylenebilir. Gültekin’in deyişiyle (2011: 13) söylersek, “Onun romanları, toplumun alt ve orta katmanlarındaki insanların yaşamlarına dair çok çeşitli ve zengin bilgiye sahip olmasından ötürü, daha çok sosyolojik değer ve anlam taşıdığı ileri sürülebilir.” Nitekim Orhan Kemal’in eserlerinde tercihini genellikle toplumun dezavantajlı kesimlerinden -işçiler, yoksullar, memurlar, köylüler, kadınlar, işsizler vb.- yana kullanmasının ve bu kesimin duygu ve düşünce dünyasını, yaşam tarzını, ailesel ve dinsel değerlerini, beğenilerini ve etnik kimliklerini olduğu gibi aktarmasının temel nedeni de onun realist denebilecek bu edebi yaklaşımından kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra yazarın, metinlerinde genellikle mübalağalara yer vermekten kaçınmaya, sade ve anlaşılır bir dil kullanmaya, olayların kronolojik gelişimine ve olaydaki karakterleri olduğu gibi yansıtmaya ve onların dünyasına nüfus etmeye çalıştığı söylenebilir. Bu açıdan Orhan Kemal’i realist bir yazar olarak görmek/tanımlamak mümkündür. Nitekim yazar, eserlerinde sağlam bir kurgu ve olay örgüsü ortaya koymakta; kahramanlarını, çoğunlukla gündelik yaşamın sıradan insanlarından seçerek hem dil ve üslup hem de anlatım, konu ve mesaj açısından çok net bir tavır ortaya koymaktadır. Yazarın yaşam karşısındaki bu net tavrı, aynı zamanda onun estetik kaygı taşımayan sanat anlayışını da – ki, bu anlayışın doğal sonucu sanatın sanat için değil, sanatın toplum için yapıldığını- göstermektedir. Yazarın eserlerini özgün kılan ve ona edebiyat tarihinde ayrıcalıklı bir yer kazandıran diğer önemli bir husus da insanlara dair ortaya koyduğu hikayelerin genellikle bir tür yolculuk, göç ve mekân değişimi üzerinden kurgulanmış olmasıdır. Örneğin bu çalışmanın da ana temasını oluşturan “Bereketli Topraklar Üzerinde” adlı eserde de böyle bir yol izlenmiştir. Nitekim Moran’a göre de bu eserdeki olay örgüsü, temelde aynı yapıyı göstermektedir. Şöyle ki; “üç arkadaş yoksulluk (kıtlık) yüzünden köyden ayrılır, yola çıkarlar. İstedikleri nesnenin (paranın) bulunduğu kente varırlar. Kentte türlü güçlüklerle karşılaşır ve cinslerle özdeşleştirdikleri şehirliyle karşı verdikleri savaşım sonucu üç arkadaştan ikisi ölür, yalnız biri savaşımı kazanır, amaçladıklarını elde ederek köyüne döner ve ailesine bolluk getirir. (Dolayısıyla) bu öykünün de ayrılış, savaşım ve dönüş kalıplarından oluştuğu” söylenebilir (Moran 2008. 50) .

değişimi vurgulamaktadır. Bir dönemin sosyal gerçekliğini çok iyi gözlemleyip analiz eden ve bunu da mevsimlik işçi olarak köyden kente giden üç vasıfsız işçinin yaşam hikayesi üzerinden hareketle kurgulayan yazar, bu çalışmasıyla adeta Türkiye'nin yakın dönem toplumsal tarihine de ışık tutmaktadır. Söz konusu eser, 1950'lerin Türkiye'sini anlatmakta olup, olaylar, Sivas'ın Ç. Köyünden başlayıp Adana'nın Çukurova ilçesinde sonlanmaktadır. Eserin başlıca karakterleri; İflahsızın Yusuf, Köse Hasan ve Pehlivan Ali, Köse Topal, Laz Kılıç, Kılıç Usta, Hidayetin Oğlu, Ömer Zorlu, Fatma, Kürt Cemşir, Aptal Kızı, Halo Cafer, Senem Bacı, Kemal Cesur, Cemo Ağa, Zeynel ve Şamdin'dir. Yazar, eserinde, olay örgüsünü, olayın kahramanlarını ve onların yaşamını doğrudan anlatmaya, aktarmaya ve tasvir etmeye hatta karakterleri kendi lehçeleriyle konuşturmak suretiyle de realist (gerçekçi) bir yöntem kullanmaya çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: İç Göç Olgusu, Yoksulluk, Mevsimlik İşçiler, Çukurova, Tarımda İşgücü Piyasası

ABSTRACT

In this paper, the novel "On Fertile Lands" written by Orhan Kemal focuses on the social and economic structure of the early republican period and village and urban life in general, and in particular on the problems caused by internal migration in Turkey, which started in the 1950s and continues until today. With this work, which he approaches with a realistic approach, the author emphasizes the cultural change brought about by modernization, the feudal structure, the transition to capitalism in agriculture and the agricultural labor market, the system of exploitation, seasonal labor and urbanization. The author, who observes and analyzes the social reality of a period very well and constructs it based on the life stories of three unskilled workers who moved from the village to the city as seasonal workers, sheds light on Turkey's recent social history with this work. The work in question describes Turkey in the 1950s, and the events take place in Sivas, C. It starts from the village and ends in Çukurova district of Adana. The main characters of the work are; Incorrigible Yusuf, Köse Hasan and Pehlivan Ali, Köse Topal, Laz Kılıç, Kılıç Usta, Hidayetin Son, Ömer Zorlu, Fatma, Kurdish Cemşir, Aptal Kızı, Halo Cafer, Senem Bacı, Kemal Cesur, Cemo Ağa, Zeynel and Şamdin. In his work, the author tried to directly explain, convey and describe the plot, the heroes of the event and their lives, and even tried to use a realistic method by making the characters speak in their own dialect.

Keywords: Internal Migration Phenomenon, Poverty, Seasonal Workers, Çukurova, Labor Market in Agriculture

GİRİŞ

1950'lerin Türkiye'sinde Orta Anadolu'nun bozkır illerinden biri olan Sivas'ın dışarıya verdiği iç göçü ve mevsimlik işçiliği odağına alan bu eser, çalışmak için Türkiye'nin çeşitli bölgelerine

dağılan erkek işçilerin hazin öyküsünü ele alıyor. Öykü, Sivas’a bağlı seksen haneli Ç. Köyü’nden üç arkadaşın -İflahsızın Yusuf, Köse Hasan, Pehlivan Ali- yola çıkışlarıyla başlıyor. Tren istasyonunda ve trende yapılan konuşmalardan, yolculuğun nereye, neden ve hangi amaçla yapıldığını öğreniyoruz. O güne kadar birbirlerinden hiç ayrılmamış olan bu üç arkadaş, ilk kez köyden çıkmanın hem heyecanını hem de korkusunu yaşıyorlar. Heyecanlıdırlar, çünkü, uzun süredir çalışma ve para kazanma arzularını hayata geçirecekler. Korkuyorlar, çünkü, gittikleri yerde nasıl insanlarla karşılaşacaklarını, nasıl bir düzen kuracaklarını ve orada tutunup tutunamayacaklarını bilmiyorlar. Bu heyecan ve korkuyu, vücutlarının her zerresine kadar hisseden ve bunu da itiraf etmekten kaçınmayan bu üç arkadaş, kentin korkutucu yanıyla nasıl mücadele edeceklerinin ve orada nasıl bir yaşam stratejisini uygulayacaklarının kararını ise çok daha öncesinden vermiş görünüyorlar.

Lakin biz biz olalım, şehir yerinde göz kulak olalım kendimize kardaşlar. Neden dersiniz, şehir yeri köy yerine benzemez. Şehir, adamı köylüyü cin çarpar gibi çarpar. Birbirimize iyice sarılalım, el sözüne kulak asmayalım. Anca beraber, kanca beraber! (Kemal, 2023: 8).

Kırsaldaki insanın kent ve kent yaşamına dair algısını ortaya koyan bu konuşma, aslında aynı ülkede yaşamalarına rağmen birbirleriyle hiç iletişim kuramamış ve birbirlerini görememiş insanların hem birbirleri hakkında ne düşündüklerini hem de birlikte sırt sırta vermenin ve birbirini kollamanın ne kadar önemli olduğunu gösteriyor. Nitekim eserin ileriki sayfalarında da göreceğimiz gibi olayın kahramanları “anca beraber kanca beraber” lafını sürekli tekrar edeceklerdir. Bu lafla, bir yanda, hakkında pek bir bilgiye sahip olmadıkları veya kulaktan bilgilerle hayalini kurdukları şehir hayatının zorluklarıyla nasıl baş edeceklerini hatırlamaya, diğer yanda da bu hayatın nasıl süslü, alımlı, çekici ve aynı zamanda da korkutucu ve tedirgin edici bir yanı olduğunu, “cin” metaforuyla birbirlerine anlatmaya çalışmışlardır. Bunu yaparken de kardeşlik duyguları depremiş, birlik olmanın, bir arada bulunmanın ve ne olursa olsun yan yana durmanın ne kadar önemi olduğunu söylemeden de duramamışlardır.

-Ne diyon Köse ne diyon? Gece olmaz mı, sokaklarda bütün elektrikler yanar, gündüz gibi, ipil ipil. O tomafiller, o avratlar, o ne bileyim canım, dille tarifi mümkünsüz...

-Lakin arkadaşlar, biz biz olalım, şehirlinin dolabına düşmeyelim. Anam avradım olsun, bizi yek ekmeğe muhtaç ederler..

-Biz kardaştan ileriyiz. Değil mi?

-Tabii canım. Bizim gibi var mı?

-Biz şehirliyiz yanılırız değil mi?

-Yanılırız ya, gene de şehirli...Şehirli bir cin. Şehirliyi biliyor musun sen? (2023: 12).

Hiç şüphesiz kendi içinde geleneksel ve kapalı bir yaşam biçimini geliştiren köylülerin her zamanki hayali, daha iyi koşullara sahip olduğunu düşündükleri kentlerde yaşamaktır. Kent hayatı, köylünün çoğu zaman ulaşmak istediği ama ulaşamadığı için de hep özlemini çektiği bir hayattır. Söz konusu 1950’lerin Türkiye’si olduğunda, kent ve kır ayrımının sadece mekânsal

ve idari bir ayrımı içermediği aynı zamanda eğitim ve sağlık başta olmak üzere bir takım temel ihtiyaçların karşılanması için kentte yaşamın ne kadar gerekli ve zorunlu olduğu gerçeği de daha iyi anlaşılıyor. Nitekim roman kahramanları da köyde kuraklık ve işsizlik yüzünden bir yanda kentlerin yolunu tutup para kazanmaya, geçimlerini sağlamaya, geri dönerken ailelerine, çocuklarına ve yakınlarına üst baş almaya çalışmışlar diğer yanda kentin belirsizliği, emniyetsizliği ve güvensizliği karşısında tedirgin olmadan da duramamışlardır.

Aslında bu durum, Anadolu insanının hem içtenliğini, saflığını, masumiyetini, fedakârlığını ve güçlü aile bağlarını hem de kentsel yaşamın olanaklarından, uygarlığın nimetlerinden, teknolojik gelişmelerden de ne kadar uzak ve kopuk olduğunu/yaşadığını gösteriyor. Örneğin ilerleyen olay örgüsünde de göreceğimiz gibi her üç arkadaşın en büyük hayali, aynı zamanda kentsel yaşamla özdeşleştirdikleri ve medeniyetin bir sembolü olarak gördükleri gazocağına sahip olmak ve bununla köye dönmektir. Orhan Kemal, söz konusu eserinde bu nesneyi -gazocağını- kırsal ve kentsel yaşam tarzını bir birinden ayırmak için bir metafor olarak kullanmaktadır. Dolayısıyla burada gazocağı, gelişmişliğin, ilerlemenin, büyümenin, kalkınmanın ama aynı zamanda da geceyi ve karanlığı aydınlatan, hayatı kolaylaştıran çok önemli bir nesneyi temsil etmiştir.

-Lakin iyi para kazandım mı...

-N'örecen?

-Biliyorum ben n'öreceğimi. Sen n'örecen?

-Ben mi? Ben iyi bir gazocağı alacağım arkadaş. Köy yerinde söylensin!

-Gazocağı da ne ki lan?

İflahsızın Yusuf gururla güldü:

-Sen bilmezsin! Gazocağının pompası var. Bastın mı ateş püskürtür hem de yılan gibi seda verir. Sivas'ta, Cer Atölyesi'nde hamalken, bizim bir şef vardı. Lakin iyi bir adamdı. Namaz mamaz kılmazdı ya, iyi adamdı. Onda vardı. Bir yakardı ki, eh. Yemek mi pişireceksin? Koy üstüne tencereyi, su mu ısıtacaksın? Kıy tenekeyi. Anide. On beş, yirmi bankonata veriyorlarmış... (2023: 11).

Anadolu insanının kentteki en büyük dayanağını ise her zaman için hemşerilik bağları oluşturmuştur. Özellikle de köyden kente yaşanan göçlerde bu durum çok daha açık ve belirgindir. Göç hikayelerinin çoğunda bir hemşerilik ilişkisi söz konusudur. Hikâye hep şöyle başlar. Önce köyün zenginleri veya maddi durumu iyi olanlar, kentin kenar mahallelerine göç ederler, ardından burada gece gündüz çalışıp para kazanmaya, mal ve mülk edinmeye ve böylece de kentte tutunmanın yollarına bakmaya çalışırlar. Göç edenlerin çoğu, vasıfsız işçi oldukları için genellikle üretim sektöründe, fabrikada veya inşaatlarda çalışırlar. Kente bulundukları süre içerisinde kazanımlarını/birikimlerini çoğu zaman emlak, dükkân, işyeri veya işporta gibi daha çok nitelik ve uzmanlık gerektirmeyen işlere/mekanlara yatırılırlar. Sonrasında ise köydeki akrabalar, hemşerilerinin bulunduğu semtlere yerleşmeye başlarlar. Ve bu, böyle sürüp gider.

Nitekim günümüzde başta İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa ve Antalya olmak üzere büyükşehirlerin neredeyse tümünün ilçelerinde mahallelerinde veya semtlerinde ikamet edenlerin çoğu, zamanında aynı şehirden veya köyden göç etmiş olanlar oluşturmaktadır. Dolayısıyla hemşerilik, Türkiye'nin iç ve dış göçünü anlamamamız açısından da son derece önemli bir kavramdır. Hatta günümüzde bile yaşanmakta olan göçlerin temel motivasyon kaynağını hemşerilik ilişkisi oluşturmaktadır. Dolayısıyla insan hareketliliğinin sebep olduğu her tür göçün ki -bu ister gönüllü veya zoraki isterse beyin göçü olsun fark etmez- arkasındaki en önemli içsel dinamiğin aslında hemşerilik ilişkisi olduğu söylenebilir. Bu durum, erken cumhuriyet döneminden başlamak üzere özellikle büyük şehirlerde çok fazla sayıda hemşeri dernekleri, vakıfları veya sivil toplum örgütlerinin varlığını da açıklamaktadır.

Dolayısıyla nasıl ki toplumsal bir olgu olarak karşımıza çıkan göç hareketlerini, insanların içinde yaşadıkları ve çoğu zaman aşamadıkları zorlu yaşam koşullarından bağımsız olarak ele alamıyorsak aynı şekilde hemşeriliği de göçmenlerin geleneksel yaşam tarzından, aile yapılarından ve akrabalık ilişkilerinden de soyutlayarak ele alamayız. Ancak Orhan Kemal'in de eserinde çok güzel ve veciz bir biçimde ortaya koyduğu gibi hemşeriliği her ne kadar köylüyü kente bağlayan bir ilişki ağı/bağı olarak görsek de kimi zaman bu ilişki ağı/bağının beraberinde bir sömürü ilişkisini de getirdiğini görürüz. Aslında köylülerin hemşerilik ilişkisine çok fazla anlam atfetmelerinin veya değer vermelerinin temel nedeni, bu ilişki biçiminin her şeyden önce köylüyü kente bağlamasından ve kentte tutulmasını sağlamasından kaynaklanmaktadır.

- Ne olmuş, dedi Köse Hasan.

-Pek tevatürmüş hani...

-Doğru bize yaban gözüyle bakmaz ya!

-Bakar mı? Hemşerimiz be. Hemşerinin kötüsü mü olur?

-Bizi bir gördü de kim iddiğimizi belledi mi...

-Amanım hemşerim gelmiş diye...Bizi tutmayıp da şehirliyi ne diye tutsun?

-Tabi canım akıl var, yakın var...

-Hemşeri demek, hısımlar demek. Ben kendi nefsimi, hemşerim şurada dururken, yazının şehirlisini niye işime alayım? Sen alırsın Köse?

-Alınır mı Yusuf? Hemşeri de dur orda...

-Hemşerimiz gibi var mı?

-Olabilir mi?

-Olamaz tabii.

-Tabii olamaz (2023: 13-14).

Nitekim kahramanlarımız, trende giderken bir yanda bin bir güzelleme yaptıkları hemşerilerini görmeyi ve fabrikasında çalışmayı arzulamışlar diğer yandan da adresini bile bilmedikleri ve

tanımadıkları bu hemşeriye nasıl ulaşacaklarını ve ulaştıktan sonra da ne yapacaklarını düşünmeye başlamışlardır. Aslında, burada kahramanların hiçbir yakınlıkları olmamasına rağmen sadece hemşeri olduğunu bildikleri bir iş adamının yanında çalışacaklarını düşünmelerinin ve bu niyetle yola çıkmalarının zihinsel bir arka planı bulunmaktadır. Bu zihinsel arka planda geleneksel davranış kalıpları/kodları ve dolayısıyla da köylülük bilinci ve habitusları yer almaktadır. Nitekim Orhan Kemal'e göre de Türk toplumu aslında bir köylü toplumdur. Çünkü, geleneksel ve cemaatçi yapısını korumaya devam etmektedir. Fakat bir yanılla da dinamik bir toplum özelliği göstermektedir. Anadolu coğrafyasında kapitalist üretim ilişkileri yaygınlaştıkça geleneksel yaşam tarzı da değişecek; kentleşme hızlanacak ve ulusal bilinç ve kimlik giderek köy ve cemaat bilincinin yerini alacaktır (Timur, 2002: 189).

Zaten Orhan Kemal'i bir "köy romancısı" yapan şey de Anadolu toprağını ve bu toprakta yaşayan insanların ruh hallerini, zihinsel dünyalarını, aile ve akrabalık ilişkilerini, üretim biçimlerini, sosyal değerlerini, gelenek ve göreneklerini oluşturan yaşam tarzını çok iyi gözlemlemiş ve bunu da çok gerçekçi bir biçimde yazmış olmasıdır. Hiç şüphe yok ki, yazarın bu başarısında kendisinin de bizzat Anadolu'nun bağrından çıkmış olmasının, yani Adanalı oluşunun, toprak ağalığını ve ırgatlığı iyi bilmesinin de çok önemli bir payı olmuştur. Bu açıdan yazarın en önemli yanı, daha önceden de vurguladığımız gibi eserlerinde doğrudan toplumu ve toplumsal yaşamı olduğu gibi yansıtmayı başarmış olmasıdır. Zira söz konusu yazarın eserlerinin çoğunda hayat, kendi mecrasında akmakta, ilişkiler kendi doğallığında yaşanmakta, insanlar, çoğunlukla içinde bulundukları nesnel koşullara ve bu koşulların dayattığı yaşam tarzına bağımlı yaşamaktadırlar.

Nitekim *Bereketli Topraklar Üzerinde* adlı eserde de görüldüğü gibi köylerini terk edip kente çalışmaya gelen mevsimlik tarım işçilerinin yaşadıkları sorunlar, aslında bir kurgudan ziyade bir gerçekliğe tekabül etmektedir. Eser, yoksulluğu, işsizliği, sahipsizliği ve dolayısıyla da çaresizliği dibine kadar yaşayan roman karakterlerinin somut hayatlarını yansıtmaktadır. Aslında bu hayat, onların tercih ettikleri veya yaşamak istedikleri bir hayat değildir. Zira onlar (köylüler), hep insanca yaşamayı düşlemişler ve bu düşü gerçekleştirmek için de gurbetin yolunu seçmişler. Bu gurbet yolunda kimisi hayatını kaybetmiş kimisi de yeni bir hayatı yaşamaya başlamıştır. Burada Orhan Kemal, bir yazar olarak öznel dünyasını değil, bizzat içinde yaşadığı, gördüğü ve tanıklık ettiği nesnel dünyayı resmetmeye çalışmıştır. Nitekim Kemal, işçilerin tercihi olmadığı halde yaşamak zorunda bırakıldıkları bir hayatı olduğu gibi yansıtmaya çalışmasını ahlaki bir gereklilik olarak görmüştür.

Çünkü ona göre yazarın her şeyden önce topluma karşı yerine getirmesi gereken bir takım sorumlulukları vardır. Bu sorumlulukların başında, içinde yaşadığı dünyayı olduğu gibi yansıtmak ve toplumsal sorunları öne çıkaran yapıtlara öncelik vermek gelmektedir. Yazar hem içinde var olduğu hem de varlığıyla varlığını ortaya çıkarttığı toplumun adeta aynasıdır. Nitekim çoğu eserinde toplumcu bir yazar olarak karşımıza çıkan yazarın yarattığı karakterler

de, lafı gevelemeyen, süslü püslü cümleler kurmayan, hayal dünyasında yaşamayan ve cümlelerine mecazi anlamlar yüklemeyen sıradan karakterlerdir. Bu karakterler, halkın içinde yaşayan, yöresel lehçeleriyle konuşan ve kendi değerlerini ve alışkanlıklarını yaşamaya çalışan ama aynı zamanda da köylülükten ve köylü kurnazlığından da ayrılmamış olan tiplerdir.

Nitekim kahramanlarımız, trende tanıştıkları Şarkışlalı Yunus ve Veli'nin ısrarı üzerine, yanında çalışacaklarını iddia ettikleri hemşerilerini aslında hiçbir zaman görmediklerini, onu tanımladıklarını ve çalışmak için de kendilerine mektup gönderilmediğini, yolculuk sonunda itiraf etmek zorunda kalmışlar. Kahramanlarımızın bu tutumu, aslında literatürde “şark kurnazlığı” olarak geçen durumun bir göstergesidir. Bu durumu, aynı zamanda kahramanlarımızın çevrelerine veya tanıştıkları insanlara sahipsiz olmadıklarını göstermek için başvurdukları taktiksel bir davranış olarak da değerlendirmek mümkündür. Nitekim, kahramanlarımız Adana'ya ulaştıklarında bin bir güçlük buldukları hemşerilerinin fabrikasına girmek istemişler; ancak fabrikanın bekçisi tarafından kapı dışarı edilmeleri üzerine ne yapacaklarını ve nasıl hareket edeceklerini uzun uzun düşündükten sonra Hasan'ın şu fikrinde mutabık kalmışlardır.

-Pehlivan:

-Ne yapalım?

-Ne mi yapalım? Kapıcıya varalım. Ek öpmekle ağız kirlenmez, öyle değil mi Hasan?

-Hasan başını sallar.

-Doğru.

-Emmim derdi ki, geminizi yürütmeye bakın derdi. Adam köprüyü geçene kadar gavura bile dayı der. Sabredenin koyununu kurt yemezmiş. Ben yine gidip yalvaracağım bir iki şu imansız kapıcıya! Neden dersiniz, agramızı görüp, halimizi arz etmedik mi, elli beklesek fos. Öyle değil mi kardaşlar?

Günlerce Adana'nın kızgın gündeşi altında kaldıktan, aç, susuz, yorgun, argın ve sefil birkaç gün geçirdikten sonra fabrikasının önünde durdurdıkları hemşerilerinden iş isteyen İflahsızın Yusuf, Köse Hasan ve Pehlivan Ali, nihayet çıırır fabrikasında günde üç lira karşılığında iş bulmayı başarmışlardır. Ancak Irgatbaşı, bu üç arkadaşı farklı işlerde çalıştırmayı tercih etmiştir. Bu üç arkadaş, son derece ilkel denebilecek çalışma ortamında kendilerine her verilen işi muntazam bir biçimde yerine getirmeye, mesai saatlerine riayet etmeye ve şikâyet etmeksizin çalışmaya devam etmişlerdir. Yarım saatlik mola biter bitmez Irgatbaşının düdüğüyle işçilerin bir kısmı yeniden işe dönerken, bir kısmı da geride kalmak veya molayı uzatmak suretiyle mesaide kaçınmaya çalışmıştır. Ancak, romanda, fabrika, sadece bir üretim yeri olarak tasvir edilmemiş orada çalışan genç kızlarla oğlanlar arasında çoğu zaman görünmeyen flörtist ilişkilere ve bu ilişkilerin yaşandığı toplumsal yapıya da dikkat çekilmiştir.

Dostlarla kaş göz anlaşılır, uzaktan uzağa cilvelişilir. Sık sık su içmeye helaya gidilirken oğlan da işini gücünü bırakıp takılır arkalarına. Yolda laf atılır. Kızın gönlü varsa gülüverir. Bu gülüverişle iş tamam değildir. Laflar atılacak, gülmeler, gülüşmeler yüzleri açacak, oğlan geceleri uyuyamaz olup sararacak,

solacaktır. Oğlanın hali hâl olmaktan çıktııkça kız da beri yanda arkadaşlarıyla fiskosu, oğlana karşı imansızlığı artıracaktır. Sonunda kafese girecektir tabii. Delikanlıya gün doğmuş dünyalar onun olmuştur. Eli işte, gözü oynaşıta. Kızla sık sık bakışıp güliştükçe yanakları al al, gözleri pırıl pırıl koşacaktır kızın çevresinde, pervane gibi...Bu kızların çoğu, daha memeleri kabarmadan gebe kalırlar. Doğurur, anne olur, gene gebe kalır, gene doğurur, gene gebe kalır gene doğum. Sonunda ya tanınmayacak kadar çirkinleşir ya da yeni dostlar ardında koşan kocaların tekmesiyle elde ele dolaşır, en sonunda da babaları yaşında birinin kahrını çekmek zorunda kalırlar. İçlerinde geneleve düşenler de olur. Düşmeyenlerse, kim bilir hangi pamuk tarlasında çapa çapalarken sıtma ya da güneş çarpmasından, bir deri bir kemik, genç yaşlarında ölüir giderler (2023: 66-67).

Pasajda da görüldüğü üzere burada anlatılan, sunulan fabrika, sadece üretimin yapıldığı, emeğin harcandığı veya paranın kazanıldığı bir tesis olarak değil, aynı zamanda çalışanlar arasında çarpık ilişkilerin, cinsel fantezilerin ve dolayısıyla da ahlaki zafiyetin yaşandığı ama daha önemlisi her zaman için en büyük bedelini kadınların ödediğı bir mekân olarak tasvir edilmiştir. Yazar, burada söz konusu ilişkileri ahlaki açıdan yargılamak, sorgulamak veya eleştirmek yerine daha çok o dönemin çalışma hayatını, bu hayatın öznesi konumundaki gençlerin nasıl bir dünyada yaşadıklarını ve bu dünyanın da onlara nasıl bir bedel ödettiğini resmetmektedir. Özellikle de yoksun aileden oldukları anlaşılan genç kızların ergenlik psikolojisiyle hareket ederek küçük yaşta anne olduklarını, bu anneliğın onların yaşamında derin yarıklar ve kalıcı izler bıraktığını, kimi zaman da telafisi mümkün olmayan sorunlara yol açtığını çok güzel bir dille aktarmıştır.

Gençlerin daha çok içsel dünyaları ve öznel ilişkileri üzerinde duran bu pasaj, aynı zamanda fabrikalarda çalışan işçilerin nasıl bir sınıfsal yapıdan geldiklerini, nasıl bir aile yapısına ve değerler dünyasına sahip olduklarını da göstermektedir. Aslında yazarın, dönemin sınıfsal ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin tipik mekanları olarak karşımıza çıkarttığı bu yerleri (farikaları), toplumun çaresiz ve cahil kesimlerinin yoksulluğunu yaratan ve yeniden üreten yerler olarak da görmek mümkündür. Çünkü söz konusu yerler, sadece emek ve sermaye arasındaki eşitsizliği değil, aynı zamanda vahşi kapitalizmin acımasız çalışma koşullarını, güvencesiz iş hayatını, toprak ağalığını, feodal yapıyı, emek sömürsünü ve bütün bunların bir sonucu olarak da toplumun en alt kesimini oluşturan işsizlerin ve yoksulların nasıl ahlaki bir yozlaşma içine girdikleri de göstermektedir.

Nitekim eserde, gün boyu fabrikada yorgun, argın, aç ve sefil bir halde çalışan işçilerin akşam olduğunda çoğu zaman ya derme çatma hayvan barınaklarında ya da ahırlarda yatmak zorunda kaldığına ve dolayısıyla da insan gibi barınamadıklarına değinerek onların nasıl bir hayata mahkûm edildikleri vurgulanmıştır. Tekrar romandaki olaylara dönersek, ırgatbaşı, birkaç gündür hastalandığı için fabrikaya gidemeyen Hasan'ın yerine vakit geçirmeden hemen bir işçi almış; günler geçtikçe Yusuf ile Ali, işlerine devam etmiş; hasta yatağında kıvranan Köse Hasan ise bir yanda tedavi olamamamın acısını ve kahrını yaşamaya diğer yanda arkadaşlarının ilgisizliğini ve vefasızlığını düşünmeye başlamıştır. Günler geceler birbirini kovalarken

aylıklarına haraç kestiği için Yusuf ve Ali tarafından şikâyet edilen Irgatbaşı ise bu ikiliyi fabrikadan kovmuştur.

Bir müddet sonra Yusuf, taşeron bir firmanın inşaat işlerinde, Ali ise ilgi duyduğu, gönül kaptırdığı, hep hayalini kurduğu, kimi zaman rüyasından çıkaramadığı Fatma'yla yakınlaşmak için kocası Ömer Zorlu'nun evine taşınmıştır. Ali, Ömer'e borç para vermekte, her kumar oynadığında parayı kaybeden Zorlu, tekrar Ali'den borç para istemektedir. Ancak bu durumdan hoşnut olmayan Fatma'nın aşağıdaki diyalogu ise bize, yazarın herhangi bir estetik kaygı taşımadan, mübalağa yapmadan ve süslü püslü cümleler kurmadan karakterlerini istediği gibi konuşturduğunu göstermektedir. Nitekim bir köy romancısı olan Orhan Kemal, eserlerinde genellikle köylülüğü ve kent yaşamındaki alt gelirdeki sınıfların yaşadığı sefaleti, yoksulluğu ve yoksunluğu işlediği için karakterlerine argo veya küfürlü konuşmalarına da müsaade etmiştir.

-Kadın (Fatma) hırçınlaştı.

-Her gece, her gece bu bok yenmez!

-Ömer Zorlu karşısına şaşı gözlerle baktı:

-Ağzına iti sıçtırtırım ha!

-Heye, sıçtırtın, Kumar, kumar...Ne bu! (2023: 147).

Yukarıda da vurguladığımız üzere birçok şey gibi gündelik yaşamda kullandığımız her sözcüğün ve dilin aslında sınıfsal bir temeli olduğu gerçeğini dikkate aldığımızda Orhan Kemal'in de özellikle romanlarında farklı kesimlerin yaşamına dair verdiği her kesitte, farkı dil ve lehçelerin kullanımına izin verdiğini görüyoruz. Örneğin yazar, eserlerinde alt sınıfların çatışmalarını, mahalle kavgalarını ve kadınlar arasındaki çekişmeleri verirken, kahramanlarını kendi diliyle, edebiyle, görgüsüyle ve bilgisiyle konuşturmaya çalışır ki, bu romanda da bir hayli bu türden karşılıklı konuşmalara ve diyaloglara rastlamak mümkündür. Bu arada Ömer Zorlu'nun evinde kalamayacağını anlayan Ali, Fatma'yı kaçırarak bir tarlada çalışmaya başlamış; ancak Yusuf, bu durumu duyar duymaz kader arkadaşı (Ali'yi) uyarmak zorunda kalmıştır:

"Ali", dedi, "kardaş". Etme, eyleme. Gurbete beraber düştük. Anca beraber, kanca beraber. Sen işi iyice azıttın. Bu avrat (Fatma'yı kastederek) seni cin çarpar gibi çarptı. Avrat dediğin bir esvaplı şeytan. Emmim ne derdi unuttun mu? Şehir yerinde siz siz olun avrat kısmına kulak asmayın demez miydi? Avrat kısmına kulak astınız mı yandınız demez miydi? Yarın köye varacağız, Allah'ın izniyle. Kara gün kararıp gitmez. Koynumuzda üçümüz, beşimiz bulunsun. Sen sözlüsün de Al. Gözünün yağını yerim senin, vazgeç bu o...ndan." Ancak Ali bu nasihatine kulak asmayınca Yusuf da "kendi düşen ağlamaz diyerek" onu kendi haline bırakır (2023: 139).

Bu pasajla yazar, bir yanda gurbetlik hayatın işçilere nasıl bir bedel ödettiğini diğer yanda köylünün hem kent yaşamına hem de kadına yönelik nasıl bir algıya ve bakış açısında sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu bakış açısına göre kadın, erkeği yoldan çıkaran kötü bir varlıktır

ve kötü bir varlık olduğu için de ona kulak asılmaması, arkasından gidilmemesi, her dediğinin yapılmaması gerekmektedir. Nitekim Yusuf’a göre Ali, avradın (Fatma’nın) arkasından giderek iki büyük hata işlemiştir. Birincisi, kadına uymakla kendisini ateşe atmış, doğru yoldan sapmış ve geleceğini kendi elleriyle karartmıştır. İkincisi de nişanlı olmasına rağmen kadının peşinden giderek, neden gurbetlik ellerde olduğunu ve dolayısıyla da gerçek amacını unutmuştur. Burada Yusuf, Ali’yi uyarırken aynı zamanda her şeyi bildiğini düşündüğü ve sürekli kendisinden alıntı yaptığı emmisinin (amcası) sözlerini referans almıştır.

Türk edebiyatının en önemli eleştirmenlerinden Moran’a göre (2008: 55) Yusuf’un ölmeden önce şehirde uzun zaman kalmış, gün geçirmiş ve şehirliliyi iyi tanımış olan emmisinin ağzından sürekli öğütler vermesi, “köylünün şehirde verdiği savaşımında alınacak önlemleri, savunma yollarını ve şehirlinin zayıf yanlarını saptayan (çok önemli) bir stratejidir.” Bu strateji, aslında “köy kurnazlığı”nı yansıtmaktadır. Çünkü Yusuf, her olayda emmisinden öğütler, vaatler ve tespitler yapmak suretiyle etrafına hem sahipsiz olmadığını ima etmek hem de cahil olmadığını göstermek istemektedir. Bunun yanında yukarıdaki diyalogdan hareketle Orhan Kemal, okuyucuya, köylüde geleneksel tutum ve davranışların ne kadar baskın olduğunu ve özellikle de bu tutumda kadına yönelik nasıl bir algının var olduğunu göstermeye de çalışmıştır.

Bu arada Hidayetin oğlu, Köse Hasan’ın hastanede öldüğü haberini vermesi üzerine Yusuf ve Ali, “anca beraber kanca beraber” diyerek çıktıkları bu yolda en yakın arkadaşlarını kaybetmenin derin acısını yüreklerinde hissedecek, günlerce ağlayacak ve kaderlerine isyan edeceklerdir. İsyan etmelerinin bir nedeni de Hasan’ı gerçekte ihmal etmiş, hasta yatağında ilgilenmemiş, tedavi giderlerini karşılayacak parayı bulamamış hatta hastaneye bile gidememiş olmalarıydı. Bu arada Yusuf ile Ali, hayatın zorlukları altında ezildikçe birbirlerinden daha çok uzaklaşacak, yaşamdaki tercihleri, işleri ve arkadaşlıkları da değişmeye başlayacaktır. Artık Hasan’ın olmadığı bir dünyada herkes kendi yolunu ve rotasını belirleyecekti. Ama Yusuf’a göre aslında Hasan’la beraber Ali de yolunu, amacını ve gayesini kaybetmiş, avrada (Fatma’ya) gönül kaptırarak kendi sonucu hazırlamıştı.

Bu yolculukta Yusuf, inşaat işinde ilerlerken Ali, Çukurova’nın güneş yakan ışıkları altında yüzlerce tarım işçisiyle beraber ağarın tarlasında çalışıyor; gece gündüz demeden ter döküyor ve para biriktirmeye çalışıyordu. Ali de tıpkı diğer mevsimlik tarım işleri gibi korkunç bir emek sömürsüne maruz kalıyordu. Zira işçiler, çoğu zaman katlanılması güç koşullarda çalışmak zorunda kalıyorlardı. Çünkü onların geçinmek ve karınlarını doyurmak için çalışmaktan başka bir seçenekleri yoktu. Hatta iş bulabildikleri için hallerine şükrediyorlardı. Çünkü işsizliğin ve yoksulluğun kol gezdiği bir dönemde ne kadar kötü olsa da iş bulmak, onlar açısından bulunmaz bir lütuftu. Dolayısıyla Çukurova’nın bereketli topraklarında, buğday ve pamuk tarlalarında kızgın ve yakıcı güneşin altında saatlerce çalışan işçiler, bir yanda sevinirken diğer yanda kendilerine reva görülen muameleyi hakketmediklerini düşünerek de üzüliyorlardı.

Irgatlar yarma pilavı karavanlarının başına geçtiler. İştahlı bir ağız şıptırısıdır başladı. Konuşulmuyordu. Ellerde tahta kaşıklar, gözler karavanada, sıcağa, yorgunluğa boş verilmiş, yeniyor, durmadan yeniyor, döke saça yeniyordu. Ekmekler kuru, küflü, hatta kurtlu; yarma pilavı yağlı, yağsız... Vız geliyor; karınları daha, daha çok doyurmaya başlıyordu (2023: 225).

Köylünün dahil olduğu kötü çalışma koşulları ve emek sömürüsü, tarımda makineleşmenin başlamasıyla beraber daha yoğun bir biçimde yaşanmıştır. Aynı şekilde henüz fabrikalarda üretim araçlarının yaygınlaşmadığı, otomasyon sistemlerinin gelişmediği bu zaman diliminde tarımsal işgücünün büyük bir bölümü, mevsimlik işçiler tarafından karşılanmıştır. Aynı zamanda köylünün kentlere akın akın göç etmesine de neden olan bu durum, bir yanda feodal bağların ve toprak ağalığının yarattığı sosyal ilişkilerin çözülmesine diğer yanda tarımsal etkinliklerin farklılaşarak daha çok ve daha yoğun bir işgücü istismarının yaşanmasına yol açmıştır. Hiç şüphesiz ekonomik ve sosyal değişimin en büyük bedelini, adeta prangalarından başka kaybedecek bir şeyi olmayan ve geçinebilmek için her işi yapmak zorunda olan vasıfsız işçiler ödemiştir. Yoğun bir emek isteyen işlerin genellikle tarımsal alanda olması, doğal olarak fiziksel emeğin öne çıkmasına ve bunun doğal bir sonucu olarak da kadınlardan çok erkeklerin çalışmasını gerektirmiştir. Nitekim 1950'lerde köylerde erkek nüfusun büyük bir bölümü özellikle de tarımsal üretimin ve hasılatın alındığı yaz aylarında büyük kentlere göç etmiş, yıllarca yoksulluk ve sefalet içinde yaşamak durumunda kalmışlardı. Birçok işçi, kötü çalışma koşulları veya iş kazaları nedeniyle ya hayatlarını kaybetmiş ya da yaralanmıştır. Sağlığını koruyanlar ise hem ruhsal hem de bedensel bir çöküş yaşamışlardır.

Dudakları patlamış, ağızları köpük içinde, yorgun, yılgın insanlar bir haftalık emeklerinin karşılığını almaya gidiyorlardı. Gözler çökmüş, yüzler buruşup kararmış. Sıtmadan zangır zangır titreyen ırgatlardan (işçi) biri arada kafileden ayrılıyor ya bir hendek kıyısı ya da koyu gölgeli bir ağacın altına kendi atıyor; toprağa kapanıyordu. Hiç kimse başkasına yardım edecek halde değildi. Kalan kalıyordu. Ölen ölecekti, gidebilense gidecek! Çukurova'nın bereketli topraklarında şehre karıncalar gibi çekilen ırgatlar; oraya, Taşköprü'nün oradaki ırgat pazarına birikmek için canlarını dişlerine takmışlardı (2023: 278).

Yazar, romanlarında he ne kadar karakterlerin psikolojik hallerine, iç dünyalarına ve duygularına çok fazla yer vermese de kimi zaman bunun dışına da çıkabilmiştir. Daha önceden de vurguladığımız gibi yazarın edebi anlayışında ve romancılığında daha çok toplumsal gerçeklik ön plana çıktığı için ana karakterler hep bu yanlarıyla ortaya çıkmışlardır. Ancak, yazar, bu romanında kapı komşu olan üç arkadaşın çalışmak için gittikleri Çukurova'da hem dış dünyanın acımasız koşullarıyla mücadele ettiklerini hem de bu üç kahramanımız arasında çoğu zaman görünmeyen ama içten içe okuyucuya sezdirilmeye çalışılan örtük bir rekabetin de var olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Nitekim romanda Köse Hasan'ın ölümünden sonra inşaatta usta olan Yusuf'un mesleki başarısı, ırgatlıktan kurtulamayan Ali'yi içten içe kızdıracak ve kıskandıracak; bu kırgınlık ve kıskançlık hali, Ali'nin bir takım yanlış kararlar vermesine de neden olacaktır.

-Pehlivan Ali gene birden Yusuf'u hatırladı. Şu oğlan (Hidayetin oğlu) doğru söylüyordu. O patırtıcı Yusuf, köy yerinde gayrı atıp tutardı. Duvar ustası olmuş da şöyle paralar kazanmış da, Ali olamamış da...

Gözleri öfkeyle parladı:

-Koltukçuluk duvar ustalığından daha mı geçerli?

-Bak hele bak!

-Yiğit işi değil mi?

-Yiğit işi ki yiğit işi...

-Yusuf olsa yapamaz mı?

-Yapa mı bilir?

-O duvar ustası olduysa, biz?

Kurnaz Hidayet'in oğlu hemen çakmıştı meseleyi. Yapıştırdı:

-Koltukçu ki, duvar ustalığı vızırta yanında. Asıl ustalık, herkesin yapamadığını yapmak. Duvar ustalığı herkes yapar, koltukçuluğu?

Aklı yatmıştı:

-Doğru" dedi sevinçler. "Bak hele...

-Hı?

-Koltukçular köy yerinde muhtar olabilir öyle ya?

-Top gibi olur hem de!

-Duvar ustaları?

Kemal Cesur da anlamıştı:

-Olamaz, dedi.

Ali kıs kıs güldü:

-Hoşafçı...Duvar ustası oldum diye fort atarken üstün eben gelmeliyim, demeliyim ki, ne fort atıyon lan?

Duvar ustalığı da bir iş mi? Ustalık, koltukçuluk. Ben koltukçuluk yaptım! Hı? (2023: 323-324).

Bu diyalogla yazar, romanda bir yanda işçilerin kendi aralarındaki kıskançlığı ve bu kıskançlığın yol açtığı yanlış kararların kötü sonuçlarını vurgulamakta diğer yanda işçilerin ağa ve ırgatbaşı tarafından nasıl sömürüldüğüne odaklanmaktadır. Burada okuyucuya esasen, - işçilerin aslında işverenler tarafından ki, -o dönemin en büyük işverenleri kırsal bölgelerde çoğunlukla ağalar, büyük şehirlerde ise fabrika patronları oluşturmaktaydı- hem ruhsal hem de bedensel anlamda nasıl bağımlı varlıklar haline getirildiği ve dolayısıyla da inanılmaz bir emek sömürsünün yaşandığı- mesajı verilmeye çalışılmaktadır. İşçilerin yasal haklarının verilmediği, sendikalaşmanın, sınıfsal bilincin ve örgütlenmenin henüz yeterince oluşmadığı bu dönemde -1950'lerin Türkiye'si- tarımda ve sanayide çalışan işçilerin büyük bir bölümü, hem

işverenlerin insafına terkedilerek kendilerine düşük ücretler verilmiş hem de çoğunlukla sosyal güvenceden yoksun bırakılmışlardır.

İrgatbaşı: Ağaya dedim ki, Zeynel'den de, Şamdin'den de iyi iş görüler dedim. Eh, dedi, açsınlar gözlerini, onları fazlasıyla memnun ederim dedi. Açın gözünüzü. Zeynel'le Şamdin beş mi iş çıkarıyorlardı? Siz on çıkarın, sıkın dişinizi on beş çıkarın! Bu işin zorluğu bir iki gündür. Amma, esrar içmek lazım. Esra içtiniz mi korkma. Dalgaya düşer, makine gibi çalışırsınız! Hidayet'in oğlunun canına minnet, Ali'ye, "Demedim mi? dedi. "Sana demedim miydi ben? (2023: 342).

Bu arada ağanın alttan yönlendirmesi ve ırgatbaşının da teşvikiyle gücünü aşacak şekilde çalışmaya zorlanan Pehlivan Ali, yoğun toz ve duman arasında bir bacağını patoza (harman makinesi) kaptırmasıyla hayatını kaybetmiştir. Ancak yazar, bu sahneyi bir çok mesajı içerecek şekilde okuyucuya sunmaktadır. Görünürde bir iş kazası olmuştur, ancak bu iş kazası, tümüyle mevcut toprak ağalığının üzerinde beslendiği feodal sistemin ve bu sistemin adeta bir parçası ve nesnesi haline gelmiş veya getirilmiş olan ırgatlığın (işçilerin) bedensel ve ruhsal anlamda sömürülmesinden kaynaklanmıştır. Benzer şekilde Ali'nin ölüm sahnesi, hem işçinin yalnızlığını, çaresizliğini, yoksulluğunu, yoksunluğunu ama aynı zamanda da sahipsizliğini hem de ağanın işçiye olan pejoratif bakışını ve onu insan yerine konulmayışını da ortaya koyuyor.

-Yardıma iki kişi daha katıldı. Zorla patozun ağzından aldılar. Sıcak havaya önce taze bir kan kokusu yayıldı. Ali'nin sol bacağı da kasiğinden yoktu artık. Bir takım et, sinir, kemik, kanlı paçavralar sarkıyor, kesik bacadan oluk gibi kan fışkırıyordu.

Usta çılgına dönmüştü. Küçük ağanın üstüne yürüdü:

-Devir, devir, devir...Nasıl? Yüreğin soğudu mu şimdi. i...e?

Beyaz gömleğini iki eliyle yakalayıp sarstı:

-Ne dikiliyorsun? Arabana atıp götürsene şehre!

Küçük ağa kireç kesilmişti, dili tutulmuş gibi bakıyor, boyuna yutkunuyordu. İsta tekrar sarstı, sonra tekrar. Daha sonra da arabasından yana itti:

-Hadi götür şehre, hastaneye götür, kan kaybediyor boyuna kan!...

-Neee?

-Almıyor mu?

-Arabası pislenir diye mi?

-Ulan kimin işinde oldu bu?

Kalın, gür bir ses emretti adeta:

-Parçalayın kerhanecinin malını!

Çukurova'nın masmavi göklerinde hafif esen rüzgâr, Adana Garı'na gitmekte olan Yusuf'un keyfini ve heyecanını baya bir artırmıştı. Nasıl artırmaz ki? İki yıldır gurbet ellerinde bin bir güçlkle mücadele ettikten sonra başardığı hayat okulundan artık mezun olmuştu. Yusuf, bir

yanda memleket özlemiyle tutuşurken diğer yanda arkasında bıraktığı Köse Hasan ve Pehlivan Ali'nin cansız bedenini düşünüyordu. Aynı zamanda memlekete vardığında, bunların ailesine ve çocuklarına ne söyleyeceğini ve onlara nasıl hesap vereceğini de düşünmeden edemiyordu. Öte yanda duvar ustası olmanın haklı gurunu yaşayan Yusuf, bu gururla köye varacak olmanın sevincini ve mutluluğunu da göstermekten de geri durmuyordu. Çünkü o, artık hayalini gerçekleştirmiş; şehir hayatını yaşamış, meslek sahibi olmuş, para kazanmış, öte beri alarak ailesine geri dönmüştür. Yusuf, sınıf atlamıştı. Ama bunun için ne kadar emek verdiğini, buraya gelene kadar ne çok çaba gösterdiğini ve dolayısıyla da ne kadar becerikli olduğunu anlatmadan da geçmek istemiyordu.

Bana duvarcılığı Kılıç usta belletti, malayı elime o verdi lakin, durup duruken değil! Sakalının altına bir girdim, tamam. Namaz mı kılacak? Koşturdum seccadesini, serdim kibleye. Elini ağzını mı yuyacak? Koşturdum ibriğini. İbriğini sıçmaya giderken bile koşturduğum oldu. Oldu ya, gene de iyi adamdı, istemezdi koşturmamı. Diyeceğim, bu şehirli kısmı pek enayi oluyor sözüm meclisten dışarı. Koltuğuna koltuğuna ver, essah beller, şişer ha şişer. Emmim derdi ki, şişsinler bırak derdi, enayiler şiştiler mi işiniz düze çıkar derdi (2023: 367).

Burada ilginç olan hususlardan biri de Yusuf'un yola çıkmadan önceki kent hayaliyle iki yıl kentte kaldıktan sonraki hayali arasında çok keskin bir dönüşümün yaşanmış olmasıdır. Bir zamanlar hayalinde büyüttüğü ve orada yaşamak için can attığı kent hayatı, artık onun için büyü bozulmuş sıradan bir yer haline gelmiştir. Kentliler ise onun nazarında egoları şişkin ve kolayca aldatılabilen insanlardır. Bu insanları kandırmak çok kolaydır. Yeter ki onları, olduğundan fazla, büyük göster; onların egolarını tatmin et. Ancak, Yusuf, kötülediği bu insanlarla birlikte yaşamının da planlarını yapmaktadır. Kentliler ne kadar, avanak olsalar da yine de onların arasında yaşamak, Yusuf'un hayalini süslemektedir. O, ailesini de kente götürmenin, oğlu Muhammed'i yanına alarak usta yapmanın ve dolayısıyla da kente tutunmanın hesabını yapmaktadır. Nitekim, Adana Gar'ında treni beklerken birlikte çay içtiği istasyon memuru ile arasında geçen şu konuşma, hem onun gerçek niyetini hem de köylü kent çatışmasını çok net bir biçimde ortaya koymaktadır.

-Yusuf başını salladı:

-Allah izin verirse biliyorum ben n'öreceğimi!

-N'örecen?

-Çoluğu çocuğu toplayıp...

-E?

-Haydi şehre!

İstasyon memuru içerlemişti.

-Bana bak bana, dedi. Deminden beri boyuna dinlettin.

Anlattıklarını yedim belleme. Hem sana bir şey deyim mi?

Köyünden de çıkmaya kulak asma!"

-Niye?

-Şehri pislettiğiniz yeter!

-Biz mi pisletiyoruz?

-Fazla konuşma, gözü açıklığa da lüzum yok. Yallah, marş! (2023: 371).

ESERİN ANA MESAJI

Çağdaş Türk edebiyatının en iyi eserlerinden biri olarak kabul edilen Orhan Kemal'in "Bereketli Topraklar Üzerinde" adlı romanı, genelde 1950'lerin Türkiye'sinin köylülüğü, kentliliği, köy-kent çatışmasını, işsizliği, yoksulluğu, yoksunluğu, Çukurova'daki emek sömürsünü, tarımda yoğun iş gücünü özelde de mevsimlik tarım işçilerinin köyden kente olan göçlerini ve kötü koşullarda çalışma ve hayata tutunma stratejilerini anlatmaktadır. Roman, aslında Türkiye'nin halen tek parti tarafından yönetildiği 1946-1950 yılları arasındaki sosyal ve ekonomik sorunları odağına almakta; ülke ekonomisinde yaşanan krizin gerek özel gerekse iş ve çalışma hayatındaki bireylerin gündelik yaşamını nasıl etkilediğini resmetmektedir. Romanın olay örgüsü, Sivas'ın bir köyünden yola çıkan üç arkadaşın Çukurova'da hemşerilerinin fabrikasında çalışmak üzere yaptıkları yolculukla başlamakta, ancak hemşerilerinin çırçır fabrikasının ayrı bölümlerinde işe başlayan kahramanlarımızı çok kötü günler beklemektedir.

Fabrikaya yerleşen Yusuf, kirli kozaya verilmiştir. Ali, kırma makinesinde çalışmaya başlamış, Hasan ise 12 saat boyunca sulu kozaları taşımaktadır. Kötü koşullara dayanamayan Hasan, bir süre sonra hastalanır ve ölür. Hikâye, İrgatbaşının işçilerden haraç alması ve akabinde bu durumun şikâyet konusu yapılması nedeniyle Ali ve Yusuf'un fabrikadan atılmasına; Yusuf'un Laz Kılıç'ın yanında duvar örmek için taşınmasına, Yusuf'un bütün itirazlarına rağmen Ali'nin gönlünü kaptırdığı Fatma'ya yakın olmak için kocasının, yani Ömer Zorlu'nun evine taşınmasıyla devam eder. Daha sonra Ali, Fatma'yı kaçırıp tarlada çalışmaya başlar. Ancak tarlanın ağası, Fatma'yı Ali'den uzaklaştırır. Ali, bir süre sonra çalıştırıldığı patoza (harman makinesine) ayağını kaptırır ve ölür. İşten çıkarılmalarına kızan Zeynel ve Şamdin ise geceleyin girdikleri harmanı ateşe verirler ve jandarmalar olaya el koyar. Bundan sonra roman, Yusuf'un köye dönüşünü ve geleceğe dair hayallerini konu edinir.

Orhan Kemal, söz konusu romanında bir yanda değişen ve dönüşen toplumsal yapıyı ve değerleri diğer tarafta iyisiyle, kötüsüyle, güzelliğiyle çirkinliğiyle yaşanan kentsel hayatı göz önüne sermeye çalışır. Ancak şurası da bir gerçektir ki, "Orhan Kemal'in anlattığı dünya, bu bereketli topraklar üzerinde çalışan ve sefalet içinde yaşayan yoksul insanların çirkin dünyasıdır. Yalanın, hilenin, ikiyüzlülüğün, hırsızlığın kol gezdiği bir çıkar dünyası. Bu kokuşmuş Çukurova dünyasının kadını ve erkeği iki şeyin peşindedirler: Para ve cinsel aşk. Para için kadınlar kendilerini satarlar, fakir ırgatlar arkadaşını gammazlar, bir diğer adam boğar. (Nitekim) Yusuf ile Ali "kardeşten ileri" arkadaşları hasta Hasan'ı ölüme terk ederler" (Moran, 2008: 53). Karşımıza, sadakat, doğruluk, fedakârlık ve vefa duygularıyla çıkan bu üç köylünün,

kentte maruz kaldıkları kötü koşullar nedeniyle birbirlerinden kopmalarının ve bu halis duygularını zamanla yitirmelerinin benliklerinde, kimliklerinde ve kişiliklerinde yarattığı travmalar çıkmaktadır.

Dolayısıyla Orhan Kemal'in bize anlattığı dünya, gelişen, modernleşen, kapitalistleşen ve kentlileşen Türkiye'nin toplumsal yapısının nasıl kırılanlaştığını, değerler dünyasının nasıl yozlaştığını, maddi ve tüketimci bir yaşam tarzının nasıl yaygınlaştığını ama hepsinden öte değişen güç dengeleri içerisinde bocalayan emekçilerin, yoksulların, kadınların ve köylülerin nasıl sınıfsal eşitsizliklere maruz kaldığını anlatan bir dünyadır. Bu dünyanın iki ana aktörü, öznesi ve nesnesi olduğu söylenebilir. Bunlardan biri, gücünü topraktan alan, mülkiyet ve üretim araçları sahipliğiyle öne çıkan, gelişen kapitalizme eklenilerek makineleşmeyi tarımda kullanarak gücüne güç katan feodal zihniyetteki ağalar ve kısa bir süre önce kente gelerek iş hayatına atılmış yeni yetme patronlar, diğeri de emeğinden başka satacak hiçbir şeyi olmayan, okuma yazma bile bilmeyen ve sosyal güvenceden yoksun kalmış olan işçilerdir.

SONUÇ

Hiç şüphe yok ki, anlatı edebiyatının en önemli düşünürlerinden biri olan ve içinde yaşadığı çağı okumakla kalmayıp aynı zamanda onu sade bir dille eserlerine aktaran Orhan Kemal, çalışmalarında herhangi bir sanatsal veya estetik kaygı taşımadan romanlarını yazmış olan bir romancıdır. Orhan Kemal'in en önemli özelliği, iyi bir gözlemci olması yanı sıra içinde yaşadığı dünyaya farklı açılardan bakabilmesidir. Bu açıdan bakıldığında Kemal'in iyi bir edebiyatçı ve yazar olduğu kadar aynı zamanda iyi bir toplumbilimci ve tarihçi olduğu da söylenebilir. Hiç şüphesiz yazar, ardında kült niteliğinde büyüleyici eserler bırakmıştır. Cumhuriyet dönemi romancılığının en önemli yapıtlarını oluşturan bu eserler, kendisinin de içinde yaşadığı döneme ve o dönemin sosyal gerçekliğine adeta ışık tutmaktadır. Her ne kadar köy romanlarıyla bilinse de aslında Orhan Kemal, çok yönlü bir yazar ve düşünürdür. Nitekim birçok romanın yanı sıra farklı türden hikayeler, oyunlar, anı ve incelemeler de yazmıştır.

Bu çalışmada ele aldığımız "Bereketli Topraklar Üzerine" adlı romanının iki temel mesajı olduğu söylenebilir. Birincisi, erken cumhuriyet döneminde köyden kente yaşanan göçün toplumun en kırılgan kesimini oluşturan işçilerin ve göçmenlerin yaşam koşulları üzerindeki etkisi, diğeri de tarımda makineleşmenin ve kapitalistleşmenin beraberinde getirdiği sömürü düzeninin ve ağalık sisteminin göçle beraber nasıl yeniden üretildiğidir. Bunun yanı sıra toplumsal dönüşümün, köyden kente göçün, toprak ağalığının, kapitalist ilişkilerin ve bütün bunların oluşturduğu sömürü düzeninin (Gültekin, 2011: 9) hangi dinamikler üzerinden üretildiğinin çok güzel bir örneğini sunan bu eser, aynı zamanda köy edebiyatında köylü-kentli çatışmasının yapısal nedenlerini de ortaya koymaktadır. Bu çatışmanın ana eksenini oluşturan iç göçün temel nedeni ise, bu dönemin, yani 1945-1950 yılları arasında Türkiye'de yaşanan ekonomik krizlerdir. Bilindiği gibi işsizlik açısından da bir dönüm noktasını oluşturan bu krizin

en önemli özelliği, ülkede meydana gelen aşırı nüfus artışı ve bu artışın beraberinde getirdiği işsizlik, yoksulluk ve göçlerdir.

Henüz kentler bile sanayileşmemişken buralara akın eden nüfus, kent işsizliğini artırmakla kalmamış aynı zamanda kentlerin köyleşmesine ve çarpık bir hâl almasına yol açmıştır. İkincisi de tarım alanında yaşanan makineleşme ve makineleşmenin yaygınlaşmasıyla da önemli bir işgücünün tarım ve sanayi kesiminin dışına itilmiş olmasıdır (Dikmen, 2021: 123). Bunun yanı sıra yazarın sıklıkla vurgulamaya ve okuyucunun dikkatine sunmaya çalıştığı diğer bir husus da köylülüğün kentliliğe ve kentlilere yönelik nasıl bir algıya ve bakış açısına sahip olduğudur. Orhan Kemal romanında yarattığı kahramanlar aracılığıyla köylünün kentliye olan bakışını şu şekilde yansıtmıştır: “Köylü, kente kuşkuyla bakar, orayı kendi saflığından yararlanacak ahlaksızların barınağı olarak görür. Kent halkının kendisini istemeyen bir konuk gibi baktığını anlar. Böylece köylü, kente gelir gelmez kesesini kuşağına bağlayacak ya da ceketinin astarı içine dikerek parasını iyice saklayacaktır. Aptal sanılmasın diye de olduğundan daha çalımlı görünmeye çalışacaktır. İşte Orta Anadolu’dan kakıp Adana’ya iş aramaya gelen üç köylü buna örnektir” (Karpaz, 1971: 71-72, akt. Dikmen, 2021: 125).

KAYNAKÇA

- Dikmen, A. (2021). “Bereketli Topraklar Üzerinde”, Edebiyat Sosyolojisi: Kuram ve uygulama. (Der. Ö. N. Soykan). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Gültekin, M. N. (2011). Orhan Kemal’in Romanlarında Birey ve Gündelik Hayat. İstanbul: Everest Yay.
- Karpaz, K. (1971). Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular. İstanbul: Varlık Yayınları, aktaran, Dikmen, A. (2021). “Bereketli Topraklar Üzerinde”, Edebiyat Sosyolojisi: Kuram ve uygulama. (Der. Ö. N. Soykan). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Moran, B. (2008). Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış-2: Sabahattin Ali’den Yusuf Atılgan’a. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Timur, T. (2002). Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik. Ankara: İmge Kitabevi.

**SOSYAL PSİKOLOJİ PERSPEKTİFİNDEN TÜKETİCİ DAVRANIŞLARINA GENEL
BİR BAKIŞ**

**AN OVERVIEW OF CONSUMER BEHAVIOR FROM THE PERSPECTIVE OF SOCIAL
PSYCHOLOGY**

Nihan Selin Soylu-Konak

Ege Üniversitesi Psikoloji Bölümü

ÖZET

İnsanların tüketim konusunda her zaman pür rasyonel davranmadığı; benlik saygısı, kontrol algısı, psikolojik mesafe, duygular, kültürel farklılıklar, gibi sosyal psikolojinin de çalışma alanlarında yer alan pek çok değişkenin satın alma kararlarında, ürün/marka seçimlerinde veya tüketimle ilgili verilen kararlarda hangi parametrelerin daha baskın olduğu hususunda önemli rol oynadığı bilinmektedir. Bu çalışma, tüketici davranışlarını psikolojik değişkenlerle birlikte inceleyen bazı mevcut araştırmaları derlemeyi ve bunlara dayanarak tüketici davranışının altındaki mekanizmaların daha iyi anlaşılmasını sağlamak üzere yeni araştırma soruları ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu amaçla benlik ve kimlikle ilgili kavramlar (örn. benlik saygısı, kimlik sinyalleme, benlik ifadesi, benlik yüceltme gibi) ile tüketici davranışlarının ilişkilerini inceleyen araştırmalar, duygular ve duygu düzenleme becerilerinin tüketici davranışlarıyla ilişkilerini inceleyen araştırmalar, çevresel koşulların satın alma kararlarındaki veya ürün/marka seçimlerindeki bilinç dışı etkilerini inceleyen araştırmalar, bireysel kontrol ihtiyacının tüketim davranışlarıyla ilişkilerini inceleyen araştırmalar, tüketici davranışını evrimsel perspektiften ele alan araştırmalar ve etik ve sürdürülebilir tüketici davranışıyla ilişkili faktörleri inceleyen araştırmalar derlenerek alandaki eksikliklere dikkat çekilmiş ve tüketici davranışının daha iyi anlaşılmasını sağlayacak yaklaşımlar ele alınmıştır. İnsanların tüketim davranışlarının küresel düzeydeki kritik etkilerinin yanı sıra bireysel düzeyde de hem psikolojik hem de finansal iyi oluş üzerindeki önemli etkileri göz önünde bulundurularak gelecek çalışmalar için öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: tüketici davranışı, benlik, duygu, kontrol ihtiyacı, etik tüketim, sürdürülebilirlik

ABSTRACT

Consumer behavior is not always driven by rational decision-making processes; rather, it is influenced by various factors rooted in social psychology. These factors, including self-esteem, perceived control, psychological distance, cultural disparities, mood; significantly impact the prioritization of parameters in purchasing decisions, product/brand selections, and

consumption-related choices. This study aims to synthesize existing research on consumer behavior within the framework of psychological variables and to propose novel research inquiries to deepen our understanding of the underlying mechanisms. For this purpose, studies examining the relationships between concepts related to self and identity (e.g. self-esteem, identity signaling, self-expression, self-enhancement) and consumer behavior, studies examining the relationships between emotions and emotion regulation skills and consumer behavior, studies examining the effects of environmental conditions on purchasing decisions or product/brand, studies examining the unconscious effects of brand choices, studies examining the relationship between the need for individual control and consumption behavior, studies examining consumer behavior from an evolutionary perspective, and studies examining factors related to ethical and sustainable consumer behavior have been compiled, drawing attention to the deficiencies in the field and discussing approaches that will enable a better understanding of consumer behavior. Emphasizing the profound impact of consumer behaviors on a global scale and their implications for individual psychological and financial well-being, recommendations for future studies are provided,

Keywords: consumer behavior, self, emotion, personal control, ethical consumption, sustainability

Giriş

İnsanların tüketim konusunda her zaman pür rasyonel davranmadığı; benlik saygısı, kontrol algısı, psikolojik mesafe, duygular, kültürel farklılıklar, gibi sosyal psikolojinin de çalışma alanlarında yer alan pek çok değişkenin satın alma kararlarında, ürün/marka seçimlerinde veya tüketimle ilgili verilen kararlarda hangi parametrelerin daha baskın olduğu hususunda önemli rol oynadığı bilinmektedir. Bu çalışma, tüketici davranışlarını psikolojik değişkenlerle birlikte inceleyen bazı mevcut araştırmaları derlemeyi ve bunlara dayanarak tüketici davranışının altındaki mekanizmaların daha iyi anlaşılmasını sağlamak üzere yeni araştırma soruları ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu amaçla benlik ve kimlikle ilgili kavramlar (örn. benlik saygısı, kimlik sinyalleme, benlik ifadesi, benlik yüceltme gibi) ile tüketici davranışlarının ilişkilerini inceleyen araştırmalar, duygular ve duygu düzenleme becerilerinin tüketici davranışlarıyla ilişkilerini inceleyen araştırmalar, çevresel koşulların satın alma kararlarındaki veya ürün/marka seçimlerindeki bilinç dışı etkilerini inceleyen araştırmalar, bireysel kontrol ihtiyacının tüketim davranışlarıyla ilişkilerini inceleyen araştırmalar, tüketici davranışını evrimsel perspektiften ele alan araştırmalar ve son olarak etik ve sürdürülebilir tüketici davranışıyla ilişkili faktörleri inceleyen araştırmalar derlenerek bu alanlardaki henüz yanıtlanmamış sorulara işaret edilecektir.

Benlik ve tüketici davranışlarını inceleyen araştırmalar

Benlik saygısı tüketim davranışlarında ve pazarlama alanında sıklıkla hedeflenen yapılardan biridir. Benlik saygısının bireylerin sosyal medya pazarlamasından etkilenme düzeylerinden (Bi ve Zhang, 2023), dürtüsel alışverişe (Roberts ve ark., 2014) dek pek çok tüketim davranışında rol oynamaktadır. Ayrıca, hem açık hem de örtük benlik saygısının materyalizmle ilişkili olduğu ve bu ilişkide benlik yüceltme eğiliminin rolü olduğu bilinmektedir (Park ve John, 2011).

Öz-kontrol (self-control) kavramı kısaca bireylerin kısa vadeli haz yerine uzun vadeli kazancını destekleyecek şekilde karar verebilmesi olarak tanımlanabilir. Laran'a (2020) göre öz-kontrol üç psikolojik mekanizmayla sınıflandırılabilir. Bilgi aktivasyonu/inhibisyonu (1) bireysel farklılıklar, çevresel hazırlama etkileri, psikolojik mesafe gibi faktörleri içermektedir. Öncelik ayarlama (2), amaçlar, duygular, sosyal bağlam gibi faktörleri içerir. Kaynak erişilebilirliği (3) ise bilişsel kaynaklar, genel kaynak kıtlığı, kaynakların tükenmesi gibi faktörleri içerir. Benlik kontrolü tüketim alışkanlıklarına çeşitli şekillerde sirayet etmektedir. Örneğin, Wilcox ve arkadaşlarının çalışmasında (2011) öz-kontrolü yüksek olan katılımcıların düşük olan katılımcılara göre, kredi kartı borçları olduğunda daha fazla satın alma eğilimleri olduğu gözlenmiştir (Çalışma 1). Araştırmacılar bu ilişkiyi, yüksek öz-kontrolü olan insanların borç durumunda daha fazla psikolojik acı deneyimlemeleri ve "her-neyse etkisi" ("what-the-hell effect") nedeniyle daha fazla harcama eğilimine girmeleri şeklinde açıklamıştır. Nitekim katılımcıların kredi kartı limitleri yüksek olduğunda bu etkinin gözlenmemesi yani öz-kontrol yüksek insanların "her-neyse etkisi"ne kapılmamaları (Çalışma 2) da bu açıklamayı desteklemektedir.

Bireyin kültüre bağlı bir özelliği olan benlik kurgularının da tüketim davranışlarında etkili olabileceği varsayımını inceleyen Chang (2010), özerk benlik kurgusunun aktive edilmesi durumunda bireylerin yüksek asorti (ürün çeşitliliği) sinyalleen reklamlara yönelik daha olumlu tutumları olduğu, ilişkisel benlik kurgusunda ise herhangi bir farklılaşma olmadığını göstermiştir. Ayrıca, reklamda ürüne ilişkin konsensüs bilgisinin mevcut olması ilişkisel benlik kurgusu koşulundaki katılımcıların reklamları daha olumlu değerlendirmesine neden olmuştur. Araştırmacı, bulgularda gözlenen bu örüntünün benliğin farklı bölümlerinin aktivasyonundan kaynaklandığına, bunun esnek ve dinamik bir yapı olduğuna dikkat çekmiştir.

Benlikle ilgili önemli kavramlardan biri olan kendini ayarlama (self-monitoring) de tüketim davranışında rol oynamaktadır. Bu konuda yapılan ilk araştırmalardan birinde, Snyder ve DeBono'nun (1985) 2 tür reklam kullanmıştır: imaj yönelimli reklamlar (belirli ürünün kullanımı durumunda tüketicinin elde edeceği imajı içeren mesajlar) ve ürün kalitesini vurgulayan (ürünün kullanım süresi gibi parametreleri içeren mesajlar) reklamlar. Sonuçlara göre kendini ayarlama düzeyi yüksek katılımcılar imaj yönelimli reklamları daha fazla beğenirken, kendini ayarlama düzeyi düşük katılımcılar ürün kalitesini vurgulayan reklamları daha fazla beğenmiştir.

Benliğin oldukça karmaşık ve zamana, duruma bağlı esnek doğası göz önünde bulundurulduğunda tüketim davranışlarındaki etkilerinin tüketici lehine dönüştürülmesiyle ilgili çalışmalar hem teorik hem de pratik implikasyonları açısından önemli görünmektedir.

Duygular ve tüketici davranışlarını inceleyen araştırmalar

Bireylerin hissettikleri duyguların ve duygu düzenleme becerilerinin tüketim kararlarında rol oynadığı bilinmektedir. Örneğin, mutluluk duygusu bireylerin atıştırmalık gıda tüketimi davranışında artışa neden olmaktadır (Evers ve ark., 2013). Benzer şekilde olumlu duygudurum koşulunun da çikolata gibi bir atıştırmalığın elma gibi bir atıştırmalığa tercih edilme olasılığını artırdığı gözlenmiştir (Labroo ve Mukhopadhyay, 2009). Mutluluğu heyecan ve sakinlik (excitement and calm) boyutlarıyla ele alan Mogilner ve arkadaşları (2012) ise, gelecek yönelimli veya şu anı vurgulayan mutluluk duygularının bireylerin heyecan veya sakinlik içeren ürün seçimlerini belirlediğini ortaya koymuştur.

Utanç duygusunun bireylerin ürün tercihlerindeki etkilerini inceleyen Dong ve arkadaşlarının (2013) çalışmasında utanç koşulunda yer alan katılımcıların kontrol koşulunda yer alan katılımcılara göre, daha büyük ve daha koyu renkli güneş gözlüğü tercih etme eğilimleri artmış (Deney 1) ve yüzlerini saklamak (örn. güneş gözlüğü) veya yüzlerini yenileştirmekle (kozmetik ürünler) ilgili ürünlere ilgileri artmıştır (Deney 2). Araştırmacılar bulgularda gözlenen bu örüntünün bireylerin utanç duygularıyla baş etme stratejilerinin bir sonucu olduğunu ifade etmiştir. Suçluluk duygusunun satın alma niyeti üzerindeki etkilerini inceleyen Levav ve McGraw'un (2009) araştırmasında ise, suçluluk koşulunda yer alan katılımcıların, kontrol koşulunda yer alan katılımcılara göre hedonik ürünleri (örn. ses sistemi, özel tasarım ürünler gibi) satın alma niyetlerinin azaldığı ve bu tarz ürünlere yönelik harcamayı isteyecekleri miktarlarda da azalma görülmüştür (Deney 1). Ayrıca, suçluluk koşulunda yer alan katılımcıların, kontrol koşulunda yer alan katılımcılara göre; erdemli harcamalar yapma (örn. eğitim masraflarını karşılamak gibi) eğilimlerinin arttığı, hedonik harcamalar (örn. tatile çıkmak gibi) yapma eğilimlerinin ise azaldığı görülmüştür. Araştırmacılar bu bulguların bir tür duygusal muhasebe (emotional accounting) sürecinin sonucu olarak meydana geldiğini, bireylerin söz konusu meblağa ilişkin olumsuz duygularıyla baş etme mekanizmalarının bir yansıması olduğunu tartışmışlardır.

Tiksinti duygusunun tüketici davranışları üzerindeki etkilerinin ise kaçınma yönünde olduğu görülmektedir. Belirsizlik durumunda, hedef ürünle ilişkisi olmayan tiksinti duygusu koşulunun kontrol koşuluna göre ödeme yapma isteğinin (willingness to pay) daha düşük olduğu görülmüştür (Faraji-Rad ve Pham, 2017). Benzer şekilde ahlaki tiksinti koşulunun (örn. enest ilişki içeren bir film parçası izlemek gibi) da tüketim davranışında azalmaya yol açtığı görülmüştür (Chan ve ark., 2014).

Özetle duyguların tüketici davranışları üzerindeki etkilerinin tüketici için avantajı olabileceğini gösteren ve tüketici için dezavantajı olabileceği çalışmalar literatürde mevcuttur. Gelecek

çalışmalar için bu karmaşık etkilerin kapsamlı modellerle yapılandırılması önerilmektedir (Achar ve ark., 2016).

Çevresel koşullar ve tüketici davranışlarını inceleyen araştırmalar

Çevresel koşulların tüketici davranışı üzerindeki etkilerini inceleyen Berger ve Fitzsimons (2008) altı çalışma yürütmüştür. İlk çalışmada Cadılar Bayramı'ndan bir gün önce ve bir hafta sonra şeker ve soda kategorilerinin katılımcıların zihnindeki ulaşılabilirliğini (accessibility) ölçmüşlerdir. Sonuçlar, Cadılar Bayramı'ndan bir gün önce toplanan veride bir hafta sonra toplanan veriye göre turuncu renkle ilişkili daha fazla ürünün katılımcıların zihninde ulaşılabilirliğinin yüksek olduğunu göstermektedir. Araştırmacılar bu sonuçların, katılımcıların Cadılar Bayramı öncesinde daha fazla turuncu renge maruz kalmasından kaynaklandığı şeklinde açıklamıştır. Deneyisel manipülasyonla gerçekleştirilen ikinci çalışmada ise, katılımcılara verilen tükenmez kalemın rengi turuncu veya yeşil olarak değişimlenmiş ve ardından katılımcıların kalemın mürekkep rengini fark edebilmeleri için, katılımcılardan son zamanlarda okudukları bir kitapla ilgili birkaç cümle yazmaları istenmiştir. Bağımlı ölçümde ise turuncu, yeşil ürünlerin yanı sıra renksiz ürünlerin yer aldığı ürün çiftleri arasından katılımcıların seçim yapması istenmiştir. Sonuçlara göre turuncu kalemle yazan katılımcıların ürün seçimlerinde turuncu tercihi ve yeşil renkle yazan katılımcıların ürün seçimlerinde de yeşil tercihi daha fazladır. Renksiz ürünlerde ise kalem renginin herhangi bir etkisi gözlenmemiştir. Yani direkt ürün seçimi ile ilgili olmayan çevresel bir uyaran olarak kalem renginin ürün seçimlerini etkilediği görülmüştür. Benzer şekilde gerçekleştirilen diğer çalışmalarda da ilk iki çalışmayla uyumlu sonuçlar elde edilmiştir. Özetle, tüketici davranışıyla, ürün seçimleriyle ilgisiz görünen uyaranların tüketici davranışı üzerinde etkili olabileceği görülmektedir.

Fransen ve arkadaşları (2008), sigorta şirketi logosunun Dehşet Yönetimi Kuramı (Terror Management Theory) kapsamında ölüm belirginliğine yol açtığını ve bireylerin bireysel harcama yapma (lüks bir restoranda yemek gibi) eğilimlerini (Deney 1) ve bir hayır kurumuna bağış yapma niyetlerini (Deney 2) artırdığını ve yerli ürünlerin ithal ürünlere tercih edilme oranını artırdığını (Deney 3) göstermiştir. Araştırmacılar, tüketim davranışının bir tür ölüm belirginliğiyle baş etme yöntemi olarak kullanılabildiğini göstererek, insanların farkında olmadıkları bir faktörün etkilerine dikkat çekmiştir.

Tong ve arkadaşları (2013), parayla ilgili hazırlama etkisinin (örn. cümle tamamlama görevi ile para sözcüğünün erişilebilirliğini artırmak gibi) insanların hedonik ürünlerdense (örn. çikolata, kek, kola gibi) faydacı ürünleri (örn. pil, kalem gibi) tercih etme eğilimlerini tercih etme eğilimlerini artırdığını, bu etkinin kredi kartıyla ilgili hazırlama etkisinde ise geçerli olmadığını göstermiştir. Araştırmacılar, gözledikleri etkinin tüketici lehine bir müdahale potansiyeli taşıdığını tartışmıştır.

Çevresel koşullar aracılığıyla tüketici davranışlarında bir tür hazırlama etkisi (priming effect) gözlemlendiğine ilişkin literatürde çokça bulgu yer almakla birlikte, bu tür etkilerin etki gücünün

pek de yüksek olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır (Laran, 2020). Ayrıca, gelecek çalışmalarda, gözlenen etkilerin altında yatan mekanizmaların anlaşılması tüketici davranışını anlamakta önemli görünmektedir.

Bireysel kontrol ihtiyacı ve tüketici davranışlarıyla ilgili araştırmalar

Bireysel kontrol ihtiyacı depresyon, özgüven, zorluklarla mücadele edebilme becerisi gibi değişkenlerle ilişkilidir; yani bireylerin fiziksel ve duygusal iyi oluş düzeyleri üzerinde önemli rol oynamaktadır (Cutright ve Wu, 2023). Bireysel kontrol ihtiyacının ürün seçimlerinde de etkili olduğu, kontrol ihtiyacı yüksek bireylerin aşına oldukları ürünleri seçme eğilimlerinin arttığı, yeni ürünleri seçme eğilimlerinin ise azaldığı bilinmektedir (Faraji Rad ve ark., 2017; Min ve Schwarz, 2022). Ancak bireysel kontrol ihtiyacının tüketim ihtiyacına etkilerinde çelişkili bulgular mevcuttur.

Tang ve Tsang (2020), bireysel kontrol ihtiyacının lider markalara (topdog brands) ve zayıf markalara (underdog brands) olan yaklaşımlarını incelemek üzere katılımcıların düşük ve yüksek bireysel kontrol hissettikleri anılarını yazmalarını içeren iki koşul kullanmıştır. İlk iki çalışmada, düşük kontrol ihtiyacı koşulundaki katılımcıların zayıf markaları tercih ettiği görülmüş ve bu örüntü, zayıf markaların bireylere kontrol kazanma yönünde ilham vermesiyle açıklanmıştır. Beck ve arkadaşlarının (2020) çalışmasında ise, düşük bireysel kontrolün lider markalardan satın alma tercihini artırdığı görülmüştür. Suç oranının yüksek olduğu yerlerde lider markaların diğer markalara göre daha fazla tercih edildiği, düşük kontrole ilişkin anı yazma koşulunun lider marka tercihinde artışa neden olduğu görülmüştür. Ancak zayıf markaların sektördeki etkililiğinin (agency) yüksek olması durumunda, düşük kontrol koşulunun zayıf marka seçimini artırdığı görülmüştür ve marka etkililiğinin bireysel etkililiğe ilişkin bir ipucu olarak kullanıldığı tartışılmıştır.

Bireylerin algıladıkları kontrol miktarı da satın alma niyetleri üzerinde rol oynamaktadır. Daha yüksek kontrol algısı (örn. canlı müşteri hizmetlerine ulaşabilmek gibi) bireylerin çevrimiçi satın alma niyetlerini artırmakta ve bu etkide öz-yeterlilik (self-efficacy) de aracı rol oynamaktadır (Li ve ark., 2018). Ancak algılanan kontrolün organik gıda satın alma niyetleri üzerindeki etkileri incelendiğinde algılanan kontrolün anlamlı bir katkısı olmadığı gözlenmiştir (Othman ve Rahman, 2014).

Sonuç olarak kişisel kontrol ihtiyacının tüketim davranışlarını, ürün ve marka tercihlerini çeşitli şekillerde etkilediği bilinmektedir. Gelecek çalışmalarda kontrol ihtiyacının büyüklüğünün etkileri, bireylerin bu ihtiyacı tatmin etmek üzere tüketim davranışlarını fırsata dönüştürürken kullanılan mekanizmaların aydınlatılması önerilmektedir (Cutright ve Wu, 2023).

Evrimsel perspektiften tüketici davranışını inceleyen araştırmalar

Evrimsel perspektifle tüketici davranışını inceleyen araştırmalar temelde insanların tüketimle ilgili kararlarının altında yatan nihai işlevlerini (ultimate function) ortaya koymaya

çalışmaktadır (Confer ve ark., 2010). Örneğin, eşleşme motivasyonunun tüketim davranışı üzerindeki etkilerini inceleyen Griskevicius ve arkadaşları (2007) gerçekleştirdikleri ilk çalışmada eşleşme motivasyonu yaratmak için öncelikle karşı cinsten çekici bireylerin fotoğraflarını sunmuşlar ve ardından katılımcılara kendileri için ideal bir partnerle bir randevu hayal etmelerini ve bunu yazmalarını içeren bir görev vermiştir. Kontrol koşulunda ise şehir manzarası fotoğrafları gösterilmiş ve kendileri için ideal hava durumuyla ilgili bir yazı yazmaları şeklinde bir görev verilmiştir. Bağımlı ölçümde ise katılımcılara sözde senaryolar sunularak harcama yapma ve yardımda bulunma konularındaki istekliliklerini incelemişlerdir. Sonuçlar, erkeklerin eşleşme motivasyonu koşulunda kontrol koşuluna göre harcama yapma konusunda daha istekli olduğunu göstermiştir. Ancak aynı örüntü kadın katılımcılarda gözlenmemiştir. Yardım etme konusundaki isteklilikte ise, kadınların eşleşme motivasyonu koşulunda kontrol koşuluna göre daha yüksek isteklilikte olduğu gözlenmiş, ancak aynı örüntü erkeklerde gözlenmemiştir. Bu sonuçların eşleşme motivasyonundan kaynaklanıp kaynaklanmadığına emin olmak üzere ikinci deneyde harcama ve yardım davranışlarının görünürlüğü değişimlenmiştir. Sonuçlara göre, erkeklerin eşleşme motivasyonu ile artan harcama konusundaki istekliliklerinin görünür satın almalarda (örn. saat, araba gibi) daha yüksek, görünmez satın almalarda (örn. ev alışverişi gibi) ise daha düşük olduğu görülmüştür. Benzer şekilde, kadınların eşleşme motivasyonu ile artan yardım konusundaki istekliliklerinin ise görünür yardımlarda (örn. evsizler barınağına yardım etmek gibi) daha yüksek, görünmez yardımlarda (örn. su tasarrufu için daha kısa duş almak, yalnız başına çöp toplamak gibi) ise daha düşük olduğu görülmüştür. Araştırmacıların benzer şekilde gerçekleştirdiği diğer çalışmalarda da ilk iki çalışmayla uyumlu örüntüler gözlenmiş ve erkeklerdeki lüks tüketim davranışının eşleşme motivasyonunun maliyetli bir sinyali (costly signal) olabileceği sonucuna varılmıştır. Janssens ve arkadaşlarının (2011) çalışmasında da eşleşme bağlamı koşulunda yer alan erkek katılımcılar kontrol koşulunda yer alan katılımcılara göre, statü belirten ürünlere yönelik dikkatin arttığı görülmüştür. Nitekim, erkeklerin eşleşme bağlamı koşulunda daha görünür ve daha pahalı markaları tercih etme eğilimi de artmaktadır (Sundie ve ark., 2011).

Kadınların lüks tüketim alışkanlıkları ise evrimsel perspektiften, pahalı ürünlerin eşinin kendisine olan sadakatinin sinyallemek üzere kullanıldığı ve böylece eş avcılarını uzaklaştırma motivasyonu ile açıklanmaktadır. Görgül bulgular kadınların, özel tasarım ürünlere sahip diğer kadınların eşlerinin partnerlerine adanmış olduğuna yönelik algılarının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Partner koruma, partner çekimi ve kontrol koşulları arasında partner koruma koşulunda yer alan kadınlar daha büyük logoları tercih etmekte ve görünür ürünleri (örn. araba, ayakkabı gibi) tercih etme eğilimleri artarken görünmez ürünleri (örn. çamaşır makinesi, çalar saat gibi) tercih etme eğilimlerinde herhangi bir farklılaşma görülmemektedir. Ayrıca, bu örüntü gözleyenlerin kadın olması durumunda geçerlidir, gözleyenlerin erkek olması durumunda anlamlı bir örüntü gözlenmemektedir (Wang ve Griskevicius, 2014).

Evrimsel süreç boyunca insanların kendilerini güvende hissetme ihtiyacı kritik bir öneme sahiptir. Nitekim, öz-savunma (self-protection) hazırlama etkisinin (gece evde tek başına olmak ve korkutucu sesler duymak gibi), eş çekimi (mate attraction) hazırlama etkisine göre (cazip bir karşı cinsle romantik bir gün geçirmek gibi) araba markası seçimlerinde konformist davranma eğilimlerini artırmıştır (Griskevicius ve ark., 2006).

Evrimsel perspektifle incelenen tüketici davranışında henüz aydınlatılmamış noktalar olduğu görülmektedir. Örneğin, bireyler farklı yaşam dönemlerinde farklı motivasyonlara sahip olabilir ve bu zamana bağlı motivasyon farklılaşmalarının tüketimle ilgili karar verme süreçlerine yönelik etkileri gelecek çalışmalarda incelenebilir. Benzer şekilde farklı yaşam tarihi stratejilerine (hızlı veya yavaş yaşam stratejileri) sahip bireylerin satın alma motivasyonları farklılaşabilir. Güncel tüketici davranışının atasal kökenlerini tespit edebilmek ve dolayısıyla temel motivasyonların anlaşılması için büyük önem taşımaktadır (Griskevicius ve Kenrick, 2013).

Etik ve sürdürülebilir tüketici davranışlarıyla ilgili araştırmalar

Bir markanın çalışanlarıyla veya azınlık gruplarla olan ilişkilerini önemsemek veya hayvan deneyleri yapıp yapmadığını, gerçek deri veya kürk kullanıp kullanmadığını önemsemek gibi tüketici tutumları etik tüketici davranışları kapsamında değerlendirilmektedir (Freestone ve Goldrick, 2008). Bireysel tüketimde daha etik ve sürdürülebilir bir davranış örüntüsü oluşturmak hem politikacılar hem de pek çok alandan araştırmacılar için giderek önem kazanan bir konudur. Geiger ve arkadaşları (2018), sürdürülebilir tüketim davranışını incelemek için dört boyut içeren bir model önermiştir. Sürdürülebilirlik boyutunda (1), sürdürülebilir davranışın ekolojik boyutu kadar sosyo-ekonomik bir boyutu da olduğu vurgulanmıştır. Tüketim aşaması boyutunda (2), bir ürünün veya hizmetin elde edilmesinin yanı sıra kullanımı ve imha edilmesi de kapsamaktadır. Tüketim alanları boyutunda (3) gıda, barınma, kıyafet gibi farklı alanlar yer almaktadır. Etki boyutunda (4) ise davranışsal ölçümlerin hem ekolojik hem de sosyal açıdan en etkili davranışı tespit etmek üzere odaklanması gerekliliği vurgulanmıştır. Bu dört boyutlu model, her bir boyutun içerikleri tanımlanarak araştırmalarla yapılandırılması ve etkili davranışsal öğelerin sistematik olarak incelenip seçilebilmesi için bir rehber teşkil etmektedir.

Trudel (2018), sürdürülebilirlikle ilgili araştırmaları dört başlıkla kategorize etmiştir: sürdürülebilirliğe yönelik bilişsel bariyerler, benlik, sosyal etki ve sosyal normlar, ürün özellikleri ve sürdürülebilir davranış. Sürdürülebilirliğe yönelik bilişsel bariyerler, ekonomik teşvik ve yönlendirmeleri (örn. tüketicilerin seçim kartelalarının değişimlenmesi gibi) ve gelecek odaklılığı (örn. gelecekte nasıl hatırlanmak istediğine ilişkin bir yazı yazmak gibi) içermektedir. Benlik başlığı altında, kimlik sinyalleme (örn. ideal benlikle gerçek benlik arasındaki farkı vurgulamak gibi) ve benlik tanımlama (self-identification) (örn. çevreci bir kimlik inşa etmek gibi) yer almaktadır. Sosyal etki ve sosyal normlar başlığı altında, betimleyici

ve zorunlu normlar (örn. duyurularda gereklilik vurgulayan cümleler kullanmak gibi) ve sosyal kanıt (örn. mahallede güneş panelleri görmek gibi) konuları yer almaktadır. Ürün özellikleri ve sürdürülebilir davranış başlığı altında ise tüketicilerin ürünlerden beklentilerine yönelik farklılaşmaların (örn. bebek şampuanında sürdürülebilir seçenekleri, araba lastiğinde geleneksel seçenekleri tercih etmek gibi) etkileri yer almaktadır.

İnsanların harcama alışkanlıkları üzerinde çeşitli finansal öz-kontrol stratejilerinin etkililiğini inceleyen Peetz ve Davydenko (2021), üç çalışma gerçekleştirmiştir. İlk çalışmada “uzman stratejileri” (bilimsel olarak sınanmış stratejiler), “sıradan insan stratejileri” (uzman olmayan insanların kullandıkları belirttikleri stratejiler), “kişisel stratejiler” (katılımcıların kullandıkları stratejiler) ve kontrol koşulları altında katılımcıların günlük harcama alışkanlıkları 1 ay boyunca incelenmiştir. Uzman ve sıradan insan stratejileri koşulları kontrol koşulundan aylık harcama açısından farklılaşmazken, kişisel stratejilerin kontrol koşulundan farklılaştığı, aylık harcamalarının düştüğü görülmüştür. İkinci çalışmada ise, katılımcıların stratejileri hatırlama kolaylıkları, kendi ürettikleri stratejilerle daha aktif şekilde ilişkilendirilmiş olmaları gibi alternatif açıklamaları elimine etmek üzere verili stratejiler ve kişisel stratejiler koşullarında katılımcılara yaşamlarından örnekler yazdırılmıştır. Sonuçlarda ise, yine kişisel stratejilerin daha az harcamaya neden olduğu gözlenmiştir. Üçüncü çalışmada ise, hem verili hem de kişisel stratejiler için katılımcıların kişisel uyumları da göz önünde bulundurulmuş ve kişisel stratejilerin beklendiği şekilde daha fazla kişisel uyumlu değerlendirildiği görülmüştür. Araştırmacılar bu bulguları kişisel stratejilerin harcama miktarlarında daha etkili olmasının nedeninin bireysel uyumdan kaynaklandığı şeklinde tartışmıştır.

Benlik-değerinin-finansal-koşulluluğunun (financial contingency of self-worth) dürtüsel alışverişi yordayıcılığını inceleyen Park ve arkadaşları (2022) benlik-değerinin-finansal koşulluluğunun hem dürtüsel alışverişi hem de satın alma kararından kaynaklanan duygusal stresi olumlu yönde yordadığı gözlenmiştir. Ayrıca benlik-değerinin-finansal-koşulluluğu bireylerin daha fazla motivasyonel çelişki yaşamasına ve alışverişten kaynaklı olumlu duygulanımın da azalmasına neden olmaktadır.

Sürdürülebilirlikle ilgili kamusal otoriteler tarafından gerçekleştirilen düzenlemeler de oldukça önemlidir. Örneğin, Kaliforniya sakinlerine uygulanan elektrik faturası indirimi fırsatı (yaz döneminde bir önceki yaz dönemine göre daha az elektrik kullanan sakinlere indirim sağlamak gibi) gerçekten de bazı bölgelerde %4 civarında bir tasarrufla sonuçlanmıştır (Ito, 2015).

Özetle, sürdürülebilir tüketici davranışının altında yatan mekanizmaların anlaşılması ve yüksek etkililikle bu davranışların artırılabilmesi için özellikle son yirmi yılda yapılan araştırma sayısı giderek artmıştır. Gelecek çalışmalarda, insanların sürdürülebilir karar verme mekanizmalarının anlaşılması, ne tür müdahalelerin daha işlevsel olduğunun tespit edilebilmesi, düşük etkili sürdürülebilir davranışların (cam şişeleri geri dönüşüme atmak gibi)

yanı sıra yüksek etkili sürdürülebilir davranışlar (elektrik üretimi için güneş paneli kullanmak gibi) için de araştırmalar yürütülmesi önerilmektedir (Trudel, 2019).

Tartışma ve Öneriler

Bu çalışma tüketici davranışını sosyal psikoloji perspektifinden inceleyen araştırmaları derlemeyi ve bu alandaki henüz aydınlatılmamış noktaları işaret etmeyi amaçlamıştır. Benlikle ilgili kavramların tüketim davranışlarına olan etkilerini inceleyen literatürde henüz çelişkili bulgular ve aydınlatılmamış sorular mevcut olmakla birlikte özellikle son yıllarda bu alandaki çalışmaların hız ve yaygınlık kazandığı da görülmektedir. Sürdürülebilirlik için bireysel faktörlerin, çevresel faktörlerin belirlenmesi oldukça ivedi ve önemli olmakla birlikte, elbette, kamusal otoritelerin sürdürülebilirlikle ilgili hassasiyetlerinin de işlevselliği olduğu göze çarpmaktadır.

Kaynakça

- Achar, C., So, J., Agrawal, N., & Duhachek, A. (2016). What we feel and why we buy: the influence of emotions on consumer decision-making. *Current Opinion in Psychology*, 10, 166-170.
- Beck, J. T., Rahinel, R., & Bleier, A. (2020). Company worth keeping: Personal control and preferences for brand leaders. *Journal of Consumer Research*, 46(5), 871-886.
- Berger, J., & Fitzsimons, G. (2008). Dogs on the street, pumas on your feet: How cues in the environment influence product evaluation and choice. *Journal of marketing research*, 45(1), 1-14.
- Bi, N. C., & Zhang, R. (2023). "I will buy what my 'friend' recommends": the effects of parasocial relationships, influencer credibility and self-esteem on purchase intentions. *Journal of Research in Interactive Marketing*, 17(2), 157-175.
- Chan, C., Van Boven, L., Andrade, E. B., & Ariely, D. (2014). Moral violations reduce oral consumption. *Journal of Consumer Psychology*, 24(3), 381-386.
- Chang, C. (2010). Making unique choices or being like others: How priming self-concepts influences advertising effectiveness. *Psychology & Marketing*, 27(4), 399-415.
- Confer, J. C., Easton, J. A., Fleischman, D. S., Goetz, C. D., Lewis, D. M., Perilloux, C., & Buss, D. M. (2010). Evolutionary psychology: Controversies, questions, prospects, and limitations. *American Psychologist*, 65(2), 110-127.
- Dong, P., Huang, X., & Wyer Jr, R. S. (2013). The illusion of saving face: How people symbolically cope with embarrassment. *Psychological science*, 24(10), 2005-2012.
- Evers, C., Adriaanse, M., de Ridder, D. T., & de Witt Huberts, J. C. (2013). Good mood food. Positive emotion as a neglected trigger for food intake. *Appetite*, 68, 1-7.
- Faraji-Rad, A., Melumad, S., & Johar, G. V. (2017). Consumer desire for control as a barrier to new product adoption. *Journal of Consumer Psychology*, 27(3), 347-354.

- Faraji-Rad, A., & Pham, M. T. (2017). Uncertainty increases the reliance on affect in decisions. *Journal of Consumer Research*, 44(1), 1-21.
- Fransen, M. L., Fennis, B. M., Pruyn, A. T. H., & Das, E. (2008). Rest in peace? Brand-induced mortality salience and consumer behavior. *Journal of Business Research*, 61(10), 1053-1061.
- Freestone, O. M., & McGoldrick, P. J. (2008). Motivations of the ethical consumer. *Journal of business ethics*, 79, 445-467.
- Geiger, S. M., Fischer, D., & Schrader, U. (2018). Measuring what matters in sustainable consumption: An integrative framework for the selection of relevant behaviors. *Sustainable development*, 26(1), 18-33.
- Griskevicius, V., Goldstein, N. J., Mortensen, C. R., Cialdini, R. B., & Kenrick, D. T. (2006). Going along versus going alone: when fundamental motives facilitate strategic (non) conformity. *Journal of personality and social psychology*, 91(2), 281-294.
- Griskevicius, V., & Kenrick, D. T. (2013). Fundamental motives: How evolutionary needs influence consumer behavior. *Journal of Consumer Psychology*, 23(3), 372-386.
- Griskevicius, V., Tybur, J. M., Sundie, J. M., Cialdini, R. B., Miller, G. F., & Kenrick, D. T. (2007). Blatant benevolence and conspicuous consumption: when romantic motives elicit strategic costly signals. *Journal of personality and social psychology*, 93(1), 85-102.
- Janssens, K., Pandelaere, M., Van den Bergh, B., Millet, K., Lens, I., & Roe, K. (2011). Can buy me love: Mate attraction goals lead to perceptual readiness for status products. *Journal of Experimental Social Psychology*, 47(1), 254-258.
- Ito, K. (2015). Asymmetric incentives in subsidies: Evidence from a large-scale electricity rebate program. *American Economic Journal: Economic Policy*, 7(3), 209-237.
- Labroo, A. A., & Mukhopadhyay, A. (2009). Lay theories of emotion transience and the search for happiness: A fresh perspective on affect regulation. *Journal of Consumer Research*, 36(2), 242-254.
- Laran, J. (2020). Self-control: Information, priorities, and resources. *Consumer Psychology Review*, 3(1), 91-107.
- Levav, J., & McGraw, A. P. (2009). Emotional accounting: How feelings about money influence consumer choice. *Journal of Marketing Research*, 46(1), 66-80.
- Li, Y., Xu, Z., & Xu, F. (2018). Perceived control and purchase intention in online shopping: The mediating role of self-efficacy. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 46(1), 99-105.
- Min, B., & Schwarz, N. (2022). Novelty as opportunity and risk: a situated cognition analysis of psychological control and novelty seeking. *Journal of Consumer Psychology*, 32(3), 425-444.

- Mogilner, C., Aaker, J., & Kamvar, S. D. (2012). How happiness affects choice. *Journal of Consumer Research*, 39(2), 429-443.
- Othman, C., & Rahman, M. S. (2014). Investigation of the relationship of brand personality, subjective norm and perceived control on consumers' purchase intention of organic fast food. *Modern Applied Science*, 8(3), 92-106.
- Park, J. K., & John, D. R. (2011). More than meets the eye: The influence of implicit and explicit self-esteem on materialism. *Journal of consumer psychology*, 21(1), 73-87.
- Park, L., Ward, D. E., Naragon-Gainey, K., Fujita, K., & Koefer, N. (2022). I'm still spending: Financial contingency of self-worth predicts financial motivational conflict and compulsive buying. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 01461672221119356.
- Peetz, J., & Davydenko, M. (2021). Financial self-control strategy use: Generating personal strategies reduces spending more than learning expert strategies. *Journal of Experimental Social Psychology*, 97, 104189.
- Roberts, J. A., Manolis, C., & Pullig, C. (2014). Contingent self-esteem, self-presentational concerns, and compulsive buying. *Psychology & Marketing*, 31(2), 147-160.
- Snyder, M., & DeBono, K. G. (1985). Appeals to image and claims about quality: Understanding the psychology of advertising. *Journal of personality and Social Psychology*, 49(3), 586-597.
- Sundie, J. M., Kenrick, D. T., Griskevicius, V., Tybur, J. M., Vohs, K. D., & Beal, D. J. (2011). Peacocks, Porsches, and Thorstein Veblen: conspicuous consumption as a sexual signaling system. *Journal of personality and social psychology*, 100(4), 664-680.
- Tang, Y. E., & Tsang, A. S. (2020). Inspire me to purchase: Consumers' personal control and preference for underdog brand positioning. *Journal of Business Research*, 115, 101-109.
- Tong, L., Zheng, Y., & Zhao, P. (2013). Is money really the root of all evil? The impact of priming money on consumer choice. *Marketing Letters*, 24, 119-129.
- Trudel, R. (2019). Sustainable consumer behavior. *Consumer psychology review*, 2(1), 85-96.
- Wang, Y., & Griskevicius, V. (2014). Conspicuous consumption, relationships, and rivals: Women's luxury products as signals to other women. *Journal of consumer research*, 40(5), 834-854.
- Wilcox, K., Block, L. G., & Eisenstein, E. M. (2011). Leave home without it? The effects of credit card debt and available credit on spending. *Journal of Marketing Research*, 48(SPL), S78-S90.

**AHLAKİ İKİLEM DEĞERLENDİRMELERİNİN KALIPYARGI İÇERİĞİ MODELİ
YAKLAŞIMIYLA İZLENİM YÖNETİMİ STRATEJİSİ OLARAK
DEĞERLENDİRİLMESİ**

EVALUATION OF MORAL DILEMMA APPRAISALS AS AN IMPRESSION
MANAGEMENT STRATEGY WITH THE STEREOTYPE CONTENT MODEL
APPROACH

Nihan Selin Soylu-Konak

Ege University, Department of Psychology

ORCID ID: 0000-0002-2653-9237

ÖZET

Kalıpyargı İçeriği Modeli (Fiske ve ark., 1999; 2002) sosyal algının iki boyut üzerinden gerçekleştiğini öne sürer. Sevecenlik boyutu dürüstlük, sıcakkanlılık gibi kişilik özelliklerini içerirken, yetkinlik boyutu zekilik, beceriklilik gibi kişilik özelliklerini içerir. Hem diğerlerine ilişkin izlenim oluşturma süreci, hem de kendilerini diğerlerine sunma yani izlenim yönetimi süreci Kalıpyargı İçeriği Modeli ile yaygın olarak incelenmektedir. Ahlaki ikilem değerlendirmeleri ise bireylerin büyük bir zararı/felaketi önlemek için nispeten küçük bir zarar vermeyi kabul edip etmeme konusundaki kararlarını içerir. İkili İşlem Kuramı'na (Greene ve ark., 2001) göre bu ikilemler iki yaklaşım temelinde ele alınır: Deontolojik ahlak yaklaşımı, hiçbir koşulda zarar vermemeye dayanırken, faydacı (utilitarian) ahlak yaklaşımı ise sonucu optimize etmek için gerekirse zarar vermeye dayanır. Bireylerin ahlaki ikilem değerlendirmelerindeki kararları bir tür iletişim biçimi olarak ele alınabilir. Nitekim yapılan çalışmalar, bireylerin ahlaki ikilem değerlendirmelerine dayanarak kararı veren aktöre ilişkin izlenim oluşturabilmesinin yanı sıra, bu değerlendirmeleri bir tür izlenim yönetimi stratejisi olarak da kullanabildiklerini göstermektedir. Bireylerin sevecenliklerini vurgulamalarını gerektiren koşulda deontolojik ahlak yaklaşımını benimserken; yetkinliklerini vurgulamalarını gerektiren koşulda ise faydacı ahlak yaklaşımını benimsedikleri görülmüştür (Rom ve Conway, 2018). Bu çalışmada da ahlaki ikilem değerlendirmelerinin beklendiği yönde izlenim oluşturabilmek üzere stratejik şekilde kullanımına işaret eden bulguların Türkiye örneklemindeki replikasyonunu incelemek amaçlanmıştır. Bu amaçla Rom ve Conway'ın (2018) çalışmasından uyarlanan yöntem kapsamında iki deneysel koşuldaki birinde mantıksal çıkarım (yetkinlik) vurgulu yönerge verilirken, diğerinde duygusal yetkinlik (sevecenlik) vurgulu yönerge verilmiştir. Ardından katılımcılara literatürde yaygın olarak kullanılan on ahlaki ikilemi içeren batarya (Conway ve Gawronski, 2012) sunulmuştur. Çalışmanın örneklemini çevrimiçi duyurular aracılığıyla ulaşılan 180 yetişkin katılımcıdan oluşmaktadır. Elde edilen veride gerçekleştirilen çok değişkenli varyans analizinin (MANOVA) sonuçlarına göre yönerge koşulları, sunulan 10 ahlaki ikilemde de değerlendirmeler üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşmaya yol açmamıştır. Bulgular, ahlaki ikilem değerlendirmelerinin

izlenim yönetimi stratejisi olarak kullanılmasını inceleyen geçmiş araştırmaların bulguları ile karşılaştırılarak tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: ahlaki ikilem değerlendirmeleri, faydacı ahlak, deontolojik ahlak, izlenim yönetimi, yetkinlik, sevecenlik

ABSTRACT

The Stereotype Content Model (Fiske et al., 1999; 2002) suggests that social perception occurs along two dimensions. While the caring dimension includes personality traits such as honesty and warmth, the competence dimension includes personality traits such as intelligence and resourcefulness. Both the process of forming impressions about others and the process of presenting oneself to others, that is, impression management, are widely examined with the Stereotype Content Model. Moral dilemma appraisals involve individuals' decisions about whether to agree to inflict a relatively small harm to prevent a major harm/disaster. According to the Dual Process Theory (Greene et al., 2001), these dilemmas are handled on the basis of two approaches: while the deontological moral approach is based on not causing harm under any circumstances, the utilitarian moral approach is based on causing harm if necessary to optimize the outcome. Individuals' decisions in moral dilemma evaluations can be considered as a form of communication. As a matter of fact, studies show that individuals might not only form an impression of the actor making the decision based on their moral dilemma evaluations, but also use these evaluations as a kind of impression management strategy. While adopting the deontological moral approach in the condition that requires individuals to emphasize their warmth; it was observed that they adopted a utilitarian moral approach in the condition that required them to emphasize their competence (Rom & Conway, 2018). In this study, it was aimed to examine the replication of the findings in the Turkish sample, indicating the strategic use of moral dilemma evaluations to create an impression in the expected direction. For this purpose, within the scope of the method adapted from the study of Rom and Conway (2018), in one of the two experimental conditions, an instruction emphasizing logical inference (competence) was given, while in the other one, an instruction emphasizing emotional competence (warmth) was given. Then, the participants were presented with a battery containing ten moral dilemmas commonly used in the literature (Conway and Gawronski, 2012). The sample of the study consists of 180 adult participants reached through online announcements. According to the results of the multivariate analysis of variance (MANOVA) performed on the data obtained, the instruction conditions did not cause a statistically significant difference on the appraisals in the 10 moral dilemmas presented. The findings are discussed in comparison with the findings of past research examining the use of moral dilemma appraisals as an impression management strategy.

Keywords: moral dilemma appraisals, utilitarian morality, deontological morality, impression management, competence, warmth

Giriş

Sosyal algı, hem bireyler arası hem de gruplar arası düzeyde iki boyutla ele alınmaktadır. Bu boyutlar, sosyal psikoloji literatüründe yıllar boyunca farklı teoriler tarafından farklı şekillerde adlandırılmıştır. Örneğin, ilk sosyal algı çalışmalarından biri olarak ele alınan Asch'in (1946) çalışmasında sözde bir insana dair sunulan *sıcak* veya *soğuk* özelliklerin toplam izlenimlerin değerliğini etkilediği görülmüştür. İlerleyen yıllarda Bakan (1966) söz konusu iki boyutu *eylamlilik* (agency) ve *paylaşımllık* (communion) olarak adlandırırken, Rosenberg ve arkadaşları (1968) *sosyallık* ve *entelektüellik* şeklinde adlandırmıştır. Nihayet, Fiske ve arkadaşları (1999; 2002), sevecenlik ve yetkinlik kavramlarını kullanarak Kalıpyargı İçeriği Modeli'ni (Stereotype Content Model) ortaya atmıştır. Bu modele göre, sevecenlik boyutu iyilik, dürüstlük, güvenilirlik, sıcakkanlılık, hoşgörölülük gibi kişilik özelliklerini; yetkinlik boyutu ise muktedirlik, beceriklilik, zekilik, özgüvenlilik gibi kişilik özelliklerini içermektedir. Kalıpyargı İçeriği Modeli, yukarıda bahsedilen sosyal algının ikililiğine işaret eden teorilerin içeriğini kapsamakta ve aynı özellikleri nispeten basit ve anlaşılır bir yapıya oturtmaktadır. Bu model, pek çok kültürler arası çalışma ve gruplar arası ile bireyler arası düzeydeki görgöl bulgularla da desteklenmiştir (Cuddy, Fiske ve Glick, 2008).

Kalıpyargı İçeriği Modeli'ni izlenim yönetimi bağlamında inceleyen Jones ve Pittman (1982), insanların sevecen görünmek istediklerinde uzlaşmaya, iyilik yapmaya, diğerlerini konuşmak için cesaretlendirmeye daha eğilimli olduğunu; yetkin görünmek istediklerinde ise, başarılarını vurgulamaya, özgüven belirtmeye, diyalogu kontrol etmeye daha eğilimli olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, Kalıpyargı İçeriği Modeli'nin iki boyutu arasında bir telafi etkisi (compensation effect) de söz konusudur. İnsanlar izlenim yönetiminde sevecenliklerini vurgulamak istediklerinde yetkinliğe ilişkin kişilik özelliklerini daha düşük gösterirken; yetkinliklerini vurgulamak istediklerinde sevecenliğe ilişkin kişilik özelliklerini daha düşük göstermiştir (Holoien ve Fiske, 2013). Telafi etkisi Lindholm ve Yzerbyt (2018) tarafından da replike edilmiştir ve bireylerin spontane şekilde izlenim yönetimi stratejisi geliştirdiği durumlarda da telafi etkisinin gözlemlendiği görülmüştür.

Kalıpyargı İçeriği Modeli'nin Türkiye örnekleminde de beklendik yönde çalıştığı görülmüştür. Aktan ve arkadaşlarının (2019) gruplar arası düzeydeki sosyal-yapısal değerlendirmeleri ve kimliklenmeyi inceledikleri araştırmanın sonuçları, gözlenen duygusal tepki kümelenmelerinin Kalıpyargı İçeriği Modeli ile uyumlu bir örüntü gösterdiğini ortaya koymuştur.

Ahlaki yargılar, hem izlenim oluşumu hem de izlenim yönetimi süreçlerinde oldukça temel bir boyuttur. İnsanlar, diğerlerinin ahlaki ikilemlere ilişkin değerlendirmelerine, yargılarına ve kararlarına dayanarak izlenim oluşturur ve ilişki kurma veya kurmama kararının en önemli belirleyicilerinden biri bu izlenimlerdir (Wojciszke, Dowhyluk ve Jaworski, 1998). Ahlaki yargılar konusunda pek çok yaklaşım söz konusu olsa da psikoloji literatüründe en yaygın görülen yaklaşımlardan biri deontolojik ve faydacı (utalitarian) ahlak değerlendirmeleridir.

Deontolojik ahlak, hiçbir koşulda zarar vermeme ilkesine dayalıyken; faydacı ahlak sonucu optimize etme ilkesine dayalıdır ve gerekirse zarar vermeyi içerebilir (Foot, 1967; Greene ve ark., 2001). İkili işleme modeli (Greene ve ark., 2001), faydacı ve deontolojik ahlak yönünde verilen kararlarının altında yatan mekanizmaların farklı olduğunu öne sürmektedir: duygusal ve bilişsel değerlendirme süreçleri. Nöro-görüntüleme çalışmalarının sonuçlarına göre, faydacı ahlak yönünde verilen kararların, yani sonucu iyileştirmek adına zarar vermeyi göze alma kararının altında yatan mekanizma bilişsel değerlendirme süreci iken; deontolojik ahlak yönünde verilen kararların yani hiçbir koşulda zarar vermeme ilkesinin altında yatan mekanizma ise duygusal değerlendirme sürecidir (Greene ve ark., 2004). Deontolojik ve faydacı ahlak yaklaşımlarının ayrıştırılmasında ahlaki ikilem değerlendirmeleri oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır (Kahane, 2015).

Uhlmann, Zhu ve Tannenbaum (2013), faydacı ahlak yaklaşımını da içeren sonuç odaklı (consequentialist) kararlar veren insanların, deontolojik kararlar veren insanlara kıyasla daha pragmatik algılandığını ve Kalıpyargı İçeriği Modeli'nin sevecenlik boyutunun içeriklerinden biri olan empati özelliğinin (Cuddy, Glick ve Beninger, 2011) ise daha düşük algılandığını göstermiştir. Rom, Weiss ve Conway'ın (2017) araştırmasında ise, katılımcıların diğerlerinin ahlaki ikilemlerde verdikleri kararları temel alarak yetkinlik-sevecenlik boyutunda izlenim oluşturdıkları, bu izlenimleri kişilik değerlendirmelerinde kullandıkları ve işe alım kararına benzer bir davranışsal ölçümde de aynı örüntünün sürdüğü; yani, iş tanımında sevecenliğin ağır bastığı işlerde deontolojik ahlaka uygun karar veren bireyleri, iş tanımında yetkinliğin ağır bastığı işlerde ise faydacı ahlaka uygun karar veren bireyleri tercih ettikleri görülmüştür. Benzer şekilde Everett, Pizarro ve Crockett'in (2016) araştırmasında da deontolojik karar veren insanların, faydacı/sonuç odaklı karar veren insanlara göre sosyal etkileşim için daha olumlu algılandığı görülmüştür. Faydacı/sonuç odaklı karar veren insanların daha az güvenilir algılandığı ve sosyal partner olarak daha az değer atfedildiği görülmüştür. Ancak faydacı/sonuç odaklı karar veren insanların bu kararı zorlukla verdiği yönünde bir bilgi katılımcılara sunulduğunda, bu kişilere yönelik olumsuz tutumların azaldığı gözlenmiştir. Bu bulgulardan hareketle, kişilerin ahlaki ikilemlere ilişkin değerlendirmelerinin ve kararlarının sosyal etkileşim için uygun görülüp görülmemelerinde yani insanların diğerlerine ilişkin izlenim oluşturma süreçlerinde etkili olduğu açıktır.

Rom ve Conway (2018), izlenim yönetimi konusunda da ahlaki ikilem değerlendirmelerinin ve kararlarının stratejik olarak kullanılıp kullanılmadığını incelemiştir. Başka bir deyişle, bu araştırmanın temel sorusu, insanların yaptıkları ahlaki ikilem değerlendirmelerin, diğerleri üzerinde yaratacağı izlenimin farkında olup olmadıkları ve buna istinaden değerlendirmelerinin stratejik olarak farklılaşıp farklılaşmadığıdır. Yaptıkları bir dizi deneyin sonuçlarına göre; katılımcılar, verdikleri ahlaki ikilem kararlarının diğerleri tarafından yetkinlik ve sevecenlik boyutlarında nasıl algılanacağını farkındadır ve bu algı kendilerine ilişkin algılarından farklıdır. Yani, katılımcılar kendilerine ilişkin sevecenlik ve yetkinlik değerlendirmelerinden

bağımsız olarak; verdikleri ahlaki ikilem kararından hareketle diğerlerinin kendilerine ilişkin yetkinlik ve sevecenlik boyutlarında farklı değerlendirmeler yapacağını farkındadır ve farklılaşma literatürün de önerdiği gibi deontolojik kararların sevecenlik; faydacı kararların ise yetkinlik boyutlarını vurgulayacağı yönündedir. Başka bir deyişle, katılımcılar verdikleri ahlaki ikilem kararlarının sosyal meta-algısını gerçekleştirebilmektedir. Katılımcılar bu meta-algının doğal bir sonucu olarak ahlaki ikilem kararlarını da değişimlemekte; verilen görevin/iş tanımının gerektirdiği özelliklerin sevecen veya yetkinlik boyutlarından hangisini öne çıkarmayı talep ettiğine göre katılımcıların ahlaki ikilem kararlarında beklenen yönde farklılaşmalar gerçekleşmektedir. Özetle, ahlaki ikilem kararları insanların bir izlenim yönetimi stratejisi olarak kullandığı bir değişken olarak ele alınabilir.

Bu çalışmada da, deneysel manipülasyon aracılığıyla değişimlenen istendik izlenimi oluşturmak üzere, bireylerin ahlaki ikilem değerlendirmelerini bir izlenim yönetimi stratejisi olarak kullanma potansiyelini incelemek ve literatürde yaygın olarak kullanılan ahlaki ikilemlerden hangilerinde daha güçlü bir etki gözleneceğini ortaya koymak amaçlanmıştır.

Yöntem

Örneklem

Rom ve Conway'in (2018) 4. deneyinin etki büyüklüğü (.46) temel alınarak yapılan güç analizi 63 kişilik örneklem önermiştir. Ancak söz konusu araştırmada yer alan deneylerde 120-400 ranjında örneklem büyüklükleri olduğu görülmüştür. Bu nedenle bu çalışmada da etki büyüklüğü .15 düzeyinde tutularak hesaplanmış ve G*Power (Faul ve ark., 2007) .95 güç düzeyinde 172 kişilik örneklem önermiştir.

Katılımcılar çevrimiçi duyurular aracılığıyla araştırmaya davet edilmiştir. Araştırmaya 180 kişi (108 kadın) katılmıştır. Katılımcıların yaş aralıkları 18-65 arasındadır ($X = 26.27$, $SS = 8.95$).

Araçlar

İzlenim yönetimi manipülasyonu: İzlenim yönetimi görevindeki manipülasyonu gerçekleştirebilmek için Rom ve Conway'in (2018) (4. deney) yöntemi uyarlanmıştır. İzlenim yönetimindeki yetkinlik-sevecenlik vurgusunu farklılaştırmak için gruplar arası iki koşul ayarlanmıştır: yetkinlik manipülasyonu için mantıksal çıkarım (logical reasoning) vurgulu; sevecenlik manipülasyonu için ise duygusal yetkinlik (emotional competency) vurgulu bir yönerge sunulmuştur. "Bu çalışma farklı meslek gruplarındaki bireylerin *mantıksal çıkarım/duygusal yetkinlik* açısından nasıl farklılaştığını incelemeyi amaçlamaktadır. Lütfen size sunulacak durumları hayal ediniz ve uygun bulduğunuz seçeneği işaretleyiniz."

Ahlaki İkilem Senaryoları Bataryası: Rom ve Conway'in (2018) de kullandığı, Conway ve Gawronski (2013) tarafından geliştirilen 10 senaryoluk batarya kullanılmıştır. Bataryanın Türkçe çevirisi araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir, geri çevirisi mütercim tercüman tarafından gerçekleştirilmiş ve farklılaşan ifadeler üzerinde uzlaşılarak son haline

getirilmiştir. Katılımcılar ikilemleri okuduktan sonra zararın kabul edilebilirliğine ilişkin kararlarını 7'li Likert üzerinde (1: kesinlikle uygun değildir, 7: kesinlikle uygundur) değerlendirmiştir. Uygun bulmama deontolojik ahlak yaklaşımı yönünde değerlendirmeyi, uygun bulma ise faydacı ahlak yaklaşımı yönünde değerlendirmeyi temsil etmektedir.

İşlem

Katılımcılar çevrimiçi duyurular aracılığıyla araştırmaya davet edilmiş ve araştırma sorularını içeren bağlantı gönderilmiştir. Katılımcılar öncelikle bilgilendirilmiş onam formu okumuş ve onaylamıştır. Ardından deneysel manipülasyonu içeren yönerge ekranı ve sosyo-demografik form uygulanmıştır. Son olarak ahlaki ikilem bataryasındaki senaryoların her biri seçkisiz sırayla sunularak katılımcıların değerlendirmeleri alınmıştır.

Bulgular

İzlenim yönetimi manipülasyonu (yetkinlik ve sevecenlik manipülasyonları) bağımsız değişken, on ahlaki ikilem senaryosuna verilen yanıtlar bağımlı değişkenler olmak üzere çok değişkenli varyans analizi (MANOVA) gerçekleştirilmiştir. Analizin sonuçlarına göre izlenim yönetimi manipülasyonu hiçbir ahlaki ikilem değerlendirmesinde istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşmaya yol açmamıştır (en büyük $F = 2.33$, $p = .13$) (bkz. Tablo 1).

Tablo 1.

Yönerge koşullarının ahlaki ikilem değerlendirmelerine etkilerine ilişkin istatistiksel değerler

Senaryo No	Koşul	Ort	SS	F	p
S1	Sevecenlik	4.15	2.05	.12	.73
	Yetkinlik	4.03	2.23		
S2	Sevecenlik	4.18	1.55	1.01	.32
	Yetkinlik	4.43	1.48		
S3	Sevecenlik	1.34	.97	.004	.95
	Yetkinlik	1.33	.75		
S4	Sevecenlik	3.38	2.05	.18	.67
	Yetkinlik	3.53	2.06		
S5	Sevecenlik	1.71	1.18	2.33	.13
	Yetkinlik	2.07	1.6		
S6	Sevecenlik	6.15	1.13	.97	.33
	Yetkinlik	5.94	1.38		
S7	Sevecenlik	5.97	1.51	1.08	.3
	Yetkinlik	5.71	1.55		
S8	Sevecenlik	4.96	1.66	.002	.96
	Yetkinlik	4.97	1.56		
S9	Sevecenlik	3.66	1.96	1.69	.19
	Yetkinlik	4.11	2.22		
S10	Sevecenlik	4.04	1.88	.27	.61
	Yetkinlik	4.21	1.99		

Tartışma

Bu çalışma bireylerin ahlaki ikilem değerlendirmelerini bir tür izlenim yönetimi stratejisi olarak kullanıp kullanmadıklarını Türkiye örneğinde incelemeyi amaçlamıştır. Bu amaçla literatürde yaygın olarak kullanılan on adet ahlaki ikilemi içeren batarya kullanılmıştır. Ancak çalışmanın bulguları ahlaki ikilemlerin izlenim yönetimi stratejisi olarak kullanıldığı yönünde literatürde yer alan bulguların (Rom ve Conway, 2018) Türkiye örneğinde replike edilemediğini göstermiştir. Başka bir deyişle katılımcıların ahlaki ikilem değerlendirmelerini bir tür izlenim yönetimi stratejisi olarak kullanabileceği hipotezi doğrulanmamıştır.

Çalışmanın sonuçlarının literatürle uyumlu olmayan bulgular elde etmesinin olası nedenlerinden bir tanesi uygulanan manipülasyon yöntemi olabilir. Çalışmanın önemli sınırlılıklarından bir tanesi manipülasyon kontrolünün gerçekleştirilmemiş olmasıdır. Dolayısıyla bu çalışmada uygulanan manipülasyon yöntemi katılımcıların uygun bir izlenim yönetimi yapmak konusundaki motivasyonunu yeterince sağlamamış olabilir. Gelecek çalışmalarda farklı manipülasyon yöntemleri ile ahlaki ikilem değerlendirmelerinin izlenim yönetimi stratejisi olarak kullanılıp kullanılmadığının incelenmesi konunun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Aktan, T., Yalçındağ, B., Ünal, T., ve Süllü, M.E. (2019). Ulus Kalıpyargılarının İçerikleri: Sosyal Yapısal Değişkenler ve Kimliklenmenin Kalıpyargı İçerikleriyle İlişkisi. *Alternatif Politika*, 11(3), 623-650.
- Asch, S. E. (1946). Forming impressions of personality. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 41(3), 258-290.
- Bakan, D. (1966). *The duality of human existence*. Reading, PA: Addison-Wesley.
- Cuddy, A. J., Fiske, S. T. ve Glick, P. (2008). Warmth and competence as universal dimensions of social perception: The stereotype content model and the BIAS map. *Advances in experimental social psychology*, 40, 61-149.
- Cuddy, A. J., Glick, P. ve Beninger, A. (2011). The dynamics of warmth and competence judgments, and their outcomes in organizations. *Research in organizational behavior*, 31, 73-98.
- Everett, J. A., Pizarro, D. A. ve Crockett, M. J. (2016). Inference of trustworthiness from intuitive moral judgments. *Journal of Experimental Psychology: General*, 145(6), 772-787.
- Faul, F., Erdfelder, E., Lang, A.-G. ve Buchner, A. (2007). G*Power 3: A flexible statistical power analysis program for the social, behavioral, and biomedical sciences. *Behavior Research Methods*, 39, 175-191.

- Fiske, S. T., Xu, J., Cuddy, A. C. ve Glick, P. (1999). (Dis) respecting versus (dis) liking: Status and interdependence predict ambivalent stereotypes of competence and warmth. *Journal of social issues*, 55(3), 473-489.
- Fiske, S. T., Cuddy, A. J., Glick, P ve Xu, J. (2002). A model of (often mixed) stereotype content: competence and warmth respectively follow from perceived status and competition. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(6), 878-902.
- Foot, P. (1967). The problem of abortion and the doctrine of double effect. *Oxford Review*, 5, 5-15.
- Greene, J. D., Nystrom, L. E., Engell, A. D., Darley, J. M. ve Cohen, J. D. (2004). The neural bases of cognitive conflict and control in moral judgment. *Neuron*, 44(2), 389-400.
- Greene, J. D., Sommerville, R. B., Nystrom, L. E., Darley, J. M. ve Cohen, J. D. (2001). An fMRI investigation of emotional engagement in moral judgment. *Science*, 293(5537), 2105-2108.
- Holoien, D. S. ve Fiske, S. T. (2013). Downplaying positive impressions: Compensation between warmth and competence in impression management. *Journal of Experimental Social Psychology*, 49(1), 33-41.
- Jones, E. E. ve Pittman, T. S. (1982). Toward a general theory of strategic self-presentation. *Psychological perspectives on the self*, 1(1), 231-262.
- Lindholm, T. ve Yzerbyt, V. (2018). When being nice or being smart could bring you down: Compensatory dynamics in strategic self-presentation. *International Review of Social Psychology*, 31(1), 1-11.
- Rom, S. C. ve Conway, P. (2018). The strategic moral self: Self-presentation shapes moral dilemma judgments. *Journal of Experimental Social Psychology*, 74, 24-37.
- Rom, S. C., Weiss, A. ve Conway, P. (2017). Judging those who judge: Perceivers infer the roles of affect and cognition underpinning others' moral dilemma responses. *Journal of Experimental Social Psychology*, 69, 44-58.
- Rosenberg, S., Nelson, C. ve Vivekananthan, P. S. (1968). A multidimensional approach to the structure of personality impressions. *Journal of personality and social psychology*, 9(4), 283.
- Uhlmann, E. L., Zhu, L. L. ve Tannenbaum, D. (2013). When it takes a bad person to do the right thing. *Cognition*, 126(2), 326-334.
- Wojciszke, B., Dowhyluk, M., ve Jaworski, M. (1998). Moral competence-related traits: how do they differ? *Polish Psychological Bulletin*, 29, 283-294.

**24 OCAK 2020 ELÂZİĞ DEPREMİNİN FIRAT ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİ
ÜZERİNDE PSİKOSOYAL ETKİLERİ¹**
PSYCHOSOCIAL EFFECTS OF THE JANUARY 24, 2020 ELAZIG EARTHQUAKE ON
FIRAT UNIVERSITY STUDENTS

Aleyna AYDIN

Lisans Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı
*Undergraduate student, Fırat University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of
Social Work*

Berivan SİZER

Lisans Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı
*Undergraduate student, Fırat University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of
Social Work*

Tülay KOÇ

Lisans Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı
*Undergraduate student, Fırat University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of
Social Work*

Zülal Hüsna KAPLAN

Lisans Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı
*Undergraduate student, Fırat University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of
Social Work*

Semra ÖZKAN

Arş. Gör, Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı
R.A., Fırat University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Social Work

ORCID ID: 0000-0002-1749-3396

ÖZET

Türkiye en etkin deprem kuşaklarından biri olan Akdeniz-Alp-Himalaya Kuşağı üzerinde yer almaktadır ve ülkenin hemen her bölgesinde depremler meydana gelmektedir. Doğu Anadolu Fay Hattı üzerinde bulunan Elâzığ ilinde 24 Ocak 2020 tarihinde 6,8 büyüklüğünde bir deprem meydana gelmiş ve sonrasında can ve mal kayıpları yaşanmıştır. Toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan, etkilenen toplumun baş etme kapasitesinin yeterli olmadığı doğa, teknoloji ve insan kaynaklı yaşanan afetler tüm insanlar gibi gençleri de

¹ Bu araştırma TÜBİTAK Bilim İnsanı Destek Programları Başkanlığı (BİDEB) tarafından yürütülen, 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında desteklenmektedir.

olumsuz etkilemektedir. Buradan hareketle bu araştırmanın temel problemini 24 Ocak 2020 tarihli Elâzığ depremini yaşayan Fırat Üniversitesi öğrencisi gençlerin yaşadıkları depremde nasıl etkilendiklerinin keşfedilmesi oluşturmaktadır. Araştırma nitel yöntem kullanılarak fenomenolojik desende tasarlanmıştır. Araştırma verilerini toplamaya başlamadan önce Fırat Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan araştırmanın etik uygunluğuna ilişkin gerekli izinler alınmıştır. Amaçlı ve kartopu örneklem kullanılarak araştırmanın katılımcılarına ulaşılmış; yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla derinlemesine görüşmelere yaparak araştırmanın verileri toplanmış ve betimsel analizle çözümlenerek yorumlanmıştır. Araştırmaya göre 24 Ocak 2020 Elâzığ Depremini yaşayan öğrencilerde depreme ilişkin eğitim alınsa da eksik olduğu ve deprem anında bilinçli davranamadıkları keşfedilmiştir. Bunun yanı sıra öğrencilerde travma sonrası stres bozulduğuna işaret eden psikososyal etkilerle birlikte gelecek kaygısı yaşadıkları ve sosyal hayatlarında aksaklıklar yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Deprem, Sosyal Hizmet, Afetlerde Psiko-Sosyal Hizmetler

ABSTRACT

Turkey is located on one of the most active earthquake areas, the Mediterranean-Alpine-Himalayan Area, and earthquakes occur in almost every region of the country. On January 24, 2020, an earthquake measuring 6.8 magnitude struck in the province of Elazığ, located on the Eastern Anatolia Fault Line, resulting in loss of life and property damage. Natural, technological, and human-made disasters that cause physical, economic, and social losses for the entire community or specific segments, disrupt or halt normal life and human activities, and exceed the coping capacity of the affected community, affect young people negatively like all individuals. The main problem of this research is to explore how the young students of Firat University, who experienced the Elazığ earthquake on January 24, 2020, were affected by the earthquake. The research utilized a qualitative method with a phenomenological design. Before starting to collect research data, necessary permissions regarding the ethical compliance of the research were obtained from the Ethics Committee for Social and Human Sciences Research of Firat University. Purposeful and snowball sampling were used to reach the participants of the research; in-depth interviews were conducted through a semi-structured interview form, and the data of the research were collected, analyzed descriptively, and interpreted. Research has discovered that despite receiving education regarding earthquakes, students who experienced the Elazığ Earthquake on January 24, 2020, were deficient in their knowledge and couldn't behave knowledgeably during the earthquake. Additionally, it has been found that these students experience psychosocial effects, that signficator post-traumatic stress disorder symptoms and they also harbor anxiety about the future. Moreover, they face disruptions in their social lives.

Keywords: Earthquake, Social Work, Psychosocial Services in Disasters

POST-TRAUMATIC PERSONALITY GROWTH: BODY RESOURCES

Svitlana Hanaba

Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Professor of Pedagogics and social-economic disciplines
department, National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan

Khmelnyskyi, Khmelnyskyi, Ukraine

ORCID: 0000-0002-4373-7075

ABSTRACT

Introduction. Overcoming psychotraumatic events has an individual nature. The duration and intensity of this process is different for each person, as it depends on the strength of the impact of the traumatic event, features of the psyche, value and worldview orientations, etc. However, a number of resources for coping with traumatic events are common to most people. It is primarily about internal resources, relying on which a person self-restores and acquires the ability for post-traumatic growth.

Substantive provisions. Physical activity and physicality are an important resource for overcoming the consequences of a psychotraumatic event. Movement gives a person a sense of life at the level of the body. Running, swimming, cycling, fitness, yoga, etc., as well as favorite tastes and aromas, a bath, sauna, hot or cold shower, replenish a person's vital and energy resources. A person's ignoring of bodily impulses and symptoms makes a person vulnerable in his own body, continues to remind him of the past with a feeling of internal discomfort. The body can answer a number of questions about the depth of psychotrauma and the specifics of its impact on a specific person. Relevant in this process are not only physical sensations that are associated with negative emotions - anger, aggression or sadness, etc., but also sensations that indicate satisfaction and joy, relaxation. Subtle changes in the human body are important (breathing rhythm, feeling in the stomach, subtle gestures and changes in movements, etc.)

'Physical self-awareness is the first step to liberation from the "oppression of the past." If at the level of consciousness traumatic events are sometimes repressed, then in the body the consequences of mental upheavals and stress remain forever. Strong, unexpressed emotions get "stuck" in the body by bodily-emotional blocks and remain in the form of psychosomatic diseases and wandering pains. Before a person realizes that he is experiencing stress or psychological trauma, his body is already reacting to the traumatic event. Free breathing is blocked, some parts of the body spasm. A person's ability to reconnect with their body's needs means their ability to take care of themselves by directing their attention to maintaining their health, their nutrition, energy, planning their free time, and more.

Conclusions. Body-oriented therapy allows a person to gain peace, reduce anxiety, and feel harmony with the environment. For example, meditation methods relieve anxiety, reduce

neuropsychological stress, and enhance the process of "self-actualization." At the heart of these methods is the concentration of the mind, the rejection of everything extraneous that is not related to the object of concentration, the leveling of secondary internal experiences. Effective methods include physical activity that involves alternation of muscle tension and relaxation, self-training.

Keywords: Post-Traumatic Growth, Person, Internal Resources, Body, Physical Activity, Psychosomatics.

**GRAMMATICAL ERRORS IN L2 WRITING BY EFL SYRIAN
UNDERGRADUATES**

Mahran Al-Ghayeb
Al-Ma'ali University, Syria

Nayef Jomaa Jomaa
English Language Unit, Preparatory Studies Center, University of Technology and Applied Sciences-Salalah,
Sultanate of Oman

ABSTRACT

L2 writing is an important and challenging skill at the same time, particularly for L2 learners. Despite varied studies that have focused on mistakes in writing, limited studies have been conducted on university students in northern Syrian universities. Therefore, this study presents a linguistic analysis of grammatical errors in writing essays committed by 54 first and second-year female students at Al-Ma'ali University in Al-Bab City, in the northern region of Syria. A qualitative analysis was utilized and quantifying the data was adopted to make generalization of the findings in the study itself. The findings revealed that Misformation represented the highest number of errors, followed by Misordering, Addition, and Omission with 108, 34, 27, and 15 errors for each type in the first year, respectively. Similarly, Misformation errors included the highest number of errors in the second year, followed by Omission and Addition equally, and finally Misordering with 31, 7, 7, and 6 errors for each type, respectively. Further, incorrect use of gerunds, modals, subject-verb agreement, and word order in questions had the largest frequency of errors. The findings suggest that in teaching essay writing, teachers need to adopt and devise more appropriate techniques in both grammar and writing instructions, focusing on instructing complete sentence structure and tenses in order to minimize the possible errors made by learners in their writing.

Keywords: L2 writing, grammatical errors, error analysis, Syrian students.

INTRODUCTION

In an increasingly interconnected world, English has emerged as a global lingua franca, serving as a conduit for communication across borders, cultures, and disciplines. For many individuals, particularly those pursuing higher education, English proficiency has become an essential skill, opening doors to academic opportunities, international collaboration, and professional growth. Chomsky (1965) stated that grammar could be seen as a theory of a language, which means grammar is an indispensable part of language teaching in the view of foreign language teachers. If students are able to build a strong foundation of grammar from the beginning, it is easier for

them to develop their language skills in the future, especially writing skills. However, limited studies have examined this relationship among Syrian students in the northern region of Syria. Therefore, this current study aims explore grammatical errors by EFL Syrian female students.

LITERATURE REVIEW

Because of the importance of the grammatical errors in both language learning and teaching, several studies have focused on this linguistic aspect (Jomaa & Derşevi, 2022; Ababneh, 2017; Al-Shujairi & Tan, 2017; Khalil, 2020). In a recent study, Jomaa and Derşevi (2021) explored grammatical mistakes by Turkish students who are learning English in the English department and Arabic in the Arabic department. The findings showed that the five highest linguistic mistakes in English by male Turkish students were using concord, followed by making singular/plural nouns, prepositions, articles and tenses, whereas using the possessive forms, adjectives/adverbs, relative pronouns, syntax, and missing were the least five mistakes. Figure 1. shows the linguistic errors and their frequencies by male Turkish students when writing in English.

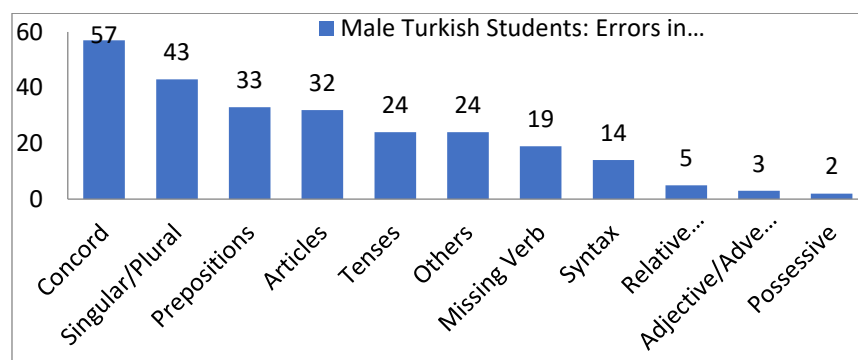

Figure 1. Linguistic errors in English by male Turkish students

On the other hand, Figure 2 shows the most common linguistic errors by female Turkish students when writing in English. The five highest errors included concord, articles (definite/indefinite), prepositions, singular/plural forms, and tenses. In contrast, using the relative pronouns, the possessive forms, syntax, adjective/adverbs, missing verbs, and modifiers formed the lowest numbers of frequencies.

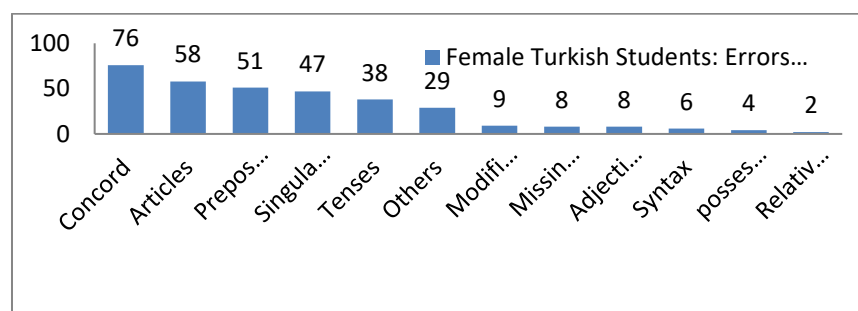

Figure 2. Linguistic errors in English by female Turkish students

Similar to the linguistic errors made by male Turkish students, the ‘concord’ errors represented the highest percentage by Female Turkish students. This finding could be attributed to the misunderstanding of ‘s’ plural used with nouns and the ‘s’ third person singular, whereby the students think that they have to add ‘s’ to the verb in the simple present tense when the subject is plural. Another reason for the high errors in the concord is students’ inability to identify the subject of the verbs; therefore, they consider the closest word to the verb as the subject of the clause/sentence. On the other hand, male and female Turkish students are different in making grammatical mistakes following the ‘concord’. For instance, errors associated with the singular/plural occupied the second rank by male Turkish students, whereas errors related to the use of the article (definite/indefinite) formed the second rank by the female Turkish students. This could explain the gender differences in making linguistic errors.

Figure 3 demonstrates the types of errors made by male and female Turkish students.

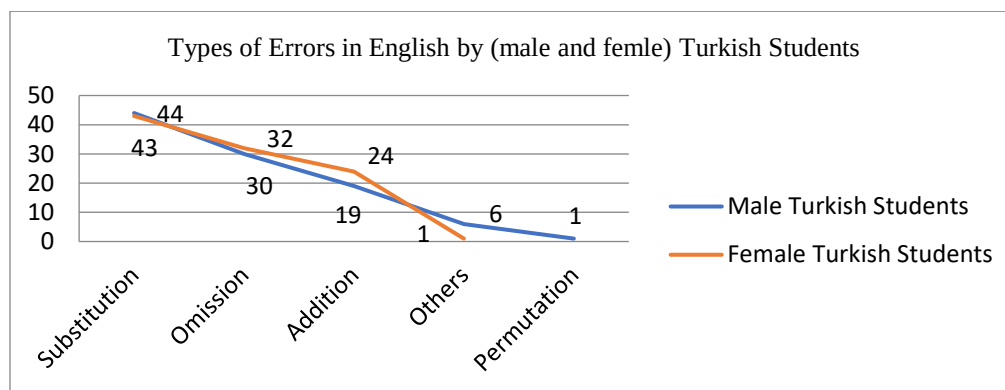

Figure 3. Types of errors in English by male and female Turkish students

More specifically, both male and female Turkish students had errors because of the substitutions, whereby the students tend to replace the correct form with another incorrect form. This type is followed by omission in which the Turkish students delete the prepositions for instance because of either the possible influence of their first language or their unfamiliarity with the grammar and rules in English. Addition was another type of errors, followed by others in which the Turkish students commit errors because of inventing new structures. However, male Turkish students are different from female Turkish students due to using permutation as another type of errors.

Based on the discussion of literature, article errors were the most frequent grammatical errors in Al-Shujairi and Tan (2017) and Khalil (2020), whereas tense errors were the most frequent grammatical errors as reported by Hamed (2018), Sabtan and Elsayed (2019), Alghazo and Alshraideh (2020), Ababneh (2017), and Atashian and Al-Bahri (2018). However, several studies have found that article and tense errors were the most frequent grammatical errors in English writing, according to Ababneh (2017), Alghazo and Alshraideh (2020), Hamed (2018), and Al-Shujairi and Tan (2017). On the contrary, Rana et al. (2019), and Sabtan and Elsayed

(2019) have revealed that article errors were the least frequent errors. Moreover, Khalil (2020), Al-Shujairi and Tan (2017), and Al Owaidh and Al Harbi (2019) found that adjective errors were the least frequent grammatical errors. Due to the contrasts in the findings of previous studies, a need arises to present further evidence on the issue of grammatical mistakes by EFL female Syrian undergraduates at one of the private Syrian universities by addressing the following research objectives:

- 1- To explore the linguistic errors committed by undergraduate female Syrian students in writing essays in English.
- 2- To identify the types of errors committed by undergraduate female Syrian students in writing essays in English and Arabic.

METHODOLOGY

A qualitative research design was adopting in exploring grammatical mistakes by EFL Syrian students. An electronic database was created to record the annotated errors systematically. This database includes information about the type of error, its location within the text, and other relevant details. Reliability and validity are crucial aspects of research, particularly when analyzing language data. To ensure the reliability and validity of the data collected for this study, regular quality check was conducted. During the data entry process into the electronic database, cross-checks were performed to verify that the annotated errors were accurately recorded, minimizing data entry errors. A purposeful sampling was followed in choosing 54 female Syrian students studying in the first year (19) and second year (35).

FINDINGS AND DISCUSSION

The findings of this research present a detailed analysis of the types of grammatical mistakes most commonly made by Syrian EFL students in their first and second year of English language instruction at Al-Ma'ali University according to Dulay, Burt, and Krashen (1982). The data were collected from written assignments and essays submitted by these students. The analysis revealed several types of grammatical mistakes, with some being more prevalent than others. The most common grammatical mistakes made by Syrian EFL students included:

A- Omission:

1. Sentence Fragments: Sentence fragments were a notable issue, making up 5.7% of the errors. Students occasionally produced incomplete sentences without a subject or predicate.
2. Article usage: it was notable that a few numbers of people made an omission mistake in using articles.

B- Addition:

1. Double Comparatives: Double comparatives occurred in 6.6% of the errors, whereby students incorrectly repeated comparative adjectives.

2. Double Negatives: Double negatives were a common issue, where students used two negative elements in a sentence, resulting in a positive meaning. This type of mistake accounted for 3.7% of all errors.
3. Article and Plural Errors: Article and plural errors were prevalent, comprising 3.7% of the errors. Students frequently struggled with using articles correctly (definite and indefinite), and they sometimes omitted or overused them. Pluralization errors, including incorrect noun endings, were also observed.

C- Misformation:

1. Subject-Verb Agreement Errors: This category accounted for the highest frequency of mistakes, with students often failing to match the subject and verb correctly in terms of number and tense.
2. Verb Tense Errors: Verb tense errors were also prominent, with students occasionally using incorrect tenses in their writing, especially when describing past events.
3. Negation Errors: Some students made mistakes in forming negative sentences, including the incorrect use of negation words.
4. Incorrect Use of Modal Verbs: Incorrect usage of modal verbs, such as "can," "could," "may," and "might," accounted for 11.1% of the errors.
5. Misuse of Conditional Sentences: Mistakes in forming conditional sentences were observed, comprising 5.3% of the errors. These errors included issues with conditional clause construction.
6. Incorrect Use of Gerunds and Infinitives: Errors related to gerunds and infinitives accounted for 14.8% of the errors.
7. Preposition Errors: Syrian EFL students frequently struggled with preposition usage, particularly in expressing relationships between words in sentences.

D- Misordering:

8. Word Order Errors: Errors in word order, especially with adverbs and modifiers, were observed in students' writing.
9. Misuse of Question Forms: Mistakes in forming questions were observed in 8.6% of the errors, including issues with question word placement and verb forms.

Table 1. presents types of mistakes made by EFL Syrian female undergraduates.

Table 1. Types of mistakes

Types	mistakes	1s Year	2 nd Year	Total	Percentage
Omission	Sentence Fragments	11	3	14	5.7%
	Article usage	14	4	18	7.4%

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

Addition	Double Comparatives	14	2	16	6.6%
	Double Negatives	6	3	9	3.7%
	Article and Plural Errors	7	2	9	3.7%
Misformation	Subject-Verb Agreement	18	4	22	9.0%
	Verb Tense	14	3	17	7.0%
	Incorrect Use of Modal Verbs	21	6	27	11.1%
	Misuse of Conditional Sentences	11	2	13	5.3%
	Incorrect Use of Gerunds and Infinitives	28	8	36	14.8%
	Preposition Errors	16	8	24	9.8%
Misordering	Word Order	15	3	18	7.4%
	Word Order in Question Forms	19	2	21	8.6%

The following examples show some grammatical mistakes that EFL Syrian first and second year students made:

1. Sentence Fragments: Mistake: "Because he was tired. Went to bed."
2. Article Usage: Mistake: "She bought a three books."
3. Double Comparatives: Mistake: "She is more taller than her sister."
4. Double Negatives: Mistake: "I don't know nothing about it."
5. Article and Plural Errors: Mistake: "I bought a three books."
6. Subject-Verb Agreement: Mistake: "The Pupils is studying Math."
7. Verb Tense: Mistake: "I have visited the library yesterday."
8. Incorrect Use of Modal Verbs: Mistake: "I must to study for the exam."
9. Misuse of Conditional Sentences: Mistake: "If I will have time, I will come."
10. Incorrect Use of Gerund and Infinitive: Mistake: "I enjoy to read that novel."
11. Preposition Errors: Mistake: "I am interested for learning English."

12. Word Order: Mistake: "He goes always to the gym."
13. Word Order in Question Forms: Mistake: "What he is doing?"

The findings revealed that Misformation represented the highest number of errors, followed by Misordering, Addition, and Omission with 108, 34, 27, and 15 errors for each type in the first year, respectively. Similarly, Misformation errors included the highest number of errors in the second year, followed by Omission and Addition equally, and finally Misordering with 31, 7, 7, and 6 errors for each type, respectively. Further, incorrect use of gerunds, modals, subject-verb agreement, and word order in questions had the largest frequency of errors.

CONCLUSIONS

This study presents valuable insights into the grammatical mistakes confronting first and second-year Syrian female students, underscoring the necessity for tailored instructional approaches and targeted support mechanisms. By addressing these challenges effectively, educators and curriculum developers can catalyze not only the linguistic development but also the academic achievements of EFL learners, thereby fostering a more inclusive and communicatively proficient learning environment. Looking ahead, continued collaboration among stakeholders and ongoing research endeavors will be pivotal in refining pedagogical practices and nurturing the language skills of EFL students in diverse educational contexts. The study focused on first and second year Syrian EFL students at Al – Ma’ali University, limiting the generalizability of the findings to this specific context. Expanding the study to include larger and more diverse samples could enhance its external validity. Besides, the primary data source consisted of written assignments and essays. While this provides insights into written proficiency, it does not capture spoken language errors or the full range of communicative contexts.

REFERENCES

- Ababneh, I. (2017). Analysis of Written English: The Case of Female University Students in Saudi Arabia. *International journal of social science studies*, 5, 1-5.
- Alghazo, K. M., & Alshraideh, M. K. (2020). Grammatical errors found in English writing: A study from Al-Hussein Bin Talal University. *International Education Studies*, 13(9), 1-9.
- Al-Shujairi, Y. B. J., & Tan, H. (2017). Grammar errors in the writing of Iraqi English language learners. *International Journal of Education and Literacy Studies*, 5(4), 122-130.
- Chomsky, N. (1965). *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Crews, F. (n.d.). *What Is an Essay? In Aldous Huxley: A Collection of Critical Essays*. University of California, Berkeley: University Press.

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

- Cunningsworth, A. (1987). *Evaluation and Selecting EFL Teaching Materials*. London: Heinemann Education Book.
- Dulay, H., Burt, M. & Krashen, S. (1982). *Language Two*. New York: Oxford University Press.
- Hamed, M. (2018). Common linguistic errors among non-English major Libyan students writing. *Arab World English Journal*, 9(3), 219-232.
- Jomaa, N. J., & Derşevi, S. (2022). Linguistic Errors Across Languages: A Case Study of Turkish Students. In *Global and Transformative Approaches Toward Linguistic Diversity* (pp. 22-48). IGI Global.
- Khalil, J. A. (2020). Syntactic analysis of grammatical mistakes in English writing among Iraqi EFL undergraduate students. *The Asian ESP Journal* 16(2.2), 298-362
- Norrish, J. (1987). *Language Learning and Their Errors*. London: Macmillan Publisher.
- Rana, S., Owaidh, L.A. & Harbi, N.A. (2019). Grammatical errors in English writing made by senior students of English department at Jubail University College-: Problem analysis, reasons and solutions. *International Journal of Arts and Commerce*, 8(5), 23-34. Retrieved from <https://ijac.org.uk/articles/8.5.3.23-34.pdf>
- Verderber, Rudolf F. (1999). *Speech for Effective Communication*. New York: Holt Rinehart and Winston.
- Zulfikar (2020). *Grammatical Errors in Indonesian-Acehnese EFL Learners' Descriptive Essays*. STAIN Mandailing Natal, Indonesia.

INCLUSIVE COMMUNICATION IN THE EU AND PC TERMINOLOGY

Imola Katalin NAGY

Sapientia Hungarian University of Transylvania, Faculty of Technical and Human Sciences, Department of
Applied Linguistics

ABSTRACT

The European Commission Guidelines for Inclusive Communication is a document launched by the commissioner for equality at the end of October 2021, with the purpose of fostering inclusive language use in the Commission's internal and external communication. The guidelines and recommendations it contained were so contested, that it was soon withdrawn. In this study we attempt to make an analysis of implicated meanings, issues of face, the Gricean maxims and some manipulation strategies that may be spotted behind the text, such as euphemizing, substitution of concepts, elimination of some lexical items from public discourse, unmotivated or misleading analogies and spreading specific connotations that trigger implicatures or presuppositions.

Keywords: PC language, inclusive communication, stereotype, prejudice, euphemisms

TEACHING TECHNICAL TRANSLATION TO TRANSLATOR TRAINEES

Gabriella Kovács

Dr. Sapientia Hungarian University of Transylvania

ABSTRACT

As a result of continuous developments in the field of engineering, there has been a significantly increasing demand for the translation of technical texts in the 21st century. Translations play an important role in spreading news, discoveries and knowledge in different engineering domains. A variety of skills is needed for translating technical texts. In our study, we assess the extent to which translation and interpretation students are able to translate technical texts from English into their mother tongue (Hungarian) and Romanian (the official language of the country). Our target group is a group of translator trainees at Sapientia Hungarian University of Transylvania. For curriculum development, we examine the extent to which knowledge in the domain of engineering affects the work of translators and what strategies can be used in translation in the absence of this expertise. We also examine our students' attitude related to translating technical texts and becoming a technical translator.

Keywords: technical texts; technical translation; translator training.

**ROLE OF DIGITAL MARKETS IN INCREASING THE JUNK FOOD UPTAKE AND
ITS EFFECTS ON HEALTH OF CHILDREN IN PUNJAB, PAKISTAN**

Ayesha Batool

Ph.D. Scholar, Department of Rural Sociology.

Farkhanda Anjum

Assist. Prof. Dr., Department of Rural Sociology, University of Agriculture, Faisalabad.

ABSTRACT

Marketing of junk food is linked to poor dietary habits in children. It has been found that marketing of unhygienic food is showing a very negative impact on children eating habits. According to international medical associations, advertising of unhealthy foods, snacks has an impact on children's eating patterns and it is causing high ratio of child obesity among children. Data were collected from their mothers in whom they respond that how the changing socio-economic and cultural values are affecting their child nutrition. A thorough questionnaire was created for this purpose and pre-tested on 25 respondents to boost the questionnaire's validity. Data were collected from two districts of province Punjab; Faisalabad and Multan's rural and urban areas respectively. For a quantitative study, samples of 600 eligible mothers were interviewed. For the qualitative study, in-depth interviews and focus group discussions were carried out with respondents (mothers). From the collected data it was observed and analyzed that about 53.4% respondents thought that media advertisements are highly influencing their food choices. 48.7% mothers thought that social media is influencing the food choices of their children. 38.5% mothers responded that use of junk food especially bakery items are affecting health of their children. More than 61.2 % mothers reported that media like internet, advertisements, magazines and social media are causing a major change in food choices of children. The investigations found that advertising for unhealthy foods and beverages increases children's dietary intake and preference for energy-dense, low-nutrition products during or shortly after exposure. From the conducted studies it can be suggested that additional studies are needed to determine the impact of unhealthy snack marketing on daily and weekly food intake and choices.

Keywords: Children Health, Food Choices, Media, Junk Food.

IS CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY A UNIVERSAL PHENOMENON?

Asif Iqbal

Associate Professor, Department of Management Sciences, Alhamd Islamic University, Islamabad 44000,
Pakistan

ABSTRACT

The main purpose of this study is to examine the concept of corporate social responsibility (CSR) within various industries (sectors) and draw a general CSR approach. Data was collected from 56 enterprises operating in different sectors within Pakistan. Almost identical tendencies were observed within sample companies. As expected, economic and legal dimensions were prioritized however ethical dimension was disclosed slightly within all enterprises. Gradually increase was observed in all the falling years of sample period (2015-2019). Theoretically, this study contributes to legitimacy, stakeholder and institutional theories and partially strengthens the CSR' pyramid postulations. Managerial implication is also suggested for the corporate efficiency and profitability.

Keywords: Corporate social responsibility; B2B; B2C; labor intensive; machine intensive; MNEs; SMEs.

Methodology

This study is mainly concerned to test the CSR level and understanding within different industry listed on Pakistan Stock Exchange (PSX). It examines the comprehensive linkage of sectorial CSR's concept in developing countries. All those enterprises were excluded which either not having the above-mentioned industry types and less involvement in exploiting natural resources (Matute, V. et al., 2011) or incomplete CSR/sustainability reports for sample period.

As this study is conducted to find the general trends and basic CSR's pattern within various sectors of enterprises. In this regard, CSR's dimensions (e.g., economic, legal, ethical and philanthropy) were classified by number of indicators (financial, customer/products, investors, environment, legal, government, human resource, philanthropy, community, health, education, sports and ethics) from previous studies to find out the comprehensive outlines and shape among the CSR dynamics and industry types. All reports were downloaded from concerned corporate websites and data was scrutinized carefully parallel to previous studies from literature by linking the overall CSR's dimensions with the help of mini-indicators. Mainly, four CSR's dimensions of Carroll's pyramid (1991) were borrowed which further comprised of 13 indicators; economic, philanthropic, legal, ethical, community, health, education, sports, investors, employee, customers, environment and government. Secondary data was gathered

through quantitative technique with the help of content analysis (CA), which took around 7 months (October 2020-April 2021). Neuman (2003, p. 219) explains CA as “a technique for gathering and analyzing the content of text. The content refers to words, meanings, pictures, symbols, ideas, themes, or any message that can be communicated.” CA is a graphical expression technique which portrays potential tendency and ideas from the given text (Henderson, 1991). This process is useful to extract the potential meaning and quantity the specific dimensions with the help of pre-defined indicators of an events, texts or visuals. If any information is published against the given indicator, then it was marked “Yes”, otherwise “No”. Milne and Adler (1999) stated that taking the sentence as a parameter (unit) for calculating the data is the most consistent method in many social and environmental studies. A CSR’s dimension gets the value of “1” if published/disclosed by the enterprise as per the sentence, “0” otherwise. This technique was applied by number of researchers (e.g., Eng and Mak, 2003; Haniffa and Cooke, 2002) in their CSR studies.

**HARNESSING TECHNOLOGY TO COUNTER KIDNAPPING AND PROMOTE
ECONOMIC GROWTH IN NIGERIA: LESSONS FROM COLOMBIA AND
MEXICO**

Abdulgaffar Muhammad

Department of Business Administration, Ahmadu Bello University

Sunday Jones ANIEFOR

Department of Accounting, Delta State University, Abraka

Francis, A. IKENGA

Department of Accounting, Delta State University, Abraka

Edirin JEROH

Department of Accounting, Delta State University, Abraka

ABSTRACT

This paper explores the issue of kidnapping in Nigeria and examines potential technological solutions drawing lessons from Colombia and Mexico's experiences. The paper provides an overview of the historical trajectory of kidnapping in Nigeria, highlighting its evolution from isolated events to an epidemic spanning the country. Kidnapping has become a major security concern with impacts on Nigeria's societal fabric and economic stability. Technological innovations implemented in Colombia and Mexico to combat kidnapping are analyzed, including advanced surveillance systems, mobile apps, geolocation tracking, and collaborative digital platforms. Key lessons applicable to Nigeria include integrating technology into comprehensive frameworks, strengthening law enforcement capabilities, and leveraging mobile communication technologies. Recommendations for Nigeria focus on enhancing law enforcement, implementing surveillance systems, encouraging citizen engagement via mobile apps, strengthening international cooperation, addressing socioeconomic factors, updating legal frameworks, and conducting public awareness campaigns. Adopting strategies and technologies from Colombia and Mexico can aid Nigeria in developing an effective approach against kidnapping that combines advanced systems with policies promoting security and economic stability.

Keywords: Kidnapping in Nigeria, Historical trajectory, Security concern, Impacts on society and economy, Technological innovations, Colombia, Mexico.

1. Introduction

Nigeria, nestled in the West African expanse, contends with formidable security quandaries that reverberate profoundly through its societal tapestry and economic edifice. A salient tribulation within this labyrinthine milieu is the insidious specter of kidnapping, a criminal malaise that markedly amplifies the intricacies of Nigeria's security calculus. To efficaciously grapple with this exigency, it becomes imperative to plumb the depths of the broader security milieu in Nigeria and duly discern the pivotal role economic stability assumes in abating the ubiquity of kidnapping.

Kidnapping in Nigeria, while not a nascent phenomenon, has metamorphosed into a variegated behemoth that besets the nation's security and economic landscape. A sagacious exploration of its historical trajectory proves indispensable for formulating remedies with discernment.

Pre-Colonial Whispers: Kidnapping, in its isolated manifestations, ostensibly tethered to tribal conflicts and the repugnant slave trade, remains obscured in the mists of antiquity due to the dearth of comprehensive data.

Post-Colonial Flickers: From the 1960s to the 1990s, kidnappings retained a sporadic cadence, targeting political dissidents for suppression, affluent individuals for pecuniary ransom, and progeny for coerced labor or domestic subjugation. This epoch, however, lacked the pervasive national disquiet that ensuing years would instigate.

The Niger Delta Militants: The denouement of the 20th century marked a watershed. Militant factions in the oil-rich Niger Delta, coveting an enlarged share of resources and development, weaponized kidnapping. Their focus on oil enterprises and expatriate personnel catapulted this transgression into national and global prominence. As underscored by Albert et al. (2020), "the adoption of kidnapping and hostage-taking gained ascendancy in Nigeria commencing from 1999" (p. 76).

Escalation and Diversification: Beyond the confines of the Niger Delta, the 21st century's initial decade witnessed an epidemic of kidnappings spanning the nation. Ayuba (2020) elucidates this metamorphosis, asserting that "kidnapping transcended the confines of the Niger Delta, evolving into a formidable national security predicament" (p. 83). Motivations transcended their initial political and resource-centric underpinnings, encompassing pure criminal predilections targeting individuals across diverse socioeconomic strata, terrorism orchestrated by entities like Boko Haram, and inter-communal strife in regions such as the North-West. The escalation in frequency, sophistication, and brutality of kidnappings sowed seeds of fear and instability, thereby etching them as an indelible hallmark of Nigerian insecurity.

The Present Reality: In contemporary times, kidnapping endures as an omnipresent menace cutting across all regions and demographic cohorts, necessitating a nuanced, multi-pronged

approach. Remedial measures must address the socio-economic antecedents of criminality, fortify law enforcement and judicial apparatus, and harness technology for prevention, detection, and response. Drawing insights from the experiences of nations like Colombia and Mexico, as propounded in "Securing Society, Sustaining Economy," proffers invaluable perspectives in this enduring struggle.

Understanding the historical trajectory of kidnapping in Nigeria transcends academic exercise; it furnishes us with a sagacious arsenal to contend with this intricate predicament judiciously, paving the path for a more secure and prosperous future.

The security tableau in Nigeria is imbued with insurgency, terrorism, communal strife, and organized criminality (Brookings Institution, 2020; Africa Center for Strategic Studies, 2023). These challenges underscore the exigency for substantive human security and accountability from military and law enforcement agencies.

Kidnapping, as the foremost security concern in Nigeria, not only exacts an immense toll on victims and their familial entourage but also exerts far-reaching ramifications on the nation's societal fabric and economic equilibrium. Kidnapping incidents engender an omnipresent milieu of trepidation, mistrust, and instability within communities.

It merits acknowledgment that redressing kidnapping through the prism of law enforcement measures alone may prove insufficient. Economic stability emerges as a linchpin in efficaciously combating this scourge. Economic equilibrium not only bequeaths opportunities for erudition, secure vocation, and entrepreneurial embarkation but also ameliorates overall living standards. It nurtures an empowered milieu wherein individuals possess legitimate conduits to fulfill aspirations sans recourse to illicit endeavors.

Moreover, economic stability begets social cohesion through the attenuation of disparities and the advocacy of inclusivity. This, in turn, fosters a sense of belonging within communities and fortifies trust amongst citizens. Such trust forms the bedrock for efficacious collaboration between communities and law enforcement agencies in the relentless combat against kidnapping.

In conclusion, Nigeria grapples with formidable security challenges, with kidnapping emerging as a preeminent issue that reverberates across individuals and the overarching stability of the nation. A holistic paradigm, melding effective law enforcement measures with endeavors to cultivate economic stability, becomes imperatively requisite. By addressing the root causes of kidnapping and nurturing economic opportunities for all Nigerians, a more secure society can be engendered wherein individuals flourish and contribute prodigiously to the nation's developmental tapestry. This exposition endeavors to unravel the intricate interplay between "Securing Society, Sustaining Economy," leveraging technological innovations from Colombia and Mexico to combat kidnapping and fortify economic stability in Nigeria.

2. Technological Innovations in Colombia

For decades, Colombia grappled with rampant kidnapping, leaving families shattered and communities terrorized. However, recent years have witnessed a crucial shift as the country embraces technological advancements to combat this heinous crime. This mini-write-up explores key innovations playing a pivotal role in deterring kidnappings, improving response times, and ultimately safeguarding lives.

A network of CCTV cameras equipped with advanced analytics deters potential abductions and aids in investigations by identifying suspicious activity and tracking individuals (Inter-American Development Bank, 2018). Biometric identification technologies like facial recognition assist in swift victim and suspect identification (Fundación Ideas para la Paz, 2022). Furthermore, big data analysis allows authorities to predict high-risk areas and individuals through past kidnapping patterns, enabling proactive measures (BBC News, 2018).

Dedicated emergency hotlines with efficient call routing ensure swift reporting of incidents. Mobile apps with panic buttons further enhance accessibility (El Tiempo, 2023). The Amber Alert system leverages media and digital platforms to rapidly disseminate information about missing children (Policía Nacional de Colombia, 2023). Social media monitoring by law enforcement helps gather intelligence and connect with the public for information sharing (Ministry of National Defense of Colombia, 2023).

GPS tracking devices on vehicles and high-risk individuals enable real-time monitoring and swift response in abduction cases (Journal of Information Technology & Politics, 2015). Drone technology assists in locating victims and apprehending perpetrators in remote areas (Security Informatics, 2019). Advancements in facial recognition on the move integrated with CCTV networks hold potential for identifying wanted individuals in real-time (International Journal of Technology, Knowledge and Society, 2022).

Balancing privacy concerns with security needs is crucial (Inter-American Development Bank, 2018). Bridging the digital divide to ensure equitable access to these solutions is paramount (The World Bank, 2020). Sustainable funding models and cost-effectiveness are essential for long-term implementation (Fundación Ideas para la Paz, 2022).

Despite these challenges, technology is revolutionizing Colombia's fight against kidnapping. By embracing these solutions responsibly and addressing potential drawbacks, the country can continue to create a safer future for its citizens.

Technological innovations in Colombia have played a significant role in combating kidnapping and improving security measures. These advancements have helped the country address crime more effectively and efficiently. One approach that has shown potential utility is the crime science approach, which offers a cost-effective and direct strategy to deal with crime (Stubbert et al., 2015).

3. Overview of Technological Innovations in Mexico

Mexico has implemented various technological advancements in its fight against kidnapping, resulting in significant impacts on enhancing security and economic stability. These innovations have played a crucial role in addressing the persistent issue of kidnappings and have contributed to creating a safer environment for Mexican citizens.

One key aspect of Mexico's approach to combating kidnapping is the utilization of mobile solutions. Research projects have focused on exploring innovative mobile technologies that empower citizens to counteract the kidnapping epidemic. These initiatives aim to provide individuals with tools and resources to enhance their personal safety and security (UK Research and Innovation [UKRI], n.d.). By leveraging mobile devices, such as smartphones, individuals can access real-time information, report suspicious activities, and seek assistance during potential kidnapping situations (University of Leeds - School of Law, n.d.).

Furthermore, Mexico has harnessed the potential of new technological resources to foster strategies of peer-to-peer security planning. Collaborative efforts among community members have been facilitated through digital platforms, enabling them to share information, coordinate responses, and strengthen victim support networks. This citizen-led innovation has proven effective in empowering communities and enhancing their resilience against kidnappings (Sharing Society Project, n.d.).

In addition to these grassroots initiatives, Mexico has also invested in advanced surveillance systems and intelligence gathering techniques. The government has deployed state-of-the-art technologies such as CCTV cameras, facial recognition software, and data analytics tools across public spaces. These measures enable law enforcement agencies to monitor criminal activities more effectively, identify potential threats promptly, and respond swiftly to kidnapping incidents.

The impact of these technological innovations on enhancing security cannot be understated. By leveraging mobile solutions and collaborative platforms, Mexico has empowered its citizens with greater awareness and responsiveness when it comes to preventing kidnappings or seeking help during critical situations. The integration of advanced surveillance systems has significantly improved law enforcement capabilities by providing them with valuable insights into criminal networks involved in kidnappings.

Moreover, these technological advancements have had positive implications for economic stability as well. As the risk of kidnappings decreases, both domestic and foreign investors gain confidence in Mexico's security environment. This increased confidence translates into greater investments, job creation, and economic growth. The stability brought about by effective anti-kidnapping measures contributes to a more favorable business climate and fosters sustainable economic development.

In conclusion, Mexico's utilization of technological innovations in its fight against kidnapping has had a profound impact on enhancing security and promoting economic stability. Mobile solutions, collaborative platforms, advanced surveillance systems, and intelligence gathering techniques have all played crucial roles in addressing the kidnapping epidemic. By empowering citizens and improving law enforcement capabilities, these innovations have contributed to creating a safer society while fostering an environment conducive to economic growth.

4. Lessons Learned from Colombia and Mexico

Colombia and Mexico have successfully implemented technological innovations in their fight against kidnapping, offering valuable insights that Nigeria can apply to enhance its security landscape. Examining the strategies employed in these countries provides lessons on both the potential benefits and challenges associated with implementing similar technological solutions.

A key lesson derived from Colombia and Mexico is the importance of comprehensive strategies that integrate technology with effective policies and practices. Recognizing that technological innovations alone are insufficient, both countries have embedded these advancements into broader frameworks involving community engagement, capacity building for law enforcement personnel, and international cooperation (UK Research and Innovation [UKRI], n.d., para. 1).

In terms of specific strategies, the use of advanced surveillance systems stands out as an approach applicable to Nigeria's context. Colombia and Mexico have invested in state-of-the-art technologies like CCTV cameras, facial recognition software, and data analytics tools to monitor public spaces (Sharing Society Project, n.d., para. 3). Implementing a similar surveillance infrastructure in Nigeria could significantly enhance security measures by swiftly identifying potential threats and tracking criminal activities related to kidnappings.

Another crucial lesson is the value of mobile communication technologies. Both countries have developed mobile applications empowering citizens to report suspicious activities or emergencies directly to law enforcement authorities (Sharing Society Project, n.d., para. 4). Exploring the development of similar mobile applications in Nigeria could facilitate real-time reporting, enabling swift responses from law enforcement agencies and intervention in potential kidnapping situations.

Geolocation technology has proven effective in tracking individuals at risk of abduction (Sharing Society Project, n.d., para. 5). Nigeria could consider adopting this approach by integrating GPS tracking devices into vehicles or personal belongings, allowing authorities to monitor movements and quickly locate individuals targeted for kidnapping.

However, implementing similar technological innovations in Nigeria comes with challenges. Ensuring adequate infrastructure support, including reliable internet connectivity and power supply across the country, is crucial (UKRI, n.d., para. 2). Nigeria would need to invest in the

necessary technological infrastructure to support the effective functioning of surveillance systems and mobile applications.

Additionally, addressing concerns related to data privacy and security is paramount. Robust protocols and safeguards must be established to protect citizens' personal information while ensuring that law enforcement agencies have access to the necessary data for crime prevention purposes.

In conclusion, Nigeria can glean valuable lessons from Colombia and Mexico's experiences in leveraging technological innovations against kidnapping. Identifying key strategies and approaches from these countries can aid in developing a comprehensive framework that integrates technology with effective policies and practices. While implementing advanced surveillance systems, mobile communication technologies, and geolocation tracking can significantly enhance security measures, it is crucial to address potential challenges such as infrastructure support and data privacy concerns when adopting similar technological solutions.

5. Recommendations for Nigeria's Future

In order to leverage technological innovations and effectively combat kidnapping while boosting economic stability in Nigeria, several proposed actions can be taken. These recommendations take into consideration the unique socio-political factors specific to Nigeria.

1. **Strengthening Law Enforcement:** Enhancing the capabilities of law enforcement agencies is crucial in combating kidnapping. This can be achieved by providing specialized training programs that focus on utilizing technology for intelligence gathering, investigation techniques, and crisis management. Additionally, investing in modern equipment and resources will enable law enforcement to respond swiftly and effectively to kidnapping incidents.

2. **Implementing Advanced Surveillance Systems:** Installing advanced surveillance systems, such as CCTV cameras and facial recognition software, in public spaces can significantly enhance security measures. These technologies aid in identifying potential threats and tracking criminal activities related to kidnappings. Furthermore, integrating these systems with a centralized database can facilitate real-time monitoring and analysis of data for proactive crime prevention.

3. **Developing Mobile Applications for Citizen Engagement:** Creating mobile applications that allow citizens to report suspicious activities or emergencies directly to law enforcement authorities can empower individuals in combating kidnappings. These applications should have user-friendly interfaces and provide secure channels for reporting incidents anonymously if desired. By encouraging citizen participation, law enforcement agencies can receive timely information that aids in preventing kidnappings or rescuing victims.

4. **Strengthening International Cooperation:** Collaboration with international partners who have experience in combating kidnapping can provide valuable insights and support for Nigeria's

efforts. Sharing best practices, intelligence sharing agreements, joint operations, and capacity-building initiatives are essential components of international cooperation that can enhance Nigeria's ability to address cross-border criminal activities.

5. Addressing Socio-Economic Factors: Kidnapping often thrives in environments where there is significant socio-economic inequality and lack of opportunities. To combat this issue holistically, it is important to address underlying socio-economic factors by implementing policies that promote inclusive growth, job creation, access to quality education, and poverty reduction. By improving socio-economic conditions, the motivation for engaging in criminal activities such as kidnapping can be reduced.

6. Strengthening Legal Frameworks: Reviewing and updating existing legislation related to kidnapping is crucial to ensure that it aligns with technological advancements and addresses emerging challenges effectively. This includes enacting laws that specifically target cybercrime, ransomware attacks, and other forms of technology-enabled kidnappings. Additionally, establishing stringent penalties for offenders will serve as a deterrent.

7. Public Awareness Campaigns: Conducting public awareness campaigns to educate citizens about the risks of kidnapping and the importance of reporting suspicious activities can help create a vigilant society. These campaigns should emphasize the role of technology in combating kidnappings and provide guidance on how individuals can contribute to enhancing security through responsible use of technology.

References

- Albert, I. O., Danjibo, N., & Albert, O. (2020). Back to the past: Evolution of kidnapping and hostage taking in the Niger Delta, Nigeria. *Beijing L. Rev.*, 11, 211.
- Ayuba, M. R. (2020). Trajectories, typology, and implications of kidnapping in Nigeria. *International Journal of Management, Social Sciences, Peace and Conflict Studies (IJMSSPCS)*, 3(2), 144-160.
- Brookings Institution. (2020). Insecurity in Northeast Nigeria and Beyond. Retrieved from <https://www.brookings.edu/events/insecurity-in-northeast-nigeria-and-beyond/>
- Fundación Ideas para la Paz. (2022). La lucha contra el secuestro en Colombia: Desafíos y perspectivas. Retrieved from <https://www.peaceinsight.org/en/organisations/fip/>
- Inter-American Development Bank. (2018). Technology and Safety in Latin America and the Caribbean: A Survey of Successful Experiences. Retrieved from <https://publications.iadb.org/en/cybersecurity-are-we-ready-latin-america-and-caribbean/>

- International Crisis Group. (n.d.). Nigeria: Containing Violence in Zamfara State - ICG Africa Watch Briefing N° 169 | 24 May 2021. Retrieved from <https://www.crisisgroup.org/africa/west-africa/nigeria>
- Maras, M. H., & Arsovska, J. (2023). Understanding the Intersection Between Technology and Kidnapping: A Typology of Virtual Kidnapping. *International Criminology*, 1-15.
- Ministry of National Defense of Colombia. (2023). Ministerio de Defensa Nacional de Colombia. Retrieved from <https://mindefensa.gov.co/>
- Policía Nacional de Colombia. (2023). Policía Nacional de Colombia. Retrieved from <https://www.policia.gov.co/>
- Sharing Society Project. (n.d.). Anti-Kidnapping Collaboration in Mexico: Harnessing New Technological Resources for Peer-to-Peer Security Planning. Retrieved from <https://sharingsocietyproject.org/anti-kidnapping-collaboration-mexico/>
- Stubbert, C. H., Pires, S. F., & Guerette, R. T. (2015). Crime science and crime epidemics in developing countries: a reflection on kidnapping for ransom in Colombia, South America. *Crime Science*, 4, 1-11.
- The World Bank. (2020). Crime and Violence in Latin America and the Caribbean: A Statistical Compendium. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/VC.IHR.PSRC.P5>
- UK Research and Innovation (UKRI). (n.d.). Mobile Solutions to the Mexican Kidnapping Epidemic: Beyond Elite Counter-Measures Towards Citizen-Led Innovation. Retrieved from <https://gtr.ukri.org/projects?ref=ES%2FP005918%2F1>
- University of Leeds - School of Law. (n.d.). Mobile Solutions to the Mexican Kidnapping Epidemic: Beyond Elite Counter-Measures Towards Citizen-Led Innovation. Retrieved from <https://essl.leeds.ac.uk/directories0/dir-record/research-projects/1062/mobile-solutions-to-the-mexican-kidnapping-epidemic-beyond-elite-counter-measures-towards-citizen-led-innovation>

A STUDY ON PROMOTING SOCIAL ENGAGEMENT OF STUDENTS ENHANCES ACADEMIC ACHIEVEMENTS IN THE 21ST CENTURY EDUCATIONAL SYSTEMS**Fr. Baiju Thomas**

Research Scholar, Ramakrishna Mission Vivekananda Educational and Research Institute, Faculty of Disability Management and Special Education, Vidyalaya Campus, SRKV Post, Coimbatore Tamil Nadu, India– 20

ABSTRACT

The modern study promotes the social engagement of students and enhances academic achievements in the 21st-century educational systems. As an outcome of significant changes that have transpired in recent decades, higher education institutions are presently faced with heightened competition for students. Thus, the number of programs designed to assist learners in attaining success in higher education has increased considerably. Their overall experience significantly influences the success and performance of students in higher education. However, a smooth and adequately assisted progression from secondary to higher learning is an essential determinant in maintaining students enrolled. It is essential to prioritize this transition to reduce student dropout rates. Since the fact that engagement entails interacting with and participating in social relationships is generally recognized, its relational features have received little study and still need to be explored. Student engagement is a diverse idea. It depends on the influence of many things, including the institution's setting and the student's learning experience. In recent years, the term engagement has experienced an unparalleled semantic evolution, departing entirely from its original historical connotation of social interaction. By employing communication strategies that demonstrate social accessibility, achieving desired outcomes that align with the well-being of the institution, the community, and social engagement is possible. Academic probes have thus far focused mainly on specific features that delineate a state of engagement. However, engagement is acknowledged to have collective repercussions when viewed through a social lens, as the construction of meaning regarding academic achievement in educational systems of the twenty-first century occurs in tandem with the social engagement of students. It is essential to adapt lessons based on the gender, age, and stage of emotional and cognitive development of the pupils. In underdeveloped nations, students' grades are significantly correlated with their involvement in extracurricular activities. Teachers must obtain extensive training in active learning when students are doing well academically in classrooms of the twenty-first century educational systems.

Keywords: Promotion, Social Engagement, Students, Enhancement, Academic Achievements, 21st Century, and Educational Systems

**EGZERSİZ VE SPOR PSİKOLOJİSİNDE SERTİFİKASYON SÜRECİ TÜRKİYE VE
DÜNYA ÖRNEKLERİ**

**CERTIFICATION PROCESS IN EXERCISE AND SPORTS PSYCHOLOGY EXAMPLES
IN TÜRKİYE AND THE WORLD**

Murat MUYAN

Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sporda Psikososyal Alanlar Programı
Gazi University, Institute of Health Sciences, Psychosocial Fields in Sports Program

ORCID ID: 0009-0009-5078-6391

Emre Ozan TİNGAZ

Doç. Dr., Gazi üniversitesi

ORCID ID: 0000-0002-7048-2055

ÖZET

Psikoloji; en genel tanımıyla insan ile insan davranışlarının bilimsel anlamda incelenmesi ve elde edilen bilginin uygulama alanına geçirilmesi olarak ifade edilebilir. Bu tanımlamadan da yola çıkarak egzersiz ve spor psikolojisi ise spor ve egzersiz bağlamlarında, insanların ve insan davranışlarının bilimsel anlamda incelenmesi ve edinilen bilginin uygulamaya aktarılması olarak ifade edilebilir. Psikoloji ve spor bilimlerinden güç alan egzersiz ve spor psikolojisi kavramı bir bilim olarak kabul görmüş ve saygınlık kazanmış bir disiplindir. İstatistikî verilere bakıldığında egzersiz ve spor psikolojisi alanında yapılan çalışma ve bu alanda çalışan bilim insanı sayısı her geçen yıl artmaktadır. Bir bilim olarak egzersiz ve spor psikolojisi 200 yıldan kısa bir sürede ivmelenmiş ve standartları konulmaya başlanmıştır.

Bu araştırma yürütülürken Türkiye’de ve Dünyada egzersiz ve spor psikolojinin bugünkü sertifikasyon durumunun ortaya konulması amacıyla egzersiz ve spor psikolojisinin Türkiye’de ve dünyada tarihsel gelişimlerine bakılmış, mevcut çalışmalar incelenmiş ve İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya ve Japonya’daki sertifikasyon süreçlerini ele almıştır. Araştırmada o elde edilen bulgulara göre Türkiye’deki egzersiz ve spor psikolojisi sertifikasyon süreçlerinin önde gelen yurtdışı örnekleriyle birçok yönden farklılaştığı tespit edilmiş ve mevcut duruma dair bazı öneriler sunulmuştur. Bu araştırma yürütülürken literatür taraması yoluna gidilmiştir. Taramada farkların en temeli olarak etmektedir günümüzde artık uzmanlaşmaya yönelik birçok lisansüstü eğitim verilmesine rağmen Türkiye’de spor psikoloğu unvanı alabilmenin kuralları ve etik standartları henüz belirlenmemiş olmasıdır. Amerika Birleşik Devletleri’nde Uygulamalı Spor Psikolojisi Derneği ve Amerikan Psikologlar Birliği bu standartlar üzerine çalışmaktadır. İngiltere’de ise İngiliz Psikoloji Derneği ve İngiliz Spor ve Egzersiz Bilimleri Derneği bu yapılanmayı yapmaktadır. Japonya’ da bu kurum Japon Spor Psikolojisi Derneği iken Avustralya’da ise Avustralya Psikoloji Akreditasyon Konseyi bu standartlar üzerine çalışır. Önde gelen ülke modelleri incelediğinde en az yüksek lisans

düzeyinde spor bilimleri ve psikoloji bütünleşik bir eğitim ve belirli bir düzeyde süpervizyon alma koşulları göze çarpmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Egzersiz ve Spor Psikolojisi, Spor Psikolojisi, Egzersiz ve Spor Psikoloğu, Spor Psikoloğu.

ABSTRACT

Psychology; in its most general definition, can be expressed as the scientific examination of human beings and their behaviors, and the application of acquired knowledge. Based on this definition, exercise and sports psychology can be defined as the scientific investigation of individuals and human behaviors in the context of exercise and sports, and the application of the knowledge acquired. The concept of exercise and sports psychology, powered by psychology and sports sciences, has been recognized as a science and gained respect as a discipline. When statistical data is examined, the number of studies conducted in the field of exercise and sports psychology and the researchers working in this field increase every year. As a science, exercise and sports psychology has gained momentum in less than 200 years, and standards have begun to be established.

In this research, with the aim of revealing the current certification status of exercise and sports psychology in Turkey and the world, the historical developments of exercise and sports psychology in Turkey and the world have been examined, current studies have been reviewed, and the certification processes in the United Kingdom, the United States, Australia, and Japan have been addressed. According to the findings obtained in the research, it has been determined that the certification processes of exercise and sports psychology in Turkey differ from leading international examples in many aspects, and some suggestions have been put forward for the current situation. While conducting this research, a literature review was conducted. The fundamental basis for these differences is that, despite the provision of many postgraduate education programs focusing on specialization, rules and ethical standards for obtaining the title of sports psychologist in Turkey have not yet been established. In the United States, the Applied Sport Psychology Association and the American Psychological Association work on these standards. In the United Kingdom, the British Psychological Society and the British Association of Sport and Exercise Sciences structure this organization. In Japan, this organization is the Japanese Sports Psychology Association, while in Australia, the Australian Psychology Accreditation Council works on these standards. When examining leading country models, it is noteworthy that at least a postgraduate education integrating sports sciences and psychology and a certain level of supervision are required.

Keywords: Exercise and Sports Psychology, Sports Psychology, Exercise and Sports Psychologist, Sports Psychologist.

OLUMLU VE OLUMSUZ ETKİLERİ İLE E-SPORUN DEĞERLENDİRİLMESİ
EVALUATION OF E-SPORTS WITH ITS POSITIVE AND NEGATIVE EFFECTS

Ayşegül ACAR

Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sporda Psikososyal Alanlar Programı
Gazi University, Institute of Health Sciences, Psychosocial Fields in Sports Program

ORCID ID: 0000-0002-0796-5572

Neslihan ARIKAN FİDAN

Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi
Assoc. Prof. Dr., Gazi University Sports Science Faculty

ORCID: 0000-0003-2579-7418

ÖZET

Bu bildirinin amacı, yarışa dayalı video oyunlarının genel adı olarak tanımlanan elektronik spor (e-spor) kavramını tüm yönleriyle değerlendirmektir. Oyun sektöründe yeni bir alan olarak karşımıza çıkan oyuncu kitlesiyle birlikte izleyici kitlesi de çoğalan, gençler arasında popülerliği her geçen gün artan e-spor sektörünün incelenmesi önem arz etmektedir. Bu amaçla e-spor ile ilgilenen kişilerde meydana gelen olumlu ve olumsuz etkileri inceleyen çalışmalar bir arada değerlendirilmiştir. Literatürde yer alan mevcut çalışmalara ulaşmak için Web of Science veri tabanında e-spor kavramı yazılarak çıkan makaleler incelenmiştir. Nicel ve nitel yöntemlerle gerçekleştirilen 15 adet çalışmaya ulaşılmış, çalışma sonuçları olumlu ve olumsuz etkiler göz önünde bulunularak değerlendirilmiştir. İncelenen araştırmalar e-sporun çocuklar ve gençler üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkilerinin bulunduğu sonucuna varmaktadır. Olumsuz etkiler arasında sosyal izolasyon, uyku bozukluğu, hareketsizlikten kaynaklanan obezite, akademik performansın düşmesi, yaşam doyumunun düşmesi, huzursuzluk, dikkat problemleri, sırt ağrıları, kalp damar hastalıkları yer alırken; olumlu etkiler arasında görsel-uzamsal, bilişsel kontrol, aynı anda görev ve bilgileri yürütme gibi bilişsel becerilerde olumlu gelişme yer almaktadır. Tüm bu sonuçlar bir arada değerlendirildiğinde ailelerin, politika yapımcıların, öğretmenlerin ve diğer gençlik çalışanlarının e-spora yaklaşımının nasıl olması gerektiğine, e-spora ilgisi olan gençlere uygun yönlendirmenin nasıl yapılacağına ve e-sporcuların yaşam kalitesini yükseltmeye yönelik önerilerin geliştirilmesi mümkün olacaktır. Bu nedenle mevcut çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: E-spor, dijital oyun.

ABSTRACT

This paper aims to evaluate all aspects of the concept of electronic sports (e-sports), defined as the general name of racing-based video games. It is important to examine the e-sports sector,

which is a new field in the gaming industry, whose audience is increasing along with the player base and whose popularity among young people is increasing day by day. For this reason, studies examining the positive and negative effects on people interested in e-sports were evaluated together. In order to access existing studies in the literature, articles written on the concept of e-sports in the Web of Science database were examined. 15 studies conducted with quantitative and qualitative methods were reached, and the study results were evaluated by grouping the positive and negative effects. According to the studies, e-sports has both positive and negative effects on children and youth. Negative effects include social isolation, sleep disturbance, obesity caused by inactivity, decrease in academic performance, decrease in life satisfaction, restlessness, attention problems, back pain, cardiovascular diseases; positive effects include positive development in cognitive skills such as visual-spatial, cognitive control, and simultaneous execution of tasks and information. When all these results are evaluated together, it will be possible to develop suggestions for how families, policy makers, teachers and other youth workers should approach e-sports, how to provide appropriate guidance to young people who are interested in e-sports, and to improve the quality of life of e-athletes. Therefore, it is thought that the current study will contribute to the literature.

Keywords: E-sports, digital game.

**BEDEN EĞİTİMİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ KAYNAŞTIRMA EĞİTİMİNE
YÖNELİK DUYGU, TUTUM VE KAYGILARI İLE ÖZYETERLİLİKLERİ
ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ**

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PHYSICAL EDUCATION
TEACHER' CANDIDATES' EMOTIONS, ATTITUDES AND CONCERNS AND THEIR
SELF-EFFICIENCY TOWARDS INCLUSIVE EDUCATION

Sefa Çağlar YURTYERİ

Amasya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı
Amasya University, Institute of Health Sciences, Department of Physical Education and Sports
ORCID ID: 0009-0003-3591-5753

Kurtuluş ÖZLÜ

Doç. Dr., Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı
Assoc. Prof. Dr., Amasya University, Faculty of Education, Department of Physical Education and Sports
ORCID ID: 0000-0003-1839-5437

ÖZET

Beden eğitimi öğretmen adaylarının kaynaştırma eğitimine yönelik duygu, tutum ve kaygıları ile kaynaştırma eğitimine yönelik öz-yeterlilikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılan bu araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini 2021-2022 eğitim öğretim yılında üniversitelerin beden eğitimi ve spor öğretmenlik programlarında öğrenimlerine devam eden beden eğitimi öğretmen adayları oluştururken örneklemini basit rastgele örneklem belirleme yöntemi ile belirlenen 172 (kadın=68, erkek=104) öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak ChrisForlin, ChrisEarle, Loreman ve UmeshSharma (2011) tarafından geliştirilen, Bayar, Özaşkın ve Bardak (2015) tarafından Türkçe 'ye uyarlaması yapılan Kaynaştırma Eğitimi ile İlgili Duygular, Tutumlar ve Kaygılar Ölçeği ile Teke ve Sözbilir (2021) tarafından geliştirilen Öğretmen Adaylarının Kaynaştırma Eğitimine Yönelik Öz Yeterlilikleri Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen verilerin normal dağılımdan gelmesi nedeni ile bağımsız gruplar T-testi, tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) ve Pearson korelasyon testleri kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre beden eğitimi öğretmen adaylarının cinsiyet ve yaşları kaynaştırma eğitimine yönelik duygu, tutum ve kaygılarında anlamlı farklılığa neden olurken, sınıf düzeyleri, özel eğitim ihtiyaç duyan bireylerle etkileşimleri, özel eğitime yönelik ders alma durumları, özel eğitime yönelik mevzuat-politika bilgileri ve özel eğitim dersi vermeye yönelik özgüven düzeyleri anlamlı farklılığa neden olmamaktadır. Beden eğitimi öğretmen adaylarının kaynaştırma eğitimine yönelik öz yeterliliklerinde ise cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, özel eğitim ihtiyaç duyan bireylerle etkileşimi, özel eğitime yönelik ders alma durumu, özel eğitime yönelik mevzuat-politika bilgi düzeyi değişkenleri anlamlı farklılığa neden

olmazken, özel eğitim dersi vermeye yönelik özgüven düzeyi değişkeni anlamlı farklılığa neden olmaktadır. Ayrıca beden eğitimi öğretmen adaylarının kaynaştırma eğitime yönelik duygu, tutum ve kaygıları ile kaynaştırma eğitime yönelik öz yeterlikleri arasında negatif yönlü ve düşük düzeyde bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara dayanarak beden eğitimi ve spor öğretmenliği lisans müfredat programlarında kaynaştırma eğitime yönelik dersler ve bu derslere yönelik alan uygulamalarının artırılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kaynaştırma Eğitimi, Duygu-Tutum-Kaygı, Özyeterlilik, Beden Eğitimi Öğretmen Adayı.

ABSTRACT

In this research, conducted to examine the relationship between physical education teacher candidates' emotions, attitudes, and anxieties towards inclusive education and their self-efficacy towards inclusive education, a quantitative research method of relational scanning model was utilized. The population of the study consisted of physical education teacher candidates continuing their education in universities' physical education and sports teaching programs during the 2021-2022 academic year, while the sample consisted of 172 (female=68, male=104) teacher candidates determined by simple random sampling method. As data collection instruments, the "Sentiments, Attitudes and Concerns About Inclusive Education Scale," developed by ChrisForlin, ChrisEarle, Loreman, and UmeshSharma (2011) and adapted into Turkish by Bayar, Özaşkın, and Bardak (2015), and the "Self-Efficacy of Teacher Training Students in Inclusive Education," developed by Teke and Sözbilir (2021), were used. Independent samples t-test, one-way ANOVA, and Pearson correlation tests were employed due to the normal distribution of the data obtained from the research. According to the research results, while gender and age of physical education teacher candidates caused significant differences in their sentiments attitudes and concerns towards inclusive education, their grade levels, interactions with individuals requiring special education, situations of receiving education related to special education, knowledge of legislation and policies related to special education, and confidence levels in teaching special education did not cause significant differences. Regarding the self-efficacy towards inclusive education of physical education teacher candidates, variables such as gender, age, grade level, interaction with individuals requiring special education, situation of receiving education related to special education, and level of knowledge of legislation and policies related to special education did not cause significant differences, while the variable of confidence level in teaching special education caused significant differences. Additionally, it was found that there was a negative and low-level relationship between physical education teacher candidates' sentiments attitudes and concerns towards inclusive education and their self-efficacy towards inclusive education. Based

on the results obtained from the research, it is recommended to increase the courses related to inclusive education in the undergraduate curriculum of physical education and sports teaching programs, as well as the field applications related to these courses.

Keywords: Inclusive Education, Sentiments Attitudes and Concerns, Self-Efficacy, Physical Education Teacher Candidate.

**TƏLƏBƏLƏRİN İDARƏETMƏ BACARIQLARININ İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİ
PROBLEMLƏRİ**

PROBLEMS OF DEVELOPING MANAGEMENT SKILLS OF STUDENTS

Müjkan MƏMMƏDZADƏ

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyası

ORCID ID: 0000-0001-5693-3748

Mujkan MEMMEDZADE

Ph.D, Azerbaijan State Academy of Physical Education and Sports, Baku, Azerbaijan.

XÜLASƏ

Təqdim olunan məqalə pedaqoji ali təhsildə təhsilalanların idarəetmə bacarıqlarının formalaşması sahəsində olan bəzi problemləri araşdırır. Məqalənin əsas məzmununu tədris prosesində idarəetmə təlimin təşkili prinsiplərinin vacib olduğunu iddia edir. Məqalənin əsas ideyası da təlim prosesində tələbələrin idarəetmə bacarıqlarının formalaşmasında bəzi vacib şərtləri də izah edir. Aparılan araşdırma pedaqoji təhsildə təhsil alan tələbələrin qarşılaşdığı problemlər və onların həll olunması yollarını təhlil edir və təhsildə idarəetmə bacarıqlarının universal xarakterini geniş şəkildə təsvir edir.

Məqalə eyni zamanda, son vaxtlarda tələbələrdə idarəetmə bacarıqlarının bir mədəniyyət kimi formalaşmasının gələcək karyera quruculuğunda rolu da vurğulayır. İnternetdə aparılan anket sorğuları üzrə reqressiya analizlərindən əldə edilən nəticələr göstərdi ki, əməkdaşlıq və qarşılıqlı əlaqəni əhatə edən tədris təcrübələri, həmçinin konstruktivist bir öyrənmə mühiti və integrativ pedaqogika xüsusiyyətləri, ümumi qərar vermə bacarıqları, müxtəlif yaradıcılıq formaları və problem həll etmə bacarıqları kimi idarəetmə bacarıqların öyrənilməsini proqnozlaşdırıldı. Tədqiqat məqaləsində idarəetmə bacarıqlarının inkişafında mühüm hesab edilən pedaqoji prosesin təşkilinin bəzi spesifik cəhətləri geniş izah edilmişdir.

Açar sözlər: Təlim Nəticələri, İdarəetmə, Təlimin Təşkili, Fiziki Mühit, Məlumat Boşluğu

ABSTRACT

The presented article examines some problems in the field of formation of management skills of students in pedagogical higher education. The main content of the article claims that management principles of training organization are important in the educational process. The main idea of the article also explains some important conditions in the formation of management skills of students in the training process. The study analyzes the problems faced by students studying in pedagogical education and their solutions, and broadly describes the universal nature of management skills in education.

At the same time, the article emphasizes the role of the recent formation of management skills in students as a culture in future career building. Results from regression analyzes of online questionnaires showed that teaching practices involving collaboration and interaction, as well as a constructivist learning environment and integrative pedagogy characteristics, predicted the learning of management skills such as general decision-making skills, various forms of creativity, and problem-solving skills. In the research article, some specific aspects of the organization of the pedagogical process, which are considered important in the development of management skills, are explained in detail.

Keywords: Learning Outcomes, Management, Training Organization, Physical Environment, Information Gap.

GİRİŞ

Pedaqoji təhsil sistemində tələbələrin idarəetmə bacarıqlarının onların gələcək karyerə quruculuğunda olan problemlərə cavab verməsi vacib bir tələbdir. Buna uyğun olaraq, təhsil sahəsində idarəetmə kadrlarının formalaşdırılması problemi gündən günə aktuallaşır.

Pedaqoji aləmdə xarici təsirlər üzrə dinamikanın artması, texnoloji irəliləyişlərin davamlı inkişafı, yeni pedaqoji yanaşmaların sonda mürəkkəb sosial-iqtisadi sistemlərə inteqrasiya etməsi yeni təhsil menecerlərinin armasını tələb edir. Qeyd etmək lazımdır ki, son vaxtlar “təhsil menecmenti” ixtisası daha çox populyar olmağa başlamış və bu ixtisas üzrə kifayət qədər peşəkar kadrların çatışmazlığı da aktuallıq kəsb edir.

N. Lindhard, N. Dhlamini, O.A. Mixalkova, K.S. Marçenko öz araşdırmalarında sübut edir ki, təhsil sistemlərində geniş miqyaslı inkişaf tələbləri dünya səviyyəsində artarkən, pedaqoji təhsil strukturları və təlimin təşkili prinsipləri müasir tələblərə qarşı davamlı olaraq cavab vermir və bu aktuallıq ya hətta nəzərə çarpacaq dərəcədə irəliləyir [9;11].

Bu baxımdan, tələbələrdə idarəetmə qabiliyyətlərini formalaşdırmağa istiqamətlənmiş tədris proqramının məzmunu, təlimin təşkili prinsiplərinin öyrənilməsi, təlimdə məlumat boşluğunun doldurulması, fiziki mühitin tam təmin olunması, qiymətləndirmə mexanizmlərinin tətbiqi pedaqoji təhsildə innovativ ideyaların və yeni metodların araşdırılması aktuallığını artırır. Qlobal dövrümüzün sosial və iqtisadi həqiqətləri ilə uğurla üzləşmək üçün lazım olan bilik və səriştələrin vacib bir hissəsi idarəetmə peşəsini qazanmaqdır .

Tədqiqatın elmi- nəzəri və praktiki yeniliyi pedaqoji təhsildə və tədrisdə müasir idarəetmə bacarıqlarının formalaşması sahəsində yeni nəzəri yanaşmaları öyrənmək və tələbələrin gələcək fəaliyyətində bu biliklərin dayanıqlığını təmin etməkdir;

Müasir təhsil sistemində pedaqoji kadrların idarəetmə vərdişlərini əmək bazarının tələblərinə uyğun araşdırılıb müəyyən etməkdir;

İdarəetmə bacarıqlarının nəzəri - metodoloji aspektlərin yeni məzmunu müəyyən edilmiş və onların tətbiqi qaydalarını öyrənməkdir.

ARAŞDIRMA

A.Abdullayev, H.Əhmədov, N.Əhmədovun pedaqoji mülahozələrində təhsildə idarəetmə bacarıqlarının formalaşması əsas yer tutur. Bu sahədə yeni pedaqoji fikirlər irəlilədikcə, bu sahədə ciddi, ayrılmaz problemlərlə üzləşən universal bir təsəvvür mövcud olmağa başladı [1;5;6]. Buna əlavə olaraq, pedaqoji təhsil sahəsində tələbələrin peşə inkişafı vəzifələri ilə yanaşı, yeni biliklərə yiyələnmək və praktikada istifadə qaydalarını öyrənmək üçün vacib problemi həll etmək zərurət yarandı.

M.X. Mescon, M. Albert, F. Khedouri "İdarəetmə" konsepsiyasının mövcud analizini öz təfərrüatları ilə izah edərək, təhsil menecmenti işinin əmək, zəka, başqalarının davranış motivlərindən istifadə edərək gələcəkdə müəyyən bir hədəfə çatmaq bacarığı kimi qeyd edirlər. Tələbələrdə idarəetmə səriştəsinin formalaşmasında idarəetmə nəzəriyyəsi və fənlərarası integrasiyanın kompleks bir nailiyyət kimi təhsilin yeni məzmununa və texnologiyasına daxil edilməsi bu hədəfin əsas məzmununa çevrildi [10. S.44-63].

O.A.Mixalkova, K.S.Marçenko, N.Dhlamini, M.Lethoko, J.S.Yoon, N.Lindhart, L.A. Vood və M.A. Oliver (2004) öz tədqiqatlarında tədris prosesində tələbələrin tərbiyə və idarəetmə vərdişlərinin kompleks formalaşmasını onların gələcək fəaliyyətində sistemli bir yanaşma kimi tövsiyə edirlər. Təlimdə səriştəyə əsaslanan sistemli fəaliyyətlər tələbələrin təhsil alma və idraki bacarıqlarının idarə olunmasına imkan yaradır [9;11;14].

Bu sahəni araşdıran rus pedaqog alimləri B.P. Zeleva İ.İ. Qolovoanova, N.İ.Sergeyeva (Зелева В.П., Голованова И.И., Сергеева Н.И.) tədrisdə tələbələr arasında idarəetmə səriştəsinin formalaşmasına maneə törədən bir sıra çatışmazlıqları təlimdə ənənəvi biliklərin paradiqmasına güvənmək, bu vərdişlərin formalaşmasına kömək edən xüsusi fənlərin və onlara ayrılmış saatların azlığı, formalaşma səviyyəsini təyin etmək üçün inkişaf etdirilməmiş diaqnostik metodların, qiymətləndirən meyarları və göstəricilər sisteminin olmaması kimi qeyd edirlər. Tələbələrdə özünüqiymətləndirmə mexanizminin onların özünüidarəetmə potensialının inkişafına xidmət etdiyini əsaslandırır və tələbələrdə özünüinkişafın reflektiv texnologiyalardan aktiv istifadə, idarəetmənin formalaşmasının sistem diaqnostikası kimi şərh edir [3;7;13].

Bununla yanaşı, təhsil işçilərinin pedaqoji hazırlığı üzrə aparılmış tədqiqatların təhlili göstərir ki, tələblərin idarəetmə bacarıqlarının səmərəliliyini təlimdə yeni forma və metodların tətbiqini tələb edir.

Son illərdə təlimdə idarəetmə mühiti xeyli dərəcədə dəyişdi, çünki cəmiyyətin sosial, iqtisadi, mədəni və texnoloji kontekst tanınmaz dərəcədə dəyişmişdir. Müxtəlif rabitə kanallarının artması təhsil müəssisələrində çevik və daha rəqabətli bir mühit yaratdı. Təhsili və təlimi idarəedənlərin səmərəli fəaliyyəti üçün lazım olan bacarıq və qabiliyyətlər köklü şəkildə

dəyişdi. Bu tədqiqatın məqsədi bu dəyişikliklərin mahiyyətini araşdırmaq, öyrənənlərin təlimin idarə olunmasında rolunu və təhsil proqramlarının təsirlərini qiymətləndirməkdir.

Q.B.Belova, V.P.Zeleeva qeyd edirlər ki, tədris proqramı təlim prosesinin idarə olunmasını bir yol xəritəsi kimi izah edirlər, tələbələrin müstəqil fəaliyyətini və özünüidarə bacarıqlarını bu problemlərin ayrılmaz bir hissəsi kimi qarşıya qoyurlar. Tədris proqramının məzmunca səriştə əsaslı xarakterdə olması təhsilalanların öz potensiallarına çatmalarına kömək edir, ənənəvi idarəetmə strukturların tamamilə yenidən düşünülməsinə və qurulmasına çağırır [2;7].

Bundan əlavə, tədqiqat mövzusu tələbələrdə idarəetmə mədəniyyətinin formalaşmasında tədris olunan fənlər üzrə təlim nəticələrinin müəyyən edilməsini, buna əsaslanan yeni tədris proqramının və elmi-metodik vəsaitlərin istifadəsinin pedaqoji kadrların hazırlığında faydasını və perspektivlərini də təşviq edir.

Səmərəli idarə olunan auditoriya, iştirak edən hər bir tələbə üçün həyəcan verici və dinamik bir öyrənmə təcrübəsi təmin edə bilər. Bu nəticənin əldə olunmasına əmin olmaq üçün qiymətləndirmə ən obyektiv ölçü mexanizmidir. Təlimdə tələbələrin idraki fəaliyyəti, tənqidi yanaşmalarını və özünüidarə, özünütəşkil bacarıqlarının qiymətləndirilməsi onların yaradıcı düşüncə tərzinin formalaşmasına istiqamətlənir. Bu məqsədlə idarəetmə bacarıqlarının hansı keyfiyyət qrupuna daxil olmasını müəyyən etmək olur.

Amerikalı tədqiqatçı alimlər tələbələrdə aşağıdakı idarəetmə bacarıqlarının keyfiyyət qrupunu müəyyənləşdirirlər:

- təlimdə rəsmi və təlimdən kənar qeyri-rəsmi əsasda ünsiyyət və səmərəli qarşılıqlı əlaqə qurma bacarığı;
- ünsiyyət zamanı uyğun liderlik keyfiyyətlərini göstərmək bacarığı;
- konfliktlərin həlli zamanı düzgün hərəkət etmək və problemi həll etmək bacarığı;
- lazımı məlumatları əldə etmək, emal etmək, müqayisə etmək və qiymətləndirmək,
- zəruri və bəzən anlaşılmayan vəziyyətlərdə qərar qəbul etmək bacarığı;
- vaxtdan səmərəli idarə etmək, verilən tapşırıqları öz yoldaşları arasında bölüşmək,
- öhdəlik və məsuliyyətlər götürmək, çevik təşkilati qərarlar qəbul etmək bacarığı;
- qərarların nəticələrini tənqidi qiymətləndirmək, baş vermiş uğunsuzluqları aradan götürmək və onlardan nəticə çıxarmaq bacarığı [4;12].

Pedagoji prosesdə öyrənənlərin idarəçilik vərdişlərinin inkişaf etdirilməsini araşdıran rus alimləri A.B. Korjuyev, B.A.Popkov, E.L. Ryazanova öz araşdırmalarında tələbələrdə özünütənzimləmə, özünüdərk, özünüidarə və və düşüncə tərzinin formalaşması üçün tədrisdə motivasiya, oriyentasiya və iradi keyfiyyətlərinin inkişafı üçün səmərəli kommunikativ tapşırıqların hazırlanmasının zəruri xarakterini təsvir edirlər [8.s.112-115].

- Bu çalışmaların tətbiqi tələbələrə nitqində qərarlı olmaq və fikir ardıcılığı yaratmaq, tənqidi yanaşmaq, problemin həllində çoxsahəli düşünməyi formalaşdırır.
- Kommunikativ çalışmalar eyni zamanda, tapırıqlar tələbələrin maraq və ehtiyaclarını əks etdirməli, onların yaş xüsusiyyətlərini və ünsiyyət vərdişlərini nəzərə almalıdır.

- Kommunikativ çalışmalar əvvəlki biliklərlə əlaqəli olmalı və yaradıcılığa qədər artan irəliləyişləri əks etdirməlidir;

- kommunikativ tapşırıqlar tələbənin ünsiyyət qabiliyyətlərini və məlumat ehtiyaclarını aktivləşdirməli və yeni şərtlərə keçməsinə asanlaşdırmağa kömək etməlidir.

Əlavə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, göstərilən kommunikativ çalışmalar üzrə universitet tələbələri özünü qiymətləndirmə, həmyaşıdların qiymətləndirməsi və rəy vermək kimi bir çox qiymətləndirmə formalarından istifadə edə bilirlər.

NƏTİCƏ

Qeyd olunanlardan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, tələbələrin təlimdə idarəetmə vərdişlərinin formalaşması və mədəniyyətinin qazanılması müasir təhsil sisteminin ən vacib gözləntilərindən biridir. Bildiyimiz kimi, müasir dövrdə qabaqcıl təhsilə malik tədrisin əsas keyfiyyəti və son nəticəsi pedaqoji kadrların formalaşdırılması strategiyasının düzgün müəyyən edilməsidir. Tələbələrdə idarəetmə mədəniyyətinin formalaşmasında yaranan problemlərin aradan qaldırılması sahəsində kifayət qədər strateji üsullar vardır. Təlimin ənənəvi şəkildə idarə olunması onun yeni idarəetmə strukturu tələblərinə cavab verməməsi ilə xarakterizə olunur, müasir tələblərə cavab verən bilən təlim prosesi və iştirakçılarının güclü menegerial vərdişlərə malik olmasını tələb edir. Təlimdə bu bacarıqların formalaşması kommunikativ təlim nəticələri, tədris proqramı, tələbəyönümlü fəaliyyətlərin təşkili və çalışmaların tətbiqi, tələbələrin müstəqil fəaliyyətini dəyərləndirən yeni mexanizmlərin tətbiqini zəruri edir.

ƏDƏBİYYAT

Abdullayev A., Təhsil sahəsində islahat Proqramının tələbləri baxımından Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunda kadrların ixtisasının artırılması, yenidən hazırlanması və təkmilləşdirilməsi işinin təşkili, Bakı, "Müəllim", 2004

Белова Г. Б. Педагогическая система обучения принятию управленческого решения в вузе [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.neuch.ru/referat/62491.html> (Дата обращения: 08. 01. 2012).

Голованова И.И. Практики интерактивного обучения: метод. Пособие / И.И. Голованова, Е.В. Асафова, Н.В. Телегина. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2014. – 288 с.

“Əmək bazarı və kadr hazırlığı problemləri”. Bakı, Xəzər universiteti 2002.

Əhmədov N. və b. «İdarəetmənin pedaqogikası və psixologiyası» Bakı, 2000

Əhmədov H., «Azərbaycan məktəbi və pedaqoji fikir tarixi». “Təhsil” nəşriyyatı. Bakı 2001.

Зелеева В.П. Преподаватель высшей школы как творческая личность в представлениях аспирантов КФУ / Андреевские чтения: современные концепции и технологии творческого саморазвития личности: сб статей участников Всерос. науч.-практ. конф. с межд. участием, 25 марта 2016 г. – Казань: Центр инновационных технологий, 2016. – С.120-124.

- Коржуев А. В., Попков В. А., Рязанова Е. Л. Рефлексия и критическое мышление в контексте задач высшего образования // Педагогика. -2002. - № 1. - С. 112-115.
- Lindhard, N. & Dhlamini, N. (1990). Lifeskills in the classroom. Cape Town: Maskew Miller Longman.
- Mashuri. Penelitian verifikatif. Yogyakarta: Penerbit Andi. 2009.
- Mescon, M.H., Albert, M., Khedouri, F. Management. New York: Harper and ROW, Publishers, 1981.
- Михалькова О.А., Марченко К.С. Формирование умений и навыков управленческой деятельности в процессе профессиональной подготовки студентов педагогических специальностей // Международный журнал экспериментального образования. – 2014. – № 5-1. – С. 70-73; URL: <http://www.expeducation.ru/ru/article/view?id=5629> (дата обращения: 01.01.2021).
- Nosyreva, I.G /Kadr hazırlığının müasir formaları və metodları // Personal inkişafı idarə edilməsi.– 2010
- Сергеева Н.И. Деловая игра как профессиональный модуль в подготовке товароведов непродовольственных товаров//Среднее профессиональное образование 2009, №
- Wood, L.A. & Olivier, M.A. A self-efficacy approach to holistic student development. South African Journal of Education, 2004 24(4), 289–294

**KOŞU TEMELLİ YAPILAN DAYANIKLILIK, KUVVET VE HOBİ AMAÇLI
EĞZERSİZLERİN BAZI PERFORMANS VE ANTROPOMETRİK ÖZELLİKLER
AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI**

COMPARISON OF RUNNING-BASED ENDURANCE, STRENGTH AND HOBBY
WORKOUTS IN TERMS OF SOME PERFORMANCE AND ANTHROPOMETRIC
CHARACTERISTICS

Ömer ZAMBAK

Dr., Gümüşhane Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi
Dr., Gümüşhane University, Faculty of Sports Science
ORCID ID: 0000-0001-7301-3935

Cüneyt ŞENSOY

Dr., Gazi Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi
Dr., Gazi University, Faculty of Sports Science
ORCID ID: 0000-0003-1864-6021

Şükrü DEMİRCİ

Ankara Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi
Ankara University, Faculty of Sports Science
ORCID ID: 0000-0001-8324-2184

Emine Zehra ÇOLAK

Gümüşhane Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi
Gümüşhane University, Faculty of Sports Science
ORCID ID: 0009-0003-5555-3972

Noyan PAMUKÇU

Ankara Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi
Ankara University, Faculty of Sports Science
ORCID ID: 0000-0001-6831-1081

Seyit NAKİT

Erciyes Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi
Erciyes University, Faculty of Sports Science
ORCID ID: 0009-0003-2605-4058

ÖZET

Spor biliminin geldiği noktada, branşa özel yapılan çalışmalardan çıkan sonuçların, her bir spor dalına özel olarak değerlendirilmesi, ve bu sonuçların ilgili spor dalında gereken performansın ve antropometrik özelliklerinin geliştirilmesinde kullanılması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Özellikle koşu temelli performansın ihtiyaç olduğu branşlardaki kuvvet, dayanıklılık ve hobi amaçlı uygulanan egzersizlerin yarattığı performans ve bazı antropometrik farklılıkları değerlendirmek, çalışmamızın temel amacıdır. Çalışmada üç grup oluşturulmuş, birinci grup kuvvet çalışması yaparken ikinci grup dayanıklılık çalışması yapmış, Üçüncü grup ise bu ikisinin karışımı tamamen hobi amaçlı egzersiz yapmıştır. Birinci gruba haftada üç kez kuvvet antrenmanı yaptırılmış, ikinci gruba haftada üç kez dayanıklılık antrenmanı yaptırılmıştır. Kontrol grubu ise rastgele seçilmiş günlerde ve saatlerde kuvvet ve dayanıklılık egzersizlerini karışık, haftada üç gün eş zamanlı olarak yaptırılmıştır. Egzersiz protokolü 12 hafta boyunca haftada üç gün devam etmiştir. Egzersiz öncesinde ve sonrasında 1RM (maksimum tek tekrar) çömelme, ekonomik Olarak 12 ve 14 km/sa hızda koşma (RE12 ve RE14), maksimum Oksijen tüketimi (VO 2 max) ve anaerobik eşik (AnT). vücut yağ yüzdesi (BFP),vücut kitlesi (BM), vücut kitle indeksi (BMI),karşı hareket Sıçraması (CMJ) , yağsız kütle (LM), ölçümleri yapılarak gruplar arasındaki farklılıklar değerlendirilmiştir. Egzersiz yapan üç grubunda vücut kütlelerinde ve Vücut kitle indekslerinde anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiş, fakat vücut yağ yüzdesinde hobi amaçlı grupta azalma görülmüştür. Kuvvet ve dayanıklılık eğersizinin birlikte uygulanması yapılan diğer egzersizlere göre daha fazla kalori yaktığı söylenebilir. 1RM squat ile hobi grubunda yapılan ölçümlerde anlamlı farklılık bulunmuştur. Sadece kuvvet grubunda, diğer iki gruba göre koşu ekonomisinin ölçüldüğü RE de elde edilen fark anlamlı bulunmazken. Max vo2 'de ise üç grup arasında anlamlı farklılıklar gözlemlenmiştir. Özel kuvvet ve dayanıklılık Antrenman uygulamasının, vücut kompozisyonunun olumlu yönde geliştirilmesinde ve seçilmiş spor performansı Parametrelerinin geliştirilmesinde etkili olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Dayanıklılık, Kuvvet, Performans

ABSTRACT

At the point where sports science has reached, it has become necessary to evaluate the results of branch-specific studies specifically for each sport branch, and to use these results to develop the required performance and anthropometric characteristics in the relevant sport branch. The main purpose of our study is to evaluate the performance and some anthropometric differences created by strength, endurance and hobby exercises, especially in branches where running-based performance is needed. Three groups were formed in the study; the first group did strength training, the second group did endurance training, and the third group did a mixture of these two, purely for hobby purposes. The first group had strength training three times a week, and the second group had endurance training three times a week. The control group performed mixed strength and endurance exercises simultaneously, three days a week, on randomly selected days and times. The exercise protocol continued three days a week for 12 weeks. Before and after exercise 1RM (single repetition maximum) squatting, running economically at 12 and 14 km/h (RE12 and RE14), maximum Oxygen consumption (VO 2 max) and

anaerobic threshold (AnT), body fat percentage (BFP), body mass (BM), body mass index (BMI), countermovement Jounce (CMJ), fat-free mass (LM) were measured and differences between groups were evaluated. No significant difference was observed in body masses and body mass indexes in the three exercise groups. However, there was a decrease in body fat percentage in the hobby group. It can be said that strength and endurance exercises combined burn more calories than other exercises. A significant difference was found in the measurements made in the 1RM squat and hobby group. Only in the strength group, the difference obtained in RE, where running economy is measured, was not found to be significant compared to the other two groups. Significant differences were observed between the three groups in Max vo2. It can be said that special strength and endurance training application is effective in positively improving body composition and improving selected sports performance parameters.

Keywords: Endurance, Strength, Performance.

BİR SINIF ÖĞRETMENİNİN MATEMATİK ÖĞRETİMİNE DAİR DÜŞÜNCELERİ
A CLASSROOM TEACHER'S THOUGHTS ON TEACHING MATHEMATICS**Ali ŞAHİN**

Dr., Kırkpınar Ortaokulu

*Dr., Kırkpınar Secondary School***ORCID ID:** 0000-0003-1389-670X**ÖZET**

Bu çalışmanın amacı bir sınıf öğretmenin matematik öğretiminde öğrenme ve öğretme süreçlerini etkileyen düşüncelerini ortaya koymaktır. Sınıf öğretmenin bu düşünceleri yani epistemolojik inançlarının matematik öğretimine ve sınıf ortamını nasıl etkilediği hakkında bilgi sahibi olmaktır. Bu çalışma için bilgilerin kolay, hızlı ve güvenilir bir biçimde elde edilebileceği düşünülen bir sınıf öğretmeni seçilmiştir. Katılımcı Türkiye'nin güneyinde bulunan bir büyük şehrin merkez ilçesine bağlı bir köy ilkokulunda görev yapmaktadır. Katılımcı 34 yaşında 8 yıllık tecrübesi olan bir erkek öğretmendir. Yapılacak çalışma için döngüsel sorgulama deseni uygulanmıştır. Bu çalışmanın sonucuna ulaşılması için hem görüşme hem de gözlem yapılmıştır. Görüşme için araştırmacı tarafından yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış sorular hazırlanmıştır. Yapılandırılmış sorular öğretmeni tanıma ve kendini rahat hissetmesi için hazırlanan sorulardan oluşurken yarı yapılandırılmış sorular ise sınıf öğretmenin matematik öğretimi hakkında epistemolojik inançları bulunmaya çalışılmıştır. Sınıf öğretmeniyle yapılan görüşme sonucunda elde edilen verilerin analizi için betimsel analiz yöntemi tercih edilmiştir. Betimsel analiz sonucunda araştırmacı tarafından üç alt temaya ayrılmıştır. Bunlar; öğretmen merkezli (geleneksel), geçiş (yenilikçi) ve öğrenci merkezli (yenilikçi) şeklindedir. Yapılan analiz sonucunda öğretmenin geçiş temasına daha yakın olduğu görülmüştür. Bu çalışmada gözlem, video kayıt alınarak gerçekleştirilmiştir. Video kayıt sayesinde tekrar ve tekrar izlemeler gerçekleştirilmiş öğretmenin görüşmede ifade ettikleriyle karşılaştırılmıştır. Gözlem sonucunda konuyu öğretmenin anlatması, soru-cevap, alıştırmalar yapma gibi geleneksel öğretime yakın öğretimler gerçekleştiği görülürken bunun yanında gündelik hayattan örneklerle derse başlanması, öğrencilerin aklında kalması için somut örneklerle yer vermesi, öğrencilere konuyu sorgulatması gibi etkinliklerden dolayı da yapılandırmacı öğretim yöntemine uygun öğretimi gerçekleştirdiği görülmüştür. Sonuç olarak hem görüş formunda alınan dönütler hem de gözlem sonucunda elde edilen veriler ışığında katılımcının geçiş (yenilikçi) temaya uygun düşüncelere sahip olduğu ve buna uygun öğrenme ortamını hazırladığı yapılan çalışma sonucunda görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Matematik, Matematik Öğretimi, Sınıf Öğretmeni, Epistemolojik İnançlar.

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal a classroom teacher's thoughts that affect the learning and teaching processes in mathematics teaching. It is to have information about how the classroom teacher's thoughts, that is, his epistemological beliefs, affect mathematics teaching and the classroom environment. For this study, a classroom teacher who was thought to be able to obtain information easily, quickly and reliably was selected. The participant works in a village primary school in the central district of a big city in the south of Turkey. The participant is a 34-year-old male teacher with 8 years of experience. A circular inquiry design was applied for the study. Both interviews and observations were conducted to reach the conclusion of this study. Structured and semi-structured questions were prepared by the researcher for the interview. While structured questions consist of questions prepared to get to know the teacher and make him/her feel comfortable, semi-structured questions tried to find out the epistemological beliefs of the classroom teacher about mathematics teaching. Descriptive analysis method was preferred to analyze the data obtained as a result of the interview with the classroom teacher. As a result of the descriptive analysis, it was divided into three sub-themes by the researcher. These; teacher-centered (traditional), transitional (innovative) and student-centered (innovative). As a result of the analysis, it was seen that the teacher was closer to the theme of transition. In the study observation was made by video recording. Thanks to video recording, repeated viewings were made and compared with what the teacher stated in the interview. As a result of the observation, it was seen that teaching was close to traditional teaching such as the teacher explaining the subject, question-answering, doing exercises, while it was also seen that teaching was carried out in accordance with the constructivist teaching method due to activities such as starting the lesson with examples from daily life, including concrete examples to keep students in mind, and making students question the subject. As a result, in the light of both the feedback received in the opinion form and the data obtained as a result of the observation, it was seen as a result of the study that the participant had thoughts suitable for the transition (innovative) theme and prepared the appropriate learning environment.

Keywords: Maths, Mathematics teaching, Classroom Teacher, Epistemological Beliefs.

**BÜTÜNSSEL BEYİN MODELİ UYGULANAN LİSANSÜSTÜ ÇALIŞMALARIN
BETİMSSEL ANALİZİ**
DESCRIPTIVE ANALYSIS OF GRADUATE STUDIES APPLIED WITH HOLISTIC
BRAIN MODEL

Ali ŞAHİN

Dr., Kırkpınar Ortaokulu

Dr., Kırkpınar Secondary School

ORCID ID: 0000-0003-1389-670X

ÖZET

Bu çalışmanın amacı alanyazıda bütünsel beyin modeli uygulanan lisansüstü çalışmalar hakkında betimsel analiz yardımıyla genel bir çerçevede bilgi sahibi olmaktır. Bu amaçla 2000-2024 yılları arasında yayınlanmış lisansüstü çalışmalar incelenmiştir. Araştırmanın evrenini YÖK Ulusal Tez Merkezinden yayınlanan 7 tane tez çalışması oluşturmaktadır. Bu araştırma kapsamında tezlerin; türlerini, yayınlandıkları üniversitelerini, enstitülerini, veri toplama araçlarını ve veri analiz yöntemlerine göre sınıflandırılması düşünülmüştür. Betimsel analiz yöntemi sayesinde araştırma için gerekli analizler gerçekleştirilmiş olup araştırmaya yönelik yorumlar yapılmıştır. Bu analiz sonucuna göre lisansüstü tezlerin türlerine göre 4 tane doktora tezi (%57,1) ve 3 tane de yüksek lisans tezi (%42,9) olduğu görülmüştür. Yayınlanan tezlerin neredeyse tamamı farklı üniversitelerde yapılan çalışmalar olduğu görülürken sadece 2 tanesi (%28,5) Gazi Üniversitesinde gerçekleştirilmiştir. Lisansüstü çalışmalara bakıldığında en fazla Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde yapılan araştırmalar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan çalışmalarda verilerin bulunması amacıyla başarı testi, anket, görüş formu, tutum ölçeği ve doküman inceleme yapıldığı görülürken bunların içinde en çok başarı testinin tercih edildiği görülmüştür. Verilerin analizlerine bakıldığında ise nicel verilerin analizinde ağırlıklı olarak bağımlı ve bağımsız örneklemeler için t-testi sonucuna bakıldığı görülürken nitel araştırmalarda ise ağırlıklı olarak betimsel analizin tercih edildiği görülmektedir. Sonuç olarak bütünsel beyin modeline uygun gerçekleştirilen öğretilere yönelik yapılan çalışmalara bakıldığında alanyazımızda çok az sayıda çalışmaların bulunduğu söylenebilir. Bu çalışma sayesinde bu modelle ilgili birçok yeni çalışmalar yapılabileceğinin görülmesinin yanında bütünsel beyin modeli ile ilgili yapılan lisansüstü çalışmaların bir arada sunulması amacıyla da önemli bir yer tutacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bütünsel Beyin Modeli, Lisansüstü Çalışmalar, Betimsel Analiz.

ABSTRACT

The aim of this study is to gain general information about postgraduate studies in which the holistic brain model is applied in the literature, with the help of descriptive analysis. For this purpose, postgraduate studies published between 2000 and 2024 were examined. The population of the research consists of 7 theses published by YÖK National Thesis Center. Within the scope of this research, theses; It is planned to classify the articles according to their types, universities and institutes where they are published, data collection tools and data analysis methods. Thanks to the descriptive analysis method, the necessary analyzes for the research were carried out and comments were made regarding the research. According to the results of this analysis, it was seen that there were 4 doctoral theses (57.1%) and 3 master's theses (42.9%) according to the types of postgraduate theses. While almost all of the published theses were studies conducted at different universities, only 2 of them (28.5%) were conducted at Gazi University. When we look at postgraduate studies, it is concluded that most of the studies are conducted at the Institute of Educational Sciences. While it was seen that achievement tests, surveys, opinion forms, attitude scales and document reviews were used in the studies to find data, it was seen that the achievement test was the most preferred among them. When analyzing the data, it is seen that in the analysis of quantitative data, t-test results for dependent and independent samples are mainly examined, while in qualitative research, descriptive analysis is mainly preferred. As a result, when we look at the studies on teaching carried out in accordance with the holistic brain model, it can be said that there are very few studies in our literature. Thanks to this study, it is thought that it will have an important place in presenting postgraduate studies on the holistic brain model together, as well as showing that many new studies can be done on this model.

Keywords: Holistic Brain Model, Postgraduate Studies, Descriptive Analysis.

**ERMENİLERİN ERİVAN BÖLGESİ ÜZERİNDEKİ TOPRAK TALEPLERİNİ
HAKLI ÇIKARMA GİRİŞİMLERİ (XIX YÜZYILIN SONU, XX YÜZYILIN BAŞI)**
ATTEMPTS OF ARMENIANS TO JUSTIFY THEIR TERRITORIAL CLAIMS TO THE
YEREVAN REGION (END OF THE XIX CENTURY, BEGINNING OF THE XX
CENTURY)

Zamin ALIYEV

Dr., Nahçıvan Devlet Üniversitesi, Tarih ve Filoloji Fakültesi, Azerbaycan Tarihi Bölümü
Dr., Nakhchivan State University, Faculty of History and Philology, Department of History of Azerbaijan
ORCID ID: 0000-0002-1789-3074

Kadir EKBEROV

Dr., Nahçıvan Devlet Üniversitesi, Tarih ve Filoloji Fakültesi, Azerbaycan Tarihi Bölümü
Dr., Nakhchivan State University, Faculty of History and Philology, Department of History of Azerbaijan
ORCID ID: 0009-0005-8693-9338

ÖZET

Ermeniler, Türkmençay Antlaşması'ndan sonra Ruslar tarafından Azerbaycan'a yerleştirildi. Daha sonraki dönemde Batı Azerbaycan topraklarına sahip çıkmaya başladılar. Ermeniler, Azerbaycan topraklarına sahip çıkmak için tarihi gerçekleri tahrif etmeye çalıştılar. Bu devletin oluşması için Çarlık Rusyası ve dönemin hegamon Batı ülkeleri ayrıca caba sarf etmekte idi. Güney Kafkasya'da kurulacak Ermeni devleti Rusya için ayrı bir önem taşıyordu. Ruslara göre bu bölgede kurulacak Ermeni devleti Çarlık Rusya'nın kontrolünde olmak zorunda idi. Ermeni devleti sadece Osmanlı Devleti'ni Azerbaycan'dan ayırmamalı, Osmanlı Devleti'nin diğer Türk devletlerine olan yolunu da kapatmalıdır. Ayrıca İngiltere, bu bölgede kurulacak hristiyan bir ülkeye de büyük ilgi göstermekte idi. 19. ve 20. yüzyılın başlarında, özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında, bu konunun uluslararası dünyada tartışılmaya başlamasından sonra emperyalist devletlerin desteğiyle Batı Azerbaycan Ermeniler tarafından işgal edildi. Rusya'nın Nahçıvan ve Erivan hanlıklarını işgal etmesi, Ermenilerin buralardaki toprak taleplerini gerçekleştirme umutlarını artırdı. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde sosyo-politik durum, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetini bu şehri Ermenilere taviz vermeye zorladı. İlk başlarda 9 bin km² arazide kurulan Ermeni devleti zamanla işgalci politikalar yürüterek bir sıra Azerbaycan topraklarını işgal etmiş ve günümüz Ermenistanın şuanki toprak yüz ölçümü 29.743 km² dir. Araştırma sonuçlarına göre, bugünkü Ermenistan devleti Batı Azerbaycan topraklarından oluşmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çarlık Rusyası, Ermenistan, Erivan, işgal

ABSTRACT

Armenians were settled in Azerbaijan by the Russians after the Turkmenchay Treaty. In the later period, they started to claim the lands of West Azerbaijan. Armenians tried to distort historical facts in order to claim Azerbaijani lands. Tsarist Russia and the hegemonic Western countries of the period made additional efforts for the formation of this state. The Armenian state to be established in the South Caucasus was of particular importance for Russia. According to the Russians, the Armenian state to be established in this region had to be under the control of Tsarist Russia. The Armenian state should not only separate the Ottoman Empire from Azerbaijan, but also block the Ottoman Empire's path to other Turkish states. In addition, England was showing great interest in a Christian country to be established in this region. In the 19th and early 20th centuries, especially during the First World War, after this issue began to be discussed in the international world, Western Azerbaijan was occupied by the Armenians with the support of the imperialist states. Russia's occupation of the Nakhchivan and Yerevan khanates increased the Armenians' hopes of realizing their territorial demands there. The socio-political situation in the first quarter of the 20th century forced the Azerbaijan Democratic Republic to make concessions to the Armenians in this city. The Armenian state, which was initially established on a land of 9 thousand km², carried out invasive policies over time and occupied a number of Azerbaijani lands, and the current land surface area of today's Armenia is 29,743 km². According to the results of the research, today's Armenia was formed from the lands of West Azerbaijan.

Keywords: Tsarist Russia, Armenia, Yerevan, occupation

Giriş

Eski devletçilik geleneklerine sahip olan Azerbaycanda, 18. yüzyılın ilk yarısında hanlık dönemi başladı. Bu hanlıklar bugünkü Azerbaycan Cumhuriyeti'ni, Güney Azerbaycan'ı (bugünkü İran İslam Cumhuriyeti'nin kuzeyi), şimdiki Ermenistan olarak adlandırılan tarihi Batı Azerbaycan'ı, Dağıstan'ın güneyini ve Gürcistan'ın güneydoğu bölgelerini kapsıyordu.

Safeviler döneminde bile merkezi hükümdarlık otoritesi ile vasallar arasındaki ilişkiler zayıflamaya başladı. Azerbaycan'ın kademeli olarak ayrılması ve tarihi topraklarında devletin yeniden kurulması, ülkenin beylarbey geleneklerinin ve mirasının oluşmasına yol açtı (Mamedova, 6). Beylarbeylik müessesesinin idarî ve iktisadi öneminin güçlenmesi ve beylarbeylerin gücünün artmasıyla birlikte, şah iktidarının siyasetiyle uyuşmazlıkları merkezden uzaklaşma eğilimlerini güçlendirmiştir. Son Safevi dönemine kadar bulunan arşiv materyalleri, Erivan bölgesinde ve merkez şehri Erivan'da merkezi hükümete karşı isyanların yükselişini doğruluyor.

1747'de Nadir Şah Afşar'ın ölümünden sonra Azerbaycan topraklarında bir tür devlet kurumu olarak hanlıklar ortaya çıktı. Erivan hanlığının yanı sıra Karabağ, Bakü, Salyan, Guba, Cevad, Şamahı, Şeki, Darbend, Taliş, Gence, Nahçıvan, Karadağ, Hoy, Marağa, Erdebil, Maku, Sarab, Urmiye ve Tebriz hanlıkları da kurulmuştur. Bunların dışında küçük devlet biçimleri de oluşturuldu. Bunlardan Shorayel (Shoragöl) ve Pembak Sultanlıkları, Erivan Hanı'nın tebaasıydı.

Erivan hanlığının toprakları, bugünkü Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Zangezur bölgesi, Şerur ve Sederek bölgeleri ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Iğdır eyaletini kapsıyordu. Erivan hanlığı, Nahçıvan, Karabağ ve Maku hanlıkları, Osmanlı İmparatorluğu, Kartli-Kaheti krallığı, Borçalı, Kazah, saltanatları ile sınır komşusu idi. Kaynaklar, hanlığın merkezi olan Erivan kentinin 14. yüzyılda yerleşim yeri olarak ortaya çıktığını, Safevi komutanı Ravangulu Han tarafından kentin inşa edilmesinden sonra kent statüsünü aldığını göstermektedir (Aliyeva, 41). Şehrin adı 20. yüzyılın 50'li yıllarında Ermenileştirilerek Erivan olarak değiştirilmiştir. O dönemde şehri Ermeniler tarafından kurulmuş bir şehir olan Erebuni'ye bağlamak için girişimlerde bulunuldu.

YÖNTEM

Olaylar analiz edilerek bilimsel gerçekler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Olayların yapısal işlevsel analizi yapıldı. Demografik durumu anlamak için dönemin nüfus sayımına dikkat edilmiştir. Olayların neden-sonuç analizi yapılmıştır.

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Bu tür araştırma çalışmaları, Ermenilerin Azerbaycan'a karşı tarihsel iddialarına bir cevap olarak önemlidir. Çarlık Rusyası tarafından iskân edilen ve Azerbaycan'a getirilen Ermenilerin aşamalı olarak Azerbaycan topraklarını ele geçirmek için attıkları adımları ve yarattıkları sahte propagandayı tarihsel bağlamından incelemek önemlidir. Azerbaycan'ın en büyük üç şehrinde biri olan Erivan'daki Ermeni iddialarını kaynaklara dayalı olarak incelemek ve bölgenin etno-demografik durumunun Ermeniler lehine nasıl değiştiğini öğrenmek çok önemlidir.

BULGULAR

Azerbaycan'ın kadim şehirlerinden biri olan Erivan, tarihi adaletsizliğin en açık örneklerinden biridir. Ermeni tarihçiler şehrin adını Urartu kralı I. Argişti döneminde (MÖ 782'de) inşa edilen Erebuni (Irpuni) kalesinin adına bağlamaya çalışsalar da, bunun aksini gösteren tarihi kaynaklar şehrin türk kumandan Revangulu Han tarafından inşa edildiğini göstermektedir. Erivan'ın kuruluşu hakkında bilgi veren Evliya Çelebi, Erivan'ın yerleşim yeri olarak 15. yüzyıla ait olduğunu kaydetti. Hacı Çelebi'nin kayıtlarına göre Hicri takvime göre 810 (1407-1408) yılında Emir Timur'un tüccarlarından Khaja Khan Lahijani adlı bir tüccar çok verimli Erivan bölgesine gelmiş, burada aile fertleriyle birlikte yaşamış. çeltik tarımı sayesinde zenginleşerek bu köyü kurmuştur. Şah İsmail'in H. 915'te (1509-1510) Ravangulu Han'a bu bölgede bir kale inşa

etmesi için emir verdiğini ve Ravangulu Han'ın kaleyi 7 yılda inşa ederek buraya "Revan" adını verdiğini vurgular.

Ermenilerin bahsettiği Erebuni kalesi sadece askeri istihkam amacıyla yapılmış ve hiçbir kentsel altyapı oluşturulmamıştır. Urartuların Ermenilerle hiçbir ilgisi olmadığı gibi, eski Erebuni kalesinin de şimdiki Erivan şehriyle ne zaman ne de mekan olarak hiçbir bağlantısı yoktu.

19. yüzyılın başında burada bulunan İngiliz seyyah Robert Kerr Porters, Erivan topraklarının 200 mil uzunluğunda ve 100 mil genişliğinde olduğunu belirtmiştir. Erivan şehri idari olarak 4 kısma ayırmakta idi. Kale, şehir mahallesi, Tepebaşı ve Demirbulag mahallesi. F. Aliyeva, Erivan Hanlığı'nın nüfusunun ağırlıklı olarak Türkçe konuşan Azerbaycanlılardan oluştuğunu ve bunların yerli halk olduklarının tüm kaynaklar tarafından doğrulanan inkar edilemez bir gerçek olduğunu yazıyor. 19. yüzyılın başlarında bölgeyi işgal etmek için gelen Rus birliklerinin çeşitli generalleri de imparatorluk merkezine verdikleri raporlarda bu gerçeği kabul etmektedirler. Örneğin: Kafkasya'daki Rus birliklerinin başkomutanı General Paskeviç, burayı büyük güçlüklerle ele geçirdikten sonra, hanlıktaki Azerbaycanlı ailelerin sayısını 10.000 aile, Ermenilerin sayısını ise 3.000 aile olarak belirtmiştir (Aliyeva, 6). Bir diğer imparatorluk yetkilisi I. Chopin, 19. yüzyılın 20'li yılların sonu ve 30'lu yılların başında bölge nüfusunun mutlak çoğunluğunun Müslümanlardan, yani Azerbaycanlılardan oluştuğunu yazmıştır. Erivan vilayetinde 16 bin 75 ailenin (81 bin 749 kişi) Müslüman, 4428 ailenin (25 bin 151 kişi) Hristiyan olduğunu kaydetti (Chopin, 639).

ölgedeki Hristiyan nüfusun sadece Gregoryen Ermenileri değil, aynı zamanda çeşitli Hristiyan tarikat mensuplarını da ifade ettiğini düşünürsek, Ermeni sayısının daha az olduğu sonucuna varabiliriz. Amerikalı bilim adamı Justin McCarthy, kaynaklara dayanarak yaptığı araştırma sonucunda Türkmençay Antlaşması'nın imzalanmasından önce Erivan Hanlığı nüfusunun yüzde 80'inin Azerbaycan Türkleri olduğu sonucuna varmıştır. İşgalden sonra Erivan Hanlığı'na yerleştirilen Ermeniler, yerel Azerbaycanlılara karşı düşmanca bir tavır sergilediler ve burada sürekli yıkıcı faaliyetlerde bulundular. Hanlık topraklarında Ermeniler tarafından Eçmiadzin (aslında Üçkilse'dir) olarak adlandırılan dini merkez, yıkıcı faaliyet göstermiş ve toprak iddialarına dini kılık giydirmiştir. Üçkilise'deki Gregoryen din adamları, Rus çarlarına Azerbaycan topraklarında bir Ermeni devleti kurmaları için yalvaran mektuplar göndermişler ve işgal sırasında yerel Çarlık ordusu komutanlarına her türlü hizmeti sağlamak için ellerinden geleni yapmışlardır. Örneğin: 9 Kasım 1827'de Dehgargan'da yapılan müzakereler sırasında, Griboyedov ve Paskeviç bir araya geldiklerinde, Ermeni rahip Nerses'in Hoy'dan gönderdiği temsilciler, Ermenilerin iskan ile ilgilenmeleri için onlara yalvardı. A.S. Griboyedov'u "Ermeni ulusunun sadık savunucusu" olarak nitelendirdiler ve Rus egemenliğinin güçlü bayrağı altına girmeyi beklediklerini söylediler. Bunun için de anlaşmaya Ermenilerle ilgili bir madde eklemek istediler. Rus Çarlığının'nın himayesi altında Gacar topraklarındaki şehir ve köylerde

yaşayan Ermenilerin serbest dolaşımını sağlamaya çalıştılar. Mektubun öne çıkan noktalarından biri de Ermenilerin göçü "yurtlarına dönüş" olarak sunma çabalarıdır.

Rus işgalinden sonra Erivan Hanlığı'nda Hıristiyanlaştırma ve Ermenileştirme diğer Kuzey Azerbaycan hanlıklarına göre daha hızlı gerçekleştirilmiştir. Batılı araştırmacılar bu ülkedeki gerçekleri somutlaştırarak şöyle ifade ediyorlar. “*Rus işgali sırasında Erivan Hanlığı'ndaki Müslüman nüfusun yaklaşık yüzde 30'unun ya yok edildiğini ya da bölgeyi terk etmeye zorlandığını yazmaktadırlar*” (Muratoff, 18).

Rusyanın desteği ile Antiazərbaycan politikaları yürüten Ermenilerin faaliyeti sonucu olarak Erivan hanlığı lağvedildi. Ruslar hanlığın etnik yapısını değiştirmeye, Ermenileştirmeye çalıştılar. Rus birliklerinin başkomutanı I.F. Paskevich, Erivan şehrini işgal ettikten sonra Erivan şehrinin Geçici Yönetim Komitesini kurdu. Komiteye üç kişi dahil edildi: korgeneral Krasovsky (başkan), yarbay Borodin şehir komutanı ve Ermeni piskopos Nerses Aştaraketsi (Nahçıvan ansiklopedisi, 144). Burada Azerbaycanlıların sayıca üstün olmasına rağmen, onların temsilcilerinden hiçbiri hanlığın yönetim sistemine atanmamıştı.

Rusya'nın Nahçıvan ve Erivan hanlıklarını işgal etmesi, Ermenilerin buradaki toprak taleplerini gerçekleştirme umutlarını artırdı. Rus İmparatorluğu ile Kaçar hanedanlığı arasında imzalanan Türkmençay Antlaşması'ndan sonra, Rus İmparatoru I. Nicholas'ın 21 Mart 1828 tarihli kararnamesiyle Erivan ve Nahçıvan hanlıkları kaldırılarak Rusya'ya bağlandı ve "Ermeni Eyaleti" adını aldı. "Yüce senato, bu eyaletin yapısı ve yönetim kuralları hakkında gerekli talimatı alacaktır" (Гаджиев, 38-39).

Erivan Hanlığı'nın işgalinden sonra Kaçarların yönetimindeki İran ve Türkiye'den gelen Ermeniler, Batı Azerbaycan'da Erivan Hanlığı topraklarında oluşan "Ermeni Eyaleti"ne nakledilmiş ve bölgedeki yerli Azerbaycan nüfusu bölge bugünkü Türkiye ve İran topraklarına taşınmak zorunda kaldı.

Kont Paskeviç, Kont Nesselor'a yazdığı mektubunda Erivan Hanlığı'ndan 100 Karapapak ailesinin, 300 ayrım ailesinin Kars'a kaçtığını ve Uluhanlı aşiretinden 600 nüfuzlu ailenin Beyazı'ya gittiğini belirtir. 800 aileden oluşan Karapaklıların bir kısmının da Araz'ı geçerek Erivan Hanı Hüseyin Han'ın kardeşi Hasan Han'a katıldığı kaynaktan anlaşılmaktadır.

"Ermeni eyaleti" Erivan, Nahçıvan eyaletleri ve Ordubad ilçelerine ayrıldı. Rus ordusunun komutanı Alexander Chavchavadze, bölge yönetiminin başındaydı. Daha sonra 1830-1838'de Ermeni asıllı General V. Bebutov vilayet başkanı oldu. Bölgenin demografik durumuna odaklandığımızda Ermenilerin bir başka sahtekarlığı da Erivan Hanlığı'nın demografik durumunu Ermeniler lehine değiştirmeye çalışmaktır. Ermeni asıllı tarihçi George Bournoutyan, İngilizce yazdığı eserinde 14. yüzyılda Erivan ve Nahçıvan bölgelerinde, genel olarak tarihi Batı Azerbaycan topraklarında Ermenilerin çoğunlukta olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Ermeni tarihçi J. Bournoutianın iddiasına göre Timur'un birçok seferinden sonra,

İslam ana üstün din haline geldiği zaman yani 14. yüzyılın sonlarında Türk boylarının bu bölgelere yerleştiğini yazar. Onun sözlerine göre Bölgede kalan Ermeniler, yabancı hükümdarların egemenliğine girdiler (Bournoutian, 17). Ancak 16. yüzyıla kadar bölge nüfusunun etnik yapısına ilişkin kaynaklardan elde edilen bilgiler bunun aksini kanıtlamaktadır. 12.-18. yüzyıllarda Azerbaycan'ın nüfusundan söz eden Nasavi, o dönemde Azerbaycan'ı "Türklerin deniz kumu taneleri kadar çok olduğu bir ülke" olarak tanımlamıştır. Erivan Hanlığı topraklarının Rusya tarafından işgal edilmesinden sonra Ermeniler bu bölgeye iskân edilmeye başlandı, ancak Azerbaycanlıların yine de sayısal üstünlüğü vardı. Sahadaki Rus yetkililer raporlarında Ermenilerin sayısını abartmaya çalıştıklarını da gözlemlemek mümkündür. Bu, esas olarak emperyal merkezin hedeflerinin yüksek düzeyde uygulanmasını göstermek içindi. Daha sonraki dönemde Ermeni "araştırmacılar", Rus yetkililerin bu tür abartılı bilgilerinden aktif olarak yararlanmaya başladılar. Örneğin: İ.Şopen, 1838'de Ermenilerin vilayet nüfusunun yarısını oluşturduğunu yazmıştı. 1829-1832'de Gacar İran'ından Erivan Eyaletine 23.568 ve Türkiye'den 21.639 kişi nakledildikten sonra "Ermeni Eyaleti"ndeki Ermenilerin sayısının 65.280'e ulaştığını gösterdi (İ.Şopen, 635-638).

1829'da kolej değerlendiricisi İ.Şopen'in Kont Paskevich İravan'sky'nin talimatıyla Ermeni vilayetinin nüfusunun kameral listelerini değerlendirmek oldukça önemlidir. İ.Şopen, 20 ciltlik el yazması sonucunda ünlü eserini yazmış ve bu eserde vurgulanıyor ki, "Ermenistan vilayetinde 752 köy vardı ve bu bölgede 17.000 aile yaşıyordu. Nüfus sayımı sonuçlarına göre Erivan'da 81.749 Müslüman ve 25.131 Ermeni yaşıyordu" (İ.Şopen, 635-638). Bu dönemde sadece İran ve Osmanlı imparatorluklarının topraklarından 57 bin 226 Ermeni'nin Erivan vilayetine sevk edildiği başka bir kaynakdan anlaşılmaktadır. Tabii ki, bu tür toplu yeniden yerleşim, yerel nüfusun memnuniyetsizliğini artırdı. Bunu önlemek için Çar hükümeti yeni idari reformlar uygulamaya başladı. 10 Nisan 1840'ta İmparator I. Nicholas'ın "Kafkas Topraklarının İdaresi Kurumları" başlıklı kararnamesiyle "Ermeni Eyaleti" lağvedildi. 1 Ocak 1841'de Erivan, Gürcü-İmereti valiliği bünyesine katıldı. Erivan ilçesi nüfusunun %51,4'ünü Azerbaycan Türkleri, %38,5'ini Ermeniler, %5,4'ünü Kürtler, %2'sini Ruslar ve %1,5'ini Aysorlar oluşturuyordu. 14 Aralık 1846'da I. Nicholas'ın emriyle Güney Kafkasya dört valiliğe bölündü. Erivan ili olarak Tiflis valiliğine dahil edildi.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Ancak bu tür önlemler yalnızca hoşnutsuzluğu azaltmayı amaçlıyordu. Çarlık Rusyası, Ermenileri kendi amaçları için kullanmaya devam etmiş ve Kafkasya'ya yerleştirilmeleri için koşullar yaratmıştır. Özellikle Çarlık Rusya'sının düşman olarak gördüğü Osmanlı devletine karşı bu gücünden kullanma planlarını göz önünde bulundurmamak gerek. Osmanlı devletinde uzun yıllar "milleti-sıddıka" (sadık millet) olarak anılan ve Osmanlı devlet sistemini yakından tanıyan Ermenilerin, Osmanlı devletine karşı verilen mücadelede, antiosmanlı faaliyetlerinde önemli rol oynayabilmişlerdir. Erivan vilayetinin Anadolu'dan Kafkasya'ya geçiş yolu

üzerindeki konumu, Ermenilerin buraya yerleştirilmesinde özellikle önemli bir rol oynamıştır. Çarlık Rusyası, Kafkas Türkleri ile Osmanlı Türkleri arasındaki bağı koparmak için bu konuya özel bir önem vermiştir.

KAYNAKLAR

1. Aliyeva, F., (2009) Erivan Hanlığı. Azerbaycan.
2. Nahçıvan ansiklopedisi, (2005), İstanbul.
3. Necef. Ah., (2010) Selçuklu devletleri ve atabeylerinin tarihi (Oğuzların ortaya çıkışından 14. yüzyıla kadar. Bakü: Kanun, 756.
4. Muratoff. A., (1966) Kafkas Harekatı, 1828-1921 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi Ankara: Gnkur, Basımevi, 525.
5. Bournoutian, G.A. (1980) The Population of Persian Armenia Prior to and Immediately Following its Annexation to the Russian Empire, 1826-32 // Washington, D.C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars; Kennan Institute Occasional Paper Series, 91.
6. Мамедова, Э.К. (1999) Административное устройство и управление Азербайджанских ханств во второй половине XVIII века: Диссертация кандидата исторических наук, Баку, 34
7. Шопен, И. (1852) Исторический памятник состояния Армянской области в эпоху ее присоединения к Российской империи, СПб.: Типог, ИАК, 1231.
8. Маккарти, Д. (1992) Тюрки и армяне. Руководство по армянскому вопросу (перевод с англ.) Д.Маккарти, К.Маккарти. Баку: Азернешр, 159.
9. Гаджиев, И. (2011) Армянская область – мина замедленного действия, İRS, Наследие №6 (54), 38-42.
10. Акты собранные Кавказской Археологической Комиссии. Архив Главного Управления Наместника Кавказского. /Издан под редакцией председателя комиссии д.с.с, Ад.Берже, Тифлис, Типография Главного Управления Наместника Кавказского, Т. 7, 1011
11. Шопен, И. (1852) Исторический памятник состояния Армянской области в эпоху ее присоединения к Российской империи/ И.Шопен, СПб.: Типог, ИАК, 1231

**SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ TEKNOSTRESLERİ VE
ÇEVİRİMİÇİ ÖĞRETİME İLİŞKİN YETERLİLİKLERİ: BİR DOKÜMAN
İNCELEMESİ**

**PRE-SERVICE SOCIAL STUDIES TEACHERS' TECHNOSTRESS AND THEIR
COMPETENCIES FOR ONLINE TEACHING: A DOCUMENT REVIEW**

Sena Akbulut

Master's Degree Student, Kırıkkale University, Graduate School of Social Sciences, Social Studies Education
Graduate School

ORCID ID: 0000-0003-4377-0956

Erdi ERDOĞAN

Assoc. Prof. Dr., Kırıkkale University, Faculty of Education, Department of Social Studies Education

ORCID ID: 0000-0002-3921-575X

ÖZET

Günümüzde hızla gelişen bilgi ve iletişim teknolojilerinin sürekli ilerlemesi ve değişmesi eğitimcileri yeni teknolojiye uyum sağlamaya zorlamakta ve bu durum eğitimciler üzerinde baskı oluşturmaktadır. Çevrimiçi öğretim sürecinde öğretmenler teknolojik ve dijital araçların artışı ve yoğunluğundan dolayı büyük bir stres altına girerek istedikleri hedef ve kazanımları öğrencilere aktarmakta zorlanmaktadır. Bu durum öğretmenlerde büyük bir endişeye sebep olmakta ve öğretmenlerin eksiklik hissetmelerine neden olmaktadır. Bunun yanı sıra bilgi aktarımında zorluk yaşayan öğretmenlerde, ders veriminde azalma ve derslerde kopukluk yaşanmaktadır. Bu olumsuz durumlardan kurtulmak için öğretmenlerin teknolojik yeterlilik kazanmaları ve yenilikleri içselleştirerek sürekli olarak bilgilerini yenilemeleri bir gereklilik olmuştur. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yoğun olarak kullanılması, öğretmenlerde psikolojik, zihinsel ve sosyal özelliklerinin yanı sıra bilgisayar ve internet ile olan etkileşimleri ve uyumlarının dikkate alınmasını da gerektirmektedir. Bu kapsamda araştırmanın amacı, eğitim alanındaki literatürde sosyal bilgiler öğretmen adaylarının teknostresleri ve çevrimiçi öğretime ilişkin yeterlilikleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırma, nitel araştırma yaklaşımına uygun olarak tasarlanmıştır. Araştırmanın deseni olarak doküman incelemesi tercih edilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak dokümanlardan yararlanılmıştır. Araştırmaya dâhil edilen çalışmalar ulusal ve uluslararası veri tabanlarından elde edilmiştir. Dokümanların belirlenmesinin ardından doküman analizi süreci başlatılmıştır. Böylelikle, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının teknostres ve çevrimiçi öğretime ilişkin yeterlilikleri arasındaki ilişkinin alan yazındaki mevcut durumu ortaya çıkarılmak istenmiştir. Alanyazında yapılan çalışmalar incelenmiş ve ilgili literatür taraması sonucunda çevrimiçi öğretim ve teknostres ilişkisini inceleyen araştırmaların sayısının oldukça sınırlı olduğuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının teknostres düzeyleri ve çevrimiçi öğretime ilişkin

yeterlilikleri arasındaki ilişkinin incelemesine yönelik önemli bir araştırma boşluğunu ortaya çıkarmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, Öğretmen Adayı, Teknostres, Çevrimiçi Öğretim.

ABSTRACT

Today, the continuous progress and change of rapidly developing information and communication technologies force educators to adapt to new technology and this situation creates pressure on educators. In the online teaching process, teachers are under great stress due to the increase and intensity of technological and digital tools and have difficulty in conveying the desired goals and outcomes to students. This causes a great deal of anxiety among teachers and makes them feel incomplete. In addition, teachers who have difficulty in transferring knowledge experience a decrease in lesson efficiency and disconnection in lessons. In order to get rid of these negative situations, it has become a necessity for teachers to gain technological competence and constantly renew their knowledge by internalizing innovations. The intensive use of information and communication technologies requires teachers to take into account their psychological, mental and social characteristics as well as their interaction and adaptation with computers and the Internet. In this context, the aim of the study is to examine the relationship between pre-service social studies teachers' technostress and their competencies related to online teaching in the literature in the field of education. The research was designed in accordance with the qualitative research approach. Document analysis was preferred as the research design. Documents were used as data collection tools in the research. The studies included in the research were obtained from national and international databases. After the documents were identified, the document analysis process was initiated. Thus, it was aimed to reveal the current status of the relationship between pre-service social studies teachers' technostress and online teaching competencies in the literature. As a result of the literature review, it was found that the number of studies examining the relationship between online teaching and technostress is quite limited. This result reveals an important research gap in examining the relationship between pre-service social studies teachers' technostress levels and their competencies in online teaching.

Keywords: Social Studies, Teacher Candidate, Teknostres, Online Teaching.

GİRİŞ

Günümüzde teknoloji, insanoğlunun iletişim, ulaşım ve sağlık gibi birçok alanlarda ihtiyaçlarını gidererek toplum hayatını kolaylaştırmış ve adeta günlük yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Bilgisayar ve internet teknolojilerindeki değişim ve gelişmeler özellikle sanayi alanıyla birlikte 1990 yılından sonra, toplumda iletişim ve etkileşim imkânı

hızlı bir şekilde artmıştır. 2021 yılında Türkiye’de internete erişim imkânı olan hane oranı %92,0, internet kullanan bireylerin oranı %82,6 olmuştur. Çocuklarda internet kullanımı oranının da %82,5’e yükseldiği görülmüştür. Çocukların internet kullanım amaçları arasında %86,2 ile çevrimiçi derse katılma ilk sırada yer almıştır (TÜİK, 2021). Teknoloji, sanayi ve eğitim alanında olduğu gibi yaşantımızın pek çok farklı alanlarında ihtiyaçlarımızı karşıladığı bir durum haline gelmiştir (Ural, 2015). Teknolojik alandaki ilerlemelerle beraber eğitim kavramı da farklı anlamlara bürünmüştür. İnternetin dünya üzerinde gelişme göstermesi eğitim alanında büyük bir etki yaratmış ve uzaklık kavramı da anlamını yitirmiştir. Böylelikle çevrimiçi öğretim ile uzaktan eğitim kavramları ortaya çıkmıştır. Teknoloji her geçen gün hızını artırarak gelişmekte ve değişmektedir. Bu teknolojik gelişmeler ile birlikte bireylerin istek ve ihtiyaçları da artarak toplumsal değişimler meydana gelmektedir. Hayatımızın birçok alanını kapsayan teknoloji eğitim alanında da büyük bir etki yaratmış ve internet ile birlikte uzaklık kavramı anlamını yitirerek yerini çevrimiçi öğretim kavramı almıştır. Warschauer’ın (2007) belirttiği gibi, teknolojik/dijital çağ, öğrenmenin ve eğitimin yapısını değiştirmektedir. İnsanların eğitim ihtiyaçlarının ve isteklerinin artış göstermesi, daha geniş kitlelere eğitim hizmeti sağlamanın amaçlanması, eğitimde fırsat ve imkân eşitliğinin sağlanmak istenmesi gibi sebeplerden dolayı çevrimiçi öğretim kavramının önemi artmıştır (Yalın, 2007). Diğer açıdan bakıldığında, hızla gelişen bilgi ve iletişim teknolojilerinin sürekli ilerlemesi ve değişmesi eğitimcileri yeni teknolojiye uyum sağlamaya zorlamakta ve bu durum eğitimciler üzerinde baskı oluşturmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yoğun olarak kullanılması, öğretmenlerde psikolojik, zihinsel ve sosyal özelliklerinin yanı sıra bilgisayar ve internet ile olan etkileşimleri ve uyumlarının dikkate alınmasını da gerektirmektedir (Kalay, Şimşek ve Oğrak, 2009).

Eğitimcilerin teknolojik gelişmelere ayak uyduramaması çeşitli psikolojik sorunları beraberinde getirmektedir. Özellikle öğretmenlerin teknoloji kullanımında zorluk çekmeleri, sosyolojik ve psikolojik baskı hissetmelerine neden olabilmektedir (Chiappetta, 2017). Araştırmacılara göre (Clark ve Kalin 1996, Weil ve Rosen 1997, Brillhart 2004) bu durum; teknostres kavramı ile ifade edilmektedir. Teknostres, insanların gelişen ve gelişmekte olan teknoloji karşısında kullanıcılarda yarattığı stres, kaygı ve korku gibi bir takım psikolojik sorunların belirmesi ile ortaya çıkan bir uyum sorunudur (Taraftar ve Brod, 1984). Teknostresin bireyler üzerinde yarattığı olumsuz durumlar öğretmenler üzerinde de büyük bir kaygıya neden olmaktadır. Özellikle uzaktan eğitim sürecinde öğretmenler teknolojik ve dijital araçların artışı ve yoğunluğundan dolayı büyük bir stres altına girerek istedikleri hedef ve kazanımları öğrencilere aktarmakta zorlanmaktadırlar. Bu durum öğretmenlerde büyük bir endişeye sebep olmakta ve öğretmenlerin eksiklik hissetmelerine neden olmaktadır. Bunun yanı sıra bilgi aktarımında zorluk yaşayan öğretmenlerde, ders veriminde azalma ve derslerde kopukluk yaşanmaktadır. Giderek yoğunlaşan bilgi ve iletişim teknolojileri, günlük hayatta öğretmenleri sürekli çevrimiçi kalmaya yöneltmiş ve teknolojinin toplum yaşamını kapsar

boyutta olması öğretmenleri e-insan olmaya zorlamıştır. E-insan olmak, bireylerin teknolojik araçlarla olan yenilikler ile arasındaki adaptasyonunu kapsamaktadır. Hızla değişim gösteren bu teknolojik yenilikler karşısında öğretmenler uyum sağlamakta zorlanmış ve bunun sonucunda öğretmenler üzerinde yoğun bir kaygı ve baskı durumları belirmiştir. Teknoloji alanında yaşanan hızlı değişim süreci öğretmenleri yenilenen teknolojik araçlara uyum sağlamaya yöneltmesi ve bu olumsuz durumlardan kurtulması için öğretmenlerde teknoloji altyapısının oluşturulması ve dijital sistemlerin anlaşılmasının sağlanmasına yönelik gerekli bilgi ve eğitim verilmesini zorunlu kılmıştır (Uslu, Şahin ve Çam, 2012). Teknolojinin sürekli yenilenmesi ile dijital araçların daha karmaşık hale gelmesi, anlaşılmasının güç olması, bir takım sistem sorunları gibi sebeplerden dolayı bireylerin dijital çağa uyum sağlaması zorlaşmaktadır. Bunun sonucunda eğitimciler üzerinde birçok görevle birlikte iş yükü artmakta ve yöneticilerinin kendilerinden bekledikleri yeterliliği gösteremedikleri için olumsuz duygular yaşamalarına sebebiyet vermektedir (Çetin ve Bülbül, 2017: 1242; Ahmad vd., 2014: 52). Teknolojik ve dijital araçlardaki yenilikler, yetersizlik hisseden öğretmenleri, gelişen teknolojiye ayak uydurmak ve bilgi aktarımını kolaylaştırmak için teknolojik gelişmeleri takip etmeye ve yeni dijital araçlar öğrenmeye yöneltmektedir. Böylelikle bu yoğun teknoloji kullanımı da başta teknostres olmak üzere pek çok olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Bu olumsuz durumlardan kurtulmak için öğretmenlerin teknolojik yeterlilik kazanmaları ve yenilikleri içselleştirerek sürekli olarak bilgilerini yenilemeleri bir gereklilik olmuştur. Bu kapsamda araştırmanın amacı, eğitim alanındaki literatürde sosyal bilgiler öğretmen adaylarının teknostresleri ve çevrimiçi öğretime ilişkin yeterlilikleri arasındaki ilişkiyi incelemektir.

YÖNTEM

Bu çalışmada, nitel araştırma yaklaşımından yararlanılmıştır. Bu kapsamda doküman incelemesi modeli tercih edilmiştir. Nitel araştırma yöntemlerine yardımcı olması açısından ya da çeşitlendirme yapabilmek amacıyla doküman incelemesi kullanılmaktadır. Doküman inceleme modeli, araştırmanın veri setini oluşturan birincil veya ikincil kaynak olarak nitelendirilen ve çeşitli dokümanların elde edilmesi, sorgulanması ile birlikte analizi olarak tanımlanmaktadır. Doküman incelemesi hem elektronik hem de basılı materyalleri değerlendiren sistematik bir model şeklindedir (Bowen, 2009). Özkan (2022) tarafından doküman incelemesi; araştırma konusunun açıklama yapması ya da özetini çıkarması olmadığını, dokümanın analizini bir tarihsel bağlam içerisinde verilmek istenilen mesajın incelenmesi olarak tanımlanmaktadır. Yıldırım ve Şimşek'e (2013) göre doküman incelemesi beş aşamada yapılmaktadır. Bunlar; dokümana ulaşma, orijinalliği kontrol etme, dokümanları anlama, veriyi analiz etme ve veriyi kullanma şeklinde sıralanmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak dokümanlardan yararlanılmıştır. Araştırmaya dâhil edilen çalışmalara YÖK tez, Google Akademik, ERIC, TRdizin ve Web of Science gibi ulusal ve uluslararası veri tabanlarından ulaşılmıştır. Dokümanlar; dijital, fiziksel, yazılı veya görsellerden oluşmaktadır (Merriam ve

Tisdell, 2015). Doküman incelemesi belgelerin sistematik ve dikkatli bir biçimde analiz edilmesinde kullanılmaktadır ve sistemli bir biçimde yol izlenilmesi güvenilirlik ve tutarlılığın sağlanması bakımından önem arz etmektedir (Wach, 2013). Araştırmada dokümanların belirlenmesinin ardından doküman analizi süreci başlatılmıştır. İlgili araştırmalar incelenirken teknostres, çevrimiçi öğretim ve sosyal bilgiler boyutlarını içeren makaleler ve tezler taranarak araştırmalar analiz edilmiştir. Araştırmaların amaçları, yöntemleri, bulguları ve sonuçları hakkında çıkarımlarda bulunulmuştur.

ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

Alan yazın incelendiğinde teknostres ve çevrimiçi öğretim ile ilgili araştırmalara rastlanmıştır. Ulaşılan araştırmaların analizi aşağıda sunulmaktadır.

Ayaydın ve Küçük (2022) tarafından “*Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitim Sürecinde Öğretim Teknolojileri Araçlarını ve Öğretim Yöntemlerini Kullanım Durumlarının İncelenmesi.*” araştırması gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmanın amacı, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin Covid-19 dönemindeki çevrimiçi öğretim sürecinde öğretim teknolojileri araçlarını ve öğretim yöntemlerini kullanım durumlarını incelemektir. Araştırmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırma 34 farklı ilden 113 Sosyal Bilgiler öğretmeni ile yürütülmüştür. Veriler araştırmacılar tarafından geliştirilen Likert tipi ve açık uçlu sorular içeren çevrim içi anket ile toplanmıştır. Araştırma verilerinin analizinde betimsel analiz yöntemlerinden faydalanılmıştır. Araştırma sonucunda Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin bilişim teknolojilerini kullanma yeterliliklerinin orta düzeyde olduğu; eğitim sürecinde çevrimiçi içerik sunumu, iletişim ve iş birliği, ölçme değerlendirme amaçlarıyla kullanılan Web 2.0 teknolojilerini yeterince etkin kullanamadıkları ortaya çıkmıştır. Araştırmada pandemi sürecinin öğretmenlerin dijital yeterliliklerini geliştirmeye olumlu yönde katkı sağladığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca pandemi dönemindeki uzaktan eğitim sürecinin öğretmenlerin öğretim yöntem ve teknik kullanımlarını etkilediği, uzaktan eğitimin derste kullanılabilecek yöntem ve teknikleri sınırlandırdığı tespit edilmiştir.

Erdoğan ve Akbaba (2022) tarafından “*Sosyal bilgiler öğretmenlerinin teknostres düzeylerinin yordanmasında cinsiyet, tpab, okul desteği ve mesleki doyumun rolü.*” araştırması gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmanın amacı, sosyal bilgiler öğretmenlerinin teknostres düzeyleri ile cinsiyet, Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi [TPAB], okul desteği ve mesleki doyum değişkenleri arasındaki ilişkileri belirleyebilmektir. Araştırma, nicel araştırma yaklaşımına bağlı olup ilişkisel tarama deseniyle tasarlanmıştır. Araştırmanın verileri, ortaokullarda görev yapan 270 sosyal bilgiler öğretmeninden elde edilmiştir. Araştırma verilerinin toplanmasında kişisel bilgi formu, Teknostres Ölçeği, Teknopedagojik Eğitim Yeterlikleri Ölçeği (TPACK-deep), Okul Desteği Ölçeği ve Minnesota İş Doyum Ölçeği-Kısa Formu’ndan yararlanılmıştır. Araştırma verilerinin analizinde SPSS 22.0 programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde, betimsel istatistikler, Pearson korelasyon katsayısı ve hiyerarşik çoklu regresyon analizinden

yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda, cinsiyet, TBAP, okul desteği ve mesleki doyumu sosyal bilgiler öğretmenlerinin teknostres düzeylerini anlamlı bir biçimde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Gökaslan (2022) tarafından “*Akademisyenlerin Teknostres Kaynaklarının ve Teknostres Seviyelerinin Belirlenmesi.*” çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmanın amacı, akademisyenlerin teknostres kaynakları ve teknostres seviyelerinin belirlenmesidir. Araştırmanın evrenini Mardin Artuklu Üniversitesinde görev yapan 543 akademisyenler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise kolayda örneklem yöntemiyle ulaşılan 285 akademisyen oluşturmaktadır. Yapılan testler korelasyon, frekans analizi, ANOVA, bağımsız gruplar t-testidir. Araştırma sonucunda, teknostres kaynağı alt boyutu olan ev-iş karmaşasının teknolojik iş yükünü açıklamadığı görülmektedir.

Özgöl, Sarıkaya ve Öztürk (2017) tarafından gerçekleştirilen, “*Örgün Eğitimde Uzaktan Eğitim Uygulamalarına İlişkin Öğrenci ve Öğretim Elemanı Değerlendirmeleri.*” çalışması alan yazındaki ilgili araştırmalardan bir diğeridir. Bu araştırmanın amacı, örgün eğitim içerisindeki uzaktan eğitim uygulamalarının öğrenci ve öğretim elemanı gözüyle değerlendirilmesidir. Bu amaç doğrultusunda Türkiye’nin doğusunda yer alan bir üniversitede uzaktan eğitim ile ders veren beş öğretim elemanı ve bu üniversitede örgün eğitim görüp uzaktan eğitimle ders almakta olan altı öğrenci ile görüşmeler yapılmıştır. Çalışmada, nitel araştırma desenlerinden ‘durum çalışması’ yöntemi kullanılmıştır. Veriler içerik analizi ile incelenmiştir. Yapılan çalışmanın özellikle uzaktan eğitime geçmeyi düşünen ve yeni geçmiş olan eğitim kurumlarına yol göstereceği, bu konuda yaşanabilecek sıkıntılara yönelik önlemler almalarına imkân vereceği düşünülmektedir. Seyhan (2021) tarafından “*Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Covid-19 Salgını Sürecinde Uzaktan Eğitim Deneyimleri ve Görüşleri.*” çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmanın amacı, Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının salgın sürecinde uzaktan eğitim deneyimlerini ve bu sürece ilişkin görüşlerini almaktır. Araştırma, durum çalışması şeklinde tasarlanmış olup Türkiye’deki yedi farklı üniversiteden 151 öğretmen adayının katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilen veriler içerik analizi çözümlenmiştir. Araştırma sonuçları, salgın sürecinde yapılan uzaktan öğretimde öğretmen adaylarının, internete erişim, materyal temini, öğrenme ortamı sağlama, öğrenme gücü vb. sebeplerden zorluklar yaşadıklarını göstermiştir. Aynı zamanda uzaktan öğretim sürecinin zamandan ve mekândan bağımsız öğrenme, araştırma, okuma ve öğrenme becerilerini geliştirme gibi faydalarının olduğunu da ortaya koymuştur.

Tarabah (2021) tarafından gerçekleştirilen “*Teknostres ve COVID stresinin çalışanların tükenmişliği ile ilişkisinde dayanıklılığın aracılık etkisi.*” Çalışması alan yazında dikkati çeken diğer bir araştırmadır. Bu araştırma dayanıklılığın Teknostres ve COVID-19 Stresinin Çalışan Tükenmişliği üzerindeki etkisine aracılık edip edemeyeceği konusunda araştırma yapmayı amaçlamaktadır. Çalışma İstanbul’da İngilizce konuşan 355 beyaz yakalı işçi üzerinde yapıldı.

Araştırma sonucunda, dayanıklılığın teknostresin Çalışan Tükenmişliği üzerindeki etkisine aracılık etmediğini, ancak COVID-19 Stresinin Çalışan Tükenmişliği üzerindeki etkisine aracılık ettiğini göstermiştir.

Yalçın ve Beğenirbaş (2021) tarafından “Covid-19 Pandemi Sürecinde Teknostres ve İş-Aile Çatışması.” çalışması yürütülmüştür. Bu araştırmanın amacı, Öğretmenlerin COVID-19 pandemi sürecinin beraberinde getirdiği çevrimiçi eğitim sisteminde yaşadıkları teknostres düzeyinin iş-aile çatışması üzerine etkilerini incelenmesidir. Bu amaçla, Ankara’da devlet okullarında ve özel okullarda görev yapan 242 öğretmenden çevrimiçi anket yoluyla elde edilen veriler analiz edilmiştir. Çalışmada her bir değişkene ait doğrulayıcı faktör analizleri (DFA) yapısal eşitlik modeli (AMOS) kullanılarak yapılmıştır. Değişkenler arası ilişkileri ortaya koymak için korelasyon analizinden ve hipotezlerin test edilmesi amacıyla da hiyerarşik regresyon analizinden faydalanılmıştır. Araştırma sonucunda, öğretmenlerin bu süreçte yaşadıkları teknostresin hem iş-aile hem de aile-iş çatışmasına neden olduğunu ortaya koymuştur.

Kuloğlu ve Akpınar (2022) tarafından gerçekleştirilen, “Covid-19 Pandemi Sürecindeki Çevrimiçi Eğitimin Öğretmen Perspektifinden Değerlendirilmesi.” çalışması çevrim içi öğrenmeye yönelik ilgisiyle alan yazında kendine yer edinmiştir. Bu araştırmanın amacı, Covid-19 Pandemi sürecinde Türkiye’de uygulanan çevrimiçi eğitimi öğretmen perspektifinden analiz etmektir. Araştırmanın modeli betimsel araştırma modelidir. Araştırma, toplam 734 öğretmen üzerinde yürütülmüştür. Araştırma sonucunda, Covid-19 Pandemi süreci, genel anlamda eğitimde kayıp dönemdir. Katılımcı öğretmenlerin yarısına göre, pandemi sürecinde uygulanan çevrimiçi eğitimin etkisiz kalması, bu süreçteki olağanüstü koşullara bağlıdır. Öğretmenlere göre, çevrimiçi eğitim psikomotor ve sosyal öğrenmelerde etkisiz olup; duyuşsal ve bilişsel öğrenmelerde kısmen etkilidir. Öğretmenlere göre, pandemi sürecinde çevrimiçi eğitimin etkisiz kalmasında, öğrencilerin kendi kendine öğrenme, özkontrol ve irade özelliklerine yeterince sahip olmamaları önemli etkenlerdir. Aynı konuda öğretmenlerin de çevrimiçi pedagojisi ile bilişsel becerilere yeterince sahip olmamaları da diğer etkenlerdir. Öğretmenlere göre, pandemi sürecindeki çevrimiçi eğitimin etkisiz kalmasının en önemli nedeni, internete erişim sorunlarıdır. Bunu, sırayla mevcut öğretim programlarının uzaktan eğitime uygun olmaması, ailenin buna hazır olmaması ve EBA sistemindeki yetersizlikler izlemiştir. Araştırmada, bütün bunların sonunda Türkiye’nin gerek olağanüstü koşullar ve gerekse Bilgi Çağı’na uyumu noktasında, çevrimiçi eğitim gibi sanal ve dijital eğitim ekosistemleri için henüz tam olarak hazır olmadığı değerlendirilmiştir.

Kurnaz vd. (2020) tarafından “Öğretmenlerin Uzaktan Eğitime İlişkin Görüşleri.” çalışması gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın amacı, Covid-19 salgını nedeniyle en çok kullanılan eğitim yöntemi haline gelen çevrimiçi öğretim sürecini öğretmen görüşlerine göre incelemektir. Bu araştırma da karma yöntem deseni kullanılmıştır. Bu araştırmanın çalışma grubunu farklı

il/ilçelerde koronavirüs sebebi ile uzaktan eğitime dahil olan farklı sınıf seviyelerinde derse giren 418 öğretmen oluşturmaktadır. Çalışma grubu seçkisiz olmayan örnekleme yönteminden uygun/kalzara örnekleme ile oluşturulmuştur. Araştırma verileri araştırmacılar tarafından hazırlanan “Öğretmenlerin Uzaktan Eğitim Algıları Ölçeği” ile araştırmacılar tarafından toplanmıştır. Araştırma sonucunda, öğretmenlerin görev yaptıkları okul türüne, öğretmenlerin görev yaptığı okulun bulunduğu il/ilçeye, öğretmenlerin cinsiyetlerine, yaşadıkları şehirlere, görev yaptıkları kıdem yılına, öğretmenlerin kademe ilerleme derecelerine, branşlarına, eğitim verdikleri sınıf seviyelerine, uzaktan eğitim için bağlantı kurdukları cihaza, derslerini yaptıkları yerlere göre uzaktan eğitime ilişkin olumlu görüş oluşturmada herhangi bir farklılık oluşturmadığı görülmektedir.

Gökbulut ve Dindaş (2022) tarafından gerçekleştirilen “Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişlik ve Teknostres Düzeylerinin İncelenmesi.” araştırmasında teknostres boyutuna odaklanılmıştır. Bu araştırmanın amacı, öğretmenlerin teknostres ve mesleki tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin ortaya konulmasıdır. Bu amaç doğrultusunda 2020-2021 akademik yılında, Batı Karadeniz Bölgesi’nde yer alan bir ilde 190 öğretmenden nicel veriler toplanmıştır. Nicel verilerin toplanmasında iki adet ölçek kullanılmıştır. Bunlardan “Teknostres Ölçeği” 28 madde ve 5 faktörden, “Tükenmişlik Ölçeği” ise 10 madde ve tek faktörden oluşmaktadır. Öğretmenlerin teknostres ve mesleki tükenmişlik düzeyleri ile cinsiyet, okul kademesi ve mesleki kıdem değişkenleri arasındaki farklar araştırılmıştır. Araştırma sonucunda, öğretmenlerin teknostres düzeylerinin orta düzey, mesleki tükenmişlik düzeylerinin ise tehlike sinyali düzeyinde olduğu görülmüştür. Cinsiyet değişkenine göre, kadın öğretmenlerin teknostres düzeyleri erkek öğretmenlerin teknostres düzeylerinden daha yüksek bulunmuştur. Öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farka rastlanmamıştır. Öğretmenlerin teknostres ve mesleki tükenmişlik düzeyleri ile okul kademesi ve mesleki kıdem değişkenleri arasında anlamlı bir farka rastlanmamıştır. Öğretmenlerin teknostres ve mesleki tükenmişlik düzeyleri arasında pozitif yönlü orta düzey bir ilişki olduğu, teknostresin mesleki tükenmişliğin yaklaşık %28’ini açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Aydoğandemir (2024) tarafından gerçekleştirilen, “Öğretmenlerin teknoloji kullanımında temel yeterlilikleri ile öğretmenlerin teknostres düzeyleri arasındaki ilişki.” çalışması alan yazındaki ilgili araştırmalardan bir diğeridir. Bu araştırmanın amacı, öğretmenlerin teknoloji kullanımındaki temel becerileri ile teknostres düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Araştırmada, ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Çalışma kapsamında, Denizli ilinin Pamukkale ve Merkezefendi ilçelerindeki resmi okullarda görev yapan 145 öğretmenden görüş alınmıştır. “Öğretmenlerin teknoloji kullanımındaki temel teknolojik yeterliliklerini ölçen "Temel Teknolojik Yeterlilik Ölçeği" ve öğretmenlerin teknostres düzeylerini belirlemek için kullanılan "Teknostres Düzeyi Belirleme Ölçeği" ile elde edilen veriler, normal dağılım gösterdiği için parametrik testler kullanılmıştır. Her iki ölçeğin genel ortalama puanları ve alt boyutlarına ait ortalama puanlara bakıldığında kadın öğretmenlerde teknostres düzeyinin daha

yüksek olduğu, teknolojik yeterlikler bakımından ise erkek öğretmenlerin düzeyinin daha yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Teknostres ölçeğinin teknik konu odaklı alt boyutunda mesleki kıdemi 1-20 yıl olan öğretmenlerin düzeylerinin mesleki kıdemi 21 yıl ve üstü olan öğretmenlere göre anlamlı bir fark ile daha yüksek olduğu görülmüştür. Öğretmenlerin teknostres seviyesi genel ortalama puanları ile teknolojik yeterlilikler genel ortalama puanları arasında negatif yönde orta düzeyde bir ilişki bulunduğu görülmüştür. Öğretmenlerin teknolojik yeterlikleri genel ortalamaları ile kişisel kaynaklı stres durumları arasında negatif yönde yüksek düzeyde bir ilişki bulunduğu görülmüştür. Öğretmenlerin teknolojik yeterlik düzeyleri ile teknostres ölçeğinin alt boyutları arasındaki ilişkilere bakıldığında en güçlü ilişkinin kişisel kaynaklı stres konusu ile ilgili olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Bu araştırmada, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının teknostres ve çevrimiçi öğretime ilişkin yeterlilikleri arasındaki ilişkinin alan yazındaki mevcut durumu ortaya çıkarılmak istenmiştir. Bu amaçla, sosyal bilgiler öğretmen adayı, teknostres ve çevrimiçi öğretim kavramlarına odaklanılmıştır. Alan yazın taraması sonrasında yapılan çalışmalar incelenmiş ve çevrimiçi öğretim ve teknostres ilişkisini inceleyen araştırmaların sayısının oldukça sınırlı olduğuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının teknostres düzeyleri ve çevrimiçi öğretime ilişkin yeterlilikleri arasındaki ilişkinin incelemesine yönelik önemli bir araştırma boşluğunu ortaya çıkarmaktadır. Özellikle ulusal alan yazın açısından değerlendirildiğinde, teknostres ve çevrimiçi öğretim ilişkisinin yoğun bir biçimde sorgulanması ihtiyacı görülmektedir. Böylelikle çevrim içi öğretim süreçlerinin daha verimli sürdürülebilmesi sağlanabilir. Bu araştırma bir başlangıç noktası olarak teknostres ve çevrimiçi öğretim süreci ilişkisini bilimsel alan yazın kapsamında incelemiştir. Gelecek araştırmalarda teknostres ve çevrimiçi öğretim ilişkisine yönelik korelasyonel araştırmalar yürütülebilir. Bunun haricinde uzaktan eğitim deneyimi yaşamış sosyal bilgiler öğretmenlerinin yaşadıkları teknostres deneyimleri olgu bilim araştırmalarıyla sorgulanabilir.

KAYNAKLAR

- Ayaydın, Y., & Küçük, S. (2022). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecinde öğretim teknolojileri araçlarını ve öğretim yöntemlerini kullanım durumlarının İncelenmesi. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2), 76-98.
- Aydoğandemir, B. (2024). Öğretmenlerin teknoloji kullanımında temel yeterlilikleri ile öğretmenlerin teknostres düzeyleri arasındaki ilişki.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative research journal*, 9(2), 27-40.
- Chiappetta, M. (2017). The Technostress: definition, symptoms and risk prevention. *Senses and Sciences*, 4(1).

- Çetin, D., & Bülbül, T. (2017). Okul Yöneticilerinin teknostres algıları ile bireysel yenilikçilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelemesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 1241-1264.
- Erdoğan, E., & Akbaba, B. (2022). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin teknostres düzeylerinin yordanmasında cinsiyet, tıab, okul desteği ve mesleki doyumun rolü. *Eğitim ve Bilim*, 47(210).
- Gökaslan M. O. (2022). Akademisyenlerin teknostres kaynaklarının ve teknostres seviyelerinin belirlenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 6(2), 354-383.
- Gökbulut, B., & Dindaş, S. (2022). Öğretmenlerin mesleki tükenmişlik ve teknostres düzeylerinin incelenmesi. *International Journal of Eurasia Social Sciences (IJOESS)*, 13(47), 42-59.
- Kalay, F., Şimşek, M., & Oğrak, A. (2009). Bilişim teknolojilerinin iş stresi üzerindeki etkileri: Türk bankacılık sektöründe bir uygulama. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 1(1), 16-29.
- Kurnaz, A., Kaynar, H., Barışık, C. Ş., & Doğrukök, B. (2020). Öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 293-322.
- Kuloğlu, A., & Akpınar, B. (2022). Covid-19 pandemi sürecindeki çevrimiçi eğitimin öğretmen perspektifinden değerlendirilmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(3), 921-932.
- Merriam, S. B., & Tisdell, E. J. (2015). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. John Wiley & Sons.
- Mustafa, Ural., (2015). Antik Yunan’da “Teknik”: Teknoloji felsefesi tarihine genel bir bakış. *Mavi Atlas*, (4), 136-144.
- Özgöl, M., Sarıkaya, İ., & Öztürk, M. (2017). Students’ and teaching staff’s assessments regarding distance education applications in formal education. *Journal of Higher Education and Science*, 7(2), 294-304.
- Özkan, U. B. (2019). Eğitim bilimleri araştırmaları için doküman inceleme yöntemi. *Ankara: Pegem Akademi*, 4.
- Seyhan, A. (2021). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının covid-19 salgını sürecinde uzaktan eğitim deneyimleri ve görüşleri. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 65-93.
- Tarabah, N. E. H. (2021). The Impact of Technostress And Covid-19 Stress On Employee Burnout Among Employees In Turkey Under The Mediating Role Of Resilience.
- Tarafdar, M., Tu, Q., Ragu-Nathan, B. S., & Ragu-Nathan, T. S. (2007). The impact of technostress on role stress and productivity. *Journal of management information systems*, 24(1), 301-328.

- Tuna, Uslu, Şahin, D. R., & Deniz, Ç. A. M. Yaş ve kuşak farklılıklarına göre internete ve kuşak farklılıklarına göre internet ve bilgi teknolojileri kullanımının düzeyi, yarattığı teknolojik stres ve sonuçları. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 7(1), 76-93.
- TÜİK., (2021). Hane halkı bilişim teknolojileri (BT) kullanım araştırması. [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437) adresinden erişildi.
- TÜİK., (2021). Çocuklarda bilişim teknolojileri kullanım araştırması. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cocuklarda-Bilisim-Teknolojileri-Kullanim-Arastirmasi-2021-41132> adresinden erişildi.
- Yalçın, R. C., & Beğenirbaş, M. (2021). Covid-19 pandemi sürecinde teknostres ve iş-aile çatışması. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(2), 701-730.
- Yalın, H. İ. (2006). *Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. (9. Genişletilmiş Baskı) Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Wach, E., & Ward, R. (2013). Learning about qualitative document analysis.

DÜDENLER VE DÜDENLERİN POLYELER İÇİN ÖNEMİ
SINKHOLES AND THE IMPORTANCE OF SINKHOLES FOR POLJES

Funda ALTAN AYDIN

Arş. Gör. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü
Res. Asst. Dr., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Literature, Department of Geography
ORCID ID: 0000-0002-0766-8412

Zeynep YILMAZ ŞİMŞEK

Arş. Gör. Dr., Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü
Res. Asst. Dr., Bingöl University, Faculty of Science and Letters, Department of Geography
ORCID ID: 0000-0002-8349-9155

ÖZET

Eriyebilir nitelikteki karbonatlı kayaçların su ile temas etmesi neticesinde oluşan karstik bölgelerde gelişim gösteren erime şekillerinden biri düdenlerdir. “Ponor”, “su yutan”, “su çıkan” veya “su batan” terimleriyle de ifade edilen düdenler, obruklar gibi düşey doğrultuda gelişen, ancak şekil itibariyle obruklardan ayrılan karstik birimlerdenidir. Oluşumları ise yine obruklar gibi yeraltı akarsuları ile mağara ve galeri sistemlerindeki çökmelere bağlıdır. Daha çok polyelerin tabanlarında ve/veya kenarlarında bulunan düdenler özellikle polyelerin “gölova” haline dönüştüğü yağışlı dönemlerde yüzey sularını yutarak bu suların kısmen veya tamamen yer altına geçmelerini sağlarlar. Bu özelliği itibariyle düdenler, şekilleri farklılaşabilen ancak işlevi itibariyle polyelerin sularını tahliye etme görevi üstlenen, adeta yeraltı karst sistemine açılan karstik pencerelerdir.

Bu çalışmada düdenlerin oluşum süreçleri, yapısal özellikleri ve polyeler içerisinde düdenlerin önemi konuları ele alınmıştır. Bunun için ayrıntılı bir literatür çalışması ve farklı polyelerde gezi-gözleme dayalı saha araştırmaları yapılmıştır.

Çalışma içerisinde düdenlerin literatürde geçtiği üzere şekil itibariyle sadece birer “huni görünümlü karstik kuyu” olmadıkları, bu durumun istisnasını oluşturacak örneklerin de mevcut olduğu belirlenmiştir. Ayrıca polyelerde hem doğal ortam hem de beşeri hayat için çok büyük öneme sahip olan düdenlerin işlevi bilinmediği ve pek çok polyede insanlar karst bilincinden uzak olduğu için yanlış kullanımlara maruz kaldığı tespit edilmiştir. Söz konusu yanlış kullanımlar ise litolojik özellikleri sebebiyle beşeri müdahalelere karşı oldukça kırılgan ve hassas olan karstik sahalarda birtakım çevresel ve ekolojik sorunlara yol açmaktadır. Aynı zamanda insan yaşamını doğrudan etkileyecek bir dizi problemi de beraberinde getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Karst, Polye, Düden, Morfoloji.

ABSTRACT

Sinkholes are one of the melting forms that develop in karst regions formed as a result of the contact of soluble carbonate rocks with water. Sinkholes, also referred to as "ponor", "water swallowing", "water coming out" or "water sinking", are karst units that develop vertically like sinkholes, but differ from sinkholes in shape. Their formation depends on underground streams such as sinkholes and collapses in cave and gallery systems. Sinkholes, which are mostly located at the bases and/or edges of poljes, swallow surface waters, especially during rainy periods when the poljes become lakes, and allow these waters to pass partially or completely underground. Due to this feature, sinkholes are karst windows that open to the underground karst system, whose shapes may vary, but whose function is to drain the waters of the poljes.

In this study, the formation processes of sinkholes, their structural features and the importance of sinkholes within poljes are discussed. For this purpose, a detailed literature study and field research based on travel and observation were conducted in different poljes.

In the study, it was determined that sinkholes are not just "funnel-looking karst wells" in shape, as stated in the literature, and that there are also examples that constitute exceptions to this situation. In addition, it has been determined that the function of sinkholes, which are of great importance for both the natural environment and human life in poljes, is not known and in many poljes they are subject to misuse because people are far from karst awareness. These misuses cause some environmental and ecological problems in karst areas, which are quite fragile and sensitive to human interventions due to their lithological characteristics. At the same time, it brings with it a series of problems that will directly affect human life.

Keywords: Karst, Polje, Sinkhole, Morphology.

**MUĞLA KALKER PLATOSU’NUN GÜNEYİNDE YER ALAN POLYELERDE
DOĞAL ORTAM VE İNSAN ETKİLEŞİMİ**
NATURAL ENVIRONMENT AND HUMAN INTERACTION IN THE POLJES
LOCATED IN THE SOUTH OF THE MUĞLA LIMESTONE PLATEAU

Funda ALTAN AYDIN

Arş. Gör. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü
Res. Asst. Dr., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Literature, Department of Geography
ORCID ID: 0000-0002-0766-8412

Zeynep YILMAZ ŞİMŞEK

Arş. Gör. Dr., Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü
Res. Asst. Dr., Bingöl University, Faculty of Science and Letters, Department of Geography
ORCID ID: 0000-0002-8349-9155

ÖZET

“Başta karstlaşma süreçleri olmak üzere zaman zaman diğer dış kuvvetler ve tektonizma doğrultusunda şekillenen, genellikle tabanı düz, etrafı dağlar ve/veya tepelerle çevrili ve çoğu zaman kapalı karakterde bulunan karstik ovalar” olarak tanımlanabilecek olan polyeler en büyük karstik yüzey şekilleridir. Muğla Şehri ve yakın çevresi litoloji itibarıyla nispeten kalın kalker kütlelerden oluştuğu için “Muğla Kalker Platosu” olarak isimlendirilmektedir. Plato, genel hatları ile Menteşe Platosu’nun bir bölümünü oluşturmakla birlikte kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanım gösteren Doğu Menteşe Dağları ve Batı Menteşe Dağları’nın arasında yer alır. Platoda düşey yönde karstik gelişimden ziyade yanal yönde karstlaşma hakimdir. Bu nedenle sık karstın karakteristiği olan birçok polye birbirlerine çok yakın konumlarda gelişim göstermiştir. Çalışma içerisinde Muğla Kalker Platosu güneyinde yer alan Akkaya, Beyoğlu, Yenice-Yerkesik-Gülağzı, Kızılağaç-Çamköy, Ula ve Büyük Kuyucak polyeleri ele alınmış ve söz konusu polyelerin oluşum süreçleri, morfolojik özellikleri, polyelerdeki doğal ortam-insan ilişkisi incelenmiştir. Bunun için hem her bir polyede arazi çalışması yapılmış hem de bu süreçte yerel halk ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Akabinde ilgili kurum ve kuruluşlardan gerekli veri ve belgeler temin edilerek toplanan veriler literatürle desteklenmiş ve alanın morfolojik karakterini yansıtmak adına 1/25.000 ölçekli topografya ve jeoloji haritaları kullanılarak Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ile görsel analizler yapılmıştır.

Yapılan araştırmada yöre halkının üzerinde yaşadığı karst ortamını karsta dair herhangi bir bilgiye sahip olmadan kullanmalarının polyelerde çok sayıda çevresel, ekolojik ve beşeri problemlere sebep olduğu belirlenmiştir. Yaşanan problemlerin çözümü, yöredeki insan-karst etkileşiminin en doğru şekilde yürütülmesi ve hem karstın hem de beşeri hayatın

sürdürülebilirliği için ise yerel halkın da içerisinde bulunduğu kapsamlı bir karstik alan yönetim modelinin tasarlanması ve hayata geçirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Karst, Polye, Muğla, Ula, Karst Yönetimi.

ABSTRACT

Poljes, which can be defined as “Karst plains that are shaped primarily by karstification processes from time to time, other external forces and tectonism, usually the base is flat, surrounded by mountains and/or hills, and mostly in closed character.” are the largest karst surface shapes. Muğla City and its immediate surroundings are called "Muğla Limestone Plateau" because they consist of relatively thick limestone masses in terms of lithology. While the plateau forms a part of the Menteşe Plateau in general terms, it is located between the Eastern Menteşe Mountains and the Western Menteşe Mountains, which extend in the northwest-southeast direction. Platoda dikey karstik gelişmeden ziyade yanal karstlaşma hakimdir. For this reason, many poljes, which are characteristic of shallow karst, have developed in very close locations to each other. In the study, Akkaya, Beyoğlu, Yenice-Yerkesik-Gülağzı, Kızılağaç-Çamköy, Ula and Büyük Kuyucak poljes, located in the south of Muğla Limestone Plateau, were discussed and the formation processes, morphological features, and natural environment-human relationship in the poljes were examined. For this purpose, field work was carried out in each polje and interviews were held with local people during this process. Subsequently, the necessary data and documents were obtained from relevant institutions and organizations and the collected data was supported with literature. In addition, visual analyzes were made with Geographic Information Systems (GIS) using 1/25,000 scale topography and geology maps to reflect the morphological character of the area.

In the research, it was determined that the local people used the karst environment they live on without having any knowledge about karst, and as a result, many environmental, ecological and human problems occurred in the poljes. For this reason, it is of great importance to design and implement a comprehensive karst area management model, including the local people, for the solution of the problems experienced, for the human-karst interaction in the region to be carried out in the most accurate way, and for the sustainability of both the karst and human life.

Keywords: Karst, Polje, Muğla, Ula, Karst Management.

**SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN SIĞINMACI ÖĞRENCİLERE
YÖNELİK VATANDAŞLIK EĞİTİMİ ANLAYIŞLARININ İNCELENMESİ**
EXAMINATION OF SOCIAL STUDIES TEACHERS' PERSPECTIVES ON CITIZENSHIP
EDUCATION FOR ASYLUM SEEKER STUDENTS

Sena KAMIŞ

Master's Degree Student, Kırıkkale University, Graduate School of Social Sciences, Social Studies Education
Graduate School

ORCID ID: 0000-0001-5373-3097

Erdi ERDOĞAN

Assoc. Prof. Dr., Kırıkkale University, Faculty of Education, Department of Social Studies Education

ORCID ID: 0000-0002-3921-575X

ÖZET

Sosyal bilgiler dersi, bireylerin etkin vatandaş olabilmeleri için değer, beceri, bilgi kazanarak birey ve toplumun bir bütün olmasında rol oynar. Sosyal bilgiler dersiyle birlikte öğrenciler küçük yaştan itibaren hayata hazırlanırlar ve toplumla birlikte uyum içerisinde yaşamayı öğrenirler. Sosyal bilgiler dersi, yabancı öğrencilere, bulundukları ülkenin geçmişini, topraklarını, kurallarını ve kültürünü tanıtarak ülkeye uyum sağlamalarına yardımcı olur. Özellikle vatandaşlık eğitimi ülkeye uyum sağlamaları konusunda çok kritik bir konudur. Çünkü geçici sığınmacı öğrenciler küçük yaşlardan itibaren Türk eğitim sistemine dâhil olmakta ve ülkemizin toplumsal yapının şekillenmesine etki etmektedirler. Ülkemizde, vatandaşlık eğitimine yönelik içerik ve program sadece sosyal bilgiler dersinde bulunmaktadır. Bu nedenle bu araştırmada da bir doküman incelemesi gerçekleştirilmiştir.

Bu kapsamda araştırmanın amacı; sosyal bilgiler dersinde geçici sığınmacı öğrencilere yönelik gerçekleştirilen vatandaşlık eğitimi ile ilgili araştırmaları incelemektir. Araştırma, nitel araştırma yaklaşımına uygun olarak tasarlanmıştır. Araştırmanın deseni olarak doküman incelemesi tercih edilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak dokümanlardan yararlanılmıştır. Araştırmaya dâhil edilen çalışmalar ulusal ve uluslararası veri tabanlarından elde edilmiştir. Dokümanlarından belirlenmesinin ardından doküman analizi süreci başlatılmıştır. Böylelikle, geçici sığınmacı öğrencilere yönelik vatandaşlık eğitimi sürecinin alan yazındaki mevcut durumu ortaya çıkarılmak istenmiştir. Araştırma sonucunda, uluslararası dergilerde geçici sığınmacılara yönelik derinlemesine gerçekleştirilen birçok araştırmaya rastlanmasına rağmen ulusal alan yazında bu araştırmaların sayısının oldukça az olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, Türkiye'deki sosyal bilgiler dersinde geçici sığınmacılara yönelik vatandaşlık eğitiminin nasıl gerçekleştiğine yönelik önemli bir araştırma boşluğunu ortaya çıkarmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler Öğretmeni, Vatandaşlık Eğitimi, Sığınmacı Öğrenci, Doküman İncelemesi.

ABSTRACT

Social studies course plays a role in the unity of the individual and society by gaining values, skills and knowledge in order for individuals to become effective citizens. With the social studies course, students are prepared for life from an early age and learn to live in harmony with society. Social studies course helps foreign students to adapt to the country by introducing them to the past, land, rules and culture of the country they are in. Especially citizenship education is a very critical issue in terms of their adaptation to the country. Because temporary asylum-seeking students are involved in the Turkish education system from an early age and have an impact on the shaping of the social structure of our country. In Turkey, the content and programme for citizenship education are only available in the social studies course. For this reason, a document analysis was carried out in this research.

In this context, the aim of the research is to examine the studies on citizenship education for temporary asylum-seeker students in social studies course. The research was designed in accordance with the qualitative research approach. Document analysis was preferred as the research design. Documents were used as data collection tools in the research. The studies included in the research were obtained from national and international databases. After determining the documents, the document analysis process was started. Thus, it was aimed to reveal the current situation of the citizenship education process for temporary asylum seeker students in the literature. As a result of the research, it was determined that although there are many in-depth studies on temporary asylum seekers in international journals, the number of these studies in the national literature is quite low. This result reveals an important research gap on how citizenship education for temporary asylum seekers is realised in the social studies course in Turkey.

Keywords: Social Studies Teacher, Citizenship Education, Asylum Seeker Student, Document Review.

GİRİŞ

Toplumlarda yaşanan radikal değişimler veya bireysel ihtiyaçlar, insanları göç etmeye itmektedir. Yaşanan göçlerin bazıları geri dönmek üzere geçici olarak yapılırken bazıları tamamen yerleşmek için kalıcı olarak yapılabilmektedir. İnsanlığın ilk zamanlarından itibaren yapılan göçlerle birlikte çeşitli kavramlar ortaya çıkmıştır. Günümüzde bir ülkeden başka bir ülkeye giden insanlar için taşıdıkları özelliklere göre isimlendirilmektedir. Örneğin, göçmen, refakatsiz küçük, mülteci ve sığınmacı gibi isimler kullanılmaktadır. Göçler isteğe bağlı yapılabileceği gibi zorunlu olarak da yapılmaktadır. Zorunlu göçlerde insanların hayatlarının riskli olduğu konular söz konusudur. Böyle durumlarda birey veya bireyler vatandaşı olduğu ülkede kalması tehlikeli hale gelmektedir ve başka bir ülkeye sığınmaları gerekmektedir.

Türkiye'nin bulunduğu coğrafi konum ve kültürel yapısı birçok insanın göç tercihlerinde belirleyici olmaktadır. Çünkü Türkiye hem Asya hem Avrupa topraklarının ortasında bulunmaktadır. Aynı zamanda Ortadoğu ülkelerine oranla çok daha istikrarlı ve güvenilir bir ülke olarak görülmektedir. Türkiye'de ilk kez farklı kültürel grupların yerli nüfusa dâhil edilmesi 1980'li yıllarda görülmüştür. 1951'de imzalanan ve 1961 de "coğrafi çekince" şartıyla birlikte yürürlüğe giren Cenevre Sözleşmesi'nde sığınmacı ve mülteci konularında düzenlemeler yapılmıştır. Sözleşmeye göre Türkiye Avrupa dışından mülteci almayacaktır. Avrupa dışından zorunlu göç edecek insanlar sığınmacı olarak yaşamlarını sürdürecektir (Fansa, 2021). Sığınmacılardan hayatlarındaki tehlike geçtiğinde (örneğin savaşın bitmesi) ülkelere geri dönmeleri beklenir. Ülkemizde görülen büyük göç dalgası 2011 yılında uygulanan açık kapı politikası sonrasında gerçekleşmiştir. 2011 yılından sonra milyonlarca Suriye vatandaşı ülkemize sığınmıştır. 2013 yılında yapılan düzenleme ile birlikte Suriyeli sığınmacılar "geçici koruma altındaki kişiler" statüsü kazanmışlardır. Suriye kökenli kitlesel insan hareketliliği, diğer ülkelerin gözünden bakıldığında sıkça "mülteci krizi" olarak kategorize edilirken, ülkemizin bu durumu değerlendirmesi "sığınmacı krizi" şeklindedir. 2013 yılında yürürlüğe giren mevzuata göre, Türkiye'de uluslararası koruma kapsamındaki çeşitlilik şu biçimlerde sıralanmaktadır: "mülteci", "şartlı mülteci", "ikincil koruma" ve "geçici koruma". Türkiye'deki Suriyeli bireyler, hukuki açıdan "geçici koruma altındaki kişiler" olarak sınıflandırılmıştır. Bu durum Türkiye'nin henüz Suriyeli bireyleri mülteci olarak resmi bir tanımlamaya tabi tutmadığını ve coğrafi sınırlamasını henüz kaldırmadığını göstermektedir (2013 Kanunu; Akt: Bayır ve Aksu, 2020).

Göçle birlikte pek çok okul çağında çocuk da ülkemize sığınmıştır. Suriyeli öğrencilerin bir kısmı Türk öğrencilerle birlikte eğitim görmüştür. Geçen 13 yılın ardından, yaşları küçük olan çocuklar büyümüş ve okul çağına gelmiştir. Bununla birlikte ülkemizde doğan Suriye vatandaşlarının çocukları da zamanla okul çağına gelmiştir. Böylelikle Türk öğrenciler ve Suriyeli öğrencilerin birlikte okuması da giderek yaygınlaşmıştır. Günümüzde pek çok okulda yabancı öğrenciler bulunmaktadır. Suriyeli öğrencilerin Türk öğrencilerle okuması akran öğrenimi açısından önemli bir unsurdur. Kendi ülkelerine dönünceye kadar Türkiye'ye daha kolay uyum sağlamaları bu yolla sağlanabilir. Okullarda ülkeye uyum sağlama konusunda destekleyici bir diğer unsur da sosyal bilgiler dersidir. 2011 yılında Suriyeli öğrenciler eğitime başladıklarında Türkiye'de 2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı uygulanmaktaydı (MEB, 2005). 2018 yılında ise sosyal bilgiler dersi öğretim programı değişmiştir (MEB, 2017). Sosyal bilgiler dersini yabancı öğrenciler açısından ele aldığımızda ülkemizin kültürünü, tarihini, coğrafyasını ve kurallarını öğrenmede destekleyici bir pozisyonundadır. Vatandaşlık eğitimiyle birlikte gerçekleştirilmesi beklenen uyum sürecinin müfredattaki en önemli destekleyicisi sosyal bilgiler dersidir. Abu El-Haj (2009), vatandaşlık eğitimi öğrencilere yapısal farklılıkları anlamaları için araçlar sağlayan, ulusal ve uluslararası düzeyde sosyal değişime katkıda bulunan kritik bir uygulama olarak görmektedir. Ayrıca, bu eğitim modelinin kapsayıcı

olması gerektiğini vurgulayarak, insanların, özellikle göçmenlerin sahip oldukları çeşitli haklar konusundaki farkındalığı artırmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, ekonomik, kültürel, sosyal, politik ve insani hakların kapsamını belirterek, vatandaşlık eğitimi üzerinden toplumsal adaletin ve hak eşitliğinin güçlendirilmesini desteklemek gerektiğini savunmaktadır. Mülteciler, göçmenler, sığınmacılar gibi vatandaş olmayan bireylerin, ilgili toplumlarda yaşadıkları göz önüne bulundurularak diğer bireylerle eşit derecede değerli olduğu düşünüldüğünde, bu grupların vatandaşlık eğitimi sürecinde herhangi bir sorun oluşmamalıdır (Banks, 2009).

Sosyal bilgiler tüm okul dersleri arasında en kapsayıcı olanıdır. Stanley ve Nelson'a (1986) göre, sosyal bilgiler eğitimi, tüm insan girişimlerinin zaman ve mekân içinde incelenmesidir. Sonuç olarak, sosyal bilgiler dersi, çeşitliliğe saygı, toplumsal uyum ve küresel sorunlara duyarlılık gibi kapsayıcı eğitim ilkelerini destekleyen bir çerçevede sunulmaktadır. Bununla beraber vatandaşlık eğitimi öğrencilere aktif bir vatandaşlık rolü üstlenme konusunda rehberlik eden sosyal bilgiler alanlarından biridir. Yapılan bu araştırmanın amacı, sosyal bilgiler dersinde geçici sığınmacı öğrencilere yönelik gerçekleştirilen vatandaşlık eğitimi ile ilgili araştırmaları incelemektir.

YÖNTEM

Bu çalışmada, sığınmacı öğrencilere yönelik sosyal bilgiler dersi kapsamında gerçekleştirilen vatandaşlık eğitimi araştırmaları incelenmeye çalışıldığı için nitel araştırma yaklaşımından yararlanılmıştır. Araştırmanın deseninin seçiminde doküman incelemesinde karar kılınmıştır. Nitel araştırma en temel anlamda, insanların eylemlerine ve sosyal olaylara yüklediği anlamları anlamaya çalışır (Creswell, 2012). Bir başka deyişle araştırmacılar, insanın iç dünyasını gözlemleyerek anlamlandırmayı amaçlamaktadırlar. Doküman analizi ise, tarih biliminin kaynak analizinden geliştirilmiş yorumlayıcı yöntemlerden biridir. Doküman analizi, nitel çalışmada yazılı belgelerin içeriklerini sıkı ve sistematik bir biçimde değerlendirmek için tercih edilen bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2006).

Doküman analizi kaynaktan tam olarak ne arandığı sorusuyla başlamaktadır. Bu doğrultuda araştırma, geçici sığınmacı öğrencilere yönelik vatandaşlık eğitimi sürecinin literatürde nasıl ele alındığını ortaya çıkartmayı amaçladığı için kaynaklardan bu yönde veriler toplanmıştır. Araştırmada, veri toplama aracı olarak dokümanlardan faydalanılmıştır. Alan yazındaki ulusal ve uluslararası araştırmalara, YÖK Tez, ULAKBİM, TRdizin, ERIC, Google Scholar, Web of Science, EBSCOhost, ProQuest ve JSTOR veri tabanları kullanılarak ulaşılmıştır. Veri tabanlarında aramalar “sosyal bilgiler” “vatandaşlık eğitimi” ve “geçici sığınmacı öğrenciler” kelimelerini bir arada kullanarak veya farklı kombinasyonlarla eşleştirerek dokümanlara ulaşılmıştır. Bu bağlamda elde edilen veriler tez ve makalelerin isimleri, yılları, kategorileri, bulguları ve sonuçları sınıflandırılarak açıklanmıştır.

Araştırma kapsamında toplanan verilerin analizi aşamasında, araştırmaya dahil edilen dokümanlar titizlikle incelenmiştir. Bu inceleme sürecinde, dokümanlar detaylı bir şekilde

okunarak içerikleri anlaşılmaaya çalışılmıştır. Okuma sürecinin ardından, dokümanlardan elde edilen önemli bilgiler ve ana konular özetlenmiştir. Bu özetler, dokümanlardaki temel noktaların öne çıkarılmasını hedeflemiştir. Bu sayede, dokümanların temel içeriği ve önemli detayları belirlenerek, araştırmanın ana odak noktaları ortaya çıkarılmıştır. Verilerin bu şekilde analizi, dokümanların özünü anlamak ve araştırmanın amacına uygun sonuçlar elde etmek için kullanılmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

Sosyal bilgiler dersinde geçici sığınmacı öğrencilere yönelik gerçekleştirilen vatandaşlık eğitimi ile ilgili araştırmaların incelendiği bu araştırmada ortaya çıkan bulgular araştırmanın ismi, yılı ve kategorisini gösteren tablo (Tablo 1) ortaya çıkarılırken, bulguları ve sonuçlar özetlenerek araştırmanın özüne ulaşılması amaçlanmıştır. Araştırmanın amacına yönelik yapılan doküman analizi sonucunda ulaşılan bulgular karşımıza şu şekilde çıkmaktadır:

Tablo 1: *Sosyal Bilgiler Dersinde Geçici Sığınmacı Öğrencilere Yönelik Gerçekleştirilen Vatandaşlık Eğitimi ile İlgili Araştırmaya Dâhil Edilen Çalışmalar*

Araştırma ismi	Yıl	Kategori	Araştırmacı
Multiculturalism and immigration: A comparison of the United States, Germany, and Britain	1995	Çokkültürlülük ve göç	Joppke, 1995
Refugees and education: Mass public schooling without a nation-state	2005	Mülteci eğitimi	Waters ve LeBlanc, 2005
İlköğretim okullarında vatandaşlık ve insan hakları eğitimi programının uygulanışına ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri	2007	Vatandaşlık ve insan hakları Eğitimi	Başaran, 2007
Towards citizenship education in the Netherlands	2008	Vatandaşlık eğitimi	Driessen, 2008
Geography education and citizenship education in Portugal: A challenge for the 21st century	2012	Coğrafya ve vatandaşlık eğitimi	Esteves, 2012
Teachers' perceptions of education for democratic citizenship in schools with transnational youth: A comparative study in the UK and Denmark	2015	Vatandaşlık eğitimi	Hahn, 2015
Editorial: Citizenship and Civic Education for Refugees and Migrants	2021	Vatandaşlık eğitimi	Açıkalin vd., 2021
Refugees in the Educational System: Views of Turk and Refugee Students.	2021	Mülteci eğitimi	Öztürk, 2021

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

Civic Education and Citizenship Education: A Qualitative Study of Secondary Social Studies Teachers' Understandings of the Concepts and Practices of Citizenship Education for Immigrant Students	2022	Göçmen öğrencilere yönelik vatandaşlık eğitimi, sosyal bilgiler eğitimi	Fidaoui, 2022
Sosyal Bilgiler ve Göçmen Öğrenciler: Meta-Sentez Çalışması	2022	Göçmen öğrencilere sosyal bilgiler eğitimi	Uysal, 2022
Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının Kapsayıcı Eğitim Bağlamında İncelenmesi	2024	Sosyal bilgiler eğitimi	Temur, 2024

1) Multiculturalism and immigration: A comparison of the United States, Germany, and Britain (Çokkültürlülük ve göç: Amerika Birleşik Devletleri, Almanya ve İngiltere'nin karşılaştırılması)

Bu makalede, 1960'larda provokatif kabul edilen "üçüncü dünya perspektifinin günümüzde yeni bir ortodoksiye dönüştüğü üzerinde durulmuştur. Birçok kolej ve üniversitenin, "Batı Kültürü" derslerini kaldırarak yerine "çeşitlilik" ve "kültürleri" vurgulayan dersler eklediği ifade edilmektedir. Bu değişimin temelinde, "Avrupa merkezci hegemonyaya" karşı bir mücadele zihniyetinin yattığı belirtilmektedir. Bu perspektif, sadece akademik dünyada değil, aynı zamanda devlet okullarında da etkili olduğuna değinilmiştir. Özellikle, etnik çeşitliliğin ve göç oranlarının yüksek olduğu Kaliforniya ve New York eyaletlerinin, müfredatlarını çok kültürlü çizgilerle revize ettiği belirtilmektedir. 1989'da New York Eyaleti'nde yapılan bir görev gücü çalışması sonucunda, devlet okullarındaki tarih ve sosyal bilgiler müfredatının genel bir revizyonu olan "Kapsayıcılık Müfredatının" oluşturulduğu ifade edilmektedir. Bu müfredat, Afrikalı-Amerikalılar, Asyalı-Amerikalılar, Porto Rikolular/Latinler ve Yerli Amerikalıların Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Amerikan dünyasının kültürünü ve kurumlarını karakterize eden entelektüel ve eğitimsel baskının kurbanları olduğunu vurgulamaktadır.

Makalede renk körü bir toplum yaratma girişimi olarak başlayan hareket, giderek daha fazla renk bilincine sahip bir toplumun yaratılması olarak ortaya çıktığı üzerinde özellikle durmuştur. Makale karşımıza araştırmada taranan veri tabanlarında ulaşılan "sosyal bilgiler" "sığınmacılar" konularını ele alan ve gelişimini anlatan en eski kaynak olarak araştırmaya dahil edilmiştir.

2) Refugees and education: Mass public schooling without a nation-state (Mülteciler ve eğitim: Ulus devlet olmadan kitlesel devlet okulu)

Makale, okulların vatandaşları, işçileri ve tüketicileri eğitmede oynadığı rollere odaklanarak, dünyadaki mülteci kamplarında sunulan eğitim programlarının mantığını, tarihini ve genişliğini araştırmak amacıyla yazılmıştır. Toplumdaki eğitim sisteminin düzgün çalışmasının, vatandaşlar ve işçilerin oluşturduğu geniş bir topluluğun gelecekteki vatandaşlık kimliği konusundaki ulusal bir fikir birliğine bağlı olduğu vurgulanmıştır. Makalede, müfredat

seçimlerinin, "biz" kavramının gelecekteki toplumun ne tür bir yapıya sahip olacağını ifade eden önemli unsurlar olduğu belirtiliyor. Bu bağlamda, müfredat seçimlerinin doğası gereği gelecekteki toplumun nasıl killeneceğine dair bir bakış açısı sunduğu savunulmuştur. "Biz" kelimesi, vatandaşlık kimliğini ve toplumun genel yapısını temsil ettiğine değinilmiştir. Makalede, müfredat seçimlerinin, gelecekteki toplumun hangi vatandaşlık türlerini meşru olarak kabul edeceğini veya reddedeceğini belirleme amacını taşıdığı vurgulanmıştır. Müfredat seçimlerinin, toplumun değerleri, normları ve vatandaşlık anlayışı üzerinde etkili bir rol oynadığına dikkat çekiliyor. Makalede mülteci bireylerin yarının vatandaşı olma konusundan bahsetmiştir. Bu noktada eğitimin önemi üzerinde sıklıkla durulmuştur. Verilecek olan eğitimlerin vatandaşlık anlayışını güçlendirme ve destekleme potansiyeline sahip olduğu konusunda mutabık kılınmıştır.

3. İlköğretim okullarında vatandaşlık ve insan hakları eğitimi programının uygulanışına ilişkin sosyal bilgiler ğretmenlerinin görüşleri

Sosyal bilgiler ğretmenlerinin katılımıyla yapılan araştırmada, Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Programı'nda hedefler, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve değerlendirme konularında yaşıanan sorunlar belirlenmiştir. Öğretmenler, hedeflerin fazla yoğun olması ve yetersiz ders saati sayısı gibi sorunlarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. İçerikteki yoğunluk, soyut kavramlara ağırlık verilmesi ve aynı konulardaki tekrarların sık olması öğretmenlerin içeriği tamamlamakta zorlanmalarına neden olmaktadır. ğrenme-ğretme sürecinde ezbere dayalı ders işlenmesi problemler arasındadır. Yetersiz görsel materyal kullanımı bir diğer problem olarak karşıımıza çıkmaktadır. Değerlendirme sürecinde ezber temelli değerlendirmelerin sağıksız olduğu ve konuların hızla unutulduğu tespit edilmiştir. Bu sorunlara çözüm nerileri aranmış ve programın iyileştirilmesine yönelik öneriler geliştirilmiştir.

Yapılan bu araştırmada sığınmacı öğrencilere yönelik herhangi bir vatandaşlık eğitimi konusu dahil edilmediği açıkça bir şekilde görülmektedir. Araştırmanın kapsamının genel olarak sosyal bilgiler ğretmenlerinin Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Programı'ndaki sorunlar ve çözüm nerileri üzerine odaklandığı gözlemlenmiştir. Sığınmacı ğrencilere özel bir vurgu yapılmamıştır.

4) Towards citizenship education in the Netherlands (Hollanda'da vatandaşlık eğitimine doğru)

Bu araştırma, özellikle sığınmacı öğrencileri odak alarak gerçekleştirilmiş olup, sosyal bilgiler dersi ve vatandaşlık eğitimi gibi unsurları içeren geniş kapsamlı bir çalışma perspektifi sunmaktadır. Araştırma karşıımıza, Hollanda'da vatandaşlık eğitimi durumunu açıklamak amacıyla yapılan ülke raporu olarak karşıımıza çıkmaktadır. Bu durum toplum düzeyi ve eğitim düzeyi olmak üzere iki düzeyde ele alınmıştır. Toplum düzeyinde, konular arasında gn tarihi, farklı göçmen kategorileri, entegrasyon politikasındaki değişim, asimilasyon ve vatandaşlık kavramları yer almaktadır. Eğitim düzeyinde ise Hollanda eğitim sistemi, eğitim eşitsizliği politikaları, göçmen öğrencilerin durumu ve vatandaşlık eğitiminin tanıtılması ve

uygulanması konuları üzerinde durulmaktadır. Araştırmada, bir ülkenin vatandaşlık eğitimi ile ilgili yasal bir çerçeve ve uygulama planını açıklanmaktadır. İlk olarak, vatandaşlık eğitiminin, sosyal entegrasyon dahil olmak üzere yasal bir temele oturtulacağı belirtiliyor. Ayrıca, ilköğretim ve temel ortaöğretimde "vatandaşlık eğitiminin", yeni kazanım hedeflerinin bir parçası olacağı vurgulanmakta ve "sosyal bilgiler" dersinin tüm ortaöğretim öğrencileri için zorunlu olmaya devam edeceği belirtilmektedir. Araştırmanın odak noktası, göçmen ve göçmen kökenli öğrencilerin oransal olarak yüksek olduğu okullardaki projeler, eğitim içeriği, ders kitaplarının olup olmadığı konusu olmasına rağmen açıklayıcı bir sonuca bağlanmadığı görülmüştür.

5) Geography education and citizenship education in Portugal: A challenge for the 21st century (Portekiz'de Coğrafya Eğitimi ve Vatandaşlık Eğitimi: 21. yüzyıl için bir zorluk)

Araştırmada, Portekiz'deki göçmen, mülteci ve sığınmacı öğrencilere yönelik eğitim sistemine dair önemli bir perspektifi içermektedir. İlgili değerlendirmeler vatandaşlık eğitimi ve sığınmacı öğrenciler açısından şu şekilde özetlenebilir:

Uygun Pedagojik Destek: Öğrencilere durumlarına uygun pedagojik destek sağlanması, vatandaşlık eğitimi ve entegrasyon süreçlerini güçlendirebilir. Bu destek, öğrencilerin eğitimlerine olumlu bir katkı sağlamak adına kişisel ihtiyaçlarına odaklanmalıdır.

Portekizce Öğrenimi: Özellikle öğrencilerin dil engellerini aşmalarına yardımcı olmak için Portekizce'nin ikinci bir dil olarak öğrenilmesini destekleyen özel etkinliklerin düzenlenmesi, entegrasyon sürecinde destek olabilir. Dil bilmek, öğrencilere toplumlarına daha etkili bir şekilde entegre olma ve vatandaşlık haklarından tam olarak yararlanma fırsatı tanıyabilir.

Tanısal Değerlendirme ve Bireysel Eğitim Destek Planları: Öğrencilerin tanısal değerlendirmeleri yapılmalı ve bu değerlendirmeler temelinde bireysel eğitim destek planları oluşturulmalıdır. Bu, öğrencilerin güçlü yönlerini ve zayıf alanlarını belirleyerek, onlara daha etkili bir şekilde rehberlik edilmesine olanak tanır. Bu süreç, öğrencilerin entegrasyonunu desteklerken aynı zamanda vatandaşlık eğitimi alanında da etkili bir yaklaşım sunabilir.

Sonuç olarak, Portekiz eğitim sisteminin göçmen, mülteci ve sığınmacı öğrencilere yönelik uyguladığı destekler, bu bireylerin topluma daha iyi entegre olmalarını sağlamak ve onlara vatandaşlık bilinci kazandırmak adına önemli bir rol oynayabilir.

6) Teachers' perceptions of education for democratic citizenship in schools with transnational youth: A comparative study in the UK and Denmark (Ulus ötesi gençliğin olduğu okullarda öğretmenlerin demokratik vatandaşlık eğitimine ilişkin algıları: İngiltere ve Danimarka'da karşılaştırmalı bir çalışma)

Bu çalışmanın amacı, iki ülkede göçmen kökenli gençlere hizmet veren okullarda öğretmenlerin gençleri demokratik vatandaşlık için eğitme konusundaki bakış açılarını belirlemektir. Araştırma sosyal bilgiler alanına odaklanarak yapılmıştır. Araştırma, İngiltere, İskoçya ve

Danimarka'daki öğretmenlerle yapılan görüşmelere dayanarak, vatandaşlık eğitimi ve öğretiminde ortaya çıkan eğilimleri ele almaktadır. Araştırmada üç farklı sonuca ulaşıldığı belirtilmiştir. İlk olarak, öğretmenlerin sınıf tartışmaları aracılığıyla vatandaşlıkla ilgili mesajları ilettikleri ve öğrencilere çeşitli yurttaşlık faaliyetlerinde akranlarıyla etkileşim kurma fırsatları sundukları vurgulanmaktadır. Ayrıca, farklı sivil kültürlerin anlamlandırma sürecinin önemine değinilmekte ve öğretmenlerin öğrencilere haklar, sorumluluklar ve eşit fırsatlar gibi konularda eğitim verdikleri belirtilmektedir. İkinci olarak, küreselleşme ve göçün etkisi ele alınmaktadır. Okullar arasında öğrenci nüfusunun çeşitliliğine vurgu yapılırken, öğrencilerin küresel olaylara ve küresel konulara duyarlı hale geldiği ifade edilmektedir. Bu durum öğrencilerin küresel vatandaşlar olarak yetiştirilmesi ile sonuçlandığı vurgulanmıştır. Üçüncü olarak, göçmen kökenli öğrencilerin vatandaşlık eğitiminde karşılaştığı zorluklara odaklanılmaktadır. Öğretmenler, öğrencilerin farklı geçmişlere sahip olmalarının, çeşitli konulardaki deneyimlerinin eğitimde kullanılmasının önemini ifade etmiştir. Ancak, bazı öğretmenler, göçmen kökenli öğrencilere özel zorluklar olduğunu, özellikle ailelerin okul ödevlerine yardımcı olamaması, dil engeli, sosyo-ekonomik zorluklar konusunda bilgi eksikliğinin etkili olduğunu ifade etmektedir.

7) Editorial: Citizenship and civic education for refugees and migrants (Mülteci ve göçmenler için vatandaşlık ve yurttaşlık eğitimi)

Araştırma, mültecilerin yaşamlarını sürdürmek için sadece temel ihtiyaçlara değil, aynı zamanda onur ve haklara da ihtiyaç duyduğunu vurguluyor. Mültecilere sağlanacak vatandaşlık eğitiminin, zorlu yaşam koşullarından kurtulmaları için kritik bir öneme sahip olduğunu belirtiyor. Ayrıca, mültecilerin hayatta atacakları sonraki adımlar için temel bir yapı taşı olarak vatandaşlık eğitimine erişim sağlanması gerektiğini ifade ediyor. Yapılan bu araştırma, mültecilere yönelik yardımların sadece insani yardımdan daha fazla fon talep etmekle sınırlı olmaması, aynı zamanda hükümet politikalarının reforme edilmesi ve bir eğitim sisteminde eğitim almalarına izin verilmesi gerektiğini vurguluyor. Mülteci çocuklar için vatandaşlık eğitiminin, demokratik değerlerin gelişimine, çeşitliliğin arttığı dönemde sosyal ve politik hayata katılımın güvence altına alınmasına ve dayanışmanın teşvik edilmesine olanak tanıdığına dikkat çekiyor.

Ayrıca araştırma, mültecilerin sadece geçimlerine izin verildiği ve fırsatların (örneğin eğitim) kısıtlandığı durumda, gelecekteki ülkenin geçim kaynaklarını tehlikeye atabileceklerini vurguluyor. Son olarak, vatandaşlık eğitiminin, mültecilere bilgi, beceri ve tutumlar kazandırarak sivil yeterliliklerini artıracaklarını, yapılandırılmış bir eğitim sistemi aracılığıyla bilgi, sosyal değerlerle birlikte geniş topluma katılma taahhüdü gibi unsurları içereceğini vurguluyor. Bu durum, mültecilerin entegrasyonu veya kendi ülkelerine dönme veya göç etme yeteneklerini güçlendirebilecek bir yaklaşım olarak ele alınmıştır.

8) Refugees in the Educational System: Views of Turk and Refugee Students (Eğitim Sisteminde Mülteciler: Türk ve Mülteci Öğrencilerin Görüşleri)

Araştırmada, Türkiye'de yaşayan mültecilerin önemli bir kısmının zorunlu eğitim çağında olduğu ve okula devam oranlarının düşük olduğu belirtilmiştir. Bu durum, mültecilere sunulan eğitim içeriğinin nasıl olması gerektiği sorusunu ortaya çıkardığını sonucuna ulaşılmıştır. Eğitim hizmetinin içeriği belirlenirken, temel amaçlar ve sosyal bilgiler eğitiminin genel hedefleri dikkate alınması üzerinde önemle durulmuştur. Bu hedeflerin, Türk kültür ve değerlerinin vatandaşlık eğitimi bağlamında mültecilere benimsetilmesinin vurgusu yapılmıştır.

9) Civic education and citizenship education: A qualitative study of secondary social studies teachers' understandings of the concepts and practices of citizenship education for immigrant students (Yurttaşlık eğitimi ve vatandaşlık eğitimi: Ortaöğretim sosyal bilgiler öğretmenlerinin göçmen öğrencilere yönelik vatandaşlık eğitimi kavram ve uygulamalarına ilişkin anlayışları üzerine nitel bir çalışma)

Bu çalışma, ortaöğretim sosyal bilgiler öğretmenlerinin göçmen öğrencilere yurttaşlık eğitimi ve vatandaşlık eğitimine ilişkin görüşlerini incelemiş, bu öğretmenlerin yurttaşlık ve vatandaşlık eğitimi öğretimine ilişkin algılarını incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre araştırmada, ortaöğretim sosyal bilgiler öğretmenlerinin yurttaşlık eğitimi ve vatandaşlık eğitimi algıları ile bu öğretmenlerin göçmen öğrencilere vatandaşlık eğitimi vermek için kullandıkları pedagojiler hakkında araştırma yetersizliği tespit edilmiştir. Tez, sosyal bilgiler eğitimi üzerine odaklanmıştır. Öğretmenlerin yurttaşlık eğitimi ve vatandaşlık eğitimi kavramları, göçmen öğrencilere yönelik yurttaşlık eğitimi pedagojileri, öğretmenlerin göçmen öğrencilere dair algıları ve bu konuda öğretmen hazırlama programları üzerine yapılan araştırmaların yetersizliğine vurgu yapmaktadır. Bu tez çalışması, sekiz ortaöğretim sosyal bilgiler öğretmeninin katılımıyla gerçekleştirilmiş olup, öğretmenlerin göçmen öğrencilere yönelik yurttaşlık eğitimi ve vatandaşlık eğitimi öğretimindeki pedagojilerini, algılarını belirlemeye odaklanmıştır. Bulgular, bu öğretmenlerin seslerine dayanmaktadır. Araştırmanın odak noktasını kentsel ve banliyö okul bölgelerindeki göçmen öğrencilere eğitim veren öğretmenler oluşturmaktadır. Bu öğretmenlerin deneyimleri, göçmen öğrencilere eğitim verme konusundaki uzmanlık alanlarını vurgulamaktadır.

10) Sosyal bilgiler ve göçmen öğrenciler: Meta-sentez çalışması

Yapılan bu araştırmada odak noktası, Suriye'deki olaylar nedeniyle ülkemize göç etmek zorunda kalan ve geçici koruma altına alınan Suriyeli öğrencilerin, sosyal bilgiler dersi açısından yapılan araştırmaların bulgularını birleştirerek genel bir değerlendirme yapmaktır. Araştırmada, bu öğrenci grubunun eğitim sürecine sosyal bilgiler dersi açısından nasıl katıldığını, öğrenme deneyimlerini ve bu süreçte karşılaştıkları zorlukları inceleyerek sonuca ulaşılmıştır. Araştırmanın vatandaşlık eğitimi açısından değerlendirilmesi şu şekildedir:

Göçmen öğrencilerin, ülkelerinden ayrılıp yeni bir topluma entegre olmaya çalışırken sosyal bilgiler dersinin vatandaşlık bilinci kazanmalarında önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Sosyal bilgiler dersi, iletişim becerileri, toplumun kuralları, kültürü, vatanseverlik, adalet, hoşgörü gibi değerleri öğretmek suretiyle öğrencilere entegrasyon sürecinde yardımcı olabilir. Ayrıca sosyal bilgiler öğretmenlerinin göçmen öğrencilerin kültürel uyumunda kilit bir rol oynadığı belirlenmiştir. Öğretmenler, sadece ders içinde değil, aynı zamanda ders dışında da rol model olarak görev alarak göçmen öğrencilerin tutum ve davranışlarını etkileyebilirler. Göçmen öğrencilerin entegrasyonunda etkili bir rol oynamak isteyen sosyal bilgiler öğretmenlerinin uzmanlık, öğrenme stratejilerini belirleme, dil ve iletişim sorunlarına çözüm üretme ve vatandaşlık konularında rehberlik etme gibi konulara odaklanmaları önemlidir. Sonuç olarak, sosyal bilgiler dersinin göçmen öğrencilerin vatandaşlık bilinci kazanmalarında önemli bir araç olduğu sonuçları çıkarılabilir.

11) Sosyal bilgiler dersi öğretim programının kapsayıcı eğitim bağlamında incelenmesi

Alanyazında bulunan bu araştırma, kapsayıcı eğitimin, özel gereksinimli veya dezavantajlı bireylerin eğitim kurumlarına entegre edilmesi amacıyla ortaya çıkmasına rağmen, günümüzde farklı niteliklere sahip tüm bireylerin nitelikli eğitim almasını hedeflediğini vurgulamaktadır. Özellikle, göçmenler, mülteciler ve sığınmacılar gibi uluslararası sorunlara odaklanan kapsayıcı eğitimin, eğitim sistemine entegrasyon, değerlerin benimsenmesi ve kültürel çeşitlilikle başa çıkma konularında önemli bir rol oynadığı belirtilmektedir. Araştırma sonuçlarına göre, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan öğrenme alanları, kapsayıcı eğitim ilkeleriyle uyumlu bir şekilde tasarlanmıştır. Özellikle, "Birey ve Toplum", "Kültür ve Miras", "Etkin Vatandaşlık" ve "Küresel Bağlantılar" öğrenme alanları, farklı kültürel özelliklere sahip bireylerin entegrasyonunu destekleyen içeriklere sahiptir. Araştırmaya göre sosyal bilgiler dersinin, kültürel farklılıkları anlama, hak ve özgürlükler, toplumsal birlik ve beraberlik gibi konuları işleyerek kapsayıcı eğitim ilkelerine katkı sağladığı belirtilmiştir. "Etkin Vatandaşlık" öğrenme alanı ise temel hak ve özgürlükler, sorumluluklar, dezavantajlı grupların toplumsal yaşama katılımı ve farklı etnik gruplara karşı duyarlılık gibi konuları içermekte, böylece öğrencilere etkin vatandaşlık bilinci kazandırmakta olduğu vurgulanmıştır.

SONUÇ

Yapılan bu çalışmada literatürdeki göçmen, sığınmacı, mülteci gibi kavramların tam olarak ayrımının net bir şekilde yapılmaması veya doğru kullanımlara dikkat edilmemesi nedeniyle araştırma yapılırken geçici sığınmacı, mülteci, göçmen vb. kelimeler taranarak veri çeşitliliği artırılmıştır. Bu kelimelerin alan yazın gelişiminde birbirine kaynak olabilecek, yol gösterebilecek ve birbirini destekleyebilecek araştırmalar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Uluslararası düzeydeki araştırmalar, geçici sığınmacılara yönelik vatandaşlık eğitimi üzerine önemli bilgiler sağlamaktadır. Bu çalışmalar, geçici sığınmacıların eğitim süreçlerinde karşılaştıkları zorlukları, uyum stratejilerini, sosyal uyumlarını ve toplumsal katılımlarını

değerlendirmektedir. Sığınmacıların vatandaşlık bilinci kazanmalarında sosyal bilgiler dersinin rolü, eğitim politikalarının etkisi ve öğretmenlerin bu süreçteki rolü gibi konular uluslararası literatürde geniş bir şekilde ele alınmaktadır. Ayrıca bu çalışmalar, geçici sığınmacılara yönelik vatandaşlık eğitiminin, bireylerin kültürlerini korurken aynı zamanda toplumlara daha etkin bir şekilde uyum sağlamalarına yardımcı olduğunu vurgulamaktadır. Sosyal bilgiler dersinin, sığınmacıların yerel normları ve değerleri anlamalarına, toplumsal sorumluluklarını kavramalarına ve demokratik vatandaşlar olarak yetişmelerine katkı sağladığı belirtilmektedir.

Ulusal düzeyde vatandaşlık eğitimi konusundaki araştırma literatürü geniş bir perspektifi kapsamış olsa da bazı önemli noktalarda hala tam bir derinlik ve kapsam sağlanmamıştır. Bu alandaki mevcut çalışmalar, çeşitli boyutları ele almakla birlikte, belirli konularda derinlemesine bir anlayışa ulaşmaktan uzaktır. Özellikle, sığınmacı öğrencilere yönelik vatandaşlık eğitimi bağlamında belirli konular ve yöntemler, araştırmacılar için keşfe açık kalmaktadır. Bu bağlamda, eksik olan bu noktaların daha fazla araştırma ve inceleme gerektiren alanlar olduğu görülmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre, uluslararası araştırmalarda geçici sığınmacılara yönelik vatandaşlık eğitiminde detaylı sorgulamalara sıkça rastlanmasına karşın, Türkiye'deki sosyal bilgiler dersi bağlamında bu konuda yapılan ulusal düzeydeki çalışmaların oldukça sınırlı olduğu belirlenmiştir. Türkiye'nin coğrafi konumu nedeniyle göç etmek için tercih edilen bir ülke olduğu düşünüldüğünde, özellikle de 2011'de başlayan Suriyeli sığınmacıların yoğun göç dalgasına rağmen sosyal bilgiler dersi kapsamında vatandaşlık eğitimi bağlamındaki araştırma eksikliği dikkati çekmektedir. Sosyal bilgiler dersi yoluyla verilen vatandaşlık eğitiminin, Türkiye'ye gelen göçmenlerin eğitim süreçlerini ve uyumunu ne ölçüde desteklediği ve göçmenlerin sahip oldukları haklara dair farkındalığın ne kadar olduğu üzerine sistematik bir değerlendirme yapılmadığı açıkça görülmektedir. Türkiye'de sosyal bilgiler dersinde geçici sığınmacılara yönelik vatandaşlık eğitiminin içeriği, uygulama yöntemleri ve etkileri konularında eksiklikler bulunmaktadır. Bu durum, mevcut araştırma boşluğunu vurgulayarak, bu alandaki daha fazla çalışma ve analizin önemini ortaya koymaktadır. Türkiye'deki sosyal bilgiler dersi çerçevesinde geçici sığınmacılara yönelik vatandaşlık eğitimi uygulamalarının daha detaylı ve kapsamlı bir şekilde incelenmesi, bu konuda yapılan ulusal düzeydeki araştırmaların artırılması gerekliliğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Acikalin, M., Bombardelli, O., & Chianese, G. (2021). Citizenship And Civic Education For Refugees And Migrants. *Journal of Social Science Education*, 20(2), 1-153.
- Aksu, F., & Bayir, D. (2020). Açık kapı politikasından güvenlik tehdidine: Türkiye’de Suriyeli sığınmacılar olgusu. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 8(2), 324-356.

- Banks, J. A. (2009). Diversity and citizenship education in multicultural nations. *Multicultural Education Review*, 1(1), 1-28.
- Başaran, T. (2007). İlköğretim okullarında vatandaşlık ve insan hakları eğitimi programının uygulanışına ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri. Yüksek Lisans Tezi, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Edirne.
- Birkvad, S. R. (2019). Immigrant meanings of citizenship: mobility, stability, and recognition. *Citizenship Studies*, 23(8), 798-814.
- Creswell, J. W. (2012). Educational research: Planning, conducting and evaluating quantitative and qualitative research (4. bas.). USA: Sage.
- Driessen, G. (2008, July). Towards citizenship education in the Netherlands. *Country report prepared for Forum Internazionale ed Europeo di ricerca sull-Immigrazione*.
- Esteves, M. H. (2012). Geography education and citizenship education in Portugal: A challenge for the 21st century. *SAGE Open*, 2(4), 2158244012471956.
- Fansa, M. (2021). Kimim ben? Göçmen, sığınmacı, mülteci, yabancı, vatansız ve geçici koruma: Türkiye'deki Suriyeliler. *Antakiyat*, 4(2), 289-306.
- Fidaoui, D. (2022). Civic education and citizenship education: A qualitative study of secondary social studies teachers' understandings of the concepts and practices of citizenship education for immigrant students. Doctoral Dissertation, *Syracuse University Teaching and Leadership*, New York.
- Hahn, C. L. (2015). Teachers' perceptions of education for democratic citizenship in schools with transnational youth: A comparative study in the UK and Denmark. *Research in Comparative and International Education*, 10(1), 95-119.
- Joppke, C. (1995). Multiculturalism and immigration: a comparison of the United States, Germany, and Britain. *European University Institute Badia Fiesolana*, San Domenico, Italy
- MEB, (2005a). Sosyal bilgiler 4.-5. sınıf programı. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi
- MEB, (2005b). Sosyal bilgiler 6.-7. sınıf programı. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi
- MEB, (2017). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar). <http://ttkb.meb.gov.tr> adresinden 24 Şubat 2024 tarihinde alınmıştır.
- Öztürk, F. Z. (2021). Refugees in the educational system: Views of Turk and refugee students. *Education & Science/Eğitim ve Bilim*, 46(208).
- Stanley, W. B., & Nelson, J. L. (1986). Social education for social transformation. *Social Education*, 50, 528-533.
- Temur, S. (2007). Sosyal bilgiler dersi öğretim programının kapsayıcı eğitim bağlamında incelenmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 14(1), 165-191.

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

- Uysal, M. (2022). Sosyal bilgiler ve göçmen öğrenciler: Meta-sentez çalışması. *Journal of Innovative Research in Social Studies*, 5(2), 70-94.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Ankara: Seçkin Yayıncılık*.
- Waters, T., & LeBlanc, K. (2005). Refugees and education: Mass public schooling without a nation-state. *Comparative Education Review*, 49(2), 129-147.
- [Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete]. (2013). 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm> (Erişim tarihi: 24 Şubat 2024).

**SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN TEKNOSTRESLERİ: BİR DOKÜMAN
İNCELEMESİ**

SOCIAL STUDIES TEACHERS' TECHNOSTRESS: A DOCUMENT REVIEW

Büşra KARA

Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Yüksek Lisans Öğrencisi
Kırıkkale University, Graduate School of Social Sciences, Social Studies Education Master's Student

ORCID ID: 0000-0002-0463-9026

Erdi Erdoğan

Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı
Assoc. Prof. Dr., Kırıkkale university, Faculty of Education, Department of Social Studies Education

ORCID ID: 0000-0002-3921-575X

ÖZET

Geleneksel eğitim anlayışının önemini yitirdiği günümüzde, yapılandırmacı yaklaşımla beraber öğrenci merkezli eğitim anlayışına geçilmiştir. Dolayısıyla, derslerde öğrencileri aktif kılacak eğitim teknolojilerinin kullanılması da artık gereklilik haline gelmiştir. Sosyal bilgiler dersinin de çok disiplinli bir yapıda olması nedeniyle, sosyal bilgiler öğretmenlerinin kendilerini sürekli yenilemeleri ve güncel olmaları gerekmektedir. Çağın gerekliliğinden dolayı sosyal bilgiler öğretmenlerinin dijital araç kullanmaları beklenti halinden zorunluluk haline dönüşmüştür. Ortaya çıkan bu zorunluluk hali insanların üzerinde psikolojik baskı hissetmeleri ve teknolojinin strese dönüşmesi kısaca teknostres yaşamasıdır. Bu araştırmanın amacı, öğretmenlerin teknolojik değişimlere ayak uydururken, günlük yaşamlarında ve sınıflarda ne gibi deneyimler yaşadıkları ve teknoloji temelli stres durumuyla nasıl başa çıktıklarını eğitim literatüründe incelemektir. Araştırmada nitel araştırma yaklaşımından yararlanılmıştır. Araştırmanın deseni olarak doküman incelemesi tercih edilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak teknostres ile ilgili eğitim araştırma alanındaki dokümanlardan yararlanılmıştır. Araştırma dâhil edilen çalışmalar hem yerel hem de uluslararası veri tabanları incelenerek belirlenmiştir. Araştırmada kullanılacak dokümanların belirlenmesinin ardından doküman analizi süreci başlatılmıştır. Böylelikle, teknostres yaşayan sosyal bilgiler öğretmenlerinin teknoloji kullanımına yönelik kaygılarının alan yazındaki mevcut durumu ortaya çıkarılmak istenmiştir. Araştırma sonucunda, uluslararası dergilerde teknostrese yönelik derinlemesine gerçekleştirilen birçok araştırmaya rastlanmasına rağmen ulusal alan yazında bu araştırmaların sayısının oldukça az olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, Türkiye'deki sosyal bilgiler öğretmenlerinin sürekli gelişen teknolojik araçlara alışma sürecinde, üzerlerinde hissettikleri baskı ile nasıl başa çıktıklarına yönelik önemli bir araştırma boşluğunu ortaya çıkarmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler Öğretmeni, Teknostres, Nitel Araştırma, Doküman İncelemesi.

ABSTRACT

In today's world, where the traditional understanding of education has lost its importance, the constructivist approach has led to a student-centered education approach. Therefore, it has become a necessity to use educational technologies that will make students active in lessons. Since the social studies course has a multidisciplinary structure, social studies teachers need to constantly renew themselves and be up-to-date. Due to the necessity of the age, the use of digital tools by social studies teachers has turned from an expectation into a necessity. This state of necessity that emerges is that people feel psychological pressure on them and technology turns into stress, in short, technostress. The purpose of this study is to examine what teachers experience in their daily lives and classrooms while keeping up with technological changes and how they cope with technology-based stress in the educational literature. Qualitative research approach was utilized in the study. Document analysis was preferred as the research design. In the study, documents in the field of educational research on technostress were used as data collection tools. The studies included in the research were determined by examining both local and international databases. After determining the documents to be used in the research, the document analysis process was initiated. In this way, it was aimed to reveal the current situation of social studies teachers experiencing technostress and their concerns about technology use in the literature. As a result of the research, it was determined that although there are many in-depth studies on technostress in international journals, the number of these studies in the national literature is quite low. This result reveals an important gap in research on how Social Studies teachers in Turkey cope with the pressure they feel in the process of getting used to the ever-evolving technological tools.

Keywords: Social Studies Teacher, Technostress, Qualitative Research, Document Review.

GİRİŞ

21. yüzyılda teknolojiye hızlı değişimlerle birlikte teknolojik araç-gereç ve internet kullanımı her geçen gün artmaktadır. Küresel internet kullanımı yaklaşık 5 milyar kişiye yükselmiştir ve bu sayı dünya nüfusunun tamamına oranlandığında toplam nüfusun yüzde 67,9' unu oluşturmaktadır (Internet World Stats, Haziran 2022). Hayatın her alanında evde, okulda, iş yerinde internet kullanımı oldukça yaygındır. TÜİK tarafından gerçekleştirilen Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçlarına göre 2023 yılında hanelerin %95,5 'inin evden İnternete erişim imkânına sahip olduğu gözlemlendi. Bu oran 2022 yılında %94,1 idi (TÜİK, Ağustos 2023). Hızla gelişen teknoloji, günlük yaşamda çalışma saatleri dışında kullanıcıları sürekli çevrimiçi kalmayı mecburi kılmaktadır. Avrupa Komisyonu, öğretmenlerin öğretimin sürdürülmesinde, öğrenmenin sınıf dışında da devamlılığının sağlanmasında, öğrenenlerin dijital teknolojileri işbirlikli şekilde kullanabilmelerinde ve öğrencilerin öz düzenleme becerisinin oluşması için dijital teknolojileri kullanabilme yeterliğine sahip olmaları gerektiğini

belirlenmiştir (Redecker, 2017). Covid-19 salgınının da etkisiyle 2020 yılında tüm dünyada karantina sürecinin yaşanmasıyla birçok kurum ve kuruluş uzaktan/çevrimiçi çalışma düzenine geçmiş ve tüm kademelerdeki eğitim kurumları da uzaktan/çevrimiçi eğitim-öğretim sürecine dahil olmuştur. Bilim ve teknolojiadaki hızlı değişimler eğitim alanında da yeniliklere yol açmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) eğitime entegrasyonu ile teknoloji eğitim alanında önemli bir yer almıştır. Teknolojinin eğitim alanına girmesiyle birlikte, geleneksel eğitim yerini öğrenci merkezli eğitime vermiştir (Akgün, 2019). Sınıf içinde öğrenciler öğrenme sürecine aktif bir şekilde dahil olmuştur. Covid-19 salgınından önce eğitimin bir parçası olan teknoloji kullanımı, salgınla birlikte tamamen teknoloji merkezli olarak devam etmiştir. Salgınla birlikte öğretmenlerin bilişim teknolojilerini kullanmaları mesleklerinin bir parçası haline gelmiştir. Çünkü pandemi nedeniyle eğitim süreci zorunlu olarak çevrim içi ortamlara taşınmış ve öğretmenlerin pedagojik donanımlarını çevrim içi ortamlarda çeşitli dijital araçlarla birlikte gereklilik haline gelmiştir (Flores ve Gago, 2020). Bu sebeple öğretmenlerin, teknoloji kullanımına karşı stres, kaygı ve korku seviyesinde artış meydana gelmiştir.

Teknoloji alanında sürekli yaşanan yoğun değişim süreci, öğretmenleri yeni dijital ortamlara uyum sağlamaya yöneltmiştir. Bu değişim süreci öğretmenleri yeni araçlar öğrenmeye ve bunun sonucunda da üzerlerinde baskı hissetmelerine yol açmıştır. İnsanların teknolojik değişime ayak uydurma sürecindeki bu stres durumu “teknostres” olarak adlandırılmıştır. Bu kavram ilk olarak Craig Brod tarafından 1984 yılında dile getirilmiştir. Teknostres kavramı, 1980’li yıllarda gündeme getirilmiş olmasına rağmen teknostrese yönelik araştırmalar son 20 yıllık dilimde artış göstermeye başlamış ve son dönemlerde eğitimcilerin teknostres düzeylerine odaklanıldığı gözlemlenmektedir (Çetin ve Bülbül, 2017; Çoklar, Efilti, Şahin ve Akçay, 2016; Dong, Xu, Chai ve Zhai, 2020).

Özele doğru inildiğinde Covid-19 pandemisinin yaşanmasıyla birlikte sosyal bilgiler öğretmenlerinin de bilişim teknolojilerini profesyonel bir şekilde kullanmaları gereklilik haline gelmiştir. Sosyal bilgiler dersinin çok disiplinli özgün yapısı, farklı disiplinlerin birçok somut ve soyut kavramını bünyesinde barındırması ve toplumsal unsurların (günlük yaşamın) sınıf ortamına en yüksek düzeyde taşınmasını gerektirmesi nedenleriyle öğretim teknolojilerinden yararlanılması hususunda öğretmene yüksek bir beklenti yöneltmektedir (Curry ve Cherner, 2016; Debele ve Plevyak, 2012; Shriner, Clark, Nail, Schlee ve Libler, 2010). Tüm bunların yanı sıra bir sosyal bilgiler öğretmeni güncel bir öğretim teknolojisi modeli olan Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi (TPAB) kapsamında birçok disiplinin bilgisini edinmeli ve deneyimlemeli, en uygun pedagojik yaklaşımı belirleyebilmeli ve bunları uygun bir öğretim teknolojileriyle harmanlayabilmelidir (Beeson vd., 2014). Fakat sosyal bilgiler öğretmenlerinin diğer derslere göre teknoloji destekli yeni öğretim yöntemleri kullanabilme konusunda dikkate değer eksikliklere sahip oldukları belirtilmektedir (Dawson, Bull ve Swain, 2000; Shriner vd.,

2010). Bu eksiklikler de zamanla kendini göstermekte ve yeni teknolojilere uyum sağlamaya çalışan sosyal bilgiler öğretmenleri üzerinde teknostres olarak belirebilmektedir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırmada nitel araştırma yaklaşımından yararlanılmıştır. Bu kapsamda doküman incelemesi modeli tercih edilmiştir. Bu yöntem, araştırılması planlanan konular hakkında bilgi içeren yazılı ve sözlü materyallerin analizini kapsamaktadır. Doküman analizinde mevcut olan kayıt ve belgeler incelenerek veri elde edilmektedir. Doküman analizi, belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsamaktadır (Karasar, 2005). Bir başka ifadeyle doküman analizi, basılı ve elektronik materyallerin incelenmesi ve değerlendirilmesi sürecinde gerçekleşen bir dizi işlemdir (Bowen, 2009). Aynı zamanda bu süreç, araştırılması hedeflenen olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin incelenmesi olarak da tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Diğer bir tanıma göre ise birincil araştırma verileri kaynağı olarak çeşitli yazılı metin biçimlerini toplamak, gözden geçirmek, sorgulamak ve analiz etmektir (O’Leary, 2017). Kısacası, araştırma konusu hakkında diğer kişi ya da kurumlar tarafından yazılmış, hazırlanmış ya da yaratılmış çeşitli yazı, belge, yapım veya kalıntının toplanması ve incelenmesi doküman analizi olarak kabul edilmektedir (Seyidoğlu, 2016).

Dokümanlar

Çalışma verilerinin toplanması için son yıllarda Teknostres konusunda yayınlanan makale ve tezler araştırılmıştır. Makale ve tezleri aramada; Web of Science, ERIC, YÖK Tez, ULAKBİM, TRdizin ve Google Akademik veri tabanları üzerinde tarama yapılmıştır. Tarama sonucunda, öğretmenlerin teknostresleri ile ilgili araştırmalar filtrelenmiş ve araştırmanın doğasına uygun olan kaynaklar analiz sürecine dâhil edilmiştir.

Verilerin Analizi

Dokümanların araştırmacı tarafından incelenmesi sonucunda elde edilen verilerin analizinde, teknostres konusunun birbirinden bağımsız olarak yapılan nitel ve nicel çalışmalar derinlemesine incelenip düzenlenmiştir. Doküman analizin araştırmaların amaçlarına, yöntemlerine ve ulaştıkları sonuçlara odaklanılmıştır. Bu süreçte, makale ve tezler detaylıca incelenmiş ve amaç, yöntem ve sonuç açısından analiz edilerek araştırmaların özü bulunmaya çalışılmıştır. Araştırmanın bulgular kısmında en ilgili araştırmalar sunulmaktadır.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde uluslararası ve ulusal literatür taraması sonucunda araştırmaya dahil edilen ve analizi gerçekleştirilen çalışmalar sunulmaktadır.

Erdoğan ve Akbaba (2022) tarafından gerçekleştirilen Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Teknostres Düzeylerinin Yordanmasında Cinsiyet, TPAB, Okul Desteği ve Mesleki Doyumun Rolü araştırmasında, teknostres düzeyi ile cinsiyet, TPAB yeterliliği, okul desteği algısı ve mesleki doyum değişkenleri arasındaki çoklu ilişkilerin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda nicel araştırma yaklaşımından ilişkisel tarama deseni ile araştırma yürütülmüştür. Veri toplama aracı olarak beş farklı araçtan yararlanılmıştır; Kişisel Bilgiler Formu, Teknostres Ölçeği, TPAB Ölçeği, Mesleki Doyum Ölçeği ve okul Desteği ölçeği. Araştırmanın betimsel istatistikleri incelendiğinde, sosyal bilgiler öğretmenlerinin teknostres düzeylerinin düşük olduğu, TPAB yeterliliklerinin, okul desteği algılarının ve mesleki doyumlarının ise yüksek olduğu tespit edilmiştir. Hiyerarşik çoklu regresyon analizi sonucunda cinsiyet, TPAB, okul desteği ve mesleki doyum değişkenlerinin sosyal bilgiler öğretmenlerinin teknostres düzeylerini anlamlı bir biçimde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu araştırma, sosyal bilgiler öğretmenlerinin teknostres düzeylerinin yordanmasında cinsiyet, TPAB, okul desteği ve mesleki doyum değişkenlerinin etkisini araştırmıştır. Araştırmada kapsamında teknostres ve cinsiyet, TPAB, okul desteği ve mesleki doyum değişkenleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu araştırma sonucunda sosyal bilgiler öğretmenin TPAB yeterliliğinin ve okuldan aldığı desteğin yüksek olmasının teknostresi azaltan önemli etkenler olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle, okullardaki teknoloji kültürü, teknoloji entegrasyonuna yönelik destek mekanizmaları ve öğretmenlerin TPAB yeterlilikleri güçlendirilerek öğretmenlerin teknostres düzeyleri azaltılabilir. Bunun haricinde, mesleki doyumun yükselmesinin teknostresi azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu araştırmada erkek öğretmenlerin teknostres düzeyleri kadın öğretmenlere göre daha düşük bulunmuştur. Bu sonucun nedenleri durum çalışması veya olgu bilim araştırması gibi nitel araştırma yöntemleriyle incelenebilir. Bütünsel bir bakış açısıyla irdelendiğinde, öğretmen merkezli öğretim teknolojisi yeterliliği ve entegrasyonu politikaları uygulamaya konularak sosyal bilgiler öğretmenlerinin üzerlerinde bulunan teknoloji kaynaklı psikolojik yük azaltılabilir.

Bulut ve Özdemir (2023) tarafından gerçekleştirilen Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Teknostres Kavramı Hakkındaki Görüşleri araştırmasında, araştırmanın amacı sosyal bilgiler öğretmenlerinin teknostres kavramı hakkındaki görüşlerini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda nitel araştırma desenlerinden durum çalışması yöntemi kullanılarak araştırma yürütülmüştür. Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanmış yarı yapılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırma sonucunda Sosyal bilgiler öğretmenlerinin eğitim-öğretim sürecinde teknolojik araç gereçleri genel olarak kullanmaya çalıştıkları ve en fazla kullanılan teknolojik aletin akıllı tahta olduğu belirlenmiştir. Bununla beraber bazı EBA, Morpa Kampüs vb. eğitim yazılımlarını da kullanan öğretmenlerin olduğu fakat çok fazla tercih edilmediği gözlemlenmiştir. Araştırmada elde edilen bir başka sonuç sosyal bilgiler öğretmenlerinin lisans döneminde aldıkları teknolojik eğitimin yeterliliği hakkında ne

düşündükleriyle ilgilidir. Bu konuda çalışmaya katılan sosyal bilgiler öğretmenlerinin büyük bir çoğunluğu bu konuda verilen eğitimin yetersiz olduğunu belirtmişlerdir.

Gökbulut ve Dindaş (2022) tarafından gerçekleştirilen Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişlik ve Teknostres Düzeylerinin İncelenmesi araştırmasında, öğretmenlerin teknostres ve mesleki tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak Teknostres ve Tükenmişlik olmak üzere iki adet ölçme aracı kullanılmıştır. Araştırma sonucunda Araştırmada öğretmenlerin teknostres ve alt faktörleri olan öğretme-öğrenme, teknik, kişisel ve sosyal boyutunda “Orta düzey” teknostres yaşadıkları görülmüştür. COVID-19 öncesinde yapılan çalışmalarda ve yapılan bu çalışmada öğretmenlerin teknostres düzeyleri orta düzey olduğu görülmüştür. Araştırmada teknostres ölçeğinin “Mesleğe yönelik” alt faktöründe teknostres düzeylerinin düşük düzey olduğu görülmüştür. Teknostres ölçeğinin Mesleğe Yönelik faktörüne ait maddeler incelendiğinde teknolojinin eğitimi olumsuz etkilediğine dair ifadeleri içerdiği görülmüştür. Araştırmada öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeylerinin “Tehlike sinyali” boyutunda olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle öğretmenlerin mesleki tükenmişlik duygusuna henüz kapılmadıkları, ancak buna çok yaklaştıkları şeklinde yorumlanabilir. Araştırmada öğretmenlerin cinsiyet değişkeni ile teknostres düzeyleri arasındaki fark incelendiğinde, teknostres (genel) ve alt faktörler teknik, kişisel ve sosyal boyutta erkek ve kadın öğretmenler arasında anlamlı bir farka rastlanılmıştır. Belirtilen bu boyutlarda kadın öğretmenlerin teknostres düzeylerinin erkek öğretmenlere göre daha yüksek olduğu bulgusu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Akgün (2019) tarafından gerçekleştirilen Öğretim Elemanlarının Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Yönelik Kabulleri ve Teknostres Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi araştırmasında, öğretim elemanlarının bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik kabulleri ve teknostres algılarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, betimsel bir araştırma olan çalışmada ilişkisel tarama modeli kullanılarak araştırma yürütülmüştür. Veri toplama aracı olarak Teknoloji Kabul Ölçeği, Teknostres Ölçeği ve çalışma grubuna ilişkin demografik bilgilerin edinilmesi amacıyla kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Araştırma sonucunda bu çalışmada, öğretim elemanlarının bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik kabul seviyelerinin yüksek düzeyde ve olumlu görüş içerisinde olduğu görülürken, teknostres algılarının ise orta düzeyde olduğu görülmüştür. Elde edilen bulgulara göre öğretim elemanlarının bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik kabullerinin yüksek düzeyde olumlu görüşte çıkması ve yarar algısı alt boyutunda da en yüksek değere sahip olunması, öğretim elemanlarının teknoloji kullanımına yönelik istekli bir tutum içerisinde oldukları ve teknolojiyi faydalı gördükleri ile ifade edilirken, teknostres algılarının orta düzeyde olması ise teknoloji kullanımına yönelik kaygı, stres, endişe gibi olumsuz duygular yaşayabildikleri sonuçlarına ulaşılmıştır.

Çoklar ve Efilti ve Şahin (2017) tarafından gerçekleştirilen Defining Teachers' Technostress Levels: A Scale Development (Öğretmenlerin Teknostres Düzeylerinin Tanımlanması: Bir Ölçek Geliştirme) adlı araştırmada öğretmenlerin tekno-stres düzeylerini ölçmek için geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmek (TTLDS) ve bu ölçeğin faktör yapısını ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda elde edilen verilerin analizi için nitel veri analizi yöntemi olan içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu araştırma bir ölçek geliştirme çalışmasıdır. Sonuç olarak, yeni teknolojilere uyum sorunlarından kaynaklanan bir sıkıntı olarak tanımlanan tekno-stres, öğretmenlik mesleğini olumsuz etkileyen bir sorun haline gelmiştir. Bu çalışmada geliştirilen ölçeğin (TTLDS) yapısı, literatürde ilgili birçok araştırmada önerilen birçok sorunu kapsadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Karadeniz (2023) tarafından gerçekleştirilen Okullarda Teknolojik Liderlik İle Teknostres İlişkisi: İstanbul İlinde Bir Araştırma adlı çalışmada, Okul yöneticilerinin teknolojik liderlik rolleri ile öğretmenlerin teknostres seviyeleri arasındaki ilişkinin açıklanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda nicel araştırma yaklaşımından ilişkisel tarama deseni ile araştırma yürütülmüştür. Veri toplama aracı olarak bu çalışmada üç bölümden oluşan bir veri toplama anketi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rolleri ölçeği ve alt boyutları ile öğretmenlerin teknostres seviyeleri ölçeği ve alt boyutları arasında ilişki olup olmadığına bakıldığında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Her iki ölçeğin de kendi boyutları arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı elde edilmiş bu ilişkiler pozitif yönde ve genel olarak yüksek düzeyde olduğu bulunmuştur.

Batı (2023) tarafından gerçekleştirilen Öğretmenlerin Eğitim Teknolojileri Standartlarına Yönelik Öz Yeterlikleri ve Teknostres Düzeylerinin Belirlenmesi adlı araştırmada, öğretmenlerin eğitime dâhil olan eğitim teknolojileri standartlarına yönelik öz yeterlik düzeyleri ile öğretmenlerin içinde bulunduğu teknostres düzeylerini incelemek ve değerlendirmek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda nicel araştırma yaklaşımından tarama deseni kullanılarak araştırma yürütülmüştür. Veri toplama aracı olarak araştırmada iki ölçek kullanılmıştır; Eğitim Teknolojisi Standartlarına Yönelik Öz-Yeterlik Ölçeği ve Öğretmenlerin Teknostres Düzeylerini Belirleme Ölçeği. Araştırma sonucunda, araştırma öğretmenlerin eğitim teknolojisi standartlarına yönelik öz yeterliklerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, daha önce yapılan benzer çalışmaların sonuçlarıyla uyumludur ve öğretmenlerin eğitim teknolojisi standartlarına yönelik öz yeterlik değerlerinin yüksek olduğunu destekler niteliktedir.

Erdoğan ve Şerefli (2021) tarafından gerçekleştirilen Sosyal Bilgiler Öğretiminde Teknoloji Kullanımı: Beş Öğretmenin Yolculuğu adlı araştırmada, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin kişisel deneyimlerinin, öğretim sürecinde teknoloji kullanımına yönelik etkisini incelemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda nitel araştırma modeli olan anlatı araştırması deseni kullanılarak araştırma yürütülmüştür. Veri toplama aracı olarak yarı-yapılandırılmış görüşme

formundan yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda katılımcıların geçmiş imkânsızlıklarına rağmen öğretim teknolojisi kullanım becerilerini mesleki yaşantıları başladıktan sonra da bireysel ilgileri doğrultusunda geliştirebilecek olmalarıdır. Bu noktada, bu ilgiyi ortaya çıkaran önemli bir faktörün erken dönem yaşantılarındaki ebeveyn yaklaşımları olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin öğrenim süreçlerinde sınırlı teknolojik imkânlarla sahip oldukları ve bu kısıtlı imkânların teknoloji kullanım becerilerini geliştirmeye engel olduğu çalışmada ulaşılan başka bir sonuçtur. Katılımcıların lisans öğrenimi sürecinde öğretim teknolojisi noktasında her ne kadar bireysel farklılıklar olsa da yeterli bir donanımına erişememiş olmalarıdır. Bu eksikliği ortaya çıkaran önemli bir etken olarak eğitim fakültelerinde görev yapan öğretmen eğitimcilerinin öğretim teknolojisi yeterlikleri olabilir. Son olarak, mesleki deneyim yılı fazla olan Sosyal Bilgiler öğretmenlerin mesleki deneyimi daha az olan öğretmenlere göre eksikliklerini görmede, bunları gidermek için işbirliği yapmada daha istekli oldukları ve böylece öğretim teknolojilerini daha etkili kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Arslan (2022) tarafından gerçekleştirilen Öğretmenlerin Problem Çözme Becerileri ile Teknostres Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi adlı çalışmada, Millî Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda görev yapmakta olan öğretmenlerin problem çözme beceri düzeyleri ile teknostres düzeylerinin belirlenmesi ve bu değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda nicel araştırma yaklaşımından tarama modellerinden kesitsel tarama modeli ile desenlenmiş metodolojik tipte bir araştırma olarak yürütülmüştür. Veri toplama aracı olarak çalışmada kişisel bilgi formunun yanında iki farklı veri toplama aracı kullanılmıştır. Veri toplama araçlarının birincisi; Yaman ve Dede (2008) tarafından geliştirilen Yetişkinler İçin Problem Çözme Becerileri Ölçeği'dir. İkinci veri toplama aracı ise; Çoklar, Efilti ve Şahin (2017) tarafından geliştirilen Öğretmenlerin Teknostres Düzeylerini Belirleme Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre öğretmenlerin problem çözme beceri düzeyleri yüksek seviye olarak saptanmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre öğretmenlerin teknostres düzeyleri orta seviye olarak saptanmıştır.

Gökbulut (2021) tarafından gerçekleştirilen Öğretmenlerin Teknostres ve Teknopedagojik Yeterlikleri Arasındaki İlişki adlı çalışmada, öğretmenlerin Teknopedagojik yeterlikleri ile Teknostres düzeyleri arasındaki ilişki ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Nicel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada, tekil tarama modeli ile öğretmenlerin Teknostres ve TPAB düzeyleri betimlenmiştir. İlişkisel tarama modeliyle ise öğretmenlerin cinsiyet, okul türü, mesleki kıdem ve Teknostres ile TPAB bileşenlerinin yeterlilik düzeyleri arasındaki farklar incelenmiştir. Veri toplama aracı olarak çalışmada iki adet ölçme aracı kullanılmıştır. Birinci ölçme aracı olarak Çoklar, Efilti ve Şahin (2017) tarafından geliştirilen Öğretmenlerin Teknostres Düzeylerini Belirleme Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan diğer ölçme aracı olan Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi Ölçeği Horzum, Akgün, ve Öztürk

(2014) tarafından geliştirilmiştir. Bu ölçme araçları ile birlikte kullanılan Kişisel Bilgi Formu araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Araştırma sonucunda öğretmenlerin cinsiyetleri ile TPAB'nin TB boyutunda anlamlı bir farka rastlanırken diğer boyutlar ve teknostres boyutunda anlamlı bir farka rastlanılmamıştır. Yapılan çalışmada öğretmenlerin mesleki kıdem değişkeni ile TPAB yeterlikleri ile teknostres düzeyleri arasındaki anlamlı bir farka rastlanılmamıştır. Araştırmada TPAB ve alt boyutları ile teknostres arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Teknostres ile TPAB ve alt faktörleri arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Yapılan araştırmada öğretmenler TPAB düzeylerini yüksek düzey olarak, teknostres düzeylerini ise orta düzey olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Öğretmenler TPAB'nin alt faktörleri içerisinde ise en düşük düzey olarak teknoloji boyutunu görmektedir. Bu bulgu öğretmenlerin teknostres düzeylerini orta düzey görmeleri ile örtüşmekte olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

SONUÇ

Teknoloji, modern yaşamın ayrılmaz bir parçasıdır. İletişimden eğitime, iş dünyasından eğlenceye kadar hayatın her alanında teknoloji kullanılmaktadır. Ancak bu durum, teknolojiye bağlı yaşama ve uyum sağlama çabası sonucu ortaya çıkan bir durum olan "teknostres"i de beraberinde getirmektedir. Teknostres, teknoloji kullanımının neden olduğu stres ve kaygı durumudur. Sürekli olarak e-postaları kontrol etme, sosyal medyada sürekli aktif olma, bilgisayar başında uzun saatler geçirme gibi durumlar teknostresin en yaygın örnekleridir. Bu durum hem fiziksel hem de psikolojik sağlık sorunlarına yol açabilir. Teknostresin önemi, teknolojinin hayatımızdaki yerinin giderek artmasıyla birlikte daha da belirgin hale gelmektedir. Teknostres, iş verimliliğini düşürebilir, kişilerarası ilişkileri zedeleyebilir ve genel yaşam kalitesini olumsuz etkileyebilir. Bu nedenle, teknostresle başa çıkmak ve teknolojiyi sağlıklı bir şekilde kullanabilmek günümüzde oldukça önemlidir. Bu, teknoloji kullanımını dengeli bir şekilde sınırlamayı, teknolojiye olan bağımlılığı azaltmayı ve teknoloji kullanımı konusunda bilinçli olmayı gerektirir.

Ulusal ve uluslararası veri tabanlarında teknostrese yönelik yapılan tüm tez ve makalelerin ele alınarak incelenmesinin amaçlandığı bu araştırmada yapılan doküman analizi sonucunda, Sosyal Bilgiler eğitiminde teknostres konusuna ne kadar yer verildiğine odaklanılmaya çalışılmıştır. Teknostres kavramı, 1980'li yıllarda alanyazına dâhil olmasına rağmen teknostrese yönelik araştırmaların özellikle son 20 yıllık dilimde artış gösterdiği ve son dönemlerde eğitimcilerin teknostreslerine odaklanıldığı gözlemlenmektedir. Alanyazın taraması sonucunda Sosyal Bilgiler kapsamında teknostres konusunun ulusal açıdan yeterli sayıda araştırma yapılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Teknostres, teknoloji kullanımından kaynaklanan stresi ifade eder ve eğitim alanında da önemli bir konudur. Ancak, sosyal bilgiler eğitiminde teknostres konusunun neden önemsenmediği konusunda çeşitli sebepler bulunabilir. Eğitim politikaları ve okulların kaynaklarının yetersizliği, teknostres konusunun önemsenmemesinin nedenlerinden biri olabilir. Öğretmenlerin teknolojiye yönelik tutumları,

teknostres konusunun önemsenmemesini etkileyebilir. Teknolojiye olumlu yaklaşan bireyler, teknostresi daha az yaşayabilir veya bu durumu daha kolay yönetebilirler. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin teknostres durumunu diğer tüm öğretmenler gibi pek çok kez yaşamaktadırlar. Ancak, bu durumun eğitim sürecine etkisi konusunda yeterli farkındalık kazandırılmadığı için teknostres konusunun göz ardı edilmesine neden olduğu doküman analizi sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Sosyal bilgiler dersinin çok disiplinli özgün yapısı, farklı disiplinlerin birçok somut ve soyut kavramını bünyesinde barındırması ve toplumsal unsurların (günlük yaşamın) sınıf ortamına en yüksek düzeyde taşınmasını gerektirmesi nedenleriyle öğretim teknolojilerinden yararlanılması hususunda öğretmene yüksek bir beklenti yöneltmektedir. Alanyazın taraması sonucunda, sosyal bilgiler öğretmenlerinin teknolojiyle ilgili yaşadıkları problemler ve deneyimler üzerinde büyük bir boşluk olduğu ortaya çıkmaktadır. Yapılacak araştırmanın alanda teknostres konusuyla ilgili ilk çalışmalardan biri olacağı ve alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Akgün, F. (2019). Öğretim elemanlarının bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik kabulleri ve teknostres algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 40-66.
- Akınoğlu, H. F. (1993). Teknostres, *Türk Kütüphaneciliği*, 7 (3), 159-173.
- Arslan, H. (2022). *Öğretmenlerin problem çözme becerileri ile teknostres düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Batı, K. (2023). *Öğretmenlerin eğitim teknolojileri standartlarına yönelik öz yeterlikleri ve teknostres düzeylerinin belirlenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- Beeson, M. W., Journell, W. ve Ayers, C. A. (2014). When using technology isn' t enough: A comparison of high school civics teachers' TPACK in one-to-one laptop environments. *The Journal of Social Studies Research*, 38(3), 117-128. doi: 10.1016/j.jssr.2014.03.001
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Brod, C. (1984). *Technostress: The human cost of the computer revolution*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Bulut, B., ve Özdemir, İ. (2023). Opinions of social studies teachers on the concept of technostress. *Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Dergisi (The Journal of International Social Studies Education)*, 5(1), 36-56
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). Bilimsel araştırma yöntemleri. *Ankara: Pegem Yayınları*.
- Champion, S. (1988). Technostress: Technology's toll, *School Library Journal*, 35 (3), 48-51.

- Chiappetta, M. (2017). The Technostress: definition, symptoms and risk prevention. *Senses and Sciences*, 4(1).
- Crocco, M. S., Cramer, J. ve Meier, E. B. (2008). (Never) Mind the gap! Gender equity in social studies research on technology in the twenty-first century. *Multicultural Education & Technology Journal*, 2(1), 19-36. doi:10.1108/1750497081086713
- Cohen, L., Manion, L., ve Morrison, K. (2007). *Research methods in education (6th ed.)*. New York, NY: Routledge.
- Creswell, J.W. (2007). *Qualitative inquiry& research design: Choosing among five approachhes* (2nd edition). Thousand Oaks: sage.
- Creswell, J. W., ve Creswell, J. D. (2017). Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches. *Sage publications*.
- Curry, K. ve Cherner, T. (2016). Social studies in the modern era: A case study of effective teachers' use of literacy and technology. *The Social Studies*, 107(4), 123-136.
- Çetin, D. ve Bülbül, T. (2017). Okul yöneticilerinin teknostres algıları ile bireysel yenilikçilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 1241- 1264.
- Çoklar, A. N., Efilti, E. Şahin, L., Akçay, A. (2015). The technostress reasons of turkish teachers. *Teaching & Education Conference*.
- Curry, K. ve Cherner, T. (2016). Social studies in the modern era: A case study of effective teachers' use of literacy and technology. *The Social Studies*, 107(4), 123-136.
- Çoklar, A., Efilti, E., Şahin, Y. ve Akçay, A. (2016). Determining the reasons of technostress experienced by teachers: A qualitative study. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 7(2), 71-96. doi:10.17569/tojqi.96082
- Çoklar, A. N., Efilti, E. ve Şahin, L. (2017). Defining teachers' technostress levels: A scale development. *Journal of Education and Practice*, 8(21), 28-41.
- Dawson, K., Bull G. ve Swain, C. (2000). Considerations for the diffusion of technological innovations in social studies teaching and learning. *Theory and Research in Social Education*, 28(4), 587-595.
- Debele, M. ve Plevyak, L. (2012). Conditions for successful use of technology in social studies classrooms. *Computers in the Schools*, 29(3), 285-299. doi:10.1080/07380569.2012.703602
- Demir, F., ve Özdaş, F. (2020). Covid-19 sürecindeki uzaktan eğitime ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 273-292. DOI: 10.37669/milliegitim.775620.
- Dong, Y., Xu, C., Chai, C. S. ve Zhai, X. (2020). Exploring the structural relationship among teachers' technostress, technological pedagogical content knowledge (TPACK), computer self-efficacy and school support. *Asia-Pacific Education Researcher*, 29, 147-157. doi:10.1007/s40299-019-00461-5

- Erdoğan, E., ve Akbaba, B. (2022). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin teknostres düzeylerinin yordanmasında cinsiyet, TPAB, Okul Desteği ve Mesleki doyumu rolü. *EĞİTİM VE BİLİM*.
- Erdoğan, E. ve Şerefli, B., (2021). Sosyal bilgiler öğretiminde teknoloji kullanımı: beş öğretmenin yolculuğu. *Journal of Qualitative Research in Education*, 27, 232-256. doi:10.14689/enad.27.11
- Ertmer, P. A. (1999). Addressing first- and second-order barriers to change: Strategies for technology integration. *Educational Technology Research and Development*, 47(4), 47-61.
- Flores, M. A. ve Gago, M. (2020). Teacher education in times of Covid-19 Pandemic in Portugal: National, institutional and pedagogical responses. *Journal of Education for Teaching*, 46(4), 507-516. doi:10.1080/02607476.2020.1799709
- Gökbulut, B. (2021). Öğretmenlerin teknostres ve teknopedagojik yeterlikleri arasındaki ilişki. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), 472-496.
- Gökbulut, B. ve Dindaş, S. (2022). Öğretmenlerin mesleki tükenmişlik ve teknostres düzeylerinin incelenmesi, *International Journal of Eurasia Social Sciences (IJOESS)*, 13(47), 42- 59.
- Hicks, D., Lee, J., Berson, M., Bolick, C. ve Diem, R. (2014). Guidelines for using technology to prepare social studies teachers. *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*, 14(4), 433-450.
- Internet World Stats. (2022). Internet usage statistics: The internet big picture. <https://www.internetworldstats.com/stats.htm> adresinden erişildi.
- Karadeniz, H. (2023). *Okullarda teknolojik liderlik ile teknostres ilişkisi: istanbul ilinde bir araştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Karasar, N. (2005). Bilimsel araştırma yöntemi. Nobel Yayın Dağıtım.
- Kupersmith, J. (1998). Technostress in the bionic library. In LaGuradia, C. (Ed.). *Recreating the Academic Library: Breaking Virtual Ground*. New York, NY: Neal-Schuman.
- National Council for the Social Studies. (1997). National standards for social studies teachers. <http://www.socialstudies.org/teacherstandards/> adresinden erişildi.
- National Council for the Social Studies. (2013). Technology position statement and guidelines. <http://www.socialstudies.org/positions/technology> adresinden erişildi.
- Redecker, C. (2017). *European framework for the digital competence of educators: DigCompEdu*. Seville, Spain: Joint Research Centre. <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC107466> adresinden erişildi.
- Patton, M. Q. (2014). Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice (4th ed.). Sage Publications, Inc.

- Rose, P., Beeby, J., ve Parker, D. (1995). Academic rigour in the lived experience of researchers using phenomenological methods in nursing in nursing. *Journal of Advanced Nursing*, 21(6), 1123-1129.
- Shriner, M., Clark, D. A., Nail, M., Schlee, B. M. ve Libler, R. (2010). Social studies instruction: Changing teacher confidence in classrooms enhanced by technology. *The Social Studies*, 101(2), 37-45. doi:10.1080/00377990903283999
- Tsai, C. C. ve Chai, C. S. (2012). The "third"-order barrier for technology-integration instruction: Implications for teacher education. *Australasian Journal of Educational Technology*, 28(6), 1057-1060.
- TÜİK (2023). Hanehalkı bilişim teknolojileri (BT) kullanım araştırması. [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437) adresinden erişildi.
- Van Manen, M. (2014). *Phenomenology of practice: Meaning- giving methods in phenomenology logical research and writing*. Walnut Creek: Left Coast Press.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2013). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Seçkin Yayıncılık.
- Wang, X., Tan, S. C. ve Li, L. (2020). Technostress in university students' technology-enhanced learning: An investigation from multidimensional person-environment misfit. *Computers in Human Behavior*, 105, 106208. Doi: 10.1016/j.chb.2019.106208
- Weil, M. M., Rosen, L. D., ve Sears, D. C. (1987). The computerphobia reduction program: Year 1. Program development and preliminary results. *Behavior Research Methods, Instruments, & Computers*, 19(2), 180-184

**SOSYO-EKONOMİK GÖSTERGELER BAZ ALINARAK TÜRKİYE’DE DOĞAL
AFETLER AÇISINDAN ZARAR GÖREBİLİRLİĞİN İLLER DÜZEYİNDE
DEĞERLENDİRİLMESİ**

**ASSESSMENT OF VULNERABILITY TO NATURAL DISASTERS AT THE
PROVINCIAL LEVEL IN TÜRKİYE BASED ON SOCIO-ECONOMIC INDICATORS**

Mustafa Yükseler

Öğr. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Kavaklıdere Şehit Mustafa Alper Meslek Yüksekokulu, Mülkiyet
Koruma ve Güvenlik Bölümü, Acil Durum ve Afet Yönetimi Programı
*Lecturer, Mugla Sıtkı Kocman University, Kavaklıdere Martyred Mustafa Alper Vocational School, Department
of Property Protection and Security, Emergency and Disaster Management Program*

ORCID ID: 0000-0003-3644-3295

Gökhan Tenikler

Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Yerel
Yönetimler, Kent ve Çevre Politikaları Anabilim Dalı
*Prof. Dr., Dokuz Eylül University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public
Administration, Division of Local Governments, Urban and Environmental Politics*

ORCID ID: 0000-0001-7320-7086

ÖZET

Türkiye, doğal afetlerin sıklıkla yaşandığı bir ülkedir. Nitekim, geçmişte doğal afetlerden kaynaklanan çok sayıda can ve mal kayıpları deneyimlenmiştir. Doğal afetlerin sayısı ve şiddetindeki artışlar, afet risklerinin azaltılmasına yönelik çalışmaları zorunlu kılmaktadır. Nitekim, afetlerin yol açtığı can ve mal kayıplarının azaltılması için, bilim insanları ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası organizasyonlar, afet risk yönetimi yaklaşımına vurgu yapmaktadır. Ayrıca, kalkınmanın sürdürülebilirliğinin sağlanmasında afet risk azaltma çalışmalarının önemli bir rolü bulunmaktadır. Bu bağlamda, sismik olarak aktif bir bölgede yer alan ve coğrafi özellikleri nedeniyle farklı meteorolojik afetlerin yaşandığı Türkiye’de, doğal afetler önemli tehditler oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma ile, sosyo-ekonomik göstergeleri birleştiren çok boyutlu bir yaklaşım çerçevesinde, Türkiye’nin doğal afetler açısından zarargörebilirliğinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye’nin sosyal yapısı özelinde ve ilgili literatür taraması yapılarak, “demografik”, “eğitim ve farkındalık”, “ekonomik” ve “kurumsal kapasite” olmak üzere 4 gösterge ve bu göstergeler altında 28 değişken belirlenmiştir. Belirtilen göstergeler altında tanımlanan eşit ağırlıklı değişkenlerin birleştirilmesiyle dört alt-endeks hesaplanmıştır. Ardından, bu alt-endekslerin birleştirilmesiyle sosyo-ekonomik zarar görebilirlik endeksi elde edilmiştir. Çalışma bulguları bölgesel olarak değerlendirildiğinde, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki illerde zarargörebilirliğin çok yüksek olduğu, Ege, Marmara, Akdeniz ve Karadeniz

bölgelerinde ise nispeten zarar görebilirliği düşük illerin daha fazla olduğu görülmüştür. İller düzeyinde değerlendirildiğinde ise, doğal afetler açısından sosyo-ekonomik olarak zarar görebilirliği en yüksek olan ilk beş il sırasıyla, Mardin, Muş, Hakkâri, Şanlıurfa ve Bitlis iken, sosyo-ekonomik zarargörebilirliği en düşük beş il sırasıyla, İstanbul, Ankara, Antalya, Tekirdağ ve Sivas olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Doğal Afetler, Zarar Görebilirlik, Sosyo-Ekonomik Zarar Görebilirlik, Zarar Görebilirlik Analizi.

ABSTRACT

Türkiye is a country where natural disaster occur frequently. As a matter of fact, many losses of life and property due to natural disaster have been experienced in the past. Increases in the number and severity of natural disasters necessitate efforts to reduce disaster risks. As a matter of fact, in order to reduce the loss of life and property caused by disaster, scientists and international organisations such as the United Nations emphasize the disaster risk management approach. In addition, disaster risk reduction studies have an important role in ensuring the sustainability of development. In this context, natural disaster pose significant threats in Türkiye, which is located in seismically active region and experiences different meteorological disasters due to its geographical features. Therefore, this study aims to assessment Türkiye's vulnerability in terms of natural disasters within the framework of multidimensional approach combining socio-economic indicators. For this purpose, by reviewing literature and specific to Türkiye's social structure, 4 indicators including "demografic", "education and awareness", "economic" and "institutional capacity" and 28 variables under these indicators were determined. Four sub-indexes were calculated by combining equally weighted variables defined under the specified indicators. Then, by combining these sub-indices, the socio-economic vulnerability index was obtained. When the study findings were evaluated regionally, it was seen that vulnerability was very high in the provinces in the Eastern Anatolia and Southeastern Anatolia regions, while the provinces with relatively low vulnerability were higher in the Aegean, Marmara, Mediterraeen and Black Sea regions. When evaluated at the provincial level, the first five provinces with the highest socio-economic vulnerability in terms of natural disaster are Mardin, Muş, Hakkâri, Şanlıurfa and Bitlis, respectively, while the five provinces with the lowest socio-economic vulnerability were Istanbul, Ankara, Antalya, Tekirdağ and Sivas, respectively.

Keywords: Natural Disasters, Vulnerability, Socio-Economic Vulnerability, Vulnerability Analysis.

**İZMİR İLİNDE UZAKTAN ALGILAMA TEKNİKLERİ İLE ORMAN
ALANLARINDA MEYDANA GELEN DEĞİŞİMİN MEKÂNSAL VE ZAMANSAL
DEĞERLENDİRMESİ**

SPATIO-TEMPORAL FOREST COVER CHANGE DETECTION USING REMOTE
SENSING TECHNIQUES IN İZMİR CITY, TURKEY

Şevki DANACIOĞLU

Dr., Bakırçay Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü

Dr., Bakırçay University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Geography Department

ORCID ID: 0000-0003-1118-352X

ÖZET

Ormanlar ekolojik, ekonomik ve toplumsal fayda sağlayan temel bir doğal kaynaktır. Orman alanlarının mekânsal ve zamansal boyuttaki değişikliklerinin doğru ve sürekli güncellenen bilgiler ile izlenmesi, orman ekosistemlerinin sürdürülebilir yönetimi için büyük önem taşımaktadır. Uzaktan algılama, bölgesel ve küresel ölçeklerde ve periyodik olarak orman alanlarının hızlı ve verimli bir şekilde izlenmesinde ve orman örtüsündeki değişikliklerin belgelenmesinde yaygın olarak kullanılmaktadır araştırmanın amacı İzmir ilindeki orman alanlarında 2000-2022 yılları arasında meydana gelen değişimin incelenmesidir. Çalışmada küresel orman örtüsü veri tabanı kullanılmıştır. Buna göre İzmir ilinde belirtilen yıllar arasındaki yıllık orman kazancı ve kaybının mekânsal ve zamansal dağılımının incelenmesi hedeflenmektedir. Araştırma sonuçları Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yayınlanan Türkiye Orman Varlığı raporunda belirtilen ulusal orman varlığı verileri ve FAO tarafından yayınlanan Küresel Orman Varlığı raporunda belirtilen küresel ölçekteki veriler ile karşılaştırılmıştır. Analiz sonuçları çalışma dönemi içerisinde İzmir ilindeki orman alanlarında büyük bir azalmanın olduğunu ve bu azalmanın son yıllarda artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. Söz konusu azalmanın önemli bir kısmı ilin genel olarak güney ve batı kesimlerinde olduğu görülmektedir. Özellikle Seferihisar-Menderes-Karabağlar ilçeleri arasında kalan Tırazlı Mahallesi mevkii, Ildır doğusu, Yamanlar Dağı, Nif Dağı, Bozdağlar ve Madra Dağı azalmanın önemli miktarda olduğu alanlar olarak dikkat çekmektedir. Sonuç olarak İzmir ilinde 2000-2022 yılları arasında yaklaşık 60 bin hektar orman alanında bozulmanın meydana geldiği veya tamamen ortadan kalktığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ormansızlaşma, Arazi örtüsü ve arazi kullanımı değişimi, Arazi bozulması, Uzaktan algılama, İzmir

ABSTRACT

Forests are vital natural resources that offer ecological, economic, and societal benefits. Monitoring changes in forest areas, both spatially and temporally, with accurate and updated information is crucial for sustainable forest management. Remote sensing is widely used to efficiently monitor and document forest cover changes at regional and global scales. This study focuses on examining the changes in forest areas in İzmir province between 2000 and 2022, utilizing the global forest cover database. The aim is to analyze the spatial and temporal distribution of annual forest gain and loss during this period. The results reveal a significant and increasing decrease in forest areas in İzmir province, with the southern and western regions experiencing the most notable declines. Particularly, areas such as Tırazlı Village, Ildır (eastern part), Yamanlar Mountain, Nif Mountain, Bozdağlar, and Madra Mountain stand out as locations with substantial decreases. Overall, an estimated degradation or complete disappearance of approximately 60,000 hectares of forest area is observed in İzmir province between 2000 and 2022. This research highlights the importance of addressing and mitigating the ongoing forest decline for the sustainable management of forests in the region.

Keywords: Deforestation, Land use and land cover change, Degradation, Remote sensing, İzmir

THE PSYCHOLOGICAL IMPACTS OF CLIMATE CHANGE AGRICULTURE-DEPENDENT COMMUNITIES: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Mina Mahbod

Department of Educational Sciences, Farhangian University, P.O. Box 14665-889, Tehran, Iran.

ORCID ID: 0000-0002-2337-8589

ABSTRACT

Climate change is a global challenge that affects the environment, human well-being, and sustainable development, especially in agriculture-dependent communities. This change in the environment has many consequences for physical and mental health, human rights, social justice, and economic stability. It also exacerbates the risks and symptoms of mental disorders, such as stress, anxiety, depression, trauma, and suicidal ideation, among vulnerable communities and individuals. Therefore, it is vital to mitigate and adapt to the impacts of climate change on mental health. This article explores the causes and effects of climate change on mental health, as well as the opportunities, challenges, and strategies for reducing its psychological burden. It also explores the implications of climate change for sustainable development in rural communities that depend on agriculture and the role of policymakers and institutions regarding the mental health demands of these communities. Climate change is a complex problem that requires a multidisciplinary and collaborative approach from various stakeholders, such as scientists, practitioners, policymakers, and civil society. Positive collaboration of these stakeholders can develop and implement effective pathways for mitigating and adapting to the psychological impacts of climate change.

Keywords: Climate change, Agriculture-dependent communities, Adaptation, Mental well-being

**CLIMATE CHANGE AND RURAL MENTAL HEALTH: A COMPREHENSIVE
OVERVIEW AND SUGGESTIONS FOR ACTION**

Mina Mahbod

Department of Educational Sciences, Farhangian University, P.O. Box 14665-889, Tehran, Iran.

ORCID ID: 0000-0002-2337-8589

ABSTRACT

Climate change is a global challenge that affects many aspects of the environment, human well-being and sustainable development. It has severe and widespread consequences for the physical and mental health of vulnerable rural areas. It also endangers the well-being of at-risk groups and people with preexisting mental disorders, who may suffer from increased stress, anxiety, depression, trauma, and suicidal thoughts. Therefore, it is vital to reduce and adapt to the impacts of climate change and to assist and protect the affected individuals and communities. This article reviews and discusses the causes and effects of climate change, the opportunities and challenges for adaptation, and the strategies and methods for minimizing the psychological impacts of climate change. It also examines how climate change affects the sustainable development of rural areas through mental health issues. It emphasizes the need for more research, education, awareness, and action on this topic, as well as the role of policymakers and institutions in addressing the mental health impacts of climate change. Climate change is a complex and diverse phenomenon that requires a multidisciplinary and cooperative response from various stakeholders, such as scientists, practitioners, policymakers, and civil society. It calls for great teamwork to create a more resilient, sustainable, and healthy future for humans and the planet.

Keywords: Climate change, Scarcity of Resources, Psychological health, Adaptation, Mental well-being.

**CLIMATE CHANGE AND GLOBAL WARMING: EFFECTS, AND CHANGES FOR
COMMUNITIES AND SOCIAL LIFE**

Mina MAHBOD

Department of Educational Sciences, Farhangian University, P.O. Box 14665-889, Tehran, Iran.

ORCID ID: 0000-0002-2337-8589

Amir PARNIAN

National Salinity Research Center (NSRC), Agricultural Research Education and Extension Organization
(AREEO), Yazd, Iran.

ORCID ID: 0000-0002-7379-8119

ABSTRACT

This article examines the effects and changes of climate change and global warming for communities and social life, especially in coastal and arid regions. It reviews the literature on the environmental, social, and psychological impacts of climate change and global warming, using the PRISMA approach and the C-I-M-O framework. It also discusses the opportunities and challenges for adaptation and mitigation, and the strategies and methods for minimizing the psychological impacts of climate change. It highlights the need for more research, education, awareness, and action on this topic, as well as the role of policymakers and institutions in addressing the human rights and social justice implications of climate change. It calls for a multidisciplinary and cooperative response from various stakeholders, such as scientists, practitioners, policymakers, and civil society, to create a more resilient, sustainable, and healthy future for humans and the planet.

Keywords: Climate Change, Psychological Impacts, Sustainable Development, Mental Health, Community Challenges.

IOT TECHNOLOGIES FOR SMART CITIES: A REVIEW

Muhammad Bello Nawaila

Federal College of Education Jamaare, Nigeria

ABSTRACT

Globally, Internet of Things (IoT) technology is rapidly transforming smart city initiatives. Currently, things are becoming internet-connected and electronic device-equipped, forming a network of interconnected devices. However, there are hazards and privacy issues associated with this breakthrough. Cities can fully use IoT while protecting the security and privacy of their residents by comprehending the present and upcoming trends in smart cities and IoT, identifying the factors that fueled their growth, and putting solutions in place to solve the deficiencies of IoT. This research work is a review easy with the aim of critically analyzing the current and future trends on IoT in smart cities. The study explores smart cities and how IoT is a key facilitator of smart city services while also presenting detailed discussion on the application and challenges of IoT in various smart city domains.

Keywords: Artificial Intelligence, Internet of Things, Privacy, Security, Smart Cities.

**THE LIFE AND SOCIAL ENVIRONMENT OF YOUNG PEOPLE OUT OF THE
PLACEMENT REGIME**

Ionela RUS

Social Work Researcher, "Aurel Vlaicu" University of Arad, Faculty of Educational Science, Psychology and
Social Work, Arad, Romania.

ORCID ID: 0009-0006-4480-9153

Remus RUNCAN

Assoc. Prof. Dr., Aurel Vlaicu University of Arad, Faculty of Educational Sciences, Psychology and Social
Work, Arad, Romania

ORCID ID: 0000-0002-1282-4942

Patricia RUNCAN

Assoc. Prof. Dr., West University of Timisoara, Faculty of Psychology and Sociology, Timisoara, Romania

ORCID ID: 0000-0002-3346-0762

ABSTRACT

This case study analyzes the effect that the social environment has on children outside of the placement regime in 2023, in Arad County. For this study, a qualitative method was used, this being the individual interview, there were people who came out of a placement regime or were in the presence of a social protection system. It was identified the first problems that children encounter once they leave the placement regime, and, how children leaving placement centres perceive the aid for integration into society provided by the social assistance system and the educational or professional preferences of young people recently leaving the protection system. The results are analyzed and presented in the form of a narrative report. As a result, this study found out what life and social environment are like for children from a social protection system.

Keywords: social environment, life, young people, placement, centers, integration, abandonment.

**AN ANALYSIS OF TESTING AND ASSESSMENT ACTIVITIES OF STUDENTS'
LEARNING RESULTS: A CASE STUDY AT THE HIGH SCHOOL OF CAN THO
UNIVERSITY**

Phan Kim Huong

Can Tho University

Bui Hoang Tan

Can Tho University

ABSTRACT

Testing and assessment activities are an inseparable part of the teaching and learning process and a driving force to promote innovation and improve the quality of general education. Practical teaching activities of social sciences at the high school - Can Tho University over the past decade since its establishment has been achieving many great achievements. However, with the changes in the new situation, especially the process of access and deeper integration of international education, there are still many inadequacies in actual educational activities when the 2018 General Education program of the Ministry of Education and Training is implemented. This research is approached to practice the situation and orient appropriate solutions for activities of testing and evaluating students' learning outcomes at High School - CTU. The results of the study contribute to summarizing useful values and objective assessments of the situation of testing and evaluating students' learning outcomes in social science subjects at the school, and at the same time propose solutions to bring suitable strategies in the constantly evolving context of domestic and international education.

Keywords: test activities, assessment activities, social sciences, general education program, the High School - CTU

**EFFECT OF SIMULATION ON STUDENTS' ACHIEVEMENT IN SENIOR
SECONDARY SCHOOL MATHEMATICS (ALGEBRA)**

Chidimma Ben-Ann Okwundu

St Joseph's Seminary Special Science School, Awkaetiti, Anambra State, Nigeria.

Ikemsinachi Prince Ukoha

Rivers State Senior Secondary School Board, Rivers State, Nigeria.

ABSTRACT

Research has shown that most students perform poorly in Mathematics examinations, in Onitsha North Local Government Area of Anambra state, Nigeria. Also, students give shallow answers during quiz competitions, and these are causes of worry. In the process of studying literature to find out what teaching methods can be made available for effective and easier learning and understanding of mathematics, we picked interest in studying the effect of simulation on students' Mathematics achievement in Senior Secondary School. We made use of a two-group post-test only randomized quasi experimental design. The sample of the study comprised 159 SS1 students (80 males and 79 females) randomly selected from two schools, out of the 76 secondary schools in Onitsha North. The experimental group consisted of 39 males and 39 females while the control group was made up of 41 males and 40 females. Two research questions and two hypotheses guided the study. We arranged for the "Sicomp Simulation" which was used on the Experimental group, while the conventional teaching method was used on the Control group. To collect data on the students' achievement, we developed an Achievement Test In Simulation (ATIS). The research questions were answered using mean and standard deviation while the hypotheses were tested using students' t-test at 0.05 level of significance. The experimental group had a mean of 53.95 and standard deviation 35.70 while the control group had a mean of 41.19 and standard deviation of 28.5. The difference in mean was 12.76. For the differential effect of simulation on gender, the males had a mean of 55.03 and standard deviation of 34.44 while the females had a mean of 52.87 and a standard deviation of 37.35, showing 2.16 as the difference in mean. From the data analysis, the results revealed that the use of the Sicomp Simulation generally improved the students' achievement significantly, with t-cal being 2.48 and t-critical being 1.96. Both male and female students in the experimental groups achieved highly, though the difference in performance of both genders was insignificant, since t-cal was 0.27 and t-critical 1.96. We reported our findings, implications, limitations, recommendations and suggestions for further research.

**EFFECT OF SIMULATION ON STUDENTS' ACHIEVEMENT IN SENIOR
SECONDARY SCHOOL MATHEMATICS (ALGEBRA)**

Chidimma Ben-Ann Efobi

St Joseph's Seminary Special Science School, Awkaetiti, Anambra State, Nigeria.

Ikemsinachi Prince Ukoha

Rivers State Senior Secondary School Board, Rivers State, Nigeria.

ABSTRACT

Research has shown that most students perform poorly in Mathematics examinations, in Onitsha North Local Government Area of Anambra state, Nigeria. Also, students give shallow answers during quiz competitions, and these are causes of worry. Teachers too were complaining about students' poor performance in mathematics. We investigated to see what could be the reason behind this, we found that one of the causes is the conventional teaching method being used in almost every school. We also found that out of the four branches of mathematics, algebra covered about 40% of items administered during some external examinations, and WAEC chief examiners' reports revealed that most of the students' weaknesses were in algebra.

In the process of studying literature to find out what teaching methods can be made available for effective and easier learning and understanding of mathematics, precisely algebra, we picked interest in studying the effect of simulation on students' Mathematics achievement in Senior Secondary School. We made use of a two-group post-test only randomized quasi experimental design. The sample of the study comprised 159 SS1 students (80 males and 79 females) randomly selected from two schools, out of the 76 secondary schools in Onitsha North. The experimental group consisted of 39 males and 39 females while the control group was made up of 41 males and 40 females. Two research questions and two hypotheses guided the study. We arranged for the "Sicomp Simulation" which was used on the Experimental group, while the conventional teaching method was used on the Control group. To collect data on the students' achievement, we developed an Achievement Test In Simulation (ATIS). The research questions were answered using mean and standard deviation while the hypotheses were tested using students' t-test at 0.05 level of significance. The experimental group had a mean of 53.95 and standard deviation 35.70 while the control group had a mean of 41.19 and standard deviation of 28.5. The difference in mean was 12.76. For the differential effect of simulation on gender, the males had a mean of 55.03 and standard deviation of 34.44 while the females had a mean of 52.87 and a standard deviation of 37.35, showing 2.16 as the difference in mean. From the data analysis, the results revealed that the use of the Sicomp Simulation generally improved the students' achievement significantly, with t-cal being 2.48 and t-critical being 1.96.

Both male and female students in the experimental groups achieved highly, though the difference in performance of both genders was insignificant, since t -cal was 0.27 and t -critical 1.96. We reported our findings, implications, limitations, recommendations and suggestions for further research.

Keywords: Simulation, Effect, Achievement, Algebra.

**THE INTENTIONAL GENDER AMBIGUITY IN VIRGINIA WOOLF’S ORLANDO:
A BIOGRAPHY**

VIRGINIA WOOLF'UN ORLANDO ESERİNDE KASITLI CİNSİYET BELİRSİZLİĞİ

Yakut AKBAY

Assist. Prof. Dr., Ankara Science University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of English
Translation and Interpretation

*Doktor Öğretim Üyesi., Ankara Bilim Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, İngilizce Mütercim ve
Tercümanlık Bölümü*

ORCID ID: 0000-0003-1557-232X

ABSTRACT

This study examines the concept of gender ambiguity in the light of early twentieth-century modernism, as epitomised by the eponymous character in Virginia Woolf’s *Orlando: A Biography* (1928). In view of the socio-political context of the time, *Orlando* presents fluid gender identity as a satirical response to the biographical production of the Victorian era. In comparison to the Victorian writers, Woolf assumes that gender is a culturally constructed concept and therefore sets androgyny against fixed gender identities. By deliberately blurring the gender boundaries in *Orlando*, the author examines gender roles from both points of view. Woolf asserts that gender roles are interchangeable, thereby cancelling out the difference between the two sexes. In this sense, she also uses history to highlight the prejudice that has existed on the subject for centuries. The author also questions the traditional understanding of history in the epitome of *Orlando*, who travels across the centuries, sometimes as a man and sometimes as a woman. As a timeless figure, *Orlando* transgresses the conventions of the time in which s/he lives, and her/his complex personality defies the gender roles and stereotypes imposed by patriarchal society. The study concludes that regardless of the historical milieu, the gender ambiguity embodied by *Orlando* is used as an apt foil for the hypocritical perception of gender roles in traditional British society.

Keywords: Ambiguity, Androgyny, Gender, History, *Orlando*, Woolf.

ABD'DE FEMİNİST DERGİCİLİĞİN BAŞLANGICI: Ms. DERGİSİ
THE BEGINNING OF FEMINIST MAGAZINE PUBLISHING IN THE USA: Ms.
MAGAZINE

Melek KAYMAZ MERT

Dr. Bursa Technical University, School of Foreign Languages

ORCID ID: 0000-0001-9027-7780

ÖZET

Feminizm kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmamaları, önemli karar alma mekanizmalarının dışında bırakılmaları, ayrımcılığa maruz kalmaları gibi nedenlerle ortaya çıkmış bir akımdır. Feminist hareketler içerisinde tarih boyunca kadınlar sorunlarını hem yazılı hem sözlü bir biçimde aktarmaya çalışmışlardır. Kadınların sorunlarını aktardıkları, deneyimlerini paylaştıkları ve kendilerini ifade ettikleri en önemli platformlardan biri dergilerdir. Dünyada kadın dergilerinin tarihçesi 1700'lere kadar dayanmaktadır. ABD'nin feminist tarihine bakıldığında da aynı yıllar göze çarpmaktadır. O yıllardan günümüze ABD'de çıkarılan feminist dergiler arasında Ms. Magazine adlı dergi önemli bir yere sahiptir. Kendisini önemli kılan ise kürtaşı suç olarak sayan kanunlara karşı çıkması, Eşit Haklar Yasası'nın çıkarılması için mücadele etmesi, aile içi şiddet ve cinsel tacize dikkat çekiyor olmasıdır. Daha önce çıkarılan feminist dergiler bu konulara değinmemişler. Ayrıca dergi ABD'de ilk kez partner tecavüzü ile ilgili yapılmış bir araştırmaya yer vermiş ve bu konuya dikkat çekmiştir. Ayrıca kadın dergisi denince akla gelen genel geçer yargıları silmeye çalışmış bir dergi olarak ev işleri, çocuk bakımı gibi konulara değil, yasalar önünde eşitlik, yasal kürtaşı hakkı gibi ciddi konulara değinmiştir. Bu çalışmanın amacı ABD feminist dergicilik tarihi içerisinde Ms. Magazine adlı derginin yerini vurgulamaktır. Bu konuda derginin resmî web sitesinin ve sayılarının yanında ilgili literatür de taranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Feminist dergicilik, ABD, Ms. Magazine.

ABSTRACT

Feminism is a movement that emerged due to reasons such as women not having equal rights with men, being excluded from important decision-making mechanisms, and being subjected to discrimination. Throughout history, within feminist movements, women have tried to convey their problems both in written and verbal forms. Magazines are one of the most important platforms where women convey their problems, share their experiences and express themselves. The history of women's magazines in the world dates back to the 1700s. When we look at the feminist history of the USA, the same years stand out. Ms. Magazine has an important place among the feminist magazines published in the USA since those years. What makes it important

is that it opposes laws that criminalize abortion, fights for the passage of the Equal Rights Act, and draws attention to domestic violence and sexual harassment. Previously published feminist magazines did not mention these issues. In addition, the magazine included a study on partner rape for the first time in the USA and drew attention to this issue. Moreover, as a magazine that tried to erase the common judgments that come to mind when it comes to women's magazine, it touched upon not issues such as child care, but serious issues such as equality under the law and the legal right to abortion. The aim of this study is to examine Ms. in the history of US feminist magazine publishing, and to emphasize the place of the magazine called Magazine. In this regard, the relevant literature will be scanned, as well as the official website and issues of the journal.

Keywords: Feminist publishing, USA, Ms. Magazine.

GİRİŞ

Toplumların belleklerini oluşturan sözlü kültürün yanında tutulan yazılı kayıtlar ve dergiler geçmişini anlamak adına oldukça önemlidir (Carr, 1987). Kadınların kamusal alana çıkma serüvenlerine bakıldığında, bu süreçlerin önemli bir şahidi ve aktarıcısı olarak çıkardıkları dergiler görülebilir. Kadınların, yaşamın hemen hemen her alanında erkeklerin arkasında kalması gerçeği tarihsel süreç içerisinde kadın dergilerinin önemini artırmaktadır (Güven, 2016). Kadın sorunlarına, onların yaşadıkları zorluklara ve kamusal alandan dışlanmalarına kadar birçok meseleye değinen feminist yayıncılığın önemi işte bu noktada öne çıkmakta, eril tarih yazımı içerisinde kadınların var olma mücadelesini yansıtmaktadır.

ABD’de feminizm ilk kez 1910’lu yıllarda kullanılmıştır. Daha öncesinde feminizm yerine kadın hakları ifadesi kullanılıyordu (Örnek, 2015). Bütün dünyada olduğu gibi ABD’de de feminizm 3 dalga şeklinde gelişmiş ve şekillenmiştir. İlk feminist dergi ise 1849 ile 1958 yılları arasında çıkarılan Lily adlı dergi olmuştur. The Genius of Liberty, The Women’s Advocate gibi dergiler de çıkarılsa da en uzun süreli Lily olmuştur (Aronson, 2000).

Çalışmaya konu olan Ms Magazine ise Amerikan feminizmin tarihinde öne çıkmış ve farklı bir yere sahip olmuştur. İkinci dalga feminizmin taleplerini yansıtan bu dergi geleneksel konulardan öte kadınların ciddi meselelerine dikkat çekmiştir. Kendisi ABD’de çıkarılan ilk ulusal feminist dergi olarak kabul edilmektedir.

ABD’DE FEMİNİZMİN TARİHÇESİ

Dünyada diğer ülkelerde de olduğu gibi ABD’de de birinci dalga feminizm (1848-1920) oy hakkı taleplerine sahne olmuştur. 1776’da New Jersey Anayasası sadece vergi ödeyen kadınlara oy kullanma hakkı vermiş ancak kadınların doğru adaya oy verdikleri düşünülmediğinden bu hak ortadan kaldırılmıştır. 1869’da Wyoming ve Utah’da kadınlara oy kullandırılmıştır, ancak kadınlar düzenli bir oy kullanma şansına erişememişlerdir (Örnek, 2015).

1848 Seneca Falls Sözleşmesi, ABD’de kadın hakları konusunda ilk önemli toplantı olarak kabul edildi. Belge, Bağımsızlık Bildirgesi'ne benzeyecek şekilde yapılandırılmıştı ve kadın-erkek eşitliğini öne sürerken, tüm insanların yaşam, özgürlük ve mutluluğu arama konusunda devredilemez haklara sahip olduğunu yineliyordu, ancak bütün çabalara rağmen kadınlara ülke genelindeki seçimlerde oy kullanma hakkı tanıyan 19. Değişiklik ancak 1920 yılında onaylandı. Bu dönemde iş hayatında da kadınların eşit haklara sahip olmaları için mücadeleler verildi. İlk asgari ücret yasası 1912'de Massachusetts'te çıkarıldı. Yasa, ağır yoksullukla karşı karşıya olan ve uzun saatler boyunca düşük ücret alan 15.000 kadına yardım etmek için hazırlandı (Politico, 2019).

Birinci Dalga feminist hareket içerisinde kadınların çıkardıkları bazı dergilerde bulunmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki en eski kadın dergileri arasında, Philadelphia'da yayınlanan Godey's Lady's Book (1830-98) adlı aylık bir dergi vardı; burada moda plakalarını elle renklendirmek için 150'ye kadar kadın çalışıyordu. Bunun yanında 1849 ile 1958 yılları arasında çıkarılan Lily, The Genius of Liberty, The Women's Advocate gibi dergiler bulunmaktadır (Aronson, 2000).

İkinci Dalga Feminizm (1963-1980) ABD’de kadınların üzerindeki toplumsal baskıyı, ev içi emeği, daha önce konuşulmayan işçi ve siyahi kadınların haklarını da konuşur olmuştur (Dow, 2003). 1963'te Betty Friedan, kadınların eş ve anne olarak rollerinin sınırlarına karşı çıktıklarını savunan *The Feminine Mystique*'i yayınladı. Kitap büyük bir başarı yakaladı. Sivil haklar hareketlerinden ve Vietnam Savaşı'na karşı protestolardan ilham alan ikinci dalga feministler, toplumdaki geleneksel cinsiyet rollerinin yeniden değerlendirilmesi ve cinsiyetçi ayrımcılığa son verilmesi çağrısında bulundu. Friedan, Gloria Steinem ve Bella Abzug'un 1971'de Ulusal Kadın Siyasi Grubunu kurmasıyla feminizm 1970’lerde siyasi bir güç olmaya başladı. İkinci dalganın en önemli noktaları arasında 1963 yılındaki Eşit Ücret Yasası'nın kabulü olmuştur. (Pruitt, 2022).

1990’lı yıllara denk gelen Üçüncü Dalga Feminizm reform yerine isyan ruhunu benimsemişlerdir. Bikini Kill, Bratmobile ve Heavens to Betsy gibi gruplar cinsiyetçilik, ataerkillik, taciz, ırkçılık ve tecavüz konularını ele alan şarkılar da dâhil olmak üzere kendi feminizm markalarını pop müziğe taşıdılar (Pruitt, 2022). Ayrıca çalışma hayatında da kadınlar adına ilklerin yaşandığı bir dönem olmuştur. 1995 senesinde Eileen Collins bir uzay mekiği pilotu olan ilk Amerikalı kadındır. 1996’da Amerikalı kadın sporcular 19 altın, 10 gümüş ve 9 bronz madalya kazanmışlardır. Önemli karar alma mekanizmalarında ise 1997’de Madeleine K. Albright ilk kadın Dışişleri Bakanı, 2000 yılında Hillary Rodham Clinton New York’tan senatoya seçilen ilk kadın olarak tarihe geçmiştir (Örnek, 2015).

ABD'DE FEMINIST YAYINCILIKTA İLKLER: Ms. DERGİSİ

Derginin Tarihçesi

Ms. Amerika Birleşik Devletleri'nde ve uluslararası düzeyde kadınlar ve kadın sorunlarına yönelik bir forum sağlamak amacıyla kadınlar tarafından yayınlanan ve yazılan aylık ulusal bir dergidir. 1971'de Gloria Steinem ve diğer gazeteciler, aktivistler ve feministler tarafından yaratılan Ms. Kadın hareketini ve kadın sorunlarını kapsamaktadır. Dergide şiirler, hikâyeler, cinsiyetçi olmayan çocuk hikâyeleri, okuyucu mektupları köşesi ve cinsiyetçi gazetecilik ve reklamcılık üzerine bir "Yorum Yok" köşesi bulunmaktadır.

Derginin kurucusu Gloria Steinem, 1971 yılında Brenda Feigen Fasteau ile birlikte Kadın Eylem İttifakı adlı bir örgüt kurdu. Örgüt kadınların birbiri ile bilgi alışverişi yapmaları için fırsat sağlıyordu. Daha sonra Gloria Steinem öncülüğünde ve editörlüğünde 1972 yılında Ms. Dergisi kuruldu (Ms. Magazine, 2024).

Ms. 1970'lerde "küstahta" bir bağımsızlık hareketiydi. O zamanlar feminist hareket, sözde ana akım medyada ya karalanıyor ya da dışlanıyordu. Kadınlara pazarlanan dergilerin çoğu, koca bulma, evlilikleri kurtarma, bebek büyütme veya doğru kozmetik ürünlerini kullanmayla ilgili tavsiyelerle sınırlıydı. Ms. ise bütün bu yayınların arasında bambaşka bir yerdeydi. Kürtajı suç sayan yasaların yürürlükten kaldırılmasını talep eden, Eşit Haklar Yasası için mücadele eden, başkan adaylarını kadın sorunları konusunda derecelendiren, aile içi şiddet ve cinsel tacizi gündemine alan ilk ABD dergisiydi. Kısacası Ms., feminist sesleri duyurabilen, feminist gazeteciliği savunabilen ve feminist dünya görüşünü kamuoyuna sunabilen ilk ulusal dergiydi (Ms. Magazine, 2024).

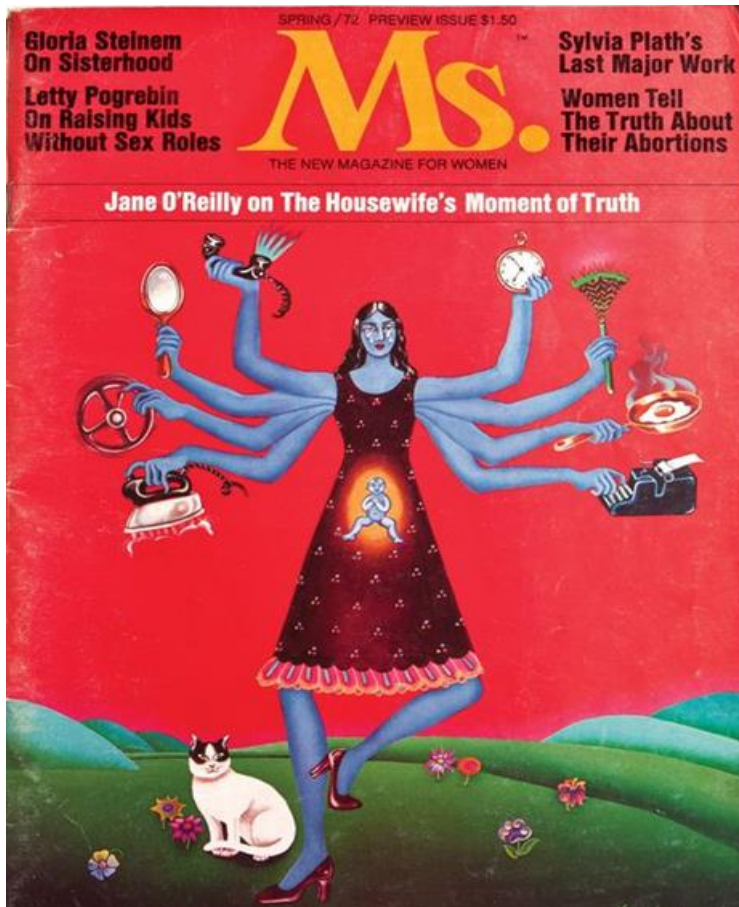
İkinci Dalga Feminizmin Temsilcisi Olarak Ms. Dergisi

İkinci Dalga Feminizme hâkim olan düşünceler ve mücadeleler Ms. Dergisinin yayınlanmaya başlamasında önemli birer etkidir. Ms. Dergisinin doğduğu yıllarda kadınlar, bir erkeğin imzası olmadan kredi kartı almakta zorluk çekiyordu, boşanma veya üreme konusunda çok az yasal haklara sahiptiler. Kadınlardan beklenen evlenmeleri ve üremeleri idi. İş ilanlarında cinsiyetçi ifadeler vardı (Erkek yardımcı aranıyor!). Cinsiyet ayrımcılığını yasaklayan hiçbir kanun metni yoktu. Darp edilen kadınlar için sığınmaevleri, cinsel taciz, aile içi şiddet gibi terimler yoktu. Kadın dergileri ise bunlardan değil, modadan ve ev işlerinden bahsediyordu (Pogrebin, 2019).

Ms. Dergisinin değindiği farklı konuları ortaya koyabilmek için özellikle yayınlanmaya başladıktan sonraki bazı sayılarına bakmak gerekir. Derginin ilk sayısı 1972 Bahar Sayısı olarak yayımlandı. İlk sayı için seçilen kapak resmi oldukça anlamlıydı. Kolları ile her işe koşturan ve bir de karnında bebeğini taşıyan bir kadının resmi gösteriliyordu. Bu resim toplumun kadınlara yüklediği yükleri temsil ediyordu. Bu sayıdaki ilk makale Gloria Steinem'e aitti. "Kızkardeşlik" adlı makalesinde kadınların birbirini her ne koşulda olursa olsun kucaklamasının gerçek

feminizm olduğunu söylüyordu. Bu bağlamda ortak mücadele duygusunun gelişmesinin öneminden bahsediyordu. “Kadınlarda eksik olan öz saygıdır ve kızkardeşliğin en büyük düşmanı da budur.”

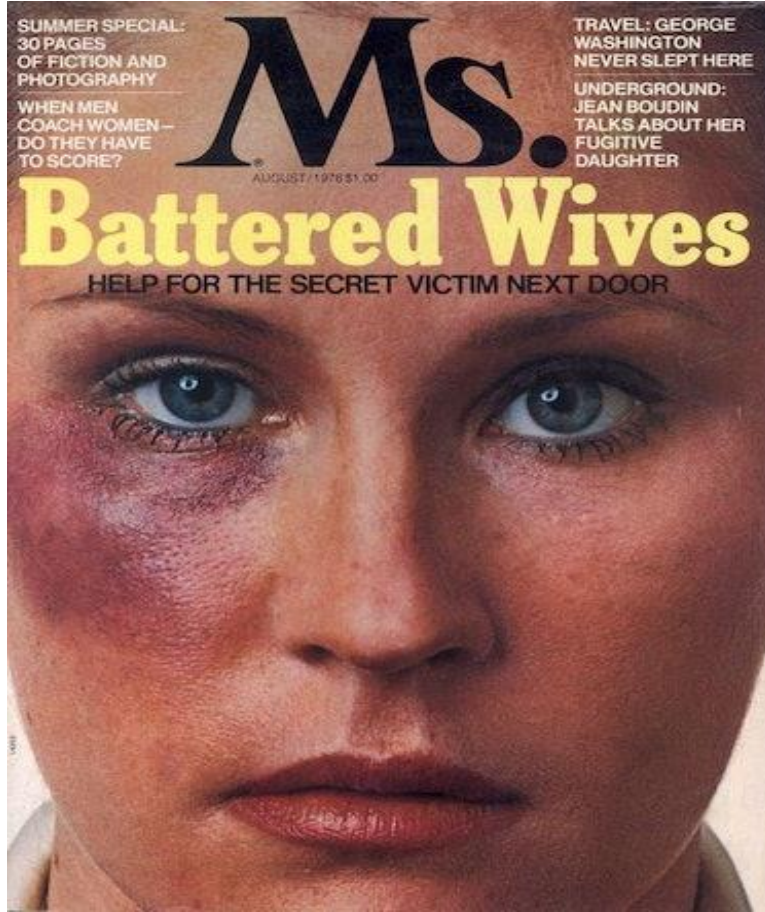
“Ev Kadınının Hakikati” adlı makalede ise iki kadın arasındaki konuşma şu şekilde anlatılıyordu:” Geçen ağustos ayında Maine'deki bir adadan ayrılan bir tekneyeydim. Yanımda iki aile vardı ve anneler yaz tatilinin ardından ortalığı toparlamanın zorluklarını tartışıyorlardı. “Bob benim için banyoyu temizler, değil mi tatlım?” diyerek kocasına baktı. Adam “Tatildeyim ben.” dedi. İki kadın birbirlerine baktılar ve suratları asıldı” (Ms. Magazine, 1972).

Şekil 1. Ms. Dergisi İlk Sayı Kapağı, 1972.

“Kadınlar Kürtaj Hakkında Gerçekleri Anlatıyor” adlı makalede ise kürtaj ülkenin büyük bölümünde hâlâ yasa dışıyken, 53 tanınmış ABD'li kadının cesurca "Kürtaj Yaptık" diye ilan etmesi anlatılmaktadır. Ülkede yasadışı kürtajlar özellikle de güvenli olmayan, kendi kendine veya arka sokak kürtajlarına başvurmak zorunda kalan yoksul kadınlar için, anlatılmamış acılara neden oluyordu. O zaman bile hükümetin bir kadının kendi bedeni üzerindeki egemenliğini inkâr etmesi birçok kişiye saçma geliyordu (Ms. Magazine, 1972). Bütün bu çabalar bazı olumlu sonuçlar doğursa da ülkede halen bu konuda bazı sorunlar devam etmektedir.

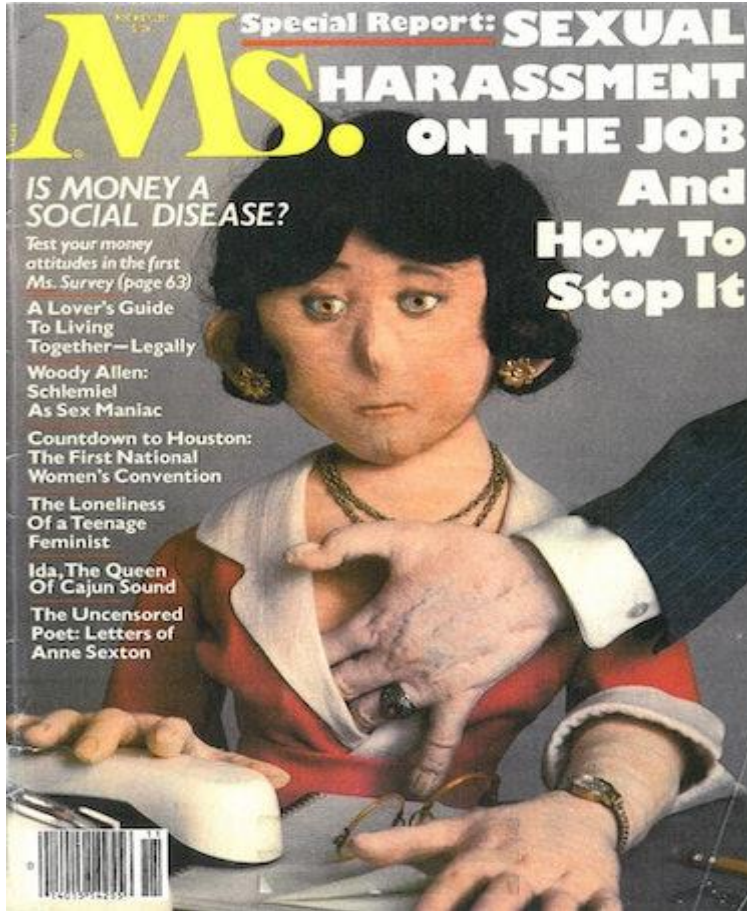
Derginin 1976 yılında çıkan sayısında kadınların maruz kaldığı şiddete dikkat çekiliyordu ve ABD’de bunu yapan ilk dergiydi. Yazar Judith Gingold, “Hırpalanmış Eşler: Yan taraftaki Gizli Kurban”adlı yazısında kadına şiddet olaylarının çoğunun evlerde gerçekleştiğini vurgulamıştı. Röportaj yapılan mağdurlar oldukça acı hikayeler anlatıyorlardı.” Altı aylık hamileydim. Kocam beni sigara yüzünden dövdü ve boğazıma kasap bıçağı dayadı. Beni bilincim kaybolana kadar dövdü.” Böyle birçok şiddet olayı mahkemelere yansımıştı. Aslında eşi dövmek en yaygın suçlar arasında yer almaktaydı. Birçok kadın için yanlış yere bırakılan sigaralar, geciken akşam yemekleri ve küçük eşyalarla ilgili tartışmalar, kan ve morluklarla sonuçlanmaktaydı. Polis merkezleri bu şikâyetlerle doluydu. Toplumda istismara uğrayan eşin durumu genellikle göz ardı edilmektedir. Saldırıya uğrayan kadınların bir kısmı bunun kendi suçları olduğuna inandırılmış durumdadır. Ayrıca yaklaşık 14.000 eş istismarı şikâyeti Aile Mahkemelerine ulaşmıştır (Ms. Magazine, 1976).

Şekil 2. Ms. Dergisi Ağustos Sayısı Kapağı, 1976.

1977 yılında derginin Kasım ayı sayısı kapak resmi iş yerinde tacize uğrayan bir kadını simgeliyordu. İş yerinde taciz Ms. Dergisinin dile getirdiği önemli konulardan biriydi. Derginin editörü Spillar bu sayı için şöyle demişti: “Birçok gazete bayi sırf kapak resminden dolayı dergiyi satmayı reddetti ancak bu iş yerinde tacize uğrayan milyonlarca kadının varlığını yok sayamazdı” (CBS News, 2023).

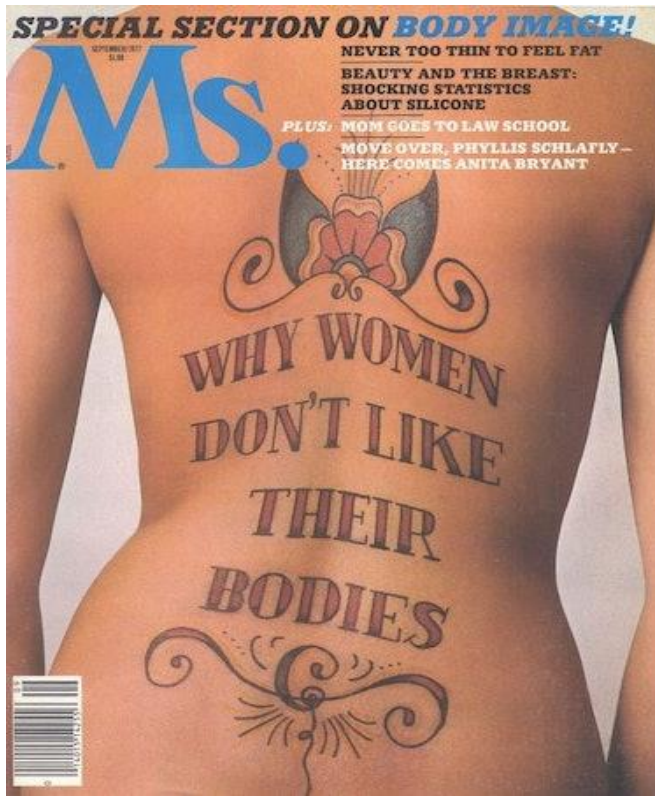
ABD’de 1970’lerde iş yerinde tacize karşı kadınlar arasında bir örgütlenme başlamıştı. “Cinsel taciz” kavramını ilk kez Cornell Üniversitesi öğrencileri yazları yarı zamanlı çalışırken karşılaştıkları durumu anlatmak için kullandılar. Ms. Dergisi de bu konuya dikkat çekmek için bir kampanya başlattı. Daha sonra Catharine MacKinnon (hukuk teorisyeni), cinsel tacizi, cinsiyet ayrımcılığı yasası kapsamına aldirmayı başardı. Sonra hepsi siyahi kadınlar tarafından açılan, ikisi hükümete ve biri bir bankaya karşı açılan üç dava vardı ve hepsi kazanıldı. 1970’lerin başından bu yana bu konuda bir ilerleme oldu. Daha sonra tacize uğrayan kadınlar “me too” (ben de) hareketi adlı bir hareket başlattılar (Minnpost, 2020).

Şekil 3. Ms. Dergisi Kasım Sayısı Kapağı, 1977.

Derginin Eylül 1977 sayısında ise dikkat çekilen nokta kadınların bedenlerini neden sevmedikleri ile ilgiliydi. Judith Thurman, kilo almanın onda hissettirdiklerini anlatırken, Amerika’daki kadın imajı ve görünüşü üzerine toplumun değer yargılarının ne kadar klişe olduğunu anlatmaya da çalışmıştır. Sanatçı Barbara Cook, toplumun kilolu kadınları nasıl gördüğü üzerinde dururken, toplumun kilolu kadınları daha az zeki bulması ve kilolu olmayı bir hastalık gibi kabul etmesini eleştirmiştir. Hatta onların daha az güvenilir ve zayıf karakterler olduğunu düşünmesi de ayrıca bir çelişkidir (Baker, 2023).

Ayrıca dergi güzellik meselesinin nasıl basmaklıp bir hal aldığını, kadınlar için ayrı bir eşitsizlik alanı yaratıldığını da vurgulamıştır. 1973 yılında dergide yayınlanan “Kadınların Kanatları Nasıl Kırılıyor?” adlı makalede bir hava yolları şirketinin iş ilanında hostesin beklenen fiziksel özellikleri anlatılmış ve eleştirilmiştir. “Dişleri beyaz, alımlı, vücudu orantılı” gibi özellikler ilanda açıkça belirtilmiştir. Bu özelliklere sahip olmayanların değerlendirmeye alınmayacağı açıktır. Dergi bu meseleye dikkat çektikten sonra birçok uçuş görevlisi bu konuda yaşadıkları sorunları dergiye mektupla aktardılar. Örneğin bir hostes daha 33 yaşındayken daha yaşlı gösterdiği için emekli olmaya mecbur bırakıldığını yazdı. Kendisi yasal haklarını aradığını ve Eşit İstihdam komisyonu’nun onu haklı bularak iş yerini tazminat ödemeye mahkûm ettiğini belirtti (Baker, 2023).

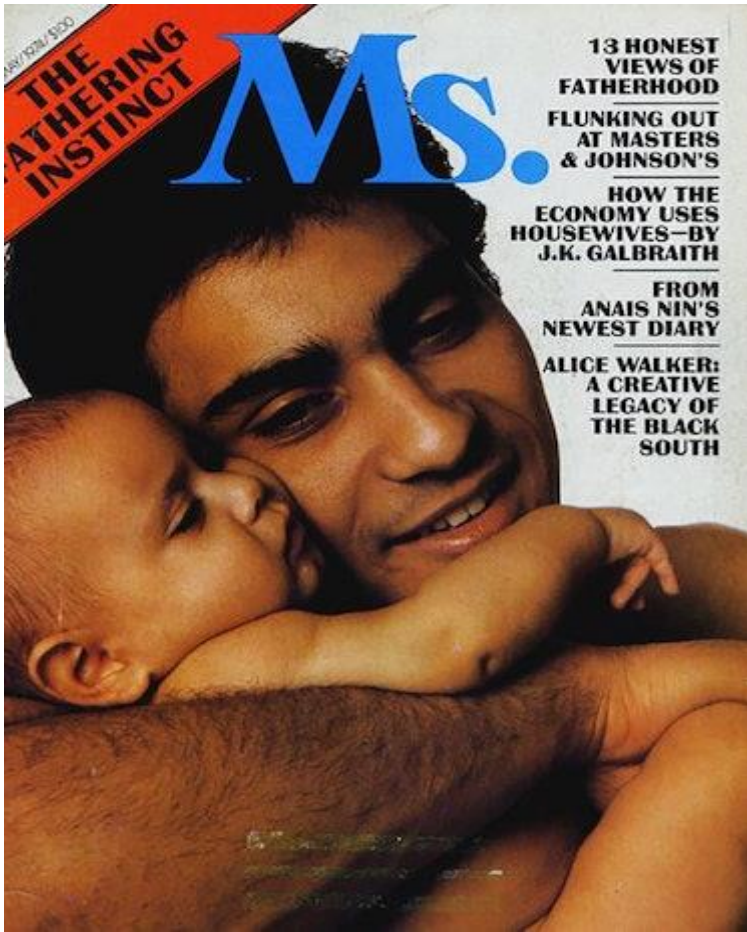

Şekil 4. Ms. Dergisi Eylül Sayısı Kapağı, 1977.

Ms. Dergisinin kurucuları 1968 yılında gerçekleşen Miss America adlı güzellik yarışmasını protesto eden feministlerin arasındaydılar. Pek çok şey gibi Miss America yarışması da bir pazarlama şekli olarak başlamıştı. Atlantic City’de İşçi Bayramı’nın hemen ardından düzenlenen güzellik yarışması, gazetelerin tirajlarını artırmasının ve tatil beldesindeki işletmelerin karlı yaz sezonunu uzatmasının bir yolu olmuştu. Ülke çapındaki gazeteler genç kadınların fotoğraflarını değerlendiren yarışmalar düzenlemiş ve kazananlar, "kişilik ve sosyal zarafet" açısından değerlendirildikleri bir yarışma için Atlantic City’ye gelmişti. Beyaz kadınların dış görünüşü ile “görücüye” çıktığı bu yarışma kadın bedeninin bir sömürsüydü.

Ms. Dergisi bu konuya da birçok kez dikkat çekmiş, kadınları bu konuda bilinçlendirmeye çalışmıştı (Smithsoin Magazine, 2018).

Dergide babaların fedakârlıkları da anlatılıyordu. Erkeklerin doğum sürecinde, ev işlerinde ve bebek bakımında kadınlara yardım ettiğini anlatan hikâyeler paylaşıyor, bu hem kadınlardan hem erkeklerden tam not alıyordu. Dolayısı ile feminist dergilerin sadece kadınlardan bahsettiği, onları övdüğü genellemesinden vazgeçilmeye çalışılıyordu. Kadınlar eşlerinin de dergiyi sevdiği ve okuduğuna dair mektuplar gönderiyorlardı (Ms. Magazine, 1975).

Şekil 5. Ms. Dergisi Mayıs Sayısı Kapağı, 1974.

SONUÇ

ABD’de kadınlara yönelik dergilerin varlığı çok uzun yıllar öncesine dayansa da gerçek anlamda feminist dergilerin çıkarılması 1970’lerde olmuştur. Bu bağlamda Ms. Dergisi ülkede feminist yayıncılık açısından önem arz etmektedir ve ayrı bir yere sahiptir. Ms. Dergisi ilk kez gerçek anlamda kadın sorunlarına değinmiş, bunlara çözüm aramıştır.

Kadınların özel alandaki iş yüklerine, ev işi, çocuk bakımı gibi sorumluluklar altında ezilerek kamusal alandan uzak kalmalarına vurgu yapmıştır. Bunun yanında ülkede o yıllarda kürtaj yasak olduğu için yasa dışı bir şekilde kürtajlar gerçekleşmekte, kadınların hayatı tehlikeye

girmektedir. Dergi bu meseleye dikkat çekmiş, hükümet bu konuda düzenlemeye gitmiştir. Diğer bir mesele ikinci dalga feminizmin çok üzerinde durduğu iş yerinde taciz konusudur. Dergi buna dikkat çekmek için kampanyalar başlatmıştır. Yine kadın bedeninin bir meta olarak kullanıldığı güzellik yarışmaları derginin protesto ettiği meselelerden biridir. Sonuç olarak Ms. Dergisi kadınlar adına hayati ve çok ciddi meselelere dikkat çektiği için ABD’de feminist yayıncılık konusunda oldukça farklı bir yere sahiptir.

KAYNAKLAR

- Aronson, A.B. 2000. America’s First Feminist Magazine: Transforming the popular to the Political. In: Brake, L., Bell, B., Finkelstein, D. (eds) Nineteenth-Century Media and the Construction of Identities. Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1007/978-1-349-62885-8_14
- Baker, S. 2023. Voices of Ms. Evolution of Feminism Through Ms. Magazine, Master’s Thesis, University of Florida
- Britannica, 2023. Women Magazines, <https://www.britannica.com/topic/publishing/Time-magazine>, (Accessed Date: 12.02.2024).
- Carr, E.H. 1987. What is History? Penguin, London
- CBS News. 2023. <https://www.cbsnews.com/news/ms-magazine-gloria-steinem/> (Accessed Date: 13.02.2024).
- Dow, B. J. 2003. Feminism, Miss America, and Media Mythology, Rhetoric & Public Affairs, 6(1): 127-160
- Güven, C.Z. 2016. Eril Tarih Söyleminde Bir Osmanlı Kadın Kamusal Alanı: Hanımlara Mahsus Gazete. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 43: 1-14.
- Minnpost, 2020. <https://www.minnpost.com/artscap/2020/02/gloria-steinem-on-the-era-metoo-and-hope/>, (Accessed Date: 16.02.2024)
- Ms. Magazine, 1972. <https://msmagazine.com/2021/03/04/from-the-vault-click-the-housewives-moment-of-truth-ms-magazine-spring-1972/> (Accessed Date: 13.02.2024).
- Ms. Magazine, 1975. <https://msmagazine.com/product-category/downloadable-art/>, (Accessed Date: 16.02.2024).
- Ms. Magazine. 1976. <https://msmagazine.com/product-category/back-issues/> (Accessed Date: 13.02.2024).
- Ms. Magazine. 2024. <https://msmagazine.com/about/>, (Accessed Date: 12.02.2024).
- Örnek, S. 2015. ABD’de Kadın Haklarının Gelişimi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 29: 105-129.
- Pogrebin, A. 2019. How Do You Spell Ms.?, An oral history of Ms. Magazine and the feminists who changed history. <https://www.thecut.com/2019/03/gloria-steinem-ms-magazine-history.html> (Accessed Date: 13.02.2024).

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

- Politico 2019. Women's rights throughout U.S. history,
<https://www.politico.com/story/2019/01/20/women-rights-abortion-us-history-1116040#:~:text=The%20first%20women's%20suffrage%20law,in%20elections%20throug%20the%20country>. (Accessed Date: 12.02.2024).
- Pruitt, S. 2022. What Are the Four Waves of Feminism?
<https://www.history.com/news/feminism-four-waves>, (Accessed Date: 12.02.2024).
- Smithsonian Magazine, 2018. <https://www.smithsonianmag.com/history/fifty-years-ago-protestors-took-on-miss-america-pageant-electrified-feminist-movement-180967504/>
Accessed Date: 16.02.2024).

**CONTRIBUTIONS OF THE INTERNATIONAL LANGUAGE AND EDUCATION
ASSOCIATIONS TO PROFESSIONAL DEVELOPMENT IN LANGUAGE
EDUCATION****Ozlem Yagcioglu**

Full-time instructor, Dokuz Eylul University School of Foreign Languages, Izmir, Turkey

ABSTRACT

Professional development is an essential requirement in all areas of business life and daily life. It is also inevitable and crucial in foreign language education. Scientific societies and associations often help teachers and instructors develop themselves in their research areas. Face to face and online congresses, conferences, symposiums, workshops, webinars or seminars are often organised by different scientific associations. Some of these scientific events are free to attend, but some of them are highly expensive due to the importance of the scientific events. Researches, teachers and instructors attend these kinds of events to learn the names of the new blogs, websites, books, journals or articles which are related with their scientific interests. How to make better research studies are also taught and learnt in these scientific events. Some of these scientific events are organised once or twice a year, but some of them are organised every two or three years. Registrations of these kinds of scientific events are started nine or ten months before the events.

In this academic study, the names of the scientific language associations and education associations which are related with foreign language education will be shared. The advantages of being memberships of the international associations and the benefits of the memberships of these associations will be highlighted. Difficulties of attending these kinds of scientific events will be delineated. Sample books, websites, blogs on foreign language education and English language education will be shown. Useful websites on foreign language education and English language education will be shared and suggested.

Keywords: Professional Development; Scientific Associations; Language Associations; Education Associations; Scientific Events and Their Advantages

**COMMUNICATIVE APPROACH IN ENGLISH LANGUAGE EDUCATION IN THE
21ST CENTURY**

Ozlem Yagcioglu

Full-time instructor, Dokuz Eylul University School of Foreign Languages, Izmir, Turkey

ABSTRACT

Communicative approach is an inevitable approach in business life and in our daily lives. It is always very necessary and crucial in foreign language education. It is not a new approach in foreign language education and English language education. It has been used by many language educators in the world more than twenty years. But it has been used with different materials and techniques in our new century in all parts of the world. Some of the educators in the world are still against using this approach and they prefer using grammar-translation method while teaching grammar, reading or speaking courses. They also force their peers and colleagues to use grammar and translation method instead of using the other language learning approaches such as suggestopedia and audiolingualism. They do not usually use communicative approach or the other approaches in their class hours due to their short course hours in their schools or institutions.

In this academic study, definitions and explanations about communicative approach will be given. Communicative language teaching methods will be delved. How we can apply communicative approach in our teaching classrooms will be suggested. The advantages and the benefits of using communicative approach in teaching English as a second or a foreign language classes will be highlighted. Sample classroom activities for young adults and adults will be shared. Sample websites about communicative approach and communicative language teaching will be shared and suggested. Sample videos will be shared and suggested.

Keywords: Communicative Approach, Communicative Language Teaching, Sample Classroom Activities, Sample Websites, Sample Videos.

**AN EXPLORATORY STUDY OF REPORTING VERBS BY CHINESE OFFICIALS
DURING COVID-19**

Ibrahim Ahmed Habeeb

Department of English Language and Literature, Karabuk University, Turkey

Nayef Jomaa Jomaa

English Language Unit, Preparatory Studies Center, University of Technology and Applied Sciences-Salalah,
Sultanate of Oman

ABSTRACT

The unprecedented COVID-19 has created abundant research for its rapid global spread, which opened ample opportunities for researchers to delve into considerable research questions. This abundance is due to the global decision to promote public safety through various media outlets to avoid public health issues by staying indoors, wearing masks, or being quarantined when infected. Therefore, this study explores Chinese officials' use of reporting verbs in newspapers, namely China Daily during COVID-19. This study followed Hyland's (1999, 2002) reporting verb classifications as a conceptual framework to analyze qualitatively these verbs used in 12 political articles representing China Daily 2020 and other 12 articles for 2021. The data were analyzed manually using tables to explore how China's use of reporting verbs (RVs) changed over time. In addition, this study explored RVs' denotative and evaluative classifications focusing on rejecting the American accusations of "lab-origin theory". The findings showed that China used more biased RVs in January 2020 and lowered this rate in December 2021. The initial increased use may explain why China's journalism uses these RVs to reject American allegations and clarify its stance. More studies should be conducted to explore the impact of language on power relations and its effect on the public perspective in international political communication.

Keyword: Discourse Analysis, Reporting Verbs, China, Covid-19, Qualitative

INTRODUCTION

In journalism, one of the most crucial ways to gain people's trust and to be their representative is to be impartial and objective while reporting events. Being unbiased is a challenging matter that a scarcity of reporters manage to achieve. In doing so, Thompson (1996) noted that reporters must consider a citation process in which reporting verbs have an immense effect on showing the journalist's attitude and the reliability of the reported message. This is because the press should always take on the role of sincerity towards the public and the government, guiding popular perspectives and sentiments (Li & Lou, 2023).

Considering that the pandemic outbreak has resulted in an overabundance of reports, news, and information due to the considerable research problems the virus's horrific accounts left, these global implications have created an atmosphere of accusation against China from the West, particularly the United States, which claims that China is the cause behind this global crisis and is the main reason for the lab leak conspiracy attributed to the pandemic. Thus, the central purpose of this study was to identify the use of reporting verbs in China Daily by chronologically analyzing the semantic functions of RVs in 24 articles published between January 2020 and December 2021, where each article represents a month. The researchers investigated whether RVs in China's journalism had increased or decreased in the first moments of the outbreak and when the virus lost its risk. It is worth mentioning that the current study follows Hyland's (1999, 2002) classification of RVs for analyzing the corpus of this study.

LITERATURE REVIEW

During the COVID-19 outbreak, claims and debates surfaced in international communication about the origin of COVID-19. Through an analysis of the reporting verbs used in China Daily, this study explored how Chinese journalism used reporting verbs to address various theories about the virus's origin. The current study adopted Hyland's (1999, 2002) classifications of reporting verbs (RVs) as a conceptual framework. Reporting verbs are the core of reported speech and the most convenient devices that keep the message's authenticity, reliability, unreliability, objectivity, or subjectivity.

Thus, following Hyland's reporting verbs classification makes it easy to identify the semantic functions of RVs fully to help the researcher analyze 24 Chinese political articles. Furthermore, it helps extract verbs by analyzing these newspaper articles to determine neutrality partiality and to assess any changes and variations from the initial stages of the epidemic till the threat diminishes its dangers. Through such procedures, the conflict of accusations that have been aroused between "the United States and China can overtly be determined.

Considerable scholars have focused on classifying reporting verbs (Jomaa & Bidin, 2017, 2019), but Hyland's (1999, 2002) classification appears to be the most comprehensive. Hyland (1999, 2002) classified reporting verbs by following the relevant procedures of previous linguists and scholars. Among them are Thompson and Ye and Thomas and Hawes but in a broader and more flexible way. Considering the activities to which these verbs refer, his major division of RVs is "**denotative**" and "**evaluative**". The secret behind this distinction lies in the fact that some writers, according to Hyland, have the flexibility to manipulate the implementation of these verbs to serve different purposes. Hyland (1999) illustrates "The taxonomy employed here diverges from Thompson and Ye's rather complex system by eliminating the need to make fine distinctions between ten sub-categories of evaluation" (p. 350). For instance, Thompson and Ye's (1991) classifications did not distinguish between the author's and the writer's acts. According to Jomaa and Bidin (2019), "the division between the

author's acts and the writer's acts in Thompson and Ye's findings is not clear-cut"(p. 159). Other prominent scholars have also classified RVs in the literature review sections with few nuances; among them are (Biber, Johansson, Leech, Conrad, & Finegan, 1999; Geis, 1987; Thomas & Hawes, 1994; Floyd, 2000; Halliday & Martin, 2003). This study addresses two research questions:

1. What types of denotative reporting verbs were used by Chinese officials during COVID-19?
2. What types of evaluative reporting verbs were used by Chinese officials during COVID-19?

METHODOLOGY

Qualitative research is crucial for understanding political discourse, especially in the age of rapid information distribution and political polarization. Creswell and Creswell (2018) proposed four standard data collection procedures: qualitative observation, interviews, audiovisual and digital materials, and public or private documents. These methods allow the examination of political remarks' meaning, potency, and influence, thereby enabling a deeper understanding of political discourse. They also argue "the idea behind qualitative research is to purposefully select participants or sites (or documents or visual material) that will best help the researcher understand the problem and the research question" (p. 262).

This study identifies Chinese official statements during the COVID-19 pandemic by chronologically analyzing reporting verbs and their frequency over 24 months. This corpus was purposefully selected from *China Daily*. The researchers used Hyland's classification to identify RVs, which are classified into denotative and evaluative and further are subdivided into research, cognition, and discourse acts that accurately indicate RVs' use in political speech. To check the its applicability, the researchers selected five articles, analyzed them considering Hyland's classifications, and realized that this taxonomy presents a comprehensive analysis. Regarding data analysis, these articles were analyzed manually for contextual and semantic connotations, as this analysis procedure would enhance the validity of the results and help identify the prejudice and neutrality of Chinese political statements. It also helps determine the frequent use of neutral verbs during the early stages of the outbreak and when the rousing events calmed down to determine whether China's media implementation of RVs decreased or increased when there is political tension and stress in international relations.

Concerning subjectivity and objectivity, or the author's stance and the writer's stance, Hyland (1999) classified reporting verbs into "**denotative**" and "**evaluative**." The "**denotative**" is divided into "**research acts**", "**cognition acts**", and "**discourse acts**." These subdivisions are also descending into subcategories which are illustrated in Figures 1 and 2.

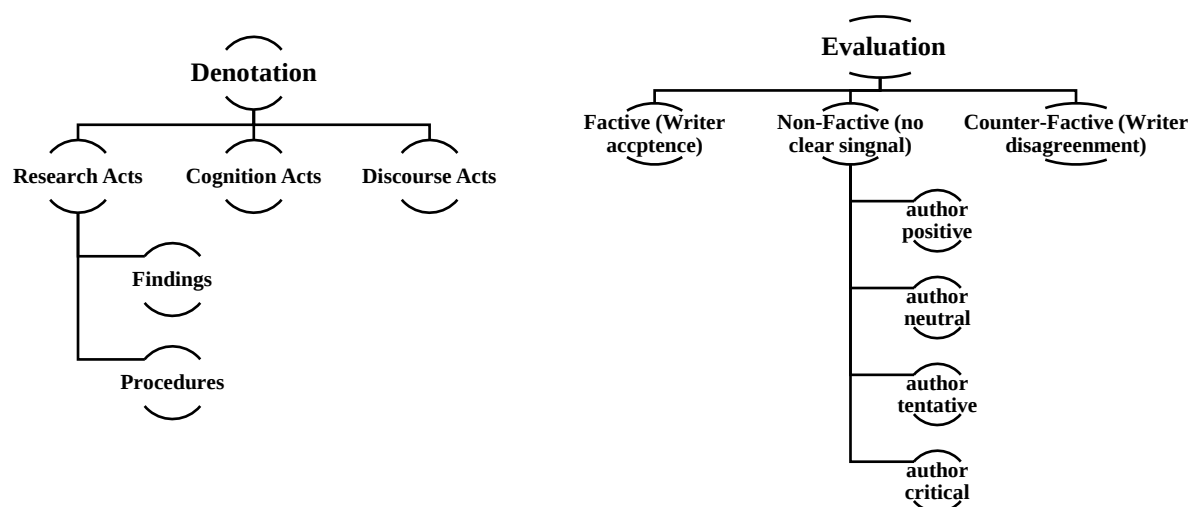

Figure 1. Hyland's (1999) RVs classifications of denotative and evaluative (p.350).

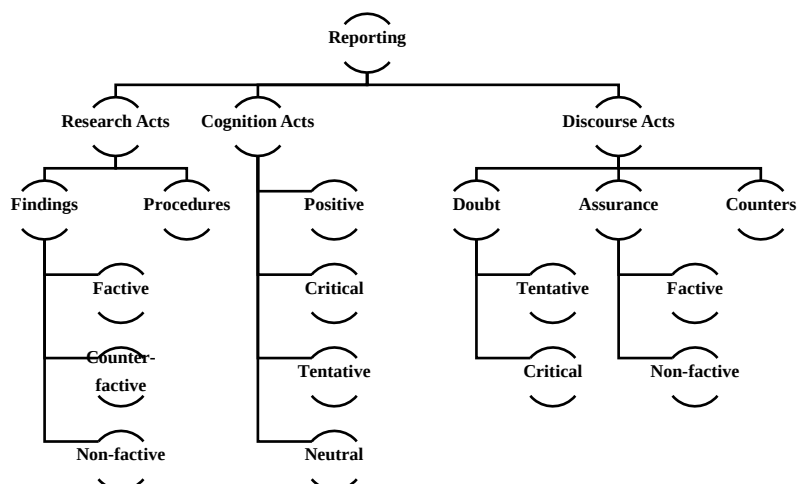

Figure 2. Hyland's (2002) classification of RVs (p. 7)

RESULTS

Table 1 illustrates the China Daily 2020 Denotative and Evaluative RVs with their rates and frequency per article. The denotative reporting verbs occupied 86.39% whereas the evaluative reporting verbs occupied 13.61%.

Table 1. The China Daily 2020 denotative and evaluative RVs

China Daily 2020	Denotative RVs	Rate	Evaluative RVs	Rate	Total RVs per paper	Total Rate
Jan.	25	100%	0	0%	25	100%
Feb.	15	71.43%	6	28.57%	21	100%
Mar.	22	73.34%	8	26.66%	30	100%
Apr.	26	92.86%	2	7.14%	28	100%
May	23	95.84%	1	4.16%	24	100%
June	29	87.88%	4	12.12%	33	100%
July	26	92.86%	2	7.14%	28	100%

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

Aug.	27	77.15%	8	22.85%	35	100%
Sept.	20	90.91%	2	9.09%	22	100%
Oct.	23	95.84%	1	4.16%	24	100%
Nov	50	78.13%	14	21.87%	64	100%
Dec.	25	96.16%	1	3.84%	26	100%
Total	311	86.39%	49	13.61%	360	100%

Table 2 illustrates the China Daily 2021 Denotative and Evaluative RVs with their rates and frequency per article. The denotative reporting verbs occupied 80%, whereas the evaluative reporting verbs occupied 20%.

Table 2. The China Daily 2021, denotative, and evaluative RVs

China Daily 2021	Denotative RVs	Rate	Evaluative RVs	Rate	Total RVs per paper	Total Rate
Jan.	11	78.58%	3	21.42%	14	100%
Feb.	8	72.73%	3	27.27%	11	100%
Mar.	2	100%	0	0%	2	100%
Apr.	14	87.5%	2	12.5%	16	100%
May	3	100%	0	0%	3	100%
June	12	63.15%	7	36.85	19	100%
July	7	77.78%	2	22.22%	9	100%
Aug.	14	77.78%	4	22.22%	18	100%
Sept.	6	35.3%	11	64.70%	17	100%
Oct.	15	88.24%	2	11.76	17	100%
Nov	15	78.95%	4	21.05%	19	100%
Dec.	93	88.58%	12	11.42%	105	100%
Total	200	80%	50	20%	250	1000%

Figure 3 illustrates that denotative reporting verbs occupied 86.39% whereas the evaluative reporting verbs occupied 13.61% in 2020. The denotative reporting verbs occupied 80%, whereas the evaluative reporting verbs occupied 20% in 2021.

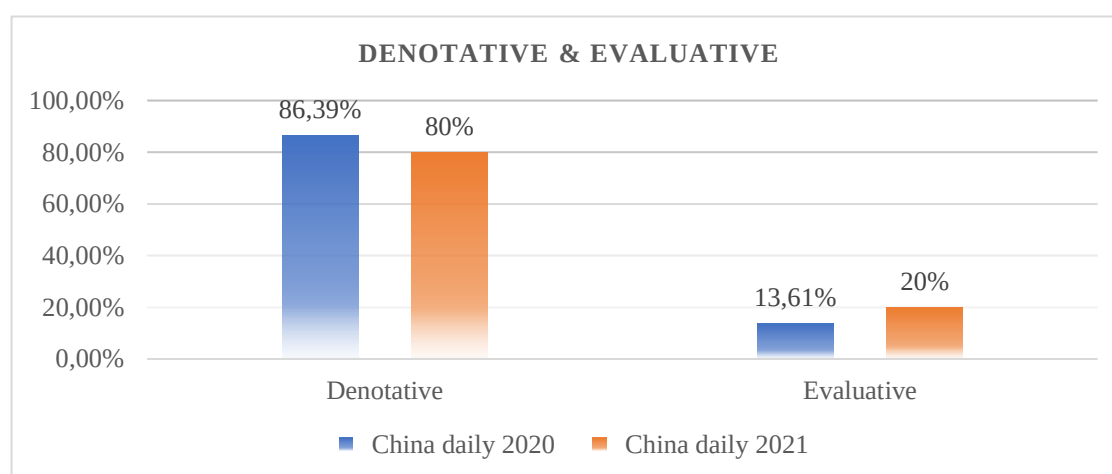

Figure 3. China Daily2020–2021, denotative and evaluative RVs chart

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

Table 3 illustrates the China Daily 2020 Research Acts, Cognition Acts, and Discourse Acts reporting verbs with their rates. The research acts occupied 26.66%, the cognition acts occupied 22.5% and the discourse acts occupied 50.84%.

Table 3: China Daily 2020 research acts, cognition acts, and discourse acts RVs

China Daily 2020 RVs	R. Acts	Rate	C. Acts	Rate	D. Acts	Tate	Total Rate	Total RVs Per paper
Jan.	2	8%	5	20%	18	72%	100%	25
Feb.	2	9.5%	6	28.5 %	13	62 %	100%	21
Mar.	1	3.33%	1	3.33%	28	93.34%	100%	30
Apr.	5	17.9%	3	10.5%	20	71.6 %	100%	28
May	6	25%	1	4.16%	17	70.84%	100%	24
June	5	15.15%	13	39.39%	15	45.46%	100%	33
July	16	57.16%	6	21.42%	6	21.42%	100%	28
Aug.	3	8.57%	5	14.28%	27	77.15%	100%	35
Sept.	4	18.18%	16	72.72%	2	9.1%	100%	22
Oct.	10	41.67%	9	37.5%	5	20.83%	100%	24
Nov	38	59.37%	11	17.19%	15	23.44	100%	64
Dec.	4	15.38%	5	19.23%	17	65.39%	100%	26
Total	96	26.66%	81	22.5%	183	50.84%		360

Table 4 illustrates the China Daily 2021 Research Acts, Cognition Acts, and Discourse Acts reporting verbs with their rates. The research acts occupied 29.6%, the cognition acts occupied 21.2% and the discourse acts occupied 49.2%.

Table 4. China Daily 2021 research acts, cognition acts, and discourse acts RVs

China Daily 2020 RVs	R.Acts	Rate	. Acts	Rate	D.Acts	Rate	Total Rate	Total RVs Per paper
Jan.		21.43%	2	14.28%	9	64.29%	100%	14
Feb.		18.18%	1	9.1%	8	72.72%	100%	11
Mar.		50%	0	0%	1	50%	100%	2
Apr.		6.25%	2	12.5%	13	81.25%	100%	16
May		0%	0	0%	3	100%	100%	3
June		36.85%	3	15.78%	9	47.37%	100%	19
July		0%	0	0%	9	100%	100%	9
Aug.		11.12%	7	38.88%	9	50%	100%	18
Sept.		5.88	4	23.53	12	70.59	100%	17
Oct.		29.41%	3	17.65	9	52.94%	100%	17
Nov		15.78%	3	15.78%	13	68.44%	100%	19
Dec.	9	46.68%	28	26.66%	28	26.66%	100%	105
Total	4	29.6%	53	21.2%	123	49.2%	100%	250

Figure 4. represents China Daily 2020-2021 research, cognition, and discourse acts. In China Daily 2020, the research acts occupied 26.66%, the cognition acts occupied. 22.5% and the discourse acts occupied 50.84%, while in 2021, the research acts occupied 26.6%, the cognition acts occupied 22.5%, and the discourse acts occupied 50.84%.

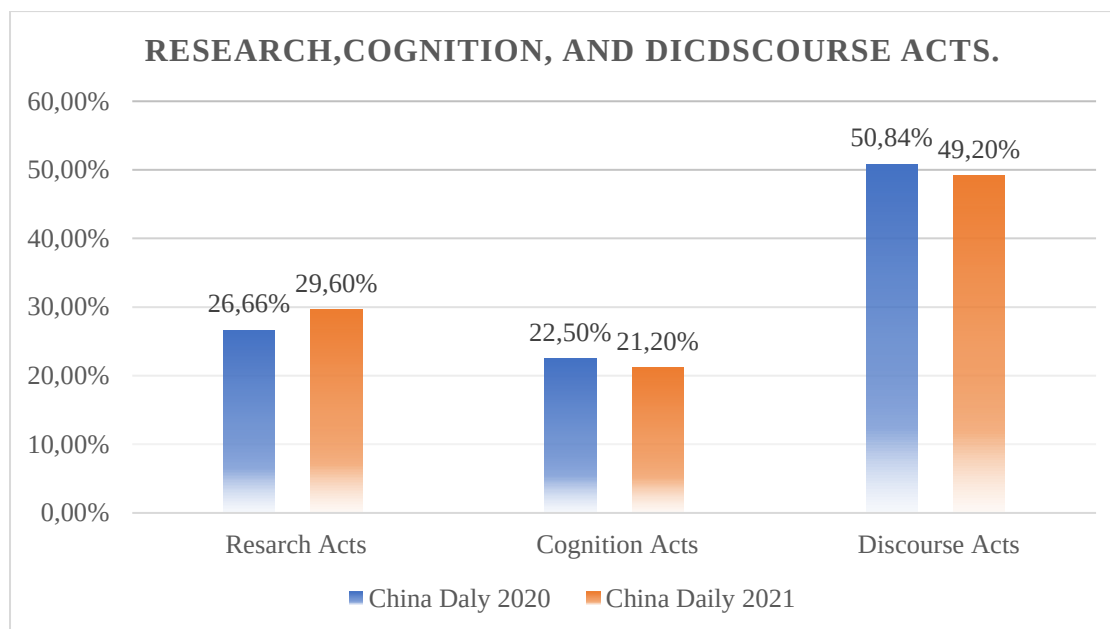

Figure 4. China Daily 2020-2021 research, cognition, and discourse acts

Table 5 illustrates China Daily 2020: Neutral and Biased RVs with Rates and reporting verbs number per article. The neutral reporting verbs occupied 93.62%, whereas the biased reporting verbs occupied 6.38%.

Table 5. China Daily 2020, neutral and biased RVs

China Daily 2020	Neutral RVs	Rate	Bias RVs	Rate	Total RVs per paper	Total Rate
Jan.	25	100%	0	0%	25	100%
Feb.	15	71.43%	6	28.57	21	100%
Mar.	24	80%	6	20%	30	100%
Apr.	27	96.43%	1	3.57	28	100%
May	23	95.84	1	4.16	24	100%
June	33	100%	0	0%	33	100%
July	25	89.29%	3	10.71%	28	100%
Aug.	32	91.43%	3	8.57%	35	100%
Sept.	21	95.45%	1	4.55%	22	100%
Oct.	23	95.84%	1	4.16%	24	100%
Nov	63	98.44%	1	1.56	64	100%
Dec.	26	100%	0	0%	26	100%
Total	337	93.62%	23	6.38%	360	100%

Table 6 illustrates China Daily 2021 neutral and biased RVs with Rates and reporting verbs amount per article. The neutral reporting verbs occupied 97.2%, while the biased reporting verbs occupied 2.8%.

Table 6. China Daily 2021 neutral and biased RVs

China Daily 2021	Neutral RVs	Rate	Bias RVS	Rate	Total RVs Per Paper	Total Rate
Jan.	14	100%	0	0%	14	100%
Feb.	10	90.91	1	9.09	11	100%
Mar.	2	100%	0	0%	2	100%
Apr.	16	100%	0	0%	16	100%
May	3	100%	0	0%	3	100%
June	19	100%	0	0%	19	100%
July	9	100%	0	0%	9	100%
Aug.	17	94.45%	1	5.55%	18	100%
Sept.	16	94.12%	1	5.88%	17	100%
Oct.	17	100%	0	0%	17	100%
Nov	18	94.74%	1	5.26%	19	100%
Dec.	102	97.15%	3	2.85%	105	100%
Total	243	97.2%	7	2.8%	250	100%

Figure 4 illustrates that the neutral reporting verbs occupied 93.62%, whereas the biased reporting verbs occupied 6.38% in 2020. The neutral reporting verbs occupied 97.20%, whereas the biased reporting verbs occupied 2.8%.

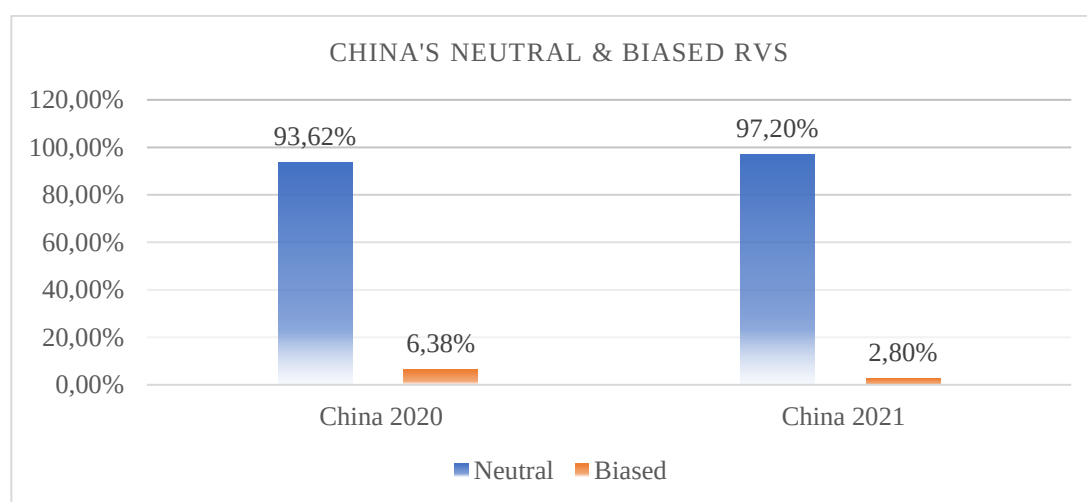

Figure 4. China Daily 2020–2021 neutral and biased RVs

DISCUSSION

Engaging in the examination of political speech is a formidable challenge, perhaps yielding unforeseen outcomes. As it is mentioned earlier, this study aimed to make a comparison in Chinese media over 24 chronological pronouncements published over two years 2020-2020. Every 12 articles represent a year for China Daily, respectively.

It was expected that China uses fewer reporting verbs (RVs), when officials or leaders reporting or conveying events attached with catastrophic emergent events like what lastly happened during the horrific pandemic, COVID-19. Surprisingly, the results refute the previous studies' findings for some reasons, and this fact is attributed to several factors. Before critically ascribing causes and effects of this contradiction, it is crucial to shed light on the key findings of the study.

Starting with China Daily 2020, the first-year articles, the researchers found that **Denotative** RVs have 86.39% and the rest is 13.61% for **the Evaluative**. Concerning **Research Acts**, **Cognition Acts**, and **Discourse Acts**, they were 26.66%, 22.5%, and 50.84%, respectively. **Neutral** RVs received 93.62%, whereas **non-neutral RVs** received 6.38%.

In 2021, the second year, China Daily **Denotative** RVs had 80% and **Evaluative** ones had only 20%, whereas 29.6% were for **Research Acts**, 21.2% for **Cognition Acts**, and 49.2% for **Discourse Acts**. The **neutral** verbs were higher compared to the previous year, 97.2% and 2.8%, for **Biased**, respectively.

China tended to use more denotative RVs than evaluative ones in both years. Using more denotative RVs while reporting events may indicate several signs, of which the most prominent is objectivity. However, one may wonder if this fact contradicts the findings of this study, as China uses more biased RVs at the virus beginning and when it is vanished. The following explanations illustrate these ambiguous and overlapping results.

Effective control of the national image: China, like several other countries, places great importance on preserving a favorable global reputation. *China Daily*, as a media organization under official control, is likely instrumental in molding and controlling this narrative via the use of biased terminology that supports the government's preferred depiction and diverts attention from unfavorable aspects. *China Daily* may use prejudiced language to refute charges and depict them as baseless or politically motivated. This measure serves to safeguard the government's reputation and preserve the confidence of the public.

Exercising responsibility and preserving control: In response to allegations, regulated media frequently adopt an antagonistic position, using partial wording to avoid attributing responsibility to the authority in question or its representatives. It is possible that China Daily would downplay the gravity of the accusations, place responsibility on others, or even cast doubt on the veracity of the accusers. In doing so, it helps maintain the legitimacy of the government and its power.

Journalism conventions and standards: The Chinese culture places great importance on maintaining social peace and minimizing conflicts. This could impact the journalistic procedures used by China Daily, resulting in a tendency toward using biased terminology that sidesteps explicit criticism or allegations. Unlike American journalists, who typically use blunt

and aggressive language, China Daily may use prejudiced language to carefully dispute allegations while appearing unbiased.

Accusations context: The allegations' unique context might also impact the use of prejudiced vocabulary. Regarding the American claims about China, China Daily may see them as a potential risk to Chinese national security as well as a test of its global reputation. This may result in a heightened irritable and confrontational reaction, characterized by an escalated use of prejudicial words to rebut the allegations.

CONCLUSIONS

The impact of media: The study reveals that news outlets utilize distinct language strategies. The way people select RVs may significantly affect how they interpret information. It shows how media can influence public opinion regarding events or occasions.

Varieties in politics and culture: The media's use of language is not just a matter of linguistic preference but also deeply connected to cultural values and government control, as evidenced by the disparities in presenting approaches and highlighting underlying cultural and political standards.

Subjectivity against objectivity: The difference between prejudiced and impartial reporting verbs in journalism exemplifies divergent methodologies towards objectivity, highlighting the ongoing dispute between objectivity and subjectivity and how different journalistic standards influence news presentation.

The role of government in shaping and promoting the media: This study explores the potential influence of government control on media outlets' language choices and event portrayal, raising concerns about the independence and freedom of journalists across different nations.

Limitations and Suggestions

A single study cannot cover all gaps in all research fields and is still limited by specific boundaries. The current study followed the classification of Hyland (1999, 2002) as a theoretical framework. Furthermore, it is a chronological study based on the analysis of the semantic functions of reporting verbs in 24 Chinese articles about one of the recent crises, COVID-19. Consequently, it is limited to one of the subcategories of syntax and semantics, all of which are subfields of the broad umbrella of linguistics.

The study may also have overlooked various contextual factors influencing language usage, including cultural standards, historical events, and journalist styles, which could have influenced verb choices in reporting.

The study explored 24 articles in one journal over a specific period, potentially limiting its generalizability to larger media patterns or different periods. Besides, it is still limited to one

theory and one design. Therefore, further studies may use other approaches and different methods of analyzing data. Besides, future studies need to focus more on the functions and semantics of words in their context and apply more linguistic theories.

REFERENCES

- Biber, D., Johansson, S., Leech, G. N., Conrad, S., & Finegan, E. (1999). *Grammar of spoken and written English*. Harlow: Pearson Education.
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2018). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage publications.
- Floyd Moore, A. (2000). The reporting verbs and bias in the press. *Revista alicantina de estudios ingleses, No. 13* (Nov. 2000); pp. 43-52.
- Geis. (1987). M. L. *The Language of Politics* [M]. New York: Springer-Verlag.
<https://doi.org/10.1007/978-1-4612-4714-2>
- Halliday, M., & Martin, J. R. (2003). *Writing science*. Routledge eBooks.
<https://doi.org/10.4324/9780203209936>
- Hyland, K. (1999). Academic attribution: Citation and the construction of disciplinary knowledge. *Applied linguistics, 20*(3), 341-367.
- Hyland, K. (2002). "Activity and evaluation: reporting practices in academic writing" In *Academic Discourse*. ed. J. Flowerdew (Harlow: Pearson Education Limited), 115–130.
- Jomaa, N. J., & Bidin, S. J. (2019). Reporting and quoting: Functional analyses of logico-semantic relations of clause complex citations. *3L, Language, Linguistics, Literature, 25*(1), 158-178
- Jomaa, N. J., & Bidin, S. J. (2017). Perspectives of EFL doctoral students on challenges of citations in academic writing. *Malaysian Journal of Learning and Instruction, 14*(2), 177-209.
- Li, Z., Zhao, R., & Lou, B. (2023). Corpus-based critical discourse analysis of reporting practices in English news reports on public health event in China and United States. *Frontiers in Psychology, 14*. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1137382>
- Thomas, S., & Hawes, T. P. (1994). Reporting verbs in medical journal articles. *English for specific purposes, 13*(2), 129-148.
- Thompson, G. (1996). Voices in the text: Discourse perspectives on language reports. *Applied linguistics, 17*(4), 501–530.

Appendix

China Daily articles (2020)

<https://www.chinadaily.com.cn/a/202001/30/WS5e31c2c5a310128217273a17.html>

<http://www.chinadaily.com.cn/a/202002/10/WS5e40ace3a3101282172762ad.html>

<https://www.chinadaily.com.cn/a/202003/18/WS5e71695fa31012821727fe4c.html>

<https://www.chinadaily.com.cn/a/202004/22/WS5e9fb641a3105d50a3d1801d.html>

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX

February 23-25, 2024

<http://www.chinadaily.com.cn/a/202005/12/WS5eb9e992a310a8b241154e5b.html>
<http://www.chinadaily.com.cn/a/202006/10/WS5ee02e7da310834817251f81.html>
<https://www.chinadaily.com.cn/a/202007/13/WS5f0bb987a310834817258ea3.html>
<https://www.chinadaily.com.cn/a/202008/03/WS5f276a25a31083481725dbc3.html>
<https://www.chinadaily.com.cn/a/202009/25/WS5f6dcf87a31024ad0ba7bee5.html>
<https://www.chinadaily.com.cn/a/202010/10/WS5f81143ca31024ad0ba7dce0.html>
<https://www.chinadaily.com.cn/a/202011/20/WS5fb71e19a31024ad0ba955dd.html>
<https://www.chinadaily.com.cn/a/202012/01/WS5fc5afeba31024ad0ba9915a.html>

China Daily articles (2021)

<https://www.chinadaily.com.cn/a/202101/12/WS5ffcdd0ca31024ad0baa1de3.html>
<https://www.chinadaily.com.cn/a/202102/23/WS60351066a31024ad0baaa8a1.html>
<http://www.chinadaily.com.cn/a/202103/30/WS60633c68a31024ad0bab299d.html>
<https://www.chinadaily.com.cn/a/202104/21/WS607fc681a31024ad0bab9599.html>
<https://www.chinadaily.com.cn/a/202105/14/WS609e6367a31024ad0babe001.html>
<https://www.chinadaily.com.cn/a/202106/01/WS60b5a5f0a31024ad0bac2cc1.html>
<https://www.chinadaily.com.cn/a/202107/05/WS60e2786ba310efa1bd65fc2d.html>
<https://www.chinadaily.com.cn/a/202108/30/WS612c3a0ba310efa1bd66bf6b.html>
<https://www.chinadaily.com.cn/a/202109/01/WS612ed75aa310efa1bd66c7fc.html>
<https://global.chinadaily.com.cn/a/202110/31/WS617e8000a310cdd39bc7261e.html>
<https://www.chinadaily.com.cn/a/202111/01/WS617f2829a310cdd39bc726a9.html>
<https://global.chinadaily.com.cn/a/202112/25/WS61c963aca310cdd39bc7dafc.html>

**JOHN CLARE, BRITISH ROMANTIC POET: HIS AUTHENTIC LOVE FOR
NATURE****Irina-Ana DROBOT**

Lecturer, PhD, Technical University of Civil Engineering Bucharest, Faculty of Engineering in Foreign
Languages, Department of Foreign Languages and Communication, Bucharest, ROMANIA.

ORCID ID: 0000-0002-2556-6233**ABSTRACT**

The purpose of this paper is to present a poet that is not among the British Romantic poets in the usual textbooks, anthologies and histories of literature, at least as far as Romania, the country where the author of the present paper lives and has studied. Figures such as Coleridge, Wordsworth, Byron, and Keats are present. This may be since there is only a selection of representative personalities, as even university courses can only present an outline of the key figures and most significant literary works of a period. John Clare is, particularly, relatable to the audience of readers, and considered genuine, as it is highlighted in various materials about him how he loved life in nature and in the rural world. He is depicted as genuinely connecting with nature, and this can be significant to readers, as they can find they can trust his honesty and authenticity of experience. For readers, this can help to establish a feeling of truth and empathy, as they can share the same experience or simply consider him believable due to his first-hand experience. By considering some examples of poems, we can see how his poetic persona and true self can overlap perfectly, which can make readers react with trust. John Clare is not simply imagining, he relies on his own, personal experience for his Romantic poems. He also relies on the reality of the beauty of nature, does not imagine far-away world, and is not politically engaged.

Keywords: Moments of Revelation, Reader-Response Criticism, Literary Analysis, Emotions

INTRODUCTION

For those readers and students who are not British culture members, and learn English as a foreign language, and also study literature, the staple British Romantic poetry lesson in literature includes poets such as Samuel Taylor Coleridge, William Wordsworth, George Gordon Byron, P.B. Shelley, William Blake, and John Keats. John Clare remains unknown to most highschool and university students. However, he is not a Romantic poet to be neglected. One of his specific traits, at least as portrayed by Bate (2003), include his authentic relationship with nature, which is a specific, or genuine, Romantic one. At the same time, we notice how his work was inspired by “swamps and flats” (Bate, 2003), and not by the spectacular Romantic scenery we have been accustomed to as readers. John Clare is portrayed as a simple person,

quite poor, and also a user of dialect specific to his region (Bate, 2003). We cannot claim that the other Romantic poets did not feel, genuinely, the Romantic experience of awe at the beauty of nature, or that they did not feel the connection to nature, or even that they did not have the necessary imagination of Romantic poets. They did live, honestly, all these experiences, yet poet John Clare appears to be an authentic lower-class poet, in close connection with real, countryside nature, while other poets may have gone further into exotic realms of the imagination. After all, Romanticism included both real natural landscapes, and exotic, or even fantasy realms, which were completely removed from reality, and part of fairy-tale lands. From this point of view, we can see John Clare as closer to common persons living in rural areas, in touch with nature, while feeling an honest and close to life connection with the immediate, natural surroundings. Judging by this, we could claim that he is one of those poets of the people, perhaps in a manner similar to the American poet Walt Whitman (Frank, 2007).

Yet, according to White (2017), John Clare's Romantic poetry is not limited to the local aspect, of nature around him where he lived, as well as not only to Scotland. Like other Romantic poets, Clare is also preoccupied with themes such as the sublime, with ruins, with childhood, with fancy, as well as with joy. The preoccupation for Scotland, as well as the theme of difficulty in communicating love to imagined women has been inspired, to John Clare, by Robert Burns.

We could claim, therefore, as we can imply from White (2017), that John Clare has both personal and shared interests with the other Romantic poets, and that his simple, rural life in the middle of nature side is just one of the aspects of his personality and of his works. Clare's concerns are not restricted to those of the social class of the laborers. White (2017) mentions differences between other Romantic poets and Clare, through the perspective of Gerald Stern, which have left Clare aside. Among these differences, we are told about the weak points of Wordsworth, which are pompous language, and solemnity, according to Coleridge, and which are not found in Clare's work. Clare is considered to have a very descriptive style, which is not considered a weakness by Stern, according to White (2017), even though Keats considered that Clare's work was not philosophical enough.

We can notice, from here, that John Clare is not one of the high class Romantic authors, that he does not use elevated, abstract, philosophical language as much as the other poets, who are presented as staple Romantic personalities in textbooks. His advantage can lie precisely in these differences, as he is natural, spontaneous in the literal sense, and simple. At the same time, the depth of his work is not excluded. White (2017) presents Stern's view about Clare, which also mentions that Clare's work is not just descriptive; the descriptions can be combined in some poems with abstract, transcendental and subjective states, or reflections.

Clare may have the advantage of the accessibility of his work to a wider audience, as he can be regarded as understandable by a everyone, and can reach popularity faster. Nowadays, we value the trend of popular science, and popular culture in general, which should include the general

public, and not just address and educated, high class audience. From this point of view, John Clare's relevance can be higher in our times today.

We deal, thus, not with an appreciation of value of John Clare vs the other, staple personalities of British Romantic poetry, but with the difference between low and high culture, between common culture and mainstream culture. Yet, the authentic, honest love of John Clare for nature can resonate even more with all readers, with those readers included by Virginia Woolf in the category of the "common reader" (Madison, 1981; Koutsantoni, 2016) or those wishing to read for their own enjoyment and for their emotional connection with the writer and with the experience he or she describes. Since John Clare uses simple, clear, accessible, everyday life language, he can make this experience very smooth and can situate himself on a par with his readers.

MATERIALS AND METHOD

Discussing a British Romantic poet that has been set aside by mainstream literature, textbooks and criticism can be relevant in the context of Modernist authors referring back to Romantic poets. As an example, in Virginia Woolf's novels, we encounter what she calls moments of being (Woolf, 1976), which can be seen as moments of vision, moments of enlightenment, or moments of revelation that were also present in the works of the Romantic poets (Najarian, 1999; Pinho, 2017). These experiences are moments when we experience reality from a fresh perspective, moments when we live intensely, moments when we feel a merging experience together with nature or with our surroundings in general, as Woolf had extended this to the characters' connection with the city of London. Such experiences can be universal, regardless of the time period. We could also claim that we cannot help but react to nature around us, to its changed, to its particularities, to its beauty. We cannot deny the fact that our mood is influenced by the seasonal changes and by the type of weather, making us feel optimistic or depressed, function of whether the weather is sunny or dark.

We can place the Romantic poets' emphasis on the surrounding nature in the context of environmental psychology (De Groot, 2019; Russell & Ward, 1982), as the poetic persona always reacts to nature. We always have an emotional reaction to our surroundings and they always have consequences on our emotions and behaviour. The awe at the beauty of nature usually present in Romantic poetry is just one example of reaction. The poets can feel a very strong connection with nature, to the point where they merge with it.

Bate (2003) presents Taylor's view on John Clare and his relationship with and, at the same time, reaction to, nature: "He is happier in the presence of Nature than elsewhere." Clare reaches the point where he sees nature as a very close friend. The feeling of authenticity is reinforced by the spontaneity of his writing his poems about nature: "Most of his poems were composed under the immediate impression of this feeling, in the fields, or on the road-sides," since he did not rely on his memories of his experience. Therefore, Clare preferred to write

directly, as he was experiencing and living these experiences, which makes readers feel that they are expressed right there, on the spot, without further adding anything else after a while. The true emotions are expressed, in a direct manner, without adding any other further reflections, which could be felt as growing distant from the actual experience.

According to Wordsworth (2020), "Poetry is the *spontaneous overflow of powerful feelings*: it takes its origin from emotion recollected in tranquility." Here we see how Clare agrees with the first part of the statement, and disagrees with the second part. Clare is spontaneous in his writing poetry. When he writes, he does not look back. He is simply present in the moment that he has here and now.

From this point of view, we could say that, to the reading audience from today, he resonates with the perspectives we now have on mindfulness (Anālayo, 2019; Frazer & Stathas, 2015) and being right at the present moment with our emotions and all our focus. We can also think about the way haiku poems allow us to become aware of the present moment and of various details, although this type of poem does not focus on expressing emotions directly, but indirectly, through images and objects, through external details chosen carefully due to their power to generate emotions for the readers.

Yet, as we are all by now familiar, from our general culture background, Romanticism is also concerned with the past (Stafford, 2014), both historical and personal. For the personal past experiences, we always experience, together with the poetic persona, a sense of nostalgia (Goodman et al, 2008). Clare experienced himself feelings of the ephemerality of life, in close connection with the ephemerality of nature, when he resonated with other Romantic poets, such as Gray in his poem *Elegy*: "The Summer's Flower is to the Summer sweet, Though to itself it only live and die" (Bate, 2003).

Clare makes no exception to this theme. According to Bate (2003), it is included in his volume of poems *Poems, Descriptive of Rural Life and Scenery. By John Clare, a Northamptonshire Peasant*. There we notice his awareness of how life can be so brief and of how the idea of eternity can be a compensation to the mortality, which is everywhere around us.

We can notice what we are now familiar with from contemporary critical theory as intertextuality (Bloome & Hong, 2013; Evans, 1988), or references to other texts, when Clare introduces similarities, allusions to, and borrowings from Romantic poets such as Burns and Wordsworth. These intertextual references can be present at the formal level. For example, according to Bate (2003), tone and stanza form were recognizably borrowed from Burns by Clare in his poem *Familiar Epistle to a Friend*. A theme tackled by Wordsworth, "the growth of a poet's mind," is present, to some extent, in Clare's poem *Dawnings of a Genius*. Yet, he does not use the first person in order to use memory instead of impressions at the present moment. Bate (2003) interprets this as Clare not being confident enough to do so, which is why he attributes the emotions related to the moments spent in nature to a "generic ploughman."

Likely, in this way, Clare did not have to deal with the difficulty of a first-hand experience to be expressed some time after it had occurred, and to recall all his emotions and thoughts.

An example of philosophical poem by Clare is, implied by us readers, from the way Bate (2003) presents the poem *To an Insignificant Flower obscurely blooming in a lonely wild*. While Bate (2003) refers here to the moralising tendency of Clare, we can notice a reflective, philosophical side to a common theme in Romanticism, that of the isolated, misunderstood poet. Here, Clare refers to the poet in a rural area who is situated in the role of a genius whose fate is to be ignored. Likely, the rural area was considered marginal and not having the advantage of gaining centre stage, at least at the time.

Bate (2003) underlines the fact that Clare did not have highly placed friends to help him as a poet, a detail which is mentioned in the introduction done to Clare's first book by Taylor, a book titled *Poems, Descriptive of Rural Life and Scenery. By John Clare, a Northamptonshire Peasant*. Here we notice, clearly, how Clare is so far removed from mainstream Romantic poetry authors. He is portrayed as a common man right from the title, a common man just like others who share the same origins and lifestyle. He is, therefore, not at all part of the high culture and had no relations, as we would put it today, to place him in a higher position. Even so, he did find his own place in the history of literature.

However, ironically, while his published books during his lifetime, four in total, grew higher in quality, according to literary critics, their sales and popularity lowered (Bates, 2003).

Nowadays, we have a higher tendency to focus on minorities and on literature outside the mainstream, and outside the canon, even in academic research. This tendency can make John Clare all the more visible.

In the reception of John Clare's work, we can notice the significance of the reactions of the common readers, as Woolf called those readers wishing to relate to the experience of the writer and to find themselves in their works. That was what made his work popular during his lifetime, for his first published poetry volumes. Reader-response approaches claim that readers always react emotionally to any text (Chan, 2015), not just based on their educational and cultural background, or personal experience background. It is not only the literary critics' opinions that count so that an author can become well-known. Readers ensure the popularity of an author, and they react to the author's work instinctively. There is a dialogue being established between writers and readers. Writers, through their poetic persona and characters can share various confessions and stories to the readers, which are similar to the process of sharing life experiences.

RESULTS AND DISCUSSION

Examining the work and life of John Clare can help us gain a better perspective of the British Romanticism tendencies in poetry. We can compare his work to the works of mainstream poets

we have heard about as members of cultures other than British culture, and place it in the larger context of Romanticism as a European and American tendency. We can see common preoccupations for our relationship with nature, with our emotions, which can still resonate with us today. Our well-being depends on the relationship with our surroundings. We are, nowadays, encouraged to express ourselves and not to neglect our emotions, a trend which was continued, theoretically, with Psychoanalysis. We can call this preoccupation a universal one, as we see nature in various ages and various cultures connected with the emotions and reflections of human beings. Nowadays we have the international trend of writing and understanding Japanese haiku poems, which deal with our surrounding reality, nature included. They are inspired by the present moment and require a detailed sense of observation.

John Clare's main merit is that his work is relatable to readers. They perceive him as authentic, and not as using elevated language like mainstream Romantic poets. Generally, poetry can be sometimes seen as inaccessible, due to its needing the work of deciphering symbols and philosophical ideas. John Clare, instead, mostly presents the joy of the moment in nature, which is an experience we can easily relate to.

Poetry can be called universal, and it also works, intuitively, to express and share emotions and confessions. Psychology and psychoanalysis have later on theorized these intuitive observations made by the poets. Poets have the merit of expressing into words what many of us feel and experience, but cannot express in an aesthetic manner or cannot verbalize. Poetic experience can bring us insight into our inner reality.

It is always difficult to say what is objective and what is subjective reality. The truth is hard to know, as we have various opinions and perspectives on reality. We have personal perception, personal experience, as well as perspectives which are shaped depending on the various cultures we have been raised in or have come into contact with. Poets can offer us insight related to these perspectives. Romantics express insight through moments of revelation, vision, or enlightenment. Moments of revelation are moments of sudden understanding and intense awareness of present reality.

Reader response approaches, in the case of John Clare's work, can be regarded as a significant part of literary criticism. They work together with the context of Romantic poetry to allow readers to start reflecting on their own perception of nature, their own emotions and reflections.

CONCLUSION

John Clare brings to our attention another poet and his poetical universe which we may not be as familiar with as we are, as members of outside British culture, from our school and university studies. We can discover another side of British Romanticism, focusing on the local, not on the fantastic and exotic, on the down to earth rural life reality while, at the same time, also considering deep, philosophical reflections. Simple rural life does not exclude deep thinking.

As Clare takes the descriptive aspect into account, or the concrete reality, he does not exclude abstract ideas.

Nature is, thus, an example of the way we react to our surroundings, as we both notice its beauty, its influence on our psychological well-being, and as we acknowledge its potential for prompting us to start reflecting at a level that goes deeper than the concrete, visual image of reality. We go beyond the sensations and emotions, and start reflecting on the larger perspective and on larger issues in life starting from the surrounding nature.

Romantic poems are not simply descriptive of the way the landscape looks like. The perception of the landscape included various emotions and understandings related to nature, from a symbolic point of view.

REFERENCES

- Anālayo, B. (2019). The emphasis on the present moment in the cultivation of mindfulness. *Mindfulness*, 10(3), 571-581.
- Bate, J. (2003). *John Clare: a biography*. Macmillan.
- Bloome, D., & Hong, H. (2013). Reading and intertextuality. *The Encyclopedia of Applied Linguistics*, edited by Carol A. Chapelle. New Jersey: Blackwell Publishing Ltd.
- Chan, L. T. H. (2015). Reader response and reception theory. In *Researching translation and interpreting* (pp. 146-154). Routledge.
- De Groot, J. I. (2019). *Environmental psychology: An introduction*. Wiley. The British Psychological Society.
- Evans, M. (1988). What is Intertextuality?. In *Claude Simon and the transgressions of Modern Art* (pp. 67-88). London: Palgrave Macmillan UK.
- Frank, J. (2007). Aesthetic democracy: Walt Whitman and the poetry of the people. *The Review of Politics*, 69(3), 402-430.
- Frazer, C., & Stathas, S. A. (2015). Mindfulness: Being Present in the Moment. *International Journal of Childbirth Education*, 30(2).
- Goodman, K., Chandler, J., & McLane, M. N. (2008). *Romantic poetry and the science of nostalgia* (pp. 195-216). In McLane, M. N. (ed). *The Cambridge companion to British romantic poetry*. Cambridge University Press.
- Koutsantoni, K. (2016). *Virginia Woolf's Common Reader*. Routledge.
- Madison, E. C. (1981). The Common Reader and Critical Method in Virginia Woolf's Essays. *Journal of Aesthetic Education*, 15(4), 61-73.
- Najarian, J. (1999). "Who Lived at Alfoxton?": Virginia Woolf and English Romanticism. *Studies in the Novel*, 31(4), 527-527.
- Pinho, D. (2017). Virginia Woolf Reads the Romantics. *Virginia Woolf and Heritage*, 109-114.

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

- Russell, J. A., & Ward, L. M. (1982). Environmental psychology. *Annual review of psychology*, 33(1), 651-689.
- Stafford, F. (2014). *Reading Romantic Poetry*. John Wiley & Sons.
- Woolf, V. (1976). *Virginia Woolf: Moments of Being*. University Press.
- Wordsworth, W. (2020). Spontaneous Overflow of Powerful Feelings. In *European Romanticism* (pp. 10-13). Routledge.

THE FUNCTION OF POSTSCRIPTS IN IRIS MURDOCH'S NOVEL *THE BLACK PRINCE*

Volha KORBUT SALMAN

Assistant Professor Dr., Yozgat Bozok University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Western Languages and Literatures

ABSTRACT

In her metafictional and experimental novel, *The Black Prince* (1973), the English novelist and philosopher Iris Murdoch (1919-1999) dwelt on the nature of writing and utilized certain techniques to question the truth supposed to be delivered to the reader through various forms of art. For this purpose, to be able to comment on her own narration, she enriched the novel with numerous forewords and postscripts, thus placing *The Black Prince* into the category of metafiction. Apart from that, the mechanism enabled the dramatis personae in the novel to disclose themselves as entities completely independent from the tale, frequently commenting on their roles within the narration. To accentuate the reader's attention upon the difficulty of conveying the truth to the reader, Murdoch brought forward homodiegetic postscripts by the characters and the narrator, as well as heterodiegetic postscripts by the editor. These postscripts make the reader question the truthfulness of Bradley Pearson's story and accentuate the need to validate his observations and conclusions. These fictional postscripts, just like the forewords, comment upon the content of the novel and prepare the reader for a conclusion that never arrives. In a way, they act both as a complementary and a contradiction to Bradley's story, which does not generate a closure. In this connection, the postscripts by the four main characters – Francis, Christian, Julian and Rahcel – counter Bradley's story by reinforcing the unlikely aspects in the narration. Although their versions might be equally false, their different accounts force us to question the validity of Bradley Pearson's story. Consequently, this paper argues that the function of postscripts in Iris Murdoch's novel *The Black Prince* is to remind the reader that there is no verified truth in any piece of fictional writing, and everything told by its main narrator Bradley Pearson is nothing but subjective fiction. At the same time, postscripts guide the reader towards eliciting subjective meanings from narration through personal interpretation and evaluation of events in the novel.

Keywords: *The Black Prince*, Iris Murdoch, Metafiction, Truth, Postscripts.

INTRODUCTION

In her metafictional and experimental novel, *The Black Prince* (1973), the English novelist and philosopher Iris Murdoch (1919-1999) explored multiple overriding issues of the post-WWII era, encompassing the existential philosophical crisis based on the absence of meaning and

identity damage in developed technologized societies. Iris Murdoch was strongly convinced that “modern industrial society had corrupted the moral sensibility of those who lived within it, for individual in their relationships with other individuals, adopted that spirit of domination and of exploitation which industrial organization inescapably engendered” (Sinfield, 153). For this reason, aware of the extreme corruptness of human nature and unreliability of any sorts of ‘official’ writing, Iris Murdoch dwelt on the nature of writing and utilized certain techniques to question the truth supposed to be delivered to the reader through various forms of art. Hence, to be able to comment on her own narration, she enriched the novel with numerous forewords and postscripts, thus placing *The Black Prince* “into the category of postmodern metafiction” (Grimshaw, 212). Apart from that, the mechanism enabled the dramatis personae in the novel to disclose themselves as entities completely independent from the tale, frequently commenting on their roles within the narration. To accentuate the reader’s attention upon the difficulty of conveying the truth to the reader, Murdoch brought forward homodiegetic postscripts by the characters and the narrator, as well as heterodiegetic postscripts by the editor. These postscripts make the reader question the truthfulness of Bradley Pearson’s story and accentuate the need to validate his observations and conclusions. The postscripts in these fictional works, like the forewords, provide commentary on the subject of the novel and “set the reader up for closure or consolation that never comes” (Heusel, 128). In a way, they act both as a complementary and a contradiction to Bradley’s story, which does not generate a closure. In this connection, the narratives of Francis, Christian, Julian, and Rahcel – the main characters of the novel, expressed through their postscripts, challenge Bradley’s account by emphasizing the improbable elements within his story. Although their versions might be equally false, their different accounts force us to question the validity of Bradley Pearson’s story. At the same time, these postscripts serve to “reveal the characters to be as foolish, self-centred, and comical as [Bradley] has depicted them” (Hague, 116). Consequently, this paper argues that the function of postscripts in Iris Murdoch’s novel *The Black Prince* is to remind the reader that there is no verified truth in any piece of fictional writing, and everything told by its main narrator Bradley Pearson is nothing but subjective fiction. At the same time, postscripts guide the reader towards eliciting subjective meanings from narration through personal interpretation and evaluation of events in the novel.

RESEARCH AND FINDINGS

Iris Murdoch utilizes postscripts as a means to directly reflect upon her philosophy regarding art, truth, and love. She posits that love has the capacity to touch upon truth and can be effectively expressed through art. Bradley Pearson, the central character and the author of the novel, having come to the same realization, experiences a profound sense of tranquillity. It is worth comparing his transformation in prison to a similar one depicted in Albert Camus’s *The Stranger*. In both literary works, the characters acknowledge the necessity of taking control of their own lives, resulting in a newfound serenity despite their physical confinement until death. While Murdoch may not be identified as an existentialist like Camus, she appears to share the

belief that many individuals, by failing to comprehend their own agency in shaping their lives, willingly subject themselves to metaphorical prisons. Through the act of writing his book and adopting a more selfless approach, Bradley has liberated himself. Despite residing in an actual prison, he now experiences a greater sense of contentment compared to his previous state and is ultimately able to pass away peacefully.

Consequently, Bradley's postscript serves as a supplementary element to the primary narrative, as it lacks the conclusive ending and "it also provides more examples of his unconscious patterning" (Phillips, 288). He is proven guilty of Arnold Buffin's murder during his trial. The prosecution argues that he killed Arnold, a successful popular author, due to jealousy over his accomplishment, which was supported by evidence. The torn pages of Arnold's books, which Bradley ripped apart immediately after returning from Patara, and his fingerprints all over the murder weapon, the fireplace poker, which he cleaned to make it appear accidental, were presented as evidence against him. Moreover, Pearson never sincerely defended himself by implying that Rachel, Arnold Buffin's wife, committed the crime. By the end of the trial, Rachel received sympathy from the court, Christian Evansdale, Bradley's ex-wife, was seen as glamorous, and Francis Marloe, Christian's brother, was ridiculed. However, Bradley was perceived as a cold, calculating individual, and was sentenced to prison.

Bradley confessed to having a role in the events leading to Arnold's death, despite not being the one who killed him. He showed warm feelings towards Arnold's daughter Julian over his own sister Priscilla, treated Rachel unjustly, and harboured jealousy towards Arnold. His transformation was evident as he acknowledged his past behaviour of treating others with contempt. Bradley attributed his change to his love for Julian, believing that "love is one of the gateways to knowledge" (Murdoch, 390), as Plato suggested. This love inspired him to write, with the influence of the 'black Eros' giving him the creative energy he needed. Even in prison, Bradley found solace and compared his experience to that of being in a monastery. He viewed his writing as a spiritual endeavour, with his only sorrow stemming from thoughts of his deceased sister, Priscilla, and Julian.

Bradley Pearson's postscript concludes his narrative by recounting his trial and his time in prison. In doing so, it highlights his genuine transformation. Bradley's demeanour undergoes a significant shift, transitioning from that of a cold and almost predatory individual towards that of a kind-hearted elderly man. This section finally documents his first truly selfless act, as he refrains from accusing Rachel of the crime for which he was convicted. Despite the overwhelming evidence against him, Bradley makes only a feeble attempt to defend himself, a departure from his earlier actions and personality. Additionally, the account of the editor of the novel *P. Loxias* of Bradley's peaceful passing upon hearing the conclusion of *Der Rosenkavalier* further illustrates how his love for Julian has softened his soul. The notion that Julian, like the character Octavian in *Der Rosenkavalier*, will find a new love suggests that she too will move

on. This prospect of Julian finding future love brings Bradley the solace he needs to embrace death, signifying a complete transformation from the jealous and lustful figure he once was at the outset of the novel.

In this respect, Christian Evansdale's postscript serves as a stark contrast to Bradley's account, shedding light on their past relationship. In her postscript, she strongly implies that Bradley distorted the truth in his novel, specifically by falsely claiming that she had romantic feelings for him. Furthermore, she asserts that Bradley has harboured both desire and animosity towards her ever since she ended their uneventful marriage, a crucial detail that Bradley conveniently omitted from his narrative. Although Bradley kept referring to Christian as a rich widow who wanted to reunite with him, Christian suggested the contrary. Nevertheless, it can be inferred that Christian "merges as the self-centred and self-satisfied character that Bradley kept mentioning in his narration" (Hague, 117). As a complementary of Bradley's main narration via Christian's postscript it is revealed that she has married Hartbourne, a friend of Bradley's, and has achieved her long-desired dream of opening a successful salon in London. While she feels sorry for Bradley, she views him as a cold individual who greatly exaggerated her flaws.

Francis Marloe's postscript submits a "comically distorted Freudian interpretation of *The Black Prince*, [which is] based on his belief in Bradley's latent homosexuality and a parody of psychological literary criticism" (Hague, 117). Even though there might be some truth to it, his assertion that Pearson's narrative is mostly an allegory of his parents or sexual symbolisms is ridiculous. By portraying Francis's view in a humorous way, Murdoch prevents the reader from having a straightforward response and underlines our inclination towards oversimplification. In the postscript, Francis presents himself as a psychoanalyst and treats Bradley as a homosexual with an unresolved Oedipal complex. He despises women and finds Julian sexually attractive only when he dresses like Hamlet. The sexual imagery that Francis finds in Bradley's story includes the Post Office Tower being compared to a phallus, and his mother's shop is seen as a symbolic womb. His postscript ends with an advertisement for his book about Pearson's psychology that will soon be released. Thus, Francis is "undermining the validity of Bradley's text" (Heusel, 135). Therefore, Francis questions the value of Bradley's work.

It is obvious that Rachel Baffin's postscript was a kind of objection to Bradley's narrative. She displayed no compassion towards the individual labelled as the "murderer of her husband" (Murdoch, 405). She found it difficult to accept the fact that her life with her husband had been depicted as one full of intimacy and closeness, as Bradley had described in his novel. However, they had always felt sorry for him because he was an older writer but not very talented at all. Moreover, her daughter Julian never even considered having an affair with him; instead, she saw him as an "eccentric uncle" (Murdoch, 405) who liked to hang around their house like a "pussy cat" (Murdoch 405). Rachel "strips him of dignity and denies him many of the

characteristics he has taken such pains to convince the reader he possesses and reduces him to a figure of fun” (Hague, 117):

In reality he was a person quite without dignity. His appearance was absurd. And no one could possibly have taken him for being younger than his age. He was stiff, awkward man, very timid and shy, and yet at the same time he could be quite pushing. He was often, to put it bluntly, rather a bore. The pretence of being an artist was psychologically necessary to him. I am told this is so with a lot of unsuccessful people (Murdoch, 404).

Consequently, “the postscripts, humorous in themselves, present various comic perspectives on the story” (Hague, 118) and prove Bradley’s statement that “every man is tiny and comic to his neighbour” (Murdoch, 339). Bradley in a way belittles the others and he is mocked in return by the postscript writers.

Julian Baffin’s postscript functioned as both a supplement and a contradiction to the primary narrative. Julian entered matrimony with her former partner. She achieved recognition as a published poet and realized that she had been out of touch with her mother for an extended period of time. Julian was overwhelmed by sorrow after her father’s passing, to the extent that she can barely recollect all the events that transpired. She remembers that during her youth, she developed strong affection for the individual she believed Bradley to be, although she remains uncertain. Rather than closing the novel, the postscripts keep introducing many ideas about Bradley’s narrative. In other words, Murdoch’s purpose in using these four postscripts by *dramatis personae* is “to put off closure dramatically and to make clear that she is not ready to let the listener respond” (Heusel, 13). She concludes by offering some contrary opinions on the creation of art: “love is concerned with possession and vindication of the self - art with neither” (Murdoch, 410), which is an opposing argument to the Bradley’s. In addition, comically Julian’s postscript “reveals her to be a pompous and self-conscious young woman who, imitates Bradley’s writing style while she denies his influence” (Hague, 117).

P. Loxias, renowned for his role as the editor of the novel, endeavoured to uphold Bradley’s fiction. He revealed that Bradley Pearson succumbed to a rapidly advancing cancer after completing the novel. In his final moments, Pearson inquired of Loxias whether Octavian, the younger paramour in *Der Rosenkavalier*, ever abandoned the older Princess to pursue a romance with someone of his own age. Upon Loxias confirming that Octavian did indeed find such love, Pearson drifted into an eternal slumber. Loxias also remarked on the content of the postscripts penned by the other characters. Specifically, he highlighted how Francis, Rachel, Julian, and Christian all sought to portray themselves in a favourable light. Moreover, they insinuated that Bradley harboured feelings for them, and that much of what was written in the postscripts was not entirely truthful. As a consequence,

even Loxias' postscript does not sufficiently close the novel [and] it helps create a reverberating, circular effect that sends the reader back to the prefaces – Loxias' and Bradley's - to see what was missed (Heusel, 134).

Publishing Bradley Pearson's story is important to Loxias in order to allow Bradley to vindicate himself. Therefore, with the aid of Loxias, Bradley's novel attempts to expose the truth narrated from his perspective and through art. To deny Julian Baffin's claim that art can't be driven by desire, he simply emphasises its importance for Bradley Pearson. Loxias' intention in publishing Bradley Pearson's story was to provide him with an opportunity to defend himself. By collaborating with Loxias, Bradley is able to display the world designed according to his vision of truth. Loxias counters Julian Baffin's claim that passion cannot be a driving force behind art, pointing out that it clearly motivated Bradley Pearson. In his postscript, Loxias attempts to persuade us that "Bradley was right after all and the others are totally false in their remarks on the narrative" (Slaymaker, 30). The final words spoken by Loxias hold great significance within the novel:

Art is not cozy, and it is not mocked. Art tells the only truth that ultimately matters.
It light by which human things can be mended. And after art there is, Jet me assure
you nothing (Murdoch, 416).

Therefore, Loxias presents this book as a manifestation of truth in society, a universal pursuit that art fulfils.

CONCLUSION

To sum up, the effect of the narrative experiment of Murdoch's fiction is mainly "to throw the narrator's story into question and thus to examine the possibility of truth and knowledge in a work of art" (Slaymaker, 25). Although Bradley insists that "truth is simple", this postmodern novel taught us that "truth is far from simple to determine" (Nicol, 88). With the addition of six postscripts the reader has not been presented any fragment of truth that s/he has yearned for, since "the desire of the human heart for love and knowledge is infinite" as Bradley asserts. All postscript writers try to display their own truths, which may either contradict or validate Bradley's tale. Their propensity to impose their own vision to the novel generates the comic vision that Murdoch is keen on.

REFERENCES

- Dipple, E. (1982). *Iris Murdoch: Work for the Spirit*. London: Methuen & Co.
- Grimshaw, T. (2005). *Sexuality, Gender, and Power in Iris Murdoch's Fiction*. Rosemont Publishing.

- Hague, A. (1984). *Iris Murdoch's Comic Vision*. London and Toronto: Associated University Press.
- Heusel, B. (1995). *Patterned Aimlessness*. Athens and London: The University of Georgia Press.
- Murdoch, I. (1975). *The Black Prince*. Penguin Books.
- Nicol, B. (1999). *Iris Murdoch. The Retrospective Fiction*. Macmillan.
- Phillips, D. (1991). *Agencies of the Good in the Work of Iris Murdoch*. New York: Peter Lang.
- Sinfield, A. (1983). *The Context of English Literature: Society and Literature 1945-1970*. Methuen.
- Slaymaker, W. (1992). "Myths, Mystery and the Mechanism of Determinism: The Aesthetics of Freedom in Iris Murdoch's Fiction". Ed. Tucker, Lindsey. *Critical Essays on Iris Murdoch*. New York: G. K. Hall.

POSTMODERN TİYATRODA ÜSTKURMACA
METAFICTION IN POSTMODERN THEATRE

Mine Nihan DOĞAN

Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Asst. Prof., İzmir Demokrasi University, Faculty of Science and Letters, Turkish Language and Literature
ORCID ID: 0000-0002-9554-8153

Taner TURAN

Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Asst. Prf., Osmaniye Korkut Ata University, Faculty of Humanities and Social Science, Turkish Language and
Literature
ORCID ID: 0000-0003-4747-2331

ÖZET

Kurgusal metinlerin kendi yapısını ve yazılma süresini içeren üstkurmaca, postmodernizmle birlikte yazın sahasına girer. Kurgusal yapının okuyucu tarafından sorgulanması, postmodern metinlerin içinde tiyatro türünde belirgin bir kaygı oluşturur. Üstkurmacanın kendi yapısını klasik tahkiye geleneği ile sorgulamak okuyucunun algısını zorlaştıran bir unsurdur. Modern tiyatronun geleneksel yapısını sorgulayan postmodern tiyatro, postmodernizmin temel unsuru olan parçalılık estetiğine uygun görselliği sahneye taşıyan bir akımdır. Tiyatronun kişi, zaman ve uzam kavramlarını yıkarak yerine post-yapısalcılık bağlamında yeni bir düzen getirir. Deneyisel bir formu vardır ve geleneği reddeder. Böylece yazılan metnin yazılış amacı ve onu yazmaya iten sebepler de kurgunun içinde aktarılır. Bu aktarım sırasında hikâye içinde hikâye veya oyun içinde oyun olarak tasnif edilebilecek yöntemler kullanılabilir. Tiyatro diyaloglarının yerini alan nesne kullanımı, sözden ziyade hareketi öne çıkaran bir unsur oluşturur. Sahnede tiyatro kişileri anlatının gidişatı hakkında konuşabilmekle birlikte kurgunun oluşum aşamaları hakkında da bilgiler verebilmektedir. Üstkurmacanın seyirciyi aktif hale getirmesiyle birlikte oyunun içine dâhil ettiği de görülür. Kişiler, seyirciyi oyuna katarak sorular yöneltip sahneye davet edebilmektedir. Oyun içinde oyun ilkesinin hem kurgusal hem doğaçlama gerçekleştiği tiyatro sahnesi, sözceyi oluşturan ile sözcelemenin alıcısını eşitlemektedir. Eşitlenen yeni düzlemde ise alımlayıcı özne, kimi zaman kurgunun asıl öznesine dönüşebilmektedir. Bu çalışmada postmodern tiyatronun üstkurmaca faktörünü nasıl kullandığı ele alınarak dadaizm, sürrealizm ve büyülu gerçekçilik akımlarının üstkurmacyı oluşturmadaki katkıları tiyatro türü üzerinden örneklendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Postmodern tiyatro, üstkurmaca, dadaizm, sürrealizm, büyülu gerçekçilik.

ABSTRACT

Metafiction, which includes the structure and writing time of fictional texts, enters the field of literature with postmodernism. The questioning of the fictional structure by the reader creates a distinct concern in the theater genre among postmodern texts. Questioning the structure of metafiction through the classical narrative tradition is an element that complicates the reader's perception. Postmodern theater, which questions the traditional structure of modern theatre, is a movement that brings visuality in line with the aesthetics of fragmentation, which is the basic element of postmodernism, to the stage. It destroys the theater's concepts of person, time, and space and replaces them with a new order in the context of post-structuralism. It has an experimental form and rejects tradition. Thus, the purpose of writing the text and the reasons that prompted it to be written are also conveyed within the fiction. During this transfer, methods that can be classified as a story within a story or a game within a game can be used. The use of objects, which replaces theater dialogues, creates an element that emphasizes action rather than words. While theater actors on stage can talk about the course of the narrative, they can also give information about the formation stages of the fiction. It is seen that metafiction not only activates the audience but also includes them in the play. People can involve the audience in the game, ask questions, and invite them to the stage. The theater stage, where the play-within-a-play principle takes place both fictionally and improvised, equates the creator of the utterance with the receiver of the enunciation. In the newly balanced plane, the subject who is open to receiving can occasionally become the central subject of the fictional story. This study will examine the utilization of the metafiction element in postmodern theater. It will also demonstrate how the movements of dadaism, surrealism, and magical realism have contributed to the creation of metafiction within the theater genre.

Keywords: Postmodern theatre, metafiction, Dadaism, Surrealism, Magical Realism.

GİRİŞ

Postmodernizm; tarihi toplumsal düzeni değerlendirmeyi kabul etmeyen yapısıyla büyük anlatıları ve evrensel doğruları reddeden, parçalanmaya neden olduğu için yapısalcılığı çökerterek postyapısalcı düzlemi ortaya çıkaran, tutarlı kimliği belirsiz olanla yer değiştiren bir akımdır. Karmaşaya düzen katmayı hedeflemesiyle kendi içinde tutarlı bir bütünlük kurgulayan postmodernite, modernitenin sonrası hatta ileri safhassı gibi görülmektedir. Bu noktada ikisinin ayrımı üzerine odaklanılmaktadır. Geleneksel kategoriler ve sınırlar, kolektif kimliklere bürünmektedir. Bu durum otoriteyle çatışmayı beraberinde getirir. İnançsızlığın imgesel düzlemde otorite ile özdeşleşen bir yapı kurması, hakim gücün meşruluğunu sorguladır. Bu noktada eleştiri unsuru devreye girerek postmodern sanat yapıtını doğurur. Oyunun içinde oyun olmasıyla tanımlanan kurmacanın üst boyuta taşınması, ironik bir kültür karmaşası iletmektedir. Karmaşıklık kimi zaman göçle harmanlanan yeni demografik yapıları kimi

zamansa ayrıışık ilkeleri birleştirerek kolaj oluşturmayı kapsamaktadır. Bunun yanı sıra edebi metin odağında postmodern sanat yapıtının klasik kuralları yıktığı görölmektedir. Lyotard’a (1985, s. 27-30) göre postmodernite ile kastedilen kavramın bilimsel bilgiden etkilendiğı ve bilimsel dil üzerinden bir dil oyunu yarattığı görölmektedir. Bu durum onu anlatısal bilgiden ayırır ve postmodern durumun içine dahil eder.

İlk defa 1970’lerde Amerikalı William Gass tarafından kullanılan üstkurgu/ üstkurmaca terimi üzerine 1984’te Patricia Waugh *Metafiction* adıyla inceleme kitabı hazırlamış, kitabın başında da *Art of Fiction* kitabının yazarı Prof. Dr. David Lodge’a teşekkür etmiştir. Bu teşekkürden anlaşılmaktadır ki Lodge’un fikirleri Waugh üzerinde etkili olmuştur (Ören, 2016, s. 11-12). Kurgunun üst olarak tanımlanması, kurgunun ötesindeki bir yapıyı işaret etmektedir. “Üstkurgu imgelemin narsistçe zevklerinden ötürü gerçek dünyayı terk etmez.” (Waugh, 2016, s. 34). Üstkurgu modellerine bakıldığında Waugh’un yansıma modeli ile diyolojik modelinin temeli Bakhtin’e dayanmaktadır. Metinleri iç içe geçirmekle dilsel öğeleri eşdeğer saymayı hedefleyen yapısıyla üstkurmancanın metinlerarası ilişkileri, anlatının içinde yeni bir anlatının doğmasına neden olmaktadır. Jefferson’a (2016, s.41) göre “Waugh’un iddiası kavramsal eksiklikleri olsa da yine de faydalı bir giriş kitabıdır.” Üstkurmancanın sosyolojik yapısı, postmodern söyleme etki ederek evrensel değerleri dil eleştirisinden açıklamaktadır. Üstkurmancanın içerdığı gizli veya açık eleştiri tarzı, yazarının söylemini ortaya koymaktadır.

Modernizmden Yeni tarihselciliğe uzanan perspektifiyle üstkurmancanın postmodernizm içinde değerlendirilen bir yöntem olması 20. Yüzyılda dilbilimin verilerini kullanarak metni yatay ve dikey okumaya olanak sağılamakla birlikte anlamlandırma basamağını tamamlamasına yardımcı olmaktadır. Realist kabullerle ilişkilendirilen üstkurmaca, romanın aksine tiyatro sahasında farklı unsurların biraraya getirilmesiyle oluşmaktadır. Edebiyat modernizmi kendi içinde gönderimsel bir boyutu realizme bağlayarak nesnel biçimde uzun veya kısa tasvirlerle aktarmayı amaçlamaktadır.

Yazarın dilin işlevlerinden hangisini seçip kurgusuna dahil ettiğine göre değışen yapı Currie’nin (2016, s. 46) “öz-bilinçlilik” kavramını akıllara getirmektedir. Böylece gelişen dramatik bir fonksiyon metinlerarasılığa dayanan sonuçlar doğurmaktadır. Derrida Joyce okumalarından sonra kavramların birbirleriyle ilişkisini tespit ederek metinlerarası eleştiri modellerine dönölmesi gerektiğini açıklamaktadır. Metinlerarasılık, parodi ve karşı-göndermenin üstkurgusal eleştirel işlevlerini ileri sürer (Currie, 2016, s. 54).

POSTMODERNİZMİN ÜSTKURMACASI

Postmodernizm, ortaya çıktığı 20. Yüzyılın ortalarında sanat akımlarını reel düzlemde surreal düzleme taşıyarak imge ve metaforlarıyla öne çıkan bir yapı oluşturur. Kavramsal ve sözlüksel alanıyla süregelen sanatsal bakış açısını yıkan ve yapıyı bozan özellikleri, üstkurmaca safhasının tamamlanmasına yardım eder. “Parçalanma ve süreksizlik ilkeleri, postmodern

özneleri ayrışık yapılara dahil etmekle birlikte şizofreni ve halüsinatif durumların içine sürüklemektedir. Özne yitimi konusu ile inşaa edilen sanat yapıtı, edebi eser bağlamında yazınsallaştığı ölçüde yenilenmekte ve değişime uğramaktadır.” (Doğan, 2023, s. 239).

Özellikle Dadaizm ve sürrealizmin büyülu gerçekçilikle buluştuğu bir noktada meydana getirdiği postmodernite olgusu, edebi eserin özelliklerini üstkurmaca bağlamında klasik kurgusal yapıya göre değiştirmektedir. Felsefi ve kültürel alt yapısıyla postmodern söylemin unsurlarından olan üstkurmacanın tiyatro anlatısında başvurulmuş bir yol olması modernist uygulamadan ayrılmasına neden olur. Postmodern metin anlam üretmekten çok anlamı okuyucunun üretmesi için yaratmaktadır. Realizm ile ele alınan üstkurmaca, sürrealizm ile postmodern tiyatroya dahil olmaktadır. Postmodern tiyatro algısının değiştirdiği noktalar şunlardır:

1. Sahnede uzam ulamının (mekanın) yerini projeksiyon ile yansıtılan mekanlar alır.
2. Ayrışık ve kopuk unsurlar kişi ulamında sahnenin öznesi olur.
3. Tiyatro oyununun alımlayıcı öznesi olan izleyiciler sahneye dahil edilir.
4. Anlatının içinde anlatılan anlatı meselesi izleyicilerin sahneye katılmasıyla pekiştirilir.
5. Orkestra sahnenin önünde yer alarak hareketlere göre taklidi sesler üretir.

Tiyatral sahada hareketlerle gözler önüne serilen diyaloglar, kimi zaman sözel olmayan formda aktarılmaktadır. Postmodern tiyatrodaki üstkurmaca, değişen uzam ulamlarına göre anlatının bir kişi etrafında geliştiğinin göstergesidir. Merkezde yer alan kişi, etrafındaki farklı yüzyıllardan kostümler giyen veya farklı dönemlerin izlerini taşıyan ayrışık, kopuk oyun kişileriyle ilişkisi içinde anlatılabilmektedir. Bu kişilerin sayısı önceki tiyatro algısını kırarak tıpkı iki kişilik oyunlarda olduğu gibi bir benzerlik göstermektedir.

Projeksiyon yöntemi ile tiyatro sahnesine yansıtılan izlek sadece uzam ulamıyla ilgili değildir. Ünal’a (2004, s. 148-150) göre ses ve söz yapıları, görsel efektler ve illüzyon teknikleri ile zamansallığın kullanımı, imge kullanımı, sahnenin kullanımı ve perspektif kullanımı açılarından da ele alınmalıdır. Uzamsallaştırma ve zamansallaştırma ulamlarında değişiklik gösteren algılar, tiyatro dışı unsurların kullanımıyla gerçekleşmektedir. Aynı zamanda üstkurmaca sırasında başvurulmuş yöntemlerden olan rüyaların ele alınışı da olabilmektedir. Özellikle sürrealizmin psikanalizle buluştuğu noktada yer alan rüya motifi, sahneye yansıtılan bir görüntüden hareketle gözler önüne serilmektedir. Ayrıca kurmaca gereği çocukluğa dönülmesi gerektiği noktada yine aynı yöntem kullanılarak eskilere ait bir görüntü yansıtılmaktadır.

SONUÇ

20. yüzyıl tiyatrosunun yeni arayışlarından sayılan postmodern tiyatro, Postmodern tiyatrodaki monolog tekniği çevresinde ilerleyen karakterizasyon, üstkurmacanın sanat akımlarıyla iç içe geçerek kendini yansıtmaya neden olur. Brecht’le birlikte sahneleme tekniğine dahil edilen orkestra düzeni, postmodern tiyatronun üstkurmaca anlatısındaki iç içe kurgulanan eşzamanlı

yapıyı desteklemektedir. Oyun kişinin kendi hayatını bir eser oluşturarak anlattığını söylemesi gibi diyalog biçiminde de hayatının yazıldığından bahsedebilmektedir. Postmodern felsefe anlayışının monolog görümlü diyalog anlayışı tiyatro dışı verileri kurguya katarak yeni bir algı oluşturur. Dilsel ve görsel yapılaşdırma ile yapının bozulması, postyapısalcı anlayışla birlikte sahneleme tekniğinde anlatının politik işlevi ile özdeşleşerek imgelem ve sözcelem süreçlerini sanat akımları üzerinden etkilemektedir.

KAYNAKÇA

- Ören, Aytaç (2016). *Üstkurgu/Üstkurmaca Üzerine*. Ankara: Hece Yayınları.
- Currie, Mark (2016). “Üstkurgu Tanımlar ve Uç Örnekler”. *Üstkurgu/ Üstkurmaca* (Çev. Aytaç Ören). Ankara: Hece Yayınları.
- Doğan, Mine Nihan (2023). “Postmodern Tiyatronun İlkeleri”. *XVIII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri Kitabı*. Priştine- Kosova. Ankara: Meteksan Matbaacılık, s.238- 243.
- Henry, Richard (2016). “Mark Currie’nin Üstkurgu’su Üzerine”. *Üstkurgu/ Üstkurmaca* (Çev. Aytaç Ören). Ankara: Hece Yayınları.
- Jefferson, Ann (2016). “Patricia Waugh’un Üstkurgu Kitabı Üzerine”. *Üstkurgu/ Üstkurmaca* (Çev. Aytaç Ören). Ankara: Hece Yayınları.
- Lyotard, Jean- François (1985). *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. University of Minnesota Press.
- Ünal, Halil Ata (2004). *Yirminci Yüzyıl Sonunda Tiyatroda Arayışlar: Postmodern Tiyatro* (Basılmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Waugh, Patricia (2016). “Üstkurgu Nedir? Neden İnsanlar Üstkurgu Hakkında Böylesi Kötü Şeyler Söylüyorlar?”. *Üstkurgu/ Üstkurmaca* (Çev. Aytaç Ören). Ankara: Hece Yayınları.

ROMANDAN DİZİYE MODA VE ANLAMLARI: AŞK-I MEMNU ÖRNEĞİ
FASHION AND ITS MEANINGS FROM NOVEL TO TV SERIES: THE CASE OF AŞK-I
MEMNU

Taner TURAN

Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Asst. Prf., *Osmaniye Korkut Ata University, Faculty of Humanities and Social Science, Turkish Language and*
Literature

ORCID NO: 0000-0003-4747-2331

Mine Nihan DOĞAN

Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Asst. Prof., *İzmir Demokrasi University, Faculty of Science and Letters, Turkish Language and Literature*

ORCID NO: 0000-0002-9882-2779

ÖZET

Moda, çoğu kişi tarafından giyimden ibaret olduğu düşünülen, ancak araştırması güç olan karmaşık bir kavramdır. Çünkü moda, giyimden farklı olarak sahip olduğu kavramsal çerçeve bağlamında estetik, sosyolojik ve psikolojik değerler barındırır. Estetik bağlamda moda, sanatsal olana gönderimde bulunarak giyimden ayrılır ve bu doğrultuda kendi gösterge alanını oluşturur. Çünkü moda bağlamında üretilen nesne tasarımcının/sanatçının ürünü olarak sanat eserine dönüşüp estetik değer yüklenebilir. Söz konusu durum modanın estetik anlamını incelemektedir. Sosyolojik bağlamda ise moda, özellikle 19. yüzyılda sınıfsal olana gönderimde bulunarak yüksek-tabaka ve alt-tabakayı birbirinden ayıran temel etkenlerden biri olarak dikkati çekmektedir. Psikolojik bir perspektifte ise modanın kimlik inşasına katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu tespitlere göre, modayı bütünlükçü bir bakış açısıyla ele alıp anlamlandırmak ve göstergelerarası bir düzlemde konumlandırmak için söz konusu üç perspektifi göz önünde bulundurmak yerinde olur. Bütün bunlardan hareketle bu çalışmada modanın estetik, sosyolojik ve psikolojik boyutu göz önünde bulundurularak göstergelerarası uyarılma kavramı öncelenmiş ve *Aşk-ı Memnu* inceleme nesnesi olarak seçilmiştir. Bunun temel sebebi *Aşk-ı Memnu*'nun 21. yüzyılda bir televizyon dizisi uyarlaması olarak öne çıkması ve popüler kültürde kendisine önemli bir yer edinmesidir. Söz konusu uyarılma, romanın temelinde bulunan moda yananlamını farklı perspektiflerde alıntılıyarak kendi anlam evrenini yaratmayı başarmıştır. Nitekim romanda Firdevs Hanım ve kızlarının birer tasarımcı gibi statü sahibi olmaya çalışmaları öne çıkarılmıştır. Amaçları, sahip oldukları iktidarı kaybetmemek ve bir değer nesnesi olarak gördükleri lüks beğeniden uzaklaşmamaktır. Dizide ise moda yananlamı hem romandaki bağlamda alıntılanmış hem kişilerin arzularını göstermek hem de sınıfsal farklılığı vurgulamak için kurguda öne çıkarılmıştır. Göstergelerarası uyarılma bağlamında bu farklılıkların sebebi anlatıların ait olduğu ortamdan kaynaklanmaktadır.

Çalışmada da bu durum göz önünde bulundurularak roman bağlamında yazılı giysi kavramı öne çıkarılırken dizi bağlamında ise görüntü giysi öne çıkarılmıştır.

Anahtar kelimeler: Moda, giyim, *Aşk-ı Memnu*, Yazılı Giysi, Görüntü Giysi, Uyarlama.

ABSTRACT

Fashion is a multifaceted concept that is commonly associated with clothing but poses challenges in terms of research. Unlike clothing, fashion encompasses aesthetic, sociological, and psychological values within its conceptual framework. In the aesthetic realm, fashion distinguishes itself from clothing by encompassing artistic elements and establishing its own domain of symbolic representation in this regard. The object created within the realm of fashion has the potential to be elevated to the status of an artwork, as it is the result of the designer/artist's creativity and possesses aesthetic worth. The situation at hand places a high importance on the aesthetic significance of fashion. In the sociological realm, fashion emerges as a prominent determinant of social stratification, particularly during the 19th century, by serving as a marker of class distinction. Psychologically speaking, fashion plays a role in the formation of one's identity. Based on these findings, it is advisable to take into account these three viewpoints in order to comprehensively comprehend fashion and situate it within an intersemiotic context. In this study, the focus was placed on intersemiotic adaptation, considering the aesthetic, sociological, and psychological aspects of fashion. The object of analysis chosen for this purpose was *Aşk-ı Memnu*. The primary factor behind this is that *Aşk-ı Memnu* distinguishes itself as a television series adaptation in the 21st century and has acquired a significant position in popular culture. The adaptation in question has successfully constructed a distinct realm of significance by citing the fashion connotation that underlies the novel from various viewpoints. Indeed, the novel emphasizes the endeavors of Firdevs Hanım and her daughters to attain recognition as designers. Their objective is to retain their power and remain closely associated with luxury, which they perceive as a highly prized possession. The series explores the connotation of fashion, referencing it in both the novel and the fictional elements, to depict people's desires and underscore social class distinctions. The variations in intersemiotic adaptation arise from the specific environment in which the narratives are situated. In this study, the emphasis is placed on the concept of written clothing in the novel, and on visual clothing in the TV series.

Keywords: Fashion, Clothing, *Aşk-ı Memnu*, Written Clothing, Image-clothing, Adaptation.

GİRİŞ

Bir gösterge alanı şeklinde tanımlanarak çözümleme nesnesi hâline getirilebilecek moda, tartışmalı ve karmaşık bir kavram olarak bilinir. Modanın böyle bir kavram oluşu insan zihninde

“moda” sözcüğünün nasıl anlamlandırıldığıyla yakından ilişkilidir. Modayla ilgili temel sorunlardan biri de bu noktada ortaya çıkar ve moda, giyimle karıştırılır. Söz konusu durum yanlışlığa sebebiyet vermekle birlikte moda ve giyim kavramlarının anlaşılmasını ve birbirlerinden ayrılmasını zorlaştırır. O hâlde ilk olarak “moda” sözcüğünün sözlüksel alanı üzerinde ayrıntılı bir biçimde durmak ve ardından giyim sözcüğüyle karşılaştırmak yerinde olur.

Türk Dil Kurumu tarafından moda sözcüğü üç farklı biçimde tanımlanır: “1. Değişiklik gereksinimi veya süslenme özentisiyle toplum yaşamına giren geçici yenilik; nevezur, 2. Belirli bir süre etkin olan toplumsal beğeni, bir şeye karşı gösterilen aşırı düşkünlük: 3. Geçici olarak yeniliğe ve toplumsal beğeniye uygun olan” (2023, URL-1). Sözlükte yer alan tanımlamaların üçünde de öne çıkarılan modanın geçiciliğidir. Söz konusu geçicilik toplumsal beğeni kavramıyla birlikte ele alınmış ve belirli yönden olumsuz anlambirimciklerle kuşatılmıştır. Bu bağlamda farklı dillerin sözlüklerinden hareketle de bir moda tanımına ulaşmak ve modanın insan zihninde var olan anlam etrafında düşünmek gereklidir.

İngilizce “fashion” olarak bilinen moda *Webster*’de, belirli bir zaman biçiminde geçici olan tarz olarak tanımlanır (2023, URL-2). Bu tanım TDK sözlükte yer alan üçüncü anlamla yakından ilişkilidir. Ancak *Webster*’de fashion sözcüğünün giyim aracılığıyla da tanımlandığı açık bir şekilde görülmektedir. Buna göre moda, moda olan giysi ve giyim ya da davranışla işaret edilen sosyal duruş ve şöhret olarak da tanımlanmıştır (2023, URL-2). Bu tanımlamalar modanın giyimle yakın ilişki içerisinde olduğunu ve kişinin belirleyici gösterenlerinden biri olduğunu açıkça ortaya koymaktadır ki kavram olarak modanın altında yatan değer de bununla ilişkilidir.

Fransızca *Larousse*’da ise moda (Fr. Mode) sırasıyla bir döneme, bir ülkeye özgü yaşam ya da davranış biçimi, belirli bir zamanda, bir çevrede moda kabul edilen geçici davranış veya düşünce biçimi ve son olarak iyi tanımlanmış bir döneme karşılık gelen karakteristik giysi görünümü şeklinde tanımlanmıştır (2023, URL-3). İlk iki tanımda yer alan ifadeler hem TDK sözlükle hem de *Webster* ile benzerlik göstermektedir. Buna göre moda, geçicidir ve belirli bir zamanda kabul görmüş, pek çok alana uyarlanabilir bir kavramdır. Bu bağlamda da toplumsal beğeni öne çıkarılmıştır. Ancak *Webster* ve *Larousse*’da modanın giyimle olan ilişkisi üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda “moda” ve “giyim” kavramlarına karşılaştırmalı bir bakış yerinde olur.

TDK sözlükte giyim, giymek işi, giyme biçimi ve giysi olarak tanımlanmıştır (2023, URL-1). Bu bakımdan giyim ve moda arasında bir ilişki olduğunu iddia etmek güçtür ki moda tanımında da giyim ya da giysiye bir gönderimde bulunulmamıştır. *Webster*’de ise giyim (İng. Clothing), bedeni örtmek için tasarlanmış eşyalar şeklinde tanımlanmıştır (2023, URL-2). Burada da modaya bir gönderimde bulunulmadığı açıktır. *Larousse*’da ise giyim (Fr. Vêtements), insan bedenini korumak adına örten her şey şeklinde tanımlanırken eşanlamlısı “costume”, bir ülkeye, bir zamana veya duruma özgü bir giyim eşyası olarak tanımlanmıştır (2023, URL-3). Burada

diğer tanımlamaların aksine moda ve giysi/giyim arasında bir ilişkiye gönderimde bulunmaktadır. Ancak tanımlamaların ortak noktası, modanın yalnızca giysi/giyim kavramlarına gönderimde bulunmadığıdır.

Giysi/giyim ve moda arasındaki ilişkiyi anlamlandırmak ve bağlantıyı somutlaştırmak için hem estetik hem de sosyolojik bir perspektifte iki kavramı göz önünde bulundurmak gerekir, çünkü “moda terimi zaman içinde, uyumluluk ve toplumsal ilişkiler, başkaldırı ve eksantriklik, toplumsal beklenti ve statü, baştan çıkarma ve aldatma gibi bir dizi değer ve kavramı ifade eder hale gelmiştir” (Fogg, 2017, s. 8). Değersel farklarından dolayı moda ve giyim kavramlarını hem sosyolojik hem de estetik bir perspektifte göz önünde bulundurmaktaki temel amaç, modanın giyimden ayrılmasıdır. Giyim çoğu zaman sıradandır, ancak moda, yazın, resim, heykel, müzik gibi sanatsal bir yapıya da bürünebilir. Nitekim Yuniya Kawamura bunu şu şekilde belirtir: “moda birçok farklı sosyal anlam barındırırken, giyim bir kişinin ne giydiğine dair genel hammaddeye işaret eder” (2022, s. 19). O hâlde giyim, bir kişinin giydiği bir şeye odaklanırken moda giyimden ötesine geçer, estetik ve sosyolojik bir özellik kazanır. Söz konusu durum modanın anlambilimsel açıdan sahip olduğu değerle ilişkilidir. Bu değer, çoğunlukla sosyolojik bir boyut kazanır. Bu savdan hareketle Simmel’in modaya ilişkin görüşlerini burada ele almak yerinde olur.

Simmel’e göre “moda, verili bir örüntünün taklidi olup, bireyin ayırt edilme ihtiyacını, farklılaşma, değişim ve bireysel aykırılık eğilimini tatmin etmeye çalışır. Bu bağlamda Simmel, modanın sosyolojik boyutunu sınıfsal bir düzleme yerleştirir. Yüksek tabaka moda aracılığıyla kendini alt tabakanın modalarından ayırmaya çalışır (2015, s. 114). Ancak Simmel bu tespiti yaparken modanın estetik değerini bir kenara bırakır ve yalnızca tek bir perspektiften modayı ele alır, moda bağlamında sınıfsal farklılığı vurgular. Bourdieu da Simmel’den etkilenecek geniş bir perspektifte benzer görüşleri öne sürer. Ona göre “bedensel kozmetik, giyim veya ev dekorasyonu gibi nesnel ve estetik konumlanmalar, tutulacak bir saf ya da korunacak bir mesafe olarak, toplumsal uzamda işgal edilen konumu sınama ya da olumlama fırsatlarıdır” (2021, s. 103). Böylece moda kavramının toplumsal beğeni içerisinde nasıl konumlandığı anlaşılabilir. Ancak söz konusu durumun sanayi devrimiyle birlikte gelişen demokratik moda algısının gelişmesiyle birlikte kısmen de olsa ortadan kalktığını söylemek mümkündür. Ancak 19. yüzyıl göz önünde bulundurulduğunda Simmel’in modaya ilişkin geliştirdiği düşüncelerden hareket etmek mümkündür. Bunun temel nedeni tekstilin tarihçesiyle ilintilidir. Çünkü belirli tekstil ürünlerinin belirli zamanlarda popüler olduğu bilinmektedir. Bunun temel nedeni dönem içindeki eğilimler ve teknolojik gelişmelerdir (Udale, 2014, s. 11).

Moda ve tekstil bağlamında popüler olanın zaman zaman değişmesi 19. yüzyıl bağlamında Simmel ve ardından Bourdieu’nun üzerinde durduğu gibi temelde sınıfsaldır. Ancak bu durum yüksek ve alt tabakalar arasındaki karşıtlığı öne çıkarırken giyim ve moda arasındaki karşıtlığı da öne çıkarır. Moda yalnızca giyim değildir, çünkü kişinin heyecanlarını, arzularını,

beğenilerini ve sosyal konumunu ortaya koyar. *Aşk-ı Memnu*'da da aynı durumun mevcut olduğunu söylemek mümkündür. 1899 tarihinde yayımlanan *Aşk-ı Memnu*, moda ve giyim kavramlarından hareketle temelde sınıfsal olanı vurgular. 2008-2010 yılları arasında yayınlanan *Aşk-ı Memnu* adlı televizyon dizisi de alt-metni *Aşk-ı Memnu*'yu uyarlarken bu yapıyı doğrudan alıntılar. Ancak göstergelerarası uyarlama örneği olan bu durumda temel değişiklik, yazılı giysi ve görüntü giysi kavramlarından hareketle ortaya çıkar. Çünkü göstergelerarasılık kavramı “farklı biçemlerarası alışverişleri göstermek için de kullanılır; özgül olarak ayrışıklık yaratan bir biçemin, türün (resimsel ya da müziksel biçem) başka bir biçem ya da türde nasıl işlediği sorusuna yanıt aranırken göstergelerarasılık sürecine girilir” (Aktulum, 2011, s. 19). Buna göre göstergelerarasılık kavramının, göstergelerarası uyarlama kavramına da gönderimde bulunduğu düşünülebilir. Biçemlerarası alışverişi göstermek ve anlamın bu biçemlerarası alışveriş içerisinde nasıl yinelandığını ya da yeniden yazıldığını ifade etmek *Aşk-ı Memnu* bağlamında bu çalışmada öne çıkarılmaktadır. Bu görüşten hareketle ilk olarak metinde moda ve anlamlarını inceleyip ardından göstergelerarası düzlemde dizi tarafından nasıl alıntılandığı üzerinde durmak yerinde olur.

1. YAZILI GİYSİ, MODA VE AŞK-I MEMNU

Metin bağlamında *Aşk-ı Memnu* ele alındığında bir gösterge alanı olan yazılı giysinin metin dâhilinde bir moda yananlamına gönderimde bulunduğu görülmektedir. Söz konusu durumu açıklamak adına Roland Barthes'ın görüşlerinden yararlanmak gerekir. *Moda Sistemi* adlı çalışmasında Barthes, giysi ve moda arasındaki farkı eşdeğerlik kavramından hareketle açıklamaya çalışır. Barthes'a göre moda salt değerdir ve bu yüzden ne giysiyi meydana getirir ne de kullanımını oluşturur (2021, s. 41). Bu bakımdan giysi, modanın gösterenlerinden biridir ve salt değer olarak öne çıkarılan moda ise gösterilendir. Moda ve giysi arasındaki bu temel ayrım, metin dâhilinde de salt bir değer gibi öne çıkarılan modanın yananlam olarak belirmesine olanak tanır. Barthes bu durumu dilsel ve giysisel olarak iki sistem bağlamında açıklar (2021, s. 44). Söz konusu durum yazılı giysi ve görüntü giysi kavramlarının belirmesine olanak tanır. Burada “işlev” kavramı öne çıkmaktadır. Çünkü bilinen anlamda giysinin işlevi korumaktır. Ancak görüntü giysiyi belirleyen şey değerdir, tıpkı modanın salt değer oluşu gibi. Yazılı giysinin ise estetik bir işlevi yoktur, bir anlamı mevcuttur. Söz konusu anlam da bilinçli bir seçim sonucu meydana gelir (Aktulum, 2020, s. 19). Anlamın bilinçli bir seçim sonucu meydana gelmesi dizisellik ve dizimsellik kavramlarına gönderimde bulunur. Roman bağlamında “moda”, romanın dizisel sürecinde yer alarak içerisinde bulunduğu değer mekanizmasıyla yazılı giysiye dönüştürülür. Böylece bilinçli bir tercih sonucunda modanın sahip olduğu değerler sistemi Melih Bey takımının göndergesi olur. Bu bağlamda ilk olarak Firdevs Hanım'ın makyajına dikkat etmek gerekir:

“Firdevs Hanım, Melih Bey takımının hususi şöhretinden en ziyade hissesi olan bir çehredir ki işte otuz seneden beri -on beş yaşından kırk beş yaşına kadar- bütün mesirelerin en maruf hayat temasından biridir. İstanbul'un seyranlı takviminde ismi silinemeyen, hâlâ

silinemeyecek görünen, hayatından her sene geçtikçe gençliğe daha ziyade asılan bu kadın, beyazlığını saklamak için sarıya boyadığı saçlarıyla, taravetinin izmihlalini örtmek için düzgünlere sıvadığı simasıyla kendisini o kadar aldatmış, henüz tazeliği vehminin içine öyle bir fikir dalaletiyle nefsinin tevdi etmiş idi ki Peyker’le Bihter’in yaşlarını -birinin yirmi beş, ötekini yirmi iki senesini- unutarak onları bütün bu tebessümlerden, bu takiplerden hisse alamayacak kadar çocuk zannedirdi” (2015, s. 19).

Firdevs Hanım’ın etki alanının büyük oluşu ve çevreden gördüğü ilgi, kocasının felaketi olur. Söz konusu etki ve ilgi, Firdevs Hanım’ın arzularının bir ürünüdür. Bu yüzden Firdevs Hanım arzularının gerçekleşmeyeceğini düşündüğü için yaşlanmaktan korkar, kızlarını rakip olarak görür. Genç görünebilmek için elinden geleni yapar, işte bu noktada modanın yanında güzellik makyajı Firdevs Hanım’ın kendisini genç göstermeye çalışma silahlarından biridir. Çünkü Firdevs Hanım, “bütün mizanının hoppalığıyla ve dünyada güzel giyinmekten ve mümkün olduğu kadar eğlenmekten başka bir şeye ehemmiyet vermeyen” (2015, s. 23) bir kadındır. Kızları Bihter ve Peyker için de aynı şey geçerlidir. Bu yüzden Firdevs Hanım ve kızları için mesire yerleri metin dâhilinde bir podyum gibi tasarlanmıştır:

“Giyinmek... Eğlenmekten sonra Melih Bey takımının başlıca hassası giyinmekte bütün zevk erbabına her vakit mukallet olan fakat hiçbir zaman tamamıyla taklidine -anlaşılamaz bir sebeple- muvaffakiyet hasıl olamayan zarafetleriydi” (2015, s. 29).

Firdevs Hanım ve kızları, kendilerini moda üzerinden tanımlarlar. Çünkü moda insan arzularının, kaprislerinin ve isteklerinin oyununa yanıt veren özerk bir görüngüler düzeni ortaya çıkarır. Görünüşle ilgili her şey, bundan böyle geçici göstergeleri değiştirmek, onları daha karmaşık hale getirmek için özgür olan bireylerin tasarrufundadır; tek sınırlama, sahiplenme ve beğeniye ilişkin çağdaş standartlardır (Lipovetsky, 1994, s. 24). Bu yüzden onların giysileri yalnızca koruma amaçlı bir giysi değil, yukarıda üzerinde durulduğu gibi salt değere sahip olan modanın bir parçasıdır. Taklit edilememeleri stil sahibi oluşlarından kaynaklanır. Bu durum moda bağlamında Haute Couture kavramına gönderimde bulunur. Böylece Firdevs Hanım ve kızları yalnızca güzel giyinen kadınlar değildir, onlar aynı zamanda bir tasarımcı gibi kurgulanmışlardır. Nitekim Haute Couture, 19. yüzyılda kişiye özel ısmarlama dikim teknikleriyle modanın en lüks ve pahalı hâlini tanımlamaya başlamıştır (Fogg, 2017, s. 172). Firdevs Hanım ve kızları da bir podyum gibi görülebilecek mesire yerinde gücü ellerinde tutmak, kendilerini üst sınıfın bir parçası hâline getirmek için bu doğrultuda hareket ederler:

“Fakat, ne denilirse denilsin, işte onlar yarım asırdan beri bütün mesirelerin zarafet ruhu idiler. Bu, aile efradına miras olarak intikal etmiş bir hassa idi ki onları daima İstanbul’un en iyi giyinen kadınları mertebesinde tutmuş idi. Hayatları tarzının tabii icaplarıyla yavaş yavaş bütün aile efradında tevessü ve teessüs eden bir zarafet ihtiyacıyla giyinmek sanatının ruhundaki sırları keşfetmişler, o bir hususi kaideye itba olunamayarak yalnız zevkin müşkülpesent miyarıyla tevzin olunabilen giyinmek sanatında bir icat harikası bulmuşlardı. En harim giyecek şeylerden yüzlerinin peçesine, eldivenlerinin rengine mendillerinin

işlemesine varıncaya kadar öyle bir nefis ve müstesna zevk hükmederdi ki sadelikleriyle beraber en özenilmiş, en ihtimam görmüş ziynetleri bayağılığa indirirdi. Onlar görülünce bu güzellik fark edilmemek mümkün olmazdı, yalnız bu neticenin husul esbabı dikkatten kaçardı. İşte Pygmalyon’dan alınmış siyah işlemelerle açık kül rengi eldivenler, işte Au Lion D’or’dan çıkma keçi derisinden potinler, işte siyah saten de Lion’dan herkesinkine benzer çarşafklar... Fakat herkesinkine benzeyen bu ufak tefek şeylerde zarafetlerinin ruhunda tayaran eden bir nefaset havası bu manasız şeyleri öyle bir mümtaziyet aguşu içinde sarardı ki bunları adilikten çıkarır ve başka bir dünyanın müstesna metai hükmüne getirirdi. Onlardan taklit edilmeyen şey giydikleri değil giyinişleriyle. Peçelerini bir iştirikleriydi ki onu herkesin peçesinden başka bir şey yapardı. Mesela onlardan biri bir gün eldivenlerinden birini iliklemeği unutmuş olurdu: Eldivenin tersine devrilen kapağının arasından türlü türlü ince gümüş tellerle, yahut altın zincirler arasında sıra ile inci ve mini mini yakut parçaları sıralanmış zarif bileziklerle dolu beyaz bir bilek öyle latif bir ihmal ile açık kalırdı ki bir saniye görülebilen bu bilek artık unutulamazdı. Çarşafklarının kıvrımları, omuzları, kalçalarını sıkarak dökülüştü onları görenlere, tanıyanlara hemen kim olduklarını ifşa ederdi” (2015, s. 31-32).

Yukarıdaki alıntıda dikkati çekenlerden biri anlatıcının “giyinmek sanatının ruhindaki sırlar” ifadesidir. Giyim bir sanat olarak algılandığında moda kavramını doğurur. Giysisel sistem bağlamında modanın estetik işlevi buradan kaynaklanır. Bu bağlamda Firdevs Hanım ve kızları, herkesten farklı giyinmeye özen gösterirler. Giyimleri yalnızca kendi tasarruflarındadır ve farklılık yaratırlar. Bu farklılık, onların toplum içinde tanınmasına olanak sağlar. Ancak bunu bir tasarımcı tavrıyla, giysilerin farklı kullanım aracılığıyla gerçekleştirirler. Böylece Firdevs Hanım ve kızları topluluk üzerinde bir iktidara sahiptir. Bundandır ki bulaştıkları her şeyi/herkesi Melih Bey takımının bir parçası hâline getirirler. Metnin derin yapısındaki anlamlardan biri olan bu mesele modayla kendisini gösterir. Çünkü ailenin durumu bellidir. Üst-sınıfın bir parçası olmak başka tercihler aracılığıyla gerçekleşecektir. Metin bağlamında yazılı giysi, modanın göstereni olarak Melih Bey takımının arzularını gösterir. Melih Bey takımı lüks beğeni aracılığıyla ulaşılamaz arzularını tatmin etmek ister. Bu doğrultuda salt bir değer olan moda üst-sınıfa ait olma arzusunun bünyesinde barındırır. Simmel’den hareketle moda burada sosyolojik bir anlam kazanmaktadır:

“Sanihalarına sahraların ilhamından taze bir şevk bekleyen bir ressam ihtiyacıyla Beyoğlu’na inerek yeni gelmiş kumaşları, Tünel’den Taksim’e kadar giyilen yeni elbiseleri görmeye çıkarlardı. O zaman alınacak ufak bir şey sebep teşkil ederek mağazalara girilir, saatlerle yığın yığın kumaşların karşısında müzakereler edilirdi. Beğenilmeyen kumaşları ellerinin tersiyle iterek yahut gözlerinin bir ucuyla reddederek asla aldatmayan ani bir zevk ile mahkûm ederler, sonra dikkat ve muayeneye layık olmak üzere ayrılan parçaları ellerinin bir iki üstat darbesiyle peykenin üstünde kabartırlar, bunların tesirini uzun uzun keşfe çalışırlardı. Onların itiraz kabul etmeyen bir isabetle kati hükümleri vardı ki dükkânlarda her vakit bir şakirt hürmetiyle dinlenirdi. Bir ufak reyleri telebbüs zevki için bir hüküm ehemmiyetiyle telakki olunur ve ekseriyet üzere asıl dükkân sahipleri satmak

hevesinden ziyade onların fikirlerini almak lezzeti için saatlerle üşenmeyerek önlerine kumaş yığarlardı. Onlar bir müşteri sıfatıyla değil alınacak şeyi binlerce şeylerin arasından seçip ayıran birer sanat üstadı ehemmiyetiyle telakki olunur; aldıkları, beğendikleri şeylere hususi bir imtiyaz verilirdi. Müşterilere karşı: <<Bunu beğenmediniz mi? Geçen gün Melih Bey'inkiler bunu pek beğenmişlerdi!..>> demek kumaşın kıymetini derhal tezyit edecek kavi bir tavsiye idi” (2015, s. 33-34).

Yukarıda yer alan alıntıda “giyinmek sanatının ruhundaki sırlar” üzerinde durulmuş, modanın bir sanata dönüştürülüp estetik bir etkiye sahip olduğu belirtilmişti. Bu alıntıda da aynı anlamsal yapının kurulmaya çalışıldığı açıktır. Moda bağlamında model, bir tür tuval işlevi görür. Tuvalin bir sanat eseri olup olmayacağı ise tasarımcıyla/sanatçıyla ilişkilidir. Melih Bey takımının bir ressam ihtiyacıyla Beyoğlu’na inip yeni gelmiş kumaşları incelemesi, onların birer tasarımcı/sanatçı gibi kurgulandığını gösterir. Burada sanat/iktidar ilişkisi moda bağlamında kurulur. İktidarı ele geçirmek isteyen kişi belirli araçlardan yararlanmak zorundadır. Burada moda, estetik işlevi ve sanat-iktidar ilişkisinden hareketle Melih Bey takımının gücünü teşkil eder. Çünkü Melih Bey takımının moda tercihleri, mesire yerlerinde dikkati çeker, kıyafetleri taklit edilemez ve birer sanat eseri gibi gösterilir. Bu noktada unutmamak gerekir ki “giysiler, toplumsal kimlikleri empoze etme yetileriyle davranışları yaratır ve bireylerin gizil toplumsal kimliklerini ifade etmelerine olanak sağlarlar” (Crane, 2018, s. 14). Melih Bey takımının tercihleri de onların davranışlarını yaratır ve toplum içerisinde kendilerini kanıtlama arzularını ortaya koyar. Bunun yanı sıra Melih Bey takımı moda-tüketim ilişkisi üzerinde de belirleyicidir. Böylece bir kumaşın değeri, tasarımcının dokunuşuyla özelleştirilir ve mağazalar, bir reklam unsuru gibi Melih Bey takımını kullanır. İşte bu 19. yüzyıl Haute Couture anlayışının temelini oluşturur. Bu temel, yazılı giysi çerçevesinde anlatıcı tarafından betimlenir:

“En ziyade tekellüfe lüzum gördükleri, mesirelere mahsus kıyafetleriydi. Zarafet zevkinin bu basit ve dar zemini onlar için gayet geniş bir cevelan sahrası olurdu: Hatta bugün Kalender’de yeni bir kıyafetin resmi teşhiri icra olunmuş, birinci defa olarak ancak bir sandalda giyilebilecek bir şey icat edilmiş idi. Bu, omuzlarından düşerek dirseklerinden birkaç parmak aşağısına kadar ancak inebilen beyazla eflatun tülden karıştırılmış ve yine beyaz ve eflatun kurdelelerle yer yer tutturulmuş bir harmaniden ibaretti. Başlarında gayet dar fakat uzun ince bir Japon ipeğinden yapılmış, uçlarına eski işlemleri takliden beyaz ipekten hafif bir su işlenmiş bir örtü vardı ki boyunlarından dolanarak uçlarının uzun beyaz ipekten hafif bir su işlenmiş bir örtü vardı ki boyunlarından dolanarak uçlarının uzun beyaz ipekten püskülleri harmanilerin ifrata hamlolunabilecek tantanası muaheze nazarından gizlemek isteyerek kısmen saklıyordu. Daha sonra eflatun canfesten bir eteklik ki harmaninin müemmem bir zeyli olmak üzere telakki edilebilirdi, fakat bu, evde giyilecek bir eteklikten başka bir şey değildi... Valide kızlarına benzemiyordu, O, bir müddetten beri kızlarının giyiş tarzını beğenmeyerek onlardan ayrılmaya başlamıştı, aralarında elbiselerden görünen bir iftirak hâsıl oluyordu. (...) Onun için bugün o da başka bir şey icat ederek harmanileri taklit edememenin intikamını almış idi: Beline kadar ince ince

kıvrımlarla sıkı sıkıya inip belinden sonra bol dalgalarla aşağıya dökülen yensiz gayet açık kahve bir yeldirme yapmış ve bunu her yeldirmeden tefrik edecek bir icat eseri olarak arkasına ucu zarif bir ipek püskülle sallanan bir başlık koymuş idi” (2015, s. 34-35).

“Zarafet zevkinin basit ve dar zemini” ifadesi yine açık bir şekilde mesire yerlerinin bir podyum gibi alımlanabileceğini göstermektedir. Bu noktada sanatın görülebilirliği ve ulaşılabilirliği üzerinde düşünmek gerekir. Moda bağlamında bir tasarım, podyumda görücüye çıkar, estetik değerini orada ifade eder. Melih Bey takımı mesire yerini bu bağlamda kullanır. Çünkü dönem içerisinde demokratik moda algısının oluşmadığı görülmektedir. Demokratik moda algısının oluşmaması, modanın sınıfsal düzenini açık bir şekilde hissettirdiğini gösterir. Metin bağlamında ise bu durum lüks beğeni aracılığıyla “baştan çıkarma arzusu” ile ilişkilendirilebilir. Bu bakımdan Bihter’in hayalleri dikkati çeker:

“Artık bahçeyi değil, gözlerinin önünde küme küme yığılmış kumaşları, bunların üzerine dökülen mücevherleri görüyordu. Burada bir kavs-i kuzah parçalanmış, ondan yeşil, mavi, sarı ve al ipek tufanları serpilmiş idi ve bu renk fevresinin üstüne zümrütlerden, yakutlardan, elmaslardan, firuzelerden mürekkep güneş parçaları dökülüyor gibiydi. İşte, işte, bütün o çılgıncasına sevilip de alınamamış şeyler, işte onlar ihtiyarının kabzası önünde en küçük bir emeline münkad ve amade bekliyor, mülevven gözleriyle onu çağırıyordu” (2015, s. 48).

Annesi tarafından rakip olarak görülen, annesine dönüşmek istemeyen/dönüşmekten korkan Bihter, annesi karşısında mücadeleyi kazanmak için Adnan Bey’le evlenir. Böylece hayallerini kurduğu nesnelere ulaşabilecek ve kendisini bu nesneler aracılığıyla tanımlayabilecektir. Burada Bihter’in, tuzağa düştüğü açıktır. Moda ve bunun temelinde yatan lüks beğeni, Bihter’i baştan çıkarır. Baudrillard’ın belirttiği gibi “baştan çıkarmak, bir gerçeklik olarak ölmek ve bir tuzak olarak kendini üretmektir. İnsanın kendini, kurduğu kapana düşürmesi ve büyümlü bir dünyada hareket etmesidir” (2019, s. 91). Tıpkı Firdevs Hanım için olduğu gibi Bihter’de de süreç bu şekilde işler. Kendini, kendisine kurulmuş bir tuzağa çevirir. Adnan Bey’le yaptığı evlilik annesine dönüşmesine ve Firdevs Hanım’ın kızı olarak kocasını aldatmasına, baştan çıkarılmasına sebep olur. Metnin derin yapısında yer alan bu anlamsal yapı, moda ve arzular aracılığıyla sınıfsal bir düzlemde aktarılmaktadır.

Kadın ve moda ilişkisi bağlamında bir diğer husus Nihal üzerinden aktarılır. Nihal’in çocuk olmaktan çıkıp genç kız olarak ortaya çıkması yine modayla aktarılır. Nihal artık korunmak için giyinmeyecek, kadınlığını göstermek için giyinecektir:

“Bihter yetiştii, peçeyi ta alınının üstünde biraz büzerek, kabarıkça iliştiirdi; Nesrin bir firkete ile Nihal’in eldivenini ilikliyordu; sonra birden hep çekildiler ve bu defa Nihal çarşafın gözleri aldatan çizgileri altında, henüz bir çocuk sıfatıyla değil, ince bir genç kız endamının leventliğiyle ortada kaldı” (2015, s. 156).

Nihal, çarşaf¹la birlikte çocuk olmaktan çıkıp bir genç kız olmuştur. Nitekim Behlül'ün de dikkatini çekecek şey budur. Nihal'in çocukluktan çıkıp bir genç kız oluşu, Bihter'e rakip olmasına neden olur. Çünkü Bihter, istediği lükse duyduğu arzuyu tatmin edebilse de baştan çıkarılma arzusuna boyun eğecek, Firdevs Hanım'ın kızı olarak kocasını aldatacaktır. Söz konusu anlamsal yapı, romanda moda aracılığıyla vurgulanırken dizide de aynı yol izlenir. Ancak romandaki yazılı giysinin yerini dizide görüntü giysi aldığından dizide modanın çok daha yoğun anlamlara sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu bakımdan görüntü giysi ve *Aşk-ı Memnu* üzerinde durmak gerekir.

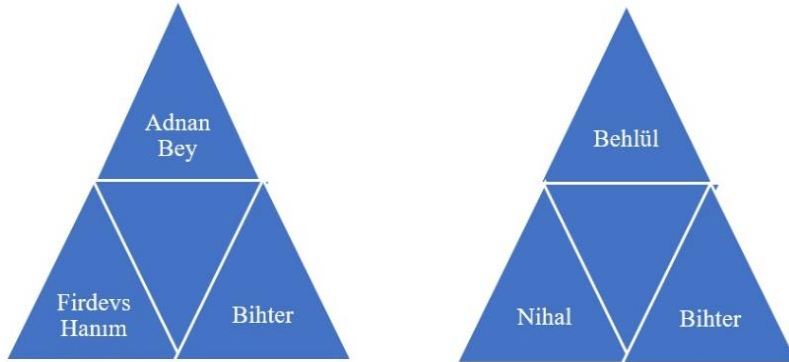
GÖRÜNTÜ GİYSİ, MODA VE AŞK-I MEMNU

Göstergelerarası uyarlamada temel olarak metnin derin yapısında bulunan anlam aktarılmaya çalışır. Bu bağlamda metin olan *Aşk-ı Memnu* ve dizi olan *Aşk-ı Memnu* arasındaki zaman farkını göz önünde bulundurarak göstergelerarası uyarlama kavramına değinmek yerinde olur. Çünkü göstergelerarası uyarlamada uygun uyarlama (İng. Proper Adaptation) kavramı öne çıkar. Uygun uyarlama kavramını şu şekilde tanımlamak mümkündür:

- a. Hepsi metnin derin düzeylerinde var olan öğelere gönderimde bulunur;
- b. Belirli bir ifade biçimine bağlı olmayan anlatı unsurlarını ele alırlar;
- c. Hepsi, daha az kararlı metinsel unsurlardan kaçın ve az ya da çok nesnel olarak ele alınabilecek metinsel unsurlara duyarlıdır” (McFarlane, 1996, s. 25-26).

McFarlane'in tanımlamasına göre uyarlama, metnin derin düzeylerinde bulunan öğelere gönderimde bulunurken temel anlamı aktarmayı hedefler. Bu bağlamda belirgin bir ifade biçiminden kaçarak nesnel olduğu düşünülen metinsel unsurları öne çıkarır. O hâlde *Aşk-ı Memnu* dizisinde de salt değer atfedilebilecek moda, romanın bir metinsel unsuru olarak dizi tarafından alıntılanır. Bu savı, roman ve diziyi göz önünde bulundurarak içerik düzleminde açıklamak gerekir. Hem metinde hem de dizide Melih Bey takımı öne çıkarılarak aşk üçgenleri oluşturulur. Bu bağlamda şu iki aşk üçgeninin var olduğunu söylemek mümkündür:

¹ Burada kullanılan çarşafı Koçu şu şekilde aktarır: “Geçen yüzyıl sonlarına doğrudur ki, önce İstanbul’da, sonra Anadolu ve Rumeli’nin büyük şehirlerinde üç parçadan mürekkep ve yine ‘Çarşaf’ adı verilmiş bir kadın sokak esvabı çıkmıştır. Ferace ve yeldirme gibi sureti mahsusada bir sokak kıyafeti olan bu yeni çarşafın üç parçası şunlardır : 1 - Yüzü örten peçe; 2 - Baş ile beraber gövdenin üst kısmını örten pelerin; 3 - Gövdenin belden ayaklara kadar olan kısmını örten eteklik” (1969, s. 65). Buna göre Nihal’in çarşafı dönemin son modasını yansıtmakta ve onu çocukluktan uzaklaştırmaktadır.

Şekil 11: *Aşk-ı Memnu*'da Aşk Üçgenleri

Şekil 1'de oluşturulan aşk üçgenlerinin ortak noktası Bihter'dir. Bihter ilk olarak annesiyle rekabet hâlinindedir ve en büyük korkusu Firdevs Hanım'ın kızı olmaktır. Ardından arzularına yenik düşerek Behlül'e âşık olur ve en büyük korkusu başına gelir. Çünkü hem zengin hem saygıdeğer biri olmayı istemekte ve bunu sağlayacak kişinin Adnan Bey olacağını düşünmektedir. Bu durum yine sınıfsal bir yapının var olduğunu ortaya koyar. Bihter'in istedikleri şeyler, aslında Firdevs Hanım'ın istediklerinin aynısıdır. Bu bağlamda dizide yer alan şu sahneyi ve diyalogları alıntılamağ yerinde olur:

Görüntü 1: Firdevs Hanım ve Bihter Aynanın Karşısında

Görüntü 1'de Firdevs Hanım'ın Bihter'i aynaya çevirdiği görülmektedir. Firdevs Hanım'ın bu sahnede ki şu sözleri dikkat çekicidir: "Ben bu kadını tanıyorum. Aynı hırs, aynı öfke, aynı ihtiras... Ne kadar babamın kızıyım desen de sen benim kızımsın Bihter. Seninle gurur duyuyorum." Burada ayna bir imge olarak Bihter'in kendisiyle yüzleşmesine neden olur. Ancak bunu moda bağlamında da düşünmek gerekir. Bihter'in üzerinde mor bir elbise vardır. Mor,

temelde maneviyat ve hayal gücüyle ilgili olup çoğunlukla kraliyet ailesiyle ilişkilendirilir (Darmayanti, 2023, s. 18) ve bu bağlamda güç, lüks ve hırsla gönderimde bulunur. Bihter'in Adnan Bey'le evlenmek istemesindeki temel neden onun imkânlarına sahip olmak, Firdevs Hanım'ın kızı olmaktan kurtularak yeni bir statü edinmektir. Romanda da Bihter'in gözünü bu lüks beğeni hırsla bürümüştür. Dizide de söz konusu anlam, Bihter'in elbisesinin rengiyle alımlayıcıyı hedef alır. Bu sahneden itibaren Bihter'in Firdevs Hanım'ın kızı olmaktan kurtulamayacağı açıktır. Dizi bunu sürekli olarak moda aracılığıyla vurgular. Lüks beğeni sürekli olarak moda üzerinden öncelenir, mutfak çalışanları ve köşkte yaşayanlar arasında sınıfsal bir yapı oluşturulur. Çünkü romanda olduğu gibi dizide de moda sınıfsaldır. Bu durum çok daha açık bir biçimde yüksek tabaka/alçak tabaka karşıtlığında belirlenir. Bu bağlamda şu görüntüyü alıntılarlamak gerekir:

Görüntü 2: Moda ve Sınıf İlişkisi

Görüntü 2'de köşkün hizmetçilerinden Cemile'nin bir elbiseyi hırsla parçaladığı görülmektedir. Bunun nedeni Cemile ve ailesinin Nihal tarafından verilecek konsere davet edilmesi, ardından bu davetin geri çekilmesidir. Cemile bu konsere katılacağı için çok heyecanlanmış ve gidip kendisine bütçesinin üzerinde “mor” bir elbise satın almıştır. Ancak alt tabakanın bir parçası olan Cemile, Bihter'in köşke gelmesiyle beraber sınıfsal farkı çok daha derinden hissedecek ve yüksek tabakayı taklit edemeyeceğini anlayacaktır. Bu durum yine moda aracılığıyla aktarılır

ve kraliyet rengine gönderme yapan mor elbise Cemile tarafından giyil(e)mez. Cemile de hırsını elbiseden almak zorunda kalır.

Moda ve renk ilişkisi söz konusu olduğunda hem romanın hem dizinin temelinde yer alan yasak aşk izleğinin öne çıkarıldığı açıktır. Firdevs Hanım'ın kızı olmaktan korkan Bihter, annesi gibi kendisini tuzağa düşürerek kendini kurban edecektir. Baştan çıkarılmaktan kendini alıkoyamayacak ve arzularının esiri olacaktır. İşte bu yapı, kırmızı renk kıyafet tercihleriyle kendisini gösterir:

Görüntü 3: Firdevs Hanım, Bihter, Adnan Bey ve Behlül Arasındaki İlişki

Görüntü 3'te yer alan 3 numaralı sahnede Firdevs Hanım Melih Bey'le yüzleşmekte ve Bihter tarafından izlenmektedir. Bu sahnede Bihter, annesinin babasını aldattığına şahit olur ve babası bu üzüntü karşısında dayanamaz ve ölür. Bu bakımdan kırmızı, yasak ilişkinin göstereni olarak ilk defa moda bağlamında burada kullanılır ve söz konusu durum dizi boyunca yinelenerek psikolojik anlamda tutkuyu ve hazzı önceler. Nitekim Behlül ve Bihter'in yasak aşk yaşadığı ve tango yaptığı sahnede de Bihter'in üzerinde kırmızı bir elbise mevcuttur, ancak Adnan Bey'le tango yaptığı sırada hırslarından uzaklaştığını sanmakta ve kendini Adnan Bey'i sevdiğine inandırmaya çalışmaktadır. Bu da siyah renk kullanımıyla aktarılır.

Aşk-ı Memnu dizisinde de tıpkı romanda olduğu gibi modanın bir güç simgesi olarak kurgulandığı görülmektedir. Bu da modayı, giyimden ayıran ve onu anlamsal açıdan genişleten bir durumdur. Bu bakımdan da yine Firdevs Hanım iktidarın kendisi olarak öne çıkarılır ve belirgin bir tarzla kuşatılır. Bunu kanıtlamak adına şu görüntü kolajını alıntılanmak mümkündür:

Görüntü 4: Moda ve İktidar Bağlamında Firdevs Hanım

Görüntü 4'te 1, 2 ve 5 numaralı görsellerde Firdevs Hanım, ayaklı yakayla görülmektedir. Özellikle 1 numaralı görselde ayaklı yaka avangart bir hal almıştır. 3, 4 ve 6 numaralı görsellerde ise degaje yaka² tercih edilmiştir. Ayaklı yaka tercihleri, Firdevs Hanım'ın gücüne ve içerisinde bulunduğu mücadeleye gönderimde bulunurken degaje yaka, Firdevs Hanım'ın kadınlığına, kadın gücüne gönderimde bulunarak diğer kişiler üzerinde kurduğu psikolojik üstünlüğü ifade eder. Dizide Firdevs Hanım manipülatif bir karakterdir. Firdevs Hanım'ın bu özelliği moda tercihlerinde belirgin olup beden algısıyla ilişkilendirilebilir. Carolyn Mair'e göre beden algısına dair pek çok tanım, öncelikle bir kişinin beden algısının kişisel deneyimlerin, kişiliğin ve çeşitli sosyal ve kültürel güçlerin bir ürünü olduğunu ve ardından bilişsel ve duygusal bir bileşen içerdiğini ileri sürmektedir. Birincisi kişinin bedeninin görünümüne ilişkin algılarıyla, ikincisi ise bu algılara verilen tepkilerle ilgilidir (2018, s. 34). Firdevs Hanım bağlamında yapılan moda tercihleri, ilk olarak onun sosyal konumunu ve mücadele gücünü öne çıkarmaktadır. Bu tercihlerin bilişsel ve duygusal kısımlarını ise iktidarını kaybetmemek için Bihter'i, Nihal'i ve Adnan Bey'i yönlendirmeye çalışması oluşturur. Nitekim Görüntü 4'te alıntılanan sahnelerde Firdevs Hanım ya ilişki tavsiyesi verir ya da birilerini manipüle etmeye

² Degaje yaka "geniş, açık yaka" (Ermert, 2019, s. 55) şeklinde tanımlanmaktadır.

çalışır. Alımlayıcıda da bu etkinin uyanması için böyle bir moda tercihi yapıldığını söylemek mümkündür.

Romanda üzerinde durulduğu gibi dizide de Nihal'in kıyafetleri bir genç kız olmasıyla değişir ve bu değişim Behlül'ün ilgisini çeker. Böylece Bihter/Nihal karşıtlığı oluşturulur. Söz konusu karşıtlık dizide açık bir şekilde moda ve ona atfedilen anlamlar aracılığıyla aktarılmaya çalışılır. Bu bağlamda şu görüntüleri alıntılar yapmak yerinde olur:

Görüntü 5: Moda ve Nihal/Bihter Karşıtlığı

Görüntü 5'te yer alan 1 numaralı görselde Nihal, kalp yaka, tül detaylı ve şifon mini elbise giymektedir. 2 numaralı görselde ise Bihter'in üzerinde vintage 60'lar modeli dantelli bir elbise vardır. İlk bakışta temel fark Nihal'in elbisesinin beyaz, Bihter'in elbisesinin ise siyah oluşudur. Bununla beraber kalp yaka ve tül detaylı şifon mini elbise, Nihal'in dizi boyu aktarılan çocuksu saflığına gönderimde bulunur. Bu bakımdan Nihal, bir melek gibi tasvir edilmiştir. Bihter ise dantel elbisesi, Helen topuzu ve tokasıyla hırslı ve hayal kırıklığına uğramış bir görüntü içerisinde. Burada Bihter'in dantel elbise ve Helen topuzuyla olması metinlerarası düzlemde Helena'yı anıştırmakta ve modanın sahip olduğu anlamsal alanı genişletmektedir. Erhat, Helena bağlamında karşıtlıklara dayanan bu anlamsal alanı şöyle açıklar: "Helena'nın kişiliğinde ilkçağ Yunan dünyasının güzele düşkünlüğü dile geldiği gibi, güzel ve iyi, yani estetik değerlerle etik, ahlak değerleri arasındaki karşıtlık da yansımaktadır" (1996, s. 125). Bihter özelinde de estetik ve etik arasında bir karşıtlık oluşturulmuştur ve bu karşıtlık, Nihal/Bihter

karşıtlığıyla beraber derinleştirilmiştir. Behlül ve Nihal arasındaki ilişkinin ilerlemesi Bihter'i rahatsız etmiş, Adnan Bey ve Behlül'ü karşı karşıya getirmiştir. Bihter temel alınarak oluşturulan bu yapı "moda" aracılığıyla Helena'yı anıştırmaktadır. Paris/Menelaos arasındaki bir Helena gibi Bihter, Adnan Bey ve Behlül arasında dizi bağlamında konumlandırılmıştır.

SONUÇ

Moda, daha çok giyimden yola çıkarak estetik, sosyolojik ve psikolojik anlamları bünyesinde barındırarak giyimin dar sözlüksel alanından ayrılır. Estetik bağlamda moda, bir sanat alanı olarak öne çıkmaktadır. Sosyolojik bağlamda çoğu zaman sınıfsal olanı, psikolojik bağlamda ise kişilerin ya da olayların iç dünyasını yansıttığı açıktır. *Aşk-ı Memnu*'da modanın bu üç bağlamda da kullanıldığı ve metnin derin yapısının oluşturulmasında önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Yazılı giysi kavramından hareketle romanda moda daha çok estetik ve psikolojik değerleri yansıtmak için kullanılmıştır. Melih Bey takımının içinde bulunduğu durum bellidir ve statü kazanmak isterler. Bu yüzden giyinmek sanatına, yani modaya hâkimdirler ve birer tasarımcı gibi kendi kıyafetlerini tasarlayarak bir podyum gibi gördükleri mesire yerlerinde boy gösterirler. Burada moda daha çok estetik değere sahiptir. Psikolojik değer ise baştan çıkarma, hırs ve arzu kavramlarında bulunur. Bu bakımdan annesinin kızı olmaktan korkan Bihter, Adnan Bey'in imkanlarına sahip olabilmek için onunla evlenir. Sahip olamayacağı kumaşların, mücevherlerin hayalini kurar. Bu bakımdan moda, sosyolojik olana da gönderimde bulunmaktadır.

Romanı alt-metni hâline getirerek uyarlayan dizide ise moda daha çok psikolojik ve sosyolojik değerler öne çıkarılarak kullanılmıştır. Psikolojik bağlamda kullanımları çoğunlukla Firdevs Hanım ve Bihter üzerinden görülmektedir. Romanda olduğu gibi Bihter, Adnan Bey'in imkanlarına sahip olmayı ve Firdevs Hanım'ın kızı olmaktan kurtulmayı ister. Adnan Bey'in imkanlarına sahip olmak demek yeni bir statü kazanmak demektir. Firdevs Hanım ise Bihter ve Adnan Bey'in yanına taşındıktan sonra iktidarı ele geçirmeye çalışır. Bu durum özellikle ayaklı yaka ve degaje yaka seçimleriyle pekiştirilerek aktarılır. Son olarak sınıfsal olan, yüksek tabaka/alt tabaka çatışmasından hareketle aktarılır. Köşkte yaşayanlar yüksek tabakayı temsil ederken mutfakta çalışanlar alt tabakayı temsil etmektedir. Bu da iki tabakanın moda tercihlerine yansımaktadır. Nitekim iki tabaka arasında geçişin olmadığı -ki bu durum 21. yüzyıl uyarlaması olan bir dizide de demokratik moda algısının tam olarak var olmadığına gönderimde bulunur- Cemile'nin güç bela aldığı giysiyi yüksek tabaka çevresinde giyememesi aracılığıyla aktarılır. Böylece modanın hem dizi hem de romanda anlam bakımından belirleyici bir etkiye sahip olduğunu söylemek mümkündür..

KAYNAKLAR

- Aktulum, K. (2011). *Metinlerarasılık/Göstergelerarasılık*. Ankara: Kanguru Yayınları.
- Aktulum, K. (2020). *Moda ve Metinlerarasılık*. Konya: Çizgi Yayınevi.
- Barthes, R. (2021). *Moda Sistemi* (çev. Ayşe Meral). İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- Bourdieu, P. (2021). *Ayrım Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi* (çev. Derya Fırat- Günce Berkurt). Ankara: Nika Yayınevi.
- Crane, D. (2018). *Moda ve Gündemleri Giyimde Sınıf, Cinsiyet ve Kimlik* (çev. Özge Çelik). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Darmayanti, M. M. (2023). *An Analysis of Verbal and Non-Verbal Signs Found in Three Different Genres of Movie Posters* (Doktora Tezi, Universitas Mahasaraswati Denpasar).
- Erhat, A. (1996). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ermert, E. (2019). *Ansiklopedik Giyim-Kuşam ve Moda Sözlüğü*. İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- Fogg, M. (2017). *Modanın Tüm Öyküsü* (çev. Emre Gözgülü). İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- Kawamura, Y. (2022). *Moda-loji: Moda Çalışmalarına Giriş*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Koçu, R. E. (1969). *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*. Ankara: Sümerbank Kültür Yayınları.
- Lipovetsky, G. (1994). *The Empire of Fashion: Dressing Modern Democracy*. Princeton.
- Mair, C. (2018). *The Psychology of Fashion*. Londra ve New York: Routledge.
- McFarlane, B. (1996). *Novel to film: An Introduction to the Theory of Adaptation*. Oxford: Oxford University Press.
- Saral, H. (Yöneten). (2008-2010). *Aşk-ı Memnu* [TV Dizisi]
- Simmel, G. (2015). *Modern Kültürde Çatışma* (çev. Tanıl Bora-Utku Özmakas-Nazile Kalaycı-Elçin Gen). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Udale, J. (2014). *Tekstil ve Moda* (çev. Hayriye Güngör). İstanbul: Literatür.
- Uşaklıgil, H. Z. (2015). *Aşk-ı Memnu* (haz. Muharrem Kaya). İstanbul: Özgür Yayınları.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- URL-1: Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/>
- URL-2: Merriam-Webster. Erişim Adresi: <https://www.merriam-webster.com/>
- URL-3: Larousse. Erişim Adresi: <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais>

ŞƏRQİ AZƏRBAYCANIN HİDROTOPONİMLƏRİ
HYDROTOPONYMS OF EASTERN AZERBAIJAN

Aybəniz Həsənova

AMEA akad. Z.M.Bünyadov, adına Şərqsünaslıq, İnstitutu, İran filologiyası, şöbəsinin aparıcı elmi işçisi

Aybeniz Hasanova

ANAS Acad. Z.M. Bunyadov named after Oriental studies Institute, Iranian Philology leading researcher of the department

XÜLASƏ

Şərqi Azərbaycanın ərazisi hidronimlərlə zəngindir. Aparılan tədqiqatlardan məlum olur ki, ərazinin maraqlı hissəsini təşkil edən hidronimlərin əksər hissəsi türk mənşəli olması ilə diqqəti cəlb edir. Dilçilik elmində su obyektlərinin, yaxud su mənbələrinin adlarını bildirən xüsusi sözlər hidronim, ondan bəhs edən onomalogiyanın yarımsöbəsi hidronimika adlanır. Bu termin yunan dilindəki *hudos* (su) və *onoma* (ad) sözlərindən ibarətdir. Hidronimlər özünə məxsus onomastik qanunauyğunluqlar əsasında yaranır. Hidronimlər toponimlərdən fərqli olaraq dəyişmir, yaxud az dəyişir və başqa sözlərlə əvəz olunmur, uzun bir tarixi dövr ərzində sabit qalır. Toponimistlər tərəfindən təsdiq olunmuşdur ki, konkret region hidronimlərinin öyrənilməsi, oykonim və oronimlərdən daha çox elmi və prinsipial əhəmiyyət kəsb edir. Çünki hidronimlər bir sıra başqa qrup coğrafi obyekt adlarının yaranmasında əsas mənbə rolunu oynamışlar. Hidronimlər əsasında yaranan toponimlər hidrotponim adlanır. Hidrotponimlər xüsusi yer adları əsasında əmələ gəlmişdir. Azərbaycan onomastik leksikasında toponimlərin başqa xüsusi söz qruplarına nüfuz etməsi daha geniş yayılmış dil hadisəsidir. Belə ki, müəyyən bir kəndin, qəsəbənin ətrafında əmələ gəlmiş su obyektinin adı çox zaman həmin kəndin, qəsəbənin adı ilə adlandırılmışdır. Hidrotponimlər mənşəcə iki yerə ayrılmalıdır: oykonimdən əvvəl mövcud olmuş hidrotponimlər və oykonimlərdən sonra əmələ gəlmiş hidrotponimlər. Bundan asılı olaraq hidrotponimlərdə ikicəhət üzə çıxır, əvvəlcə, hidrotponim oykonimdən əvvəl başqa cür adlandırılmışdır və belə hidrotponimlərin ömrü həmin oykonimlərin ömrü qədər olur. Müasir İranda nəşr edilmiş mənbələrlə tanış olduqda məlum olur ki, İranın Şərqi Azərbaycan ostanında təkcə deyil, ostanlarının hamısında hidrtponimlərin əsas hissəsini türk mənşəli hidrotponimlər təşkil edir. Bəzən mənbələrdə türk mənşəli hidrotponimlərə rast gəlinir ki, onu fars dilinə tərcümə etmişlər, lakin tərcümə edilmiş adlarla birlikdə, türk dilində olan adlarda işlənir.

Açar sözlər: Azərbaycan, Şərqi Azərbaycan, toponim, hidronim, hidrotponim

ABSTRACT

The territory of Eastern Azerbaijan is rich in hydronyms. It is known from the conducted researches that most of the hydronyms that make up the interesting part of the area are of Turkish origin. In the science of linguistics, the special words denoting the names of water bodies or water sources are called hydronyms, and the sub-branch of onomology that deals with them is called hydronymics. This term consists of the Greek words hudos (water) and onoma (name). . Hydronyms are formed on the basis of their own onomastic laws. Hydronyms, unlike toponyms, do not change or change little and are not replaced by other words, remaining stable over a long historical period. It has been confirmed by toponymists that the study of hydronyms of a specific region is of more scientific and principle importance than oikonyms and oronyms. Because hydronyms have played the role of the main source in the creation of a number of other groups of geographical object names. Toponyms based on hydronyms are called hydrotoponyms. Hydrotoponyms are formed on the basis of special place names. Penetration of toponyms into other specific word groups is a more widespread linguistic phenomenon in the Azerbaijani onomastic lexicon. Thus, the name of the water body formed around a certain village or settlement is often named after the name of that village or settlement. Hydrotoponyms should be divided into two parts by origin: hydrotoponyms that existed before the oikonym and hydrotoponyms formed after the oikonym. Depending on this, two aspects are revealed in hydrotoponyms, firstly, the hydrotoponym was named differently before the oikonym, and the life of such hydrotoponyms is as long as the life of those oikonyms. When familiarizing with the sources published in modern Iran, it becomes clear that not only in East Azerbaijan ostan of Iran, but in all ostan, hydrotoponyms of Turkish origin make up the main part of hydrotoponyms. Sometimes hydrotoponyms of Turkish origin are found in the sources, which were translated into Persian, but together with the translated names, they are used in Turkish names.

Keywords: Azerbaijan, Eastern Azerbaijan, toponym, hydronym, hydrotoponym

**HAVAYOLU HİZMET KALİTESİNİN MÜŞTERİ MEMNUNİYETİ VE
BAĞLILIĞINA ETKİSİ: COVID-19 SONRASINA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA¹**
THE EFFECT OF AIRLINE SERVICE QUALITY ON CUSTOMER SATISFACTION
AND LOYALTY: A STUDY OF POST-COVID19

Ayris Özüm BOLATOĞLU

Bachelor's Degree in Aviation Management, Alanya Alaaddin Keykubat University, Gazipaşa Faculty of
Aviation and Space Sciences, Department of Aviation Management
ORCID NO: 0009-0007-6584-4297

Zafer DURAN

Lect. Dr., Alanya Alaaddin Keykubat University, Gazipaşa Mustafa Rahmi Büyükballi Vocational School,
Department of Management and Organisation, Business Management Programme
ORCID NO: 0000-0002-7227-4196

ÖZET

Rekabetin oldukça yoğun olduğu bir sektör olan havayolu endüstrisinde hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti ve bağlılığının oluşturulmasında önemli bir araç konumundadır. Bu nedenle havayolu işletmeleri, hizmet kalitesini sürekli iyileştirerek müşteri memnuniyetini ve sadakatini artırmaya çalışmaktadır. Ancak Covid-19 salgını havayolu sektörünü derinden etkileyerek gerek havayolu operasyonlarında gerekse yolcu davranış ve beklentilerinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Dolayısıyla müşterilerin seyahat deneyimleri ve tutumlarına ilişkin güncel durumların tespiti önem arz etmektedir. Bu bağlamda çalışma kapsamında yolcuların seyahatlerine ilişkin deneyimleri incelenerek algılanan hizmet kalitesinin müşteri memnuniyeti ve bağlılığına olan etkisi analiz edilmeye çalışılmıştır. Çevirim içi anket aracılığı ile toplanan birincil verilerin kullanıldığı bu çalışmada hizmet kalitesinin günümüzde de müşteri memnuniyeti ve bağlılığı üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca yolcuların seyahat amaçlarının ve seyahat ettikleri hava yolu işletmelerinin de çeşitli farklılıklar oluşturduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçların havayolu işletmelerinin hedef kitlelerini daha iyi anlamaları ve operasyonlarını olabildiğince kişiselleştirmeleri için önemli bir kanıt olduğu düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Hizmet kalitesi, Müşteri memnuniyeti, Müşteri sadakati, Havayolu işletmeleri, Havayolu Endüstrisi

¹ Havayolu Pazarında Hizmet Kalitesinin Müşteri Memnuniyetine ve Bağlılığına Etkisi başlıklı lisans bitirme projesinden üretilmiştir.

ABSTRACT

In the airline industry, which is a highly competitive sector, service quality is an important tool in creating customer satisfaction and loyalty. For this reason, airline businesses strive to increase customer satisfaction and loyalty by continuously improving service quality. However, the Covid-19 pandemic has deeply affected the airline industry, leading to significant changes in both airline operations and passenger behaviours and expectations. Therefore, it is important to determine the current situation regarding customers' travel experiences and attitudes. In this context, within the scope of the study, the impact of perceived service quality on customer satisfaction and loyalty has been analysed by examining passengers' travel experiences. In this study, in which primary data collected through an online survey were used, it was observed that service quality has a significant positive effect on customer satisfaction and loyalty today. In addition, it has been determined that passengers' travel purposes and the airline companies they are travelling with create differences. These results are important evidence for airline companies to better understand their target audience and to personalise their operations as much as possible.

Keywords: Service quality, Customer satisfaction, Customer loyalty, Airline businesses, Airline Industry

GİRİŞ

Havayolu endüstrisi, özellikle son yıllarda hızlı bir şekilde gelişen ve büyüyen bir sektör konumundadır. Bununla birlikte hava yolu endüstrisinde faaliyet gösteren işletmeler artan seyahat talebi, rekabet yoğunluğu ve küreselleşme gibi dinamiklerle baş edebilmek için müşteri memnuniyetini ve sadakatini artırmaya çabalamaktadır. Bu bağlamda hizmet kalitesi, bu iki husus için önemli bir belirleyici olduğundan havayolu işletmelerinin odaklandığı konuların başında gelmektedir.

Hizmet kalitesi, bir kuruluş tarafından sunulan hizmetlere ilişkin performansın genel değerlendirmesini ifade etmektedir (Parasuraman ve ark., 1985). Bununla birlikte sunulan herhangi bir hizmetin çıktıları, hataları ortadan kaldırma da dahil olmak üzere hizmet deneyiminin çeşitli yönlerini içermektedir (Collier ve Bienstock, 2006). Bu nedenle hizmetin türü, çalışanların yetenekleri ve işletmenin kapasitesi gibi çok sayıda faktörden etkilenebilen tartışmalı bir konudur. Buna karşın ölçülmesi ve izlenmesi, işletmelerin başarısı için son derece önemlidir. Zira müşteri memnuniyetinin anlaşılması ve iyileştirilecek alanların belirlenebilmesi için önemli içgörüler sağlar (Cronin ve Taylor, 1992).

Günümüz rekabet ortamında başarılı olabilmenin en önemli koşullarından biri müşteri memnuniyeti oluşturmaktır. Müşteri memnuniyeti, başta finansal sonuçlar da dahil olmak üzere işletme performansının çeşitli yönleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Sorescu ve Sorescu,

2016). İşletmenin faaliyetlerinden memnuniyet duyan müşterilerin aynı işletmeden tekrar alışveriş yapma ve daha fazla para harcama olasılıkları memnun olmayan müşterilere göre daha yüksektir. Bununla birlikte hizmet kalitesi, müşteri memnuniyetinin kritik bir belirleyicisidir (Cronin ve Taylor, 1992). Müşteriler bir işletmenin beklentilerini karşılayan veya aşan düzeyde hizmet sunduğunu algıladıklarında sunulan hizmetten memnun olma olasılıkları daha yüksek olmaktadır (How ve Sorooshian, 2013). Satın aldığı hizmetten memnun olan müşterilerin hizmet sağlayıcıya karşı bağlılık ve sadakat duygusu geliştirmeleri daha olasıdır (Sutrisno ve ark., 2019).

Müşteri memnuniyeti, müşterilerin bir üründen, hizmetten veya genel deneyimden ne ölçüde memnun olduklarını ifade etmektedir (Hallowell, 1996). Müşteriler memnun olduklarında, markaya veya şirkete yönelik olumlu tutum ve algılar geliştirme olasılıkları yükselmektedir (Smith, 2020). Ayrıca ürün veya hizmetleri yeniden satın alma ve markayı başkalarına tavsiye etme eğilimleri de artmaktadır (Tan, 2022; Raf ve Syarif, 2020). Müşteri memnuniyeti, müşterilerin bir marka veya şirketin uzun vadeli başarısına katkıda bulunan tekrar satın alma ve ağızdan ağıza reklam gibi sadakat davranışları sergilemelerine neden olmaktadır (Rua ve ark., 2020). Dolayısıyla müşteri memnuniyeti, müşteri sadakatının önemli bir itici gücü olarak görülmelidir.

Hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyeti, havayolu sadakatının kritik öncülleri olarak görülseler de sadakat üzerinde her zaman anlamlı ve olumlu bir etki yaratmayabilirler (Leon ve Leon, 2023). Fiyatlama, güvenlik algısı, kurumsal imaj gibi çok sayıda faktör müşteri sadakatının şekillenmesinde etkili olabilir. Nitekim havayolu endüstrisi, yoğun rekabetin yaşandığı ve işletmeler arası müşteri geçişlerinin yaygın olduğu bir sektördür. Bu nedenle müşteri davranışları, araştırmacılar ve havayolu işletmeleri tarafından yakından izlenmektedir. Bununla birlikte tüm dünyayı etkisi altına alan covid-19 salgını, müşteri davranışlarında ve tercihlerinde önemli değişikliklere neden olmuş, havayolu endüstrisi de bu değişiklikten oldukça etkilenmiştir (Lu ve ark., 2022). Keza seyahat kısıtlamaları ve karantina önlemleri, birçok uçuşun iptal edilmesine veya sınırlı hale gelmesine yol açmıştır. Bu durum, havayolu işletmelerinin gelirlerinde önemli düşüşleri ve operasyonel sürdürülebilirlik zorluklarını beraberinde getirmiştir. Kısıtlamalar sonlandırılmış olsa da salgının müşteri davranışları üzerinde oluşturduğu etkinin tamamen ortadan kalktığını söylemek mümkün değildir. Bu nedenle havayolu müşterilerinin seyahatlerine ilişkin deneyimleri, Covid-19 salgını sonrasında incelenmesi gereken kritik bir konu olarak görülmektedir.

Bu çalışmada havayolu müşterilerinin hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakatlerine ilişkin algıları irdelenerek müşterilerin salgın sonrası tutumları üzerine ışık tutulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda araştırma aşağıda belirtilen iki hipotez üzerine inşa edilmiştir.

H1: Havayolu hizmet kalitesinin müşteri memnuniyeti üzerinde pozitif yönlü bir etkisi vardır.

H2: Havayolu hizmet kalitesinin müşteri bağlılığı üzerinde pozitif yönlü bir etkisi vardır.

Araştırma kapsamında yapılan literatür taramasına, araştırmada kullanılan yöntem ve elde edilen bulgulara aşağıda yer verilmiştir.

LİTERATÜR

Hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati işletmelerin başarısında önemli bir yere sahip olduğundan aralarındaki ilişki, literatürdeki pek çok çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu nedenle literatür incelemesi, büyük veri tabanlarında yapılandırılmış bir anahtar kelime taraması yapılarak gerçekleştirilmiştir. Yapılan taramada öne çıkan çalışmalar ve bu çalışmalarda ulaşılan sonuçlara aşağıda yer verilmiştir.

Wu ve ark. (2020) Çin havayolu endüstrisinde hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada AIRQUAL ölçeğini kullanmışlardır. Yapılan analizler sonucunda güvencenin hem davranışsal niyet hem de algılanan değer üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu, duyarlılık ve empatinin sırasıyla davranışsal niyeti ve müşteri memnuniyetini olumlu yönde etkilediğine ilişkin bulgular tespit etmişlerdir.

Park ve ark. (2020), havayolu endüstrisinde hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmayı Herzberg ve arkadaşlarının 1959 tarihli iki faktörlü teorisi doğrultusunda gerçekleştirmişlerdir. Yapılan analizler sonucunda nitelik kalitesinin memnuniyet veya memnuniyetsizlik üzerinde heterojen etkiler gösterdiğini öne sürmüşlerdir.

Prentice ve ark. (2021), yolcuların farkındalığı, havayolu hizmet kalitesi, müşteri ilişkileri kalitesi ve seçtikleri havayollarına olan bağlılığı arasındaki ilişkileri inceledikleri çalışmada uçuş kapılarında biniş saatini bekleyen yolculardan anket yöntemiyle toplanan verileri kullanmışlardır. Analizler sonucunda farkındalığın, düşük maliyetli taşıyıcılar söz konusu olduğunda bağlılık, memnuniyet ve güven olmak üzere üç ilişki kalitesi göstergesi ile anlamlı ve pozitif yönde ilişkili olduğu ancak bağlılık ve güvenin yolcuların düşük maliyetli havayolu şirketlerine olan sadakatiyle önemli ölçüde ilişkili olmadığını saptamışlardır.

Batarlienė ve Slavinskaitė (2023), Litvanya’da havayolu yolcularının sadakati üzerinde en büyük etkiye sahip olan faktörleri belirlemeye çalıştıkları araştırmada ekonomi ve business sınıflarında seyahat eden 409 yolcunun tutumlarını incelemişlerdir. Analizler sonucunda business yolcuların hizmet kalitesi, mahremiyet, bireysel ilgi ve havayolu güvenilirliğine daha fazla önem verdiği, ekonomi sınıfı yolcuların ise fiyat ve temel hizmet kalitesi algısına odaklandıkları sonucuna ulaşmışlardır.

Leon ve Leon (2023), havayolu endüstrisindeki hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti, müşteri sadakati ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmada 624 kişiye çevrimiçi anket uygulamışlardır. Yapılan analizler sonucunda hizmet kalitesi, açıklık, uyumluluk ve vicdanlılığın havayolu memnuniyetini etkilediği; memnuniyet, nevroitiklik ve açıklığın ise davranışsal niyet sadakatini etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Zhang ve ark. (2023), farklı faktörlerin müşteri memnuniyeti üzerindeki etkisini analiz etmek için müşteri memnuniyeti önem matrisini temel alarak yapısal eşitlik modeliyle bir memnuniyet değerlendirme sistemi oluşturmaya çalışmışlardır. Covid-19 salgının neden olduğu gelir kaybı ve maliyet artışları karşısında rekabet üstünlüğü elde edebilme yolunun müşteri memnuniyetini artırmak olduğunu savunan çalışmada marka imajının ve algılanan kalitenin müşteri memnuniyeti üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Havayolu hizmet kalitesi ile yolcu memnuniyeti ve sadakati arasındaki bağlantı ampirik olarak kurulmuş olmasına rağmen var olan ilişkilerin kesin doğası belirsizliğini korumaktadır. Nitekim hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti ve sadakatini artırmanın yanı sıra havayolu işletmelerinin pazar konumlandırmasında kritik öneme sahiptir. Bu nedenle hala tartışılmaya ve araştırılmaya devam eden bir konu olarak görülmektedir. Bu bağlamda, bu çalışma Türkiye'deki yolcuların covid-19 salgını sonrasındaki tutumlarını inceleyerek literatüre katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

YÖNTEM

Bu araştırma havayolu işletmelerinde hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati kavramlarının önemini göz önünde bulundurularak Türkiye'deki yolcuların güncel tutumlarını irdelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda araştırmanın modeli, havayolu işletmelerinde hizmet kalitesinin müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati üzerindeki etkisini incelemeye yönelik kurulmuştur.

Araştırmada havayolu ile seyahat eden yolcuların tutumlarını ortaya koymaya yönelik ampirik desen benimsenmiştir. Bu doğrultuda ihtiyaç duyulan veriler, yolculardan çevirim içi anket aracılığı ile toplanmıştır. Araştırmada zaman ve maliyet kısıtları nedeniyle kolayda örnekleme yaklaşımı benimsenmiştir.

Araştırmada kullanılan anket, değişkenlere ait ifadelerin ve demografik soruların bulunduğu iki bölümden oluşmaktadır. Hizmet kalitesine ilişkin ifadeler Hapsari ve arkadaşlarının (2017) çalışmasından; müşteri memnuniyetine ilişkin ifadeler Kara ve Kizman'ın (2017) çalışmasından ve son olarak müşteri sadakatine ilişkin ifadeler ise Kazançoğlu'nun (2011) çalışmasından alınmıştır.

Veri toplama sürecinin sonunda 422 kişiye ulaşılmış olup yapılan incelemeler sonucunda hatalı ve eksik cevaplar örneklem kümesinden çıkartılmıştır. Yapılan işlem sonucunda 387 kişinin vermiş olduğu cevapların analizlere uygun olduğu anlaşılarak analiz işlemlerine geçilmiştir.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu bölümde çalışma kapsamında elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bu bağlamda araştırmaya katılan bireylere ilişkin betimleyici bulgular aşağıda yer almaktadır.

Betimleyici Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde araştırmaya katılan bireylerin demografik bilgilerine ilişkin bulgura yer verilmiştir. İlk olarak katılımcıların cinsiyetleri bakımından dağılımları Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 7. Katılımcıların Cinsiyet Bakımından Dağılımları

Cinsiyet	f	%	Küm. %
Kadın	211	54,52	54,52
Erkek	169	43,67	98,19
Belirtmek İstemeyen	7	1,81	100,00
Toplam	387		

Tablo 1’den de anlaşılabacağı üzere araştırmaya katılanların 211’i kadın, 169’u erkek bireylerden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan 7 kişi ise cinsiyetlerini belirtmek istememiştir. Bireylerin yaşlarına ilişkin betimleyici bulgulara ise Tablo 2’ de yer verilmiştir.

Tablo 8. Katılımcıların Yaş Bakımından Dağılımları

Yaş Aralığı	f	%	Küm. %
18-25	228	58,91	58,91
26-35	78	20,16	79,07
36-45	55	14,21	93,28
46-55	19	4,91	98,19
55 üzeri	7	1,81	100,00
Toplam	387		

Tablo 2’de görüldüğü üzere araştırmaya katılanların 228’i 18-25 yaş aralığında, 78’i 26-35 yaş aralığında, 55’i 36-45 yaş aralığında, 19’u 46-55 yaş aralığında ve 7’si de 55 yaş üzerindedir.

Araştırma kapsamında dikkate alınan hususlardan bir diğeri de katılımcıların gelir düzeyleri olmuştur. Bu bağlamda de katılımcıların gelirlerine ilişkin betimleyici bulgular, Tablo 3’ te sunulmuştur.

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

Tablo 9. Katılımcıların Ortalama Gelir Dağılımları

Ortalama Gelir	f	%	Küm. %
8500 TL altı	117	30,23	30,23
8500- 11500 TL arası	103	26,61	56,85
11500- 15000 TL arası	60	15,50	72,35
15000- 20000 TL arası	53	13,70	86,05
20000 TL üzeri	54	13,95	100,00
Toplam	387		

Tablo 3’te görüldüğü üzere araştırmaya katılan 117 bireyin aylık ortalama geliri 8500 TL altı, 103 bireyin 8500-11500 TL arası, 60 bireyin 11500-15000 TL arası, 53 bireyin 15000-20000 TL arası ve 54 bireyin 20000 TL arasındır. Araştırmaya katılan bireylerin mesleklerine ilişkin betimleyici bulgular ise Tablo 4’te ifade edilmiştir.

Tablo 10. Katılımcıların meslek dağılımları

Meslek	f	%	Küm. %
Öğrenci	205	52,97	52,97
Kamu çalışanı	66	17,05	70,03
Özel sektör çalışanı	91	23,51	93,54
Serbest meslek erbabı	6	1,55	95,09
Emekli	9	2,33	97,42
Ev hanımı	5	1,29	98,71
İşsiz	5	1,29	100,00
Toplam	387		

Tablo 4’te görüldüğü üzere araştırmaya katılan 205 birey öğrenci, 66 birey kamu çalışanı, 91 birey özel sektör çalışanı, 6 birey serbest meslek erbabı, 9 birey emekli, 5 birey ev hanımı ve 5 birey ise işsizdir. Araştırmaya katılan bireylerin seyahat amacına ilişkin betimleyici bulgular ise Tablo 5’te yer almaktadır.

Tablo 11. Katılımcıların Seyahat Amacına Göre Dağılımları

Seyahat Amacı	f	%	Küm. %
İş	29	7,49	7,49
Tatil	192	49,61	57,11
Ziyaret	89	23,00	80,10
Öğrenim	66	17,05	97,16
Sağlık	3	0,78	97,93
Diğer	8	2,07	100,00
Toplam	387		

Tablo 5’te görüldüğü üzere araştırmaya katılan 29 bireyin seyahat amacı iş, 192 bireyin tatil, 89 bireyin ziyaret, 66 bireyin öğrenim, 3 bireyin sağlık ve 8 birey diğer amaçlar için uçuş yaptığı görülmüştür.

Araştırma kapsamında katılımcıların değerlendirmelerini en son seyahat ettikleri havayolu işletmesini göz önünde bulundurarak yapmaları istenmiştir. Bu bağlamda katılımcıların son kullandığı havayolu şirketlerine yönelik betimleyici bulgulara, Tablo 6’da yer verilmiştir.

Tablo 12. Katılımcıların Son Seyahatini Gerçekleştirdikleri Havayolu İşletmeleri

Havayolu İşletmesi	f	%	Küm. %
THY	155	40,05	40,05
Pegasus	120	31,01	71,06
Anadolu Jet	48	12,40	83,46
Sunexpress	35	9,04	92,51
Diğer	29	7,49	100,00
Toplam	387		

Tablo 6’da görüldüğü üzere araştırmaya katılan 155 birey son kullandığı havayolu şirketini THY, 120 birey Pegasus, 48 birey Anadolu Jet, 35 birey Sunexpress olarak belirtmiştir. 29 birey ise diğer havayollarını tercih ettiğini ifade etmiştir.

Çıkarımsal Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde çıkarımsal analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Bu bağlamda öncelikle araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenirlik testleri gerçekleştirilmiş ve Tablo 7’de yer alan sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 13. Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Güvenirlik Test Sonuçları

Ölçek	Cronbach's Alpha Katsayısı	Standardize Edilmiş Cronbach's Alpha Katsayısı	Ölçek Madde Sayısı
Hizmet Kalitesi	0,97	0,97	7
Müşteri Memnuniyeti	0,96	0,96	7
Müşteri Sadakati	0,98	0,98	6

Tablo 7’den de anlaşılabacağı üzere araştırmada kullanılan ölçeklere ilişkin Cronbach's Alpha Katsayıları 0,90’dan büyük olduğu için tüm ölçeklerin yüksek düzeyde güvenilir olduğu anlaşılmıştır.

Araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerlilik analizleri ise faktör analiziyle gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda tüm ölçekler beklendiği üzere birer faktörle şekillenmiş, ölçek maddeleri 0,6’dan daha yüksek değerler ile faktörlere yüklenmiştir. Elde edilen bu sonuçlar doğrultusunda araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerli oldukları anlaşılmıştır.

Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilir ve geçerli olduğu anlaşıldıktan sonra hipotez testlerine geçilmiştir. Bu doğrultuda kullanılacak test yöntemini belirleyebilmek adına araştırmada kullanılan değişkenlerin normallik dağılımına sahip olup olmadıkları incelenmiştir.

Bu bağlamda değişkenlere ilişkin çarpıklık ve basıklık değerleri hesaplanmıştır. Tablo 8 değişkenlerin çarpıklık ve basıklık değerlerini göstermektedir.

Tablo 14. Ölçeklere İlişkin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

	Hizmet Kalitesi	Müşteri Memnuniyeti	Müşteri Sadakati
Çarpıklık	-,722	-,412	-,704
Basıklık	-,281	-,606	-,454

Tablo 8’den anlaşılabacağı üzere ölçeklere ilişkin çarpıklık ve basıklık değerleri -1 +1 aralığında yer almaktadır. Bu değerler doğrultusunda araştırmada kullanılan ölçeklerin normal dağılım formuna sahip oldukları kabul edilmiştir.

Araştırmada kullanılan ölçekler, güvenilir, geçerli ve normal dağıldığı için araştırma hipotezleri Regresyon Analizi ile test edilmiştir. Bu bağlamda regresyon analizlerine ilişkin özetler Tablo 9’da; regresyon analizleri sonucunda elde edilen katsayılar ise Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 15. Regresyon Analizi Özetleri

MModel	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Std. Tahmin Hatası
HK→ MM	0,829	0,686	0,686	0,62661
HK→ MS	0,850	0,723	0,722	0,61881

Tablo 16. Regresyon Analizi Katsayıları

Model	Değişken	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Katsayılar	t	Sig.
		B	Std. Hata	Beta		
HK→ MM	(Sabit)	0,450	0,101		4,458	0,000
	HK	0,814	0,028	0,829	29,030	0,000
HK→ MS	(Sabit)	0,398	0,100		3,991	0,000
	MS	0,878	0,028	0,850	31,716	0,000

Tablo 9 ve Tablo 10’da yer alan sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda hizmet kalitesinin müşteri memnuniyeti üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu etki irdelendiğinde 0,686 R² değeri ile hizmet kalitesinin müşteri memnuniyeti değişkeninde meydana gelen değişimleri % 68,6 oranında açıkladığı, bununla birlikte 0,829 Beta katsayısı ve 0,00 < Sig değeri ile hizmet kalitesinde meydana gelecek 1 birimlik artışın müşteri memnuniyetinde yaklaşık 0,83 birimlik bir artışa neden olacağı öngörülmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda çalışmanın H₁ hipotezi kabul edilmiştir. Yine Tablo 9 ve Tablo 10’da yer alan sonuçlar dikkate alındığında hizmet kalitesinin aynı zamanda müşteri sadakati üzerinde de pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Keza analiz sonuçları hizmet kalitesinin 0,723 R² değeri ile müşteri sadakati değişkeninde meydana gelen değişimleri % 72,3

oranında açıkladığını, 0,850 Beta katsayısı ve $0,00 < \text{Sig}$ değeri ile hizmet kalitesi değişkeninde meydana gelecek 1 birimlik artışın müşteri sadakati değişkeninde tahminen 0,85 bir artışa neden olacağını göstermektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda çalışmanın H_2 hipotezi de kabul edilmiştir.

Bulguların daha iyi yorumlanabilmesi amacıyla araştırmanın odak noktasını oluşturan değişkenlere ait skorların katılımcıların demografik özellikleri bakımından farklılaşıp farklılaşmadığı da irdelenmiştir. Bu işlem esnasında değişkenlere ilişkin dağılımlar göz önünde bulundurularak ANOVA tercih edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda seyahat amacı ve son seyahat edilen hava yolu işletmesi bakımından değişkenlerin skorlarında anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. Seyahat amacı bakımından anlamlı farklılığa ilişkin test sonuçları Tablo 11’de; son seyahat edilen havayolu işletmesi bakımından farklılığa ilişkin test sonuçları da Tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo 17. Seyahat Amacı Bakımından Farklılık Testi Sonuçları

	Toplam Kareler	df	Ortalama Kareler	F	Sig.
HK Gruplar İçinde Gruplar Arasında Toplam	22,316 477,677 499,993	5 381 386	4,463 1,254	3,560	0,004
MM Gruplar İçinde Gruplar Arasında Toplam	17,229 464,845 482,074	5 381 386	3,446 1,220	2.824	0,016
MS Gruplar İçinde Gruplar Arasında Toplam	18,937 513,670 532,607	5 381 386	3,787 1,348	2,809	0,017

Tablo 11’den de anlaşılacağı üzere, seyahat amacı, araştırmaya katılan bireylerin hizmet kalitesi algılarında, memnuniyetlerinde ve bağlılıklarında farklılıklara neden olmaktadır. Bu durum son derece olağan görülmelidir. Zira farklı seyahat amaçları, farklı beklenti ve önceliklere yol açarak müşterilerin seyahat deneyimlerini şekillendirebilir.

Tablo 18. Son Seyahat Edilen Havayolu Şirketi Bakımından Farklılık Testi Sonuçları

	Toplam Kareler	df	Ortalama Kareler	F	Sig.
HK Gruplar İçinde Gruplar Arasında Toplam	10,455 489,538 499,993	4 382 386	2,614 1,282	2,040	0,088
MM Gruplar İçinde Gruplar Arasında Toplam	14,362 467,712 482,074	4 382 386	3,591 1,224	2,933	0,210

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

MS Gruplar İçinde	16,481	4	4,120		
Gruplar	516,126	382	1,351		
Arasında	532,607	386		3,050	0,017
Toplam					

Tablo 12’de yer alan bulgular göz önünde bulundurulduğunda seyahat edilen havayolu şirketinin sadece müşteri bağlılığı açısından farklılık yarattığı, ancak algılanan hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyeti konularında herhangi bir farklılık oluşturmadığı anlaşılmaktadır. Bu bulgu, müşteri bağlılığının tek bir seyahat deneyimi ile değil aynı zamanda havayolu işletmesiyle ilgili genel algı ve değerlendirmelerle şekillendiğine işaret etmektedir. Bir başka deyişle yolcuların tek seferlik deneyimleri müşteri bağlılığını şekillendirmekte yeterli olmamaktadır. Nitekim havayolu işletmelerinin pazardaki konumları, sunmuş oldukları hizmetlerin yanı sıra sahip oldukları imajla şekillenmektedir.

SONUÇ

Havayolu endüstrisinde yaşanan yoğun rekabet, sektörde faaliyet gösteren işletmeleri müşteri memnuniyeti ve bağlılığını artırmak için çeşitli stratejik arayışlara yönlendirmektedir. Bu bağlamda havayolu işletmeleri kişiselleştirme, hızlı çözümler üretme, müşteri geri bildirimlerine duyarlılık gösterme ve teknolojik yenilikleri benimseme gibi yaklaşımlarla hizmet kalitelerini yükselterek müşteri memnuniyetlerini ve bağlılığını artırmaya çalışmaktadır. Fakat tüm dünyayı etkisi altına alan covid-19 salgını, havayolu endüstrisini de önemli ölçüde etkilemiş, operasyon prosedürlerinin yeniden düzenlenmesini gerekli kılmıştır. Ayrıca uygulanan seyahat kısıtlamaları ve karantina önlemleri, birçok uçuşun iptal edilmesine veya sınırlı hale gelmesine yol açmıştır. Salgın günümüzde etkisini yitirmiş olsa da hayatın akışı ve müşteri davranışları üzerindeki etkileri hala belirgin bir şekilde devam etmektedir. Bu nedenle bu çalışmada havayolu müşterilerinin hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakatlerine ilişkin algıları irdelenerek müşterilerin salgın sonrası tutumları üzerine ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Kolayda örnekleme yaklaşımı benimsenen bu çalışmada yolculardan son uçuş deneyimleri hakkında bilgi toplanmıştır. Veri toplama işlemi çevirim içi anket aracılığı ile gerçekleştirilmiş olup ankete 422 kişi katılmıştır. Yapılan ön inceleme sonucunda hatalı ve eksik doldurulan anketler elenmiş, geriye kalan 387 anket analizlere tabi tutulmuştur. Gerçekleştirilen analizler sonucunda hizmet kalitesinin salgın öncesindeki çalışmalarda olduğu gibi müşteri memnuniyeti ve bağlılığı üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. İncelemeyi derinleştirebilmek adına araştırmaya konu olan değişkenlere ait skorların demografik özellikler bakımından farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik yapılan analizlerde ise anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Farklı seyahat amaçlarına sahip yolcuların beklentileri farklı olacağından ve havayolu işletmelerinin sahip olduğu imaj müşteri bağlılığını etkileyebilen bir belirleyici olduğundan bu sonuçlar olağan karşılanmıştır.

Elde edilen bulgular, hizmet kalitesinin tıpkı pandemi öncesinde olduğu gibi pandemi sonrasında da müşteri memnuniyeti ve bağlılığı oluşturmada stratejik bir araç olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte havayolu endüstrisinde hizmet kalitesinin yalnızca müşteri memnuniyeti ve sadakati için önemli bir etken olduğu düşünülmemelidir. Yüksek hizmet kalitesi, gelir ve pazar konumlandırması açısından da önemli sonuçlar doğurarak havayolu işletmelerine rekabet üstünlüğü kazandırabilme gücüne sahiptir. Bu nedenle hizmet kalitesinin pandemi sonrası geçiş sürecinde operasyonel esneklik, dijitalleşme, sağlık güvenliği standartlarının yükseltilmesi ve müşteri iletişiminin güçlendirilmesi gibi yaklaşımlarla geliştirilerek havayolu işletmelerinin daha dirençli ve müşteri odaklı bir yapıya evrilmelerinde katalizör rolü oynayabileceği unutulmamalıdır.

KAYNAKLAR

- Batarlienė, N., & Slavinskaitė, N. (2023). Assessment of Factors Determining Airline Consumer Loyalty: Case Study in Lithuania. *Sustainability*, 15(2), 1320.
- Collier, J. E. and Bienstock, C. C. (2006). Measuring service quality in e-retailing. *Journal of Service Research*, 8(3), 260-275.
- Cronin, J. J. and Taylor, S. A. (1992). Measuring service quality: a reexamination and extension. *Journal of Marketing*, 56(3), 55.
- Hallowell, R. H. (1996). The relationships of customer satisfaction, customer loyalty, and profitability: an empirical study. *International Journal of Service Industry Management*, 7(4), 27-42.
- Hapsari, R., Clemes, M. D., & Dean, D. (2017). The impact of service quality, customer engagement and selected marketing constructs on airline passenger loyalty. *International Journal of Quality and Service Sciences*, 9(1), 21-40.
- How, W. E. and Sorooshian, S. (2013). Service quality and its relationship with customer satisfaction. *Journal of Management and Science*, 1(4), 526-531.
- Kara, G, Kimzan, H. S. (2017). Marka deneyimi ve tekrar satın alma niyeti arasındaki ilişkide müşteri tatmininin rolü. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (4), 73-90.
- Kazançoğlu, İ. (2011). Havayolu firmalarında müşteri sadakatının yaratılmasında kurum imajının ve algılanan hizmet kalitesinin etkisi. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 11(21), 130-158.
- Leon, S., & Leon, A. (2023). Exploring personality moderation effects on satisfaction and loyalty in the airline industry. *Journal of Airline and Airport Management*, 13(1), 31-49.
- Lu, Z., Zhu, L., Li, Z., Liang, X., & Zhang, Y. (2022). The effects of passenger risk perception during the covid-19 pandemic on airline industry: evidence from the united states stock market. *Frontiers in Psychology*, 12.

- Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., & Berry, L. L. (1985). A conceptual model of service quality and its implications for future research. *Journal of marketing*, 49(4), 41-50.
- Park, S., Lee, J. S., & Nicolau, J. L. (2020). Understanding the dynamics of the quality of airline service attributes: Satisfiers and dissatisfiers. *Tourism Management*, 81, 104163.
- Prentice, C., Hsiao, A., Wang, X., & Loureiro, S. M. C. (2023). Mind, service quality, relationship with airlines. *Journal of Strategic Marketing*, 31(1), 212-234.
- Raf, M. and Syarif, A. (2020). Loyalty program and its influence on customer loyalty on mobile service with customer satisfaction as a mediating variable. *Journal of Business Studies and Mangement Review*, 3(2), 39-43.
- Rua, S., Saldanha, E. D. S., & Amaral, A. M. (2020). Examining the relationships among product quality, customer satisfaction and loyalty in the bamboo institute, dili, timor-leste. *Timor Leste Journal of Business and Management*, 2, 33-44.
- Smith, T. K. (2020). The role of customer personality in satisfaction, attitude-to-brand and loyalty in mobile services. *Spanish Journal of Marketing - ESIC*, 24(2), 155-175.
- Sorescu, A. and Sorescu, S. M. (2016). Customer satisfaction and long-term stock returns. *Journal of Marketing*, 80(5), 110-115.
- Sutrisno, A., Andajani, E., & Widjaja, F. N. (2019). The effects of service quality on customer satisfaction and loyalty in a logistics company. *KnE Social Sciences*.
- Tan, S. T. (2022). Factors that influence consumer purchase intention: a case study of 99 speedmart in malaysia. *International Journal of Accounting Finance in Asia Pasific*, 5(2).
- Wu, T., Xu, M., Ouyang, X., & Po Yu, Y. (2020), December. Empirical Evidence from China: What Contributes to Airline Customers' Positive Behavioral Intentions?. In *Proceedings of the 2020 2nd International Conference on Robotics Systems and Vehicle Technology* (pp. 73-82).
- Zhang, L., Chen, J., Su, X., & Wu, F. (2023), April. Civil aviation customer satisfaction automatic evaluation system. In *International Conference on Electronic Information Engineering and Computer Science (EIECS 2022)* (Vol. 12602, pp. 209-214). SPIE.

**TÜRKİYE’DE DROPSHIPPING MODELİNİN GOOGLE TRENDS İLE ANALİZ
EDİLMESİ****ANALYZING THE DROPSHIPPING MODEL IN TÜRKİYE USING GOOGLE TRENDS****İpek GÜRSOY**

Arş.Gör., Tarsus Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Gümrük İşletme Bölümü
Res. Asst., Tarsus University, Faculty of Applied Sciences, Department of Customs Management

ORCID ID: 0000-0002-6409-7177**ÖZET**

Türkiye’de ve dünyanın birçok yerinde hızla yaygınlaşan Dropshipping, stoksuz bir e-ticaret modelidir. Bu model, perakendecilerin aldığı küçük çevrimiçi siparişlerin sayısını karşılamada en etkili ve ekonomik yöntemlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda, geleneksel iş modelleriyle ortaya çıkan büyük harcamalara katlanmak zorunda kalmadan standart malların satışına alternatif bir model olarak görülmektedir. Çevrimiçi alıcı ve satıcılara yönelik bir girişim olan Dropshipping’te bazı avantajlar ve dezavantajlar söz konusudur. Dropshipping, esneklik, geniş ürün yelpazesi, stok maliyetinden tasarruf gibi çeşitli avantajlar sağlamaktadır. Bununla birlikte, düşük kar marjı, güçlü rekabet, tedarik zinciri üzerinde kontrol eksikliği gibi potansiyel dezavantajları da bulunmaktadır. Perakendeciler, Trendyol, AliExpress, n11, Amazon, Hepsiburada, Etsy, Shopify gibi dropshipping platformlarından satış gerçekleştirebilmektedir. 2018 yılında küresel Dropshipping pazar büyüklüğü değeri 102,2 milyar ABD doları olarak belirlenmiştir. Bu değerin 2025 yılına kadar 557,9 milyar dolara ulaşması beklenmektedir. Bu sebeple, dünyada yükselen bir trend haline gelen Dropshipping modeline yönelik ilginin bu çalışma ile ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu amaca yönelik olarak çalışmada 2004-2024 yılları arası Türkiye’de Dropshipping uygulamasının popülerliği Google Trends ile analiz edilmiştir. Analizler sonucunda, her yıl Dropshipping arama hacminde düşüşler yükselişler yaşandığı, 2023 yılının Şubat ayında tepe noktasına ulaştığı gözlenmiştir. İllere göre aratılma trendi incelendiğinde ise ilk on yıllık süreçte Dropshipping’in en çok aratıldığı ilin Edirne olduğu, 2015-2024 yılları arasında ise en çok Yalova ilinde aratıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dropshipping, Stoksuz E-Ticaret, Google Trends.

ABSTRACT

Dropshipping is rapidly becoming widespread in Türkiye and many parts of the world and is a stockless e-commerce model. This model is considered one of the most effective and economical methods of handling the number of small online orders that retailers receive. It is

also seen as an alternative model to the sale of standard goods without having to incur the large expenses of traditional business models. Dropshipping, an initiative aimed at online buyers and sellers, has some advantages and disadvantages. Dropshipping provides various advantages such as flexibility, wide product range, and saving on stock costs. However, it also has potential disadvantages such as low profit margin, strong competition, lack of control over the supply chain. Retailers can sell on Dropshipping platforms such as Trendyol, AliExpress, n11, Amazon, Hepsiburada, Etsy, Shopify. The global Dropshipping market size value was determined as 102.2 billion US dollars in 2018. This value is expected to reach 557.9 billion dollars by 2025. For this reason, this study aims to reveal the interest in the Dropshipping model, which has become a rising trend in the world. For this purpose, the popularity of the Dropshipping application in Türkiye between 2004 and 2024 was analyzed with Google Trends. As a result of the analysis, it was observed that there were decreases and increases in Dropshipping search volume every year and reached its peak in February 2023. When the search trend by province was examined, it was determined that the most searched city for Dropshipping in the first ten years was Edirne, and between 2015-2024, it was most searched in Yalova province.

Keywords: Dropshipping, Stockless E-Commerce, Google Trends.

GİRİŞ

İnternetin ortaya çıkışı ve bilgi teknolojisindeki ilerlemeler, e-ticaretin ortaya çıkmasına ve çevrimiçi perakende pazarlarının hızla genişlemesine yol açmıştır (Dennis vd., 2017). 2023 yılı ilk 6 ayında Türkiye’de e-ticaret hacmi bir önceki yılın aynı dönemine göre %109,7’lik artışla 652,7 milyar TL olarak gerçekleşmiştir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2023). İnternet teknolojisi dağıtım kanallarında devrim yaratmış ve şirketler, geleneksel fiziksel mağazaların yanı sıra müşteri talebini karşılamak için farklı sipariş karşılama stratejileri de kullanmaya başlamışlardır (Yao vd., 2008). Kuruluşların dış ortamındaki dinamik değişimler, tedarik yönetimi süreçlerinin modernizasyonunu beraberinde getirmiştir. Süreç otomasyonu ve internetin e-ticaret için kullanımı, Dropshipping olarak da bilinen modern tedarik zincirine başarıyla entegre edilmiştir (Dimitrov ve Koprinkova-Noncheva, 2020). Dropshipping diğer bir ifadeyle stoksuz satış, bir şahsın veya işletmenin ürünleri stokta tutmasını gerektirmeyen bir e-ticaret iş modelidir (Forbes, 2023). Bu e-ticaret modelinde, lojistik maliyetleri düşük olduğu için ürünler daha düşük fiyatlara satılabilmektedir. Ayrıca, e-perakendeciler, siparişlerin yerine getirilmesi konusunda endişelenmeden pazarlama, satış ve müşteri kazanımına daha fazla odaklanabilmektedir (Barcs vd., 2022). Dropshipping, perakendecilerin envanter veya depo maliyetlerini artırmadan ürün gruplarını genişletmelerine, optimum mağaza envanterini azaltmalarına ve envanter eksiklikleriyle başa çıkmalarına yardımcı olmaktadır (Sodero vd., 2021). Son yıllarda Dropshipping modelinin tüm dünyada yaygın olarak kullanılmaya

başlandığı gözlenmektedir. Bu çalışma ile Dropshipping'in Türkiye'deki aratılma sıklığının Google Trends ile analiz edilmesi amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Bu araştırmada, 2004-2024 yılları arasında Dropshipping e-ticaret modelinin Türkiye'deki popülerliği Google Trends tarafından sağlanan ikincil veriler kullanılarak analiz edilmiştir. Google Trends, belirli bir coğrafi bölgede kullanıcıların Google'a girdiği sorguların hacmine ilişkin bir zaman serisi dizini sağlamaktadır (Choi ve Varian, 2012). Google Trends, Google Inc.'e ait halka açık bir web sitesidir ve Google Arama'ya dayalı olarak, farklı bölge ve dillerdeki diğer tüm arama terimleriyle karşılaştırıldığında belirli bir arama teriminin ne sıklıkta girildiğini gösteren veriler sunmaktadır (Jun vd., 2018). Google Trends, belirli bir terime ("anahtar kelime" veya "arama terimi") yönelik aramaların bir kısmını kullanmakta ve ardından Google arama sonucunu belirli bir coğrafi konuma ve tanımlanmış bir zaman aralığına göre analiz etmektedir. Daha sonra anahtar kelimeye göreceli bir arama hacmi atanmakta ve 0 ile 100 arasında standartlaştırılmaktadır. Bu noktada 100, bir zaman serisinde terimin en yüksek payını temsil etmektedir (Cervellin vd., 2017). Web tabanlı verileri kullanarak davranış analiz etmeye yönelik en popüler aracın Google Trends olduğu ifade edilmektedir. Çevrimiçi arama trafiği verilerinin internet davranışının iyi bir analizcisi olduğu öne sürülürken, Google Trends insan davranışındaki değişiklikleri tahmin etmede güvenilir bir araç görevi görmektedir (Mavragani vd., 2018).

ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma kapsamında, değişimin daha iyi incelenebilmesi amacıyla ilk olarak 2004-2014 yılları arasındaki on yıllık süreç analiz edilmiştir. Ardından 2015-2024 yılları arasındaki son on yıl verileri incelenmiştir. Şekil 1'de Dropshipping ifadesinin 2004-2014 yılları arasındaki aratılma trendine yer verilmiştir.

Zaman içinde gösterilen ilgi ?

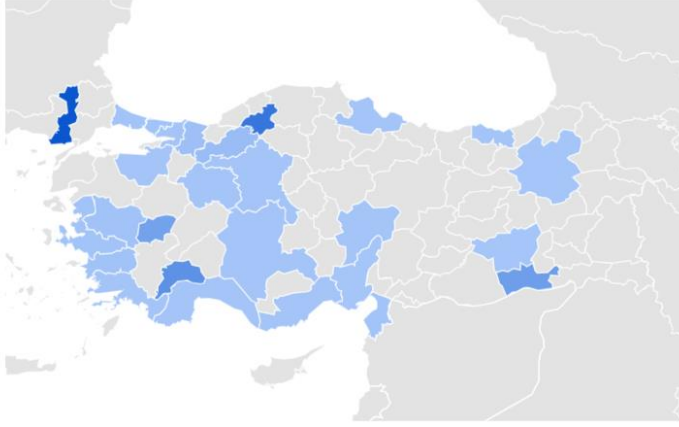
↓ <> ↺

Şekil 1. Dropshipping ifadesinin 2004-2014 yılları arasında arama hacmi değişimi

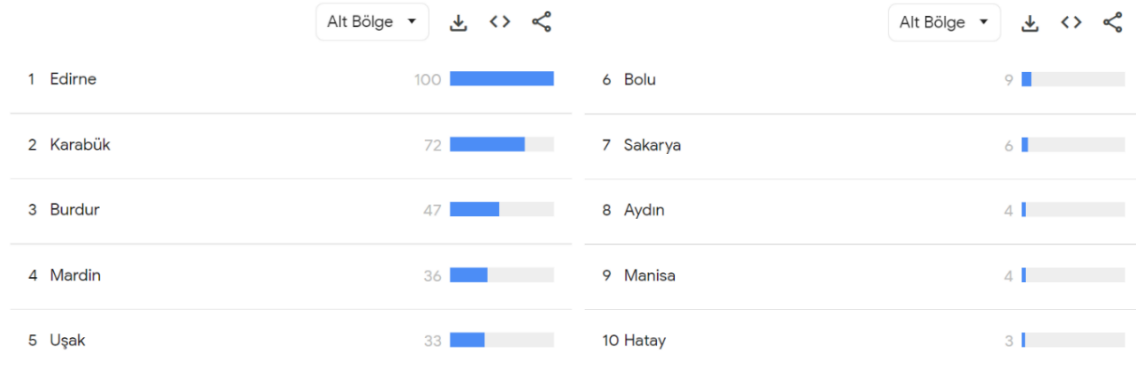
01.01.2004 tarihleri ile 2014 yılına kadarki süreçte Dropshipping kelimesinin popülerliği analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre kelimenin Ağustos ayına kadar fazla aranmadığı, 2004 yılı Ağustos ayında nispi arama hacminde 100 birimlik bir artış olduğu gözlenmiştir. Sonraki

aylarda bir düşüş yaşanmış olsa da 2005 yılı Nisan ayında tekrar artış göstermeye başlamış ve Eylül 2005'te 47 birimlik bir artış tespit edilmiştir. 2004 yılından 2014 yılına kadar tüm yıllarda arama hacminde yükselişler düşüşler yaşandığı gözlenmiştir.

Şekil 2. 2004-2014 yılları arasında alt bölgeye göre ilgi alanı

Şekil 2’de 2004 ve 2014 yılları arasında Dropshipping kelimesinin Türkiye’de popüler olduğu şehirler gösterilmektedir.

Şekil 3. Dropshipping ifadesinin illere göre aratılma trendi (2004-2014)

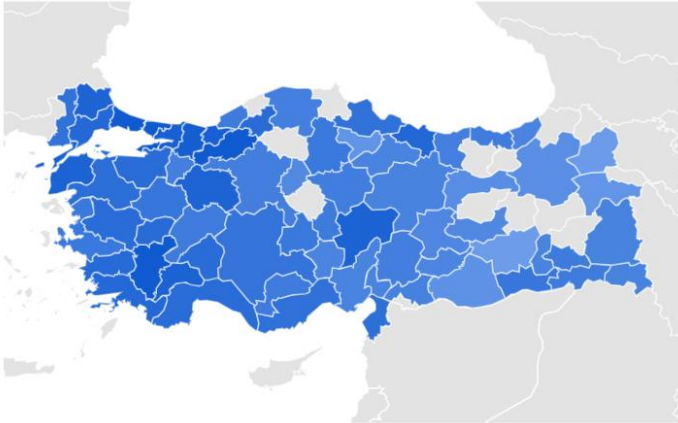
Şekil 3’te 2004-2014 yılları arasında Dropshipping’in Türkiye’deki illere göre aratılma trendine yer verilmiştir. Şekildeki listede görüldüğü üzere Dropshipping kelimesi en çok Edirne, Karabük, Burdur, Mardin, Uşak, Bolu, Sakarya, Aydın, Manisa ve Hatay illerinde aratılmıştır.

Zaman içinde gösterilen ilgi ?

Şekil 4. Dropshipping ifadesinin 2015-2024 yılları arasında arama hacmi değişimi

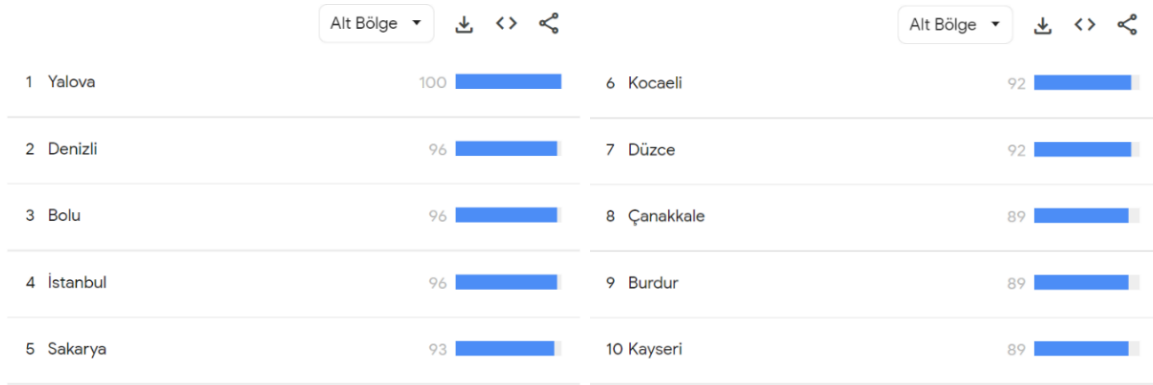
Şekil 4'te, 2015 yılından başlayarak 2024 yılına kadarki süreçte Dropshipping'in popülerliği analiz edilmiştir. Analizler sonucunda, belirtilen yıllar arasında kelimenin aratılma sıklığında her yıl düzenli olarak düşüşler yükselişler yaşandığı gözlenmiştir. Özellikle 2023 yılı Şubat ayında pik yaptığı tespit edilmiştir.

Şekil 5. 2015-2024 yılları arasında alt bölgeye göre ilgi alanı

Şekil 5'te 2015-2024 yılları arasında Türkiye'de Dropshipping kavramının popüler olduğu illere yer verilmiştir. 2004-2014 yılları arasındaki yoğunluk (Şekil 2) ile 2015-2024 yılları arasındaki yoğunluk arasında farklılıklar gözlemlendi, özellikle son on yılda Dropshipping kelimesinin neredeyse ülke genelinde aratıldığı, dolayısıyla popülerliğinin arttığı tespit edilmiştir.

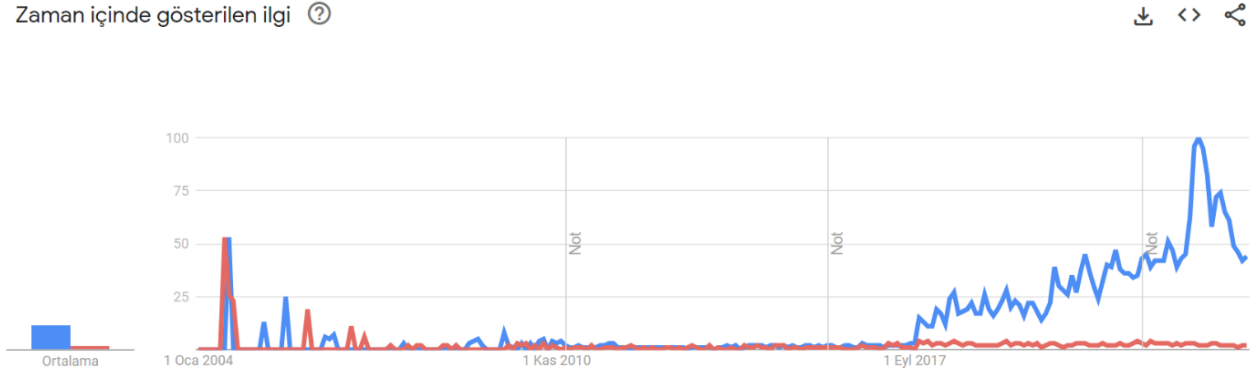
INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

Şekil 6. Dropshipping illere göre aratılma trendi (2015-2024)

Şekil 6’da 2015-2024 yılları arasında Türkiye’de Dropshipping kelimesinin en çok aratıldığı 10 il listesine yer verilmiştir. Şekilde de görüldüğü üzere Dropshipping en çok Yalova, Denizli, Bolu, İstanbul, Sakarya, Kocaeli, Düzce, Çanakkale, Burdur ve Kayseri illerinde aratılmıştır.

Şekil 7’de Dropshipping ve Drop Shipping ifadelerinin arama hacmindeki etkileşime yer verilmiştir. Şekilden de anlaşılabileceği üzere 2004 yılında bu ifadelerin arama hacimleri arasında bir paralellik bulunduğu ve bu durumun 2017 yılına kadar devam ettiği ancak 2017 yılı Eylül ayı itibariyle artık Dropshipping ifadesinin arama hacminin yükselişe geçtiği ve daha yaygın olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 7. Dropshipping ve Drop Shipping ifadelerinin 2004-2024 yılları arasında arama hacmi değişimi

SONUÇ

Bu araştırma ile günümüzde kullanımı son derece yaygınlaşan Dropshipping modelinin Google Trends ile popülerlik analizi gerçekleştirilmiştir. Analize 2004 yılı verilerinden başlanılmış olup 2024 yılına kadar devam edilmiştir. Araştırma sonucunda, Dropshipping’in 2004 yılı Ağustos ayında popülerlik kazandığı, daha sonraki yıllarda aratılma sıklığında düşüşler yükselişler yaşandığı tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında, Dropshipping’in ilk on yıllık süreçte (2004-2014) en fazla Edirne, Karabük, Burdur, Mardin, Uşak, Bolu, Sakarya, Aydın, Manisa ve Hatay illerinde aratıldığı belirlenmiştir. 2015 yılından günümüze doğru analiz

yapıldığında ise Dropshipping'in nispi arama hacminin 2023 yılı Şubat ayında pik yaptığı gözlenmiştir. Ayrıca, yaygın olarak aratılan illerin Yalova, Denizli, Bolu, İstanbul, Sakarya, Kocaeli, Düzce, Çanakkale, Burdur ve Kayseri illeri şeklinde sıralamalarında da değişiklik olduğu tespit edilmiştir. Son olarak kavramların yazılışından kaynaklanabilecek farkı görebilmek amacıyla “Dropshipping” ve “Drop Shipping” anahtar kelimeleriyle analiz gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda, ilk yıllarda kavramların aratılma sıklıklarında paralellik olduğu ancak son yedi yıldır Dropshipping kelimesinin daha çok kullanıldığı tespit edilmiştir.

Gelecek araştırmalarda, Dropshipping'in pik yaptığı yıllardaki çevresel ve ekonomik faktörler araştırılabilir. Ayrıca, en fazla Dropshipping yapılan illerin sosyo-demografik yapısı incelenebilir. Bununla birlikte, Dropshipping yapan bireyler ile bir çalışma gerçekleştirilerek sektöre katılmayı düşünen girişimcilere önemli katkılar sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Barcs, C., Pop, I. L., Toader, C., & Ighian, D. (2022). Drop-Shipping–A Business Model Without Holding Inventory: A Case Study of Online Store.
- Cervellin, G., Comelli, I., & Lippi, G. (2017). Is Google Trends a reliable tool for digital epidemiology? Insights from different clinical settings. *Journal of epidemiology and global health*, 7(3), 185-189.
- Choi, H., & Varian, H. (2012). Predicting the present with Google Trends. *Economic record*, 88, 2-9.
- Dennis, Z. Y., Cheong, T., & Sun, D. (2017). Impact of supply chain power and drop-shipping on a manufacturer's optimal distribution channel strategy. *European Journal of Operational Research*, 259(2), 554-563.
- Dimitrov, I., & Koprinkova-Noncheva, N. (2020). E-commerce, as a Modulating Possibility for Application of the Drop-shipping Model. In *2020 III International Conference on High Technology for Sustainable Development (HiTech)* (pp. 1-3). IEEE.
- Forbes. (2023). Dropshipping: The Upside and Downside of the Alluring Business Opportunity. <https://www.forbes.com/sites/forbesbusinesscouncil/2023/03/31/dropshipping-the-upside-and-downside-of-the-alluring-business-opportunity/?sh=61f7ba454468>. Erişim Tarihi: 14.02.2024.
- Jun, S. P., Yoo, H. S., & Choi, S. (2018). Ten years of research change using Google Trends: From the perspective of big data utilizations and applications. *Technological forecasting and social change*, 130, 69-87.
- Mavragani, A., Ochoa, G., & Tsagarakis, K. P. (2018). Assessing the methods, tools, and statistical approaches in Google Trends research: systematic review. *Journal of Medical Internet Research*, 20(11), e270.

- Sodero, A. C., Namin, A., Gauri, D. K., & Bhaskaran, S. R. (2021). The strategic drivers of drop-shipping and retail store sales for seasonal products. *Journal of Retailing*, 97(4), 561-581.
- Yao, D. Q., Kurata, H., & Mukhopadhyay, S. K. (2008). Incentives to reliable order fulfillment for an Internet drop-shipping supply chain. *International Journal of Production Economics*, 113(1), 324-334.
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2023). Elektronik Ticaret Bilgi Sistemi (ETBİS) 2023 Yılı İlk 6 Ay Verileri. <https://www.eticaret.gov.tr/haberler/10094/detay>. Erişim Tarihi: 14.02.2024.

**HISTORY OF NEO-CLASSICAL, CAPITALISM, SOCIALISM, KEYNESIAN
ECONOMIC THOUGHT**

Muhammad Satrio Juliyanto

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0009-0007-5627-2127

Rafi Alkaf Asy Syafi

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman
Wahid Pekalongan Indonesia

ORCID: 0009-0009-9485-0041

Muh Fatkhurrozi

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman
Wahid Pekalongan Indonesia

ORCID: 0009-0008-2716-4271

Muhammad Taufiq Abadi

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman
Wahid Pekalongan Indonesia

ORCID: 0000-0002-6168-0439

ABSTRACT

In the history of economic thought, there have been several major approaches that have influenced the development of the world economy. Neo-classical emerged as a continuation of classical theory, which emphasized the role of free markets and competition in regulating the economy.that emphasized the role of free markets and competition in regulating the economy. Capitalism, which is based on neo-classical ideas, makes private ownership and free markets the main pillars, enabling significant economic growth. as the main pillars, allowing for significant economic growth, but also creating inequality. creates inequality. Socialism, on the other hand, emphasizes collective ownership of resources and more equitable distribution. It aims to address the inequalities that arise under capitalism. However, socialist practices vary and often involve a mix of market and planning elements. of markets and planning. Keynesianism emerged as a reaction to the Great Depression and focuses on the role of the role of government in regulating the economy through fiscal and monetary policy to achieve economic stability. This theory provides the basis for government intervention in response to recession and address economic instability. In conclusion, neo-classical economic thought, capitalism, socialism, and Keynesianism have all had a significant impact on the development

of the world economic system. economic system. An understanding of this diversity of views helps us to detail different approaches in organizing the economy and addressing the problems that arise. It is important to continue to study and understand the role of each of these approaches in the context of global economic development. context of global economic development.

Keyword;Economy,Neo-Classical,Capitalism,Sosialism,Keynesian

**THE HISTORY OF THE ESTABLISHMENT, FUNCTION AND OBJECTIVES OF
SHARIA PAWNSHOP AS AN ECONOMIC DRIVER IN INDONESIA**

Fifi Afista

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman
Wahid Pekalongan Indonesia
ORCID: 0000-0002-6652-2974

Nurul Kholisha

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman
Wahid Pekalongan Indonesia
ORCID: 0009-0005-1845-5673

Tahani Salsabila

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman
Wahid Pekalongan Indonesia
ORCID: 0009-0006-6985-6415

Ade Gunawan

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman
Wahid Pekalongan Indonesia
ORCID: 0000-0001-8479-0641

ABSTRACT

The establishment of Sharia pawnshops in Indonesia can be traced back to the early 2000s when the government recognized the need for Islamic financial institutions to cater to the growing Muslim population. These institutions aim to provide financial services that comply with Sharia principles, such as the prohibition of interest and the promotion of ethical investments. The function of Sharia pawnshops is to provide loans to individuals and businesses by accepting valuable assets, such as gold, as collateral. These assets are evaluated by appraisers to determine their worth, and loans are disbursed based on a certain percentage of the asset's value. The repayment period and terms are agreed upon between the lender and borrower, and failure to repay the loan results in the forfeiture of the collateral. The objectives of Sharia pawnshops are twofold. Firstly, they aim to provide accessible and affordable financial services to individuals who may not have access to traditional banking institutions. This includes low-income individuals and those without a credit history. Secondly, Sharia pawnshops aim to promote financial inclusion by incorporating Islamic principles into their operations, thus catering to the needs of Muslim consumers who seek Sharia-compliant financial services. The establishment, function, and objectives of Sharia pawnshops have contributed significantly to the Indonesian

economy. They have provided a viable alternative to conventional pawnshops and banks, promoting financial inclusion and empowering individuals and businesses to access capital. Furthermore, Sharia pawnshops have played a crucial role in supporting economic growth by providing financial services based on ethical principles. In conclusion, the establishment, function, and objectives of Sharia pawnshops have made a significant impact on the Indonesian economy. By providing accessible and affordable financial services based on Islamic principles, Sharia pawnshops have become an important economic driver, promoting financial inclusion and supporting economic growth.

The author uses the descriptive research method. This method will allow the researcher to gather and analyze relevant secondary data in line with the research objectives. Although this research does not involve direct data collection from the field, the descriptive method and the use of secondary data analysis will provide a comprehensive understanding of Sharia Pawnshop in Indonesia.

Keywords: Sharia Pawnshop, Sharia Principles, Borrowing, Economy.

MONETARY AND FISCAL POLICY

Bela Fitriani

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman
Wahid Pekalongan Indonesia
ORCID: 0000-0001-6894-0101

Ni'mah Mu'aliyah

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman
Wahid Pekalongan Indonesia
ORCID: 0000-0002-3150-1786

Muhammad Azhar Husni

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman
Wahid Pekalongan Indonesia
ORCID: 0000-0001-9936-1751

M. Aris Safii

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman
Wahid Pekalongan Indonesia
ORCID: 0000-0002-4882-5218

Muhammad Taufiq Abadi

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman
Wahid Pekalongan Indonesia
ORCID: 0000-0001-9705-7756

ABSTRACT

This research intends to describe monetary and fiscal policy. This research uses the library research review method. The data sources for this research come from books, journals and other literature related to monetary and fiscal policy. The findings of this literature review study conclude that monetary policy is an effort carried out with the aim of controlling the economic situation so that it runs smoothly through regulations, one of which is regulation of money in circulation. Monetary policy in the Islamic sphere basically has basic principles in Islamic economics which must be applied in Islamic economics. Meanwhile, fiscal policy is a policy related to the provision, maintenance and payment of sources needed to fulfill public or government functions. The aim is to increase prosperity while maintaining faith, life, intellect, wealth and ownership.

Keywords: Monetary policy, fiscal policy, and economic

**EXPLORING THE CONCEPT OF MARKET EQUILIBRIUM IN
MACROECONOMIC ANALYSIS**

Hilya Hana Putri

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0009-0001-9068-1289

Mohammad Kaka Syahwa Abbas

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0009-0005-3515-5015

Siti Amalia Nurul Hadidah

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0009-0000-0107-5985

Muhammad Taufiq Abadi

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0000-0001-9705-7756

M. Aris Safii

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0000-0002-4882-5218

ABSTRACT

Market equilibrium and economic balance are key concepts in Islamic macroeconomics that describe how a country's economy can function efficiently and fairly in accordance with Islamic principles. This article presents an in-depth analysis of the relationship between market equilibrium and economic balance in the context of Islamic macroeconomics. The study begins by explaining the basic concepts of market equilibrium in Islam, including the notions of fair price and appropriate exchange. Next, the article illustrates how economic equilibrium in Islamic macroeconomics involves the proper regulation of the factors of production, fair distribution, and an active government role in maintaining economic stability.

In addition, this article discusses the challenges and constraints that may be faced in achieving market equilibrium and economic balance in the context of Islamic macroeconomics, including the issues of commodity price instability and trade imbalances. The results of this study suggest

that an in-depth understanding of market equilibrium and economic balance in an Islamic macroeconomic perspective can help Muslim-majority countries to achieve sustainable economic growth, more equitable wealth distribution, and greater economic stability.

Keywords: Market Balance, Economic Balance, Islamic Macroeconomics, Wealth Distribution, Economic Stability.

HISTORY OF MERCANTILIST AND CLASSICAL ECONOMIC THOUGHT (ADAM SMITH)

Dwi Ayu Septiyani

Faculty of Economics and Islamic Bussiness, State Islamic University K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan,
Indonesia

ORCID: 0009-0000-1569-666X

Riema Ainun Nissa

Faculty of Economics and Islamic Bussiness, State Islamic University K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan,
Indonesia

ORCID: 0009-0005-4198-2631

Muthia Husna Qolby

Faculty of Economics and Islamic Bussiness, State Islamic University K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan,
Indonesia

ORCID: 0009-0006-4070-889X

Ibrahim Abdu Salam

Faculty of Economics and Islamic Bussiness, State Islamic University K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan,
Indonesia

ORCID: 0009-0008-8315-5521

Muhammad Aris Syafi'i, M.E.I

Head of the Sharia Economics Department, Faculty of Economics and Islamic Bussiness, State Islamic
University K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ABSTRACT

Mercantilism is an economic theory where the welfare of a country depends on two things, namely how much assets are stored and how extensive the trade network is. This research aims to explain the history of mercantilist economics, the figures of mercantilist economic thought and the classical economic history of Adam Smith. This research method is through studies or library research in the form of articles, e-books, and websites regarding the history of mercantilist and classical economic thought (Adam Smith). The theory of mercantilism states that the welfare of a country is only determined by the amount of assets or capital stored by the country concerned and the volume of global trade. There are several figures of the mercantilist school, namely Jean Bodin, Thomas Mun, Jean Baptist, Sir Williarn Petty, and David Hume. The three main schools of thought of mercantilism are the Balance of Trade and the Mechanism of Precious Metal Flows, as well as Protection and the Quantity Theory of Money. The main focus of Adam Smith's classical economic thought is the "improvement" of the individual

through simplicity and good behavior. This theory advocates natural freedom or liberalism, self-interest, and competition. Classical economic theory is considered the basis for the emergence of capitalist economics, where government intervention is only a small part in the interests of the state or government, besides that there are four general principles of classical economics and other thoughts of Adam Smith.

Keywords: Mercantilism, Classical, Adam Smith.

**THE ROLE OF DIGITAL MARKETING IN IMPROVE COMPETITIVENESS
ISLAMIC COOPERATIVE FINANCIAL INSTITUTIONS IN INDONESIA**

Indiarti Amrih Hantari

UIN KH Abdurrahman Wahid Pekalongan Indonesia

ORCID: 0009-0009-8121-0838

Hendri Hermawan Adinugraha

ORCID: 0009-0003-5488-8252

UIN KH Abdurrahman Wahid Pekalongan Indonesia

ABSTRACT

The purpose of this research is to conduct an assessment of how the role of digital marketing in improving the competitiveness of Islamic cooperative financial institutions in Indonesia. This research is a type of research that uses qualitative research methods with research techniques in the form of literature studies and interviews. The results showed that digital marketing has an important role in increasing the competitiveness of Islamic cooperative financial institutions in Indonesia. This research also shows that optimization in digital marketing has very strategic benefits in increasing the competitiveness of Islamic cooperative financial institutions in Indonesia. There is still a need for further socialization and education of the management of Islamic cooperative financial institutions regarding the use of more effective digital marketing to increase the competitiveness of Islamic cooperative financial institutions in Indonesia.

Keywords: Marketing, Digital, Cooperative, Islamic.

ECONOMIC THOUGHT OF CONTEMPORARY MUSLIM SCIENTISTS

Hilmi Dzaki

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman
Wahid Pekalongan Indonesia
ORCID: 0009-0005-5251-792X

Uswatun Khasanah

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman
Wahid Pekalongan Indonesia
ORCID: 0009-0009-1640-9111

Hilda Safitri

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman
Wahid Pekalongan Indonesia
ORCID: 0009-0004-0545-1562

M farhan Ahnaf

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman
Wahid Pekalongan Indonesia
ORCID: 0009-0008-8569-3489

Muhammad Aris Syafi'i M. E. I

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman
Wahid Pekalongan Indonesia

ABSTRACT

Muslim scholars today have been instrumental in developing a framework of economic thought that reflects Islamic values and is relevant to the global context. They emphasise the importance of ethics, justice and social welfare in economics, in line with Islamic principles. Contemporary Islamic scholars' economic thinking covers various aspects, such as Islamic financial systems, zakat, waqf, and trade based on Islamic principles. They also explore concepts such as distributional justice, poverty alleviation, and corporate social responsibility within the framework of Islamic economics. The purpose of writing this article is to describe the Economic Thought of Contemporary Muslim Scientists from the Figures Ahmad Adzhar Basyir, K.H. Sahal Mahfud, K.H. Abdullah bin Nuh, Muhammad Amin Azis. This writing method uses a literature review approach sourced from various articles, journals and books relevant to the research topic.

This research brings together the contributions of several prominent Muslim scientists in the development of Islamic economic thought, such as Ahmad Adzhar Basyir, K.H. Sahal Mahfud,

K.H. Abdullah bin Nuh, Muhammad Amin Azis. In addition, this article also discusses the challenges and opportunities faced by contemporary Muslim economic thought in disseminating their ideas in a diverse global society. Based on the description that has been presented, it can be concluded that the economic thought of contemporary Islamic science has an important value in creating a more just and sustainable economic system based on Islamic principles. Their efforts in combining religious values with economic science can provide valuable insights for the development of an inclusive and sustainable global economy.

**TERS YÜZ SINIF MODELİNE GÖRE TASARLANAN ORTAOKUL MATEMATİK
DERSİ YÜZDELER, DOĞRULAR VE AÇILAR, ÇOKGENLER KONULARININ
ÖĞRENCİ AKADEMİK BAŞARI VE MOTİVASYONLARI ÜZERİNE ETKİSİ**
THE EFFECT OF THE MIDDLE SCHOOL MATHEMATICS COURSE DESIGNED
ACCORDING TO THE FLIPPED CLASSROOM MODEL ON THE ACADEMIC
ACHIEVEMENT AND MOTIVATION OF STUDENTS IN THE SUBJECTS OF
PERCENTAGES, LINES AND ANGLES, POLYGONS

Halük ÜNSAL

Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Programları Ve Öğretim
Ana Bilim Dalı

*Doç. Dr., Gazi University, Gazi Faculty of Education, Department of Educational Sciences, Department of
Educational Programs and Instruction*

ORCID ID: 0000-0002-8380-7007

Melike ÇINAR

Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Eğitim Teknolojisi Bilim Dalı
*Gazi University, Institute of Educational Sciences, Department of Educational Sciences, Division of Educational
Technology*

ORCID ID: 0009-0003-7447-4882

ÖZET

Bu bildirimin amacı, harmanlanmış öğrenme yaklaşımının ters yüz sınıf modeline göre tasarlanan ortaokul matematik dersi Yüzdelere, Doğrular ve Açılar, Çokgenler konularının öğrenci akademik başarı ve motivasyonlarına etkisinin incelenmesidir. Literatür taraması doğrultusunda son zamanlarda harmanlanmış öğrenme ortamları ve ters yüz sınıf modeliyle ilgili yapılmış çalışmaların sayısında artış olduğu; yapılan çalışmalarda harmanlanmış öğrenme ve ters yüz sınıf öğrenme modeline göre düzenlenen ortamların öğrencilerin akademik başarılarına, memnuniyet düzeylerine ve ilgili görüşlerine yönelik çalışmalar olduğu görülmektedir. Çalışmaların çoğunluğunun yükseköğretim düzeyinde veya ilköğretim düzeyinde diğer alanlarda yoğunlaştığı, matematik alanında yeterli sayıda araştırmanın yapılmadığı gözlemlenerek amaç belirlenmiştir. Çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden deneysel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Ön test son test deney-kontrol gruplu deneysel desen kullanılmış olup araştırma deney ve kontrol grubu olmak üzere iki grupla yürütülmüştür. Gruplar 2022- 2023 Eğitim Öğretim Yılı Ankara ili Keçiören ilçesi Milli Eğitim Bakanlığına bağlı 16 tane 7.sınıf şubesi bulunan bir devlet ortaokulundaki 7H ve 7O şubeleridir. Çalışmada deney grubu olan 7H sınıfı 15 kız, 15 erkek öğrenci olmak üzere toplam 30 kişidir. Kontrol grubu olan 7O sınıfı ise 18 kız, 14 erkek öğrenci olmak üzere 32 kişiden oluşmaktadır. Çalışma için araştırmacı tarafından geliştirilen başarı testi ve “Matematik Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Ölçeği” kullanılmıştır. Çalışmanın nicel verilerin yorumlanması sürecinde SPSS

(Statistical Package for Social Sciences 23.version) programı kullanılmıştır. Ters yüz sınıf modeline göre öğretim uygulanan deney grubu ile yüz yüze öğretim uygulanan kontrol grubu öğrencilerinin ön test akademik başarı puanları, son test akademik başarı puanları, ön motivasyon ölçekleri ve son motivasyon ölçekleri normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Bu nedenle normal dağılım gösteren bağımsız örneklem için t testi (independent samples t testi) kullanılmıştır. Uygulanan başarı testi ve motivasyon ölçeği alt boyutlara göre karşılaştırıldığında ortalamalar farklılık göstermesine rağmen istatistiksel anlamda yorumlandığında gruplar arasında anlamlı fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın sonuçları doğrultusunda bulgular yorumlanarak öneriler tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: ters yüz sınıf modeli, harmanlanmış öğrenme, matematik motivasyonu.

ABSTRACT

The purpose of this paper is to examine the effect of blended learning approach on students' academic achievement and motivation in the middle school mathematics course Percentages, Lines and Angles, Polygons, designed according to the flipped classroom model. In line with the literature review, it is seen that there has recently been an increase in the number of studies on blended learning environments and flipped classroom model; in the studies conducted, there are studies on students' academic achievement, satisfaction levels and related opinions of the environments organized according to blended learning and flipped classroom learning model. The purpose of the study was determined by observing that the majority of the studies were concentrated in other fields at higher education level or primary education level, and that there were not enough studies in the field of mathematics. Experimental research method, one of the quantitative research methods, was used in the study. An experimental design with pre-test post-test experimental-control group was used and the research was conducted with two groups as experimental and control groups. The groups are 7H and 7O classes in a state secondary school with 16 7th grade classes affiliated to the Ministry of National Education in the Keçiören district of Ankara province in the 2022-2023 academic year. The experimental group, 7H class, consisted of 15 female and 15 male students, totaling 30 students. The control group, 7O class, consisted of 32 students, 18 girls and 14 boys. The achievement test developed by the researcher and the "Motivation Scale for Learning Mathematics" were used for the study. SPSS (Statistical Package for Social Sciences 23.version) program was used to interpret the quantitative data. It was determined that the pretest academic achievement scores, posttest academic achievement scores, pre-motivation scales and post-motivation scales of the experimental group students who were taught according to the flipped classroom model and the control group students who were taught face-to-face were normally distributed. For this reason, independent samples t test was used for independent samples with normal distribution. When the achievement test and motivation scale were compared according to the sub-dimensions, it was concluded that there was no significant difference between the groups when interpreted statistically, although the

averages differed. In line with the results of the study, the findings were interpreted and recommendations were discussed.

Keywords: Flipped Classroom Model, Blended Learning, Mathematics Motivation.

12. KALKINMA PLANININ EĞİTİM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ
EVALUATION OF THE 12th DEVELOPMENT PLAN IN TERMS OF EDUCATION**Abdullah BALIKÇI**

Doç.Dr., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü
Assoc. Prof. Dr., Istanbul University-Cerrahpasa, Hasan Ali Yücel Faculty of Education, Department of
Educational Sciences

ORCID ID: 0000-0002-9824-0197**ÖZET**

Bu bildirinin amacı, 12. Kalkınma Planını eğitim açısından değerlendirmektir. Kalkınma planları içerdiği farklı alanlara yönelik hedef ve politikalarla ülkenin geleceğini şekillendiren en önemli resmi politika belgelerinden biri olarak değerlendirilebilir. Çalışmada değerlendirme yapabilmek için belirtilen kalkınma planında eğitimle ilgili “Nitelikli İnsan, Güçlü Aile, Sağlıklı Toplum” bölümünden yararlanılmaktadır. 648-693 arasındaki maddeleri içeren ve araştırmaya konu olan bölümden hareketle eğitim politikaları bağlamında çıkarımlar yapılarak hem eğitim politikacılarına hem de kalkınma planı-eğitim etkileşimini incelemek isteyen araştırmacılara yol açılması arzulanmaktadır. 12. Kalkınma Planı 31.10.2023 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde kabul edilerek 01.11.2023 tarih ve 32356 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmıştır. Planın resmen yürürlüğe yeni girmiş olması araştırmalara konu edilmemesini de beraberinde getirmektedir. Bu durum çalışılan konunun orijinal ve alanda yeni bir çalışma özelliğine sahip olduğu göstermektedir. Dolayısıyla çalışmanın, kalkınma planı-eğitim ilişkisini inceleme noktasında güncel bir yaklaşıma sahip olduğu söylenebilir.

Çalışmada, nitel araştırma yöntemi ve doküman incelemesi stratejisinden yararlanılmaktadır. Nitel araştırmada resmi raporlar, mevzuat, fotoğraflar, anılar, görseller vb. araçlardan doküman olarak yararlanılabilmektedir. Çalışmada, <https://www.resmigazete.gov.tr/> ya da www.sbb.gov.tr adresinde açık erişimi olan kalkınma planlarından 12. Kalkınma Planı esas alınmaktadır. İlgili plana açık erişim sağlanabildiğinden etik izin almaya gerek görülmemiştir. Araştırmacı planı, içerik analizi yoluyla analiz ederek çıkarımlara ulaşmayı düşünmektedir. Böylece ayrıntılı ve sistematik bir yaklaşım ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: 12. Kalkınma Planı, Eğitim, Nitel Araştırma, Doküman**ABSTRACT**

The purpose of this declaration is to evaluate the 12th Development Plan in terms of education. Development plans can be considered as one of the most important official policy documents that shape the future of the country with the targets and policies it contains for different areas. In order to make an evaluation in the study, the "Qualified Person, Strong Family, Healthy

Society" section related to education in the specified development plan is used. Based on the section containing articles 648-693, which is the subject of the research, it is desired to make inferences in the context of education policies to pave the way for both education politicians and researchers who want to examine the development plan-education interaction. The 12th Development Plan was accepted in the Turkish Grand National Assembly on 10.31.2023 and published in the official gazette dated 11.01.2023 and numbered 32356. The fact that the plan has just officially entered into force means that it has not yet been subject to any research. This shows that the subject studied is original and has the characteristics of a new study in the field. Therefore, it can be inferred that the study has an up-to-date approach to examining the development plan-education relationship.

In the current study, qualitative research method and document analysis strategy are used. In qualitative research, contents such as official reports, legislation, photographs, memories, visuals, etc. can be used as documents. The study is based on the 12th Development Plan, which is one of the development plans with open access at <https://www.resmigazete.gov.tr/> or www.sbb.gov.tr. Since open access to the relevant plan was provided, there is no need to obtain ethical permission. The researcher intends to reach conclusions by analyzing the plan through content analysis. Thus, a detailed and systematic approach will be put forward.

Keywords: 12th Development Plan, Education, Qualitative Research, Document.

INTRODUCTION

Development is a comprehensive concept that includes the economic, environmental, social and economic expectations of a country (Karakütük, 2019). A good planning effort must be made to realize the expectations. The purpose of planning is to ensure order by preventing chaos in the organization (Küçükali, 2011) and to design the future (Balyer, 2019). According to Koçel (2001), a plan is a series of decisions regarding what is desired to be done for the future. Kondakçı and Zayim (2013) emphasize that the plan is a determining criterion for whether the decisions taken in organizations are implemented or not. The plan is used as an indispensable tool in organizations due to its strategic importance (Beach & Lindahl, 2015; Gümüş & Şişman, 2012).

Organizations use planning as a tool in organizational and social development. Development is a multidimensional concept. Development can be expressed as a concept for all areas of life for the benefit of society (Yavilioğlu, 2002). One of the areas that benefit society is education. That's why education and training planning are included in development plans. Because education has an important and undeniable role in development (Kaya, 2015). In addition, education contributes to achieving the goals set in development by assuming the basic function of training qualified manpower in all fields, especially the economy (Karakütük, 2019). In

addition, planning in education includes meeting formal and informal needs (Hess, Johnson, Reynolds, 2014); raising qualified people (Günkör, 2017); It serves purposes such as adapting to conditions (Akar, 2010).

In order to benefit from educational planning, a certain order is required (Adem, 1979); to a certain education system (Bursalıoğlu, 2000); obtaining stakeholders' opinions (Davidovitch–Marton, 2007); taking into account different school types and models (Tian, 2016); ensuring effective and efficient cooperation between fields (Persaud, 2017); There is a need for those who serve society in different fields to come together and cooperate (Alterman, 2017).

The 12th Development Plan (12th DP) was accepted in the Turkish Grand National Assembly on 31.10.2023 and published in the Official Gazette dated 01.11.2023 and numbered 32356. The fact that the plan has just officially entered into force means that it is not subject to research. This shows that the subject studied is original and has the characteristics of a new study in the field. Therefore, it can be said that the study has an up-to-date approach to examining the development plan-education relationship. In addition, when looking at the literature, development plan education interaction includes curriculum, education levels, student (Arslan; Yazıcıoğlu, 2019); financing (Demiral, 2019); the importance of education in development (Tezel, 2010); It is seen that the teacher shortage is examined in terms of lack of teacher distribution (Ünsal et al., 2018). However, since the current study looks at education with a holistic approach based on the 12th Development Plan, it is expected to bring a new perspective to future research and education policies.

The aim of this study is to evaluate the 12th DP in terms of education. Based on this purpose, answers were sought to the following questions:

1. How was education included in the 12th DP?
2. What issues come to the fore in the context of education in the 12th DP?

METHOD

In the study, since the 12th Development Plan -12th DP- was aimed to evaluate in the context of education, qualitative research method was used. The aim of qualitative research is to explain the subject being researched to readers in a clear, understandable and systematic way (Merriam, 2015a; Yıldırım & Şimşek, 2011). In the study, in order to derive new meanings from the 12th DP in the context of education, the full text, which is available on the website of the Republic of Turkey Presidency Strategy and Budget Presidency - www.sbb.gov.tr - and which can be accessed openly, was used as a document. In order to make an evaluation in the study, the "Qualified Person, Strong Family, Healthy Society" section related to education in the 12th DP was used. Education in the plan, 648.-693. The subject is discussed in the articles between. In qualitative research, official reports such as development plans can be used as documents and data sources (Christensen et al., 2015; Patton, 2014a). In addition, content analysis was carried

out in order to obtain new meanings from the 12th DP. Content analysis is a type of analysis that focuses on new meanings and relationships based on the texts examined (Bilgin, 2014; Gökçe, 2019). The process followed in the content analysis stated in the study is shown in Figure 1. Descriptive analysis was also conducted in the study. The purpose of descriptive analysis is to help the reader better perceive the ideas in the research (Patton, 2014b; Yıldırım, Şimşek, 2011). In the study, a descriptive analysis was attempted by directly quoting the articles related to education in the 12th DP. In addition, inferences regarding education were made based on the analyses.

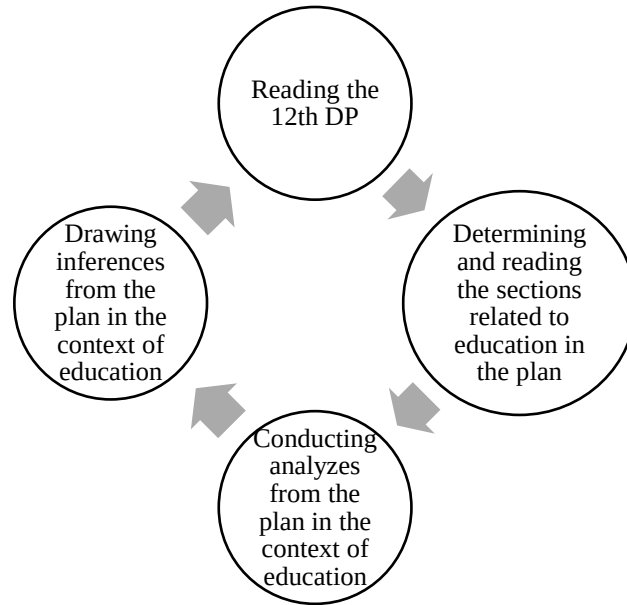

Figure 1. Process of examining the 12th DP in terms of education

The content analysis process is indicated in Figure 1. The process was carried out with a deductive method and a cyclical approach. Reflectivity, expert opinion and auditing strategies were used to ensure the reliability and validity of the report that emerged at the end of the process (Christensen et al., 2015; Merriam, 2015b). These strategies are reflected in the research as follows: Giving the page and item numbers of the direct quotations in the plan, making inferences based on the analysis, and obtaining the opinions of two academics who have different academic status and use the qualitative research method in their studies. In addition, since the opinions of a language-expression expert were taken into consideration, the supervision strategy was tried to be reflected in the study. Since the 12th Development Plan was published as open access - www.sbb.gov.tr - there was no need to obtain ethical permission. In the text, the 12th Development Plan is referred to as the 12th DP.

RESEARCH FINDINGS AND DISCUSSION

In the 12th DP, plans regarding education were included under the title "Qualified Person, Strong Family, Healthy Society". In the 12th DP, there are evaluations regarding education in

articles 648-698. Education is evaluated on the axis of people, family and society together. It is understood from here that attention is drawn to both the individual and social aspects of education. It is also emphasized that in order for development to be continuous, there must be qualified education, and in doing so, everyone must have access to qualified education. It is demonstrated that quality education affects every aspect of life. The reason for such an approach is to raise conscious generations that internalize its values. This situation is stated in article 649 as follows:

"In ensuring sustainable development, it is important that all individuals have access to a qualified education and lifelong learning opportunities on the basis of equality of opportunity, and that they grow up as citizens who have internalized the values of our nation and are useful to society."

Expectations and objectives from education are stated in articles 658-660 of the 12th DP.

It can be said that the principles aimed at education in article 658 are as follows: Inclusion, qualified education, lifelong learning, development of skills, development of high-level thinking abilities, and raising responsible individuals who protect their values. The relevant article is expressed as follows:

658. By ensuring that all individuals have equal access to qualified education and lifelong learning opportunities based on the principle of inclusion, developing their academic, social and professional skills in accordance with international standards, ensuring that they are competent in the fields of analytical thinking, financial literacy, collaborative work and leadership, national, The main goal is to raise students who have internalized spiritual, moral, human and social values and are responsible towards their family and society.

The highlights of article 659 can be expressed as follows: Taking students' interests, wishes and abilities into account, taking their personal knowledge, skills and desires into consideration, thus trying to make them ready and willing to fulfill their social responsibilities. The relevant article is expressed as follows:

659. Discovering the talents and capacities of individuals at an early age and directing them to areas where they can develop appropriate abilities in the fields of science, technology and professional careers, and also by providing them with culture, art, sports and language competencies, taking into account their personal interests, so that they can become productive and social citizens who are skilled in certain areas at a young age. It is aimed to ensure that they take part in the social division of labor.

Article 660 basically aims to: Prepare staff that are equipped to meet the needs of the country, and make the higher education system a center of attraction for both domestic and international students. Thus, the aim is to popularize quality education for all levels of education. The relevant article is expressed as follows:

660. It is aimed to create an innovative and competitive higher education system that aims to train competent academic staff and qualified manpower that will contribute to the production of universal knowledge in line with the needs of our country with a quality and result-oriented management

approach, and will make our universities a center of attraction for international students and academics who are successful in their fields.

661.-698. The articles are related to policies and principles related to education. There are 37 main and 110 sub-articles. However, it is noteworthy that the teaching profession, special education, vocational and technical education and higher education are discussed in more detail. In Article 668, the teaching profession is brought to the fore. It is seen that the quality of the teaching profession is taken together with its status. The importance given to the teaching profession is shown.

668. Teacher training and development process; All stages, starting from the education before admission to the profession, admission to the profession, professional development and career development, will be restructured in line with the needs, thus the quality and social status of the teaching profession will be strengthened.

It seems that special education is discussed in the context of both quality and quantity. In this respect, efforts to provide better quality guidance services are taken into consideration.

674. Access to special education will be improved, the quality and quantity of education will be increased, and guidance service standards will be raised.

It is observed that vocational and technical education is being organized by taking into account the traces of the past and the requirements of the future.

679. In vocational and technical education, the acquisition of vocational, academic, digital and social skills will be improved, and commitment to professional values will be strengthened along with the Ahi culture.

It has been observed that an understanding that highlights the quality problem in higher education prevails.

682. The quality development of universities will be monitored and directed.

It can be stated that the concept of using the plan as an indispensable tool in organizations due to its strategic importance (Beach & Lindahl, 2015; Gümüş & şışman, 2012) coincides with the understanding of giving more space to education in the 12th DP, which is the subject of the current research, compared to the previous plan. In the 12th DP, the understanding of planning education together with different areas such as society and family coincides with the concept that development should be handled with a multi-dimensional and collaborative approach (Persaud, 2017; Yavilioğlu, 2002).

With the 12th DP focusing on the teaching profession, special education, vocational and technical education and higher education, the educational interaction encountered in the literature includes curriculum, education levels, student (Arslan; Yazıcıoğlu, 2019); financing (Demiral, 2019); the importance of education in development (Tezel, 2010); It contains similar results to studies such as teacher shortage and lack of teacher distribution (Ünsal et al., 2018). However, since the current study addresses education-related issues with a holistic approach in

the context of the last development plan, the researcher thinks that the current study will bring a new perspective to future research and education policies.

CONCLUSION

Qualitative research method and content analysis strategy were used in the study aiming to evaluate the 12th DP in terms of education. The 12th DP addressed education more comprehensively with its 50 articles compared to the previous plan - 16 articles. The plan includes both individual and social aspects, as it addresses education together with family and society. When we look at the issues related to education, it is seen that more emphasis is given to the teaching profession, special education, vocational and technical education, and higher education than other education subjects. However, it is also seen that various issues related to education - education levels, educational environment, technology, etc. - are discussed. Based on these results, it can be suggested that education policy practitioners should be considered more and comprehensively in development plans and that the decisions taken regarding education should be followed. It may be recommended for researchers to conduct research using different methods, by taking the opinions of stakeholders regarding the plan-education interaction, and to discuss the research results on various platforms.

REFERENCES

- Adem, M. (1979). Planlı bir eğitim düzeni kurulmalıdır. *Eğitim ve Bilim*, 4(21): 3-16.
- Akar, G. (2010). *İnsan kaynaklarında eğitim planlaması ve çalışanların eğitim uygulamalarına ilişkin algıları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Alterman, R. (2017). From a minor to a major profession: can planning and planning theory meet the challenges of globalisation? *Transactions of the Association of European Schools of Planning*, 1: 1-17. doi: 10.24306/TrAESOP.2017.01.001
- Arslan, S. (2019). *1980 sonrası Türkiye’de eğitim ve kalkınma arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.
- Balyer, A. (2019). *Eğitim yönetiminde yeni yaklaşımlar*. Ankara: Anı.
- Beach, R. H., & Lindahl, R. A. (2015). A discussion of strategic planning as understood through the theory of planning and its relevance to education. *Educational Planning*, 22 (2), 5-16.
- Bilgin, N. (2014). *Sosyal bilimlerde içerik analizi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Bursalıoğlu, Z. (2000). *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış*. Ankara: PegemA.
- Christensen, L.B., Johnson, R. B., & Turner, L.A. (2015). Araştırma yaklaşımları ve veri toplama yöntemleri. A. Boyacı, K. Bozkuş (Çev.), A. Aypay (Çev. Ed.) *Araştırma yöntemleri desen ve analiz* (s. 30-71) içinde. Ankara: Anı.

- Davidovitch–Marton, R. (2007). The education system as a platform for involving the public in planning processes. *Children, Youth and Environments*, 17(3), 85-98.
- Demiral, S. (2019). *Eğitimin kalkınma üzerine etkileri: Türkiye ve AB örneği* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- Gökçe, O. (2019). *Klasik ve nitel içerik analizi*. Konya: Çizgi.
- Gümüş, E., Şişman, M. (2012). *Eğitim ekonomisi ve planlaması*. Ankara: PegemA.
- Günkör, C. (2017). Eğitim ve kalkınma ilişkisinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi Journal of International Social Sciences Education*, 3(1): 14-32.
- Hess, M., Johnson, J., & Reynolds, S. (2014). A developmental model for educational planning: democratic rationalities and dispositions. *NCPEA International Journal of Educational Leadership Preparation*, 9(1).
- Karakütük, K. (2019). *Eğitim planlaması*. Ankara: Pegem.
- Kaya, Y. K. (2015). *İnsan yetiştirme düzenimiz*. Ankara: PegemA.
- Koçel, T. (2001). *İşletme yöneticiliği*. İstanbul: Beta.
- Kondakçı, Y., & Zayim, M. (2013). Yönetim süreçleri (S. Özdemir, Ed.), *Eğitim yönetiminde kuram ve uygulama içinde* (ss. 9-62). Ankara: Pegem.
- Küçükali, R. (2011). *Yönetim felsefesi*. Ankara: Nobel.
- Merriam, S. B. (2015a). Nitel araştırma nedir? (S. Turan, Çev.), (S. Turan, Çev. Ed.). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber* (s. 3-20) içinde. Ankara: Nobel.
- Merriam, S. B. (2015b). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenirlik, etik (E. Dinç, Çev.), (S. Turan, Çev. Ed.). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber* (s. 199-228) içinde. Ankara: Nobel.
- Patton, M. Q. (2014a). Nitel araştırmanın doğası, M. Bütün, S. B. Demir, (Çev.), M. Bütün, S. B. Demir (Çev. Ed.). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (s. 3-36) içinde. Ankara: PegemA.
- Patton, M. Q. (2014b). Nitel analiz ve yorumlama, A. Çekiç, A. Bakla, (Çev.), M. Bütün, S. B. Demir (Çev. Ed.). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (s. 431-540) içinde. Ankara: PegemA.
- Persaud, A. (2017). Integrated planning for education and development. *European Journal of Education*, 52(4): 448-459.
- Tezel, T. (2010). *Az gelişmiş ülkelerde kalkınmayı etkileyen faktörler ve eğitimin kalkınma üzerindeki etkileri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Tian, L. (2016). Behind the growth: Planning education in China during rapid urbanization. *Journal of Planning Education and Research*, 36(4): 465–475. doi: 10.1177/0739456X15618014.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB). (2018). *Kalkınma planları*, (1-12). www.sbb.gov.tr

- Ünsal, S., Ağçam, R., & Korkmaz, F. (2018). Analysing national development plans in Turkey regarding teacher training and employment. *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET)*, 5(1): 132-148.
- Yavilioğlu, C. (2002). Kalkınmanın anlambilimsel tarihi ve kavramsal kökenleri. C.Ü. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1): 59-77.
- Yazıcıoğlu, Y. (2019). *Türkiye’de eğitimin kalkınma üzerindeki rolü: İlköğretim müfredatlarının analizi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

**MİLLÎ EĞİTİM ŞURALARININ EĞİTİM-TEKNOLOJİ İLİŞKİSİNE KATKISI
NEDİR? BİR İÇERİK ANALİZİ**

**WHAT IS THE CONTRIBUTION OF NATIONAL EDUCATION COUNCILS TO THE
EDUCATION-TECHNOLOGY RELATIONSHIP? A CONTENT ANALYSIS**

Abdullah BALIKÇI

Doç.Dr., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü
Assoc. Prof. Dr., Istanbul University-Cerrahpasa, Hasan Ali Yücel Faculty of Education, Department of
Educational Sciences

ORCID ID: 0000-0002-9824-0197

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Milli Eğitim Şuralarının eğitim-teknoloji ilişkisine katkısını anlamaktır. Milli Eğitim Şuraları (MES), eğitim alanındaki problemlerin, çözümlerinin ve önerilerinin tartışıldığı resmi toplantılar olarak değerlendirilebilir. Genelde dört yılda bir düzenlenen bu toplantılar eğitim alanında oluşturulan politikalara zemin teşkil etmektedir. Toplamda 20 Milli Eğitim Şurası düzenlenmiştir. Şuralara eğitimle ilgili resmi, sivil ve akademik çevreler katılmakta ve kendi perspektiflerinden eğitimle ilgili meseleler üzerinde tartışmaktadırlar. Milli Eğitim Şuralarında tartışılan konulardan birisi eğitim ve teknoloji arasındaki ilişkidir. Yapılan çalışmayla eğitim-teknoloji ilişkisinin Milli Eğitim Şuraları bağlamında resmi eğitim politikası belgelerine nasıl yansıdığı incelenecektir. Araştırmacı şuraların genel anlamda araştırıldığını gözlemlemektedir. Ancak mevcut araştırmada şuralar eğitim-teknoloji ilişkisine odaklanarak inceleneceği için alana ve eğitim politikalarının oluşturulmasına katkı sunacağı düşünülmektedir.

Çalışmada, nitel araştırma yöntemi ve doküman incelemesi stratejisinden yararlanılmaktadır. Nitel araştırmada resmi raporlar, mevzuat, fotoğraflar, anılar, görseller vb. araçlardan doküman olarak yararlanılabilmektedir. Çalışmada doküman olarak 20 Milli Eğitim Şurası kararlarından yararlanılmaktadır. Kararlar açık erişim olduğu için etik izin almaya gerek duyulmamaktadır. Araştırmacı şuraları, içerik analizi yoluyla analiz ederek çıkarımlara ulaşmayı planlamaktadır. Böylece ayrıntılı ve sistematik bir yaklaşımla araştırma ortaya konacaktır. Çalışmanın hem eğitim politikalarını yapanlara hem de eğitim politikalarına yönelik araştırma yapanlara farklı bir perspektiften şuraları değerlendirmeye imkân tanınması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Milli Eğitim Şurası, Eğitim, Teknoloji, Nitel Araştırma.

ABSTRACT

The purpose of this study is to understand the contribution of the National Education Councils to the education-technology relationship. National Education Councils (NECs) can be

considered as official meetings where problems, solutions and suggestions in the field of education are discussed. These meetings, generally held one in four years, form the basis for policies created in the field of education. A total of 20 National Education Councils were held. Official, civil and academic circles related to education participate in the councils and discuss education-related issues from their own perspectives. One of the issues discussed in the National Education Councils is the relationship between education and technology. This study will examine how the education-technology relationship is reflected in official education policy documents in the context of the National Education Councils. The researcher observes that the councils are being investigated in general. However, since the current research will examine the councils by focusing on the education-technology relationship, it is thought that it will contribute to the field and the creation of education policies.

The study uses qualitative research method and document review strategy. In qualitative research, contents such as official reports, legislation, photographs, memories, visuals, etc. can be used as documents. The study uses 20 National Education Council decisions as documents. Since the decisions are open access, there is no need to obtain ethical permission. The researcher plans to reach conclusions by analyzing the councils through content analysis. Thus, the research will be presented with a detailed and systematic approach. It is expected that the study will enable both those who make education policies and those who conduct research on education policies to evaluate the councils from a different perspective.

Keywords: National Education Council, Education, Technology, Qualitative Research.

INTRODUCTION

The changes planned to be made in the education system should bring suggestions for different solutions (Taymaz, 1995). Societies also have expectations from education, which plays a major role in solving their problems (Turan and Şişman, 2000). One of the platforms where education-related problems are discussed and solution suggestions are presented is the National Education Councils (Çakır, 2017). The National Education Council (NEC) first convened in 1939. NEC meets on different dates - generally one in four years - and puts many issues related to education on the agenda. Various opinions regarding the new needs and problems that emerged depending on the period were put forward in these meetings, suggestions were made and some decisions were taken to be implemented (Çoruk, 2019). In other words, it can be said that NECs are official meetings that form the basis of education policies, in which representatives of the formal and informal close and distant environment regarding education participate with their opinions and suggestions (Aydın, 2009). One of the important features of the councils is that they have a less centralized and participatory structure and enable the solution of problems at the local level (Karataş, 2012). However, education politicians and academicians need to work

together for more active stakeholder participation and implementation of decisions (Çakır, 2017).

One of the issues discussed in the NECs is technology. Technology can be considered as all the techniques used by humans in their interaction with their environment (Şimşek & Akın, 2013). The impact of technology on every field that affects society, such as education, is increasing day by day. Filho, et al. (2008) state that the use of technology in education plays an important role for development. Technology is used and brought to the agenda in various fields in education. These include teachers' relationship with technology and ways of using it (Kızıltepe-Ayhan, 2017); development, support, guidance, plan and program (Baykara, 2018; Gökoğlu, 2014). The mentioned issues show how intensively and indispensably technology is applied in education. The education-technology relationship is showing an increasing momentum due to the increase in usage areas (Berry & Marx, 2010; Gürkan, 2017).

When the literature on the subject is scanned, it is seen that technology is mainly discussed from the leadership-student perspective (Aktaş, 2018; Baykara, 2018; Engür, 2014; Prokopiadou, 2011; Ulukaya, 2018; Weng, Tang, 2014). In addition, as in Deniz (2001), the subject is in the context of education history and policies; It has been researched in the context of interaction with political periods, as in Carpenter-Kılıç (2007), Dinç (1999) and Göktürk (2006). It is thought that the current research's treatment of the education-technology relationship in the context of the NECs, which are decisive in understanding education policies, is distinctive from other studies in the literature. Thus, it can be thought that it will contribute to future research to examine the issue from a different perspective and to enable education politicians to see the effects of the studies they have implemented or will carry out.

The aim of this study is to understand the contribution of the NECs to the education-technology relationship. Based on this purpose, answers were sought to the following questions:

1. In which NECs were the relationship between education and technology included?
2. How was the education-technology relationship included in the NECs?

METHOD

Qualitative research method was used in the study since it was aimed to make evaluations in the context of education-technology relationship from 20 National Education Councils (NECs). The focus of qualitative research is to convey the subject under investigation clearly and understandably to readers (Merriam, 2015a; Yıldırım & Şimşek, 2011). In the study, open access full texts available at www.ttkb.meb.gov.tr were used as documents in order to benefit from the 20 NECs. In qualitative research, official reports such as the national education council are considered as documents and accepted as data sources (Christensen et al., 2015; Patton, 2014a). In addition, content analysis was conducted in order to make new inferences from the national education councils. Content analysis focuses on new inferences and relationships based

on the texts examined (Bilgin, 2014; Gökçe, 2019). The content analysis conducted in the study was revealed with the inferences made in the findings section. Descriptive analysis was also conducted in the study. The aim of descriptive analysis is for the reader to better understand the inferences based on the data in the research (Patton, 2014b; Yıldırım, Şimşek, 2011). In the study, a descriptive analysis was attempted by directly quoting the items on the education-technology relationship in 20 NECs. Additionally, inferences were made based on the analyses. A controlled, systematic, holistic and cyclical process was followed in the study, based on identifying the relevant items, reading them, making inferences and comparing the determined items with the inferences again.

For the reliability and validity of the report that emerged at the end of the process, the researcher used reflection, expert opinion and auditing strategies (Christensen et al., 2015; Merriam, 2015b). These strategies were reflected in the research as follows: Direct quotations in the plans were given with page and article numbers, thus, expert review was taken into account because the opinions of two academics with different academic status were taken into account. Since the opinions of both two academics and a language-expression expert were taken into consideration, the auditing strategy was tried to be reflected in the study. Since the National Education Councils were published as open access - www.ttkb.meb.gov.tr - there was no need to obtain ethical permission. National Education Councils are expressed as NECs in the report.

RESEARCH FINDINGS AND DISCUSSION

Information about the NECs that were the subject of the research is presented in Table 1.

Table 1. National Education Councils

NEC	Date of NEC Council Held
1	17-29 July 1939
2	15-21 February 1943
3	02-10 December 1946
4	23-31 August 1949
5	04-14 February 1953
6	18-23 March 1957
7	05-15 February 1962
8	28 September-03 October 1970
9	24 June- 04 July 1974
10	23-26 June 1981
11	08-11 June 1982
12	18-22 June 1988
14	27-29 September 1993
15	13-17 May 1996

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

16	13-17 November 1999
17	13-17 November 2006
18	01-05 November 2010
19	2-14 October 2014
20	01-03 October 2021

Source: (MoNE, 2014)

NEC-Technology interaction is especially noticeable starting from the 9th NEC. It is thought that this is related to the widespread use of technological changes and developments. In 9th NEC, the subject is based on scientific consideration of the curriculum. In addition, attention is drawn to the connection between the tools and equipment used and technology.

«Curriculums and educational methods of all degrees and types, as well as course tools and equipment, are constantly developed according to scientific and technological principles and innovations, and the needs of the environment and the country.»

In 11th NEC, technology is handled from the point of manager-director.

"An education technology specialist is an expert who is trained in theory and practice in a sufficient manner in organizing, developing and evaluating the teaching and learning environment in order to achieve the goals of education in different systems, institutions and levels."

In 12th NEC, the reflection of the change and development of technology in education and the use of technology, which is an innovative approach, in education are taken into consideration.

«Taking scientific approach as basis in the application of new technologies in the education system; "Continuous monitoring of innovations in education technology in the world, their application method and results, education technology applications and results in our country, and ensuring that the results shed light on new applications, through a permanent working group to be formed from universities and other relevant institutions under the coordination of the Ministry of National Education, Youth and Sports."

In 14th NEC, it is emphasized that technology should be used to direct students to areas of interest and talent.

«Using guidance, expert services and new technologies; It will start from the second stage of primary education in cooperation with the student, teacher, family and school administration.»

In 15th NEC, attention is drawn to the importance of students benefiting from the computer, which is a technological tool in NEC, as an educational tool.

«Students should be encouraged to become acquainted with computers, which are the products of technological development.»

16th NEC draws attention to the importance of using the technology-education relationship inevitably in education. An attempt is made to find a solution to the problem of how technology should be used more in the context of education.

«Secondary education programs should be completely reviewed in accordance with the requirements of the information and technology age, and contemporary trends in this regard should be taken into account. Accordingly, the traditional approach based on in-depth skill teaching in only one profession in vocational secondary education should be abandoned. Instead, to the point; Viewed from the perspective of three main dimensions: knowledge, technology and application, introductory modules of vocational education should be based on the development of common-based competences in the context of technology education.»

17th NEC offers suggestions based on the use of different applications in the technology-education relationship.

“In order to ensure technology and information communication in virtual mobility, all schools should have their own websites (in Turkish and other foreign official languages).”

In the 18th NEC, it is emphasized that teachers should prepare themselves against technological innovations and are asked to take precautions.

"Professional studies carried out at the beginning and end of the academic year should be evaluated effectively with good planning, teachers should be provided with in-service training through interactive methods over the internet using educational technologies, and a school-based system should be developed in which teachers will be responsible for their own development."

19th NEC, like 18th NEC, displays an approach that emphasizes teachers' connection with technology.

«Updating the general teacher qualifications and specific field qualifications developed by the Ministry of Education, taking into account the feedback of all stakeholders and technological pedagogical field knowledge, and immediately starting work for the fields whose qualifications have not yet been developed.»

20th NEC addresses the relationship between technology and education in the context of preparing educational models, reducing the cost of technology, and gaining more and effective technology-related experiences.

"In order to increase the accessibility of guidance and psychological counseling services, alternative support models (mobile CoCR, technology products, etc.) should be disseminated in appropriate service areas."

«Students are provided with computers and tablets, etc. Tax deduction should be provided for technological devices.»

“Regional and local science and nature centers should be expanded and relevant experience programs should be developed and implemented in order to introduce our students to science and technology through experience, to diversify their interests and to provide them with a scientific perspective.”

20th NEC also addresses the relationship between technology and education in the context of the teaching profession, as in the last 2 councils. The teacher-technology relationship is evaluated as current. In particular, teachers should be prepared to use technology in new and unpredictable situations.

Precautionary considerations regarding their safety are evident. In this respect, it is emphasized that the teacher should be ready for various subjects related to education, including different conditions.

«To ensure the integration of technology into education, teacher guide books should be prepared in which good examples and practices are shared, and online contents should be diversified and improved by taking them into account.»

"The competency areas of teaching programs should be updated taking into account new needs (global and technological developments, climate change, ecological crises, migration, natural disasters, emergencies, etc.)."

«Professional development programs for teachers should be determined on the basis of current needs. In this context, technology, distance education, blended education, online psychological counseling, special education and inclusive education, foreign language, fight against addiction, basic health information, disaster management and emergency training should be provided. In-service training should be diversified as face-to-face, distance and blended.»

National Education Councils have been the subject of many studies. Çakır (2017) in the context of concepts such as teacher, education levels, foreign language, private sector; Eroğlu et al. (2016) teachers in terms of improving quality in education; Meray & Kaymakçı (2018) in the context of curriculum, which is an important element of education policies. It can be said that the current study contains similar findings to the literature regarding the reflection of NECs on teachers, the program, and the use of technology in education levels. In addition, the role of the environment in education in the relevant literature (Suematsu & Tsujino, 2018); The approach that takes the environment into account is necessary to achieve the goals of education (Tadell-Zaragoza & Sonsona, 2021), that is, the understanding of governance is a necessity in education (Redondo, 2016), coincides with the teacher- and student-focused findings in the current research. Because a school based on the understanding of governance will facilitate the transformation into a desired structure such as a democratic school (Batista & Pereyra, 2020). In democratic education, all stakeholders of education should be included in the process as much as possible (Gottlieb, 2019). It is seen that the mentioned studies do not adequately address the technology emerging in the current research, not only to the stakeholders, but also to the structure of the school, educational levels, and the financial and educational dimension required to benefit from the technological structure to the maximum extent. While this situation reveals the distinguishing aspect of the current study from other studies, it opens up space and forms the basis for future research.

CONCLUSION

The relationship between education and technology is taken seriously in the NECs. Especially with the widespread use of technology, the relationship between education and technology comes to the agenda of NEC. In NECs, the relationship between education and technology is discussed in a way that includes different issues. These issues include students' experience with

technology, inclusion of technology in education programs based on innovative applications, increasing access to and ability to use technological tools, and increasing teachers' technological skills and usage areas. Based on the study, the following suggestions can be listed:

Different technology-based applications can be used more in the educational environment.

Precautions can be taken regarding the education-technology relationship based on the fact that technology is a tool and has a cost.

Training can be given to improve the technological infrastructure of teachers. Particularly financial barriers to accessing technology can be reduced.

The technology-education relationship in the context of NEC can be investigated by taking into account different methods and education stakeholders. Thus, it can be seen to what extent the decisions taken in the context of education-technology in NECs are implemented.

REFERENCES

- Aktaş, N. (2016). *Ortaöğretim kurumları okul yöneticilerinin teknoloji liderlik rollerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Aydın, R. (2009). Türkiye’de öğretmen sorunları açısından milli eğitim şûralarının değerlendirilmesi (1980–2000) [The evaluation of national education councils from the point of view of teachers’ problems (1980–2000)]. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 42(2): 199-238.
- Batista, N. C., & Pereyra, M. A. (2020). The democratic management of the public school in contexts of local educational reforms: A comparative study between Brazil and Spain. Translated from the original, *A gestão democrática da escola pública em contextos de reformas educacionais locais: Estudo comparado entre Brasil e Espanha*. *Education Policy Analysis Archives*, 28(2). <https://doi.org/10.14507/epaa.28.4285>
- Baykara, M. (2018). *Devlet ve özel ilköğretim okulu yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerine ilişkin yeterlikleri (İstanbul ili, Bahçelievler ilçesi örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.
- Berry, J. E., & Marx, G. (2010). Adapting to the pedagogy of technology in educational administration. *Scholar-Practitioner Quarterly*, 4 (3): 245-255.
- Bilgin, N. (2014). *Sosyal bilimlerde içerik analizi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Carpenter-Kılınç, S. (2007). *Milli eğitim şûraları ve siyasi ve intikallar: 1939 – 1960 eğitim üzerinde değişen algılar ve diyalog müzakereler* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

- Çakır, C. (2017). Geçmişten günümüze Türk eğitim sistemindeki gelişmeler: Bir kamu politikası aktörü olarak milli eğitim şuraları özelinde bir değerlendirme [Evaluation of the last now in the Turkish education system as a public policy in the national educational survey]. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 9(2): 31-48.
- Çoruk, A. (2019). Planlı kalkınma dönemindeki milli eğitim şûra kararlarının kalkınma planlarındaki eğitime ilişkin hedefler çerçevesinde değerlendirilmesi [Evaluation of the decisions of national education councils in the planned development period within the framework of educational objectives in development plans]. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 15(4): 297-318.
- Deniz, M. (2001). Milli eğitim şuralarının tarihçesi ve eğitim politikalarına etkileri [The history of national educational assemblies and the effects on educational policies] (Master's thesis). Süleyman Demirel University, Isparta.
- Dinç, S. (1999). The national education councils in the republic term and executives its decisions: 1923 – 1960 [Cumhuriyet döneminde yapılan milli eğitim şuraları ve alınan kararların uygulamaları: 1923 – 1960] (Master's thesis). Hacettepe University, Ankara.
- Engür, A. (2014). *Teknoloji öğretmenlerinin okul müdürlerinin teknolojik liderlik becerileri hakkındaki görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Eroğlu, M., Özbek, R., & Şenol, C. (2016). Öğretmenlerin mesleki gelişimine ilişkin milli eğitim şurası kararlarının incelenmesi. *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 6(12): 81-88.
- Filho, W. L., Manolas, E., & Pace, P. (2008). Education for sustainable development: Current discourses and practices and their relevance to technology education. *Int J Technol Des Educ*, 19: 149–165. doi: 10.1007/s10798-008-9079-z
- Gottlieb, D. (2019). On democratic accountability in education. *Philosophical Studies in Education*, 50: 94-104.
- Gökçe, O. (2019). *Klasik ve nitel içerik analizi*. Konya: Çizgi.
- Gökoğlu, S. (2014). *Sistem tabanlı teknoloji liderliği modeliyle öğrenme ortamlarına teknoloji entegrasyonunun değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Göktürk, D. (2006). *Tek parti dönemi milli eğitim şuralarının analizi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Gürkan, H. (2017). *Okul müdürlerinin teknoloji liderliği yeterlikleri ile yaşam boyu öğrenme yeterlikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sebahattin Zaim-Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Karataş, İ. H. (2012). Türk eğitim sisteminde toplumsal katılımı sağlamak için bir model önerisi: Yerel eğitim şûrâları [A model proposal for social inclusion in the Turkish

- education system: National education councils]. Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1(2): 151-166.
- Kızıltepe-Ayhan, H. (2017). *Eğitim yöneticilerinin teknoloji kullanımına ilişkin tutum ve düşünceleri ile ingilizce derslerinde teknoloji kullanımı arasındaki ilişki*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Merey, Z., & Kaymakcı, S. (2018). Millî eğitim şûraları'nda vatandaşlık, demokrasi ve insan hakları eğitimine ilişkin alınan kararların değerlendirilmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1): 819-854. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yyuefd/issue/40566/490830>
- Merriam, S. B. (2015a). Nitel araştırma nedir? (S. Turan, Çev.), (S. Turan, Çev. Ed.). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber* (s. 3-20) içinde. Ankara: Nobel.
- Merriam, S. B. (2015b). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenirlik, etik (E. Dinç, Çev.), (S. Turan, Çev. Ed.). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber* (s. 199-228) içinde. Ankara: Nobel.
- MoNE (2014). Milli eğitim şûraları [The national education councils]. Retrieved from <http://www.meb.gov.tr>
- Patton, M. Q. (2014a). Nitel araştırmanın doğası, M. Bütün, S. B. Demir, (Çev.), M. Bütün, S. B. Demir (Çev. Ed.). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (s. 3-36) içinde. Ankara: PegemA.
- Patton, M. Q. (2014b). Nitel analiz ve yorumlama, A. Çekiç, A. Bakla, (Çev.), M. Bütün, S. B. Demir (Çev. Ed.). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (s. 431-540) içinde. Ankara: PegemA.
- Prokopiadou, G. (2011). Using information and communication technologies in school administration: Researching Greek kindergarten schools. *Educational Management Administration & Leadership* 40(3) 305–327. doi: 10.1177/1741143212436953.
- Redondo, E. G. (2016). Governance in educational institutions in Portugal. *New Approaches in Educational Research*, 5(1): 17-22. DOI: 10.7821/naer.2016.1.156
- Suematsu, H., & Tsujino, K. (2018). Finding alternatives and/or following global trends for school leaders?: Reflection of educational management in Japan. *JISTE*, 22(1): 65-73.
- Şimşek, M. Ş., & Akin, H. B. (2003). *Teknoloji yönetimi ve örgütsel değişim*. Konya: Çizgi.
- Tadle-Zaragosa, J. R., & Sonsona, R. P. J. V. (2021). Linking administrative performance of principals vis-à-vis public relations and community involvement. *International Journal of Instruction*, 14(4): 857-872. <https://doi.org/10.29333/iji.2021.14449a>
- Taymaz, A. H. (1995). Okul yönetimi [School administration]. Saypa Publishing.
- Turan, S., & Şişman, M. (2000). Okul yöneticileri için standartlar: Eğitim yöneticilerinin bilgi temelleri üzerine düşünceler [Standarts for school leaders: Thoughts on the knowledge base of the educational administrators]. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(4): 68-87.

- Ulukaya, F. (2015). *Okul yöneticilerinin teknoloji liderliği özyeterlikleri ile eğitim öğretim işlerini gerçekleştirme düzeyleri arasındaki ilişki (Tokat ili örneği)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- Weng, C. H., & Tang, Y. (2014). The relationship between technology leadership strategies and effectiveness of school administration: an empirical study. *Computer & Education*, 76: 91-107.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

BİLİNÇ VE SARTRE
CONSCIOUSNESS AND SARTRE

Feyza Yalçınkaya

Yüksek Lisans Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri
M.A. Student, Yıldız Technical University, Humanities and Social Sciences

Abdullah Teyfur Erdoğan

Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri
Asst. Prof. Dr., Yıldız Technical University, Humanities and Social Sciences

ÖZET

Bu çalışma ile “Bilinç neyi ifade eder?”, “Varlıklara bilinç atfetmemizi mümkün kılan özellikler nelerdir?” sorularını temel alarak bilincin yapısı, varlık ile olan ilişkisi sorgulanmaktadır. Bu sorgulama, yapısı itibarıyla bir varlık araştırmasını içermektedir. Varlığa yönelik araştırma, bilincin yapısını ortaya çıkarmada etkin rol oynayacaktır. Bu araştırma sürecinin varoluşçu felsefede olduğu gibi varlık türleri üzerine bir analiz; varlıkların özellikleri yoluyla varlıkları tanıma ve anlamayı konu edindiği söylenebilir. Böyle bir varlık ve bilinç analizine varoluşçu filozof Jean Paul Sartre’da rastlandığı söylenebilir. Sartre bilinci anlamakta ve açıklamakta zorlanma nedenlerimizden birinin felsefe tarihinde ontoloji alanında yapılan hatalar olduğunu bize gösterir. Bu hataların giderilmesi adına da varlık türleri üzerine analizlerde bulunur. Bu varlık türlerini Sartre üç farklı şekilde ele alır. Bunlar: kendinde varlık, kendisi için varlık ve başkası için varlıktır. Bilinç söz konusu olduğunda üzerinde durulması gereken asıl varlık türü ise kendisi için varlık olacaktır. Kendisi için varlık, bilinçli olmayı ifade etmekte ve insan için kullanılmaktadır. Bu bağlamda Sartre fenomenolojiden yararlanarak, yapılması gerekenin kendisi için varlık türünün görünümünün ele alınması gerekliliğini ifade etmiştir. Fenomenolojik açıdan değerlendirildiğinde ise bilinç yönelimseldir. Sartre yönelimsellik ile aynı zamanda varlık türleri arasındaki ilişkiyi de açıklamaktadır. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar ile birlikte 20. yüzyıldan itibaren yoğunluk kazanan bilinç tartışmasına katkı sunmak amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Bilinç, Sartre, Varoluşçuluk, Fenomenoloji

ABSTRACT

With this study to answer the questions "What does consciousness mean?", "What are the features that enable us to attribute conscious to existence?" Based on these questions, the structure of consciousness and its relationship with existence are questioned. This investigation structurally includes an existence research. Research into existence will play an active role in revealing the structure of consciousness. This research process is an analysis on the types of being, as in existential philosophy; it can be said that it is about recognizing and understanding

being through their properties. It can be said that such an analysis of existence and consciousness can be found in the existential philosopher Jean Paul Sartre. Sartre shows us that one of the reasons why we have difficulty in understanding and explaining consciousness is the mistakes made in the field of ontology in the history of philosophy. In order to eliminate these errors, it analyzes being types. Sartre addresses these types of being in three different ways. These are being-in-itself, being-for-itself, and being-for-others. When it comes to consciousness, the main type of being that needs to be emphasized is being-for-itself. Being-for-itself means being conscious and is used for humans. In this context, Sartre, making use of phenomenology, stated that what needs to be done is to consider the appearances of the being-for-itself type. When evaluated from a phenomenological perspective, consciousness is intentional. Sartre also explains the relationship between intentionality and types of being. With the results obtained from this study, it is aimed to contribute to the consciousness debate that has gained intensity since the 20th century.

Keywords: Consciousness, Sartre, Existentialism, Phenomenology

ÖMRÜNÜ EĞİTİME ADAMIŞ BİR YAZAR “HALİDE EDİP ADIVAR”
A WRITER WHO DEDICATED HIS LIFE TO EDUCATION “HALIDE EDIP ADIVAR”

Oğuz KILINÇ

Dr., Türkiye Maarif Vakfı

ORCID NO: 0000-0002-8159-6074

ÖZET

Siyasetçi, öğretmen, akademisyen kimliğiyle tanınan, savaş yıllarında millî mücadeleye bilfiil destek veren Halide Edip Adıvar, ömrünü eğitime adanmış bir şahsiyettir. 1884’te İstanbul’da dünyaya gelen yazar, döneminde modern bir eğitim almış, Amerikan Kız Lisesi’nde okumuştur. 1909’da Teali-i Nisvan Cemiyetinin, 1911’de Türk Ocaklarının kuruluşunda rol oynamış, 1916’da Suriye’de eğitim faaliyetlerinde bulunmuştur. 1918’de Wilson Prensipleri Cemiyeti’ni kuruluşunda öncü rol oynamıştır. İzmir’in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi sebebiyle millî mücadeleye destek amacıyla Fatih, Üsküdar ve Sultanahmet mitinglerinde konuşmalar yapmıştır. Romanlarında ele almış olduğu konular, kahramanlar kendi hayatından izler taşımaktadır. Döneminde modern kadın imajı çizen yazar, kız çocuklarının eğitim almaları, okula gitmeleri yönünde destekleyici bir tutum sergilemiştir. Olayların dışında kalan değil olaylara yön veren bir yazardır Halide Edip Adıvar. Yazarın, kaleme almış olduğu yirmi bir roman, dört hikâye kitabı, iki tiyatro eseri ve pek çok konuda yazmış olduğu incelemeleri bulunmaktadır. *Yeni Turan* romanından sonra özellikle toplumda dikkat çeken, ses getiren kadın kahramanlara yer vermiştir. *Ateşten Gömlek*’te Ayşe, *Vurun Kahpeye*’de Aliye, *Tatarcık*’ta Lale iyi eğitim almış ve toplumda aktif rol üstlenmiş kadınlardır. Yazar toplumda kadın algısı üzerinde durarak onların da birey olarak algılanması gerekliliğini tartışmaya açarak kendini ezdirmemeye kararlı kadınların karşılaştıkları sorunları anlatmaktadır.

Yazarın eğitimle ilgili fikirlerini dile getirdiği yazıları bulunmaktadır. *Emin Efendi Lokantasında* (1939) başlıklı yazısında üniversite hocalığı tecrübelerine yer vermiş, *Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri* (1946) eserinde medreseler ve medreselerin bozulmasındaki etkenleri anlatmıştır. *Camia’nın Terbiye ve Tahsil Usulleri ve Kalkaüta’da Hindu Üniversiteleri Arasında* adlı yazılarında Hindistan eğitim sistemi ve üniversite hayatı hakkında bilgiler vermiştir. Hayatının her döneminde hem uygulama hem teori alanında eğitimle içli dışlı olmuş olan yazarın bütün ömrü böyle geçmiştir.

Bu çalışmada yazarın eğitimci kişiliği, romanlarında eğitim konusuna nasıl yer verdiği, roman kahramanlarının eğitimle olan ilişkileri ve yazarın eğitimle ilgili düşüncelerini dile getirdiği yazıları üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: Eğitim, Halide Edip Adıvar, Roman.

ABSTRACT

Halide Edip Adivar, who is known as a politician, teacher and academician and who actively supported the national struggle during the war years, is a person who devoted her life to education. Born in Istanbul in 1884, the author received a modern education and studied at the American Girls' High School. She played a role in the establishment of the "Teali-i Nisvan Cemiyeti" in 1909, the "Türk Ocakları" in 1911, and carried out educational activities in Syria in 1916. She played a leading role in founding the Wilson Principles Society in 1918. She gave speeches at Fatih, Üsküdar and Sultanahmet rallies in support of the national struggle due to the occupation of Izmir by the Greeks. The subjects and heroes she deals with in her novels bear traces of their own lives. The author, who portrayed the image of a modern woman in her period, displayed a supportive attitude towards girls receiving education and going to school. Halide Edip Adivar is a writer who directs events rather than staying outside them. The author has twenty-one novels, four story books, two theater plays and reviews on various subjects. After the novel "Yeni Turan", he especially included female heroes who were influential in society. Ayşe in "Ateşten Gömlek", Aliye in "Vurun Kahpeye", and Lale in "Tatarcık" are well-educated women who take an active role in society. The author discusses the problems faced by women who are determined not to be oppressed by discussing whether women can exist in society as an individual.

The author has articles in which he expresses his ideas about education. In his article titled "Emin Efendi Restaurant" (1939), he included his experiences as a university professor, and in his work "Eastern, Western and American Influences in Turkey" (1946), he talked about madrasahs and the factors in their deterioration. She gave information about the Indian education system and university life in her articles titled "Educational and Education Methods of the Community" and "Among Hindu University Students in Kolkata". This is how the entire life of the author, who has been closely involved with education in both practice and theory throughout her life, was spent.

This study will focus on the author's educational personality, how she includes the subject of education in her novels, the relationships of the novel heroes with education, and the author's writings in which she expresses her thoughts about education.

Keywords: Education, Halide Edip Adivar, Novel.

GİRİŞ

Halide Edip Adivar, II. Meşrutiyet dönemi ve Cumhuriyet dönemine damgasını vurmuş gazete yazıları, romanları ve fikirleriyle adından sıkça bahsettirmiş olan yazar, öğretmen, müfettiş, akademisyen kimliğiyle tanınan biridir. Halide Edip'in eğitimle olan münasebeti teorik ve fikri bir münasebet değil kendi yaşantısında bizzat gözlemlediği, tatbik ettiği bir durumdur.

Döneminin bütün olumsuz şartlarına rağmen mücadeleden hiçbir zaman vazgeçmemiş güçlü bir kadındır.

1882 yılında İstanbul Beşiktaş'ta dünyaya geldi. Halide Edip'in doğum tarihi konusunda 1894 tarihi de gösterilmektedir. Yaşı sonradan büyütüldüğü için resmi doğum tarihi Şubat 1884'tür (Çalışlar, 2010, s. 8). Halide Edip'in babası Mehmed Edip Efendi'dir. Mehmet Edip, II. Abdülhamid'in Ceyb-i Hümayûn kâtibi olarak görev yapmıştır. Annesinin adı Fatma Bedirfem Hanım'dır. Bedirfem Hanım İstanbul'da köklü bir ailenin kızıydı. Annesi Nakiye Hanım, Nizami ailesinden geliyordu ve bu aile mevlevi olarak tanınmaktaydı. Bedirfem Hanım ikinci evliliğini Mehmed Edip Bey'le yapmış ve bu evliliğinden Halide Edip dünyaya gelmiştir. Halide Edip küçük yaşta annesi Bedirfem'i kaybetmiş, anneanesi ve babasının yanında yetişmiştir. Halide Edip'in geleneksel yapıyı tanıması, tasavvufi bakış açısı kazanması, halk öykülerinden etkilenmesi anneanesinin yanında aldığı terbiyeden gelmektedir. Kendisi de bundan sıkça bahsetmektedir. Onun eğitimiyle birebir ilgili olan babası iyi bir eğitim alması için gayret göstermiştir. Lalası ve ablası Mahmure de onun eğitimiyle meşgul olan önemli kişilerdir. Halide Edip, babası tarafından Batılı tarzda bir eğitime tâbi tutulmuş öte yandan anneannesinin evinde Süleyman Ağa ve Ahmet Ağa'dan halk hikâyeleri dinleyerek doğu kültürüyle zenginleşmiştir. Halide Edip'in iyi yetişmesini isteyen Edip Bey yerli ve yabancı birçok hocadan özel dersler almasını sağlamıştır. Fırınsız edebiyatı dersi aldığı hocası Rıza Tevfik, Halide Edip'in Sultantepe'sindeki son öğretmenidir. Halide Edip, öğrenimine Amerikan Kolejinde devam etmiş, bir sene sonra kolejden ayrılarak eğitimi tekrar özel dersler alarak sürdürmüştür. Bu dönemde Şükrü Efendi'den Arapça, Miss Dood'dan İngilizce, Liverdali'den musiki, Devlet Efendi'den piyano dersleri almıştır. Halide Edip, aldığı birçok özel dersten sonra babasının kararıyla ikinci kez koleje yatılı olarak verilmiştir (1899). Bu okul, Halide Edip'in eğitim, aile, hürriyet, demokrasi başta olmak üzere pek çok konuda fikir kazanmasına neden olmuştur. Burada yaşadığı deneyimleri daha sonrasında eserlerinde de ele alan yazar, bir dönem Salih Zeki Bey'den özel matematik dersi almış, okuldan mezun olduktan sonra 1901 yılında büyük hayranlık duyduğu Salih Zeki Bey'le evlenmiştir. Bu evlilikten iki oğlu dünyaya gelen yazar, II. Meşrutiyetin ilanı ile Hüseyin Cahid'in çıkardığı *Tanin* gazetesinde yazılar yazdı. Burada kadın ve aşk üzerine makaleler yayınladı, erkek ve kadın arasındaki münasebetlerden bahsetti. Bunların da etkisiyle 1909 yılının ilk aylarında tehdit mektupları almaya başladı (Adıvar, 1970, s. 131-137). Otuzbir Mart Vakası'ndan sonra önce Mısır'a sonrasında İngiltere'ye gitmek durumunda kaldı. 1909'da roman çalışmalarına başlayıp Heyula, Raik'in Annesi ve Seviyye Talip romanlarını yazdı. Pedagojik konularda da yazmaya başlayan yazar böylece eğitimcilik faaliyetlerine de başlamış oldu.

Maarif Nazırı Said Bey teklifi üzerine Darülmüallimat'a 'tedris usulü' hocası olarak giren Halide Edip, 5 yıl da idâdîde hocalık yaptı. 1910'da eşinin ikinci evlilik yapma isteği yüzünden eşinden ayrıldı. Bu tarihe kadar yazılarında Halide Salih adını kullanan yazar sonraki yazılarında Halide Edip imzasını kullanmaya başladı. 1911'den sonra *Türk Yurdu* mecmuasında

yazılar kaleme aldı. Maarifteki görevinden istifa ettikten sonra kız mektepleri umumî müfettişi olarak görev aldı. 1914'te I. Dünya savaşının çıkması ve 1916'da Cemal Paşa'nın isteği üzerine maarif hizmetlerinde bulunmak için iki defa Suriye, Lübnan ve Şam'a gitti ve buralarda öğretmenlik, yöneticilik gibi eğitim faaliyetlerinde bulundu. 1917'de ikinci evliliğini Adnan Adıvar'la gerçekleştirdi. Suriye görevinden sonra İstanbul'a dönen yazar, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi'nde "Batı edebiyatı" dersleri vermeye başladı. Bir süre *Türk Ocağı* yönetim kurulu üyesi olarak da görev yapan yazar, mütareke yıllarında çalışmalarına hız verdi, İzmir'in işgali sebebiyle Fatih'te, Kadıköy'de, Sultanahmet'te düzenlenen mitinglerde konuşma yaparak halkı millî mücadeleye teşvik etti. 1920'de İstanbul'un işgali sonrası Anadolu'ya geçerek Atatürk ve diğer komutanlarla buluşup millî mücadele saflarında etkin rol oynadı. Eskişehir'de ve Sakarya Cephesi'nde hasta bakıcı olarak da görev yapan, onbaşılık ve çavuşluk rütbelerini kazanan yazar, buralarda yaşadığı tecrübeleri eserlerine yansıttı. Büyük Taarruz'da İzmir'e ilerleyenler arasında bulunmuş, Millî Mücadele zaferle sonuçlandıktan sonra tekrar İstanbul'a dönmüştür. Eşinin 1924'ten itibaren Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucularından olması ve o dönemdeki siyasi çekişmelerin etkisiyle Halide Edip rahatsızlanmış tedavisi için Viyana, Londra ve 10 yıl da Paris'te yaşamıştır. Bu dönemde konferanslara devam etmiş ve çeşitli yazılar yayınlamıştır.

Halide Edip, Amerika (1928, 1931) ve Hindistan'a (1935) gitmiş, Delhi'deki Jamia Millia İslâmia Üniversitesi'nin açılış çalışmalarına katılmış buradaki gözlemlerini pek çok yazısında dile getirmiştir. 1939'da Türkiye'ye dönen yazar, 1940'ta İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde İngiliz edebiyatı bölümü profesörü olarak görev yapmıştır (Öztekin, 2012, s. 245). 1950'de Demokrat Parti'den bağımsız İzmir milletvekili olsa da 1954'te bu görevinden ayrılıp üniversitedeki görevine emekli olana kadar devam etmiştir. 9 Ocak 1964'te vefat eden yazarın kabri İstanbul Merkezefendi Mezarlığı'ndadır.

YÖNTEM

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Doküman inceleme esasında Halide Edip Adıvar'ın romanları ve fikir yazıları araştırılmış, bunlar içerisinde eğitimle ilgili olan yerler gruplandırılarak değerlendirilmiştir. Halide Edip Adıvar'la ilgili yapılan çalışmalarla elde edilen veriler karşılaştırılmış ve Halide Edip Adıvar'ın eğitimle ilgili yönü tespit edilmeye çalışılmıştır. Öğrencilik, öğretmenlik, müfettişlik ve akademisyenlik görevlerindeki icraatları ile eserlerinde dile getirdiği hususlar dikkate alınmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

1. Halide Edip Adıvar ve Eğitim:

Yazarın "Heyula (1908), Raik'in Annesi (1909), Seviye Talip (1910), Handan (1912), Yeni Turan (1912), Son Eseri (1913), Mev'ud Hüküm (1918), Ateşten Gömlek (1923), Vurun Kahpeye (1923), Kalp Ağrısı (1924), Zeyno'nun Oğlu (1928), Sinekli Bakkal (1936), Yolpalas

Cinayeti (1937), Tatarcık (1939), Sonsuz Panayır (1946), Döner Ayna (1954), Akile Hanım Sokağı (1958), Kerim Ustanın Oğlu (1958), Sevda Sokağı Komedyası (1959), Çaresaz (1961), Hayat Parçaları (1963)” adlı romanları; “İzmir’den Bursa’ya (Yakup Kadri, Falih Rıfkı ve Mehmet Asım Us ile birlikte, 1922), Harap Mabetler (1911), Dağa Çıkan Kurt (1922)” adlı öyküleri; “Kenan Çobanları (1916), Maske ve Ruh (1945)” adlı tiyatrosu; “Türkün Ateşle İmtihanı (1962), Mor Salkımlı Ev (1963)” adlı anı kitapları yer almaktadır. Bunlar dışında faklı gazetelerde yazmış olduğu pek çok fikir yazısı da bulunmakta olup özellikle roman ve fikir yazılarında eğitimle ilgili görüş, düşünce ve önerileri yer almaktadır.

1.1. Romanlarında Eğitim:

Halide Edip yazmış olduğu romanlarında kadın ve kadın eğitimini ele almış, kadınların yaşadığı sorunları eğitim alamamalarına bağlamıştır. Dönemin şartları gereği kadın roman kahramanlar evde ders almaktadır. “*Heyulâ*” romanında Selma; “*Seviyye Talip*”te Seviyye; *Mev’ut Hüküm* romanında Sara’nın kızı Atife evde ders alırlar. Bunların dışındaki “*Ateşten Gömlek, Sinekli Bakkal, Handan, Zeyno’nun Oğlu, Yeni Turan, Sinekli Bakkal, Sevda Sokağı Komedyası, Sonsuz Panayır*” romanlarında evde özel ders alan kadın kahramanlar bulunmaktadır.

Romanlarda erkeğe kadını eğitme görevini de yüklemiştir. “*Seviyye Talip*” romanında Cemal Bey, Macide’ye piyano öğretmektedir (Adıvar, 1967, s. 49). Asıl öğretici kimliği “Handan” romanındaki Nazım Bey’de kendini göstermektedir. Nazım Bey, bilgi ve birikimiyle herkesi kendine hayran bırakmaktadır. Namık Kemal’i benimseyen onun Vaveylâ şiirini ezbere bilen Nazım hakkında Handan mükemmel bir insan diye bahseder (Adıvar, 2005, s. 50). Nazım Bey Handan’a dersler verip kitaplar getirerek onun eğitiminde önemli rol oynar. “*Mev’ud Hüküm*” romanında, Kasım Şinasi’nin hocası Profesör Remzi’dir. Kasım Şinasi’ye tecrübelerini aktarır ve bunlardan romanın yazıldığı dönemin sosyal yapısıyla ilgili bilgilere ulaşmak mümkündür.

Kadının yetiştirilmesi ve sosyal hayatta rol alması, üzerinde en fazla durduğu konudur. Dönemin eğitim anlayışına uygun olarak okullara giden ve “iyi eğitim alan” kadınları asıl kahraman olarak eserlerine yerleştirir. Buna mukabil böylesi kadınların duygu dünyalarında bazı boşluklarla karşılaştıkları, bu boşluğu dolduracak kişileri doğru seçemedikleri veya seçseler de kendilerini ideallerine feda ederek onlardan vazgeçtikleri görülür. “*Handan*” ve “*Yeni Turan*” romanları bunun en iyi örnekleridir. Dönemin kadın hareketleri bakımından önemi bulunan Yeni Turan’dan itibaren toplumda etkili olan kadın kahramanlara yer vermeye başlayan yazar siyasî ve ideolojik meseleleri ön plana çıkarmakla beraber aslında kadın eğitimini vurgulamaktadır. Anlatılan okullar ve çeşitli dernekler genellikle kadınlara ve kızlara hizmet etmektedir. Kadınlar okumakta ve iş ortamına girmekte, böylece Türk kadını “kapalı evden” çıkarılıp “hayatın içine” çekilmektedir. Esas sorun ise yeni Türkiye’yi kuracak insanların yetiştirilmesidir ve bunun temelinde kadının eğitilmesi yatmaktadır. “*Ateşten Gömlek*”te Ayşe, “*Vurun Kahpeye*”de Aliye, “*Tatarcık*”ta Lale iyi eğitim almış ve toplumda aktif rol üstlenmiş kadınlardır. Yazar kadının bir birey olarak toplumda var olup olamayacağını

tartışmaya açar, kendini ezdirmemeye kararlı kadınların karşılaştıkları sorunları anlatır. Erkek kahramanlar eş seçiminde kadınların eğitim düzeylerine dikkat ederler. Çünkü eğitim farkı aile içi sorunlara neden olmaktadır.

Romanlardaki diğer bir husus da genelde yeniliğe açık kahramanların Batılı tarzda eğitim almış olmalarıdır. Küçük yaşta mürebbiyelerden dersler alırlar ve çevrelerindeki geleneksel kapalı yapıyı değiştirmeye çalışırlar. Örneğin “*Yolpalas Cinayeti*” romanında Bayan Sungur Alman okulu mezunudur. Kendini beğenmiş Bayan Bilgan ise Dame de Sion’u bitirmiştir. Fakat yazar bu tiplerin olumsuz özelliklerini de ortaya koyarak insanın kendi milletini küçük görmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu roman dışında Batılı eğitim almış kahramanlar genelde olumlu tiplerdir. “*Tatarcık*” romanında Lâle, Kandilli Lisesinden mezun olduktan sonra Amerikan Koleji’ne başlar. Sonrasında da “Kandilli Lisesi’ne İngilizce hocalığı yapar (Adıvar, 2009, s. 32). “*Kerim Usta’nın Oğlu*”, “*Sevda Sokağı Komedyası*” ve “*Çaresaz*” romanlarında Amerikan Kolejinden eğitim almış kadınlar yer alır. “*Sevda Sokağı Komedyası*” romanındaki babası ve yengesi Leylâ’yı İzmir Amerikan mektebine yollamayı planlarlar (Adıvar, 1971, s. 25).

Romanlarında öğretmen tipine de yer veren yazar, öğrencide millî bilincin uyandırılması, vatan sevgisinin kazandırılmasında öğretmeni rol model olarak görmektedir. “*Yeni Turan*”da öğretmen Kaya öğrencilerine vatan sevgisini anlatmış, onların bunu hissetmelerinde etkili olmuştur. *Vurun Kahpeye*’deki Aliye öğretmen Anadolu’daki cehaletle savaşıyan fedakâr bir kişisidir.

1.2. Eğitimle İlgili Fikir Yazıları:

Halide Edip, pek çok gazetede yazılar neşretmiştir. Bunun dışında bazı dergilerde makaleleri de yer almaktadır. II. Meşrutiyet yıllarında eğitim konusunda ve terbiyeye dair yazılarını *Tanin*, *Musavver*, *Türk Yurdu* gibi gazete ve dergilerde yayımlamıştır. Yazar geçmişe dönük değerlendirmelere de yer vererek Osmanlı dönemi eğitim sisteminde yaşanan sorunları dile getirmiştir. Yazar bu dönemle ilgili olarak yazmış olduğu makalelerinden birisinde Anadolu’daki en önemli sorunlardan birisinin yeterli öğretmenin olmayışından dolayı eğitim olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde İstanbul’da bile yeterli sayıda öğretmenin olmadığını bunun da halkın eğitilmesinde olumsuz etkiye yol açtığını belirtmiştir (Halide Edip, 1918, s.1). Yazar kendisini öğretmen olarak tanımlamaktadır. O eğitimciliğini diğer yönlerinden daha ileride tutmaktadır. Eğitimin içerisinde hem uygulayıcı hem de denetleyici olarak görev almıştır. Yazarın öğretmenlik yaptığı yıllar ülkenin Trablusgarp ve Balkan savaşlarından çıktığı zor ve çaresiz zamanlardı. Maarif Nazırlığından aldığı öğretmenlik teklifini ülkesine faydalı olmak amacıyla kabul etti. Nakiye Hanım’ın müdürlük yaptığı Dârülmuaallimât’ta usul-i tedris derslerini verdi. Bu okulda ve sonrasında idadide beş yıl öğretmenlik görevini yaptı (Erdal, 2005, s.48). Maarif Nazırıyla yaşanan bazı fikir ayrılıkları nedeniyle öğretmenlik görevinden ayrıldı.

Halide Edip, daha sonraki yıllarda kendisine verilen müfettişlik görevini kabul etti. Evkaf kız mekteplerinin modernleştirilmesi sürecinde bu görevi ifa etti (Adıvar, 2000, s.200). Bu görevi sırasında yaşadıklarını Yazar *Mor Salkımlı Ev* adlı anı kitabında da yer vermektedir. Yazar sadece okullarla ilgili olmamış, öğrencilerin ailelerini de ziyaret etmiştir.

Halide Edip, öğretmenlik ve müfettişlikten sonra artık akademide de söz sahibi olmaya başlamış, 1918-1919 yıllarında İstanbul Darülfünunda Batı Edebiyatı dersleri vermiştir. Yurtdışına gittiği yıllarda 1931'de Colombia Üniversitesi Bernard College'de tarih öğretmenliği yapmıştır. Burada da öğrencilerinin yoğun ilgisiyle karşılaşmıştır (Erdal, 2005, s.14-15).

Halide Edip, kızların eğitimi konusunda döneminden farklı, yenilikçi düşüncelere sahipti. Bunlardan birisi karma eğitim konusundaki düşünceleriydi. O, Darülfünunda kızlar ile erkeklerin birlikte ders görmeleri gerektiğini düşünenlerdendi. Dışarıda birlikte çalışan kadın erkek, "Darülfunun dershanesinde de yan yana oturmak hakkını itiraz kabul etmez derecede kazanmıştır" demektedir (Halide Edip, 1335, s.89).

Yazar 1940-1950 yılları arasında yurtdışından dönmüş ve İngiliz Edebiyatı profesörü olarak İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde görev almıştır (Erdal, 2008, s. 410, 411). Bu yıllarda da yazmış olduğu yazılarında üniversitede yaşanan sorunlar, üniversitelerin ıslahı, yapılması gerekenler konularını ele almıştır (Erdal, 2005, s.16).

Yazar bir dönem İzmir milletvekili olarak da görev yapmıştır. Bu dönemde de Millî Eğitim ve Anayasa komisyonlarında görev alarak, meclisteki konuşmalarında eğitimin önemine yer vererek eğitim sistemine katkı sunmuştur (Müezzinoğlu, 2017, s. 331-332). Halide Edip, Osmanlıda milliyetçilik politikasının işlememiş olması, Türklük bilincinin uyandırılmasında olumsuz etki oluşturduğunu bunda da eğitim sisteminin etkili olduğunu belirtmekte ve bu durumu: "Kurtuluş için, dindar, haysiyetli, çalışkan olmakla beraber, başka bir şey daha lâzımdır. O da her şeyden evvel şiddetle Türk olmaktır. Bir millet, millet halinde kalmak, öteki milletlere karşı mevcudiyetini muhafaza etmek için mutlak milliyetperver olmalıdır. Bu milliyetperverliktir ki, Türk milletini evvela büyük bir millet yapmış, bu hissin bizden gitmesi de tarihi şerefimizi eksiltmiş, bizi kuvvetten düşürmüştür. Yine düşmanlarımızı da bu milliyetperverliktir ki, onları yarım asır evvel hâlâ bugün sütçülerimiz, bilmem daha nelerimiz diye tahkir ettiğimiz Bulgarları bir millet, Avrupa'nın hatırı sayacağı bir millet haline getirmiş, Fatihlerin, Selimlerin hüküm sürdüğü Türk ülkelerini onlara çiğnetmiştir. Milleti ile iftihar etmeyi bilmeyen, milletini sevmeyi bilmeyen, milliyet hisleri ile uyanması en geride kalan bir millet maatteessüf bizler, Osmanlı Türkleriyiz." sözleriyle ifade etmektedir (Kurnaz, 1991, s.15-23). Ona göre yaşanan sıkıntıların temelinde şuur eksikliği vardı ve bu şuur eğitimle sağlanabilirdi. Halkın eğitilmesi, milliyetçilik kimliğinin kazanılmasında da etken olacaktı. Bağınazlık yerine modernlik ve batılılaşma milli kimlikte etkili olmalıydı (Gözütok, 2010, s. 411- 412). Yazar, eğitimin özgürlükçü olması ve içerisinde farklılıklara yer vermesi gerektiğini

ifade etmekte maarif nazırlığına sıcak bakmamaktaydı. Sivil toplum örgütleri, belediyeler, vakıflar gibi kuruluşlar da okul açabilmeliydi(Halide Edip, 1924, s.4).

Döneminde özellikle II. Meşrutiyet yıllarında seçkinler eğitimi, kitle eğitimi gibi değişik akımlar söz konusuydu. Halide Edip kadın eğitimi konusunda öne sürdüğü fikirlerle öncü bir rol üstlenmiştir(Ergün, 1996, s.4). O, kadın ve erkeğin eşit bir şekilde toplumda yer alması gerektiğini ifade etmektedir. Kadının yaşadığı sorunların temelinde eğitimsizlik yattığını vurgulamaktadır. Kadınların da millî şuur kazanması gerektiğini ifade eden yazar bunun yolu olarak da eğitimi işaret etmektedir (Bilge, 2012, s.43-61).

Yazar, *Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri (1946)* eserinde medreseler ve medreselerin bozulmasındaki etkenleri dile getirmiştir. Fatih Sultan Mehmet döneminde medreselerin dünya üniversiteleri seviyesine çıkmış olmasına rağmen sonraki dönemlerde şeklin öne çıkması, âlimlerin asıl vazifesi olan ilmi ihmal etmeleri ve fikir özgürlüğünün olmaması yüzünden bozulduğunu ifade etmiştir.

Emin Efendi Lokantasında (1939) başlıklı yazısında üniversite hocalığı tecrübelerine yer vermiş hocaların öğrencilerle bir arada bulunmalarının mutluluk verici olduğunu Beyazıt’ta sık sık gittiği bir lokanta örneğinde dile getirmiştir. Orada yaşlı hocaların olduğunu, bu durumu yadırgamadığını, üniversite hocasının eğer “mâlumat fosili olmamışsa” yaşlı bir üniversite talebesi sayılabileceğini ifade etmektedir.

Camia’nın Terbiye ve Tahsil Usulleri (1938) ve Kalkaüta’da Hindu Üniversiteleri Arasında adlı yazılarında Hindistan eğitim sistemi ve üniversite hayatı hakkında bilgiler vermiştir.

Üniversiteler ve Hürriyet (1946) adlı yazısında üniversitelerin özgür olması gerektiğini ifade eden yazar

Hükümet, Üniversite ve Fakülte (1946) adlı yazısında bütçesini hükümetten alan üniversitenin ne kadar özgür olabileceğini sorgular.

Edebiyat Fakülteleri konusuna ayrı bir parantez açan yazar, bu fakültelerin milletin geleceği için çok önemli olduğunu, nesillerin buralarda uyanışa geçeceğini ve buralarda serbest kürsülerin bulunması gerektiğini dile getirir.

Ana dili iyi bilmenin yanında yabancı dilin de öğrenilmesi gerekliliğine dikkat çeken yazar, başka milletlerin edebiyat ve fikir abidelerini tanıyarak kendi hars ve edebiyatımıza bakışımızın derinleşeceğini Yahya Kemal gibi örnekler üzerinden vermektedir.

Üniversitelere girişte şartların ağırlaştırılması, ilkokul öğretmenlerinin üniversite yerine öğretmen yetiştiren özel kurumlardan sağlanması, yurtdışında eğitim almanın ve bunun kriterlerinin önemli olduğu gibi üniversiteyle ilgili daha pek çok konuya değinen

Ayrıca eğitimcilere dair görüşlerini yansıttığı “*İnsanın Kafasının Ehemmiyeti (1955), Hocalara ve Gazetecilere Dair (1947), Hocalar Faciası (1949), Üniversite ve İlk Mektep Hocalığı (1949),*

Üniversite İdeali (1949), Hocalar Davası (1950), Felaketlerden Sonra Milletler (1913), Selim Sırrı Bey'e (1914) başlıklı yazıları da bulunmaktadır.

SONUÇ

Halide Edip Adıvar, ömrünü eğitime adanmış örnek bir yazar, siyasetçi ve akademisyendir. Döneminde kadın eğitimi üzerine yoğunlaşmış, toplumsal gerçeklikleri gözler önüne sermiş, romanlarında düşüncelerine hayat vermiş, yazılarında eğitimle ilgili pek çok görüşüne yer vermiş bir yazardır. Öğretmen, müfettiş, akademisyen, siyasetçi kimliğiyle farklı görevler ifa eden yazar eğitim açısından ülkenin içerisinde bulunduğu durumu, sorunları, alınması gereken önlemleri ve bunların sınanmasını tecrübe etme imkânı bulmuştur.

Yazar hem art zamanlı hem de eş zamanlı değerlendirmeler yapmış Osmanlı döneminde yaşanan sıkıntıların temelinde eğitim sisteminde yaşanan aksaklıkların yattığını ifade etmiştir. Kadın eğitiminde yenilikçi fikirleriyle döneminde bazı çevrelerin hedefinde olmuş olan yazar, esreleri ve yazılarıyla bu fikirlerinin geniş çevrelere ulaşmasını sağlamış ve savunmuştur. Nitekim günümüz Türkiye'si'nde onun kendi döneminde attığı tohumların ürünlerinin alınmış olduğu söylenebilmektedir.

Yazıları bir bütün olarak değerlendirildiğinde döneminin eğitim anlayışını gözler önüne serdiği, sorunları belirtip çözüm önerileri sunduğu yazılar olduğu görülmekte bu bakımdan eğitim tarihçilerinin de bunları incelemesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKLAR

- Çalışlar, İ. (2010). *Halide Edib Biyografisine Sığmayan Kadın*. İstanbul: Everest Yayınları
- Adıvar, H.E. (1970). *Mor salkımlı Ev*. İstanbul: Atlas Kitapevi.
- Adıvar, H.E. (1967). *Yeni Turan*. İstanbul: Atlas Kitapevi.
- Adıvar, H.E. (1970). *Mor salkımlı Ev*. İstanbul: Atlas Kitapevi.
- Adıvar, H.E. (1971). *Döner Ayna/ Sevda Sokağı Komedyası*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Adıvar, H.E. (2009). *Tatarcık*. İstanbul: Can Yayınları.
- Erdal, K. (2005). *Halide Edib Adıvar ve Halide Nusret Zorlutuna'nın Eserlerinde Öğretmen ve Eğitim*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi.
- Adıvar, H.E. (1919). Darülfünûn'da Kadın". *Büyük Mecmua*. sy. 6 (1335), s. 89.
- Kurnaz, Ş. (1997). *Cumhuriyet Öncesi Türk Kadını*. İstanbul: MEB. Yayınları.
- Bilge Y. (2012). Halide Edip'in Yedigün Dergisi'ndeki yazılarında kadına bakışı. *International Journal of Social Science*, 5(4), 43-61.
- Gözütok, T. (2010). Yeni Turan'da millî kimlik sorunu. *Turkish Studies*, 5(2), 410-448
- Müezzinoğlu, E. (2017). İzmir milletvekili Halide Edip Adıvar'ın TBMM'deki faaliyetleri (1950/1954). *Journal of International Social Research*, 10(54). s.330-339.
- Enginün, İ (1988). Adıvar, Halide Edip. TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/adivar-halide-edip> (29.02.2024).

SEVİNÇ ÇOKUM'UN BİZİM DİYAR ROMANINDA JUNG TİPOLOJİSİ
JUNG TYPOLOGY IN SEVİNÇ ÇOKUM'S NOVEL "BİZİM DİYAR"**Oğuz KILINÇ**

Türkiye Maarif Vakfı

ORCID NO: 0000-0002-8159-6074**ÖZET**

Sevinç Çokum son dönem Türk edebiyatının önemli hikâye ve roman yazarlarından. Ağustos Başağı, Hilal Görününce, Gözyaşı Çeşmesi/Kırım'da Son Düğün, Bizim Diyar gibi tarihî romanlarıyla büyük bir okuyucu kitlesine sahip olmuştur. Romanlarında ele aldığı kahramanlar halkın içinden kişilerdir. Bu kahramanlar kendi kişiliklerinde gelenekleri, değerleri koruyarak gelecek nesillere ulaştırmaktadır. Araştırmamızın konusunu oluşturan Bizim Diyar romanındaki kahramanlar da yaşadıkları toplumu yansıtmaktadır. Roman, Balkanlardan sürülen Türkleri, yaşanan savaşları konu edindiği için olaylar yaşam-ölüm, ümit-ümitsizlik, korku-cesaret, hayal-gerçek, neşe-hüzün çatışmasında gelişmektedir. Romanın başlangıcında Ali Bey ve ailesi özelinde Balkanlarda yaşayan Türkler, gelenek görenekleri, birbirleriyle ilişkileri verilmiştir. Mutlu, neşe dolu devam eden günlük hayatlar, savaşın başlamasıyla birlikte yerini acı gerçeklere bırakmıştır. Aileler parçalanmış, hayatlar yok olmuştur. Bu olaylar roman kahramanlarının karakterlerine de tesir etmiştir. Romanın merkezinde Gülsüm Ana, Ali Bey, Rıfat, Pembe, Asiye, Kerime, Rıfat, Ethem, Mihail, Zeynep gibi pek çok kahraman yer almaktadır. Bu kahramanların tahlil edilmesi, romanın daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Roman kahramanlarını tahlil etmeyi amaçladığımız çalışmamızda, Carl Gustav Jung'un tiplemesi esas alınmıştır. Jung, Psikolojik Tipler eserinde "içedönük (introversion)" ve "dışadönük (extraversion)" tipler üzerinde durmuş ve bilinçin "düşünme, duyum, duygu, sezgi" olmak üzere dört fonksiyona sahip olduğunu belirtmiştir. Bu anlamda sekiz tip özelliği ortaya çıkmaktadır. Bizim Diyar romanında yer alan kahramanlar bu sekiz tip özelliği üzerinden incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Sevinç Çokum, Bizim Diyar, Roman, Jung.

ABSTRACT

Sevinç Çokum is one of the important story and novel writers of recent Turkish literature. Historical novels such as "Ağustos Başağı", "Hilal Görününce", "Gözyaşı Çeşmesi/Kırım'da Son Düğün" and "Bizim Diyar" have gained a large readership. The heroes she deals with in her novels are people from the public. These heroes preserve traditions and values in their own personalities and transmit them to future generations. The heroes in the novel "Bizim Diyar" which is the subject of our research, reflect the society they live in. Since the novel is about the

Turks exiled from the Balkans and the wars, the events develop in the conflict of life-death, hope-despair, fear-courage, dream-reality, joy-sadness. At the beginning of the novel, the Turks living in the Balkans, their traditions, and their relations with each other are given, specifically Ali Bey and her family. Happy, joyful daily lives were replaced by harsh realities with the start of the war. Events such as the disintegration of families and the destruction of lives also affect the characters of the novel's heroes. At the center of the novel, there are many heroes such as Gülsüm Ana, Ali Bey, Rıfat, Pembe, Asiye, Kerime, Rıfat, Ethem, Mihail, Zeynep. Analyzing these heroes will provide a better understanding of the novel. In our study, in which we aim to analyze the novel heroes, Carl Gustav Jung's typography is taken as basis. In her work Psychological Types, Jung focused on "introvert" and "extrovert" types and stated that consciousness has four functions: "thinking, sensation, emotion, intuition". In this sense, eight types of features emerge. The heroes in the novel Bizim Diyar will be examined through these eight types of characteristics.

Keywords: Sevinç Çokum, Bizim Diyar, Roman, Jung.

GİRİŞ

Sevinç Çokum, son dönemin önemli hikâye ve roman yazarlarından. 1943 yılında İstanbul'da doğan yazar ilköğretimini Büyük Esmâ İlkokulunda tamamladıktan sonra Beşiktaş Kız Lisesine devam ederek buradan mezun oldu. Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde tamamladı. Öykü yazmaya öğrencilik yıllarında başlayan yazar Tarık Buğra'nın yönlendirmesiyle Bir Eski Sokak Sesi adlı öyküsünü Hisar'da yayınladı. İnsan merkezli öyküleri ve diğer yazıları Türk Edebiyatı, Gösteri, Varlık, Hisar, Töre, Yelken, Eflatun gibi pekçok dergide yayınlandı. İlk öykü kitabı Eğik Ağaçlar'ı 1972'de yayınlandı(1972). Bir süre edebiyat öğretmeni olarak da görev yapmış olan yazar 1977-79 yıllarında yazı işleri müdürü olarak Türk Edebiyatı dergisinde görev aldı (Bulut, 2016, s. 29). Hikâye yazarlığından roman yazarlığına geçiş yapan yazar, eserlerini yayınlamak amacıyla eşiyile birlikte Cönk Yayınları'nı kurdu. 1977'de Zor adlı romanını yayınladı. Tarihi romanlarıyla dikkatleri üzerine çeken yazar Türkçeyi kullanma becerisi, kelime dağarcığının zenginliği ve Türkçenin söz varlığını koruma ve geliştirmeye yönelik gayretleriyle birçok araştırmaya konu olmuştur (Kılınç, 2020).

Bizim Diyar, Sevinç Çokum'un ikinci romanıdır. Roman 1978 yılında tamamlanmıştır. Romanda Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü, Balkan Savaşı ve savaş sonucunda Rumeli'den göç etmek zorunda kalan halk anlatılır. Romanda 1891-1923 yılları arasında yaşanan olaylara yer verilmektedir. Mekân olarak Usturumca, Radoviçe, Üsküp, Selanik ve İstanbul gibi yerler ön plandadır. Ali Bey ve ailesi Usturumca'da yaşar. Pembe Saffet Bey'le evlenip Üsküp'e yerleşir. Gülsüm Ana'nın kız kardeşi Nimet ve kardeşi Haşim Selanik'tedir. Ethem ile evlenen Asiye'de buraya yerleşir.

Olaylar, roman kahramanı olan Kumandan Rıfat ve ailesinin ağzından aktarılır. Roman Rıfat'ın askerî eğitim almak istemesi ile başlar. Babası Ali Bey ise padişah yanlısı olduğundan oğlunun zabıt olmasını istemez. Çünkü Rıfat padişaha karşı olan tarafta yer almayı seçmiştir. Babasının itirazlarına kulak tıkayan Rıfat, askerî eğitim almaktan vazgeçmez. Rıfat ve yaşlılarının askere gitmesiyle tarihî olaylar romanda kendini hissettirmeye başlar. Savaşlar sonucu kaybedilen topraklar, düşmanın yaptığı zulümler romanda yer alır. Ali Bey ve Gülsüm Ana ailelerini bir arada tutmak için ellerinden geleni yaparlar. Ancak bir gün düşman onların kapısını da çalar. Ali Bey, düşmanlar tarafından öldürülür. Aile, baba figürünün ölümüyle dağılır. Gülsüm Ana, gelini ve ailesini yanına alarak bölge halkıyla beraber göç etmek durumunda kalır. Göç edenlerin hiçbirisi doğup büyüdüğü toprakları arkalarında bırakmak istemese de buna mecbur kalırlar. İstanbul'a uzanan bu göç yolculuğu pek parlak geçmez. Gülsüm'ün dünürü Rıza Hoca yolda hastalanıp vefat eder. Rıfat'ın eşi Zeynep düşman askerlerince kaçırılır. Ama yine de herkes bir olup birbirine sıkı sıkı kenetlenir. Aile olanları ardında bırakmak zorunda kalarak İstanbul'a ulaşır.

İstanbul'a ulaşan aile üyeleri ile Rıfat arasındaki iletişim bir süre önce kopmuştur. Ne Rıfat ailesinden ne de ailesi Rıfat'tan haber alır. İstanbul'a geldikten bir süre sonra da Gülsüm Ana vefat eder. Romanın sonlarına doğru Rıfat'ın da şehit olduğu öğrenilir.

Roman Asiye ve Kerime'nin konuşmasıyla son bulur. O son konuşma, -bir sayfalık olsa da- vatanlarından uzak düşen ve bilmedikleri bir şehirde yeni hayatlarına başlayan iki kadının her şeye rağmen umutlarını kaybetmediklerini anlatır. O umut yeni yetişmekte olan çocuklardır.

Romanın kişi kadrosu oldukça kalabalıktır. Romanda üzerinde çokça durulan önemli kahramanlar şunlardır: Ali Bey, Gülsüm Ana, Rıfat, Pembe, Asiye, Kerime, Haşim Dayı, Rıza Hoca, Ethem Bey, Mihail, Hilmi Bey (JönTürk), Saffet Bey (Pempe'nin eşi), Peder Hristo, Mihail, Nevbahar Hanım (Ethem'in annesi, Asiye'nin kaynanası), Recep (Rıfat'ın emir eri), Enver Bey (Haşim Dayı'nın dostu), Koço (Sırp), Sadık Bey, İclal Hanım, Naci Bey, Sadık Bey (Beşiktaş'ta tekkede), Nadya Ana, Teğmen Sarafot (çeteci).

Jung Tipolojisi: Carl Jung, insanları kişilik bakımından farklı tiplere ayırmıştır. Bunda kişilerin eğilimlerini dikkate almıştır. Kişiliğin oluşması yönünde çıkarımlar yapan Jung, dört ana fonksiyonun rolünden bahseder: his, düşünce, duyum ve sezgi. Jung genel anlamda bu özellikler ekseninde kişiliğ içedönük tip ve dışadönük tip şeklinde ayrıma tâbi tutmuştur. Kişiliğin içerisinde iç içe geçmiş durumlar olmakla birlikte bir hiyerarşi de bulunmakta bazen bir fonksiyon baskın olarak belirlemektedir. Diğerleri buna yardımcı konumundadır.

Düşünme (Denken/ Thinking): Kavramlar arasında ilişki kurma, fikir ortaya çıkarmayla ilgili bir süreçtir. Akılla hareket edilir (Jung, 2016, s. 21). Bu tipler için mantık ve düzen önemlidir. Mücadeleyi severler, planlarına kimse engel olamaz. Erkeklerde bu özellik daha belirgindir (Fordham, 2015, s. 47).

Hissetme (Fühlen/ Feeling): Değer vermedir. Öznel bir süreçtir. Birey “hoş ya da hoş olmayan” değerlendirmesi yaparak ne yapacağına karar verir (Hall&Nordby, 2006, s. 100). Kararları değişmez, tarihe ve geleneğe bağlıdırlar (Fordham, 2015, s. 51).

Sezgi (Intuidon/Intuidon): Aniden ortaya çıkan bir işlemdir. Aklî değildir. Nasıl geliştiği bilinmez; yargılanmaz. (Hall&Nordby, 2006, s. 100) Sezgide çıkarım açıklanamaz ve keşfedilemez. Sezgi içgüdüsel bir kavrama yapısına sahiptir (Jung, 2016, s. 64).

YÖNTEM

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Sevinç Çokum’un “Bizim Diyar” romanı doküman analiz yöntemiyle incelenmiş, roman kahramanları ve özellikleri tespit edilmiş, ağır basan özellikleri kayıt altına alınmıştır. Carl Jung’un, insanları kişilik bakımından farklı tiplere ayırdığı “tipoloji kuramı” çerçevesinde roman kahramanları, dışadönük ve içedönük karakterler olarak belirlendikten sonra yine Jung’un ifade ettiği his, düşünce, duyum ve sezgi dört ana fonksiyonun rolü de dikkate alınıp tahlil edilerek sınıflandırılmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI

1. Dışadönük Tip: Libido’nun dışa dönük olmasıdır. Bu tiplerin güdü kaynağı dışarıdadır. Hayatla ve insanlarla ilişkileri basit düzeydedir (Bennet, 2006, s. 59). Dışadönük tipler, olayları çabuk sindirir, dost ve sevdiklerini gözetirler. Her zaman iyimser olmaya özen gösterirler. Topluma yararlı bireylerdir (Storr, 2006, s. 121-122). Bu tipler yalnız kalmayı sevmezler, uyum sorunu yaşamazlar. Riskli durumları fırsata dönüştürürler. Organizasyon kabiliyetleri vardır. Bilim adamları, avukatlar, teknisyenler, yöneticiler, danışmalar genellikle bu tipin özelliklerini taşır (Stevens, 1999, s. 94). Pozitivist ve materyalisttirler; duyguları zaaf olarak değerlendirirler (Sambur, 2005, s. 139-140).

1.1. Dışadönük Hisseden Tip: Genelde kadın tipler duygulara önem verdikleri için bu özellikleri taşımaktadır. Duygu durumları aniden değişebilir, uyumsuz bir karakter olabilirler. Gösterişi ve kendilerini anlatmayı severler. Sevgilerinin nefrete dönüşmesi söz konusu olabilir. (Gençtan, 2014, s. 187-188) Arkadaşlık kurmayı severler. Basmakalıp değer yargılarına sahiptir.

1.1.1. Romanda Dışadönük Hisseden Tip:

1.1.1.1. Naci Bey: Ethem’in kardeşi Naci, doktordur. Kerime ile birbirlerine uygun görülseler de Kerime, kabul etmez. Yıllar geçtiğinde Naci artık İzmir’dedir ve evlidir. Seferberlikten sonra ailesi yanına sığınır. Gülsüm Anaları İstanbul’a ziyaret etmeye giden Naci, yengesi Asiye’ye ve yeğenlerine soğuk davranır. Bir miktar para verip çocukların Darüleytam’a verilmesi gerektiğini söylemekten çekinmez. Romanda çok fazla tasvir edilmeyen Naci Bey, dışadönük hisseden tip özelliğini taşımaktadır.

1.1.1.2. Hilmi Bey: Hilmi Bey, Haşım Dayı'nın arkadaşıdır. Niyaz Hanım'ın oğludur. Paris'te tıp okumaktadır. Fransızca bilir. Paris'e hayranlık duyan bu tip JönTürk'tür. Annesinin uygun görmesiyle Pembe ile evlenmek ister. Pembe merdivenlerden düşüp sakatlanınca bu isteğinden vazgeçer. Hilmi Bey'in de bu yönleriyle dışadönük hissedenden tip özellikleri ağır basmaktadır

1.1.2. Romanda Dışadönük Düşünsel Tipler: Gerçekçidirler, işleri organize etmede ve sorunlara çözüm bulmada ustadırlar. Bazen soğuk da görünebilirler. Bilim adamları, avukatlar, teknisyenler, yöneticiler, danışmalar genellikle bu tipin özelliklerini taşır. (Stevens, 1999, s. 94) Pozitivist düşünürler, duyguları bastırılmıştır.

1.1.2.1. Ali Bey: Ali Bey çevresi tarafından sevilen bir tiptir. Bulunduğu yerde yardıma ihtiyacı olana yardım elini uzatan kahraman Rıfat'ın babasıdır. Oğluya bazı fikir ayrılıkları yaşasa da her zaman yapıcı olmaya çalışmaktadır. Ali Bey, cömert birisidir. Osmanlı devletine ve padişaha bağlı olan bunun aksine fikir yürütenlere de düşmanlık besleyen Ali Bey, bu konuda hem Haşım Day ile hem de sonrasında oğlu Rıfat ile sorunlar yaşamaktadır. Düşman baskını sonrası çevresindekileri camiye toplayıp güvenceye alan ve sonrasında da Mihail tarafından şehit edilen Ali Bey, merhametli, ağırbaşlı bir kişilik olarak sergilenmektedir.

Ali Bey, duygusuz gibi görünen, çevresine yardımcı olan, oğlu Rıfat'a doğru yolu gösteren hatta bir seferinde padişah aleyhinde olan oğluna ateş eden yönleriyle dışadönük düşünsel bir tip özelliği sergilemektedir.

1.1.2.2. Gülsüm Ana: Romanın en baskın karakterlerindendir. Kızları üzerinde etkili bir annedir. Dirençli ve mantıklı hareket etmeye değer veren bir kişiliktir. Herkese yardımcı olmayı ister. Kızlarını ve oğlunu her zaman destekler, onlara sevgi gösterir. Gazel yazar, sanatçı bir kişiliği de vardır. Yemek organizasyonları yaparak geleneği canlı tutmaya çalışır. Dualar bilir ve dindardır. Geleneklerine bağlı olan Gülsüm Ana, Kızı Pembe'nin yabancı biriyle dans etmesine aşırı tepki vermekte ve bu durumun kendisini zora sokacağını öğütlemektedir. Düşmanların evlerine baskın düzenlemesi ve Ali Bey'in şehit edilmesinden sonra da üzüntüsünü kalbine gömüp aileyi hayatta tutmaya çalışmaktadır.

Gülsüm Ana'nın annelik ve kadınlık yönü her ne kadar onu duygusal göstermiş olsa da olaylar karşısında duruşu, kızı Pembe'nin yabancı biriyle dans etmesine karşı almış olduğu tepki gibi yönlerden dışadönük düşünsel tip özelliklerini gösterdiği söylenebilmektedir.

1.1.2.3. Rıfat: Ali Bey ve Gülsüm Ana ailesinin tek erkek çocuğudur. Haşım Dayı'nın etkisiyle hürriyetin savunucusu olarak yetişir. Bazen ailesinin kendisini sevmediğini bile düşünür. Fakat çocukluk döneminde yaşadığı bu hissin gerçek olmadığını anlar. Babası Ali Bey'le Manastır'a askerî okuluna kayıt yaptırmak için yola düştüklerinde uğradıkları manastır, burada karşılaştıkları Mihail ilerde yaşanacak olayların da habercileridir. Rıfat babası Ali Bey'le fikir ayrılığı içerisinde. O babasının aksine meşrtiyeti savunmaktadır. Rıfat, cesur, kararlı ve

fedakâr bir kişiliktir. Hayatını milletine adanmış, eşinden, ailesinden vazgeçmiş, Çanakkale’de savaşmış ve sonrasında hastalanarak şehit olmuştur.

1.1.2.4. Kerime: Kerime de Gülsüm Ana’nın en küçük kızıdır. Kerime dayısı Haşim’in arkadaşı, hürriyet fikrini savunan Enver Bey’e platonik bir aşk besler ama bir türlü duygularını ifade edemez. Enver Bey’in bir sultan ile nişanlandığını öğrendiğinde ise büyük hayal kırıklığına uğrar. Kendisine talip olan mülazımın teklifini reddeder. Neyzen Dede’yi tanıyan Kerime onun anlattıklarıyla teselli bulur. Bu yönlerden içedönük duygusal bir görüntü sağlasa da dışa dönük karakter özelliği ağır basmaktadır. Kerime kadınların eğitilmesi görüşünü dile getirir, hürriyeti savunur, ümitsizliğe düştüğü anda annesi Gülsüm Ana’yı kendine getiren de odur. İstanbul’da onunla evlenmek isteyen Sadık Bey’in teklifini de geri çeviren Kerime, evlerde hizmetçilik yaparak para kazanmak ve kimseye yük olmak istememektedir.

1.1.2.5. Ethem: Nevbahar Hanım’ın oğludur. Asiye ile evlenir. Rıfat’la aynı okulda okurlar ve aralarında bir yaş vardır. Ethem, İttihatçı olmadığı için Rıfat ve Haşim tarafından eleştirilir. Haşim ise askerin siyasete girmesini doğru bulmaz. Ethem romanın sonunda savaş gazisi olarak iki gözünü kaybetmiş, yardımcısıyla birlikte Rıfat’ın mezarını ararken karşımıza çıkmaktadır. Onun hayatta olduğundan ailesinin haberi yoktur.

1.1.2.6. Haşim Dayı: Gülsüm Ana’nın erkek kardeşidir. İdealleri olan, duygularını açıkça belli etmeyen siyasi bir kişiliktir. Rıfat üzerinde de onun fikirleri etkili olmuştur. Haşim dayı, Selanik’te yaşar ve sık sık Gülsüm Ana’yı ziyarete gider. Ailede çocukların sevgisini kazanan Haşim aynı zamanda siyasi fikirleriyle çevresini etkilemektedir. Türkçe öğretmenidir. Bunun yanında romanda aslında İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni temsil etmektedir. Padişaha karşı olup Meşrtiyet’le her şeyin çözülebileceğini ifade etmektedir. Onun bu yönleri dışadönük düşünsel tip özelliğinin ağır bastığını göstermektedir.

1.1.2.7. Enver Bey: Romanda Haşim Dayı’nın arkadaşı olarak zikredilen siyasi yönü olan bir tiptir. Duygularıyla değil aklıyla hareket etmektedir. Enver Bey, Mekteb-i Harbiye’yi bitirmiştir. Onun için asıl olan ideallerdir. Teşkilatçı biridir. Bu yönlerden dışadönük düşünsel özellikleri sergilemektedir.

1.1.2.8. Yetim Mihail: Rahip Hristo’nun yanındadır. Romanın başında Rıfat’la Manastır’da karşılaşır. Sonrasında ise cephede karşı karşıya gelen iki düşmandırlar. Çocukluğunda Manastır’da yetişmiş anne ve babasının ölümünden Müslümanları sorumlu tutan ve bu şekilde yetiştirilen biridir. Nadya Ana, ona gerçeği anlatsa da o Peder Hristo ve Pertev’in sözylediklerine inanır. Mihail, Rıfat’ın arkadaşı Recep’i öldürerek Rıfat’ta ölene dek süren bir düşmanlığa sebep olur. Kendini Bulgar milletine adayan Mihail’i Rıfat yakalasa da Rusya’nın isteğiyle serbest bırakılır ve sonrasında Rıfat’ın babası Ali Bey’i şehit eder. Mihail, duygularıyla hareket etmeyen daha doğrusu insani duygularını aldırması gibi hareket eden bir olması yönüyle dışadönük düşünsel bir tip olduğu söylenebilir.

1.1.2.9. Nevbahar Hanım: Faik Bey'in eşi, Ethem'in annesidir. Hekim kızı olarak tanınır ve bu konuda yetenekli birisidir. Nevbahar Hanım'a hekim kızı denir. Çevresindekilere yardımcı olur. Duygulara yer vermeden soğukkanlılığını her zaman koruyan birisidir. Bu yönlerden dışadönük düşünsel tip olduğu söylenebilir.

1.1.2.10. Agah: Sacide halanın oğludur. Gelenekçi birisidir ve padişah yanlısıdır. Radoviçe'de oturmaktadır. Rıfat'ın görüşlerine katılmaz. Ali Bey'e daha çok benzer. O da dışadönük düşünsel bir özellik göstermektedir.

1.1.2.11. İclal Hanım: Haşım Bey'in eşidir. Yabancı dillerden İngilizce ve Fransızca'yı iyi derecede bilmektedir. Aynı zamanda piyano da çalar. Paşa kızı olduğu için iyi eğitim almıştır. Haşım öldükten sonra önce Gülsüm Ana'yla İstanbul'a oradan da İzmir'e gider. İclal Hanım'ın da dışadönük düşünsel özelliği öne çıkmakta bazı durumlarda sezgisel tip özelliği de göstermektedir.

2. İç Dönük Tip: Libidonun içe dönmesidir. Özneye ilgi söz konusudur. Bu tipler dış dünyayı kendi içlerinde yorumlarlar. Asosyal bir görüntü sergilerler. Tercihleri bilinçdışıyla ilgilidir (Sambur, 2005, s. 133) Hayal dünyaları zengindir. Düşünceli ve nazik olurlar. Onlar güvende olmayı tercih ederler ve kendilerini geliştirmek isterler (Fordham, 2015, s. 38-42) Aniden oluşan kurallara karşı çıkarlar. Topluluğu ve kalabalığı sevmezler. İçedönük tipler “soğuk, pasif, gururlu, inatçı, bencil, kendini beğenmiş, huysuz” şeklinde algılanırlar (Gençtan, 2014, s. 187). Öznel dünyaları çok önemlidir (Storr, 2006, s. 122-124). Kendilerini çözmeye çalışırlar ve dış dünyayla güçlü bir iletişimleri yoktur. Kendi duygularını ifade etmede sorun yaşarlar (Sambur, 2005, s. 143).

Jung'a göre; Doğu ve Batı kültürlerinin bu tiplere bakış açısı farklıdır. Batı, dışadönük tipe değer verirken Doğu bunun aksine içedönük tipi tercih etmektedir. Jung da Freud'un aksine iç dünyaya değer vermektedir.

Jung, bilincin “duyum, düşünme, hissetme, sezgi” olmak üzere dört işlevinden söz eder. Bu işlevlerden birinin baskın kullanılması karakterler arası farklılıklara sebep olur (Hall&Nordby, 2006, s. 30).

Duyum (Empfindung/ Sensation): Duyum algıyla özdeşir ve psikolojik işleve sahiptir. Bu tipler, mantıksal değildir ve sorgulamazlar. Zevkler her şeyin üstündedir (Fordham, 2015, s. 53-54).

2.1. İçedönük Sezgisel Tip: Bu tipler anlaşılmaazlar. Hayalperestler, peygamberler, sanatçılar, kâhinler, psikologlar, ressamalar, mistikler bu grupta yer alırlar. Dış dünyayla iletişimleri azdır (Hall&Nordby 2006: 106). Huysuzluk durumu söz konusu olabilir (Sambur, 2005, s.144). İlkel toplumlarda saygı gören tiplerdir (Fordham, 2015, s. 56-57).

2.1.1. Romanda İçedönük Sezgisel Tip:

2.1.1.1. Nadya Ana: Bulgar bir kadındır ve Müslümanları sever. Mihail küçükken zaman zaman Nadya Ana'nın yanına uğrar, ancak Hristo bu duruma öfkelenir. Nadya Ana, Peder Hristo'nun Allah'ın evine çetecileri topladığını bilir ve Mihail'i gerçekler konusunda uyarır. Nadya Ana'nın sandalyeye bağlı yaşaması, Mihail'e doğru yolu göstermeye çalışması gibi özellikleri onun içedönük sezgisel özelliklerini yansıtmaktadır.

2.1.1.2. Rıza Hoca: Rıza Hoca, Ali Bey'in arkadaşı, Rıfat'ın hem hocası hem de kayınpederidir. Kızı Zeynep'le yaşamaktadır. Savaş sırasında kızının başına gelen kötü olaylar karşısında dayanamaz ve vefat eder. Rıza Hoca duygusal ve mütevazı birisidir. Rıza Hoca da bu yönlerden içedönük sezgisel bir özellik göstermektedir.

2.1.1.3. Sadık Bey: Romanın sonlarında karşımıza çıkmaktadır. Gülsüm Ana ve ailesi İstanbul'a geldiğinde kalacak yer bulma noktasında yardımcı olmuştur. Onları tekkeye yerleştirmiştir. Kendisi de Beşiktaş'ta Tekke hocasıdır. Kerime'yle evlenmek ister. Bu konuda duygularını ona açamaz. Gülsüm Ana'ya düşüncesini söyler. Kerime onun bu isteğini reddeder. Sadık Bey tekke hocası olması, dine yatkınlığı gibi yönlerden içedönük sezgisel bir görüntü sergilemektedir.

2.1.1.4. Peder Hristo: Rahip Hristo, yetim çocukları manastıra alarak onları Müslümanlara karşı kışkırtmaktadır. Mihail de onun yanında yetişmiş birisidir. Manastırda çeteci Sarafof ve öğretmen Petrev ile gizli toplantılar düzenleyerek Balkanlarda isyan çıkarmak için hazırlık yaparlar. Yalan söyleyerek Mikhail'i Müslümanlara düşman yetiştirmektedir. Peder olması, dini duygularla insanları kendine çekmesi yönüyle içedönük sezgisel aynı zamanda çetecilerle isyan planı yapması yönüyle dışadönük düşünsel bir tip özelliği sergilemektedir.

2.2. İçedönük Duyumsal Tip: Estetiğe önem verirler. Gerçekçi değerlendirmeler yapamazlar bunun yerine komplo teorileri üretmektedir (Sambur, 2005, s. 145). Bilinmeyen varlıklarla bağlantı kurmaya çalışırlar (Fordham, 2015, s. 56-57). Paranoyak tavırlar sergileyebilirler.

Romanda içedönük duyumsal özellikleri sergileyen ve paranoyak tavırlar takınan tipe rastlanamamıştır.

2.3. İçedönük Hisseden-Duygusal Tip: Utangaç tavırlar sergilerler ve çekindirler. Sükûnet, tevazu, dışa kapalı olma, alçak gönüllülük onları "esrarengiz" kılar. Ahlaklı ve prensipli olarak tanınırlar. Bilinçaltında dışadönük gölge karaktere sahiptirler (Sambur, 2005, s. 143-144). Dostlarıyla iyi geçinirler ve onlarla duygudaşlık yaşayabilirler.

2.3.1. Romanda İçedönük Hisseden-Duygusal Tip:

2.3.1.1. Pembe: Pembe Gülsüm Ana'nın kızıdır. Çevresinde güzelliğiyle ve maarifetleriyle dikkat çekmektedir. Gülsüm Ana kızları üzerinde etkilidir. Pembe, içinden gelen istekleri bastırmakta ve duygularını ortaya koymakta çekingenlik göstermektedir. Pembe evlilik yaşına

geldiğinde Hilmi Bey’le nişanlarlar. Çeyiz hazırlığı sırasında Radoviç’e Sacide Hala’nın yanına giden Gülsüm Ana ve kızları burada Pembe’nin dans eden Sırp kızları ve delikanlıları görüp onlar gibi eğlenmek isteğini açığa vurmasıyla sıkıntı yaşarlar. Gülsüm Ana bu duruma çok sinirlenir ve kızıyla konuşmaz. Pembe de burada kendi istekleriyle gelenek ve görenekleri arasında çatışma yaşamaktadır. Sonuçta o da duygularına hâkim olmayı öğrenmiştir. Bu yönlerden içedönük duygusal tip özelliğini yansıtmaktadır.

2.3.1.2. Zeynep: Ali Bey’in komşusu, arkadaşı ve Rıfatın kayınbabası Rıza Hoca’nın kızıdır. Zeynep, Rıfat’ı sevdiği halde onunla konuşma konusunda çekingen davranır. Duygularını kendi içerisinde yaşar. Eşi Rıfat’ı düğününden hemen sonra cepheye yolcu eder. Romanın sonunda da çetecilerin baskınına uğrar ve kötü bir sonla romandan ayrılır. Zeynep duygusal yönlerden içedönük bir tip özelliğini göstermektedir.

2.3.1.3. Faik Bey: Nevbahar Hanım’ın kocası, Ethem ve Naci’nin babasıdır. Nevbahar Hanım’ın bütün isteklerine cevap veren, kendi dünyasında yaşayan, zaman zaman itilip kakılan bir tiptir. Selanik’te yaşamaktadır. Romanda kumarcı, dağınık ve pasif bir tip olarak sergilenmektedir. Normalde dava vekili olarak görev yapmakta ve iki oğlunun iyi eğitim almasını sağlamış bir kişiliktir. Hassas ve duygusal bir yapıya sahiptir. Bu yönlerden içedönük duygusal bir tip olduğu söylenebilmektedir.

2.3.1.4. Koço: Ali Bey ve ailesinin yanında çalışan Bulgar asıllı bir seyistir. Savaş döneminde aileyi arkasından vurmuştur. Uzun süre aileyle yaşamış olan Koça, asıl niyetini ve duygularını herkesten gizlemeyi başarmıştır. Asiye’nin düğünü sırasında sarhoş olup Rıfat’a Asiye’yi sevdiğini ifade edince ondan dayak yemiştir. Sonrasında affını isteyerek duygularını içinde saklamasını bilmiş fakat savaş zamanında aileye ihanet etmiş biridir. Farklı özellikler gösterse de bu yönlerden içedönük duygusal bir tip olduğu söylenebilir.

2.3.1.5. Asiye: Gülsüm Ana’nın kızıdır. Ethem’le evlenir. Okumayı sever ve vatani için dertlenir ve üzülür. Mürvet, Seher ve Ahmet adında üç çocuğu vardır. Savaş çıkınca o da Gülsüm Ana’yla birlikte İstanbul’a gider. Asiye duygusal biridir. Bu yönlerden içedönük duygusal tip özelliği göstermektedir.

2.3.1.6. Cemil Bey: Uysal ve eğlenceli bir kişilik olan Cemil Bey, Sacide halanın eşidir. Sanatçı bir kişiliğe de sahip olan Cemil Bey, ud çalmayı bilmektedir. Yapıcı bir kişiliği vardır. Rıfat’ın meşrutiyetçi fikirlerine karşı çıkanları uyarır ve Rıfat’ı sevdiği için onu korur. Cemil Bey, içedönük duygusal yönü ağır basan bir kişiliktir.

SONUÇ

Sevinç Çokum’un Bizim Diyar adlı romanı edebiyat-psikoloji ilişkisi bağlamında Carl Gustav Jung’un bireysel kişiliğin çözümlemesi için hazırladığı yaklaşık yirmi üç yıllık çalışmasının ürünü olan “Psikolojik Tipler” adlı eserini temel alan çalışmalardan yola çıkılarak romandaki tipler incelenmiştir.

Romandaki kahramanların bazen içedönük bazen de dışadönük tutumlar sergiledikleri görülmüştür. Ancak en çok hangi tutumla yönetiliyorlarsa yaşam enerjilerinin yönü belirgin olan tutuma göre saptanmıştır. Yine aynı şekilde romandan seçtiğimiz bu kişilerde “sezgi, duyum, duygu, düşünme” yetilerinin hepsi mevcuttur; ancak bunlardan en baskın olanı tespit edilmiş; roman kişinin iç dünyası baskın olan bilinç işlevine göre incelenmiştir.

Ali Bey, Gülsüm Ana, Rifat, Kerime, Ethem, Haşim Dayı, Enver, Mihail, Nevbahar, Agah, İclal dışadönük düşünsel tipler; Naci, Hilmi dışadönük hisseden tipler; Nadya Ana, Rıza Hoca, Sadık Bey, Peder Hristo içedönük sezgisel tipler; Pembe, Zeynep, Faik Bey, Koço, Asiye Cemil içedönük duygusal tipler olduğu görülmüştür.

KAYNAKLAR

- Bennet, E. A. (2006). *Jung Aslında Ne Dedi?*, İstanbul: Say Yay.
- Çokum, S. (2018). *Bizim Diyar*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Fordham, F. (2015). *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*. (Çev. Aslan Yalçın), 9. Baskı, İstanbul: Say Yay.
- Gençtan, E. (2014). *Psikanaliz ve Sonrası*. İstanbul: Metis Yay.
- Hall, C. & Nordby, V. (2006). *Jung Psikolojisinin Ana Çizgileri*. (Çev. Ender Gürol), İstanbul: Cem Yayınevi.
- Jung, C.G.(1998). *Analitik Psikolojinin Temel İlkeleri*. (Çev.: Kâmuran Şipal), İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kılınç, O.(2020). Sevinç Çokum’un “Bizim Diyar” Romanında Söz Varlığı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 13.71.
- Sambur, B. (2005). *Bireyselleşme Yolu-Jung’un Psikoloji Teorisi.*, Ankara: Elis Yay.
- Stevens, A. (1999). *Jung*. (Çev. Ayda Çayır), İstanbul: Kaknüs Yay.
- Storr, A. (2006). *Jung’tan Seçme Yazılar*. (Çev. Levent Özşar), Ankara: Dost Kitabevi Yay.

**LİSE ÖĞRENCİLERİNİN ETKİLEŞİMLİ KİTAP OKUMA HAKKINDAKİ
GÖRÜŞLERİ**
HIGH SCHOOL STUDENTS' VIEWS ON INTERACTIVE BOOK READING

Özlem ÇETİN

Yüksek lisans, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı
ORCID NO: 0009-0000-8116-9585

Nuran TUNCER

Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı
ORCID ID: 0000-0002-8748-5084

ÖZET

Bu çalışma çocuk gelişimi ve eğitimi bölümünde okuyan lise 10.sınıf ve 11.sınıf öğrencilerinin etkileşimli kitap okuma hakkındaki düşüncelerini öğrenmek amacıyla yapılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yönteminden görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırma verileri yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 6'sı 10.sınıf öğrencisi 6'sı 11.sınıf öğrencisi olmak üzere toplam 12 öğrenciden oluşmaktadır. Elde edilen veriler betimsel analiz tekniğine göre çözümlenmiştir. Veri analizleri sonucunda etkileşimli okumanın özellikleri, etkileşimli okumanın en sevilen özellikleri ve etkileşimli okuma sırasında yaşanan problemler olmak üzere üç tema altında toplanmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, etkileşimli kitap okuma çalışması yapılan 11.sınıf öğrencilerinin 10.sınıf öğrencilerine göre önemli farklılıkları olduğunu ortaya koymuştur. 11. sınıf öğrencileri etkileşimli kitap okuma denildiğinde en fazla üzerinde durdukları konular; hikâyenin sorularla desteklenmesi, çocukların hikayeler sayesinde yeni bilgiler edinmesi, kelime haznelerinde artış, kitapla ilgili bilgilerin unutulmaması, çocukların hikâye okuma öncesi, süreci ve sonrasında eğlenmesi şeklindedir. 10.sınıf öğrencilerin etkileşimli okuma denildiğinde daha çok kendilerinin okuduğunu anlayabilme, yeni bilgiler edinme, konuşma dilinin düzeltilmesine yardımcı, merak duygularını artıran kitaplar okuma şeklinde algıladıkları görülmektedir. 11.sınıf öğrencilerinin ise etkileşimli okuma ile ilgili aldıkları teorik bilgiler ve uygulama örnekleri nedeniyle farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Çalışmanın bulguları ve sonuçları tartışılmış ve etkileşimli kitap okumaya yönelik gerekli öneriler sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Etkileşimli kitap okuma, Çocuk gelişimi ve eğitimi, Lise öğrencisi

ABSTRACT

This study was conducted to learn the thoughts of high school 10th and 11th grade students studying in the department of child development and education about interactive book reading.

Interview technique from qualitative research method was used in the study. The research data were collected with a semi-structured interview form. The study group of the research consists of a total of 12 students, 6 of whom are 10th grade students and 6 of whom are 11th grade students. The data obtained were analysed according to the descriptive analysis technique. As a result of the data analyses, the features of interactive reading, the most popular features of interactive reading and the problems experienced during interactive reading were grouped under three themes. The results obtained from the study revealed that 11th grade students who were subjected to interactive book reading studies had significant differences compared to 10th grade students. 11th grade students emphasised the most when it comes to interactive book reading; supporting the story with questions, children gaining new information through stories, increasing their vocabulary, not forgetting the information about the book, children having fun before, during and after reading the story. 10th grade students perceive interactive reading as reading books that help them understand what they read, gain new information, help them improve their spoken language, and increase their sense of curiosity. It was determined that 11th grade students differed due to the theoretical knowledge and application examples they received about interactive reading. The findings and results of the study are discussed and necessary suggestions for reading interactive books are presented.

Keywords: Interactive book reading, Child development and education, High school student

GİRİŞ

21. yüzyılda bilim, teknoloji ve birçok farklı alanda sürekli gelişmelerin olması, bireylerin kazanması gereken beceri ve bilgilerde artışa neden olmuştur. Dolayısıyla, bireyler farklı türde kaynaklardan bilgi elde etme konusunda çeşitlilik göstermişlerdir. Bilgiyi elde etme sürecinin temelinde onu anlama yeteneği yatar. Çünkü bilgiye erişimin önemi kadar onu kavramak da önemlidir. Bilgiyi anlama becerileri, bireyin okuma ve dinleme becerilerinden doğrudan etkilenir. Bireylerin anlamlı öğrenmeler elde etmesinde en önemli beceri okumadır. Dolayısıyla, okuduğunu anlama becerilerinin güçlü olması, anlamlı öğrenmelere katkı sağlayacaktır (Coşkun,2011). Okuma ve anlama becerilerinde kullanılabilen birçok farklı yöntem bulunmaktadır. Etkileşimli kitap okuma (EKO), okuma ve anlama becerilerini geliştirmek için kullanılan yöntemlerden biridir. EKO uygulamaları, kitaplarda yer alan resimleri tanımlama, tanıtma, bilinmeyen sözcükleri tartışma, mevcut bilgilerle ilişki kurma, tahmin yürütme, özetleme ve sonuç çıkarma gibi birçok davranışı kapsamaktadır (Tabord, 2001).

EKO uygulamaları, özellikle erken çocukluk döneminde etkili bir şekilde kullanılan bir yöntemdir, çünkü bu yöntem, çocukların kitapları daha etkili bir şekilde anlamalarına yardımcı olur. Çocukların dil ve erken okuma becerilerinin gelişimini desteklemek amacıyla yetişkinler ve çocuklar arasında gerçekleştirilen etkileşimli bir kitap okuma etkinliği olarak geliştirilen bu

yöntemde, yetişkinler aktif bir dinleyici ve sorgulayıcı rol üstlenir (Whitehurst vd., 1994; Whitehurst vd., 1994b). Araştırmacılar ve uygulayıcılar, EKO'nun küçük yaşta olan çocukların dil gelişimine ve ilerleyen yıllardaki akademik başarılarına önemli katkılar sağladığını kabul etmektedir (Rodriguez, Hines ve Montiel, 2009).

Dil gelişimi, çocuğun hayatının başlangıcında gerçekleşen son derece kritik bir süreç olup, bu süreçte etkileşimli kitap okuma çocukların erken dil gelişimini destekleme amacıyla uygulanan önemli bir müdahale yöntemidir (Noble ve diğerleri, 2019). EKO okul öncesi çocuklarda kelime dağarcığı ve dil becerilerini geliştirmede önemli bir rol oynarken, ileri dönemlerde okuma ve okuduğunu anlama becerilerine odaklanmaktadır (vanKleeck, 2008).

Okuryazarlık temelde sözcük dağarcığı ve dil becerilerine bağlı olarak gelişmektedir. (Yorke, Light, Gosnell-Caron, McNaughton ve Drager, 2018). Hikâye okuma sırasında yetişkinler, çocuklara sorular sorarak bilinmeyen kelimeleri açıklayarak ve okuma sırasında öğrenilen yeni kelimeleri tekrarlayarak kendilerini ifade etme fırsatları vererek çocukların öğrenmelerine yardımcı olurlar (Justice ve Pullen, 2003; Whitehurst vd., 1994a, 1994b). EKO, hikayeyi okuyan öğretmenin ve hikayeyi dinleyen çocukların zaman içinde rol değiştirmesine olanak tanıyan, öğretmenin aktif bir dinleyici ve sorgulayıcı olmasını gerektiren çeşitli standart davranışlara dayanmaktadır. Bir hikâye okurken öğretmen sıklıkla çocuklara konuşma fırsatı verir, sorular sorup bilinmeyen kelimeleri açıklayarak ve okurken öğrenilen yeni kelimeleri tekrarlayarak öğrenmeyi destekler (Whitehurst vd., 1994).

EKO ayrıca erken okuryazarlık becerilerini desteklemektedir. Bu beceriler arasında ses ayırt etme, harfleri tanıma, kelime yazma, kelime dağarcığı ve dil gibi birçok farklı yetenek yer almaktadır. (Bean, Perez, Dynia, Kaderavek ve Justice, 2020). Bu bağlamda, EKO aynı zamanda çocukların keyifli bir dinleme deneyimi yaşamalarını sağlar ve görsel olarak çekici olan içerikleriyle çocukların insanlar hakkında hem sosyal hem de duygusal anlayışlarını geliştirmelerini destekler. Bunlara ek olarak, EKO çocuklara değerli bilgiler kazandırmak için önemli fırsatlar sunar (Rollo ve Sulla, 2016).

Etkileşimli okuma ile ilgili yapılan araştırmalara baktığımızda, daha çok okul öncesi öğretmenler ve ebeveynlerle yapılan çalışmalara rastlanmaktadır (Bıçakçı, Er, Aral, 2007; Er, 2016; Erdoğan, 2020; Serin, 2022; Yurtbakan, 2022).

Bıçakçı, Er, Aral (2007) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, 46-62 ay aralığında olan erken çocukluk dönemindeki çocukların annelerinin etkileşimli kitap okuma deneyimlerine ilişkin görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma üç oturumda tamamlanmıştır. İlk oturumda çocuk gelişimi hakkında bilgiler ve öneriler verilmiş, ikinci ve üçüncü oturumda uygulamalı etkileşimli okuma örnekleri yapılmıştır. Seminerler sonunda annelere 9 hafta boyunca toplamda 27 etkileşimli kitap okuma etkinliği düzenlemişlerdir. Çalışma sonuçlarına genel olarak baktığımızda etkileşimli kitap okuma yönteminin çocukların gelişimine ve annelerin etkileşimli kitap okuma becerilerine olumlu bir şekilde etki ettiği görülmektedir.

Er (2016) tarafından yapılan araştırmada, okul öncesi dönemde anne babaların etkileşimli hikâye kitabı okumalarının önemi incelenmiştir. Okul öncesi dönemdeki çocuklar için kitap seçimi üzerinde durulmuş ve çocuk kitaplarının genel özellikleri ile etkileşimli hikâye okuma süreci gibi konular ele alınmıştır. Etkileşimli hikaye kitabı okumak, çocukların sosyal, duygusal, dil ve zihinsel gelişim alanlarını geliştirmenin yanı sıra problem çözme, analitik düşünme ve sebep-sonuç ilişkisi kurma yeteneklerini destekler. Doğru stratejiler kullanıldığında etkileşimli kitap okuma çocukların yazı ve ses farkındalıklarını arttırdığı, onları okuma ve yazmaya hazırladığını dile getirmiştir.

Erdoğan (2020) tarafından yapılan çalışmada, öğretmenlerin etkileşimli okuma ile ilgili görüşlerini incelemek amacıyla Balıkesir'in Dursunbey ilçesinde görev yapan 18 okul öncesi öğretmeniyle görüşmeler yapılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre, sınıf mevcudu 10 ve üzeri olan sınıflarda etkileşimli okuma yapan öğretmenlerin dikkatlerini toplama ve sürdürme becerilerinde daha fazla güçlük yaşadığı belirtilmiştir. Ayrıca, kitabın resimlerini rahatça gösterme ve söz hakkı verme konularında sınıf mevcudunun artmasıyla birlikte öğretmenlerin zorluklar yaşadıkları ifade edilmiştir. Hikâye okuma sırasında konu dışı sohbetin öğrencilerin dikkatini dağıttığını ve hikâye okuma süresinin uzadığını öğretmenler belirtmiştir. Öğretmenlerin çoğu, etkileşimli okumanın kalıcı öğrenmeyi olumlu şekilde desteklediğini vurgulamıştır.

Lise seviyesindeki öğrencilerle ilgili yapılan araştırmalarda çok fazla bulguya rastlanmamış olmasına karşın, lise bünyesinde yer alan çocuk gelişimi ve eğitimi bölümü, okul öncesi eğitim için yardımcı öğretmenler yetiştirmektedir. Bu öğrencilerin etkileşimli okuma ile ilgili bilgi sahibi olmaları, staj ve meslek yaşamlarında daha etkili olmalarını sağlayacaktır. Bu araştırmanın amacı, çocuk gelişimi ve eğitimi alanı öğrencilerinin etkileşimli kitap okuma hakkındaki düşüncelerini öğrenmektir.

YÖNTEM

Araştırmanın deseni, nitel yönetime dayalı kesitsel betimleyici bir çalışma olup, görüşme tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Temel nitel araştırma, belirlenen problemlerin doğal ortamında gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ele alınarak; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama teknikleri kullanılarak öznel bir yorumlama sürecinde incelenmesini ifade etmektedir. Ayrıca, nitel araştırma yaklaşımı, katılımcıların deneyimlerini derinlemesine anlamak için araştırmacının katılımcılarla etkileşim içinde olduğu ve katılımcıların bakış açılarına odaklandığı bir araştırma yaklaşımıdır. Bu çalışma da bu ilkeye dayanarak, katılımcıların görüşlerini ve deneyimlerini anlamak için görüşme tekniğini kullanmıştır. (Meriam, 2009; Creswell, 1998; Lincoln ve Denzin, 1994).

Araştırmanın katılımcılarını, Tokat ilinin Almus ilçesinde bulunan Almus Çok Programlı Anadolu Lisesi'nde öğrenim gören çocuk gelişimi ve eğitimi bölümü 10. ve 11. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. 10. sınıf öğrencileri 6 kişi iken, 11. sınıf öğrencileri de 6 kişiden oluşmaktadır.

Katılımcılardan bir grup herhangi bir bilgiye sahip değilken, diğer grup ise 4 ders boyunca etkileşimli okuma uygulamasıyla bilgilendirilmiştir.

Araştırmaya başlamak için öncelikle öğrencilerden izin alınmış, ardından çalışmanın amacıyla ilgili bilgi verilmiştir. Çalışmaya katılmayı kabul eden öğrenciler, aydınlatılmış onam formunu imzaladıktan sonra görüşmelere başlanmıştır. Görüşmeler, araştırmacı tarafından bizzat her öğrenciyle birebir yapılmıştır. Elde edilen veriler, tema ve kodlara ayrılarak incelenmiş, bu tema ve kodlar daha sonra iki farklı uzman tarafından değerlendirilmiştir. İncelenen kodların tutarlılıkları, Miles ve Huberman'ın (1994) formülü ile hesaplanmıştır:

Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) x 100.

Araştırmada veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formu ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formundaki sorular, okul öncesi ve/veya çocuk gelişimi ve eğitimi alanından iki farklı uzmana gönderilmiş ve kapsam geçerliği (KGİ) incelenmiştir. KGİ, uzman görüş formu aracılığıyla her soru için "uygun değil", "uygun ama düzeltme gerekir" ve "uygun" seçenekleriyle değerlendirilmiştir.

Kapsam Geçerlik İndeksi (KGİ) hesaplaması için $KGİ = [G / (N / 2)] - 1$ formülü kullanılmıştır (G: Belirtilen Görüş Sayısı, N: Toplam Uzman Sayısı) (Alpar, 2020).

ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

Bu çalışmanın amacı, çocuk gelişimi ve eğitimi bölümünü okuyan lise öğrencilerinin etkileşimli okuma hakkındaki düşüncelerini öğrenmektir. Bu doğrultuda, katılımcılardan yarı yapılandırılmış görüşme formu doldurularak düşünceleri alınmıştır. Çalışmanın bulguları, araştırma sonuçlarına uygun olarak belirlenen temalar dahilinde sunulmuştur. Katılımcılara takma isimler verilmiştir. Elde edilen bulgular, yapılan içerik analizi sonucunda; (a) Etkileşimli Okumanın Özellikleri, (b) Etkileşimli Okumanın En Sevilen Özellikleri ve (c) Etkileşimli Okuma Sırasında Yaşanan Problemler olmak üzere üç tema altında toplanmıştır.

Tablo 1. Etkileşimli Okumanın Özellikleri (Tema 1)

Kategori	Kod	10.sınıf (n)	11.sınıf (n)
Akademik	Kelime Artışına Yardımcı	-	4
	Kitapla İlgili Bilgileri Unutmamak	1	3
	İfade Edici Dil Becerilerine Destek	-	3
	Kitabı Detaylandırarak Okumak	-	2
	Okuduğunu Anlayabilmeyi Kolaylaştırıcı	2	-
Sosyal	Çocukları Eğlendirmesi	-	5
	Ebeveynlerle Birlikte Okuma	1	-

Çalışmaya katılan öğrencilerin etkileşimli okumanın özelliklerine ilişkin görüşleri, akademik ve sosyal açılardan iki kategoride incelenmiştir. 10. sınıf öğrencileri, etkileşimli okuma

kavramını okuduğunu anlamayı kolaylaştırma (2), kitapla ilgili bilgileri unutmamayı (1) ve ebeveynlerle birlikte okumayı (1) şeklinde algılamışlardır. Bu konuda bir öğrenci;

“Etkileşimli okuma denildiğinde okuduğunu anlamak aklıma geliyor. Hatta bazen okuduklarımı araştırıyorum.” (Emel). Diyerek ifade etmiştir.

11.sınıf öğrencileri akademik açıdan özellikleri arasından en fazla kelime artışına yardımcı olmasına (4) odaklandıkları görülmektedir. Bunun dışında kitapla ilgili bilgileri unutmamak (3), ifade edici dil becerilerine destek (3) şeklinde de görülmektedir. 11.sınıf öğrencilerin sosyal açıdan özelliklerinde ise çocukları eğlendirmesine (5) odaklandıkları görülmektedir. Bu durumu açıklamaya çalışan bir öğrenci şu ifadeleri kullanmıştır;

“Dil gelişiminde çocukların kelime dağarcığını geliştiriyor” (Birsen).

Tablo 2. Etkileşimli Okumanın En Sevilen Özellikleri (Tema 2)

Kategori	Kod	10.sınıf (n)	11.sınıf (n)
Hikâye Okuma Süreciyle İlgili	Hikâyeyi Sorularla Destekleme	-	6
	Çocukların Merakla Takip Etmeleri	-	6
	Hikâye Kitabının Künye Bilgilerini Verme	-	2
	Okuyucunun yeni bilgiler öğrenmesi	3	-
	Etkinliklerle Hikâyeyi Destekleme		2
Hikâye Kitabı ile İlgili	Resimli Kitaplar Olması	1	-
	Eğlenceli Kitaplar Olması	2	-
Uygulayıcıya Sağladığı Katkı	Okuma becerisinin düzelmesi	3	-
	Konuşma Diline Katkı Sağlaması	3	-
	Okuduğunu Anlayabilme Becerisine Katkı	2	-
	Ses Tonunu Değiştirebilme ve Sesli okuma	1	1

Çalışmaya katılan öğrencilerin, etkileşimli okumanın en sevilen özellikleriyle ilgili görüşlerinde, hikâye okuma süreci, hikâye kitabı ve uygulayıcıya sağladığı katkı olmak üzere üç kategori bulunmaktadır. 10. sınıf öğrencileri, hikâye okuma süreciyle ilgili olarak, okuyucunun yeni bilgiler öğrenmesine (3) odaklanmışlardır. Bu durumu ifade eden bir öğrenci şu ifadeleri kullanmıştır:

“Okuma denilince bir şeyleri öğrenmek için kitap okuma ya da okula gitme geliyor. Bunun amacı bize bilgiler öğretmek, zihnimizi geliştirmektir” (Özden).

Uygulayıcıya sağladığı katkı kategorisinde ise okuma becerisinin düzelmesi (3), konuşma diline katkı sağlaması (3), okuduğunu anlayabilme becerisine katkısına (2) vurgu yaptıkları görülmektedir. Konuşma diline katkı sağlamasına vurgu yapan bir öğrenci şu şekilde dile getirmiştir;

“Etkileşimli okuma konuşmamı düzeltiyor ve okumamı düzeltiyor.”

11. sınıf öğrencileri ise hikâye okuma süreciyle ilgili olarak hikâyeyi sorularla destekleme (6), çocukların merakla takip etmeleri (6), hikâye kitabının künye bilgilerini verme (2) ve etkinliklerle hikâyeyi desteklemeye (2) vurgu yapmışlardır. Hikâyeyi sorularla destekleyen bir öğrenci;

“Etkileşimli okumada en sevdiğim kısım hikâye ile ilgili, resimlerle ilgili konuşmak ve sorular sormak. Nedense çok hoşuma gidiyor” (Beyza). Şeklinde ifade etmiştir.

Kitabın künye bilgilerini verme konusunda başka bir öğrenci ise bunu şöyle ifade etmiştir;

“Kitabın en baştan burası ön kapağı, burası arka kapağı gibi yazarını, yayın evini her şeyini anlatmak” (Meryem).

Uygulayıcıya sağladığı katkı kategorisinde, 11. sınıf öğrencilerinden biri ses tonunu değiştirmeye odaklanmıştır. Bu konuda ifadesi şu şekildedir:

“En çok sevdiğim şey, ses tonunu değiştirmek. Eğer heyecanlıysa, onun gibi heyecanlanıyorum; korkuyorsa, o sesi çıkarmayı seviyorum” (Meryem).”

Tablo 3. Etkileşimli Okuma Sırasında Yaşanan Problemler (Tema 3)

Kategori	Kod	10.sınıf (n)	11.sınıf (n)
Uygulayıcıdan Kaynaklı	Bilinmeyen Kelime Anlamlarını Açıklamak	1	3
	Heyecanlanmak	-	2
	Hikâye ile ilgili soru sorabilmek	-	2
	Hikâye Kitabını Yan Tutarak Okumak	-	1
Çocuklardan kaynaklı	Sorulara Cevap Vermemeleri	-	1
	Sıkılmaları	-	1

Öğrencilerin etkileşimli okuma sırasında karşılaştıkları zorluklara ilişkin görüşlerine odaklandığımızda, iki temel kategori dikkat çekmektedir. İlki, uygulayıcı kaynaklı sorunlar arasında bilinmeyen kelime anlamlarını açıklama (4) olarak öne çıkmaktadır. Bu sorunun yanı sıra, heyecanlanma ve hikâye ile ilgili sorular sorma konuları da önem arz etmektedir.

Öğrenciler, etkileşimli hikâye okurken soru sormayı sevdiklerini, ancak bu konuda kendilerini yetersiz hissettiklerini ifade etmişlerdir. Bu düşüncüyü destekleyen bir 11. sınıf öğrencisi, deneyimlerini şu şekilde aktarmıştır:

“Hikâye okurken sorular sormamız gerekiyor. Özellikle ilk başta soru bulmakta çok zorlandım” (Şengül).

Bilinmeyen kelimeleri açıklamada güçlük çeken bir diğer 11. sınıf öğrencisi ise şu ifadeleri kullanmıştır:

“Çocuklara bilmedikleri kelimeleri anlatmakta bazen güçlük çekiyorum” (Birsen).

Bir diğer öğrenci ise şunları belirtmiştir:

“Bazen öyle kelimeler okuyorum ki kendi açımdan biliyorum ama bunu çocuklara nasıl daha iyi bir şekilde anlatacağım aklıma gelmiyor” (Şengül).

10. sınıf öğrencileri ise bu temada sadece bilinmeyen kelimeleri açıklamada güçlük çekme konusunu dile getirmişlerdir. Bu durumu bir öğrenci, *“Kitap okurken bilmediğim kelimelere rastlamam, anlamamı zorlaştırıyor” (Deniz)* şeklinde ifade etmiştir.

SONUÇ

Araştırmanın sonuçları, lise öğrencilerinin etkileşimli kitap okuma konusundaki düşüncelerini açıklığa kavuşturmaktadır. Öğrencilerin etkileşimli okuma hakkındaki görüşleri, yarı yapılandırılmış görüşme formuyla alınmış ve nitel bir analiz sürecine tabi tutulmuştur. Bu analiz sonucunda üç tema belirlenmiştir: "Etkileşimli Okumanın Özellikleri", "Etkileşimli Okumanın En Sevilen Özellikleri" ve "Etkileşimli Okuma Sırasında Yaşanan Problemler".

Etkileşimli okumanın özelliklerine yönelik incelendiğinde, akademik ve sosyal açılar olmak üzere iki ana kategori belirlenmiştir. Araştırma öncesinde 11. sınıf öğrencilerine etkileşimli okuma hakkında bilgi verilmesinin, özellikle akademik açıdan daha uygun cevaplar vermelerine neden olduğu gözlemlenmiştir. Bu öğrenciler, özellikle kelime dağarcığının artmasına odaklanarak etkileşimli okumanın akademik yönlerini vurgulamaktadır. Yapılan araştırmalar, tanımların ve tartışmaların kavramların daha kolay anlaşılmasına yardımcı olduğunu desteklemektedir (Cameron, 2001).

Etkileşimli okuma, çocukların hikayeleri kavramalarını ve hatırlamalarını destekleyen etkili bir yöntemdir. Katılımcıların hikayelerle etkileşime girmesi, hikâyenin anlaşılmasını ve hatırlanmasını kolaylaştırır. Bu yöntem, çocukların hikayeler hakkında daha derinlemesine düşüncelerini sağlar ve okuma becerilerini geliştirir. Araştırmalar, etkileşimli okuma programlarının, çocukların hikayeleri daha iyi anlamalarını ve hatırlamalarını sağlamada etkili olduğunu göstermektedir (Zevenbergen, Whitehurst ve Zevenbergen, 2003; Trivette vd., 2012). Verilen cevaplara göre, kitapla ilgili bilgileri hatırlamanın ve ifade edici dil becerilerini desteklemenin önemi üzerinde durulmuştur. Etkileşimli kitap okuma modelinin dil gelişimi üzerindeki etkilerini araştıran çalışmalar, alıcı ve ifade edici dil becerilerini, yazı ve ses farkındalığını etkilediğini ortaya koymuştur. Ayrıca, bu modelin kelime dağarcığını genişletme, okuma anlama becerilerini geliştirme ve dil bilgisi kurallarını öğrenme konularında olumlu etkileri olduğu rapor edilmiştir (Ergül vd., 2015; Tetik, 2015).

11. sınıf öğrencilerinin sosyal açıdan özelliklerinde ise çocukları eğlendirme odaklı oldukları gözlemlenmiştir. Diğer yandan, 10. sınıf öğrencilerinin etkileşimli okumayı anlama kolaylaştırma, kitapla ilgili bilgileri hatırlama ve ebeveynlerle birlikte okuma gibi özellikleri vurguladıkları görülmektedir.

Etkileşimli okumanın en sevilen özellikleri incelendiğinde, hikâye okuma süreciyle ilgili, hikâye kitabıyla ilgili ve uygulayıcıya sağladığı katkı olmak üzere üç kategori belirlenmiştir.

10. sınıf öğrencileri hikâye okuma sürecinde yeni bilgiler öğrenme üzerine yoğunlaşmıştır. Ayrıca, uygulayıcıya sağladığı katkılar arasında okuma becerisinin gelişmesi, konuşma diline katkı sağlaması ve okuduğunu anlama becerisine katkı sağlaması öne çıkmaktadır. 11. sınıf öğrencileri, hikâye okuma sürecinde hikayeyi sorularla destekleme, çocukların merakla takip etmeleri, hikaye kitabının künye bilgilerini verme ve etkinliklerle hikayeyi destekleme üzerine vurgu yapmaktadır. Hikayelerin anlaşılmasını kolaylaştırmak için neden-sonuç ilişkisini anlamaya yönelik sorular sormak, çocukların anlama becerilerini geliştirmelerine yardımcı olabilir. Bu yaklaşım, çocukların hikayelerdeki olaylar arasındaki bağlantıları daha iyi kavramalarına ve içerikten çıkarımlar yapmalarına olanak tanır (Kleeck, 2008).

Etkileşimli okuma sırasında yaşanan problemler temasını incelediğimizde, iki farklı kategori ön plana çıkmaktadır. Bu kategoriler arasında, uygulayıcı kaynaklı problemlerden biri bilinmeyen kelime anlamlarını açıklamak; diğeri ise heyecanlanmak ve hikaye ile ilgili sorular sormaktır. 10. sınıf öğrencileri bu temada sadece bilinmeyen kelimeleri açıklamada zorluk çektiklerini ifade etmişlerdir.

Sonuç olarak, 11. sınıfta teorik bilgilerin verildiği ve uygulamaların yapıldığı durumda, öğrencilerin etkileşimli okuma hakkında farkındalık geliştiği ve bu konunun ne olduğunun anlaşıldığı görülmektedir. Önceden bilgi verilmeyen 10. sınıf öğrencilerinin ise etkileşimli okuma kavramını okuma süreciyle ilişkili bir okuma türü olarak algıladıkları ve kendi okuma deneyimlerini anlama ve sesli okuma yapma biçimi olarak gördükleri belirlenmiştir.

Son olarak, çalışma toplam 12 öğrenciyle gerçekleştirilmiş olmasına rağmen, ileride daha geniş öğrenci gruplarıyla yapılabilecek çalışmalarla sonuçlar daha kapsamlı hale getirilebilir. Ayrıca, lise müfredatına etkileşimli okuma derslerinin eklenmesi önerisi, öğrencilerin daha erken aşamalarda bu konuda bilgilendirilmesine katkı sağlayabilir. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış olsa da ileride farklı yöntemlerle yapılabilecek nitel ya da nicel çalışmalarla sonuçlar daha da zenginleştirilebilir.

KAYNAKLAR

Alternative Communication,34(4),288-300.

<https://doi.org/10.1080/07434618.2018.1506823>

Bean, A. F., Perez, B. I., Dynia, J. M., Kaderavek, J. N. ve Justice, L. M. (2020). Book-Reading Engagement in Children with Autism and Language Impairment: Associations with

Bıçakçı, M. Y., Er, S., & Aral, N. (2017). Annelerin çocuklarına etkileşimli kitap okuma sürecine ilişkin görüşleri. *Eğitim ve Bilim*, 42(191).

Cameron, L. (2001). Teaching languages to young learners. United Kingdom: Cambridge.

Coşkun, S. (2011). Bilişsel Farkındalık Stratejilerine Dayalı Okuma Eğitimi Etkinliklerinin, Okuduğunu Anlama Becerilerini Geliştirmeye Etkisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Abant: İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Emergent-Literacy Skills. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 50(3), 1018-1030.
<https://doi.org/10.1007/s10803-019-04306-4>
- Er, S. (2016). Okulöncesi dönemde anne babaların etkileşimli hikâye kitabı okumalarının önemi. *Başkent University Journal of Education*, 3(2), 156-160.
- Erdoğan, H. (2020). *Etkileşimli okuma modelinin anasınıflarında uygulanmasıyla ilgili öğretmen görüşleri*. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Ergül, C. Akoğlu, G. Sarıca, D. Tufan, M. Karaman, G. (2015). Ana Sınıflarında Gerçekleştirilen Birlikte Kitap Okuma Etkinliklerinin "Etkileşimli Kitap Okuma" Bağlamında İncelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2015; 11(3): 603-619
- Iverson, J. M. (2010). Developing language in a developing body: The relationship between motor development and language development. *Journal of child language*, 37(2), 229-261.
- Justice, L. M., & Pullen, P. C. (2003). Promising interventions for promoting emergent literacy skills: Three evidence-based approaches. *Topics in Early Childhood Special Education*, 23, 99-113.
- Kleeck, A.V. (2008). Providing preschool foundations for later reading comprehension: The importance of and ideas for targeting inferencing in storybook-sharing interventions. *Psychology in the Schools*, 45(7), 627- 643.doi: 10.1002/pits.20314
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Noble, C., Sala, G., Peter, M., Lingwood, J., Rowland, C., Gobet, F. ve Pine, J. (2019). The impact of shared book reading on children's language skills: A meta-analysis. *Educational Research Review*, 28, 100290.
<https://doi.org/10.1016/j.edurev.2019.100290>
- Rodriguez B, Hines R. ve Montiel M (2009) Mexican American mothers of low and middle socioeconomic status: Communication behaviors and interactive strategies during shared book reading. *Language Speech and Hearing Services in Schools* 40, 271–282.
- Rollo, D. ve Sullá, F. (2016). Maternal Talk in Cognitive Development: Relations between Psychological Lexicon, Semantic Development, Empathy, and Temperament. *Frontiers in psychology*, 7, 1-31. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00394>
- Serin, G. (2022). Babaların Etkileşimli Kitap Okuma Süreçlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi.
- Tabors, P. O., Beals, D. E., & Weizman, Z. O. (2001). "You know what oxygen is?": Learning new words at home. D. K. Dickinson & P. O. Tabors (Eds.), *Beginning literacy with language: Young children learning at home and school içinde* (ss. 93–110). Paul H. Brookes Publishing.

- Tetik, G. (2015), Diyaloga Dayalı Hikâye Okuma Tekniği ile Okunan Öykülerin 4-5 Yaş (48-60 Ay) Çocuklarının Dil Gelişimine Etkisi. Pamukkale üniversitesi, Yüksek lisans tezi.
- Trivette, C.M., Simkus, A., Dunst, C.J., & Hamby, D.W. (2012). Repeated book reading and preschoolers' early literacy development. Center for Early Literacy Learning, 5(5), 1-13.
- Ün Başaran, K. (2006). *Aktif Öğrenme*. İzmir. Biliş Yayınları (öğretmen katılımından alınan makale)
- VanKleeck, A. (2008). Providing preschool foundations for later reading comprehension: The importance of and ideas for targeting inferencing in storybook-sharing interventions. *Psychology in the Schools*, 45(7), 627-643. <https://doi.org/10.1002/pits.20314>
- Whitehurst, G. J., Arnold, D. S., Epstein, J. N., Angell, A. L., Smith, M., Fischel, J. E. (1994). A picture book reading intervention in day care and home for children from low-income families. *Developmental Psychology*, 30, 679-689.
- Yorke, A. M., Light, J. C., Gosnell Caron, J., McNaughton, D. B. ve Drager, K. D. (2018). The effects of explicit instruction in academic vocabulary during shared book reading on the receptive vocabulary of children with complex communication needs. *Augmentative and*
- Yurtbakan E., & Yurtbakan, E. G. (2022). Okul Öncesi Öğrenci Annelerinin Etkileşimli Okuma Deneyimleri. *Journal of Mother Tongue Education/Ana Dili Egitim Dergisi*, 10(2).

EĞİTİMDE UZUN VADELİ (2024-2053) GELİŞİM STRATEJİLERİ: 12. KALKINMA PLANININ NİTELİKLİ EĞİTİM VE TOPLUM BAKIMINDAN İNCELENMESİ

LONG TERM (2024-2053) DEVELOPMENT STRATEGIES IN EDUCATION:
EXAMINATION OF THE 12TH DEVELOPMENT PLAN IN TERMS OF QUALIFIED
EDUCATION AND SOCIETY

Muhammet Emin TÜRKOĞLU

Asst. Prof., Afyon Kocatepe University, Faculty of Education, Department of Educational Sciences

ORCID NO: 0000-0003-3883-3414

ÖZET

Bu bildirinin amacı, 12. Kalkınma Planının uzun vadeli eğitim stratejileri açısından incelenmesidir. On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028), 30.10.1984 tarihli ve 3067 sayılı Kanun gereğince, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunun 31.10.2023 tarihli 15’inci Birleşiminde onaylanmış, 01.11.2023 tarih ve 32356 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmıştır. Kalkınma planları genellikle bir ülkenin mevcut durumunu analiz eden, kalkınma hedeflerini tanımlayan, bu hedeflere ulaşmak için gerekli politika ve programları belirleyen, kaynak tahsisini planlayan ve uygulama aşamasında izlenecek stratejileri belirleyen kritik öneme sahip politika belgeleridir. 12. Kalkınma planının 2. Bölümündeki “Uzun Vadeli (2024-2053) Gelişimin Stratejisi Ve On İkinci Kalkınma Planının (2024-2028) Temel Amaç ve İlkeleri ile Hedef ve Politikaları” başlığı altında nitelikli eğitim ve toplum kavramlarına değinilmektedir. Yapılan çalışmada ilgili bölüm incelenerek eğitimde uzun vadeli gelişim stratejileri ile değerlendirmeler yapılmıştır. Dolayısıyla çalışmanın eğitim alanındaki tüm paydaşlar açısından geleceğe dönük bir vizyon oluşturması beklenmektedir. 12. Kalkınma Planı uzun vadeli eğitim stratejileri açısından güncelliğini korumaktadır. Bu yönüyle 12. Kalkınma Planının alanda çalışan araştırmacıların değerlendirmeleri neticesinde uygulamaya dönük etkilerinin olabileceği düşünülmektedir.

Bu araştırmada, bir nitel araştırma yöntemi olan doküman analizinden yararlanılmıştır. Doküman analizi, nitel araştırmacıların mevcut yazılı materyalleri kullanarak araştırma sonuçlarını desteklemesi için kullanılan bir yöntemdir; bu da araştırmaya derinlik ve güvenilirlik katmaktadır. Araştırmada T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı resmi sitesinden erişilen PDF formatındaki politaka belgesi incelenmiştir. Araştırma sonucunda, nitelikli ve sürdürülebilir eğitimin sağlıklı bir toplum inşasında önemli olduğu vurgusunun öne çıktığı; planın temel politika önceliğinin, nitelikli eğitimin insan odaklı, milli değerleri esas alan, bireylere farklı becerileri kazandıran, yenilikçi ve aileyi her yönüyle geliştiren ve destekleyen nitelikte olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: 12. Kalkınma Planı, Eğitim Politikaları, Doküman Analizi

ABSTRACT

The purpose of this paper is to examine the 12th Development Plan in terms of long-term education strategies. The Twelfth Development Plan (2024-2028), in accordance with the Law No. 3067 dated 30.10.1984, was approved at the 15th Meeting of the General Assembly of the Grand National Assembly of Turkey dated 31.10.2023 and published in the Official Gazette No. 32356 dated 01.11.2023. Development plans are generally critical policy documents that analyze the current situation of a country, define development goals, determine the policies and programs necessary to achieve these goals, plan resource allocation, and determine the strategies to be followed during the implementation phase. The concepts of quality education and society are mentioned under the title of “Long-Term (2024-2053) Development Strategy and the Basic Purposes, Principles, Targets and Policies of the Twelfth Development Plan (2024-2028)” in Chapter 2 of the 12th Development Plan. In the study, the relevant section was examined and evaluations were made with long-term development strategies in education. Therefore, the study is expected to create a future vision for all stakeholders in the field of education. 12 Development Plans remain up-to-date in terms of long-term education strategies. In this respect, it is thought that the 12th Development Plan may have practical effects due to the evaluations of researchers working in the field.

In this study, document analysis, a qualitative research method, was used. Document analysis is a method used by qualitative researchers to support research conclusions using existing written materials; this adds depth and reliability to the research. In the research, the policy document in PDF format, accessed from the official website of the Presidency of the Republic of Turkey, Strategy and Budget, was examined. As a result of the research, it is emphasized that qualified and sustainable education is important in building a healthy society. It was observed that the main policy priority of the plan is that qualified education is people-oriented, based on national values, provides individuals with different skills, is innovative, and develops and supports the family in every aspect.

Keywords: 12th Development Plan, Education Policies, Document Analysis

GİRİŞ

Bir ülkenin kalkınma planları, ekonomik ve sosyal alanlarda kalkınmayı teşvik etmek için gerekli politikaları özetleyen stratejik yol haritalarıdır. Kalkınma planları önceliklerin belirlenmesi ve sürdürülebilir kalkınmaya yönelik ilerlemenin izlenmesi bakımından kritik bir öneme sahiptir (Omar ve Leh, 2009). Kapsamlı kalkınma politikalarını gerçekleştirmek için farklı sektörleri ve paydaşları kapsayan koordineli bir planlama yapmak gerekmektedir. Kalkınma planlarında eğitim temel bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla eğitimde başarının

yükseltilmesi, bir ülkenin ilerlemesini sağlayan en önemli bileşendir (Radovanović ve diğerleri, 2020).

Kalkınma planları aynı zamanda refahın artırılmasını, altyapının iyileştirilmesini ve ekonomik büyümenin sağlanmasını da amaçlamaktadır (Mahmoudi, 2011). Bu planlar, pozitif değişimi desteklemek, kaynak sağlama ve politika uygulamalarını yönlendirmek için de gereklidir (Marzukhi ve diğerleri, 2019). Özetle kalkınma planları, ülkelerin kalkınma hedeflerine ulaşmaları, sürdürülebilir büyümeyi teşvik etmeleri ve yurttaşlarının refahını sağlamaları için bir kılavuz niteliği taşımaktadır.

Eğitim, bir ülkenin kalkınma planlarının temel bir bileşenlerinden biridir. Eğitim, ekonomik büyümede, sosyal gelişmede ve genel ulusal kalkınma çok önemli bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte eğitim, kalkınma planlarında ülkenin insan kaynaklarını etkili bir biçimde kullanmak için teşvik edici bir unsurdur (Delacroix, 2023). Aynı zamanda eğitim, yoksulluğun azaltılması ve çevresel sürdürülebilirlik gibi toplumsal problemlerin çözümünde hayati öneme sahiptir (Hernández ve González, 2020). Dolayısıyla, eğitime yapılan stratejik yatırımlar, ekonomik büyüme ve rekabet gücü için zorunlu olan yüksek nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesini sağlayabilmektedir (Rodrigues, 2018). Ayrıca eğitim eşitsizliklerin azaltılmasına ve uzun vadeli refahın sağlanmasına da katkıda bulunmaktadır (Evmenov ve diğerleri, 2021). Ülkeler, eğitim politikalarını ekonomik kalkınma hedefleriyle uyumlu hale getirerek stratejik bir yol haritası oluşturabilmektedirler. Eğitim aynı zamanda yeniliği teşvik etmede ve genel toplumsal refaha katkıda bulunmada da kritik bir rol oynamaktadır (González, 2021). Bu nedenle, eğitimin kalkınma planlarında stratejik hedefler açısından yer alması, uluslar için sürdürülebilir bir geleceğin yapı taşlarını oluşturmak açısından önemlidir (Bondarevska ve Doronina, 2022).

Türkiye'deki kalkınma planları zaman içinde ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel dönüşümlerini yansıtacak şekilde gelişmiştir. Bu planlar özellikle Türkiye'nin ekonomi politikalarının ve kalkınma stratejilerinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır (Sungur, 2019). Türkiye'nin Ulusal Kalkınma Planları aynı zamanda ülkenin sosyo-politik ve ekonomik bağlamını da yansıtarak ülkenin stratejik öncelikleri ve kalkınma hedefleri hakkında fikir vermektedir. Eğitim, istihdam ve diğer sektörlerin Türkiye'nin Kalkınma Planlarında yer alması, toplumsal sorunları çözmek ve ulusal kalkınmayı sağlamak için önemli bir araç olagelmıştır (Sarıdas ve Nayir, 2022).

YÖNTEM

Bu çalışmada bir nitel araştırma yöntemi olan doküman analizinden yararlanılmıştır. Nitel araştırma, incelenen konu ile yakın etkileşim yoluyla yeni ve anlamlı ayrımlar yaparak bir olgunun daha derinlemesine anlaşılmasını içeren yöntemsel bir süreçtir. Nitel araştırma yöntemleri, çeşitli konularda incelikli bir anlayış sunarak ayrıntılı yorumlara ulaşmak elde etme için değerli bir yöntemdir (Quandt ve Arcury, 1997). Bu yaklaşım, daha keşfedici bir analize

izin vererek karmaşık sosyal olguların derinlemesine araştırılmasına kolaylık sağlamaktadır (Hsieh ve Shannon, 2005). Nitel araştırma, farklı bakış açılarını keşfetmek ve çeşitli çalışma alanlarında bilgiyi iletirmek için değerli bir araç olarak rol oynamaktadır (De Ruyter ve Scholl, 1998).

Bir nitel araştırma yöntemi olan doküman analizi, bir araştırma sürecinin parçası olarak basılı ve elektronik materyaller de dahil olmak üzere çeşitli belge türlerinin gözden geçirilmesi ve değerlendirilmesi için kullanılan sistematik bir yöntemdir. Araştırma hedefleriyle ilgili anlamlı içgörüler ve bilgiler elde etmek için belgelerin içeriğini, yapısını ve bağlamını incelemeyi içerir (Bowen, 2019). Araştırmada T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı resmi sitesinden erişilen pdf formatındaki politaka belgesi incelenmiştir. Böylece doküman incelemesi için gerekli olan orijinal belgeye ulaşılmıştır. Ardından eğitim ile ilgili bölüm ve maddeler birkaç defa detaylı bir şekilde okunmuş, 2053 stratejik hedeflerine ulaşmak için gerekli temalara ulaşmak için bazı kriterler belirlenmiştir. Kriterler sırasıyla şunlardır: i) Eğitim kalitesini artırma ile ilgili somut kavramlaştırmalar var mı? ii) Bir çözüm önerisi sunuyor mu? ve iii) Yenilikçi bir girişim var mı? Bu kriterler ışığında maddeler tekrar okunmuş, analiz edilmiş ve değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda maddelerden elde edilen bulgular tartışılmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

Bu bölümde 12. Kalkınma Planına ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Öncelikle 12. Kalkınma planı genel olarak ele alınmış ve bazı detaylar açıklanmıştır. Daha sonra Türkiye’yi eğitim bakımından 2053 hedeflerine ulaştırmada rol oynayabilecek önemli stratejik bulgular tartışılmıştır.

Türkiye’nin 12. kalkınma planı, toplamda 253 sayfadan ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Bu plan, ülkenin uzun vadeli gelişme hedeflerini kapsayacak şekilde 2024 ile 2053 yılları arasında kapsamaktadır. Özellikle 2024 ile 2028 yılları arasında uygulanacak olan stratejik eğitim hedefleri, 2053 yılı Türkiye’sinin temel taşlarını oluşturacağı düşünülmektedir. Bu plan, Türkiye’nin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlardaki ilerlemesini sağlamak ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için kapsamlı bir yol haritası sunmaktadır. Eğitim alanındaki önceliklerin vurgulanması, gelecek nesillerin nitelikli ve donanımlı bireyler olarak yetişmesini sağlayarak ülkenin rekabet gücünü artırmayı amaçlamaktadır (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023).

Öte yandan, 2053 dünyasında şehirleşme süreci hızla ilerlerken, 10 milyonun üzerinde nüfusa sahip olan kentlerin sayısında belirgin bir artış öngörülmektedir. Bu kentlerin çevre dostu ve akıllı olması, otonom araçlarla sağlanacak ulaşımın yanı sıra, gıda ihtiyacının da susuz tarım, dikey tarım, topraksız tarım ve kent tarımı gibi yenilikçi uygulamalarla karşılanması beklenmektedir. Teknolojik gelişmeler, dünya nüfusunun temel ihtiyaçlarından olan temiz suya ve gıdaya erişim konusundaki kısıtlamaları büyük ölçüde ortadan kaldırabilirken, yapay zeka

gibi ileri teknolojilerin afetlerle ve salgın hastalıklarla mücadelede etkin bir rol oynaması öngörülmektedir. Ayrıca, biyoteknolojik devrimlerin etkisiyle, yapay organ gibi yeniliklerin yaygınlaşmasıyla birlikte nüfusun ortalama yaşam süresinin uzaması da beklenmektedir (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023).

12. Kalkınma Planının 663.1. nolu maddesinde “Okul bazlı performans değerlendirme sistemine geçilerek düşük seviyede gelişim gösteren okulların okul gelişim düşüklüğünün nedeni analiz edilerek gerekli önlemler alınacaktır” hedefi yer almaktadır. Okulların belli göstergeler ışığında performansının değerlendirilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, okul bazlı performans değerlendirme sisteminin uygulanması kritik bir öneme sahiptir. Özellikle okulların düşük başarı düzeylerinin ardındaki nedenlerin analiz edilmesi ve bu sorunlara yönelik gerekli önlemlerin alınması açısından stratejik bir yaklaşım olabilir. Değerlendirme odağını okul düzeyine kaydırarak, okul gelişimini etkileyen faktörlerin daha kapsamlı anlaşılması sağlanabilir. Bu sistem, öğretim kalitesi, müfredat etkililiği, liderlik uygulamaları ve okul ortamında kaynak tahsisi gibi çeşitli hususların ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmesine olanak tanımaktadır. (Msezane, 2019). Bu proaktif yaklaşım, düşük düzeydeki gelişime sahip okulların hedeflenen destek ve kaynakları almasını sağlayarak gelecekteki stratejik hedeflere ulaşmada öncülük edebileceği düşünülmektedir. Dolayısıyla, okul temelli bir performans değerlendirme sisteminin uygulanması, sürekli iyileştirmeyi yönlendirmede ve düşük performans gösteren okullarda olumlu gelişmeyi teşvik etmede değerli bir araç olarak hizmet edebilir.

12. Kalkınma Planının 663.3. nolu maddesinde “Her öğrencinin akademik ve sosyal faaliyetlere ilişkin kaydının tutulduğu ve öğrenme sürecinin kademeler arasında izlenmesini sağlayan e-öğrenci dosyası oluşturulacaktır.” hedefi yer almaktadır. Alanyazında, öğrenme sürecini izlemek amacıyla akademik ve sosyal etkinliklerin kayıtlarını tutacak bir e-öğrenci dosyası oluşturma eğitimsel sonuçların iyileştirilmesinde faydalı olacağı belirtilmektedir. Buna göre, dijital öğrenci dosyalarının eğitimciler, öğrenciler ve ebeveynler arasındaki iletişimi kolaylaştırabileceği ve eğitimde veriye dayalı karar almayı mümkün kılabileceği öngörülmektedir (Engzell ve diğerleri, 2021). Bu bağlamda, gelişmiş bir e-öğrenci dosya sisteminin uygulanması, eğitime daha öğrenci merkezli bir yaklaşımın teşvik edilmesine, sürekli iyileştirmenin sağlanmasına ve öğrenme sürecinde paydaşlar arasında işbirliğinin kolaylaştırılmasına katkıda bulunabilir.

12. Kalkınma Planının 667.2 nolu maddesinde “Öğrencilerin ve öğretmenlerin dijital becerileri geliştirilecek, doğru teknoloji kullanımı için Eğitim Bilişim Ağı (EBA) ve Öğretmen Bilişim Ağı (ÖBA) gibi dijital platformlar üzerinde eğitimler verilecektir.” hedefi yer almaktadır. Bu maddeden hareketle, Eğitim Bilgi Ağı (EBA) ve Öğretmen Bilgi Ağı (ÖBA) gibi platformlarda eğitim yoluyla öğrenciler ve öğretmenler arasında dijital becerilerin geliştirilmesi, eğitimde etkili teknoloji entegrasyonu için şarttır. Öğretmenler, teknolojiyi öğretim uygulamalarına

kusursuz bir şekilde dahil etmek için dijital araçları kullanma konusunda yetkin olmaları gerekmektedir. Dijital becerileri geliştirmeye odaklanan eğitim programları, eğitimcilerin öğretme ve öğrenme amacıyla dijital platformlardan etkili bir şekilde yararlanabilmelerini sağlamak için hayati öneme sahiptir (Guðmundsdóttir ve Hatlevik, 2017). Dijital becerilerin geliştirilmesine yapılan bu vurgu, eğitimciler ve öğrenciler arasında dijital okuryazarlığı ve yeterliliği geliştirmeyi amaçlayan daha uzun vadeleri stratejik eğitim politikalarıyla uyumlu olduğu düşünülmektedir.

12. Kalkınma Planının 668.1. nolu maddesinde, “Öğretmenlerin mesleki gelişiminde nitelik ve niceliği artırmak için mesleki gelişim toplulukları, okul temelli mesleki gelişim, öğretmen-yönetici hareketlilik programları gibi yeni yaklaşımları da içeren işbirliğine dayalı, planlı, erişilebilir, sürdürülebilir, izlenebilir ve mesleki uygulamalar ile bütünleşik bir model geliştirilecektir.” hedefi yer almaktadır. Öğretmenlerin mesleki gelişiminin ilerlemesi, işbirlikçi, planlı ve yapılandırılmış bir modelin kurulmasını gerektirir. Bu model, eğitimcilerin beceri ve bilgilerini desteklemek için akran koçluğu, eylem araştırması grupları ve işe dayalı mesleki gelişim gibi yeni stratejileri öngörmektedir. (Darling-Hammond, 2017; Fullan, 2016). Dolayısıyla işbirliğini teşvik ederek ve sürekli öğrenme ve iyileştirme için özel fırsatlar sunarak öğretmenlerin mesleki gelişim çabalarının niteliğini ve miktarını artırmak stratejik hedefler açısından uyumludur.

12. Kalkınma Planının 668.5. nolu maddesinde, “Eğitim yöneticiliği profesyonel meslek olarak düzenlenecek, okul yöneticiliği yapacak öğretmenlerin yetiştirilmesi için kurumsal yapı oluşturularak yönetici sertifika programları uygulanacaktır.” hedefi yer almaktadır. Eğitim yöneticileri yetiştirmek, öğretim liderliğinin benzersiz taleplerine göre uyarlanmış özel eğitimin önemini vurgulayan yönetici programlarının uygulanmasını içermektedir. Eğitim sektörü, eğitim yönetimini ayrı bir profesyonel alan olarak resmileştirerek, aday yöneticileri etkili okul yönetimi için gerekli temel yeterlilikler ve uzmanlıkla donatarak okul liderliğinin standartlarını yükseltmeyi amaçlamıştır. (Garet ve diğerleri, 2001; Darling-Hammond, 1997). Bu düşüncelerden hareketle eğitim yöneticilerini özel olarak yetiştirmenin önemli bir stratejik hedef olduğu söylenebilir.

12. Kalkınma Planının 685 nolu maddesinde, “Yükseköğretimin uluslararasılaşma düzeyi yükseltilecek, ülkemiz nitelikli uluslararası öğrenciler ve akademisyenler için çekim merkezi haline getirilecektir.” hedefi yer almaktadır. Yükseköğretimde uluslararasılaşmaya stratejik odaklanma, çeşitli akademik ortamları teşvik ederek, yetkin uluslararası öğrencileri ve akademisyenleri çekmek için kurumların küresel çekiciliğini artırmayı teşvik etmektedir (Kolster, 2014). Dolayısıyla bu hedef, yüksek öğretimde uluslararası kaliteyi geliştirmeye ve akademik ortamı zenginleştirmek için kültürler arası alışverişi teşvik etmeye yönelik uzun vadeli stratejik bir hedef olarak görülebilir.

SONUÇ

Araştırmadaki bulgulara dayanarak, eğitimdeki gelişim ve iyileştirme çabalarının çeşitli önemli alanlarda odaklanması gerektiği açıkça ortaya çıkmaktadır. Okul performansının değerlendirilmesi ve geliştirilmesi, öğrenci dosyalarının dijitalleştirilmesi, öğretmenlerin dijital becerilerinin güçlendirilmesi, mesleki gelişim için işbirlikçi modellerin kullanılması ve eğitim yöneticilerinin yetkinliklerinin artırılması gibi konuların hepsi eğitim kalitesini artırmak için kritik öneme sahiptir. Öte yandan, yükseköğretimin uluslararasılaşması da önemli bir hedef olarak belirtilmiştir. Türkiye'nin nitelikli uluslararası öğrenci ve akademisyenlerin çekim merkezi haline gelmesi, yükseköğretim kurumlarının küresel rekabet gücünü artırabilir ve kültürel çeşitliliği teşvik edebilir.

Bu bağlamda, eğitimde sürdürülebilir kalkınma ve eğitim için çeşitli önlemlerin alınması ve bu önlemlerin etkili bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Bunlar arasında veriye dayalı karar almanın teşviki, dijital teknolojilerin etkin kullanımı, öğretmenlerin profesyonel gelişimi ve eğitim yöneticilerinin niteliklerinin güçlendirilmesi gibi konular öne çıkmaktadır. Bu çabaların sonucunda, eğitim sisteminin daha rekabetçi ve kaliteli hale gelmesi hedeflenmektedir. Sonuç olarak bu araştırmada, 12. Kalkınma Planı'nda nitelikli ve sürdürülebilir eğitimin sağlıklı bir toplum inşasında önemli olduğu vurgusunun öne çıktığı, planın temel politika önceliğinin nitelikli eğitimin insan odaklı, milli değerleri esas alan, bireylere farklı becerileri kazandıran, yenilikçi ve aileyi her yönüyle geliştiren ve destekleyen nitelikte olduğu görülmüştür.

KAYNAKLAR

- Bondarevskaya, O., & Doronina, O. (2022). Education integration into development plans: The case of Ukraine. *European Journal of Education*, 57(3), 401-417.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative research journal*, 9(2), 27-40.
- Darling-Hammond, L. (1997). *The right to learn: A blueprint for creating schools that work*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Darling-Hammond, L. (2017). Teacher education around the world: What can we learn from international practice? *European Journal of Teacher Education*, 40(3), 291-309.
- De Ruyter, K., & Scholl, N. (1998). Positioning qualitative market research: reflections from theory and practice. *Qualitative market research: An international journal*, 1(1), 7-14.
- Delacroix, E. (2023). Integrating education into development plans: Strategies for human capital enhancement. *Journal of Development Economics*, 89(3), 432-448.
- Engzell, P., Frey, A., & Verhagen, M. (2021). Learning loss due to school closures during the covid-19 pandemic. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 118(17).
- Evmenov, G., et al. (2021). Education for inclusive growth: The role of policy alignment. *Journal of Policy Analysis and Management*, 40(1), 78-92.

- Fullan, M. (2016). The new meaning of educational change. New York, NY: Teachers College Press.
- Garet, M. S., Porter, A. C., Desimone, L., Birman, B. F., & Yoon, K. S. (2001). What makes professional development effective? Results from a national sample of teachers. *American Educational Research Journal*, 38(4), 915-945.
- González, R. (2021). The role of education in fostering innovation and entrepreneurship. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 27(5), 1278-1293.
- Guðmundsdóttir, G. and Hatlevik, O. (2017). Newly qualified teachers' professional digital competence: implications for teacher education. *European Journal of Teacher Education*, 41(2), 214-231.
- Hernández, A., & González, M. (2020). Education for sustainable development: Addressing societal challenges through education reform. *Sustainability Science*, 15(2), 405-420.
- Kolster, R. (2014). Academic attractiveness of countries; a possible benchmark strategy applied to the netherlands. *European Journal of Higher Education*, 4(2), 118-134.
- Mahmoudi, M. (2011). Development plans and poverty reduction strategies: A comparative analysis. *Journal of Economic Development*, 36(3), 45-62.
- Marzukhi, M. A., et al. (2019). The role of development plans in addressing societal challenges: A case study of Malaysia. *Journal of Social Development*, 14(1), 89-104.
- Msezane, S. (2019). School evaluation: approaches, frameworks, and indicators., 1-12.
- Omar, S. A., & Leh, W. S. (2009). Development plans: A tool for economic development. *Journal of Development Economics*, 76(2), 521-538.
- Quandt, S. A., & Arcury, T. A. (1997). Qualitative methods in arthritis research: overview and data collection. *Arthritis Care and Research: the Official Journal of the Arthritis Health Professions Association*, 10(4), 273-281.
- Radovanović, M., et al. (2020). Integrated planning approaches in national development plans: A systematic review. *Sustainable Development*, 28(5), 1173-1185.
- Rodrigues, M. (2018). Strategic investments in education and economic growth: A cross-country analysis. *Journal of Economic Development*, 37(4), 521-537.
- Saridas, E., & Nayir, D. Z. (2022). Integration of education and employment policies in Turkey's Development Plans. *Journal of Policy Analysis and Management*, 41(2), 301-318.
- Sungur, S. (2019). Regional policy in Turkey's development plans: A retrospective analysis. *Journal of Regional Development Studies*, 36(3), 278-293.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). On ikinci kalkınma planı 2023. 02 Şubat 2024 tarihinde <https://onikinciplan.sbb.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.

TƏLİM TEXNOLOGİYALARININ PEDAQOJİ PROSESİDƏ ROLU PROBLEMİ

DÖVRİ PEDAQOJİ MƏTBUATDA

PERİYODİK PEDAGOJİK BASINDA PEDAGOJİK SÜREÇTE EĞİTİM

TEKNOLOJİLERİNİN ROLÜ SORUNU

**THE PROBLEM OF THE ROLE OF EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE
PEDAGOGICAL PROCESS IN THE PERIODICAL PEDAGOGICAL PRESS**

Ayətəxan ZİYAD (İsgəndərov)

Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universiteti, Elmi-tədqiqat mərkəzi, elmi işçi

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, Araştırma Merkezi, bilim çalışanı

Azerbaijan State Pedagogical University, Research Center, scientific worker

ORCID ID: 0000-0002-0034-6736

Elvan CAFEROV

Dr., Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universiteti, Elmi-tədqiqat mərkəzi, elmi işçi

Dr., Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, Araştırma Merkezi, bilim çalışanı

Dr., Azerbaijan State Pedagogical University, Research Center, scientific worker

ORCID ID: 0000-0003-0952-9093

Zemfira Anacan

Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universiteti, araşdırmaçı

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, araştırmacı

Azerbaijan State Pedagogical University, researcher

ORCID ID: 0009-0009-5698-6220

ÖZET

21. yüzyl, Azərbaycan tarihinde, çağdaş gereksinimleri karşılayan yeni bir eğitim sisteminin kurulmasıyla unutulmaz bir dönemdir. Küreselleşmenin yaygınlaştığı devrimizde akıl ve bilgiye dayanan, zengin kültüre ve ekonomiye sahip bir devletin kurulduğu bu günümüzde her Azerbaycanlının – öğrenci ve öğretmenin çevreyle daha yakın temasta olması, onu sürekli öğrenmesi ve toplumun gelişimi için aktif katılımı gereklidir.

Makalede modern öğrenme teknolojilerinin uygulanması, eğitime yeni yaklaşımlar, geleneksel sınıflardan farklı olarak sınıf ve ders sistemi oluşturulmasına yeni bir bakış açısı, öğretmenin öğrenci arasında ve aynı zamanda öğrencilerin kendi aralarında, okul ve veliler arasında yeni bakış açısı sağlayan etkileşimler, günümüz eğitim politikasının özelliği olan - bilgi ve iletişim teknolojilerinin yanı sıra öğretim sürecine farklı öğretim biçimlerinin uygulanması ve onların kullanımı, pedagojik koşulların oluşması için yaratıcı bir ortamın sağlanması gibi konular geniş çapta ele alınmıştır.

Günümüz öğretmeninin yalnızca bilgili olması yeterli değil. Günümüz öğretmeninin aynı zamanda yaratıcı ve gelişmiş bir kişilik olarak hareket etmesi gerekmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojileri öğretmene beklenen sonuçları üretme konusunda olağanüstü destek sağlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında "eğitimde BİT kullanımı modern çağın bir gereğidir" dersek yanılmış olmayız.

21. yüzyılın öğretmeni sadece teorik açıdan bilgilenmekle yetinmemesi gerektiğini unutmamalı aynı zamanda pratik becerileri ve yeni öğrenme teknolojilerinin etkili kullanımıyla da örneklendirilmelidir. Yetenekli bir öğretmen, teorik bilgisini profesyonelce uygulayarak ve profesyonelliğini sürekli geliştirerek, kendisine emanet edilen kişiliğin ülke için yetiştirilmesi gibi kutsal bir görevi çözmeyi başarabilir.

Modern eğitim sürecinin temel amacı budur – sağduyulu, akıllı, potansiyel enerjili, güçlü mantığıyla konulara derinlemesine hakim olan ve bunu hayata uygulayan, her durumdan kolaylıkla çıkış yolunu bulan, demokratik ruhlu, bağımsız düşünceye sahip, somut kararlar verebilen gençlerin yetiştirilmesi.

"Azerbaycan öğretmeni" gazetesi, "Azerbaycan okulu", "Tahsil" dergisi ve diğer medya kuruluşlarında yayımlanan konuyla ilgili makalelerden yararlanılarak Azerbaycan eğitim sürecinde kullanılan yöntem ve araçlar incelenmiş, sonuçlar karşılaştırılmıştır.

Çağdaş eğitimin temel görevi demokratik ruha sahip, bağımsız düşünebilen, bilgi ve becerileri yüksek genç nesillerin yetiştirilmesine hizmet etmektir. Bu makaleden araştırmamızın ana amacı budur. Bu durum başlı başına öğretim sürecinde yeni öğrenme teknolojilerinin kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Günümüzde eğitimde yeni teknolojileri kullanarak eğitimin kalitesini artırmak her aydının hedefidir.

Anahtar kelimeler: küreselleşme, eğitim, öğretmen, öğrenci, veli, BİT.

ABSTRACT

The 21st century in the history of Azerbaijan is memorable for the establishment of a new education system that meets modern requirements. In the era of widespread globalization, where a state with a rich culture and economy based on intelligence and knowledge is being formed, every Azerbaijani - pupil, student, teacher - is required to be in closer contact with the environment, to constantly study it and to actively participate in the development of society.

In the article, the application of modern learning technologies, new approaches to learning, a new view of the construction of the class-lesson system in contrast to traditional lessons, interactions between the teacher and the learner, as well as between the learners themselves, as well as between the school and parents, which show a new view, the peculiarity of today's education policy, as well as information - issues such as the application of communication

technologies to the teaching process, the implementation of various forms of teaching and the creation of a creative environment for the formation of pedagogic conditions for their use have been widely covered.

Today's teacher is not only required to be knowledgeable. The teacher of today is also required to act as a creative, developed personality. Information and communication technologies are exceptionally supportive of the teacher in producing the expected. From this point of view, we would not be wrong if we say that "the use of ICT in training is a requirement of the modern era".

The teacher of the 21st century should not forget that he should not only be theoretically informed, but should also be exemplified by his practical skills and effective use of new learning technologies. By professionally applying his theoretical knowledge and constantly improving his professionalism, a talented teacher can manage to solve the sacred task of raising the personality entrusted to him for the country.

This is the main purpose of the modern education process - to raise young people who are prudent, intelligent, have potential energy, have a deep understanding of the issues with their strong logic and apply it to life, can easily find a way out of any situation, have a democratic spirit, have independent thinking and can make concrete decisions.

Using the articles on the subject published in the "Azerbaijan teacher" newspaper, "Azerbaijan school", "Tahsil" magazine and other media organizations, the methods and tools used in the Azerbaijani education process were examined and the results were compared.

The main task of modern education is to serve the education of young generations who have a democratic spirit, can think independently, and have high knowledge and skills. This is the main purpose of our research from this article. This situation itself necessitates the use of new learning technologies in the teaching process. Today, improving the quality of education by using new technologies in education is the goal of every intellectual.

Keywords: globalization, education, teacher, student, parent, ICT.

GİRİŞ

XXI əsr Azərbaycanımızın tarixində müasir tələblərə cavab verən yeni təhsil sisteminin qurulması ilə yaddaqalandır. Qloballaşmanın geniş vüsət aldığı zamanımızda intellektə və biliklərə söykənən zəngin mədəniyyət və iqtisadiyyata malik bir dövlətin formalaşdığı indiki zamanda hər bir azərbaycanlıdan – şagirddən də, tələbə və müəllimdən də ətraf mühitlə daha yaxından təmasda olmaq, onu durmadan öyrənmək və cəmiyyətin inkişafı naminə fəal iştirak tələb olunur.

Məqalədə müasir təlim texnologiyalarının tətbiqi, təlimə yeni yanaşmalar, ənənəvi dərslərdən

fərqli olaraq sinif-dərs sisteminin qurulmasına yeni baxış, öyrədənə öyrənən arasında, həmçinin öyrənənlərin öz aralarında, habelə məktəblə valideynlər arasında yeni baxış sərgiləyən qarşılıqlı əlaqələr, bugünün təhsil siyasətinin özəlliyi, eləcə də informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının dərs prosesinə tətbiqinin müxtəlif dərs formalarını həyata keçirməsi və onların istifadəsi üçün pedaqoji şərtlərin formalaşdırılmasına yaradıcı mühit yaradılmasına imkan verilməsi kimi məsələlər geniş yer almışdır.

Bugünün müəllimindən yalnız bilikli olmaq tələb olunmur. Bugünün müəllimindən həm də yaradıcılıq, inkişaf etmiş şəxsiyyət kimi fəaliyyət göstərməsi tələb olunur. Qarşılananları həsilə yetirməkdə öyrədənə informasiya-kommunikasiya texnologiyaları müstəsna dərəcədə dayaq durur. Bu baxımdan “İKT-dən təlimdə istifadə artıq müasir dövrün tələbidir” desək, zənnimizdə yanlışdır.

XXI əsrin müəllimi unutmamalıdır ki, o, yalnız nəzəri baxımdan məlumatlı olmaqla kifayətlənməməli, praktik bacarığı, yeni təlim texnologiyalarından səmərəli istifadə nümunəsi ilə də nümunə olmalıdır. Bacarıqlı müəllim nəzəri biliklərini peşəkarlıqla tətbiq edib daim peşəkarlığını inkişaf etdirməklə ona etibar edilən ali məqsədə - ölkə üçün şəxsiyyət yetişdirilməsi kimi müqəddəs bir borcun həllinə müvəffəq ola bilər.

Müasir təlim prosesinin başlıca məqsədi budur - sağlam düşüncə tərz, ağıl, potensial enerjisi, güclü məntiqi ilə fənləri dərinlən mənimsəyən və onu həyata tətbiq etməyi bacaran, istənilən situasiyadan rahatlıqla çıxış yolu tapan, demokratik ruhlu, müstəqil düşüncəyə malik, konkret qərarlar qəbul etmək iqtidarında olan gənclər yetişdirməkdir.

“Azərbaycan müəllimi” qəzeti, “Azərbaycan məktəbi”, “Təhsil” jurnalı və digər mətbuat orqanlarında dərc olunmuş mövzuya müqabil məqalələrdən bəhrələnilərək Azərbaycanın tədris prosesində istifadə olunan metod və vasitələr öyrənilmiş, nəticələr müqayisəli təhlil edilmişdir. Müasir təlimin əsas vəzifəsi demokratik ruhlu, müstəqil düşüncəyə malik, yüksək bilik və bacarıqlara yiyələnmiş gənc nəsil tərbiyə olunmasına xidmət etməkdir. Məqaləmizdə başlıca məqsəd də elə budur. Bu hal isə özlüyündə tədris prosesində yeni təlim texnologiyalarından istifadəni zəruri edir. Bu gün təlimdə yeni texnologiyalardan bəhrələnməklə təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi işini hər bir ziyalı qarşısına qoyulan məqsəd kimi qarşılayır.

Məqələdə bu məsələlər açıqlanır.

ARAŞDIRMA

Təhsil islahatının qarşıya qoyduğu vacib vəzifələrin zaman-zaman həyata keçirilməsi, islahat proqramlarının təlim imkanları təhsilimizin bəşəri dəyərlər əsasında yenidən qurulmasına əlverişli şərait yaratmaqla bərabər həm müasir təlim texnologiyalarının pedaqoji prosesdə tətbiqinə geniş yol açdı, həm də tədris olunan biliklərin daha səmərəli mənimsənilməsini reallaşdırdı. Yeni təlim metodları ənənəvi təhsildən fərqli olaraq biliklərin kəşf yolu ilə qavranılmasına imkan yaratdı. Elmi-tədqiqat sahəsində çalışanlar arasında qarşılıqlı hörmətə,

əməkdaşlığa əsaslanan yeni münasibətlər formalaşdırdı, təlimin səmərəliyinin yüksəldilməsinə layiqli töhfə verdi. Hamısı da müasir təlim texnologiyalarının tədrisə tətbiqi sayəsində.

Müasir təlim prosesinin başlıca məqsədi, islahat proqramında da qoyulduğu kimi, tədrisin səmərəliyini artırmaq, öz düşüncəsi, ağılı, potensial enerjisi, güclü məntiqi ilə fənləri dərinlən mənimsəyən və onu tətbiq etməyi bacaran, istənilən vəziyyətdən asanlıqla çıxış yolu tapan demokratik ruhlu, müstəqil düşüncə sahibi, müstəqil qərarlar qəbul etmək iqtidarına malik yüksək intellektli gənclər yetişdirməkdir

XXI əsr Azərbaycanımızın tarixində müasir tələblərə cavab verən, yeni təhsil sisteminin qurulması ilə yadda qalandır. Tədrisdə müasir təlim texnologiyalarının tətbiqi, tədrisə yeni yanaşmalar, ənənəvi dərslərdən fərqli olaraq sinif-dərs sisteminin qurulmasına yeni baxış, öyrədənə öyrənən arasında, öyrənənlərin öz aralarında, həmçinin məktəblə valideynlər arasında yeni baxış sərgiləyən qarşılıqlı əlaqələr... Bu günün təhsil siyasətinin özəlliyi bu diqqətə çatdırdıqlarımızdadır.

İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının dərs prosesinə tətbiqi müxtəlif dərs formalarının həyata keçirilməsinə və onlardan istifadə olunması üçün pedaqoji şərtlərin formalaşdırılmasına imkan vermişdir. Bu zaman müəllimin tədris etdiyi sahə üzrə bacarıq və vərdislərinin olması internet resurslarına və multimedia vasitələrinə uyğun olan təhsil şəraitinin yaradılması, tədris olunan fənnin məzmununun müfəssəl şəkildə çatdırılmasına nail olunması zəruri tələblərdir

Mütəxəssislər əksərən bu qənaətdədirlər ki, keyfiyyətli tədris-təlim işi əsasən fəal/interaktiv təlim üsulları ilə və İKT-dən geniş istifadə nəticəsində həyata keçirilə bilər.

Bu mənada “müasir təlim prosesinin qarşıya qoyduğu məqsədə çatmağın düzgün yolu fəal/interaktiv təlim üsullarından və İKT-dən keçir” söyləsək, zənnimizdə yanılmazdır. Məhz bu səbəbdən yeni təlim texnologiyalarının tətbiqi ilə tədris olunan müasir dərslər ənənəvi dərslərdən bir çox üstünlükləri ilə fərqlənir.

Salyan şəhər 4 nömrəli tam orta məktəbin ibtidai sinif müəllimi Sevinc bu fikri rahatlıqla qəbul edir ki, “məsələn, ənənəvi dərstdə təlim müəllim-dərslik-şagird paradinamikası ilə qurulurdusa, müasir dərstdə şagird-dərslik-müəllim paradinamikası üstünlük təşkil edir və şagirdlərin hərtərəfli inkişafı təmin edilir. Müasir dərstdə gözlənilən nəticə əsasən alınır və dərs şəxsiyyətyönümlü olur. Həmçinin müasir dərstdə inkişafetdiricilik əsas meyar kimi nəzərdə tutulur və s. Müasir dərsin əsas cəhətlərindən biri şagirdlərin fəallığıdır ki, buna da interaktiv təlim metodlarından istifadə etməklə nail olmaq mümkündür. Bu metodlara əsasən iş forması müəyyən edilir: fərdi, cütlərlə, böyük və kiçik qruplarla iş daha əlverişlidir. Şagird ünsiyyət prosesində özünü daha yaxşı dərk etdiyinə görə istər qrup, istərsə də cütlərlə işdə fəallıq, şagirdlərin fəaliyyətində bir-biri ilə əməkdaşlıq, yaradıcılıq, qarşılıqlı münasibətlər formalaşır” [5].

Mütəxəssislər hesab edirlər ki, təhsil sahəsində aparılan islahatlar müasir dərsin məzmununun təkmilləşdirilməsini və yeni təlim texnologiyalarının tətbiqini tələb edir. İnteraktiv təlim metodlarından istifadə təhsilin keyfiyyətinə öz müsbət təsirini göstərir. Bu gün təlim-tərbiyə prosesində şagirdlərə daha çox müstəqillik verilməli, ona öz fikirlərini sərbəst, çəkinmədən söyləməyə, arzu və istəklərinə müvafiq məşğuliyyətlər seçməyə şərait yaradılmalıdır.

Kurikulum islahatları tədris prosesinin təşkilinə, müəllim-şagird münasibətlərinə yeni məzmun gətirir, müəllim-şagird münasibətlərinin tamamilə dəyişdirilməsini, onlar arasında əməkdaşlığa, qarşılıqlı hörmətə, bir-birinin ləyaqətinə, hüquq və azadlıqlarına hörmət etməyə əsaslanan yeni münasibətlərin yaradılmasını tələb edir. Belə olduqda şagird dinləyici deyil, fəal iştirakçı, bilikləri sərbəst və şüurlu şəkildə qəbul edən subyektə çevrilir. Ümumiyyətlə, kurikulum islahatlarında əsas prinsiplər tələbyönlülükdən, nəticəyönlülükdən, şagirdyönlülükdən, inkişafetdiricilikdən ibarətdir.

Xalidə Cəfərovanın məqaləsində “Müasir təlim metodları və yeni pedaqoji texnologiyaların təlim-tərbiyə prosesində tətbiqi nələrə nail olmaqda rol oynayır” sualı cavablandırılır [1].

Bunun üçün müəllif öyrədən konseptual sənədlərdə təsbit olunmuş prinsipləri reallaşdırmağa borclu olduğu qənaətinədir. Bu prinsiplərə diqqət çəkən Xalidə Cəfərova təlim prosesində şagird şəxsiyyətini ön plana çəkmək; uğurlu müəllim-şagird, məktəb-ailə münasibətləri yaratmaq; öyrənmə prosesini müasir tələblər çərçivəsində qurmaq; şagird nailiyyətlərini qiymətləndirməyin üsul və vasitələrindən səmərəli istifadə etmək; qiymətləndirmə nəticələrinin təhlilinə əsasən müvafiq qərarlar çıxarmağın vacibliyini qeyd edir. Bu zaman müəllimdən təkcə biliklərə yiyələnmək deyil, həm də yaradıcılıq, inkişaf etmiş şəxsiyyət kimi fəaliyyət göstərmək tələb olunur, - yazır müəllif. Bu işdə ilk növbədə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının əhəmiyyətli rol oynadığı diqqətə çatdırılır. Bu səbəbdən də orta məktəb müəllimlərinin yeni təlim texnologiyalarından istifadəni öyrənmələrinin və tədris prosesində İKT-dən istifadə etməklərinin vacibliyi fikrini önə çəkir [1].

Məqalədə əsasən inkişafedici texnologiyaların yetişməkdə olan nəslin təlim-tərbiyəsindəki mühüm və danılmaz rolundan bəhs olunur. Bu da xüsusi diktə olunur ki, inkişafetdirici texnologiyalardan müntəzəm istifadə edilməsində əsas məqsəd həm də intellekt, zəngin, milli və bəşəri dəyərləri layiqincə qiymətləndirməyə qadir şəxsiyyət yetişdirməkdir.

X.Cəfərovaya görə, yeni pedaqoji texnologiyalar öz mahiyyət və məramı etibarilə inkişafedici texnologiyalarla sıx bağlıdır. İnkişafetdirici texnologiyalar isə özlüyündə hər şeydən əvvəl şagirdlərin əqli inkişafına, bilik və zəruri məlumatları mükəmməl mənimsəmələrinə zəmin yaradır. Bu səbəbdən də müəllim çalışmalıdır ki, təlim prosesində texnologiyalardan vaxtında, maksimum və səmərəli istifadə olunsun.

X.Cəfərova inkişafedici və müasir təlim texnologiyalardan birləşik istifadənin fənn müəllimlərinin şagirdlərə hər hansı istilahi irəlicədən izah etmək borcunu aradan qaldırdığını,

gərəkən istilahın mənasının dərk olunmasının şagirdlərin təfəkkürünü və onlarda müstəqil mühakimə yürütmək bacarığını inkişaf etdirdiyini yazır. İnkişafetdirici texnologiyalardan istifadənin səmərəliliyini artırmaq üçün müəllimin əsasən istifadədə olan prinsiplərdən yararlanmalı olduğunu diqqət mərkəzinə gətirir. Hansılardır bu prinsiplər:

- İnkişafetdirici təlimin təmin olunması üçün şagirdlərə fəal qavrama şəraiti yaradılmalıdır; Dərslərdə şagirdlərin fəallığı və informasiyaları şüurlu şəkildə qəbul etmələri təmin edilməlidir; Təlim prosesində müəllimin ortaya qoyduğu problemlə (problem-situasiya) sualların həllinə şagirdlərin düşüncəli şəkildə qoşulmalarına şərait yaradılmalıdır; Təlim prosesində öyrənilən mövzular əsasında şagirdlərin mühakiməyürütmə, təhlil etmə və nəticə çıxarma bacarıqları formalaşdırılmalıdır; Tədris zamanı müəllim çalışmalıdır ki, şagirdlərdə tədqiqatçılıq, yaradıcılıq və qazanılmış biliklərin həyatda tətbiq etmə bacarıqları formalaşdırsın; Təlim prosesində millilik və bəşəri dəyərlər öz əksini tapmalıdır”.

Anar Xələfovun məqaləsi isə (“İnklüziv siniflərdə tətbiq olunan pedaqoji metodların təlimi”) əlilliyi olan uşaqların cəmi edildiyi siniflərdə tədris olunan və beynəlxalq təcrübədə istifadə olunan müasir təlim metodlarının öyrənilməsinə həsr olunub. Müəllif belə pedaqoji metodları iki qrupda təsnifatlandırır: a) şagirdlərə uyğunlaşdırılması üçün istifadə olunan metod və strategiyalar və b) şagirdlərin təlimdə iştirakını təmin edən pedaqoji metodlar [3.s.8-9].

Məqalədə ənənəvi siniflərdə zəif oxuyan şagirdlərin qınaq obyektinə çevrildiyi faktı ilə inklüziv siniflərdə təhsil alanların müqayisəsi təqdim olunur və inklüziv sinif müəllimlərinin şagirdlərə münasibəti örnək qismində nümunə gətirilir. Belə şagirdlərin məhz onlara uyğun məktəblərdə (siniflərdə) təhsilə cəlb olunmaları məqsəduyğun qəbul edilir.

İnklüziv siniflərdə tətbiq olunan pedaqoji metodları təhlil edən müəllif bu qənaətdədir ki, “Təlimin uyğunlaşdırılması şagirdlərin mənimsəmə imkanlarından asılı olaraq onların qrup daxilində təliminin minimal modifikasiyasından tutmuş, təlimin tam fərdiləşməsinədək dəyişə bilər. Təlimin tempinin, məqsədlərinin, metodlarının, təlim materiallarının şagirdlərin fərdi xüsusiyyətlərinə əsasən dəyişməsi bu strategiyada nəzərdə tutulur (Unt, 1990)”.

Bu istiqamətdə olan tədqiqatlarda inklüziv təhsilin həyata keçirilməsi vasitəsi kimi şagirdlərin inkişaf səviyyəsini, öyrənmə üslubunu, marağını nəzərə alaraq təlimin uyğunlaşdırılmasını gündəlik pedaqoji təcrübədə tətbiq olunmasında görürlər (Hoppey, McLeskey, 2014).

Təlimin uyğunlaşdırılmasına 1) *Təlimin sinifdaxili diferensiallaşdırılması*, 2) *Təlimdə universal dizayn*, 3) *Fərdi tədris planı* kimi üç variantda açıqlama gətirən müəllif bunun ardınca inklüziv sinifdə bütün şagirdlərin iştirakının təmin edilməsinə xidmət edən təlim metod və strategiyalarından, onların növ və üstünlüklərindən bəhs edir.

Müəllif son olaraq bu qənaətdədir ki, “...bu və ya digər pedaqoji texnologiyaların sinifdə həyata keçirilməsi yalnız müəllimin səriştəsi ilə əlaqəli çətinliklər deyil. Bu inklüziv təhsili dəstəkləyən pedaqoji fəaliyyətin həyata keçirilməsi üçün müəllimin bilik və bacarıqları ilə

yanaşı, həm də məktəbin infrastrukturunu, sinif otağının həcmi və təchizatı, müəllimə kömək edəcək personalın olması, valideyn-məktəb əməkdaşlığı və digər resursların mövcud olmasından bilavasitə asılıdır.

İnklüziv təhsili dəstəkləyən pedaqoji metod və strategiyaların siniflərdə istifadə olunması üçün müəllim hazırlığında bu bir fənn kimi tədris olunmalı və məktəblərdə gənc müəllimlərə mentor dəstəyi təşkil olunmalıdır. Bununla yanaşı, həm də ümumi təhsil müəssisələri üçün hazırlanmış dərsliklərə və müəllimlər üçün hazırlanan metodik vəsaitlərə inklüziv təhsili dəstəkləyən pedaqoji metod və strategiyaların elementləri əlavə olunmalıdır” [3. s.8-9, <https://orcid.org/0000-0001-9856-0556>].

...Biologiya müəllimi Lamiyə Quliyeva dərslərdə müasir təlim texnologiyalarından istifadənin şagirdlərin düşünmə qabiliyyətini yüksəltməyi və yetişməkdə olan nəsilə formalaşdırdığı aşağıdakı cəhətləri diqqətə gətirir. Qeyd edir ki, müasir təlim texnologiyalarından istifadə öyrənənlərdə şəxsilikdən ictimailiyə doğru; asılılıqdan müstəqilliyə doğru; İKT-dən istifadə vərdişlərinə doğru; intuisiyadan məntiqə doğru; tək fikirlilikdən alternativliyə doğru; yaradıcılığa və vizual effektlərə doğru; müstəqil tədqiqat işlərinin aparılması kimi vərdişlərə doğru keyfiyyətlər əxz edir. Onlarda analiz etmək, araşdırmaq, dərk etmək və ümumiləşdirmək qabiliyyəti; ətrafda mövcud olan hər hansı obyektin əlamətlərini xarakterizə etmək bacarığı, təbiətə sevgi və onun qorunması istəyi; kompüter proqramları ilə tanışlıq; şəxsi araşdırmalarını təqdimat şəklində hazırlamaq bacarığı, auditoriya qarşısında çıxış etmək qabiliyyəti formalaşdırır [4].

Məqalələrini tədqiqat müstəvisinə çıxardığımız müəlliflərin hamısı, demək olar bu qənaətdədirlər ki, müasir təlim texnologiyalarından ən çox istifadə olunanı İKT və fəal/interaktiv təlimdir.

Fənlərin tədrisində müxtəlif təlim texnologiyalarından məqsədyönlü istifadə, fəal/interaktiv təlim metodlarının düzgün müəyyənəndirilməsi və tətbiqi təhsil müəssisələri qarşısında mühüm vəzifə kimi qoyulmuşdur. Fəal/interaktiv təlim metodlarından səmərəli istifadə öyrənənlərin həyata hazırlanması kimi mühüm prosesdə həlledici rol oynayır. Salyan rayon Yenikənd kənd məktəbinin müəllimi Elnur Əliyevin yazdığı kimi, “şagirdlərin biliyi hazır şəkildə deyil, müstəqil, yaradıcı, tədqiqatçılıq fəaliyyəti nəticəsində əldə etməsinə əsaslanır” [2. s.103-104]. Lakin bu mühüm vəzifə öyrədən olaraq müəllimin yalnız pedaqoqluq səviyyəsindən asılı deyil. Bu prosesdə həm tədris, həm də öyrənənlərin tədris olunanları lazımınca mənimsəmələri üçün əlverişli şəraitin, əlverişli mühitin yaradılması da vacib şərtədir. Bu isə özlüyündə tədrisedənin götürdüyü öhdəliyi, başqa sözlə, nəticəni layiqincə yerinə yetirməsinə imkan yaratmış olur.

Unudulmamalıdır ki, məktəblinin bilik və bacarığını, dünyagörüşünü genişləndirmək və vərdişlərini inkişaf etdirməklə ölkə iqtisadiyyatının rəqabət qabiliyyətliyini, ölkə əhalisinin

elmi potensialını, təhsilini, bir sözlə ölkə vətəndaşlarının həyat səviyyəsinin yüksəlməsi qayğısına qalmış oluruq.

NƏTİCƏ

Məqalədə müasir təlim texnologiyalarının nəzəri və təcrübi məsələlərindən bəhs olunur, pedaqoji texnologiyalarla əyani təlim prosesinin idarə olunmasına, təlim texnologiyalarının spesifik əlamətlərinə diqqət yetirilir.

Həmçinin məqalədə “təlim texnologiyası” anlayışının təsnifatı verilmiş, təlim texnologiyalarının konseptual əsasları və onların tətbiqi imkanları istiqamətində mütəxəssis qənaətləri ümumi və müqayisəli şəkildə diqqətə çatdırılmış, pedaqoji dövrü mətbuatda dərc edilən məqalələr tədqiqat obyektı götürülərək “Təlim texnologiyalarının pedaqoji prosesdə rolu və əhəmiyyətinin tədqiqi vəziyyəti” və “Ayrı-ayrı fənlər üzrə müasir təlim texnologiyalarından istifadə təcrübələri dövrü pedaqoji mətbuatda” problemləri öyrənilmiş. gəlinən nəticələr müqayisəli təhlil edilmişdir.

Tədqiqata cəlb olunan məqalələrdən son olaraq gəlinən qənaət budur ki, müasir təlim texnologiyalarından istifadə təhsilin səmərəliliyini artırır, sinif-dərs keyfiyyətinin qurulmasına geniş imkanlar yaradır, ənənəvi dərslərdən fərqli olaraq keyfiyyət təminatında həlledici rol oynayır, yetişməkdə olan nəsildə inkişafa mane ola biləcək amilləri müəyyənləşdirməkdə müəllimə yardımçı olur.

Bu halda öyrədənə öyrənən arasında, təhsilənlərin öz aralarında və məktəblə valideynlər arasında müasir tələblərə cavab verən qarşılıqlı münasibət formalaşır, müəllimlərə təhsilin məzmunu, metodları və təşkilatı formalarını keyfiyyətə dəyişdirmək imkanı verilir, nəticədə təlim prosesi intensivləşir, təhsilin keyfiyyəti yüksəlir, təhsilənlərin intellektual bacarığı artır, təhsilənlər nəyi və necə öyrəndiyini daha anlaşıqlı başa düşməyə başlayır.

Eyni zamanda bu da diqqətə çatdırılır ki, təhsil prosesi birbaşa əmək bazarı ilə əlaqələndirilməli, yeni texnologiyalara, problemlərin həllinə yönəldilməlidir. Müasir təlimin başlıca vəzifəsi demokratik ruhlu, müstəqil düşüncəli, yüksək bilik və bacarıqlara yiyələnmiş gənc nəslin tərbiyə olunmasıdır. Bu vəzifəni isə bu gün təlim texnologiyalarından bəhrələnmədən həyata keçirmək mümkün deyil.

Fənlərin tədrisində müasir təlim texnologiyalarından istifadə “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nın və fənn kurikulumun tələblərinə uyğun olaraq tətbiq edilən mühüm yenilikdir.

Yeni təlim texnologiyalarının tətbiqi məsələlərinin dövrü pedaqoji mətbuatda davamlı işıqlandırılması maarifləndirmə və təşviqat baxımından əhəmiyyətlidir.

“Təlim texnologiyalarının pedaqoji prosesdə rolu problemi dövrü pedaqoji mətbuatda” elmi mövzu olaraq ilk dəfədir ki tərəfimizdən araşdırılır və ilk dəfədir ki pedaqoji baxımdan sistemli şəkildə və müqayisəli tədqiq olunur.

Məqalə müasir təlim texnologiyalarının tətbiqinə əsaslanan yeni məzmunlu təhsil problemi ilə maraqlanan, həmin problemlərin öyrənilməsi və elmi-nəzəri təhlili ilə məşğul olan hər kəs üçün dəyərli mənbədir. Tədqiqatdan və onun nəticələrindən mövzu ilə bağlı mühüm və aktual məsələlərin tədqiq və təhlilində, ali məktəblərin müvafiq kafedralarının tədris proqramlarının, dərslər və dərslər vəsaitlərinin hazırlanmasında, xüsusi seminar və məşğələlərin keçirilməsi işində yararlanmaq mümkündür. Elmi iş müasir təlim texnologiyalarının tətbiqinə əsaslanan yeni məzmunlu təhsil problemi ilə maraqlanan hər kəs üçün dəyərli mənbə ola bilər.

Açar sözlər: qloballaşma, təhsil, müəllim, şagird, valideyn, İKT.

İstifadə olunan ədəbiyyat

1. Cəfərova X. “Azərbaycan müəllimi” qəzeti, 21 dekabr 2012-ci il.
2. Əliyev Elnur. Təlimdə müasir təlim texnologiyalarından istifadə. “Azərbaycan məktəbi” jurnalı, may 2017-ci il.
3. Xələfov Anar. “Azərbaycan məktəbi” jurnalı, 2023 N3, s.8-9. <https://orcid.org/0000-0001-9856-0556>
4. Quliyeva Lamiyə. Naxçıvan Müəllimlər institutu. Dərslərdə müasir təlim texnologiyalarının tətbiqi. metodikdestek.nmi.edu.az
5. Sevinc. “Təhsildə müasir təlim metodları”. “Həftə içi” qəzeti, 17.11.2016, №204.

**TƏLİM TEXNOLOGİYALARININ TƏDQİQİNİN PEDAQOJİ PROSESƏ
TƏSİRİNİN İMKAN VƏ YOLLARI**

I məqalə

**Təlim texnologiyalarının pedaqoji prosesdə rolu problemi dövri pedaqoji mətbuatda
EĞİTİM TEKNOLOJİSİ ARAŞTIRMALARININ PEDAGOJİK SÜREÇ ÜZERİNDEKİ
ETKİSİ OLASILIKLARI VE YOLLARI**

1. Makale

Periyodik pedagogik basında pedagogik süreçte eğitim teknolojilerinin rolü sorunu
*POSSIBILITIES AND WAYS OF EDUCATIONAL TECHNOLOGY RESEARCH INFLUENCE
ON THE PEDAGOGICAL PROCESS*

The first article

*The problem of the role of educational technologies in the pedagogical process in the
periodical pedagogical press*

Ayətəxan ZİYAD (İsgəndərov)

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Elmi-tədqiqat mərkəzi, elmi işçi
Azerbaycan Devlet Pedaqoji Üniversitesi, Araştırma Merkezi, bilim çalışanı
Azerbaijan State Pedagogical University, Research Center, scientific worker

ORCID ID: 0000-0002-0034-6736

Zemfira Anacan

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, araşdırmaçı
Azerbaycan Devlet Pedaqoji Üniversitesi, araştırmacı
Azerbaijan State Pedagogical University, researcher

ORCID ID: 0009-0009-5698-6220

ÖZET

21. yüzyıl, Azərbaycan tarixində, çağdaş gereksinimleri qarşılayan yeni bir eğitim sisteminin kurulmasıyla unutulmaz bir döndemdir. Küreselleşmenin yaygınlaştığı devrimizde akıl ve bilgiye dayanan, zengin kültüre ve ekonomiye sahip bir devletin kurulduğu bu günümüzde her Azərbaycanlının – öğrenci ve öğretmenin çevreyle daha yakın temasta olması, onu sürekli öğrenmesi ve toplumun gelişimi için aktif katılımı gereklidir.

Makalede modern öğrenme teknolojilerinin uygulanması, eğitime yeni yaklaşımlar, geleneksel sınıflardan farklı olarak sınıf ve ders sistemi oluşturulmasına yeni bir bakış açısı, öğretmen ve öğrenci arasında ve aynı zamanda öğrencilerin kendi aralarında, okul ve veliler arasında yeni bakış açısı sağlayan etkileşimler, günümüz eğitim politikasının özelliği olan - bilgi ve iletişim teknolojilerinin yanı sıra öğretim sürecine farklı öğretim biçimlerinin uygulanması ve onların kullanımı, pedagogik koşulların oluşması için yaratıcı bir ortamın sağlanması gibi konular geniş çapta ele alınmıştır.

Günümüz öğretmeninin yalnızca bilgili olması yeterli değil. Günümüz öğretmeninin aynı zamanda yaratıcı ve gelişmiş bir kişilik olarak hareket etmesi gerekmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojileri öğretmene beklenen sonuçları üretme konusunda olağanüstü destek sağlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında "eğitimde BİT kullanımı modern çağın bir gereğidir" dersek yanılmış olmayız.

21. yüzyılın öğretmeni sadece teorik açıdan bilgilenmekle yetinmemesi gerektiğini unutmamalı aynı zamanda pratik becerileri ve yeni öğrenme teknolojilerinin etkili kullanımıyla da örneklendirilmelidir. Yetenekli bir öğretmen, teorik bilgisini profesyonelce uygulayarak ve profesyonelliğini sürekli geliştirerek, kendisine emanet edilen kişiliğin ülke için yetiştirilmesi gibi kutsal bir görevi çözmeyi başarabilir.

Modern eğitim sürecinin temel amacı budur – sağduyulu, akıllı, potansiyel enerjili, güçlü mantığıyla konulara derinlemesine hakim olan ve bunu hayata uygulayan, her durumdan kolaylıkla çıkış yolunu bulan, demokratik ruhlu, bağımsız düşünceye sahip, somut kararlar verebilen gençlerin yetiştirilmesi.

"Azerbaycan öğretmeni" gazetesi, "Azerbaycan okulu", "Tahsil" dergisi ve diğer medya kuruluşlarında yayımlanan konuyla ilgili makalelerden yararlanılarak Azerbaycan eğitim sürecinde kullanılan yöntem ve araçlar incelenmiş, sonuçlar karşılaştırılmıştır.

Çağdaş eğitimin temel görevi demokratik ruha sahip, bağımsız düşünebilen, bilgi ve becerileri yüksek genç nesillerin yetiştirilmesine hizmet etmektir. Bu makaleden araştırmamızın ana amacı budur. Bu durum başlı başına öğretim sürecinde yeni öğrenme teknolojilerinin kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Günümüzde eğitimde yeni teknolojileri kullanarak eğitimin kalitesini artırmak her aydının hedefidir.

Anahtar kelimeler: küreselleşme, eğitim, öğretmen, öğrenci, veli, BİT.

ABSTRACT

The 21st century in the history of Azerbaijan is memorable for the establishment of a new education system that meets modern requirements. In the era of widespread globalization, where a state with a rich culture and economy based on intelligence and knowledge is being formed, every Azerbaijani - pupil, student, teacher - is required to be in closer contact with the environment, to constantly study it and to actively participate in the development of society.

In the article, the application of modern learning technologies, new approaches to learning, a new view of the construction of the class-lesson system in contrast to traditional lessons, interactions between the teacher and the learner, as well as between the learners themselves, as well as between the school and parents, which show a new view, the peculiarity of today's education policy, as well as information - issues such as the application of communication

technologies to the teaching process, the implementation of various forms of teaching and the creation of a creative environment for the formation of pedagogic conditions for their use have been widely covered.

Today's teacher is not only required to be knowledgeable. The teacher of today is also required to act as a creative, developed personality. Information and communication technologies are exceptionally supportive of the teacher in producing the expected. From this point of view, we would not be wrong if we say that "the use of ICT in training is a requirement of the modern era".

The teacher of the 21st century should not forget that he should not only be theoretically informed, but should also be exemplified by his practical skills and effective use of new learning technologies. By professionally applying his theoretical knowledge and constantly improving his professionalism, a talented teacher can manage to solve the sacred task of raising the personality entrusted to him for the country.

This is the main purpose of the modern education process - to raise young people who are prudent, intelligent, have potential energy, have a deep understanding of the issues with their strong logic and apply it to life, can easily find a way out of any situation, have a democratic spirit, have independent thinking and can make concrete decisions.

Using the articles on the subject published in the "Azerbaijan teacher" newspaper, "Azerbaijan school", "Tahsil" magazine and other media organizations, the methods and tools used in the Azerbaijani education process were examined and the results were compared.

The main task of modern education is to serve the education of young generations who have a democratic spirit, can think independently, and have high knowledge and skills. This is the main purpose of our research from this article. This situation itself necessitates the use of new learning technologies in the teaching process. Today, improving the quality of education by using new technologies in education is the goal of every intellectual.

Keywords: globalization, education, teacher, student, parent, ICT.

GİRİŞ

XXI əsr Azərbaycanımızın tarixində müasir tələblərə cavab verən yeni təhsil sisteminin qurulması ilə yaddaqalandır. Qloballaşmanın geniş vüsət aldığı zamanımızda intellektə və biliklərə söykənən zəngin mədəniyyət və iqtisadiyyata malik bir dövlətin formalaşdığı indiki zamanda hər bir azərbaycanlıdan – şagirddən də, tələbə və müəllimdən də ətraf mühitlə daha yaxından təmasda olmaq, onu durmadan öyrənmək və cəmiyyətin inkişafı naminə fəal iştirak tələb olunur.

Məqalədə müasir təlim texnologiyalarının tətbiqi, təlimə yeni yanaşmalar, ənənəvi dərslərdən

fərqli olaraq sinif-dərs sisteminin qurulmasına yeni baxış, öyrədənə öyrənən arasında, həmçinin öyrənənlərin öz aralarında, habelə məktəblə valideynlər arasında yeni baxış sərgiləyən qarşılıqlı əlaqələr, bugünün təhsil siyasətinin özəlliyi, eləcə də informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının dərs prosesinə tətbiqinin müxtəlif dərs formalarını həyata keçirməsi və onların istifadəsi üçün pedaqoji şərtlərin formalaşdırılmasına yaradıcı mühit yaradılmasına imkan verilməsi kimi məsələlər geniş yer almışdır.

Bugünün müəllimindən yalnız bilikli olmaq tələb olunmur. Bugünün müəllimindən həm də yaradıcılıq, inkişaf etmiş şəxsiyyət kimi fəaliyyət göstərməsi tələb olunur. Qarşılananları həsilə yetirməkdə öyrədənə informasiya-kommunikasiya texnologiyaları müstəsna dərəcədə dayaq durur. Bu baxımdan “İKT-dən təlimdə istifadə artıq müasir dövrün tələbidir” desək, zənnimizdə yanlışdır.

XXI əsrin müəllimi unutmamalıdır ki, o, yalnız nəzəri baxımdan məlumatlı olmaqla kifayətlənməməli, praktik bacarığı, yeni təlim texnologiyalarından səmərəli istifadə nümunəsi ilə də nümunə olmalıdır. Bacarıqlı müəllim nəzəri biliklərini peşəkarlıqla tətbiq edib daim peşəkarlığını inkişaf etdirməklə ona etibar edilən ali məqsədə - ölkə üçün şəxsiyyət yetişdirilməsi kimi müqəddəs bir borcun həllinə müvəffəq ola bilər.

Müasir təlim prosesinin başlıca məqsədi budur - sağlam düşüncə tərz, ağıl, potensial enerjisi, güclü məntiqi ilə fənləri dərinlən mənimsəyən və onu həyata tətbiq etməyi bacaran, istənilən situasiyadan rahatlıqla çıxış yolu tapan, demokratik ruhlu, müstəqil düşüncəyə malik, konkret qərarlar qəbul etmək iqtidarında olan gənclər yetişdirməkdir.

“Azərbaycan müəllimi” qəzeti, “Azərbaycan məktəbi”, “Təhsil” jurnalı və digər mətbuat orqanlarında dərc olunmuş mövzuya müqabil məqalələrdən bəhrələnilərək Azərbaycanın tədris prosesində istifadə olunan metod və vasitələr öyrənilmiş, nəticələr müqayisəli təhlil edilmişdir. Müasir təlimin əsas vəzifəsi demokratik ruhlu, müstəqil düşüncəyə malik, yüksək bilik və bacarıqlara yiyələnmiş gənc nəsil tərbiyə olunmasına xidmət etməkdir. Məqələmizdə başlıca məqsəd də elə budur. Bu hal isə özlüyündə tədris prosesində yeni təlim texnologiyalarından istifadəni zəruri edir. Bu gün təlimdə yeni texnologiyalardan bəhrələnməklə təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi işini hər bir ziyalı qarşısına qoyulan məqsəd kimi qarşılayır.

Məqələdə bu məsələlər açıqlanır.

ARAŞDIRMA

Təhsil islahatının qarşıya qoyduğu vacib vəzifələrin zaman-zaman həyata keçirilməsi, islahat proqramlarının təlim imkanları təhsilimizin bəşəri dəyərlər əsasında yenidən qurulmasına əlverişli şərait yaratmaqla bərabər həm müasir təlim texnologiyalarının pedaqoji prosesdə tətbiqinə geniş yol açdı, həm də tədris olunan biliklərin daha səmərəli mənimsənilməsini reallaşdırdı. Yeni təlim metodları ənənəvi təhsildən fərqli olaraq biliklərin kəşf yolu ilə qavranılmasına imkan yaratdı. Elmi-tədqiqat sahəsində çalışanlar arasında qarşılıqlı hörmətə,

əməkdaşlığa əsaslanan yeni münasibətlər formalaşdırdı, təlimin səmərəliyinin yüksəldilməsinə layiqli töhfə verdi. Hamısı da müasir təlim texnologiyalarının tədrisə tətbiqi sayəsində.

Müasir təlim prosesinin başlıca məqsədi, islahat proqramında da qoyulduğu kimi, tədrisin səmərəliyini artırmaq, öz düşüncəsi, ağılı, potensial enerjisi, güclü məntiqi ilə fənləri dərinlən mənimsəyən və onu tətbiq etməyi bacaran, istənilən vəziyyətdən asanlıqla çıxış yolu tapan demokratik ruhlu, müstəqil düşüncə sahibi, müstəqil qərarlar qəbul etmək iqtidarına malik yüksək intellektli gənclər yetişdirməkdir

XXI əsr Azərbaycanımızın tarixində müasir tələblərə cavab verən, yeni təhsil sisteminin qurulması ilə yadda qalandır. Tədrisdə müasir təlim texnologiyalarının tətbiqi, tədrisə yeni yanaşmalar, ənənəvi dərslərdən fərqli olaraq sinif-dərs sisteminin qurulmasına yeni baxış, öyrədənə öyrənən arasında, öyrənənlərin öz aralarında, həmçinin məktəblə valideynlər arasında yeni baxış sərgiləyən qarşılıqlı əlaqələr... Bu günün təhsil siyasətinin özəlliyi bu diqqətə çatdırdıqlarımızdadır.

İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının dərs prosesinə tətbiqi müxtəlif dərs formalarının həyata keçirilməsinə və onlardan istifadə olunması üçün pedaqoji şərtlərin formalaşdırılmasına imkan vermişdir. Bu zaman müəllimin tədris etdiyi sahə üzrə bacarıq və vərdislərinin olması internet resurslarına və multimedia vasitələrinə uyğun olan təhsil şəraitinin yaradılması, tədris olunan fənnin məzmununun müfəssəl şəkildə çatdırılmasına nail olunması zəruri tələblərdir

Mütəxəssislər əksərən bu qənaətdədirlər ki, keyfiyyətli tədris-təlim işi əsasən fəal/interaktiv təlim üsulları ilə və İKT-dən geniş istifadə nəticəsində həyata keçirilə bilər.

Bu mənada “müasir təlim prosesinin qarşıya qoyduğu məqsədə çatmağın düzgün yolu fəal/interaktiv təlim üsullarından və İKT-dən keçir” söyləsək, zənnimizdə yanılmazdır. Məhz bu səbəbdən yeni təlim texnologiyalarının tətbiqi ilə tədris olunan müasir dərslər ənənəvi dərslərdən bir çox üstünlükləri ilə fərqlənir.

Salyan şəhər 4 nömrəli tam orta məktəbin ibtidai sinif müəllimi Sevinc bu fikri rahatlıqla qəbul edir ki, “məsələn, ənənəvi dərstdə təlim müəllim-dərslik-şagird paradinamikası ilə qurulurdusa, müasir dərstdə şagird-dərslik-müəllim paradinamikası üstünlük təşkil edir və şagirdlərin hərtərəfli inkişafı təmin edilir. Müasir dərstdə gözlənilən nəticə əsasən alınır və dərs şəxsiyyətyönümlü olur. Həmçinin müasir dərstdə inkişafetdiricilik əsas meyar kimi nəzərdə tutulur və s. Müasir dərsin əsas cəhətlərindən biri şagirdlərin fəallığıdır ki, buna da interaktiv təlim metodlarından istifadə etməklə nail olmaq mümkündür. Bu metodlara əsasən iş forması müəyyən edilir: fərdi, cütlərlə, böyük və kiçik qruplarla iş daha əlverişlidir. Şagird ünsiyyət prosesində özünü daha yaxşı dərk etdiyinə görə istər qrup, istərsə də cütlərlə işdə fəallıq, şagirdlərin fəaliyyətində bir-biri ilə əməkdaşlıq, yaradıcılıq, qarşılıqlı münasibətlər formalaşır” [5].

Mütəxəssislər hesab edirlər ki, təhsil sahəsində aparılan islahatlar müasir dərsin məzmununun təkmilləşdirilməsini və yeni təlim texnologiyalarının tətbiqini tələb edir. İnteraktiv təlim metodlarından istifadə təhsilin keyfiyyətinə öz müsbət təsirini göstərir. Bu gün təlim-tərbiyə prosesində şagirdlərə daha çox müstəqillik verilməli, ona öz fikirlərini sərbəst, çəkinmədən söyləməyə, arzu və istəklərinə müvafiq məşğuliyyətlər seçməyə şərait yaradılmalıdır.

Kurikulum islahatları tədris prosesinin təşkilinə, müəllim-şagird münasibətlərinə yeni məzmun gətirir, müəllim-şagird münasibətlərinin tamamilə dəyişdirilməsini, onlar arasında əməkdaşlığa, qarşılıqlı hörmətə, bir-birinin ləyaqətinə, hüquq və azadlıqlarına hörmət etməyə əsaslanan yeni münasibətlərin yaradılmasını tələb edir. Belə olduqda şagird dinləyici deyil, fəal iştirakçı, bilikləri sərbəst və şüurlu şəkildə qəbul edən subyektə çevrilir. Ümumiyyətlə, kurikulum islahatlarında əsas prinsiplər tələbyönümlülükdən, nəticəyönümlülükdən, şagirdyönümlülükdən, inkişafetdiricilikdən ibarətdir.

Xalidə Cəfərovanın məqaləsində “Müasir təlim metodları və yeni pedaqoji texnologiyaların təlim-tərbiyə prosesində tətbiqi nələrə nail olmaqda rol oynayır” sualı cavablandırılır [1].

Bunun üçün müəllif öyrədənün konseptual sənədlərdə təsbit olunmuş prinsipləri reallaşdırmağa borclu olduğu qənaətinədir. Bu prinsiplərə diqqət çəkən Xalidə Cəfərova təlim prosesində şagird şəxsiyyətini ön plana çəkmək; uğurlu müəllim-şagird, məktəb-ailə münasibətləri yaratmaq; öyrənmə prosesini müasir tələblər çərçivəsində qurmaq; şagird nailiyyətlərini qiymətləndirməyin üsul və vasitələrindən səmərəli istifadə etmək; qiymətləndirmə nəticələrinin təhlilinə əsasən müvafiq qərarlar çıxarmağın vacibliyini qeyd edir. Bu zaman müəllimdən təkcə biliklərə yiyələnmək deyil, həm də yaradıcılıq, inkişaf etmiş şəxsiyyət kimi fəaliyyət göstərmək tələb olunur, - yazır müəllif. Bu işdə ilk növbədə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının əhəmiyyətli rol oynadığı diqqətə çatdırılır. Bu səbəbdən də orta məktəb müəllimlərinin yeni təlim texnologiyalarından istifadəni öyrənmələrinin və tədris prosesində İKT-dən istifadə etməklərinin vacibliyi fikrini önə çəkir [1].

Məqalədə əsasən inkişafedici texnologiyaların yetişməkdə olan nəslin təlim-tərbiyəsindəki mühüm və danılmaz rolundan bəhs olunur. Bu da xüsusi diktə olunur ki, inkişafetdirici texnologiyalardan müntəzəm istifadə edilməsində əsas məqsəd həm də intellekt, zəngin, milli və bəşəri dəyərləri layiqincə qiymətləndirməyə qadir şəxsiyyət yetişdirməkdir.

X.Cəfərovaya görə, yeni pedaqoji texnologiyalar öz mahiyyət və məramı etibarilə inkişafedici texnologiyalarla sıx bağlıdır. İnkişafetdirici texnologiyalar isə özlüyündə hər şeydən əvvəl şagirdlərin əqli inkişafına, bilik və zəruri məlumatları mükəmməl mənimsəmələrinə zəmin yaradır. Bu səbəbdən də müəllim çalışmalıdır ki, təlim prosesində texnologiyalardan vaxtında, maksimum və səmərəli istifadə olunsun.

X.Cəfərova inkişafedici və müasir təlim texnologiyalardan birləşik istifadənin fənn müəllimlərinin şagirdlərə hər hansı istilahi irəlicədən izah etmək borcunu aradan qaldırdığını,

gərəkən istilahın mənasının dərk olunmasının şagirdlərin təfəkkürünü və onlarda müstəqil mühakimə yürütmək bacarığını inkişaf etdirdiyini yazır. İnkişafetdirici texnologiyalardan istifadənin səmərəliliyini artırmaq üçün müəllimin əsasən istifadədə olan prinsiplərdən yararlanmalı olduğunu diqqət mərkəzinə gətirir. Hansılardır bu prinsiplər:

- İnkişafetdirici təlimin təmin olunması üçün şagirdlərə fəal qavrama şəraiti yaradılmalıdır; Dərslərdə şagirdlərin fəallığı və informasiyaları şüurlu şəkildə qəbul etmələri təmin edilməlidir; Təlim prosesində müəllimin ortaya qoyduğu problemlə (problem-situasiya) sualların həllinə şagirdlərin düşüncəli şəkildə qoşulmalarına şərait yaradılmalıdır; Təlim prosesində öyrənilən mövzular əsasında şagirdlərin mühakiməyürütmə, təhlil etmə və nəticə çıxarma bacarıqları formalaşdırılmalıdır; Tədris zamanı müəllim çalışmalıdır ki, şagirdlərdə tədqiqatçılıq, yaradıcılıq və qazanılmış biliklərin həyatda tətbiq etmə bacarıqları formalaşdırsın; Təlim prosesində millilik və bəşəri dəyərlər öz əksini tapmalıdır”.

Anar Xələfovun məqaləsi isə (“İnklüziv siniflərdə tətbiq olunan pedaqoji metodların təlimi”) əlilliyi olan uşaqların cəmi edildiyi siniflərdə tədris olunan və beynəlxalq təcrübədə istifadə olunan müasir təlim metodlarının öyrənilməsinə həsr olunub. Müəllif belə pedaqoji metodları iki qrupda təsnifatlandırır: a) şagirdlərə uyğunlaşdırılması üçün istifadə olunan metod və strategiyalar və b) şagirdlərin təlimdə iştirakını təmin edən pedaqoji metodlar [3.s.8-9].

Məqalədə ənənəvi siniflərdə zəif oxuyan şagirdlərin qınaq obyektinə çevrildiyi faktı ilə inklüziv siniflərdə təhsil alanların müqayisəsi təqdim olunur və inklüziv sinif müəllimlərinin şagirdlərə münasibəti örnək qismində nümunə gətirilir. Belə şagirdlərin məhz onlara uyğun məktəblərdə (siniflərdə) təhsilə cəlb olunmaları məqsəduyğun qəbul edilir.

İnklüziv siniflərdə tətbiq olunan pedaqoji metodları təhlil edən müəllif bu qənaətdədir ki, “Təlimin uyğunlaşdırılması şagirdlərin mənimsəmə imkanlarından asılı olaraq onların qrup daxilində təliminin minimal modifikasiyasından tutmuş, təlimin tam fərdiləşməsinədək dəyişə bilər. Təlimin tempinin, məqsədlərinin, metodlarının, təlim materiallarının şagirdlərin fərdi xüsusiyyətlərinə əsasən dəyişməsi bu strategiyada nəzərdə tutulur (Unt, 1990)”.

Bu istiqamətdə olan tədqiqatlarda inklüziv təhsilin həyata keçirilməsi vasitəsi kimi şagirdlərin inkişaf səviyyəsini, öyrənmə üslubunu, marağını nəzərə alaraq təlimin uyğunlaşdırılmasını gündəlik pedaqoji təcrübədə tətbiq olunmasında görürlər (Hoppey, McLeskey, 2014).

Təlimin uyğunlaşdırılmasına 1) *Təlimin sinifdaxili diferensiallaşdırılması*, 2) *Təlimdə universal dizayn*, 3) *Fərdi tədris planı* kimi üç variantda açıqlama gətirən müəllif bunun ardınca inklüziv sinifdə bütün şagirdlərin iştirakının təmin edilməsinə xidmət edən təlim metod və strategiyalarından, onların növ və üstünlüklərindən bəhs edir.

Müəllif son olaraq bu qənaətdədir ki, “...bu və ya digər pedaqoji texnologiyaların sinifdə həyata keçirilməsi yalnız müəllimin səriştəsi ilə əlaqəli çətinliklər deyil. Bu inklüziv təhsili dəstəkləyən pedaqoji fəaliyyətin həyata keçirilməsi üçün müəllimin bilik və bacarıqları ilə

yanaşı, həm də məktəbin infrastrukturunu, sinif otağının həcmi və təchizatı, müəllimə kömək edəcək personalın olması, valideyn-məktəb əməkdaşlığı və digər resursların mövcud olmasından bilavasitə asılıdır.

İnklüziv təhsili dəstəkləyən pedaqoji metod və strategiyaların siniflərdə istifadə olunması üçün müəllim hazırlığında bu bir fənn kimi tədris olunmalı və məktəblərdə gənc müəllimlərə mentor dəstəyi təşkil olunmalıdır. Bununla yanaşı, həm də ümumi təhsil müəssisələri üçün hazırlanmış dərslərə və müəllimlər üçün hazırlanan metodik vəsaitlərə inklüziv təhsili dəstəkləyən pedaqoji metod və strategiyaların elementləri əlavə olunmalıdır” [3. s.8-9, <https://orcid.org/0000-0001-9856-0556>].

...Biologiya müəllimi Lamiyə Quliyeva dərslərdə müasir təlim texnologiyalarından istifadənin şagirdlərin düşünmə qabiliyyətini yüksəltməyi və yetişməkdə olan nəsilə formalaşdırdığı aşağıdakı cəhətləri diqqətə gətirir. Qeyd edir ki, müasir təlim texnologiyalarından istifadə öyrənənlərdə şəxsilikdən ictimailiyə doğru; asılılıqdan müstəqilliyə doğru; İKT-dən istifadə vərdişlərinə doğru; intuisiyadan məntiqə doğru; tək fikirlilikdən alternativliyə doğru; yaradıcılığa və vizual effektlərə doğru; müstəqil tədqiqat işlərinin aparılması kimi vərdişlərə doğru keyfiyyətlər əxz edir. Onlarda analiz etmək, araşdırmaq, dərk etmək və ümumiləşdirmək qabiliyyəti; ətrafda mövcud olan hər hansı obyektin əlamətlərini xarakterizə etmək bacarığı, təbiətə sevgi və onun qorunması istəyi; kompüter proqramları ilə tanışlıq; şəxsi araşdırmalarını təqdimat şəklində hazırlamaq bacarığı, auditoriya qarşısında çıxış etmək qabiliyyəti formalaşdırır [4].

Məqalələrini tədqiqat müstəvisinə çıxardığımız müəlliflərin hamısı, demək olar bu qənaətdədirlər ki, müasir təlim texnologiyalarından ən çox istifadə olunanı İKT və fəal/interaktiv təlimdir.

Fənlərin tədrisində müxtəlif təlim texnologiyalarından məqsədyönlü istifadə, fəal/interaktiv təlim metodlarının düzgün müəyyənəndirilməsi və tətbiqi təhsil müəssisələri qarşısında mühüm vəzifə kimi qoyulmuşdur. Fəal/interaktiv təlim metodlarından səmərəli istifadə öyrənənlərin həyata hazırlanması kimi mühüm prosesdə həlledici rol oynayır. Salyan rayon Yenikənd kənd məktəbinin müəllimi Elnur Əliyevin yazdığı kimi, “şagirdlərin biliyi hazır şəkildə deyil, müstəqil, yaradıcı, tədqiqatçılıq fəaliyyəti nəticəsində əldə etməsinə əsaslanır” [2. s.103-104]. Lakin bu mühüm vəzifə öyrədən olaraq müəllimin yalnız pedaqoqluq səviyyəsindən asılı deyil. Bu prosesdə həm tədris, həm də öyrənənlərin tədris olunanları lazımınca mənimsəmələri üçün əlverişli şəraitin, əlverişli mühitin yaradılması da vacib şərtidir. Bu isə özlüyündə tədrisedənin götürdüyü öhdəliyi, başqa sözlə, nəticəni layiqincə yerinə yetirməsinə imkan yaratmış olur.

Unudulmamalıdır ki, məktəblinin bilik və bacarığını, dünyagörüşünü genişləndirmək və vərdişlərini inkişaf etdirməklə ölkə iqtisadiyyatının rəqabət qabiliyyətliyini, ölkə əhalisinin

elmi potensialını, təhsilini, bir sözlə ölkə vətəndaşlarının həyat səviyyəsinin yüksəlməsi qayğısına qalmış oluruq.

NƏTİCƏ

Məqalədə müasir təlim texnologiyalarının nəzəri və təcrübi məsələlərindən bəhs olunur, pedaqoji texnologiyalarla əyani təlim prosesinin idarə olunmasına, təlim texnologiyalarının spesifik əlamətlərinə diqqət yetirilir.

Həmçinin məqalədə “təlim texnologiyası” anlayışının təsnifatı verilmiş, təlim texnologiyalarının konseptual əsasları və onların tətbiqi imkanları istiqamətində mütəxəssis qənaətləri ümumi və müqayisəli şəkildə diqqətə çatdırılmış, pedaqoji dövrü mətbuatda dərc edilən məqalələr tədqiqat obyektı götürülərək “Təlim texnologiyalarının pedaqoji prosesdə rolu və əhəmiyyətinin tədqiqi vəziyyəti” və “Ayrı-ayrı fənlər üzrə müasir təlim texnologiyalarından istifadə təcrübələri dövrü pedaqoji mətbuatda” problemləri öyrənilmiş. gəlinən nəticələr müqayisəli təhlil edilmişdir.

Tədqiqata cəlb olunan məqalələrdən son olaraq gəlinən qənaət budur ki, müasir təlim texnologiyalarından istifadə təhsilin səmərəliliyini artırır, sinif-dərs keyfiyyətinin qurulmasına geniş imkanlar yaradır, ənənəvi dərslərdən fərqli olaraq keyfiyyət təminatında həlledici rol oynayır, yetişməkdə olan nəsildə inkişafa mane ola biləcək amilləri müəyyənləşdirməkdə müəllimə yardımçı olur.

Bu halda öyrədənə öyrənən arasında, təhsilənlərin öz aralarında və məktəblə valideynlər arasında müasir tələblərə cavab verən qarşılıqlı münasibət formalaşır, müəllimlərə təhsilin məzmunu, metodları və təşkilati formalarını keyfiyyətə dəyişdirmək imkanı verilir, nəticədə təlim prosesi intensivləşir, təhsilin keyfiyyəti yüksəlir, təhsilənlərin intellektual bacarığı artır, təhsilənlər nəyi və necə öyrəndiyini daha anlaşıqlı başa düşməyə başlayır.

Eyni zamanda bu da diqqətə çatdırılır ki, təhsil prosesi birbaşa əmək bazarı ilə əlaqələndirilməli, yeni texnologiyalara, problemlərin həllinə yönəldilməlidir. Müasir təlimin başlıca vəzifəsi demokratik ruhlu, müstəqil düşüncəli, yüksək bilik və bacarıqlara yiyələnmiş gənc nəslin tərbiyə olunmasıdır. Bu vəzifəni isə bu gün təlim texnologiyalarından bəhrələnmədən həyata keçirmək mümkün deyil.

Fənlərin tədrisində müasir təlim texnologiyalarından istifadə “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nın və fənn kurikulumun tələblərinə uyğun olaraq tətbiq edilən mühüm yenilikdir.

Yeni təlim texnologiyalarının tətbiqi məsələlərinin dövrü pedaqoji mətbuatda davamlı işıqlandırılması maarifləndirmə və təşviqat baxımından əhəmiyyətlidir.

“Təlim texnologiyalarının pedaqoji prosesdə rolu problemi dövrü pedaqoji mətbuatda” elmi mövzu olaraq ilk dəfədir ki tərəfimizdən araşdırılır və ilk dəfədir ki pedaqoji baxımdan sistemli şəkildə və müqayisəli tədqiq olunur.

Məqalə müasir təlim texnologiyalarının tətbiqinə əsaslanan yeni məzmunlu təhsil problemi ilə maraqlanan, həmin problemlərin öyrənilməsi və elmi-nəzəri təhlili ilə məşğul olan hər kəs üçün dəyərli mənbədir. Tədqiqatdan və onun nəticələrindən mövzu ilə bağlı mühüm və aktual məsələlərin tədqiq və təhlilində, ali məktəblərin müvafiq kafedralarının tədris proqramlarının, dərslər və dərslər vəsaitlərinin hazırlanmasında, xüsusi seminar və məşğələlərin keçirilməsi işində yararlanmaq mümkündür. Elmi iş müasir təlim texnologiyalarının tətbiqinə əsaslanan yeni məzmunlu təhsil problemi ilə maraqlanan hər kəs üçün dəyərli mənbə ola bilər.

İstifadə olunan ədəbiyyat

1. Cəfərova X. “Azərbaycan müəllimi” qəzeti, 21 dekabr 2012-ci il.
2. Əliyev Elnur. Təlimdə müasir təlim texnologiyalarından istifadə. “Azərbaycan məktəbi” jurnalı, may 2017-ci il.
3. Xələfov Anar. “Azərbaycan məktəbi” jurnalı, 2023 N3, s.8-9. <https://orcid.org/0000-0001-9856-0556>
4. Quliyeva Lamiyə. Naxçıvan Müəllimlər institutu. Dərslərdə müasir təlim texnologiyalarının tətbiqi. metodikdestek.nmi.edu.az
5. Sevinc. “Təhsildə müasir təlim metodları”. “Həftə içi” qəzeti, 17.11.2016, №204.

DİNDARLIK VE DİNDARLIĞIN BOYUTLARI¹
RELIGIOSITY AND DIMENSIONS OF RELIGIOSITY¹

Mehmet Emin KALGI

Doç. Dr. Ardahan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Psikolojisi Anabilim Dalı

Assoc. Prof. Dr., Ardahan University, Faculty of Theology, Department of Psychology of Religion

ORCID ID: 0000-0001-6999-5059

ÖZET

Bireyin hayatının bütününe kapsayan din, içinde ilahi güç, semavi ve paranormal inanışlar barındırmaktadır. Bu yönüyle din kavramı, birden fazla faktörü içinde barındırdığı için kavramı tanımlayan her araştırmacı, mensup olduğu sosyo-kültürel etkenlerden yola çıkarak bir tanım ortaya koymaya çalışmıştır. Nitekim konu ile ilgili gelinen duruma bakıldığında birden fazla din tanımının yapıldığı, hatta aynı dine mensup araştırmacıların bile farklı din tanımları yaptığı görülmektedir.

Bu çalışmada din ve dindarlık kavramlarının farklı tanımlamalarının gerekçelerinin belirlenmesi ve dindarlık ile ilgili boyutların neler olduğu ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu bakımdan geniş bir literatür taraması yapılmış, veri tabanlarına, bilimsel dergilerde yayınlanan makalelere, konu ile ilgili kitap ve kitap bölümlerine başvurulmuştur. Sonuç olarak birden fazla din ve dindarlık tanımının yapıldığı görülmüştür. Ayrıca dindarlığın tek boyutlu, iki boyutlu ve çok boyutlu olarak ölçülmeye çalışıldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Din, Dindarlık, Dindarlığın Boyutları.

ABSTRACT

Religion, encompassing the entirety of an individual's life, incorporates divine power, as well as supernatural and paranormal beliefs. Given the multifaceted nature of the concept, each researcher attempting to define religion has strived to formulate a definition based on their socio-cultural background. Indeed, examining the current state of the field reveals not only multiple definitions of religion but also variations in definitions even among researchers belonging to the same religious tradition. This study aims to identify the justifications for diverse definitions of the concepts of religion and religiosity and to elucidate the dimensions associated with religiosity. To achieve this goal, an

¹ Bu çalışma, Prof. Dr. Hasan Kayıklık danışmanlığında, Çukurova Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü Din Psikolojisi Anabilim Dalı'nda tamamlanmış olan "Ortaöğretim Öğrencilerinde Dindarlık ile Kişilik Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma (Şanlıurfa Örneği)" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

¹ This study has been generated from the doctoral thesis titled "Ortaöğretim Öğrencilerinde Dindarlık ile Kişilik Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma (Şanlıurfa Örneği)" completed under the supervision of Prof. Dr. Hasan Kayıklık in the Department of Religious Psychology at the Graduate School of Social Sciences, Çukurova University.

extensive literature review was conducted, involving consultations of databases, articles published in scientific journals, and relevant books and book chapters. As a result, it was observed that multiple definitions of both religion and religiosity exist. Additionally, religiosity has been measured as a single-dimensional, two-dimensional, and multi-dimensional construct.

Keywords: Religious Psychology, Religion, Religiosity, Dimensions of Religiosity.

GİRİŞ

Genel anlamında bireyin hayatının bütünü kapsayan din, içinde ilahi güç, semavi ve paranormal inanışlar barındırmaktadır. Bu yönüyle din kavramı birden fazla faktörü içinde barındırdığı için bu kavramı tanımlayan her araştırmacı, sahip olduğu sosyo-demografik ve sosyo-kültürel etkenlerden yola çıkarak bir netice ortaya koymaya çalışmıştır. Nitekim konu ile ilgili geline duruma bakıldığında birden fazla din tanımının yapıldığı, hatta aynı dine mensup araştırmacıların bile farklı din tanımları yaptığı görülmektedir.

Bilindiği gibi çok farklı konular içerisinde ele alınan dindarlık kavramı ile ilgili tanımlarda bir fikir birliği yoktur (Yapıcı, 2006, s. 68). Çünkü her bilim adamı dindarlık tanımını kendi perspektifinden yapmaktadır (Kayıklık & Kalgı, 2017b, s. 2; Hökelekli, 2010, s. 81). Beckwith ve Morrow (2005) dindarlık kavramını, inanç ve ibadet esaslarını kurumsal olarak yerine getirme sistemi olarak tanımlamaktadır. Mehmedoğlu'na (2013, s. 178) göre dindarlık, bireyin ve toplumun hayatına yön veren, toplumsal olarak herhangi bir aksaklığın yaşanması durumunda bunu düzenleme gücüne sahip olan bir kavramdır. Cotton, Larkin, Hoopes, Cromer ve Rosenthal (2005) ise dindarlığı dinsel ritüeller yoluyla kutsalın dışa yansımaları olarak; Hyman ve Handal (2006) ise dindarlığı bireyin hem dinsel ritüelleri yerine getirme hem de problemlerini çözme aracı olarak tanımlamaktadır. Bu tanıma benzer bir tanıma da Almeida, Neto ve Koenig (2006) yapmıştır. Onlara göre dindarlık, kutsala yakın olmak için dinsel ritüelleri yerine getirmedir. Karaca'ya (2015, s. 74) göre dindarlık, dinin nesnel boyutu ile insanın subjektif özelliklerinin bir karışımıdır. Hökelekli (2010, s. 43) ise, zaman, mekân, şart, kişi ve gruplar tarafından yaşanma gibi ögeler üzerinde durarak şöyle bir tanım yapmıştır: *"Belirli bir dinin inanç ve öğretilerinin, belirli zaman ve şartlarda belirli bir kişi, grup ya da toplum tarafından yaşanmasını ifade etmektedir."*

Yapılan dindarlık tanımları ele alındığında inanç ve ibadet esaslarını kurumsal olarak yerine getirme, tanrıyla içsel bağlantılar kurma ve bunu dışa yansıtma, dua etme, sosyal problemleri çözme gibi unsurların vurgulandığı görülmektedir. Bu tanımlardan yola çıkarak dindarlık, *"Tanrı'ya yakarma, dinsel öğretileri içsel olarak yaşayıp somut olarak yansıtma (namaz kılma, oruç tutma, tapınaklara gitme vb.) ve kutsalla bütünleşme"* olarak tanımlanabilir.

Dindarlık tanımları ile ilgili kavramsal karmaşasının önüne geçilebilmesi için yapılan dindarlık tanımlarında yola çıkılarak kavram ile ilgili faktörler ortaya konulmuştur. İlk dönemlerde dindarlık kavramı tek faktörle açıklanmaya çalışılırken, ilerleyen dönemlerde bu

kavram önce iki faktöre ve daha sonra ikiden fazla faktöre bölünmüştür. Dindarlığın çok faktörlü yapılması, kavram ile ilgili tutum, algı ve davranışların ölçülmesini de kolaylaştırmıştır.

KAVRAMSAL AÇIKLAMALAR

Din ve dindarlık tanımları bir önceki başlıkta ele alındı. Bu başlık altında öncelikle boyut kavramı ile ilgili genel bir bilgi verildikten sonra dindarlığın farklı boyutlara ayrılma süreci ve özelliklerine değinilecektir.

1. Dindarlığın Boyutları

İnsanların farklı kişilik özelliklerine sahip olması sebebiyle dindarlıklarını bir boyut üzerinden değerlendirmek veya belli boyutlara ayırmak sanıldığı gibi kolay değildir (Yavuz, 1982, s. 100). Çünkü dinsel açıdan duyguları, düşünceleri, korkuları, beklentileri, tutum ve davranışları birbirinin aynısı olan iki kişiyi göstermenin zor olduğu söylenebilir (Yapıcı, 2013, s. 20). Bunun önemli göstergelerinden biri alanında uzman olan kişilerin dindarlığı kategorilere ayırırken ortak bir fikre varamamalarıdır.

Alanyazın taramasında, 1898'den beri dindarlığın bilim adamları tarafından ölçüldüğü tespit edilmiştir. Bununla birlikte başlangıçta dindarlık ölçekleri tek boyutlu (Sumner, 1898), sonraki süreçte önce iki boyutlu daha sonra ise çok boyutlu olarak yapılmıştır (Meadow & Kahoe, 1984, s. 301).

1.1. Tek Boyutlu Dindarlık Modelleri

Tek boyutlu dindarlık ölçeklerinde Tanrı'ya inanma, dinî ritüellere katılma, dinî bir cemaate aidiyet hissetme gibi ifadeler dindarlığın göstergeleri (Yapıcı, 2002, s. 5) olarak kabul edilmiş ve yapılan araştırmalar bu kavramlar çerçevesinde şekillenmiştir. Ulaşılan kaynaklar arasında tek boyutlu ilk dindarlık araştırması Sumner'e (1898) aittir. Sumner (1898), 25 sorudan oluşan araştırmasında deneklere hem dinî konularda hem de başka konular (Gün doğacak mı? George Washington yaşıyor mu? Yeryüzü yuvarlak mı? vb.) hakkında sorular sormuştur. Thurstone ve Chave (1929, s. 70) de Sumner'in tek boyutlu araştırmasına benzer bir araştırma yapmıştır. Thurstone ve Chave (1929, s. 70), Katolik, Protestan ve Yahudilerin kiliseye karşı tutumunu ölçmek için katılımcılara çeşitli sorular yönelmiş ve bu sorular neticesinde katılımcıların dinsel yaşayış düzeylerini belirlemiştir.

Thouless (1935), Ferguson (1944), Eysenck (1958, 1959), Brown (1962), Poppleton ve Pilkington (1963), Koenig ve Parkerson (1997) gibi pek çok bilim adamı dinsel inancı vurgulayan tek boyutlu dindarlık ölçekleri ile bazı değişkenler (cinsellik, ekonomi, politika, psikoloji, humanizm, milliyetçilik, kişilik vb.) arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bunlardan Thouless'in (1935, s. 30-31) hazırladığı 40 soruluk araştırma, hem dinî inançla ilgili (Kişilikli bir Tanrı vardır, İsa bir tanrıydı, şeytan vardır vb.) hem de temel bilgileri (Evren genişliyor, kaplanlar Çin'in bazı bölgelerinde bulunur, hornetler yerin altında yaşar vb.) ölçen maddeler

içermektedir. Yapılan bu araştırmalar, geçerlik-güvenirlik analizlerinden yoksun olması yönüyle eksik kalmaktadır. Bununla birlikte geçerlik ve güvenilirlik analizlerinin yapıldığı tek boyutlu ölçekler de mevcuttur. Bunlardan biri Rokeach (1960) tarafından geliştirilen "Dini Dogmatizm Ölçeği"dir. Bu araştırmada maddelerin hedeflediği şey, katılımcıların dinî dogmatik düzeyleridir.

1.2. İki Boyutlu Dindarlık Modelleri

Alanyazın taramasında, tek boyutlu dindarlık modellerinden sonra iki boyutlu dindarlık modellerinin geliştirildiği ve araştırmalarda kullanıldığı görülmüştür. Geliştirilen dindarlık modellerinden bazılarına aşağıda değinilmiştir.

Yeni Freudcu olarak da bilinen Fromm "hümaniter" ve "otoriter" dindarlık olmak üzere iki boyutlu dindarlık tipi üzerinde durmuştur (Fromm, 2012). Allport (2014, s. 71-92), yapmış olduğu kişilik tasnifinden yola çıkarak ilk önce dindarlığı "olgunlaşmış" ve "olgunlaşmamış" dindarlık diye iki kategoriye ayırmıştır. Sonraları Allport (1960, s. 257), "olgunlaşmış" ve "olgunlaşmamış" dindarlık yerine "iç güdümlü" ve "dış güdümlü" dindarlık kavramlarını kullanmış ve bunlara ait özellikler sıralamıştır. Ona göre dış güdümlü dindarlar, dini; güvenlik sağlamak, teselli olmak, ilgi çekmek, fayda sağlamak gibi amaçlar için kullanır. Fakat içedönük dindarlar ise dinî inancını içselleştirmeye ve dinî inancına uygun bir yaşam sürdürmeye gayret gösterir.

Yukarıda sayılan araştırmaların dışında iki boyutlu dindarlık modellerini geliştiren birçok araştırma mevcuttur. Bunlardan Allen (1965; Akt. Meadow & Kahoe, 1984, s. 304) "iradî dindarlık" ve "taahhütlü dindarlık", Cüceloğlu (2018, s. 88) "-mış gibi dindarlık" ve "gerçek dindarlık", Arslan (2004, s. 107) "halk/kitle dindarlığı" ve "popüler dindarlık" modellerini geliştirmiştir.

1.3. Çok Boyutlu Dindarlık Modelleri

Çok boyutlu dindarlık modellerinin ilki Glock (1959, 1962) tarafından yapılmıştır. Glock'un dindarlık boyutları hakkındaki teorisi, Türkiye'de kabul edilen dindarlık modellerinden biridir (Çekin, 2013, s. 246). Glock (1959, 1962) dindarlığı beş boyuta ayırmıştır: İnanç, ibadet, tecrübe (duygu), bilgi ve etki boyutu. Tablamacıoğlu (1962, s. 145) yaptığı araştırmada, yaşa bağlı olarak dinsel yaşayışın şiddetini ve yoğunluğunu göz önüne alarak dindarlığı "gayr-i amil", "idare-i maslahatçı", "dini bütün veya amil zümre", "sofu zümresi" ve "softa zümresi" olmak üzere beş boyuta ayırmıştır.

Din sosyolojisi alanında önemli araştırmaları bulunan Gabriel Le Bras, yaptığı araştırmaların sonucunda; dinî tutumları günlük davranışlarını belirleyen koyu dindarlar, dinî pratikleri düzenli olarak yerine getirenler, sadece hayatın doğum, evlenme, ölüm gibi önemli anlarındaki geçiş ayinlerini gözetkenler ve dinî hayata kayıtsız veya yabancı olanlar olmak üzere dörtlü bir tasnif yapmıştır (Günay, 1986, s. 58). Weber (2016, s. 103-158) ise, önce sosyolojik bir yaklaşımla dindarlığı; çiftçi, şövalye, bürokrasi gibi meslekler üzerinden kategorilere

ayırımıştır. Daha sonra büyüsel dindarlık, ayinci dindarlık, dünyevi zahitlik, uhrevi zahitlik gibi farklı dindarlık boyutlarını geliştirmiştir.

Günay (1999, s. 260-264), Erzurum ve çevresinde anket tekniğiyle yaptığı araştırmada dindarlığı, şiddetinin azlık-çokluğuna göre dinî yaşayış tipleri ve biçim bakımından ayırt edilen tipler olmak üzere ikiye ayırmıştır: Şiddetinin azlık-çokluğuna göre dinî yaşayış tipleri: Ateşli dindarlar, alaca dindarlar, mevsime göre dindarlar ve beynamaz olanlar; biçim bakımından ayırt edilen tipler ise: Geleneksel halk dindarlığı, seçkinlerin dindarlığı, laik dindarlık ve tranzisyonel (geçiş) dindarlığıdır. Yapıcı (2002, s. 100-105) dindarlık tiplerini sosyo-kognitif olarak ele almış ve bunu dört kategoride değerlendirmiştir: Genellikle inançlı ve kutsal metinlere karşı saygılı olan, merkezî tutumunu dinî duygu ve düşünceler oluşturan *liberal dindarlar* (1), dinî inanç ve tutumları günlük hayatına da açıkça yansıtan *muhafazakâr dindarlar* (2), dinî meselelere doğru-yanlış, sevap-günah, caiz-caiz değil ya da siyah-beyaz gibi birbirine zıt kavramlarla yaklaşan ve kişileri ya da grupları iyi-kötü şeklinde sınıflandırma eğilimi gösteren *dogmatik dindarlar* (3), çok basit sebeplere bağlı olarak şiddet kullanmaya, hatta kendi dinî inançlarına rakip veya düşman olarak gördüklerini yaralamaya ya da öldürmeye kadar varabilen davranışlar gösteren *fanatik dindarlar* (4).

Brown (1987), Köktaş (1993), Günay (1999), Kayıklık (2000), Yapıcı (2002), Bussing, Ostermann ve Matthiessen (2007), Çekin, (2013), Yapıcı (2013), Koenig vd. (2015), Kayıklık ve Kalgı (2017a) yaptıkları literatür taramasında dinsel yaşayışın boyutlara ayrılması ile ilgili araştırmaların son dönemde hızla arttığını tespit etmiştir. Glock (1959, 1962) ile başlayan bu sürecin günümüzde hız kazanması olağan bir durumdur. Her ne kadar toplumun kendi içinde benimsediği din bir olsa da, o dinin birey üzerinde bıraktığı etki, bireyin sosyolojik, kültürel, psikolojik vb. farklılıklara bağlı olarak değişebilmektedir (Mehmedoğlu, 1999, s. 16; Çekin, 2013, s. 246-247). Bu yüzden araştırmacıların günümüzde tek boyutlu dindarlık ölçekleri ile dindarlığı ölçmeleri kolay değildir. Bu bağlamda düşünüldüğünde dindarlık alanıyla ilgili çalışan araştırmacıların zaman, mekân ve kişi faktörünü göz önünde bulundurarak birden fazla boyutu bulunan yeni dindarlık ölçekleri geliştirmesi gerektiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Allport, G. W. (1960). *Personality and social encounter: Selected essays*. Boston: Beacon Press.
- Allport, G. W. (2014). *Birey ve dini* (Bilal Sambur, Çev.). Ankara: Elis Yayınları. (Orijinal baskı, 1950).
- Almeida, A. M., Neto, F. L. ve Koenig, H. G. (2006). Religiousness and mental health: A review. *Journal of Rev Bras Psiquiatr*, 28(3), 242-250.
- Arslan, M. (2004). Halk arasındaki yaygın inanışların oluşumuna etki eden tarihsel ve psiko-sosyal faktörler. *Diyanet İlmi Dergisi*, 3, 105-120.

- Beckwith, H. D., Morrow, A. (2005). Sexual attitudes of college students: The impact of religiosity and spirituality. *College Student Journal*.
- Brown, L. B. (1962). A study of religious belief. *British Journal of Psychology*, 53, 259-272.
- Brown, L. B. (1987). *The psychology of religious belief*. London: University of London Press.
- Bussing, A., Ostermann, T., Matthiessen, P. F. (2007). Distinct expressions of vital spirituality. *Journal of Religion and Health*, 46(2), 267-286.
- Cotton, S., Larkin, E., Hoopes, A., Cromer, B. A. ve Rosenthal, S. L. (2005). The impact of adolescent spirituality on depressive symptoms and health risk behaviors. *Journal of Adolescent Health*, 36(6).
- Cüceloğlu, D. (2018). *Savaşçı*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Çekin, A. (2013). Dindarlık boyutları ve din öğretimi: ilk ve ortaöğretim din kültürü ve ahlâk bilgisi dersi öğretim programları (2010) çerçevesinde bir analiz. *International Journal of Social Science*, 6(4), 245-261.
- Eysenck, H. J. (1958). A short questionnaire for the measurement of two dimensions of personality. *Journal of Applied Psychology*, 42, 14-17.
- Eysenck, H. J. (1959). *The maudsley personality inventory*. London: University of London Press.
- Ferguson, L. W. (1944). A revision of the primary social attitudes scales. *Journal of Psychology*, 17, 229-242.
- Fromm, E. (2012). *Psikanaliz ve din* (Elif Erten, Çev.). İstanbul: Say Yayınları. (Orijinal baskı, 1950).
- Glock, C. Y. (1959). *The religious revival in America* (In Jane Zahn, Edt.). Berkeley CA: University of California.
- Glock, C. Y. (1962). On the study of religious commitment. *Research Supplement to Religious Education*, 98-110.
- Günay, Ü. (1986). Modern sanayi toplumlarında din I. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 41-88.
- Günay, Ü. (1999). *Erzurum ve çevre köylerinde dini hayat*. İstanbul: Erzurum Kitaplığı.
- Hökelekli, H. (2010). *Din psikolojisine giriş*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Hyman, C. ve Handal, P. J. (2006). Definitions and evaluation of religion and spirituality items by religious professionals: A pilot study. *Journal of Religion and Health*, 45(2), 264-282.
- Karaca, F. (2015). *Din psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.
- Kayıklık, H. (2000). *Dini yaşayış biçimleri: Psikolojik temelleri açısından bir değerlendirme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kayıklık, H., Kalgı, M. E. (2017a). Dinsel yaşayış ölçeği: Geçerlik güvenirlik çalışması. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1), 1-19.

- Kayıklık, H., Kalgı, M. E. (2017b). Ortaöğretim öğrencilerinin tahripçi davranışlarda bulunma ile dindarlık düzeyleri arasındaki ilişki. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2), 1-18.
- Koenig, H. G., Nelson, B., Shaw, S. F., Al Zaben, F., Wang, Z., Saxena, S. (2015). Belief into action scale: A brief but comprehensive measure of religious commitment. *Open Journal of Psychiatry*, 5, 66-77.
- Koenig, H. G., Parkerson, G. R. (1997). Religion index for psychiatric research. *American Journal of Psychiatry*, 154(6), 885-886.
- Köktaş, M. E. (1993). *Türkiye'de dini hayat*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Meadow, M. J., Kahoe, R. D. (1984). *Psychology of religion*. New York: Printed in the United States of America.
- Mehmedoğlu, A. U. (1999). *Dindarlarda ve dindar olmayanlarda kişilik üzerine karşılaştırmalı bir araştırma (İstanbul örneği)*. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Mehmedoğlu, A. U. (2013). Din, dindarlık ve değerler. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 173-189.
- Poppleton, P. K., Pilkington, G. W. (1963). The measurement of religious attitudes in a university population. *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 2, 20-36.
- Rokeach, M. (1960). *The open and closed mind*. New York: Basic Books.
- Sumner, R. B. (1898). A statistical study of belief. *Psychology Review*, 5, 616-631.
- Tablamcıoğlu, M. (1962). Yaşlara göre dini yaşayışın şiddet ve kesâfeti üzerine bir anket denemesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(1), 141-151.
- Thouless, R. H. (1935). The tendency to certainty in religious belief. *British Journal of Psychology*, 26, 16-31.
- Thurstone, L. L., Chave, E. J. (1929). *The measurement of attitude: A psychophysical method and some experiments with a scale for measuring attitude toward the church*. Chicago: University of Chicago Press.
- Weber, M. (2016). *Protestan ahlâkı ve kapitalizmin ruhu* (Görksu Birol, Çev.). Ankara: Dorlion Yayınları.
- Yapıcı, A. (2002). Dini yaşayışın farklı görüntüleri ve dogmatik dindarlık. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 75-118.
- Yapıcı, A. (2006). Yeni bir dindarlık ölçeği ve üniversiteli gençlerin dinin etkisini hissetme düzeyi: Çukurova Üniversitesi Örneği. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(1), 65-115.
- Yapıcı, A. (2013). *Ruh sağlığı ve din: Psiko-sosyal uyum ve dindarlık*. Adana: Karahan Yayınevi.
- Yavuz, K. (1982). Din psikolojisinin araştırma alanları. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 87-108.

KİŞİLİĞİ OLUŞTURAN UNSURLAR VE KİŞİLİK TİPLERİ¹
ELEMENTS FORMING PERSONALITY AND PERSONALITY TYPES¹

Mehmet Emin KALGI

Doç. Dr. Ardahan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Psikolojisi Anabilim Dalı

Assoc. Prof. Dr., Ardahan University, Faculty of Theology, Department of Psychology of Religion

ORCID ID: 0000-0001-6999-5059

ÖZET

Literatürde farklı kelimelerle ifade edilmekle birlikte kişilik kavramı, genel anlamıyla bireyi diğer bireylerden ayırt eden ve tutarlı olarak sergilenen davranışlar bütünü olarak tanımlanmaktadır. Kişilikte vurgulanan iki temel kavram ayırt edici özellik ve tutarlılıktır. Bu iki kavram kişiliği oluşturan ana unsurlardır. Kişilik ile ilgili yapılan tanımlar incelendiğinde de araştırmacıların bu iki kavram üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu çalışmada, kişilik kavramının bilimsel literatürde kullanımı ve kişilik tipleri ele alınmıştır. Teorik yolarak yapılan bu çalışmada geniş bir literatür taranması yapılmıştır. Literatürde doğrudan kişilik kavramını ve kişilik tiplerini ele alan çalışmalar başvurulmuştur. Ayrıca araştırmacılar tarafından farklı kişilik tipleri olduğu ortaya konulmuş ve her kişilik tipinin farklı bir bakış açısıyla değerlendirildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Kişilik, Kişilik Tipleri.

ABSTRACT

While expressed with various terms in the literature, the concept of personality is generally defined as a set of behaviors that distinguishes an individual from others and is consistently exhibited. The two key concepts emphasized in personality are distinctiveness and consistency, which are the fundamental elements shaping personality. Examination of definitions related to personality reveals a concentration of researchers on these two concepts. This study delves into the scientific usage of the personality concept and explores personality types. In this theoretical study, an extensive literature review has been conducted, referencing studies directly addressing

¹ Bu çalışma, Prof. Dr. Hasan Kayıklık danışmanlığında, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Psikolojisi Anabilim Dalı'nda tamamlanmış olan "Ortaöğretim Öğrencilerinde Dindarlık ile Kişilik Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma (Şanlıurfa Örneği)" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

¹ This study has been generated from the doctoral thesis titled "Ortaöğretim Öğrencilerinde Dindarlık ile Kişilik Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma (Şanlıurfa Örneği)" completed under the supervision of Prof. Dr. Hasan Kayıklık in the Department of Religious Psychology at the Graduate School of Social Sciences, Çukurova University.

the personality concept and personality types in the literature. Additionally, researchers have identified various personality types, each evaluated from a distinct perspective.

Keywords: Religious Psychology, Personality, Personality Types

GİRİŞ

Türkçe'de "şahsiyet" olarak da ifade edilen kişilik kavramının İngilizce karşılığı "personality"dir. Brown (1946, s. 9), kişilik kelimesinin kökeninin "persona" sözcüğünden geldiğini ifade etmekle birlikte "persona" (Tahiroğlu & Erdoğmuş, 2013, s. 138) sözcüğünün, Latince'de maske anlamında kullanılmakta olduğunu belirtmektedir. Lahbabi'ye (1972, s. 21-32) göre kişilik kavramı, her ne kadar Batı literatüründeki anlamını tam manasıyla karşılamasa da İslam literatüründeki şahıs kavramıyla benzerlik taşımaktadır. "Şahasa" fiilinden türeyen bu kavram yükselmek, görünmek, birine sabit bir şekilde bakmak, birini temsil etmek, ortaya çıkmak gibi anlamlara gelmektedir (Mehmedoğlu, 2004, s. 43; Akto, 2011, s. 193).

Burger (2006, s. 23) kişilik kavramını, bireyden kaynaklanan tutarlı davranış kalıpları olarak tanımlamaktadır. Bu tanıma benzer bir tanıma Hall ve Lindzey (1978, s. 7) yapmıştır. Onlara göre kişilik, farklı durumlar karşısında belirgin ve tutarlı davranışlar göstermektir (Hall & Lindzey, 1978, s. 7). Akto (2011, s. 191) kişiliği, bireyin ilgilerinin, tutumlarının, yeteneklerinin, üslubunun, fiziki görünüşünün ve çevreye uyum biçiminin özelliklerini içeren bir kavram olarak tanımlamaktadır. Akto (2011) geliştirdiği kişilik tanımında bireyi bütüncül bir şekilde ele almakta ve kişinin hem içsel hem de dışsal yönünü vurgulamaktadır. Cüceloğlu'na (2013, s. 404) göre kişilik; bireyin çevresiyle kurduğu bağın diğer kişilerden ayırt edici, tutarlı ve yapılaşmış biçimidir. Gürses (2010, s. 19) ise kişiliği, bireysel davranış ve tecrübe sahibi bir kişinin davranışlarını yönlendiren arka plandaki etkenler olarak tanımlamıştır. Allport (1937, s. 27-48), kişilik üzerine yaptığı araştırmada 50 farklı kişilik tanımına yer vermiş ve kişiliği; *"Bir grubun herhangi bir üyesini, o grubun diğer üyelerinden duygu, düşünce ve davranışsal olarak farklı kılan dinamik bir organizasyon"* olarak tanımlamaktadır.

Yapılan araştırmalarda yer alan kişilik tanımları incelendiğinde genellikle ortak bir tanımda fikir birliğine varılmadığı görülmektedir. Çünkü kişilik, daha çok kişiye has özellikler bağlamında anlam kazanır ve subjektif yargılar içerir.

Kişiliği oluşturan bazı faktörler vardır. Bunlar:

1. Karakter: Yunanca "kharattein" sözcüğünden türeyen karakter kelimesi (Cixous & Cohen, 1974, s. 386), İngilizcede "character", Türkçede "karakter" olarak kullanılır ve özellik, nitelik, vasıf gibi anlamlara gelir. Mehmedoğlu'na (2004, s. 47-48) göre karakter sözcüğü, kişiliğin bir yönünü oluşturur ve sosyal ortamda öğrenilen birtakım değer yargılarının benimsenmesiyle gelişen bir kavram olarak tanımlanır. Gürses'e (2010, s. 21-22) göre sonradan kazanılan bu

kavram, değişime karşı dirençli bazı davranış özelliklerini ifade eder. Katipoğlu'na (2012, s. 342) göre karakter kavramı, genetik ve kalıtım unsuruna dayalı olmadığı için süreklilik göstermez ve değişime müsaittir. Kaymakcan ve Meydan (2012, s. 3) karakter kavramını iki şekilde tanımlamıştır: *"Bunlardan birincisi mimari, musiki vb. mesleklerin kendi içinde sahip olduğu özelliklerle özdeşleşmesidir. İkincisi ise kişinin tutum ve davranışlarına göre ruhta iyice yerleşen özellikler vasıtasıyla her irade fiilinin kesin ve muayyen olmasıyla ruhun istikrar kazanmış halidir."*

Karakter bir yönüyle toplumda değer olarak ifade edilebilir (Arkar vd., 2005, s. 191) ve sosyo-kültürel durumlara göre farklılıklar gösterebilir (Armaner, 1973, s. 145). Örneğin; savaşın, şiddetin, kavganın yoğun olduğu toplumlarda yaşayan insanlarda daha çok savaşçı ve kavgacı bir karakter tarzı gelişirken; sakin, huzurlu, rahat bir ortamda yetişen insanlarda barışçıl, sakin bir karakter tarzı gelişir. Bu örnekten yola çıkarak her toplum ve o toplumun her ferdi kendine özgü bir karakterle özdeşleşmiştir yorumu yapılabilir.

2. Mizaç (Huy): Mizaç, belirli davranış türlerine karşı kapsamlı eğilimlerle dünyaya getirilen davranışsal farklılıklar olarak tanımlanmaktadır (Burger, 2006, s. 351-352). Mehmedoğlu'na (2004, s. 49) göre mizaç, kişiliğin bir parçasıdır ve değiştirilmesi zor olan daha çok kalıtım ile belirlenen kişiye has özelliklerdir. "Can çıkar huy çıkmaz" atasözü, bunu güzel bir şekilde özetlemektedir. Doksat (2003, s. 9), mizaç kavramını duygudurum ve ruh hali kavramları karşılığı olarak kullanmıştır. Arkar vd. (2005) ise mizaç kavramını, duygulara bağlı olarak gelişen becerilerin ve alışkanlıkların bütünleştirilmesi ve bunun altında yatan duyumsama, bağlantı kurma ve motivasyon süreçlerinin bütünü olarak tanımlamıştır.

3. Benlik: İngilizce karşılığı "self-concept" olan benlik kavramı, Freud'un "ego" kavramını ortaya koymasıyla daha da önem kazanmış ve birçok araştırmaya konu olmuştur (Yıldız, 2006, s. 88). Kalıtsal ve çevresel etmenlerin ortak ürünü olan benlik, kişinin psiko-sosyal durumuna göre değişebilmektedir (Aslan, 1992, s. 7). Kapıkıran (2004, s. 15), kişinin genel benlik kavramıyla spesifik benlik kavramının daha da farklılaşabileceğini ve bunun da çevresel etmenlerden bağımsız düşünülmemeyeceğini belirtmiştir.

Altunay ve Öz'e (2006, s. 47) göre benlik, bireyin kendisini tanıması bakımından yaşam boyu devam eder ve kendisiyle ilgili algı, tutum ve inançlarını içerir. Aslan'a (1992, s. 7) göre benlik, kişiliğin bir alt ögesidir ve bireye dair kanılarda kişinin kendini algılayış biçimidir. Kenç ve Oktay'a (2002) göre benlik, bireyin doğumuyla başlayan ve doğumdan sonra devam eden yaşantılar sonucunda edindiği bir kavramdır. Adana, Arslantaş ve Şahbaz (2012, s. 23) ise benlik kavramını kişinin psikolojik, sosyal, fiziksel, duygusal ve algısal özellikleri, istekleri ve başarıları hakkındaki inançlarının toplamı olarak tanımlamıştır. Sonuç olarak araştırmacıların benlik kavramı ile ilgili yaptıkları tanımlarla vurguladığı nokta, kişinin kendisini tanıması, benimsemesi, onaylaması, kendisiyle ilgili algılar, tutumlar ve davranışlar geliştirmesidir.

Kişilik Tipleri

Çevremize baktığımızda toplumda değişik kişilik özelliklerine sahip bireyler görürüz: Saldırgan-uysal, utangaç-girişken, çalışkan-tembel, iyimser-kötümser, içedönük-dışadönük, dürüst-yalancı, kaygılı-soğukkanlı ve konuşkan-sessiz (Smith & Vetter, 1982, s. IX; Balkıs, 2003, s. 11). Aynı sosyal çevrede yaşayan insanların bile çok farklı özellikler göstermesi araştırmacıların dikkatini çeken bir husustur. Kişilikle ilgili çalışan çok sayıda araştırmacı bu konuda kuramlar geliştirmiş ve kişilik tiplerini ortaya koymuştur. Bunlardan Jung, kişiliği içedönük ve dışadönük olmak üzere iki ana kategoriye ayırmıştır (Fordham, 2004, s. 36):

1. Dışadönük Tip: Dışadönük kişilik tipinin özellikleri; bireyin libidosunun dışarıya doğru akması, olaylara, insanlara ve nesnelere karşı ilgi duyması, onlarla ilişki içinde olması ve onlara karşı bağıllık göstermesidir. Bu tür tipler dış etkenler tarafından harekete geçirilir ve çevresinden fazlasıyla etkilenir. Dışadönük tipler sosyaldirler, yabancı çevrelerde kendilerini güvende hissederler ve genellikle çevresiyle iyi geçinirler. Çevresiyle zıt düştüğünde bile oraya bağlı olduğunu söyleyebilirler. Çünkü içedönük tipin tersine, bir tarafa çekilmek yerine tartışmayı yeğlerler ve çevresini yeniden düzenlemeye çalışırlar.

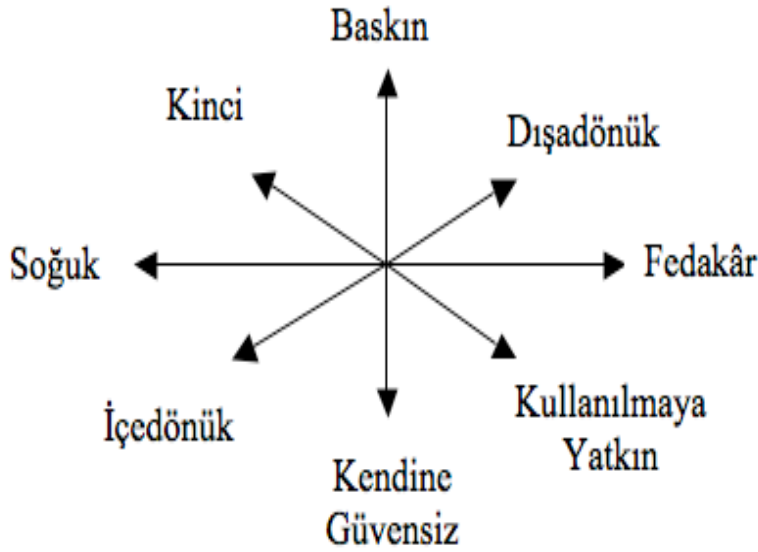
2. İçedönük Tip: Bu tipler çekingen davranışlar gösterir. Libido içeriye doğru yönelim gösterir ve birey, kişisel faktörler üzerinde yoğunlaşır. Hâkim etken "iç gereksinim"dir. İçedönük tipler, kişilere ve çevresindekilere karşı güvensizdir, sosyal değildir ve düşünmeyi eyleme geçmeye tercih eder.

Jung'a (2004, s. 80) göre kişiliği oluşturan dört temel fonksiyon: Duyuş, hissetme, düşünme ve sezgidir. Jung bu fonksiyonlardan hareketle kişiliği sekiz tipe ayırmıştır: Dışadönük düşünen tip, içedönük düşünen tip, dışadönük duygusal tip, içedönük duygusal tip, dışadönük duygusal tip, içedönük duygusal tip, dışadönük sezgisel tip ve içedönük sezgisel tiptir.

1960'ların sonlarında Freidman ve Rosenman tarafından stres kavramıyla ilişki kurularak ortaya çıkarılan "A tipi" ve "B tipi" kişilik tipleri, günümüzde popülerlik kazanan kişilik tipleridir (Luthans, 2011, s. 284). Araştırmalarında kişiliği A ve B tipi olarak gruplandıran Friedman ve Rosenman bu tiplerle ilgili bazı özellikler saptamıştır. Onlara göre sıradan bir A tipi kişisi, zorlukların üstesinden gelmek ve zor işleri başarmak için güdülenmiştir. Mücadele etmekten, lider ve popüler olmaktan hoşlanırlar; faaliyete geçmede aceleci davranırlar. Zamanlarını boşa harcamayı sevmezler, işlerini bir an önce (hızlı yer, hızlı yürür, hızlı konuşur vb) ve en iyi şekilde yapmak isterler. A tipi kişiler, kendilerinden daha rahat kişileri bir engel olarak görürler. Öte yandan, B tipi kişiler daha sabırlı, rahat ve sakin olan kişilerdir. Aynı zamanda işi bitirmek için zaman saplantıları yoktur. Bazen çok çalışırlar, ama A tipi kişiler gibi kendilerini sıkıntıya sokmazlar. Yani aceleci değildirler. Bu kişiler A tipi kadar mücadele etmezler ve kolayca öfkelenmezler (Burger, 2006, s. 300; Yıldız, Boz & Yıldırım, 2012, s. 218).

Geleneksel toplumlar ile yaptığı araştırmalarla bilinen Lerner, kişiliği geleneksel ve modern olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Ona göre geleneksel kişilik yapısında sessizlik, sakinlik, durağanlık ve yeni ortamlarda soyutlanma mevcutken; modern kişilik yapısında hareketlilik,

hız ve duygudaşlık mevcuttur (Coşkun, 2016, s. 116). Horowitz, Rosenberg ve Bartholomew 1993'te kişilik tiplerine yönelik yaptıkları araştırmada sekiz kişilik tipi tespit etmiştir: Baskın, dışadönük, fedakâr, kullanılmaya yatkın, kendine güvensiz, içedönük, soğuk ve kinci. Onların modelleştirdiği kişilik tiplerinde, birbiriyle yan yana bulunan kişilik tipleri arasında benzer özellikler mevcutken, karşı karşıya olan kişilik tipleri arasında birbirinin zıttı özellikler mevcuttur (Akt. Tuna & Türkmen, 2015, s. 45).

Şekil 1. Kişilerarası Davranış Biçimleri

Kaynak: Bu şekil Horowitz ve diğerlerinden (1993, s. 552; Akt. Tuna & Türkmen, 2015, s. 45) alınmıştır.

Alman filozoflarından biri olan Spranger (2001, s. 151-271), 1928'de yayınladığı "İnsan Tipleri: Bir Kişilik Psikolojisi" adlı eserinde kişiliği altı kategoriye ayırmıştır:

- 1. Teorik Tip:** Teorik tip için en belirleyici özellik doğru-yanlış yargılarıdır. Onlar bilgiyi doğru-yanlış yargılar üzerine inşa ederler. Spranger'a (2001, s. 154) göre: "*Bilim adamının zihin durumu duygusallığa yer vermeyişiyle ayırt edilir. Onun yegâne hedefi, nesnel geçerliktir.*"
- 2. Ekonomik Tip:** Ekonomik tiplerin temel özelliği yaptığı bir işin kar-zarar durumunu hesaplamasıdır. Yani bu kişiler, yaşamın bütün ilişkilerinde faydayı diğer bütün değerlere tercih eder. Bir iş, olay, faaliyet, bilgi kendisine fayda sağlıyorsa anlamlıdır. Bunun için bu tip özelliklerini taşıyanlarda üretim çok önemlidir. Az enerjiyle çok ürün elde etmek ekonomik tipler için önem arz etmektedir.
- 3. Estetik Tip:** Estetik tiplerde genel kanı güzellik ve çirkinliktir. Estetik tipler eserlerini sergilemeyi ya da yaptığı çalışmalarını başkasına anlatmayı önemserler. Estetik tiplerde güzel-çirkin, iyi-kötü, sevgi- nefret gibi zıt kavramlar belirgin olarak görülür.

4. Toplumsal Tip: Toplumsal tiplerin en belirgin özelliği başkası için kendinden fedakârlık yapmasıdır. Karşısındakiyle empati kurmada ve başkasına sempati duymada uzmandır.

5. Politik Tip: Politik tipler hem keskin zekâlıdır hem de liderlik vasfına sahiptir. Politik tiplerin temel hedefleri ortama uyum sağlamak ve gücü elinde tutmaktır.

6. Dindar Tip: Bu tipe sahip olan kişilerin en belirgin özellikleri Tanrıyla bütünleşmeleridir. Yani Tanrı'nın rızasını kazanmak bunlar için esas amaçtır. Dindar tiplerin felsefesi, her iş ve oluşu dinin kurallarına göre yorumlama üzerine kuruludur. Bunlar için din sorgulanamaz ve dinin kuralları olduğu gibi kabul edilmelidir. Spranger'a (2001, s. 283) göre: "*Tanrının takdirine karşma endişesiyle eylemden bile çekinir.*"

Yapılan kişilik tiplerinden biri de "Büyük Beşli Kişilik" faktörü modelidir (McCrae & John, 1992). "Ayrırıcı Özellik Yaklaşımı"na dayalı olarak geliştirilen bu model: Nevrotiklik, dışadönüklük, açıklık (deneyime açıklık), uyumluluk ve sorumluluk (özdisiplin) olmak üzere beşe ayrılır (Costa & McCrae, 1992, s. 653; Somer, 1998, s. 18-19; John & Srivastava, 1999, s. 6-7; Yelboğa, 2006, s. 217; Sudak & Zehir, 2013, s. 143): Birinci davranış boyutu 'nevrotiklik'tir. Burger'e (2006, s. 253-254) göre nevrotiklik boyutunda yüksek puan alan kişiler sürekli duygusal sıkıntı yaşar ve duygularında aşırı değişiklikler gösterir. Bununla birlikte depresif, gerginlik, üzüntü, öfke, kaygı, suçluluk, sıklıkla duygusal inişler ve çıkışlar yaşama, tedirginlik, huzursuzluk ve sabırsızlık gibi pek çok olumsuz duygu nevrotikliğin belirtilerindendir (Bacanlı, İlhan & Aslan, 2009). İkinci davranış boyutu 'dışadönük'lüktür. Dışadönük boyutunda yüksek puan alanlar enerjik, iyimser, sıcakkanlı, heyecanlı, girişken, sosyal ve sempatik kişilerdir (Benet-Martinez & John, 1998, s. 730; Doğan, 2013, s. 57). Üçüncü boyut, daha çok 'deneyime açıklık' (Saucier & Goldberg, 1996, s. 21) anlamında kullanılan 'açıklık' boyutudur. Bu boyutta yüksek puan alan kişiler; sanatsal açıdan duyarlı, entelektüel, duygu derinliğine sahip, meraklı, hayal gücü geniş, yeni görüşlere açık kişilerdir (Harvey, Murry & Markham, 1995, s. 2; Burger, 2006, s. 254). Dördüncü boyut olan 'uyumluluk' boyutundan yüksek puan alan kişiler fedakar, saygılı, tevazu sahibi, yardımsever, güvenilir ve şefkatlidir (Benet-Martinez & John, 1998, s. 730; Somer, Korkmaz & Tatar, 2002, s. 23). Beşinci ve son boyut ise 'sorumluluk' boyutudur. Rothmann ve Coetzer'e (2003, s. 69) göre bu boyutta yüksek puan alan kişiler: Kendini kontrol etme, yeterlilik, düzen, titizlik, başarı çabası, liderlik gibi davranışlar gösterirler. McCrae ve John (1992, s. 178), sorumluluk duygusuna sahip olan kişilerin sosyal hayatta etkili, planlı, sorumlu, dürüst, mükemmeliyetçi davranışlar gösterdiklerini saptamıştır.

KAYNAKÇA

- Adana, F., Arslantaş, H., Şahbaz, M. (2012). Lise öğrencilerinin benlik kavramlarını algılama biçimleri ve ilişkili faktörler. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 3(1), 22-29.
- Akto, A. (2011). Kişilik oluşumunda dinin rolü. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52(2), 191-217.
- Allport, G. W. (1937). *Personality: A psychological interpretation*. New York: Holt.
- Altunay, A., Öz, F. (2006). Hemşirelik yüksekokulu öğrencilerinin benlik kavramı. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 46-59.
- Arkar, H., Sorias, O., Tunca, Z., Şafak, C., Alkın, T., Akdede, B. B., Şahin, S., Akvardar, Y., Sarı, Ö., Özerdem, A., Cimilli, C. (2005). Mizaç ve Karakter Envanteri'nin Türkçe formunun faktör yapısı, geçerlik ve güvenilirliği. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 16(3), 190-204.
- Armaner, N. (1973). Şahsiyet terbiyesinde dinî kültürün rolü. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21(1), 143-149.
- Aslan, E. (1992). Benlik kavramı ve bireyin yaşamındaki etkileri. *M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4, 7-14.
- Bacanlı, H., İlhan, T., Aslan, S. (2009). Beş faktör kuramına dayalı bir kişilik ölçeğinin geliştirilmesi: Sıfatlara dayalı kişilik testi (SDKT). *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 261-279.
- Balkıs, M. (2003). *Üniversite öğrencilerinin düşünme stilleri ile kişilik tipleri arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Benet-Martinez, V., John, O. P. (1998). Los cinco grandes across cultures and ethnic groups: Multitrait multimethod analyses of the big five in Spanish and English. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(3), 729-750.
- Brown, W. (1946). *Personality and religion*. London: University of London Press.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik* (İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları. (Orijinal baskı, 2004).
- Cixous, H., Cohen, K. (1974). The character of "Character". *New Literary History*, 5(2), 383-402.
- Costa, P. T., McCrae, R. R. (1992). Four ways five factors are basics. *Personality and Individual Differences*, 13(6), 653-665.
- Coşkun, A. (2016). *Sosyal değişme ve dini normlar: Gelenek, modernlik ve postmodernlik ekseninde İslam'ın çağdaş yorumları karşısında halk (İstanbul Örneği)*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Cüceloğlu, D. (2013). *İnsan ve davranış*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Doğan, T. (2013). Beş faktör kişilik özellikleri ve öznel iyi oluş. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14(1), 56-64.

- Doksat, K. (2003). Mizaç, karakter, kimlik, kişilik, duygudurum ve duygulanım nedir? *Birinci Basamak İçin Psikiyatri*, 2(2), 9-15.
- Fordham, F. (2004). *Jung psikolojisinin ana hatları* (Aslan Yalçın, Çev.). İstanbul: Say Yayınları. (Orijinal baskı, 1952).
- Gürses, İ. (2010). *Dindarlık ve kişilik*. Bursa: Emin Yayınları.
- Hall, C. S., Lindzey, G. (1978). *Theories of personality*. New York: Printed in the United States of America.
- Harvey, R. J., Murry, W. D., Markham, S. E. (1995). *A "Big Five" Scoring System for the Myers-Briggs Type Indicator*. Annual Conference of the Society for Industrial and Organizational Psychology, Orlando.
- John, O. P., Srivastava, S. (1999). Handbook of personality: Theory and research. L. Pervin and O.P. John (Eds.), *The Big-Five Trait taxonomy: History, measurement, and theoretical perspectives* (pp. 1-71). New York: Guilford.
- Jung, C. G. (2004). *İnsan ruhuna yöneliş* (Engin Büyükin, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Kapıkıran, N. A. (2004). İdeal ve gerçek benlik kavramı ölçeğinin güvenirliği ve geçerliği. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(16), 18-25.
- Katipoğlu, B. (2012). Din psikolojisi açısından kişilik ve karakter analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(23), 341-348.
- Kaymakcan, R., Meydan, R. (2012). "Ahlâkî karakter ve eğitimi", *II. Uluslararası Değerler ve Eğitimi Sempozyumu* (Kasım 16-18, 2012), Ensar Vakfı Değerler Eğitimi Merkezi: İstanbul.
- Kenç, M. F., Oktay, B. (2002). Akademik Benlik Kavramı ve Akademik Başarı Arasındaki İlişki. *Eğilim ve Bilim*, 27(124), 71-79.
- Lahbabi, M. A. (1972). *İslâm şahsiyetçiliği* (İsmail Hakkı Akın, Çev.). İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Luthans, F. (2011). *Organizational behavior*. New York: McGraw-Hill Companies.
- McCrae, R. R., John, O. P. (1992). An introduction to the five-factor model and its applications. *Journal of Personality*, 60(2), 175-215.
- Mehmedoğlu, A. U. (2004). *Kişilik ve din*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Rothmann, S., Coetzer, E. P. (2003). The big five personality dimensions and job performance. *Journal of Industrial Psychology*, 29(1), 68-74.
- Saucier, G., Goldberg, L. R. (1996). The five-factor model of personality: Theoretical perspectives. Jerry S. Wiggins (Edt.), *The language of personality: Lexical perspectives on the five-factor model* (pp. 21-50). New York & London: The Guilford Press.
- Smith, B. D., Vetter, H. J. (1982). *Theoretical approaches to personality*. New Jersey: Englewood Cliffs.
- Somer, O. (1998). Türkiye'de kişilik özelliği tanımlayan sıfatların yapısı ve beş faktör modeli. *Türk Psikolojisi Dergisi*, 13(42), 17-32.

- Somer, O., Korkmaz, M., Tatar, A. (2002). Beş Faktör Kişilik Envanteri'nin geliştirilmesi-I: Ölçek ve alt ölçeklerin oluşturulması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 17(49), 21-33.
- Spranger, E. (2001). *İnsan tipleri: Bir kişilik psikolojisi* (Ahmet Aydoğan, Çev.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Sudak, M. K., Zehir, C. (2013). Kişilik tipleri, duygusal zekâ, iş tatmini ilişkisi üzerine yapılan bir araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 11(22), 141-165.
- Tahiroğlu, B., Erdoğan, B. (2013). *Roma hukuku dersleri*. İstanbul: Der Yayınları.
- Tuna, M., Türkmen, F. (2015). Kişilik Tiplerinin Çatışmayı Yönetme Yöntemlerine Etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 43-65.
- Yelboğa, A. (2006). Kişilik özellikleri ve iş performansı arasındaki ilişkinin incelenmesi. "İş, Güç" *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 8(2), 196-211.
- Yıldız, M. (2006). Benlik-kavramı ve benliğin gelişiminde dinin rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXIII, 87-127.
- Yıldız, S., Boz, İ. T., Yıldırım, B. F. (2012). Kişilik tipi ile olumlu sosyal davranış arasındaki ilişki: marmara üniversitesi öğrencileri üzerinde bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(1), 215-233.

BİR TASAVVUF TERİMİ OLARAK İFFET KAVRAMI
THE CONCEPT OF CHASTITY AS A SUFI TERM

Musa GÜL

YL, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kur'an'ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı
Doktora Öğrencisi

*YL, Atatürk University, Institute of Social Sciences, Quran Reading and Recitation Science Department Ph.D.
Student*

ORCID ID: 0000-0002-1802-2537

Kadir AL

YL, Iğdır Üniversitesi, LEE, Temel İslam Bilimleri Tasavvuf Anabilim Dalı
M.Sc., Iğdır University, LEE, Department of Sufism, Basic Islamic Sciences

ORCID ID: 0009-0005-1365-1608

ÖZET

İffet, helal olan şeylere meyletmek, haram olan şeylerden uzaklaşmak, yoksulun malına el uzatmamak, dilenmekten kaçınmak ve cinsel baskılara karşı kendini muhafaza etmek demektir. Bu çalışmada iffet kavramını ve iffet kavramının diğer tasavvufî kavramlarla ilişkisini ele alındı.

Tasavvuf, İslam dininin mistik ve içsel yönlerine odaklanan bir öğretilerdir. İffet kavramı da bu öğretinin önemli bir parçasıdır. İffet, genellikle şehvî arzuların kontrol altında tutulması ve bu arzuların ahlakî sınırlar içinde kalması anlamında kullanılır. Tasavvufta ise iffet, kişinin nefsinin isteklerine karşı koyması, arzularını denetlemesi ve ahlakî sınırlar içinde kalması anlamında daha geniş bir anlam taşır. İffet, kişinin ruhanî hayatını korumasına, nefsini arzulardan arındırmasına ve Allah'a yaklaşmasına yardımcı olur.

İffet insanın kendi nefesine karşı onurlu bir duruş sergileyerek haram bataklığına düşmeden bir hayat yaşamasıdır. Bu onurlu duruş zahidlerin yaptığı gibi evlilikten kaçmakla değil Allah'ın helal ve haram sınırlarına dikkat edip Hz. Muhammed (a.s.)'in emir ve tavsiyelerine riayet etmekle elde edilir.

Anahtar Kavramlar: Kur'an, Tasavvuf, İffet

ABSTRACT

Chastity means inclining to things that are halal, staying away from things that are haram, not laying hands on the property of the poor, refraining from begging, and protecting oneself against sexual coercion. In this study, the concept of chastity and the relationship between the concept of chastity and other Sufi concepts were discussed.

Sufism is a teaching that focuses on the mystical and inner aspects of the Islamic religion. The concept of chastity is also an important part of this teaching. Chastity is generally used to mean that carnal desires are kept under control and that these desires remain within moral limits. In Sufism, on the other hand, chastity has a broader meaning in the sense of resisting the desires of one's soul, controlling one's desires, and staying within moral limits. Chastity helps to preserve one's spiritual life, purify one's soul from desires, and draw closer to God.

Chastity is living a life without falling into the swamp of haram by taking an honorable stance towards one's own soul. This honorable stance is not achieved by avoiding marriage, as the zahids do, but by paying attention to Allah's halal and haram boundaries and obeying the commands and recommendations of the Prophet Muhammad (pbuh).

Keywords: Quran, Sufism, Chastity.

İFFET KAVRAMI

İffet kavramı, عَفْ-يَعْفُ-عَفَّةً şeklinde ifade edilmektedir. Sözlükte; “haramlardan kaçınmak, Allah’ın sevmediği davranış ve sözlerden uzak durmak” anlamına gelmektedir. Bu kavram insandaki şehvani duyguların dizginlenmesi sonucu ortaya çıkan erdemi ifade etmektedir.¹

Sözlükte “haramdan uzak durmak, helâl ve güzel olmayan söz ve davranışlardan sakınmak” anlamında masdar olan iffet kelimesi, daha çok felsefî mahiyetteki ahlâk kitaplarında ve bunların etkisinde kalan diğer eserlerde insandaki arzu (şehvet) gücünün ılımlı işleyişinden hâsıl olan erdemi ifade etmek üzere kullanılmış ve başta gelen erdemlerden biri kabul edilmiştir. Bu kaynaklardaki iffet tanımlarını “yeme içme ve cinsî arzu konusunda ölçülü olmak, aşırı istekleri bastırıp dinin ve aklın buyruğu altına sokmak suretiyle kazanılan erdem” şeklinde özetlemek mümkündür. ² Dolayısıyla cinsel içgüdüler ilahi emirler doğrultusunda kullanıldığında iffet kavramının ortaya çıktığını ifade etmek mümkündür. İffet nefse karşı onurlu bir duruşun ifade ediliş şeklidir. Başka bir deyişle iffet insanın cinsel duygularının sorumluluğunun farkına vararak ölçülü ve dengeli bir şekilde şahsiyetini yapılandırmasına denir.

Kur’an’da İffet Kavramı

Kur’an-ı Kerim’de iffet kelimesi doğrudan geçmemektedir. Fakat dört ayette aynı kökten türetilmiş kavramlar bulunmaktadır. Bu ayetler şunlardır;

¹ Seyyid Şerif el-Curcani, *et-Ta’rifat*, Beyrut 1983, s. 151.; İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanü’l-Arab*, Daru’l-İhyai’t-Turasi’l-Arabi, Beyrut 1997, IX/253.; bkz.: Mustafa Sinanoğlu, “İbadet”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1999, XIX/233-234.

² Çağırıcı, “İstikamet”, *DİA*, XXI/506

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَاقًا وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

“Kendilerini Allah yoluna adadıklarından seyahat ve ticarete imkân bulamayan yoksullara verin. Yoksulluklarını gizli tuttıkları için bilmeyen, iffetli davranışları sebebiyle onları zengin sanır. Kendilerini simalarından tanırısın. Onlar insanlara asla el açmazlar. Hayır için yaptığınız her harcamayı Allah hakkıyla bilmektedir.”³

Ayeti kerimede geçen التَّعَفُّفِ kelimesi iffet kelimesinin türevlerinden olup bu insanların muhtaç olmalarına rağmen iffetlerinden ve hayâlarından dolayı dilenmedikleri vurgulanmıştır. Buradaki التَّعَفُّفِ kelimesini ilk manası (Hayâlî olmak) ile anlayıp ayeti kerimeyi bu manada yorumlamak mümkündür.

Ayrıca bu ayetteki “teaffûf” kelimesi bir şeyi istememek anlamında da kullanılmıştır.⁴ Teaffûf kelimesi iffet kelimesiyle aynı kökten gelmektedir. Bir insanın bir şeyi istemeyip ya da ondan sakındığı zaman bu kelime kullanılır. Ayetteki teaffûf kelimesinden kasıt kişinin fakir olmasına rağmen istemekten kaçınıp iffetini koruması anlamında kullanılmıştır.⁵ Müfessirlerin açıklamalarına bakıldığında, ayete konu olan fakirlerin sıradan fakirler olmadıkları görülmektedir. Bu fakirlerin dünya işlerine meyletmeyip, kendilerini tamamen Allah’a adadıkları bu yüzden fakir oldukları görülmüştür. Bu kişiler hiçbir şekilde fakir olduklarını belli etmezler ve kimseden bir şey istemezler. Bu kişilerin fakir olduklarını anlamak için onları dikkatli analiz etmek gereklidir. Fakir olmalarına rağmen bir şey istememeleri Kur’an’ı Kerim’de övülmektedir. Israrla dilenip utanmayanlar ise yerilmiştir.⁶

Yukarıdaki ayette ifade edildiği gibi iffetli insan, onuruna düşkün kimseleri yüzlerinden tanır ve gereken yardımı yaparlar. Burada geçen sima kavramı “yüzlerindeki nur, ibadet izi, yoksulluğun verdiği solgunluk, giyim kuşamda görülen eksiklik”⁷ gibi farklı manâlarda yorumlanmıştır. Âyet iffetin fakirlerdeki tezahürü yönüne işaret etmektedir.

وَلَيْسَتَغْنِفَ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّى يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ

³ Bakara 2/273

⁴ Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverîdî, *en-Nüket ve'l- 'Uyûn*, nşr. Seyyîd b. Abdülmaksûd b. Abdürrahîm Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut ts., I/336.

⁵ Mukatîl b. Süleyman, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, I/232.; Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekir b. Ferh el-Kurtubî, *el-Camiu'l-Ahkami'l-Kur'an*, Daru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kahire 1964, III/573.; es-Sabuni, *Safvetü't-Tefsîr*, I/320

⁶ Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'an*, nşr. İbrâhîm Şemsüddîn, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2002, I/131.; Şehâbeddîn Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-Me'âni fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-'Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut ts., III/47.; Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-Masûn fî 'Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*, nşr. Ahmed Muhammed el-Harrât, Dârü'l-Kalem, Dimaşk ts., II/261

⁷ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2014, I/427

“Evlenme imkânı bulamayanlar, Allah lütfundan ihtiyaçlarını giderinceye kadar iffetlerini korusunlar...”⁸

Evlilik için bir sürü engel olabilir. Fakat bu engeller insanı gayr-ı meşru ilişkilere, nikâhsız birlikteliklere sürüklememelidir. Evlenme imkânı bulamayanlar haram yollardan cinsel duygularını tatmin etmeyecek bilakis sabırlı olup iffetlerini muhafaza edeceklerdir. Çünkü Allah rızası bütün duygulardan önce gelmelidir.

Ayette de anlaşılaçağı üzere Allah evlenemeyenler konusunda kendilerini haramdan sakınmalarını kesin bir ifade ile emretmiştir. Her ne kadar evlenemeyenler diye bir kayıt yapılmış olsa da bu hüküm evli olanlar için de geçerlidir. Evli olup da yabancı bir kadın gördüğünde şehvet duyan bir kimsenin bunu evliliğinin helal sınırları içerisinde gidermesi gerekmektedir. Eğer evli değilse bu kişinin iffet kurallarına uyması ve Allah'ın haram olarak koymuş olduğu sınırları aşmaması gerekmektedir. Bu şekilde yaşadığı müddetçe Allah bu kimseyi lütfu ile zengin edecektir.⁹

Bu âyetin genel muhtevasına baktığımızda iffetli olmak kavramının zinadan sakınmak olduğunu söyleyebiliriz. Yani evlenmek isteyip de evlenme imkânı bulamayan kimseler iffetli davranmalı, kendilerini zinadan ve zinaya götüren sebeplerden muhafaza etmelidirler. Kendisini muhafaza etmek de sadece kişinin kendisini Allah'a adaması ile mümkün olur. Oruç ibadeti başta olmak üzere Allah için yapılan diğer ibadetler kişide meydana gelebilecek şehvet duygularını en aza indirmeye yöneliktir. Bu şekilde kendisini Allah'a adayan bir kimse iffetini muhafaza etmek için katlandığı her zorlukların karşılığı Allah tarafından verilecektir. Cenab-ı Allah bu kimseyi kendi lütfu ile zengin kılıp karşısına hayırlı bir eş çıkartacaktır.¹⁰

Bu konuda Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) şöyle bir yorumu vardır: “Bu ayetteki nikâh sözünden kastedilen mehir miktarıdır. Zira bir kişinin nikâh kıyıp evlenebilmesi için mal gereklidir. Bu ayette geçen iffet kavramı da istif'al kalıbı ile gelmiştir. Bu kalıpta geldiği için iffet kelimesi burada iffetli olmayı isteyen, iffetli olmak için uğraşan manasına gelmektedir. Âyette geçen ‘zenginleşinceye kadar’ ibaresi ise iffetli olmaya çalışan, bu konuda gayret gösteren kimseleri ümitlendirmek ve kalplerini sağlamlaştırmak içindir. Ayrıca ayette verilen bir diğer mesaj da Allah'ın lütfuna en çok layık olanlar iffetlerine en çok sahip çıkanlar ve onu muhafaza edenlerdir.”¹¹

⁸ Nur 24/33

⁹ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, çev.: Bekir Karlığa-Bedreddin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul 2018, XI/5884.

¹⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Camiul Ahkamil-Kur'an*, Daru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kahire 1964, XII/380.

¹¹ ez-Zemahşeri, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Harizmi ez-Zemahşeri, *el-Mufasssal*, Beyrut, yay. yok, ts., VI/746.

Âyeti kerimede geçen **يَسْتَعِفُّ** kelimesi iffet kelimesinin türevlerinden olup namusu muhafaza etmek manasında kullanılmıştır.

Tasavvuf İliminde İffet

Tasavvuf ilminde önemli kavramların başında şüphesiz iffet kavramı gelmektedir. Birinci bölümde değindiğimiz gibi iffet kavramı genelde nefsin arzularını dizginlemek, Allah'ın sevmediği davranış ve sözlerden uzak durmak, ölçülü olmak ve Allah'a daha çok yakın olmak amacıyla evlilik hayatından uzak durmak vb. manalarında kullanılmıştır.¹²

Tasavvuf ilmi insanların zühd, takva, tezkiye, vb. kavramlarla insanların dengeli bir hayat sürmelerini amaçlamaktadır. Bu kavramlar içerisinde önemli olan bir kavram da iffet kavramıdır. Şüphesiz insanlar fitratı gereği şehvet duygusu ile beraber yaratılmıştır. Bu duyguyu insanlardan koparıp atmak mümkün değildir. Şehvet duygusu kontrol altına alınmadığı zaman büyük tehlikelere sebebiyet verebilmektedir. Bu duygunun kontrol altına alınabilmesi için iffet olgusunun en az insandaki şehvet duygusu kadar kuvvetli olması gerekmektedir.

İlk dönem zahitlerine baktığımızda zahidâne hayatlarını özellikle üç alanda göstermişlerdir. Bunların birincisi ticaret hayatlarında, mal ve servetlerinde ortaya çıkan zahitliktir. İkincisi iktidar ve makam hırsına karşı tutundukları zahidâne tavırlarıdır. Üçüncüsü de cinsellik ve bu konu ile ilgili meselelerdeki zahidâne tavırlarıdır.

Zahidler birinci ve ikinci alanda kendilerini muhafaza etme konusunda pek sıkıntı yaşamamışlardır. Fakat üçüncü alanda zorluk çektiklerini ifade etmemizde bir sakınca yoktur. Üçüncü alanda zorluk çeken zahidlerin bir kısmı bekâr bir hayat sürmeyi tercih etmişlerdir. Bu konuda en detaylı araştırmayı yapan müelliflerin başında Ebu Talip el-Mekki gelmektedir. Kendisi bekârlığı tercih eden sûfilerin bazı nedenlerinin olduğunu ifade etmiştir. Bu sebeplerin başında sorumluluk duygusu gelmektedir. Zira evlilik sorumluluk isteyen bir müessesedir. Nefsi ile mücadele eden zahidin bu sorumluluk karşısında dikkati dağılabilir.¹³ Yani evlilik hayatındaki sorumluluklar sûfiye ağır geliyorsa ve manevi yaşantısını olumsuz olarak etkiliyorsa evlenmemeleri için bu geçerli bir sebeptir. Ayrıca kötü huylu bir kadına evlenmek, dindarlıktan uzak bir hayat yaşamaya sebep veriyorsa bekârlık tercih edilmiştir.¹⁴ Mekki'nin aktardığı bilgilerden yola çıkarak, bekârlığı tercih eden bazı sufilerin, nefis terbiyesi sürecinde elde ettikleri manevi makamları korumak ve kalbin masiva ile meşgul olmasının yol açtığı birtakım mahzurların önüne geçmek gayesiyle bekârlığı evlilikten üstün tuttuklarını söyleyebiliriz. Ebu Süleyman Darani'nin "Onların evliliği terk etmelerinin tek sebebi,

¹² Seyyid Şerif el-Curcani, *et-Ta'rifat*, 151.; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, IX/253.; bkz.: Mustafa Sinanoğlu, "İbadet", *DİA*, XIX/233-234.

¹³ Ebu Talib el-Mekki, *Kûtu'l-Kulûb (Kalplerin Azığı)*, (çev. Yakup Çiçek-Dilaver Selvi), Semerkand Yayınları, İstanbul 2016, IV/404.

¹⁴ Mekki, *Kûtu'l-Kulûb (Kalplerin Azığı)*, (çev. Yakup Çiçek-Dilaver Selvi), IV/410.

kalplerini sadece Allah'ın zikrine hasretmek idi." sözü yukarıdaki hususu açıklar niteliktedir. Ayrıca Darani "Dostlarımızdan kim evlendiyse sonunda değişime uğradı. Evlenen hiçbir dostumuzun önceki derecesini koruyabildiğini görmedim." sözüyle bu duruma işaret eder.¹⁵

İffet kavramı şehvi duyguların öldürülmesi demek değildir. İffet demek şehvet duygusunun yerli yerinde, dengeli bir şekilde kullanılması demektir. Bu denge de hiçbir şey yapmadan oluşmaz. Şehvet gücünün yerli yerinde dengeli bir şekilde kullanılması ancak nikâh ile mümkündür. Çünkü nikâh bedeni hazlarla ruhun manen kemale ermesi konusunda bir köprü görevi görür ve iffetli bir hayat yaşamının temelini oluşturur. Nikâhsız beraberliklerde şehvet gücü kesinlikle dengeli bir şekilde kullanılamaz ve hazcılık akımı daha çok yaygınlaşır.

Konunun bilgi yönünü ve cinsellik duygusu ile marifet arasındaki ilişkiyi kuran ise İbnü'l-Arabî'dir. İbnü'l-Arabî İslâm metafiziğinin baş eserlerinden olan *Fususul-Hikem*'in en önemli bölümünü teşkil eden Muhammed bölümünde Adem ile Havva olayını bu şekilde inceler. Ona göre insan türünün devamını sağlayan cinsellik duygusu, Allah'ı hakkıyla bilmemizin bir aracıdır. Erkek ve kadın birbirini tanıyarak Allah'ı daha iyi tanıyıp, her ikisi birden mutlak kemâle ulaşacaktır. Artık cinsellik ve aile hayatı Müslümanın yüz çevireceği ve kaçınacağı bir şey değil, Allah'a ulaşmada ve O'nu hakkıyla bilmemizdeki en önemli unsur haline gelecektir. Bu yaklaşımıyla İbnü'l-Arabî İslâm'da cinselliğin mahiyetini zirveye taşıırken modern İslâm düşüncesinin bu meseleyi ele alacağı verimli bir perspektifi de bize sunmuştur.¹⁶

¹⁵ Mekki, *Kûtu'l-Kulûb (Kalplerin Azığı)*, (çev. Yakup Çiçek-Dilaver Selvi), IV/438-446.

¹⁶ Ekrem Demirli, *Tasavvufun Kimlik Arayışında Anahtar Bir Kavram Olarak Cinsellik ve İffet*, İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, 2013, sayı: 19, 33.

**ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÜNİVERSİTEYE UYUM SÜRECİNDEKİ
SORUNLARI VE İHTİYAÇLARI: NİTELİKSEL BİR ÇALIŞMA**
PROBLEMS AND NEEDS OF UNIVERSITY STUDENTS IN THE PROCESS OF
ADAPTATION TO UNIVERSITY: A QUALITATIVE STUDY

Duygu Eslek

Uzman Psikolog, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Gelişim Psikolojisi Anabilim Dalı

ORCID NO: 0000-0002-5649-2417

ÖZET

Üniversiteye başlamak ödüllendirici bir deneyim olsa da artan depresif semptomlar, psikolojik sorunlar, fiziksel sağlık sorunları, dikkat sorunları, aile evini özleme, arkadaşlar ve aileden uzakta olma ve artan alkol kullanımı gibi bir dizi olumsuz sonuçla da ilişkilendirilmiştir. Bu çalışmanın amacı üniversite birinci sınıf öğrencilerinin üniversiteye uyum sürecindeki sorunlarını ve ihtiyaçlarını derinlemesine incelemektir. Çalışmanın örneklemini 18-33 yaş aralığındaki 46 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Üniversite öğrencilerinin %47.8'i Psikoloji ($n = 22$), %34.8'i Felsefe ($n = 16$), %8.7'si Sosyoloji ($n = 4$), %8.7'si Engelli Bakım ve Rehabilitasyon ($n = 4$) bölümlerine devam etmektedir. Araştırmacı tarafından akranlar, öğretim üyeleri, dersler, ders çalışma, bölüm, konaklama, yaşanan kişilerle ilişkiler, aile, yetişkin hayatı sorumlulukları, şehir ve idari personelle ilgili 11 konuda açık uçlu soru oluşturulmuştur. Çevrimiçi ortamdan veri toplanmıştır. Veri toplama işleminin ardından verilere MAXQDA 2020 programında içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Kodlamalar bir Gelişim Psikolojisi Doktora ve bir Yüksek Lisans öğrencisi tarafından gerçekleştirilmiştir. Kodlayıcılar arası güvenirlik .92-.94 arasında değişmektedir. Uzlaşılamayan yanıtlar için ortak karar verilmiştir. Katılımcılar bazı sorulara derinlemesine ayrıntılı yanıtlar verdiği için cevap sayısı katılımcı sayısını ($n = 46$) aşabilmektedir. Katılımcıların yanıtları, aile, akran, bölüm, dersler, konaklama, yetişkin hayatı sorumlulukları, öğretim üyeleri, idari personel ve şehirle ilgili olmak üzere 9 temada birleşmiştir. Katılımcıların en fazla % 20.14 ($n = 114$) konaklama ve %18.37 ($n = 104$) ile derslerle ilgili yanıtlar verdikleri görülmüştür. En az da %7.95 ($n = 45$) idari personelle ilgili sorunlarından bahsettikleri bulunmuştur. Bu çalışma sonuçlarının üniversiteye uyumu destekleyici müdahale ve oryantasyon çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Üniversiteye Uyum, Sorunlar, İhtiyaçlar

ABSTRACT

Although starting university is a rewarding experience, it has also been associated with a number of negative consequences, including increased depressive symptoms, psychological

problems, physical health problems, attention problems, homesickness, distance from friends and family, and increased alcohol use. The aim of this study is to examine in depth the problems and needs of first-year university students in the process of adjustment to university. The sample of the study consisted of 46 university students between the ages of 18-33. 47.8% of the university students were studying Psychology ($n = 22$), 34.8% were studying Philosophy ($n = 16$), 8.7% were studying Sociology ($n = 4$), and 8.7% were studying Disability and Rehabilitation ($n = 4$). The researcher created 11 open-ended questions on topics related to peers, faculty members, courses, studying, department, accommodation, relationships with roomies, family, adult life responsibilities, city, and administrative staff. Data were collected online. After the data collection process, content analysis was performed on the data in MAXQDA 2020 program. The coding was carried out by a Developmental Psychology PhD Candidate and a master's student. Inter-coder reliability ranged between .92-.94. A joint decision was made for the answers that could not be agreed upon. The number of responses may exceed the number of participants ($n = 46$) because participants gave in-depth detailed answers to some questions. Participants' responses were organized into 9 themes: family, peers, department, courses, accommodation, adult life responsibilities, faculty, administrative staff, and city. It was observed that the participants responded most frequently about accommodation with 20.14% ($n = 114$) and courses with 18.37% ($n = 104$). It was found that 7.95% ($n = 45$) mentioned problems related to administrative staff the least. It is thought that the results of this study will contribute to intervention and orientation studies that support adaptation to the university.

Keywords: University Adaptation, Problems, Needs.

GİRİŞ

Üniversite öğrencileri akademik sorumluluklarının artması ve yetişkin hayatına geçiş sürecindeki değişimler ile psikolojik bozukluklar geliştirebilmektedir (Eisenberg ve ark., 2007; Stallman, 2010). Üniversiteye başlamak ödüllendirici bir deneyim olsa da artan depresif semptomlar, psikolojik sorunlar, fiziksel sağlık sorunları, dikkat sorunları, aile evini özleme, arkadaşlar ve aileden uzakta olma endişeleri ve artan alkol kullanımı gibi bir dizi olumsuz sonuçla da ilişkilendirilmiştir (Pritchard ve ark., 2007; Riordan ve Carey, 2019). Üniversite öğrencileri ile yapılan bir çalışmada, katılımcıların sırasıyla kira ödeme, sosyal kültürel aktivitelere katılma ve ilişki kurma (romantik, arkadaşlık) konularında zorlandığı belirtilmiştir (Özkan ve Yılmaz, 2010). Özellikle, birinci sınıf üniversite öğrencileri, sonraki yıl veya lisansüstü düzeydeki akranlarına göre daha fazla kronik stres seviyeleri, daha yüksek depresyon oranları ve daha düşük yardım arama oranları bildirmektedir (Farrer ve ark., 2016; Towbes ve Cohen, 1996; Wyatt ve Oswalt, 2013). Türkiye’de yapılan çalışmalarda (Aladağ, 2009; Aktaş,

1997; İkiz ve ark., 2015) da uluslararası alan yazına benzer şekilde üniversite eğitiminde sınıf düzeyi arttıkça uyumun arttığını belirtilmektedir.

Türkiye’de, üniversiteye uyumun değerlendirildiği öğrenci topluluklarına katılma (Sun Selişik, 2009) ve sosyal destek (Erzen, 2018) üniversiteye uyum ile olumlu yönde ilişkili olarak belirtilmiştir. Üniversiteye uyum ile olumsuz yönde ilişkisi olan değişkenler ise; atılma olmama, dıştan denetim (Karahana ve ark.,2005), yalnızlık (Demirli Yıldız, 2018), üniversitenin ilk yılında olma, yüksek öğretime amaç bağlılığı düşük olma, üniversite öncesi iyi bir eğitim almadığını düşünme, üniversiteye girişi yaş olarak erteleme, üniversite eğitimine devam etmekten memnun olmama, aileyle yaşamama, ailede tek çocuk olma ve erkek olmadır. (Bülbül ve Acar-Güvendir, 2014). Görüldüğü üzere, bireysel, çevresel ve ailesel birçok faktör üniversiteye uyumu etkilemektedir. Bu çalışmanın temel amacı, üniversiteye başladıklarında uyum zorlukları yaşadıkları belirtilen birinci sınıf öğrencilerinin, üniversite uyum süreçlerinde karşılaştıkları sorunları derinlemesine ve katılımcı deneyimlerine odaklanarak incelemektir. Bu doğrultuda, araştırma, bu öğrencilerin üniversite yaşamına uyum sağlama süreçlerini anlamak ve bu süreçte karşılaştıkları engelleri tespit etmeyi amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Üniversitenin ilk yılında olan öğrencilerin sorunlarını anlamak amacıyla yapılan bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veriler katılımcılardan çevrimiçi öz bildirim formları ile toplanmıştır.

Örneklem

Çalışmaya Ege Üniversitesinde 2021-2022 güz döneminde eğitim öğretim faaliyetlerine devam eden 46 birinci sınıf öğrencisi katılmıştır. Katılımcıların %78.3’ü kadın ($n = 36$), %21.7’si erkektir ($n = 10$). Katılımcıların yaşları 18-33 ($Ort. = 20.43$, $S = 3.9$) arasında değişmektedir. Üniversite öğrencilerinin %47.8’i Psikoloji ($n = 22$), %34.8’i Felsefe ($n = 16$), %8.7’si Sosyoloji ($n = 4$), %8.7’si Engelli Bakım ve Rehabilitasyon ($n = 4$) bölümlerine devam etmektedir. Katılımcıların üniversiteye uyumlarının 1-10 arasında değerlendirdiği soruların sonuçlarına göre, ($Ort. = 3.78$, $S = 2.15$)

Veri Toplama Araçları

Veriler araştırmacı tarafından oluşturulan açık uçlu sorular ile toplanmıştır. Bu sorular, akranlar, öğretim üyeleri, dersler, ders çalışma, bölüm, konaklama, yaşanan kişilerle ilişkiler, aile, yetişkin hayatı sorumlulukları, şehir ve idari personelle ilgili olmak üzere 11 konuyu kapsamaktadır.

İşlem ve Veri Analizi

Araştırma için Ege Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’nun 27.10.2021 tarihli toplantısında etik kurul izni alınmıştır (Protokol No: 1184). Ardından öğretim

üyelerinden izinler alınarak derslerde duyurular gerçekleştirilmiş ve öğrencilerin çevrimiçi formu doldurması sağlanmıştır. Veri toplama işleminin ardından verilere MAXQDA 2022 programında içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Kodlamalar bir Gelişim Psikolojisi Doktora ve bir Yüksek Lisans öğrencisi tarafından gerçekleştirilmiştir. Kodlayıcılar arası güvenirlik .92-.94 arasında değişmektedir. Uzlaşılamayan yanıtlar için ortak karar verilmiştir.

ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

Katılımcılar bazı sorulara derinlemesine ayrıntılı yanıtlar verdiği için cevap sayısı katılımcı sayısını ($n = 46$) aşabilmektedir. Katılımcıların yanıtları, aile, akran, bölüm, dersler, konaklama, yetişkin hayatı sorumlulukları, öğretim üyeleri, idari personel ve şehirle ilgili olmak üzere 9 temada birleşmiştir. Katılımcıların en fazla % 20.14 ($n = 114$) ile konaklama ve %18.37 ($n = 104$) ile derslerle ilgili en az %7.95 ($n = 45$) idari personelle ilgili yanıt ürettikleri bulunmuştur (bkz. Tablo 1). Bu bölümde sadece en fazla yanıt verilen konaklama ve derslerle ilgili sorunlar ayrıntılı olarak incelenecektir.

Tablo 1. Üniversite Birinci Sınıf Öğrencilerinin Yaşadıkları Sorunlar

	<i>f</i>	%
Aileyle İlgili Sorunlar	49	8,66
Akranlarla İlgili Sorunlar	50	8,83
Bölümle İlgili Sorunlar	48	8,48
Derslerle İlgili Sorunlar	104	18,37
Konaklamayla İlgili Sorunlar	114	20,14
Sorumluluklarla İlgili Sorunlar	58	10,25
Öğretim Üyeleriyle İlgili Sorunlar	48	8,48
İdari Personelle İlgili Sorunlar	45	7,95
Şehirle İlgili Sorunlar	50	8,83
Toplam	566	100

Üniversiteye başladıktan sonra sizi en çok zorlayan konakladığınız/yaşadığınız yerle ilgili sorun nedir/nelerdir? ve Üniversiteye başladıktan sonra sizi en çok zorlayan birlikte yaşadığınız kişi veya kişilerle ilgili sorun nedir/nelerdir? sorularına verilen yanıtlar, konaklanan yer kaynaklı sorunlar, sorun olmaması, iletişim sorunları, aileyle yaşama, bireysel sorunlar, maddi sorunlar ve konaklama bulamama şeklinde kategorilendirilmiştir (bkz. Tablo 2)

Tablo 3. Üniversite Birinci Sınıf Öğrencilerinin Konaklamayla İlgili Yaşadıkları Sorunlar

	<i>f</i>	%	Katılımcı Yanıtlarına Örnekler
Konaklanan Yer Kaynaklı Sorunlar	36	31,58	Yemeklerin kalitesi, giriş-çıkış saatleri, yalnız kalamama, ders çalışacak yer bulamama

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

Sorun Yok	31	27,19	Biriyle yaşamıyorum, bir sorunum yok
İletişim Sorunları	30	26,32	Ses, dağınıklık, tahammülsüzlük
Aileyle Yaşama	6	5,26	Aile evinde yaşıyorum, lisedeki gibi devam ediyor, Ailemle yaşamak istemezdim, ayaklarımın üzerinde durmak isterdim, Ailemle yaşıyorum
Bireysel Sorunlar	4	3,51	Rahat edememem, sürekli diken üstünde olma, uyum
Maddi Sorunlar	4	3,51	Ücretler, faturalar, kira
Konaklama Bulamama	3	2,63	İlk başta yer bulamamam, konaklama bulamamam
Toplam	114	100	

Üniversiteye başladıktan sonra sizi en çok zorlayan derslerle ilgili sorun nedir/nelerdir? ve Üniversiteye başladıktan sonra sizi en çok zorlayan ders çalışma ile ilgili sorun nedir/nelerdir? sorularına verilen yanıtlar, sistemsel sorunlar, ders çalışma sorunları, bireysel sorunlar, dikkat sorunları, sorun olmaması ve motivasyon eksikliği olmak üzere 6 kategoride toplanmıştır (bkz. Tablo 3).

Tablo 3. Üniversite Birinci Sınıf Öğrencilerinin Derslerle İlgili Yaşadıkları Sorunlar

	<i>f</i>	%	Katılımcı Yanıtlarına Örnekler
Sistemsel Sorunlar	23	22,12	Ders içerikleri, belirsizlik, online olması
Ders Çalışma Sorunları	20	19,23	Nasıl çalışacağımı henüz bilmiyorum, soru örnekleri bulamamak, nereden başlayacağımı bilememek
Bireysel Sorunlar	19	18,27	Zaman yetersizliği, adapte olma sorunu, dersler genel olarak zor
Dikkat Sorunları	18	17,31	Odaklanma problemi, konsantre olamamak, dikkat eksikliği
Sorun Yok	14	13,46	Yok, olmadı
Motivasyon Eksikliği	10	9,62	Motivasyon, çalışmamın karşılığını alamamak, derse bir türlü başlayamamak
Toplam	104	100,00	

Alanyazındaki bir çalışmada, üniversite öğrencileri ile yapılan bir çalışmada katılımcıların sırasıyla kira ödeme, sosyal kültürel aktivitelere katılma, ilişki kurma (romantik, arkadaşlık) konularında zorlandığı belirtilmiştir (Özkan ve Yılmaz, 2010). Bu çalışmada ise daha çok

konaklama ve derslerle ilgili sorunlar belirtilirken kira ödeme gibi sorumlulukları içeren sorumluluklarla ilgili sorunlar teması sıklık olarak üçüncü sıradadır. Bunun nedeni olacak 3 tür açıklama yapılabilir. Bunlar:

Covid-19 pandemisinden kaynaklı karantina sürecinin ardından yüz yüze eğitime dönülmesinin getirdiği zorluklar,

Bulaş riskinin hala devam ediyor olması,

Derslerin bir kısmının çevrimiçi bir kısmının yüz yüze gerçekleştirilmesidir

SONUÇ

Bu çalışma kapsamında, katılımcıların karşılaştığı sorunların dağılımı incelendiğinde, belirli alanlarda daha fazla ve daha az sorun yaşadıkları görülmüştür. Bu sonuçların, üniversiteye uyumu destekleyici müdahale ve oryantasyon çalışmalarının geliştirilmesine yönelik önemli katkılar sağlayabileceği düşünülmektedir. Özellikle, öğrencilerin en sık sorun yaşadığı konuların belirlenmesi ve bu sorunlara odaklı destek programlarının oluşturulması, üniversite deneyimlerini olumlu yönde etkileyebilir. Benzer şekilde, daha az sorun yaşanan alanlarda öğrencilere yönelik özel destek veya rehberlik hizmetlerinin nasıl geliştirilebileceği üzerine yapılan çalışmalar, öğrenci başarısı ve memnuniyeti açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın elde ettiği bulguların üniversite yöneticileri, öğretim elemanları ve danışmanlar için değerli bir kaynak olabileceği vurgulanmalıdır. Bu çalışma sonuçları, üniversite ortamında öğrenci başarısını ve uyumunu artırmak amacıyla yapılan çabaların daha etkili ve odaklı bir şekilde yürütülmesine ışık tutabilir.

KAYNAKLAR

- Aktaş, Y. 1997. Üniversite öğrencilerinin uyum düzeylerinin incelenmesi: Uzunlamasına bir çalışma. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 13(13): 107-110.
- Aladağ, M. 2009. Üniversiteye uyum konusunda yürütülen akran danışmanlığı programının değerlendirilmesi. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 4(31): 12-22.
- Bülbül, T. ve Acar Güvendir, M. 2014. Üniversite birinci sınıf öğrencilerinin yükseköğretim yaşamına uyum düzeylerinin incelenmesi. Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 4(1): 397-418.
- Demirli Yıldız, A. 2018. Erken dönem uyum bozucu şemalar ve yalnızlığın üniversite uyum düzeyi ile ilişkisi. Türk Psikoloji Dergisi, 33(81): 82-96.
- Eisenberg, D., Gollust, S. E., Golberstein, E. ve Hefner, J. L. 2007. Prevalence and correlates of depression, anxiety, and suicidality among university students. American journal of orthopsychiatry, 77(4): 534-542.

- Erzen, E. 2018. Üniversiteye uyum: Ölçek geliştirilmesi ve uyumun kişilik özellikleri, sosyal destek, akademik öz-yeterlik açısından incelenmesi. Yayınlanmamış doktora tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Farrer, L. M., Gulliver, A., Bennett, K., Fassnacht, D. B. ve Griffiths, K. M. 2016. Demographic and psychosocial predictors of major depression and generalised anxiety disorder in Australian university students. *BMC psychiatry*, 16(1): 241- 250.
- İkiz, E., Asıcı, E., Savcı, M. ve Yörük, C. 2015. Problemlerli internet kullanımı ile üniversite yaşamına uyum ilişkisi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1): 34-50.
- Karahan, T. F., Sakdoğan, M., Özkamalı, E. ve Dicle, A. 2005. Üniversite öğrencilerinin üniversite yaşamına uyum düzeylerinin denetim odağı ve atılganlık düzeyleri açısından incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18: 6-15.
- Özkan, S. ve Yılmaz, E. 2010. Üniversite öğrencilerinin üniversite yaşamına uyum durumları (Bandırma Örneği). *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 5(13): 153-171.
- Pritchard, M. E., Wilson, G. S. ve Yamnitz, B. 2007. What predicts adjustment among college students? A longitudinal panel study. *Journal of American College Health*, 56(1): 15-22.
- Riordan, B. C. ve Carey, K. B. 2019. Wonderland and the rabbit hole: A commentary on university students' alcohol use during first year and the early transition to university. *Drug and alcohol review*, 38(1): 34-41.
- Stallman, H. M. 2010. Psychological distress in university students: A comparison with general population data. *Australian Psychologist*, 45(4): 249-257.
- Sun Selişik, Z. E. 2009. Kuzey Kıbrıs'ta okuyan İngilizce hazırlık okulu öğrencilerinin üniversiteye uyumu üzerine bir çalışma. Yayınlanmamış doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kalkanlı.
- Towbes, L. C. ve Cohen, L. H. 1996. Chronic stress in the lives of college students: Scale development and prospective prediction of distress. *Journal of youth and adolescence*, 25(2): 199-217.
- Wyatt, T. ve Oswalt, S. B. (2013). Comparing mental health issues among undergraduate and graduate students. *American journal of health education*, 44(2): 96-107.

**“DERSİMİZ: GÜVENLİ İLİŞKİLER” ÇOCUK CİNSEL İSTİSMARINI ÖNLEME
PROGRAMININ ETKİLİLİĞİNİN İNCELENMESİ: ÖĞRETMEN
UYGULAMALARI**

**"OUR LESSON: SAFE RELATIONSHIPS" CHILD SEXUAL ABUSE PREVENTION
PROGRAM: TEACHER IMPLEMENTATIONS**

Duygu Eslek

Uzman Psikolog, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Gelişim Psikolojisi Anabilim Dalı
ORCID NO: 0000-0002-5649-2417

ÖZET

Çocuk cinsel istismarı yaygın görülen ve kısa ve uzun süreli olumsuz etkileri olan bir halk sağlığı sorunudur. Ergenlik dönemi ise bazı çalışmalarda cinsel istismar için riskli olduğu belirtilen bir gelişim dönemidir. Bu nedenle ergenlik döneminde çocuk cinsel istismarını önleme çalışmaları yapılması önemlidir. “Dersimiz: Güvenli İlişkiler” programı da erken ergenlere yönelik olarak hazırlanmış, psikolog uygulamalarında etkililiği kanıtlanmış bir çocuk cinsel istismarını önleme programıdır. Bu çalışma kapsamında “Dersimiz: Güvenli İlişkiler” programının öğretmen uygulamalarının erken ergenlerin çocuk istismarı, çocuk cinsel istismarı ve sanal istismar bilgi düzeyleri üzerindeki etkililiği incelenecektir. Örneklem 5. ve 6. sınıfa devam eden 64’ü müdahale grubu, 36’sı birinci karşılaştırma ve 54’ü ikinci karşılaştırma gruplarında olmak üzere toplamda 154 ergenden oluşmaktadır. Katılımcıların %49’u ($n = 75$) kız, %51’i ($n = 79$) oğlandır. Ergenlerin yaşları 9-12 ($Ort. = 10.46$, $S = 0.64$) arasında değişmektedir. Veriler Cinsel Sağlık Bilgi ve Tutum Envanteri ve Sanal İstismar Bilgi Ölçeği ile toplanmıştır. Ergenlerin bilgi düzeylerini değerlendirmek için 3 (Grup: müdahale, birinci karşılaştırma ve ikinci karşılaştırma) X 2 (Zaman: ön test ve son test) tekrarlayan ölçümler için varyans analizleri gerçekleştirilmiştir. Sonuçlara göre istismar bilgi ve sanal istismar bilgi düzeylerinde müdahale ve birinci karşılaştırma gruplarında ön testten son teste artış görülürken cinsel istismar düzeyi bakımından sadece müdahale grubunda ön testten son teste artış görülmüştür. İstismar ve sanal istismar bilgi düzeylerinde birinci karşılaştırma grubundaki değişimler müdahale ve birinci karşılaştırma gruplarının aynı okulda olmasıyla açıklanabilir. Bu nedenle iki grup arasında bulaşma gerçekleşmiş olabilir. Genel olarak programın ergenlerin istismar, cinsel istismar ve sanal istismar konusunda bilgi düzeylerini arttırdığı görülmektedir. Programın yaygınlaştırılmasının ergenlerin çocuk cinsel istismarından korunmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Cinsel İstismar, Önleme, Sanal İstismar, Bilgi Düzeyi

ABSTRACT

Child sexual abuse is a common public health problem with short and long-term negative effects. Adolescence is a developmental period that some studies have shown to be risky for child sexual abuse. Therefore, it is important to carry out studies to prevent child sexual abuse during adolescence. Our lesson: Safe Relationships program is a child sexual abuse prevention intervention program prepared for early adolescents and proven to be effective in psychologist practices. Within the scope of this study, the effectiveness of the "Our Lesson: Safe Relationships" program in teacher implementations on early adolescents' knowledge levels of child abuse, child sexual abuse and internet-related abuse will be examined. The sample consists of a total of 154 adolescents attending the 5th and 6th grades, 64 in the intervention group, 36 in the first comparison group and 54 in the second comparison group. Of the participants, 49% ($n = 75$) were girls and 51% ($n = 79$) were boys. The ages of the adolescents ranged from 9 to 12 ($M = 10.46$, $SD = 0.64$). Data were collected with the Sexual Health Knowledge and Attitude Inventory and the Internet-related Abuse Knowledge Scale. To evaluate the knowledge levels of adolescents, 3 (Group: intervention, first comparison and second comparison) X 2 (Time: pre-test and post-test) repeated measures analysis of variance was performed. According to the results, there was an increase in abuse knowledge and internet-related abuse knowledge levels in the intervention and first comparison groups from pre-test to post-test, while there was an increase in sexual abuse knowledge level only in the intervention group from pre-test to post-test. The changes in the first comparison group in abuse and internet-related abuse knowledge levels can be explained by the fact that the intervention and first comparison groups were in the same school. Therefore, contamination between the two groups may have occurred. In general, it is seen that the program increased the knowledge levels of adolescents about abuse, sexual abuse and internet-related abuse. It is thought that the dissemination of the program will contribute to the protection of adolescents from child sexual abuse.

Keywords: Child Sexual Abuse, Prevention, İnternet-Related Abuse, Knowledge Level

GİRİŞ

Çocuk cinsel istismarı, yetişkinin cinsel hazzı için çocuğun kullanılmasını kapsayan dokunma içeren ve içermeyen eylemlerdir. (Scannapieco ve Connell- Carrick, 2005). Alan yazındaki birçok çalışmada çocuk cinsel istismarının yaygın biçimde görüldüğü belirtilmiştir (Aksel ve Yılmaz Irmak, 2005; Alikeşifoğlu ve ark. 2006; Boney-McCoy ve Finkelhor, 1995; Görak ve ark., 1999). Cinsel istismarın ardından ergenlik döneminde Travma Sonrası Stres Bozukluğu, Duygu Durum Bozukluğu, riskli cinsel davranışlar, cinsel yolla bulaşan hastalıklar, ergen hamilelikleri, dikkat sorunları, saldırganlık, yeme bozukluğu gibi sorunlar gözlenmektedir (Egeland 1997; Hibbard ve ark., 1990; Werkerle ve ark., 2017).

Çocuk cinsel istismarının yaygınlığı ve yaşam boyu sürebilen olumsuz sonuçları önleme çalışmalarının önemini göstermektedir. Alan yazında erken ergenlik döneminde çocuk cinsel istismarını önlemeye yönelik yapılan birçok çalışmanın etkili olduğu bilinmektedir (Campo Sánchez ve López Sánchez, 2006; Eslek ve Yılmaz Irmak 2022; Jacobs ve ark., 1995; Müller ve ark., 2014). Bunlardan biri de ülkemizde kültüre uygun olarak ergenlere yönelik hazırlanan ilk program olan “Dersimiz: Güvenli İlişkiler” programıdır (Eslek ve Yılmaz Irmak, 2022). “Dersimiz: Güvenli İlişkiler” programının etkililiğinin incelendiği ilk çalışmada program, orta sosyoekonomik düzey (SED) okullarda 5. ve 6. sınıfa devam eden ergenlere bir psikolog tarafından uygulanmıştır. Karşılaştırma grubunda bir değişim olmazken müdahale grubundaki erken ergenlerin, istismar, cinsel istismar, ergenlik, cinsellik ve toplumsal cinsiyet konularında bilgi düzeyleri; cinsel istismardan korunma konusunda beceri düzeyleri artmıştır. Bu sonuç programın etkili olduğunu göstermiştir. Ancak müdahale grubunun hayır deme, sanal istismar ve güvenli ilişkiler kurma ölçümlerinde değişim görülmemiştir. Araştırmacılar sanal istismar ölçümünde fark görülmemesinin nedeninin programın uygulandığı Orta SED okullarda bu konuda daha önce eğitim verilmesi olduğuna işaret etmişlerdir. Düşük SED’deki katılımcılarla sanal istismar konusunda programın etkililiğinin değerlendirilmesinin önemli olduğu belirtilmiştir. Programın 2 ay ardından alınan izlem ölçümlerine göre erken ergenlerin cinsel istismar ve istismar konusunda bilgi düzeyleri artmaya devam ederken, diğer kazanımlar korunmuştur. Çalışmada 5. ve 6. sınıflardaki, kız ve oğlanların programdan benzer oranda yararlandıkları belirtilmiştir (Eslek ve Yılmaz Irmak, 2022).

Bu çalışma, "Dersimiz: Güvenli İlişkiler" programının öğretmenler tarafından uygulanmasının, erken ergenlerin çocuk istismarı, çocuk cinsel istismarı ve sanal istismar konularındaki bilgi düzeyleri üzerindeki etkilerini araştırmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, programın bu konularda öğrencilerin bilgi düzeylerini arttırma etkisini değerlendirmek için bir araştırma planlanmıştır.

YÖNTEM

Örneklem

Örneklem 5. ve 6. sınıfa devam eden 64’ü müdahale grubu (okul 1), 36’sı birinci karşılaştırma (okul 1) ve 54’ü ikinci karşılaştırma (okul 2) gruplarında olmak üzere toplamda 154 ergenden oluşmaktadır. Çalışma iki okulda gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların %49’u ($n = 75$) kız, %51’i ($n = 79$) oğlandır. Ergenlerin yaşları 9-12 ($Ort. = 10.46$, $S = 0.64$) arasında değişmektedir.

Veri Toplama Araçları

Cinsel Sağlık Bilgi ve Tutum Envanteri, Öztürk ve Siyez (2016) tarafından 6. Sınıf öğrencileri için geliştirilmiştir. Bu envanterde; Ergenlik Dönemi Değişiklikleri Bilgi, Cinsel, Fiziksel ve Duygusal İstismar Bilgi ve Tutumları, Toplumsal Cinsiyet, Arkadaşlık İlişkileri ve Romantik İlişkiler, Ergenlik Dönemi ve Cinsellikle İlgili Yanlış İnanışlar, Hayır Diyebilme ve Karar

Verme alt ölçekleri bulunmaktadır. Envanterin iç tutarlılık katsayıları .71 ile .83 arasındadır. Bu çalışma kapsamında istismar bilgi düzeyini değerlendirmek için Cinsel, Fiziksel ve Duygusal İstismar Bilgi ve Tutumları Ölçeği ve cinsel istismar bilgi düzeyini değerlendirmek için bu ölçeğin cinsel istismar alt boyutu incelenmiştir (Öztürk ve Siyez, 2016).

Sanal İstismar Bilgi Ölçeği (SİBÖ), sanal cinsel istismardan korunma bilgilerini değerlendirmek amacıyla Eslek ve Yılmaz Irmak (2022) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, 5'li Likert şeklinde (1 = Kesinlikle katılmıyorum, 5 = Kesinlikle katılıyorum) yanıtlanmaktadır ve 12 maddeden oluşmaktadır. Bu ölçeğin alabileceği en düşük puan 12, en yüksek puan ise 60'tır; yüksek puanlar sanal istismar bilgi düzeyinin artışı göstermektedir. Sanal İstismar Bilgi Ölçeği'nin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .81 olarak belirlenmiştir (Eslek ve Yılmaz Irmak, 2022).

Program İçeriği

"Dersimiz: Güvenli İlişkiler" programı 6 modülden oluşmaktadır.

Tanışma ve Ergenlik modülü; programın ve ergenlik döneminin özelliklerinin tanıtılmasını içermektedir

Biyolojik Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet ve İlişkiler (romantik ve arkadaşlık ilişkileri) modülü; cinsiyet, cinsel yönelim, kadın ve erkek rollerine ilişkin kalıp yargılar, güvenli ve güvensiz ilişkilerin özellikleri ile çatışmalı ilişkilerde hayır deme becerilerini ele almaktadır.

Cinsellik ve Bedenin Değeri modülü; kadın ve erkek cinsel organları, cinsel yolla bulaşan hastalıklar, üreme, mastürbasyon, korunma yöntemleri, cinsel mitler ve yanlış bilinenlerin yanı sıra bedenin değeri ve izinsiz dokunulamayacağı konularını kapsamaktadır.

İstismar ve Korunma Yöntemleri I modülü; duyguları, istismar kavramı ve çeşitlerini, istismardan korunma yöntemlerini (hayır deme, oradan uzaklaşma, bir yetişkine söyleme) ele almaktadır.

İstismar ve Korunma Yöntemleri II modülü; güvenli yerlerin ve kişilerin belirlenmesini, cinsel istismar durumunda problem çözme tekniklerini ve hayır deme becerilerini içermektedir.

Sanal İstismar ve Korunma Yöntemleri modülü; medya okuryazarlığı, cinsel içerikli mesajlaşma, çocuğun bir yetişkin tarafından cinsel istismar amaçlı kandırılma süreci ve kişisel bilgilerin paylaşımını ele almaktadır (Eslek ve Yılmaz Irmak, 2022).

İşlem ve İstatistiksel Analiz

Çalışma, İzmir'in Bayraklı ilçesinde görev yapan rehber öğretmenler tarafından programa katılmaya gönüllü olan 5. ve 6. sınıftaki erken ergenler ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma için Ege Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulları (Ege BAYEK) Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan etik kurul izni alınmıştır (Protokol No: 203) Programı uygulamaya gönüllü olan öğretmenlere "Dersimiz: Güvenli İlişkiler" programının

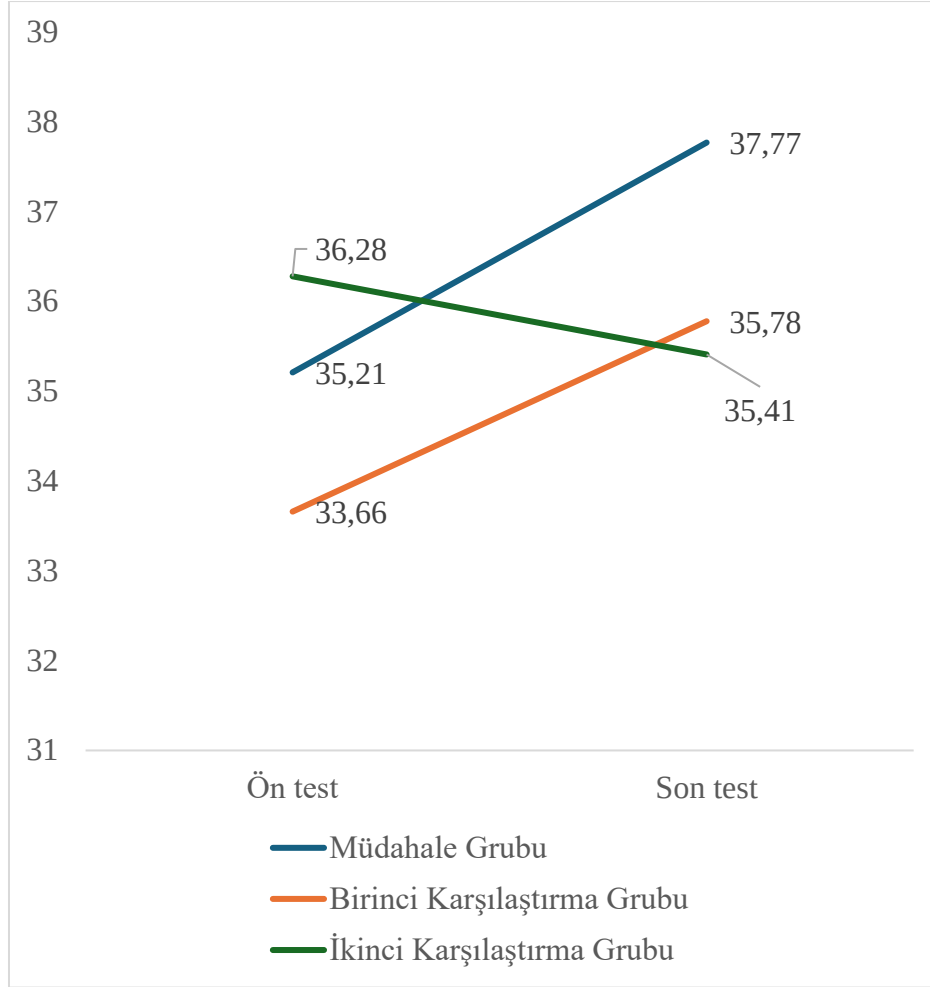
uygulayıcı eğitimi verilmiştir. Programın başlamasından önce ebeveynlere bilgilendirme toplantısı yapılmış ve çalışmaya dair onamları alınmıştır. Ergenler müdahale ve karşılaştırma gruplarına seçkisiz olarak atanmıştır ve ergenlerden bilgilendirilmiş onamları alınmıştır. Ergenlerin ön test ölçümleri sınıf ortamında grup halinde toplanmıştır. Eğitici eğitimini alan öğretmenler tarafından kız ve oğlan ergenlere ayrı gruplar halinde program uygulanmıştır. Eğitimden bir hafta sonra son test ölçümleri yine sınıf ortamında grup halinde alınmıştır. Müdahale grubunun uygulamalarının ardından karşılaştırma grubuna da program uygulanmıştır. Toplanan veriler SPSS 25.0 (Statistical Package for the Social Sciences) programıyla analiz edilmiş, çalışmanın etkililiğini değerlendirmek için 3 (Grup: müdahale, birinci karşılaştırma ve ikinci karşılaştırma) X 2 (Zaman: ön test ve son test) tekrarlayan ölçümler için varyans analizi yapılmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

Öncelikle grupların ön testlerde benzer bilgi düzeylerinde olup olmadığını değerlendirmek için tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Sonuçlara göre, müdahale, birinci karşılaştırma ve ikinci karşılaştırma grupları sırasıyla istismar, cinsel istismar ve sanal istismar bilgi düzeyleri ön test ölçümleri bakımından benzer bulunmuştur ($F_{2, 149} = 1,799, p > .05$, $F_{2, 149} = 1,140, p > .05$, $F_{2, 149} = 0,344, p > .05$)

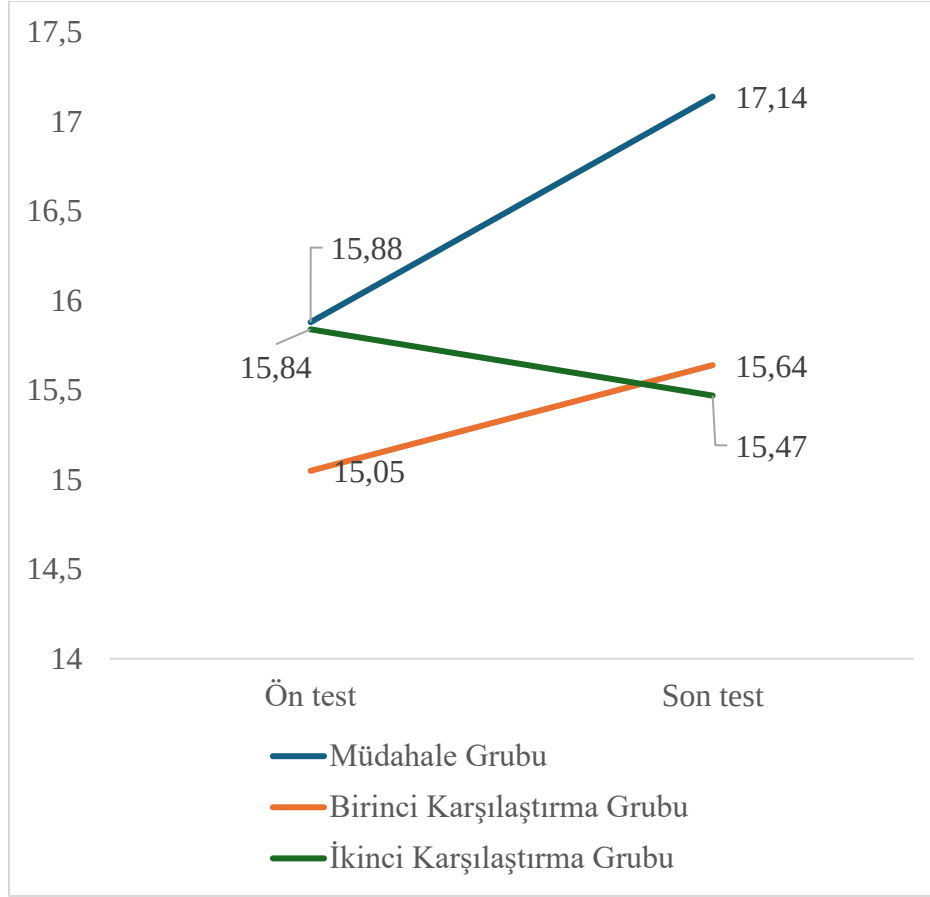
Programın etkililiğini değerlendirmek için erken ergenlerin istismar bilgi düzeyleri 3 (Grup: eğitim, birinci karşılaştırma ve ikinci karşılaştırma) X 2 (Zaman: ön test ve son test) tekrarlayan ölçümler için varyans analizi ile incelenmiştir. Sonuçlara göre, Zaman X Grup değişkenlerinin ortak etkisinin istatistiksel olarak anlamlı ve etki büyüklüğünün küçük olduğu bulunmuştur. Wilk's $\lambda = .946$, $F(2, 144) = 4.103$, $p = .01$, $\eta^2 = .05$. Farklılığın kaynağını incelemek için yapılan ikili karşılaştırmalara göre müdahale grubunda ön testten ($Ort. = 35.21, S = 0.73$) son teste ($Ort. = 37.77, S = 0.84$) istatistiksel olarak anlamlı bir artış ($p = .003$) ve birinci karşılaştırma grubunda ön testten ($Ort. = 33.66, S = 0.99$) son teste ($Ort. = 35.78, S = 1.14$) marjinal anlamlılık düzeyinde bir artış ($p = .07$) görülmüştür. İkinci karşılaştırma grubunda ise ön testten ($Ort. = 36.28, S = 0.78$) son teste ($Ort. = 35.41, S = 0.90$) istatistiksel anlamlılık düzeyinde bir değişim görülmemiştir (bkz. Grafik 1). Müdahale grubundaki erken ergenlerin istismar bilgi düzeylerinin (Çok, 2003; Eslek ve Yılmaz Irmak, 2022; Öztürk ve Siyez, 2015) alanyazınla benzer şekilde arttığı görülmüştür. Birinci karşılaştırma grubundaki artış müdahale ve birinci karşılaştırma gruplarının aynı okulda olmasından kaynaklı bulaşma etkisi ile açıklanabilir.

Grafik 1. Erken Ergenlerin İstismar Bilgi Düzeylerinin Grup ve Zaman Etkileşimi

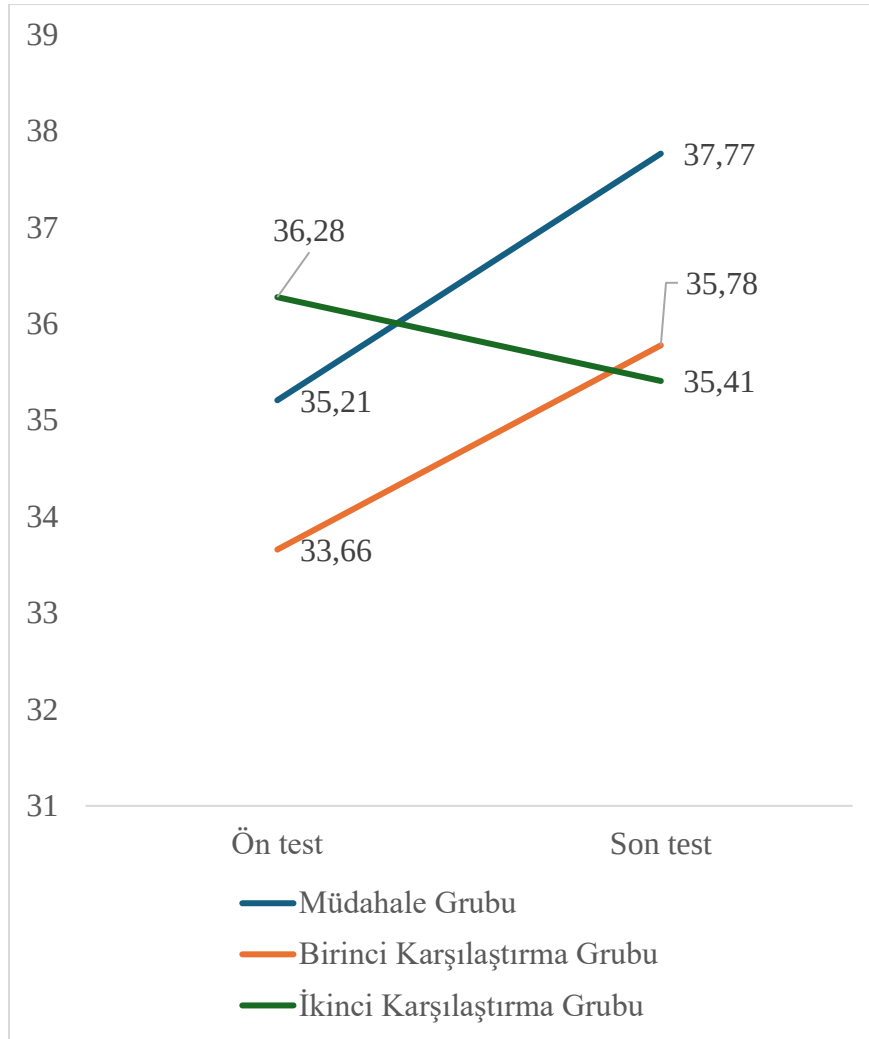

Programın etkililiğini değerlendirmek için erken ergenlerin cinsel istismar bilgi düzeyleri 3 (Grup: eğitim, birinci karşılaştırma ve ikinci karşılaştırma) X 2 (Zaman: ön test ve son test) tekrarlayan ölçümler için varyans analizi ile incelenmiştir. Sonuçlara göre, Zaman X Grup değişkenlerinin ortak etkisinin istatistiksel olarak anlamlı ve etki büyüklüğünün küçük olduğu bulunmuştur. Wilk's $\lambda = .951$, $F(2, 145) = 3.764$, $p = .02$, $\eta^2 = .05$. Farklılığın kaynağını incelemek için yapılan ikili karşılaştırmalara göre müdahale grubunda ön testten ($Ort. = 15.88$, $S = 0.35$) son teste ($Ort. = 17.14$, $S = 0.39$) istatistiksel olarak anlamlı bir artış bulunmuştur ($p = .002$). Birinci ve İkinci karşılaştırma gruplarında ise ön testten ($Ort. = 15.05$, $S = 0.46$; $Ort. = 15.84$, $S = 0.37$) son teste ($Ort. = 15.64$, $S = 0.52$; $Ort. = 15.47$, $S = 0.42$) istatistiksel anlamlılık düzeyinde bir değişim görülmemiştir (bkz. Grafik 2). Müdahale grubundaki erken ergenlerin cinsel istismar bilgi düzeyleri alanyazınla benzer şekilde ön testten son teste artmıştır (Adalı, 2007; Eslek ve Yılmaz Irmak, 2022; Çok, 2003; Jacobs ve ark., 1995; Müller ve ark., 2014; Taal ve Edelaar, 1997).

Grafik 2. Erken Ergenlerin Cinsel İstismar Bilgi Düzeylerinin Grup ve Zaman Etkileşimi

Programın etkililiğini değerlendirmek için erken ergenlerin sanal istismar bilgi düzeyleri 3 (Grup: eğitim, birinci karşılaştırma ve ikinci karşılaştırma) X 2 (Zaman: ön test ve son test) tekrarlayan ölçümler için varyans analizi ile incelenmiştir. Sonuçlara göre, Zaman X Grup değişkenlerinin ortak etkisinin istatistiksel olarak anlamlı ve etki büyüklüğünün küçük olduğu bulunmuştur. Wilk's $\lambda = .954$, $F(2, 144) = 3.507$, $p = .03$, $\eta^2 = .05$. Farklılığın kaynağını incelemek için yapılan ikili karşılaştırmalara göre müdahale grubunda ön testten ($Ort. = 50.06$, $S = 1.07$) son teste ($Ort. = 53.23$, $S = 1.14$) ($p = .003$) ve birinci karşılaştırma grubunda ön testten ($Ort. = 49.41$, $S = 1.42$) son teste ($Ort. = 52.50$, $S = 1.52$) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde artış ($p = .02$) görülmüştür. İkinci karşılaştırma grubunda ise ön testten ($Ort. = 50.81$, $S = 1.14$) son teste ($Ort. = 50.26$, $S = 1.22$) istatistiksel anlamlılık düzeyinde bir değişim görülmemiştir (bkz. Grafik 3). Erken ergenlerin sanal istismar bilgi düzeylerinin programın önceki etkililik çalışmasından farklı olarak arttığı görülmektedir (Eslek ve Yılmaz Irmak, 2022). Bunun nedeninin bu çalışmadaki okulların SED'inin önceki çalışmadaki okullara göre daha düşük olması ve bu grupların daha önce sanal istismar konusunda bilgilendirilmemesi olduğu düşünülmektedir. Birinci karşılaştırma grubundaki artış istismar bilgi düzeyiyle benzer şekilde bulaşma etkisi ile açıklanabilir.

Grafik 3. Erken Ergenlerin Sanal İstismar Bilgi Düzeylerinin Grup ve Zaman Etkileşimi

SONUÇ

"Dersimiz: Güvenli İlişkiler" programının öğretmenler tarafından uygulanması sonrasında, ergenlerin istismar, cinsel istismar ve sanal istismar konularındaki bilgi düzeylerinde önemli bir artış gözlemlenmiştir. Programın etkisiyle, ergenlerin bu hassas konular hakkında daha bilinçli ve bilgili hale geldikleri gözlenmektedir. Özellikle, cinsel istismar gibi acil ve önemli bir sorunla mücadelede, gençlerin bu tür tehlikelere karşı bilinçli olmaları ve korunma stratejileri konusunda bilgi sahibi olmaları son derece önemlidir. Bu bağlamda, "Dersimiz: Güvenli İlişkiler" programının yaygınlaştırılması, ergenlerin çocuk cinsel istismarından korunmasına önemli bir katkı sağlayabilir. Bu nedenle, programın daha geniş kitlelere ulaştırılması ve etkin bir şekilde uygulanması, toplumda çocuk cinsel istismarının önlenmesi ve ergenlerin güvenliğinin sağlanması adına büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- Aksel, Ş. ve Yılmaz Irmak, T. 2005, Eylül. Review of child abuse and neglect literature in Turkey. Xth ISPCAN European Regional Conference on Child Abuse and Neglect, Berlin.
- Alikaşifoğlu, M., Erginoz, E., Ercan, O., Albayrak-Kaymak, D., Uysal, O. ve Ilter, O. 2006. Sexual abuse among female high school students in Istanbul, Turkey. *Child Abuse & Neglect*, 30: 247-255.
- Boney-McCoy, S. ve Finkelhor, D. 1995. Prior victimization: A risk factor for child sexual abuse and for PTSD-related symptomatology among sexually abused youth. *Child Abuse & Neglect*, 19: 1401-1421.
- Campo Sánchez, A. D., ve López Sánchez, F. 2006. Evaluación de un programa de prevención de abusos sexuales a menores en Educación Primaria. *Psicothema*, 18: 1-8.
- Çok, F. 2003. Ergenlerin cinsel eğitimi bir program denemesi. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Egeland, B. 1997. Mediators of the effects of child maltreatment on developmental adaptation in adolescence. In Rochester Symposium on Developmental Psychopathology, Oct, 1994. University of Rochester Press.
- Eslek, D. ve Yılmaz Irmak, T. 2022. Çocuk Cinsel İstismarını Önlemede “Dersimiz: Güvenli İlişkiler” Programının Etkililiğinin Değerlendirilmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 89: 1-78.
- Görak, G., Yıldız, S., Bahçecik, N. ve Gülçiçek, S. 1999. Üniversite öğrencilerinin çocukluk dönemlerinde karşılaştıkları çeşitli cinsel istismarlar 1. İstanbul Çocuk Kurultayı Araştırmalar Kitabı İstanbul: Çocukları Vakfı Yayınları.
- Hibbard, R. A., Ingersoll, G. M. ve Orr, D. P. 1990. Behavioral risk, emotional risk, and child abuse among adolescents in a nonclinical setting. *Pediatrics*, 86: 896-901.
- Jacobs, J. E., Hashima, P. Y. ve Kenning, M. 1995. Children's perceptions of the risk of sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 19: 1443-1456.
- Müller, A. R., Röder, M. ve Fingerle, M. 2014. Child sexual abuse prevention goes online: Introducing “Cool and Safe” and its effects. *Computers & Education*, 78: 60-65.
- Öztürk, B. ve Siyez, D. M. 2015. İlköğretim 6. sınıf öğrencilerine yönelik cinsel eğitim programının etkililiğinin incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 16: 30-55.
- Scannapieco, M., ve Connell-Carrick, K. 2005. Understanding child maltreatment: An ecological and developmental perspective. Oxford: University Press.
- Taal, M., ve Edelaar, M. 1997. Positive and negative effects of a child sexual abuse prevention program. *Child Abuse & Neglect*, 21: 399-410.
- Werkerle, C., Goldstein, A. L., Tanaka, M. ve Tonmyr, L. 2017. Childhood sexual abuse, sexual motives, and adolescent sexual risk-taking among males and females receiving child welfare services. *Child Abuse & Neglect*, 66: 101-111.

**EXPLORATION OF THE VALUES OF MONOTHEISM IN THE FINANCIAL
STATEMENTS OF ISLAMIC BANKING INSTITUTIONS**

AISYAH AMINI

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H Abdurrahman Wahid
Pekalongan, Indonesia

ORCID: 0000-0002-8394-5776

ZAKIYAH MUBAROK

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H Abdurrahman Wahid
Pekalongan, Indonesia

ORCID: 0000-0002-4927-2483

MUHAMMAD SULTAN MUBAROK

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman
Wahid Pekalongan Indonesia

ORCID: 0000-0002-6168-0439

ABSTRACT

Purpose: The purpose is to know the science of tawhid in the process of financial reporting in Islamic banking institutions. This is so that there is no exploration of tawhid values in the reporting.

Design/methodology/approach: Using a qualitative approach, the data taken through the official website of Islamic banking. The theory used is based on garnd theory.

Findings: Islamic financial institutions from all transactions carried out which are ultimately communicated in the form of financial statements as a reference to the accumulation of sharia values are contained in the Qur'an and Hadith as well as policies set by the government and related institutions regarding the operations of Islamic financial institutions, all of which are manifestations of tawhid values in the financial statements of Islamic financial institutions.

Originality/value: This article illustrates that the disclosure of financial statements must be in accordance with existing values.

Keywords: Tawhid values, Financial statements, and Islamic banking.

**FEASIBILITY STUDY ANALYSIS OF PURING FABRIC IN PAKISPUTIH
VILLAGE KEDUNGWUNI SUBDISTRICT**

LAILA AMELIYA

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University KH. Abdurrahmad Wahid
Pekalongan Indonesia

ORCHID: 0009-0003-3646-0615

MUHAMMAD TAUFIQ ABADI

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University KH. Abdurrahmad Wahid
Pekalongan Indonesia

ORCHID: 0000-0001-9705-7756

MUHAMMAD SULTAN MUBAROK

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0000-0002-6168-0439

ABSTRACT

This study aims to find out whether the puring cloth business is feasible or not and about the market and production aspects of the business. In this study, the researcher used a qualitative type of research with interview methods conducted on the croton cloth entrepreneurs by observing the conditions of the croton cloth business starting from the production and marketing of the croton cloth, as well as interviewing consumers who came to find out more information about the business. The results showed that the analysis of the feasibility study of the croton cloth business can be said to be feasible. This can be seen from the production aspect where the location, production process, and production technology can be said to be feasible and market aspects when viewed from competitors, product, price, place and promotion. it can also be said that it is feasible to run and where the business has experienced an increase in income from the start of opening a business until now.

Keywords: Business Feasibility Study, Production Aspect, Marketing Aspect

ISLAMIC BANK IN INDONESIA

Hasna Huwaidah

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0000-0003-1595-8425

Lilis Arviani

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0000-0002-5407-6700

Umi Fikriyah

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0000-0003-0415-7366

Muhamad Syahrul Arifin

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0009-0004-6071-9858

ABSTRACT

The purpose of this research is to explain the history of sharia financial institutions in Indonesia, what is a sharia bank, what is the history of the establishment of sharia banks, business activities both in terms of legal entities and the laws and regulations that exist within sharia banks, and Indonesian Syariah Banks (BSI) is one of the relevant sharia bank profiles in Indonesia. This research method uses a library approach sourced from books and journals according to the topic and research focus. The results of the literature review in this research conclude that: the concept of sharia financial institutions originates from Islamic economic principles that have existed since the time of the Prophet Muhammad SAW, both stated in the Al-Qur'an and Hadith, so that they have become one of the main foundations in the formation of the sharia financial system. The development of sharia banking in Indonesia began with the establishment of the first sharia bank, namely Bank Muamalat, in 1991, and over time, several non-sharia financial institutions (Sharia Insurance) reappeared in 1994, namely PT. Indonesian Takaful, and the sharia capital market, namely PT Dana Mutual Investment Management in 1997. Sharia banking is everything that concerns sharia banks and sharia business units, including institutions, business activities, as well as methods and processes for carrying out business activities. The establishment of the World Sharia Bank in Kuala Lumpur, Malaysia on April 21-27 1969 at the World Conference of Islamic Countries. Meanwhile, the development of

Islamic banks in Indonesia cannot be separated from the history of the formation of the Islamic Development Bank (IDB), which was founded by the OKI as an Islamic Conference Organization in 1975. Sharia banking in carrying out its business activities is based on Sharia principles, economic democracy and the principle of prudence. Sharia banking aims to support the implementation of national development in order to increase justice, togetherness and equal distribution of people's welfare. Sharia Bank functions and activities: Funding, Financing, Services. Sharia Banking Law, namely Article 19 paragraph (2). Bank Syariah Indonesia or abbreviated as BSI is a bank in Indonesia which operates in the field of sharia banking. Bank Syariah Indonesia is the result of the merger of Bank Syariah Mandiri and BNI Syariah into Bank Rakyat Indonesia Syariah. Sharia banks have an important role as facilitators in all economic activities in the halal industrial ecosystem.

Keywords: Sharia Banking, History, Indonesia.

WAQF AND ZAKAT INSTITUTIONS

Fadrika Hening Mangesti

UIN KH. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID: 0000-0002-1294-2260

Neriza Apriani

UIN KH. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID: 0009-0006-8046-5546

Okta Trifiana

UIN KH. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID: 0009-0007-6046-1174

Ade Gunawan

UIN KH. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID: 0000-0001-8479-0641

ABSTRACT

Zakat and waqf are two important pillars of the Islamic economy. Zakat is a compulsory zakat worship for every Muslim by fulfilling certain conditions, while waqf is a recommended sunnah worship, namely by giving up some of the property owned to be used for the benefit of the people. The purpose of this study is to find out about zakat and waqf institutions in Indonesia. The method used in this study is to use a qualitative research approach with literature methods sourced from books, research journals, and relevant websites. The results of this study show that the zakat institution is an entity that manages the source of zakat funds received from muzakki, both individuals and business entities where the receipt of zakat is in accordance with applicable Islamic rules or amils who receive zakat. The waqf institution is a body formed to manage and develop waqf property. Waqf property can be land, buildings, money, or other goods. The legal basis of the institution is contained in Law of the Republic of Indonesia Number 23 of 2011 and Law of the Republic of Indonesia Number 41 of 2004. Zakat and waqf institutions in Indonesia include BAZNAZ, BWI, LAZ, and ZISWAF.

Keywords: Institutions, Waqf, Zakat.

SHARIA PENSION FUNDS

Laila Kholisa Azzahra

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman
Wahid Pekalongan Indonesia

Lizianil Azizah

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman
Wahid Pekalongan Indonesia

Aulia Nailis Slamah

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman
Wahid Pekalongan Indonesia

Ria Anisatus Solihah

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman
Wahid Pekalongan Indonesia

ABSTRACT

A pension fund is a collection of assets managed and operated by an institution to produce a pension benefit, namely a periodic payment that is paid to participants at the time and in the manner specified in the provisions that form the basis for administering the pension program where the payment of the benefit is linked to the attainment of age. certain. Meanwhile, sharia pension funds are pension funds that organize pension programs based on Sharia Principles (DSN MUI Fatwa Number: 88/DSN-MUI/XI/2013). The function of pension funds is as insurance, savings and retirement. The main purpose of pension funds is to provide savings for future retirement. One relevant company profile is DPLK Bank Muamalat. This research aims to find out more about Sharia Pension Funds. This research uses a qualitative approach by utilizing in-depth analysis of secondary data from various related literature sources, to understand the perspectives and concepts underlying sharia insurance. The data collection technique in this research uses literature study techniques to obtain a theoretical basis in the form of opinions or writings of legal experts, ulama and other authorized parties, regarding sharia insurance guidelines in Indonesia. This research is descriptive analytical in nature to describe or analyze research results but is not used to make broader conclusions.

Keywords: Pension Fund, Financial Institutions

**ECONOMIC THOUGHT OF INDONESIAN MUSLIM SCIENTISTS
(COKROAMINOTO, SYFRUDIN PRAWIRANEGARA, MOH. HATTA, H. ABDUL
MALIK KARIM AMRULLAH)**

Angga Candra Winata

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman
Wahid Pekalongan Indonesia

Minkhatul Maula

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman
Wahid Pekalongan Indonesia

Ridwan Abu Djibran

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman
Wahid Pekalongan Indonesia

Aris Syafi'i

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman
Wahid Pekalongan Indonesia

ABSTRACT

Islamic economic philosophy has a unique style of thought that changes with the times and eras. The style of Islamic economic philosophy during the Pre-Independence and Old Order eras was distinct from that of Islamic economic thought during the New Order era. Islamic economic thinking, which first appeared during the New Order, has a different approach. The Islamic economic ideas that developed under the New Order were also distinct from those that developed following the New Order's demise. Finding out the economic beliefs of Indonesian Muslim scientists Cokroaminoto, Syafruddin Prawiranegara Moh. Hatta, and H. Abdul Malik Karim Amrullah is the goal of this study. This paper was written using a library research strategy that drew from books and journals on the economic theories of Indonesian Islamic academics. According to the study's findings, there are disparities between each figure in terms of the degree of practical experience and actual application of Indonesian Muslim scientists' economic activities.

Keywords: Thoughts, Economy, Scientists, Difference

SUKUK DEVELOPMENT: OPPORTUNITIES IN INDONESIA

M. FAUZI

UIN KH. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: 0000-0003-0752-8580

Muhammad Rizqian MUWAFI

ITSNU Pekalongan, Indonesia

ABSTRACT

This study aims to analyze opportunities of sukuk in Indonesia. This research is a library research in which the data sources are obtained from document materials and library materials as well as other supporting documents. The research results concluded that in Indonesia, Sukuk has great opportunities. the existence of sustainable investment and a positive response to sukuk are the main opportunities. The market absorbs almost all of the sukuk issued, sometimes even causing excessive demand. Demographic potential, namely as a country with the largest proportion of Muslims in the world, Indonesia has greater opportunities. Next is the millennial generation, more than half of sukuk investors come from the millennial generation, there is a big opportunity to develop sukuk products that are more popular with this age group. Kolaborasi lebih lanjut dengan mitra distribusi seperti platform atau media sukuk online dapat memperluas jangkauan pasar sukuk. Green investment, because the millennial generation tends to prefer investments that are well managed, especially in terms of risk. Development opportunities could focus on providing better information regarding how sukuk investment risks are managed and how these instruments can provide investment security. Millennials tend to prefer retail sukuk; there is an opportunity to develop innovative retail sukuk products that are more attractive and suit their preferences. Strengthening the Legal Structure and Development of Sukuk. Legislation from the government can help open up opportunities for regions that want to develop halal businesses or support infrastructure. To support the growth of sukuk, strengthening the legal structure that regulates the sukuk mechanism is very important.

Keywords: Opportunities, Sukuk, Indonesia.

ALÎ ŞÎR NEVÂYÎ'NİN BEDÂYÎ'Ü'L- VASAD ADLI DİVANINDA TÜRKÇE ORGAN İSİMLERİYLE KURULAN DEYİMLER

IDIOMS FORMED WITH TURKISH ORGAN NAMES IN ALÎ ŞÎR NEVÂYÎ'S DIVAN NAMED BEDÂYTU'L- VASAD

Hami AKMAN

Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı
Dr., Van Yüzüncü Yıl University, Department of Turkish Language and Literature, New Turkish Language

ORCID ID: 0000-0001-8787-2319

ÖZET

Alî Şîr Nevâyî; divan, tarih, mesnevi, tezkire, dil, musiki gibi birçok alanda eserler vermiş son derece velut bir yazardır. Farsçanın yoğun tesiri altında kalınan bir dönemde Nevâyî, yazdığı Türkçe eserlerle kendi döneminde ve sonrasında birçok şairi Türkçe yazmaya teşvik etmesi açısından oldukça önemli bir isim olmuştur. Bu çalışmada Alî Şîr Nevâyî'nin *Bedâyiü'l-Vasat* adlı divanında yer alan Türkçe organ isimleriyle kurulan deyimler tespit edilmeye çalışılmıştır. Deyim, genelde en az iki kelimeden oluşan, gerçek anlamından sıyrılıp mecaz bir anlam kazanan kalıplaşmış söz dizileridir. Organ isimleri, deyimlerin oluşumunda oldukça önemli bir yere sahiptir. Hatta bu şekilde kurulan deyimler, *somatik deyimler* adıyla literatürde yer almaktadır. *Bedâyiü'l-Vasat*'ta Türkçe organ adlarıyla kurulan deyim sayısı yaklaşık olarak 100 adet deyim tespit edilmiştir. Bunların 8'ini *yüz*, 2'sini *dil*, 5'ini *kulak*, 24'ünü *göz*, 22'sini *gönül*, 1'ini *kol*, 8'ini *el*, 2'sini *boyun*, 19'unu *baş*, 1'ini *parmak*, 5'ini *ayak*, 3'ünü ise *ağız* organ isimleriyle kurulan deyimler oluşturmaktadır. Bu organ isimleri deyim içerisinde çeşitli kavramları ifade etmektedir. Ağız kelimesi susma, ölme, şaşkınlık; ayak kelimesi yalvarma, saygı ve tazim, ihtiyatlılık, adım atma, inat; parmak kelimesi şaşkınlık; boyun kelimesi meşguliyet, bela-musibet, maruz kalma, aşırılık, tesadüf, tazarru, bütünlük, kendinden geçme, ölüm, terk etme, kurtulma, rica, önderlik; el kelimesi sorumluluk alma, teslimiyet; kol kelimesi vazgeçmeme, vazgeçme, kurtulma, yakalanma, yapabilme, yardım etme; gönül kelimesi vazgeçmeme; göz kelimesi aşk, hüznün, acı, rahatlatma, tasavvur, gücenme, hatırlama, unutma, alışkanlık; kulak kelimesi, bekleme, umma, talihsizlik, ölüm, etkilenme; dil kelimesi dinleme; yüz kelimesi dedikodu ve susma-konuşmama gibi kavramların ifadesinde rol almıştır.

Anahtar Kelimeler: Alî Şîr Nevâyî, *Bedâyiü'l-Vasat*, deyim, organ isimleriyle kurulan deyimler.

ABSTRACT

Ali Şîr Nevâyî was an extremely prolific writer who produced works in many fields such as divan, history, masnavi, tezkire, language and music. In a period under the intense influence of Persian, Nevâyî has been a very important name in terms of encouraging many poets to write in Turkish during and after his period with his Turkish works. In this study, the idioms formed with Turkish organ names in Alî Şîr Nevâyî's divan *Bedâyiü'l-Vasat* were tried to be determined. Idioms are moulded word sequences, usually consisting of at least two words, which get rid of their literal meaning and acquire a figurative meaning. Organ names have a very important place in the formation of idioms. In fact, idioms formed in this way are included in the literature under the name of somatic idioms. The number of idioms formed with Turkish organ names in *Bedâyiü'l-Vasat* is approximately 100 idioms. Of these, 8 are face, 2 are tongue, 5 are ear, 24 are eye, 22 are heart, 1 is arm, 8 are hand, 2 are neck, 19 are head, 1 is finger, 5 are foot and 3 are mouth. These organ names express various concepts in the idiom. The word mouth means silence, dying, astonishment; the word foot means supplication, respect and condolence, prudence, stepping, stubbornness; the word finger means astonishment; the word neck means preoccupation, trouble-disaster, exposure, excess, coincidence, supplication, integrity, ecstasy, death, abandonment, salvation, request, leadership; the word hand means taking responsibility, surrender; the word arm is used for not giving up, giving up, getting rid of, getting caught, being able to do, helping; the word heart is used for not giving up; the word eye is used for love, sadness, pain, relief, contemplation, resentment, remembering, forgetting, habit; the word ear is used for waiting, hoping, misfortune, death, being affected; the word tongue is used for listening; the word face is used for gossip and silence and not speaking.

Keywords: Alî Şîr Nevâyî, *Bedâyiü'l-Vasat*, idiom, idioms formed with organ names.

GİRİŞ

Alî Şîr Nevâyî, 1441 'yılında Herat'ta doğmuş ve 1501 'de yine aynı yerde vefat etmiştir. Klasik Çağatay edebiyatının oluşumunda önemli bir yere sahip olan Nevâyî, divân, tarih, mesnevi, tezkire, dil, musiki, aruz, gibi çeşitli alanlarda otuza kadar eser vermiş olan çok velut bir isimdir. Nevâyî, Farsçanın resmi dil olduğu bir dönemde Türkçe eserler kaleme alarak Türkçenin Farsçadan geri kalmadığını hatta birçok yönden ondan üstün olduğunu savunması onun önemli bir yönünü oluşturmaktadır. Nevâyî'nin eserleri, döneminin sosyal, kültürel ve siyasal yönünü oluşturmalarının yanında onun zengin bir edebi birikimini de yansıtmaları açısından oldukça önemli bir yere sahiptir (Türkay, 2002, s. VII; Kaya, 1996, s. XI; Karaörs, 2016, s. IX).

Deyimler; genellikle en az iki kelimeden oluşan, gerçek anlamından az ya da çok uzaklaşıp mecazi bir anlama bürünen kalıplaşmış söz dizileridir. Deyimlerin kalıplaşma özelliği, onların bünyesinde bulunan kelimelerin yer değiştirmesine veya yerlerine başka kelimelerin

getirilmesine müsaade etmemektedir. Bu özelliği de deyimlerin uzun zaman değişmeden günümüze kadar kullanılagelmesine ortam hazırlamıştır. Dolayısıyla deyimler dilin söz varlığını tespit etmekte, lehçe veya ağızlar arasında karşılaştırmalı dil bilgisi çalışmaları yapmakta başvurulan önemli dil birlikleri arasında görülmektedir.

Türkçe, kullanıldığı ilk dönemlerden itibaren deyim varlığı açısından oldukça zengin bir görünüm arz etmektedir. Bu deyimlerin oluşumuna bakıldığında zaman organ isimlerinin önemli bir rol oynadığına rastlanmaktadır.

Organ isimleri bir dilin temelini oluşturan kelimeler arasındadır. Bunlar kendi gerçek anlamında kullanılmasının yanında soyut kavramların da tabiattaki nesnelere benzetilerek somutlaştırılmasında önemli bir yere sahiptir (İlhan, 2007, s.764). *Somatik* deyimler olarak da adlandırılan (Özkan-Şadiyeva, 2003, s. 135), organ isimleriyle kurulan deyimler oluşturduğu deyim ifade ettiği kavramın belirlenmesinde temel bir görev üstlenir. Mesela *kulak vermek* deyimindeki *dinleme* kavramını *kulak* organ ismi belirlemektedir. Bunun yanı sıra organ isimleri bir toplumun ihtiyaçları, yaşam biçimleri dünyaya bakış açıları doğrultusunda da gelişebilmektedir (Gürkan, 2017, s. 223).

Nevâî'nin *Bedâiyü'l-Vasat* (Orta Yaşlılığın Güzellikleri) adlı divanı onun Türkçe divanlarının üçüncüsünü oluşturmaktadır. Bu divandaki şiirlerin çoğu “orta yaşın duygularına, sevinçle, coşkuyla, yönelmişliğin mutluluğunu sergiliyor” (Kaya, 2002, s. XIII). *Bedâiyü'l-Vasat*'taki şiirlerde dikkat çekici yönlerden birisi de içerisinde oldukça fazla sayıda rastlanan deyimlerdir. Bu çalışmada söz konusu eserde yer alan Türkçe organ isimleriyle kurulan deyimler ele alınmıştır. Deyimlerin örnekleri Kaya Türkay'ın hazırladığı *Bedâiyü'l-Vasat* adlı eserden alınmıştır. Her organ ismi sayısal verileri ve ifade ettikleri kavramlarla birlikte verilmiştir. Deyimin yer aldığı beyit italik şekilde başta verilmiş, açıklaması ise tırnak işareti içinde tarafımızca yapılmıştır.

Bedâiyü'l-Vasat'ta yer alan Türkçe organ isimleriyle kurulmuş deyimler şunlardır:

Ağız: Ağız.

Bu şekilde kurulan deyim sayısı 3'tür. Ağız kelimesi, deyimlerde susma, ölme ve şaşkınlık kavramlarını ifade etmektedir.

. *ağzına mühür koy-* (Ağızına mühür vurmak) Söz söylemesine, konuşmasına, bağırıp çağırmasına fırsat tanımamak.

“*Bardın u ağzıma koyduñ mühür efgân çıkme dip / Bu işiñniñ mühri dāğ-ı hicrân ‘ākıbet*”
“Gittin ve figan etme diye ağızımı mühürledin; bu işinin mührü de sonunda ayrılık yarasıdır.”
(72/1)

. *cānı ağzıya yit-* (Canı ağızına gelmek) Ölmek, can vermek üzere olmak.

“*Cān yitip ağzımğa ölgüm bir nefes Teñri üçün / Ey Mesîhim kil biri ey müdde’i sin narı bar*”
“Can boğaza geldi, bir nefeste öleceğim Tanrı için; ey Mesih (nefesli sevgili), gel buraya, ey müddei sen öteye git!” (145/4)

. **ağzı açıl-** (Ağzı açılmak) Şaşırmak, şaşkınlık geçirmek.

“*Hâlîme kalur ta’accübdin il ağzı açılıp / Yoksa ahvâlim cihân ehliğa külgü iylediñ*” “Halk, hâlîme ağzı açık kalıp şaşırrı; yoksa beni el âleme gülünç duruma mı düşürdün?” (350/3)

Ayağ: Ayak.

Bu organ ismiyle kurulan deyim sayısı 5’tir. Söz konusu kelime deyimlerde yalvarma, saygı ve tazim, ihtiyatlılık, adım atma ile inat kavramlarını ifade etmektedir.

. **ayağığa tüş-** (Ayağına düşmek) Birisinin ayaklarına kapanmak, ona yalvar yakar olmak.

“*Yügürüp tüştüm ayağığa vü toprağ öptüm / Birdi mey ilgime hayvân suyı allda sir-âb*” “Koşup ayaklarına kapandım ve toprak öptüm; abıhayat yerine elime şarap verdi suya kanmam için.” (42/9)

. **ayağın öp-** (Ayağını öpmek) Huzurunda saygıyla eğilmek, tevazuda bulunmak.

“*Kaddi kópkaç serv eger tüşse ayağın öpkeli / Yok ‘acab kim pest olur sâye kuyaş bolğaç yitik*”
“Ayağa kalktığı anda servi eğer ayağına kapansa buna şaşmamalı; zira güneş kaybolunca gölge de yok olur.” (329/2)

. **ayağı tüz koy-** (Ayağını düz koymak) İhtiyatlı olmak, ilerisini düşünerek hareket etmek.

“*Tüz koy Nevâyîyâ ayağıñ ‘ışk kūyide / Kim anda eşk suydın il köp tayıldılar*” “Ey Nevâyî, aşk mahallinde adımını doğru at (dikkatli ol) ki orada gözyaşından dolayı halk çokça kaydı.” (155/7)

. **ayağ bas-** (Ayak basmak) Adım atmak.

“*Ayağ ‘izzet ile bas yirge kim her sebze vü lâlê / Nişân bir gül yüzidin ayturu bir hat ğubārıdın*”
“Adımını izzetle bas yere ki (oradaki) her çimen sevgilinin yüz tüylerinden, lale ise yüzünden bir nişan vermektedir.” (466/7)

. **ayağ birkit-** (Ayak berkitmek) İnat etmek, sebat etmek.

“*Min ayağ kūyide birkittim cefādın kaçmayın / Gerçi başımğa belā yağdı munuñ pādāşığa*”
“Her ne kadar bunun bedeli olarak başıma bela yağsa da ben cefadan kaçmayarak onun mahallesinde kalmakta inat ettim.” (567/5)

Barmağ: Parmak.

Bu organ ismiyle kurulan deyim sayısı 1’dir. Kelime deyim içerisinde şaşkınlık kavramını ifade etmektedir.

. **barmağın tişle-** (Parmakını dişlemek) Şaşırmak, hayretler içerisinde kalmak.

“*Bardı tişlep barmağın körgeç Nevâyî hâlini / Hem hayât u hem ölüm kördüm anıñ barmağıda*”
“Nevâyî’nin hâlini görünce hayretler içinde kalıp gitti; onun gidişinde hem hayatı hem de ölümü gördüm.” (5690/7)

Baş: Baş, kafa.

Bu organ ismi toplamda 19 deyim’in kuruluşunda yer almakta ve meşguliyet, bela-musibet, maruz kalma, aşırılık, tesadüf, tazarru, bütünlük, kendinden geçme, ölüm, terk etme, kurtulma, rica, önderlik gibi kavramları ifade etmektedir.

. **başın ...dIn alma-** (Başını ...dAn kaldırmamak) Sürekli bir şeyle ilgili, meşgul olmak.

“*Mecnûn başını secdedin almaz idi aşlâ / Ger leyli itiniñ çulıdın tapsa muşallâ*” “Eğer Mecnun, Leyla’nın köpeğinin çulundan musalla bulsaydı başını secdeden asla kaldırmazdı.” (32/1)

. **başığa ... kitür-** (Başına ... getirmek) Olumsuz bir şeye maruz bırakmak, başına bela, musibet vs. getirmek.

“*N’iyley kara nergisni başımğa urayın mu / Kim başımğa âfet kitürür ol közi şehlâ*” “Ne yapayım kara nergisi başıma takayım mı ki başıma o gözü şehla bela getirir” (32/2). “*Oygay irdim közni tırnağ birle bilsem irdi kim / Bir nazardın başıma munça belâlar kiltürür*” “Eğer bilsem ki bir bakışla başıma bunca belalar gelecekti gözü tırnak ile oyacaktım (baktı diye)” (176/6).

. **başığa ... yağ-** (Başına ... yağmak) Bir şeye olağandan fazla maruz kalmak, bir şeyle çok sık karşılaşmak.

“*Başıma yağsa kılıç ‘ışkıñda / Bolmasun başım eger kılsam ibâ*” “Aşkından dolayı başıma kılıç darbeleri sürekli inse (eğer) sakınırsam başım olmasın (ölüp gideyim)” (38/5). “*Eger başımğa yağsa taş gerdündın tañ irmes kim / Barur-min ol perî küyige Mecnun-vâr her sâ’at*” “Eğer başıma gökten taş yağsa (da) bu kınanacak bir şey değildir ki ben her an o perinin mahallesine giderim Mecnun gibi” (86/11). *Ger olmasam irdi ol ayğa âşnâ hergiz / Başımğa yağmas irdi belâ çerhđin hergiz* “Eğer aya aşına olmasaydım, başıma asla bela gelmezdi” (202/1).

. **baş ur-** (Baş vurmak) Ortaya çıkmak, belirtmek, tesadüf etmek.

“*‘İşkıñ baş ursa zâr tenimdin imes ‘acâb / Haşak içinde şu’leni bolga mu yaşurup*” “Aşkın, (ağlayıp sızlamaktan dolayı) dermansız kalan tenimde ortaya çıkar; çer çöp içinde ateşi gizlemek mümkün mü?” (66/5)

. **baş indür-** (Baş indirmek) Birisinin huzurunda saygıyla, hürmetle eğilmek.

“*Tut gedâlıgıñı Nevâyî muğtenem / Şâhlar allında baş indürme köp*” “Ey Nevâyî, köleliği ganimet olarak bil (de) şahların karşısında çok fazla eğilip bükülme!” (68/9)

. **baş bar-** (Başı gitmek) Ölmek, öldürülmek.

“*Kaysı şehler başı kaşır devride barmış disem / Dir ki bakıl kim irür ol tāk-ı evvānımda šebt*”
 “Hangi şahların başı sarayın çevresinde gitmiş (nice şahlar burada öldürülmüş) desem der ki bak, eyvanımın kemerinde asılıdır.” (79/3)

. **başın ayağ** (Baştan ayağa) Bütünüyle, hepten.

“*Hem ayağda ötük hem başıda destarı tünd / ‘Âşık öltürmek için başın ayağı barı tünd*”
 “Hem ayağındaki çizmesi hem de başındaki sarığı sert; âşık öldürmek için tamamen sert (tavırlı).” (127/6)

. **başığa kitür- / kiltür-** (Başına getirmek) Karşılaştırmak, yüz yüze getirmek.

“*Yā kuyaşımın kitür başımğa yāhud cānım al / Köp maña yitkürme ey bî-mihr gerdün intizār*”
 “Ya güneşimi (güneş gibi güzel sevgilimi) bana getir ya canımı al; ey merhametsiz felek beni çok bekletme” (157/1). “*Vaşl ümîdidin başımğa yârın kiltürdünüz / ‘Âkıbet yüz hecr taşı başıma yağdurdunuz*” “Kavuşma ümidiyle yâri bana getirin; sonra (isterseniz) yüzlerce ayrılık taşını başıma yağdırın.” (210/1).

. **başığı aylandur-** (Başını döndürmek) Sersemletmek, kendinden geçirmek.

“*Sākiyā sāğarnı aylandur ki her sâ’at humār / Zā’fın başımın sāğar devri dik aylandurur*”
 “Ey saki, kadehi döndür ki her saat sersemlik zaaflığından başımı bu kadehin dönüşü gibi döndürür (sersem eder).” (176/6)

. **baş al(ıp) kit-** (Baş alıp gitmek) Bir yeri terk edip gitmek.

“*Işk iyledi rüsvā mini imdi başıñ al kit / Yüz haclet ile ey hıred-i maşlahat-āmüz*” “Ey iş bilen akıl kimse, aşk beni yüzlerce utanç içinde rezil rüsve eyledi, çek git!” (214/4)

. **başının kiç-** (Başından geçmek) Ölümü göze almak, canını hiçe saymak.

“*Başlarıdın kiçtiler ‘ışk ehli hicrān deştide / Vāmık u Ferhād ile Mecnūn Nevāyî başlığ*” “Başta Nevāyî olmak üzere Vamık, Ferhat, Mecnun (ve diğer) âşıklar ayrılık çölünde canlarından geçtiler.” (296/7)

. **başığa ... kil-** (Başına ... gelmek) Bir şeyle karşılaşmak, tesadüf etmek.

“*Şiddet-i hālimdür andak kim eceldin cān irür / Her niçe başımğa batrak kilse minnet-dārrak*”
 “Her ne kadar ecel aniden gelip canımı alsa da hālimin kötü olmasıdır daha fazla minnettar olmak.” (347/5)

. **başının ivür-** (Başından çevirmek) Başından atmak, kurtulmak.

“*Geh gej ey şūh mini başıñ için yād itkil / Yā başıñdın ivürüp bir yolu āzād itkil*” “Ey nazlı (sevgili) başın için beni ara sıra hatırla ya da başından atıp bir kez azat et!” (372/1)

. **başın için** (Başın için) “Lütfen, ne olur” gibi anlamlarda bir yalvarma, rica ifadesi.

“*Geh gej ey şūh mini başıñ üçün yād itkil / Yā başıñdın ivürüp bir yolu āzād itkil*” “Ey nazlı (sevgili) başın için beni ara sıra hatırla ya da başından atıp bir an olsun azat et!” (372/1)

. **...dIn baş köter-** (...dAn baş kaldırmak) Meşgul olunan bir şeyden ilgisini kesmek, başka şeyle ilgilenir olmak.

“*Cām-ı meyde boldı çün ol büt cemāli cilve-ger / Kâfir-i ‘ışk olğa-min ger baş kötersem cāmdın*” “O put gibi güzel sevgilinin cemali şarap kadehinde belirdi; eğer kadehten başımı kaldırırsam aşk kâfiri olacağım.” (470/6)

. **baş koş-** (Baş koşmak) Bir araya gelmek, baş başa vermek.

“*Tilbe irmes belki ikki hindu-yı sâhir durur / Baş koşup efsün üçün gūya kılurlar güft ü gū*” “Deli değil, belki iki büyücü Hintlidir; baş başa verip büyü yapmak için sözleşiyorlar.” (511/4)

. **baş çik-** (Baş çekmek) Önde olmak, başı çekmek.

“*Butî kim küç bile çikti başımnı secdeğa imdi / Vefādın baş çiker körgil ki ni şîrîn şanemdür bu*” “Put gibi güzel sevgili zorla başımı secdeye götürdü; bu ne şirin bir puttur ki vefa hususunda başı çeker.” (513/6)

. **başa tofrağ savur-** (Başına toprak savurmak) Acı içinde kalmak, çok üzülmek.

“*Niçe il rahşı savurgan gerd ile köz yarıtıp / Min yıraktın başımgâ tofarağlarını savuray*” “Nice insanlar atının savurduğu tozla (sürme yapıp) gözlerini parlatmış; ben ise başıma topraklar savuruyorum!” (580/3)

. **başğa ... tüş-** (Başa ... düşmek) Bir şeye rastlamak, bir şeyle karşılaşmak.

“*Dime cismiñde pîç ü rüzgārıñ tîre nivçündür / Bu hālüm bar tā tüşmiş başımgâ zülfi sevdâsı*” “Vücudundaki eğrilik ve talihin neden karadır diye sorma; sevgilinin saçının sevdasına tutulduğumdan beri hâlîm böyledir.” (581/5)

Boyun: Boyun.

2 deyim'in kuruluşunda yer alan *boyun* kelimesi, sorumluluk alma ve teslimiyet kavramlarını ifade etmektedir.

. **yazuğ(ı) boynığa bol-** (Günahı boynuna olmak) Bir kötü iş vs.de sorumluluğu ve vebali başkasına yüklemek.

“*Ey ki boynumğa yazuğ dip katl tığn sürmediñ / Sin ni kılsañ kıl minîñ boynumğa bolsun ol yazuğ*” “Hey (sevgili), günahı diye boynuma katletme kılıcını vurmada (beni öldürmedin); sen ne yaparsan yap onun günahı benim boynuma olsun (beni katledebilirsin)!” (316/2)

. **boynu bağı** (Boynu bağlı) Teslim olmuş.

“**Boynu bağı** kul kılur körgeç egerçi hecrîde / Özni yüz te’kîd ile ‘ışkdın âzâd iyelerem” “Onu görünce kendimi ona köle ederim (teslim ederim); ayrılığında ise yüz defa aşktan azat ederim.” (425/3)

İl: El.

8 deyim'in kuruluşunda rol oynayan *el* kelimesi; vazgeçmeme, vazgeçme, kurtulma, yakalanma, yapabilme, yardım etme gibi kavramları ifade etmektedir.

. **İligden koyma-** (Elden koymamak) Vazgeçmemek, hayatında her zaman bulundurmak.

“Cām-ı mînâyi **iligiden koyma** bu devrânda kim / Yağdurur devr ehli üzre günbed-i mînâ belâ”
“Mine kadehi elinden bırakma bu zamanda ki zamane insanların üzerine gök kubbe bela yağdırır.” (29/8)

. **il yu-** (El yıkamak) Vaz geçmek.

“Cânlarıdın **yup ilig** barça harâbat ehli / Özni kütqargalı her kıysığa bir sarı şitâb” “Bütün harabat ehli canlarından geçip...” (42/6)

. **iliden kaç-** (Elinden kaçmak) Kurtulmak

“Nevâyîyâ tile fakr u riyâ **iliden kaç** / Ki âdemîler irür özge dağı özge müsuh” “Ey Nevâyî, fakirlik iste ve riyakârlıktan kaç ki insan oğlu ve tavırları başkadır” (107/7)

. **ilig çık-/çikme-** (El çekmek) Vazgeçmek/vazgeçmemek, el çekmek/çekmemek.

“Hilkatımnı ‘ışk nâ-bûd itti vü **çikmes ilig** / İmdi bilmen kim anıñ âyâ temennâsı nedür”
“Varlığımı aşk yok etti ve el çekmez (hâlâ); şimdi onun niyeti nedir bilmiyorum!” (152/6) “Yol hatarlıkdur **ilig çikme** tevekküldin kim / Yok bu yol sâlikiniñ mundın uluğrağ hüneri” “Yol tehlikelidir, tevekkülden vazgeçme; zira bu yol salikin'in bundan daha büyük hüneri yoktur.” (589/7)

. **ilge tüş-** (Ele düşmek) Elini düşmek, yakalanmak.

“Rişte-i cân yarlıg asray **tüşse ilgin**ge demî / Çun helâl ornığa şîrîn la’liñe yitkey ipek” “Bir an olsun elime düşerse can ipi gibi beslerim onu; çünkü şirin dudağına ipek helal yerine geçecek” (?) (332/5)

. **iliden kil-** (Elinden gelmek) Yapabilmek.

“Ey ki gül faşlı yigit-sin bir nigârıñ dağı bar / **Kilse ilindin** mey içkil kim budur ‘işret çağı”
“Hey baharda gençsin, bir de sevgilin var; elinden geliyorsa şarap iç ki eğlence devri budur!” (591/6)

. **ilgini al-** (Elini almak) Vazgeçirmek.

“Sorgalı kilse Mesîhim başıma dâmen-keşân / Ol itektin kim **ala-alğay** bu bîmâr **ilgini**”
“Mesih’im (hastaları iyileştiren sevgilim) feragat etmemi sormak için gelse dahi o etekten kim bu hastayı vazgeçirebilir?” (626/5)

. **ilgini tut-** (Elini tutmak) Yardım etmek, elinden tutmak.

“Ey Nevâyî bil ki hicrân deştidin bolmas *halâş* / Seyr ara matlûb eger **tutmas** taleb-kâr **ilgini**”
“Ey Nevâyî, gezip eğlenme esnasında talep edilen (sevgili) talep edenin (sevenin) elini tutmazsa bil ki ayrılık çölünde kurtuluşa eremez.” (626/7)

Kol: Kol, el.

1 deyiminin kuruluşunda rol oynayan *kol* kelimesi vazgeçmeme kavramını ifade etmektedir.

. **koldın salma-** (Elden bırakmamak) Bırakmamak, vazgeçmemek.

“Ey ki aytur-sin felek bî-dâddan körmey sitem / Devr ayağın **salmağıl koldın** felek *devrânıda*” “Ey zalim felekten zulüm görmeyeyim diyen (kişi), feleğin dönüşü esnasında zamanın kadehini elinden bırakma (daima elinde bulundur)!” (25/6)

Köñül: Gönül, kalp; akıl.

22 deyimnin kuruluşunda rol oynayan *köñül* kelimesi; aşk, hüznün, acı, rahatlatma, tasavvur, gücenme, hatırlama, unutmama, alışkanlık kavramlarını ifade etmektedir.

. **köñül al-** (Gönül almak) Gönülünü almak, âşık etmek.

“**Köñül alğan** çağda közdin men’-i ‘ışk ittim velîk / Kaşd-ı cân hem kıldı çun ol **köñlüm alğan**”
yığlağıl “Gönül aldığı zaman gözden gözyaşını men ettim; ama o gönlümü alan (sevgili) cana da kast ettiği için (ey gözüm) ağla!” (388/5)

. **buzuğ köñül** (Bozuk gönül) Hüznünlü, kırık kalp.

“Furkatın tîği **buzuğ köñlümni** yıktı ah kim / Seyl-i âfet birle yimrûldi bu virân ‘âkıbet” “Ah ki ayrılığının kılıcı gönlümü yıktı; sonunda bu virane afet seli ile yıkıldı.” (72/2)

. **könlige ot sal-** (Gönlüne ateş düşürmek) Hüzne, kedere düşürmek.

“**Saldı ot köñlümge** vü ârām tutdı gayr ile / Şu’le sūzlîk köñlümni bî-ârām itip” “Alev gibi yanan gönlümü huzursuz edip gönlümü yaktı ve başkalarıyla oturdu (eğlendi).” (57/2)

. **köñül avut-** (Gönül avutmak) Gönülünü almak, rahatlatmak, ferahlatmak.

“**Kadd ü ruhsârıdın ayru ayru dūd u otdur ey refîk** / Dime serv ü gül bile her lahza **köñlüni**”
avut “Ey dost, boy ve yüzünden ayrı ayrı duman ve ateştir; deme servi ve gül ile her an gönlünü avut.” (85/3)

. **könlige kir-** (Gönlüne girmek) Aklına gelmek, hatırlamak, tasavvur etmek.

“Yüz cünün şu 'besi iyer peydā / Ol perî **könlüme** pinhān kirgeç” “O peri (gibi güzel sevgili) aklıma gelince yüzlerce cinnet meydana getirir (burada).” (100/6)

. **köñül bir-** (Gönül vermek) Âşık olmak, gönlünü kaptırmak.

“Cihān ra'nāsına **birme köñül** kim / Aña **aldurmamış köñlin** hıred-mend” “Dünya güzeline gönül verme ki akıllı kimse ona gönül vermemiş.” (116/6)

. **köñül aldur-** (Gönül aldirmek) Gönlünü kaptırmak, sevmek, âşık olmak.

“Cihān ra'nāsına **birme köñül** kim / Aña **aldurmamış köñlin** hıred-mend” “Dünya güzeline gönül verme ki akıllı kimse ona gönül vermemiş.” (116/6)

. **köñül tındur-** (Gönül dindirmek) Ferahlatmak, sakinleştirmek.

“Koy tereddüd kim fenā deyriğa kirsene muğ-beçe / İkki sāğar birle **köñlüni** özi dik **tındurur**” “Tereddüt etmeyi bırak ki fanilik meyhanesine girsene meyhaneci çırağı iki kadeh ile kendisi sakinleştirir seni.” (176/7)

. **köñül koy-** (Gönül koymak) Gücenmek, birisine kırgınlık hissetmek; istemek.

“Bardı ol kim sindin ayrılğay köñül tā cānı bar / Cevrüne **koydum köñül** kıl ança kim imkānı” bar “Gönlü ve canı olan kimse senden ayrılrsa ölür; ne kadar mümkünse zulmüne (o kadar) gönül koydum” (193/1). “Koyma bu menzil ü meskenge köñül kim zinhār / Aña yok ötgüçi dik özni vü mihmān yanlıg” “Bu menzil ve meskene gönül verme ki misafir gibi kendin de buradan göçeceksin” (303/7).

. **köñlige kil-** (Gönlüne gelmek) Aklına gelmek, hatırlamak.

“Kildi **könlüme** hayālî cān u köñlüm naqdını / İyledim îşār bar kim mihmānım ‘azîz” “Hayali aklıma gelince can ve gönlümü feda ettim; zira aziz misafirlerim vardır.” (201/3)

. **köñli köy-** (Gönlü yanmak) İçi yanmak, acı çekmek, üzülmek.

“Derd-i hecridinde **köyer köñlüm** ü öz hālimga / Kişisizlikdin özümdür min özümge dil-süz” “Ayrılık derdinle içim yanar ve kendim de kimsesizliğime yanarım.” (215/3).

. **köñliden çıkma-** (Gönlünden çıkmamak) Aklında bulunmak, sürekli hatırlanmak.

“Çıkma **köñlümdin** öler vaqt kim ol ‘izzetde / Cān u ten kişveridin ayrıla-alman sinsiz” “Öldüğüm vakit aklımdan çıkma ki ol izzetli anda can ve ten şehriden sensiz ayrılamam.” (221/2)

. **köñül bağla-** (Gönül bağlamak) Bağlanmak, sevmek, tutulup kalmak.

“Bağlama **köñlüni** bu menzilğa nivçün kim irür / Bir yañı mihmān yiri her laħza bu iski ribāt” “Eski bir tekke olan bu menzil (dünya) her an bir yeni misafir yeri olduğu için (buraya) bağlanma (gönül verme, sevmek). (283/6)

. **köñül ağır-** (Gönül ağrımak) Acı çekmek, rahatsızlık duymak.

“Bir derd-mend könlide körseñ veca’ aña / Ger **köñlün** ağrımaz ol imes bu durur veca’” “Bir dertlinin acı içinde olduğunu görsen ona acımazsan (asıl) ağrı o değil; budur (senin acımamamdır).” (288/5)

. **köñlini yıķ-** (Gönlünü yıkmak) Çok üzmek, mahvetmek.

“Nāledin ‘ışķ ki **köñlümni yıķıp** yitti firāk / İmdi ey tilbe fiğān çikkil ü feryād itkil” “Acı içinde inleme ve aşk beni mahvetti, ayrılık geldi; ey deli (gönül), şimdi feryat figan eyle!” (372/4)

. **köñül köy-** (Gönül yanmak) Acı çekmek, yüreği yanmak.

“Nāme sebt iyelerde çıktı cān velī **köydi köñül** / Kim kaçışña nāme birle barmağay hem-rāh cān” “Mektup yazarken can çıktı; ama gönül yandı ki karşısına yoldaş olan can mektupla çıkmayacak.” (487/3)

. **köñli pāk** (Gönlü pak) Yüreği temiz, saf.

“Köñli pāk il ger melāmet rengide kılsa sülūk / Bāk imestür bāde bolmas reng kılğan birle su” “Gönlü pak halk eğer melametlik yoluna girse bunda korkulacak bir şey yok; (çünkü) rengi değişmekle su şarap olmaz.” (522/3)

. **köñli sın-** (Gönlü kırılmak) Kalbi kırılmak, üzülmek.

“Nāle pinhān iyelerem kim **sınmağay köñli** anuñ / Yā Rab itkil raħm aña ya nāle-i pinhānıma” “Gizlice inlerim ki onun kalbi incinmesin; ya Rab, ya ona ya da gizli inlememe merhamet eyle!” (568/5)

. **köñle kiç-** (Gönle geçmek) Aklına gelmek, tasavvur etmek.

“Birev kim reşk iltür-min kiçürmekke hayāl içre / Ni **kiçkey könlüme** ger il bile körsem vişāl” içre “Hayalde bile kışkandığım birisinin eğer insanlara kavuştuğunu görsem aklıma neler gelir?” (571/1)

. **köñöldin çık-** (Gönülden çıkmak) Unutulmak, geçip gitmek.

“Sefer renci **köñöldin çıktı** ki yār / Mini körgeç revān istep körüşti” “Seferin eziyeti geçip gitti ki yār beni görünce hemen çağırıp görüştü.” (585/6)

. **köñül üz-** (Gönül kesmek) Vazgeçmek.

“Ölmek āsāndur **köñül üzmek** birevdin sa’b irür / Ey hoş ol kim köñli bir bed-mihr ile öğrenmedi” “Ölmek, birisinden vazgeçmekten daha zordur; gönlü bir kötü insana alışmayana ne mutlu!” (629/6)

. **köñli öğren-** (Gönlü öğrenmek) Alışmak.

“Ölmek āsāndur köñül üzmek birevdin sa’b irür / Ey hoş ol kim **köñli** bir bed-mihr ile öğrenmedi” “Ölmek, birisinden vazgeçmekten daha zordur; gönlü bir kötü insana alışmayana ne mutlu!” (629/6)

Köz: Göz.

24 deyim'in kuruluşunda rol oynayan *köz* kelimesi; bekleme, umma, görme, görünmeme, bakma, dikkat etme/etmeme, talihsizlik, ölüm, etkilenme, zaman, kendine gelme-ayılma gibi kavramların ifadesinde kullanılmıştır.

. **köz tut-** (Göz tutmak) Beklemek, ummak.

“Çün şefâ’at defteri sindin **tutar**-min **köz** ni gam / Her kolumğa birseler mahşerde mektûb ey habîb” “ey sevgili, (şefaath etme iznini) her bir elime verseler şefaath defteri sende olduğu için (yine) seni beklerim!” (40/6) “Yâr vaşlıdın vefâ **köz tut**masam ‘ayb itme kim / ‘Ömr ü devletdin vefâ tutmay durur dānā ümîd” “Yâre kavuşmak hususunda vefa ummaktan beni ayıplama ki bilgin olan, ömür ve talihten vefa beklemez” (127/6).

. **közi tüş-** (Gözü düşmek) Gözü değmek, görmek.

“Beyle haletde **közi tüşti** maña vü külüben / Yüz tümen lutf u kerem birle bu nev’ itti hitâb” “Böyle (bir) haldeyken bana gözü sataştı, gülerek yüzlerce lütuf ve keremle bana hitap etti.” (42/7)

. **köz allıda** (Göz önünde) Hatırda, akılda olan.

“**Közüm allıdadur** la’liñ hayâli / İmes kirpiklerin astıda hûn-âb” “Dudağının hayali gözümün önündedir; kirpiklerinin altındaki kanlı su değil.” (44/5)

. **köz uçı birle bak-** (Göz ucuyla bakmak) Göz ucuyla bakmak, fark ettirmeden, belli ettirmeden bakmak.

“Tüşüben yüz tümen il köz yaşı dik / **Köz uçı birle** çü her sarı bakıp” “Binlerce halk göz yaşı gibi düştüğü zaman (sevgili ise) göz ucu ile her tarafa bakıp...” (65/4)

. **közdin uç-** (Gözden uçmak) Görünmez olmak, görüş alanından çıkmak.

“**Közdin uçı** ol perî veh kim aña yitmekke bat / Kâş anıñ dik çıksa dir-min ikki ignimdin kanat” “Eyvah, o peri (gibi güzel sevgili) gözden kayboldu (uçtu gitti); keşke ona yetişebilmek için iki omzumdan onunki gibi kanat çıksa derim.” (73/1)

. **köz al- / aldur-** (Göz almak / aldırma) Bakışını başka yöne çevirmek, dikkatini başka şeye vermek, bakmak.

“Ni nev’ şûretidin **köz alay** ki ma’nîdin / Bolurğa ber haber olmuş maña sebeb şûret” “Mana ile ne nasıl olur da yüzünden gözümü ayırayım ki? Yüz bana sebep olduğu zaman bana haber olarak gelmiş” (84/3). “**Katıkdur** ‘ışk ol şüh itse cilve bakma ey ‘âkil / Köñülñi ger diseñ aldurmay evvel **közni aldurma**” “Ey akıllı kimse, aşk zorludur, o şüh (sevgili) cilve yapsa bakma; eğer gönlünü kaptırmak istemezsen gözünü sakındır, bakma!” (565/7)

. **köz sal-** (Göz düşürmek) Bakmak, göz atmak.

“Aşl oldur ki şanemler sarı **köz salmağa-sin** / Ey Nevâyî tileseñ körmemek illâ âfet” “Ey Nevâyî, eğer belaya müptela olmak istemezsen gerçek olan şudur ki putlara (put kadar güzel sevgililere) bakmayasın.” (88/9)

. **közdin gayb ol-** (Gözden kaybolmak) Görünmez olmak, görünmemek.

“Ger Mesîh ü Hızır **közdin gayb olmuşlar ni tañ** / Sebze vü âb-ı hayâtındur hemân Hızır u Mesîh” “Eğer Mesih ve Hızır gözden kaybolmuşlarsa buna şaşılacak ne var? Yeşillik ve bengi suyun daima Mesih ve Hızır’dır.” (103/4)

. **közge il- / ilme-** (Göze almak/almamak) Dikkate almak/almamak, değer vermek/vermemek.

“Şehdür gedâ-yı mey-kede yok yok ğalat didim / Şehni gedâlar anda kaçan **közge** ıldılar” “Meyhanedeki köleye şahtır dedim, hayır hayır hatayla dedim; köleler, şahı orada nasıl (olur da) göze alırlar (ona değer verirler)?” (155/6) “Andın felekni **ilmes** ikin **közge** pîr-i deyr / Kim bu irür hakîr ü cenâbı anıñ uluk” “Meyhanenin piri, feleği dikkate almaz; çünkü onun şerefi yücedir, bu (felek) ise hakirdir.” (323/6)

. **bahtı göz açma-** (Bahtı göz açmamak) Talihsizliği sürekli devam etmek, şanssızlığı sürmek, mutlu olamamak.

“Bahtım uykudın **köz açmas** yoksa çün çıksem fiğân / Sonğı uyku mesti bolğanlar ol ündin oyğanur” “Bahtım uykudan uyanmaz yoksa eğer ah etsem son uyku sarhoşu olanlar (bile) o sestten dolayı uyanır.” (171/5)

. **közidin uyku uç-** (Gözünden uyku kaçmak) Uykusu kaçmak, uyuyamamak.

“Köz ü köñlümge tâ boldı ‘ıyân ol zülf birlen yüz / **Közümdin uyku uçtı** tün köñüldin şabr hem kündüz” “(Sevgilinin) saçı ile yüzü göz ve gönlüme görüldüğünden beri gözüme uyku haram oldu ve gönlümde sabır kalmadı.” (212/1)

. **köz tig-** (Göz değmek) Görmek.

“Ol ay otlug yüzün açsa Nevâyî **tigmesün dip köz** / Mahabbet tuhmıdın özge ol ot üzre sipend itmes” “Ey Nevâyî, o ay (gibi güzel sevgili) (can) yakıcı yüzünden örtüsünü açsa kimsenin gözü değmemesi için muhabbet tohumundan başka o ateş üzerine tütüsü olmaz.” (238/7)

. **közi tikil-** (Gözü dikilmek) Sabit bir şekilde bakmak.

“Közenek irmes ki her sarı **tikilmiş közleri**” “Gözenek değil ki her tarafa bakıyor.” (594/7)

. **köz yumup açkunça** (Göz yumup açana kadar) Bir anda, hemen.

“**Köz yumup açkunça** yüz kan iyer irmiş ğamzesi / Min yaman bahtığa yitkende işi ihmâl imiş” “(Yârin) yan bakışı göz açıp kapayınca kadar (bir anda) yüzlerce kan dökermiş; kötü talihli olan bana sıra geldiğinde ise işi ihmalkârlıkmiş (bana dönüp de bakmazmış).” (245/5)

. **közidin uyku uç-** (Gözünden uyku uçmak) Uykusu kaçmak, uyuyamamak.

“Birev ki *ķondı kiķe özge yirde yāri anıñ / **Közidin uyķu uçarģa ni ihtiyārı anıñ***” “Bir kimsenin yāri geceleyin başka bir yere yerleşse gözüne uyku gelmemesi elinde mi olur?” (344/1)

. **közige uyķu ħaram bol-** (Gözüne uyku haram olmak) Uyuyamamak, gözüne uyku girmemek.

“Tā tüşte yüzün kördüm bolmuş maña kām uyķu / Lîkin ġamıdın **bolmuş gözümge ħarām uyķu**”
“Düşte yüzünü gördüğümünden beri uykudan zevk almaktayım; ama gamıyla da gözümeye uyku haram olmuş.” (517/1)

. **közige uyķu kilme-** (Gözüne uyku gelmemek) Uyuyamamak, uykusu gelmemek.

“Kiķe kilġümdür diben ol serv-i ġül-rū kilmedi / **Közlerimge kiķe tañ atķunķa uyķu kilmedi**”
“O ġül yanaklı servi boylu, gece geleceğim deyip gelmedi; bu yüzden şafak sökene kadar uyumadım.” (611/1)

. **köz alma-** / **ala-alma-** (Göz almamak/alamamak) Sürekli bir yöne doğru bakmak, gözünü ayırmamak; hayranlık, beġeni vs.den ötürü gözünü alamamak.

“**Köz alma** közümdin ki öler min eger olsañ / Bir köz yumup açķunķa bu bîmārdın ayru”
“Közünü gözümünden ayırma; zira bir an bile bu hastadan ayrı olsan ölürüm” (521/2).

. **ömrđin köz yum-** (Ömürden göz yummak) Ölmek, hayata gözlerini yummak.

“Heçrdin közümgē ‘ālemni ħarañu iylediñ / **Ömürđin köz yumġanım** ol tünde uyķu iylediñ”
“Ayrılıkla dünyamı karanlıġa çevirdin; o gece ölümümü uyku eyledin.” (350/1)

. **köz ħamaş-** (Göz kamaşmak) Fazla ışık, parlaklık vs. nedeniyle bir şeye bakamamak; çok etkilenmek, hayran kalmak.

“Yüzi ħurşididin **közler ħamaştı** / Velikin tābıdın cānlar tutaştı” “Yüzünün ġüneş ile (ġüneş gibi parlak yüzüyle) gözler kamaştı; ama hararetiyle canlar tutuştu.” (646/1)

. **köz aç-** (Göz açmak) Kendine gelmek, ayılmak.

“ġüldin ol ġül-ruġ isin tapķaķ Nevāyî **açtı köz** / Eyle kim Ya’kūb köñlekindin meh-i Ken’ân isi”
“ġülden, o ġül yanaklının kokusunu alınca Nevāyî kendine geldi, tıpkı Hz. Yusuf’un kokusunu gömleġinden alan Yakup gibi.” (647/9)

. **közidin ġayib ol-** (Gözünden kaybolmak) Görünmez olmak, kaybolmak.

“ġayib oldum il közidin körgeli pinhān sini” “Seni gizli görelî halkın gözünden kayboldum.” (616/15)

Ķaş / Ķaş-Köz: Kaş/kaş-göz.

Bu şekilde kurulan deyim sayısı 4’tür, söz konusu kelimeler; yüzünü ekşitme, işaret etme, öfke-kızgınlık gibi kavramların ifadesinde kullanılmıştır.

. **ķaşa girih sal-** (Kaşına kırışıklık düşürmek) Kaş çatmak, yüzünü ekşitmek.

“Çerh tākı keremidin köp iter cevır besî / Ol ki bî-dādım üçün **saldı gırh kaşında**” “Feleğin kemeri keremiyle çok fazla zulmeder; o ki zulmüm için yüzünü ekşitti.” (535/4)

. **kaş u közin oynat-** (Kaş ve gözünü oynatmak) Kaş ve gözüyle işaret etmek.

“Leb ki handān kılıban **kaş u közin oynatadur** / Oynay oynay min-i bî-çāreni kan yığlatadur”
“Sevgili gülerek kaş gözünü oynatıyor; oynaya oynaya bıçare bana kan ağlatıyor.” (143/1)

. **köz ü kaş it-** (Göz kaş etmek) Göz kaşıyla işaret etmek.

“Ger diseñ kaddiñ bolup ham kalmağay-sin fitneğa / Köz salıp hüsniğa meyl ol **köz ü kaş**”
itmegil “Eğer boyun eğilmiş dersin fitneye kalmazsın; güzelliğine bakıp da göz kaş etme.”
(368/6)

. **kaşı yıkıl-** (Kaşı yıkılmak) Kaş çatmak, öfkelenmek.

“Ey Nevāyî **yıkılıp kaşı** anıñ şükr di kim / Hüsñ kaşırığa yana boldı ‘ıyān tāk-nümāy’ “Ey Nevāyî sevgili yine kaşını çatmış şükret ki güzellik köşkü yine kemeri gösterir hâle geldi.”
(586/7)

Kulak: Kulak.

Bu organ ismiyle kurulan deyim sayısı 5’tir. Söz konusu kelime, dinleme kavramının ifadesinde kullanılmıştır.

. **kulak sal-** (Kulak vermek) Dinlemek, kulak vermek.

“**Kulak salıñ** ki harābat içre gavğadur / Meger ‘azîmet-i mey-hāne iyledi ol şuh’ “Meyhanede kavga var, kulak verin; meğer o nazlı sevgili meyhaneye gitmiş.” (111/4)

. **kulağını ağzına koy-** (Kulağını ağzına vermek) Birisinin ne dediğini duymak için kulağını ağzına dayamak, yakından dinlemek.

“Ey Mesîhim çun öler-min vir vaşiyet iylegüm / Halkdın mahfî **kulak ağzımğa koyıl bir nefes**”
“Ey Mesih nefeslim ölüyorum, vasiyet edeceğim halktan gizli bir şekilde bir an olsun kulağımı ağzıma daya (beni dinle!)” (227/3)

. **kulağığa ayt-** (Kulağına söylemek) Bir şeyi birisine kimseye hissettirmeden söylemek, fısıldamak.

“Bināğuşuñnı öpmek kām u veh kim halk bîmidin / Diy-alman āşkāra ger diseñ **aytay kulakıñğ**”
“Kulak memeni öpmek zevki, eyvah ki halkın korkusundan açıkça bunu diyemem eğer istersen kulağına söyleyeyim.” (538/4)

. **kulağığa alma-** (Kulağına almamak) Öğüt, nasihat vs. dinlememek, almamak, kulak ardı etmek.

“Birev kim hıred-mendniñ nüktesin / **Kulağığa almas ni noqşān muña**” “Bir kimse ki akıllı kimsenin nüktesine kulak vermezse buna ne kusur gelir (ki)?” (681/1)

. **ķulaķķa yaķma-** (Kulaķa yaklaşmamak) Dinlenmeye değecek sōzler sōylenmemek.

“Eger nā-dān maķalsiz herze kim aytur dilir aytur / **ķulaķķa yaķmasa** men’iķa tenbīh iylemek bolmas” “Eğer cahil kimse yersiz lakırdı sōylerse akıllı birisi, dinlenmeye değer sōz değilse men etmek iķin tembihte bulunmak da olmaz der.” (683/1)

Til / Dil: Dil.

Bu organ ismiyle kurulan deyim sayısı 2’dir. Kelimeden dedikodu ve susma-konuşmama kavramlarının ifadesinde yararlanılmıştır.

. **dilķa dūř-** (Dile düşmek) Adından sōz edilmek, dedikodusu yapılmak.

“Lutfun allıda kirip ravķaķa ehl-i ‘iřyān / **ķahrın olķanda tūřūp dilķa** ehl-i takvā” “Lūtfun karřısında isyankārlar cennete girmiş; kahrın olunca (da) takva sahipleri dile düşmüş.” (3/5)

. **til ķik-** (Dil ķekmek) Susmak, konuşmamak.

“Nāle ķılmas **til ķikip** kim uyķu istep yārķa / Sergūzeřtidin kiķe dir gūyiyā efsāne řem” “Mum, susup inlemez ki yār uyusun; sanki bařından geķenleri efsane olarak geceleyin anlatır.” (293/5)

Tiş: Diş.

Bu organ ismi 2 deyimnin kuruluşunda rol oynamakta ve sinir-ōfke ile ısırma kavramlarını ifade etmektedir.

. **tiş ķırķıldat-** (Diş gıcırdatmak) Sinirden, ōfkeden dişlerini sıkmak.

“Tūřte ķōrdūm yārni ķandān rakībin utruda / Reřķdin her lahķa **tiř ķırķıldatur**-min uyķuda” “Ne zaman ki yāri rakibin karřısında ķōrdūm; kıskanķlıktan her an uyķuda diřlerini sıkırım (ōfkelenirim).” (27/1)

. **tiş ur-** (Diş vurmak) Dişlemek, ısırarak.

“Yūz pāre baķrımā **tiř urar** min yutarda ķan / Bu bolsa mey ni taķ alar olmak gezeklerim” “Yūz parķa olmuş baķrımı, ben acı ķekerken o dişler; bu kan şarabım, baķrımın parķaları ise mezem olsa buna şaşılır mı?” (410/6)

Yūz: Yūz.

Bu organ ismi 8 deyimnin kuruluşunda rol oynamakta ve utanma, yūz ķevirme, ōnemsememe, benzi solma, hasret kalma, hata yapma ve yōnelme gibi kavramların ifadesinde kullanılmıştır.

. **yūzi ķara bol-** (Yūzū kara olmak) Utanķ iķinde kalmak, utanmak.

“Kim ķesāfet bile ķoydı yūz na’tūķa / Ger ķuyay irdi kim **boldı yūzi ķara**” “Seni ōvmeye kusur bulunsa bu gūneř dahi olsa yūzū kara olur (utanķ iķinde kalır).” (32/3)

. **yūz ķoy-** (Yūz koymak) Yōnelmek, yōnūnū ķevirmek.

“*Ol perî bargaç Nevâyî deşt sarı koydı yüz / Tilbeler yanlıg yakasın çāk itip efgān çikip*” “O peri (gibi güzel) gidince Nevâyî, deliler gibi yakasını yırtıp ve acıyla inleyip çöle doğru yöneldi.” (55/4)

. **yüz ivür-** (Yüz çevirmek) Yüz vermemek, önemsememek.

“*Çü mindin yüz ivirdünj tanj imes başıña ivrülsem / Bu ser-gerdanlıgımgā gerdiş-i ahter bā’iś*” “Benden yüz çevirdiğin için yanına geri gelsem buna şaşırılmaz; bu bunalmama yıldızın dönüşü sebeptir.” (90/6)

. **yüzi sarğar-** (Yüzü sararmak) Benzi atmak, hastalık, hüzn vs. ile yüzünün rengi solmak.

“*Dime sarğardı Nevâyîniñ yüzi ‘ışk içre kim / Beyle altunni kılurğa pāy-māliñ kazğanur*” “Deme Nevâyî’nin yüzü soldu aşktan dolayı...?) (88/1)

. **yüzin körme-** (Yüzünü görmemek) Karşılaşmamak, görmemek, yüzüne hasret kalmak.

“*Derd-i hicrān mindedür kim ‘ömr ötüp körmey yüzin / Vaşl-ı kāmildür bu kim Leyliğa Mecnūn tilmürür*” “Ayrılık derdi bendedir ki ömür geçmiş yâri görmem; kâmil bir kavuşmadır bu ki Mecnun Leyla’ya bakar.” (176/2)

. **yüzi kara** (Yüzü kara) Utanılacak bir şey yapmış.

“*Ey ki istersiz sevādü’l-vechi fi’ d-dareyndin / Bā-ħaber bolmağ mini yüzi karada isteñiz*” “Ey insanlar, yüzü karadan haberdar olmak isterseniz beni yüzü karadan sorunuz.” (200-4)

. **yüzin kara iyle-** (Yüzünü kara etmek) Utandırmak, rezil rüsva etmek.

“*Köñül kim rüzigārımnı qarartıp boldı āvāre / Tapılsa kizdürey devrān ara yüzin kara iylep*” “Talihimi karartıp avare olan gönül bulunsa utanmasını sağlayarak herkesin içinde gezdireceğim.” (59/9)

. **yüz ur-** (Yüz vurmak) Yönelmek.

“*Çün Nevâyî dik hevâyî boldum ol ay hecridin / Ni ‘aceb yıl dik yüz ursam tartıp efgān her taraf*” “Ey Nevâyî, o ay (gibi güzel sevgilinin) ayrılığıyla boş boş gezer oldum; şimdi yel gibi her tarafa yönelip, figan etsem buna şaşılır mı?” (310/9)

SONUÇ

Ali Şîr Nevâyî, ünü Çağatay edebiyatı sınırlarını aşmış ve birçok sanatçıyı etkilemiş çok önemli bir isimdir. Eserleri üzerinde çok fazla çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada da onun *Bedâyiü’l-Vasat* adlı divanında yer alan Türkçe organ isimleriyle kurulan deyimler tespit edilip incelenmeye çalışılmıştır. Organ isimleri deyim yapmada oldukça sık başvurulan kelimeler arasındadır. Hatta böyle kurulan deyimlere *somatik* deyimler denmektedir. *Bedâyiü’l-Vasat*’da sadece Türkçe organ isimleri ile kurulan deyimler değil; yabancı organ isimleriyle kurulan deyimler ve bunlar dışında kalan deyimler de sayısal fazlalıklarıyla dikkat çekicidir. Ancak bu çalışmada makale sınırları içerisinde kalmaya dikkat edilerek sadece Türkçe organ isimleriyle

kurulan deyimlere yer verilmiştir. *Bedâyiü'l-Vasat*’da yer alan Türkçe organ isimleriyle kurulan deyimlerin sayısal verileri, ifade ettikleri kavramlarla birlikte aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. Deyimde Kullanılan Organ İsmi, Kullanım Sayısı ve İfade Ettiği Kavram

Deyimin Oluşumunda Yer Alan Türkçe Organ İsmi	Kullanım Sayısı	İfade Ettiği Kavram
Ağız: Ağız.	3	Susma, ölme, şaşkınlık.
Ayağ: Ayak.	5	Yalvarma, saygı ve tazim, ihtiyatlılık, adım atma, inat.
Barmağ: Parmak.	1	Şaşkınlık.
Baş: Baş, kafa.	19	Meşguliyet, bela-musibet, maruz kalma, aşırılık, tesadüf, tazarru, bütünlük, kendinden geçme, ölüm, terk etme, kurtulma, rica, önderlik.
Boyun: Boyun.	2	Sorumluluk alma, teslimiyet.
İl: El.	8	Vazgeçmeme, vazgeçme, kurtulma, yakalanma, yapabilme, yardım etme.
Kol: Kol, el.	1	Vazgeçmeme.
Köñül: Gönül, kalp; akıl.	22	Aşk, hüznün, acı, rahatlatma, tasavvur, gücenme, hatırlama, unutmama, alışkanlık.
Köz: Göz.	24	Bekleme, umma, görme, görünmeme, bakma, dikkat etme/etmeme, talihsizlik, ölüm, etkilenme, zaman, kendine gelme-ayılma.
Kulağ: Kulak.	5	Dinleme.
Til / Dil: Dil.	2	Dedikodu ve susma-konuşmama.
Yüz: Yüz.	8	Utanma, yüz çevirme, önemsememe, benzi solma, hasret kalma, hata yapma, yönelme.

KAYNAKLAR

- Gürkan, D. Ö, (2017). Kısas-ı enbiya’da “gönül” sözcüğüyle kurulan deyimlerin organ adları temelinde çağrışımsal anlam. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 26, s. 223-238.
- İlhan, N. (2020). Atasözleri ve deyimlerimizde beden kelimeleri ve kavram alanları. Türk Dili, 671(11), s. 761-770.
- Karaörs, M. M. (2016). Nevâdirü’ş-şebâb. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaya, Ö. (1996). Fevâidü’l-kiber. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özkan, F. ve Şadiyeva, G. (2020). Somatik deyimler. Bilig, 24, s. 135-157.
- Türkay, K. (2002). Bedâyiü’l-vasat. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

**VAN AĞZIYLA TÜRKMEN TÜRKÇESİNDEKİ ORTAK DEYİMLER VE BU
DEYİMLERDE GÖRÜLEN BAZI SES DEĞİŞİKLİKLERİ**
COMMON IDIOMS IN VAN DIALECT AND TURKMEN TURKISH AND SOME
SOUND CHANGES IN THESE IDIOMS

Hami AKMAN

Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı
Dr., Van Yüzüncü Yıl University, Department of Turkish Language and Literature, New Turkish Language
ORCID ID: 0000-0001-8787-2319

ÖZET

Deyim, genellikle en az iki kelimedenden oluşan kalıplaşmış söz dizileridir. Deyimlerin söz konusu kalıplaşma özelliği, bünyesinde bulunan kelimelerin yer değiştirmemesini ve yerlerine başka kelimelerin kullanılmamasını da beraberinde getirmiştir. Bu sayede deyimler gerek lehçeler ve gerekse ağızlar arasında karşılaştırmalı söz varlığı çalışmalarında önemli bir yere sahip olmuştur. Batı Türklerinin uzun zaman bir arada yaşamış olmaları, bugün coğrafi açıdan her ne kadar uzak kalsalar da dillerindeki yakınlığın yine de büyük oranda muhafaza edilmesini sağlamıştır. Bu çalışmada Batı Türkçesinin en doğusunda yer alan Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesi ağızlarından olan Van ağzında kullanılan bazı ortak deyimler ele alınmıştır. Van ağzı, Azerbaycan Türkçesiyle gerek ses, şekil ve cümle bilgisi gerekse söz varlığı açısından hatırı sayılır oranda benzerlikler göstermektedir. Ancak son zamanlarda söz konusu ağız Türkiye Türkçesinin etkisi alanına girmeye başlamıştır. Van ağzı sadece Azerbaycan Türkçesiyle değil Türkmen Türkçesiyle de bazı benzer özellikler göstermektedir. Bu benzerliğin gözlemlenmesinde deyimler temel dayanak noktasını oluşturmaktadır. Deyimlerin bahsi geçen kalıplaşma özelliğinden yararlanarak Van ağzı ile Türkmen Türkçesindeki çoğu kelimesi kelimesine aynı olan bazıları da anlamı aynı olan ortak deyimler tespit edilmeye çalışılmıştır. Türkmen Türkçesinde deyim oluşturarak bazı kelimelerin ses değişiklikleriyle Van ağzında da kullanılması dikkat çekmektedir. Mesela Türkmen Türkçesinde *yürek* “yürek, kalp” *yüz* “yüz” şeklindeki kelimelerin Van ağzında baştaki protez sesini düşürerek *üreyh* ve *üz* şekillerinde geçmesi önemli detaylardır. Bu gibi ses değişikliklerini tespit etmede deyimlerin kalıplaşma özelliğinin etkili olduğu ortadadır. Deyimler tablo üzerinde verilmiştir. Çalışmada Van ağzındaki deyimler tespit edilirken derleme yöntemi kullanıldı. Derlemede görüşülen kaynak kişilerin listesi çalışma sonunda verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Van ağzı, Türkmen Türkçesi, deyimler, ses değişiklikleri.

ABSTRACT

Idioms are usually stereotyped word sequences consisting of at least two words. The said stereotyping feature of idioms has also brought along the fact that the words in its structure are not replaced and other words are not used in their place. In this way, idioms have an important place in comparative vocabulary studies both between dialects and dialects. The fact that the Western Turks have lived together for a long time has ensured that the closeness in their languages has been preserved to a great extent, even though they remain geographically distant today. In this study, some common idioms used in Van dialect, which is one of the dialects of Turkmen Turkish and Turkey Turkish, which is located in the easternmost part of Western Turkish, are discussed. Van dialect shows considerable similarities with Azerbaijani Turkish in terms of phonology, morphology, syntax and vocabulary. However, recently the dialect has started to be under the influence of Turkey Turkish. Van dialect shows some similar features not only with Azerbaijan Turkish but also with Turkmen Turkish. Idioms constitute the main basis for observing this similarity. By making use of the aforementioned moulding feature of idioms, common idioms in Van dialect and Turkmen Turkish, most of which are the same word for word and some of which have the same meaning, were tried to be identified. It is noteworthy that some of the words forming the idiom in Turkmen Turkish are also used in Van dialect with sound changes. For example, the words *yürek* "heart, heart", *yüz* "face" in Turkmen Turkish are used in the Van dialect as *üreyh* and *üz* by dropping the prosthesis sound at the beginning. It is obvious that the moulding feature of idioms is effective in detecting such sound changes. Idioms are given on the table. In the study, the compilation method was used to determine the idioms in Van dialect. The list of the source persons interviewed in the compilation is given at the end of the study.

Keywords: Van dialect, Turkmen Turkish, idioms, sound changes.

GİRİŞ

1. DEYİM

Deyim; genelde en az iki kelimededen oluşan, gerçek anlamından az ya da çok uzaklaşıp mecazi bir anlam kazanan kalıplaşmış söz dizisidir. Deyimin kalıplaşma özelliği, kendisini oluşturan kelimelerin yerlerinin değişmemesini ya da bu kelimelerin yerlerine başka kelimelerin ikame edilmemesini de beraberinde getirmiştir. Bu özellik deyimlerden karşılaştırmalı dil bilgisi çalışmalarında sıklıkla yararlanma imkânını sağlamıştır. Deyimler, olduğu toplumun sosyal yapısını, geleneğini, davranış biçimlerini, hayata bakış açısını kısacası kültürünü yansıtmaları açısından da ayrıca bir öneme sahiptir. Deyimler aynı zamanda az sözle çok şey anlatan söz ya da sözler topluluğudur. Mesela “birisine herhangi bir durum, iş vs. karşısında fırsat ya da vakit vermemek” gibi uzun kelimelerle anlatılan bir durumu, *göz açtırmamak* deyimini ile kısa ve

kıvrak bir anlatımla dile getirmek mümkündür. Deyimler, anlatıma bir ahenk, renk, canlılık ve çekicilik katar. Bunlar ve daha başka özellikleri deyimlerden sıklıkla yararlanma imkânı sağlamıştır.

Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesi ile birlikte Doğu Oğuz grubu dilleri içerisinde değerlendirilen Türkmen Türkçesi, XIX. yüzyıla kadar henüz bir yazı dili olma hüviyetini kazanmamıştır. Türkmenler XVIII. yüzyıla kadar Orta Asya Türk yazı dili olan Çağatay Türkçesini kullanmışlardır. Türkmenlerin çağdaş bir yazı dili hâline gelmesindeki bu aksaklıkta okuma yazma seviyesindeki düşüklük etkili olmuştur. Ancak sözlü halk kültürünün güçlü olması ve Mahtum Kulu, Molla Nefes gibi isimlerin Türkmen Türkçesini kullanmaları, bu dilin çağdaş bir seviyeye ulaşması adına uygun şartların oluşmasında etkili olmuştur (İlker, 1997, s. 6). Türkmen Türkçesi, diğer Oğuz grubu dillerinde görülmeyen bazı özelliklere sahiptir. Mesela Türkmen Türkçesinde b>v değişikliği görülmez; bunun yerine b'ler korunur (bol- "olmak", bar "var gibi). Bunun dışında Türkmen Türkçesinde aslı uzun ünlülerin varlığı çok önemli ve ayırt edici bir özelliktir. Bu dilde Moğolca, Farsça, Arapça ve Farsçadan alıntı kelimeler hatırı sayılır oradadır. Ancak temel söz varlığını Türkçe kelimeler oluşturmaktadır (Buran-Alkaya, 2007, s. 110).

Bu çalışmada Türkmen Türkçesinde kullanılan deyimlerin Van ağzında da kullanılanları ele alınmıştır. Türkler her ne kadar farklı coğrafyalarda yaşamış olsalar da deyimlerinde ortaklıklar söz konusudur. Bazı deyimlerde kelimeler farklılık gösterse de deyimün oluşum mantığı aynıdır. Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde bu tarz deyimlere rastlanmaktadır (Kara-Karadoğan, 2004, s. 8-9). Bu benzerlik sadece Türkiye Türkçesinin yazı dilinde değil ağızları için de söz konusudur. Bu ağızlardan birisi olan Van ağzı, deyim varlığı açısından oldukça zengindir. Söz konusu ağızda bazı deyimler Türkiye Türkçesi yazı dilinde görülmez ki bu deyimlerin çoğu Azerbaycan Türkçesinde rastlanan deyimlerdir. Azerbaycan Türkçesinde ortak olan bu deyimlerin birçoğuna aynı zamanda Türkmen Türkçesinde de rastlanmaktadır.

Van ağzı; Ağrı, Artvin merkez ile Şavşat, Ardanuç ve Yusufeli, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzurum, Gümüşhane, Hakkâri, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Tunceli, Urfa (Birecik ve Halfeti hariç) ağızları ile birlikte Anadolu ağızları sınıflandırılmasında Doğu Grubu Ağızları arasında değerlendirilmektedir. Bu grubun, arka damak ünsüzlerinin etkisiyle meydana gelen ünlü kalınlaşmaları, ek ünlülerde meydana gelen yuvarlaklaşmalar, arka damak ünsüzü ğ'nın iki ünlü arasında ve hece sonunda korunması, hece ve kelime sonunda "k>h" değişmesi gibi belli başlı ses özellikleri öne çıkmaktadır (Karahan, 2022, ss.1-67).

Çalışmada Türkmen Türkçesinin Van ağzındaki izleri deyimler çerçevesinde ele alınmaya çalışılmıştır. Van ağzındaki deyimler derleme yöntemiyle elde edilmiştir. Derlemede görüşülen kaynak kişilerin listesi tablo şeklinde çalışmanın sonuna eklenmiştir. Türkmen Türkçesindeki deyimlere ulaşma noktasında kullanılan kaynak eser Mehmet Kara ve Ahmet Karadoğan'ın birlikte hazırladıkları *Türkmen Türkçesi-Türkiye Türkçesi Deyimler Sözlüğü* adlı çalışmalarıdır.

Deyimler tablo şeklinde verilmiştir. Van ağızındaki deyim açıklaması ve örneğiyle başta, Türkmen Türkçesindeki deyim ise sonda yer almaktadır. Sonuç kısmında her iki dildeki deyimde geçen kelimelerdeki bazı önemli ses değişikliklerine değinilmiştir.

Van ağızındaki deyimden derlendiği kaynak kişi deyimden örneği verilirken parantez içinde “K” harfiyle gösterilmiş ve bu harfin karşısına 1’den 18’e kadar rakamlar verilmiştir. Bu rakamlar, kaynak kişilerin tanıtıldığı listede hangi kişiye karşılık olduğunu göstermektedir.

Tablo 1. Van Ağızı ve Türkmen Türkçesindeki Ortak Deyimler

Deyimin Van Ağızındaki Şekli	Açıklaması	Örneği	Tmt. Karşılığı	İfade Ettiği Kavram
muradine ~ mıradine hesıl olmaḥ (Muradına hasıl olmak).	Muradına ermek, istediğini elde etmek.	- <i>Soninde mıradine hesıl oldı</i> “Sonunda amacına ulaştı.” (K:1)	mıradıḡ hasıl bolmak: “Muradına ermek, arzusuna kavuşmak, isteği yerine gelmek.” (Kara-Karadoğan, 2004, s. 212)	Muradına erme, amacına ulaşma.
nere çeyhmaḥ (Nara çekmek)	Acı içinde bağırarak feryat koparmak, nara atmak.	- <i>Zobbenen bi koydım çinnene, êle bi nere çeyhdi var ya</i> “Sopayla sırtına öyle bir vurdum ki feryat kopardı.” (K:5)	nağra çekmek: “Bağırıp çağırmak, öfkeyle bağırarak, feryat koparmak, feryadı basmak, nara atmak.” (Kara-Karadoğan, 2004, s. 215)	Acı, sıkıntı.
namus bılmaḥ (Namus bilmek)	Haysiyetini, şerefini korumak, namusuna sahip çıkmak, utanç duymak.	- <i>Namus bılan bi adamı hêş keybetmez</i> “Namusuna sahip çıkan bir insan asla kaybetmez.” (K:10).	namıs bilmek: “Utanç duymak, kendine yakıştıramamak, ayıp kabul etmek, küçüklük saymak.” (Kara-Karadoğan, 2004, s. 216)	Namus, haysiyet, şeref.

niyeti/niyetini bozmaḥ (Niyeti/niyetini bozmak)	Kötülük yapmaya niyet etmek, hoş olmayan şeyler düşünmek, kötü şeyler yapamaya niyetlenmek.	- <i>Valla Sado niyeti bozıt. Allah hêr élesın</i> “Sado kötülük yapmaya karar vermiş. Allah hayır etsin.” (K: 9).	niyetiḡi bozmak: “Niyetini bozmak, kötülük yapmaya niyetlenmek, kötü şeyler düşünmek.” (Kara-Karadoğan, 2004, s. 219).	Kötü düşünce, niyet.
öbırsı dünyaye göndermaḥ (Öbür dünyaya göndermek)	Öldürmek, canını cehenneme göndermek.	- <i>Nêce koydım öbırsı dünyaye gönderdim</i> “Nasıl vurdum, canını cehenneme gönderdim.” (K: 5)	ol dünyā ibermek: “Canını cehenneme yollamak, öldürmek, yok etmek.” (Kara-Karadoğan, 2004, s. 222)	Öldürme, yok etme.
ot basmaḥ (Ot kaplamak)	Her taraf ot olmak, her tarafı ot kaplamak.	- <i>Zemıyı indı ham mı ot basıt</i> “Tarla şimdi otla kaplanmıştır.” (K: 3)	ot basmak: “Ot basmak, ot kaplamak.” (Kara-Karadoğan, 2004, s. 223)	Ot.
ömrın uzun ole/olsın! (Ömrün uzun ola/olsun!)	Ömrün bol olsun anlamında bir dua ifadesi.	- <i>Ömrın uzun olsun, yanı çoḡ yaşe ha</i> “Ömrün uzun olsun, yani uzun yıllar yaşa a!” (K: 1)	ömrüḡ uzak bolsun: “Ömrün uzun olsun, çok yaşa.” (Kara-Karadoğan, 2004, s. 227)	Ömür, yaşam.
éví yihılmaḥ (Evi yıkılmak)	Ocağı sönmek, büyük acılar, felaketler yaşamak.	- <i>Gördın ne oldı? Tezze éví yihıldı!</i> “Gördün mü ne oldu? Şimdi ocağı söndü!” (K: 16)	öyüḡ yıkılmak: “Ocağı batmak, içinden çıkılmaz duruma düşmek, büyük bir sıkıntı içinde kalmak, işleri kötüye gitmek.” (Kara-Karadoğan, 2004, s. 230)	Acı, dert, sıkıntı.

öz elim öz başıma (Kendi elim kendi başıma)	Kendi kararını kendisi verme, istediği gibi hareket etme anlamlarında bir deyim.	- <i>Yanı kimseye minnetim yoğdı</i> “Yanı kimseye minnetim yoktur.” (K:11)	öz elin öz yakağ: “Canının istediği gibi hareket etme, kendi kararlarını kendisi verme, istediği gibi hareket etme hürriyeti bulunma, kendi havasında gitme, kararlarında hür olma.” (Kara-Karadoğın, 2004, s. 230)	Serbestlik.
öz göbeğini özi kesmağ (Kendi göbeğini kendisi kesmek)	Kendi başının çaresine bakmak, kendi işini kendisi halletmek.	- <i>Valla yerinde olsem ele öz göbeyımı özım keserem,</i> <i>kimseye de minnet etmerem</i> “Valla senin yerinde olsam kendi göbeğimi kendim keserim, kimseye de minnet etmem.” (K: 1)	öz göbeğini özüğ kesmek: “Kendi göbeğini kendisi kesmek, başının çaresine bakmak, kendi ayağının üstünde durmak, kendi kanatlarıyla uçmak, bütün işlerini kendi başına yapmak, kimseye muhtaç olmamak.” (Kara-Karadoğın, 2004, s. 231)	Kendine yetme, minnet etmeme.
özüne gelmek (Kendine gelmek)	Aklı başına gelmek; ayrılmak.	- <i>Hesdanede ancağ özıme gelmişem</i> “Ancak hastanede kendime gelmişim.” (K: 3). - <i>Özan ge özan, men sene kaç sefer dedım o yetime bulaşme!</i> “Kendine gel kendine, ben	özüne gelmek “Kendine gelmek, aklı başına gelmek, rahat bir şekilde nefes almaya başlamak, iyileşmek, düzelme.” (Kara-Karadoğın, 2004, s. 232)	Ayrılmak, kendine gelme.

		sana kaç defa dedim o çocuğa bulaşma!” (K: 6)		
özünü bılmaḥ (Kendini bilmek)	Olgun ve akıllı yerinde olmak; doğru ve yerinde karar alabilmek; ağırbaşlı olmak	- <i>Valla éle özünü bılan birıdı!</i> “Valla öyle akıllı başında biridir.” (K: 8). <i>Özünü bılmaḥ, yanı ağırbaşlı, efendi olmaḥ</i> “Kendini bilmek, yanı ağırbaşlı ve efendi olmak.” (K: 1)	özünü bilmek: “1. Kendini düşünmek, kendi menfaatini düşünmek, daima kendi çıkarını kollamak. 2. Akıllı ermek, akılcı olgunlaşmak, iyiyi kötüyü fark eder hâle gelmek, hayatın gerçeklerini anlamaya başlamak. 3. Akıllı başına gelmek, kendine gelmek, ayılmak.” (Kara-Karadoğan, 2004, s. 233)	Kendini bilme, ağırbaşlılık, efendilik.
özünü bilmezliḥ (Kendini bilmezlik)	Kendini bilmeme, kendinden geçme; anlayışı kıt.	- <i>Özünü bilmezliḥ éleme ha herḥın içinde</i> “İnsanlar içinde kendini bilmezlik etme ha!” (K: 5)	özünü bilmezlik: “Kendini kaybetme, bilincini yitirme, kendinden geçme, bayılma.” (Kara-Karadoğan, 2004, s. 233)	Kendini bilmezlik, kendinden geçme, anlayış.
özünü gösdermaḥ (Kendini göstermek)	İyi yönlerini övmek, göstermek, methetmek.	- <i>Bu de sabahdendi özünü gösderi; ama töbe kimsenin heberi yoḥdı</i> “Bu da bütün gün kendini methediyor; ama kimsenin onu taktığı yok.” (K: 11)	özünü görkezmek: “Kendini göstermek, taşıdığı nitelikleri ortaya koymak.” (Kara-Karadoğan, 2004, s. 233)	Övme, methetme.

özünü öne atma (Kendini öne atmak)	Vazifesi olmadığı hâlde bir işe karışmak, burnunu sokmak; Hep kendisini ön planda tutmak.	- <i>Özünü durmeden öne atma</i> <i>akıl işi deyil</i> “Durmadan başkalarının işine karışmak akıl işi değil.” (K: 1) <i>Özünü öne atma</i> , <i>yanı bi işi men yaperem başke kimse deyil diyi birisi ha</i> “Kendini öne atmak, yani bir işi ben yaparım, başka kimse değil der birisi. (K: 7)	özünü öne atma “1. Burnunu sokmak, gerekmediği hâlde her işe karışmak. 2. Hep kendinden örnek vermek.” (Kara-Karadoğan, 2004, s. 234)	Burnunu sokma, karışma.
özünü tutma (Kendini tutmak)	Kendine hâkim olmak, öfke ve sinir hâlindeyken kendisini kaybetmemek, sakın kalmak.	- <i>Men özünü anca</i> <i>tutdum ya</i> “Ben kendime zar zor hâkim oldum ya!” (K: 7)	özünü tutmak: “4. Sağduyulu hareket etmek, kendine hâkim olmak, kendini kaybetmemek, telaşlanmamak, şaşırılmamak.” (Kara-Karadoğan, 2004, s. 234)	Sakin kalma.
özünü keybetma (Kendini kaybetmek)	Kendinden geçmek, ne yapacağını şaşırarak, bilememek.	- <i>Sızın ineyi bizim bahçede göründe me özünü keybetdim</i> “Sizin ineği bizim bahçede görünce kendimi kaybettim.” (K: 4)	özünü yitirmek: “Şaşkına dönmek, ne yapacağını şaşırarak, eli ayağına dolaşmak, kendini kaybetmek.” (Kara-Karadoğan, 2004, s. 234)	Öfke, kontrolsüzlük.
öz yanına/terefine çeyma (Kendi yanına/terefine çekmek)	Bir kimseyi ikna etmek, onu kazanmak.	- <i>Köyde kımvar kım yoh hammi öz teretine çekit</i> “Köyde herkesi kendi tarafına çekmiş.” (K: 9)	öz yanına çekmek: “Birini ikna etmek, kendinden yana çekmek, kazanmak.”	İkna, kazanma.

			(Kara-Karadoğan, 2004, s. 234)	
soyuh vurmaḥ (Soğuk vurma)	Üşütmek, soğuk almak.	<i>-Okkede suyuḥ vurıt, cıerlerini üşütıt</i> “O kadar soğukta kalmış ki ciğerlerini üşütmüş.” (K: 4)	sovuk urmak: “1. Soğuk vurma, fazla soğuk yüzünden kurumak -bitki için-. 2. Soğuk al almak, üşüyerek hastalanmak, üşütmek.” (Kara-Karadoğan, 2004, s. 253)	Üşütme, soğuk alma.
şıl olmaḥ (Felç olmak)	Felç olmak, felç kalmak, yatağa bağlı olarak yaşamak.	<i>- Şıl olıtdı, üşahlei baḥe</i> “Felç olmuş, çocukları bakıyor.” (K: 3)	şel açmak: “Felç olmak, felç hastalığına tutulmak.” (Kara-Karadoğan, 2004, s. 260)	Hastalık, rahatsızlık.
şırın dıllı (Tatlı dil/söz)	Güzel, gönül alıcı sözler söyleyen.	<i>- Çoḥ şırın dıllı bi qarıdı</i> “Çok tatlı sözlü bir kadındır.” (K: 1)	şirin dil: “Tatlı dil.” (Kara-Karadoğan, 2004, s. 260)	Hâl, tavır.
tore salmaḥ (Tora salmak)	Kandırmak, aldatmak, birtakım hareketlerle gözünü boyamak.	<i>-Menı éle bi tore saldı var ya!</i> “Beni öyle bir oyuna getirdi ki!” (K: 14)	tora salmak: “Gözünü boyamak, kandırmak, gösterişle aldatmak, hileyle kendine bağlamak, kontrolünü eline almak.” (Kara-Karadoğan, 2004, s. 266)	Hile, aldatma.

toyıǵına kış dêmemaḥ (Tavuǵuna kış dememek)	En ufak bir kırıcı söz dememek, kalbini kırarak sözler söylememek.	<i>-Buyüne kede kımın toyıǵına kış demişih sen Allah'an!</i> “Bugüne kadar kimin kalbini kırmışız Allah'ını seversen!” (K: 5)	tovuǵına tok diymezlik: “Kalbini kırmama, kırıcı bir şey söylememe, ağır konuşmama.” (Kara-Karadoğan, 2004, s. 266)	Kalp kırma.
toy gurmaḥ (Düğün kurmak)	Düğün yapmak.	<i>-Gét ba nêce bi toy kurutdile</i> “Git bak nasıl bir düğün yapıyorlar.” (K: 3)	toy gurmak: “Düğün yapmak”. (Kara-Karadoğan, 2004, s. 266)	Düğün.
yuhu tutmaḥ (Uyku tutmak)	Uykusu gelmek, bastırmak.	<i>-Meni yuhu tutande nêrde olse yaterem</i> “Uykum geldiği zaman nerede olsa yatarım.” (K: 6)	ukıḡ tutmak: “Uyku gözünden akmak, uyku bastırmak, ağırlık, ağırlık çökmek, uykusu gelmek.” (Kara-Karadoğan, 2004, s. 271)	Uyku.
yadına düşmaḥ (Aklına düşmek)	Hatırlamak, aklına gelmek.	<i>-Heş yadıme düşe be</i> “Hiç aklıma geliyor mu ki” (K: 3)	yada düşmek: “Hatırlamak, hatıra gelmek.” (Kara-Karadoğan, 2004, s. 280)	Hatırlama.
yadına salmaḥ (Aklına düşürmek)	Hatırlamak, hatıra getirmek.	<i>-Sen gêne de meim yadıme sal, baḥersen unuterem</i> “Sen yine de bana hatırlat, bakarsın unuturum.” (K: 10)	yada salmak: “Hatırlamak, hatıra getirmek.” (Kara-Karadoğan, s. 280)	Hatırlatma.

yaḥasinnen tutmaḥ (Yakasından tutmak)	Yakasına yapışmak, yakasına asılmak, hesap sormak.	<i>-Gēt yaḥasinnen tut, dēne ge bireye baḥim bu pare nērde?</i> “Git yakasından yapış, bu para nerede diye hesap sor.” (K: 10)	yakasından tutmak: “Yakasına yapışmak, yakasına asılmak, hesap sormak, veya bir şey istemek için tutup bırakmamak.” (Kara-Karadoğan, 2004, s. 281-282)	Hesap sorma.
yadinnen çihmaḥ (Aklından çıkmak)	Unutmak, hatırlayamamak.	<i>-Neydi sein adın? Yadimnen çihıtdı</i> “Senin ismin neydi? Aklımdan çıkmış.” (K: 3)	yatdan çıkmak: “Hatırdan çıkmak, unutulmak.” (Kara-Karadoğan, 2004, s. 286)	Unutma, hatırlayamama.
yıldırım çaḥmaḥ (Yıldırım çakmak)	Şimşek çakmak.	<i>-Odi yıldırım çaḥē ba, inanki yamır yaḡeca</i> “İşte şimşek çakıyor bak, herhâlde yağmur yağacak.” (K: 8)	yıldırım çakmak: “Şimşek çakmak.” (Kara-Karadoğan, 2004, s. 296)	Şimşek, yıldırım.
yıldırım vurmaḥ (Şimşek vurmak)	Şimşek çarpmak.	<i>-Yıldırım vurande gele ağaḣleim altine girmiyesen</i> “Şimşek çaktığı zaman ağaçların altına girmemelisin.” (K: 4)	yıldırım urmak: “Yıldırım çarpmak.” (Kara-Karadoğan, 2004, s. 296)	Şimşek, yıldırım.
yole salmaḥ (Yola düşürmek)	Uğurlamak, göndermek, yolcu etmek.	<i>-Üḣaḣlei yole salım söz gelecam</i> “Çocukları yolcu edeyim, söz geleceğim.” (K: 16)	yola salmak: “1. Uğurlamak, göndermek, yolcu etmek. 2. Yoluna koymak, istenilen biçime getirmek, düzene koymak, düzeltmek.” (Kara-	Uğurlama, yolcu etme.

			Karadoğın, 2004, s. 298)	
yol tapmağ (Yol bulmak)	Çıkış yolu bulmak, çözüme kavuşturmak.	- <i>Sen hele özan yol tapmedin?</i> “Sen hâlâ bir çıkış yolu bulamadın mı?” (K: 17)	yol tapmak: “Çıkış yolu bulmak, çözüm şekli ortaya koymak.” (Kara- Karadoğın, 2004, s. 299)	Çözüm, çıkış yolu.
yame salmağ (Yama düşürmek)	Yama yapmak, yamamak.	- <i>Bu cındire nekkede yame salsen de olmez</i> “Bu eski püskü elbiseye ne kadar yama yapsan da işe yaramaz.” (K: 18)	yama salmak: “Yama vurmak, yamamak.” (Kara- Karadoğın, 2004, s. 283)	Yama.
üreyini yağmağ (Yüreğini yakmak)	Kalbini kırmak, acı vermek, kırmak.	- <i>Onun o sesi meim üreyımı yağdı</i> “Onun o sesi benim yüreğimi yaktı.” (K: 15)	yüreğini yakmak: “Kalbini kırmak, incitmek, kırmak, darıltmak, gücendirmek.” (Kara- Karadoğın, 2004, s. 305)	Kalp kırma, incitme.
üreyi bulanmağ (Yüreği bulanmak)	Midesi bulanmak.	- <i>Êle kaç gündi üreyım bulanê</i> “Öyle kaç gündür midem bulanıyor.” (K: 13)	yürek bulanmak: “Midesi bulanmak, kusacak gibi olmak.” (Kara- Karadoğın, 2004, s. 309)	Rahatsızlık.

üzü kere olmaḥ (Yüzü kara olmak)	Rezil rüsva olmak, utanılacak bir hâle düşmek, itibarı zedelenmek.	-Üzümüz kere oldıḥden sora neye yariyi be “Rezil rüsva olduktan sonra neye yarar ki.” (K: 12)	yüzüğara bolmak: “Ele güne rezil olmak, itibarını yitirmek, insan içine çıkamaz duruma gelmek, rezil rüsva olmak, çok utanılacak bir duruma gelmek, itibar kaybetmek.” (Kara-Karadoğan, 2004, s. 314)	İtibar, şeref, haysiyet.
üzünnen doymemaḥ (Yüzünden doymamak)	Baktıkça bakası gelmek, bakmaya doyamamak, çok güzel olan birisi için söylenir.	-Valla okkede göcceyhdi adam üzünnen doymemē “Valla o kadar güzeldir ki insan bakmaya doyamıyor.” (K: 10)	yüzünden doymazlık: “Yüzüne bakmaya doyamama, yüzüne baktıkça bakası gelme, çok sevme.” (Kara-Karadoğan, 2004, s. 314)	Güzellik.
üzüne dēmaḥ (Yüzüne demek)	Bir kimsenin ayıbını, kusurunu yüzüne karşı söylemek.	-Gēt ēle üzüne dēne ha “Git, öyle yüzüne karşı söyle.” (K: 6)	yüzüne diymek: “Yüzüne vurmak, yüzüne çarpmak, bir kimsenin ayıbını, yüzüne karşı söylemek, yüzüne karşı söylemek.” (Kara-Karadoğan, 2004, s. 314)	Ayıp, kusur.
üzüne tıpırmaḥ (Yüzüne tükürmek)	Yüzüne tükürmek, lanet etmek.	-Ula üzüne tıpırdıḡım, sen hēç adam olmiyesen! “Ulan yüzüne tükürdüğüm, sen hiç adam olmayacak mısın?” (K: 8)	yüzüne tükürmek: “Yüzüne tükürmek, lânetlemek, lânet etmek.” (Kara-Karadoğan, 2004, s. 314)	Lânet okuma.

üzünü turşetmaḥ (Yüzünü ekşitmek)	Somurtmak, rahatsız olduğunu ya da hoşnut olmadığını yüz ifadeleriyle dışa vurmak.	<i>-Millet biredeyken üzün ële turşetme barım</i> “İnsanlar buradayken somurtma bari.” (K: 1)	yüzüni turşatmak: “Yüzünü buruşturmak, yüzünü ekşitmek, surat asmak, somurtmak, öfke veya hoşnutsuzluğunu yüz ifadesiyle göstermek.” (Kara- Karadoğan, 2004, s. 317)	Somurtma, surat asma.
zar zar ağlemaḥ (Zar ağlamak)	İçten, derinden, acı acı ağlamak.	<i>-Men baḥdım bu ële zar zar ağliyi, bilesine yazziğım geldi</i> “Ben baktım ki bu öyle içten ağlıyor ki kendisine acıdım.” (K: 9)	zar-zar ağlamak: “Hüngür hüngür ağlamak, çok içten ve derinden ağlamak.” (Kara- Karadoğan, 2004, s. 318)	Acı, sıkıntı.
zor vërmaḥ (Zor vermek)	Var gücüyle uğraşmak, dört elle sarılmak, çok fazla emek harcamak.	<i>-Nedi ële zor vërmisen ders çalışmaḡe</i> “Nedir ya hu dört elle ders çalışmaya vermişsin kendini.” (K: 4)	zor bermek: “Dört elle sarılmak, bir işe yürekten sarılmak, var gücüyle çalışmak, çok güç harcamak.” (Kara- Karadoğan, 2004, s. 320)	Güç, çaba, emek.
zorlîḥ ètmaḥ (Zorluk etmek)	Sıkıntı, eziyet vermek, kan kusturmak, acı vermek.	<i>-Bizde bize zorlîḥ èdè ya!</i> “Bizde bize sıkıntı çıkarıyor ya!” (K: 4)	zorluk etmek: “Kan kusturmak, çok sıkıntı çıkarmak, zor durumda bırakmak, eziyet etmek, acı çektirmek, canını yakmak.” (Kara- Karadoğan, 2004, s. 320)	Sıkıntı, dert, eziyet.

SONUÇ

Deyimlerin kalıplaşma özelliği, kendisini oluşturan kelimelerin sabit kalmasını yani yerlerinin değişmemesini ve yerlerine başka kelimelerin kullanılmamasını da beraberinde getirmiştir. Bu özelliği sayesinde deyimler söz varlığı incelemelerinde oldukça önemli bir yere sahip olmuştur.

Türklerin farklı coğrafyalarda yaşamış olmalarına rağmen deyimlerdeki ortaklıkları korumuş oldukları bilinmektedir. Bu ortaklık kimi zaman kelimelerin bire bir aynı olması şeklinde bazen de anlam ortaklığı şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Doğu Oğuz grubu dilleri arasında yer alan Türkmen Türkçesi grubun diğer dillerine (Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi ve Gagavuz Türkçesi) göre bazı önemli farklılıklar göstermektedir. Mesela diğerlerinin aksine Türkmen Türkçesinde kelime başında bulunan *b > v* değişikliği olmamış *b* sesi kendisini korumuştur: *bar-* “varmak”, *bar* “var”. Türkmen Türkçenin bir diğer öne çıkan özelliği Türkçede az rastlanan uzun ünlüleri korumuş olmasıdır.

Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde birçok ortak deyim söz konusudur. Bunların şekil açısından olduğu gibi anlam açısından da bu ortaklığı sağladığı görülmektedir. Türkmen Türkçesinin deyimlerinden bazılarını ise Türkiye Türkçesi ağızlarında rastlanmaktadır. Bu ağızlardan birisi Van ağızıdır. Bu çalışmada Türkmen Türkçesinin deyimler özelinde Van ağızındaki izleri belirlenmeye çalışılmıştır. Her iki dilde kullanılan ortak deyimlerin sayısı 44’tür. Bu deyimlerin büyük çoğunluğuna Türkiye Türkçesi yazı dilinde rastlanmaması dikkat çekicidir.

Türkmen Türkçesinde görülen deyimlerdeki bazı kelimelerin ufak ses değişikliğiyle Van ağızındaki kullanım şekli dikkat çekicidir. Mesela Türkmen Türkçesinde *nara* “feryat” kelimesine Van ağızında *nere*, *öy* “ev” kelimesine *év*, *sovuk* “soğuk” kelimesine *soyih* ~ *soyuh*, *şel* “felçli” kelimesine *şıl*, *tovuk* “tavuk” kelimesine *toyih* ~ *toyuh*, *ukı* “uyku” kelimesine *yuhu*, *yürek* “yürek, kalp” kelimesine *üreyh*, *yüz* “yüz” kelimesine *üz* şeklinde rastlanmaktadır. Van ağızında birçok deyim oluşumunda rol oynayan *öz* “kendi” dönüşlük zamiri, Türkmen Türkçesindeki deyimlerin oluşumunda da görülmektedir. Bu şekilde kurulan ortak deyimlere 10 kez rastlanmıştır.

Bu çalışma Türkmen Türkçesinin Van ağızıyla deyim düzeyindeki benzerliğine dikkat çekmektedir. Çalışmanın, Türkmen Türkçesinin Türkiye Türkçesindeki diğer ağızlarla da benzer özellikleri üzerine yapılacak çalışmalara ufak da olsa katkı sağlaması umulmaktadır.

KAYNAKLAR

- Buran, A.- Alkaya, E. (2007). Çağdaş Türk lehçeleri. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İlker, A. (1997). Batı grubu Türk yazı dillerinde fiil. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kara, M.-Karadoğan, A. (2004). Türkmen Türkçesi-Türkiye Türkçesi deyimler sözlüğü. İstanbul: Çağlar Yayınevi.
- Karahan, L. (2022). Anadolu ağızlarının sınıflandırılması. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

Tablo 2. Kaynak Kişi Bilgileri

Kaynak Kişi	Adı-Soyadı	Yaşı	Öğrenim Durumu	İkamet Yeri
K:1	Güneş Akman	56	Okur yazar değil	Van-Merkez
K:2	Zafer Baştürk	43	Lise mezunu	Van- Abdurrahmangazi Mah.
K:3	İsmet Akman	84	İlkokul mezunu	Van- Yeni Mah.
K:4	Halit Akman	56	İlkokul mezunu	Van-Merkez
K: 5	Sultan Gültaktı	89	Okur yazar değil	Van-Merkez
K: 6	Kezban Demiray	58	Okur yazar değil	Van-Köprüler Mah.
K:7	Kenan Demiray	37	Lise mezunu	Van-Köprüler Mah.
K: 8	Alaaddin Akman	56	İlkokul mezunu	Van-Yeni Mah.
K: 9	Necla Akman	63	Okur yazar değil	Van-Edremit
K:10	Memo Tunçay	84	Okur yazar değil	Van Köprüler Köyü
K:11	Fulya Baştürk	35	Okur yazar değil	Van- Abdurrahmangazi Mah.
K:12	Memet Baştürk	89	Okur yazar değil	Van- Kasımoğlu Köyü
K: 13	Çerkez Tarhan	81	İlk okul mezunu	Van Köprüler Köyü
K: 14	Tayfun Akman	33	İlkokul mezunu	Van- Köprüler Mah.
K: 15	Bahaeddin Demiray	65	Okur yazar değil	Van-Merkez
K: 16	Vahide Tunçay	57	Okur yazar değil	Van-Köprüler Köyü
K: 17	Sultan Tunçay	80	Okur yazar değil	Van Köprüler Köyü
K: 18	Meliha Kızıldeniz	56	Okur yazar değil	Van Köprüler Köyü

LATİN ALFABESİNİN TÜRK DİLLERİNDEKİ ÖNEMİ
THE IMPORTANCE OF THE LATIN ALPHABET IN TURKISH LANGUAGES

Şeker Memmedova

ADPU, Türkoloji merkezi müdürü, Filoloji Felsefe Doktoru Bakü, Azerbaycan

Shakar Mammadova

ADPU, Turkology center director, Philology Doctor of Philosophy Baku, Azerbaijan

ORCID ID: 0009-0005-5385-4733

ÖZET

Bildirimde Türk devletlerinin Latin alfabesine geçişinin önemi anlatılmaktadır. Türk devletlerini birleştiren unsurlardan biri olan alfabe meselesi, Türkolojinin temel araştırma konularından biridir. Farklı etkiler altında birçok alfabe sistemini kullanan Türk halkları Göytürk, Uygur, Arap, Latin, Kril vb. gibi alfabeler kullanmışlar. Farklı alfabelerin kullanılması Türk devletlerini bir ölçüde birbirinden ayırmış ve Türk diline tam anlamıyla uygun olmamıştır. Arap ve Kiril alfabeleri hiçbir Türk diline tam olarak uymuyordu. Latin alfabesi Türk dilleri için seçilmiş en iyi alfabedir. Ortak Türk-Latin alfabesinin kullanılması Türk halkları arasındaki bağları daha da güçlendirecektir. Türkiye Cumhuriyeti Latin alfabesine geçişte ilk adımı attı. Ondan sonra Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan ortak Latin alfabesine geçti. Kırgızistan hâlâ Krill alfabesini kullanıyor. Latin alfabesine geçiş konusunda tartışmalar olmasına rağmen henüz kesin bir karara varılamamıştır. Türk devletlerinin Latin alfabesine (ortak alfabe) geçişi oldukça karmaşık ve çalkantılı olmuştur. Ortak alfabe, Türkleri birbirine bağlamanın temel araçlarından biri olmasının yanı sıra, Türk dillerinin gelişim alanının genişletilmesinde ve tüm Türk devletleri ile Türk halkları arasında kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasi işbirliğinin arttırılmasında da önemli bir rol oynamaktadır. Ortak kök ve kültüre sahip Türk halklarının ortak alfabesinin olağanüstü önemi, birbirleriyle entegrasyon süreçlerinin daha

hızlı ve kolay olmasıdır. Tek bir alfabenin varlığı, ortak Türk yazı diline giden yolda ön koşullardan biridir. Latin alfabesi, tüm Türk devletleri ve Türk halkları arasındaki kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasi işbirliğini arttıracak, tüm Türk dilleri arasındaki ortaklığı ve yakınlığı daha da geliştirecektir.

Anahtar Kelimeler: Ortak alfabe, Latin alfabesi, Türk devletleri,

ABSTRACT

The notification explains the importance of the Turkish states' transition to the Latin alphabet. The alphabet issue, which is one of the elements that unite the Turkish states, is one of the main

research subjects of Turcology. Turkic peoples, who use many alphabet systems under different influences, are Goyturk, Uyghur, Arabic, Latin, Krill, etc. They used alphabets like. The use of different alphabets separated the Turkish states from each other to some extent and was not fully compatible with the Turkish language. The Arabic and Cyrillic alphabets did not fit perfectly into any Turkish language. The Latin alphabet is the best alphabet chosen for Turkish languages. The use of the common Turkish-Latin alphabet will further strengthen the ties between Turkish peoples. The Republic of Türkiye took the first step in transitioning to the Latin alphabet. After that, Azerbaijan, Turkmenistan, Uzbekistan and Kazakhstan switched to the common Latin alphabet. Kyrgyzstan still uses the Krill alphabet. Although there are discussions about the transition to the Latin alphabet, a final decision has not been reached yet. The transition of the Turkish states to the Latin alphabet (common alphabet) was quite complex and turbulent. In addition to being one of the main tools of connecting Turks, the common alphabet also plays an important role in expanding the development area of Turkic languages and increasing cultural, social, economic and political cooperation between all Turkic states and Turkic peoples. The extraordinary importance of the common alphabet of Turkish peoples with common roots and culture is that their integration processes with each other are faster and easier. The existence of a single alphabet is one of the prerequisites on the way to a common Turkish written language. The Latin alphabet will increase cultural, social, economic and political cooperation between all Turkic states and Turkic peoples, and will further develop the partnership and closeness between all Turkic languages.

Keywords: Common alphabet, Latin alphabet, Turkish states

Gerçeklik

Türk devletleri arasında ortak bir alfabenin sağlanması, günümüzde Türkolojinin en acil meselelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Ortak dil, kültür ve bakış açısı ortak alfabede birleşir. Bu nedenle ortak Türk-Latin alfabesi, tüm Türk devletlerini birbirine bağlayan temel araç haline gelebilir. Makalemizde ortaya çıkan sorunu çözenin yollarını göstermek, onun alaka düzeyini garanti eder.

Dipnot. Makalede Türk halklarının kullandığı alfabeler, Türk halklarının tarihindeki yeri ve Latin alfabesine geçişin önemi anlatılmaktadır.

Yöntem. Tanımlayıcı ve karşılaştırmalı yöntemler kullanıldı.

Giriş. Yazı bir halkın kültürünü geçmişten geleceğe taşıyan bir olgudur. İnsanoğlu doğduğu günden itibaren iletişim kurmaya ve düşüncelerini başkalarına aktarmaya çalışmıştır. Bunun en mükemmel araçlarından ilki yazının icadı olan alfabedir. Dil ve alfabe birbiriyle ilişkili olduğundan her milletin varlığını teyit eden unsurlardan biri olarak kabul edilir. Grafik işaretler

bütünü olan alfabe, halkların kültürünün gelişmesinin ve yükselişinin temel itici gücü olduğu gibi, edebi dilin gelişmesinde de oldukça önemlidir.

Her çağın kültürel gelişimi ve ilerlemesi için gerekli görülen alfabe konusu, günümüz Türkoloji bilimi açısından da büyük ehemmiyet ve öneme sahiptir. Böylece Türk halkları arasında ortak bir iletişim dilinin oluşması ortak bir alfabeden geçmektedir. "Ortak bir Türk diline giden yolda ortak bir alfabe oluşturmak gerekir. Ortak alfabe olmadan ortak iletişim dilinin oluşması mümkün değildir." [1, 8]

Türk devletlerinin Latin alfabesine (ortak alfabe) geçişi oldukça karmaşık ve çalkantılı olmuştur. Ortak alfabe, Türkleri birbirine bağlamanın temel araçlarından biri olmasının yanı sıra, Türk dillerinin gelişim alanının genişletilmesinde ve tüm Türk devletleri ile Türk toplulukları arasında kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasi işbirliğinin arttırılmasında da önemli bir rol oynamaktadır.. "Türk dillerinin Latin kökenli bir alfabeye geçişi elbette iki açıdan ilginçtir: Birincisi, bir Türk dilini konuşanların diğer Türk dillerindeki yazıları rahatlıkla okuyabilmesi, "iletişim" coğrafyası diller arasında genişlemiş, düzeyde eşleşme veya benzer yönler oluşturulmuş; ikincisi ise "Türkçe"nin bağımsız dillere ne ölçüde farklılaştığının sadece bilimsel olarak değil, pratik gözle de doğrudan görülebilmesidir". [2, 150]

Latin alfabesinin Türk halkları tarafından yazımı fiilen 20. yüzyılın ilk yarısında başlamıştır. Bu alfabenin kullanım tarihi itibarıyla Türkiye Cumhuriyeti seçilmiştir. Böylece Türkiye Cumhuriyeti 1928 yılından itibaren Latin alfabesini kullanmaya başlamıştır.

Osmanlı devletinin son günlerinden bu yana en çok tartışılan konulardan biri alfabe olmuştur. Arap alfabesinin Türkçe ile uyumsuzluğu konusundaki ilk tartışmalar 1850'li yıllarda Ahmet Cevdet Paşa ve Münif Paşa ile ilgilidir. Daha sonra Namık Kemal, Ali Suyavi, Şemseddin Sami, Ziya Gökalp gibi eğitimciler de bu tartışmalara katıldı. Bu aydınlar, Arap alfabesinin Türk diliyle uyumsuzluğuna dikkat çekerek Latin alfabesine geçişin destekçisiydi. Aynı zamanda Arap alfabesinin kullanılmasına devam edilmesi taraftarları da Latin alfabesine geçmeleri halinde eski Osmanlı tarihi ve İslam dünyası ile bağlarının kopmasından endişe ediyorlardı. Böylece Türkiye'de Latin alfabesine geçiş yoğun ikili görüşmelerin ardından gerçekleşti.

"75 yıl süren alfabe inkılâp süreci sonunda 1 Kasım 1928'de 1353 sayılı kanunla Latin harflerine dayalı Türk alfabesi kabul edildi. Kanuna göre iki ay sonra, yani 1929 yılı başından itibaren tüm yazışmalarda, basında ve diğer alanlarda yeni Türk alfabesi kullanılacak ve bundan sonra okullarda ve diğer eğitim alanları yeni alfabeye eğitime başlanacak. [1, 41]

Azerbaycan, Türkiye Cumhuriyeti'nden sonra Latin alfabesine geçen ikinci Türk devleti oldu. Ancak Azerbaycan'da Latin alfabesine geçiş Türkiye'deki kadar hızlı ve kolay olmadı. Azerbaycan'da alfabe reformu İslam'ın kabulüyle başlayarak 1922 yılına kadar devam etti. Azerbaycan Sovyet iktidarına girdikten sonra sürekli alfabe reformuyla karşı karşıya kaldı. Arap alfabesi zaten aşamalı olarak kullanımdan kaldırılıyordu. Azerbaycan Merkez Yürütme

Komitesi'nin 27 Haziran 1924 tarihli kararıyla Latin alfabesi zorunlu ve devlet alfabesi kabul edildi. Yeni Türk Alfabesi Komitesi tarafından hazırlanan yeni alfabe 33 harften oluşuyordu. Bu alfabe, 1939 yılında Kiril alfabesi kabul edilene kadar kullanıldı. 1 Ocak 1940'tan itibaren Azerbaycan'da Kiril alfabesi resmi olarak kullanılmaya başlandı.

1980'lerin sonu ve 1990'ların başında Latin alfabesine geçiş konusu yeniden gündeme geldi. Ziya Bünyadov, Firudin Clilov, Tofig Hacıyev, Kamil Vali Nerimanoğlu, Süleyman Aliyarlı, Sabir Rüstəmhanlı vb. Tıpkı aydınlarımızın Latin alfabesine geçişin öneminden bahsettiği ve bu konuda tartışmalar yaptığı gibi. F. Jalilov, hasarın yarısından fazlasının geri getirilmesinin önemli bir adım olduğunu belirterek şunları yazdı: "Azerbaycan halkı kendi iradesiyle Latin alfabesini, baskı altında da Kiril alfabesini kabul etti. Son iki yüz yılda Azerbaycan halkı bütünlüğünü, bağımsızlığını, milli geleneklerini, inancını, inancını, evlatlarını, milli adını, soyadını, yazı kültürünü kaybetmiştir. Zor durumda kalsak bile halkın kültürüne zarar veren, onları aynı dili konuşan yerlilerine yabancılaştıran bir alfabeği değiştirmeliyiz. Anadolu'daki kardeşlerimiz "tarih"i başka bir alfabeyle yazıyor, Araz'ın öbür yakasındaki kardeşler başka bir alfabeyle, biz de "tarih"i onların anlamadığı bir alfabeyle yazıyoruz. Kaybın yarısından bile dönmek mertliktir"[3, 3 s.)

1991 yılında, yani tam 50 yıl sonra, 1930'lu ve 1940'lı yıllarda benimsenen 32 harfli Latin alfabesi yeniden hayata geçirildi. 1991-2001 yıllarında Latin ve Kiril alfabeleri paralel olarak kullanıldı. 18 Haziran 2001 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in "Devlet dilinin uygulanmasının iyileştirilmesine ilişkin" kararnamesi ile 1 Ağustos 2001 tarihinden itibaren Azerbaycan tamamen Latin alfabesine geçmiştir. Öncelikle tüm medya ve kitle yayınlarının Latin alfabesine geçmesi resmileşti, ardından tüm devlet dairelerinde, eğitim kurumlarında, resmi ve gayri resmi işyerlerinde, resmi belgelerde vb. bölgelerde Latin alfabesinin kullanılması sağlandı. Latin alfabesine geçilmiş ve o dönemde basında bunlarla ilgili geniş bilgiler verilmiştir.

Yaklaşık 70 yıl içinde dört alfabe değiştiren Türkmenistan Cumhuriyeti'nde şu anda Latin alfabesi kullanılıyor olsa da, Türk-Latin alfabesinden biraz farklıdır. Bunun nedeni ise kısa sürede Arap, Latin, Kiril ve Latin olmak üzere dört alfabeği kullanmasıdır.

Türkmenistan'da 1922 yılına kadar Arap alfabesi kullanılmış, 1929 yılına kadar da alfabede bazı reformlar yapılarak yeni biçimler kullanılmaya başlanmıştır. 1929 yılında Türkmen SSC'de nihai kararlar yeni bir alfabeğe (40 harften oluşan Latin alfabesine) geçiş kabul edildi. Bu alfabenin ömrü uzun değildir. Mayıs 1940'ta Türkmen SSR Yüksek Sovyeti'nin dördüncü toplantısında yeni bir alfabe - Kiril alfabesi - büyük çoğunluk tarafından kabul edildi. Türkmenistan'da Kiril alfabesinin kullanılmaya başlanması 53 yıl sürdü.

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Bağımsız Türkmenistan Cumhuriyeti'nde Latin alfabesine geçiş tartışılıyor. Bunun sonucunda 12 Nisan 1993 tarihinde 30 harften oluşan yeni Türkmen Latin alfabesine geçişe ilişkin kanun kabul edildi.

Pek çok Türk halkı gibi Özbekler de edebiyat dilinin ilk örneklerini Arap alfabesiyle yazmışlardır. Bu 1930'a kadar sürdü. 1926 yılında Bakü'de düzenlenen Birinci Türkoloji Kongresi'nin yaptığı çalışmalar ve Latin alfabesine geçişle ilgili ilk adımların atılması, diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Özbekistan'da da büyük yankı uyandırdı. Ana Kongrenin hedeflerinden biri de Türk halklarının ortak Latin alfabesine geçişiydi. Kongrede alınan kararların etkisiyle 1929 yılında Semerkant'ta Dil ve İmla Konferansı toplanmış ve 34 harften oluşan Özbek-Latin alfabesi kabul edilmiştir. 1934 yılında Özbek-Latin alfabesi revize edilerek sesli harf sayısı 9'dan 6'ya düşürüldü. SSCB'ye bağlı diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Özbekistan'da da Latin alfabesinin kullanım süresi çok kısadır - 10 yıl. 1940 yılında Özbek-Kiril alfabesine geçildi. Elbette kısa süreliğine de olsa 3 alfabenin kullanılması Özbek dilini etkilemedi.

1993 yılında bağımsızlığını kazanan Özbekistan Cumhuriyeti de Latin alfabesine geçti. 1995 yılında kabul edilen Özbek-Latin alfabesi diğer Türk Latin alfabelerinden farklıydı. Bu yeni alfabede Özbek dilinin ses yapısına uymayan işaretler de vardı. Zamanla alfabede reform yapılarak geliştirilmiş yeni bir Özbek-Latin alfabesi geliştirildi ve Özbekistan Bakanlar Kurulu'nun 10 Şubat 2021 tarihli kararına göre ülke 2023 1 Ocak'a kadar tamamen Latin alfabesine geçmesi gerekiyordu.

Kazak yazı dilinin ilk eserleri Arap alfabesiyle basılmıştır. Kazakların öğrenmesi için Arap alfabesinin yanı sıra Kiril alfabesini de içeren kitaplar yayımlandı. 1923'ten itibaren Arap alfabesinin Latin alfabesine dönüştürülmesi önerildi. Bakü'de düzenlenen Birinci Türkoloji Kongresi, Kazakistan'da Latin alfabesine geçişi hızlandırdı. "1928 yılında Bakü'de düzenlenen Birinci Türkoloji Kongresi'nden iki yıl sonra, Kazakistan Merkez Yürütme Komitesi 24 Ocak 1929'da 6. toplantıda Latin alfabesine dayalı yeni bir Kazak alfabesinin kabul edilmesi kararını onayladı. Bu karar "Enbeşk Kazak" gazetesinin 1 Şubat 1929 tarihli sayısında kamuoyuna duyurulur. [4, s. 29] Yeni kabul edilen 29 harfli Latin alfabesi, 1938 yılında yapılan reformla 32 harf olarak belirlendi. Reforma rağmen konferanslar düzenlendi ve Kiril alfabesine geçiş konusunda tartışmalar yapıldı. 10 Kasım 1940'ta yeni Kazak-Kiril alfabesi kabul edildi ve 13 Kasım'da kamuoyuna duyuruldu. SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Kazakistan, diğer Türk devletlerinden farklı olarak Latin alfabesine geçişte biraz geç kalmıştır. Bağımsızlıktan sonra alfabeye ilgili çeşitli projeler geliştirildi. Ekim 2017'de Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, hükümete "Kazak dili alfabesinin Kiril alfabesinden Latin alfabesine aktarılması hakkında" bir kararname imzaladı. 2025 yılına kadar Kazak dili alfabesi kademeli olarak 34 harften oluşan Latin alfabesine geçecektir. Kazak bilim adamları diğer Türk devletlerinin alfabe uygulamalarını tanımış ve Azerbaycan uygulamasını daha başarılı bulmuşlardır. Ahmet Baytursynov'un adını taşıyan Dilbilim Enstitüsü'nden araştırmacı Alimkhan Zhunisbek şöyle diyor: "Özbekistan ve Türkmenistan, Türk halklarının ortak alfabesine birkaç harf eklediler. Yazı reformunun şu ana kadar pek başarılı olmadığını gördük. O yüzden biz bu yolu seçmedik. Azerbaycan'ın tecrübesi daha başarılı gibi görünüyor." [5]

Kazakistan'da bu alandaki hazırlıklar halihazırda sürüyor ve ortak Türk alfabesine geçişin 2025 yılına kadar tamamlanması bekleniyor.

Kırgızistan'a gelince, ülkenin 1923-1927 yıllarında Arap alfabesini kullandığını söylememiz gerekir. Latin alfabesi 1927 yılında kabul edilmiş olsa da 1928 yılında kullanılmaya başlanmıştır. Burada Latin alfabesine geçişte öncelikle Bakü'de düzenlenen Birinci Türkoloji Kongresi'nin rolü olmuştur.

SSCB'ye bağlı Türk devletlerinde alfabenin Kirilleştirilmesi süreci Kırgızistan'ı etkilemedi. 1939 yılında alfabe konusu yeniden tartışılmış ve 1940 yılında Kiril alfabesinin kullanımı resmîyet kazanmış ve ne kadar garip olursa olsun günümüzde Kiril alfabesi hala kullanılmaktadır. Kırgızistan halen Kiril alfabesini kullanan tek Türk ülkesidir. Latin alfabesine geçiş konusunda tartışmalar olmasına rağmen henüz ciddi bir adım atılmadı.

Sonuç. Tüm Türk devletlerinde başlayan millileşme sürecinin temel olgularından biri de Latin alfabesine geçiş olmuştur. Bu sayede Türk devletlerinde ciddi adımlar atılıyor. Bu alandaki çalışmaların ilerlemesi, ortak Latin alfabesine geçişin Türk dillerini yazı açısından birleştireceğini, bu dili konuşanların birbirleriyle iletişim kurmasının daha rahat olacağını ve pratikte kolaylık sağlanacağını göstermektedir. Türk dillerinin önemi artacaktır. Latin alfabesinin tüm Türk devletleri ve Türk halkları arasındaki kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasi işbirliğini artıracığı, tüm Türk dilleri arasındaki ortaklık ve yakınlığı daha da geliştireceği bekleniyor.

Kaynakça

1. Elçin İbrahimov, Türk xalqlarının ortaqlıq əlifba, imla və ünsiyyət dili, Bakı, Mütərcim , 2017. (184 s.)
2. Aysel Qəribli. “Türk Dili”, “Türk Ləhcələri” Və “Türk Dilləri” Anlayışlarının Genotipologiyası, “Elm və təhsil” Bakı, 2018. (166 s.)
3. Cəlilov Firudin. Zıyanın yarısından // “Azərbaycan” qəzeti, Bakı, 30.03.1990
4. Elçin İbrahimov. Qazaxıstanda əlifba siyasətinin tarixi və müasir vəziyyəti - Filologiya məsələləri, №8, 2018
5. <https://www.azadliq.org/a/turk-dovletlerinin-latin-elifbasi-problemi/28430886.html>

LANGUAGE POLICY IN MODERN IRAN

Verdiyeva Gunay Vilayat

Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor, Senior Researcher of the Department of "Iranian Philology" at the Institute of Oriental Studies named after Z.M.Bunyadov of ANAS

ORCID ID: 0000-0001-5088-1174

ABSTRACT

Modern Persian language is undergoing some changes at this stage of its development. This refers to, first of all, its lexical (vocabulary) composition, as the policy carried out during the last few decades by the Iranian state is aimed at cleaning the language from borrowed words.

Language reform in modern Iran is initially an adherence to the tendency of purism - the desire for purity of the literary language and the expulsion of all external elements. The main goal of the performed reform is to free the lexical composition of the language from borrowed words, be they Arabic or European, and replace them with elements of the language itself, i.e. original Persian words.

Purism lies at the heart of the activity of the Academy of Persian Language and Literature - a government body the main task of which is to develop new terminology, taking into account the selection of suitable equivalents for terms borrowed from other languages.

During recent years, members of the Academy have replaced, in particular, technical terms and terms related to the political field. In addition, APLL is conducting quite fruitful activities in the field of publishing and printing. For example, it published several volumes of collections of terms approved by the Academy, thematic dictionaries, such as the Dictionary of Chemical Terms, Dictionary of Physical Terms, etc. Also, the Academy deals with the problems of Persian grammar and spelling.

The authors of explanatory dictionaries of the modern Persian language strive to take into account the recommendations of the APLL and include approved terms in the dictionaries. However, if a term has acquired a meaning different from that recommended by the Academy, it is also interpreted in dictionaries.

As we can see, the APLL has been performing many years of fruitful activity in the field of language policy in modern Iran.

Keywords: Persian language, terms, language reform, APLL, borrowings

**FARUK DUMAN'IN "SESLERDE BAŞKA SESLER" ÖYKÜLERİNİN TÜR SORUNU
BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**
THE EVALUATION OF TALES OF FARUK DUMAN "VOICES OF OTHER VOICES"
IN TERMS OF TYPE ISSUES

Büşra Yücel

Erciyes Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Kayseri / TÜRKİYE.
Erciyes University, Turkish Language and Literature, Kayseri/TÜRKİYE
ORCID ID: 0009-0006-4169-9805

Mümtaz Sarıççek

Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Kayseri/TÜRKİYE
Prof. Dr., Erciyes University, Turkish Language and Literature, Kayseri/TÜRKİYE

ÖZET

Edebiyat teorileri, sanat eserlerinin düzenli olarak araştırılması, anlaşılması ve açıklanmasında önemli bir işlev gören tutarlı ve sistemli sınıflandırma araçlarıdır. Teoriler, bir taraftan metin tahlili sonucunda tespit edilen bulguların araştırmasını yaparken diğer taraftan edebî türün sorunlarını çözüme ulaştırmaktadır. Günümüzde modern Türk öyküsü bağlamında gerçekleştirilen teorik araştırmaların yeterince kapsamlı olmaması nedeniyle öykünün form ve terminolojisi ile ilgili belirsizliklerin ortaya çıkması önemli bir sorun teşkil etmektedir. Türün adlandırılmasında hikâye, öykü, kısa hikâye/öykü, küçük hikâye/öykü, kısa kısa hikâye/öykü, uzun/büyük hikâye/öykü, anlık, anlatı gibi adlandırılmaların yapılması kavram kargaşasına neden olmaktadır. Kullanılan terimler hacimden hareket edilerek ortaya atıldığı için form ve terminoloji bağlamında ortak bir anlam ifade etmemektedir. Türe ait adlandırma ve tasniflerde sadece hacme bağlı kalmayıp diğer teknik unsurları da dikkate almak gerekmektedir. Bu bakımdan ilk önce türün belirli bir tasnifinin yapılması daha sonra yapılan tasnifin düzeninin sağlanması ve son olarak bu tasnife göre bir terminoloji kullanılması gereklidir. Günümüz yazarlarından olan Faruk Duman'ın çalışmamızda ele alınan metninin bu doğrultuda incelenmesindeki amaç; sorunun çözümüne katkı sağlanması ve metinler üzerinden değerlendirme yaparak sınıflandırılmasıdır. Modern öykünün yönelimlerini elde etmek için Faruk Duman'ın "Seslerde Başka Sesler" eserinde geçen metinler, 'kısa öykü' türünün üslup yoğunluğu, metnin tek bir olgu; insan etrafında bütünleşmişliği, olay örgüsünün tek yönlü ve bütünleşik olması ile anlatım tutumu bakımlarından incelenmiştir. Yapılan incelemede Mümtaz Sarıççek'in modern hikâye/öykünün tür ve terminoloji sorununun çözümüne dair sunduğu önerilerden yararlanılmıştır. Netice itibarıyla modern kısa öykünün eğilimlerinin Duman'ın metninde de yer aldığı ortaya koyulmuş; bu metinlerden hareket edilerek kısa öykünün tasnifinin yapılabileceği kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Faruk Duman, Öykü, Metin Tahlili.

ABSTRACT

Literature theories are consistent and systematic classification tools which function significantly in searching, understanding and explaining the artworks. Theories are on one hand making research about the findings determined as a result of text analysis; on the other hand, finding a solution to the literature type issues. Today, as theoretical researches made within the context of modern Turkish tales are not comprehensive enough, the emergence of uncertainties related to the form and terminology of tale poses an important problem. While designating the type of literary work, naming the work such as novel, narrative, tale, novella, story, short story/tale, long story/tale brings about concept confusion. The terms used do not express common meaning within the form and terminology as they are suggested in view of volume. It is required to pay attention not only volume but also technical elements while designating and classifying the names of the types. In this respect, the classification of the type should be made first. Then, it is essential to systematize the classification and finally, an appropriate terminology needs to be used according to this classification. The aim of studying the texts of Faruk Duman, one of the contemporary authors, in our works within this respect is contributing to the solution of the problem and making classification by evaluating the texts. In order to see the tendencies of modern tale, the texts taken place in the work of Faruk Duman “Voices of Other Voices” are studied in terms of the style intensity of “short story”, the integration of the texts around a single phenomenon and human, the unilateral and integrated aspect of the plot and phraseology. In the study, the recommendations made by Mümtaz Sarıççek about the solution of the type and terminology problems in modern tale/story are utilized. As a consequence, it has been put forward that the tendencies of modern short story take place in Duman’s texts as well and be of the opinion that the classification of short story can be made considering these texts.

Keywords: Faruk Duman, Tale, Text Analysis

ORFOEPIYA NORMALARININ TƏDRİSİNDƏ BƏZİ ÇƏTİNLİKLƏR BARƏDƏ

ON SOME DIFFICULTIES IN TEACHING NORMS OF ORPHOEPY

О НЕКОТОРЫХ ТРУДНОСТЯХ ОБУЧЕНИЯ НОРМ ОРФОЭПИИ

Möhbaliyeva Şəbnəm Vahid

Sumqayıt Dövlət Universiteti, Azərbaycan

Mohbaliyeva Shabnam Vahid

Sumgayit State University, Azerbaijan

Мохбалиева Шабнам Вахид

Сумгаитский государственный университет, Азербайджан

XÜLASƏ

Hazırda Azərbaycan dili və onun ali milli forması - ədəbi dil bütün xalqın mülkiyyətidir. Nitqlə, tələffüzlə bağlı bu və digər normalar (qaydalar) sosial mənşəyindən, yaşayış yerindən, peşəsindən və digər amillərdən asılı olmayaraq hər bir ana dilində danışan şəxs üçün məcburidir. Xüsusən də ədəbi tələffüz normalarına riayət etmək ana dilində danışan şəxsin ümumi mədəni səviyyəsinin göstəricisidir və yazılı nitq normalarına əməl etməkdən heç də az əhəmiyyət kəsb etmir.

Açar Sözlər: Ədəbi Dil, Ədəbi Tələffüz, Orfoepiya Normaları, Şifahi Nitq, Orfoepiya Lüğəti.

SUMMARY

Currently, the Azerbaijani language and its highest national form - the literary language are the property of the entire nation. These and other norms (rules) related to speech and pronunciation are mandatory for every native speaker, regardless of social origin, place of residence, profession and other factors. In particular, compliance with the norms of literary pronunciation is an indicator of the general cultural level of a native speaker and is no less important than compliance with the norms of written speech.

Keywords: Literary Language, Literary Pronunciation, Orthographic Norms, Oral Speech, Orthographic Dictionary.

РЕЗЮМЕ

В настоящее время азербайджанский язык и его высшая национальная форма — литературный язык являются достоянием всего народа. Эти и другие нормы (правила),

связанные с речью и произношением, обязательны для каждого носителя языка независимо от социального происхождения, места жительства, профессии и других факторов. В частности, соблюдение норм литературного произношения является показателем общего культурного уровня носителя языка и имеет не менее важное значение, чем соблюдение норм письменной речи.

Ключевые Слова: Литературный Язык, Литературное Произношение, Орфографические Нормы, Устная Речь, Орфографический Словарь.

“Tələffüz” termini sözün səs təşkilinin vurğu kimi mühüm komponentini ehtiva edir, ona görə də biz tələffüz və vurğunu onların münasibətində və qarşılıqlı asılılığında nəzərdən keçirəcəyik.

Hər bir insan yazdığından daha intensiv və çox danışır. Bundan əlavə, yazılı dil bacarıqları şifahi dil bacarıqlarına əsaslanır və ondan asılıdır.

Şifahi nitq təkcə məişət ünsiyyətinə deyil, ədəbi nitq sahəsinə də xidmət edir. Təhsil müəssisələrində, yığıncaqlarda, konfranslarda, qurultaylarda, teatr və estrada tamaşalarının səhnələrindən, kinodan, media - televiziya və radio tərəfindən ana dilimizdə nitq səslənir.

Şifahi nitq normalarına riayət etmək zərurəti həm də kommunikativ və estetik mülahizələrlə izah olunur: fikirlərin dəqiq ötürülməsindən hər hansı sapma ünsiyyəti, qarşılıqlı anlaşmanı çətinləşdirir, nitqin məzmunundan yayındırır, dinləyicilərin diqqətini onun ümumi qəbul edilmiş standartlara uyğun gəlməyən fonetik xüsusiyyətlərinə yönəldir. N.Aseevin haqlı olaraq qeyd etdiyi kimi, “fikrinizi başqa bir insana çatdırmaq üçün təkcə daha yaxşı söz ehtiyatına malik olmaq vacib deyil, həm də səslərin, sözlərin/komponentlərin daha yaxşı reproduksiyası lazımdır. Əks halda, düzgün olmayan tələffüz deyilənlərin mənasını təhrif edən xətaya çevrilir. Nəhayət, sistemli nitqin səs tərəfi yalnız ikinci dərəcəli mənədir, lakin onu diqqətdən kənarda qoymaq ədəbsizlik olardı” [2, 237]

Natiqin müəyyən edilmiş normalara münasibəti əsasən onların onun tərəfindən necə mənimsənilməsi ilə müəyyən edilir. “Məlum olur ki, normanın özü ayrı-ayrı şəxslər tərəfindən istifadə olunduqda ondan kənara çıxma ehtimalını özündə daşıyır. Beləliklə, normanın natiqlər və yazıçılar tərəfindən mənimsənilmə dərəcəsi problemi yaranır – problem o qədər psixoloji və deyil, nə qədər ki, linqvistikdir, pedaqojidir” [3, 407]

Dil normalarının mənimsənilməsinin intensiv prosesi, əsasən, insanın həyatının məktəbəqədər və məktəb illərində baş verir. Deməli, düzgün şifahi nitq bacarıqlarının formalaşmasında və inkişafında orta məktəbin məsuliyyəti böyükdür.

Orfoepiya tədrisinin vacibliyinə baxmayaraq, onun elmi-metodiki həlli dövrün tələblərinə cavab vermir. Bu vəziyyətin səbəbləri, fikrimizcə, bunlardır:

- məktəbin diqqəti şagirdlərin yazılı dilinin ilkin inkişafına yönəldilir;

- orfoepiyanın tədrisi üçün məzmun seçimi müasir tələblərə tam cavab vermir və kifayət qədər deyildir;
- tələffüz bacarıqlarının formalaşması üçün nəzəri əsas yoxdur (məktəblilər orfoepiya sahəsində lazımı bilik almırlar);
- sinifdə effektiv iş üsulları işlənib hazırlanmamışdır;
- müəllimin özünün nitq mədəniyyətinin səviyyəsi bəzən kifayət qədər yüksək olmur;
- məktəbdə vahid orfoepik rejim yoxdur.

Bundan əlavə, Azərbaycan tələffüzü sisteminin xüsusiyyətləri (Azərbaycan vurğusunun sabitliyi, bəzi hallarda tələffüz variantlarının olması, yazılı nitqin təsiri, həmçinin ana dilində danışanların dialekt xüsusiyyətləri) orta məktəbdə orfoepiya fənninin tədrisini obyektiv şəkildə çətinləşdirir.

Bu amillər nəticə etibarlı ilə nitqdə özünü idarə etmə bacarıqlarına malik olmayan, nə özünün, nə də xüsusilə başqasının nitqində səhvləri görməyən məktəblilər arasında tələffüz mədəniyyətinin kifayət qədər aşağı səviyyədə olmasına səbəb olur. Başqa sözlə, şagirdlər danışmaq sözü eşitmirlər, nitq eşitmə qabiliyyəti inkişaf etmir.

Bundan əlavə, məktəbdə hansı tələffüz üslubunun - yüksək, neytral və ya danışmaq dilinin öyrədilməsi məsələsi praktiki olaraq həllini tapmayıb. Bu arada dilçilik elminə və müvafiq araşdırmaların nəticələrinə görə, "yüksək tələffüz üslubunun əlamətləri azdır və hamısı parlaq deyil. Şübhəsiz ki, bu üslub tələffüzdə getdikcə köhnəlməkdədir. "Orfoepiya lüğətinin də tərtibi ilə bağlı müəyyən işlər görülmüşdür. Lakin bu lüğətlər şifahi nitqi tam ehtiva edə bilməmiş, bəzən eyni modelin iki və üç tələffüz forması özünü büruzə vermiş və ya tələffüzünə ehtiyac duyulan hər hansı bir söz lüğətlərdə öz əksini tapmamışdır." [1] Danışmaq tələffüzü üslubu, əksinə, intensivləşən özünütəminat əldə edərək, üslubdan xüsusi, ayrıca ünsiyyət formasına çevrilir» [4, 1Z] Neytral tələffüz üslubu hal-hazırda həm kitab, həm də danışmaq üslubları üçün əvvəllər xarakterik olan fonetik xüsusiyyətlərlə tamamlanır [4, 114].

Nəticə etibarilə, bu tədqiqatın aktuallığı təhsilli insanların tərbiyəsi üçün Azərbaycan ədəbi tələffüzünün öyrədilməsinin sosial və estetik əhəmiyyəti və bu məsələnin məktəbə münasibətdə inkişaf etdirilməməsi ilə müəyyən edilir.

Ədəbiyyat

1. Məmmədli N. Azərbaycan dilinin yeni orfoepiya normaları haqqında // Azərbaycan müəllimi// <https://muallim.edu.az/news.php?id=19918>
2. Асеев Н.Н. Жизнь слова. М.: Советская Россия, 1967. -101 с.
3. Горбачевич К.С. Вариантность ударения в формах инфинитива.-Ясский язык в школе, 1974, № 5, с.9-13.
4. Щерба Л.В. Избранные работы по русскому языку. М.: Учпедгиз, 1957. - 188 с. - В надзаг.: АН СССР Отделение литературы и языка.

BİR TERCÜME ÖRNEĞİ OLARAK "MÜNİSNAME"
"MUNISNAMA" AS AN EXAMPLE OF TRANSLATION

Rana Rzayeva

Doç., Phd, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Doğu Araştırmaları Enstitüsü, İran, Filoloji bölümü, bilim insanı

Rena Rzayeva

Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor, Senior Researcher of the Department of "Iranian Philology" at the Institute of Oriental Studies named after Z.M.Bunyadov of ANAS

ÖZET

Azerbaycanlı yazar Abubekr ibn Khosrov el-Ustad'ın "Munisname" adlı eseri, Farsçaya edebi tercümenin ilk örneklerinden biri olması nedeniyle ilgi çekicidir.

Çevirinin çok eski bir tarihe sahip olduğu bilinmektedir. Çeviriler her zaman iki yönde gelişmiştir: birebir çeviri ve serbest çeviri. Aslına uygun tercümede orijinallik mümkün olduğu kadar korunursa serbest tercümede esas olarak orijinal metnin anlamı ve düşüncesi amaçlanır.

Bu açıdan bakıldığında Ebubekir ibn Hüsrev el-Üstad'ın "Münisname" adlı eseri de ilgi çekicidir.

El-Üstad, eserinde kendi döneminde yaygın olan hadis mecmualarını ve son olarak dördüncü halife Ali ibn Ebu Talib'in meşhur eseri "Nehc el-Belağa"yı kullanmıştır. Bu çalışma, el-Üstad için özel bir ilgi konusu ve bir fayda kaynağı gibi görünüyor, öyle ki "Münisnâme", "Müminlerin Emiri Ali ibn Ebu Talib, İmam Hüseyin'e - selam olsun onlara!- Vasiyet ve Şiirle Tercümesi" başlıklı II. bölüm tamamen bu eserden yola çıkılarak yazılmıştır.

"Nehcu'l-Belağa" şüphesiz sadece içeriği nedeniyle değil, aynı zamanda yüksek sanatsal nitelikleri nedeniyle "Münisname" yazarının dikkatini çekmiş, böylece eser klasik belagat ve hitabet sanatının parlak bir örneği olarak kabul edilmiştir. Muhtemelen, eserin etkisinin ana unsuru olan orijinalin sanatını korumak için el-Üstad, "Nehcu'l-Belağa"dan seçilmiş bölümlerin şiirsel bir tercümesini vermeyi uygun görmüştür. Burada da önceki bölümde olduğu gibi nasihatlerin önce Arapça orijinali, ardından Farsça tercümesi verilmiştir. Bu çeviriler el-Üstad'ın sanatsal yeteneğini oldukça iyi ortaya koyuyor.

Bütünüyle doksan ayetten oluşan bu bölüm, Farsçaya yapılan edebi tercümelerin ilk örneklerinden biri olması bakımından da ilgi çekicidir ve bu alanda yapılacak araştırmalarda yer almayı hak etmektedir.

Anahtar kelimeler: Ali ibn Ebu Talib, Ebu Bekir ibn Hüsrev el-Üstad, birebir tercüme, serbest tercüme, "Münisnâme", "Nehc el-Belağa"

ABSTRACT

The work "Munisnama" by Azerbaijani writer Abubakr ibn Khosrov al-Ustad is interesting because it is one of the first examples of literary translation into Persian language.

It is known that translation has a very ancient history. Translations have developed in two directions: literal and free translation. Literal translation favors originality, while free translations favor meaning.

That's why Al-Ustad's "Munisnama" is also interesting.

Al-Ustad benefited from various collections, collections of hadiths and finally the famous work of the fourth caliph Ali ibn Abu Talib "Nahj al-Balagha". This work seems to have particularly attracted al-Ustad, so that "Ali ibn Abu Talib, Commander of the Faithful, to Imam Husayn - peace be upon them! -will and its translation with poetry" titled Chapter II was written entirely on the basis of that work.

"Nahj al-Balagha" undoubtedly attracted the attention of the author of "Munisnama" not only because of its content, but also because of its high artistic qualities, so that work was considered a brilliant example of classical rhetoric and the art of oratory. Probably with the aim of preserving these features, al-Ustad gave a poetic translation of selected passages from "Nahj al-balagha". Here, too, first the advices are given in the original Arabic language, and then translated into Persian. Those translations demonstrate al-Ustad's artistic talent quite well.

This chapter, which consists of ninety verses, is also interesting as one of the first examples of literary translation into Persian language and deserves to be involved in researches in that field.

Keywords: Ali ibn Abu Talib, Abu Bakr ibn Khosrow al-Ustad, literal translation, free translation, "Munisnama", "Nahj al-Balagha"

KİÇİK MƏKTƏBLİ YAŞ DÖVRÜNDƏ DİSLEKSİYA PROBLEMİ

PROBLEM OF DYSLEXIA IN JUNIOR SCHOOL AGE

Səfərova Natəvan Füzuli

Sumqayıt Dövlət Universiteti Filologiya Fakültəsi İxtisas Uşaq və Yaş Psixologiyası

ORCID NO 0009-0006-2242-4826

ÖZƏT

Bu məqalənin məqsədi kiçik məktəbli uşaqlarda disleksiya problemini öyrənmək .Kiçik məktəbli uşaqların disleksiya probleminə görə məktəb həyatında üzləşdiyi problemləri araşdırmaq. Bu problemin onların emosional – iradi, sosial həyat , təlim fəaliyyəti sferalarına təsirini öyrənmək.

Ailə daxili münasibətlərdə valideynlərin uşaqların probleminə düzgün yanaşması ,uşaqlara motivasiya ,inam hissi, özgüvən hissinin verilməsi araşdırılmışdır

Müəllimlərin disleksiyalı məktəblilərin təlim fəaliyyətindəki rolu ,onların təlim fəaliyyətini düzgün təşkil etməsi, uşağa uyğun öyrənmə metodunun ,oxuma metodunun tapılması bu disleksiyalı uşaqların məktəb həyatında müsbət yönə hansı dəyişiklikləri verə bilər kimi müxtəlif məqamlar gözəndən keçirilir.

Onlara multidisiplinar yanaşmanın nə qədər vacib olduğu bir daha diqqət mərkəzinə gətirilməlidir.

Disleksiya ilə yanaşı görülmə DEHP , TƏŞVİŞ –HƏYƏCAN POZUNTUSU kimi problemlərin birlikdə görülməsi bu problemi nə dərəcədə ağırlaşdırır meqalədə bunada yer verilmişdir.

Disleksiyada psixoloji və pedaqoji dəstəyin vacibliyi və bu problemin həllinə yönəlmiş müxtəlif müasir metodlardan istifadə öyrənilmişdir.

Açar sözlər:Disleksiya, kiçik məktəbli, öyrənmə, oxuma , yazma problemləri

ABSTRACT

The purpose of this article is to study the problem of dyslexia in young school children. To investigate the problems that young school children face in their school life due to the problem of dyslexia. To study the impact of this problem on their emotional-volitional, social life, educational activity spheres.

In family relationships, parents' correct approach to children's problems, giving children motivation, confidence, and self-confidence were investigated.

The role of teachers in the educational activities of dyslexic schoolchildren, the proper organization of their educational activities, finding a learning method suitable for the child, and the reading method can bring positive changes in the school life of these dyslexic children are reviewed.

The importance of a multidisciplinary approach to them should be brought into focus once again.

It is mentioned in the article how problems such as AdHd, ANXIETY DISORDER seen together with dyslexia aggravate this problem.

The importance of psychological and pedagogical support in dyslexia and the use of various modern methods aimed at solving this problem have been studied.

Keywords: Dyslexia, young schoolchild, learning, reading, writing problems

Giriş

Öyrənmə - insanların dünyaya gəlməsi ilə birlikdə başlayan və yaşadıkları müddətdə davam edən prosesdir. Öyrənmə prosesinə bir çox ünsürlər təsir edir. Bunlara ailə, sosial mühit, psixoloji faktorları misal göstərmək olar. Öyrənmə fərdin ətraf mühitə uyğunlaşması üçün olan bir vasitədir. Öyrənmə prosesi ana bətnindən artıq başlayır. Öyrənmə prosesini sürətləndirən mexanizimlərdən biridə təhsildir. Fərd təhsil və öyrənmə prosesində bir çox problemlərlə üzləşə bilər. Məsələn, Heç bir zəka problemi olmayan fərdin oxumanı yazmanı hesablamanı gec və ya çox çətinliklə qavraması öyrənmə çətinliyi adlanır. Dünya Nevrologiya Federasiyası 1970 –ci ildə öyrənmə çətinliyini bir fərdin sosial psixoloji zəka geriliyinin olmamasına rəğmən oxumanı gec öyrənməsi kimi qiymətləndirmişdir. Öyrənmə çətinliyi yaşayan uşağın psixi problemi onun zəkası deyildir. Zəka problemi yaşamayan uşağın təhsil həyatının uğurlu olması üçün öyrənmənin hansı formada həyata keçirilməsi ailə və müəllimlərin bu problem haqqında məlumatlı olması çox vacibdir. Zəka sahəsində araşdırma aparan mütəxəssislərin çoxusuna görə **Zəka** –fikir yürütmə problemi həll etmə məntiqi düşünmə planlama bacarıqlarını özündə birləşdirən intellekt göstəricisidir. American Association intellectual and Developmental Disabilities – AAIDD-nın (Amerika zehni və inkişaf geriliyi birliyi) 2002.

Rogersə görə zəka insanın özünü gerçəkləşdirməsi doğuşdan gələn və insanın özünü ideallaşdırması və mühafizəsinə xidmət edən sürəcdir. Neyrobiologiyaya görə (hüceyrə səviyyəsində) öyrənmədə snapslar arasındakı əlaqə yeni snapsların əmələ gəlməsi baş verir. Yeni snapslar əmələ gələndə isə sinaptik zülallar sintez olunur. Nəticə olaraq öyrənmə protein sintezidir.

Qısaca öyrənmə çətinliyinə **Disleksiya** da deyilir. Disleksiya – oxuma çətinliyi olaraq bilinir. Lakin öyrənmə çətinliyi bu qədər sadə deyil. Hadisələri adları xatırlamaqda çətinlik çəkir öyrənilən biliklərin çox tez unudulması müvazinət pozğunluğu bəzi oyunları oynamaqda çətinlik (ip atlama) kiçik motor bacarıqlarında çətinlik ayaqqabı bağını bağlaya bilmir qələm tutma çətinlik kimi gündəlik yaşama maneə yaradan çətinliklərlə üzləşirlər. Bununla əlaqədar uşaqların emosional və sosiallaşma sferalarında sıxıntılar yaşanır. Öyrənmə çətinliyinin aşağıdakı növləri var.

- 1) **Disqrafi- yazıda çətinlik**
- 2) **Diskalkuli- hesablama da çətinlik**
- 3) **Disleksiya- oxumada çətinlik**
- 4) **Dispraksi- motor bacarıqlarda çətinlik**

Öyrənmə çətinliyini ilk araşdıran həkimlər olub göz həkimləri və nevroloqlar. İlk dəfə göz həkimi Dr. Morgan 14 yaşlı xəstəsi Percy adında oğlanda ümumi olaraq ağıllı zəkali dostları ilə bacarıqlı oyunlar oynayan amma oxumada çətinlik çəkmişdir və buna anadangəlmə söz korluğu adını vermişdir. İlk dəfə Disleksiya terminini alman alimi Adolf Berlin istifadə edib. Öyrənmə çətinliyi məktəbəqədər dövrdə artıq özünü göstərir. Məktəb yaş dövründə isə artıq diaqnoz qoyulur. Məktəbəqədər və 1ci sinifdə çətinlikləri olsada onlar yaşadları ilə ayaqlaşmağa çalışır. Ancaq daha yuxarı siniflərdə dərs yükü artır dərs səviyyəsi çətinləşdiyinə görə sinif yoldaşları ilə ayaqlaşmağa çox çətinlik çəkir və aralarında ciddi fərq yaranır hansı ki o fərqi bağlamaq çox əziyyətli olur. Bir uşaqda disleksiya diaqnozu nə qədər tez qoyulsa bir o qədər onun yaşadığı çətinliklər də daha az olar çünki vaxtında lazımi dəstək sayəsində bu uşaqların dərslərdə yaşadıkları uğursuzluqların sayını azaltmaq olar. Bunun üçündə müəllim və valideyn iş birliyi vacibdir. Çoxlu sayda uğursuzluq yaşayan disleksiyalı məktəblidə artıq digər psixoloji problemlər baş qaldırır. Bunlara həyəcan- təşviş depressiyya davranış pozğunluğunu misal göstərə bilərik. Bunun qarşısını almaq üçün məktəbə qədər dövrdə bu problem aşkar edilməli və dəstək terapiyası ilə uşaqlara kömək etmək mütləqdir. Bunun üçün bağçalarda təlim verənlər bu mövzu ilə bağlı məlumatlı olmalı və yanaşıda valideyni mütləq xəbərdar etməlidirlər. Öyrənmə yaş artıqca dəyişir məktəbəqədər dövrdə başlayan əlamətlər məktəb yaş dövründə davam edə və dəyişə bilər və ya fərqli yeni əlamətlər və problemlərdə əlavə oluna bilər. Təbiidir ki məktəb zamanı təhsillə bağlı çətinliklər ortaya çıxacaq bunlara aşağıdakıları misal göstərə bilərik .

- 1) Oxuma yazma və hesablama da çətinlik
- 2) Oxuyarkən hərfləri qarışdırmaq (b.d p.q)
- 3) Sözləri və hecaları tərs oxuma
- 4) Sözləri oxuyarkən hərflərin sıralamasını dəyişdirmək (bilmək- bilmək)
- 5) Sözlərə hecalara hərflər əlavə etmək və ya hərfləri oxumamaq
- 6) Oxuduğunu anlamada çətinlik
- 7) Köçürmə etdikdə səhvlərə yol verirlər
- 8) Oxuma sürətləri aşağı olur
- 9) İmla yazmaqda çətinlik
- 10) Düşüncələrini ifadə etməkdə çətinlik
- 11) Oxuduğunu izləməkdə çətinlik
- 12) Müəllimlərin təlimatlarına əməl etməkdə çətinlik
- 13) Sağ- solu qarışdırma
- 14) Gün ay il fəsilləri öyrənmədə

- 15) Zaman anlayışı
- 16) Əlavə etmək azaltmaq anlayışlarında
- 17) Aşağı – yuxarı
- 18) Ayaqqabılarını tərs geyinmək
- 19) Kollektiv işlərdə çətinlik
- 20) Başqlarının fikir və təsiri altına düşmə
- 21) Tərif qayda şəirləri əzbərləməkdə çətinlik
- 22) Əşyalarını tez- tez itirmək

NƏTİCƏ

Müəllimlərin disleksiya uşaqların xarakterinə yaşadığı çətinliklərə bələd olması və lazımı psixo – pedoqoji dəstəyə yönləndirməsi vacibdir. Ailə və müəllim dəstəkləyici cəsarətləndirici rolda olmalıdırlar. Kiçik məktəblinin duyğularını başa düşmək. Disleksiya məktəbli duyğusal problemlər yaşaya bilər depressiya qayğı dərman – yə bağlı davranışda sıxıntılar. Digər tərəfdən özünü ifadə etmədə düşüncələrini dilə gətirməkdə də çəkdiyinə görə ailə və müəllim onun duyğularını başa düşməyə çalışmalı və özünü ifadə etməsinə dəstək olmalı və dinləməlidir.

Uşağın çalışqanlığı qiymətləndirilməli və tərif olunmalıdır. Bu uşaqların güclü tərəfləri kəşf olunmalı və həmin mütləq qiymətləndirmək tərifləmək əslində çalışqanlığı ilə bir çox uğurlar qazana biləcəyinə motivasiya verilməlidir. Etiketləmələr olmamalıdır. Uşağın akademik uğursuzluqlarında sən tənbəlsən bacarıqsızsan kimi etiketlər qoymaq uşağın emosional sferasına pis təsir göstərir onun cəsarətini özünə inamını yenidən sınamaq cəhdlərini azaldır və akademik bacarıqlarını daha da aşağı salır. Uşağa çata biləcəyi və real hədəflər qoymaq lazımdır. Uşaq özünə çata bilməkdə çətinlik çəkəcəyi yüksək məqsədlər qoya bilər bu zaman valideyn və müəllim daha real məqsədlər və hədəflər qoymaqda uşağa köməklik göstərməlidirlər. Və nəhayət bu uşaqlara uğur qazana biləcəkləri sahələri kəşf etməkdə dəstək olmaq lazımdır. Beləliklə onlarda uğurlu ola biləcəklərinə inana bilər və emosional olaraq özünə inam hissləri artar. Özünə hörmət mənlilik hisslərinin formalaşmasına müsbət təsir göstərir.

Ədəbiyyat Siyahısı

Ward J.(2015) Cognitive Neuroscience .New York/ Psychology Press

Passe N.A.(2015) Dyslexia and Mental Health.London /jessica Kingsley publishers

Asfuroğlu Ö.B.Fidan S.T.(2016) Özgül Öğrənmə Güçlüğü, Osmangazi Tıp Dergisi, 38 (özel sayı) 49-54

Bender W.N(2016) Öğrenme Güçlüğü olan Bireyler ve Eğitimleri.Çeviri; Sarı H.Ankara Nobel Akademik Yayıncılık

Atalay Z.(2018) Mindfulness Şimdi ve Burada .İstanbul.Psikonet

**AİHM’NİN YARGI YETKİSİNE İLİŞKİN BİR KABUL EDİLEBİLİRLİK KRİTERİ:
BAŞVURANIN MAĞDUR STATÜSÜ**
AN ADMISSIBILITY CRITERIA RELATING TO THE JURISDICTION OF THE ECHR:
VICTIM STATUS OF THE APPLICANT

Hande Seher DEMİR

Assist. Prof. Dr., AHBVÜ, Faculty of Economics and Administrative Sciences,
ORCID NO: 0000-0001-7957-0521

ÖZET

AİHM, her yıl ocak ayında bir önceki yıla dair karar istatistiklerini yayınlamaktadır. İstatistiklere göre 2020 yılında, 39.190 başvurudan 37.289’u kabul edilemez bulunmuş; 2023 yılında ise 34.650 yeni başvuru yapılmış, 31.329 başvuru reddedilmiştir. Görülüyor ki AİHM’e yapılan başvuruların yüzde doksanından fazlası, esastan incelenmeksizin reddedilmektedir. Bu durum, esastan incelenecek davaların makul sürede yargılanmasını geciktirmekte; on binlerce başvuru, yıllarca bekletildikten sonra reddedilmektedir. Bu çalışmada, AİHM’in önemli bir problemi olan kabul edilebilirlik kriterleri kapsamında bir inceleme yapılmış, “yargı yetkisine ilişkin kabul edilemezlik nedenleri” arasında yer alan “kişi bakımından (*ratione personae*) bağdaşmazlık” bağlamında mağdur statüsü incelenmiştir. AİHS m. 34’e göre başvuru iki koşulu karşılamalıdır: (1) başvuran, işaret edilen davacı kategorilerinden (gerçek kişi, hükümet dışı kuruluş, kişi grupları) birinde yer almalıdır; (2) başvuran, hak ihlali iddiasının mağduru olduğunu ispatlamalıdır; aksi halde başvuru, Sözleşme ile kişi bakımından bağdaşmaz bulunarak reddedilmektedir. Mağdur statüsü, devletlerin iç hukuk düzenlemelerinden bağımsız yorumlanmakta; AİHS sisteminde “doğrudan”, “dolaylı” ve “potansiyel” mağduriyet olmak üzere üç mağduriyet statüsü kabul görmektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Kabul Edilebilirlik Kriterleri, *Ratione Personae*, Mağdur Statüsü, Kişi Bakımından Bağdaşmazlık

ABSTRACT

The ECHR publishes its statistics for the previous year every January. According to statistics, in 2020, 37,289 out of 39,190 applications were decided to be unacceptable; in 2023, 34,650 new applications were made and 31,329 applications were rejected as unacceptable. It can be seen that more than ninety percent of the applications made to the ECHR are rejected without being examined on merits. This situation delays the trial of cases to be examined on the merits within a reasonable time; tens of thousands of applications are rejected after being held up for years. In this study, an examination was made within the scope of the admissibility criteria, which is an important problem of the ECHR, and the victim status was examined in the context

of “incompatibility *ratione personae*”, which is among the “reasons of inadmissibility related to jurisdiction”. ECHR art. 34, the application must meet two conditions: (1) the applicant must be in one of the specified categories of claimants (person, nongovernmental organisation or group of individuals); (2) the applicant must prove that he is the victim of the alleged violation of rights; otherwise, the application is rejected as incompatible with the Convention on a personal basis. Victim status is interpreted independently of the domestic legal regulations of the states; in the ECHR system, three victim statuses are accepted: “direct”, “indirect” and “potential” victims.

Keywords: European Court of Human Rights, Admissibility Criteria, *Ratione Personae*, Victim Status, Incompatibility of Person

GİRİŞ

AİHM’in Ocak 2023’te yayınladığı istatistiklerde AİHM’e 2022 yılında yapılan başvuru sayısının ivmelenerek arttığı ifade edilmiştir¹. Ocak 2024 istatistiklerine² göre ise, Ocak 2024 itibarıyla AİHM önünde 68,450 derdest başvuru³ bulunmaktadır.

Bu başvuruların çok büyük bir kısmı kabul edilebilirlik kriterlerinden birini karşılamadığı gerekçesiyle, esastan incelenmeksizin reddedilecektir. Örneğin 2020 yılında, Mahkeme tarafından incelenen 39.190 başvurudan 37.289’unun kabul edilemez olduğuna veya kayıttan düşürülmesine karar verilmiştir. 2023 yılında ise 34.650 yeni başvuru yapılmış, 31.329 başvuru tek hâkim, Komite, Daire veya Büyük Daire tarafından kabul edilemez bulunarak reddedilmiştir⁴.

Görülüyor ki AİHM’e yapılan başvuruların yüzde doksanından fazlası, esastan incelenmeksizin reddedilmektedir. Bu durum, iki olumsuz sonuç doğurur: (1) Mahkemenin her başvuruya yanıt vermesi gerektiğinden, esastan incelenecek davaların makul sürede görüşülmesi gecikmekte; (2) on binlerce başvuranın talebi, yıllarca bekletildikten sonra reddedilmektedir⁵.

¹ Bunun sebebi olarak Türkiye, Sırbistan, Yunanistan ve Belçika’dan yapılan başvuruların artmasına işaret edilmiştir: “*The Court’s statistics for 2022 disclose an increase in the number of incoming applications allocated to a judicial formation. This can be explained principally by an increase in the number of allocated applications coming from Türkiye, Serbia, Greece and Belgium.*” ECHR, Analysis of Statistics 2022, January 2023. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/stats_analysis_2022_eng (Erişim tarihi: 27.01.2023), p. 3.

² Mahkeme 2023’te başvuru sayısının bir önceki yıla kıyasla azaldığını, bunun sebebi olarak Türkiye, Sırbistan, Yunanistan ve Rusya’dan yapılan başvuru sayısının azaldığını belirtmiştir: “*The Court’s statistics for 2023 disclose a decrease in the number of incoming applications allocated to a judicial formation. This can be explained principally by a decrease in the number of allocated applications coming from Russia, Türkiye, Serbia and Greece.*” ECHR, Analysis of Statistics 2023, January 2024. <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/stats-analysis-2023-eng> (Erişim tarihi: 27.01.2024, p. 3.

³ ECHR, Analysis of Statistics 2023, January 2024, p. 3.

⁴ ECHR, Analysis of Statistics 2023, January 2024, p. 3.

⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Kabul Edilebilirlik Kriterlerini Uygulama Rehberi, 2022. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/admissibility_guide_tur (Erişim tarihi: 27.01.2024), s. 8.

Bu çalışmada, kabul edilebilirlik kriterleri kapsamında bir inceleme yapılacak, “*yargı yetkisine ilişkin kabul edilemezlik nedenleri*” arasında yer alan “*kişi bakımından (ratione personae) bağdaşmazlık*” bağlamında AİHS m. 34’te düzenlenen mağdur statüsü⁶ incelenecektir.

AİHS madde 34 - Bireysel Başvurular

Bu Sözleşme veya protokollerinde tanınan haklarının Yüksek Sözleşmeci Taraflar’dan biri tarafından ihlal edilmesinden dolayı mağdur olduğunu öne süren her gerçek kişi, hükümet dışı kuruluş veya kişi grupları Mahkeme’ye başvurabilir...

AİHS m. 34’e göre başvuru iki koşulu karşılamalıdır: (1) başvuran, işaret edilen davacı kategorilerinden (gerçek kişi, hükümet dışı kuruluş, kişi grupları) birinde yer almalıdır; (2) başvuran, hak ihlali iddiasının mağduru olduğunu ispatlamalıdır⁷.

AİHS m. 34’e göre başvurunun kişi bakımından kabul edilebilmesi için başvuranın, hak ihlalinin *mağduru* olması gerekir⁸. Mağdur statüsü, devletlerin iç hukukunda düzenlenen dava açma menfaati yahut ehliyetine⁹ ilişkin kurallardan bağımsızdır¹⁰. AİHS sisteminde üç

⁶ Kişi bakımından bağdaşmazlık hem (1) şikâyet edilen devletler hem (2) başvuruda bulunan kişiler yönünden olabilir. Çınar, İ., Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Yetkisi ve Mağdurluk Statüsü, (Ed. Sağlam, M.), Bireysel Başvuru İnceleme Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2. Bası, Ankara, 2013, s. 168.

(1) İhlal iddiası, Sözleşmeye *taraf* bir devlet tarafından işlenmiş veya sözleşmeci devlete yüklenebilir olmalıdır. Örneğin AİHS ve/veya Ek-Protokollerini kabul etmemiş bir devlet yahut NATO ve Birleşmiş Milletler, AİHS tarafı olmadığından, ilgili şikâyetler kişi bakımından bağdaşmaz bulunarak reddedilmektedir: AİHM [BD], Behrami and Behrami / Fransa and Saramati / Fransa, Almanya and Norveç, Bn. 71412/01 78166/01, 02.05.2007. Ayrıntılı inceleme için bkz. [Pierre Bodeau-Livinec](#), [Gionata P. Buzzini](#) and [Santiago Villalpando](#), “Agim Behrami & Bekir Behrami v. France; Ruzhdi Saramati v. France, Germany & Norway”, *American Journal of International Law*, V. 102 I. 2 (April 2008), pp. 323-331. Caitlin A. Bell, “Reassessing Multiple Attribution: The International Law Commission and the Behrami and Saramati Decision”, *International Law and Politics*, V. 42 (2010), pp. 508, 537-538.

(2) Bu çalışma, kişi bakımından bağdaşmazlık içinde “mağdur” statüsüne odaklanmıştır.

⁷ AİHM [BD], Vallianatos ve Diğerleri / Yunanistan, Bn. 29381/09 32684/09, 07/11/2013, p. 47. AİHM, Kátai / Macaristan, Bn. 939/12, 18.03.2014, p. 25-26. AİHM, Trivkanović / Hırvatistan, Bn. 12986/13, 06.07.2017, p. 49-51.

⁸ Gözler, K., İnsan Hakları Hukuku, Ekin Basın Yayın Dağıtım, 4. Baskı, Bursa Şubat 2022, s. 524.

⁹ Keza Türk Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda kişi bakımından yetki; hukuk, ceza veya idari yargılama usullerinde izlenen dava veya taraf ehliyetine göre farklılık arz etmektedir: Küçük, S., Mahkemenin Kişi Bakımından Yetkisi (Ratione Personae), (Ed. Turan H., Kaplan R.), Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 2015. https://anayasa.gov.tr/media/6365/basvuru_kriterleri.pdf (Erişim Tarihi: 15.01.2024).

¹⁰ “The Court points out that, in order to rely on Article 34 of the Convention, two conditions must be met: an applicant must fall into one of the categories of petitioners mentioned in Article 34, and he or she must be able to make out a case that he or she is the victim of a violation of the Convention. According to the Court’s established case-law, the concept of “victim” must be interpreted autonomously and irrespective of domestic concepts such as those concerning an interest or capacity to act. In addition, in order for an applicant to be able to claim to be a victim of a violation of the Convention, there must be a sufficiently direct link between the applicant and the harm which they consider they have sustained on account of the alleged violation” AİHM, Gorraiz Lizarraga ve Diğerleri / İspanya, Bn. 62543/00, 27.04.2004, p. 35.

mağduriyet türü kabul edilir: Doğrudan mağduriyet, potansiyel mağduriyet, dolaylı mağduriyet. Çalışmada anılan üç statü incelenecektir.

1. Doğrudan Mağduriyet

Doğrudan mağduriyette başvuran, iddia ettiği ihlalden doğrudan etkilenmelidir¹¹; ihlal sonucu ortaya çıkan ve/veya devam eden zarar ile başvuran arasında *doğrudan* bağ olmalıdır¹².

“*Katı, mekanik*” değil belirli bir “*esneklik*” içinde yorumlanan¹³ doğrudan mağduriyet statüsü, AİHS’in koruma mekanizmasının harekete geçirilmesi için önemli bir ölçüt¹⁴ niteliğindedir¹⁵.

Kural olarak yaşayan gerçek kişiler tarafından ve/veya yaşayan gerçek kişiler adına AİHM’e başvuruda bulunulabilir¹⁶. AİHM’e başvuran kuruluşlar ve kişi grupları, üyelerin etkilendiği hak ihlallerin mağduru kabul edilmez¹⁷. Keza mağdur haklarını¹⁸ yahut insan haklarını savunmak¹⁹ amacıyla AİHM’e başvuran kuruluşların mağdur statüsü kabul edilmemektedir²⁰.

AİHS m. 2 ve 3 kapsamında mağdurları yahut mağdurların hayattaki yakınlarını korumak üzere kurulan kuruluşların AİHS m. 2 ve 3’ün ihlali iddiası ve adil tazmin (AİHS m. 41²¹) talebiyle

¹¹ AİHM, Gorraiz Lizarraga ve Diğerleri / İspanya, Bn. 62543/00, 27.04.2004, p. 35-36.

¹² AİHM, Srebrenitsa Anneleri Vakfı ve Diğerleri / Hollanda, Bn. 65542/12, 11.06.2013, p. 114.

Mahkeme aynı yaklaşımı başka kararlarında da uygulamıştır. Bu kararlar için bkz:

AİHM, Gorraiz Lizarraga ve Diğerleri / İspanya, Bn. 62543/00, 27.04.2004, p. 35;

AİHM, Uitgeversmaatschappij De Telegraaf B.V. ve Diğerleri / Hollanda, Bn. [39315/06](#), 18.05.2010, p. 54-56.

¹³ AİHM [BD], Micallef / Malta, Bn. 17056/06, 15.10.2009, p. 45. AİHM [BD], Aksu / Türkiye, Bn. 4149/04 41029/04, 15.03.2012, p. 51.

“*While under Article 34 of the Convention the existence of a “victim of a violation”, that is to say, an individual applicant who is personally affected by an alleged violation of a Convention right, is indispensable for putting the protection mechanism of the Convention into motion, this criterion cannot be applied in a rigid, mechanical and inflexible way throughout the whole proceedings.*”: AİHM, Karner / Avusturya, Bn. 40016/98, 24.07.2003, p. 25.

¹⁴ AİHM, Hristozov ve Diğerleri / Bulgaristan, Bn. 47039/11 358/12, 21.02.2012, p. 73

¹⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Kabul Edilebilirlik Kriterlerini Uygulama Rehberi, 2022. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/admissibility_guide_tur (Erişim tarihi: 27.01.2024), s. 13.

¹⁶ AİHM [BD], Centre de Ressources Juridiques au nom de Valentin Câmpeanu / Romanya, Bn. 47848/08, 17.07.2014, p. 96. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Kabul Edilebilirlik Kriterlerini Uygulama Rehberi, s. 13.

¹⁷ Örneğin mülkiyet hakkı ihlalden hareketle, bir kuruluş kendi sahip olduğu mülkiyet hakkına dayanarak yaptığı ihlal başvurusunda m. 34 anlamında mağdur sayılırken; üyelerinin maruz kaldığı mülkiyet ihlali için yaptığı başvuruda mağdur sayılmamaktadır. L’association et La Ligue Pour La Protection des Acheteurs D’automobiles, Ana Abîd Et 646 Autres c. Roumanie (déc.), Bn. 34746/97, 10.07.2001; aktaran: Baysal, M., Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuruda Mağdur Kavramı, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, (5), 2015, s. 199.

¹⁸ AİHM’in aynı yönde başka kararları için bkz. AİHM, Smits, Kleyn, Mettler Toledo B.V. et al., Raymakers, Vereniging Landelijk Overleg Betuweroute ve Van Helden / Hollanda, Bn. 39032/97, 39343/98, 39651/98, 43147/98, 46664/99, 61707/00, 03.05.2001.

¹⁹ AİHM’in aynı yönde başka bir kararları için bkz. AİHM, Van Melle ve Diğerleri / Hollanda, Bn. [19221/08](#), 29.09.2009.

²⁰ AİHM, Srebrenitsa Anneleri Vakfı ve Diğerleri / Hollanda, p. 115.

²¹ AİHS m. 41- Eğer Mahkeme bu Sözleşme ve Protokollerinin ihlal edildiğine karar verirse ve ilgili Yüksek Sözleşmecî Taraf’ın iç hukuku bu ihlalin sonuçlarını ancak kısmen ortadan kaldırıabiliyorsa, Mahkeme, gerektiği takdirde, zarar gören taraf lehine adil bir tazmin verilmesine hükmeder.

yaptığı başvuru, kişi bakımından bağdaşmazlıktan (AİHS m.35/4) reddedilmektedir. AİHS m. 2 ve 3 mağdurlarının altsoyu *gerçek kişiler* ise ihlal iddiasının *dolaylı mağdurdur*.

The Association for European Integration and Human Rights and Ekimdzhiev / Bulgaristan kararında²² AİHM, AİHS m. 8 ile korunan hakkın, mevcut davada kuruluşun üyelerinin değil doğrudan kuruluşun yararlanacağı haklar olduğunu belirterek; Sözleşme m. 34 anlamında kuruluşun doğrudan mağduriyetini kabul etmiştir. İstisnai olarak, üyelerinin menfaatlerini korumak üzere kurulan ve bu amaca ulaşmak üzere ulusal mahkemeler nezdinde hak arayan bir kuruluş, *AİHS m. 6 özelinde* AİHM'e başvuruda bulunabilir; bu noktada kuruluşun, ihlalini iddia ettiği hakkın mahiyeti ve bu ihlalden doğrudan etkilenmiş olması belirleyicidir²³.

AİHS P1-1'de düzenlenen mülkiyet hakkı ihlal edilen kişilerin mirasçılarını yahut hayattaki yakınlarının menfaatlerini korumak üzere kurulan kuruluşların başvurusu, kişi bakımından bağdaşmazlıktan reddedilecektir. AİHS P1-1'e göre, "*Her gerçek ve tüzel kişinin mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkı vardır.*". Madde metnine göre, gerçek kişiler gibi kuruluşlar da hakkın öznesi olabilir²⁴. Ancak kuruluşlar, kendi mülkiyet haklarının ihlali iddiasıyla yaptığı başvurularda m. 34 anlamında doğrudan mağdur sayılırlar²⁵.

Srebrenitsa Anneleri Vakfı ve Diğerleri / Hollanda kararında AİHM, Srebrenitsa Anneleri Vakfı'nın *ratione personae* statüsünü tartışmıştır. Başvuran, Srebrenitsa soykırımına uğrayanların hayattaki yakınlarını korumak amacıyla kurulmuş bir kuruluştur. AİHM'e göre Srebrenitsa Anneleri Vakfı, AİHS m. 2, 3, P1-1 bağlamında iddia edilen ihlallerden doğrudan etkilenmemiştir, ihlal iddiasının mağduru olmadığından²⁶ başvuru reddedilmiştir²⁷.

Ernewein / Almanya kararı²⁸, AİHS P1-1'e aykırılık iddiasıyla, gerçek ve tüzel kişilerin başvuruda bulunduğu bir karardır. Başvuranlar, İkinci Dünya Savaşı sırasında Alman silahlı kuvvetlerine "*malgré nous*"²⁹ olarak hizmet eden atalarını kaybeden 64 kişi ve bir kuruluştur. Başvuranlara göre, atalarına ve ailelerine yönelik uygulamalar AİHS m. 2, 3, 4, 5, 9, 10 ve 14'e

²² AİHM, The Association for European Integration and Human Rights and Ekimdzhiev / Bulgaristan, Bn. 62540/00, 27.06.2007, p. 61-63.

²³ AİHM, Gorraiz Lizarraga ve Diğerleri / İspanya, Bn. 62543/00, 27.04.2004, p. 35-36.

²⁴ Tüzel kişileri mülkiyet hakkının öznesi kabul eden tek uluslararası insan hakları belgesi AİHS P1-1'dir ve AİHS sisteminde tüzel kişileri hakkın öznesi kabul eden tek hak mülkiyet hakkıdır. Gemalmaz, H.B., Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Mülkiyet Hakkı, Beta Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul Nisan 2017, s. 26.

²⁵ Üyelerinin etkilendiği ihlaller sebebiyle mağdur sayılmazlar. L'association et La Ligue Pour La Protection des Acheteurs D'automobiles, Ana Abid Et 646 Autres c. Roumanie (déc.), Bn. 34746/97, 10.07.2001; aktaran: Baysal, M., Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuruda Mağdur Kavramı, s. 199.

²⁶ AİHM, Srebrenitsa Anneleri Vakfı ve Diğerleri / Hollanda, p. 116.

²⁷ AİHM, Srebrenitsa Anneleri Vakfı ve Diğerleri / Hollanda, p. 117.

²⁸ AİHM, Ernewein ve Diğerleri / Almanya, Bn. 14849/08, 12.05.2009.

²⁹ "Malgré nous" terimi, 1942 itibarıyla zorla Alman silahlı kuvvetlerine alınan, Alsace and Lorraine'lı 130.000 yetişkin erkeği tanımlar ve bunlardan yaklaşık 40.000'i hayatını kaybetmiştir. *Malgré nous*ların askerden kaçışlarını engellemek için aileleri zorla alıkonmuş, askerden kaçanların aileleri zorla çalıştırılmış yahut toplama kaplarına sevk edilmiştir.

aykırıdır³⁰ ve P1-1 kapsamında "malgré nous" yetimlerinin adil tazmini sağlanmamıştır. Başvuruyu önce başvuran kuruluş bakımından inceleyen Mahkeme, üyelerinin uğradığı zarar sebebiyle başvuran kuruluşun, Sözleşme m. 34 anlamında mağdur (*victim*) kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Mahkeme'ye göre bir kuruluş, üyelerinin değil, sadece kendi mülkiyet haklarının ihlali hâlinde mağdur sayılabilir³¹.

2. Dolaylı Mağduriyet

Bir hak ihlali iddiasının mağdurunun başvurudan önce ölmesi halinde, ölen kişinin bir yakını, meşru menfaatini ispatlarsa, ilgilinin ölümüne veya kaybolmasına ilişkin şikâyetlerini ileri sürerek AİHM'e başvuruda bulunabilir³².

AİHM sisteminde dolaylı mağduriyet, AİHS m. 2, 3, 5, 6 ve 8 kapsamında ileri sürülebilir. Dolaylı mağduriyet, gerçek kişiler için kabul edilen bir statüdür. Kişi grupları ve kuruluşların dolaylı mağduriyet statüsü kabul edilmez.

Sözleşme m. 2 ve 3³³ kapsamında güvence altına alınan haklarının ihlalinin dolaylı mağduru olduğu iddiasıyla bir kişinin veya bir kuruluşun AİHM'e başvurusunun kişi bakımından kabul edilirliğinin incelendiği emsal kararlar vardır. AİHS m. 2'nin ihlalden devletin sorumlu olduğu iddiasıyla yapılan başvuruda AİHM, mağdurun başvurudan önce ölmesi yahut kaybolması hâlinde, ölen kişinin ebeveynleri gibi yakın ailesinin, ihlalin dolaylı mağdurları olduğunu kabul etmektedir³⁴. AİHS m. 2'nin ihlali ile yaşanan ölüm ve kayıplarla yakın bağlantı içinde olmak şartıyla m. 3 ve 5 kapsamında yapılacak başvurular için de ölen kişinin ebeveynleri gibi yakın ailesinin, ihlalin dolaylı mağdurları olduğu kabul edilir³⁵.

AİHS m. 2 ve 3'ün ihlali iddiasıyla yapılacak başvuruda, başvuruda bulunan kuruluşlar özelinde -iddia edilen ihlalden kuruluşların doğrudan etkilendiği/mağdur olduğu kabul

³⁰ AİHS m. 2, 3, 4, 5, 9, 10 ve 14'ün ihlali iddialarıyla ilgili olarak AİHM, AİHS hükümlerinin, Sözleşme'nin kendisi için yürürlüğe girdiği tarihten önce gerçekleşen ve Sözleşme'nin yürürlüğe girmesinden sonra devam etmeyen olaylar bakımından Sözleşmeciler tarafından bağlanmayacağını; dolayısıyla başvuru ile Sözleşme hükümleri arasında zaman bakımından (*ratione temporis*) bağdaşmazlık (AİHS m. 35/3-4) olduğunu belirtmiştir. AİHM, Ernevein ve Diğerleri / Almanya, Bn. 14849/08, 12.05.2009, p. 1.

³¹ Dolayısıyla başvuru ile Sözleşme arasında kişi bakımından (*ratione personae*) bağdaşmazlık vardır. AİHM, Ernevein ve Diğerleri / Almanya, p. 2.

³² AİHM [BD], Varnava ve Diğerleri / Türkiye, Bn. 18.09.2009, p. 112. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Kabul Edilebilirlik Kriterlerini Uygulama Rehberi, s. 13.

³³ **Madde 2 - Yaşama hakkı 1.** Herkesin yaşam hakkı yasanın koruması altındadır. Yasanın ölüm cezası ile cezalandırdığı bir suçtan dolayı hakkında mahkemece hükmedilen bu cezanın yerine getirilmesi dışında hiç kimse kasten öldürülemez. **2.** Öldürme, aşağıdaki durumlardan birinde kuvvete başvurma kesin zorunluluk hâline gelmesi sonucunda meydana gelmişse, bu maddenin ihlali suretiyle yapılmış sayılmaz: **a.** Bir kimsenin yasa dışı şiddete karşı korunması için; **b.** Usulüne uygun olarak yakalamak veya usulüne uygun olarak tutuklu bulunan bir kişinin kaçmasını önlemek için; **c.** Ayaklanma veya isyanın yasaya uygun olarak bastırılması için.

Madde 3 - İşkence yasağı Hiç kimse işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya işlemlere tabi tutulamaz.

³⁴ AİHM, Van Colle / Birleşik Krallık, Bn. 7678/09, 13.11.2012, p. 86.

³⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Kabul Edilebilirlik Kriterlerini Uygulama Rehberi, s. 15-17.

edilemeyeceğinden-, başvuru, kişi bakımından (*ratione personae*) bağdaşmazlık sebebiyle reddedilmektedir.

AİHS m. 5, 6, 8'in ihlalinin dolaylı mağduriyetin kapsamı Mahkeme içtihatlarıyla belirlenmiştir. Buna göre ölen mağdurun suçtan aklanması, ölen kişinin yakın akrabalarının kendi ve/veya aile itibarını koruyarak onlara manevi bir menfaat sağlıyorsa dolaylı mağduriyetten bahsedilirken³⁶, kuruluşların dolaylı mağduriyet statüsü kabul görmemektedir³⁷.

3. Potansiyel Mağduriyet

Potansiyel mağduriyet, istisnai olarak sadece özel durumlarda kabul edilmektedir. Potansiyel mağduriyet iddiasında bulunan başvuran, kendisini doğrudan ve kişisel olarak etkileyen bir ihlalin gerçekleşme ihtimaline ilişkin makul ve ikna edici deliller sunmalıdır³⁸.

Bir kanun hükmünün AİHS'e aykırılığı iddiasıyla AİHM'e kural olarak şikâyetle bulunulamazken³⁹; bu kanun hükmü sebebiyle yargılanma yahut bu kanun hükmünden doğrudan etkilenme riskiyle karşı karşıya olan ilgili topluluğun mensubu⁴⁰ potansiyel mağdur sıfatıyla başvuruda bulunabilir⁴¹.

*Norris / İrlanda*⁴² ve *Dudgeon / Birleşik Krallık*⁴³ başvurularında, başvuranlar eşcinseldir; şikâyetler, Kuzey İrlanda'da, yetişkin erkekler arasında eşcinsel eylemleri suç sayan yasaların varlığına yöneliktir. AİHM, ahlaki bir değer yargısına varmakla ilgilenmediğini ifade etmiş⁴⁴; söz konusu yasanın, başvuranın hayatı üzerinde ağır etkiler yaratabileceğini belirterek⁴⁵

³⁶ AİHM, Brudnicka ve Diğerleri / Polonya, Bn. 54723/00, 03.03.2005, p. 27-31; AİHM, Armonienė / Litvanya, Bn. 36919/02, 25.11.2008, p. 29. AİHM, Polanco Torres ve Movilla Polanco / İspanya, Bn. 34147/06, 21.03.2010, p. 31-33

³⁷ Srebrenitsa Anneleri Vakfı ve Diğerleri / Hollanda kararında, Srebrenitsa soykırımına uğrayanların hayatta kalan yakınlarının menfaatlerini korumak amacıyla kurulmuş bir kuruluş olan Srebrenitsa Anneleri Vakfı'nın, *ratione personae* statüsü AİHS m. 6 bağlamında tartışılmıştır. AİHM'ye göre, Srebrenitsa Anneleri Vakfı, Sözleşme m. 6 ve 13 kapsamında şikâyet edilen konulardan etkilenmemiştir; oysa ihlal sonucu ortaya çıkan ve devam eden zarar ile başvuran arasında doğrudan bir bağ olmalıdır. Srebrenitsa Anneleri Vakfı bakımından başvuru ile m. 35/3 (a) hükmü anlamında Sözleşme arasında kişi bakımından (*ratione personae*) bağdaşmazlık olduğundan başvuru Sözleşme m. 35/4 gereğince reddedilmiştir. AİHM, Srebrenitsa Anneleri Vakfı ve Diğerleri / Hollanda, p. 114, 117.

Mahkeme aynı yaklaşımı başka kararlarında da uygulamıştır, bkz:

AİHM, Gorraiz Lizarraga ve Diğerleri / İspanya, Bn. 62543/00, 27.04.2004, p. 35.

AİHM, Uitgeversmaatschappij De Telegraaf B.V. ve Diğerleri / Hollanda, Bn. 39315/06, 18.05.2010, p. 54-56.

³⁸ AİHM [BD], Senator Lines GmbH / Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Portekiz, İspanya, İsveç ve Birleşik Krallık, Bn. 56672/00, 10.03.2004.

³⁹ AİHM [BD], Aksu / Türkiye, Bn. 4149/04 41029/04, 15.03.2012, p. 50. AİHM [BD], Burden / Birleşik Krallık, Bn. 13378/05, 29.04.2008, p. 33.

⁴⁰ AİHM [BD], Tănase / Moldova, Bn. 7/08, 27.04.2010, p. 104. AİHM, Michaud / Fransa, Bn. 12323/11, 06.12.2012, p. 51-52. AİHM [BD], Sejdić and Finci / Bosna Hersek, Bn. 27996/06 34836/06, 22.12.2009, p. 28.

⁴¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Kabul Edilebilirlik Kriterlerini Uygulama Rehberi, s. 15-17.

⁴² 1974'te İrlanda Eşcinsel Hakları Hareketi'nin kurucu üyesi ve başkanı olmuştur.

⁴³ AİHM, Dudgeon / Birleşik Krallık, Bn. 7525/76, 22.10.1981, p. 13.

⁴⁴ AİHM, Dudgeon / Birleşik Krallık, Bn. 7525/76, 22.10.1981, p. 54.

⁴⁵ AİHM, Dudgeon / Birleşik Krallık, Bn. 7525/76, 22.10.1981, p. 60.

başvuranın potansiyel mağduriyetini kabul etmiştir. Keza Modinos / Kıbrıs başvurusunda⁴⁶ “Kıbrıs'ta Eşcinsellerin Kurtuluş Hareketi”nin başkanı olan başvuran, eşcinsel eylemleri suç sayan yasal hükümler nedeniyle büyük bir gerginlik, endişe ve kovuşturma korkusu yaşadığını belirtmektedir⁴⁷. AİHM, müdahalenin varlığını ve başvuranın *potansiyel mağduriyetini* kabul etmiştir⁴⁸.

AİHM, mevzuata dayanan gizli gözetim ve iletişimin dinlenmesi gibi uygulamalara karşı itiraz edilebilecek bir hukuk yolu bulunmaması hallerinde, başvuranın potansiyel mağduriyet statüsünü kabul etmektedir⁴⁹.

SONUÇ

AİHM istatistiklerine bakıldığında, kabul edilebilirlik kriterleri dikkate alınmaksızın yapılan başvuruların, AİHM için önemli bir problem olduğu anlaşılmaktadır. Zira AİHM’ye yapılan başvuruların yüzde doksanından fazlası, esastan incelenmeksizin reddedilmekte, mahkemenin iş yükü artmakta, esas hakkındaki yargılama süreleri uzamaktadır.

AİHM’in kabul edilebilirlik kriterleri arasında yer alan “*kişi bakımından (ratione personae) bağdaşmazlık*” bağlamında AİHS m. 34’te düzenlenen mağdur statüsünün üç farklı görünümü bulunmaktadır: Doğrudan mağduriyet, potansiyel mağduriyet, dolaylı mağduriyet.

Doğrudan mağduriyette başvuran, iddia ettiği ihlalden doğrudan etkilenmektedir. Dolaylı mağduriyette, mağdurunun başvurudan önce ölmesi halinde, ölen kişinin bir yakını olarak hak ihlali tespitindeki meşru menfaatini ispatlaması halinde başvuru kabul edilmektedir. Potansiyel mağduriyet iddiasında bulunan başvuran, kendisini doğrudan ve kişisel olarak etkileyen bir ihlalin gerçekleşme ihtimaline ilişkin makul ve ikna edici deliller sunması halinde, başvuru kabul edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Kabul Edilebilirlik Kriterlerini Uygulama Rehberi, 2022.
https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/admissibility_guide_tur (Erişim tarihi: 27.01.2024)
- Baysal, M., Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuruda Mağdur Kavramı, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, (5), 2015, s. 193-233.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/mdergi/issue/16885/175826> (Erişim Tarihi: 02.01.2024)

⁴⁶ AİHM, Modinos / Kıbrıs, Bn. 15070/89, 22.04.1993.

⁴⁷ AİHM, Modinos / Kıbrıs, Bn. 15070/89, 22.04.1993, p. 7.

⁴⁸ AİHM, Modinos / Kıbrıs, Bn. 15070/89, 22.04.1993, p. 23-24.

⁴⁹ AİHM [BD], Roman Zakharov / Rusya, Bn. 47143/06, 04.12.2015, p. 173-179.

- Bell, C.A., “Reassessing Multiple Attribution: The International Law Commission and the Behrami and Saramati Decision”, *International Law and Politics*, V. 42 (2010), pp. 501-550.
- Bodeau-Livinec P., Buzzini G.P. and Villalpando S., “Agim Behrami & Bekir Behrami v. France; Ruzhdi Saramati v. France, Germany & Norway”, *American Journal of International Law*, V. 102 I. 2 (April 2008), pp. 323-331.
- Çınar, İ., Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Yetkisi ve Mağdurluk Statüsü, (Ed. Sağlam, M.), Bireysel Başvuru İnceleme Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2. Bası, Ankara, 2013, s. 165-224.
- ECHR, Analysis of Statistics 2022, January 2023.
https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/stats_analysis_2022_eng (Erişim tarihi: 27.01.2023).
- ECHR, Analysis of Statistics 2023, January 2024.
<https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/stats-analysis-2023-eng> (Erişim tarihi: 27.01.2024)
- Gemalmaz, H.B., Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Mülkiyet Hakkı, Beta Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul Nisan 2017.
- Gözler, K., İnsan Hakları Hukuku, Ekin Basın Yayın Dağıtım, 4. Baskı, Bursa Şubat 2022.
- Küçük, S., Mahkemenin Kişi Bakımından Yetkisi (Ratione Personae), (Ed. Turan H., Kaplan R.), Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 2015.
https://anayasa.gov.tr/media/6365/basvuru_kriterleri.pdf (Erişim Tarihi: 15.01.2024).
- Sağlam, M. (Ed.), Bireysel Başvuru İnceleme Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2013.
- Turan H., Kaplan R. (Ed.), Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 2015.
https://anayasa.gov.tr/media/6365/basvuru_kriterleri.pdf (Erişim Tarihi: 02.01.2024)

AIHM KARARLARI

- AIHM, Dudgeon / Birleşik Krallık, Bn. 7525/76, 22.10.1981.
- AIHM, Modinos / Kıbrıs, Bn. 15070/89, 22.04.1993.
- AIHM, Smits, Kleyn, Mettler Toledo B.V. et al., Raymakers, Vereniging Landelijk Overleg Betuweroute ve Van Helden / Hollanda, Bn. 39032/97, 39343/98, 39651/98, 43147/98, 46664/99, 61707/00, 03.05.2001.
- AIHM, L’association et La Ligue Pour La Protection des Acheteurs D’automobiles, Ana Abîd Et 646 Autres / Romanya, Bn. 34746/97, 10.07.2001.
- AIHM, Karner / Avusturya, Bn. 40016/98, 24.07.2003.

- AİHM [BD], Senator Lines GmbH / Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Irlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Portekiz, İspanya, İsveç ve Birleşik Krallık, Bn. 56672/00, 10.03.2004.
- AİHM, Gorraiz Lizarraga ve Diğerleri / İspanya, Bn. 62543/00, 27.04.2004.
- AİHM, Brudnicka ve Diğerleri / Polonya, Bn. 54723/00, 03.03.2005.
- AİHM [BD], Behrami and Behrami / Fransa and Saramati / Fransa, Almanya and Norveç, Bn. 71412/01 78166/01, 02.05.2007.
- AİHM, The Association for European Integration and Human Rights and Ekimdzhiev / Bulgaristan, Bn. 62540/00, 27.06.2007.
- AİHM [BD], Burden / Birleşik Krallık, Bn. 13378/05, 29.04.2008.
- AİHM, Armonienė / Litvanya, Bn. 36919/02, 25.11.2008.
- AİHM, Ernevein ve Diğerleri / Almanya, Bn. 14849/08, 12.05.2009.
- AİHM [BD], Varnava ve Diğerleri / Türkiye, Bn. 18.09.2009.
- AİHM, Van Melle ve Diğerleri / Hollanda, Bn. 19221/08, 29.09.2009.
- AİHM [BD], Micallef / Malta, Bn. 17056/06, 15.10.2009.
- AİHM [BD], Sejdić and Finčić / Bosna Hersek, Bn. 27996/06 34836/06, 22.12.2009.
- AİHM, Polanco Torres ve Movilla Polanco / İspanya, Bn. 34147/06, 21.03.2010.
- AİHM [BD], Tănase / Moldova, Bn. 7/08, 27.04.2010.
- AİHM, Uitgeversmaatschappij De Telegraaf B.V. ve Diğerleri / Hollanda, Bn. 39315/06, 18.05.2010.
- AİHM, Hristozov ve Diğerleri / Bulgaristan, Bn. 47039/11 358/12, 21.02.2012.
- AİHM [BD], Aksu / Türkiye, Bn. 4149/04 41029/04, 15.03.2012.
- AİHM, Van Colle / Birleşik Krallık, Bn. 7678/09, 13.11.2012.
- AİHM, Michaud / Fransa, Bn. 12323/11, 06.12.2012.
- AİHM, Srebrenitsa Anneleri Vakfı ve Diğerleri / Hollanda, Bn. 65542/12, 11.06.2013.
- AİHM [BD], Vallianatos ve Diğerleri / Yunanistan, Bn. 29381/09 32684/09, 07/11/2013.
- AİHM, Kátai / Macaristan, Bn. 939/12, 18.03.2014.
- AİHM [BD], Centre de Ressources Juridiques au nom de Valentin Câmpeanu / Romanya, Bn. 47848/08, 17.07.2014.
- AİHM [BD], Roman Zakharov / Rusya, Bn. 47143/06, 04.12.2015.
- AİHM, Trivkanović / Hırvatistan, Bn. 12986/13, 06.07.2017.

**TÜRKİYE'NİN YENİLENEBİLİR ENERJİ POLİTİKALARININ UYGULANAN
ULUSLARARASI POLİTİKALAR NEZDİNDE DEĞERLENDİRMESİ**
EVALUATION OF TURKEY'S RENEWABLE ENERGY POLICIES IN REGARD TO
IMPLEMENTED INTERNATIONAL POLICIES

Emrah ATAR

Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
ORCID:0000-0003-1221-5415

Rabia TORLAK

Yüksek Lisans Öğrencisi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
ORCID: 0000-0001-9258-5269

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye'nin yenilenebilir enerji manzarasını değerlendirerek ulusal kalkınma için sürdürülebilir enerji kaynaklarına geçişin önemini vurgulamaktadır. Türkiye'nin yenilenebilir kaynaklardaki zengin potansiyeline rağmen, dış enerji bağımlılığı, yetersiz politika etkinliği ve düşük uygulama düzeyleri gibi zorluklar devam etmektedir. Analiz, ülkenin hidroelektrik, rüzgar, güneş, jeotermal ve hidrojen enerjisindeki girişimlerini kapsayarak etkili politikalar, halk katılımı ve uluslararası işbirliğinin önemini vurgulamaktadır. Ayrıca, makale Türkiye'nin küresel iklim anlaşmaları kapsamındaki taahhütlerini ele almakta ve ulusal enerji politikalarını uluslararası sürdürülebilirlik hedefleriyle uyumlu hale getirmenin önemini vurgulamaktadır. Çalışma, Türkiye'nin yenilenebilir enerji kullanımını artırmak, karbon emisyonlarını azaltmak ve uzun vadeli enerji güvenliğini sağlamak için kapsamlı çabaların teşvik edilmesini savunarak sona ermektedir.

Anahtar Kelimeler: Yenilenebilir enerji, Türkiye, Enerji Politikaları, Sürdürülebilirlik, Uluslararası İklim Anlaşmaları

ABSTRACT

This study evaluates Turkey's renewable energy landscape, emphasizing the importance of transitioning towards sustainable energy sources for national development. Despite Turkey's rich potential in renewable resources, challenges such as external energy dependence, insufficient policy efficacy, and low deployment levels persist. The analysis covers the country's initiatives in hydroelectric, wind, solar, geothermal, and hydrogen energy, highlighting the need for effective policies, public engagement, and international cooperation. Furthermore, the paper discusses Turkey's commitments under global climate agreements and underscores the significance of aligning national energy policies with international

sustainability goals. The study concludes by advocating for comprehensive efforts to enhance renewable energy utilization, reduce carbon emissions, and achieve long-term energy security in Turkey.

Keywords: Renewable energy, Türkiye, Energy Policies, Sustainability, International Climate Agreements

1. Giriş

Dünya nüfusunun artması, endüstrileşme ve teknolojiadaki gelişmelerle beraber enerjiye talep artmaktadır. Üretimde en temel girdi enerjidir ve günlük hayatta her alanda kullanılmaktadır (Koç ve Kaya, 2015). Bu noktada enerji kaynakları üç kategoriye ayrılmıştır: fosil yakıtlar, yenilenebilir kaynaklar ve nükleer kaynaklar. Makinelerin hareket etmesini ve yaşamı kolaylaştıran aletlerin çalışmasını sağlayan güç enerjidir. Enerji üretilebilmesi için ülkeler yüksek maliyetler ödemektedir. Türkiye için de ithal edilen enerji ham maddelerine ödenen maliyetler bütçede mühim yer tutmaktadır. Endüstri devriminden beri enerji ihtiyacının karşılanmasında, doğal gaz, petrol ve kömür fazlaca kullanılmıştır. Fosil enerji kaynakları, su, hava ve toprak kirliliklerine neden olmuştur. Bunun sonucunda; iklimde değişimler ve doğal dengede bozulma gözlenmiştir ve Dünya'nın normal sıcaklığı artmaya başlamıştır. Tedbirler alınmazsa sıcaklık artışı sürecektir ve iklim değişikliği artarak devam edecektir ve böylece Dünyada yaşanabilir alanlar azalacaktır (Adıyaman, 2012).

Bütün ülkelerin iç ve dış politikalarını belirleyen en önemli faktörlerden birisi enerjidir (Hiçdurmaz, 2019). Globalleşmeyle birlikte, üretim ve ticari faaliyetlerin artmasına paralel olarak giderek artan enerji ihtiyacı, devletlerin enerjiye olan tabiiyetini artırmaktadır. Aynı zamanda dış ticaret açılarıyla karşılaşmalarına sebep olmaktadır. Birincil (primer) enerji girdileri olan doğalgaz, kömür ve petrol temel enerji girdileri içindedir ve çoğu devletin ithalatında önemli hisseye sahiptir. Doğalgaz, kömür ve petrol fiyatlarının hızlı yükselişi, birçok devletin ödemeler denkleminde beklenmedik değişimlere sebep olabilmektedir. Bundan dolayı devletler enerjiye olan tabiiyetini azaltmak ve enerji çeşitliliğini çoğaltmak için, yenilenebilir enerji kaynaklarına (renewable energy sources) yönelmektedirler (Bayraç ve Çildir, 2017).

Enerji, modern yaşamın temel taşıdır ve doğru enerji politikalarının belirlenmesi, sürdürülebilir kalkınma ve çevresel koruma açısından kritik öneme sahiptir. Yenilenebilir enerji kaynakları dünyanın geleceğinde önemli bir rol oynayacaktır, ancak aynı zamanda yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı çok eski devirlere kadar gitmektedir. Yiyeceklerin öğütülmesi, kurutulması, su pompalanması, suyun ısıtılması gibi alanlarda yenilenebilir enerji kaynakları kullanılmaktadır. Fakat Endüstri Devrimi ve İngiltere'de buharlı makinelerin keşfedilmesiyle Amerika ve Avrupa'da yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı azalmıştır (Solomon ve

Krishna, 2011). 1970’li yıllarda yaşanan Petrol Krizi ile enerjide arz güvenliği sorunu ortaya çıkmıştır (Daojiong, 2006). 1990’lı yıllarla birlikte dünya gündeminde yer almaya başlayan küresel ısınma ve çevreye karşı duyarlılıkla da yenilenebilir enerji kaynaklarının daha aktif kullanılması ve yaygınlaştırılması maksadıyla politikalar oluşturulmaya başlanmıştır (Seydioğulları, 2013).

Bu çalışma, dünya genelinde enerji talebinin artması, fosil yakıt kullanımının çevresel etkileri, küresel iklim değişikliği ve enerji politikalarının ülkeler üzerindeki etkilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Daha spesifik olarak bakıldığı zaman bu çalışmada, yenilenebilir enerji kaynakları hakkında bilgi vermek ve yenilenebilir enerji kaynaklarının avantajları ve dezavantajlarından bahsederek uluslararası alanda politikalar ve Türkiye üzerinden değerlendirme yapılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda bu çalışmada yenilenebilir enerji kaynakları üzerinde durularak bunların avantaj ve dezavantajları araştırılmıştır. Bu avantaj ve dezavantajlar ile beraber uluslararası arenada var olan politikalar incelenmiş ve bu politikaların SWOT analizi gerçekleştirilmiştir. Son olarak ise Türkiye özelinde bir vaka incelemesi yapılarak Türkiye’nin bu noktada ortaya koyduğu politikalar değerlendirilmiştir. Bütün bunlar gerçekleştirilirken çalışmanın yönünün tayin etmek maksadı ile şu araştırma sorusuna cevap aranmıştır: Dünya genelinde artan enerji talebi, fosil yakıtların çevresel etkileri ve enerji politikalarının ülkeler üzerindeki etkileri göz önüne alındığında, yenilenebilir enerji kaynakları nasıl bir çözüm sunmaktadır ve bu kaynakların kullanımının avantajları ile dezavantajları nelerdir? Bu soru altında yapılacak olan bu araştırma, yenilenebilir enerji kaynaklarının potansiyelini, bu kaynakların ekonomik, çevresel ve sosyal açılardan avantajlarını ve dezavantajlarını analiz edecek, uluslararası arenada bu konuda uygulanan politikaları inceleyecek ve Türkiye’nin bu politika çerçevesindeki konumunu değerlendirecektir. Bu çalışma, sürdürülebilir enerji politikalarının belirlenmesi ve uygulanmasına yönelik karar vericilere önemli bilgiler sağlayacaktır. Ayrıca bu çalışmada, yenilenebilir enerji sistemlerinin bireysel, yerel ve toplu kullanım noktalarında çevre dostu enerji üretimini ve kullanımını teşvik ettiği, uluslararası politikaların önemine vurgu yaptığı bir analiz ortaya konulmaktadır.

2. Yenilenebilir Enerji Kaynakları Üzerine

Daimi devam eden, doğal süreçlerdeki var olan enerji akışından elde edilen enerjiye “yenilenebilir enerji” (renewable energy) denir (Yenilenebilir Enerji Sistemleri, t.y.). Günümüzde dünya çapında enerjinin %80’i fosil yakıtlardan (doğalgaz, petrol, kömür) elde ediliyor ve fosil yakıtlara olan tabiiyeti azaltmada yenilenebilir enerji kaynakları önemli yere sahiptir (Yenilenebilir Enerji Sistemleri, t.y.). Hidrolik, hidrojen, güneş, rüzgâr, biyokütle, dalga ve jeotermal enerji gibi doğada spontane var olan kaynaklardan yenilenebilir enerji elde edilebilmektedir. Yenilenebilir enerji kaynakları, fosil enerji kaynaklarının aksine zamanla bitmez. Doğalgaz, petrol ve kömür gibi yenilenemeyen ve bir zaman sonra tükenen enerjilere

seçenektirler. Günlük hayatta birçok farklı alanlarda kullanılabilmektedirler (Yenilenebilir Enerji Kaynakları, t.y.).

Günümüzde en çok kullanılan yenilenebilir enerji kaynaklarına baktığımız zaman ise karşımıza güneş enerjisi, rüzgar enerjisi, biyokütle enerjisi, jeotermal enerji, hidrolik enerji, hidrojen enerjisi ve dalga enerjisi çıkmaktadır.

2.1. Güneş Enerjisi

Güneşin çekirdeğinde bulunan hidrojen gazını helyuma dönüştüren füzyon reaksiyonu sonucu ortaya çıkan güçlü enerjiye “güneş enerjisi” (solar energy) denir. Güneş ışınları aracılığıyla dünyaya gelen güneş enerjisinden faydalanmak için güneş panelleri, güneş pilleri ve güneş kollektörleri gibi teknolojiler geliştirilmiştir. Güneş enerjisi güneş kollektörleri aracılığıyla ısı enerjisi olarak direkt kullanılabilir. Aynı zamanda güneş enerjisi güneş panelleri aracılığıyla elektrik enerjisine dönüştürülerek endirekt olarak da kullanılabilir (Koç ve Kaya, 2015).

Güneş enerjisinin avantajları incelendiği zaman; çevreye herhangi bir gaz salınımı yapmadığı için temiz bir enerji kaynağıdır; doğada daimi var olduğundan yenilenebilir; doğrudan ulaşılabilir ve kullanılabilir; tüm binaların çatısına kolayca kurulabilir ve herkesin kendi enerjisini üretmesi enerji kaybını da azaltacaktır (Aktaş, Süner, Balkan Kuşcu ve Usta, 2020). Doğal bir kaynak olduğundan dışa bağımlı değildir ve ekonomiktir (Öztürk, 2013: 15).

Güneş enerjisinin dezavantajları incelendiği zaman; güneş pillerinin randımanı düşük ve üretim maliyetleri yüksektir; güneş her gün olmadığı için her zaman kullanabilmek amacıyla depolanması gerekir (Aktaş, Süner, Balkan Kuşcu ve Usta, 2020). Güneş enerjisi günün her saati kullanılamaz ve sadece gündüz kullanılabilir (Guangul ve Chala, 2019: 2). Başlangıç maliyeti ve tüketiciler için maliyeti yüksektir (Öztürk, 2013: 15).

2.2. Rüzgâr Enerjisi

Yenilenebilir enerji kaynakları içinde tarihi en eski olan “rüzgâr enerjisi”dir (wind energy). Çok eski zamanlarda rüzgâr enerjisinden yararlanarak rüzgâr değirmenleri yapılmıştı ve bu sayede buğday öğütmek ya da su pompalamak işlemleri yapılabilmıştır. 1980’lerde rüzgâr enerjisi elektrik enerjisine dönüştürülerek kullanılmıştır ve günümüzde elektrik enerjisi üretmek için rüzgâr türbinleri kullanılmaktadır (Öymen, 2020). Aynı zamanda deniz ulaşımı ve yelkenli gemiler için de rüzgâr enerjisinden yararlanılmıştır (Aktaş, Süner, Balkan Kuşcu ve Usta, 2020).

Rüzgâr enerjisinin avantajları incelendiği zaman; çevreye zarar vermediği ve kirlilemediğinden temiz enerji kaynağıdır; daimidir ve yenilenebilir; rüzgâr türbinlerinin yakıt maliyeti yoktur ve çıkarılıp işlenmesine gerek yoktur (Aktaş, Süner, Balkan Kuşcu ve Usta, 2020). Rüzgar santrali projeleri, rüzgar türbinlerinin bakımı ve ömrü dolan rüzgar türbinleri söküp kaldırmak kolaydır (Acaroğlu, 2013: 238). Yeryüzünde %95 civarı alanda rüzgar enerjisi elde edilebilir ve bu alanlarda aynı anda başka faaliyetler de sürdürülebilir (Öztürk, 2013: 15).

Rüzgâr enerjisinin dezavantajları incelendiği zaman; rüzgâr türbinleri gürültülü çalışırlar; rüzgar türbinleri için geniş alanlar gereklidir ve rüzgar türbinlerinin devrilme ve parçalanmasına ilişkin güvenlik sorunu oluşabilir (Öztürk, 2013: 15).

2.3. Biyokütle Enerjisi

Yüz yıllık dönemden daha kısa sürede yenilenebilen, yaşayan ya da yakın zamanda yaşamış organizmalardan elde edilen fosilleşmemiş biyolojik malzemelere “biyokütle” (biomass) denir. Hayvansal ve bitkisel kökenli tüm organik maddeler biyokütle enerji kaynağı ana bileşenleridir ve elde edilen enerjiye “biyokütle enerjisi” (biomass energy) denir (İlleez, 2020). Hayvansal, orman ve tarım atıkları, hayvansal ve bitkisel yağlar, çöpler biyokütle enerjisi elde etmede öncelikli olarak kullanılırlar. Herhangi bir canlının yararlanamayacağı ve atık maddeler olmasına dikkat edilerek malzemeler kullanılır. Böylece doğaya zarar veren atıklar yok edilmiş olur.

Biyokütle enerjisinin avantajları incelendiği zaman; çevreye zarar veren atıklar enerjiye dönüştürülerek doğayı ve toprağı korur; atıkların su ve besin üretimine zarar vermesi önlenir; her yerde kullanılabilen ve yerli bir kaynak olduğu için ekonomik yarar sağlamış olur (Aktaş, Süner, Balkan Kuşcu ve Usta, 2020). Çevre açısından daha az zararlı etkileri vardır ve depolanabilir (Öztürk, 2013: 15).

Biyokütle enerjisinin dezavantajları incelendiği zaman; çöp gibi atıkların yakılmasıyla ortaya çıkan atıklar çevresel problemlere neden olabilir; atıkların depolanması kısa bir süreliğine çevre kirliliğine neden olabilir (Aktaş, Süner, Balkan Kuşcu ve Usta, 2020). Geniş yerleşim alanlarında sadece kullanılabilir ve tarım alanları için rekabet oluşturabilir (Öztürk, 2013: 15).

2.4. Jeotermal Enerji

Yer kabuğunun derinliklerindeki magmadan ve kayalarındaki radyoaktif kaynaklı sıcaklıktan elde edilen enerjiye “jeotermal enerji” (geothermal energy) denir. Sıcak yeraltı suları, evleri ısıtmada ve elektrik üretiminde jeotermal enerji kullanılır. Eski zamanlarda da hamam sularını ısıtmada jeotermal enerjiden faydalanılmıştır (F.Ç. Kılıç ve Kılıç, 2013). Jeotermal enerji kaplıca turizmi yönünden de önemli bir enerji kaynağıdır. Aynı zamanda bu sıcak sular yüzyıllar boyunca tedavi amaçlı da kullanılmıştır. Türkiye, jeotermal kaynakları açısından zengin bir ülkedir (Aktaş, Süner, Balkan Kuşcu ve Usta, 2020).

Jeotermal enerjisinin avantajları incelendiği zaman; fosil yakıtların tüketiminden kaynaklanan sera etkisi ve asit yağmurları gibi çevre sorunları jeotermal enerjinin kullanılmasıyla önlenabilir; jeotermal enerjinin randımanı yüksektir; daimi ve yenilenebilir bir enerji kaynağıdır; pek çok alanda enerji gereksiniminin karşılanmasında kullanılır; fosil enerji kaynağı olan doğalgaza kıyasla jeotermal enerji yangın, zehirlenme ve patlama gibi tehlikeleri çok azdır ve nadiren görülür; ani hava değişikliğinden hiç etkilenmez (Aktaş, Süner, Balkan

Kuşcu ve Usta, 2020). Doğal kaynak olduğundan dışa bağımlı değildir ve direkt ulaşılabildiği için maliyeti düşüktür (Öztürk, 2013: 15).

Jeotermal enerjisinin dezavantajları incelendiği zaman; jeotermal sıvı kullanıldıktan sonra yeryüzüne bırakılırken sorunlar oluşabilir; jeotermal sıvı uzak mesafelere taşınamaz (Aktaş, Süner, Balkan Kuşcu ve Usta, 2020).

2.5. Hidrolik Enerji

Suyun potansiyel enerjisinin kinetik enerjiye dönüştürülmesiyle enerji elde edilir ve buna “hidrolik enerji” (hydraulic energy) denir. Türbinlerin dönmesini, suyun akmasıyla oluşan kinetik enerji sağlar ve böylece elektrik enerjisi elde edilir. Canlıların yaşaması için su döngüsünün devam etmesi gereklidir (Aktaş, Süner, Balkan Kuşcu ve Usta, 2020). Hidrolik enerji en çok ırmaklar üzerinde kullanılır. Irmaklar üzerinde barajlar inşa edilerek su biriktirilir ve biriktirilen suyun potansiyel enerjisinden faydalanılarak elektrik enerjisi üretilir. Hidroelektrik enerji santrallerinden (HES) yararlanılarak elektrik enerjisi üretilir (Koç ve Şenel, 2013). Hidroelektrik (hydroelectric), dünyada yaygın bulunur ve ekonomik bir yenilenebilir enerji kaynağıdır (Ürün ve Soyu, 2016).

Hidrolik enerjisinin avantajları incelendiği zaman; hidroelektrik enerji santralleri temizdir ve çevreyi kirletmez; hidroelektrik enerji santralleri yakıtı ihtiyaç duymaz ve randımanı yüksektir (%90’ın üzerinde); yüksek ve güvenilir güç üretirler ve böylece enerji şebekesinin korunması konumundadır; hidroelektrik enerji santralleri için yapılan barajlar, suyun hızını keser ve erozyonun önüne geçmiş olur (Aktaş, Süner, Balkan Kuşcu ve Usta, 2020). Enerji ihtiyacında hızlıca devreye girebilir ya da acil durumlarda hızlıca devreden çıkarılabilir (Öztürk, 2013: 15).

Hidrolik enerjisinin dezavantajları incelendiği zaman; hidroelektrik enerji santralleri için yapılan barajlar, çevresindeki yerin çevre bilimini (ecology) olumsuz etkileyebilir; hidroelektrik enerji santrallerinin kurulum maliyeti yüksektir ve toplam inşası uzun sürer (Aktaş, Süner, Balkan Kuşcu ve Usta, 2020). Yerleşim alanlarının su altında kalma ihtimali bulunmaktadır (Öztürk, 2013: 15).

2.6. Hidrojen Enerji

Hidrojen (hydrogen) doğal bir yakıt değildir ve birincil enerji kaynaklarından yararlanılarak su, biyokütle ve fosil yakıtlar gibi ham maddelerden üretilen bileşimli bir yakıttır. Hidrojen üretilirken atık gazların saflaştırılması, buhar iyileştirme, radyoliz gibi pek çok hidrojen üretim teknolojileri bulunmaktadır. Hidrojen üretildikten sonra boru hatları ya da tankerler ile uzak mesafelere taşınabilir (Ün, 2003). Hidrojen, rahat ve güvenli bir şekilde taşınabilir ve rahat taşınabilir olmasından dolayı her alanda kullanılabilir (Aktaş, Süner, Balkan Kuşcu ve Usta, 2020). Hidrojen enerji (hydrogen energy) geleceğin alternatif enerji kaynağı görülmektedir (Kumbur, Özer, Özsoy ve Avcı, 2005).

Hidrojen enerjisinin avantajları incelendiği zaman; hidrojen doğada fazlaca bulunur ve farklı metotlarla elde edilebilir; hidrojen gazı karbon içermediğinden çevreye zararı yoktur; hidrojen, depolanabilir ve böylece her alana taşınarak enerji üretimi gerçekleştirilebilir; hidrojen rahatlıkla elektrik enerjisine dönüştürülebilir; denizaltı, gemiler ve uçaklar için hidrojen uygun yakıttır; hidrojen yakıtı istem dışı suya karışırsa buharlaşarak kaybolur ve böylece su kirliliğine sebep olmaz (Aktaş, Süner, Balkan Kuşcu ve Usta, 2020).

Hidrojen enerjisinin dezavantajları incelendiği zaman; hidrojen kolaylıkla sızabildiği için korunması ve kapalı bir alanda uzun zaman tutulması zordur; oksijenle birleşmesiyle patlama ortaya çıkabilir (Aktaş, Süner, Balkan Kuşcu ve Usta, 2020).

2.7. Dalga Enerjisi

Denizin üzerinde seyreden taşıtlar, denizin altındaki depremler ve rüzgâr gibi dış etkenlerden dolayı denizin dengesi bozulur. Denizin eski haline dönmesi için yaptığı hareketler dalgaları oluşturur. Deniz dalgalarının yoğun olduğu yerlere türbinler konulur ve türbinlerin dönmesiyle yenilenebilir ve temiz enerji kaynağı üretilir. Üretilen bu kaynağa “dalga enerjisi” (wave energy) denir. Nehir ağızlarına ya da deniz girişlerine yapılan barajlarla elektrik üretimi gerçekleşmiş olur (Aktaş, Süner, Balkan Kuşcu ve Usta, 2020).

Dalga enerjisinin avantajları incelendiği zaman; dalga enerjisi türbinlerinin yakıtı ihtiyacı yoktur ve ömürleri uzundur; denize bıraktığı zararlı yakıtı bulunmaz; dalga enerjisi türbinleri çok fazla bakıma ihtiyaç duymaz ve senelerce çalışabilme potansiyeline sahiptir; fosil yakıtlara olan tabiiyeti azaltır ve çevreyi temiz tutar; elektrik enerjisinin ulaşımının zor olduğu kıyı yerlere elektrik enerjisini ulaştırabilirler; deniz üzerine kurulduklarından dolayı tarım arazilerine zarar vermez (Aktaş, Süner, Balkan Kuşcu ve Usta, 2020). Kıyıların korunmasını sağlar ve tatlı ya da tuzlu suya dönüştürülerek ihtiyaç alanlara pompalanır (Öztürk, 2013: 15).

Dalga enerjisinin dezavantajları incelendiği zaman; ses kirliliği oluşmaması için kıyılarda iyi ses yalıtımı yapılmalıdır; dalga enerjisi türbinlerinin ilk başta maliyetleri yüksektir; denizi durgunlaştırdığı için balıkçılık olumsuz etkilenebilir ve denizcilik faaliyetleri için olumsuzluğa neden olabilir (Aktaş, Süner, Balkan Kuşcu ve Usta, 2020). Sistem yerleşim alanlarına yakın olmalı ve yeni bir teknoloji olduğu için teknik eleman zor bulunur (Öztürk, 2013: 15).

3. Yenilenebilir Enerji Kaynakları Kapsamında Uygulanan Uluslararası Politikaların Değerlendirilmesi

Yenilenebilir enerji sistemleri, bireysel, yerel veya toplu kullanım noktasında çevreye faydalı enerjinin üretilmesi ve kullanılması noktasında bağımsız ve doğal bir kalite olarak üretilmektedir. Çevresel faktörlerin atmosferi etkileyecek oranda zarar görmeden özellikle elektrik üretimi ve dağıtımına ve insanların bunu kullanmasına izin verir. Yenilenebilir enerji politikaları, dağıtım planlamasını, yenilenebilir enerji sistemlerinin ticari yönlerine ilişkin mevzuatı, verimlilik standartlarını, mali politikaları, enerji güvenliğini ve yukarıdakilerin

uluslararası anlaşmalar, anlaşmalar ve ittifaklar uyarınca uygulanmasını dikkate alır. Bu nedenle uluslararası politikalar hayati bir öneme sahiptirler.

Uluslararası düzeyde politika üretilirken özellikle ulus devletler ön plana çıkmaktadır. Ancak sürdürülebilir bir yaşam ortamının oluşturulması için ulus devletlerin uluslararası arenada aktif rol alması gerekmektedir. Bu sayede, insan ve çevrenin uyumlu birlikteliği ve sürdürülebilir kalkınma için yenilenebilir enerjinin kaçınılmaz olduğu bilinci daha iyi seviyelerde gerçekleşebilir. Bu nedenle yenilenebilir enerji kaynaklarının teşviki noktasında anahtar ve en önemli güç tabii ki devlet desteğidir. Son yıllarda ülke kaynaklarına ve uygulanan politikalara baktığımız zaman, yenilenebilir kaynakların işletilmesi ve kullanılması konusunda ciddi adımların ve önemli bir ilerlemelerin kaydedildiğini de açıkça göre bilmekteyiz (Peidong v.d., 2009). Uluslararası politikaların belirlenmesinde de önemli yere sahip olan ulus devletler tüm paydaşların sisteme dahil edilmesini sağlayarak özellikle yasalara ve yönetmeliklere uygun politikaların belirlenmesinde ve hayata geçirilmesinde aktif rol oynamalıdır. Bununla beraber yenilenebilir kaynakların ülke içerisinde daha aktif kullanılabilmesi adına ekonomik teşvik politikaları, sanayileşmiş destek politikaları, ve teknik araştırma ve geliştirme politikalarının belirlenmesi de gerekmektedir. Bu noktada özellikle bu politikaları gerçekleştiremeyecek ülke gruplarına uluslararası sistemde gerekli desteğin verilmesi de gerekmektedir.

Bu noktada ulus devlet düzeyinde yönetim sistemlerine de bakılması gerekmektedir. Yenilenebilir Enerji politikalarıyla ilgili dört düzeyde yönetim sisteminden bahsedebiliriz (Ackah, 2021). Bunlar, küresel Yenilenebilir Enerji sözleşmeleri, kıtasal düzeyde gerçekleşenler, alt-bölgesel politika direktifleri ve ulusal hedefler ve sistemlerdir. Afrika kıtası üzerinden örneklendirme yapacak olursak, alt bölgesel düzeyde Afrika Temiz Enerji Koridoru ve Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu, Yenilenebilir Enerji Politikası noktasında üye ülkelerin enerji karışımlarında orta ve büyük hidro enerji dahil olmak üzere Yenilenebilir Enerji penetrasyonunun payını 2030'a kadar %48'e çıkarmasını şart koşuyor. Bölgesel düzeyde, Afrika Birliği'nin Gündem 2063'ü karşımıza çıkmaktadır ve bu sistem Afrika'yı tüm Afrika hanelerine, işletmelerine, endüstrilerine ve kurumlarına modern, verimli, güvenilir, uygun maliyetli, yenilenebilir ve çevre dostu enerji sağlamak için tüm enerji kaynaklarını kullanmaya çağırarak bölgesel enerji havuzları, şebekeleri ve enerji projelerinin oluşmasını hedeflemektedir. Küresel olarak, iklim değişikliği ve sürdürülebilir kalkınma gibi uluslararası sözleşme ve protokole imza atılması gösterilebilir. Ulusal düzey yönetim yapısına baktığımız zaman ise yenilenebilir enerji potansiyelinden yararlanmayı hızlandırmak ve ölçeklendirmek için kapsayıcı, dönüştürücü, Afrika'nın sahip olduğu ve Afrika liderliğindeki bir çaba olan Afrika Yenilenebilir Enerji Girişimi kurulmuştur ve ulusal düzeyde hedefler belirlenmiştir. Sonuç olarak bakıldığı zaman yerel unsurlar başta olmak üzere sisteme tüm paydaşların dahil edilmesi yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması noktasında ortaya konulan hedeflerin gerçekleşmesine ve özellikle iklim değişikliği ile mücadelede oldukça kritik bir öneme sahiptir.

Görüldüğü üzere yenilenebilir enerji politikaları yalnızca devlet düzeyinde geliştirilip uygulanmamaktadır. Hükümetlere ve devlete destek olarak uluslararası kuruluşlar, sendikalar gibi bir çok paydaşın dahil olduğu sistem üzerinden gerçekleşmektedir. Bu noktada, Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Afrika Birliği gibi devletlerin dahil olduğu sistemlere ek olarak, özellikle Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı, 21. yy da Yenilenebilir Enerji Politikası Ağı, Yenilenebilir Enerji ve Enerji Verimliliği Ortaklığı, Uluslararası Güneş Birliği, Avrupa Yenilenebilir Enerji Konseyi ve Amerika Enerji ve İklim Ortaklığı gibi düşünce kuruluşlarının da önemi ciddi bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Küresel politika üretimi ve uygulanmasında üzerinde durulan bir diğer önemli konu da tüm bu paydaşların dahil olduğu sistem ile beraber iklim, çevre ve ekoloji üzerindeki etkilerinin de belirlenmesidir (Farah ve Rossi, 2011). Bu doğrultuda bölgesel veya küresel yenilenebilir enerji politikalarının daha iyi seviyede ve ihtiyaca uygun belirlenmesi noktasında tanımlanan başlıca faktörler mevcuttur. Bunlar (Hamilton, 2014) ;

1. Yenilenebilir enerji kaynaklarına ilişkin mevcut ve gelecekteki kendi kendine yeterlilik potansiyeli,
2. Yenilenebilir sistemlerin nasıl ve nerede konuşlandırıldığı,
3. Yenilenebilir enerji dağıtımının yönetimi,
4. Dağıtılan yenilenebilir enerji kurulumlarının çevresel etkisi,
5. Enerji verimliliğine sahip donanımların benimsenmesinin teşvik edilmesi,
6. Teknoloji Modernizasyonu ve Sera Gazı (GHG) emisyonlarının azaltılması,
7. Bölgesel ve küresel ölçeklerde yenilenebilir enerji kullanımını teşvik etmeye yönelik teşvikler ve mekanizmalar.

Bu politikalar neticesinde bir çok somut adım atılmıştır. Özellikle Birleşmiş Milletler öncülüğünde küresel ısınma ve iklim değişikliği ile mücadele ve bunların neticesinde yenilenebilir enerji konusu sıklıkla gündeme gelmiştir. İklim değişikliğine sebep olan sera gazı salımlarını azaltmaya müteveccih eylem stratejilerini ve sorumluluklarını içeren ilk uluslararası belge Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'dir (BMİDÇS). Aynı konuda Kyoto Protokolü yasal olarak uyulması zorunlu sorumluluklar getirmiştir. Tarihin en kapsamı geniş olan iklim değişikliği anlaşması Paris İklim Anlaşması'dır. 2020 yılının sonunda Kyoto Protokolünün süresi doldu ve yerini Paris İklim Anlaşmasına bıraktı (Pınarcıoğlu, 2018). Bu doğrultuda bakıldığında ise, yenilenebilir enerji ile ilgili en önemli uluslararası politikalar olarak karşımıza; Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (1992), Kyoto Protokolü (1997) ve Paris İklim Anlaşması (2015) çıkmaktadır. Paris İklim Anlaşmasının 2021 yılı ile beraber faaliyete geçmesi de bu anlaşmanın şuan için odak noktası olması anlamı taşımaktadır.

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi 1992’de Rio’da imzaya açıldı ve Rio Sözleşmeleri olarak adlandırılan üç sözleşmeden bir tanesidir (Şahin, 2017). Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesinin esas amacı “atmosferdeki sera gazı konsantrasyonlarını, iklim sistemi üzerindeki tehlikeli insan kaynaklı etkiyi önleyecek bir düzeyde durdurmayı başarmak”tır. Sözleşmenin üç temel ilkesi (UNFCCC, 2003);

1. Ortak ve eşitlik fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ve imkânlar
2. Önceden tedbir alma ilkesi
3. Kalkınma ile iklim değişikliğinin birbirine bağlı olduğunun kabulü olarak belirlenmiştir.

Kyoto Protokolü 1997’de imzaya açılmış ve 2005’de yürürlüğe girmiştir. Protokolün öncelikli hedefi; sanayileşmiş ülkelerin sera gazı emisyonlarını azaltmaktır (Şahin, 2017). Kyoto Protokolü’nde sınırlama ve azaltım (mitigation) yükümlülüklerinin yerine getirilmesini kolaylaştırmak amacıyla Kyoto Mekanizmaları adı verilen Emisyon Ticareti, Ortak Uygulama (JI) ve Temiz Kalkınma Mekanizması (CDM) yenilikçi üç düzeneği devreye sokarak yeni dönem başlatmıştır. Bu mekanizmalarla amaçlanan hedefler; tarafların emisyonlarını azaltmak ya da karbon yutaklarını geliştirmek için yapacakları faaliyetleri kendi sınırları dışında daha ucuza gerçekleştirmek. Böylece iklim değişikliğine yol açan etmenleri azaltıcı uygulamalarının daha maliyet etkin hale getirilmesi amaçlanmaktadır (UNFCCC, 2003).

Paris İklim Anlaşması 4 Kasım 2016 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Paris İklim Anlaşması sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluğun ortadan kaldırılması bağlamında Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’nin uygulamasını geliştirmeyi amaçlamaktadır. Anlaşmanın uzun dönemli hedefi ise küresel ortalama sıcaklık artışının endüstrileşme öncesi döneme göre 2°C altında tutulması ve bu artışın 1,5°C’nin altında tutulmasına müteveccih global çabaların sürdürülmesidir. Düşük emisyonlu ve iklim dirençli kalkınma yolunda finans akışının dengeli hale getirilmesi amaçlar arasındadır (Paris Anlaşması, t.y.). Paris İklim Anlaşması, temiz enerjiye global olarak geçişin vazgeçilmez olduğuna ilişkin herkese açık mesaj yollamakta ve bu anlaşma global ölçekte temiz ve yenilenebilir enerjiye geçişte tüm dünyaya yol göstermektedir. Paris İklim Anlaşması, hemen hemen tüm dünya emisyonlarını kapsayan ve iklim değişikliği konusundaki ilk çok uluslu anlaşma özelliğine sahiptir (Geleceğe Dair: Paris İklim Anlaşması, t.y.).

Paris Anlaşmasına baktığımız zaman ortaya konulan şu hedefler açıkça yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması noktasında adımlar atıldığını ortaya koymaktadır. Bu Anlaşma, amacı da dahil olmak üzere Sözleşme’nin uygulanmasını geliştirirken, sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluğu ortadan kaldırma çabaları bağlamında, iklim değişikliği tehdidine yönelik küresel tepkiyi güçlendirmeyi amaçlamaktadır; Küresel ortalama sıcaklıktaki artışı sanayi öncesi seviyelerin 2,0 °C’nin oldukça altında tutmak ve sıcaklık artışını sanayi öncesi seviyelerin 1,5 °C üzerinde sınırlamak için çaba sarf etmek, bunun iklim değişikliğinin

risklerini ve etkilerini önemli ölçüde azaltacağını kabul etmektedir; Gıda üretimini tehdit etmeyecek şekilde iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine uyum sağlama ve iklim direncini ve düşük sera gazı emisyon gelişimini teşvik etme yeteneğini artırmak; ve Finans akışlarını, düşük sera gazı emisyonları ve iklime dayanıklı kalkınmaya yönelik bir yolla tutarlı hale getirmektir (UNFCCC, 2015).

Bununla beraber Birleşmiş Milletlerin öncesinde 2030 daha sonra ise 2050 olarak belirlediği Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (17 hedef) de bu minvalde önem arz etmektedir. Küresel olarak belirlenen hedefler arasında iklim değişikliği ile mücadelenin yer alması yenilenebilir enerji kaynakları noktasında da önemli adımlar atıldığını veya atılacağını göstermektedir. Ancak İklim değişikliği hedefi diğer 16 hedeften bağımsız değildir. Bu hedefe ulaşmak için BM üyeleri, küresel sıcaklık artışını 2°C'nin altında sınırlamak için 2015'te Paris Anlaşması'nı (PA) kabul etmişlerdir. Bu karar, iklim değişikliğinin dünyadaki ülkeler üzerindeki etkisi nedeniyle alınmıştır. BM üyesi ülkelerin sisteme aktif bir şekilde dahil edilmesi ve uygulanacak politikalara desteklerinin sunulması beklenmektedir (BM, t.y.). Birleşmiş Milletler yenilenebilir enerji noktasında tüm bu çabaların ortaya çıkmasına öncülük etmekle beraber şu hedeflerin de gerçekleşmesi için çaba sarf edilmesi gerektiğine değinmektedir. Yenilenebilir enerji teknolojisini küresel bir kamu malı haline getirilmesi gerekmektedir. Bileşenlere ve ham maddelere küresel erişimi iyileştirmesine öncülük edilmelidir. Yenilenebilir enerji teknolojileri için oyun alanını eşitlenmesi gerekmektedir. Enerji sübvansiyonlarını fosil yakıtlardan yenilenebilir enerjiye kaydırılması ve yenilenebilir enerjiye güçlü bir yatırım sisteminin oluşturulması kaçınılmaz olmalıdır.

Bu neticede özellikle son yıllarda küresel iklim finansmanı akışları hızla artış göstermektedir. 2019 itibarıyla 28 ülke, ulusal uyum planlarının oluşturulması ve diğer uyum planlama süreçleri için 75 milyon ABD doları tutarında Yeşil İklim Fonu hibe finansmanına erişmiştir (United Nations Economic and Social Council, 2019). Bunların %67'si en az gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan küçük ada devletleri ve Afrika devletleri için kullanılmıştır. Toplamda 75 ülke, ulusal uyum planları ve diğer uyum planlama süreçleri için toplam değeri 191 milyon dolar olan Yeşil İklim Fonu'ndan destek istemektedir. Paris iklim anlaşmasının ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin imzalanması, iklim değişikliğini durdurma, enerji erişimini artırma ve biyolojik çeşitliliği korumaya yönelik uluslararası bir çabayı göstermektedir.

Yine bununla beraber karşımıza yaklaşık 200 ülkenin dahil olduğu ve sera gazı emisyonu azaltma hedeflerini belirledikleri, Ulusal Olarak Belirlenmiş Katkıları (Nationally Determined Contributions) ortaya konulmuştur. Bu platform iler beraber uluslararası toplum iklim değişikliğini durdurmaya, enerji erişimini artırmaya ve biyolojik çeşitliliği korumaya kararlı adımlar ortaya koymaya çalışmıştır. Ancak bu hedeflerin tabiki başarılı bir şekilde uygulanması için zorlukları da devam etmektedir. Alınan olumlu sonuçlar mevcut iken, küresel ve bölgesel

sonuçlara bakıldığı zaman, 57 ülkenin 2050 (Baruch-Mordo v.d., 2019) enerji taleplerini yalnızca dönüştürülen arazilerle karşılayamayacağını ortaya koymaktadır.

Devletler seviyesine baktığımız zaman, Avustralya hükümeti, enerji politikası çerçevelerinin birçoğunda, Avustralya'daki yerli ve endüstriyel tüketicilere güvenli, güvenilir, yeşil ve düşük maliyetli enerji sağlama hedefleri belirlenmiş ve bu doğrultuda spesifik politikalar üretmiştir (Mahmood v.d., 2021). Öte yandan ise Brezilya hükümeti, yenilenebilir enerji sistemleriyle ilgili olarak esasen enerji verimliliğini ve piyasanın serbestleştirilmesini hedeflemektedir. Yenilenebilir enerjiye ilişkin etkili yeni politikalar sayesinde Çin, şüphesiz tek başına en büyük yenilenebilir enerji üreticisidir, çünkü, Çin Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu, daha temiz ve daha yeşil bir gelecek için çevreye verilen karbon emisyonunu en aza indirmek için pilot karbon üst sınırını ve ticaret planını uygulamaya koymuştur (Aktaş, 2015).

Avrupa Birliği tarafından ortaya konulan Yenilenebilir Enerji Direktifi, ekonominin tüm sektörlerinde yenilenebilir enerjinin geliştirilmesi için ortak kurallar ve hedefler belirlemektedir. Bu doğrultuda çalışmalar yürüten Avrupa Birliği, Avrupa'nın iç enerji piyasasının oluşturulması, ülkelerin bu yenilenebilir kaynakları kullanmaları ve ulusal yenilenebilir enerji hedeflerine ulaşmaları için birlikte çalışmaları için büyük fırsatlar yaratır. Bunu, Yenilenebilir Enerji Direktifi kapsamında kurulan 3 işbirliği mekanizması aracılığıyla yapabilirler: istatistiksel transferler, AB ülkeleri veya AB ülkeleri ve üçüncü ülkeler arasındaki ortak projeler ve ortak destek programları. Enerji sektörü, AB'nin sera gazı emisyonlarının %75'inden fazlasından sorumludur. Bu nedenle, ekonominin farklı sektörlerinde yenilenebilir enerjinin payını artırmak, AB'nin enerji ve iklim hedeflerine ulaşması için önemli bir yapı taşıdır. Bu doğrultuda 2030 yılına kadar sera gazı emisyonlarını en az %55 (1990'a kıyasla) azaltmak ve 2050 yılına kadar iklim nötr bir kıta olmak hedefleri belirlenmiştir (The European Commission, t.y.).

Ülkelerin sürdürülebilir bir enerji geleceği oluşturması ve bu enerjiye geçişi destekleyen Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı (IRENA) yenilenebilir enerji noktasında uluslararası platformda politika ve kaynak üretimi ile beraber bilgi paylaşımı hususunda da önemli kuruluşlardan birisidir. Kuruluş, sürdürülebilir kalkınma, enerji erişimi, enerji güvenliği ve düşük karbonlu ekonomik büyüme ve refah arayışında, bio enerji, jeotermal, hidroelektrik, okyanus, güneş ve rüzgar enerjisi dahil olmak üzere her türlü yenilenebilir enerjinin yaygın olarak benimsenmesini ve sürdürülebilir kullanımını desteklemektedir (IRENA, t.y). Bu doğrultuda tüm paydaşlarla işbirliği yapılarak politikalar üretilmekte ve uygulanmaktadır. Bölgesel pazar analizi, ulusal ve bölgesel veri analizi, sürdürülebilir bio enerji politikaları, ve yenilenebilir enerji ihaleleri hususunda paydaşlara yol göstermektedir. Bunu gerçekleştirirken de özellikle verimli enerji planlaması noktasında adımlar atılmaktadır. Güçlü modelleme yeteneklerine ve metodolojilerine dayanarak özellikle gelişmemiş, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülke gruplarına öncelik tanınmaktadır.

Sonuç olarak bakıldığında zaman, yenilenebilir enerjinin çevresel faktörlere zarar vermeden enerji üretimi ve dağıtımına izin verdiği görülmektedir. Elektrik üretimi ve dağıtımında çevreye duyarlılığı, atmosferi etkilememe yeteneğini öne çıkarmaktadır. Öte yandan ise, yenilenebilir enerji politikalarının belirlenmesi ve uygulanmasında uluslararası politikaların hayati bir rol oynadığı açıkça görülmektedir. Ulus devletlerin bu politikaların oluşturulmasında ve uygulanmasında önemli aktörler olduğu da aşikârdır. Yenilenebilir enerji politikalarının uygulanmasında bu noktada sürdürülebilir yönetim önemli bir mevzudur. Bu minvalde, küresel, kıtasal, bölgesel ve ulusal düzeylerdeki politika ve yönetim mekanizmalarının aktif bir şekilde uygulama alanına girmesi önemlidir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının teşvikinin gerçekleştirilmesi bu noktada dikkate alınmalıdır. Ekonomik teşvik politikaları, sanayileşmiş destek politikaları ve teknik araştırma ve geliştirme politikalarının belirlenmesinin gerekliliği de dikkate alınmalıdır. Yenilenebilir enerji politikalarının başarılı bir şekilde uygulanması için uluslararası kuruluşlar, düşünce kuruluşları ve çeşitli paydaşların işbirliğinin öneminin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. İklim değişikliği ile mücadele kapsamında uluslararası anlaşmaların, protokollerin ve hedeflerin dikkatlice takip edilmesi ve uygulama noktasında tüm paydaşların sisteme dahil edilmesi beklenmelidir. Birleşmiş Milletler'in Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin (SKH) yenilenebilir enerji politikalarıyla bağlantısının kurulması ve bu doğrultuda Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı'nın (IRENA), küresel iklim finansmanının ve Yeşil İklim Fonu'nun desteğinin alınması sürecin başarılı olmasına etkisinin değerlendirilmesi gerekmektedir.

4. Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Uluslararası Politikalar Çerçevesinde SWOT Analizi

Yukarıda belirtilen uluslararası politikalar yenilenebilir enerji noktasında ciddi somut adımlar atıldığını bizlere göstermektedir. Ancak politika üretimi ve hayata geçirilmesi noktasında hem olumlu hem de olumsuz durumlar ile karşı karşıya kalınabilmektedir. Bu noktada, yenilenebilir enerjinin uluslararası politikalar çerçevesinde SWOT analizi gerçekleştirilmiştir. SWOT analizi özellikle önemli konular noktasında analizler yapılmasına ve küresel bir bakış açısıyla düşündürücü fikirler ortaya konmasına yardımcı olmaktadır. Yenilenebilir enerjinin önemi ciddi seviyelere geldiği bu dönemde, uluslararası boyutta uygulanan politikaların daha iyi anlaşılabilmesi ve benimsenmesi açısından güçlü ve zayıf yönlerinin yanında fırsat ve tehditlerinin de analiz edilmesi gerekmektedir. Bu analiz sayesinde mevcut ilerleme, beklentiler ve politika sonuçlarının da analizi daha sağlıklı yapılabilir. Bu çalışmada elde edilen analiz süreci literatür taraması ve doküman incelemesi sonucunda elde edilen bilgiler ışığında şekillenmiştir. Yenilenebilir enerji noktasında karşımıza çıkan güçlü yönler (strengths), zayıf yönler (weaknesses), fırsatlar (opportunities) ve tehditler (threats) aşağıda sıralanmıştır:

Güçlü yönler;

Yenilenebilir enerji kaynakları temizdir, tükenmezdir, yerlidir, ekonomiktir ve sürekli yenilenebilir kaynaklardır. Hava, su ve nükleer kirliliğini azaltır, flora ve hayvan varlığını korur, sera etkisini ve toprak erozyonunu azaltır (Ataman, 2007: 162). Enerji sektöründe devletin bağımsız olmasını sağlar ve istihdam olanakları fazladır. Bugünkü ve gelecek neslin haklarına saygılıdır ve sosyal ve ekonomik gelişmeyi destekler. Sosyal maliyetleri, güvenlik maliyetleri, yakıt maliyetleri ve atıklarının yok edilme maliyetleri düşüktür. Nükleer silahların artma riskini azaltır, iç ve dış barışı destekler (Ataman, 2007: 163). Yenilenebilir enerji kaynakları sınırsızdır, kullanımı kolaydır ve çevre dostudur. Fosil yakıtlara göre daha az maliyetlidir (Guangul ve Chala, 2019: 1-2). Küresel ölçekte uygunluğunun fazla olması, fosil yakıt kaynağı ile rekabetçi maliyetlerinin var olması, sıfıra yakın yakıt kullanımı, çok az veya hiç bakım maliyeti gerektirmesi, ve tabiki sürekli kullanılabilir enerji kaynakları olmaları yenilenebilir enerjinin en önemli özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yenilenebilir enerji kaynakları, karbon ayak izini azaltma potansiyeli ile çevresel sürdürülebilirlik sağlama potansiyeline sahip olması güçlü bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Rüzgar, güneş, hidroelektrik gibi birçok farklı yenilenebilir kaynak, enerji çeşitliliğini artırarak enerji güvenliği sağlama noktasında yardımcı olduğu için ayrıca kaynakların doğru kullanılmasına yardımcı olabilecektir. Yenilenebilir enerji teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, sektördeki inovasyonu teşvik ediyor olması da yarıca dikkate alınmalıdır. Ayrıca, yenilenebilir enerji sektörü, yeşil işlerin yaratılmasına katkıda bulunabilir olması yeni istihdam sahalarının oluşmasına da yardımcı olacaktır.

Zayıf yönler;

Yenilenebilir enerji kaynakları kurulurken ilk maliyeti yüksektir (Guangul ve Chala, 2019: 2). Bundan dolayı işletmeler yenilenebilir enerjiye yatırım yapmaktan kaçınmaktadırlar (Nuri, 2017). Bununla beraber, iyi kaynakların enerji talep merkezlerinden uzakta olması nedeniyle maliyetinin yükselmesi de bir engel olmaktadır. Global ölçekte aktif faaliyet gösteren ulusal enerji şirketleri çok azdır ve yasal düzenlemeler yetersizdir (Yılmaz, 2018). Ayrıca bazı kaynaklar için mühendislik zorlukları da ön plana çıkmaktadır. Enerji üretim grafiğinde arz dengesizliği yaşamak ya da performans düşüklüğü yaşamak olasıdır ve fosil yakıtlarla rekabet gücü vardır (Öztürk, 2013: 14). Bunlarla beraber özellikle uluslararası sistemde politika belirleme ve uygulamada karşımıza çıkan koordinasyon ve tutarlılık eksikliği de önemli bir eksikliktir. Özellikle hidropower enerjinin popülasyonların yer değiştirmesine neden olması da önemli bir etkidir. Teşvik sisteminde zayıflık ve eksiklik, bölgesel politikalarda yeniliğe açık olmamak, ve ülke gruplarının teknik ve teknolojik açıdan yetersiz kalmaları da bu noktada olumsuz unsurlar olarak görülmektedir.

Sonuç olarak, yenilenebilir enerji sistemlerinin başlangıç maliyetleri, geleneksel enerji kaynaklarına göre genellikle daha yüksek olması bu enerji kaynaklarının kullanımını

güçleştirebilmektedir. Rüzgar ve güneş enerjisi gibi kaynaklardan elde edilen enerjinin depolanması ve istikrarlı bir şekilde sağlanması konusundaki zorluklar da ayrıca dikkat edilmesi gereken hususlar arasındadır. Bu durum, yenilenebilir enerji kaynaklarını etkili bir şekilde kullanmak için yeni altyapı yatırımlarına ihtiyaç duyulmasına neden olmaktadır.

Fırsatlar;

Yeni iş olanakları yaratır ve ülkeler sübvansiyon ve destek kullanabilir. Fosil yakıtlara kıyasla maliyetleri azaltır (Guangul ve Chala, 2019: 3). Kıt olan fosil yakıtların ithalatının azaltılmasına ve çevrenin korunmasına katkı sağlar. Yenilenebilir enerji kaynakları sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında çok önemli bir role sahiptir. Ülkeler yenilenebilir enerji ile enerji güvenliğini sağlar ve ekonomik ve siyasi dalgalanmalardan kaynaklı etkiler azalır (Nuri, 2017: 94). Başlangıçtaki yüksek yatırım maliyeti olan yenilenebilir enerji kaynaklarında rekabetin az olmasından dolayı kar fırsatları yakalanabilir (Nuri, 2017: 95). Bunlara ek olarak, Yapısı gereği herhangi bir zamanda başlatılabilir ve durdurulabilir bir yapıya sahiptirler. Gelişen teknoloji nedeniyle elektrik üretiminin artmasına sebebiyet verecek olmaları. Sürdürülebilirlik gereksinimleri ve sertifikasyon yenilenebilir enerji noktasında küresel ölçekte politikaların güçlendirilmesine sebebiyet verecek olması. En önemlisi ise çevre üzerinde önemli bir etkisinin olmaması gelmektedir.

Bunlarla beraber yenilenebilir enerji, uluslararası işbirliğini teşvik eden bir konu olabilir, ortak projeler ve teknoloji transferi ile daha geniş bir pazar payı kazanılabilir. Yenilenebilir enerji kullanımı, enerji ithalatına olan bağımlılığı azaltabilir. Yeşil projeler ve enerji dönüşümü için finansman olanaklarının artmasına yardımcı olabilir. Ve son olarak ise enerji verimliliği çabalarının desteklenmesine yardımcı olabilir bir potansiyele sahiptir.

Tehditler;

Yenilenebilir enerji kaynaklarının doğal olması ve kamunun etkin rol oynaması nedeniyle yasal izlekler yavaş işliyor (Nuri, 2017: 96). Politika eksikliğinin ve politika gruplamasının etkinliğinin artırılması noktasında ülke gruplarının isteksiz olması özellikle uluslararası politikaların uygulanması noktasında bir tehdit oluşturmaktadır. Aynı zamanda araştırma ve geliştirme noktasında yeterli bütçe ve kaynakların oluşturulmaması da yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş noktasında sürecin yavaşlamasına sebebiyet vermektedir. Bu nedenle özellikle tüm paydaş grupların sisteme dahil olması gerekmektedir. Ancak bunun gerçekleşmeme durumu da başlı başına bir tehdit oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra jeotermal enerjilerin akarsu ve göllerin kirlenmesine ve arazi çökmesine neden olması hem toplumu hem de çevreyi etkileyebilmektedir. Aynı şekilde, rüzgar enerjisinin elde edilmesinde kullanılan elektronik cihazlar nedeniyle kuşlar ölümle veya yer değiştirme ile karşı karşıya gelmektedirler. Biyokütle enerjisi su kıtlığına neden olabilir ve küresel iklim değişikliğini kötüye götürebilir (Okoye v.d., 2017).

Sonuç olarak, değişen politikalar ve düzenlemeler, yenilenebilir enerji projeleri için belirsizlik yaratabilir. Aynı şekilde, fosil yakıt endüstrisinin direnci, yenilenebilir enerji politikalarını etkileyebilir. Bunların neticesinde, ekonomik durgunluklar, yenilenebilir enerji yatırımlarını olumsuz yönde etkileyebilir ve teknolojilerindeki hızlı değişim, bazı ülkelerin bu değişime ayak uydurmakta zorlanmalarına neden olabilir.

5. Türkiye Üzerinden Bir Değerlendirme

Enerji sektörü kaynakları ülkenin her alanında kullanmak zorunda kaldığı kaynaklardır. Dışa bağımlı bir enerji sektörünün varlığı ülkenin gelişimi ve büyümesi önünde de bir engeldir. Dolayısıyla Türkiye'nin enerjide dışa bağımlılığını azaltmak, arz güvenliğini sağlamak ve sera gazı emisyonlarındaki artışı önlemek için yerli yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması hayati önem taşımaktadır (Kucukali ve Baris, 2011). Bu doğrultuda bakıldığı zaman, Türkiye'de yenilenebilir enerji noktasında diğer büyük ölçekteki ülke gruplarına göre daha geç resmi adımlar atmıştır. 2005'te resmi olarak atılan adımlar ile Yenilenebilir Enerji Kanunu (YEK) bu doğrultuda düzenlemeler yapılmasına sebebiyet vermiştir. Daha sonrasında ise Avrupa Birliği'ne uyum kapsamında Ulusal Yenilenebilir Enerji Eylem Planı (YEPP) yürürlüğe girmiş ve yenilenebilir enerji sektöründe ciddi atılımlar yapılmıştır. Verilen bilgiler enerji ve özellikle yenilenebilir enerjinin, son 20 yıllık zaman dilimi içerisinde ülkemizin öncelik alanlarından olduklarını göstermektedir.

Avrupa ve Orta Doğu'nun en büyük nüfusuna sahip ülkelerinden biri olması bu noktada atacağı adımların da önemini artırmaktadır. Toplam elektrik enerjisi tüketimi yaklaşık olarak yılda 213,20 milyar kWh dir olan Türkiye'de kişi başı ortalama enerji tüketimi 2.640 kWh civarındadır (Erdin ve Ozkaya, 2019). Yenilenebilir enerji kaynakları arasında en yüksek payı 31 bin 280 megavatla hidroelektrik santralleri almakla beraber; 9 bin 543 megavatlık rüzgar, 7 bin 70 megavatla güneş, 1595 megavatla jeotermal ve 945 megavatla biyokütle takip etmiştir (Anadolu Ajansı, 2021). Türkiye'nin temiz enerji haritasında, İzmir rüzgar, Konya güneş, Aydın jeotermal, Şanlıurfa hidroelektrik ve İstanbul biyokütle kapasitesiyle lider şehirler olarak öne çıkmaktadır (Anadolu Ajansı, 2021).

Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı noktasında etkili politikaların belirlenmesi ve uygulanması özellikle bu enerji kaynaklarının teşvik edilmesine ve karbon emisyonlarında hedeflenen noktalara gelinmesine yardımcı olacaktır. Türkiye'de de yenilenebilir enerji politikası noktasında özellikle düşük emisyonlu enerji üretiminin dağıtımı ve kullanımı noktasında son yıllarda önemli adımlar atılarak teşvik edildiği görülmektedir. Ancak tabiki yerel düzeylerde yenilenebilir enerji kaynaklarının konumlandırılması için gerekli olan ulusal çabanın etkinliği noktasında tam anlamıyla istenilen seviyede olduğu söylenemez.

Türkiye'de ithal kaynaklı fosil yakıtlar kullanılarak enerji tüketiliyor. Böylece hem fosil yakıtlar sera gazlarını çevreye salarak doğayı kirletiyor, hem de ithalat cari açığı doğuruyor. Bu yüzden yenilenebilir enerji kaynaklarının üretilmesi ve kullanılması tüm ülkelerde olduğu gibi

Türkiye için de mühim duruma gelmiştir (Narin ve Gholizadeh, 2018). Türkiye kaynak konusunda zengin bir ülke olmasına rağmen enerji kaynaklarını devreye koyamamıştır (İlbaş, 2014: 194) ve enerji konusunda arz güvenliği, pahalılık, dışa bağımlılık, elektrikte doğalgaza bağımlılık, enerji kullanımında verimsizlik gibi önemli sorunlara sahiptir (İlbaş, 2014: 192).

Türkiye enerjide %70 civarlarında dışa bağımlıdır ve bunun içinde fosil kaynakların oranı %90 civarlarındadır. Gelecekte bu oranın arttığı öngörüsü ile yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanmak özendirilmelidir. Türkiye, yenilenebilir enerji kaynaklarında iyi bir coğrafi konumdadır. Fakat yenilenebilir kaynaklı enerji üretim düzeyi düşük ölçüdedir (Karagöl ve Kavaz, 2017). Türkiye enerji politikalarını belirlerken enerjide dışa bağımlılığı azaltmak ve enerji ihtiyacını kendi karşılayabilecek ve kendine yetebilecek bir ülke olmayı hedeflemelidir (Özdemir, 2020: 246).

Dünyada hidroelektrik enerjisi potansiyeline önem ve değer verilmektedir. Türkiye, hidroelektrik enerji potansiyelinin dünyadaki toplam potansiyelin %1'i, Avrupa'nın ise %16'sı oranındadır. (Özdemir, 2020: 242). Hidrolik enerji yenilenebilir ve sürdürülebilir enerji kaynakları için çok önemli bir yeredir. Türkiye bu enerji için doğru denetim, analiz ve planlama ile uzun vadeli projeleri en kısa zamanda hayata geçirilmelidir. Hidroelektrik santralleri inşa edilirken halk bilinçlendirilmeli ve halkın onayı ve desteği olarak kurulmalıdır (Özdemir, 2020: 242-243).

Türkiye üç tarafı denizlerle çevrili olduğundan rüzgâr enerjisi potansiyelinde zengin bir ülkedir. Rüzgâr türbinlerini ithal etmeyip kendi üreterek rüzgâr enerjisinden tam kapasiteyle yararlanabilir. Türkiye güneş enerjisi kaynağında da zengindir. Güneş enerjisini elektrik üretiminde kullanmak için önemli bir fırsattır ve devlet teşvik edip politika yapmalıdır (Özdemir, 2020: 243).

Türkiye tektonik yapısı nedeniyle jeotermal enerji kaynağında dünyada beşinci sıradadır. Türkiye'nin sahip olduğu jeotermal enerji kaynak potansiyeli, elektrik ve ısı enerjisinin ortalama olarak %14'ünü karşılayabilecek düzeydedir. Yenilenebilir, temiz ve çevre dostu olan jeotermal enerji için gerekli önlemleri alarak gelişen teknolojiyle en kısa zamanda devreye sokulmalıdır (Özdemir, 2020: 244). Türkiye, kömürde %50 dışa bağımlıdır ve kömüre yatırım yapmak yerine yerli ve çevre dostu jeotermal enerjiye yatırım yapmak daha mantıklıdır.

Karadeniz'in tabanında kimyasal şekilde depolanmış hidrojen bulunmaktadır ve hidrojen üretimde Türkiye şanslıdır. Karadeniz'i hidrojen enerji merkezi kabul ederek projeler geliştirmeli ve hidrojeni diğer yenilenebilir enerji kaynaklarıyla destekleyerek hidrojene geçişi başlatmalıdır. Cari açığın ve enerjide dışa bağımlılığın azaltılması, istihdamın artırılması, kesintisiz ve nitelikli enerji için Türkiye'nin yenilenebilir enerjide atacağı adımlar ekonomik istikrarı da sağlayacaktır (Özdemir, 2020: 246).

Türkiye'de enerji ile ilgili bütün yürütümler, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından yönetilmektedir ve Elektrik Piyasası Düzenleme Kurumu tarafından yürütülmektedir. Araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) çalışmaları, Elektrik İşleri Etüt İdaresi ve Türkiye Bilimsel Teknik ve Araştırma Kurumu üstlenmektedir (Denrüyter ve diğer., 2011).

Türkiye, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS), Kyoto Protokolü ve Paris İklim Anlaşmasına dahildir. Türkiye, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine 24 Mayıs 2004'te, Kyoto Protokolüne ise 26 Ağustos 2009'da taraf olmuştur (Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, t.y.). Türkiye, 4 Kasım 2016 itibarıyla Paris İklim Anlaşması'nı yürürlüğe koymuş ve 2021 yılı itibarıyla resmen taraf ülke olmuştur. Bu doğrultuda 2053'de net sıfır emisyon seviyesine ulaşmayı hedeflediğini açıklamıştır (WWF-Türkiye, 2022). Paris İklim Anlaşması, esas olarak Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne dayanmaktadır. 2020'de Kyoto Protokolü sona erdikten sonra Paris İklim Anlaşması iklim değişikliği rejimini düzenlemeyi amaçlamaktadır (Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, t.y.) ve 2021 yılı itibarı ile Türkiye'de resmi olarak bu anlaşmaya taraf ülke olmuştur.

6. Sonuç

Enerji, insan yaşamının vazgeçilmez bir parçasıdır ve sosyal refahın sağlanmasında en önemli faktördür. Nüfus arttıkça her geçen gün enerjiye olan talep artmaktadır. Üretilen enerji miktarının %85'i doğalgaz, petrol ve kömür gibi fosil yakıtlardan elde edilmektedir. Fosil yakıtlar aşırı karbondioksit (CO₂) salınımına sebep olmaktadır ve böylece iklim değişikliğinin başlıca sebebidir. Sera gazlarının etkisiyle kuraklık ve seller artmaktadır ve çevre sorunlarına sebep olmaktadır. Fosil yakıtlar tükenebilir ve sınırlıdır. Yenilenebilir enerji kaynakları ise doğal, tükenmez ve sınırsızdır. Aynı zamanda çevreye zararları yok denecek kadar azdır, çevre dostu bir enerjidir. Yenilenebilir enerji iklim değişikliğini önlemede önemli bir araç olmasına rağmen maliyeti fazladır. Bu konuda endüstrileşmiş ülkeler geliştirmekte olan ülkelere destek sağlamalıdır.

Enerji her alanda gereklidir ve stratejik bir öneme sahiptir. Bu yüzden devletin kontrolünde olmalıdır. Her ülkede arz güvenliği yaşanmaktadır. Kaynak çeşitliliği ve enerjide dışa bağımlılığın en düşük düzeye indirilebilmesi gibi gelişmeler sonucunda yenilenebilir enerji kaynaklarının önemi artmaktadır. Günümüzde yenilenebilir enerji artık kaçınılmaz hale gelmiştir. Ülkelerin dışa bağımlılığını azaltması, gelecek kuşaklara temiz bir çevre ve tükenmeyen bir enerji bırakması için yenilenebilir enerjiye yönelinmelidir. Tüm ülkeler doğalgaz, petrol, kömür, nükleer gibi yenilenemeyen enerji kaynakları yerine güneş, biyokütle, hidrolik, hidrojen, jeotermal, dalga, rüzgâr gibi yenilenebilir enerji kaynakları kullanılmalıdır. Doğanın insanlara değil; insanların doğaya ihtiyacı vardır.

Sonuç olarak bu çalışma, uluslararası politikaların yenilenebilir enerjiye yönelik güçlü ve zayıf yönlerini, sunduğu fırsatları ve ortaya çıkardığı tehditleri ele almıştır. Yenilenebilir enerji

kaynakları, temiz, sürdürülebilir ve çevre dostu özellikleri ile ön plana çıkmakta, ancak yüksek başlangıç maliyetleri, teknik zorluklar ve politika eksiklikleri gibi zayıf yönleri bulunmaktadır. Uluslararası düzeyde yapılan politikaların SWOT analizi, küresel ölçekte enerji politikalarının daha etkili bir şekilde belirlenmesi ve uygulanması için önemli bir çerçeve sunmaktadır. Bu analiz ile beraber, yenilenebilir enerji kaynaklarının sağladığı güçlü yönlerin dikkatle incelenmesi, zayıf yönlerin aşılması ve fırsatların değerlendirilmesi yoluyla enerji sektöründe sürdürülebilirliğin artırılması hedeflenmelidir. Ayrıca, Türkiye'nin enerji sektörüne odaklanan ve ülkenin enerji politikaları ile yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik durumu hakkında bilgi verilerek, Türkiye'nin enerji politikaları, kullanılan enerji kaynakları, sorunları ve uluslararası taahhütleri hakkında detaylı bir analiz sunulmuştur.

Kaynakça

- Acaroğlu, M. (2013). *Alternatif Enerji Kaynakları* (3. Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ackah, I., & Graham, E. (2021). Meeting the targets of the Paris Agreement: an analysis of renewable energy (RE) governance systems in West Africa (WA). *Clean Technologies and Environmental Policy*, 23(2), 501-507.
- Adıyaman, Ç. (2012). *Türkiye'nin Yenilenebilir Enerji Politikaları* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Niğde Üniversitesi, Niğde.
- Aktas, A. Z. (2015, November). A Review and comparison of renewable energy strategies or policies of some countries. In *2015 International Conference on Renewable Energy Research and Applications (ICRERA)* (pp. 636-643). IEEE.
- Aktaş, A., Süner, M.E., Balkan Kuşcu, N.S. ve Usta, O. (2020). *Yenilenebilir Enerji Teknolojileri Alanı*.
http://kitap.eba.gov.tr/panel/dosyalar/upload/1332/0/U_0_04_08_2020_16_35_38_514.pdf
- Anadolu Ajansı, (2021). Türkiye'nin enerji haritasında 'yeşil'in payı artıyor. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiyenin-enerji-haritasinda-yesilin-payi-artiyor/2280401>
- Ataman, A.R. (2007). *Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Kaynakları* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Baruch-Mordo, S., Kiesecker, J. M., Kennedy, C. M., Oakleaf, J. R., & Opperman, J. J. (2019). From Paris to practice: sustainable implementation of renewable energy goals. *Environmental Research Letters*, 14(2), 024013.
- Bayraç, H.N. ve Çildir, M. (2017). AB Yenilenebilir Enerji Politikalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(13), 201-212.
- Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi. (t.y.). *İklim Değişikliği Başkanlığı*.
<https://iklim.gov.tr/bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi-i-33>

- Birleşmiş Milletler, (t.y.). Five ways to jump-start the renewable energy transition now.
<https://www.un.org/en/climatechange/raisingambition/renewable-energy-transition>
- Daojong, Z. (2006). China's energy security: Domestic and international issues. *Survival*, 48(1), 179-190.
- Denruyter, J.P., WWF International, Kalem, S., Yener, D., Ayas, C. ve WWF-Türkiye. (Ed.). (2011). *Yenilenebilir Enerji Geleceği ve Türkiye*. İstanbul: WWF.
- Erdin, C., & Ozkaya, G. (2019). Turkey's 2023 energy strategies and investment opportunities for renewable energy sources: Site selection based on electre. *Sustainability*, 11(7), 2136.
- Farah, P. D., & Rossi, P. (2011). National energy policies and energy security in the context of climate change and global environmental risks: A theoretical framework for reconciling domestic and international law through a multiscale. *European Energy and Environmental Law Review*, 20(6).
- Geleceğe Dair: Paris İklim Anlaşması. (t.y.). *Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu*.
https://www.avrupa.info.tr/sites/default/files/201608/brochure_4_v2.pdf
- Guangul, F.M. ve Chala, G.T. (2019). Solar Energy as Renewable Energy Source: SWOT Analysis. *2019 4th MEC International Conference on Big Data and Smart City (ICBDSC)*, s.1-5. Doi:10.1109/ICBDSC.2019.8645580
- Hamilton, M. S. (2014). *Energy Policy Analysis: A Conceptual Framework: A Conceptual Framework*. Routledge.
- Hiçdurmaz, B. (2019). Türkiye'nin Yenilenebilir Enerji Kaynakları Ve Politikaları. *Social Sciences Studies Journal*, 5(34), 2223-2028.
- IRENA, (t.y.). Vision and Mission, <https://www.irena.org/About/Vision-and-mission>
- İlbaş, M. (2014). *Enerji-Politik Dünya ve Türkiye* (1.baskı). Ankara: Berikan Yayınevi.
- İlleez, B. (2020). Türkiye'de Biyokütle Enerjisi. *Türkiye'nin Enerji Görünümü 2020* (1.baskı) içinde (s.317-345). https://www.mmo.org.tr/sites/default/files/TEG-2020-13_%20Biyok%C3%BCtle%20Enerjisi%20_B%C3%BClent%20%C4%B0lleez.pdf
- Karagöl, E.T. ve Kavaz, İ. (2017). *Dünyada ve Türkiye'de Yenilenebilir Enerji*. İstanbul: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık.
- Kılıç, F.Ç. ve Kılıç, M.K. (2013). Jeotermal Enerji ve Türkiye. *Mühendis ve Makine*, 54(639), 45-56.
- Koç, E. ve Kaya, K. (2015). Enerji Kaynakları-Yenilenebilir Enerji Durumu. *Mühendis ve Makine*, 56(668), 36-47.
- Koç, E. ve Şenel, M.C. (2013). Dünyada Ve Türkiye'de Enerji Durumu- Genel Değerlendirme. *Mühendis ve Makine*, 54(639), 32-44.
- Kucukali, S., & Baris, K. (2011, November). Renewable energy policy in Turkey. In World Renewable Energy Congress-Sweden; 8-13 May; 2011; Linköping; Sweden (No. 057, pp.2454-2461). Linköping University Electronic Press.

- Kumbur, H., Özer, Z., Özsoy, H.D. ve Avcı, E.D. (2005). Türkiye'nin Geleneksel ve Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Potansiyeli ve Çevresel Etkilerinin Karşılaştırılması. *Mersin Üniversitesi*, s.1-7.
- Mahmood, A., Qasim, M., & Khan, M. F. (2021). Renewable energy policy around the globe. *Engineering And Applied Science Letters*. 4(3), 30-43; doi:10.30538/psrp-easl2021.0073
- Narin, M. ve Gholizadeh, Y. (2018). Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Yenilenebilir Enerji Politikalarının Karşılaştırılması. *International Conference On Eurasian Economies*, s.277-285.
- Nuri, F. İ. (2017). *Sürdürülebilir Kalkınma Ve Yenilenebilir Enerji: Avrupa Birliği SWOT Analizi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Alanya.
- Okoye, P. U., Ezeokonkwo, J. U., & Nworji, G. C. (2017). Sustainability of Renewable Sources of Energy for Rural Communities in Anambra State. *Advances in Energy and Power*(CEASE PUBLICATION) Vol. 5(4), pp. 37 – 47. DOI: 10.13189/aep.2017.050401
- Öymen, G. (2020). Yenilenebilir Enerjinin Sürdürülebilirlik Üzerindeki Rolü. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(39), 1069-1087.
- Özdemir, Y. (2020). *Türkiye'nin Enerji Stratejisi* (1.baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Öztürk, H. H. (2013). *Yenilenebilir Enerji Kaynakları*. İstanbul: Birsen Basımevi.
- Paris Anlaşması. (t.y.). *İklim Değişikliği Başkanlığı*. <https://iklim.gov.tr/paris-anlasmasi-i-34>
- Peidong, Z., Yanli, Y., Yonghong, Z., Lisheng, W., & Xinrong, L. (2009). Opportunities and challenges for renewable energy policy in China. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 13(2), 439-449.
- Pınarcıoğlu, N.Ş. (2018). İklim Değişikliği Müzakerelerinde Geline Nokta: Paris Anlaşması ve Sonrası. *Turkish Studies*, 13(23), 211-224.
- Seydioğulları, H.S. (2013). Sürdürülebilir Kalkınma için Yenilenebilir Enerji. *Planlama*, 23(1), 19-25.
- Solomon, B. D., & Krishna, K. (2011). The coming sustainable energy transition: History, strategies, and outlook. *Energy Policy*, 39(11), 7422-7431.
- Şahin, Ü. (2017). Başlangıcından Bugüne Uluslararası İklim Değişikliği Rejimi. G. Orhan, S. Cerit Mazlum ve Y. Kaya (Ed.), *Uluslararası Çevre Rejimleri* (1.baskı) içinde (s.76-83). Bursa: Dora Yayıncılık.
- The European Commission, (t.y.). Renewable energy targets. https://energy.ec.europa.eu/topics/renewableenergy/renewable-energy-directive-targets-and-rules/renewable-energy-targets_en

- UNFCCC (2003). *İklim Özen Göstermek: İklim Değişikliği Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü için Kılavuz*, Çeviri: Çevre ve Orman Bakanlığı ile Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP). Bonn.
- UNFCCC (2015) The Paris Agreement: UNFCCC. <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>
- United Nations Economic and Social Council (2019) Special edition: progress towards the Sustainable development goals. <https://sustainabledevelopment.un.org/sdg13>
- Ün, T.Ü. (2003). Hidrojen enerjisi: Depolanması, güvenliği, çevresel etkisi ve dünyadaki durumu. *Mühendis ve Makine*, 44(525), 17-22.
- Ürün, E. ve Soyu, E. (2016). Türkiye'nin Enerji Üretiminde Yenilenebilir Enerji Kaynakları Üzerine Bir Değerlendirme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Özel Sayı*, 31-45.
- WWF-Türkiye. (2022). 2021 Faaliyet Raporu. https://wwftr.awsassets.panda.org/downloads/2021faaliyetweb_1_1.pdf
- WWF-Türkiye. (2022). *Enerji Raporu 2050 yılında %100 Yenilenebilir Enerji*. https://wwftr.awsassets.panda.org/downloads/wwf_enerjiraporu.pdf?1410/2050deyuzde100yenilenebilirenerji
- Yenilenebilir Enerji Kaynakları. (t.y.). *Ege Üniversitesi Güneş Enerjisi Enstitüsü*. <https://eusolar.ege.edu.tr/tr-3482/yenilenebilir-enerji-kaynaklari.html>
- Yenilenebilir Enerji Sistemleri. (t.y.). *T.C. Bingöl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*. https://fbe.bingol.edu.tr/programlar_/yenilenebilir-enerji-sistemleri/
- Yılmaz, S.S. (2018). *Türkiye'de Ve Dünya'da Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Durumu* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). T.C. Maltepe Üniversitesi, İstanbul.

**AYN-DEYN AYRIMININ HANEFİ AKİT TEORİSİNİN KAVRANMASINDAKİ
YERİ VE İŞLEVİ -BORÇLAR HUKUKU BAĞLAMINDA BİR İNCELEME-
THE PLACE AND FUNCTION OF 'AYN-DAYN DISTINCTION IN UNDERSTANDING
THE HANAFİ CONTRACT THEORY -A REVIEW IN THE CONTEXT OF THE LAW OF
OBLIGATIONS-**

Ünal YERLİKAYA

Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı
Assoc. Prof., Süleyman Demirel University, Faculty of Theology, Department of Islamic Law

ORCID ID: 0000-0003-2068-4887

ÖZET

İslam borçlar hukukunun güncel problemlerinin hukuki analizinin yapılabilmesi ve böylelikle klasik teoriyle uyumlu biçimde çözümü, klasik akit teorisinin kavranmasına bağlıdır. Hanefi hukuk literatürünün ilgili bölümleri incelendiğinde, akit teorisini şekillendiren hususların başında, ayn-deyn ayrımının geldiği görülmektedir. En genel anlamıyla ayn, varlık âleminde mevcut ve muayyen (ferden belirli) bir malı; deyn ise, varlık âleminde mevcut olsun veya olmasın, kişinin zimmetinde bulunan para veya misli (standart) malı ifade etmektedir. Aynda asıl olan, varlık ve ferdilik; deynde ise ferdi varlıktan soyutlanma ve vasma dönüşmedir. Hanefi teoride satım akdinin aynın satımı-deynin satımı biçiminde ikiye ayrılması ve onlardan her biri için farklı hukuki varlık ve geçerlilik koşulları öngörülmüş olması, ayn-deyn ayrımına göre şekillenen hususların başında gelmektedir. Hanefi teoride malların, birçok hukuki düzenlemeyi doğrudan etkileyecek biçimde, tayinle taayyüne elverişli olanlar-olmayanlar; deyne elverişli olanlar-olmayanlar ve helak olması tasavvur edilebilenler-edilemeyenler biçimde farklı şekillerde tasnif edilmesi, ayn-deyn ayrımının belirleyici olduğu bir diğer husustur. Bunların dışında akdin hukuki varlık ve geçerliliğini doğrudan etkileyen mevcut-ma'dûm ve hükmen mevcut-hükmen ma'dûm ayrımları da ayn-deyn ayrımına bağlı olarak yapılan ayrımlardır. Dolayısıyla tüm bu ayrımlara bağlı farklı hukuki düzenlemelerin hukuk tekniği açısından kavranması, onlar ile ayn-deyn ayrımı arasındaki ilişkinin kavranmasına bağlıdır. Diğer taraftan akdin hukuki varlık ve geçerliliğini doğrudan etkileyen belirsizlik (garar ve cehâlet) olgusunun; sarf akdinde olduğu gibi, kimi akitlerde akdin hukuki geçerliliği için akde konu bedellerden her birinin akit meclisinde tesliminin (kabzının) hangi gerekçeyle şart koşulduğunun ve nihayet faiz yasağı kapsamına giren malların mübadelesinde hangi koşulun meşruiyet koşulu olarak ileri sürüldüğünün anlaşılabilmesi, hemen tümüyle, bu hususlar ile ayn-deyn ayrımı arasındaki ilişkinin kavranmasına bağlıdır. Sonuç olarak denilebilir ki, Hanefi akit teorisinin kavranması ve böylelikle borçlar hukukuna ilişkin güncel problemlerin klasik teoriyle uyumlu biçimde çözümü, ayn-deyn ayrımının akit teorisini şekillendirici işlevinin kavranmasına bağlıdır.

Anahtar Kelimeler: Hanefi Akit Teorisi, Borçlar Hukuku, Ayn-Deyn Ayrımı.

ABSTRACT

Legal analysis of the current problems of Islamic law of obligations and thus their solution in accordance with classical theory depends on understanding the classical contract theory. When the relevant parts of the Ḥanafī law literature are examined, it is seen that the first issue that shapes the contract theory is the ‘ayn-dayn distinction. In its most general sense, ayn refers to a property that exists in the world of existence and is individually specific. Dayn refers to money or similar (standard) property in the person's dhimma, whether it exists in the world of existence or not. While what is essential in ‘ayn is existence and individuality, what is essential in dayn is abstraction from individual existence and transformation into qualification. In Ḥanafī theory, the division of the sales contract into two as ‘ayn sale and dayn sale and the fact that different legal existence and validity conditions are stipulated for each of them is the first of the issues shaped according to the ‘ayn-dayn distinction. In Ḥanafī theory, goods are classified in different ways, such as those that are suitable for being determined individually and those that are not, those that are suitable for being dayn and those that are not, and those that can be destroyed and those that are not. These distinctions, which directly affect many legal regulations, are another issue in which the ‘ayn-dayn distinction is decisive. Apart from these, the distinction between existence and non-existence, and the distinction between legal existence and legal non-existence, which directly affects the legal existence and validity of the contract, are distinctions shaped according to the ‘ayn-dayn distinction. Therefore, understanding the different legal regulations related to all these distinctions in terms of legal technique depends on understanding the relationship between them and the ‘ayn-dayn distinction. On the other hand, understanding the phenomenon of uncertainty (gharar and cehāla), which directly affects the legal existence and validity of the contract, depends on understanding the relationship between this phenomenon and the ayn-dayn distinction. Understanding that the delivery of each of the goods subject to the contract is a mandatory condition for the legal validity of the contract in the exchange of money for money, depends almost entirely on understanding the relationship between this condition and the ‘ayn-dayn distinction. Likewise, understanding the condition of legitimacy in the exchange of goods within the scope of the prohibition of interest depends almost entirely on understanding the relationship between this condition and the ayn-dayn distinction. As a result, it can be said that understanding the Ḥanafī contract theory and thus solving current problems regarding the law of obligations in accordance with the classical theory depends on understanding the shaping function of the ‘ayn-dayn distinction on contract theory.

Keywords: Ḥanafī Contract Theory, Law of Obligations, ‘Ayn-Dayn Distinction.

**Z KUŞAĞININ SANAL ZORBALIĞA MARUZ DÜZEYİNİ BELİRLEMeye
YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA¹**

A STUDY ON GENERATION Z'S EXPOSURE LEVELS TO CYBER BULLYING

Hilmiye TÜRESİN

Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İİBF Fakültesi, Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalı
Assoc.Prof., Manisa Celal Bayar University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of
Management and Organization

ORCID ID: 0000-0002-7050-0495

Fatma Nur ALBAN

Lisans Öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İİBF Fakültesi, Maliye Bölümü
Undergraduate., Manisa Celal Bayar University, Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Department of Public Finance

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, önceki kuşaklara nazaran teknolojinin içine doğan, teknolojik ürünleri hayatlarının bir parçası olarak kabul eden ve hatta teknoloji bağımlısı olarak nitelendirilen 2000 ve sonraki yıllarda doğan Z kuşağının sanal zorbalığa maruz kalma düzeyini tespit etmektir. 2022 yılı verilerine göre, ülkemizdeki nüfusun %15'ini oluşturan ve 15-24 yaş aralığında yer alan genç nüfus yaş grubunun %30,2'si 20-22 yaş, %21,0'ı ise 23-24 yaş grubunda yer almaktadır. Ülkemiz nüfusu içindeki Z kuşağının oldukça yoğun olduğu söylenebilir. Hayatlarının her alanında teknolojik imkanları, araç-gereçleri kullanan ve Z kuşağının üyeleri olan üniversite öğrencileri bazı zorba davranışlara maruz kalabilirler. Son yıllarda sıkça ifade edilen kavramlardan biri de sanal zorbalıktır. Sanal ortamlarda kontrolsüz bir şekilde yapılan paylaşımlar bu tip zorbalığa zemin hazırlamaktadır. Üniversite öğrencileri sanal ortamda birbirlerini tehdit ederek ve birbirlerine şiddet gösterip saldırarak zarar vermektedirler. Bu bağlamda, Manisa Celal Bayar Üniversitesi İİBF'den 935 öğrenci ile Z kuşağının sanal zorbalığa maruz kalma düzeyleri tespit edilmiştir. Bu çalışmada alan araştırması yöntemi ve anket tekniği kullanılmıştır. Stewart vd. (2014) tarafından geliştirilen ve Küçük (2014) tarafından Türkçeye uyarlanan 2'si çoktan seçmeli, 14'lü likert tip olmak üzere 16 maddeli 'Siber Zorbalık Ölçeği' kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, araştırmaya katılan öğrencilerin sanal zorbalığa maruz kalma düzeyi 1,51 (p<0,05) olarak oldukça düşük görülmektedir. Öte yandan, 163 öğrenci diğer öğrenciler tarafından yazılı mesaj (SMS gibi) ve sosyal iletişim ağları tarafından sanal ortamda diğerleri tarafından rahatsız edildiklerini belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Sanal zorbalık, Z kuşağı

¹ Bu çalışma, 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı 2022 yılı 2.dönem kapsamında 1919B012213815 numaralı başvuru destek almaya hak kazanan projenin bir bölümüdür.

ABSTRACT

The purpose of this study is to determine the cyberbullying levels of Generation Z, born in 2000 and later, who were born into technology, accepted technological products as a part of their lives, and were even described as technology addicts, compared to previous generations. According to 2022 data, 30.2% of the young population age group, which constitutes 15% of the population in our country and is in the 15-24 age group, is in the 20-22 age group, and 21.0% is in the 23-24 age group. It can be said that Generation Z is quite dense among our country's population. University students, who use technological opportunities and tools in every aspect of their lives and are members of Generation Z, may be exposed to some bullying behavior. One of the concepts frequently expressed in recent years is cyber bullying. Uncontrolled sharing in virtual environments paves the way for this type of bullying. Undergraduate students harm each other in the virtual environment by threatening each other and by showing violence and attacking each other. In this context, the exposure levels of 935 students from Manisa Celal Bayar University Faculty of Economics and Administrative Sciences and Generation Z to cyberbullying were determined. In this study, field research method and survey technique were used. Stewart et al. (2014) and adapted into Turkish by Küçük (2014), the 16-item 'Cyber Bullying Scale', 2 of which were multiple choice and 14-point Likert type, was used. As a result of the research, the level of cyberbullying exposure of the students participating in the research is seen to be quite low at 1.51 ($p<0.05$). On the other hand, 163 students stated that they were disturbed by other students in the virtual environment via written messages (such as SMS) and social communication networks.

Keywords: Cyber Bullying, Generation Z

Küçük, S .(2016). Sibel Zorbalık Ölçeği Türkçe Uyarlaması. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Stewart, R. W., Drescher, C. F., Maack, D. J., Ebesutani, C., ve Young, J. (2014). The Development and Psychometric Investigation of the Cyberbullying Scale. *Journal of Interpersonal Violence*, 29(12), 2218–2238. <https://doi.org/10.1177/0886260513517552>

**CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNDE YASAMA ORGANININ
ETKİNLİĞİ**

**EFFECTIVENESS OF THE LEGISLATURE IN THE PRESIDENTIAL GOVERNMENT
SYSTEM**

Güven YARIMBATMAN

Av., Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Hukuk Müşavirliği
Att., Dr., Van Yüzüncü Yıl University, Office of Legal Counsellor

ORCID ID: 0000-0003-4774-9724

ÖZET

1876 Anayasası ile kurulan ilk meclis, egemenlik yetkilerinin tamamının hükümdarda toplanmış olması nedeniyle işlevsizdir. Meclisi, milletin yegâne ve gerçek temsilcisi olarak kabul eden 1921 ve 1924 Anayasaları ise kuvvetler birliğine olan inancın bir sonucu olarak yasama ve yürütme yetkilerini kendisinde toplamıştır. 1921 Anayasası dönemi, anayasal hükümlere paralel olarak çok güçlü bir meclise sahip iken, 1924 Anayasası, meclis çoğunluğunu elde eden siyasi iktidarı sınırlayabilecek denge-denetim mekanizmalarından yoksun ve yürütmenin fiilen yasamaya hâkim olduğu bir siyasal rejim yaratmıştır.

Tam bir parlamenter hükümet sistemi kuran 1961 Anayasası ile 1982 Anayasası, meclisi parlamenter hükümet sistemine özgü yetkilerle donatmıştır. Ancak 1982 Anayasası güçlü bir cumhurbaşkanlığı inşa etmiş, Anayasa'nın cumhurbaşkanlığını güçlendirme yönündeki eğilimi sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Cumhurbaşkanının halkın oyuyla doğrudan seçildiği 2007 yılı önemli bir dönüm noktası olmuştur. Cumhurbaşkanının yetkilerine ilişkin asıl kırılma ise 2017 yılında gerçekleşmiştir. Başkanlık hükümet sistemine geçilen 2017 anayasa değişikliği ile yürütme erki güçlendirilerek rejimin odağında olması sağlanırken, yasama önemli güç kaybına uğramıştır. Başkanlık sistemleri yasama ve yürütme arasında güçler dengesine dayanır. Oysa 2017 değişiklikleri yasama-yürütme dengesini koruyamadığı gibi var olan denge-denetim mekanizmalarını da zayıflatmıştır.

Çalışma, yasamanın yürütme erki karşısındaki güç kaybını ve bunun sebeplerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Anayasa değişikliklerinin yasama-yürütme ilişkileri üzerindeki etkileri, parlamentonun 27. Yasama Dönemi'ndeki somut veriler ışığında ortaya konulmaya çalışılmıştır. Keza yargı erkinin yasama faaliyeti üzerindeki etkileri de ele alınan konulardan biri olmuştur. Güçler dengesinin yasama ve yürütme erkleri arasında özenle kurulması, başkanlık sistemlerinin olmazsa olmaz koşuludur. Başkanlık sisteminin işlerlik kazanabilmesi ancak erklerin her birine birbirlerini dengeleyecek ve denetleyecek anayasal yetkilerin verilmesiyle mümkün olabilecektir. Yasama organını, yürütme organı karşısında güçlendirecek çabalar, yeni hükümet sisteminin başarısı ve demokratik rejimin istikrarı için hayati öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Kuvvetler ayrılığı, yasama-yürütme ilişkileri, denge-denetleme.

ABSTRACT

The first parliament established with the 1876 Constitution is dysfunctional because all sovereign powers are concentrated in the monarch. The 1921 and 1924 Constitutions, which accepted the Parliament as the sole and real representative of the nation, concentrated legislative and executive powers as a result of the belief in the unity of powers. While the 1921 Constitution period had a very strong parliament in parallel with the constitutional provisions, the 1924 Constitution created a political regime that lacked checks and balances that could limit the political power that gained the parliamentary majority and where the executive was de facto dominant over the legislature.

The 1961 Constitution, which established a full parliamentary government system, and the 1982 Constitution equipped the parliament with powers specific to the parliamentary government system. However, the 1982 Constitution built a strong presidency, and the Constitution's tendency to strengthen the presidency continued in subsequent periods. The year 2007, when the President was directly elected by popular vote, was an important turning point. The real break regarding the powers of the President took place in 2017. With the 2017 constitutional amendment that introduced the presidential system of government, the executive power was strengthened and became the focus of the regime, while the legislature suffered a significant loss of power. Presidential systems are based on the balance of powers between the legislature and the executive. However, the 2017 amendments could not maintain the legislative-executive balance and also weakened the existing checks and balances mechanisms.

The study aims to reveal the loss of power of the legislature against the executive power and the reasons for this. The effects of constitutional amendments on legislative-executive relations have been tried to be revealed in the light of concrete data from the 27th legislative period of the parliament. Likewise, the effects of the judicial power on legislative activities were also one of the issues discussed. Carefully establishing the balance of powers between the legislative and executive powers is an indispensable condition for presidential systems. The presidential system can only become functional if each of the powers is given constitutional powers to balance and control each other. Efforts to strengthen the legislative body against the executive branch are of vital importance for the success of the new government system and the stability of the democratic regime.

Keywords: Separation of powers, legislative-executive relations, balance-control

**HAVAYOLU İŞLETMELERİNDE HİZMET KALİTESİNİN MARKA SADAKATİNE
ETKİSİ**

**THE IMPACT OF SERVICE QUALITY ON BRAND LOYALTY IN AIRLINE
COMPANIES**

Cihat ÖZDAĞ

İstanbul Esenyurt University, Postgraduate Education Institute

ORCID NO: 0000-0002-9882-277X

Meysure Evren ÇELİK SÜTİÇER

Asist. Prof. Dr., İstanbul Esenyurt University, Faculty of Business and Management Sciences

ORCID NO: 0000-0002-4270-5995

ÖZET

Yoğun rekabet ortamında faaliyet gösteren havayolu işletmeleri, pazar paylarını korumak, beklentileri karşılayabilmek ve rakipler arasında tercih edilebilmek için müşteri odaklı çalışmak ve müşterilere kaliteli hizmet sunmaya özen göstermek durumundadırlar. Uluslararası rekabete açık olan havayolu işletmeciliği pazarında, müşteriyi elde tutabilmenin yolu hizmet kalitesine bağlı olarak marka sadakatinden geçmektedir. Araştırmada bağımsız değişken olan hizmet kalitesi müşterilere yönelik belirli bir ücret karşılığında veya ücretsiz bir şekilde doyum sağlayan, müşterilere yönelik yarar sağlayan faaliyetlerin geneli olarak ifade edilebilir. Araştırmada değinilen bağımlı değişken olan marka sadakati müşterilerin kendi kararları olmasına rağmen satın alınan ve talep ettikleri ürünler çerçevesinde aynı işletmeyi tekrar seçmeleri olarak ifade edilir.

Bu araştırmanın amacı havayolu işletmelerinin hizmet kalitesinin marka sadakatine etkisini incelemektir. Araştırmada hava yolu işletmelerinden hizmet alan yolcuların tercihlerini değerlendirmek amacıyla ServQual ölçeğinden yararlanılarak 300 kişiye anket formu uygulanmıştır. Uygulanan anket sonuçlarına göre havayolu işletmelerinde algılanan hizmet kalitesinin beklenen hizmet kalitesinden düşük olduğu görülmüştür. Literatürde bu durum marka sadakatine yönelik negatif bir durumu ifade etmektedir; Bununla birlikte hizmet kalitesindeki bir birimlik pozitif bir ilerlemenin dahi havayolu işletmelerinde marka sadakatini olumlu etkilediği görülmüştür.

Bu çalışmanın amacı, Havacılık sektöründe işletme sayılarının artışı ve büyük kurumsal şirketlerin varlığı ile bu işletmelerde hizmet kalitesinin marka sadakatine olan etkisinin belirlenmesidir. Hizmet sektörünün hızlı gelişim göstermesi ve kalite çıtasının sürekli yükseltilmesi müşterilerin memnuniyet seviyelerinde değişiklikler oluşturmaktadır. Bu sebeple bu çalışmada havayolu işletmelerinde hizmet kalitesinin marka sadakatine olan

etkileri araştırılarak literatüre katkı sunulması hedeflenmektedir. Bu bağlamda çalışma içerisinde;

•Havayolu işletmesinin hizmetleri gerçekleştirirken kullandıkları ekipman ve malzemelerin çeşitliliği yeterli midir?

•Havayolu işletmesinin uçuş hizmetinin her aşamasında yolcularının memnuniyetine dikkat etmekte midir?

•Müşterilerin havayolu şirketlerini seçmelerindeki en büyük etken güvenlik midir?

•Havayolu işletmesi uçuş tarifelerine uygun olarak kalkış ve varış saatleri tam zamanında gerçekleştirir mi?

•Müşterilerin havayolu firmasının tekrar tercih etmelerindeki en büyük etken memnuniyet midir?

sorularına yanıtlar aranacaktır. Yapılacak olan çalışma doğrultusunda havayolu şirketlerinin kalitelerinde marka sadakatine önem verilmesine yönelik bilgilendirmeler yapılarak etkileri sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler : Havayolu İşletmeleri, Hizmet Kalitesi, Marka Sadakati, ServQual Ölçeği

ABSTRACT

Airlines operating in an intensely competitive environment have to work customer-oriented and pay attention to providing quality service to customers in order to maintain their market shares, meet expectations and be preferred among competitors. In the airline management market, which is open to international competition, the way to retain customers is through brand loyalty depending on service quality. Service quality, which is the independent variable in the research, can be expressed as the general set of activities that provide satisfaction and benefit to customers, either for a certain fee or free of charge. Brand loyalty, which is the dependent variable mentioned in the research, is expressed as customers choosing the same business again within the framework of the products they purchased and requested, even though it was their own decision.

The purpose of this research is to examine the effect of service quality of airline companies on brand loyalty. In the research, a survey form was applied to 300 people using the ServQual scale in order to evaluate the preferences of passengers receiving service from airline companies. According to the survey results, it was seen that the perceived service quality in airline companies was lower than the expected service quality. In the literature, this situation expresses a negative situation towards brand loyalty; However, it has been observed that even a one-unit positive improvement in service quality has a positive impact on brand loyalty in airline companies.

The purpose of this study is to determine the effect of the increase in the number of businesses in the aviation sector and the existence of large corporate companies and the service quality in these businesses on brand loyalty. The rapid development of the service sector and the constant raising of the quality bar create changes in customer satisfaction levels. For this reason, this study aims to contribute to the literature by investigating the effects of service quality on brand loyalty in airline companies. In this context, in the study;

- Is the variety of equipment and materials used by the airline company while performing its services sufficient?
- Does the airline pay attention to the satisfaction of its passengers at every stage of the flight service?
- Is security the biggest factor why customers choose airlines?
- Does the airline operate departure and arrival times on time, in accordance with flight schedules?
- Is satisfaction the biggest factor that makes customers choose the airline again?

Answers to your questions will be sought. In line with the study to be carried out, information will be given regarding the importance of brand loyalty in the quality of airline companies and its effects will be presented.

Keywords: Airline Companies, Service Quality, Brand Loyalty, ServQual Scale

ENTRANCE

The service sector is in an increasingly important position in the development phase of the economy today. The development of the service sector has been gaining momentum especially since the 20th century. While the service sector lagged behind the industry and agriculture sectors in the past, it has now begun to surpass both sectors. Considering the level of development of the service sector, it is the most important economic resource of developing and well-developed countries. The most important reason for this is that the service sector takes place in a wide range. The increase in the level of development and welfare in countries results in a more active service sector. In addition, thanks to the developing technology, the service sector is experiencing different developments. As technology advances, the service sector also uses many innovations for customers. While the diversity of the service sector is in question, the sector that stands out more, has high economic value and draws attention with its frequency of use is air transport (Taşkın and Durmaz, 2012, p.65-72).

Air transport has become more popular due to its dynamically developing structure. The developments in macro and micro level can affect airline companies positively or negatively. Airline companies, which are constantly developing, have created new brands with the increase

in competition. A parallel development has occurred as airline companies have a connection with technology. As the development continued, the demands increased and differentiated. With the acceleration of technological advances, transportation to services and products has also started to become easier. Although the demands have increased, the demands have become more easily met thanks to the technological developments. Within the framework of current developments, an understanding that focuses on the consumer, such as immediately responding to the needs of the customer and retaining the customer, has begun to dominate. However, despite the rapid increase in technological developments, consumer demands have started to increase more rapidly. Demands and demands of customers began to differ. As the customers started to make different requests, it became difficult to give answers to the demands. However, despite the globalizing economic order and technological developments, it has become difficult to keep up with the demands of customers (Keskin and Baş, 2015, p.62).

Adopting a reliable, flexible, safe and fast way of working in airline transportation has become more preferred. Compared to other types of transportation, insurance payments in air transportation are lower. Due to the scattered residential areas, transportation has become easier. In addition, airline companies have disadvantages compared to other transport companies. Door-to-door delivery, which is especially popular in the years we live in, is not done by airline companies. In addition, the relatively higher operating expenses in airline companies bring such a disadvantage. Air transport is almost non-existent in short distances. However, land and railway provide more convenient transportation in short distances. Therefore, land and railway are preferred more than short-haul airways. Although airline companies consider the profit margin in transportation operations, they prioritize customer satisfaction more. Apart from this situation, it is obvious that special products (such as pharmaceuticals) are transported by air transport, provided that the hours are suitable, and a great support is provided (Çalıyurt, 2012, p.52).

The expectations of the customers are the realization of a timely, safe and comfortable flight for the airline companies. Airline companies aim to provide safe flights by providing the service. Airline companies aim to provide quality services with the effect of globalization. Airlines offer customer- oriented service. In particular, meeting the demands of the customers of corporate companies and keeping the customer loyal are the main goals. Within the framework of the strategies of the companies, they aim to be the center of attention of the customers and to be in the first place in terms of being preferred. While providing customer-oriented services in the times we live in, it is not enough to please the customer and show interest. With the formation of many different airline companies, customers have gained a different value. The quality of products and services in companies should be international and should be consistently remarkable (Emir et al., 2010, p.293- 302).

It is important for businesses to research which factors are effective in the formation of brand loyalty and to try to direct consumer loyalty behaviors to their own brands. In today's increasing competition, brand loyalty has become an important issue in service businesses. Airlines focus on customer- centric solutions to meet customer satisfaction and demands. Factors such as brand loyalty and brand loyalty are important factors for airlines that want to maintain their market share. Businesses have realized that service quality is important for brand loyalty in a competitive environment.

CONCEPTUAL FRAMEWORK

Safety and speed are at the forefront in air transport. In rail and sea transportation, the prominent situation is low costs. given at airports,

- Determination of handling services,
- Carrying out cargo transportation operations,
- Services such as loading and unloading of loads draw attention.

However, when an evaluation is made according to cargo and transportation, the speed advantage of airline services can turn into a disadvantage. The fact that the advantage turns into a disadvantage is valid for short distances. The service provided by airline companies in long distances is always advantageous and comes to the fore. However, due to such advantages, transportation activities in terms of unit are at a higher level than other service providers. As a result of such a height, the preference for short distances is put into the background. In terms of human transportation, airline companies come to the fore more than other types of transportation. People always want to prefer and recommend airline companies. In particular, the fact that they are in a better position than other companies in terms of trust and speed brings airline companies to the fore (Karadeniz and Demirkan, 2015, p.253).

Giving due importance to some of the technical and physical equipment level of the airports will ensure that the products to be transported reach the desired destination in more suitable conditions. These features are especially important for the airport,

- Having large areas,
- Storage areas have the transfer function,
- Providing the necessary equipment,
- Issues such as ensuring the level of competence in terms of technology.

Passenger and freight transport activities and units constitute the air transport sector. However, it can be stated that the investment area is limited due to the airport being the only area that needs to be invested in air transport. In this context; There are activities such as maintenance, training, air traffic control services, catering services, airport management, construction of airports and the existence of remaining aviation activities and their inspections (Görkem and Yağcı, 2016, p.432-447).

The service can be expressed as the general activities that provide satisfaction to the customers for a certain fee or free of charge, and which provide benefits for the customers. Service can be expressed as a subjective phenomenon that is not stocked. It constitutes a structure dominated by intense communication between the producer and the customer. Service quality, on the other hand, can be expressed as meeting the expectations and demands of customers at the maximum level. In case the service quality is at the expected level or above the expected level, positive feedback can be received from the customers and it can be possible to receive service again. The high quality of service ensures an increase in market share and profitability in businesses (Gilberta and Wong, 2003:519). Decreases in service quality can be negative for both the customer and the business. Decreases in service quality have negative effects on brand loyalty, resulting in decreases in profitability. In general, it is possible to see that customers take steps not to buy again by considering the problems that occur during the service process instead of taking into account the quality problems in the service received (Gowan et al., 2001, p.283).

The service sector has accelerated its development after 2000 and offers diversity with growth. The importance of the concept of service has increased after the diversity in the understanding of service. The resulting increases have started to be the subject of research within the framework of customer satisfaction and perceived service. It can be said that customer satisfaction is directly related to the quality of the service provided (Çağlar and Kılıç, 2006, p.18).

Although the expectations of the customers are met and the goal of the service provided is met, it may not be possible to reach the right result. Although expectations are met, customers' needs may change or be ignored. Within the framework of this situation, airline companies control the variability that may occur in customers' requests. They can create rapid shaping according to the wishes of the customers (Rust and Oliver, 1994, p.9).

The performance of the services and the level of meeting the demands may vary. This difference is due to the difference between the service provided and the perceived service. The service provided may not be of interest to customers or may be evaluated differently by customers. Transforming this specified process into a successful service process is within the scope of the responsibility of the enterprises. Customers want to evaluate the services they receive from some factors and act accordingly. These factors can be expressed as promotion, price, timed take-offs and landings, security (Öztürk, 2007, p.101). Customers' positive or negative evaluations of the specified factors may vary depending on personal characteristics, cultural differences and ethnic characteristics.

Businesses must be able to manage the specified processes correctly and successfully. This situation depends on the ability of the enterprises to offer services and products for the expectations of their customers (Shemwell, Yavas and Bilgin, 1998, p.160). This capability will create a loyal customer base and bring profitability (Mutlu and Seslikoyuncu, 2015, p.218).

Loyalty is expressed as customers' re-selection of the products and businesses they purchase, demand and demand. The purchasing process can develop behaviorally as well as spiritually (Odabaşı, 2000, p.16).

In order for businesses to provide continuity, they need to make satisfaction permanent. Customer satisfaction comes to the fore in order to ensure customer loyalty. If they are dissatisfied and leave dissatisfied with the services provided, the attitudes they will form will be negative, making it impossible to achieve brand loyalty. In brand loyalty, the business-customer- service trio is invariable (Karpat, 1998, p.23).

Although customer satisfaction is an important factor for gaining brand loyalty, it alone is not enough. The influencing factors are

- Detected value,
- Perceived quality,
- Brand awareness,
- Service or product satisfaction,
- It can be listed as a sense of trust.

The mentioned factors give more importance to the continuity of existing customers as well as the acquisition of new customers (Çakmak and Üstüner, 2013, p.2). It is seen that there is a positive relationship between customer satisfaction and loyalty (Bowen and Chen, 2001, p.215).

METHODOLOGY OF THE RESEARCH

As in different sectors, service quality evaluations and customer satisfaction studies in the aviation sector may differ. This study includes the fact that airline customers do not prefer the service again at the end of the service and solutions for this situation. It is expected that the solutions to be found will directly affect the service quality and provide customer satisfaction.

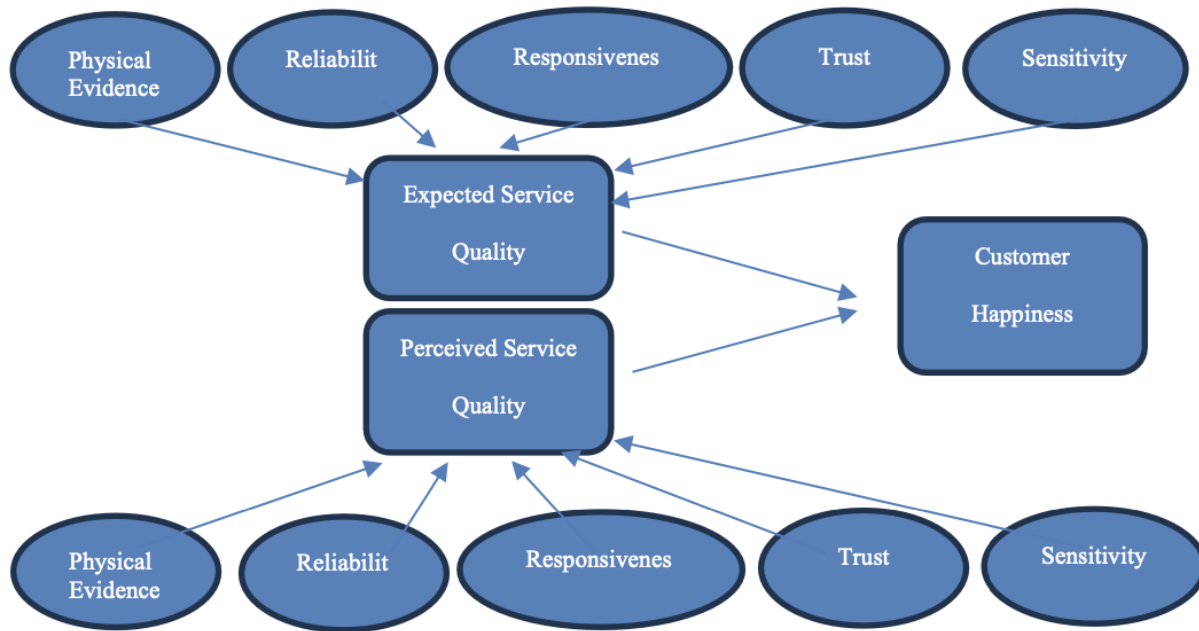
The aim of this study is to determine the increase in the number of enterprises in the aviation sector and the presence of large corporate companies and the effect of service quality on brand loyalty in these enterprises. The rapid development of the service sector and the continuous raising of the quality bar create changes in the satisfaction levels of the customers. For this reason, in this study, it is aimed to contribute to the literature by investigating the effects of service quality on brand loyalty in airline companies. In this context, in the study;

- Is the variety of equipment and materials used by the airline company while performing the services sufficient?
- Does the airline company pay attention to the satisfaction of its passengers at every stage of the flight service?
- Is safety the biggest factor in customers' choice of airlines?

- Does the airline operate the departure and arrival times on time in accordance with the flight schedules?
- Is satisfaction the biggest factor for customers to choose the airline again?

answers will be sought. In line with the work to be done, information will be given on the importance of brand loyalty in the quality of airline companies and its effects will be presented.

Figure 1. Research Model

Airline customers living in Turkey constitute the universe of this research. Since it is not possible to reach the whole population in terms of time and cost, the "Power Analysis" approach was adopted in order to determine the sample size to represent the research population (Faul et al., 2007, p.182). This method calculates the sample size based on the power of statistical significance. Based on this method, G*Power v3.1.9.6 program was used to calculate the sample size. As a result of the analysis made with statistical power with a confidence interval of 0.95 in the program, it was determined that the sample size should be 191 in order to obtain consistent results in the research model. The sample size was considered sufficient as there were 300 valid questionnaires in the study. The data obtained within the scope of this research should not be interpreted in general and should be evaluated within the scope of this research.

In the study, the online survey method was preferred as the survey method. Of the 57 questions in the survey, 50 questions consist of service quality and customer evaluation scale, and 7 questions consist of Brand loyalty scale. For the scale of service quality and customer evaluation, from the study named "The Effect of Service Quality on Brand Preference and Brand Loyalty in Low-Cost Airline Enterprises" by Geçer (2011); For the scale of brand loyalty, the research of Kipman (2013) named "Effects of E-Service Quality and E-Service Compensation Quality on Electronic Loyalty in Online Shopping Sites" was used. A 5-point

Likert scale was used to answer the questionnaire statements. The survey results were concluded using the SPSS program. Within the scope of the program, reliability, validity analysis, factor analysis, correlation analysis and regression analysis calculations were made.

Research Hypotheses

Main Hypothesis

H1: Service quality has an effect on brand loyalty in airlines.

H0: Service quality has no effect on brand loyalty in airlines.

Sub-Hypotheses

H1a: The physical evidence dimension of service quality expectation in airlines has an effect on brand loyalty.

H1b: The reliability dimension of service quality expectation in airlines has an effect on brand loyalty.

H1c: The responsiveness dimension of service quality expectation in airlines has an effect on brand loyalty.

H1d: The trust dimension of service quality expectation in airlines has an effect on brand loyalty.

H1e: The sensitivity dimension of service quality expectation in airlines has an effect on brand loyalty.

H1f: The physical evidence dimension of service quality perception in airlines has an effect on customer satisfaction.

H1g: The reliability dimension of the perception of service quality in airlines has an effect on brand loyalty.

H1h: The responsiveness dimension of the perception of service quality in airlines has an effect on brand loyalty.

H1j: The trust dimension of the perception of service quality in airlines has an effect on brand loyalty.

H1k: The sensitivity dimension of service quality perception has an effect on brand loyalty in airlines.

Demographic Information of Participants

The demographic characteristics of the participants who responded to the questionnaires distributed to collect data for this study, which was conducted on individuals receiving service from airline companies, are given in Table 1.

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

Table 1. Demographic Characteristics of the Participants

Category	Frequency	Percent (N = 416)
Gender		
Woman	130	%43,3
Male	170	%56,7
Marital status		
Married	97	%32,3
Single	203	%67,7
Age		
18-25	154	%51,3
26-35	104	%34,7
36-45	32	%10,7
46-55	6	%2
56-65	3	%1
66 and above	1	%0,3
Educational Status		
Primary-Secondary School	17	%5,7
High school	63	%21
associate degree	70	%23,3
Licence	129	%43
graduate	21	%7
Income status		
2500 and less	107	%35,7
2501 – 5000	34	%11,3
5001 – 7500	40	%13,3
7501 – 10000	46	%15,3
10001 and higher	73	%24,3
Job		
public personnel	96	%32
Business owner	18	%6
Business partner	4	%1,3
Executive	11	%3,7
Self-employment	32	%10,7
Housewife	19	%6,3
Retired	1	%0,3
Unemployed	36	%12
Other	83	%27,7

Findings Regarding the ServQual (Quality of Service) Index

According to previous studies on the subject (geçen, 2011: 107), the dimensions of the ServQual scale for airline companies were determined as "physical evidence, reliability, responsibility (responsibility), trust (confidence) and empathy (sensitivity)". The average of the answers given by the research participants to the ServQual index questions is given in Table 2.

Table 2. ServQual Scale Perception and Expectation Scores

	Expectation Score	Perception Score
Physical Evidence		
1 Must have modern equipment	4,150	3,812
2 Work environments should be visually striking	4,066	3,826
3 Staff should be well dressed and look elegant	4,176	3,936
4 The physical image of the company should be related to the service they offer.	4,130	3,836
Reliability		
5 If the company has promised to do something at a certain time, it must fulfill it.	4,393	3,956
6 The company must be understanding and reassuring when customers have problems	4,406	3,913
7 Companies must be reliable	4,480	3,862
8 It must perform its services at the promised time.	4,446	3,863
9 They must keep their records neat and accurate	4,430	3,933
Responsiveness		
10 They should be expected to tell when the service will be performed	4,223	3,959
11 Customers must expect fast service from the employees of these companies.	3,996	3,976
12 Employees of companies must always be willing to help the customer.	4,176	3,906
13 If the employee is busy, it is a problem if the customer does not respond to their requests.	3,533	3,614
Trust		
14 Customers must be able to trust the employees of these companies	4,286	3,852
15 Customers should feel secure in the dealings of these companies with their employees.	4,343	3,949
16 Employees should be polite	4,376	3,956

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

17	Employees must receive adequate support from their company to do their job well.	4,336	3,789
	Sensitivity		
18	Companies should be expected to give individual attention to customers	3,976	3,745
19	Company employees should be expected to show personal attention to customers	3,733	3,705
20	It is realistic to expect employees to know customers' needs.	3,900	3,846
21	It is realistic to expect companies to know what is best for their customers.	4,040	3,953
22	It should be expected that there should be a suitable working hour for all customers.	4,001	3,959

As can be seen from Table 2, while the expectation was higher for all ServQual items, the perception was lower. This situation can be interpreted as the service expectations of the participants are lower than the actual service quality. The biggest difference here is seen in the article “Companies must be reliable”.

ServQual scores were also calculated with the data obtained in the study. Calculation of quality scores on the basis of dimensions is realized by taking the mutual differences of the expectation and perception questions in the measurement tool in terms of dimensions and dividing the differences received by the number of questions in each relevant dimension. By proportioning the sum of the calculated scores to the sample size, ServQual scores are obtained on the basis of dimensions (Geçen, 2011, p.109).

The service quality results obtained with the ServQual technique are given in Table 3.

Table 3. ServQual Scores

ServQual Scores	N	Mean	Standard Deviation	Minimum	Maximum
SQ1: Physical Properties	300	-,278	,849	-3,25	3,00
SQ2: Reliability	300	-,523	,926	-4,00	3,00
SQ3: Enthusiasm	300	-,116	,878	-4,00	3,00
SQ4: Trust	300	-,446	,909	-4,00	3,00
SQ5: Empathy (Sensitivity)	300	-,087	,773	-3,40	3,00

As can be seen from Table 3, it belongs to the lowest mean reliability dimension. This situation can be interpreted as the service dimension that the participants are most dissatisfied with is reliability. The highest mean belongs to the empathy (sensitivity) dimension.

The ServQual scale used to measure service quality in the research consists of five dimensions and 22 items. KMO and Bartlett tests were conducted to test the suitability of the scales for

factor analysis before the factor analysis of the scale items. The findings obtained in these tests are given in Table 4.

Table 4. Expected Service Scale KMO and Bartlett Test

		KMO	0,947
Bartlett's Test	Ki-Kare		5752,231
	df		231
	Sig.		,000

The KMO and Bartlett test results seen in Table 4 show that the scale is suitable for factor analysis. As a result of the factor analysis performed with the Varimax rotation method, the total variance explained for all scale items was 76.30%. The factor loads of the physical evidence dimension were 0.451 and 0.811; factor loads of the reliability dimension are between 0.564 and 0.966; factor loads of the responsiveness dimension ranged from 0.419 to 0.554; factor loads of the confidence dimension are between 0.585 and 0.699; factor loads of the sensitivity dimension vary between 0.506 and 0.941. While the Cronbach's α value for the entire scale was 0.901, this value was 0.823 for the dimensions, respectively; 0.947; 0.809; It was measured as 0.932 and 0.867. According to these results, it was concluded that the scale did not pose any problem in terms of validity and reliability.

Before the factor analysis for the perceived service scale, a suitability test was conducted. The results of the applied suitability test are given in Table 5.

Table 5 Perceived Service Scale KMO and Bartlett Test

		KMO	0,950
Bartlett's Test	Ki-Kare		5786,585
	df		231
	Sig.		,000

The KMO and Bartlett test results seen in Table 5 show that the scale is suitable for factor analysis. As a result of the factor analysis performed with the Varimax rotation method, the total variance explained for all scale items was 75.91%. The factor loads of the physical evidence dimension ranged from 0.774 to 0.902; factor loadings of the reliability dimension ranged from 0.415 to 0.832; factor loads of the responsiveness dimension ranged from 0.419 to 0.620; factor loads of the confidence dimension ranged from 0.349 to 0.977; factor loads of the sensitivity dimension take values between 0.445 and 0.787. While the Cronbach's α value for the whole scale was 0.912, the Cronbach's α values for the sub-dimensions were 0.891, respectively; 0.936; 0.847; It was determined as 0.884 and 0.856. According to these results, it was concluded that the scale did not pose any problem in terms of validity and reliability.

Within the scope of the research, a one-dimensional and 4-item customer satisfaction scale was used to measure customer satisfaction. Before the factor analysis for the customer satisfaction scale, a suitability test was performed. The results of the applied conformity test are given in Table 6.

Table 6. Customer Satisfaction Scale KMO and Bartlett Test

		KMO	0,873
Bartlett's Test	Ki-Kare		507,295
	df		18
	Sig.		,000

The KMO and Bartlett test results seen in Table 6 show that the scale is suitable for factor analysis. According to the results of the factor analysis, the explained variance of the scale was 67.16%. The factor loads of the scale items take values between 0.685 and 0.889. The Cronbach's α value of the scale is 0.835. According to these results, it was concluded that the scale did not pose any problem in terms of validity and reliability.

In the research, a single dimension and 7-item brand loyalty scale was used to measure brand loyalty. Before the factor analysis for the brand loyalty scale, a suitability test was performed. The results of the applied suitability test are given in Table 7.

Table 7. Brand Loyalty Scale KMO and Bartlett Test

		KMO	,884
Bartlett's Test	Ki-Kare		1499,187
	df		21
	Sig.		,000

The KMO and Bartlett test results seen in Table 7 show that the scale is suitable for factor analysis. According to the results of the factor analysis, the explained variance of the scale is 68.50%. The factor loads of the scale items take values between 0.693 and 0.882. The Cronbach's α value of the scale is 0.921. According to these results, it was concluded that the scale did not pose any problem in terms of validity and reliability.

Hypothesis Tests

Before testing the hypotheses established within the scope of the research, the normality distributions of the variables were checked. In this context, first of all, the skewness and kurtosis values of the scale items were examined. According to the results obtained, it was determined that the skewness and kurtosis values of the scale items took values between -2.5 and +2.5. According to this criterion, it was determined that the scales showed normal distribution (Tabachnick, Fidell, & Ullman, 2019). Then, Kolmogorov-Smirnov and Shapiro-Wilk tests were performed to control the distribution. The results are shared in Table 8.

Table 8. Results of Normality Tests

	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Expected Service Quality	,273	300	,131	,729	300	,256
Perceived Service Quality	,266	300	,088	,780	300	,091
Customer happiness	,271	300	,415	,746	300	,394
Brand Loyalty	,299	300	,189	,747	300	,105

As can be seen in Table 8, the significance levels of the scales are above 0.05 according to the results of both tests. This is proof that the scales show normal distribution (Tabachnick, Fidell, & Ullman, 2019, p.32). For this reason, it was accepted that the scales showed a normal distribution and the analysis was started.

The regression analysis performed to reveal the effect of expected and perceived service quality on brand loyalty is significant with $R^2 = 17\%$ ($F(10, 288) = 221.097$; $p < 0.001$). According to the results of multiple regression analysis, expected physical evidence ($\beta = 0.470$; $p < 0.05$), expected reliability ($\beta = 0.163$; $p < 0.05$), expected enthusiasm ($\beta = 0.244$; $p < 0.05$), expected confidence ($\beta = 0.144$; $p < 0.05$), perceived reliability ($\beta = 0.194$; $p < 0.05$) and perceived trust ($\beta = 0.187$; $p < 0.05$) have a positive and significant effect on brand loyalty. . In addition, it was determined that perceived sensitivity ($\beta = -0.203$; $p < 0.05$) has a negative and significant relationship on brand loyalty. In other words, it was concluded that the perceived sensitivity of the participants decreased brand loyalty.

According to these findings of the research: “H1a: The physical evidence dimension of service quality expectation in airlines has an effect on brand loyalty”, “H1b: The reliability dimension of service quality expectation in airlines has an effect on brand loyalty”, “H1c: The responsiveness dimension of service quality expectation in airlines”. has an effect on brand loyalty”, “H1d: The reliability dimension of service quality expectation in airline companies has an effect on brand loyalty”, “H1g: The reliability dimension of service quality perception in airline companies has an effect on brand loyalty”, “H1j: The service quality perception in airline companies has an effect on trust” The hypotheses of “H1k: The sensitivity dimension of the perception of service quality in airlines has an effect on brand loyalty” were supported.

The analyzes also showed that the dimensions of expected sensitivity ($\beta = 0.086$; $p > 0.05$), perceived physical evidence ($\beta = -0.091$; $p > 0.05$) and perceived responsiveness ($\beta = -0.075$; $p > 0.05$) on brand loyalty. were found to have no significant effect. According to these findings, "H1e: The sensitivity dimension of service quality expectation in airlines has an effect on brand loyalty", "H1f: The physical evidence dimension of service quality perception in airlines has an effect on brand loyalty" and "H1h: The responsiveness dimension of service quality perception in airlines has an effect on the brand loyalty". has an effect on loyalty” hypothesis was rejected. The remarkable cases here are the expected physical evidence and enthusiasm, while the

perceived physical evidence and enthusiasm are meaningless. This situation shows that there is a difference between the expected service quality and the actual service quality. In other words, it was interpreted as not meeting the expectations of the customers.

The regression analysis performed to reveal the effect of service quality on brand loyalty was significant with $R^2 = 21.2\%$ ($F(1, 296)=79,533$; $p<0.001$). According to the results of linear regression analysis, service quality ($\beta = 0.562$; $p<0.05$) has a strong and positive effect on brand loyalty. According to this finding of the research, the hypothesis of "H1: Service quality has an effect on brand loyalty in airline companies" was supported.

Finally, within the scope of the research, the effects of demographic variables, which are considered as control variables, on service quality and brand loyalty were examined.

Multiple regression analysis to measure the effect of control variables on service quality was significant with $R^2 = 3.7\%$ ($F(6, 293)=2.904$; $p<0.05$). According to the results of the analysis, it was determined that age ($\beta = 0.206$; $p<0.05$) and income level ($\beta = 0.148$; $p<0.05$) had a positive and significant effect on service quality. In other words, it was determined that the service quality increased as the age and income level increased. In addition, it was determined that the education variable ($\beta = -0.132$; $p<0.05$) had an inverse effect on service quality. This can be interpreted as the level of service quality decreases as the level of education increases.

Multiple regression analysis to measure the effect of control variables on brand loyalty was significant with $R^2 = 2.6\%$ ($F(5, 294)=1,282$; $p<0.05$). According to the results of the analysis, it was determined that the age variable ($\beta = 0.126$; $p<0.05$) had a positive effect on brand loyalty. This result can be interpreted as loyalty increases as age increases. In addition, it was seen that education level ($\beta = -0.122$; $p<0.05$) had a negative and significant effect on brand loyalty. In other words, as the level of education increases, loyalty decreases.

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

In the global economic order, services and the service sector are in an important position for economies. The existence of consumer-oriented services and the quality of service gain importance in the context of the development of economies. However, it is not always easy for consumers to evaluate the service offered. The quality of the service offered can be revealed by comparing the service quality perceived by the consumer with the expected service quality. Another factor as important as the concept of service in service businesses is brand loyalty. The important thing in today's businesses is to reveal the factors that affect brand loyalty and to dominate a certain consumer group. In this context, service businesses care about customer satisfaction in order to direct consumers to their own brands. Besides brand loyalty, brand loyalty is another important issue. The trust of the consumer in the quality of the service received and in the performance of the company providing the service reveals the importance

of loyalty. For this reason, businesses should create a structure that will ensure the continuation of customer-oriented activities.

In this study, the effect of service quality on brand loyalty in airline companies was examined. In the study, customers who received service from airline companies were used. The population of the research consists of people who travel with airline companies. The research sample, on the other hand, consists of 300 people traveling with airline companies, different occupational groups and people with different educational backgrounds. Power Analysis approach was adopted in order to determine the sample size in order to represent the research universe. In the literature, although there are studies on service quality and brand loyalty, studies investigating the effect of service quality of airlines on brand loyalty are limited.

In the first part of the questionnaire questions, demographic information such as the participant's age, gender, marital status, education level, occupation and monthly income, and expressions such as the field in which the expressions are answered. In the second part, there are statements about the expectations about the services provided by the airline companies and the perceived services. While the third part of the questionnaire consists of statements about brand loyalty, the last section includes statements about customer evaluation. Statistical methods in the SPSS package program were used to measure the extent to which the participants perceived and agreed with these statements and the differences between the participants, and the findings were interpreted.

The first part of the data analysis consists of the demographic characteristics of the participants. According to this; The majority of the participants participating in the research are men. When the marital status was examined, it was seen that 32.3% of the participants were married. 51.3% of the participants are between the ages of 18-25 and 34.7% are between the ages of 26-35. Their educational background consists of 23.3% associate degree and 43% undergraduate graduates. Their income levels consist of customers with 35.7% to 2500TL or less, and 11.3% to 2501-5000 TL of income. According to occupational groups, it is seen that it consists of 32% public personnel, 6% business owners, 17% self-employed and 12% unemployed.

In order for the results of the research to be based on solid foundations, the research should be based on a reliable infrastructure. For this reason, reliability analysis was performed for each variable separately. As a result of the analysis, it was concluded that each variable is reliable separately and therefore there is no problem in terms of general validity and reliability. Apart from that, the mean, standard deviation, minimum and maximum values of the variables are presented as tables. The fact that the reliability analysis gave valid results made it possible to evaluate the relationship between the factors affecting brand loyalty, which is the dependent variable. Before the correlation analysis, factor averages were taken and it was seen that the independent variable of service quality had a significant and positive effect on brand loyalty.

With the regression analysis, first of all, the effect of expected and perceived service quality on customer satisfaction was examined. The results reveal that the perceived sensitivity of the participants reduces customer satisfaction. In the context of the general results, "H1a: The physical evidence dimension of service quality expectation in airlines has an effect on brand loyalty", "H1b: The reliability dimension of service quality expectation in airlines has an effect on brand loyalty", "H1c: The responsiveness dimension of service quality expectation in airlines has an effect on brand loyalty". "H1d: The trust dimension of service quality expectation in airlines has an effect on brand loyalty", "H1g: The reliability dimension of service quality perception in airlines has an effect on brand loyalty", "H1j: The trust dimension of service quality perception in airlines has an effect on brand loyalty". The hypotheses of "H1k: The sensitivity dimension of the perception of service quality in airlines has an effect on brand loyalty" were supported. However, "H1e: The sensitivity dimension of service quality expectation in airlines has an effect on brand loyalty", "H1f: The physical evidence dimension of service quality perception in airlines has an effect on brand loyalty" and "H1h: The effect of responsiveness dimension of service quality perception in airlines on brand loyalty" hypotheses are rejected. According to the results of the applied survey, it has been seen that the perceived service in the airline companies is lower than the expected service. This situation can also be interpreted as not meeting the expectations of the customers.

According to the results of the regression analysis carried out to reveal the effect of service quality on brand loyalty, service quality has a strong and positive effect on brand loyalty. According to this finding of the research, the hypothesis of "H1: Service quality has an effect on brand loyalty in airline companies" was supported.

According to the results of multiple regression analysis performed to measure the effect of control variables on service quality, it was seen that age and income level had a positive and significant effect on service quality. In addition, it was determined that the education variable had a negative effect on the service quality.

According to the results of multiple regression analysis performed to measure the effect of control variables on brand loyalty, it was determined that the age variable had a positive effect on brand loyalty. In addition, it was seen that education level has a negative and significant effect on brand loyalty.

In the light of all these findings, it can be said that service quality, which is the independent variable, has a positive and significant effect on brand loyalty, which is the dependent variable in airlines.

When the results of the research are examined; Under the title of physical evidence, airline companies will be able to better meet customer expectations by increasing the quality of the service provided, if they have modern equipment and their physical images are related to the service provided. Under the title of reliability, the reliability of companies and keeping their

records properly and accurately will increase the quality and meet customer expectations. In addition, if employees receive sufficient support from their companies in order to do their jobs well, it will increase employee satisfaction and contribute to customers' getting better quality service.

When the results of the research are examined, it will contribute to the literature that future studies on this subject focus on the reasons that cause the expected service to be lower than the perceived service. Detection of these problems will be beneficial for airline companies to develop different strategies and eliminate the deficiencies in this area.

RESOURCES

- Bowen, J. T. ve Chen, S. L. (2001), "The Relationship Between Customer Loyalty And Customer Satisfaction", International Journal Of Contemporary Hospitality Management
- Çağlar, İ., Kılıç, S., (2006), "Kalite Güvence Standartları", Nobel Yayınları, 172, Ankara
- Çakmak, A. Ç. ve Üster, Z. (2013). "Mağaza Kartlarının Müşteri Sadakatine Etkisi: Kastmonu Şehir Mekezinde Bir Araştırma". KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi/Kournal Of Social Science. 10(2).
- Çaliyurt, K.T., (2018). "Ethics İn Health Sector: Global Approach". In Jing Bian & Kıymet Tunca Çaliyurt (Eds.), Regulations And Applications Of Ethics İn Business Practice. Springer Singapore.
- Faul, F., Erdfelder, E., Lang, A.-G., ve Buchner, A. (2007). "G*Power 3: A Flexible Statistical Poweranalysis Program For The Social", Behavioral And Biomedical Sciences. Behavior Research Methods, 39(2).
- Geçen, E. (2011). "Düşük Maliyetli Havayolu İşletmelerinde Hizmet Kalitesinin Marka Tercihi ve Marka Sadakati Üzerindeki Etkisi". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi.
- Gilbert, D., Wong, R. K. C. (2003). "Passengers Expectations And Airline Services: A Hong-Kong Based Study". Tour. Manag. 24.
- Gowan M., Seymour J., Ibarreche S., Lackey C. (2001). "Service Quality İn A Public Agency: Same Expectations But Different Perceptions By Eemployees, Managers And Customers", Journal Of Quality Management, 6 (2): 275-91, 2001.
- Görkem, O. ve Yağcı, K. (2016). "Hava Yolu Yolcularının Kabin İçi Hizmet Algılarının Değerlendirmesi: Türk Hava Yolları Örneği". İşletme Araştırmaları Dergisi, 8(1).
- Karadeniz, M. ve Demirkan, G. (2015). "Perakende Mağazacılık Sektöründe Hizmet Kalitesinin Marka Sadakati Üzerine Etkisi: Bir Araştırma". Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13(2).
- Karpat, I. (1998), "Müşteri Tatmininin Sağlanması", Pazarlama Dünyası Dergisi, 71, 21-32.

- Keskin, S. ve Baş, M. (2015). “Sosyal Medyanın Tüketici Davranışları Üzerine Etkisinin Belirlenmesi”. Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17 (3). Retrieved From [Https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Gaziuiibfd/İssue/28305/300777](https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Gaziuiibfd/İssue/28305/300777)
- Kipman, M. (2013). “Online (Çevrimiçi) Alışveriş Sitelerinde E-Hizmet Kalitesi ve E-Hizmet Telafi Kalitesi’nin Elektronik Sadakat Üzerine Etkileri”. Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi.
- Mutlu, H. M. ve Polat Seslikoyuncu, İ. (2015). “The Relationship Between Ground Service Quality And Customerloyalty”. International Academic Conference On Management, Economics And Marketing, Hungary-Budapest (IAC-MEM 2015), 217 – 223.
- Odabaşı Y. (2000). “Satışta ve Pazarlamada Müşteri İlişkileri Yönetimi”. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Öztürk, A. (2007). “Hizmet Pazarlaması”. Bursa: Ekin Yayıncılık.
- Rust, R. T., Oliver, R. W. (1994). “Video Dial Tone: The New World Of Services Marketing”, Journal Of Services Marketing, 8(3).
- Shemwell, D.J., Yavas, U. ve Bilgin, Z. (1998). “Customer Service Provider Relationships: An Empirical Test of a Model of Service Quality, Satisfaction and Relationship Oriented Outcome”. International Journal of Service Industry Management, 9.
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., ve Ullman, J. B. (2019). “Using Multivariate Statistics”. Boston, MA: Pearson.
- Taşkın, E., Durmaz, Y. (2015). “Lojistik Faaliyetler Hizmet Kalitesi ve Müşteri Değeri”, Detay Yayıncılık, Ankara

**TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT AND SMES: MODELING
TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT WITH EVOLUTIONARY GAME THEORY**

Aras YOLUSEVER

PhDc, Res. Assistant, İstanbul Kültür University, Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Department of Economics, TÜRKİYE

ORCID ID: 0000-0001-9810-2571

ABSTRACT

The objective of this research study is to investigate how small and medium-sized enterprises (SMEs) can benefit from adopting technological advancements, particularly in the context of the current era of globalization. Our research also aims to identify the primary challenges and obstacles that SMEs may encounter when seeking to adopt these technological advancements. As the world focuses on developing new economic models that prioritize reduced poverty, increased employment, and sustainable production, SMEs play a crucial role in achieving these goals. However, despite their significance in promoting economic growth, SMEs may struggle to take full advantage of technological advancements. This can present a significant impediment to countries reaching their maximum growth potential. Thus, it is crucial to identify and eliminate the barriers that prevent SMEs from keeping up with technological advancements. The study will be divided into three segments. Firstly, we will explore the significance and history of technological advancements. Secondly, we will conduct a thorough literature review of the effects of technological advancements on SMEs. Finally, we will apply evolutionary game theory tools to simulate the adoption process of new technology. Unlike classical game theory, evolutionary game theory considers other emotions like altruism, conformism, stubbornness, and remarkable histories of decision-makers when modeling. With replicator dynamics, it also allows for the development of realistic models. Hence, To accomplish the aim of our study, we will utilize the principles of evolutionary game theory.

Keywords: Technological Development, SMEs, economic growth, evolutionary game theory

JEL Classification: C73,C70, O10, O14

**PİYASA HAREKETLERİ: FENERBAHÇE'NİN FİNANSAL DUO'SU VE
BITCOIN'DEKİ NEDENSELLİK DİNAMİKLERİ**
MARKET MOVES: UNRAVELING CAUSAL DYNAMICS IN FENERBAHÇE'S
FINANCIAL DUO AND BITCOIN

Çağrı ULU

Dr., İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Bölümü, Dış Ticaret Programı
Dr., İzmir Kavram Vocational School, Department of Foreign Trade, Programme of Foreign Trade
ORCID ID: 0000-0001-5338-2987

ÖZET

Piyasa kavramı bulunduğu konuya göre çeşitlilik göstermektedir ve alanlara ayrılmaktadır. Finans piyasası da bu alanlardan biridir. Özellikle yatırımcıların bu piyasaya yoğun ilgisi bulunmaktadır. Temel amaç kazanç elde etmektir. Yatırımcılar yatırım yaparken farklı faktörleri bir arada düşünmek durumundadırlar. Yatırım yapmak kadar yatırım yapılacak alan da çok önemlidir. Bu çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren Fenerbahçe Spor Kulübü’nün hisse senedi ve kripto piyasasında işlem gören tokeni Bitcoin karşısında veri olarak alınmıştır. Çalışmada Fenerbahçe hisse senedi yerine “FENER”, Fenerbahçe token yerine “FBTOKEN” ve Bitcoin yerine “BTC” kısaltmaları kullanılmıştır. Çalışmanın amacı Bitcoin, Fenerbahçe token ve Fenerbahçe hisse senedi arasında bir nedensellik bağlantısının olup olmadığının araştırılmasıdır. Zaman aralığı olarak 22.11.2022 ve 30.11.2023 tarihleri seçilmiştir. Analizde günlük verilerden yararlanılmıştır ve gözlem sayısı 255 olarak hesaplanmıştır. Tüm değişkenlere öncelikle durağanlık sınavında kullanılan Augmented Dickey-Fuller (ADF), Phillips Perron (PP) ve Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) birim kök testleri uygulanmıştır. Daha sonra modern birim kök testlerinden Fourier Augmented Dickey-Fuller (FADF) yapılmıştır. Birim kök test sonuçlarına göre nedensellik sınavının kurulması için Vector Autoregression (VAR) modeli kurulmuştur. Uygun VAR modelinin kurulmasının ardından Granger Nedensellik yapılmıştır. Granger Nedenselliğin sonucuna göre Bitcoin bağımlı değişken iken Fenerbahçe Token ve Fenerbahçe hisse senedi arasında %5 anlamlılık düzeyinde bir ilişki mevcuttur. Fenerbahçe hisse senedi bağımlı değişken iken ekonometrik olarak bir nedenselliğe rastlanılmamıştır. Fenerbahçe token bağımlı değişken iken %5 anlamlılık düzeyinde Bitcoin ve Fenerbahçe hisse senedi arasında nedensellik bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bitcoin, Fenerbahçe token, Fenerbahçe hisse senedi, VAR, Granger Nedensellik

ABSTRACT

The concept of the market varies depending on the subject and is diversified into different fields, with financial markets being one of them. Investors, in particular, show a keen interest in this market, aiming primarily to generate profits. When making investments, investors must consider various factors simultaneously. As crucial as the act of investing is the choice of the investment area. In this study, data is taken from the stock of Fenerbahçe Sports Club traded on the crypto market, represented by its token, against Bitcoin. In the study, abbreviations "FENER" for Fenerbahçe stock, "FBTOKEN" for Fenerbahçe token, and "BTC" for Bitcoin are used. The objective of the study is to investigate whether there is a causality link between Bitcoin, Fenerbahçe token, and Fenerbahçe stock. The time interval selected for the study is between 22.11.2022 and 30.11.2023. Daily data is utilized in the analysis, with a total of 255 observations. Augmented Dickey-Fuller (ADF), Phillips Perron (PP), and Kwiatkowski–Phillips–Schmidt–Shin (KPSS) unit root tests, commonly used in stationarity testing, are applied to all variables initially. Subsequently, modern unit root tests, including Fourier Augmented Dickey-Fuller (FADF), were conducted. According to the unit root test results, a Vector Autoregression (VAR) model is established for causality testing. After establishing the appropriate VAR model, Granger Causality is conducted. According to the results of the Granger Causality, Bitcoin is the dependent variable, and there is a relationship at a 5% significance level between Fenerbahçe Token and Fenerbahçe stock. No econometric causality is found when Fenerbahçe stock is the dependent variable. When Fenerbahçe token is the dependent variable, causality is found between Bitcoin and Fenerbahçe stock at a 5% significance level.

Keywords: Bitcoin, Fenerbahçe token, Fenerbahçe stock, VAR, Granger Causality

INITIAL PUBLIC OFFERINGS AND DELISTINGS IN TURKIYE

Hasan Nejat Seyhun

Prof. Dr., University of Michigan, Ross School of Business Department of Finance

ORCID ID: 0000-0001-9428-876X

Süreyya Burcu Avcı

Visiting Scholar, Dr., University of Michigan, Ross School of Business Department of Finance

ORCID ID: 0000-0001-8056-8509

ABSTRACT

This study analyzes the dynamics of going public and private in Turkiye. We ask if the decision to go public or private is more related to firms' operational and financial performance or market timing opportunities. Evidence from extant studies contradict each other regarding the importance of these factors. In the US and UK, studies typically emphasize the role of financing needs. In Italy, the role market timing seems to be more important. What is not known is why in some countries one set of factors are more important than other countries.

To potentially resolve these frictions, we address this issue using all going public and private decisions in Turkiye between 2010 and 2022 period. Firms will likely go public in high-issue periods when they do not have immediate financing needs. These firms have high capital investments, but at the same time, they have high financial investments and low leverage. Their size is large, and liquidity is a manageable factor for these firms. On the other hand, firms with well-running operations go private if they lose market value.

Our findings partially support some theories about going public and private decisions; however, they emphasize the exploratory power of the "market timing" and "administrative fees and expenses" hypotheses for both going public and private decisions. Our results provide crucial insights to firms and investors.

Keywords: IPO, Going Private, Market Timing.

BRICS GENİŞLEMESİ VE YENİ DÜNYA DÜZENİ
BRICS ENLARGEMENT AND THE NEW WORLD ORDER

Ayşegül KETENCİ

Dr., İstanbul Kültür Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Dr., İstanbul Kültür University, Faculty of Economics and Administrative Sciences

ORCID ID : 0000-0003-3165-7358

ÖZET

Bu çalışmada, BRICS'in 2023 yılındaki genişlemesi ile bünyesine yeni üyeler (Mısır, Etiyopya, İran, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan) katmasının arka planı ve küresel ölçekte yansımaları ele alınmaktadır. Soğuk Savaş sonrasında, çift kutuplu kabul edilen dünya düzeninin yıkılması ve yeni bir dünya düzeni kurulması küresel güç dengelerini etkilemiş ve bu dengelerin belli bağlamlarda değişmesine sebep olmuştur. Atlantik ittifaklarının güç kaybetmesi ve küresel güç dengesinin ekonomik alan başta olmak üzere birçok alanda Pasifik bölgesine kayması, dünya ekonomik ve siyasi yapısının değişmesine sebep olmuştur.

BRICS, gelişmekte olan ülkelerin ağırlığının arttığı günümüz konjonktüründe, özellikle 2008 Finansal Krizi sonrasında daha etkin bir uluslararası örgüt olarak karşımıza çıkmaktadır. ABD-Çin arasında yaşanan Ticaret Savaşları sonrasında, gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelere bağımlılıklarını azaltma isteği, "BRICS alternatif bir güç merkezi olabilir mi?" sorusunu da beraberinde getirmektedir. Çalışmada, BRICS'in kurulmasından günümüze yaşadığı gelişim, küresel güç dengelerine etkileri ve yeni üyeler bünyesine katarak değişime işaret eden süreç ele alınmaktadır. Gelişmiş ülkelerin, statükocu tavırları ve reform arayışından ziyade korumacı tedbirlere başvurmaları, gelişmekte olan ülkelerin kendilerini farklı platformlarda ifade etme çabasını körüklemektedir. Bu çerçevede, BRICS'in yeni dünya düzeninde, farklı bir vizyon ve perspektifle önemli bir güç odağı olma iddiasında olduğu değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: BRICS, Yeni Dünya Düzeni, Asya-Pasifik, küresel ekonomi

ABSTRACT

This study analyses the background and global repercussions of BRICS' expansion in 2023 with the addition of new members (Egypt, Ethiopia, Iran, United Arab Emirates, Saudi Arabia). The collapse of the bipolar world order after the Cold War and the establishment of a new world order have affected the global balance of power and caused these balances to change in certain contexts. The loss of power of the Atlantic alliances and the shift of the global balance of power to the Pacific region in many areas, especially in the economic field, has led to a change in the world economic and political structure.

BRICS has emerged as a more effective international organisation in today's conjuncture where the importance of developing countries has increased, especially after the 2008 Financial Crisis. The desire of developing countries to reduce their dependence on developed countries in the aftermath of the US-China Trade Wars raises the question "Can BRICS be an alternative centre of power?". In the study, the development of BRICS since its establishment, its effects on the global balance of power and the process signalling change by incorporating new members are discussed. The status quo attitude of developed countries and their resort to protectionist measures rather than seeking reforms fuels the efforts of developing countries to express themselves on different platforms. In this framework, it can be evaluated that BRICS claims to be an important power focus in the new world order with a different vision and perspective.

Keywords: BRICS, New World Order, Asia-Pacific, global economy

DÖVİZ KURU DİNAMİKLERİNİN BELİRLENMESİNDE MUNDELL FLEMİNG MODELİ: SEÇİLİ ORTA GELİRLİ ÜLKELER ÖRNEKLEMİ (1995-2021)¹
MUNDELL FLEMING MODEL IN DETERMINING EXCHANGE RATE DYNAMICS: A SAMPLE OF SELECTED MIDDLE-INCOME COUNTRIES (1995-2021)

Ecem TURGUT

PhD Student, Niğde Ömer Halisdemir University, Institute of Social Sciences, Department of Economics

ORCID NO: 0000-0003-2385-1580

Okyay UÇAN

Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics

ORCID NO: 0000-0001-5221-4682

ÖZET

Mundell-Fleming modeli basitçe, kapalı ekonomiyi temsil eden IS-LM modelinin açık ekonomi koşullarına göre uyarlanmış şekli olarak ifade edilmektedir. Başka bir ifadeyle dış dengeyi ifade eden ödemeler dengesi ile iç dengeyi ifade eden IS-LM modeli birleştirilmekte ve bir açık ekonomide geçerli denge koşulları bu model kapsamında incelenebilmektedir. Bu çalışmada döviz kuru belirleme modelleri arasında yer alan Mundell Fleming modelinin geçerliliğinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmada seçili orta gelirli ülkelerin (*Brezilya, Çin, Hindistan, Meksika, Romanya, Rusya, Güney Afrika, Türkiye*) 1995-2021 dönemi verilerinden yararlanılmıştır. Analizin gerçekleştirilmesinde öncelikle yatay kesit bağımlılığının olup olmadığına bakılmış ve yatay kesitin bağımlı olduğu anlaşılmıştır. Akabinde Delta homojenlik testi yapılmış ve sonucunda heterojenlik varsayımının geçerli olduğu kabul edilmiştir. Değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin tespit edilmesinde bir ARDL analiz yöntemi olan CCEMG tahmincisinden yararlanılmış ve sonuçta döviz kuru ile değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla bu çalışma kapsamında Mundell Fleming modelinin geçerliliği kabul edilmemiştir.

Anahtar kelimeler: Döviz Kuru, Döviz Kuru Dinamikleri, Mundell Fleming Modeli

ABSTRACT

The Mundell-Fleming model is simply expressed as an adaptation of the IS-LM model, which represents a closed economy, to open economy conditions. In other words, the balance of

¹ Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde Prof.Dr. Okyay UÇAN danışmanlığında ve Ecem TURGUT tarafından hazırlanan “Döviz Kurunun Belirleyicileri: Panel Veri Analizi” başlıklı tez konusunda türetilmiştir.

payments, which represents the external balance, and the IS-LM model, which represents the internal balance, are combined and the equilibrium conditions valid in an open economy can be examined within the scope of this model. In this study, it is aimed to analyze the validity of the Mundell Fleming model, which is among the exchange rate determination models. For this purpose, the 1995-2021 period data of selected middle-income countries (*Brazil, China, India, Mexico, Romania, Russia, South Africa, Turkey*) are used in the study. In carrying out the analysis, it is first checked whether there is a cross-sectional dependency and it is understood that the cross-section was dependent. Subsequently, the Delta homogeneity test is performed and as a result, it is accepted that the heterogeneity assumption is valid. CCEMG estimator, an ARDL analysis method, is used to determine the cointegration relationship between the variables, and as a result, it is understood that there is no cointegration relationship between the exchange rate and the variables. Therefore, the validity of the Mundell Fleming model is not accepted within the scope of this study.

Keywords: Exchange Rate, Exchange Rate Dynamics, Mundell Fleming Model

GİRİŞ

1960’larda J. Marcus Fleming ve Robert Mundell açık ekonomilerde mal ve sermaye akımlarının makro etkilerini incelemek amacıyla birbirinden bağımsız olarak Keynesçi perspektife dayanan çalışmalar yapmışlardır. Kısa süre içerisinde popüler hale gelen bu çalışmalar Dornbusch (1976) tarafından sistematik hale getirilmiş ve “Mundell-Fleming modeli” ismiyle literatüre yerleşmiştir (Çelem, 2019: 16).

Mundell, Fleming ve Sohmen tarafından kaynakları tam kullanılmamış bir açık ekonomi hakkında geliştirilmiş olan Mundell-Fleming (MF) modeli uluslararası parasal iktisada büyük etkide bulunmuştur. Özü itibarıyla bakıldığında Keynesyen gelir-harcama yaklaşımının gelişmiş modeli olduğunu söylemek mümkündür. Ancak orada bulunmayan sermaye hareketleri MF modelinde bulunmaktadır. Fakat döviz kurundaki değişimler nominal olmayıp reeldir (Ertürk, 2018: 93).

MF modeli basitçe, kapalı ekonomiyi temsil eden IS-LM modelinin açık ekonomi koşullarına göre uyarlanması olarak açıklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle dış dengeyi ifade eden ödemeler dengesi ile iç dengeyi ifade eden IS-LM modeli birleştirilmekte ve bir açık ekonomide geçerli denge koşulları incelenebilmektedir. MF modelinde dış ticaret dengesinin belirleyicileri, yurt dışı gelir düzeyi ile ilişkili olan yurtiçi çıktı düzeyi ve döviz kurudur. Sermaye hareketleri hesabı ise yurt dışı faiz oranları ile ilişkili olan yurtiçi faiz oranı tarafından belirlenmektedir. Sermaye hareketleri hesabının faiz oranlarındaki değişime duyarlılığı sermaye hareketliliği derecesinin bir ölçüsüdür. Sermaye hareketliliğinin derecesi MF modelinde anahtar role sahiptir ve para ile maliye politikalarının etkinliğini önemli ölçüde etkilemektedir (Çelem, 2019: 17).

MF modelinde ekonomi eksik istihdamda dengelerine oturmuştur. Döviz kuru değişme bekleyişi sıfırdır. Yani statik bekleyişler hakimdir. Sermaye hareketliliği tamdır. Döviz kurları esnektir. Para politikası milli geliri ve iç üretimi etkilemektedir. Maliye politikasının ise etkinliği bulunmamaktadır. Fiyatlar sabittir. Ekonomik ajanların portföylerinde dört aktif bulunmaktadır. Bunlar: milli para, yabancı para, yerli ve yabancı tahvillerdir. Tahviller birbirleri yerine ikame edilebilmesine karşın para ikamesi bulunmamaktadır. Parasal ücretler sabittir. Arbitraj şartları iç faizle dış faizi birbirine eşitlemektedir (Ertürk, 2018: 93).

MF modeline göre para politikasının etkin olup olmaması döviz kuruna bağlı olarak etkilenmektedir. Uygulanan genişletici para politikası sonrasında faiz hadlerinde bir düşüşün meydana gelmesiyle beraber, sermayenin diğer ekonomilere hareket ederek ulusal paranın değer kaybetmesine ve döviz kurunun yükselmesine sebep olmaktadır. Fakat ekonomide geçerli olan döviz kuru rejimleri çerçevesinde politikalar yapılarak, döviz kurunun yeniden denge döviz kuruna gelmesi ve ulusal paranın yeniden değerlendirilmesi için politikalar yapılabilmektedir. Sabit döviz kuru rejiminin geçerli olduğu durumda, para politikası önceden ilan edilen döviz kurunu koruma adına daraltıcı para politikası uygulanmaktadır. Böylelikle politikanın uygulanmasıyla birlikte faiz hadleri yeniden eski düzeyine dönecektir. Bu noktada ise önemli olan husus faiz hadlerinin düşüş hızını belirleyen olgunun kısacası sermayenin ne derece mobilite olduğudur. Buna göre sınırsız sermaye hareketliliğinin olduğu faiz hadlerindeki düşüş ile sermayenin söz konusu ülkeden dış ülkelere hareket etmesi eş anlamlı olarak gerçekleşeceği düşünülmektedir (Uçan ve Akyıldız, 2018: 37).

Bu çalışmada da seçili orta gelirli ülkelerde Mundell-Fleming modelinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu amacın sebebi ise literatürde MF modelinin analiz edilmesinde özellikle ekonometrik analiz yönünden bir açıklık olduğunun tespit edilmesidir. Bu konuda yapılan çalışmalarda özellikle Hsing'in çalışmaları öne çıkmakta ancak genel olarak literatürde bir eksiklik bulunmaktadır. Bu amaçla da bu çalışmada MF modelini analiz etmek için öncelikle literatürde bu konuda yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Akabinde veri seti ve ekonometrik analizle birlikte metodolojiye yer verilmiştir. Sonuç bölümüyle birlikte ise çalışma sonlandırılmıştır.

LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Hsing (2021), çalışmasında 1999-2019 dönemi için Arjantin ekonomisinde Mundell-Fleming modelinin geçerliliğini incelemiştir. Sonuçta mali genişlemenin reel üretimdeki artışla ilişkili olduğunu ve Arjantin pesosunun değer kazanmasına neden olduğunu böylelikle parasal genişlemenin reel üretimdeki artışla ilişkili olduğu ortaya koyulmuştur. Kısacası çalışmada mali genişlemenin reel çıktı üzerindeki etkisizliği öngörüsü dışında Mundell-Fleming modelinin diğer öngörülleri Arjantin için geçerli olduğu bulunmuştur.

Hsing (2019), çalışmasında 2004:Q3-2018:Q3 dönemi verilerinin kullanarak genişletilmiş bir Mundell-Fleming modelini Avustralya'ya uygulamış, genişletici maliye politikasının çıktısı

etkilemediğini, oysa genişletici para politikasının çıktısı artırdığını ortaya koymuştur. Ayrıca, daha yüksek bir gerçek hisse senedi fiyatının daha düşük bir gerçek petrol fiyatının veya daha düşük bir beklenen enflasyon oranının üretimi artıracığı ileri sürülmüştür. Dolayısıyla Mundell-Fleming modelinin öngörülleri Avustralya ekonomisi için geçerli kabul edilmiştir.

Jeong, Kang ve Kim (2017) genişletilmiş Mundell-Fleming modelini temel alarak mali genişlemenin üretim, döviz kuru ve ticaret dengesi üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Bulgulara göre mali çarpanlar 1'den çok daha büyüktür. Genişletici maliye politikası Kore ve Japonya'da Çin'e göre daha etkili hale geldiği görülmüştür. Çin'in çarpanı Japonya'nın çarpanından daha büyük bulunmuştur. Daha yüksek mali çarpanların para politikasından, döviz kuru politikasından ve kurumsal faktörlerden etkilendiği belirtilmiştir. Esnek bir döviz kuru altında ise mali genişlemenin, reel değer kaybına neden olma ve ticaret dengesini iyileştirme eğiliminde olduğu ifade edilmiştir.

Rahayu ve Putri (2017), çalışmalarında küçük bir açık ekonomi olan Endonezya için Mundell-Fleming modelinin politikalar kapsamında geçerli olup olmadığını analiz etmişlerdir. 2000:01-2014:02 dönemi için yapılan inceleme sonucunda ülkede para politikasının maliye politikasından daha etkili olduğunu ortaya koyarken sonuçlar Mundell-Fleming teorisiyle tutarlı bulunmuştur.

Saibu ve Apanisile (2013) çalışmalarında Mundell-Fleming modelinin teorik çerçevesinden yararlanarak Nijerya ekonomisi üzerindeki dış şokların azaltılmasında hem maliye hem de para politikalarının etkinliğini incelemektedir. Ayrıca dış şokların olası olumsuz etkilerini azaltmada hangi makroekonomik politikanın daha etkili olduğunu belirlemektedir. 1960-2011 dönemi verileri kullanılarak yapılan incelemede Otoregresif dağıtılmış gecikme modeli (ARDL) yönteminden yararlanılmıştır. Sonuç, dış şokların iç politikanın etkinliğini uzun süre engellediğini göstermiştir. Aynı zamanda para politikasının maliye politikasından daha etkili olduğunu ancak hem maliye hem de parasal koordinasyonun daha iyi sonuç vereceğini göstermiştir.

Ilzetzki, Mendoza ve Végh (2010) Avustralya'nın da aralarında bulunduğu 44 ülkeden oluşan bir örneklemi temel alarak mali genişlemenin etkisinin döviz kuru rejimine, hükümet borcuna, ticari açıklığa ve kalkınma aşamasına bağlı olduğunu ortaya koymuştur. Mali çarpan, dalgalı döviz kuru altında sıfırdır, ancak önceden belirlenmiş bir döviz kuru altında nispeten büyüktür. Borcun yüksek olduğu ülkelere mali çarpan negatiftir. Kapalı ekonomilerde mali çarpan açık ekonomilere göre daha yüksektir. Mali genişlemenin etkisi sanayileşmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere göre daha fazla bulunmuştur.

Hsing (2006), çalışmasında Venezuela ekonomisinin 1982:Q2-2003:Q4 dönemi verilerinin kullanarak Mundell-Fleming modelini uygulamış ve genişletmiştir. Sonuçta reel efektif döviz kurunun reel hükümet açığı harcamalarıyla pozitif ilişkili olduğu bulunurken; reel para arzı, dünya faiz oranı, ülke riski ve beklenen enflasyon oranından negatif etkilendiği tespit edilmiştir.

Huh (1999), IS, para talebi, para arzı, dünya faiz oranı ve toplam arz olmak üzere beş değişkeni kullanarak Avustralya ekonomisini incelemek için Mundell-Fleming modelini uygulamıştır. Sonuçları Mundell-Fleming modelinin tahminleriyle tutarlı bulunmuştur. Genişletici para politikası kalıcı bir değer kaybına ve üretimde geçici bir artışa neden olduğu ifade edilmiştir. IS veya para talebindeki bir artış değerlenmeye yol açarken, daha yüksek bir dünya faiz oranı değer kaybına neden olduğu da belirtilmiştir.

Siklos (1988), Kanada'da hükümet açıkları, faiz oranları ve ticaret açıkları arasında pozitif bir ilişki olup olmayacağını araştırmak için Mundell-Fleming modelini kullanmıştır. Mundell-Fleming modelindeki geleneksel görüş, daha fazla hükümet açığının daha yüksek faiz oranlarına, para biriminin değerlenmesine, daha az ihracata ve daha fazla ticaret açığına yol açacağı yönündedir. Üç aylık veya yıllık verilere dayanarak faiz oranları ile ticaret açıkları arasında pozitif bir ilişki olmadığını tespit etmiştir.

EKONOMETRİK ANALİZ VE VERİ

Bu çalışmada Mundell Fleming modelinin geçerliliğinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Analiz gerçekleştirilirken seçili orta gelirli ülkelerin (Brezilya, Çin, Hindistan, Meksika, Romanya, Rusya, Güney Afrika, Türkiye) 1995-2021 dönemi verilerinden yararlanılmıştır. Analizin gerçekleştirilmesinde EViews ve Stata programlarından yararlanılmıştır. Verilerin elde edilmesinde ise değişik kaynaklardan yararlanılmıştır. Nominal döviz kuru, IFS; yurtiçi para arzı; Dünya Bankası; yurtiçi fiyat seviyesi, IFS; kamu harcamaları ve reel vergi gelirleri, IFS; yurtiçi kısa vadeli faiz oranı, OECD ve Global Economy son olarak yurtiçi beklenen enflasyon oranı, OECD sitelerinden alınmıştır. Mundell Fleming modelinin analiz edilmesinde Hsing (2010)'un çalışması örnek alınarak model oluşturulmuş ve çalışmada kullanılan Mundell Fleming modeli ise Denklem (1)'de verilmiştir.

$$ER = \alpha + \beta(M/P) + \gamma(G - T) + \phi i_s + \emptyset \pi^e + \varepsilon \quad (1)$$

Denklem (1)'de kullanılan değişkenler nominal döviz kuru (ER), yurtiçi fiyat seviyesi (P) ve yurtiçi para arzı (M), kamu harcamaları (G), reel vergi gelirleri (T), yurtiçi kısa vadeli faiz oranı (i_s) ve beklenen yurtiçi enflasyon oranından (π^e) oluşmaktadır. Bu modelde eşitliğin sağ tarafında yer alan yurtiçi para arzı ve yurtiçi fiyat seviyesi değişkenleri birbirine oranlanarak (M/P) tek bir değişken haline getirilmiştir. Benzer şekilde kamu harcamaları ile reel vergi gelirleri de birbirinden çıkarılarak (G-T) modelde tek bir değişken olarak kullanılmıştır. Bu model kapsamında ilk olarak Mundell Fleming modelinin geçerliliği orta gelir grubu için ele alınarak analize tabi tutulmuştur. Analize ilk olarak yatay kesit bağımlılığı test edilerek başlanmış ve sonuçlar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Test	İstatistik	Olasılık
LM	42,8	0,036
LM adj*	4,107	0,000
LM CD*	2,875	0,004

Tablo 1’den elde edilen sonuçlar incelendiği zaman seçili orta gelirli ülkeler için tüm istatistik değerlerinde ve olasılık değerlerinde yatay kesitin bağımsız olduğu yönündeki temel hipotez reddedilirken yatay kesitin bağımlı olduğu yönündeki alternatif hipotez kabul edilmektedir. Kısacası seçili orta gelirli ülkelerde yatay kesit bağımlıdır. Dolayısıyla yapılacak analizde değişkenler ikinci nesil bir birim kök testi ve eşbütünleşme testinin yapılması gerektiğine karar verilmiş ve sonraki analizler bu kapsamda şekillenmiştir. Ancak ikinci nesil testlerden hangisinin en uygun olduğuna karar verebilmek için de homojenlik testinin yapılması gerekmektedir. Bu çalışmada Delta homojenlik testi yapılarak incelemede bulunulmuş ve sonuçlar Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Delta Homojenlik Testi Sonuçları

Test	Delta	P-value
Δ	13,418	0,000
$\Delta_{adj.}$	15,215	0,000

Delta testinde temel H_0 hipotezi homojenlik varsayımına dayanırken alternatif H_A hipotezi heterojenlik varsayımına dayanmaktadır. Ayrıca Delta testi hem Delta hem de ayarlanmış Delta olmak üzere iki farklı sonuç ortaya koymaktadır. Tablo 2 incelendiği zaman her iki test sonucunda da olasılık değerinin %5 anlamlılık düzeyinden küçük olduğu görülmektedir. Dolayısıyla homojenlik varsayımını kabul eden temel hipotez reddedilirken heterojenlik varsayımını kabul eden alternatif hipotez kabul edilmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda heterojen varsayımını kabul eden ikinci nesil birim kök ve eşbütünleşme testlerinin uygulanması uygun görülmüştür. Bu kapsamda değişkenlerin durağan olduğu seviyenin tespit edilmesinde ikinci nesil bir birim kök testi olan ve heterojen varsayımını kabul eden Pesaran CIPS birim kök testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Pesaran CIPS Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Seviye		Birinci Fark		Sonuç
	t-hesaplanan	t-tablo	t-hesaplanan	t-tablo	
ER	-0,88	-2,87	-4,39	-2,87	I(1)
M/P	-1,43	-2,87	-4,74	-2,87	I(1)
G-T	-2,99	-2,87	-	-	I(0)
i_s	-3,32	-2,87	-	-	I(0)
π^e	-3,26	-2,87	-	-	I(0)

İstatistik analizlerinde t-hesaplanan değer eğer t-tablo değerinden küçük ise temel hipotez kabul edilmektedir. Tam tersi bir durumda ise yani t-hesaplanan değer eğer t-tablo değerinden büyük ise hipotez reddedilmektedir. Tablo 3’de Mundell Fleming modeli için kullanılan değişkenlere uygulanan birim kök testi sonuçları görülmektedir. Tablo 3 incelendiği zaman ER değişkeni ile M/P değişkeninin seviyede t-hesaplanan değer t-tablo değerinden küçük olduğu dolayısıyla da temel hipotezin kabul edildiği görülmektedir. Dolayısıyla bu değişkenlerin seviyede durağan olmadığı tespit edilirken birinci farklarında durağan olup olmadıkları kontrol edilmiştir. ER ve M/P değişkenleri birinci farklarında incelendiğinde ise t-hesaplanan değer t-tablo değerlerinden büyük olduğu görülmüştür. Dolayısıyla bu değişkenlerin birinci farkında durağan olduğu yani I(1) olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın geriye kalan tüm değişkenlerin seviyede t-hesaplanan değer t-tablo değerinden büyük olduğu dolayısıyla temel hipotezin reddedildiği gözlemlenmiştir. Kısacası bu değişken ise seviyede durağan olup I(0) dır. Dolayısıyla değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin tespit edilmesinde bağımlı değişkenin birinci farkında durağan olduğu diğer değişkenlerin ise farklı seviyelerde durağan olduğu durumda değişkenlerin analiz edilmesine olanak sağlayan CCEMG eşbütünleşme analizinden yararlanılmış ve sonuçlar Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. CCEMG Panel Eşbütünleşme Test Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	Olasılık
M/P	0,188	0,100	0,061
G-T	-0,000	0,001	0,854
i_s	0,001	0,001	0,366
π^e	-0,004	0,003	0,164

Tablo 4’te Mundell Fleming modeli için orta gelirli ülkelerde eşbütünleşme ilişkisi sonuçları verilmiştir. Yapılan CCEMG testi sonuçlarına göre bağımlı değişken olan nominal döviz kuru ile diğer değişkenler arasında %5 anlamlılık düzeyinde tüm olasılık değerleri büyük olduğundan hiçbir değişken arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilememiştir. Dolayısıyla bu çalışma kapsamında Mundell Fleming modelinin geçerliliği kabul edilmemiştir.

SONUÇ

Döviz kuru dinamiklerinin belirlenmesinde birçok model kullanılmaktadır. Bu konuda yeni yaklaşımlar ortaya çıkmasına karşın özellikle bazı modeller ön plana çıkmayı başarmış ve iktisat teorisinde genişçe tartışılarak kendine yer bulmayı başarmıştır. Bu konular satın alma gücü paritesi, parasalcı yaklaşım ve Mundell Fleming modelinden oluşmaktadır. Satın alma gücü paritesi ve parasalcı yaklaşıma yönelik literatürde ekonometrik çalışmalar öne çıkmışken Mundell Fleming modeli daha sınırlı kalmıştır. Bu sebepten bu çalışmanın ortaya çıkmasının en temel sebebi olmuştur.

Bu çalışmada Mundell Fleming modelinin geçerliliğinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla özellikle orta gelirli ülkelere ekonomik açıdan ön plana çıkmayı başarmış ülkelerin (Brezilya, Çin, Hindistan, Meksika, Romanya, Rusya, Güney Afrika, Türkiye) 1995-2021 dönemi verilerinden yararlanılmıştır. Mundell Fleming modelinin analiz edilmesinde Hsing (2010)’un çalışmasından yararlanılmış ve bu kapsamda 7 farklı değişkenden yararlanılmıştır. Bu değişkenlerden, yurtiçi fiyat seviyesi ve yurtiçi para arzı; kamu harcamaları ve reel vergi gelirleri birleştirilerek tek bir değişken haline getirilmiştir. Böylelikle model 4 farklı değişkenden oluşmuştur.

Analize ilk olarak yatay kesit bağımlılığı test edilerek analize başlanmış ve sonuçta seçili orta gelirli ülkelerde yatay kesitin bağımlı olduğu anlaşılmıştır. Böylelikle ikinci nesil testlerin uygulanmasının en doğru sonuçları ortaya koyacağına karar verilmiştir. İkinci nesil testlerden ise hangisinin en doğru karar olacağına karar vermek için de Delta homojenlik testi yapılmıştır ve bu testin sonucunda da heterojenlik varsayımı kabul edilmiştir. Bu sebepten ötürü hem yatay kesit bağımlılığını hem de heterojenlik varsayımını kabul eden Pesaran CIPS ikinci nesil birim

kök testi değişkenlere uygulanmıştır. Bu test sonucunda ise ER değişkeni ile M/P değişkeninin birinci farkında durağan olduğu anlaşılırken diğer 2 değişkenin seviyede durağan olduğu kabul edilmiştir. Tüm bu sonuçlar bağımlı değişkenin birinci farkında, bağımsız değişkenlerin ise farklı seviyede durağan olduğu durumda analiz edilmesine olanak sağlayan bir testin değişkenlere uygulanması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu sebepten değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin test edilmesinde CCEMG analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu test sonucunda ise bağımlı değişken olan döviz kuru ile bağımsız değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu çalışma kapsamında Mundell Fleming modelinin geçerliliği kabul edilmemiştir. Bundan sonraki yapılacak çalışmalarda da yine döviz kuru belirleme modellerinin analiz edilmesinde Mundell Fleming modeline ağırlık verilerek literatürdeki eksikliğin kapatılması ve farklı bir modelden yararlanarak modelin analiz edilmesi önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Çelem, A. S. (2019). *Yeni Açık-Ekonomi Makro İktisadı; Döviz Kuru ve Cari İşlemler Hesabı*. Birinci Basım, Ankara: Gece Akademi
- Ertürk, E. (2019). *Döviz Ekonomisi Dış Açık Ekonomide Kur-Faiz İlişkisi ve Ekonomik Denge*. Birinci Basım, Ankara: Ekin Yayınevi
- Hsing, Y. (2021). Are the predictions of the Mundell-Fleming model applicable to Argentina?. *Economics and Finance Letters*, 21(1), 37-48.
- Hsing, Y. (2019). Original Paper Does the Mundell-Fleming Model Apply to Australia's Economy?. *Journal of Economics, Trade and Marketing Management*, 1(1), 1-7.
- Hsing, Y. (2010). Analysis of movements in the AUD/USD exchange rate: comparison of four major models. *Applied Economics Letters*, 17(6), 575-580. Doi: 10.1080/13504850802047003
- Hsing, Y. (2006). Determinants of exchange rate fluctuations for Venezuela: Application of an extended mundell-fleming model. *Applied Econometrics and International Development*, 6(1), 139-146.
- Huh, H. S. (1999). How well does the Mundell-Fleming model fit Australian data since the collapse of Bretton Woods? *Applied Economics*, 31(3), 397-407. <https://doi.org/10.1080/000368499324372>
- Ilzetzki, E., Mendoza, E. G., & Végh, C. A. (2013). How big (small?) are fiscal multipliers?. *Journal of monetary economics*, 60(2), 239-254.
- Jeong, M., Kang, J., & Kim, S. (2017). Effects of government spending shocks in China, Japan, and Korea. *China Economic Journal*, 10(2), 194-225. <https://doi.org/10.1080/17538963.2017.1321880>
- Rahayu, N. And Putri, P. I. (2017). Mundell-Fleming Model: The Effectiveness of Indonesia's Fiscal and Monetary Policies. *JEJAK*, 10(1), 223-235.

- Saibu, O., & Apanisile, O. (2013). A bound test analysis of the effects of global economic shocks on Nigerian economy: The role of fiscal and monetary policies (1960-2011). *Australian Journal of Business and Management Research*, 2(12), 58-68.
- Siklos, P. L. (1988). The deficit—Interest rate link: Empirical evidence for Canada. *Applied Economics*, 20(12), 1563-1577. <https://doi.org/10.1080/000368488000000088>
- Uçan, O. ve Akyıldız, A. (2018). *Ekonomide Döviz Kuru Oynaklığının Yansımaları*. Mauritius: Lambert Academic Publishing.

FOLKLORDA YARATICI VE MEKANİK BULANMALAR
CREATIVE AND MECHANICAL CONTAMINATIONS IN FOLKLORE

Durnisa SAFAROVA

Baku Engineering University, doctoral student of Folklore Institute of ANAS, Baku, Azerbaijan.

ORCID ID: 0009-0001-7997-3723

ÖZET

Giriş ve tartışma: Profesyonel hikaye anlatıcılarının repertuarında bulunan bulaşma, hikayeleri biçim ve içerik açısından geliştiren yaratıcı bir yöntemdir. Bu yaratıcı yöntem, masalların sınırlarını genişleterek, temanın gelişmesi için koşullar yaratarak, ana çatışmayı derinleştirerek, karakteri ortaya çıkararak, onun özelliklerini daha belirgin ve ilgi çekici çizgilerle vererek türün olanaklarını artırdı. Bunun sonucunda farklı olay örgülerinin birleşiminden oluşan karmaşık masallar ortaya çıkmıştır. Geleneksel masalların olay örgüsünün genellikle bir kahramana dayandığı ve onun yaşamının belli bir anını yansıttığı bilinmektedir. Ancak karmaşık masallarda kahramanın hayatının bir anı değil, farklı anları yansıtılır.

Masalların biçim açısından gelişmesi, onları tek bir kahramana dayandırmaktan uzaklaştırmış, farklı kahramanları ve kaderleri anlatan karmaşık masalların oluşmasına yol açmıştır. Farklı kahramanları ve kaderleri bir araya getirmek, kirlenmelerin hikaye anlatma geleneğine getirdiği yeniliklerden biridir. Bulaşma, genel desenlere sahip karmaşık sanatsal yöntemlerden biridir. Bu düzenlilikler bekleniyorsa, olay örgüsü kombinasyonları yaratıcı bir görüntüye bürünür, olayların gelişmesine hizmet eder, görüntünün ortaya çıkmasına hizmet eder, eğer beklenmiyorsa, olay örgüsü geçişleri gerekçelendirilmezse rastgele mekanik kombinasyonlar ortaya çıkar. Bu tür kombinasyonlarda anlatıcı çoğu zaman olay örgüsünü sanatsal bütünlüğe ulaştırmada başarısız olur. Ve yaratıcı bulaşmalar hikayede bir fikir ve sanatsal bir işlev üstleniyor. Bu tür masallarda anlatıcı, olayları kendine göre yorumlayarak, karmaşık faaliyeti haklı çıkarmaya çalışır.

Sonuç: Her folklor metni basitten karmaşığa doğru bir gelişim sürecinden geçmiştir. İlk başta masal metinleri tek olay örgüsü temelinde düzenlenen basit metinlerdi, hikaye anlatma geleneği geliştikçe ve masal yaratma yöntemleri genişledikçe, birkaç olay örgüsünün karmaşık kombinasyonları ortaya çıktı. Bütün bunlar olurken, masalın genel düzenlilikleri - metnin sanatsal bütünlüğü, zamanın akışı vb. ortaya çıkıyor.

Anahtar kelimeler: bulaşma (kontaminasiya), masal, profesyonel anlatıcı, olay örgüsü, yapı, görüntü.

ABSTRACT

Introduction and discussion: Contamination, inherent in the repertoire of professional storytellers, is a creative method that develops stories in terms of form and content. This creative method increased the possibilities of the genre by expanding the boundaries of fairy tales, creating conditions for developing the theme, deepening the central conflict, revealing the character, and giving his characteristics with more prominent and exciting lines. As a result of this, complex fairy tales consisting of a combination of different plots have emerged. It is known that the plots of traditional fairy tales are usually based on a hero and reflect a particular moment of his life. Nevertheless, in complex fairy tales, not one moment of the hero's life is reflected, but different moments. The development of fairy tales in terms of form removed them from being based on one hero and led to the creation of complex tales about different heroes and destinies. Bringing different heroes and fates together is one of the innovations that contaminations bring to the storytelling tradition. Contamination is one of the complex artistic methods with general patterns. If those regularities are expected, the plot combinations take on a creative image and serve the development of events and the unfolding of the image; if they are not expected, random mechanical combinations appear if the plot transitions are not justified. In such combinations, the narrator often needs to bring the plots to artistic completeness. Creative contaminations perform an idea and an artistic function in a fairy tale. In such tales, the narrator interprets the events in his own way and tries to justify the complex activity.

Conclusions: Each folklore text has gone through a development path from simple to complex. First, the fairy tale texts were simple texts organized based on one plot; as the tradition of storytelling developed and the methods of creating tales expanded, complex combinations of several plots were revealed. While all this is happening, the general regularities of the tale - the artistic completeness of the text, the passage of time preserved.

Keywords: contamination, fairy tale, professional narrator, plot, structure, image.

INTRODUCTION

Contamination is a creative method inherent in the repertoire of professional storytellers and develops stories in terms of form and content. This creative method increased the possibilities of the genre by expanding the boundaries of fairy tales, creating conditions for developing the theme, deepening the central conflict, revealing the character, and giving his characteristics more prominent and exciting features. As a result of this, complex fairy tales consisting of a combination of different plots have emerged. It is known that the plots of traditional fairy tales are usually based on a hero and reflect a particular moment of his life.

However, in complex fairy tales, not one moment of the hero's life is reflected, but different moments. For example, in the tale "Jelayi-vatan," in one plot, a mother colludes with a giant and wants to kill her son; the hero overcomes this danger thanks to his brother; in another plot, the hero fights with a dragon that cut off the water, in the third plot, his wife turns the hero to stone, and his brother saves him (2, p. 236). Such tales, which reflect different moments of the hero's life, are one of the innovations brought to the storytelling tradition by plot twists.

The development of fairy tales in terms of form removed them from being based on one hero and led to the creation of complex tales about different heroes and destinies. If we pay attention to the stories made up of plot twists, we witness the events that happened to the mother in the main plot, the daughter in the dependent plot, the father in the main plot, and the son or daughter in the dependent plot. Bringing different heroes and fates together is one of the innovations that contaminations bring to the storytelling tradition. Thanks to him, fairy tales with a complex composition of events that happened to individual members of a family appeared.

RESEARCH FINDINGS AND DISCUSSION

Contamination has led to the development of fairy tales in terms of content; it has brought opportunities to continue the central theme, to diversify events by creating a new conflict, and to make specific characteristics and qualities of the main character more prominent. For example, the tale "Malik Mammadla Malik Ahmed" has three plots [1, p.53]. In the first plot, Malik Muhammad falls in love with the sister of seven brothers, and with the help of his friend, the girl fulfills the marriage task of her brothers and marries him (TR 516); in the second plot, the demon kidnapped the girl, ordinary people joined Malik Ahmed on the way to rescue the girl, Malik Ahmed killed the demon and saved the girl (TR 301); and in the third plot, Malik Ahmad saves Malik Mammad from the dangers that await him on the wedding night and turns to stone because he revealed the secret (TR 525*).

Although the story's protagonist is Malik Mammad, the active character is Malik Ahmed. Since the course of events in the main plot is not enough to reveal the character of Malik Ahmed, the narrator introduces additional plots into the tale.

Malik Ahmed fulfills the marriage tasks of seven brothers and marries their sister to his friend. The White Giant kidnaps that girl. This time, Malik Ahmed kills the White Giant and saves his friend's wife; on the wedding night, he learns of the danger that awaits his friend and saves her. As a result, the narrator has managed to convey more strongly the difficulties and hardships he faced in the path of friendship. By combining these plots, the narrator not only expands the scope of the tale but also reveals the character and introduces it to us with other sides.

Although contamination expands the structural possibilities of tales, these occur in anticipation of the general regularities of the tale. One such regularity is the subordination of the dependent plot to the main plot. When we look at the structure of the tales, we see that many events

happened on the way: the hero is tested on the way (for example, the vizier tests his strength by blocking the girls he sends to the palace in a wrestler's dress); the hero encounters magical aids on the way and receives necessary advice and assignments from assistants to achieve his goal.

In bravery tales, journeys that have nothing to do with the primary goal of increasing the hero's physical strength are also included in the story structure when the hero is on the road [5, p.45]. As can be seen, the road is the most suitable moment for introducing new departures and plots into the story's structure. Even in complex fairy tales, new plots are introduced into the tale's structure when the hero is on his journey. is tested on the way (the vizier tests his strength by blocking the girls he sends to the palace in a wrestler's dress); the hero encounters magical aids on the way and receives necessary advice and assignments from assistants to achieve his goal.

Another regularity is related to the time of the story. Unlike fiction, time is unidirectional in fairy tales. D.S. Likhachev writes: "In fairy tales, time always develops in one direction and never returns. The story always loses its way forward. Therefore, the fairy tale has no static image" [9, p. 226]. Even in tales with complex compositions, no matter how much the narrator expands the tale's structure at the expense of new plots, he preserves the passage of time. By subordinating the dependent plot to the main plot or making it a component, it waits for the continuity of time there. If the events in the dependent plot happened before the time in the main plot, they keep the continuity and flow of time according to what the witnesses say.

In complex tales, the narrator preserves the passage of time, the hero's character, and the main qualities in all the plots that make up the combination. If this principle is violated, it leads to stylistic inconsistency between the parts of the tale and its fragmentation. In the fairy tale "Bald," composed of the plots "Magic Word" (TR 571B) and "Bringing the Unfading Rose" (TR 467), the protagonist is bald; he acts cunningly and cunningly according to his character. He also gets his magical property (the ability to glue people together) by deceiving the devil [3, p.141]. Considering this, the narrator highlights these aspects of the hero in the dependent plot. It is known that in magical tales, the hero acts with the help of magical objects and helpers, and with their help, he achieves his goal [10, p.48]. We do not see those assistants in this tale. During the execution of the first task, the hero finds a blue bead by chance; in the execution of the next task, he uses a trick, drains the tank's water, pours stones instead, and gets the mud in the dragon's mouth. In "The Tale of Lalin," the brothers go to the palace to find out who stole the lali inherited from their father. After that, the narrator continues the tale with the plots of "The Lost Camel" (TR 925**) and "Smart Brothers" (TR 925*A). The brothers tell the signs of the lost camel according to the track on the road; they determine that the food offered to them is made of dog meat, the drink is made of human blood, and the king is the gardener's son. After talking about them, the narrator brings the events back to the main plot, and according to the brothers' answer to the riddle told to them, it is determined which of them is the mute thief [3, p.102]. Although such combinations temporarily distance the hero from the primary goal, they

help to open up the image and reveal its new sides. Thanks to these combinations, the brothers' foresight, resourcefulness, and ability to provide information about an unknown object due to sure signs being revealed. By combining these plots, the narrator not only expands the scope of the tale but also reveals the character and introduces it to us with other aspects.

The listed facts show that plot twists are the product of the creativity of professional storytellers. Such narrators were not only good performers of fairy tales but also people familiar with the structure of the fairy tale and its structure. They learned its rules by performing the tale and living it.

There are two types of plot connections: mechanical and creative connections. In creative connections, the dependent plot loses its independence. It becomes a part of the main plot. In contrast, the transition from one plot to another is unjustified in mechanical connections, and the necessary connection between the plots is not created.

Some of the creative contaminations consist of equal plots. These types of combinations are created as a result of the concentration of specific plots around one hero. Such combinations, which emphasize sure signs and characteristics of the hero, are primarily found in tales about animals and satirical tales. Since the parties maintain their independence, the boundaries of the plots, where they start and where they end, are known. However, these combinations also have a creative essence, helping to reveal the main character and the development of events.

Another way to create a story is to use subordination, meaning the dependent plot is built around the main plot. The main plot is the story's backbone, and the storyteller shapes the tale based on it. They decide which direction the plot should take and which secondary plots should be added. In this type of story, the dependent plots become a part of the main plot and work as its components. The dependent plot has a specific role in the main plot, which the speaker determines based on the content and idea they want to convey to the audience. This is why they are intertwined with the main plot. The role played by the dependent plot may differ depending on the plot's content and the message the narrator wants to convey. For example, in the tale of "The Golden Ram," Malik achieves his goal of marrying the princess thanks to the bald man, but he causes the princess to turn to stone by forcing the bald man to reveal the secret.

The narrator continues the story by introducing the plot of the friendship between Ahmed and Mammad. However, as stated in the book, the hero's actions are unsuitable for friendship (3, p. 43). In contrast, the hero marries the girl he saves after killing the dragon in the independent version of "The Dragon that Cut off the Water" (TR 300). However, such an ending is not found in the contaminated versions. In the variants contaminated by the plot of the three stolen princesses (TR 300), the dependent plot is used to obtain the forty shags of meat and forty jugs of water required for the emergence of the Emerald Bird into the world of light. It takes a particular skill from the speaker to create a link between the plots, subordinate the dependent plot to the main plot, and incorporate it as a component. Thus, dependent plots further develop

the topic discussed in the main plot, reveal the image, and give the tale a new meaning and quality.

The magical assistant plays a crucial role in organizing creative contaminations. Even though tales based on contamination are composed of separate plots, only one assistant is used.

The exact auxiliary obtained in the main plot is used in all the plots that make up the contamination. For example, in the tale "The Boy on the White Horse," the hero walks through the dervish's mansion and comes across a horse with meat, a bird with straw, and a lion with barley in one room.

In the story, the hero puts each animal's food in front of them as an act of kindness. In return, the animals gift him with one of their young. These helpers play essential roles not only in the main plot but also in other subplots. Thanks to these assistants, the hero is able to fulfill his father-in-law's tasks, fight against the enemy army, and achieve other goals. [3, p. 286].

In some stories, different subplots are derived from the same activity. For instance, in the tale "Uchbiğ kosa," the father instructs his sons to guard his grave for three days and to marry their sisters to the first messengers. This leads to acquiring two assistants, one for the main plot and the other for the dependent plot [2, p.132].

The role of assistants in the structure of a story is essential. The narrator utilizes these characters to connect and bring together various plot points. As N.M. Vedernikova writes, "Maintaining the main characters (the hero and his assistants) throughout the story helps to combine completely different works into a whole and creates a singular emotional mood in the story" [7, p.47].

Unlike creative contaminations, the combination of plots in mechanical combinations is random, the transition from one plot to another is unjustified, and the plots are based on different heroes. Since there is no connection between the plots, such connections have no role in the development of the main plot and the development of the image. Such tales can sometimes be built from a combination of entirely different plots, depending on the type of hero and composition.

For example, in "Allahverdi shepherd's tale," the narrator begins the story with the plot "To bring news from that world" (TR 465C) and continues with the plot "The hero in the haystack" (TR 1525S**) "The hero in the haystack" (TR 1355C*).

The main plot tells about the stories that happened to the shepherd Allahverdi, and the following plot tells about the stories that happened to the hero Badölat, who has nothing to do with him (4, p.260).

Since there is no relationship of subordination, the plots have preserved their integrity and completeness, suffered no losses during contamination, and have not lost their functions.

Mechanical contaminations occur when the main plot details are forgotten and external similarities are added, which does not contribute to developing or enriching the storytelling tradition. Poor speakers often have such contaminations in their repertoire. For instance, the tale "Kefli Iskander," recorded from Tovuz, consists of two plots.

The story focuses on a lazy man who learns to overcome his laziness and embrace hard work, thanks to his intelligent and shrewd wife. The protagonist's name is Iskander, and the narrator mentions another plot involving Iskander's journey to the world of darkness. However, besides the similarity of the character's names, there is no resemblance between the two plots. The secondary plot builds upon the events of the main plot and takes the story in a completely different direction. Although the plots are independent, and the characters are different types of heroes, these combinations can still be part of the narrative.

CONCLUSION

Contamination is a complex artistic technique that follows specific patterns. When these patterns are used intentionally, they create a creative and cohesive narrative that moves the story forward and builds a clear image for the reader. However, if these patterns are unexpected, the narrative may become cohesive and more accessible. In such cases, the narrator has to work hard to bring the story to a satisfying conclusion. The use of contamination is often limited to specific storytellers and can be a sign of the decline of traditional storytelling. However, when used creatively, contamination can enhance the story by adding depth and complexity. It allows the narrator to interpret events uniquely and justify the complex activities of the characters.

In the field of folklore studies, it was once believed that narrators were simply intermediaries passing down stories from one generation to the next without making any creative contributions. However, it is now understood that narrators engage with the story, shaping it to fit their style and adding their unique touches to it. They bring the story to life and imbue it with their thoughts and perspectives, making it more vivid and engaging for their audience.

The text changes from narrator to narrator and from performance to performance; with each new performance, the narrator recreates the story according to the taste and demand of the audience. They may expand or shorten the story, considering the listeners' interest. The creative aspects of the storyteller's work during the story-making process are hidden in the story texts. The study of these aspects reveals the creative sides of the narrator. It shows that the narrator is the bearer of the oral tradition and the creator of this tradition, enriching it with new methods and forms.

Folklore texts have undergone a path of development from simple to complex over time. Even fairytale texts were initially structured around a single plot. However, as storytelling traditions evolved and new methods for creating tales were developed, more complex combinations of multiple plots emerged. These blended storylines were a legitimate part of developing fairy

tales. They played a critical role in transforming the storytelling tradition and giving fairy tales a fresh form and content.

As stated by R.P. Matveyeva, contamination is "related to the development of the form," and "it is the rebirth of the old form." However, it is birthed in new content, which is more complicated due to additional plots. Thanks to him, the possibilities of the fairy tale genre have expanded, the structure of fairy tales has gained complexity, and fairy tales have turned from being based on a single hero into a work in which different heroes and destinies are presented together. Contamination developed the tradition of storytelling and increased the possibilities of creating stories. Thanks to the contamination, unique, original masterpieces of the fairy tale repertoire of the people it belongs to have appeared in each nation's repertoire. While all this is happening, the general regularities of the tale - the artistic completeness of the text, the passage of time, etc. - are preserved.

BIBLIOGRAPHY

1. Azerbaijani tales: [in 5 volumes] / Compiled and edited by: Hanafi Zeynalli. - Baku: East-West, - v. 1. – 2005. – 360 p.
2. Azerbaijani tales: [in 5 volumes] / Compiled by: Ahliman Akhundov. - Baku: East-West, - v. 3. – 2005. – 296 p.
3. Azerbaijani tales: [in 5 volumes] / Compiled by: Ahliman Akhundov. - Baku: East-West, - v. 3. – 2005. – 336 p.
4. Alizadeh, H. Azerbaijani folk literature (Tales) / H. Alizadeh. - Baku: Science and education, - 2013. - 316 p.
5. Rustamzade, I. Plot Indicator of Azerbaijani Fairy Tales: Based on Aarne-Thompson System / I. Rustamzade, - Baku: Science and education, - 2013, - 367 p.
6. Tovuz folklore examples / Collected by S.Gasimova; Compiled by: foreword. Author. I. Rustamzade. - Baku: Science and education, - v. 1. – 2017. – 383 p.
7. Vedernikova, N.M. Contamination in a fairy tale // Philology. Sat. stud. and asp. Works philol. Faculty of Moscow State University, Moscow, – 1969. – p. 40-52.
8. Ivanova, T.G. On the issue of contamination in a fairy tale (based on the material of belamor fairy tales) // Russian North: Problems of ethnography and folklore. Leningrad: Science, – 1981. – p. 233-247.
9. Likhachev, D.S. Poetics of Old Russian Literature. 3rd ed. / D.S. Likhachev. – Moscow: Science, – 1979. – 360 p.
10. Propp, V. Morphology of a fairy tale. Ed. 2nd. / V. Propp. – Moscow: Science, – 1969. – 168 p.

REBETİKODA YERELLEŞME: GRUP PATİKA AEGEAN BEAT ÖRNEĞİ
LOCALIZATION IN REBETİKO: EXAMPLE OF GRUP PATİKA AEGEAN BEAT

Aslı AYDAR

Yüksek Lisans, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Müzikoloji Anabilim Dalı
Master, Dokuz Eylül University, Institute of fine arts, Department of Musicology

ORCID ID: 0009-0003-7278-0392

ÖZET

Rebetiko, 19.yüzyılın sonlarına doğru, Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu dönemde, İzmir'de yaşayan Yunan halkının yarattığı bir müzik türü olduğu bilinmemektedir. Bu müzik, Osmanlı'nın çok kültürlü yapısında kendini bir kalıba koyamayan, Yunan nüfusunda "alt sınıf" kesim olarak görülen Rebetlerin, hem Osmanlı'ya hem Yunanistan'a karşı yazdıkları bir *isyan müziği* olarak anılır. 19.yüzyılın sonlarından 20.yüzyıla taşan süreçte İzmir'de *Smyrnaki* formuyla icra edilmiş, 1922'den sonra gerçekleşen mübadeleyle Yunanistan'da *Pireotika* formuyla devam etmiştir. 1945'den sonra Avrupa'ya yapılan göçlerle *beat kuşağı*'ndan etkilenmiş, İngilizlerin tabiriyle *Yunan Bluesu*, Yunanların tabiriyle *Laiko* halini almıştır.

Günümüzde tıpkı tarihsel süreç içerisindeki gelişimi ve değişimi gibi bulunduğu coğrafyaya göre şekillenmiş, yine geçmişte olduğu gibi formuna uygun yeni isimlendirmeler yapılmıştır. Bu çalışma için görüşme gerçekleştirilen rebetiko grubu Grup Patika, İzmir merkezli olmak üzere, Ege bölgesi genelinde yapmış oldukları rebetiko formuna *Aegean Beat* (Ege ritmi) adını vermektedir. Rebetikonun, Smyrnaki olarak doğmuş olduğu topraklarda 100 yıl sonra yeni bir isimle anılması, araştırmamızın ana konusunu oluşturmaktadır. "*Bir müzik grubu, yapmış olduğu müziğin hali hazırda bir ismi varken, neden ve hangi dinamiklere bağlı olarak yeni bir isimlendirme yapma gereksinimi duyar?*" sorusu da yanıtını aradığımız problem sorumuzdur.

Ulaşılan sonuçta, bu müziğin kültürel etkileşim sonucu doğmasından kaynaklı olarak, bir gruba, topluluğa ya da etnik bir kökene atfetmekten ziyade, coğrafyaya bağlı bir isimlendirmenin daha doğru olabileceği kanaatine varılmıştır. Bu sebeple doğmuş olduğu bölgenin (Ege) ismini alarak ritim kavramıyla birleştirilmiş ve adına *Aegean Beat* adı verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rebetiko, Smyrnaki, Pireotika, Laiko, Aegean Beat

ABSTRACT

It is known that *Rebetiko* is a type of music created by the Greek people living in Izmir towards the end of the 19th century, during the period when the Ottoman Empire was dominant. This music is remembered as a rebellion music written against both the Ottoman Empire and Greece by the Rebets, who could not mold themselves in the multicultural structure of the Ottoman

Empire and were seen as the "lower class" section of the Greek population. It was performed in the *Smyrnaki* form in Izmir from the late 19th century to the 20th century, and continued with the *Pireotika* form in Greece with the exchange that took place after 1922. It was influenced by the beat generation with the migrations to Europe after 1945, and became *Greek Blue*, as the British call it, and *Laiko*, as the Greeks call it.

Today, it has been shaped according to its geography, just like its development and change in the historical process, and new names have been given to suit its form, as in the past. Grup Patika, the rebetiko group interviewed for this study, is based in Izmir and calls the rebetiko form they perform throughout the Aegean region *Aegean Beat*. The main subject of our research is that rebetiko is known by a new name 100 years later in the land where it was born as Smyrnaki. "*Why and based on what dynamics does a music group feel the need to give a new name when the music they produce already has a name?*" The question is our problem question for which we are looking for an answer.

As a result, it was concluded that since this music was born as a result of cultural interaction, it would be more accurate to name it based on geography rather than attributing it to a group, community or ethnic origin. For this reason, it took the name of the region where it was born (Aegean) and combined it with the concept of rhythm and called it *Aegean Beat*.

Keywords: Rebetiko, Smyrnaki, Pireotika, Laiko, Aegean Beat

**MİKAİL ÇİFTÇİ’NİN “ZEYTİN DAĞI” ADLI ESERİNİN GÖSTERGEBİLİMSSEL
ANALİZİ**

SEMIOTIC ANALYSIS OF MİKAİL ÇİFTÇİ’S WORK TITLED "OLIVE MOUNTAIN"

Mikail ÇİFTÇİ

Dicle Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Güzel sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı
Dicle University, Institute of Educational Sciences, Department of Fine Arts Education

ORCID ID: 0009-0001-5999-3057

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Mikail Çiftçi’nin “Zeytin Dağı” adlı eserinin göstergebilimsel analizi yapılarak eserde yer alan göstergelerin, bulunduğu kültürdeki anlamları ile o kültüre ait mitolojideki yerine değinmektir.

Göstergebilim sadece görünen veya düz olarak anlamlandırılan değil, anlatılmak istenen üstü kapalı anlamları, mitleri ve görselin temsil ettiği kültürdeki manasını da içerir. Kültür, bir toplumun maddi ve manevi tüm değerlerinin yanı sıra yaşayış biçimini de ele alan medeniyet veya uygarlık olarak da tanımlanmaktadır.

Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışma, “Zeytin Dağı” eserinin incelenmesi ile sınırlı olup Roland Barthes’ın göstergebilimsel çözümleme yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Ayrıca eserde incelenen öğeler, bulunduğu kültüre ait taşıdığı manalar ve mitolojik anlamlar içermesi açısından önem arz etmektedir.

Doğa dışında insanlar tarafından üretilmiş olan her şey birer görsel olarak kabul edilmektedir. İşin içinde insan ve üretim varsa kültür de vardır diyebiliriz. Dolayısıyla görsel ile toplum arasındaki ilişkiler görsel kültür olarak değerlendirilir. Yine kültür ile doğrudan bağlantı içerisinde olan diğer bir kavram ise mittir. Mitler de bulunduğu toplumlarda doğan toplumun hayal gücüyle şekillenen halk hikayesidir denilebilir.

Sonuç olarak göstergebilimsel olarak incelenen eserde, kullanılan nesnelerin düz anlamı dışında örtük olarak yerleştirilen yan anlamların da olduğu ve bu yan anlamların, bulunduğu kültürde önemli mitolojik anlamlar içerdiği gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Göstergebilim, görsel kültür, mit, görsel, kültür, mikail çiftçi, Zeytin Dağı

ABSTRACT

The aim of this study is to make a semiotic analysis of Mikail Çiftçi's "Mount of Olives" and to mention the meanings of the signs in the work in the culture in which it is located and its place in the mythology of that culture.

Semiotics includes not only the apparent or plain meaning, but also implicit meanings, myths and the meaning of the visual in the culture it represents. Culture, which is also defined as civilisation or civilisation, deals with all material and immaterial values of a society as well as its way of life.

This study, in which observation and literature review method, one of the qualitative research methods, is limited to the examination of the work "Mount of Olives", and the elements examined in the work are important in terms of the meanings and mythological meanings of the culture in which it is located.

Apart from nature, everything produced by human beings is accepted as visual. We can say that there is culture if there is human and production involved. Therefore, the relations between visual and society are considered as visual culture. Another concept directly related to culture is myth. It can be said that myths are folk tales shaped by the imagination of the society born in the societies in which they are found.

As a result, in the semiotically analysed work, it has been seen that the objects used have implicitly placed connotations other than their plain meanings and that these connotations contain important mythological meanings in the culture in which they are located.

Keywords: Semiotics, visual culture, myth, visual, culture, mikail çiftçi, olive mountain

GİRİŞ

“Cultura” sözcüğünden türetilen kültür kavramı “ekin” anlamında da kullanılmıştır. Kültür, nesilden nesile aktarılan, bir toplumun yaşayış biçimi, gelenek ve görenekleri gibi maddi ve manevi olan her şeydir denilebilir. Bu bağlamda kültür, insanlık tarihi boyunca hep var olmuştur ve insan yaşamındaki her alanda kendini hissettirmiş, toplum ile bir bütün olarak varlığını sürdürmüştür.

“UNESCO tarafından düzenlenen Dünya Kültür Politikaları Konferansı Sonuç Bildirgesi’nde yer alan kültür tanımına göre “en geniş anlamıyla kültür, bir toplumu ya da toplumsal bir grubu tanımlayan belirgin maddi, manevi, zihinsel ve duygusal özelliklerin bileşiminden oluşan bir bütün ve sadece bilim ve edebiyatı değil, aynı zamanda yaşam biçimlerini, insanın temel haklarını, değer yargılarını, geleneklerini ve inançlarını da kapsayan bir olgudur” (UNESCO, 1982. Akt: Oğuz, 2011; s:128).

Görülen her şey birer görüntü olarak adlandırılabilir. Her görülen şey görsel değildir. Görsel, insan eliyle elde edilen şeydir. Yani doğal olandan farklı olarak bir işleme ve bir müdahale

vardır. Görsel kültür, en yalın anlamıyla insanların oluşturmuş olduğu görselleri bulunduğu kültür ile bağdaştırarak yorumlamadır diyebiliriz. Yani görselin kendisi değil de bulunduğu toplumda ne ifade ettiği önemlidir.

Göstergebilim ise anlam ile ilgilenir. Yani sadece düz ve doğrudan verilen mesajların veya anlamların yanı sıra dolaylı verilen mesajla da bir ilişki içindedir. Göstergebilim bir bütün ile bakar ve verilmek istenen mana ve mesajı somut hale getirir ve derinlemesine bir bakış açısı sunar.

“Göstergebilimin iki öncü ismi F. de Saussure ve C.S. Peirce’dir. Saussure göstergebilim için “sémiologie” sözcüğünü kullanırken, Peirce “sémiotique” sözcüğünü kullanmıştır. “Sémiologie”, genel bir göstergebilimi ifade ederken, “sémiotique” bu genel disiplinin çeşitli dallarını ifade eder” (Uçan, 2008: 114, Akt: Altıntop, 2019; s:147).

Mitoloji ise Yunanca bir kelime olup *mithos* yani işitilen söz ve *logos* yani konuşmak sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuştur (URL-1, 2024).

“Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük”te: “Eski çağlardan beri söylenegelen, olağanüstü varlıkları, olayları konu edinen hayalî hikâye, söylence. Gerçeğe dayanmayan, asılsız söz, hikâye...” (Büyük Türkçe Sözlük) olarak veriliyor.” (Karadeniz, 2018; s:318).

Bu çalışmada Mikail Çiftçi’ye ait olan *Zeytin Dağı* adlı eseri, görsel, kültür, görsel kültür, göstergebilim ve mit kavramları üzerinden analiz edilip tablolastırılmıştır.

GÖSTERGEBİLİM

Göstergebilim, incelediği şeyi tüm boyutlarıyla bir bütün olarak ele alır. Bir eserde bulunan tüm parçalar göstergebilim için önem arz etmektedir. İlk görünenin yanında görünmeyen yönünü analiz ederek, bulunma amacı ve neyi ifade ettiği gibi görünmeyen yönleriyle de ilgilenir. Fiziksel özelliklerinin yanı sıra bulunduğu kültürdeki manasına da değinir.

Günay (2016)’ya göre göstergeler üretilirken gerçek dünyada edindiği yeri göz önüne almak ve yaşanan kültüre paralel bir yere oturtmak kaçınılmazdır. Yani üretilen şeyler kendisinin de içinde yaşadığı kültür ile bir bütünsellik içinde olmalıdır (Kalelioğlu, 2021).

Göstergebilim anlama odaklanır ve çözümlemeyi amaçlar. Göstergeleri olduğu gibi değil gönderme yaptığı şeylerin kodlarıyla uğraş içinde olur. Bu kodları çözmeye çalışır ve anlamlandırarak mesaj oluşturur. Daha belirgin ve somut hale getirir. Göstergebilimde bir ortak payda kaygısı mevcuttur. Yani oluşturulan mesajlar ve kodlar herkesçe kabul gören olmalıdır.

SANATÇININ ESERİ

Mikail ÇİFTÇİ, *Zeytin Dağı*, 2024, Dijital Tasarım, 52 x 67 cm

ESERİN GÖSTERGEBİLİMSEL ANALİZİ

Gösterge	Birincil Düzlem		İkincil Düzlem	
	Düz anlam	Biçimsel Anlam	Yan anlam	Mit
Zeytin ağacı	Akdeniz iklimine özgü, her mevsim yeşil, Oleaceae ailesinden bir ağaç türüdür (URL-2,2024).	Dalları sık ve çalı şeklinde olan, yayvan bir yapıya sahip, her mevsim yaprakları olan bir ağaçtır.	Esere adını veren Zeytin Dağı'nı temsil etmektedir	Üç semavi dinin kutsal kitaplarına göre bereket, bolluk, sağlık, adalet ve yeniden doğuşun sembolü kabul edilir (URL-3,2024).

Sapan	Taş ve benzer malzemeleri uzak mesafeye atmaya yarayan ilkel bir silahtır (URL-4,2024).	Çatal biçiminde olan ve genellikle ahşaptan yapılmış iki dalın uçlarına bağlanmış lastiklerin arasına bağlanan deri parçasıyla oluşturulmuş araç (URL-5,2024).	Direnişi, zalime karşı savaşmayı ve savunmayı temsil etmektedir	Filistin bölgesinde direnişin sembolü. Kutsal kitapların anlatısına göre zayıf ve küçük yaşta olan Davut (as)’un iri yapıya sahip olan zalim ve gaddar Calut (Golyat)’u sapan ile öldürmesine inanılır (URL-6,2024).
Güvercin	“Güvercingiller (Columbidae) familyasına ait bir kuş türü” (URL-7,2024).	Farklı renklere sahip olsalar da genellikle siyah, beyaz ve gri renkleri yaygındır. 30-40 cm boyutlarında olup kanatları 60-70 cm genişliktedirler. Orta büyüklükte olan kuş türleridirler. Genellikle turuncu ve kırmızı göz renklerine sahip olup, parlak ve etrafında ince bir halka olan irisleri mevcuttur (URL-8,2024).	Barışı, saflığı ve yeniden doğmayı temsil etmektedir	Dünyada yaşanan Nuh tufanından sonra Nuh Nebi, tufanın durumunu öğrenmek için beyaz bir güvercin gönderir. Bir süre sonra güvercin ağzında bir zeytin dalı ile geri döner ve böylece Nuh peygamber tufanın sona erdiğini anlar. O günden bugüne beyaz güvercin barışın ve yeniden doğuşun sembolü haline gelir (URL-9,2024).

Zeytin dalı	Zeytin ağacından koparılan dal	Yaprakları ince ve uzun, ufak ve yuvarlak biçimli olup hafif kalınlıkta ve koyu yeşil tonlara sahiptir (URL-10,2024).	Barışın simgesi	Kutsal kitaplar ve efsanelere göre zeytin dalı, her zaman bilgeliğin, kutsallığın, barışın ve bereketin sembolü olmuştur. (URL-11,2024).
Gemi	Suyun kaldırma kuvvetinden yararlanılarak suyun üstünde yüzebilen, yük ve insan taşımacılığında kullanılan taşıtlardır (URL-12,2024).	Orta tarafı geniş, uç tarafları dar, alt kısımları boş olan ovalımsı ahşaptan yapılmış bir araç	Zulmün bitmesini, barışın ve huzurun gelmesini bekleyenlerin bulunduğu yer	Eski Ahit'e göre insanların yoldan çıkıp kötülükler içinde boğuştuğu bir dönemde, Tanrı bu insanları cezalandırmak ister ve Hz. Nuh'a bir gemi yapmasını ister. Bu gemiye biri erkek biri dişi olmak üzere bir çift hayvan almasını söyler (URL-13,2024).
Kudüs şehri	"Orta Doğu'nun Kenan bölgesinde, Akdeniz ile Lut Gölü arasındaki Yehuda Dağları'ndaki bir plato üzerine kurulmuş eski bir şehirdir" (URL-14,2024).	Eski taş mimarisinin hâkim olduğu bir şehir yapısı ile Mescid-i Aksa ve sarı kubbesiyle Kubbetu's Sahra camilerinin yükselen minareleri görülmektedir.	İşgal altında olan bir şehir. Ayrıca güneşin doğduğu şehir	Üç büyük semavi dine göre kutsal sayılan bir şehirdir. İslam'ın kutsal kitabı Kur'an'a göre Hz. Muhammed (sav) bu şehirden göğe yükselmiştir. O açıdan Kudüs ve çevresi kutsal kabul edilir (URL-15,2024).

SONUÇ

Birey ve toplumların işleyerek elde ettiği her şeyin birer görsel olduğu ve bu görselleri görüntüden ayıran şey ise doğal durumdan kurtulmasıdır. Bu görsellerin bulunduğu toplumun kültürünü taşımasıyla birer görsel kültür haline geldiğini görüyoruz. Bu görsellere bulunduğu kültürün halkı tarafından, kimi zaman kutsal kitaplarına dayandırdığı kimi zaman ise tamamen hayal gücüne dayanan çeşitli mitler de eşlik eder. Bu tür görseller göstergebilimsel analizle çözümlemeleri yapılabilmektedir.

Zeytin Dağı eserini analiz ettiğimizde birçok mitin barındırdığını görmekteyiz. Filistin-Kudüs bölgesini konu edildiğini gördüğümüz bu çalışmada, Kudüs şehri, zeytin ağacı, zeytin dalı, beyaz güvercin, Nuh'un gemisi gibi mitolojik figürlerin kullanıldığını görmekteyiz. Ana fikir olarak Kudüs'ün veya Filistin'in yaşadığı zulümlerin anlatıldığı bu eserde yine Filistin bölgesinde olan Zeytin Dağı esere konu edinmiş ve ön plandaki zeytin ağacı temsil olarak kullanılmıştır. Zeytin ağacına bağlanan sapan ise yine o bölgede Davut'un Calut (Golyat)'u yendiği ve zamanla direnişin sembolü haline gelen sapan kullanılmıştır. Arka planda Kudüs şehri ve hemen arkasında doğan bir güneş görülmektedir. Yani yeniden doğuşun ve özgürlüğün buradan başladığı veya başlayacağı ima edilmektedir. Arka sol tarafta denizin ortasında görünen gemi ise tufanda Hz. Nuh'un yaptığı gemiyi temsil etmektedir. Ağzında zeytin dalı bulunan ve gemiye doğru uçan beyaz güvercin ise saflığı ve barışı temsil etmektedir. Yani tufanın bittiği ve gemidekilerin artık güvenli bir şekilde karaya ineceğinin müjdesini gemiye götürmektedir.

KAYNAKÇA

- ALTINTOP TAŞ, G. (2019). UMUT SARIKAYA KARİKATÜRÜNE GÖSTERGEBİLİMSEL BİR YAKLAŞIM: "ASIL SINIF SAVAŞI ONLARIN ARASINDA". Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, 2(3), 146-158.
- KALELİOĞLU, M. (2021). Göstergebilim Kuramının Genel Bir Değerlendirmesi, Türkiye'deki Yeri ve Önemi. Söylem Filoloji Dergisi, 6(1), 189-200. <https://doi.org/10.29110/soylemdergi.875738>
- KARADENİZ YAĞMUR, S. (2018). EFSANE VE MİTOLOJİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME VE EFSANE MİTOLOJİ İLİŞKİŞİ. Asia Minor Studies, 6(12), 317-328. <https://doi.org/10.17067/asm.430169>
- KAZEL, G. İ. (2017). GÖRSEL KÜLTÜR İLE SOSYOLOJİ ARASINDAKİ İLİŞKİ. Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, 1(1), 45-69.
- OĞUZ, E. S. (2011). Toplum bilimlerinde kültür kavramı. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 28(2).
- ONURSOY, S. (2017). Görsel Kültür ve Görsel Okuryazarlık. Türk Kütüphaneciliği, 31(1), 47-54. <https://doi.org/10.24146/tkd.2017.4>

- URL-1, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Mitoloji> 21.01.2024
- URL-2, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Zeytin> 21 Şubat 2024.
- URL-3, <https://www.peyzax.com/zeytin-agacinin-mitolojik-hikayesi/> 21 Şubat 2024.
- URL-4, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Sapan> 21 Şubat 2024.
- URL-5, <https://sozluk.gov.tr/> 21 Şubat 2024.
- URL-6, <https://www.diyanehaber.com.tr/filistinliler-icin-tas-atmanin-anlami> 21 Şubat 2024.
- URL-7, <https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%BCvercin> 21 Şubat 2024.
- URL-8, <https://dobermanlar.net/guvercinler-ozellikleri-davranislari-ve-onemli-bilgiler/> 21 Şubat 2024.
- URL-9, <http://www.olive.info.tr/?p=234>. 27 Şubat 2024.
- URL-10, <https://abidintatli.com.tr/biyolojik-ozellikleri> 21 Şubat 2024.
- URL-11, <https://www.paraf.com.tr/tr/parafmag/barisin-simgesi-zeytin.html>. 21 Şubat 2024.
- URL-12, <https://sozluk.gov.tr/> 21 Şubat 2024.
- URL-13, <https://www.baytekler.com/tr/nuh-tufani-efsanesi> 21 Şubat 2024.
- URL-14,
[https://tr.wikipedia.org/wiki/Kud%C3%BCs#:~:text=Yeru%C5%9Fal%C3%A1yim\)%2C%20Orta%20Do%C4%9Fu'nun,ba%C5%9Fkentinin%20Kud%C3%BCs%20oldu%C4%9Funu%20ilan%20etmi%C5%9Ftir.](https://tr.wikipedia.org/wiki/Kud%C3%BCs#:~:text=Yeru%C5%9Fal%C3%A1yim)%2C%20Orta%20Do%C4%9Fu'nun,ba%C5%9Fkentinin%20Kud%C3%BCs%20oldu%C4%9Funu%20ilan%20etmi%C5%9Ftir.) 21 Şubat 2024.
- URL-15,
[https://tr.wikipedia.org/wiki/Kud%C3%BCs#:~:text=Yeru%C5%9Fal%C3%A1yim\)%2C%20Orta%20Do%C4%9Fu'nun,ba%C5%9Fkentinin%20Kud%C3%BCs%20oldu%C4%9Funu%20ilan%20etmi%C5%9Ftir.](https://tr.wikipedia.org/wiki/Kud%C3%BCs#:~:text=Yeru%C5%9Fal%C3%A1yim)%2C%20Orta%20Do%C4%9Fu'nun,ba%C5%9Fkentinin%20Kud%C3%BCs%20oldu%C4%9Funu%20ilan%20etmi%C5%9Ftir.) 21 Şubat 2024.

**MİKAIL ÇİFTÇİ’NİN “ZEYTİN DAĞI” ADLI ESERİNİN ÇOK ALANLI SANAT
EĞİTİMİ YÖNTEMİNE (ÇASEY) GÖRE İNCELENMESİ**
ANALYSING THE WORK OF MİKAIL ÇİFTÇİ NAMED "OLIVE MOUNTAIN"
ACCORDING TO MULTIDISCIPLINARY ART EDUCATION METHOD (MDAEM)

Mikail ÇİFTÇİ

Dicle Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Güzel sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı
Dicle University, Institute of Educational Sciences, Department of Fine Arts Education

ORCID ID: 0009-0001-5999-3057

ÖZET

Bu çalışmamın amacı, Çok Alanlı Sanat Eğitimi Yöntemini (ÇASEY) irdeleyerek, Mikail ÇİFTÇİ’nin “Zeytin Dağı” adlı eserini bu yöntem çerçevesinde incelemektir. Sanat tarihi, sanat eleştirisi, estetik ve sanatsal uygulama gibi dört disiplini içinde barındıran ÇASEY, sanat eserlerinin derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Bir sanat eserini değerli kılan şey onu daha iyi anlamak ve yorumlamaktan geçer denilebilir. Bilinçli bir sanat tüketicisi olmak elbette önemlidir. Sanat eserini anlamada düz bir bakış açısından sıyrılıp derinlemesine irdelemek, örtük anlamı yakalamak ve görünmeyeni görmek de çeşitli eğitim yöntemleriyle mümkündür. Çok Alanlı Sanat Eğitimi Yöntemi, sanat eserine karşı daha bilinçli bir bakış açısı ve eleştirel bir yaklaşım sunmaktadır.

Nitel araştırma yöntemlerinden gözlem ve literatür tarama yönteminin kullanıldığı bu çalışma, “Zeytin Dağı” eserinin incelenmesi ile sınırlı olup, bir sanat eserini çözümleme, analiz etme ve sanatsal olarak eleştirmenin nasıl yapıldığı anlatılmaya çalışılmıştır.

Filistin temasının işlendiği, zeytin ağacı, Kudüs şehri, beyaz güvercin, Nuh’un gemisi ve sapan gibi öğelerin kullanıldığı eser, farklı disiplinler uygulanarak incelenmiştir. Bu disiplinlerin uygulanmasıyla eserin sanat tarihi yönü, betimleme, çözümleme, yorumlama, yargılama ile estetik yönü üzerinden değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak Çok Alanlı Sanat Eğitimi Yöntemi ile incelenen bir sanat eseri, sanat tüketicisine tarihsel ve estetik değerler dahil birçok yönden yeni bakış açıları kazandırdığı, bakmak fiilinden kurtarıp görmek fiiline yönlendirdiğini söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Çok Alanlı Sanat Eğitimi Yöntemi, sanat eğitimi, mikail çiftçi, zeytin dağı, sanat tarihi, sanat eleştirisi, estetik

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the Multidisciplinary Method of Art Education (MDAEM) and to analyse Mikail ÇİFTÇİ's "Mount of Olives" within the framework of this method.

MDAEM, which includes four disciplines such as art history, art criticism, aesthetics and artistic practice, contributes to the in-depth understanding of works of art.

It can be said that what makes a work of art valuable is to understand and interpret it better. Being a conscious art consumer is of course important. It is possible to get rid of a flat point of view in understanding the work of art, to examine it in depth, to capture the implicit meaning and to see the invisible with various training methods. The Multidisciplinary Art Education Method offers a more conscious perspective and a critical approach to the work of art.

This study, in which observation and literature review method, one of the qualitative research methods, was used, was limited to the examination of the work "Mount of Olives" and it was tried to explain how to analyse, analyse and artistically criticise a work of art.

The work, which deals with the theme of Palestine and uses elements such as olive tree, Jerusalem city, white dove, Noah's ark and slingshot, was analysed by applying different disciplines. With the application of these disciplines, the art historical aspect of the work was evaluated in terms of description, analysis, interpretation, judgement and aesthetics.

As a result, it is possible to say that a work of art analysed with the Multidisciplinary Art Education Method provides the art consumer with new perspectives in many aspects, including historical and aesthetic values, and directs him/her to the act of seeing by freeing him/her from the act of looking.

Keywords: Multidisciplinary Art Education Method, art education, mikail çiftçi, olive mountain, art history, art criticism, aesthetics

GİRİŞ

Beşikten mezara kadar bir süreci kapsayan eğitim, bireyin özgür düşünebilme, düşüncesini aktarabilme ve bu bağlamda topluma fayda sağlayabilme becerileri kazandırır.

“Eğitim, bireylere bilgi ve beceri kazandırmanın yanı sıra, toplumun kalkınmasını sürdürecekt değerleri de beraberinde getirmektedir.... Bilgiyi yapılandıran, yapılandırdığı bilgiyi gerçek yaşamda kullanabilen, problemlere yönelik çözüm önerileri geliştirebilen bireylerin oluşmasına bağlıdır.” (Şahin ve Alakuş, 2009).

Sanat, duygu ve düşüncelerin ifadesini kolaylaştıran ve bunları aktarmaya yardımcı olan her şeydir denilebilir. Üretkenlik, özgünlük ve estetik gibi kaygılar sanatın özünde olduğu gibi, sanatın bazı amaç ve yöntemleri de mevcuttur (Tuna ve Alakuş, 2020).

Bilinçli bir sanat tüketicisi olmak elbette önemlidir. Sanat eserini anlamada düz bir bakış açısından sıyrılıp derinlemesine irdelemek, örtük anlamı yakalamak ve görünmeyeni görmek de çeşitli eğitim yöntemleriyle mümkündür. Çok Alanlı Sanat Eğitimi Yöntemi (ÇASEY), sanat eserine karşı daha bilinçli bir bakış açısı ve eleştirel bir yaklaşım sunmaktadır.

“Sanatı izlemek; görmeyi öğrenmeyi gerektirir. Sanatla yaşamak; etrafımızı saran güzelliklerin farkına varmayı, sanat ve tasarımın önemini anlamayı, sanat kariyeri ve toplumsal sanat kaynakları ile bilgi edinmeyi ve başka kültürleri tanımayı içine alır. Çok yönlü hazırlanmış bir sanat eğitimi programı ile bunları gerçekleştirmek mümkündür. Bu sanat eğitimi programında teorik bilgiye paralel olarak Sanat Tarihi, Estetik, Sanat Eleştirisi ve uygulamalı çalışmaları birlikte ve dengeli olarak kullanabilmek amaçlanmalıdır. Bu amaç doğrultusunda sanat eğitiminde; Çok Alanlı Sanat Eğitimi Yöntemi (ÇASEY) uygulanabilir” (Alakuş, 2002, Akt: Şahin ve Alakuş, 2009).

“1983’te kurulan Getty Görsel Sanat Eğitimcileri Enstitüsünde görevli uzman sanat eğitimcilerinin çalışmalarına başkanlık eden W. Dwaine Greer, bu yeni kuramı Disiplin Tabanlı Sanat eğitimi olarak adlandırmıştır.” (Özsoy ve Alakuş, 2017).

Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmadaki amaç, Çok Alanlı Sanat Eğitimi Yöntemi (ÇASEY) incelenerek, Mikail ÇİFTÇİ’ye ait “*Zeytin Dağı*” adlı eserinin, ÇASEY çalışma yapıtlarında bulunan sanat tarihi, sanat eleştirisi ve estetik yönünden analizinin yapılmasıdır.

Mikail ÇİFTÇİ

1988’de Türkiye’nin Şanlıurfa ilinde doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini burada tamamladı. Harran Üniversitesi İnşaat Teknolojisi, Harran Üniversitesi Fizik (3. Sınıf terk), Anadolu Üniversitesi İşletme ve Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Resim-İş Öğretmenliği bölümü mezunudur. Resim ve grafik tasarımın yanı sıra, profesyonel olarak illüstratör ve karikatür çiziyor. Dışavurumcu ve işlevsellik sanat kuramlarını kendi çalışmalarına yakın görüyor. Uluslararası yayın yapan özel bir TV kanalında karikatürist olarak çalışan sanatçı, iki boyutlu animasyon ve bazı çizgi film projelerinde de görev aldı. Ulusal ve uluslararası birçok sergi ve yarışmalara katıldı. Ulusal bir karikatür yarışmasında jüri üyeliği yaptı. Çalışmaları ulusal ve uluslararası birçok internet sitesi, dergi, gazete ve televizyonda yayınlandı. Halen Dicle üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde Yüksek Lisansına devam etmektedir.

EKSPRESYONİZM (DIŞAVURUMCULUK) SANAT AKIMI

“Ekspresyonizm (dışavurumculuk) akımı, naturalizm ve empresyonizme karşı olarak ortaya çıkan 20. yüzyıl sanat akımlarından biridir. İzlenimcilik akımındaki doğanın olduğu gibi yansıtılması yerine insanın iç dünyasına, duygulara odaklanan düşünceyi benimsemiştir.” (URL-1, 2024).

20. Yüzyıl sanatının öncüsü olan dışavurumcu sanat akımı romantizmle benzerlik taşır. Ayrıca duyguların ön planda olduğu ve sanatçının özgürlüğünü savunan bu akımın öncüsü Edward Munch ve eseri “Çığlık” olmuştur (Tuna ve Alakuş, 2020).

SANAT ESERİNİN ÇOK ALANLI SANAT EĞİTİMİ YÖNTEMİNE GÖRE ANALİZİ

Mikail ÇİFTÇİ, *Zeytin Dağı*, 2024, Dijital Tasarım, 52 x 67 cm

SANAT TARİHİNE GÖRE ANALİZİ

Mikail ÇİFTÇİ tarafından yapılan bu eser resim sanat formuna girmektedir. Türkiye'nin Diyarbakır ilinde 2024 yılında yapılan bu eser, halen sanatçının ikamet ettiği Diyarbakır ilinde kendi evinde bulunmaktadır. Dijital teknik olarak yapılan bu eser için, bilgisayar, grafik tablet ve çizim programından faydalanmıştır. Filistin veya Kudüs'te yaşanan savaşın, kendi halkı tarafından verilen bir mücadele ve direnişin sonucunda zaferle ve barışla sonuçlandığını göstermek adına yapılmıştır.

SANAT ELEŞTİRİSİNE GÖRE ANALİZİ

Sanat eleştirisi betimleme, çözümleme, yorumlama ve yargılama gibi dört ana başlık altında analiz edilir.

Betimlemede; dijital teknikle yapılmış bir illüstrasyon olduğu görülüyor. Yani eser bir resim sanat formudur. Eserde arka planda bir şehir, bir gemi, deniz, tarlalar, ağaçlar ve kuşlar var. Ön planda büyük bir zeytin ağacı ve ağaca bağlı içinde taş olan bir sapan var. Ağaç bir tepede olduğu ve yerde kuru otlar ile bazı kayaların bulunduğu görülüyor. Ağzında zeytin dalı olan beyaz bir güvercinin ise uçuğu göze çarpıyor. Beyaz güvercin ile zeytin dalının olması ana

temanın barış ve özgürlük olduğu anlaşılıyor. Eserde etkin biçimde eğri ve yumuşak çizgilerin kullanılması organik şekillerin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Bitki motiflerinin sık kullanıldığı eserde, ön ve arka tarafta bazı sıra dağlar ve tepeler de mevcuttur. Dağ, taş, şehir, gemi ve ağaç gövdesi sert ve pürüzlü bir dokuya sahip iken diğer kalan dokular genel olarak yumuşak bir yapıya sahiptirler.

Çözümlemede; bu eser dijital teknikle bilgisayar ortamında, grafik tablet ile çizim programında tasarlanmıştır. Yatay ve dikey yönde şekiller ağırlıkta olsa da çapraz yönde de bazı şekiller mevcuttur. Sağ, sol ve çapraz yönlü şekiller kesişen bir görüntüyü de doğuruyor. Güvercinin sağ tarafa doğru uçuşması ve sapan yönünün sağa bakması genel olarak soldan sağa doğru bir yön mevcuttur. Eserin genelinde koyu renkler baskın olsa da açık renkler de mevcuttur. Yer yer ışık şiddetli bir biçimde kullanılması vurgulanan noktaları ön plana çıkarmıştır. Boşluk düz bir zeminde bir yanılısma ile üç boyutlu hissi verilmiştir. İki boyutlu mekân da mevcuttur. Resimde arka planda sıra dağlar ve tepeler üst üste bindirilerek uzak hissi verilmiştir. Orta plandaki nesneler ön tarafa göre daha küçük yapılarak orta plan oluşturulmuştur. En öndeki nesneler en büyük yapılarak ön plan oluşturulmuştur. Resmin tamamına baktığımızda koyu bir gölgeleme mevcuttur. Bu koyu gölgeler resme hem canlılık hem de derinlik kazandırmıştır. Resimde fırça darbeleri ince ve dağınık verilerek doğal bir his oluşturulmaya çalışılmıştır.

Yorumlamada; eser, bir gürültüden sonra ki derin sessizlik hissini uyandırıyor. Zeytin tadını veriyor. Ayrıca doğanın sesi duyuluyor. Yani rüzgârın etkisiyle ağaç yapraklarının, yerdeki kuru otların, denizdeki dalgaların ve kuşların kanat sesi gibi. Eserden taze zeytin kokusu ile çimen ve kuru otlar kokusu geliyor. Kutsallığın, bolluğun, bereketin, adaletin, sağlığın, barışın, arınmanın ve yeniden doğuşun simgesi olan zeytin ağacı, direnişin sembolü olan sapan, tepe, dağ, özgürlüğün ve barışın simgesi olan barış güvercini ile zeytin dalı, kutsal kitaplarda isimi geçen ve binenlerin kurtulduğu Nuh'un gemisi, üç büyük dinde kutsal sayılan Kudüs şehrinin olduğu bir esere, Kudüs'te bulunan zeytin dağı ismini de düşünürsek, *Zeytin Dağı* veya *Zeytin Dağından Yükselen Barış* gibi bir başlık verirdim. Eserde yeşil renk doğayı ve zeytini ifade ediyor. Dolayısıyla yeşil bolluk, bereket ve yeniden doğuşu ifade ediyor. Yerde ki sarı otlar ölümü ve savaşı ifade ediyor. Beyaz renk saflığı, barışı ve özgürlüğü ifade ediyor. Mavi renk hür olmayı ifade ediyor. Eser, bugün insanlara her zorluğun, kaosun ve savaşın sonunda bir esenliğin geleceği, umutların her zaman diri tutulacağı, mücadelenin sonunda zafer ve özgürlüğün olacağını ifade ediyor. Eser yakın dönemde yapıldığından şu an ki durumda da aynı şeyleri ifade ediyor.

Yargılamada; bu eserin dışavurumcu sanat akımına göre yapılması, görsel ve kompozisyon açısından ilgi çekici olması ve bir hikâye veya bir gerçeği estetik bir şekilde ifade edildiğinden ötürü güzeldir.

ESTETİĞE GÖRE ANALİZİ

Eseri beğendim, çünkü anlam ve görsel açısından önemli ve güzel gördüğüm çok yönü var. Dijital teknikle tasarlanmasının nedeni, pratik ve kullanışlılık açısından önemli görülen günümüz teknolojisiyle yenilenen tasarım tekniklerini kullanma isteği olmuştur. Ayrıca sanatsal düzenleme öğeleri ve ilkeleri ile bir sanat kuramına uygun düşüncesini yansıttığı için bir sanat eseri özelliği taşıyor. Bu sanat eserinin en belirgin özelliği savaşın bitmesi, barışın gelmesi teması çerçevesinde meydana getirilmiş olmasıdır. Sanatçının düşüncesini iyi ifade ettiği için bu eseri tekrar değiştirmeyi düşünmezdim. Eserde uygun olmayan, rahatsız ve tedirgin edici bir nesne veya bir anlatım söz konusu değildir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak bir eseri incelerken salt bir bakış açısıyla bakmanın o sanat eserini yeterince anlaşılır kılmamaktadır. Bir sanat eserini derinlemesine anlamak için bakmanın yeterli olamayacağı, bunun yerine görmek hatta görülmeyeni görmek için çeşitli yöntemlere başvurmakla mümkün olabileceği görülmüştür. Sanat tarihi, sanat eleştirisi, estetik ve uygulama gibi dört disiplini içinde barındıran Çok Alanlı Sanat Eğitimi Yönteminin, sanat eserlerine farklı bir bakış kazandırdığını görmekteyiz. Mikail ÇİFTÇİ'nin "*Zeytin Dağı*" adlı eserine uygulanan bu yöntem, eserin çok daha derinlemesine incelenmesine ve bu esere karşı farklı bir bakış açısı kazandırılmasına hatta eleştirel bir gözle bakılmasına olanak sağlamıştır. ÇASEY'nin, eser analizinde önerilebilir bir yöntem olduğu anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

ÖZSOY, V., ALAKUŞ, A. O. (2017). Özel Öğretim Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi.

ŞAHİN, D., ALAKUŞ, A. O. (2009). ÇOK ALANLI SANAT EĞİTİMİ YÖNTEMİYLE SANAT ESERLERİNİ İNCELEME DERSİNİ İŞLEMENİN ÖĞRENCİLERİN SANATA VE SANAT ELEŞTİRİSİNE YÖNELİK YAKLAŞIMLARI. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 8(29), 282-302.

TUNA, S., ALAKUŞ, A. O. (2020). Görsel Sanatlar Öğretimi. Ankara: Nobel.

URL-1, https://sanatormani.com/2023/03/22/ekspresyonizm-disavurumculuk-sanat-akimi/#google_vignette (25.01.2024).

**TÜRKİYE'DEKİ YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARINDA GÜZEL SANATLAR
EĞİTİMİNİN DÜNÜ BUGÜNÜ VE TEMEL SORUNLARI**
PAST, PRESENT AND BASIC PROBLEMS OF FINE ARTS EDUCATION IN HIGHER
EDUCATION INSTITUTIONS IN TURKEY

Ercan YILMAZ

Doç., Trakya Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Heykel Bölümü
Assoc. Prof., Trakya University, Faculty of Fine Arts, Department of Sculpture
ORCID ID: 0000-0002-3932-0349

ÖZET

Türkiye'nin yükseköğretim seviyesinde güzel sanatlar eğitimi veren ilk kurumu olan ve Osmanlı İmparatorluğu döneminde kurulan Sanayi-i Nefise Mektebi'nin ilk öğrencilerini alışından günümüze yaklaşık yüz elli yıl geçmiştir. Bir buçuk asırlık bu güzel sanatlar eğitimi tecrübesinin oluşması aşamalarında özellikle önce akademilerin daha sonra üniversitelerin çatısı altında kurulan ve sanat eğitimi veren kurumların rolü büyüktür.

Günümüzdeki mevcut sayısı söylenildiğinde insanda bir yanlışlık varmış hissi uyandıracak miktarda olan sanat eğitimi veren fakültelerimiz, ülkemizin dört bir köşesinde eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürmektedirler. İyimser bir biçimde, yukarıda bahsedilen bir buçuk asırlık tecrübenin, nitelikli bir biçimde bu fakülteler ve onların eğitim öğretim sistemlerine yansımış olacağı beklenmekte ve arzu edilmektedir. Fakat ne yazık ki realite bu beklenti ve arzunun tam aksi yönünde bir görünüş sergilemektedir.

İlk kurumların başlangıçtaki ilkeli tavır ve tutumları ile çağlarındaki sanat eğitimini çağdaşlarıyla birlikte eşzamanlı ve eşit seviyede uygulama hassasiyetlerinin zaman içerisinde yitirildiği ya da önemsenmediği görülmektedir. Ülkemizde sanat eğitimi veren kurum sayısının tarihsel süreç içerisinde artmasıyla yani niceliksel gelişme ile bu kurumların niteliksel yönü önemsemeleri, bunu ilke ve amaç edinmeleri arasında ters bir orantı olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye'de sanat eğitiminin yükseköğretim seviyesindeki mevcut durumunun temel veriler ışığında tasvir edilmesi / tanımlanmasının yukarıda bahsedilen olumsuz olgunun aşılmasına pozitif katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Bu temel varsayımdan hareketle bu çalışma, ülkemizdeki güzel sanatlar eğitiminin geçmişteki serüvenini kısaca özetlemeyi ve buradan hareketle günümüzdeki durumunu belli temel kategoriler altında irdeleyerek, yaşanan sorunları kısa ve öz biçimde kavranabilir hale getirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Güzel Sanatlar, Güzel Sanatlar Eğitimi, Türkiye'de Yüksek Öğretim Kurumlarında Güzel Sanatlar Eğitimi.

ABSTRACT

Approximately one hundred and fifty years have passed since the Sanayi-i Nefise Mektebi, Turkey's first institution providing fine arts education at the higher education level and established during the Ottoman Empire, accepted its first students. The role of institutions providing art education, first established under the roof of academies and then universities, has a great role in the formation of this one and a half century fine arts education experience.

Our faculties, which provide art education in numbers that make people feel like there is something wrong when they are mentioned today, continue their education and training activities in all corners of our country. Optimistically, it is expected and desired that the one and a half century experience mentioned above will be reflected in a qualified manner on these faculties and their education and training systems. But unfortunately, reality appears to be the exact opposite of this expectation and desire.

It is seen that the initial principled attitudes and attitudes of the first institutions and their sensitivity to apply the art education of their age simultaneously and at an equal level with their contemporaries have been lost or disregarded over time. It is understood that there is an inverse proportion between the increase in the number of institutions providing art education in our country throughout the historical process, that is, the quantitative development, and the fact that these institutions care about the qualitative aspect and adopt this as a principle and goal.

It is thought that depicting/defining the current situation of art education at the higher education level in Turkey in the light of basic data will make a positive contribution to overcoming the negative phenomenon mentioned above. Based on this basic assumption, this study aims to briefly summarize the past adventure of fine arts education in our country and, from this point of view, to make the problems experienced briefly and concisely understandable by examining its current situation under certain basic categories.

Keywords: Fine Arts, Fine Arts Education, Fine Arts Education in Higher Education Institutions in Turkey.

YIKINTIYA BAKMAK: HARABE ESTETİĞİ
CONTEMPLATING WRECK: THE AESTHETICS OF RUIN

Nesli TÜRK

Dr., İstanbul Topkapı Üniversitesi, Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Resim Bölümü
Dr., Istanbul Topkapı University, Faculty of Fine Arts, Design and Architecture, Department of Painting
ORCID ID: 0000-0003-4228-6898

ÖZET

Geçmişin izlerini taşıyan ve doğa ile insan arasında kurulan önemli bir bağı simgeleyen harabeler, estetik anlayışımızı derinlemesine etkiler.

Rönesans döneminde antik Yunan ve Roma eserlerine ilgi artar ve sanatta klasisizm yeniden yükselişe geçerken arkeoloji biliminin de temelleri atılır. İtalya ve İyonya'daki Yunan, Helen ve Roma kalıntılarının yoğunluğu gezgin sanatçı ve edebiyatçılarda geçmişe dönük bir duyarlılık oluşturur.

Özellikle Britanya ve Almanya'daki sanatçılar ve düşünürler bugün fazlasıyla aşına olduğumuz yeni görme biçimlerini hayatımıza sokmuştur. 17. yüzyılda Salvator Rosa gibi ressamların yapıtları, vahşi manzaraları, harabeleri ve yıkıntı kaleleri ile gotik ve pitoresk bir imge oluşturarak yeni bir doğal estetik anlayışı getirmiştir. Bu anlayış, 19. yüzyıl Britanya'sında Alexander Pope ve John Ruskin gibi İngiliz aydınlar üzerinden geniş bir kesimi etkilemeyi başarır. Orta çağ ve Gotik'e dönüş hareketi, tasarımdan bahçe düzenlemesine kadar pek çok alanda kullanılmıştır. Gotik edebiyatla birlikte şekillenen bu estetik algının izlerine, Mary Shelley'nin Frankenstein'ından Bram Stoker'ın Drakula'sına kadar birçok önemli edebi eserde rastlanır.

Enkaz estetiği modern görsellik rejimimizde çok önemli dönüşümler gerçekleştirmiştir. Özellikle resim sanatında Enkaz ve Yüce'yi aynı anda görsel bir dile dönüştüren Caspar David Friedrich, doğa ve insan arasındaki çatışmayı yansıtan peyzajlarıyla romantik estetiğe büyük bir katkı sunmuş; izleyiciye yücelik duygusu ile doğanın büyü-gücü arasında bir bağ kurma fırsatı sunmuştur.

Harabe estetiği mimarinin evrimine de dokunur. Georg Simmel'in belirttiği gibi sonsuz doğa, mimariyi nihayetinde harabeye dönüşmeye zorlar. Doğa ve kültür arasındaki sınırın belirsizleştiği bu noktada, mimari yeryüzüne ve toprağa geri döner. Bu dönüşüm, mimarinin hafiflik ve yükseliş dilini yitirip yerine toprakla bütünleşen bir form almasını sağlar.

18. yüzyıldan itibaren gezginlerin, arkeologların, yazarların gücüyle, antik ve gotik yapılar ve manzarayla harmanlanmış, şiirle güçlenmiş olan Enkaz-Harabe Estetiği, modern kültürde de popülerliğini koruyan bir tema haline gelmiştir. 20. yüzyılın sonlarına doğru, çağdaş sanatta

enkaza olan ilgi giderek artmıştır. Sanatçılar, geçmişin melankolik enkaz estetiğinden farklı bir anlayışı benimsemekte ve ironik bir direnişle birlikte çaresizlik duygusunu işlemektedirler. Söz konusu estetik yaklaşım günümüzde çağdaş sanat (contemporary art) alanında, bilim kurgu literatürü ve fantastik sinemada ya da popüler kültür ürünleri olan dizilerde, özellikle post apokaliptik evren tasarımlarında sıkça karşımıza çıkar ve bu verimli ilişkiyi sürdürmeye devam eder.

Anahtar kelimeler: Enkaz, Yüce, Harabe, Estetik, Arkeoloji.

ABSTRACT

Ruins, bearing the imprints of the past and symbolizing a significant connection between nature and humanity, deeply influence our aesthetic understanding.

Interest in ancient Greek and Roman artifacts surged during the Renaissance, leading to a revival of classicism in art and the emergence of archaeology as a scientific discipline. The abundance of Greek, Hellenistic, and Roman remains in Italy and Ionia cultivated a retrospective sensitivity among traveling artists and writers.

Artists and thinkers particularly in Britain and Germany introduced new modes of perception, now familiar in contemporary life. In the 17th century, works of painters such as Salvator Rosa created a novel natural aesthetic by portraying wild landscapes, ruins, and dilapidated castles, forming a Gothic and picturesque image. This approach successfully influenced a broad spectrum of individuals in the 18th and 19th centuries of Britain, including intellectuals like Alexander Pope and John Ruskin. The medieval and Gothic revival movement found applications in various fields, from design to garden landscaping. Traces of this aesthetic, shaped alongside Gothic literature, are evident in significant literary works from Mary Shelley's *Frankenstein* to Bram Stoker's *Dracula*.

The aesthetics of ruins have undergone significant transformations in the modern visual regime. Particularly in the realm of painting, Caspar David Friedrich transformed *Ruin and the Sublime* into a visual language simultaneously. Through his landscapes reflecting the conflict between nature and humanity, Friedrich made a substantial contribution to romantic aesthetics, providing viewers with an opportunity to establish a connection between the sublime and the enchantment-power of nature.

The aesthetics of ruins also extend to the evolution of architecture. As noted by Georg Simmel, the infinite nature eventually compels architecture to transform into ruins. At the point where the boundary between nature and culture becomes uncertain, architecture returns to the earth. This transformation allows architecture to shed the language of lightness and ascent, adopting a form integrated with the earth.

From the 18th century onwards, with the influence of travellers, archaeologists, and writers, the Aesthetics of Ruins, blended with ancient and Gothic structures and landscapes, strengthened by poetry, has become a theme that maintains its popularity in modern culture. The interest in ruins by contemporary artists steadily increased towards the end of the 20th century. Artists embraced a different understanding of the melancholic aesthetics of ruins from the past, exploring a sense of helplessness with ironic resistance. This approach remains prevalent in contemporary art, science fiction literature, fantasy cinema, or television series within popular culture, particularly in post-apocalyptic universe designs, sustaining this fruitful relationship.

Keywords: Wreck, Sublime, Ruin, Aesthetics, Archaeology.

GİRİŞ

“Bir binanın harabesi bize sanat eserinin can çektiği yerde başka güçlerin ve başka biçimlerin, doğanın güçleri ve biçimlerinin boy attığını gösterir; harabede hala yaşamını sürdüren ve sanat denebilecek ne varsa ve bir zamanlar yaşayan doğadan ne kaldıysa bunlardan yeni bir bütünün, özelliklerin hepsini taşıyan bir birliğin ortaya çıktığını gösterir.”

G. Simmel, 2020: 17

Lord Byron’un arkadaşı ve Gotik edebiyatın öncülerinden Mary Shelley’nin eşi, genç yaşta hayata veda eden Percy Bysshe Shelley’in unutulmaz şiirlerindendir Ozymandias. 1818 tarihli şiir, çölde kumlar arasında unutulmuş, harabe haline gelmiş bir kral-firavun heykelinden bahseder. Anıtın sadece ayakları ve gömülmüş, çatık kaşlı başı vardır. Bir zamanların kudretli ve gururlu hükümdarına şöyle seslenir Shelley:

“Eski bir diyardan bir gezgin dedi ki bana:

Çölde duruyor bir çift büyük, gövdesiz bacak

Ve onların yanında, yarı gömülmüş kuma,

Taştan, haşin bir insan yüzü, ortadan çatlak,

Burkulmuş dudakları ve çatık kaşlarıyla

Gösteren o alaycı yontucunun çok iyi

Kavradığını bütün o hırçın duyguları,

Bir zamanlar bir canlı yüreğin beslediği

Ve şu sözler yazıyor üzerinde tabanın:

“Ozymandias’ım ben, bilin ki, krallar kralı;

Kendini büyük sanan bir kez de bana baksın!”

Kalmamış başka bir şey, tek parçacık bile.

Çevresinde o koca, harap olmuş anıtın

Uzanyor kumlar hep alabildiğine”¹ (Shelley, 2020: 15).

Ozymandias’ın kuma batmış, yalnız başına duran harabe gövdesi birçok sanatçıyı etkilemiştir. Örneğin dizi tarihinin en önemli yapımlarından Breaking Bad’in dünya tarihinde IMBD listesinde “en çok seyredilen dizi bölümü” olarak geçmiş kısmının da adıdır Ozymandias. Modern şiirde ilk defa anarşizmi de konu edinen ve bir şiirin merkezine Prometheus’u yerleştiren şair, bütün iktidarların karşı karşıya olduğu tehlikeyi ve yalnızlığı da dizelerine taşır. 19. yüzyılda gelişecek arkeoloji ve oryantalizmle beraber başta Gustave Flaubert olmak üzere birçok aydın ve sanatçıyı etkileyen ve yüzlerce gravürü dolaşımda olan Mısır ve kumlara gömülmüş ünlü Sfenks, şüphesiz şiirin esin kaynakları arasındadır.

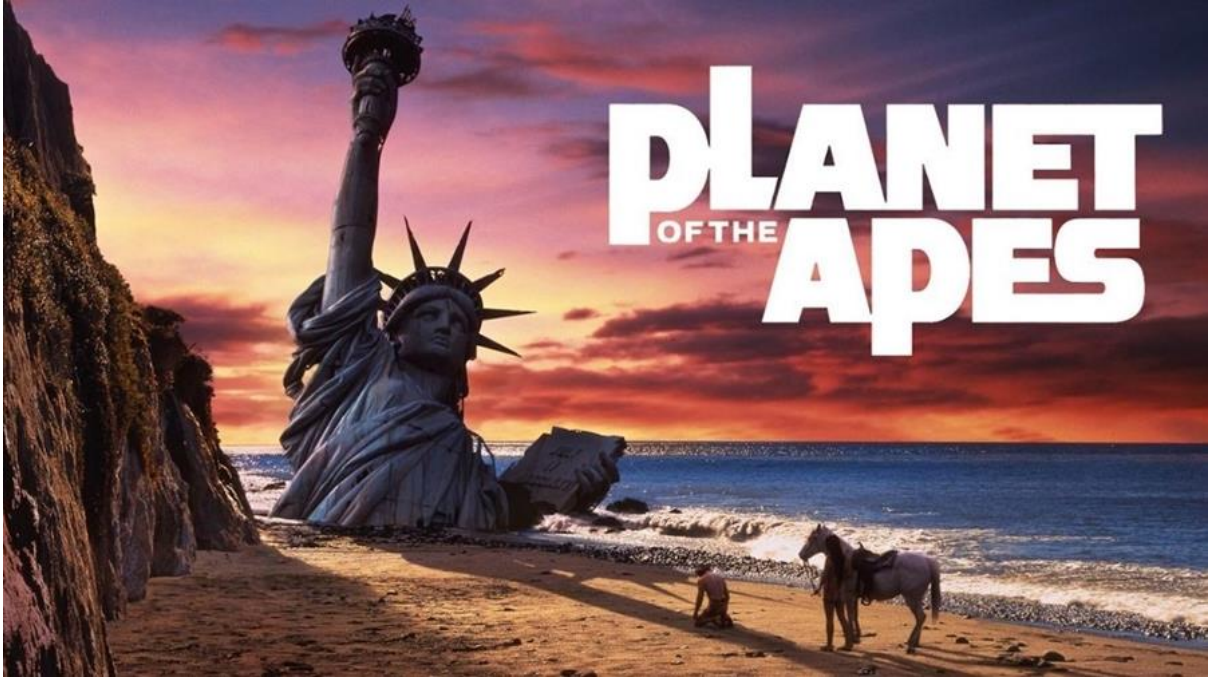
Kalıntılar, uzanıp giden yalnızlık ve kumlar... Toplumsal mücadelelerin tarihi, doğanın yıpratıcı gücü ile beraber unutulmaz bir imge üretir. Uygarlık yapısı, doğanın yıpratıcı etkisine maruz kaldığında ortaya çıkan görüntü etkileyicidir:

Binanın çöküşüyle biçimin birliği de tahrip olunca, doğa ve tin yeniden ayrılır ve dünyayı kaplayıp içine sızan özgün husumetleri ortaya çıkar; sanatsal oluşumun tin tarafından gerçekleştirilen bir şiddet eylemiymiş, taş da buna istemeye istemeye boyun eğmiş gibidir; bu boyunduruktan adım adım kendini kurtarıyor ve kendi güçlerinin bağımsız yasallığına yeniden dönüyor gibidir (Simmel, 2020: 14-15).

Öncesinde sanata malzeme olan doğa, artık sanat eserini kendini dışa vurabileceği bir malzemeye dönüştürmüştür. Tin tarafından ayağa dikilen ne varsa hepsi doğanın güçlerinin nesnesi halini alır.

Popüler sinemanın klasiklerinden *Maymunlar Cehennemi*’nin 1968 tarihli ilk filmindeki Özgürlük Heykeli’nin olduğu final sahnesi bu anlamda klasikleşmiştir (Şekil 1). Fransız romancı Pierre Boulle’un çok da satış başarısı yakalayamamış romanından uyarlanan ve devamları çekilen film, 11 Eylül sonrası sinemada yaygınlaşmış kıyamet-sonrası filmlerinin Mad Max (1979) gibi ilk örneklerinden biridir. Kahraman (Charles Heston) maymunların insanlar gibi bir uygarlık kurduğu gezegenden dünyaya büyük bir umutla döndüğünde -oysa ki dünyadan hiç ayrılmamıştır- yuva bir kabusa dönüşür. Özgürlüğün ve yeni bir kıtanın simgesi olarak Amerika’ya gelen göçmenleri karşılayan anıt, harabeye dönüşmüş ve kumlara gömülmüştür.

¹ Çev. Şavkar Altınel

Şekil 1. Franklin J. Schaffner, *Planet of the Apes*, 1968, 112', Twentieth Century Fox, ABD.

Kaynak: <https://www.otekisinema.com/maymunlar-cehennemi-efsane-nasil-basladi/>
04.02.2024

Ozymandias'ın aristokratik tınısı yerini demokratik bir simgenin harabesine bırakmıştır. Film vurucu finaliyle o kadar etkili olacaktır ki, hem bilimkurgu-siberpunk, steam punk hem de kıyamet-sonrası filmlerinin harabe-enkaz estetiğini esinleyecek; öncü olacaktır. Bugün başta *Star Wars* (1977), *Blade Runner* (1982) gibi filmler olmak üzere; yabani otlarla kaplanmış uzay gemileri, çöle batmış yapılar ve çürümüş, doğaya gömülmüş ileri teknoloji nesneleri gösteren sahneler, bilimkurgu sinemasının vazgeçilmez imgeleri arasındadır. Harabe estetiği, günümüzde en çok bu türde yaşıyor demek çok da abartılı olmaz. Bunlara eşsiz görsellikleriyle, başta Hayao Miyazaki'nin *Gökteki Kale* filmi olmak üzere Japon animelerini de dahil edebiliriz (Şekil 2).

Şekil 2. Hayao Miyazaki, *Laputa: Castle in the Sky*, 1986, 126', Studio Ghibli, Japonya.

Kaynak:

<https://www.wallpaperflare.com/search?wallpaper=studio+ghibli+castle+in+the+sky>
04.01.2024

Amerikalı bilimkurgu yazarı Philip K. Dick'in bir öyküsünden uyarlanan ve Ridley Scott'un yönettiği *Blade Runner*, siberpunk olarak adlandırılan bilim kurgu türünün en önemli örneklerinden biridir (Şekil 4). Post-insanın kuruluş mitolojisine odaklanan filmde insanlaşmış robotlar (replika), duyguları olan androidler, küresel şirket deneylerinin ürettiği mutantlar; neon ve buhara boğulmuş ıslak kent mekanları ile endüstriyel enkaz etkileyici bir görsellik üretir: "Siberpunk'ın dünyasında her şey o kadar hızlı değişmiştir ki, yıkımın enkazını kaldırmaya fırsat kalmamıştır. Bu nedenle Blade Runner kenti bir harabe, sokakları çöp doludur. Siberpunk'un yıkıntı kentleri, unuttukları bütün kayıpları film noir'ın keskin gölgelerine, sislerin örttüğü sokakların kuytularına saklar" (Altıntaş, 2019).

Şekil 3. Denis Villeneuve, *Blade Runner 2049*, 2017, 163', Warner Bros. Pictures, USA.

Kaynak: <https://www.alternateending.com/2017/10/blade-runner-2049-2017.html> 04.02.2024

Harabe estetiğinden önce modern görsellik rejimini ve romantik duyarlılığı kısaca özetlemek yararlı olacaktır.

Bugün harabeler arasında dolaşırken ya da bir manzaraya veya günbatımına bakarken hemen cep telefonlarımıza ya da fotoğraf makinalarımıza sarılıyoruz. Çünkü bize fazlasıyla güzel ve resimsel ya da duygusal (hüzünlü, melankolik) görünüyorlar. Sarp dağlar, yalçın uçurumlar, deniz, ormanlar bizim için öncelikle *manzara* olarak varlar. Oysa fazlasıyla kanıksadığımız bu görsellik 18. yüzyıl sonrası olgunlaşmış ve 19. yüzyıl romantizminin, sanayi devriminin başta fotoğraf olmak üzere -fotoğrafın icadından sonra hayatımıza giren “siyah-beyaz estetiği” düşünelim- yeni teknikleriyle kitleselleşmiş duyarlılıklardır. Kitleselleşmiş derken toplumun eğitilmiş aristokratik-burjuva tabakalarından orta ve alt sınıflara yaygınlaşmasını kastediyoruz. Örneğin bir köylü için karlarla ve uçurumlarla kaplı bir dağ, güzel bir manzaradan çok hayatın zorluklarını düşündürür öncelikle.

Modern görsellik rejimi veya en genel anlamda resimsellik-ressamca görmek (pitoresk) denilen süreci 15. yüzyıl sonrası Rönesans hareketine borçluyuz. Başta kilisenin hizmetinde olan resim sanatının geçirdiği evrimin temelinde, Hristiyanlığın diğer semavi dinlere göre resme daha fazla önem vermesi de yatar. Heykel ve mimari birçok uygarlıkta önemli olsa da Avrupa dinsel perspektifin de ilerlemesiyle resmi daha görünür bir duruma getirmiştir. Dinsel çerçevedeki bu gelişim, daha sonra aristokrasinin ve dönüşmekte olan burjuvazinin de taleplerini ve görsel kültür anlayışını belirleyecektir. Örneğin 17. yüzyılda Hollanda ve Flemenk kentlerinde yapılan dindışı (profan) portreler ve kent manzaralarını konu alan resimler,

bu ülkeleri diğer Katolik ülkelerinden farklılaştıracaktır. Hollandalı sanatçılar denizcilik ve ticaretle palazlanan yeni bir kentli sınıfın talepleriyle uyumlu iç mekân resimleri, gurur duydukları kent ve manzara resimleri yapacaklardır. 18. yüzyıldan itibaren olgunlaşan pastoral doğa manzaraları dinselikten veya toplumsal-tarihsel olaylardan bağımsız bir seyir halini yaygınlaştıracaktır.

Genel anlamda manzara ya da bu yazının ağırlıklı konusu olacak harabe estetiğini bu gelişim açısından düşünmek gerekir. Harabe estetiğini önceleyen bu dönüşüm doğaya bakış anlamında yeni bir duyarlılıktır. Elbette 18. yüzyılda Jean-Jacques Rousseau’dan esinle birçok yazar ve sanatçı “doğaya dönüş” çağrısından etkilenmiştir. Doğa bir estetik alan olarak düşünölmeye başlanmıştır. Bu bir tarafıyla sanayi devrimine doğru giden kentlerden ve toplumsal olaylardan kaçış anlamına da gelir. Doğa bir “kayıp cennet”tir. 19. yüzyıl romantizm hareketine geldiğimizde sanatçıların hayata ve doğaya bakışında radikal bir dönüşüm gerçekleşir. Başta Almanya olmak üzere İngiltere (İskoçya) ve Fransa’daki sanatçılar ve düşünürler bugün kanıksadığımız birçok duyarlılığı ve fikri hayatımıza sokmaya başlamışlardır. Romantikler akılcılığı yücelten 18. yüzyıl Aydınlanma düşüncesine ve bilimi kutsayan bakışa (pozitivizm) büyük bir şüpheyile yaklaşıyorlardı. Romantizm Novalis’in şiirsel ifadesiyle “sıradan şeylere yüksek bir anlam, alışılmışa gizemli bir itibar, bilinene bilinmeyenin onurunu, sonluya sonsuz bir görünüm” vermeye çalışıyordu. “Sözcüğün ilk kullanımına Geç İngiliz Rönesansı’nda, 1652’de denk gelmekteyiz: ‘sıradışı’, ‘yaban’, ‘benzersiz’, ‘alışılmadık olan’ ve ‘uç noktada’ gibi yan anlamlarıyla romantizm farklı bağlamlarda kullanıma girmiştir. “Fransızcada ‘Romantique’ sözcüğü 1675’te görölmekle beraber, yaklaşık yüz yıl sonra Rousseau ile yaygın kullanımına kavuşurken, 1760’lar gibi daha geç tarihlerde Almancada görölmeye başlayan ‘Romantisch’ evvela ‘Romanesque’le, sonraysa ‘Romantic’le aynı anlamı kazanarak tedavüle girmiş görönmektedir. ...Goethe’ye göre ise romantizm ‘klasisizme karşı devrimci bir isyan’ demektir. Herder* ise romantizmi ‘aklın bastırıp tahakküm altına almak istediğı duyguların gün yüzüne çıkması’ olarak görür” (Aksakal, 2020).

Edebiyat ve şiir başta olmak üzere romantik duyarlılık, Walter Scott’un romanlarında olduğı gibi orta çağı dönüş anlamında gotik bir estetiğı tekrar diriltmek; tekinsiz, grotesk ve fantastik olana özel bir ilgi uyandırmak, yalnızlığın ve melankolinin estetize edilmesini sağlamak gibi o güne kadar çok denenmemiş konulara-hedeflere yönelmiştir. Romantik sanatçılar daha sonra folklor olarak bir disipline dönecek halk kültürüne ve edebiyatına da özel ilgi gösterirler.

St. Denis Kilisesi’nin başrahibi Suger, 12. yüzyılın ilk yarısında kilisenin yenilenmesi işini üstlenirken ortaya çıkan yapının devasa sütunlarıyla, gül pencereleriyle, sivri kemerleriyle ve kaburgalı çapraz tonozlarıyla – hem düşünsel hem de biçimsel anlamıyla – yeni bir mimari üsluba öncülük edeceğini, Chartres, Amiens ya da Notre-Dame gibi dünyaca ünlü katedrallerin inşasında

* Johann Gottfried Herder: 1744-1803 yılları arasında yaşamış Alman şair ve filozof.

esin kaynağı olacağını, üstüne üstlük bu üslubun da Giorgio Vasari tarafından art niyetle barbar, istilacı, Romalı olmayan, kuzeyli halklara, yani Gotlara gönderme yapıp ‘Gotik’ olarak adlandırılacağını ve öyle de kabul göreceğini kuşkusuz tahmin edemezdi (Osmanoğulları, 2022).

Çok eklemli yapısı, sivri kubbeleri ve tekinsiz atmosferiyle gotik mimari bir üslup olmanın ötesinde, 19. yüzyılda edebi bir türe evrilecektir. Horace Walpole’ın 1764 tarihli “Otranto Şatosu” türün ilk örneği kabul edilir.

İngiliz yazar Mary Shelley’in 1818 tarihli Frankenstein romanı ise yalnızca türün değil, dünya edebiyatının en önemli klasiklerinden olur. Gotik edebiyatın kült örneklerinden olan, Bram Stoker imzalı Drakula (1897) romanı ise türün diğer kurucu metnidir. Harabe halindeki şatolar gibi tekinsiz ve terkedilmiş metruk mekanlar, uçuşan yarasarlar, ay ışığı, hayaletler, ıssız araziler ve ormanlar gotik edebiyatın etkisi sürmekte olan en önemli unsurlarıdır. Gotik edebiyatın ilk dönem klasiklerinde harabe şato ve kaleler vazgeçilmez mekanlarıyla gücünü yitiren soyluluğu ve “hayalet” olarak musallat olan aristokrasiyi de simgeler.

“Harabe” Türkçeye Arapçadan geçmiş çok çağrışımlı bir kelimedir. Arapça ڤرب kökünden gelen ڤاربا- خرابة “harap şey, yıkıntı, virane” anlamlarına gelir. Harabat, Divan edebiyatımızda daha çok aşk ve şarap ile ilişkilendirilmiştir. Hatta meyhane anlamına da gelir.

Harabeler üzerine düşünmüş sosyolog Georg Simmel’e (1858-1918) göre “İnsan elinden çıkma bir eserin bütünüyle doğanın ürünü olarak görünmesi harabenin gözalcı yanını oluşturur. Hava koşulları, aşınım, yarıklar, bitki örtüsü ile bir dağı biçimlendiren güçler burada eski duvarlar üzerinde çalışır” (Simmel, 2020: 20). Harabe doğa ve kültür arasındaki bir sınır çizgisinde durur. Mimari doğaya dönüşmeye ya da onun bir parçası olmaya başlamıştır. Mimari öncelikle bir hafiflik ve yükselişin, gökyüzünün dilidir. Harabe ile mimari tekrar yere ve toprağa (doğaya-anaya) çekilmiş olur.

HARABE VE RESİMSELLİK

Rönesans antik Yunan ve Roma eserlerine ilginin arttığı ve bu eserlerin sanatçıları fazlasıyla etkilediği bir dönem olarak bilinir. Sadece sanatçılar, bilim adamları ve yazarlar değil; başta Papa olmak üzere din adamları da antik eserler biriktiriyor ya da ustalıkla yapılmış kopyalarına sahip olmak istiyorlardı.

Arkeolojinin de kökenlerine dönüşecek bu eğilim, sanatta klasik estetiği tekrar yüceltmıştır. Başta İtalya olmak üzere Avrupa, özellikle de Anadolu yoğun bir Yunan-Helen ve Roma yerleşim yeri ve harabeleriyle kaplıydı. Çoğu toprak altında olmakla beraber buluntular -bazen tesadüfün bazen kaçakçılığın etkisiyle- gün yüzüne çıkıyorlardı. Ressamlar da bu kalıntılara ilgisiz kalmadılar elbette. Özellikle 18. yüzyıla gelindiğinde bilim ve teknikteki gelişmeler, sanat tarihinin de verdiği güçle arkeolojiyi modern bir disiplin haline dönüştürmeye başlamıştır.

Goethe'nin, Alman ressam Johann Heinrich Wilhelm Tischbein (1751-1829) tarafından yapılan *Roma Kırklarında* adlı portresi, yazarın antik kalıntılar arasında resmedildiği en akılda kalıcı tablodur (Şekil 4). Tischbein, Neoklasisizm hareketi ile anılmakla birlikte daha sonra romantik anlayışın etkisi altında kalacaktır.

Goethe, Tischbein'a bu resim için poz vermiştir. Sanatçı ve modeli arasındaki yazışmalar, resmin (antik heykel parçalarıyla sembolize edilen) insan başarılarının geçici doğası üzerine bir meditasyon olarak tasarlandığını gösterir. Resim, şairi, gerçek boyutlarından daha büyük, resmin ön kısmında devrilmiş bir Mısır dikilitaşının kalıntısı olduğu anlaşılan taş blokların üzerinde dururken gösterir. Goethe'nin uzaklara doğru bakışları ciddi ve düşüncelidir. Goethe'nin arkasında, Iphigenia ile kardeşi Orestes ve Pylades'in Tauris'teki buluşmasını tasvir eden, sarmaşıklarla kaplı bir Yunan mermer kabartması; sağda bir Roma kentinin kalıntıları bulunur. Sol tarafta küçük bir meşe ağacı, ön tarafta ise birkaç bitki yer almaktadır.

Resmin garip bir şekilde boş arka planı gerçek bir manzarayı temsil etmez. Bunun yerine Tischbein, Roma campagna'sını bir Roma su kemerinin kalıntıları ve aslında Roma kapılarının dışındaki Via Appia'da bulunan Cecilia Metella'nın mezarı gibi farklı unsurlardan oluşturmuştur.

Şekil 4. Johann Heinrich Wilhelm Tischbein, *Goethe in the Roman Campagna*, 1787, tuval üzerine yağlı boya, 166.210 cm, Städel Museum, Frankfurt.

Kaynak: <https://www.wga.hu/frames-e.html?/html/t/tischbei/wilhelm/goethe.html> 14.02.2024

Kıta Avrupası'nın aristokrat çocuklarının Goethe'nin *İtalya Seyahat Notları*'nin da etkisiyle çıktıkları İtalya ve Yunanistan'ı kapsayan "Büyük Tur" (Grand Tour) onların eğitimlerinin önemli bir parçasıydı. Özellikle Napoli 1631'de patlayan Vezüv Yanardağı ve Roma döneminde küller altında kalan Pompei dolayısıyla 17. yüzyıldan itibaren başta İngilizler olmak üzere gezginlerin uğrak yerlerinden biriydi. Pompei özellikle çarpıcıydı: Volkanik kül altında biçimleri bozulmamış insan ve hayvan bedenleri, daha sonra Wilhelm Jensen'in *Gratidia* romanı aracılığıyla Sigmund Freud'un psikanaliz ve bilinçaltı kavramlarına da ilham vermişti. Napoli, antik döneme ilişkin saygıyı besleyerek yeni bir görsellik algısı ve bakış açısı kazandırmıştı.

1645'te İspanyol işgalindeki St. Elmo Kalesi'ni ziyaret eden John Evelyn şöyle yazıyordu:

“Çok yüksek bir kayanın tepesine yapılmış kaleden, deniz kıyısında bir tiyatro şeklinde uzanan şehrin tamamını görebildim... birinde kalyonlar ve gemiler, diğerinde muazzam saraylar, manastırlar, kaleler, bahçeler, şahane tarlalar ve

çayırklar, arkada tüten bir Vezüv Dağı (...) hiç kuşkusuz dünyada en değişken ve önemli manzaralardan biri' ” (Davenport-Hines, 2005: 28).

Napoli ve Vezüv yanardağıyla da ilişkilendirilen manzara, 17. yüzyılda görsel hayal gücü ve yeni gotik estetiği de zenginleştirdi. Enkaz estetiğini hayal gücü ile birleştiren Salvator Rosa (1615-73) adında Napolili bir Barok dönem ressamı bu konuda öncü olmuştur. Rosa'nın *Kulelerle Deniz Manzarası* gibi yapıtları, kont Anthony Ashley Cooper (1671-1713) aracılığıyla entelektüel dünyada yaygınlaştırıldı (Şekil 5). Resim boyut ve ışık efektleri açısından ressamın diğer eserlerine göre daha mütevazı olsa da bu liman sahnesi neredeyse proto-romantiktir. Yıkılan yapı o kadar uzun süredir terk edilmiş durumdadır ki, üzerinde ağaçlar büyür ve hüzünlü gök mavisi ile her şey kırılğan bir havaya bürünür. Şair Alexander Pope (1688-1744), devrimci bir görsellik ve resimsellik algısı getirerek kont Shaftesbury'nin estetik düşüncelerinin yaygınlaşmasını sağladı. Örneğin mimar ve peyzaj ressamı William Kent (1686-1748) bu yeni görselliğe somut bir form kazandırmıştı. 17. yüzyılda İngilizler Avrupa seyahatleri ve sanat eserleri toplama uğraşında da sahip oldukları servet dolayısıyla öncü konumdaydılar.

Şekil 5. Salvator Rosa, *Marine Landscape with Towers*, 1645, tuval üzerine yağlı boya, 102.127 cm, Palazzo Pitti, Florence.

Kaynak: <https://www.wga.hu/frames-e.html?/html/r/rosa/marine.html> 03.01.2024

Rosa'nın -John Ruskin gibi yazarların da katkısıyla- gotiğin uyanışı üzerinde çok büyük bir etkisi olmuş ve bu etki Roma'yı aşmıştır. Rosa'nın vahşi kayalıkları, yol kesen haydutları, çağlayanları, parçalanmış ve kurumuş ağaç gövdeleri ile harabeleri ve yıkıntı kaleleri, yeni tür bir “yabani” manzara imgesi oluşturmuştur. Uzun İtalya seyahatlerinden edindiği izlenimleri “Gotiğin Doğası” makalesinde toplayan Ruskin'e göre onun *vahşilik*, *değişkenlik*, *doğalcılık*, *grotesklik*, *katılık* ve *fazlalık* gibi özellikleri vardır. Gotik bina niteliklerine göre: 1-Vahşilik veya Kabalık 2-Değişim Aşkı, 3-Doğa aşkı, 4-Dengesiz Hayal gücü, 5-İnatçılık, 6-Cömertlik biçimine de bürünür (Ruskin, 2016: 93).

19. yüzyıl İngiltere'sinde Ruskin'den Pope ve Wordsworth'a uzanan orta çağa ve Gotik'e dönüş hareketi; William Morris gibi tasarımcı-yazarların da katkısıyla başta sanatçılar olmak üzere birçok insanı etkileyecektir. Pek çok aristokrat ve üst sınıf mensubu malikanelerinin ve bahçelerinin tasarımında bu gotik pitoresklikten yararlanacaktır.

Örneğin Sir George Lyttelton için 1747'de Gotik canlanma ve peyzaj mimarisinin ünlü İngiliz öncüsü Sanderson Miller (1716-1780) tarafından tasarlanan, Hagley Park'ta bulunan yıkıntı *Hagley Kalesi*, Pope'un yaygınlaştırdığı pitoreskliğinin en bilinen örneklerinden biridir (Şekil 6). Kale zamanın gücüyle değil, önceden tasarlanmış bir enkaz estetiği ile inşaa edilmesi dolayısıyla türünün ilk örneğidir. Bahçeler geometrinin mutlak hakimiyetindeki Versailles Sarayı ya da Fransız bahçeciliğinin aksine, doğallığın ve vahşiliğin görünür olduğu bir yöntemle düzenleniyordu. Evler ve mobilyalar adeta doğanın uzantısı olan, organik bir tür “rustik” yaşam vaat ediyordu.

Şekil 6. Sanderson Miller, *Hagley Castle*, 1747/48, Hagley Park, Worcestershire.

Kaynak: <https://thefollyflaneuse.com/the-ruined-castle-hagley-worcestershire/> 05.01.2024

Harabenin estetik bir imgeye dönüşmesi, özellikle Rönesansla tekrar yükselen Antik Yunan'ın güzellik (kalon) anlayışının da dışındadır. Harabe, biçimsizliği ile zaman zaman "çirkin" bir görseelliğe de sahiptir. Çirkinin ve ürpertici olanın sanata dahil olmasını ve oradan Dışavurumculuk ve Fovizm gibi akımlarla 19. yüzyıl sonrası modernizmini de etkilemesini önemli ölçüde romantik harekete borçluyuz. Romantik sanatçılar halk kültürüne ilgilerinin sonucu olarak grotesk, çirkin ve korkutucu "gotik" öğelerin meraklı takipçileriydiler. Platon'dan itibaren Antik Yunan'da güzellik bir "idea" olarak "oran", "uyum", "denge", "parlaklık", "ılımlılık", "orta" gibi unsurlarla birlikte düşünülmüştür. Dünyeviliği yadsıyan, ilahi varlık adına grotesk ve gotik unsurlarla zenginleşmiş; uzun orta çağ sonrası Rönesans dediğimiz dönem bu antikitenin tekrar keşfine dayanır. Yeni bir teknik olan yağlı boyanın ve perspektifin de bulunmasıyla Rönesans tekrar bir "güzellik" ideası inşa eder. Zirvesini Raphael ve Michelangelo'nun oluşturduğu bu görseellik, çirkin ve biçimsizi dışlayarak ideal bir dünya imgesi oluşturur.

Örneğin da Vinci'nin ünlü "Vitruvius İnsanı" çizimi, geometri ve matematiğin gücüyle ideal-dengeli bir insan vücudunu gösterir. Güzelliği oluşturan sayı ve "Tanrısal" Altın Oran'dır. Çirkinlik olsa olsa ancak "güzel" ve "iyi" için bir alegorinin konusu olabilir. "Kalon hoşla giden her şeydir, hayran bırakan, çekici olan'dır". (Eco, 2016: 41).

Harabe, Antik Yunan ve Rönesans estetiğiyle bakıldığında, belli yönleriyle biçimsiz hatta çirkin bile sayılabilir. Harabelere ve vahşi bir manzaraya; örneğin çöller, fırtınalar, sarp dağlar ve uçurumlara ilgi hem İngiliz hem de Alman romantizminin grotesk-çirkin ve tuhaf olana ilgisiyle beraber yükselişe geçecektir. Toplumun geniş bir kesimi için (köylü ve işçi sınıfı) dağlar ve uçurumlar istenmeyen, korkulan birer doğa parçası; eğitilmiş bir kesim için ise (aristokrasi, burjuvazi ve orta sınıf) estetik bir "seyir" nesnesi ve pitoresk (resimsel) bir imge olacaktır. Bu durum yeni bir "görme biçimi" olarak bizim modernliğimizi de belirleyecektir.

Rönesans'ın yeşerdiği İtalyan kent devletleri, dünyanın en büyük imparatorluğu olan Roma'nın coğrafyası içindeydiler. Ayrıca aynı coğrafya, Etrüsk-Yunan ve Helenistik dönemden de zengin kalıntılar taşıyordu. Papalık dahil birçok İtalyan aristokrati İlyada ve Odyssea'nın da etkisiyle antik yapıtlara ilgi duymaya ve koleksiyon yapmaya başlamıştı. Dürer gibi Avrupa'nın birçok devletinden sanatçılar bu yapıtları görmek için bir tür sanatsal hac yolculuğu yapıyorlar ve bu kalıntıları resmediyorlardı. 18. yüzyıla gelindiğinde ise bu ilgi Klasik Yunan sanatı üzerine çalışan Alman sanat tarihçisi ve arkeolog Johann Joachim Winckelmann'ın (1717-1768) sanat tarihinin temelini atması ile beraber yeni bir çerçeve oluşturmuş ve bir Grek hayranlığı yaratmıştır. Goethe'nin İtalya Seyahatnamesi gibi edebi günlükler, Osmanlı'ya karşı Yunan kurtuluş savaşına da katılan Lord Byron gibi romantik şairleri de yoğun bir şekilde etkilemiştir. Yaygınlaşan gravür baskılar birçok yazarın ve sanatçının bu arkeolojik kalıntıların imgelerine sahip olmasının da yolunu açar. Henüz fotoğrafın olmadığı bir dönemde, özellikle Roma'da bu gravürler birçok sanatçının önemli gelir kaynaklarından biri olmuştur. Sadece Avrupa

coğrafyası değil; 1798-1801 tarihleri arasındaki Napolyon'un Mısır seferi de modern arkeolojinin başlangıcı anlamında önemlidir. Yüzlerce bilim adamı ve ressamın da yer aldığı bu sefer ve tesadüfen keşfedilen "Rosetta Taşı" sayesinde hiyerogliflerin çözülmesi, başta piramitler olmak üzere Mısır uygarlığına ilgiyi artırır ve 19. yüzyılda Flaubert, Nerval gibi birçok sanatçı-edebiyatçıyı da etkileyen Oryantalizm akımının esin kaynağı olur. Arkeolojik alanları resimleyen sanatçıların gravürleri ve tabloları orta sınıflar arasında da yaygınlaşır. Örneğin İlyada'da anlatılan Truva'yı bulmak, Heinrich Schliemann gibi birçok arkeoloğun ve hazine avcısının rüyalarını süslemiştir.

Oluşan arkeolojik ilgiye paralel yürüyen harabe resimleri içinde Goethe'nin de hayranlığını kazanan İtalyan arkeolog, mimar ve baskı ustası Giovanni Battista Piranesi'nin (1720-1778) etkisi yüksek olacaktır. Arkeolog, mimar ve gravürcü olan Piranesi, 1740'ta Roma'ya gelişinden kısa bir süre sonra hacılara, bilim adamlarına, sanatçılara ve turistlere bilgi sağlayan Roma'nın manzara gravürlerinin ünlü ustası Giuseppe Vasi'nin yanında çıraklık yapmıştır. Roma mimarlığının kökenini Antik Yunan yerine Etrüsk ve Mısır'da arayan Piranesi, çağına göre aykırı düşüncelere sahiptir.

18. yüzyılın ikinci yarısında gelişen harabe estetiği, keskin konturleri ve ölçülü sadeliğiyle sıkıcılığa dönüşmeye başlayan yeni klasik güzellik konusundaki kararsızlığın bir ifadesidir ve Piranesi, Honoré de Balzac, Charles Baudelaire ve Victor Hugo dahil olmak üzere birçok yazarı etkilemiştir. *Zindan-Carceri* resimleri, 20. yüzyılın kübist ve sürrealistleri için esinleyici olmuştur (Şekil 7). 1960'lara gelindiğinde postyapısalcı düşünür Michel Foucault gibi hapisane ve disiplin çalışan düşünürler için bir örnek teşkil etmiştir.

Piranesi'nin harabeleri hiçbir yere çıkmayan merdivenleri, labirentvari mekân algısı ve işkence aletlerini hatırlatan demirleriyle, insana tedirginlik veren distopik bir "kapatılma-gözetleme" atmosferi yaratmıştı.

Şekil 7. Giovanni Battista Piranesi, *Carceri-Folder 7*, 1745, gravür baskı, 552.410 mm, Kupferstich-Kabinett, Dresden.

Kaynak: <https://www.meisterdrucke.uk/fine-art-prints/Giovanni-Battista-Piranesi/11503/Carceri.-Folder-7.html> 04.02.2024

Carceri'lerdeki işkence aletleri, zincirler, ezici hacimdeki kütleler, bu kütlelerin yer yer fizik kurallarına aykırı hareketleri, sonsuzluğa kapı açan mekânlar, arada ve araftaymış gibi dolaşmaktan bezgin düşen insan figürlerinin yarattığı aşkın imaj ve bu imajın ışık-gölge oyunları ve çift kaçışlı perspektif aracılığıyla (*scene vedute per angolo*) güçlendirilmesi, *Cesur Yeni Dünya* romanının yazarı olarak da bildiğimiz Aldous Huxley'nin 1949 yılında şu yorumu yapmasına yol açmıştır: 'Serilerdeki tüm levhaların, insan ruhunun fiziksel ve metafiziksel derinliklerinde var olan şeylere -apati ve kargaşaya, kabus ve korkuya,

anlayamama ve panik-şaşkınlığa referans veren tek bir sembolün çeşitlemelerinden oluştuğu aşıkardır' (Ek, 2012).

Şekil 8. Heinrich Füssli, *Der Künstler verzweifelt vor der Grösse der antiken Trümmer*, 1778-79, kâğıt üzeri mürekkep ve suluboya, 415.355 mm, Kunsthau Zurich, Zurich.

Kaynak: https://www.wga.hu/html_m/f/fuseli/02antiqu.html 04.02.2024

Sanatçının *Antik Kalıntıların İhtişamı Karşısındaki Umutsuzluğu*, İsviçreli Romantik ressam Johann Heinrich Füssli (1741-1825) tarafından 1778-1780 yılları arasında yapılmış bir desendir (Şekil 8). Sanatçının (kendisinin) kalıntıların görkemi karşısında, Roma'daki Capitoline Müzeleri'ndeki Konstantin Heykeli'ne verdiği tepkiyi tasvir eder.

Sanatçının umutsuzluğu, geçmişin büyüklüğünü taklit etmenin imkansızlığından kaynaklanır; her şeyin çürümesi gerektiğinin bilgisi ya da tatmin edilememiş bir özlem ve altüst olmuşluk duygusu bu umutsuzluğa eşlik eder. Perspektifteki bozulmaların yanı sıra el heykelinin dibinde filizlenen bitkiler, sanatçının bir tür melankoli krizi içinde, geçmişin parçalarının yanında-gölgede, uçurumun dibinde kaldığına işaret eder.

YÜCE VE HARABE

Romantizmin birçok unsuru İngiltere’de ortaya çıkmış olsa da romantizm çoğu zaman “Alman Ruhu” olarak bilinir ve “Alman Romantizmi” olarak tanımlanır. 18. yüzyıldan itibaren modern felsefi estetiğin kurucusu Alexander Gottlieb Baumgarten ve Winckelmann üzerinden estetik ve sanat tarihinin yanı sıra Alman İdealizmi olarak adlandırılan; Kant’tan Fichte, Schiller, Schelling Kardeşler ve Hegel’e uzanan dev bir felsefi birikimin uç vermesinin katkısı bu tanımlamalarda büyüktür. Ülkenin siyasal arka planına bakarak güçlü bir orta sınıfı olmayan onlarca prensliğe bölünmüş, İngiltere ve Fransa gibi emperyal bir burjuva devrimi yapamamış ve sömürgeler edinmede gecikmiş olan Almanya’nın melankolik, “*sturm und drang* (fırtına ve atılım)”lı ruh halini de göz önünde bulundurmamak gerekir.

1772 doğumlu Novalis’in “Geceye Övgü” kitabı Alman Romantizminin manifestosu sayılabilir. Aydınlanma Çağı’nın akılcılığına ve “ışık” vurgusuna cevaben şairin alternatifi; gece, alaca karanlık, ölüm, düşler ve sonsuzluk aşkı olmuştur:

“...Gerçi bizi ısıtan, gün ışıgı oldu,

Ve uzun kederlerdi solduran.

Yitirdik yabandan aldığımız zevkleri,

Şimdi istediğimiz, babamızın evi” (Novalis, 2023: 22).

Yabanlık özlemi, gece, doğa, gotik ve grotesk olana duyulan yakınlık ama en önemlisi de Freud’u etkileyecek olan düşlere, sonsuzluğa ve doğaçlamaya ilgi Alman romantiklerinin en önemli özellikleridir. Düşlerin ana vatanı “gece”, Novalis için baba evidir.

Alman Romantizminin harabe estetiğiyle zengin bir ilişki kuran ve Kant üzerinden felsefi bir düşünümü de olan “Yüce (süblime)” kavramı üzerine özel bir ilgisi vardır:

Yüce kavram olarak ilk kez M.S. 1.yüzyılda Sahte Longinus adlı bir yazar tarafından ele alınmıştır. Sahte Longinus’un görüşüne göre, yücelik deyimi (Homeros’un şiirlerinde ve klasik trajedilerde dile getirilen), hem yaratıcının hem de sanat eserini algılayanın duygusal katılımını tetikleyen ulu ve soylu tutkuları ifade etmektedir. (Koşar, 2021: 152).

Yüce; aklın sınırlarını aşan, korku ve hayranlık arasında salınan bir sonsuzluk algısı üretir. Gökyüzü, uzay, uçurumlar, fırtınalar, volkanik patlamalar, çöller, dağlar karşısında kendimizi yetersiz ve küçük hissederiz. Özne bu duyguyla olumlu bir etik saygı da geliştirir aynı zamanda.

“Güzel” sınırlı ve uyumluyken, “Yüce” bütün sınırları zorlayan bir estetik duygudur. 18. yüzyıldan itibaren egemen olmaya başlayan akılcı, uyumlu, oranlı, sade ve düz konturlu yapılarıyla neo-klasik estetiğe de karşıdır Yüce duygusu; o hayal gücüne tabidir. Sahte Longinus’a (1. yüzyıl) göre:

Yüce, izleyicileri inandırmaktansa onları benliklerinin dışına çıkarır. Her zaman, şaşkınlık yaratır, bizi büyüler ve yalnızca ikna edici ve hoş olandan daha üstündür. Yaradılış itibarıyla, ruhumuz gerçekten Yüce olanın önünde ayaklanır ve gururlu bir sevince kapılarak, sanki hissettiklerinden kendisi sorumluymuş gibi kibirli bir neşeyle dolar. ... Çünkü gerçek büyüklük, düşünceleri zenginleştiren bir şeydir, inkârı zor olan hatta mümkün olmayan bir şeydir, kalıcı bir anı bırakan bir şeydir (aktaran Eco, 2016: 278).

Romantizm, çirkin ve korkutucu olanı da estetik imgeye katmasıyla modernizmi etkileyen devrimci bir kırılma yaratır.

Yüce kavramını “Yargı Gücünün Eleştirisi” (1790) kitabı dolayısıyla estetik düzlemde yaygınlaştıran Kant’a göre, biçimsiz ve sınırsızlığı ile Güzel duygusundan çok farklı olan Yüce, *matematiksel* ve *dinamik* olarak ikiye ayrılır.

Kutsal bir koruda uzun meşe ağaçları ve ıssız gölgeler yücedir; çiçeklikler, alçak çitler ve şekilli budanmış ağaçlar güzeldir. Gece yücedir; gündüz güzeldir. Yücelik duyarlılığına sahip mizaçlar, bir yaz akşamının sakinliğiyle, yıldızların titreyen ışıkları gecenin kahverengi gölgelerini yararken ve yalnız ay doğarken, dostluk, dünyayı küçümseme ve ebediyet duygularının içine yavaş yavaş çekilirler. Işıltılı gündüz yoğun gayreti ve sevinç duygusunu kamçılar. *Yüce harekete geçirir, güzel büyüler* (Kant, 2018: 8-9).

Kant’a göre Yücelik hissinde özne sonsuzluk ile ilişkiye girer. Hayal gücü ve akıl arasındaki “özgür oyun” imkânı Güzellik gibi uyumla sonuçlanmaz. Ancak bu uyumsuzluk, etik-estetik düzlemde negatif de olsa bir haz kaynağıdır.

Matematiksel Yüce büyüklükle ilgiliyken (en önemlisi gökyüzüdür), Dinamik Yüce kudret ve eylemle, örneğin fırtına gibi doğa olaylarıyla birlikte gerçekleşir. Yüceliği ortaya çıkaran dehşet benzeri duyguların uyanışıdır; o karanlığın içinde var olur ve gücü üretir. Yüceliğin en önemli özelliği sınırı olmayan unsurlar ve büyüklük özlemidir. Sesler de yücedir; çağılayanlar ya da hayvanların kükremesi gibi... Hem Edmund Burke hem de Kant’ta yücelik, kayıtsız, “ilgiden bağımsız” yani araçsallaşmamış “güvenli” bir mesafeden mümkündür ancak. Tehlikeyi bizzat yaşamak yücelik hissi doğurmaz. Çok yakın hissetmediğimiz müddetçe Yüce’yi deneyimleriz. Güzellik “küçük” ile alakalı iken Yüce “büyük” bir algılama ister. Güzel “niteliğin” sunumuyla ilgiliyken, Yüce, “niceliğin” sunumudur. Kant’ın çok alıntılanan ünlü cümlesi “üstümdeki

yıldızlı gök, içimdeki ahlak yasası” Yüce karşısında kendi sınırlılığının bilincine varan birinin yüreğe sığınmasını ve mütevaziliği de anlatır.

Doğadaki güzel bir nesnenin biçimidir ki (nesnenin) sınırlanmış olmasından müteşekkildir. Fakat yüce ayrıca, biz *sınırlanmamışlığı* sunduğumuz kadarıyla biçimsiz bir nesnede bulunabilir. ...Kant’ın, yücenin ‘ayrıca’ biçimsiz bir nesnede bulunabileceğini söylemesi tuhaftır, sanki biçimsiz nesneyi herhangi bir yerde bulabilmek mümkünmüş gibi... Kant için yüce daima bizi mutlak ve ölçülemez şekilde aşan, bu yüzden de derhal yüce olmayı bırakmaksızın sınırlanamayandır (Harman, 2022: 73).

Yüce, bir nesne olmanın ötesindedir aslında. Aklın refleksif (düşünsel) yargıyı işgal ettiği sunum dolayısıyla edinilen, haz-korku da üreten uyumdur.

Romantizm ve yüce imgesi denilince akla ilk gelen ressam Caspar David Friedrich (1174-1840) olacaktır. Hatta ressamın *Sis Denizi Üzerindeki Gezgin* isimli tablosu hem Yüce’nin hem de Alman Romantizminin simgesidir (Şekil 9). Caspar David hem harabe estetiğini hem de yüce duygusunu oluşturmada o kadar başarılıdır ki; kendisinden sonra gelen onlarca sanatçıyı etkilemiştir. Sadece resimde değil; sinemada da Bresson’dan Tarkovski’ye ve Türk sinemasından Nuri Bilge Ceylan’a dek uzanan büyük etkiler bırakmıştır. Sırttan görünen ve sislerle kaplı bir uçurumdan sonsuzluğa bakan figür, en bilinen “Rückenfigur” örneğidir. Sırttan görüntü; “bakana bakma” ilişkisi dolayısıyla yüce hissi doğurmaya da uygundur.

Şekil 9. Caspar David Friedrich, *Der Wanderer Über dem Nebelmeer*, 1818, tuval üzerine yağlı boya, 94,8.74,8 cm, Hamburger Kunsthalle, Hamburg.

Kaynak: <https://www.wga.hu/frames-e.html?/html/f/friedric/2/209fried.html> 14.02.2024

Friedrich, çağının Romantik sanatçıları ile birlikte Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali gibi büyük devrimler çağında yaşamıştır. Johann Gottfried Quistorp'dan eğitim alan Friedrich, uzun doğa gezileri, kır yürüyüşleri sırasında Tanrının varlığı, Doğa ve İnsan üzerine derin düşüncelere dalma fırsatı bularak iç görüşünü derinleştirmiş; önce annesini, daha sonra trajik bir kazada kardeşini kaybetmesinin etkisiyle dini araştırmalara, mistisizme yönelmiştir. Tüm bu deneyim

ve araştırmalar sentezi estetik yaklaşımını şekillendirmiş; doğa manzaraları, karlı dağlar, fırtınalar, uçurumlar ve sarp kayalıklar şeklinde karşımıza çıkmıştır.

Caspar David, yaprakları dökülmüş kuru ağağlar, sarp uğurumlu, karla kaplı yarlar, ay ışığında yıkanan sahillere, yıkılmış gotik kiliseler, gүнbatımının verdiği hüznün ile melankoliyi ustaca harmanlamayı biliyordu. Örneğin *Meşe Ormanında Manastır*, Friedrich'in resimsel anlayışını insan yaşamıyla ilgili sorunları temsil etmek için kullanma biçiminin etkileyici bir örneğidir (şekil 10). Resmin merkezinde camları kırılmış penceresi ile eski bir manastırın kalıntıları yer alır. Bazılarının tabut taşıdığı bir keşiş alayı, yıkık-Gotik kilisenin kapısına doğru ilerler. Yolu sadece iki mum aydınlatır. Sanatçı, ölen bir insanı resmederek zamanın geğiciliğini aktarmaya ęalıřmıřtır; doğa sonsuza dek varlığını sürdürürken insanın yaradılışı gelip geçicidir. Atmosferde bir soğukluk hissi hakimdir. Ön planda yeni kazılmış bir mezar karların arasında uzanır ve yakınında belli belirsiz birkaç hağ seğilir. Resmin bu alt üçte birlik kısmı karanlıktır; yalnızca harabelerin en yüksek kısmı ve yapraksız meşe ağağlarının uçları batan güneş tarafından aydınlatılmaktadır. Hilal biçimindeki ay gökyüzünde yükselir.

şekil 10. Caspar David Friedrich, *Abtei im Eichwald*, 1809/10, tuval üzerine yağlı boya, 110.171 cm, Alte Nationalgalerie, Berlin.

Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/The_Abbey_in_the_Oakwood 10.02.2024

1823-24 tarihli *Buz Denzinde Gemi Enkazı* resmi ise döneminin çok ötesindeki bir enkaz estetiğinin öncüleri arasındadır (şekil 11). Çatlamış, kırılmış devasa buz paręaları arasında, küçücük bir ayrıntıya dönüşmüş, çağının son teknoloji ürünü bir gemi enkazı görürüz. Resmin

sağında, ismi “HMS” Griper olan ve Kuzey Kutbu’na sefere çıkan geminin kık tarafı zar zor ayırddilebilmektedir. Buradaki enkaz ne antik bir tapınak ne de gotik bir şato-kale enkazıdır. Neredeyse bilimkurgu estetiğini anımsatan bir görüntü vardır karşımızda. Doğanın acımasız gücü ve beyazlığın verdiği tekinsiz Yüce duygu teknolojiyi yenmiştir.

Şekil 11. Caspar David Friedrich, *Das Eismeer*, 1823/24, tuval üzerine yağlı boya, 96,7.126,9 cm, Hamburger Kunsthalle, Hamburg.

Kaynak: <https://www.wga.hu/frames-e.html?/html/f/friedric/3/309fried.html> 07.02.2024

Harabe estetiği öncelikle tarihsellik ve melankoli ile ilişkilidir. Romantik hareket yalnızlık ve hüznün duygusunu estetik bir hale getirmiştir. Hatta soluk yüzlü olmak ve verem hastalığı sanatçılara *estetik duruş* bile sağlamıştır. Harabeye ilgi 18. yüzyılda yükselişe geçen yeni bir form olarak roman ve tarih bilinciyle de ilintilidir. Geçmiş sadece tarih biliminin değil; yeni bir biçim olan roman dolayısıyla hemen herkesin bir anlatısı haline gelmiştir. Harabeye hüznü bir geçmiş ve “ölüm” imgesi de eşlik eder. Bir tarafıyla varoluşçu bir karamsarlık taşır. Melankoli bir duygulanım biçimi olarak özellikle önemlidir. Antik tıpta melankoli kara safradaki bir artış ve kötümserlikle malul bir hastalıktır. Melankolide birey kendi içine döner ve dünyayla uyumsuzluk yaşar. Uzun orta çağ boyunca da neredeyse akıl hastalığı gibi melankolik kişiliklere iyi gözle bakılmamıştır. Ama 18. yüzyıldan itibaren melankoliye daha

iyimser bir bakış gelişir. Kavram yaratıcılık ve sanatçılıkla ilişkilendirilmeye başlanır. Romantizm ise onu Deha'nın estetik bir duruşu ve şiirsel bir duygulanımı haline getirir. Melankoli geçmişe ve nesnelere son derece bağlıdır. Kayıp duygusu en önemli nedenlerinden biridir.

Metruk kaleleri ve harap yapıları resimlerinde sıklıkla konu edinen bir diğer isim Arnold Böcklin (1827-1901)'dir. Böcklin, Caspar David Friedrich ile arkadaşı ve öğrencisi Carl Gustav Carus'un da aralarında bulunduğu, yüzyılın başındaki Alman sanatçıların resimlerinde ele aldıkları motiflere ilgi göstermeye başlar. *Kale Harabeleri ile Manzara* isimli resmi, bu Gotik-Romantik tarzının önemli yapıtları arasındadır (Şekil 12). Resme hâkim olan dingin loş ışık, melankolik-mistik bir atmosfer yaratır.

Şekil 12. Arnold Böcklin, *Landschaft mit Burgruine*, 1847, tuval üzerine yağlı boya, 60.78 cm, Alte Nationalgalerie, Berlin.

Kaynak: [https://en.wikipedia.org/wiki/File:Arnold_B%C3%B6cklin_-_Landschaft_mit_Burgruine_\(1847\).jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/File:Arnold_B%C3%B6cklin_-_Landschaft_mit_Burgruine_(1847).jpg) 14.02.2024

1881 tarihli *Deniz Kenarındaki Harabe* isimli resminde Böcklin sanatsal amacını açıkça ortaya koyar (Şekil 13): Bu resimde eski bir binanın kalıntıları dalgaların hemen üzerindedir. Kırık duvarların arasında, rüzgârda eğilen -mezarlıklarda görülen- üç selvi ağacı yükselir.

Üstlerindeki güneş, etkileyici ışık hüzmeleriyle bulut kümelerini delip geçer ve büyük bir karga sürüsü duvarların tepesine tünemek üzeredir. Yıkıntı, belki de çürümenin ya da sonraki yaşamın bir temsili ve kargalar ölümün habercisidir.

Şekil 13. Arnold Böcklin, *Ruine am Meer*, 1881, tuval üzerine yağlı boya, 111.82 cm, Cleveland Museum of Art, Cleveland.

Kaynak: https://en.m.wikipedia.org/wiki/File:Arnold_B%C3%B6cklin_-_Ruine_am_Meer_%281881%29.jpg 05.01.2024

1898 tarihli *Şapel*, denizin tahrip ettiği harabe bir yapı ile *Deniz Kenarındaki Harabe*'dekine benzer bir kompozisyona sahiptir; dalgalar duvarlara çarparak şapelin kalıntılarını yok etmektedir (Şekil 14). Selviler hâlâ rüzgârla eğilip bükülür, ancak kara kargaların yerini Hristiyan ikonografisinde kutsal ruhla ilişkilendirilen beyaz güvercinler almıştır. Sağ tarafta dağılmış kırmızı çiçekler yer alır. Tüm bu unsurlar hala çürüme ve ölüme işaret etmekle birlikte, zayıf da olsa umut vaadeden ışık hüzmeleri yok olmuş, karanlık ve mutlak ölüm duygusu daha baskın bir biçimde resmin atmosferine sinmiştir.

Şekil 14. Arnold Böcklin, *Die Kapelle*, 1898, tuval üzerine yağlı boya, 95.70 cm, Private Collection.

Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/File:Boecklin_kapelle.jpg 10.01.2024

MODERNİZMDEN GÜNCEL SANATA ENKAZ

20. yüzyıl modernizmi ise farklı bir “enkaz estetiği” üretecektir. Artık karşımızda endüstriyel atıklar ve modern nesneler vardır. Kübizmin, Dada ve Fütürizmin kolaj mantığı bununla ilgilidir. Sürrealistler ise bit pazarı gibi yerlerdeki eski nesnelere özellikle ilgi duyarak bu unutulmuş nesnelerden modern bir mitoloji oluşturmaya çalışmışlardır. Kurt Schwitters’in (1887-1948) 1910’lar boyunca oluşturduğu *Relief in Relief* gibi işlerinden oluşan Merz projesi bu yeni “enkaz” anlayışının en bilinen örneklerindendir (Şekil 15). Çer çöp, döküntü hemen her şey; adı anlamsız olan Merz’in bünyesine dahil olabiliyordu. Schwitters’in deyiimiyle: “Böylece elimin altında ne bulduysam, onlardan resimler inşa etmeye başladım. Tramvay biletleri, vestiyer makbuzları, tahta parçaları, tel, sicim, bükülmüş tekerlekler, kâğıt mendil, teneke kutular, cam kırıkları vb. Maddeselliklerinden arındırılarak resmin maddesi haline geliyorlar” (aktaran Gamard, 2000: 27).

Şekil 15. Kurt Schwitters, *Relief in Relief*, 1942, ahşap ve alçı üzerine yağlı boya, Tate Modern, London.

Kaynak: <https://www.tate.org.uk/art/artworks/schwitters-relief-in-relief-t01259> 04.01.2024

Merz, modernizmin en belirgin yönü olan fragman estetiğinin bilinciyle, hemen her şeyi yapıta dahil eder. Schwitters'in "Merzbau" adını verdiği, atölyesinin bir köşesinde ürettiği yığıntılar, tesadüfün de biçimlendirdiği bir enkaz yapısı üretir. 20. yüzyıl avangartları için enkaz, aynı zamanda bir belleğin aracıdır. Hızlı modern hayat ve kapitalizm arkasında korkunç bir enkaz bırakarak belleği zedeler.

Bellek ile enkaz arasında ilişkiler kuran diğer bir sanatçı ise Anselm Kiefer'dir (1945-). Resim, heykel ve yerleştirmelerinde kalın boya, saç, saman, beton gibi atık malzemeler de kullanan ressamın asıl ilgi alanı ikinci dünya savaşı ve sonrası Alman ruhu ile travmalar üzerinedir. Dünya savaşını başlatan ve soykırımlar düzenleyen Nazi iktidarı büyük bir suçluluk hissi de yaratmıştır. Goethe, Kant, Bach gibi dâhilerin yurdu Auschwitz toplama kampını da inşa etmiş; milyonlarca insanın ölümüne neden olmuştur. Kiefer dokulu yüzeyleri, saç telleriyle dolu gri çatlakları, saman çöpleri, taşlaşmış kitapları, yıkılan yapılarıyla bu "yaralı bilinci" hissettirmeye çalışır. Her taraftan milyonlarca ölü, yıkılmış kentler, Malaparte'nin "Kaputt" romanında anlattığı gibi sadece insan değil; Finlandiya sınırında gölde donmuş yüzlerce at, bir dehşet ve yas duygusu boca eder izleyenin gözlerine. İnsanlığa umut vadeden makinalar tank ve bombalara dönüşmüştür artık.

Kiefer, Auschwitz'in dehşetini yansıtan Paul Celan ve Ingeborg Bachmann'ın yazılarından ve şiirlerinden yola çıkarak çarpıcı mimari yapılar üzerinden kurguladığı *Düşen Yıldız*'ı 20. yüzyıl Alman edebiyatının bu iki önemli figürüne ithaf etmiştir (Şekil 16). Her yıl Grand Palais'de Monumenta-Anıt adı ile düzenlenen serginin bir ayağını oluşturan ve mekâna göre tasarlanmış bir yerleştirme olan yapıt, bu yaralı bilincin en etkili örnekleri arasındadır.

Şekil 16. Anselm Kiefer, *Falling Stars*, 2007, enstalasyon, Grand Palais, Paris.

Kaynak: <https://mungowitzend.blogspot.com/2007/05/another-german-conquers-paris.html>
04.01.2024

Kiefer'in kaba sıva yüzeyi-ister boya ister başka bir malzemeden olsun-oyulmuş, 'Gotik' bir görünüme sahiptir (Boya, bazı yerlerde Almanya'nın kırılğanlığının yanı sıra zamanın etkisine de işaret edecek biçimde çatlamıştır; böylece formsuz gri, zamansız sonsuzluk hissini baltalayarak çağrışım yapar)-grinin kasvetli büyüsunü bozmak için hiçbir şey yapmaz (Danto, 2017).

Mimari, parçalanma ve enkaz ilişkisini verimli kullanan sanatçılardan biri de Gordon Matta-Clark'tır (1943-1978). 35 yıllık kısa hayatında birçok iş üreten Matta-Clark, Şilili sürrealist bir sanatçıdır. Çalışmalarına 1970'li yıllarda başlayan Clark, yalnızca ABD'de değil, pek çok Avrupa kentide de mimari müdahalelerde bulunur; 1975'te Paris'te *Conical Intersect/Konik Kesişim*'i gerçekleştirir. O dönem yoğun tartışmalar yaratan Centre Pompidou Çağdaş Sanat Müzesi yakınındaki, 17. yüzyıldan kalma bir binanın cephesinde bir delik açar.

1945 sonrası patlayan inşaat faaliyetleri, yıkım ve yeniden yapımı entelektüel gündeme sokmuştur. Uluslararası Stil'e dönüşen kübik mimari, öncelikle toplu konutlar dolayısıyla kentlerin yapısını dönüştürür. Le Corbuisier'in "ev bir makinedir" sloganı ile yaygınlaşan akılcı, seri üretilebilir ve minimalist yapılar kentlerin coğrafyasını ve görselliğini belirlemeye başlar. 18. ve 19. yüzyıldan kalmış harabe yapılar yıkılıp yenileri ile değiştirilir. Sanatçılar açısından bu durum mimariye ve yeni bir pitoreskliğe ilgiyi de doğurmuştur.

Mimari arsa spekülasyonları devlet ve özel teşebbüs dolayısıyla kapitale en açık alanlardan biriydi. 1960'larda Sitüasyonist Hareket'in de katkısıyla "beyaz küp"e dönüşen binaların iktidarına dönük eleştiriler de gelmeye başlamıştı. Matta Clark'ın terkedilmiş binalar üzerindeki zorlu müdahalelerini bu çerçeveden de okumak mümkündür.

1960'lardan günümüz çağdaş sanatına enkaza dönük ilgi artarak sürdü. Özellikle neo liberalizmin 1980 sonrası kenti dönüştürmesi sanatçıların kayıtsız kalamayacağı bir kentsel enkaz üretti. Bu dönüştürmedeki temel yönelimlerden biri "gentrification (soylulaştırma)" dediğimiz mekânsal yeniden yapılanmaydı. Yani kentin çöküntü alanlara dönüşmüş tarihi mekanlarının sanatçıların da katkısıyla renove edilerek üst sınıflara transferi... 1990 sonrası çağdaş sanatın (contemporary) artan kavramsal ve politik yönü, geçmiş dönemin ruhsal (melankolik, hüznü, içe dönük) enkaz estetiğinden farklı bir anlayış üretmiştir. Bu anlayış ironi ile harmanlanmış direniş tınıları taşımakla birlikte sinik bir "çaresizlik" duygusu da barındırır. Ama yine de birçok sanatçı modern enkazı romantik duyarlılık ve Yücelik hissiyle doldurmayı sürdürmektedir.

Örneğin 1944 doğumlu İngiliz sanatçı Phyllida Barlow'un (1944-2023) işleri etkileyici kompozisyonlar üretir. Barlow, Los Angeles'taki ilk kişisel sergisi olan *Bakış*'ta tarihi Globe Mills deposunda mekâna özgü yeni bir dizi heykel sergiler (Şekil 17).

Barlow, geleneksel heykele alternatif olarak karton, kumaş, kontrplak ve çimento dahil olmak üzere "mütevazı" bir dizi malzeme kullanır ve izleyiciyi mitik taşlara, devasa dinozor fosillerine

benzeyen yüksek yapıların *etrafında* ve *altında* dolaşmaya davet eder. 2016 yılında Arter'deki *Her Düşenin Kanadı Yoktur* sergisinde de yer alan sanatçı, geniş alanlara yayılmış tahta, kumaş, çer-çöp ve pas ile başka bir ekolojiyi düşündürür. Küreselleşme dünya tarihinin en çok enkaz ve yıkım üretmiş dönemini doğururken sanatçıların bu duruma kayıtsız kalması elbette düşünülemez. Barlow, zamanın soyut niteliklerini; ağırlık, denge, ritm gibi temel tasarım prensiplerini ön plana koyarak *güzel* olanı arka plana atar; çöküş gibi dinamik kavramları odağına alır.

Şekil 17. Phyllida Barlow, *Glimpse*, 2020, enstalasyon, Hauser & Wirth, Los Angeles.

Kaynak: <https://v21artspace.com/phyllida-barlow-glimpse> 04.01.2024

Yeni Dada hareketi ile ilişkilendirilen İsviçreli sanatçı Urs Fischer (1966-), duvarlarında bir otobüsün geçebileceği kadar büyük delikler açılmış ve dev boyutlu bir tuval gibi işlenmiş, rastgele boyanmış zemini ile Los Angeles MOCA'da bir sergi gerçekleştirir (Şekil 18). Yıkıma uğrama ve dönüşüm geçirme gibi süreçlere odaklanan Fischer'in çalışması enkaz estetiğinin güncel sanattaki başarılı örneklerinden biridir. Sanatçı, parçalanmış figürler, harabeler ve kırıklardan oluşan bir manzara yaratmak üzere mekansal bir deneyimden yola çıkarak görsel bir senaryo oluşturur.

İçinde yaşadığımız çelişkili zamanlar gibi, Fischer'in çalışmaları da hem inanılmaz derecede bozulmamış hem de oldukça yıpranmış olanı gösterir. Gündelik mobilyalar ve nesneler, sert yapıların sarkıp çökmesi ve diğerlerinin adeta mucizevi bir şekilde boşlukta asılı kalmasıyla

maddesel bir dönüşüm geçirir. Tüketici bilincine sahip yetişkinlere yönelik bu dünya, ekmekten yapılmış evler, düşen dev yağmur damlaları, çöken yataklar ve eriyen nesnelerle dolu masalsı bir manzarayla ilişki kurar.

Fischer, 2007 yılında *You* isimli devasa bir enstalasyon çalışması gerçekleştirir. Sanatçı New York'da bir galerinin zeminine boydan boya açtığı krater benzeri çukurla 250.000 dolarlık bir *deliği* sergiler. Yapıt, bir güncel sanat merkezini, white küpün kendisini adeta dev bir kazı alanına dönüştürerek duvardan duvara yıkıntıya çevirir; böylece sanatçı galeri duvarlarının hijyenik-mesafeli görüntüsü ile yarattığı kontrast dolayısıyla enkaz estetiğinin güncel sanattaki ifadesinin etkileyici bir örneğini verir.

Şekil 18. Urs Fischer, *Landscape of Fragmented Figures, Ruins, and Fracture*, 2013, enstalasyon, The Museum of Contemporary Art, Los Angeles.

Kaynak: <https://moca.tumblr.com/post/58345863297/urs-fischers-landscape-of-fragmented-figures> 04.01.2024

SONUÇ

Harabe estetiği geçmişten günümüze sanatı, edebiyatı, mimariyi ve sinemayı şekillendirmeye devam eden bir güce sahiptir.

Antik Yunan ve Rönesans'ın klasisist yaklaşımı ile karşılaştırıldığında, harabe kimi zaman biçimsiz, hatta *çirkin* olarak nitelendirilebilir. Romantik sanatçılar grotesk ve deforme formlara,

korkunç-tekinsiz gibi unsurlara ilgi göstermiş; böylece *güzelin* yerini alan *çirkin* romantizmle sanata dahil edimiştir. *Çirkin*, 20. yüzyıla gelindiğinde yeni bir estetik kategori olarak özellikle Dışavurumculuk ve Fovizm gibi modern sanat akımlarını etkilemiştir. Harabenin estetik bir imgeye dönüşmesi, modern görme biçimimizi belirleyen romantik hareketin önemli bir mirasıdır.

Alman Romantizminde harabe estetiğiyle özdeşleşen bir diğer önemli kategori de Yüce (süblime) kavramıdır. Kant'ın estetik düzlemde yaygınlaştırdığı bu kavram, aklın sınırlarını aşan, korku ve hayranlık arasında salınan bir sonsuzluk algısı üretir. Neo-klasik estetiğin ölçülü yaklaşımına karşı Yücelik, akıl dışılık, büyüklük ve sınırsızlık gibi öğeleri içerir. Romantizm çirkin ve korkutucu olanı estetik anlayışına dahil ederek modernizmi tetikleyen devrimci bir kırılmaya neden olur.

Modernizm, sanat alanında farklı bir "enkaz estetiği" ortaya koymuştur; artık karşımızda endüstriyel atıklar ve modern nesneler vardır. Sanatçılar, modern enkaz estetiğini yeni bir tür duyarlık ve Yücelik hissiyle doldurmayı sürdürerek çağdaş sanatın evrimine katkıda bulunur.

Günümüzde Neo-liberalizmin kentleri dönüştürmesi, sanatçıları bir kentsel enkaz estetiği üretmeye yönlendirir. Bu dönüşümdeki temel yönelimlerden biri ise, gentrification (soylulaştırma) adını verdiğimiz mekânsal yeniden yapılanma olmuştur. Kurt Schwitters'in Merz'leri ile yaygınlaşan atık malzeme kullanımı, Phyllida Barlow gibi sanatçıların eserlerinde geniş alanlara yayılmış tahta, kumaş, çer-çöp ve pas gibi malzemeler dolayısıyla küreselleşmenin neden olduğu enkazın dönüştürücü gücünü yansıtan kompozisyonlar ortaya koymaktadır. Enkaz estetiği bugün özellikle sinemada, siber-punk bilimkurgu türünde yaşamaktadır.

KAYNAKLAR

- Aksakal, H. (2018, 20 Mart). Romantizm nedir? *Ek dergi-eleştirel kültür*.
<https://www.ekdergi.com/romantizm-nedir/> Erişim Tarihi: 20.01.2024.
- Altıntaş, G. (2019, 28 Haziran). Blade Runner-post insanın kuruluş mitolojisi. *Altyazı*.
<https://altyazi.net/yazilar/elestiriler/blade-runner-2049-post-insanin-kurulus-mitolojisi/>
Erişim Tarihi: 10.02.2024.
- Danto, A. (2017, 3 Eylül). Grinin ruhu. *Ek dergi-eleştirel kültür*.
<https://www.ekdergi.com/grinin-ruhu/> Erişim Tarihi: 27.01.2024
- Davenport, R. (2005). *Gotik* (H. Gür, Çev.). Dost Kitabevi.
- Eco, U. (2016). *Güzelliğin tarihi* (A. C. Akkoyunlu, Çev.). Doğan Kitap.
- Ek, F. İ. (2012, 12 Mart). 18. Yüzyılda bozulan ezber: Piranesi. *E-skop sanat tarihi eleştiri*.
<https://www.e-skop.com/skopdergi/18-yuzyilda-bozulan-ezber-piranesi/578> Erişim Tarihi: 18.01.2024.

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

- Gamard, E. B. (2000). *Kurt Schwitters' Merzbau: The Cathedral of Erotic Misery*. New York: Princeton Architectural Press.
- Harman, G. (2022). *Sanat ve nesneler* (O. Karayemiş, Çev.). Ayrıntı Yayınları-Sanat Kuram Dizisi.
- Kant, I. (2018). *Güzelik ve yücelik duyguları üzerine gözlemler* (A. Fethi, Çev.). Hil Yayınları.
- Koşar, Ö. (2021). Sanatta yücenin neliği üzerine güncel bir okuma. *Uluslararası Disiplinlerarası ve Kültürlerarası Sanat*, 6 (13), 151-163.
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2187820> Erişim Tarihi: 20.01.2024.
- Novalis. (2023). *Geceye övgüler* (A. Cemal, Çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Osmanoğulları, F. (2022, 28 Ekim). Gotik film üzerine. *Ek dergi-eleştirel kültür*.
<https://www.ekdergi.com/gotik-film-uzerine/> Erişim Tarihi: 20.01.2024.
- Ruskin, J. (2016). *Belleğin lambası* (A. N. Tezel, Çev.). Corpus Yayınları.
- Shelley, P. B. (2020). *Seçme Şiirler* (V. Hacıoğlu, Çev.). Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Simmel, G. (2020). *Harabe kapı ve köprü kulp* (N. Ülner Çev.). Janus Yayıncılık.

THE DEVELOPMENT OF THE COOPERATIVE MOVEMENT IN ITALY

Deniz HACISÜLEYMAN

Dr., Istanbul University, Institute of Social Sciences, Department of Economics

ORCID ID: 0000-0002-0169-2294

ABSTRACT

This paper inquires the theoretical underpinnings and historical trajectory of the cooperative movement, elucidating its fundamental principles, historical origins, and contemporary significance. Rooted in ideals of collective ownership and democratic governance, cooperatives prioritize the welfare of their members and communities over profit maximization. Pioneers such as Robert Owen played instrumental roles in advocating for cooperative principles as a means to foster social harmony amidst the socio-economic challenges of the Industrial Revolution. Italy, with its rich cooperative heritage, provides a compelling case study in the evolution of cooperative enterprise. From its nascent stages in the 15th century to its contemporary prominence across diverse sectors, Italy's cooperative movement reflects a complex interplay of historical, cultural, and socio-economic factors. Despite encountering obstacles such as political upheaval and economic instability, Italian cooperatives have demonstrated resilience and perseverance. In recent years, Italy has witnessed a resurgence of cooperative activity, with a notable presence across regions and industries. Cooperatives continue to serve as catalysts for economic development and social inclusion, offering an alternative paradigm to traditional business models. By embodying principles of solidarity, inclusivity, and sustainability, cooperatives contribute to the realization of a more equitable and prosperous society. This study aims to provide a comprehensive analysis of the cooperative movement, shedding light on its enduring relevance and potential for positive societal impact.

Keywords: Economics, Economic History, Cooperatives, Italy.

**TÜKETİCİLERİN DUYGU DURUMLARININ ÜRÜN AMBALAJI RENGİ
TERCİHLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: FACIAL CODİNG VE GSR ÇALIŞMASI**
**THE EFFECT OF CONSUMERS' EMOTIONAL STATES ON PRODUCT PACKAGING
COLOR PREFERENCES: FACIAL CODING AND GSR STUDY**

Şerife Didar ORTA

Üsküdar University, Institute of Social Sciences, Department of Neuromarketing

ORCID ID: 0000-0002-9202-0329

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, tüketicilerin farklı duygusal durumlardaki farklı renkli ürün ambalajlarına verdikleri tepkileri anlamak ve bu etkiyi Facial Coding, GSR tekniklerini kullanarak ölçmektir. Tüketici davranışları, bilinçli ve duygusal eylemlerle şekillenen sürekli evrilen bir konu olup, pazarlama dünyasında büyük bir öneme sahiptir. Bu bağlamda ambalaj tasarımı, sadece ürünleri korumakla kalmaz, aynı zamanda pazarlama iletişimini destekleyen kritik bir unsur olarak öne çıkar. Renklerin satın alma davranışları üzerindeki etkisi, duygusal tepkileri harekete geçirebilir ve tüketicilerin bir ürünü veya markayı değerlendirmesinde belirleyici bir faktör olabilir. Nöropazarlama, sinir bilimi ve pazarlamayı bir araya getiren bir disiplindir ve aynı zamanda duygusal pazarlama olarak da adlandırılır. Bu alandaki ölçüm yöntemleri arasında facial coding tekniği, eye tracking göz izleme tekniği, GSR deri iletkenliği tekniği, fMRI fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme ve EEG elektroensefalografi bulunmaktadır. Bu yöntemler, tüketicilerin duygusal tepkilerini, tercihlerini ve satın alma davranışlarını anlamak için etkili bir şekilde kullanılmaktadır. Çalışmada üzüntü, öfke, mutluluk ve heyecan gibi duygusal durumlar incelendiğinde, katılımcıların hangi duygusal uyarıcılara nasıl tepkiler verdiği detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Üzüntü durumunda genellikle mavi rengin tercih edildiği, öfke durumunda ise yeşil rengin öne çıktığı, mutluluk durumunda da yeşil rengin tercih edildiği ve heyecan durumunda mavi rengin baskın olduğu gözlemlenmiştir. Bu bulgular, duygu durumlarının farklı görsel ve renk uyarıcılarıyla ilişkili olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, bu araştırma, pazarlama alanında çalışanlar, akademisyenler ve işletme sahipleri için önemli bir bilgi kaynağı olacak, duygu durumlarının ürün ambalajı tercihleri üzerindeki etkisinin daha ayrıntılı bir şekilde araştırılması, tüketicilerin satın alma kararlarına etki eden faktörleri anlamak için daha kapsamlı bir bakış açısı sunacaktır.

Anahtar Kelimeler: nöropazarlama, ambalaj rengi, tüketici davranışları, gsr, facial coding

ABSTRACT

The aim of this study is to understand consumers' reactions to different colored product packaging in different emotional states and to measure this effect using Facial Coding and GSR

techniques. Consumer behavior is a constantly evolving topic shaped by conscious and emotional actions and is of great importance in the marketing world. In this context, packaging design not only protects products, but also stands out as a critical element that supports marketing communication. The impact of colors on purchasing behaviors can stimulate emotional responses and be a decisive factor in consumers' evaluation of a product or brand. Neuromarketing is a discipline that brings together neuroscience and marketing and is also referred to as emotional marketing. Measurement methods in this field include facial coding technique, eye tracking eye tracking technique, GSR skin conductance technique, fMRI functional magnetic resonance imaging and EEG electroencephalography. These methods are effectively used to understand consumers' emotional responses, preferences and purchasing behaviors. In the study, emotional states such as sadness, anger, happiness and excitement were examined in detail and how the participants reacted to which emotional stimuli. It was observed that blue color was generally preferred in the case of sadness, green color was prominent in the case of anger, green color was preferred in the case of happiness and blue color was dominant in the case of excitement. These findings suggest that emotional states are associated with different visual and color stimuli. As a result, this research will be an important source of information for marketing professionals, academics and business owners, and a more detailed investigation of the impact of moods on product packaging preferences will provide a more comprehensive perspective to understand the factors affecting consumers' purchasing decisions.

Keywords: neuromarketing, packaging color, consumer behavior, gsr, facial coding

GİRİŞ

Günümüz rekabetçi pazar ortamında, tüketici davranışları ve duygu durumları, şirketlerin ürün ve hizmetlerini pazarlamak ve tüketicilerle bağlantılı kurmak için kritik öneme sahiptir. Bu bağlamda, ambalaj tasarımı da tüketicilerin satın alma kararları üzerinde etkili olan önemli bir unsurdur. Ambalajın görsel ve duygusal çekiciliği, tüketicilerin ürünleri algılaması, hatırlaması ve tercih etmesi üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu doğrultuda hazırlanan çalışmada tüketici davranışları ve duygu durumlarıyla ambalaj tasarımı arasındaki bağlantı detaylı bir şekilde incelenmiş, tüketicilerin satın alma süreçlerini anlamının nasıl ve ne şekilde olacağı el alınmaktadır.

Ambalaj tasarımının tüketici davranışları üzerindeki etkisi, sadece estetik bir unsur olarak değil, aynı zamanda marka algısı, ürün değeri ve tüketici deneyimi gibi faktörleri de içerecek şekilde geniş bir perspektiften ele alınacaktır. Tüketicilerin duygusal tepkileri ve ambalajın bu tepkileri nasıl etkilediği, satın alma kararlarını şekillendirmede kilit bir role sahiptir. Ayrıca, nöropazarlama alanındaki gelişmeleri de bu makale kapsamında ele alınacak ve nöropazarlama tekniklerinin tüketici davranışları üzerindeki etkileri analiz edilecektir. Beyin aktivitesini

anlama ve yorumlama amacı güden nöropazarlama, tüketicilerin bilinçaltında yatan tercihlerini ortaya çıkararak daha etkili pazarlama stratejilerinin geliştirilmesine olanak tanımaktadır.

Bu çalışma, tüketici davranışları, ambalaj tasarımı ve nöropazarlama arasındaki entegre ilişkiyi anlamak ve iş dünyası açısından stratejik bir avantaj sağlamak amacıyla ele alınmıştır. Tüketici psikolojisi, duygu durumları ve satın alma kararlarına dair bu kapsamlı inceleme, şirketlerin ürünlerini daha etkili bir şekilde konumlandırmalarına, marka sadakatini artırmalarına ve rekabet avantajı elde etmelerine yardımcı olacaktır.

TÜKETİCİ DAVRANIŞI TANIMI VE KAPSAMI

Tüketici davranışları, ekonomik anlamda değerli ürün ve bu ürünlerle ilgili faaliyetleri içeren bireysel satın alma ve kullanma kararlarını ifade eder. Aynı zamanda bilinçli ve duygusal eylemleri içererek ihtiyaçların karşılanması amacıyla gerçekleştirilen hareketler olarak da tanımlanabilir (Yücel & Şimşek, 2018). Bu kapsamlı tanım, tüketici davranışlarının kompleks bir yapıya sahip olduğunu ve sürekli evrim geçiren bir konu olduğunu vurgular. Tüketici davranışları, satın alma kararlarını şekillendiren ve ürün-hizmet seçiminde karmaşık etkileşimlere yol açan bir dizi faktörle şekillenmektedir.

Tüketici davranışları, pazarlama dünyasında büyük bir öneme sahiptir, çünkü bu davranışlar, satın alma kararlarını şekillendiren ve ürün-hizmet seçiminde karmaşık etkileşimlere yol açan bir dizi faktörle etkileşim içindedir. Bu faktörler arasında sosyal, psikolojik, kişisel ve kültürel dinamikler bulunmaktadır. Pazarlamacılar, bu değişken faktörleri anlamak ve analiz etmek zorundadır çünkü bu, hedef kitleleri daha iyi anlamak ve onlara daha etkili bir şekilde ulaşmak için kritik bir öneme sahiptir (Alsharif ve diğerleri, 2022). Tüketici davranışlarını anlamak, pazarlama stratejilerini geliştirmek ve ürünleri hedef kitlenin beklentilerine daha iyi uydurmak için temel bir adımdır. Bu nedenle pazarlamacılar, tüketicilerin duygusal ve bilinçli tepkilerini çözümlemek için nöropazarlama gibi modern araçları kullanarak daha derin bir anlayış elde etmeye çalışmaktadır. Bu teknikler, tüketicilerin zihinsel süreçlerini anlamak ve pazarlama iletişimini daha etkili bir şekilde tasarlamak için değerli bilgiler sağlamaktadır.

Günümüzde tüketicilerin satın alma kararlarını etkileyen birçok faktör ve dinamik ekonomik, sosyal ve kültürel değişimlere bağlı olarak sürekli değişmektedir. Tüketici davranışları, ürün ve hizmet seçiminde karmaşık etkileşimlerle şekillenmektedir. Bu, pazarlamacıların hedef kitlelerini daha iyi anlama ve onlara ulaşma ihtiyacını vurgulamaktadır. Bu nedenle tüketici davranışlarını anlamak ve analiz etmek, şirketlerin rekabet avantajı kazanması ve pazarlama stratejilerini daha etkili hale getirmesi için önemli bir adımdır.

TÜKETİCİ DAVRANIŞLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Tüketici satın alma karar süreci hemen gerçekleşmez ve birkaç aşamadan oluşur. Karar verme sürecini etkileyen sosyal, psikolojik, kişisel ve kültürel olarak dört faktör vardır. Satın alma gücüne sahip olan ve ihtiyaçlarının yeni farkına varmaya başlayan insanlar, satın alma

kararlarını yaşadıkları toplumun kültürel değerlerine göre verirler ancak aynı zamanda kendi kişisel ve psikolojik faktörlerinden de etkilenirler (Yıldırım, 2016). Kararlar, analitik düşünce ile duygusal ve hayali etkilerin birleşiminden kaynaklanır. Geçmiş deneyimler, beklentiler ve psikolojik durum kararınızı etkileyebilir. Öztopcu (2019) yaptığı araştırmada, insan davranışını anlamada bireysel yolların, psikolojinin ve beyin etkilerinin önemini vurgulamaktadır. Karmaşık insan kararlarını tahmin etmeyi amaçlayan araştırmalar, sosyal ve ekonomik sonuçların şekillenmesine yardımcı olabileceği sonucuna varmıştır.

Şekil 1. Satın Alma Davranışını Etkileyen Faktörler

SOSYAL FAKTÖRLER	PSİKOLOJİK FAKTÖRLER	KİŞİSEL FAKTÖRLER	EKONOMİK FAKTÖRLER	PAZARLAMA ÇABALARI
•Kültür ve Alt Kültür •Sosyal Sınıf •Referans Grupları •Roller •Aile	•Motivasyon •Algılama •Öğrenme •Tutumlar •Kişilik	•Demografik Faktörler •Durumsal Faktörler •Tecrübe	•Gelir •Satın Alma Gücü •Dış Etmenler	•Ürün •Fiyat •Dağıtım •Tutundurma

Kaynak: (Kavacık, 2021).

Tablodan (Şekil 1.) hareketle yukardaki kavramlardan bahsetmek gerekirse ilk olarak sosyal faktörlere değinmek gerekmektedir. Sosyal faktörler, bireylerin satın alma davranışlarını önemli ölçüde etkileyen unsurları içermektedir. Kültür ve alt kültür, bireylerin değerleri, normları ve alışkanlıklarını belirler. Sosyal sınıf, bireylerin statüsünü ve tüketim tercihlerini etkilerken, referans grupları ve roller, bireylerin davranışlarını şekillendirmede kritik bir rol oynamaktadır. Aile ise bireylerin satın alma kararlarını etkileyen önemli bir sosyal faktördür. Nitekim bireyin ailesinin alışkanlıkları, tüketim tercihinin belirleyen sosyal faktörlerin başında gelmektedir.

Psikolojik faktörler, bireylerin içsel dünyasını ve düşünce süreçlerini anlamak için kritik olarak nitelendirilmektedir. Motivasyon, bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak için ürün veya hizmet satın alma eğilimini belirlemektedir. Algılama, bireylerin çevrelerini nasıl algıladıklarını ve bu algının satın alma kararları üzerindeki etkilerini incelemektedir. Öğrenme ise deneyimler ve bilgi ile satın alma davranışlarını şekillendirirken, tutumlar ve kişilik de bireylerin tercihlerini ve marka sadakatini etkilemektedir.

Kişisel faktörler, bireylerin benzersiz özelliklerini ve bağlamını anlamak için önem arz etmektedir. Demografik faktörler, yaş, cinsiyet, gelir gibi özellikleri içermektedir ve tüketici segmentasyonunu sağlamaktadır. Durumsal faktörler, satın alma kararlarını etkileyen anlık koşulları temsil ederken, tecrübe ise bireylerin önceki deneyimlerini ve öğrenmelerini içermektedir.

Ekonomik faktörler, bireylerin finansal durumlarını ve ekonomik koşullarını içermektedir. Gelir, bireylerin satın alma gücünü belirlemektedir ve bu da tüketici harcamalarını

etkilemektedir. Dış etmenler ise enflasyon, işsizlik gibi ekonomik koşulların bireylerin satın alma davranışları üzerindeki etkilerini temsil eden önemli hususlardır.

AMBALAJ TASARIMININ TÜKETİCİ DAVRANIŞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Ambalaj tasarımının tüketici davranışı üzerindeki etkisi birçok faktöre dayanır ve çeşitli önemli konuları içermektedir. Ambalaj, sadece ürünleri dış etkenlerden korumakla kalmayıp aynı zamanda onların güvenli bir şekilde taşınmasını ve saklanması sağlamak gibi önemli görevleri de yerine getirir (İlisulu, 2019). Ambalaj, ürünleri dış etkenlerden korumakla kalmayıp aynı zamanda pazarlama iletişiminin de önemli bir unsurudur. Ambalajın önemli bir diğer rolü ise pazarlama iletişimini desteklemesidir. Ambalaj tasarımı, bir ürünün görünümünü şekillendirir, onu diğer ürünlerden ayırır ve tüketicilere tanıdık ve çekici bir hale getirir. Bu durum, tüketicilerin raflardaki birçok seçenek arasında hızlıca ürünü tanımlarını ve tercih etmelerini sağlar (Ambrose & Harris, 2009). Müşterilerle bağ kurmanın en iyi yollarından biri ellerindeki ürünü kaplayan, istedikleri bilgilerin çoğunu sağlayan ve tüm müşterilerin görebilmesini sağlayan ambalajlardır.

Ambalaj tasarımındaki renkler, şekiller, grafikler ve tipografi, tüketicinin ürüne olan ilgisini çekmektedir. Bu noktada, ambalajın görsel çekiciliğinin tüketici davranışına olan etkisini değerlendiren çalışmalar öne çıkmaktadır (Underwood ve diğerleri, 2001).

Ambalajın üzerindeki yazı karakterleri, tipografi ve bilgi düzenlemesi, tüketicilere ürün hakkında önemli bilgiler iletebilir. Bu bağlamda, ambalaj tipografisinin tüketici algısı ve tercihleri üzerindeki etkisi konusunda araştırmalara dikkat çekmek önemlidir (Orth & Malkewitz, 2008).

Ambalaj tasarımı, sadece ürünü korumakla kalmaz, aynı zamanda tüketiciyi etkileyerek duygusal bir bağ kurmasını sağlar. Fonksiyonel ve estetik açıdan etkileyici ambalaj tasarımlarının tüketici davranışını nasıl etkilediği üzerine araştırmalar, ambalajın bu çift rolünü anlamamıza yardımcı olabilir (Bloch ve diğerleri, 2003).

Farklı ülkelerde ambalaj tasarımıyla ilgili regülasyonlar ve kültürel normlar farklılık gösterir. Bu bağlamda, kültürel çeşitlilik ve regülasyonların tüketici davranışı üzerindeki etkilerini anlamak, küresel pazarlama stratejileri için önemlidir (Orth & Malkewitz, 2008).

Küresel pazarlarda başarılı olmak, kültürler arası iletişimi anlamak ve etkili bir şekilde yönetmekle başlar. Aynı zamanda, ambalaj tasarımı da markanın kültürlerarası başarı için kritik bir unsurdur. Küresel bir pazarlama stratejisi oluştururken, farklı kültürleri anlamak ve saygı göstermek kritiktir. Dil, renk anlamları, semboller ve jestler gibi kültürel iletişim unsurları markanın algılanmasını etkiler. İletişim stratejilerini kültüre uygun hale getirmek, hedef kitlenin duygusal bağ kurmasını sağlamaktadır. Ambalaj, bir ürünün ilk izlenimi ve marka algısı üzerinde büyük etkiye sahiptir. Farklı kültürlerdeki tüketicilerin estetik tercihleri, renk anlamları ve semboller farklılık gösterdiği bilinmektedir. Bu nedenle, küresel pazarlamada

başarılı olmak için ambalaj tasarımının yerel kültürlerle uygun olması önemlidir. Örneğin, bir ürünün ambalajındaki renk seçimi Asya'da farklı anlamlar taşıyabilirken, Amerika'da farklı bir etki yaratabilmektedir.

NÖROPAZARLAMANIN TANIMI VE KAPSAMI

İnsanların karar alma süreçleri genellikle tamamen mantıklı ve bilinçli değildir; çoğu zaman duygusal etkenlerin, içgüdülerin ve bilinçaltı dürtülerin etkisi altında gerçekleşir. Bu noktada, nöropazarlama, tüketici davranışlarına odaklanan ve sinir bilimi ile pazarlama disiplinlerini birleştiren interdisipliner bir alan olarak öne çıkar. Nöropazarlama, tüketicilerin satın alma kararlarını, duygusal reaksiyonlarını ve bilinçaltındaki düşüncelerini ölçmek için çeşitli yöntemleri içermektedir. Bu yöntemler arasında facial coding tekniği, eye tracking (göz takibi), GSR deri iletkenliği ölçümleri, fMRI (fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme) ve EEG (elektroensefalografi) bulunmaktadır. Bu teknikler, tüketicilerin ürün veya hizmetlere verdikleri duygusal tepkileri anlamak ve bu bilgileri pazarlama stratejilerini geliştirmek için kullanmak amacıyla geliştirilmiştir.

Nöropazarlama, genellikle bilinçaltı mesajlarına odaklandığı düşünülse de, aslında tüketici davranışlarını daha iyi anlamak ve pazarlama iletişimini etkileşimli hale getirmek için kullanılır. Renklerin, şekillerin, yazı tiplerinin, seslerin ve diğer görsel ve işitsel faktörlerin insanların zihinsel süreçlerini ve karar alma süreçlerini nasıl etkilediğini inceleyerek, nöropazarlama marka sadakati, algı yönetimi ve tüketici memnuniyeti üzerinde derinlemesine bir etki sağlamaya çalışır.

NÖROPAZARLAMA ÖLÇÜMLEME YÖNTEMLERİ

Nöropazarlama alanında kullanılan çeşitli ölçüm yöntemleri, tüketicilerin duygusal tepkilerini, tercihlerini ve satın alma davranışlarını anlamak için kullanılır. Beynimizde ve sinir sistemimizde bu faktörlerin tespiti için farklı yöntemler kullanılmaktadır. Genel olarak bu ölçüm yöntemleri iki kısma ayrılabilir (Veliyeva, 2015);

1. Fizyolojik temelli biyometrik ölçüm yöntemleri
2. Sinirbilim temelli ölçüm yöntemleri

İşte nöropazarlama ölçümleme yöntemleri hakkında genel bir bakış sağlanacak olursa (Ariely, 2010):

- EEG (Elektroansefalografi): EEG, beyin dalgalarını ölçerek tüketicilerin duygusal tepkilerini değerlendirmek için kullanılır. Bu yöntem, reklam izleme, ürün değerlendirmesi ve marka algısı gibi konularda beyin aktivitesini analiz etmek için etkili bir araçtır.
- fMRI (Fonksiyonel Manyetik Rezonans Görüntüleme): fMRI, beyin içindeki kan akışını izleyerek, tüketicilerin belirli uyarıcılara nasıl tepki verdiklerini incelemek için kullanılır. Bu yöntem, özellikle ürün tasarımı ve marka değeri konularında derinlemesine bir anlayış sağlar.

- **GSR (Galvanik Deri Tepkisi):** GSR, derideki elektriksel iletkenliği ölçer ve stres, heyecan veya ilgi gibi duygusal tepkileri değerlendirmek için kullanılır. Reklam etkileşimleri ve ürün deneyimleri üzerindeki duygusal etkileri anlamak için kullanışlıdır.
- **Eye Tracking (Göz Takibi):** Bu yöntem, tüketicilerin bir reklam veya ürün üzerindeki göz hareketlerini izleyerek dikkat odaklarını belirler. Göz takibi, hangi öğelerin tüketicilerin dikkatini çektiğini ve neye odaklandıklarını anlamak için kullanılır.
- **Biometrik Ölçümler:** Biometrik ölçümler, kalp atış hızı, deri sıcaklığı, solunum hızı gibi fizyolojik verileri kullanarak tüketicilerin duygusal tepkilerini değerlendirir. Bu ölçümler, tüketicilerin bilinçaltındaki tepkileri anlamak için kullanılır.

Uzun süredir kullanılan biyometrik kimlik doğrulama yöntemlerinin yanı sıra nörobilimsel yöntemler de pazarlama dünyasında ilgi görmekte ve aktif olarak kullanılmaktadır. Sinir biliminin insanların duygusal tepkilerini ortaya çıkarması ve nedenlerini açıklaması, pazarlamacıların bu bilimin araştırma yöntemlerinden faydalanmasına yol açmıştır. İnsanın karar vermesinde ve tepki vermesinde bilinçdışı faktörlerin büyük rol oynadığı bilimsel bir gerçektir. Artık bu tepkileri çeşitli sinir bilimsel teknikler kullanarak ölçmek mümkün.

YÖNTEM

Bu araştırmanın yöntemi, deneysel bir yaklaşımı benimsemektedir. Aşağıda araştırmanın yöntemi hakkında daha detaylı bilgi bulabilirsiniz:

1. **Deney Tasarımı:** Araştırma, deney grubuna dayalı bir deney tasarımı kullanmaktadır. Deney grubunda, katılımcılara duygu durumlarını etkileyecek uyaranlar sunulmaktadır.
2. **Katılımcı Seçimi:** Katılımcılar, belirli yaş aralığına sahip katılımcılar araştırmaya dâhil edilecektir.
3. **Uyarıcılar:** Deney grubuna duygu durumlarını etkileyecek uyaranlar sunulmaktadır. Uyaranlar, önceden belirlenmiş renkler ve resimler olacaktır.
4. **Veri Toplama:** Veri toplama sürecinde çeşitli yöntemler kullanılacaktır. Katılımcıların duygu durumlarını değerlendirmek için Panas ölçeği kullanılacaktır. Ayrıca, Facial Coding ve GSR tekniği ile katılımcıların yüz ifadesi ve kalp ritimleri kaydedilir.
5. **Veri Analizi:** Toplanan veriler, istatistiksel analiz yöntemleri kullanılarak değerlendirilir. Bulguların anlamlılığı ve istatistiksel gücü değerlendirilir.
6. **Sonuçlar ve Yorumlar:** Veri analizinin ardından, elde edilen bulguların araştırma sorularına, hipotezlere ve amaca ne kadar uygun olduğu değerlendirilir. Bulgular yorumlanır ve araştırmanın sonuçlarına dayalı olarak çıkarımlar yapılır.

Deney Tasarımı ve Süreci

1. Katılımcı Seçimi: Araştırmaya katılmak isteyen gönüllüler arasından 18 yaş ve üzeri olması dikkate alınarak 30 kişi seçildi. Deneysel çalışmalarda sonuçların geçerli olabilmesi için toplam

30 denek yeterli olduğunu belirtilen çalışmalar mevcuttur (Darıcı, 2019). Dokuz Eylül Üniversitesi'nde (2018), gerçekleştirilen nöropazarlama araştırma raporuna göre deneyde 32 kişi, Yücel ve Aydın (2020) araştırmalarında deneysel çalışmaların, %1'den az hata oranıyla 30 ila 40 kişilik grupların en uygun ve tutarlı örneklem büyüklüğü olduğunu belirtmişlerdir. Bir klinik araştırmada uygun örneklem büyüklüğünün belirlenmesi istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar verecektir.

2. Ön Test:

- Katılımcılara başlangıç duygu durumlarını ölçmek için PANAS ölçeği uygulandı.
- PANAS ölçeği, katılımcıların farklı duygusal durumları (örneğin, mutluluk, üzüntü, öfke) derecelendirmelerini sağlayan bir anket formudur (ekler 2.).
- Ön test, katılımcıların başlangıç duygu durumunu belirlemek ve deney öncesi durumlarını dikkate almak amacıyla yapıldı.

3. Deney:

- Katılımcılara duygusal uyaranları sunmak için görseller kullanıldı. Bu görseller (ekler 4.) seçilirken 130 kişiye anket yapıldı ve en çok tercih edilen 3 görsel deney için kullanıldı (ekler 3.).
- Duygusal uyaranların süresi ve sunum sırası önceden belirlendi. Bu sıralama; üzüntü, öfke, mutluluk, heyecan şeklindedir. Her bir uyaran için süre, 6 saniye olarak ayarlandı.
- Deney grubundaki katılımcıların sağ ellerini kullanıyor olmaları dikkate alınarak sol işaret ve orta parmaklarına GSR cihazı takıldı ve Facial Coding ile yüz ifadeleri alındı.
- Duygusal uyaranlarla birlikte farklı renklere sahip ürün ambalajları gösterildi. Renk sıralaması; mavi, sarı, yeşil ve kırmızı olarak ayarlandı.
- Katılımcıların satın alma niyetini ölçmek için her duygu ve görsel paketi sonrası anket uygulandı.

4. Son Test:

- Katılımcılara deney sonrasında PANAS ölçeği kullanılarak duygu durumları hakkında geri bildirim istendi.
- Bu son test, deneyin etkisini değerlendirmek ve duygu durumu ile ürün ambalajı tercihi arasındaki ilişkiyi anlamak için önemlidir.

5. Veri Analizi:

- Toplanan veriler istatistiksel olarak analiz edildi.
- Duygu durumu değişkeni için tanımlayıcı istatistikler hesaplandı.

- Deney grubundaki duygu durumu farklılıklarını değerlendirmek için bağımsız örneklem t-testi uygulandı.
- Duygu durumu ve ürün ambalajı tercihi arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için korelasyon analizi uygulandı.
- Duygu durumu değişkeninin çikolata ürün ambalajı tercihi üzerindeki etkisini belirlemek için regresyon analizi yapıldı.

6. Sonuçların Değerlendirilmesi:

- İstatistiksel analizlerin sonuçlarına dayanarak, deneyin amacına ulaşp ulaşmadığı ve hipotezlerin desteklenip desteklenmediği değerlendirildi.
- Bulgular yorumlanır ve önceki literatürle karşılaştırıldı.
- Çalışmanın sınırlamaları ve gelecekteki araştırmalar için öneriler tartışıldı.

7. Raporlama:

- Çalışmanın bulguları, analiz sonuçları ve istatistiksel testlerin sonuçları raporlandı.
- Sonuçlar, tablolar, grafikler ve açıklayıcı metinler kullanılarak sunuldu.
- Raporun yapısal düzenine dikkat edilir ve APA (American Psychological Association) formatına uygun bir şekilde yazıldı.

ÖLÇÜM ARAÇLARI VE DEĞİŞKENLER

Ölçüm Araçları:

1. Facial Coding Tekniği: Bu teknik, katılımcıların yüz ifadelerini inceleyerek duygusal tepkilerini ölçmeye odaklanır. Yüzdeki kas hareketleri, mimikler ve ifadeler, duygusal durumu belirlemek için kullanılmıştır. Bu çalışmada, özellikle mutluluk, üzüntü, öfke ve heyecan gibi duygusal durumlar incelenmiştir.
2. Galvanik cilt geçirgenliği (GSR), cildin elektrik geçirgenliğine tepkisini belirlemeye yönelik bir tekniktir. Bu çalışmada, ürün ambalajlarının renkleriyle ilgili duygu durumlarındaki değişimi anlamak için kullanılmıştır. Duygusal tepkilerin daha objektif ve fizyolojik bir şekilde ölçülmesine yardımcı olacaktır.
3. PANAS Ölçeği: Pozitif ve negatif duyguları ölçmeye yönelik bir anket olan Positive and Negative Affect Schedule (PANAS) ölçeği, katılımcıların duygu durumlarını belirlemek için kullanılacaktır. Başlangıç ve son testlerde kullanılarak duygu durumu değişimini ölçmek amacıyla uygulanmıştır.
4. Anketler: Katılımcıların ürün ambalajı renk tercihleri hakkında bilgi almak ve satın alma niyetlerini değerlendirmek amacıyla özel anket formları kullanılmıştır.

Değişkenler:

1. Bağımsız Değişkenler:

- Mutluluk Durumu
- Üzüntü Durumu
- Öfke Durumu
- Heyecan Durumu

2. Bağımlı Değişkenler:

- Ürün Ambalajı Rengi Tercihi

Bu ölçüm araçları ve değişkenler, çalışmanın temelini oluşturarak tüketicilerin duygu durumlarının ürün ambalajı renk tercihleri üzerindeki etkisini ayrıntılı bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır.

ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

Katılımcıların Demografik Bilgileri

Cevaplayıcılara ait demografik bilgiler aşağıda verilmiştir.

Tablo 1. Demografik bilgiler

Demografik Bilgi	Sayı	Yüzde
Cinsiyet		
Kadın	27	84,4
Erkek	5	15,6
Yaş		
18 Yaş ve üzeri	32	100
Eğitim Durumu		
Lise	3	9,4
Üniversite Öğrencisi	24	75
Lisansüstü	5	15,6

Katılımcıların çoğunluğunun kadın, 18 yaş ve üzeri üniversite öğrencilerinden ve çoğunlukla kadınlardan oluştuğu görülmektedir.

Ölçüm Sonuçları ve Analizleri

Araştırmanın saha uygulaması tamamlandıktan sonra, veriler SPSS 26.0 istatistik paket programında analiz edilmiştir. Görsel seçimi için yapılan anket verileri için tanımlayıcı istatistik kullanılmıştır. Seçenekleri verilen görseller ek 4’te verilmiştir.

Cevaplayıcıların ‘Hangileri öfke duyguları uyandırdı?’ sorusuna yaptıkları seçime ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Hangileri öfke duyguları uyandırdı

	Ortalama	Medyan	Mod	Standart Sapma	Minimum	Maksimum

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

Hangileri öfke duyguları uyandırdı?	3,53	3,00	3	1,655	1	7
Seçenekler	Sayı	Yüzde				
1. Seçenek	33	8,7				
2. Seçenek	77	20,4				
3. Seçenek	97	25,7				
4. Seçenek	83	22,0				
5. Seçenek	41	10,8				
6. Seçenek	10	2,6				
7. Seçenek	37	9,8				

Tablo 2 incelendiğinde cevaplayıcıların en yüksek ortalama ile 3. Seçeneği; en düşük ortalama ile de 6. Seçeneği seçtikleri görülmektedir.

Cevaplayıcıların ‘Hangileri mutluluk duyguları uyandırdı?’ sorusuna yaptıkları seçime ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Hangileri mutluluk duyguları uyandırdı?

	Ortalama	Medyan	Mod	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
Hangileri mutluluk duyguları uyandırdı?	3,44	3,00	2	2,017	1	7
Seçenekler	Sayı	Yüzde				
1. Seçenek	78	20,6				
2. Seçenek	82	21,7				
3. Seçenek	57	15,1				
4. Seçenek	36	9,5				
5. Seçenek	47	12,4				
6. Seçenek	37	9,8				
7. Seçenek	41	10,8				

Tablo 3 incelendiğinde cevaplayıcıların en yüksek ortalama ile 2. Seçeneği; en düşük ortalama ile de 4. Seçeneği seçtikleri görülmektedir.

Cevaplayıcıların ‘Hangileri heyecan duyguları uyandırdı?’ sorusuna yaptıkları seçime ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Hangileri heyecan duyguları uyandırdı?

	Ortalama	Medyan	Mod	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
Hangileri heyecan duyguları uyandırdı?	3,66	3,00	2	2,109	1	7
Seçenekler	Sayı	Yüzde				
1. Seçenek	55	14,6				
2. Seçenek	97	25,7				
3. Seçenek	65	17,2				

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

4. Seçenek	35	9,3				
5. Seçenek	24	6,3				
6. Seçenek	34	9,0				
7. Seçenek	68	18,0				

Tablo 4 incelendiğinde cevaplayıcıların en yüksek ortalama ile 2. Seçeneği; en düşük ortalama ile de 5. Seçeneği seçtikleri görülmektedir.

Cevaplayıcıların ‘Hangileri üzüntü duyguları uyandırdı?’ sorusuna yaptıkları seçime ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Hangileri üzüntü duyguları uyandırdı?

	Ortalama	Medyan	Mod	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
Hangileri üzüntü duyguları uyandırdı?	3,34	3,00	2	1,523	1	7
Seçenekler	Sayı	Yüzde				
1. Seçenek	20	5,3				
2. Seçenek	113	29,9				
3. Seçenek	95	25,1				
4. Seçenek	86	22,8				
5. Seçenek	24	6,3				
6. Seçenek	14	3,7				
7. Seçenek	26	6,9				

Tablo 5 incelendiğinde cevaplayıcıların en yüksek ortalama ile 2. Seçeneği; en düşük ortalama ile de 6. Seçeneği seçtikleri görülmektedir.

Cevaplayıcıların duygu durumlarında hangi rengi tercih ettiklerine ait tanımlayıcı istatistikler aşağıda yer alan Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Renk Tercihleri

	Sayı	Yüzde
Üzüntü Durumunda Renk Tercihi		
Mavi Renk	14	43,8
Kırmızı Renk	11	34,4
Sarı Renk	3	9,4
Yeşil Renk	4	12,5
	Sayı	Yüzde
Öfke Durumunda Renk Tercihi		
Mavi Renk	8	25,0
Kırmızı Renk	8	25,0
Sarı Renk	6	18,8
Yeşil Renk	10	31,3
	Sayı	Yüzde
Mutluluk Durumunda Renk Tercihi		

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

Mavi Renk	7	21,9
Kırmızı Renk	6	18,8
Sarı Renk	9	28,1
Yeşil Renk	10	31,3
	Sayı	Yüzde
Heyecan Durumunda Renk Tercihi		
Mavi Renk	14	43,8
Kırmızı Renk	5	15,6
Sarı Renk	5	15,6
Yeşil Renk	8	25,0

Tablo 6 incelendiğinde cevaplayıcıların ‘Üzüntü Durumunda’ en çok Mavi rengi; ‘Öfke durumunda’ en çok Yeşil rengi; ‘Mutluluk Durumunda’ en çok Yeşil rengi; ‘Heyecan Durumunda’ en çok Mavi rengi tercih ettikleri görülmektedir.

Cevaplayıcıların duygu durumları (1-2-3 Üzüntü; 8-9-10 Öfke; 15-16-17 Mutluluk ve 22-23-24 Heyecan) ile duygu var ve duygu yok kavramları arasında ki kare analizi yapılmış sonuçlar aşağıda yer alan tablolar da verilmiştir.

Tablo 7. Ki-Kare Analiz Sonucu

	Değer	sd	p
Pearson Ki-Kare	37,560	11	,000

Tablo 7 incelendiğinde cevaplayıcıların duygu durumları ile duygu hissetmeleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki belirlenmiştir ($p<.05$). Bu ilişkiye ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. GSR Tanımlayıcı İstatistikleri

		Peak Count		Toplam
		0	1	
Değer	1	13	19	32
	2	25	7	32
	3	26	6	32
	8	17	15	32
	9	24	8	32
	10	25	7	32
	15	23	9	32
	16	28	4	32
	17	27	5	32
	22	24	8	32
	23	27	5	32
	24	28	4	32
Toplam		287	97	384

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

Cevaplayıcıların renk tercihi ile duygu durumları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını analizi için bu iki değişken arasında Bağımsız Örneklem t testi gerçekleştirilmiş olup sonuçlar Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Renk Tercihi ve GSR Analizi

	Peak Count	N	Ortalama	Std. Hata
Üzüntü Durumunda Renk Tercihi	1	32	1,91	1,027
	2	0 ^a	.	.
Öfke Durumunda Renk Tercihi	1	32	2,56	1,190
	2	0 ^a	.	.
Mutluluk Durumunda Renk Tercihi	1	32	2,69	1,148
	2	0 ^a	.	.
Heyecan Durumunda Renk Tercihi	1	32	2,22	1,263
	2	0 ^a	.	.

Tablo 9 incelendiğinde duygu durumları ile renk tercihleri arasında anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir ($p>.05$).

Çalışma ile ilgili olarak PANAS ölçeğinde deneklere son test ve ön test farklılıklarının belirlenmesi için bağımlı örneklem t testi uygulanmış olup sonuçlar Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10. Cevaplayıcıların PANAS Ölçeği Bağlamında Farklılıklarının İncelenmesi

	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata Oranı	%95 Güven Aralığı		t	df	p
				Düşük	Yüksek			
İlgili Son Test – İlgili Ön Test	,219	1,408	,249	-,289	,726	,879	31	,386
Sıkıntılı Test – Sıkıntılı Ön Test	-,219	1,736	,307	-,845	,407	-,713	31	,481
Heyecanlı Son Test – Heyecanlı Ön Test	-,250	1,391	,246	-,752	,252	-1,017	31	,317
Mutsuz Son Test – Mutsuz Ön Test	-,125	1,773	,314	-,764	,514	-,399	31	,693
Güçlü Son Test – Güçlü Ön Test	-,438	1,458	,258	-,963	,088	-1,698	31	,100
Suçlu Son Test – Suçlu Ön Test	,031	1,616	,286	-,551	,614	,109	31	,914
Ürkmüş Son Test – Ürkmüş Ön Test	,125	1,264	,223	-,331	,581	,560	31	,580
Düşmanca Son Test – Düşmanca Ön Test	-,531	1,218	,215	-,970	-,092	-2,468	31	,019

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

Hevesli Son Test – Hevesli Ön Test	-,125	1,454	,257	-,649	,399	-,486	31	,630
Gururlu Son Test – Gururlu Ön Test	-,469	1,900	,336	-1,154	,216	- 1,39 5	31	,173
Asabi Son Test – Asabi Ön Test	-,688	1,786	,316	-1,331	-,044	- 2,17 8	31	,037
Uyanık Son Test – Uyanık Ön Test	,000	1,270	,225	-,458	,458	,000	31	1,00 0
Utanmış Son Test – Utanmış Ön Test	-,125	1,519	,268	-,673	,423	-,466	31	,645
İlhamlı Son Test – İlhamlı Ön Test	-,125	1,561	,276	-,688	,438	-,453	31	,654
Sinirli Son Test – Sinirli Ön Test	-,688	1,635	,289	-1,277	-,098	- 2,37 9	31	,024
Kararlı Son Test – Kararlı Ön Test	-,156	1,588	,281	-,729	,416	-,556	31	,582
Dikkatli Son Test – Dikkatli Ön Test	,313	1,512	,267	-,233	,858	1,16 9	31	,251
Tedirgin Son Test – Tedirgin Ön Test	,031	1,356	,240	-,458	,520	,130	31	,897
Aktif Son Test – Aktif Ön Test	-,313	1,230	,217	-,756	,131	- 1,43 8	31	,161
Korkmuş Son Test – Korkmuş Ön Test	,031	1,062	,188	-,352	,414	,166	31	,869

Tablo incelendiğinde cevaplayıcıların PANAS ölçeği kapsamında son test ve ön test sonuçları incelendiğinde belirtilen duygular açısından Düşmanca, Asabi ve sinirli duyguları açısından anlamlı farklılık belirlenmiştir ($p < .05$). Bu duygu durumlarının son testlerinin ortalama değerleri ilk testlerin ortalama değerlerinden daha düşüktür.

Yapılan deney sonucunda GSR için hangi görsel ve renkte tepki alındığının ortaya konulması için duygu durumları ile deneyler arasında çapraz tablo yapılmış ve sonuçlar Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11. Cevaplayıcıların GSR Analizlerinin İncelenmesi

		Duygu Durumları					Toplam
		Bir Duygusal Hareket veya Heyecan Oluşmamış	Üzüntü	Öfke	Mutluluk	Heyecan	
Veri	Anketler Toplam	98	21	5	3	1	128

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

1	13	18	1	0	0	32
2	25	7	0	0	0	32
3	26	6	0	0	0	32
4	23	8	1	0	0	32
5	23	9	0	0	0	32
6	23	9	0	0	0	32
7	27	4	1	0	0	32
8	17	14	1	0	0	32
9	24	8	0	0	0	32
10	25	7	0	0	0	32
11	25	7	0	0	0	32
12	26	5	1	0	0	32
13	29	2	1	0	0	32
14	27	3	2	0	0	32
15	23	9	0	0	0	32
16	28	3	1	0	0	32
17	27	5	0	0	0	32
18	28	4	0	0	0	32
19	28	4	0	0	0	32
20	27	5	0	0	0	32
21	28	4	0	0	0	32
22	24	8	0	0	0	32
23	27	4	1	0	0	32
24	28	3	1	0	0	32
25	31	1	0	0	0	32
26	29	3	0	0	0	32
27	32	0	0	0	0	32
28	26	6	0	0	0	32
Toplam	817	187	16	3	1	1024

Tablo 11 incelendiğinde tüm denekler ve yapılan anketler üzerinde 817 tanesinde herhangi bir hareket veya heyecan oluşmamış, 187 tanesinde üzüntü, 16 tanesinde öfke, 3 tanesinde mutluluk ve 1 tanesinde heyecan duygusu oluşmuştur. Heyecan ve mutluluk duygu durumları sadece anketlerde oluşurken üzüntü 21 tane ile en çok anketlerde yine öfke 5 tane ile en çok anketlerde ortaya çıkmıştır.

Facial Coding Analizleri

Tablo 12. Facial Coding

		Sayı	Yüzde
Değer	1	32	8,3
	2	32	8,3
	3	32	8,3
	8	32	8,3
	9	32	8,3

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

	10	32	8,3
	15	32	8,3
	16	32	8,3
	17	32	8,3
	22	32	8,3
	23	32	8,3
	24	32	8,3
	Toplam	384	100,0

Yukarıda yer alan tablo incelendiğinde tüm değerlerin eşit olduğu (%8,3) görülmektedir. Tüm değişkenler eşit dağılmaktadır.

Tablo 13. Sadness Time Percentage

		Sayı	Yüzde
Değer	,0000	382	99,5
	4,4400	1	,3
	5,5600	1	,3
	Toplam	384	100,0

Tablo 13 incelendiğinde %99,5 oranında ,0000 değerinin çıktığı görülmektedir. 4,4400 ile 5,5600 değerlerinin %3'lük orana sahip olduğu görülmektedir. Facial coding ile üzüntü durumunda anlamlı bir sonuç bulunamamıştır.

Tablo 14. Anger Time Percentage

		Sayı	Yüzde
Değer	,0000	381	99,2
	1,1100	1	,3
	2,2200	1	,3
	3,3700	1	,3
	Toplam	384	100,0

Tablo 14 incelendiğinde %99,2'lik oranla, 0000 değerinin en yüksek değer olduğu görülmektedir. Diğer değerlerin %3'lük değere sahip olduğu görülmektedir. Facial coding ile öfke durumunda anlamlı bir sonuç bulunamamıştır.

Tablo 15. Joy Time Percentage

		Sayı	Yüzde
Değer	,0000	373	97,1
	2,2200	2	,5
	3,3300	1	,3
	18,8900	1	,3
	21,1100	1	,3
	26,6700	1	,3
	27,7800	1	,3
	28,8900	1	,3

	51,6900	1	,3
	98,8900	1	,3
	100,0000	1	,3
	Toplam	384	100,0

Tablo 15 incelendiğinde en yüksek değer %97,1 ile ,0000 değeri olduğu görülmektedir. %5 oranla 2,2200 ikinci değer olurken diğer değerler %3'lük bir yüzdeye sahiptir.

Facial coding ile mutluluk durumunda yalnızca 3 katılımcı eşik değerini aşabilmiş fakat yine de anlamlı bir sonuç bulunamamıştır.

Tablo 16. Surprise Time Percentage

		Sayı	Yüzde
Değer	,00	383	99,7
	12,36	1	,3
	Toplam	384	100,0

Tablo 16 incelendiğinde en yüksek değer %99,7 ile ,00 değeri olmuştur. Diğer değer %3'lük bir yüzdeye sahiptir. Facial coding ile heyecan durumunda anlamlı bir sonuç bulunamamıştır.

Tablo 17. Positive Threshold

		Sayı	Yüzde
Değer	50	384	100,0

Tablo 18. Positive Time Percentage

		Sayı	Yüzde
Değer	,0000	371	96,6
	2,2200	2	,5
	3,3300	2	,5
	6,6700	1	,3
	6,7400	1	,3
	11,1100	1	,3
	21,1100	1	,3
	36,6700	1	,3
	40,0000	1	,3
	66,2900	1	,3
	98,8900	1	,3
	100,0000	1	,3
	Toplam	384	100,0

Tablo 18 incelendiğinde %96,6'lık ortalama ile en yüksek değer ,0000 olmuştur. Facial coding ile pozitif durumunda sadece 3 katılımcı eşik değerini geçebilmiş fakat yine de anlamlı bir sonuç bulunamamıştır.

Tablo 19. Negative Threshold

		Sayı	Yüzde
Değer	-50	384	100,0

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

Tablo 20. Negative Time Percentage

		Sayı	Yüzde
Değer	,0000	369	96,1
	1,1100	3	,8
	1,1200	1	,3
	2,2200	2	,5
	2,2500	1	,3
	3,3300	3	,8
	3,3700	1	,3
	4,4400	1	,3
	8,9900	1	,3
	22,2200	1	,3
	35,5600	1	,3
	Toplam	384	100,0

Tablo 20 incelendiğinde %96,1'lik ortalama ile en yüksek değer ,0000 olmuştur. Facial coding ile negatif durumunda anlamlı bir sonuç bulunamamıştır.

Tablo 21. Neutral Threshold

		Sayı	Yüzde
Değer	-50 50	384	100,0

Tablo 22. Neutral Time Percentage

		Sayı	Yüzde
Değer	,00	2	,5
	33,71	1	,3
	58,89	1	,3
	61,11	1	,3
	63,33	1	,3
	76,67	1	,3
	78,89	1	,3
	88,89	1	,3
	91,01	1	,3
	92,22	1	,3
	93,26	1	,3
	93,33	1	,3
	95,56	3	,8
	96,63	4	1,0
	96,67	14	3,6
	97,75	3	,8
	97,78	29	7,6
	98,88	13	3,4
	98,89	93	24,2
	100,00	212	55,2
	Toplam	384	100,0

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

Tablo 22 incelendiğinde en yüksek ortalamanın %55,2 ile 100,00 olduğu görülmektedir. Facial coding ile nötr durumunda ise diğer duygu durumlarının aksine %99,6 oranında anlamlı bir sonuç bulunmuştur. Katılımcıların yüksek çoğunluğu görsellere karşı nötr kalmışlardır.

Tablo 23. Label-Sadness Time Yüzdesi Ki-Kare Tablosu

		Sadness Time Percentage			Toplam
		,0000	4,4400	5,5600	
Label	1	32	0	0	32
	2	31	1	0	32
	3	31	0	1	32
	8	32	0	0	32
	9	32	0	0	32
	10	32	0	0	32
	15	32	0	0	32
	16	32	0	0	32
	17	32	0	0	32
	22	32	0	0	32
	23	32	0	0	32
	24	32	0	0	32
Toplam		382	1	1	384

Tablo 23 incelendiğinde üzüntüyü temsil eden 1-2-3 numaralı görsellerde anlamlı bir sonuç bulunamamıştır.

Tablo 24. Label-Anger Time Yüzdesi Ki-Kare Tablosu

		Anger Time Percentage				Toplam
		,0000	1,1100	2,2200	3,3700	
Label	1	32	0	0	0	32
	2	32	0	0	0	32
	3	32	0	0	0	32
	8	32	0	0	0	32
	9	32	0	0	0	32
	10	32	0	0	0	32
	15	32	0	0	0	32
	16	31	0	0	1	32
	17	32	0	0	0	32
	22	31	0	1	0	32
	23	31	1	0	0	32
	24	32	0	0	0	32
Toplam		381	1	1	1	384

Tablo 24 incelendiğinde öfkeyi temsil eden 8-9-10 numaralı görsellerde anlamlı bir sonuç bulunamamıştır.

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

Tablo 25. Label-Joy Time Yüzdesi Ki-Kare Tablosu

		Joy Time Percentage											Toplam
		,000	2,20	3,30	18,8900	21,1100	26,6700	27,7800	28,8900	51,6900	98,8900	100,0000	
Label	1	30	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	32
	2	31	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	32
	3	32	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	32
	8	32	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	32
	9	32	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	32
	10	32	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	32
	15	30	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	32
	16	29	0	1	0	0	0	0	0	1	1	0	32
	17	30	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	32
	22	32	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	32
	23	31	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	32
	24	32	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	32
Toplam		373	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	384

Tablo 25 incelendiğinde mutluluğu temsil eden 15-16-17 numaralı görsellerde anlamlı bir sonuç bulunamamıştır.

Tablo 26. Label-Surprise Time Yüzdesi Ki-Kare Tablosu

		Surprise Time Percentage		Toplam
		,00	12,36	
Label	1	32	0	32
	2	32	0	32
	3	32	0	32
	8	32	0	32
	9	32	0	32
	10	32	0	32
	15	31	1	32
	16	32	0	32
	17	32	0	32
	22	32	0	32
	23	32	0	32
	24	32	0	32
Toplam		383	1	384

Tablo 26 incelendiğinde heyecanı temsil eden 22-23-24 numaralı görsellerde anlamlı bir sonuç bulunamamıştır.

Cevaplayıcıların duygu durumları (1-2-3 Üzüntü; 8-9-10 Öfke; 15-16-17 Mutluluk ve 22-23-24 Heyecan) ile duygu zaman dilimleri arasında ki kare analizi yapılmış sonuçlar aşağıda yer alan tablolar da verilmiştir.

Tablo 27. Ki-Kare Analiz Sonucu

	Değer	sd	p
Sadness Time Pearson Ki-Kare	22,052	22	,457
Anger Time Pearson Ki-Kare	33,071	33	,464
Joy Time Pearson Ki-Kare	121,416	110	,215
Surprise Time Pearson Ki-Kare	11,029	11	,441

Tablo 27 incelendiğinde cevaplayıcıların duygu durumları ile duygu zaman dilimleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki belirlenmemiştir ($p>.05$).

Mevcut literatürde facial coding, psikolojik faktörlerin değerlendirilmesinde hızlı, ekonomik ve doğrudan bir yöntem olarak kabul edilir ve özellikle kendini raporlama araştırmalarında öz raporlama yanlılıklarına karşı hassas olabilecek pozitif duyguların değerlendirilmesi için önemlidir (Cross ve diğerleri, 2023). Cross ve arkadaşlarının (2023) yaptığı çalışma, facial coding tekniklerinin insan davranışları ve pozitif duyguların objektif değerlendirilmesine nasıl entegre edilebileceği konusunda bir temel sunar.

GSR'nin (Galvanik Cilt Yanıtı) kullanımı, duygusal uyarılma ve psikolojik süreçlerle olan ilişkisini inceleyen önemli bir bileşendir. GSR, derinin elektriksel iletkenliğini ölçerek, bireylerin duygusal durumlarındaki değişikliklere tepki olarak nasıl değiştiğini gösterir. Bu yöntem, duygusal tepkilerin arkasındaki mekanizmaları anlamada ve psikolojik durumları değerlendirmede kullanışlı bir araç olarak kanıtlanmıştır (Salimpoor ve diğerleri, 2009). Çalışmamızda GSR'ın kullanımı, tüketicilerin ambalaj renklerine duygusal tepkilerini objektif bir şekilde ölçmekte ve duygusal uyarılmanın yoğunluğunu belirlemede kritik bir rol oynamaktadır. Bu ölçüm, olumlu veya olumsuz her türlü duygusal uyarının deri iletkenliğindeki artışla ilişkilendirilmiş, böylece duygusal tepkilerin yoğunluğunun anlaşılmasına imkân tanımıştır.

Literatürde benzer konulara değinen çalışmalarla karşılaştırıldığında, çalışmamızın özellikle Facial Coding ve GSR tekniklerini kullanarak duygusal tepkilerin ölçümüne odaklanması gibi yenilikçi yaklaşımlar içerdiği görülmektedir.

Günümüzde ambalaj, tüketicilerle görsel iletişim kurma konusunda kritik bir araç haline gelmiştir. Ambalaj tasarımındaki görsel öğelerin, tüketicilerin bilinçaltına hitap ederek satın alma kararlarını etkileyebileceği ve ambalajın ilettiği mesajların tüketici üzerinde güçlü duygusal etkiler yaratabileceği literatürde sıkça vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, ambalaj tasarımının grafik öğeleri, mesajlar ve marka imajı gibi unsurlarının, tüketicinin ürünü algılama

şeklini ve sonrasında geliştirdiği duygusal bağları nasıl şekillendirdiğine dair bulgularımız, mevcut literatürle uyumlu bir çerçevede incelenmiştir.

Araştırmanın temel bulguları incelendiğinde, katılımcıların çoğunluğunun genç üniversite öğrencileri olduğu ve bu öğrencilerin genellikle kadın olduğu göze çarpmaktadır. Kadınların, erkeklere kıyasla araştırmaya daha fazla katılım gösterdikleri açıkça görülmektedir. Bu demografik özellikler, araştırmanın sonuçlarını değerlendirirken dikkate alınması gereken önemli bir bağlam sunmaktadır. Duygu durumlarına ilişkin yapılan analizler, katılımcıların farklı duygusal tepkiler verdiğini göstermektedir. Üzüntü, öfke, mutluluk ve heyecan durumlarında, katılımcıların hangi duygusal uyarıcılara nasıl tepkiler verdiği ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Örneğin, üzüntü durumunda genellikle mavi rengin tercih edildiği, öfke durumunda ise yeşil rengin öne çıktığı belirlenmiştir. Benzer şekilde, mutluluk durumunda da yeşil rengin tercih edildiği ve heyecan durumunda mavi rengin baskın olduğu gözlemlenmiştir. Bu bulgular, duygu durumlarının farklı görsel ve renk uyarıcılarıyla ilişkili olduğunu göstermektedir.

Renk tercihlerinin duygusal durumlarla ilişkili olması, katılımcıların duygusal deneyimlerini ifade etme biçimlerinde renklerin önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Örneğin, üzüntü durumunda mavi rengin tercih edilmesi, genellikle huzur ve sakinlikle ilişkilendirilen bir renk olan mavinin duygusal hüznle bağlantılı olabileceğini gösterir. Benzer şekilde, öfke durumunda yeşil rengin tercih edilmesi, yeşilin doğayla bağdaştırılan bir renk olmasının yanı sıra, bazı kültürlerde öfkeyi yatıştırıcı bir etkiye sahip olduğu düşünülür. Mutluluk ve heyecan durumlarında ise katılımcıların en çok yeşil rengi tercih etmeleri, yeşilin canlılık, tazelik ve umut hissi uyandırdığı algısıyla ilişkilendirilebilir. Bu durum, mutluluk ve heyecan duygularının pozitif enerji ve yaşam sevinciyle ilişkilendirilmesiyle uyumlu olabilir.

Sınırlamalar:

Bu çalışmanın bazı sınırlamaları bulunmaktadır. İlk olarak, araştırmada genellikle genç üniversite öğrencileri ve kadın katılımcılar üzerinde odaklanılmıştır. Bu nedenle sonuçların genelleştirilebilirliği diğer yaş grupları veya farklı demografik özelliklere sahip kişiler için sınırlı olabilir. Örnekleme yöntemi belirli bir popülasyonu temsil etmekte yetersiz olabilir ve daha çeşitli bir katılımcı grubunu içeren örneklerle çalışmak, sonuçların genelleştirilebilirliğini artırabilir. Ayrıca, veri toplama yöntemlerindeki kısıtlamalar da dikkate alınmalıdır. Deneyde kullanılan duygu görsellerindeki renk ağırlığı, duygu durumundan sonra gösterilen ambalaj rengi tercihinde etkili olmuş olabilir. Bu sebeple kullanılacak olan duygu görsellerinin renk açısından daha nötr olmasına dikkat edilmelidir. GSR ve yüz kodlama gibi yöntemler belirli duygusal durumları tespit etme konusunda yetersiz olabilir veya diğer faktörleri dikkate almayabilir. Çalışmada ambalaj tasarımı, etik sebeplerden ötürü belirli bir markayla veya herhangi bir marka çağrışımında bulunacak şekilde yapılmamıştır. Kültürel ve bireysel farklılıkların renk tercihleri üzerindeki etkisi de göz ardı edilmemelidir. Son olarak,

duygu durumlarının tanımlanması ve ölçülmesi konusunda belirli bir standart yoktur ve bu da sonuçların tutarlılığını etkileyebilir.

Gelecekteki Araştırmalar İçin Öneriler:

Gelecekteki araştırmalar için birkaç öneride bulunulabilir. İlk olarak, çalışmaların farklı demografik gruplar üzerinde yapılması önemlidir. Farklı yaş grupları, cinsiyetler, kültürel arka planlar ve meslek grupları gibi demografik değişkenleri içerecek şekilde araştırmaların genişletilmesi, duygusal tepkilerin ve tercihlerin daha geniş bir perspektiften anlaşılmasına yardımcı olabilir. Ayrıca, duygu durumlarının daha ayrıntılı ve kapsamlı bir şekilde ölçülmesini sağlayacak standartlaştırılmış ölçüm araçlarının kullanılması gerekmektedir. Bu, araştırmacıların duygu durumlarını daha tutarlı bir şekilde değerlendirmesine olanak tanır. Farklı veri toplama yöntemlerinin birleştirilmesi de önemlidir. GSR ve yüz kodlama gibi farklı yöntemlerin bir araya getirilerek kullanılması, duygusal durumların daha doğru bir şekilde tespit edilmesine yardımcı olabilir. Uygulamalı çalışmaların yapılması da önemlidir.

Duygusal durumların yönetimi ve etkilenmesi üzerine odaklanan uygulamalı çalışmalar, duygusal zekâ gelişimini desteklemek ve duygusal durumların günlük yaşam üzerindeki etkilerini anlamak için önemlidir. Bu çalışma etik sebeplerden ötürü her ne kadar marka çağrışımı olmadan yapılmaya çalışılsa da gelecekte yapılacak olan çalışmalarda markalarla çalışılarak alınacak tepkiler bizlere farklı sonuçlar verebilir. Ayrıca bu çalışmada kullanılan ambalaj renk tonları da dikkate alınarak daha pastel tonlar kullanılması da yine katılımcılar üzerindeki alınacak olan tepkileri değiştirebilir. Son olarak, renk tercihleri ve duygu durumlarıyla ilgili çalışmaların farklı kültürel gruplar arasında karşılaştırmalı olarak yapılması da önemlidir. Bu, kültürel farklılıkların ve benzerliklerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabilir. Bu önerilerin göz önünde bulundurulması, duygu durumlarını ve bu durumların insanların davranışlarını etkileme biçimlerini daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir ve gelecekte daha kapsamlı ve doğru araştırmaların yapılmasına olanak tanır.

SONUÇ

Katılımcıların duygu durumlarını algılama biçimlerinde görsel ve renk faktörlerinin önemli bir rol oynadığına dair bulgular, araştırmanın öne çıkan sonuçları arasındadır. Özellikle genç üniversite öğrencilerinin yoğun katılım gösterdiği bu çalışmada, kadınların araştırmaya daha fazla ilgi gösterdiği dikkat çekmektedir. Bu demografik özellikler, elde edilen sonuçların yorumlanmasında ve genelleştirilmesinde önemli bir bağlam sağlamaktadır. Duygu durumlarına yönelik yapılan analizler, katılımcıların farklı duygusal tepkiler verdiğini ortaya koymaktadır. Üzüntü, öfke, mutluluk ve heyecan gibi duygusal durumlar incelendiğinde, katılımcıların hangi duygusal uyarıcılara nasıl tepkiler verdiğini detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Örneğin, üzüntü durumunda genellikle mavi rengin tercih edildiği, öfke durumunda ise yeşil rengin öne çıktığı belirlenmiştir. Benzer şekilde, mutluluk durumunda da yeşil rengin tercih edildiği ve heyecan durumunda mavi rengin baskın olduğu gözlemlenmiştir. Bu bulgular,

duygu durumlarının görsel ve renk uyarıcılarıyla güçlü bir ilişkisi olduğunu ve bu faktörlerin duygusal tepkilerin belirlenmesinde kritik bir rol oynadığını açıkça göstermektedir. Duygu durumlarına ilişkin bu görsel ve renk faktörlerinin dikkate alınması, duygusal deneyimlerin anlaşılmasında ve yönetilmesinde önemli bir stratejik yaklaşımı ortaya koymaktadır.

Özellikle, duygusal tepkilerin belirlenmesinde görsel ve renk unsurlarının kullanılmasının etkili olabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda, duygu durumlarını anlamak ve etkilemek için görsel ve renk tercihlerinin dikkate alınması, duygusal zekânın geliştirilmesi ve duygusal deneyimlerin yönetilmesinde önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Bu bulguların yanı sıra, duygu durumlarının algılanmasında GSR (Galvanik Deri Tepkisi) verilerinin de belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir. GSR verileri, duygu durumlarının fizyolojik tepkileri üzerinden analiz edilerek duygusal durumların daha doğru bir şekilde tespit edilmesine yardımcı olabilir. Özellikle pozitif duygusal durumların tespitinde GSR'nin etkili olduğu gözlemlenirken, negatif duygusal durumların tespitinde ise sınırlı kalabileceği öne sürülmektedir. Bu durum, duygu durumlarının belirlenmesinde farklı veri toplama yöntemlerinin bir araya getirilerek kullanılmasının önemini vurgulamaktadır.

KAYNAKÇA

- Alsharif, A., Salleh, N., Al-Zahrani, S., & Khraiwish, A. (2022). Consumer Behaviour to Be Considered in Advertising: A Systematic Analysis and Future Agenda. *Behavioral Sciences*, 12(12), 472.
- Ambrose, G., & Harris, P. (2009). *The Fundamentals of Graphic Design*. Switzerland : AVA Academia.
- Ariely, D. (2010). Predictably irrational: the hidden forces that shape our decisions. *Math Comput Educ*, 44(1), 68.
- Bloch, P., Brunel, F. F., & Arnold, T. (2003). Individual Differences In The Centrality Of Visual Product Aesthetics: Concept And Measurement. *Journal Of Consumer Research*, 29(4), 551-565.
- Cross, M. P., Hunter, J., Smith, J. R., Twidwell, R. E., & Pressman, S. D. (2023). Comparing, Differentiating, And Applying Affective Facial Coding Techniques For The Assessment Of Positive Emotion. *The Journal Of Positive Psychology*, 18(3), 420-438.
- Darıcı, S. (2019). Tüketici Marka Tercihinin Eşikaltı Görsel Uyarılar İle Manipülasyonu. *Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi.
- İlisulu, T. İ. (2019). Gıda Ambalajı Tasarımında Değişen Tüketici Beklentileri. *Sanat-Tasarım Dergisi*(10), 16-23. <https://doi.org/10.35333/Sanat.2019.84>
- Kavacık, M. (2021). Tüketici Davranışı ve Pazarlama Karması. D. Karaman içinde, *Tüketici Davranışları-2 Güncel Akademik Çalışmalar* (s. 1-26). Eğitim Yayınevi.
- Orth, U., & Malkewitz, K. (2008). Holistic Package Design And Consumer Brand Impressions. *Journal Of Marketing*, 72(3), 64-81.

- Salimpoor, V. N., Benovoy, M., Longo, G., Cooperstock, J. R., & Zatorre, R. J. (2009). The Rewarding Aspects Of Music Listening Are Related To Degree Of Emotional Arousal. *Plos One*, 4(10). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0007487>
- Underwood, R., Klein, N., & Burke, R. (2001). Packaging Communication: Attentional Effects Of Product Imagery. *Journal Of Product & Brand Management*, 10(7), 403-422.
- Veliyeva, T. (2015). Tüketici Davranışlarını Etkilemede Yeni Bir İletişim Tekniği Olarak Nöro Pazarlama İletişimi. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul.
- Yıldırım, Y. (2016). Tüketicinin Satın Alma Karar Sürecinde Bilgi Kaynakları ve Güvenirlikleri: Referans Grubu Olarak Yakın Çevrenin Etkisinin İncelenmesi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 7(1), 214-231.
- Yücel, A., & Şimşek, A. İ. (2018). Tüketici Davranışlarını Analiz Etmede Nöropazarlama Yöntem ve Araçlarının Kullanımı. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 118-142.

EKLER

EK 1:

Demografik Bilgi Formu

Değerli katılımcı;

Bu çalışma Üsküdar Üniversitesi Nöropazarlama Yüksek Lisans programında araştırmacının tez çalışması için yapılmaktadır. Aşağıda kendiniz ile alakalı bir takım sorular yer almaktadır. Cevaplarınız gizli tutulacak ve sadece araştırma kapsamında kullanılacaktır.

Katılımınızdan dolayı teşekkür ederim.

Cinsiyet: () Kadın () Erkek

Yaş: () 18 altı () 18 ve üzeri

Eğitim Durumu: () Lise () Üniversite Öğrencisi () Üniversite Mezunu () Lisansüstü

EK 2:

PANAS (Pozitif ve Negatif Duygu) Çizelgesi

Tanım: Pozitif ve Negatif Duygu Çizelgesi (PANAS), biri olumlu duygulanımı, diğeri olumsuz duygulanımı ölçen iki ruh hali ölçeğinden oluşan bir kişisel bildirim ölçüsüdür.

Yönergeler: Bu ölçek farklı duygu ve duyguları tanımlayan bir dizi kelime ve kelime öbeğinden oluşur. Her maddeyi okuyun ve ardından o kelimenin yanındaki boşluğa uygun cevabı işaretleyin. Son 5 hafta boyunca ne ölçüde bu şekilde hissettiğinizi belirtiniz. Test sonuçları tıbbi anlamda kesin bir bilgi vermemektedir.

	1 (Çok az veya hiç)	2 (Biraz)	3 (Ortalama)	4 (Oldukça)	5 (Çok fazla)
1. İlgili					
2. Sıkıntılı					
3. Heyecanlı					

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

4. Mutsuz					
5. Güçlü					
6. Suçlu					
7. Ürkmüş					
8. Düşmanca					
9. Hevesli					
10. Gururlu					
11. Asabi					
12. Uyanık					
13. Utanmış					
14. İlhamlı					
15. Sinirli					
16. Kararlı					
17. Dikkatli					
18. Tedirgin					
19. Aktif					
20. Korkmuş					

EK 3:

Üzüntü Görselleri

Öfke Görselleri

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

Mutluluk Görselleri

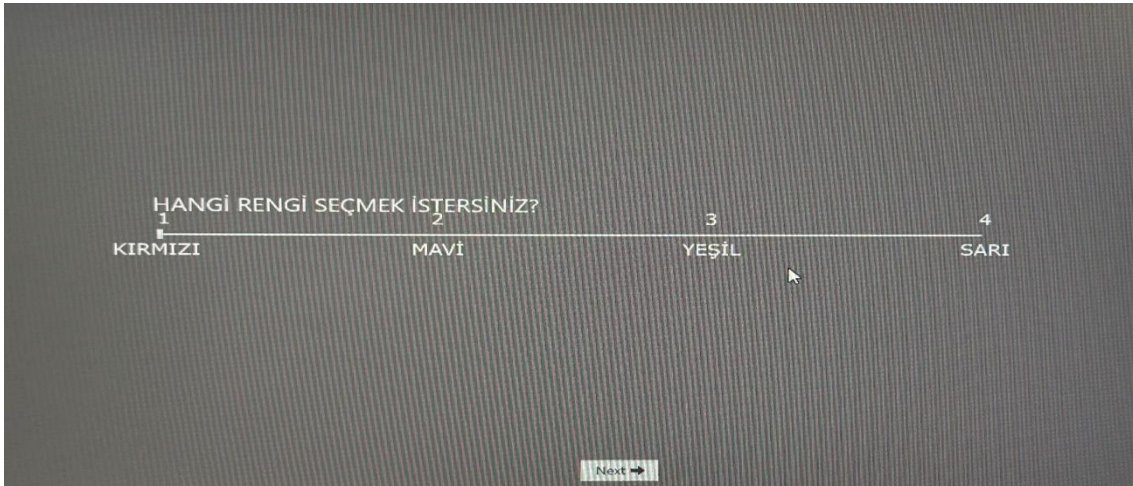
Heyecan Görselleri

Ambalaj Görselleri

Survey Görseli

Ek 4.

Deney Görsellerini Seçmek İçin Ankette Kullanılan Görseller
Hangileri öfke uyandırdı?

1.Seçenek	2.Seçenek	3.Seçenek	4.Seçenek

5.Seçenek	6.Seçenek	7.Seçenek

Hangileri mutluluk uyandırdı?

1.Seçenek	2.Seçenek	3.Seçenek	4.Seçenek

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

5.Seçenek

6.Seçenek

7.Seçenek

Hangileri heyecan uyandırdı?

1.Seçenek

2.Seçenek

3.Seçenek

4.Seçenek

6.Seçenek

7.Seçenek

5.Seçenek

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

Hangileri üzüntü uyandırdı?

1.Seçenek	2.Seçenek	3.Seçenek	4.Seçenek

5.Seçenek	6.Seçenek	7.Seçenek

ZƏNGƏZUR DƏHLİZİNİN QLOBAL ƏHƏMİYYƏTİ
GLOBAL IMPORTANCE OF ZANGEZUR CORRIDOR

Əsgərova Məhsəti Rafiq

Naxçıvan Dövlət Universiteti, İqtisadiyyat və marketinq kafedrasının müəllimi

ORCID ID: 0009000118993325

Askerova Mahsati Rafiq

Nakhchivan State University, Teacher of the Department of Economics and Marketing, Askerova Mahsati Rafiq

ORCID ID: 0009000118993325

XÜLASƏ

Məqələmdə əsasən Zəngəzur dəhlizi, Zəngəzur dəhlizinin regional, lokal və beynəlxalq əhəmiyyəti araşdırılmışdır.

44 günlük Vətən müharibəsi həm də Azərbaycanın qərbə çıxışını asanlaşdırmış oldu. Zəngəzur Şərqlə Qərbi birləşdirən Azərbaycan ərazisi. Elə türk xalqları arasında əlaqəni kəsmək istəyən qüvvələr vaxtı ilə Zəngəzuru Azərbaycandan qoparıb Ermənistana birləşdirdilər.

Şərqi Zəngəzur bölgəsində yerləşən Zəngilan bizim qədim torpağımız olan Qərbi Zəngəzurla, ondan sonra Ordubad vasitəsilə Naxçıvanla və Türkiyə ilə birləşdirmək bizim növbəti tarixi nailiyyətimiz olacaq.

Region ölkələri arasında ticari və iqtisadi əlaqələrə müsbət təsir göstərəcək Zəngəzur dəhlizi vasitəsilə Azərbaycan Türkiyəyə quru yolla bir başa çıxış əldə edəcək. Bu həm Azərbaycanın Türkiyə ilə, Naxçıvan ilə iqtisadi əlaqələrin intensivləşməsinə və genişlənməsinə gətirib çıxaracaq.

Açar sözlər: Qərbi və Şərqi Azərbaycan, Zəngəzur dəhlizi, İpək yolu, regional və beynəlxalq, nəqliyyat, kommunikasiya, iqtisadiyyat, perspektivlər, 'yaşıl enerji', ərzaq təhlükəsizliyi, məşğulluq, infrastruktur, avtomobil və dəmir yolu, nəqliyyat və logistika, Azad Ticarət Zonası.

ABSTRACT

The 44-day Patriotic War also facilitated Azerbaijan's access to the West. Zangezur is the territory of Azerbaijan connecting East and West. At the same time, the forces that wanted to break the connection between the Turkic peoples separated Zangezur from Azerbaijan and joined it to Armenia.

It will be our next historical achievement to connect Zangilan, located in Eastern Zangezur region, with West Zangezur, our ancient land, and then with Nakhchivan and Turkey via Ordubad.

Through the Zangezur Corridor, which will have a positive effect on trade and economic relations between the countries of the region, Azerbaijan will have one-way access to Turkey by land. This will lead to the intensification and expansion of economic relations between Azerbaijan and Turkey and Nakhchivan.

Keywords: Western and Eastern Azerbaijan, Zangezur corridor, Silk Road, regional and international, transport, communication, economy, prospects, “green energy”, food security, employment, infrastructures, road and rail, transport and logistics, Free Trade Zone.

GİRİŞ

44 günlük Vətən müharibəsi həm də Azərbaycanın qərbə çıxışını asanlaşdırmış oldu. Zəngəzur Şərqlə Qərbi birləşdirən Azərbaycan ərazisi. Elə türk xalqları arasında əlaqəni kəsmək istəyən qüvvələr vaxtı ilə Zəngəzuru Azərbaycandan qoparıb Ermənistana birləşdirdilər.

Şərqi Zəngəzur bölgəsində yerləşən Zəngilan bizim qədim torpağımız olan Qərbi Zəngəzurla, ondan sonra Ordubad vasitəsilə Naxçıvanla və Türkiyə ilə birləşdirmək bizim növbəti tarixi nailiyyətimiz olacaq.

Region ölkələri arasında ticari və iqtisadi əlaqələrə müsbət təsir göstərəcək Zəngəzur dəhlizi vasitəsilə Azərbaycan Türkiyəyə quru yolla bir başa çıxış əldə edəcək. Bu həm Azərbaycanın Türkiyə ilə, Naxçıvan ilə iqtisadi əlaqələrin intensivləşməsinə və genişlənməsinə gətirib çıxaracaq. Yeni nəqliyyat dəhlizinin çağırılmasını təkcə iki qardaş ölkə arasındakı əlaqələrə təsir etməyəcək, həmçinin ölkələr arasındakı əlaqələrə də təsir göstərəcək, belə ki, Azərbaycanlı iş adamları istehsal etdikləri məhsulları Türkiyəyə, ordan isə Avropa bazarlarına ixrac imkanı qazanacaqlar. Türkiyə isə öz məhsullarını daha qısa olan Naxçıvan dəhlizi vasitəsilə İrana, eləcə də Orta Asiya ölkələrinə ixrac edə biləcəklər. Zəngəzur türk dünyasını birləşməsi rolunu oynayacaq. Zəngəzurdan keçən nəqliyyat, kommunikasiya, infrastruktur layihələr bütün türk dünyasını birləşdirəcək. Həmçinin digər ölkələr üçün də imkanlar yaradacaq. O cümlədən Ermənistan üçün də. Yeni nəqliyyat dəhlizinin çağırılmasını təkcə iki qardaş ölkə arasındakı əlaqələrə təsir etməyəcək, həmçinin ölkələr arasındakı əlaqələrə də təsir göstərəcək, belə ki, Azərbaycanlı iş adamları istehsal etdikləri məhsulları Türkiyəyə, ordan isə Avropa bazarlarına ixrac imkanı qazanacaqlar. Türkiyə isə öz məhsullarını daha qısa olan Naxçıvan dəhlizi vasitəsilə İrana, eləcə də Orta Asiya ölkələrinə ixrac edə biləcəklər. Zəngəzur türk dünyasını birləşməsi rolunu oynayacaq. Zəngəzurdan keçən nəqliyyat, kommunikasiya, infrastruktur layihələr bütün türk dünyasını birləşdirəcək. Həmçinin digər ölkələr üçün də imkanlar yaradacaq. O cümlədən Ermənistan üçün də.

44 günlük Vətən müharibəsi Azərbaycanın Qərbə çıxışını asanlaşdırmış oldu. Artıq Zəngəzur dəhlizi reallığa çevrilməkdədir. Bu təkcə Azərbaycan üçün deyil, region üçün də böyük əhəmiyyət kəsb edəcək.

Zəngəzur Şərqlə qərbi birləşdirən Azərbaycan ərazisi. Türk dünyasının bir parçası. Elə türk xalqları arasında əlaqəni kəsmək istəyən qüvvələr vaxtı ilə Zəngəzuru Azərbaycandan qoparıb Ermənistanla birləşdirdilər.

Prezident İlham Əliyev 2009-cu ildə Naxçıvanda keçirilən Türkdilli ölkələrin Dövlət başçılarının 9-cu Zirvəgörüşü zamanı Zəngəzurun Azərbaycandan qoparılmasını sanki bizim bədənimizə saplanan xəncərə bənzədir. O, öz çıxışında bu haqda; vaxtilə Türk dünyasının qədim, ayrılmaz diyarı olan Zəngəzur bölgəsinin Azərbaycandan qoparıb Ermənistanla verilməsi nəticəsində türk dünyası arasında olan coğrafi bağlantı pozulubdur. Əgər biz xəritəyə baxsaq görürük ki, o tarixi ədalətsizlik törədilməsəydi, bu gün vahid türk dünyası coğrafi baxımdan da bir məkan kimi yaşayacaqdı.

Azərbaycan, Rusiya və Ermənistan liderlərinin birgə imzaladıqları 2020-ci il 10 noyabr anlaşmasına əsasən, ölkəmizin qədim Zəngəzur ərazisindən Naxçıvana nəqliyyat və kommunikasiya xətlərinin açılması bu dəhlizin əsas tərkib hissəsini təşkil edir. (1;3)

Zəngəzur dəhlizi Azərbaycanı regional və ticarət mərkəzinə çevirəcək.

Zəngəzur tarixi Azərbaycan torpağıdır.

Zəngəzur Azərbaycan üçün təkcə Naxçıvana açılan qapı deyil, onun Azərbaycanın tarixində və milli kimliyində xüsusi yeri var. Hər şeydən əvvəl onu qeyd etməliyik ki, bu gün də Ermənistanın sərhədləri daxilində olan Zəngəzur vaxtilə müsəlman türk əhalisinin yaşadığı tarixi Azərbaycan torpağıdır.

Zəngəzurun taleyi 1920-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti devrildikdən və sovet hökuməti qurulandan sonra dəyişməyə başladı. SSRİ rəhbərliyi əvvəlcə Zəngəzur adlanan rayonu bütünlüklə Ermənistanla verməyi hədəfləsə də, sonradan sözügedən ərazini iki yerə böldü. Qərbi Zəngəzur Ermənistanla verildi, Şərqi Zəngəzur isə Azərbaycanın tərkibində qaldı. Həmin vaxtdan Azərbaycan öz ərazisinin ayrılmaz hissəsi olan Naxçıvanla quru əlaqəsini itirdi.

1933-cü ildən etibarən Zəngəzur adı rəsmən xəritələrdən silinmiş və unudulmağa çalışılmışdır.

Tarixən ticari-iqtisadi və mədəni kommunikasiya yollarından biri olan Zəngəzur keçən əsrin 20-ci illərindən azərbaycanlıları bir-birindən təcrid edən, türk dünyasını ayıran, iqtisadi-ticari əlaqələri qıran məkana döndü. Bu baxımdan II Qarabağ müharibəsinin Zəngəzur məsələsində açdığı yeni imkanlar nəinki Azərbaycan, region, türk dünyası, eyni zamanda, “Bir kəmə, bir yol” ticari-iqtisadi layihəsini əhatə edən dünya dövlətləri üçün müstəsna əhəmiyyətə malikdir.

44 günlük Vətən müharibəsi Azərbaycanın Qərbə çıxışını asanlaşdırmış oldu. Artıq Zəngəzur dəhlizi reallığa çevrilməkdədir. Bu təkcə Azərbaycan üçün deyil, region üçün də böyük əhəmiyyət kəsb edəcək.

Zəngəzur Şərqlə qərbi birləşdirən Azərbaycan ərazisi. Türk dünyasının bir parçası. Elə türk xalqları arasında əlaqəni kəsmək istəyən qüvvələr vaxtı ilə Zəngəzuru Azərbaycandan qoparıb Ermənistana birləşdirdilər.

Prezident İlham Əliyev 2009-cu ildə Naxçıvanda keçirilən Türkdilli ölkələrin Dövlət başçılarının 9-cu Zirvəgörüşü zamanı Zəngəzurun Azərbaycandan qoparılmasını sanki bizim bədənimizə saplanan xəncərə bənzədir. O, öz çıxışında bu haqda; vaxtilə Türk dünyasının qədim, ayrılmaz diyarı olan Zəngəzur bölgəsinin Azərbaycandan qoparıb Ermənistana verilməsi nəticəsində türk dünyası arasında olan coğrafi bağlantı pozulubdur. Əgər biz xəritəyə baxsaq görürük ki, o tarixi ədalətsizlik törədilməsəydi, bu gün vahid türk dünyası coğrafi baxımdan da bir məkan kimi yaşayacaqdı.

Zəngəzur dəhlizi ideyasının özəl tarixi vardır. Belə ki, ötən əsrin yetmişinci illərində türk dünyasının düşmənələrindən biri olan, millətçi Z. Balayan özünün “Ocaq” adlandırdığı bədnam cizmaqarasında, Zəngəzurun alınmasını zəruru sayıb və buradan keçən yolu “Turan yolu” adlandırıb. Eyni zamanda, son zamanlar Ermənistan mediası yazır ki, ötən əsrin 70-80-ci illərində Heydər Əliyev Siyasi Büronun üzvü olan zaman inşasına başlanılan və Mehridən keçən Naxçıvan-Bakı avtomobil yolu “türklərin Böyük Turan layihəsinin icrasına zəmin hazırlamaq məqsədi daşıyırdı. Lakin Dəmirçiyanın (Ermənistan KP MK katibi) etirazlarından sonra layihə dayandırıldı. Lakin Azərbaycan məqsədinə indi çatdı”. Ermənilərin bu fikri təsadüfi söylənilən məsələ deyil, çünki Prezident İlham Əliyev Zəngəzur dəhlizini bərpa etməklə bərabər, həm də ata vəsiyyəti yerinə yetirir.

Bu dəhlizin açılmasının hüquqi bazasını 10 noyabr 2020-ci tarixində Azərbaycan, Rusiya və Ermənistan arasında imzalanmış üçtərəfli bəyanatın 9-cu bəndi və 2021-ci il 11 yanvar tarixində Moskvada imzalanmış 4 bəndlik bəyanat təşkil edir. Sonuncu bəyanatda kommunikasiyanın bərpasının bu ilin 1 mart tarixindən etibarən reallaşacağı qeyd olunurdu. Elə ona görə, də bu ilin aprel ayının 8-də Ermənistan baş naziri N. Paşinyanın Moskvaya etdiyi səfərindən əvvəl kommunikasiyaların açılmasının sürətləndirilməsi məqsədilə yeni üçtərəfli sənədin imzalanacağı haqda da fikirlər söylənilirdi.

Zəngəzur dəhlizinin çox böyük regional və beynəlxalq əhəmiyyəti vardır. Belə ki, nəzərdə tutulan kommunikasiyalar açıldıqdan sonra, Qafqazın iqtisadi mənzərəsinin və geosiyasi konfigurasiyanın dəyişəcəyi barədə istər regional (Gürcüstan, İran, Türkiyə və Rusiya), istərsə də regionda marağı olan Qərb və ərəb dövlətlərinin, həmçinin və Çin KİV-lərində çoxsaylı yazılar dərc olunur. Həmin materiallarda Abxaziyadan keçən dəmir yolu xətlərinin açılması yenidən gündəmə gətirilir. Eyni zamanda, hətta bəzi ekspertlər Zəngəzur dəhlizi açıldıqdan sonra Çinin əldə edəcəyi faydanı hesablamğa çalışırlar.

Yuxarıda söylənilənlərdən aydın olur ki, bu dəhlizin açılması regional və beynəlxalq yükdaşımalarda əsas “həlqə” statusunu qazanacaqdır. Azərbaycan Prezidenti bu dəhlizin açılması ilə bağlı istər müharibənin gedişi zamanı, istərsə də ondan sonra rəsmi Bakının bu sahədə olacaq istənilən əməkdaşlıqda maraqlı və hazır olduğunu dəfələrlə bəyan etmişdir. O bildirmişdir ki, Azərbaycan tərəfi Ermənistan istisna olmaqla, bütün region dövlətləri ilə ikitərəfli və çoxtərəfli platformalarda uğurla əməkdaşlıq edir. Əgər müharibədən sonra Ermənistanın da bu platformalarda təmsil olunmaq istəyirsə, Azərbaycan tərəfindən hər hansı bir maneə olmayacaqdır.

Prezident İlham Əliyev öz nitqində bəyan edir ki, “Zəngəzur dəhlizinin yaradılması bizim milli, tarixi və gələcək maraqlarımıza tam cavab verir”. Bu bir milli hədəf və Ulu Öndərin həyata keçirmək istədiyi tarixi missiyanın davam etdirilməsi anlamına gəlir. Bu ilin fəral ayında keçirilən YAP-ın VI qurultayında etdiyi çıxışda bildirdi ki, “Tarixi torpaqlarımızı da unutmamalıyıq və unuturuq. Bu da gələcək fəaliyyətimiz üçün istiqamət olmalıdır, necə ki, biz bu gün də bu istiqamətdə iş görürük. Bizim tarixi torpaqlarımız İrəvan xanlığıdır, Zəngəzur, Göyçə mahallarıdır. Bunu gənc nəsil də, dünya da bilməlidir”.

Bu il mart ayının 31-də Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının videokonfrans formatında keçirilən qeyri-formal Zirvə görüşündə çıxışı zamanı Azərbaycan Prezidenti demişdir: “Müharibə başa çatdı, münaqişə tarixdə qaldı. Yeni imkanlar yarandı. Onların arasında hesab edirəm ki, ən vacib imkan nəqliyyat imkanlarıdır. Bu gün biz artıq Zəngəzur dəhlizi üzərində çox fəal çalışırıq”.

Azərbaycanda zəfər nöqtəsi qoyulandan sonra vətənimizin bir parçası olan Naxçıvanla nəqliyyat əlaqəsinin bərpa edilməsi ilə bağlı fəaliyyətə başlandı. Azərbaycan, Ermənistan və Rusiya rəhbərlərinin imzaladığı 2020-ci il 10 noyabr birgə Bəyanatına əsasən, qədim Zəngəzur ərazisindən Naxçıvana nəqliyyat və kommunikasiya xətlərinin açılmasına xidmət edən Zəngəzur dəhlizinin tikintisi ilə işə başlandı.

Bir müddət sonra Azərbaycan və Türkiyə arasında Şuşa Bəyannaməsi imzalanarkən də bu məsələyə xüsusi toxunan Prezident İlham Əliyev belə söylədi: “Bəyannamədə Zəngəzur dəhlizinin açılması ilə bağlı çox açıq ifadələr öz əksini tapmışdır. Bu da İkinci Qarabağ savaşından sonra yaranmış yeni geosiyasi vəziyyətin nəticəsidir. Bu gün biz Türkiyəni və Azərbaycanı dəmir yolu ilə, avtomobil yolu ilə birləşdirəcək Zəngəzur dəhlizi haqqında nəinki danışırıq, bu dəhlizi əməli işlərlə yaradıırıq. Müttəfiqlik haqqında imzalanmış birgə Bəyannamədə bu məsələnin əks olunması böyük məna daşıyır”.

Əslində, bu layihə təkcə Naxçıvanla Azərbaycanın digər bölgələri arasında nəqliyyat körpüsü deyil, həm də Çin və Orta Asiya ölkələrini Azərbaycan-Türkiyə vasitəsilə Avropanın tranzit-nəqliyyat xəttinə bağlayır. Azərbaycana gəldikdə isə Zəngəzur dəhlizi ölkəmizi Şərq və Qərbin mühüm iqtisadi tərəfdaşına çevirir, o cümlədən ölkəmizin ayrılmaz tərkib hissəsi olan Naxçıvan Muxtar Respublikasını faktiki olaraq nəqliyyat-kommunikasiya blokadasından çıxarır. Ona

görə də İlham Əliyevin təbirincə desək, Ermənistan bunu istəsə də, istəməsə də Zəngəzur dəhlizi icra olunacaq, tikilib başa çatacaq. Azərbaycan xalqı illər öncə əlindən alınmış Zəngəzura sahib çıxmaq şansı qazanacaq. Zəngəzur dəhlizi böyük Turan yolunun bir parçası olacaq.

Erməni mediasının dediyinə görə, Naxçıvan - Bakı avtomobil yolunun Mehridən keçən hissəsi türklərin böyük Turan layihəsinin icrasına zəmin hazırlamaq məqsədi daşıyır. Lakin Ermənistan KP MK-nin birinci katibi Dəmirçyanın etirazlarından sonra layihə dayandırılıb. Azərbaycan bu gün məqsədinə çatıb. Təbii ki, ermənilər bu fikri təsadüfi söyləmişlər. Onlar Azərbaycan xalqının Ulu Öndəri Heydər Əliyevi yaxşı tanıyırdılar. Ümummilli Liderin vaxtilə nümayiş etdirdiyi siyasi savadına və gücünə, iradəsinə və qətiyyətinə bələdiydilər. Onun söylədiyi hər bir sözün, cümlənin arxasında hansı məqsədin dayandığını həmişə hiss edirdilər. Bugün Prezident İlham Əliyev Zəngəzur dəhlizini bərpa etməklə həm də ata vəsiyyətini yerinə yetirmiş olur. Ermənilər bunu da çox gözəl bilirlər. Zəngəzur dəhlizinin gələcək perspektivinin nə qədər əhəmiyyətli olduğunu anlamazdan gəlmirlər. Dərk edirlər ki, Zəngəzurun Ermənistan daxilində qalması türk dünyasının coğrafi parçalanması deməkdir. Çünki bu ərazi türk dünyasını birləşdirən ən əlverişli körpü rolunu oynayır. Buradan keçəcək nəqliyyat, kommunikasiya və infrastruktur layihələri bütün türk dünyasını birləşdirəcək. Zəngəzur dəhlizinin çox böyük regional və beynəlxalq əhəmiyyəti var. Bu dəhlizdən istifadə edəcək Gürcüstan, İran, Türkiyə və Rusiya, eləcə də Qərb və ərəb dövlətləri qazanacaqlar. Bəzi ekspertlərin fikrinə görə, Zəngəzur dəhlizi açıldıqdan sonra Çin dövləti də bu yoldan əhəmiyyətli dərəcədə faydalana biləcək. Təsadüfi deyil ki, dövlət başçısı İlham Əliyev Çinin "China Media Group" korporasiyasının müxbirinə verdiyi müsahibəsində Zəngəzur dəhlizinin beynəlxalq əhəmiyyəti haqqında fikirlərini belə izah edib: "Biz Azərbaycandan Türkiyə və Avropa istiqamətində gedən əlavə yol olacaq Zəngəzur dəhlizi üzərində çox fəal şəkildə çalışırıq. Azərbaycan ərazisində tikinti işlərinin təxminən 70 faizi artıq başa çatdırılıb. Beləliklə, Azərbaycan ərazisindən təkcə Bakı-Tbilisi-Qars kimi bir yol keçməyəcək, o cümlədən Zəngəzur dəhlizi işə salınacaq. Bir sözlə, bütün bunlar əlavə yüklər üçün digər imkanlar açacaq. Eyni zamanda Azərbaycan ərazisindən daşımalar, həmçinin Gürcüstanın dəniz limanından keçəcək. Biz bu sahədə müəyyən sərmayə imkanlarına böyük maraqla baxırıq. Həqiqətən, daşımalarda əməkdaşlıq bütün ölkələr üçün çox faydalı olacaq və eyni zamanda, o da vacibdir ki, bu işlər ölkələr arasında əlaqələri gücləndirəcək. Ölkələr bir-biri ilə daha sıx bağlı olacaq, integrasiya olacaq. Biz dəhliz boyunca bir çox istehsal sahələrini yaratmağı planlaşdırırıq və sadəcə, tranzit ölkə olmaq istəmirik. Geosiyasi baxımdan, bu, yaxşı haldır, yəni əlavə gəlir əldə etmək olar, biz Azərbaycanda böyük sənaye zonalarını yaratmaq istəyirik. Əslində, bu istiqamətdə irəliləyirik. Hesab edirəm ki, bu ay açılmış və artıq fəaliyyətə başlamış Ələt Azad İqtisadi Zonamızda istehsalatla məşğul olmaq, həmçinin Çin şirkətləri üçün cəlbedici ola bilər. Əslində, təsəvvür etdiyinizdən də geniş fürsətdir". Zəngəzur dəhlizinin yaradılması Azərbaycanın milli, tarixi və gələcək maraqlarına tam cavab

verir. Bu, on illərlə bir milli hədəf, Ulu Öndərin həyata keçirmək istədiyi missiya idi. Həmin missiyanı Ümummilli Liderin davamçısı İlham Əliyev davam etdirərək hədəfə çatdırdı. "Bizim tarixi torpaqlarımız İrəvan xanlığıdır, Zəngəzur, Göyçə mahallarıdır. Bunu gənc nəsil də, dünya da bilməlidir", - deyərək məsələyə nöqtə qoydu.

Zəngəzur dəhlizinin iqtisadi əhəmiyyəti Avropa və Asiya ölkələri üçün də böyükdür.

44 günlük müqəddəs savaşda Azərbaycanın möhtəşəm qələbəsinin Avrasiyanın geoiqtisadi xəritəsində yaratdığı yeni imkanlar beynəlxalq nəqliyyat sisteminin bütövlükdə yenidən formalaşdırılması reallığını ortaya qoymuşdur. Artıq bir çox Asiya ölkəsi bu yeni imkanların fərqindədir. Xüsusilə bu zaman Mərkəzi Asiya ölkələri yeni bazarlara çıxmaq üçün Zəngəzur dəhlizinin iqtisadi səmərəsini önə çəkirlər.

Bu da səbəbsiz deyil. Dünya iqtisadiyyatının əsas lokomotivlərindən sayılan Çindən gələn yüklərin Mərkəzi Asiya marşrutu ilə daşınması potensialı, eləcə də Süveyş kanalından keçən dəniz yoluna alternativ nəqliyyat dəhlizinin formalaşdırılması Azərbaycanın, həmçinin Zəngəzur dəhlizinin vacib nəqliyyat arteriyasına çevrilməsinə şərait yaradır. İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzinin (İİTKM) təhlilçisi Coşqun Cəfərov yazır: "Elə yaxın dövrə nəzər salsaq görürük ki, Süveyş kanalında Evergreen gəmisinin qəzaya uğramasına gün ərzində qərbə daşınan yüklər üzrə 5,1 milyard və şərqə daşınan yüklər üzrə 4,5 milyard olmaqla ümumilikdə 9,6 milyard dollar zərərə səbəb olmuşdur. Ümumilikdə dünya ticarətinin təqribən 12 faizinin bu kanal vasitəsilə həyata keçirildiyini nəzərə alsaq, alternativ nəqliyyat arteriyalarının, o cümlədən Zəngəzur dəhlizi ilə Azərbaycanın Avrasiyanın nəqliyyat infrastrukturunda iqtisadi əhəmiyyətini görə bilərik".

Onu da qeyd edə bilərik ki, Mərkəzi Asiya ölkələrinin yeni nəqliyyat dəhlizlərindən, o cümlədən Azərbaycanın tranzit imkanlarından istifadədə marağı böyükdür: "Zəngəzur dəhlizi ilə bağlı qeyd olunması vacib olan məqamlardan biri də "Aşqabad müqaviləsi" ölkələrinin Avropaya reinteqrasiyası üçün yeni perspektivlərin yaratmasıdır. Belə ki, "Aşqabad müqaviləsi" Türkmənistan, Özbəkistan, Qazaxıstan, İran, Oman, Hindistan və Pakistan arasında Avrasiya regionunda nəqliyyat əlaqələrinin inkişafı və digər nəqliyyat dəhlizləri ilə birgə fəaliyyətin təmin edilməsi məqsədilə imzalanmışdır. Bu ölkələr vasitəsilə həyata keçirilən beynəlxalq yükdaşımaların Zəngəzur dəhlizindən Avrasiya bazarlarına çatdırılması Qarabağ regionunun iqtisadi potensialının artmasında xüsusi rol oynaya bilər".

Araşdırmada o da vurğulanır ki, Zəngəzur dəhlizinin tərkib hissəsi olacaq həm dəmir, həm də avtomobil yollarının inşası sürətlə davam edir. Müəllif şərhində tarixi torpaqlarımızdan keçəcək dəhlizə Qarabağ regionu daxilində magistral avtomobil yollarının birləşdirilməsinə xüsusi diqqət ayırır: "Belə ki, 101,9 kilometrlik 2 hərəkət zolaqlı "Zəfər yolu"nın inşası Füzuli rayonu ilə Şuşa şəhərini əlaqələndirməklə Qarabağ regionunda sosial-iqtisadi əlaqələrin dirçəlməsinə imkan yaradacaqdır. 123,8 kilometrlik və 4-6 hərəkət zolaqlı Horadiz-Cəbrayıl-Zəngilan-Ağbənd yolu, 70 kilometrlik və 4 hərəkət zolaqlı Xudafərin-Qubadlı-Laçın yolu, 73 kilometrlik

və 2 hərəkət zolaqlı Kəlbəcər-Laçın yolu, 13 kilometrlik və 4 hərəkət zolaqlı Füzuli-Hadrut yolu, 45 kilometrlik və 4 hərəkət zolaqlı Bərdə-Ağdam yolunun inşası Qarabağ regionunun, o cümlədən Azərbaycanın nəqliyyat dəhlizlərinə çıxışını çoxşaxəli etməklə buradan keçəcək xətlərin önəmini də artıracaqdır”.

C.Cəfərov onu da diqqətə çatdırır ki, Azərbaycan, Ermənistan və Gürcüstan Türkiyə, Rusiya və İranla “3+3” formatında geosiyasi əməkdaşlıq edərək kommunikasiya xətlərinin yenidən bərpa edilməsi ilə beynəlxalq tranzit daşımalarda yeni iqtisadi ağırlıq mərkəzi yarada bilər: “Əlbəttə ki, bu əməkdaşlıq çərçivəsində Zəngəzur dəhlizinin siyasi və iqtisadi önəmi danılmazdır. Regionda digər həyata keçirilməsi nəzərdə tutulan layihələri dəyərləndirdikdə, Zəngəzur dəhlizinin region ölkələrinə daha ucuz alternativ çıxış imkanları danılmazdır”.

Araşdırmada bir məqama da xüsusi diqqət ayrılır: uzun illərdir beynəlxalq maliyyə institutları, xarici dövlətlər, hətta Ermənistan belə, İran və Ermənistandan keçməsi nəzərdə tutulan və 3,5 milyard dollar dəyərində olan yeni dəmir yolu xəttinin maliyyələşdirilməsinə nail ola bilməyiblər.

Buna baxmayaraq, müəllif belə qənaətə gəlir ki, Zəngəzur dəhlizinin yaradılması ilə formalaşan yeni iqtisadi konyuktura Asiya və Avropanın nəqliyyat infrastrukturunda xüsusi önəmə malik olacaq.

Zəngəzur dəhlizi: Qafqazda geosiyasi rəqabətin transformasiyası.

İkinci Qarabağ müharibəsinin nəticəsi, Azərbaycan Ordusunun yaratdığı yeni reallıq Cənubi Qafqazda balansların dəyişməsinə səbəb oldu. Azərbaycan 44 günlük müharibədə qazandığı qələbəni diplomatik müstəviyə daşıdı. Ötən ilin noyabrında imzalanan üçtərəfli bəyannamənin 9-cu maddəsi ilə Azərbaycanın ərazisinin ayrılmaz hissəsi olan Naxçıvan Muxtar Respublikası, eləcə də, Türkiyə ilə birləşdirəcək Zəngəzur dəhlizinin açılmasına imkan yarandı.

Noyabrın 26-da Soçidə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev, Ermənistan Respublikasının baş naziri Nikol Paşinyan və Rusiya Federasiyasının Prezidenti Vladimir Putinin imzaladığı Soçi Bəyanatı Zəngəzur dəhlizinin reallaşmasını aktuallaşdırdı. Bəyanata əsasən, tərəflər Azərbaycan–Ermənistan sərhədində sabitlik və təhlükəsizlik səviyyəsinin artırılması üzrə addımlar atacaq və Azərbaycan Respublikası ilə Ermənistan Respublikası arasında dövlət sərhədinin delimitasiyası, həmçinin tərəflərin sorğusu əsasında Rusiya Federasiyasının məsləhəti və yardımı ilə sərhədin demarkasiyası üzrə ikitərəfli komissiya yaradılacaq.

Sənəddə 2021-ci il 11 yanvar tarixli Bəyanata müvafiq olaraq, Azərbaycan Respublikasının, Ermənistan Respublikasının baş nazirlərinin müavinlərinin və Rusiya Federasiyası hökumətinin sədrinin müavininin birgə sədrliyi ilə regionda bütün iqtisadi və nəqliyyat əlaqələrinin bərpası üzrə təsis edilmiş Üçtərəfli İşçi Qrupunun fəaliyyəti yüksək

qiymətləndirilir. Regionun iqtisadi potensialının üzə çıxarılması məqsədilə konkret layihələrin tezliklə həyata keçirilməsinin zəruriliyi vurğulanır.

Soçidə imzalanan bəyanat iqtisadi əlaqələrin inkişafı və nəqliyyat dəhlizlərinin açılmasını labüd edir. Bu, həm dəmir yoluna, həm də avtomobil yollarına aiddir.

Belə bir vəziyyətdə Zəngəzur dəhlizinin reallaşması məsələsi Qafqazda geosiyasi rəqabətin transformasiyasını şərtləndirir. Zəngəzur dəhlizinin regional əməkdaşlıq, geoiqtisadi, nəqliyyat-logistika və coğrafi aspektlərdə təhlili onun həm də strateji əhəmiyyətini üzə çıxarır.

Dəhlizin regional iqtisadi və strateji əhəmiyyəti.

Zəngəzur dəhlizi Mərkəzi Asiya, Xəzər regionu, Azərbaycan və Ermənistanı Türkiyə ilə birləşdirən sosial-iqtisadi, geosiyasi və geostrateji xüsusiyyətlərə malikdir. Bu, Azərbaycan, Türkiyə, Rusiya və Ermənistan arasında nəqliyyat-logistika şəbəkəsini genişləndirəcək dəhlizin gələcəkdə regional ticarətə müsbət təsir göstərərək Cənubi Qafqazda iqtisadi əməkdaşlığın qurulmasında mühüm rol oynayacağını deməyə əsas verir.

Dəhliz Azərbaycan, Türkiyə, Rusiya, Ermənistan və İran arasında dəmir yolu şəbəkəsinin genişləndirilməsi imkanını təmin etməklə yanaşı, Asiya–Sakit okean hövzəsindən Türkiyəyə Mərkəzi Asiya, Xəzər regionu, Azərbaycan və Ermənistanı birləşdirən bir çox ticarət yolları açacaq. “Şərq–Qərb” dəhlizini, “Şimal–Cənub” Beynəlxalq Nəqliyyat Dəhlizini və Xəzər Nəqliyyat Şəbəkəsini daha da gücləndirəcək. O, həmçinin Xəzərdən Avropaya qədər uzanan Neft və Qaz Boru Kəməri Sisteminin istismarını asanlaşdıracaq. Dəhlizin açılması Avropa İttifaqı, ABŞ, Rusiya və Çinin enerji təchizatı xətləri üçün mühüm rol oynayan regionun tranzit imkanlarını artıracaq.

Prezident İlham Əliyev Zəngəzur dəhlizinin strateji əhəmiyyətini müxtəlif regional və beynəlxalq forumlarda, o cümlədən Birləşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT) Asiya və Sakit Okean üzrə 77-ci İqtisadi və Sosial Komissiyasında çıxışlarında qeyd etmişdir. Azərbaycan Prezidenti müsahibələrində, çıxışlarında bildirib ki, dəhliz Türkiyə, Azərbaycan, bütövlükdə region, o cümlədən Ermənistan üçün yeni imkan yaradacaq: “Ermənistanla İran arasında dəmir yolunun çəkilməsi yəqin ki, 20 ildir müzakirə olunan məsələdir, amma realıqda hələ heç nə yoxdur. Çünki bu layihə, ən azı, üç milyard dollar tələb edir. Amma Naxçıvanla İran arasında dəmir yolu xətti var – onlar bundan istifadə edə bilərlər”.

Beləliklə, Zəngəzur dəhlizi reallaşacağı təqdirdə Cənubi Qafqaz ölkələrinin inkişafını istiqamətləndirə, regionun siyasi-strateji mənzərəsini dəyişə bilər. Ən əsası isə türk dünyası uzun illərdən sonra yenidən Zəngəzur dəhlizində birləşəcək. Zəngəzur dəhlizinin açılması türkdilli ölkələrin iqtisadiyyatına böyük təsir göstərəcək.

Azərbaycan ədalətli mövqe sərgiləyir.

Zəngəzur dəhlizi “Tarixi İpək Yolu” üzərində yerləşən Azərbaycanı Avropa ilə Asiya arasında logistika mərkəzinə çevirəcək, ölkənin “Şərq–Qərb” və “Şimal–Cənub” nəqliyyat dəhlizlərində mövqeyini xeyli gücləndirəcək.

Hazırda Azərbaycanla Naxçıvanı yalnız İran və Türkiyədən keçən hava və avtomobil əlaqələri birləşdirir. Bu dəhliz Naxçıvanla əlaqəni yaxşılaşdıracaq və Naxçıvandakı sahibkarlıq subyektlərinin Şərq–Qərb dəhlizinə çıxışı təmin ediləcək. Təxminlərə görə, bu müəssisələrin Azərbaycan və Rusiyaya gediş məsafələrinin qısalması sayəsində daha da rəqabətə davamlı olacağı gözlənilir.

Azərbaycanın əsas məqsədi Naxçıvana və Türkiyəyə quru çıxışı əldə etməklə Naxçıvanın geosiyasi imkanlarını dirçəltməkdir. Naxçıvanın Azərbaycanla quru əlaqəsinin olmaması onu Qafqazda kommersiya tranziti və enerji marşrutları ilə bağlı müzakirələrdən kənarda qoyur.

Azərbaycan həmçinin Zəngəzuru Ermənistanla münasibətlərini normallaşdırmaq üçün faydalı geosiyasi fürsətə çevirməyi hədəfləyir.

Digər tərəfdən, “Kəmə–Yol” layihəsi çərçivəsində Azərbaycanın Türkiyə ilə Çin arasında mövqeyi möhkəmlənəcək. Azərbaycan Orta Dəhlizdə qəbul edəcəyi tranzit marşrutları ilə mühüm aktora çevriləcək. Zəngəzur dəhlizi Avropa ilə Asiyanı birləşdirə bilər. Bu, Orta Dəhlizdəki layihələr üçün böyük qələbə olacaq. Keçid müddətini azaldan bu yol Türkiyə ilə Azərbaycan arasında ticarət fəaliyyətini də yaxşılaşdıracaq. Bu kontekstdə Bakı–Tbilisi–Qars dəmir yolu (BTQ) və Gürcüstan ərazisindən keçən yollar artıq Azərbaycanı Türkiyə ilə birləşdirib. Bununla belə, daha qısa marşrut strateji və iqtisadi əlaqələri inkişaf etdirmək üçün daha çox potensiala malikdir.

“Kəmə–Yol” layihəsi başlayandan Azərbaycan Çinin Cənubi Qafqaza investisiyalarını alqışlayır və dəstəkləyir. Cənubi Qafqazda nəqliyyat maneələrinin aradan qaldırılması təkcə Azərbaycanın logistika mərkəzi olması ilə bağlı deyil, həm də Çinin öz mallarını Avropaya ən qısa yolla daşması üçün faydalı olacaq.

Azərbaycan Zəngəzur dəhlizini reallaşdırmaqla özünü Rusiyanın, Qafqazın və Mərkəzi Asiyanın yol və enerji tranzitinin mərkəzinə çevirərək, Avrasiya coğrafiyasında əhəmiyyətini artırmağı, enerji dəhlizi, xüsusilə, Xəzər və onun ətrafında müzakirələrdə əsas güc, Türk dünyası arasında hər baxımdan körpü olmağı hədəfləyir.

Türkiyənin avantajı.

Zəngəzur dəhlizi Türkiyənin Qafqaz siyasətinin iqtisadi və geosiyasi transformasiyası deməkdir. Dəhliz vasitəsilə qardaş ölkənin təkcə Azərbaycanla deyil, digər türk respublikaları ilə birbaşa əlaqəsi yaranacaq.

Layihə reallaşacağı təqdirdə Türkiyə–Azərbaycan münasibətləri keyfiyyətcə yeni mərhələyə keçəcək. Quru nəqliyyat əlaqəsi yaranacağı təqdirdə iki ölkə arasında siyasi, ticari, iqtisadi və

geosiyasi baxımdan münasibət daha yüksək səviyyəyə qalxacaq. Türkiyənin İran üzərindən Orta Asiyaya göndərdiyi yük maşınları üçün də yeni alternativ marşrut yaranacaq. Bu alternativin iqtisadi qiymətləndirilməsi tam olaraq hesablanmasa da, Türkiyənin İrandan asılılığının azalacağı təxmin edilir.

Türkiyənin Naxçıvana sərmayələrinin artması, ölkənin Qafqaz sərhədlərində yerləşən vilayətlərinin iqtisadi cəhətdən güclənməsi, Türkiyə-Rusiya münasibətlərində enerji, nəqliyyat və logistika sahələrində yeni əməkdaşlıqların yaradılması layihənin müsbət nəticələrini ehtiva edir. Dəhlizin açılmasını Türkiyə–Ermənistan münasibətlərinin yaxşılaşmasında mühüm sınaq kimi qiymətləndirə bilərik. Sözügedən dəhliz Türkiyə ilə Orta Asiya arasındakı ticarət həcmi, eləcə də 2019-cu ildə 21 milyard avro olan Türkiyə–Çin ticarət həcmi üçün həyati əhəmiyyət kəsb edir. Üstəlik, Türkiyənin bu dəhliz vasitəsilə açdığı yeni Orta Asiya dəhlizinə də müsbət təsir edəcəyini söyləmək olar. Ümid edilir ki, Zəngəzur dəhlizinin ümumi daxili məhsulu (ÜDM) 1,1 trilyon dollar təşkil edən türkdilli dövlətləri də birləşdirəcək. Dəhliz açıldıqdan sonra Türkiyənin Mərkəzi Asiya ilə Çini birləşdirən yeni logistik dəhliz olacağını da qeyd etmək lazımdır.

Ermənistanın destruktiv mövqeyi və qazancları.

II Qarabağ müharibəsində acı məğlubiyyətindən sonra Ermənistanda yeni nəqliyyat dəhlizlərinin açılmasına və integrasiya siyasətlərinin həyata keçirilməsinə münasibət birmənalı deyil. Erməni radikal millətçiləri bu vəziyyəti coğrafi “intihar” adlandırarkən, integrasiya tərəfdarları ölkəni sosial-iqtisadi, geosiyasi və geostrateji gücə çevirmək istəyirlər.

Ermənistan müharibədə uduzsa da, yeni prosesdə geosiyasi qazanclar əldə edəcək. Ermənistanın Azərbaycan torpaqlarını işğal etməsi, Türkiyə və Gürcüstanla münaqişələri onu təcrid vəziyyətinə salmaqla bu dövlətin siyasi manevr imkanlarını məhv etmişdi. II Qarabağ müharibəsinin nəticələri, əslində, Ermənistan üçün daxili və xarici siyasətdə yeni imkanlar açıb.

Zəngəzur dəhlizi Ermənistan üçün geosiyasi mühasirədən çıxış yoludur. Dəhliz Türkiyə və Azərbaycanla münasibətlərini yaxşılaşdırmaqla Qafqazda yaranmaqda olan prosesdən faydalanmaq üçün geosiyasi fürsət təqdim edir. Ermənistan nisbi iqtisadi rifahı, təhlükəsizliyini və Qərblə yaxşı münasibətlərini inkişaf etdirə, işsizliyi və kütləvi yoxsulluğu aradan qaldırmaqla insan miqrasiyasının qarşısını ala bilər.

Zəngəzur dəhlizi, həm də Ermənistanın İranla münasibətlərini balanslaşdırmaq imkanı verir. Digər tərəfdən, dəhliz həm də Azərbaycan və Türkiyə ilə ticarət əlaqələri qurmaqla Ermənistanın iqtisadi təcriddən qurtulmasına kömək edə bilər. Ermənistan Azərbaycanla iqtisadi əməkdaşlığı inkişaf etdirsə, “Kəmə–Yol” layihəsinin mühüm əlaqə kanalı olan Şərqi-Qərbi dəhlizinə çıxış əldə edəcək.

Gələcəkdə Mərkəzi Asiya ilə Türkiyə arasında nəzərdə tutulan Xəzər qaz kəməri reallaşarsa, Ermənistan da tranzit ölkə kimi enerji nəqlinə cəlb oluna bilər. Bundan əlavə, İrəvan administrasiyası regional dəmir yollarının bərpasında Azərbaycan investisiyalarından da faydalana bilər.

Zəngəzur dəhlizi Ermənistanın Rusiya və Avrasiya İqtisadi Birliyinin (Aİİ) bazarlarına çıxışında iqtisadi problemlərini azaldacaq. Çünki əsas ticarət tərəfdaşına quru yolunun olmaması Ermənistanın iqtisadi münasibətlərinə və təhlükəsizliyinə mənfi təsir göstərir. Üstəlik, bu dəhliz Ermənistana digər mühüm ticarət tərəfdaşı olan İranla dəmir yolu əlaqəsi yaratmaq imkanı verəcək.

Azərbaycan, Ermənistan və Rusiya arasında imzalanan 10 noyabr atəşkəs bəyannaməsindən aydın görünür ki, Rusiya Zəngəzur dəhlizinin açılmasında maraqlıdır. Belə ki, Üçtərəfli bəyannamənin mətnində Ermənistanla Xankəndi arasında olan və yenidən inşası nəzərdə tutulan Laçın dəhlizinin və Azərbaycanın Ermənistan ərazisindən Naxçıvanla quru əlaqəsini yaradacaq Zəngəzur dəhlizinin təhlükəsizliyinin Rusiya tərəfindən təmin ediləcəyi bildirilir.

Rusiya hər iki dəhliz ilə Qafqazda ənənəvi fəaliyyətini təsdiqləmək və Qafqazdan keçən bütün tranzit, nəqliyyat və enerji xətlərini geostrateji imkan kimi formalaşdırmaq istəyir. Rusiyanın dəhlizə nəzarət etməsi Zəngəzura qarşı hər hansı hərbi əməliyyat ehtimalını aradan qaldırır. Dəhliz vasitəsilə Rusiya ilə Ermənistan arasında birbaşa quru əlaqəsinin yaradılması Moskva üçün vacibdir. Digər tərəfdən, dəhliz Cənubi Qafqazda nəqliyyat xətlərində Rusiyanın əsas marşrutu ola bilər. Rusiya qatarları dəhliz vasitəsilə Yaxın Şərqə və digər Cənubi Asiya ölkələrinə hərəkət edə bilər.

Dəhlizin reallaşmasına beynəlxalq dəstək gücləndirilməlidir.

Azərbaycan ərazisi beynəlxalq layihələr üçün regionun nəqliyyat qovşaqlarının mərkəzinə çevrilib. Zəngəzur dəhlizi bu baxımdan Azərbaycanı bir neçə istiqamətdə region, Asiya və Avropa ilə birləşdirən strateji nəqliyyat dəhlizinə çevrilə bilər. Faktiki olaraq, dünyanın böyük gücləri Zəngəzur dəhlizinin bu funksiyasını qəbul edib dəstəklərini ifadə edirlər. Təsədüfi deyil ki, ABŞ və Rusiya prezidentlərinin görüşündə Cənubi Qafqazda kommunikasiya xətlərinin açılması zərurəti vurğulanıb, Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan Rusiya və ABŞ prezidentləri ilə bu məsələni müzakirə edib, ortaq razılığa gəlinib.

Bu dəhliz Azərbaycan, Ermənistan, Türkiyə, Rusiya və İranla yanaşı, Asiya–Sakit okean regionu ölkələrinə də böyük fayda verə bilər. Təbii ki, burada Çinin qazana biləcəyi daha çoxdur. Çin–Rusiya–İran–Azərbaycan xəttində mühüm məntəqə olan Zəngəzur dəhlizi Pekin üçün Türkiyə vasitəsilə Avropa və Körfəz ölkələrinə, Afrikaya yeni imkan deməkdir. Bu marşrut həm ucuz, həm də digərlərinə nisbətən qısaadır.

Zəngəzur dəhlizi Avrasiya üçün də yeni nəqliyyat layihəsinə çevrilə bilər. Artıq İraq Zəngəzur dəhlizi layihəsinin iştirakçısına çevrilə biləcəyini bildirib. Şərqlə Qərbi birləşdirəcək Zəngəzur marşrutuna İraqın da qoşulması istisna olunmur.

Apardığımız araşdırma və təhlil onu göstərir ki, regional və qlobal miqyasda Zəngəzur dəhlizinin işə düşməsi regionda ciddi geosiyasi və geoiqtisadi yeniliklərə təkan verəcək. Bunlarla yanaşı, dəhliz Azərbaycana Avrasiyanın nəqliyyat və logistika mərkəzi kimi mövqeyini gücləndirmək, müstəqil dövlət olaraq beynəlxalq statusunu möhkəmləndirmək imkanı verəcək.

Zəngəzur dəhlizinin geosiyasi qiymətləndirilməsinin həm də tarixi-siyasi əhəmiyyəti vardır. Təsadüfi deyil ki, Azərbaycan Prezidentinin səsləndirdiyi fikirlərdə, transmilli mediaya mü sahibələrində Zəngəzur dəhlizinin iqtisadi və strateji əhəmiyyəti ilə yanaşı, ərazi məsələsinin tarixi, siyasi motivləri vurğulanır.

Regional, iqtisadi və geosiyasi maraqların kəsişdiyi və toqquşduğu Zəngəzur nəqliyyat dəhlizinin reallaşması zamanın işidir. Azərbaycanda Zəngəzura gedən yollar sürətlə təmir olunur, yeni yollar salınır. Dəhlizin qısa zamanda reallaşması mümkündür. Ermənistan indiki mərhələdə reallığı düzgün dəyərləndirərək Üçtərəfli bəyanatın şərtlərinə əməl etməli, regionda sülhün və təhlükəsizliyin bərpasına, iqtisadi inkişafa və tərəqqiyə dəstək verməlidir.

Qloballaşma və integrasiya proseslərinin dünyanı vahid iqtisadi orqanizmə çevirdiyi, İKT-nin ölkələr arasındakı məsafəni “kiçiltməyi” bir zamanda nəqliyyat əlaqələri qlobal və milli çərçivədə daha ciddi önəm kəsb etməyə başlayıb. Müasir dövrdə hansısa ölkəni özünütəcrid vəziyyətində təsəvvür etmək qeyri-mümkündür. Artıq xarici bazarlara çıxmaq, dünya bazarında rəqabətqabiliyyətli milli məhsullarla mövqe tutmaq, qlobal məkanda cərəyan edən sosial-iqtisadi proseslərdə fəal iştirak etmək, milli və beynəlxalq miqyasda baş verən dəyişikliklərə çevik uyğunlaşmaq qabiliyyəti kimi amillər ayrı-ayrı milli dövlətlərin, eləcə də bütövlükdə dünyanın dinamik və davamlı tərəqqisinin zəruri şərtinə çevrilib. Bütün bu prosesləri nəqliyyatsız təsəvvür etmək qeyri-mümkündür. Bu isə o deməkdir ki, beynəlxalq nəqliyyat dəhlizləri milli dövlətlərin iqtisadi mövcudluğunun və davamlı inkişafının mühüm tərkib hissəsidir.

Bu mənada Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2023-cü il 23 noyabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının ərazisindən keçən beynəlxalq nəqliyyat dəhlizlərinin tranzit potensialının artırılmasına və tranzit yükdaşımaların təşviqinə dair 2024–2026-cı illər üçün” Fəaliyyət Planı mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Fəaliyyət Planında konkret məsələlər üzrə 24 istiqamətdə müxtəlif tədbirlərin reallaşdırılması nəzərdə tutulur ki, bu da nəqliyyat-tranzit-logistika xidmətlərini büdcənin əsas gəlir mənbələrindən birinə çevirməyə, ölkəmizin mövcud daşıma xidmətləri potensialından daha səmərəli şəkildə istifadə etməyə şərait yaradacaq.

Müasir dövrdə beynəlxalq nəqliyyat dəhlizləri artıq bir dəyər zəncirinə çevrilib. Daşınma xərclərinin hazır məhsulların üzərində təsiri yeni bir dəyər formalaşdırır. Bu dəyərin formalaşmasında dəhlizlər boyunca bütün ölkələrin bu və ya digər şəkildə payı var. Eyni zamanda da bu dəyər cəmiyyətin layiqli həyat səviyyəsinə və iqtisadiyyatın normal fəaliyyətinə ciddi şəkildə təsir imkanlarına malikdir. Aydındır ki, məsafə və zaman daşınma xərcləri ilə düz mütənasibdir. Dəhlizlərin daha əlverişli və qısa ərazilərdən keçməsi arzuolunandır. Eyni zamanda, məsafələrin qısaldılması mümkün olmadıqda belə, üzv dövlətlərin daşınma müddətini azaltmaq imkanları mövcuddur ki, bu da xərclərin azaldılmasına təsir edir. Aydındır ki, daşınma müddətinin azaldılması sərhəd-gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsi və asanlaşdırılması ilə yanaşı, həm də müasir təkmil infrastruktur təminatı tələb edir. Təbii ki, müasir dövrün çağırışlarına uyğun olaraq, sərhəd-gömrük prosedurlarının sadəliyi və çevikliyi baxımından rəqəmsallaşma, rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi məsələləri də diqqət mərkəzində olmalıdır.

Beynəlxalq nəqliyyat dəhlizlərinin kəsişməsində yerləşən Azərbaycan Respublikası yuxarıda qeyd edilən məsələlərdə aparıcı dövlətlərdən biridir. Bu, ölkənin əlverişli coğrafi mövqedə yerləşməsindən və ən azı onun qədər əhəmiyyət kəsb edən, həyata keçirilən düzgün siyasətdən qaynaqlanır. Belə ki, hələ uzun illər öncədən Azərbaycanda nəqliyyat infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi istiqamətində qəbul edilmiş davamlı və sistemli qərarlar nəticəsində ölkə istənilən növ daşınmanı həyata keçirməyə, qəbul etməyə, saxlamağa və yola salmağa qadirdir.

Dövlət başçısının rəhbərliyi ilə “Azərbaycanda avtomobil yolları şəbəkəsinin yeniləşməsinə və inkişafına dair 2006-2015-ci illər üzrə Dövlət Proqramı”, “Azərbaycan Respublikasında nəqliyyat sisteminin inkişafına dair (2006-2015-ci illər) Dövlət Proqramı”, “Bakı şəhərində nəqliyyat sisteminin təkmilləşdirilməsi üzrə 2008-2013-cü illər üçün əlavə Tədbirlər Planı”, “Azərbaycan Respublikasında avtomobil yolları şəbəkəsinin yeniləşdirilməsi və inkişafına dair Dövlət Proqramı (2006-2015-ci illər)”, “Azərbaycan Respublikasında dəmir yolu nəqliyyat sisteminin 2010-2014-cü illərdə inkişafına dair Dövlət Proqramı” və s. müxtəlif istiqamətləri əhatə edən çoxsaylı proqramlar uğurla həyata keçirilib.

Böyük İpək Yolunun bərpası istiqamətində davamlı işlər görən, tədbirlər həyata keçirən Azərbaycan Respublikası, nəhayət 2005-ci ildə Şimal-Cənub nəqliyyat dəhlizinə də qoşuldu. Beləliklə, ölkənin Şərq-Qərb (Böyük İpək Yolu) və Şimal-Cənub nəqliyyat dəhlizlərinin kəsişməsində Avropa və Asiyanın mühüm nəqliyyat tranzit qovşağına çevrilmək imkanları daha da artdı. Onu da qeyd edək ki, Azərbaycan yeganə ölkədir ki, Şimal-Cənub və Şərq-Qərb nəqliyyat dəhlizləri layihələrinin ikisində də iştirak edir.

Bugün “Dəmir İpək Yolu” adlandırılan Bakı-Tbilisi-Qars (BTQ) dəmir yolu Çinin elan etdiyi, Azərbaycan da daxil olmaqla, bir sıra ölkələrin dəstəklədiyi “Bir kəmə, bir yol” iqtisadi inkişaf strategiyasının tərkib hissəsinə çevrilib. BTQ-nin başlıca vəzifəsi Çindən və Cənub-Şərqi

Asiyanın digər ölkələrindən Avropaya yüklərin daşınmasıdır. İnamlı deyə bilərik ki, bu dəmir yolu qitələrarası daşımlar üçün böyük imkanlar vəd edir.

Avrasiyanın nəqliyyat xəritəsini yeniləyən BTQ Azərbaycanı əhəmiyyətli tranzit daşımlar mərkəzinə çevirib və bu yol ilə gələcəkdə 15 milyon tonadək yük daşımaq mümkün olacaq.

Bünövrəsi Ümummilli Lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş strategiyanın uğurla davam etdirilməsi nəticəsində Azərbaycan dünyanın əsas yük axını istiqaməti olan Çin-Avropa-Çin arasında əsas həlledici qüvvəyə çevrilib. Dünyada və regionda baş verən geosiyasi hadisələrin də rəvac verdiyi bir sıra səbəblərdən Transxəzər Beynəlxalq Nəqliyyat Dəhlizi – Orta dəhliz Mərkəzi Asiya ölkələri və Xəzər dənizi üzərindən keçməklə Avropa ilə Asiyanı birləşdirən ən qısa və rahat marşrutdur.

Fəaliyyət Planında da qeyd edildiyi kimi, bir sıra önəmli üstünlüklərə malik olan Orta dəhliz boyunca vahid tarifli “bir pəncərə” prinsipi tətbiq olunacaq. Əlverişli coğrafi mövqe Orta dəhliz üzərində yerləşən dövlətləri Avropa ilə Asiyanı birləşdirən əsas tranzit ölkələri kimi gündəmə gətirib. Orta dəhlizin əsas üstünlüyü ondan ibarətdir ki, bütün iştirakçı dövlətlər bu marşrutun funksionallığının artırılması üçün güclü siyasi iradə nümayiş etdirirlər. Dəhliz boyunca yerləşən ölkələr arasında ikitərəfli və çoxtərəfli formatlarda əməkdaşlıq getdikcə genişlənir ki, bu da yükdaşımlar, yüklərin cəlb edilməsi, logistika ilə bağlı məsələlərin uzlaşdırılmasına geniş imkanlar yaradır. Çindən Avropaya gedən yük qatarı Orta dəhliz ilə 12 gün ərzində 10 min kilometr deyil, 7 min kilometr məsafə qət edəcək. Bu da Asiya və Avropa arasında global ticarətdə dəhlizin nə qədər sərfəli və təhlükəsiz olduğunu nümayiş etdirir. Eyni qatar Cənub dəhlizi üzrə Süveyş kanalı üzərindən gəmi ilə 20 min kilometr yol qət edir. İstər dəniz, istərsə də dəmir yolu üzərindən daşınmalarda Orta dəhliz zaman və məsafə baxımından daha səmərəlidir ki, bu da daşıma xərclərinin daha az olması ilə dəhlizin cəlbediciliyini artırır. Dəhliz boyunca daşınmaların artması isə, öz növbəsində, iqtisadiyyatın digər sahələrinin inkişafına da təkan verəcək. Bu isə o deməkdir ki, Orta dəhliz iştirakçı ölkələrə, yalnız nəqliyyat-tranzit gəlirləri vəd etmir, həm də iqtisadi tərəqqinin təkanverici bir qüvvəsinə çevriləcək.

Orta dəhlizin digər bir üstünlüyü onun Türk Dövlətləri Təşkilatına daxil olan ölkələri birləşdirmək imkanındır. Yəni bu dəhliz, yük daşıma trayektoriyası (yolu) kimi cəlbedici olmaqla yanaşı, həm də Türk dünyasının birliyi baxımından da strateji əhəmiyyət kəsb edir. Belə bir birliyin formalaşması və möhkəmləndirilməsi Azərbaycan və Türkiyənin xarici siyasətində prioritet rola malikdir. Azərbaycan Respublikası İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzinin təşəbbüsüylə müxtəlif dövlətlərdən müəlliflərin cəlb edilməsi ilə 2024-cü ildə çap olunması nəzərdə tutulan “Orta dəhliz: mövcud vəziyyət və perspektivlər” adlı kitabın hazırlanması da məhz yuxarıda qeyd edilən zərurətdən irəli gəlib.

Onu da qeyd edək ki, Ələt terminalında azad iqtisadi zonanın yaradılması istiqamətində intensiv işlər aparılır. Bu da ölkəmiz üçün uzunmüddətli iqtisadi perspektivlər vəd edir. Orta dəhlizin

digər marşrutlara integrasiyası isə gözlənilən dividendləri daha da artıracaq. Orta dəhliz marşrutu ilə daşınan yüklər həm də Azərbaycanın ərazisindən keçən Şimal-Cənub və Şərq-Qərb dəhlizlərinə integrasiya edilmiş yollarla daşına bilər. Eyni zamanda, 44 günlük Vətən müharibəsində işğaldan azad edilmiş Şərqi Zəngəzur regionunda da dəhlizin inkişaf etdirilməsi perspektivləri mövcuddur. Zəngəzur vasitəsilə Naxçıvandan Türkiyəyə, oradan isə daha geniş coğrafiyaya çıxış mümkündür. Başqa sözlə desək, Zəngəzur dəhlizi açıldıqdan sonra Azərbaycanın Orta dəhliz vasitəsilə daşınma imkanları daha da genişlənəcək. Bu da bütün region dövlətləri üçün yeni fərsətlər yaradacaq.

Bu məqamda xüsusilə qeyd edək ki, “Azərbaycan Respublikasının ərazisindən keçən beynəlxalq nəqliyyat dəhlizlərinin tranzit potensialının artırılmasına və tranzit yükdaşımaların təşviqinə dair 2024–2026-cı illər üçün” Fəaliyyət Planının qəbulu zamanında verilmiş, yüksək siyasi-iqtisadi və strateji əhəmiyyətə malik bir qərardır.

Azərbaycan, Rusiya və Ermənistan liderlərinin birgə imzaladıqları 2020-ci il 10 noyabr anlaşmasına əsasən, ölkəmizin qədim Zəngəzur ərazisindən Naxçıvana nəqliyyat və kommunikasiya xətlərinin açılması bu dəhlizin əsas tərkib hissəsini təşkil edir. (1;3)

Anadolu, Naxçıvan, Bakı və Orta Asiya xəttini birləşdirəcək bu dəhliz türk dövlətləri arasında əlaqələri möhkəmləndirməyə töhfə verəcək. İndi Zəngəzur türk dünyasının birləşməsi rolunu oynayacaq. Çünki, Zəngəzurdan keçən nəqliyyat, kommunikasiya, infrastruktur layihələri bütün türk dünyasını birləşdirəcək. Eyni zamanda digər ölkələr üçün əlavə imkanlar yaradacaq. Eyni zamanda Ermənistan üçün də. Ermənistanın hal-hazırda müttəfiqi olan Rusiya ilə dəmir yolu əlaqəsi yoxdur. Azərbaycan üzərindən bu dəmir yolu əlaqəsi yarana bilər. Ermənistanın qonşusu olan İranla da dəmir yolu əlaqəsi yoxdur. Naxçıvan vasitəsilə bu dəmir yolu da təmin edilə bilər. Azərbaycan Naxçıvan ilə, Türkiyə ilə birləşir. Orta Asiya Avropa ilə birləşir. Yəni yeni nəqliyyat dəhlizi yaranmaqdadır. Bu həm Azərbaycanın Türkiyə ilə, Naxçıvan ilə iqtisadi əlaqələrin intensivləşməsinə və genişlənməsinə gətirib çıxaracaq, Naxçıvanın Azərbaycanın əsas hissəsinə integrasiyasına gətirib çıxaracaq. Azərbaycanı bir çox xərclərdən xilas edəcək və eyni zamanda sahibkarlar üçün yeni bazarların açılmasına şərait yaradacaq. Yeni Nəqliyyat dəhlizinin açılması təkcə iki qardaş ölkə arasındakı əlaqələrə təsir etməyəcək. Azərbaycanlı iş adamları istehsal etdikləri məhsulları Türkiyəyə, oradan isə Avropa bazarlarına ixrac imkanı qazanacaqlar. Türkiyə isə öz məhsullarını daha qısa olan Naxçıvan dəhlizi vasitəsilə İrana, eləcə də Orta Asiya ölkələrinə ixrac edə biləcəklər.

Zəngəzur dəhlizi regionun rifah və inkişaf yoludur. Asiyadan Avropaya doğru geniş və bütöv bir coğrafiyada, Avrasiyada bir çox dövlətlərin maraqlarına cavab verir. Yəni Zəngəzur dəhlizi regional təhlükəsizlik və beynəlxalq əməkdaşlıq amilidir. Azərbaycanın qədim torpağı olan Zəngəzur ətrafında müzakirələr getdikcə aktivləşir. Buna səbəb 44 günlük müharibədən sonra yaranmış reallıqlar fonunda qalib Azərbaycanın təşəbbüsü ilə hazırda Ermənistanın nəzarətində olan Qərbi Zəngəzur ərazisindən Zəngəzur dəhlizinin çəkilməsidir. Layihənin reallaşdırılması

istiqamətində həyata keçirilən proseslər isə durmadan davam edir. Zəngəzur dəhlizinin tərkib hissəsi olacaq avtomobil və dəmir yollarının inşası sürətlə davam edir. Şərqlə qərbi birləşdirəcək infraqururlardan biri Horadiz Ağbən dəmir yolunun 53 km-lik hissəsi artıq inşa olunub. Bu dəmir yolu xəttinin layihələndirmə və tikinti işlərinə ölkə başçısı İlham Əliyevin 2021-ci il 13 mart tarixli müvafiq Sərəncamına əsasən başlanılıb. Dəmir yolu xətti tək xətlidir və ox üzrə uzunluğu 110,4 km, yan yollarla birlikdə 140,6 km-dir. Layihə üzrə doqquz stansiya tikintisi nəzərdə tutulub. Bunlar Horadiz, Mərcanlı, Mahmudlu, Soltanlı, Qumlaq, Həkəri, Mincivan, Bartaz, Ağbən stansiyalarıdır. Horadizdən Ağbəndədək tikinti aparılan dəmir yollarında 41 körpü, 22 avtomobil keçidi, 3 tünel, 2 qalereya, 4 heyvanlar üçün keçid, 253 ədəd suötürücü boru və 144 ədəd ehtiyat keçidi, o cümlədən 70 ədəd yoldəyişən, 110,4 km rabitə və işarəvermə sisteminin inşası nəzərdə tutulub.

Horadiz Ağbən dəmir yolu xəttinin Həkəri çayı üzərindən keçən hissəsində Azərbaycanın ən uzun dəmir yol körpüsü inşa edilir. Körpünün uzunluğu 13 aşrım olmaqla 418 m-dir. Bu körpünün inşası da region ölkələri arasında ticarət əlaqələrində, xüsusilə yük daşımalarının artmasında önəmli töhfə verəcəkdir.

Çindən gələn yüklərin Mərkəzi Asiya ilə daşınması potensialı Zəngəzur dəhlizinin vacib nəqliyyat arteriyasına çevrilməsinə şərait yaradır. Zəngəzur dəhlizi həm də Suveyiş kanalından keçən dəniz yoluna alternativ olaraq formalaşacaq. Bu səbəbdən dünya ölkələrinin yeni nəqliyyat dəhlizinin yaranmasına marağı çoxdu. Yaxın dövrə nəzər salsaq görürük ki, Suveyiş kanalında Evergreen gəmisinin qəzaya uğramasına gün ərzində qərbə daşınan yüklər üzrə 5,1 mlrd və şərqə daşınan yüklər üzrə isə 4,5 mlrd olmaqla, ümumilikdə 9,6 mlrd dollar zərərə səbəb olmuşdur. Ümumilikdə dünya ticarətinin təqribən 12%-nin bu kanal vasitəsilə həyata keçirildiyini nəzərə alsaq, alternativ nəqliyyat arteriyalarının, o cümlədən Zəngəzur dəhlizi ilə Azərbaycanın Avrasiyanın nəqliyyat infraqururunda iqtisadi əhəmiyyətini görürük.

Zəngəzur dəhlizi üç müstəvidə önəm kəsb edir; lokal, regional və interkontinental. Dəhlizin lokal müstəvidəki əhəmiyyəti yeni nəqliyyat yolunun keçdiyi hər bir ölkədə yerli inkişaf stimullaşdırıcı faktor kimi şıxış etməsidir. Nəzərə almaq lazımdır ki, yeni dəhliz hər üç ölkənin ən zəif inkişaf etmiş bölgələrindən keçir. Azərbaycanın cənub-qərb rayonları, Ermənistanın ən zəif inkişaf etmiş Sunik bölgəsi və on illərdir terrorizm səbəbilə zəif inkişaf etmiş Türkiyənin şərq vilayətlərini bir-birinə bağlaması planlaşdırılır ki, bu da hər üç bölgədəki yerli iqtisadi yüksəlişə ciddi töhfə verəcək.

Yeni dəhlizin regional müstəvidəki önəmi isə bir sıra fərqli istiqamət üzrə alternativlik təşkil etməsidir. Zəngəzur dəhlizinin gerçəkləşməsi regional siyasi konfigurasiya çərçivəsində böyük önəm kəsb edən Azərbaycanın əsas ərazisi və Naxçıvan Muxtar Respublikası ilə alternativ keçid yaradılacaq ki, bu da İranın Azərbaycan üzərindəki ən vacib rıçaqlarından olan ‘ Naxçıvan tranziti’ məsələsini azaldacaq. Bundan əlavə, Zəngəzur dəhlizin Rusiya və Türkiyə arasında Gürcüstandan yan keçən yeni istiqamət təklif etməsi dəhlizin regional müstəvidə başqa

bir əhəmiyyətli dəyişikliyədir. Zəngəzur dəhlizinin interkontinental, yəni qitələrarası əhəmiyyəti isə Çinin son illərdə artan iqtisadi nəqliyyat şəbəkəsinə yeni bir alternativlik təşkil etməsidir. Bu alternativlik Çindən gələn malların Türkiyənin Şərqi vilayətlərinə, oradan da Aralıq dənizi və ya İstanbul boğazları vasitəsilə Avropaya daşınmasını təklif edir. Əslində bu yenilik həm Türkiyənin, həm də Çinin nəqliyyat yollarının diversifikasiya edilməsi strategiyalarına da uyğundur.

Zəngəzur dəhlizinin çox böyük regional və beynəlxalq əhəmiyyəti var. Bu dəhlizdən istifadə edəcək Gürcüstan, İran, Türkiyə, Rusiya, eləcə də Qərbi və ərəb dövlətləri qazanacaqlar. Belə ki, qərblə şərqə birləşdirən Böyük İpək yolu öz tarixi əhəmiyyətini yenidən bərpa etməklə min il bundan əvvəl olduğu kimi müxtəlif mədəniyyətlər və sivilizasiyalar arasında körpü yaratmaq imkanındadır.

Qədim Naxçıvan diyarı şərqlə qərbin qovşağında, tarixi ticarət yollarının üzərində yerləşdiyi üçün hələ orta əsrlərdə dünya ipək ticarətinin əsas mərkəzlərindən birinə çevrilmişdir. Həm İrandan Gürcüstan və Dağıstana gedən ticarət yolu üzərində yerləşməsi həm də Naxçıvan tacirlərinin Avropanın böyük sənaye mərkəzləri ilə geniş əlaqələr qurması bölgənin hərtərəfli inkişafına səbəb olmuşdu.

Zəngəzur dəhlizi Naxçıvan Muxtar Respublikasının türk-islam dünyasına açılan bir qapı kimi rolunu artıracaq.

2017-ci il oktyabrın 30-da istifadəyə verilmiş Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu Trans Avropa və Trans Asiya dəmir yolu şəbəkələrinin birləşdirilməsini təmin etməklə, qədim İpək yolunun polad magistrallar üzərində bərpasıdır. Ümumi uzunluğu təxminən 850 km olan Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu xəttinin 504 km-lik hissəsi Azərbaycanın ərazisinə düşür. Dəmir yolu xəttinin 263km-Gürcüstan, 79 km isə Türkiyə ərazisindən keçir. Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu Çindən Avropaya yüklərin çatdırılması müddətini dəniz daşımalarına nisbətən iki dəfə azaldır. Bu layihənin qurulması region ölkələri üçün onun cəlbediciliyini artırır və eyni zamanda, Mərkəzi Asiya ölkələrinin Türkmənistan, Qazaxstan, Özbəkistan və Tacikistan, həmçinin Əfqanıstanın Avropa və dünya bazarlarına çıxışını asanlaşdırır, onların ticarət əlaqələrinin, iqtisadiyyatlarının inkişafında, integrasiyasında mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bakının Qaradağ rayonunun Ələt qəsəbəsində salınan, Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanının ərazisi də daxil olmaqla yaradılan Azad Ticarət Zonasının da Azərbaycanın beynəlxalq nəqliyyat qovşağına çevrilməsində xüsusi əhəmiyyəti olacaq. Azad Ticarət Zonası beynəlxalq yükdaşıma və Avropa-Asiya logistika zəncirlərində aparıcı rol oynamaqla yanaşı, yerli istehsalın təşviqi, 'Made in Azerbaijan' brendinin dünya üzrə tanınmasında müstəsna xidmət göstərəcək.

Azad Ticarət Zonasının regional miqyasda Cənubi Qafqaz, Mərkəzi Asiya, İran, Rusiya və Türkiyənin bir hissəsinin daxil olduğu və 130 milyon insanı əhatə edən bir bazara xidmət göstərməsi planlaşdırılır. (2;2)

Azərbaycan dünyada yeganə ölkədir ki, onun həm Rusiya ilə, həm də İranla quru sərhəddi var və bu coğrafi yerləşmə üçtərəfli regional əməkdaşlığın inkişafı üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Region ölkələri arasında ticari və iqtisadi əlaqələrə müsbət təsir göstərəcək Zəngəzur dəhlizi vasitəsilə Azərbaycan Türkiyəyə quru yolla bir başa çıxışı əldə edəcək. Türkiyə və Azərbaycan arasındakı məsafə əhəmiyyətli dərəcədə azalacaq. Məhsulların çatdırılmasını həyata keçirən nəqliyyat vasitələri istər qırmızı körpü, istərsə də sat qapısında uzun uzadı növbələr gözləməli olmayacaq. Bu da öz növbəsində ixrac xərclərinin azalması deməkdir. Yeni nəqliyyat dəhlizi ölkədə kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracını da artıracaq. Belə ki, hazırda bir sıra məhsulların ixracı məhz günlərlə yol getməli olduğuna görə əlverişli hesab olunmur. Bu həm də Azərbaycan məhsullarının Türkiyə üzərindən Avropaya çıxarılacaq məhsulların maya dəyərinin aşağı düşəcəyinə gətirib çıxarır.

Şarl Mişelin və Nikol Paşinyanın Brüsseldə üçüncü üçtərəfli görüşü zamanı Zəngəzur dəhlizi ilə əlaqədar ortaq mövqe bildirməsi, razılıq əldə olunması da bu baxımdan xüsusi qeyd edilməlidir.

NƏTİCƏ

Zəngəzur dəhlizi layihəsinin gerçəkləşdirilməsi ilə birincisi regionda əməkdaşlığa xidmət edən integrasiya prosesi güclənəcək, ikincisi Azərbaycanın Avrasiyanın nəqliyyat və logistika mərkəzi kimi geostrateji mövqeyi möhkəmlənəcək, tranzit imkanları genişlənəcək, üçüncüsü Azərbaycan və tərəfdaş ölkələr iş birliyində maraqlı olan bütün qüvvələr mühüm siyasi-iqtisadi mənfəət qazanacaq, dördüncüsü Zəngəzur dəhlizi kifayət qədər böyük iqtisadi potensiala və təbii resurslara malik olan regionu birləşdirəcək, xüsusilə 1,1 trilyon ümumi daxili məhsulu olan türk dövlətlərinin iqtisadi integrasiyası, regional və global proseslərə ciddi təsir göstərəcək.(4;5)

Zəngəzur dəhlizi reallaşdıqdan sonra Naxçıvan üçün böyük perspektivlər açılacaq. Muxtar respublikanın 'yaşıl enerji' dəhlizinə çevrilməsi əsas prioritetlərdən biridir. İqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində inkişaf proqramları işlənib hazırlanır. Xüsusilə ərzaq təhlükəsizliyinin və əhalinin məşğulluğunun təmin olunması işində roluna görə aqrar sahənin inkişafına daha çox diqqət ayrılır, daxili və xarici bazarlar üçün 'Orqanik Naxçıvan' ekoloji təmiz qida məhsullarının istehsal, emal, tədarük və çatdırılma zəncirini formalaşmaqdadır.

Zəngəzur dəhlizi Azərbaycanı regional ticarət mərkəzinə çevirəcək.

Prezident İlham Əliyev Azərbaycanın ən azı 100 il sonraya hədəflənmiş milli məqsədləri, strateji vəzifələri üçün tarixi yol inşa edir. Nəinki Azərbaycanın gələcəyi, bütöv bir regionun firavanlığı və təhlükəsizliyi məhz bu yolda, qalib Azərbaycanın dövlətçilik marşrutundadır. Zəngəzur dəhlizində, Zəngəzurdan dünyaya açılan yolda.

ƏDƏBİYYAT

1. Asker, Ali, Zeynəp Gizem Özpınar. ‘ Azərbaycanı Zafərə götürən Böyük Taarruz: 44 günlük Savaşın Anatomisi’ Avrasiya İncelemeler Dergisi No 10.1 (2021)
2. Скубицкий А М Карабахский Союз 1991 №7 Гейдаров Н Г В горах Зангезура Баку 1986
3. ‘Böyük regional və beynəlxalq əhəmiyyətli layihə-Zəngəzur dəhlizi.’ Səs qəzeti 31 avqust 2023-cü il. №156.
4. Zəngəzur dəhlizinin açılması Cənubi Qafqazı dünyanın mühüm logistic mərkəzinə çevriləcək.’ Respublika qəzeti 24 avqust 2023-cü il №180
5. ‘Zəngəzur dəhlizi: böyük regional və beynəlxalq əhəmiyyətli layihə’ İki sahil qəzeti 24 avqust 2023-cü il. №151
6. ‘Orta Dəhliz: Şərqlə Qərbi birləşdirən körpü: Avropa ilə Asiya arasında ən qısa və rahat marşrut Zəngəzur dəhlizinin açılması ilə daha səmərəli olacaq’ Respublika qəzeti 22 sentyabr 2023-cü il №205

**ECONOMIC INNOVATION: A PUBLIC-PRIVATE SECTOR PARTNERSHIP
PERSPECTIVE****Sevda ALIYEVA**

Azerbaijan Cooperation University

ORCID NO: 0009-0006-7508-8002**SUMMARY**

In the conditions of globalization of the world economy, it is impossible to achieve the strategic goals and economic goals of the state without activating mutual relations with private business and developing partnership relations with the private sector. From this point of view, the creation of mechanisms for the state and private entrepreneurship is the most important condition for the formation of an effective economic strategy of the state, increasing the attractiveness of the national economy, innovation activity, development of production and social infrastructure, including economic development.

The article entitled "Economic Innovation, Perspective of Public-Private Partnership" talks about the perspectives of public-private partnership, which plays an important role in economic development and innovation today. This article emphasizes that economic innovation is an indispensable element in creating and maintaining a competitive economy. Cooperation between the public and private sectors is emerging as an important catalyst for innovation and economic growth.

So, the article examines the advantages of public-private sector cooperation and the impact of this cooperation on economic innovation. It is reported that public-private partnership allows more efficient use of resources and increases innovation potential. It is also emphasized that this partnership supports the innovation process by sharing risks and combining knowledge from different fields of expertise.

Also we can say that, the article also discusses issues such as political regulations, legal framework and incentives necessary for the successful implementation of public-private sector cooperation. In addition, the importance of international cooperation to achieve economic innovation and competitiveness on a global scale is emphasized.

The advantages of cooperation between the public and private sectors are more efficient use of resources, sharing of risks and pooling of knowledge from different fields of expertise. This collaboration supports economic growth and creates new opportunities while increasing innovation potential.

However, for the successful implementation of public-private sector cooperation, appropriate political arrangements, legal framework and incentives must be provided. In addition, the

importance of cooperation at the international level was also emphasized, as the achievement of economic innovation and competitiveness in the global context has become a necessity.

As a result, we should note that public-private sector cooperation is an important tool for promoting economic innovation and achieving sustainable economic development. Therefore, supporting and strengthening this cooperation is crucial for future economic growth and progress.

Keywords: Economic innovation, public-private cooperation, competitiveness, innovation, economic growth.

INTRODUCTION

In the conditions of globalization of the world economy, it is impossible to achieve the strategic goals and economic goals of the state without activating mutual relations with private businesses and developing partnerships with the private sector. In this regard, the creation of state and private business activity mechanisms is the most important condition for the formation of an effective economic strategy of the state, increasing the attractiveness of the national economy, innovation activity, development of production and social infrastructures, as well as increasing the country's competitiveness. In the conditions of economic recession, the creation of new organizational mechanisms, especially institutions of interaction between the state and private sector, has allowed the implementation of large-scale reforms in the country, the organization of entrepreneurial activity, and the formation of necessary production and social infrastructures. Public-private partnership (PPP) is the most widespread form of such interaction mechanism in the world. In terms of more efficient use of existing resources and the sustainable development of the economy, the issues related to the implementation of the public-private business partnership mechanism are of particular relevance and there is a great need for their scientific research (3, p.5).

In today's world, cooperation between the state and the private sector is becoming increasingly important for economic development and sustainable development. When considered, the relations between the state and the private sector are the key to economic innovations. In the dynamics of economic innovations and developments, the role of partnerships between these two sectors is of vital importance.

In this article, we will examine the perspective of state-private sector cooperation and evaluate the effects of this cooperation on economic innovations. In particular, we will consider the role of these partnerships in supporting economic growth, the opportunities created for business, and their importance in shaping public policies.

The complexity and diversity of cooperation between government and the private sector is a critical factor in achieving economic development and sustainable growth goals. In this article,

we aim to provide clues on how this cooperation can be managed more effectively and how future economic innovations can be shaped.

The synergy between the guiding role of the state and the dynamic structure of the private sector is the driving force of economic development. Therefore, when evaluating the perspective of government-private sector cooperation, it is critical to understand the opportunities and challenges that this relationship brings. This article will be a starting point for an in-depth examination of this important topic.

RESEARCH AND FINDINGS

States have an obligation to ensure that people under their responsibility have access to health services, and today they meet this obligation directly, through the private sector, or through public-private partnerships, which is the subject of our study. For a long time, health care has been seen by many countries as an area carried out separately by the public and private sectors, but the high cost of the private sector for those receiving health care and the constraints of the public sector in making and operating the necessary investments due to budget and bureaucracy have led the administrations to new searches in the provision of this service (10).

In this context, the private sector's ability to more easily overcome the financial limitations imposed by the public sector and its higher efficiency in construction and operation compared to the public sector have led public authorities to work together with the private sector in the provision of health services. This cooperation between the private sector, whose main motive is to make a profit and which operates on the principle of making quick decisions and acting quickly, and the public authorities, whose main motive is to provide the highest quality service to its citizens at the lowest price and who are subject to bureaucratic decision-making and implementation processes, operates with basic motives and value judgments. They seem likely to cause problems due to the differences in their styles. In order to obtain maximum benefit from these partnerships, which are formed by two separate structures focusing on the satisfaction of different stakeholders with different motivations and working methods, the public authorities, which are the founding elements of this partnership, must demonstrate good governance.

Good governance requires the existence of basic principles such as accountability, transparency, participation and efficiency in the decisions and practices of management; While it ensures the establishment of mutual trust between the public and private sectors, it contributes to the creation of regular and stable business environments necessary for investments in the medium and long term. In addition, it opens the door to a more orderly and productive interaction between the public and other stakeholders based on flexibility, guidance, communication and persuasion approaches instead of traditional control and command approaches (9).

In PPPs, which bring together the advantages of the private sector such as dynamism, ease of access to finance, technological know-how, effective management skills and entrepreneurial spirit, and the public's sensitivities on issues such as social responsibility, environmental awareness and employment, public authorities use the said advantages of the private sector within the framework of these sensitivities. In order to use it successfully, it is important to acquire new capabilities to ensure good governance (5, p.244).

Public-private partnership (PPP) is a concept in many countries that allows public and private sector parties to work together. The Republic of Azerbaijan also improves its laws in this field and establishes the structure that organizes the implementation of these projects.

The SOE is based on an agreement on the joint operation of the public and private sectors. These agreements envisage cooperation with the private sector in the creation and management of government services and infrastructure. Such cooperation is carried out within certain rules and procedures.

Among the main concepts, there are goals and principles related to the management, implementation and organization of SOE projects. These include issues such as the objectives of the public-private partnership, project management, rules for implementation, designation of bidders, and the role of public and private partners.

SOE projects include organizations, legal, scientific, technological and economic measures with a total value above a certain amount. The identification, implementation and management of these projects are carried out based on the rules and procedures established by the state (8).

The SOE projects should be implemented in a non-controversial manner between public partners and private partners. This is done through tenders selected through competitions or negotiations. The relevant rules of the SOE projects are set by the executive power and the regulatory documents for their implementation are set.

Private partners should work together with public partners to ensure the effective implementation of SOE projects. This is related to the fulfillment of relevant standards and requirements during the implementation of projects.

As a result, the laws of the Republic of Azerbaijan in the field of public-private partnership, the established principles and rules for the implementation of projects constitute an effective structure that allows public and private sector parties to work together. This structure develops the country's infrastructure and helps strengthen cooperation (1).

Institutional framework

The Center for the Development of State-Entrepreneurial Partnership aims to enhance the involvement of the private sector in economic growth through public-private sector partnerships (PPP) outlined in strategic roadmaps approved by the President of Azerbaijan and in conceptual

documents for the country's social and economic progress. The State-Entrepreneur Partnership Development Center was created inside the Small and Medium Business Development Agency of the Republic of Azerbaijan to facilitate systematic efforts in promoting and supporting infrastructure projects. The Ministry of Economy of the Republic of Azerbaijan's Board Decision dated 16.07.2019 also authorized the model statute of the Center.

The State-Entrepreneurial Partnership Development Center's primary operations now include the following:

- a) Proposing initiatives for the enhancement of the legal framework and institutional infrastructure for state-entrepreneurial collaboration.
- b) Organizing, executing, and managing programs and projects related to state-entrepreneurial collaboration;
- c) Increasing the involvement of small and medium-sized enterprises in state-entrepreneurial partnership initiatives;
- d) Educating and empowering all stakeholders interested in state-entrepreneurial collaboration;
- e) Evaluating and studying projects based on state-entrepreneurial partnership criteria and facilitating their implementation.

Legal framework

The DOST environment in Azerbaijan is governed by the Law of the Republic of Azerbaijan dated 15.03.2016, which pertains to investment projects related to construction and infrastructure facilities with special financing, and the Decree of the President of the Republic of Azerbaijan dated 07.12.2016, which focuses on the implementation of investment projects related to construction and infrastructure facilities. The guidelines for investors carrying out related investment projects under the "Build-Manage-Deliver" model, including requirements based on construction and infrastructure types, contract terms, and regulations for determining the value of goods and services resulting from investments, are governed by the "Rule on the methodology for calculating cooperation assistance and guarantee obligations under contracts within the "build-manage-deliver" model," approved by Decision No. Q-06 on 22.05.2017 by the Ministry of Finance board.

The Law of the Republic of Azerbaijan "On Public-Private Partnership" came into effect on December 27, 2022, leading to the cancellation of previous normative legal acts. Contracts will now be governed by the provisions of the Civil Code and the Law "On Investment Activity."

The new legislation defines public-private partnership as a collaborative effort between a public entity and a private entity via a contractual agreement for delivering public services and developing and overseeing associated infrastructure. The Cabinet of Ministers of the Republic

of Azerbaijan will establish the regulations for public-private partnerships to govern the enforcement of the legislation.

The Ministry of Economy of the Republic of Azerbaijan is recognized as the authority responsible for public-private partnerships, including in this specific area (2).

- a) participate in the formulation and implementation of state policy;
- b) prepare the draft of the tender documents and contracts or the main conditions of the contracts for the implementation of the project;
- c) organize a competition or direct negotiations for the purpose of identifying a private partner;
- d) ensure the evaluation of project proposals and the creation of a relevant database;
- e) organizes the preparation of the set of conditions of the competition and the agreement with the state partner on the project, putting the public-private partnership project to the competition or concluding the contract on the basis of direct negotiations, as well as making changes to the contract.

Public-private partnership projects are financed from sources not prohibited by the laws of the Republic of Azerbaijan. The form and methods of state participation in projects are determined by the Ministry of Economy based on the technical and economic justification of the project and are noted in the set of conditions of the competition. The upper limit of the state obligation related to public-private partnership is determined by the Ministry of Economy for each project (7).

The management, financing and implementation of construction and infrastructure projects, as well as the resolution of disputes arising in connection with them, as well as liability for violations that occur in the implementation of these projects, is a legalized process. In order to improve the quality of life of the population of the Republic of Azerbaijan and develop the country's infrastructure, construction and infrastructure projects should be taken seriously.

Article 38 provides for the settlement of disputes related to the management of construction projects. Here, it is mentioned that the plaintiffs can appeal administratively and to the court if they do not agree with the decisions and actions of the competent authorities. This makes it expedient to ensure fair and legal implementation of projects and to resolve disputes objectively.

Article 39 states that liability for violation of the Law is provided. Those who are obliged to implement the projects according to the plan and comply with the requirements of the Law, are responsible if they violate these requirements. This makes it feasible to ensure disciplined and accurate execution of projects and to maintain their quality.

Article 40 regulates the legal processes of changes in legislation, cancellations and changes of contracts. This makes it feasible to ensure that legal changes and projects are changed according to requirements and to define new procedures.

In conclusion, construction and infrastructure projects are a serious and important issue, both in terms of financing and implementation processes. The correct application of legal regulations and procedures ensures the successful implementation of projects and the compliance of responsibility bearers with legalized standards. This is an important contribution to the development of the country's infrastructure and the improvement of the population's quality of life (1).

These legal arrangements include the resolution of disputes and the legalization of liability related to the management, financing and implementation of construction and infrastructure projects. The goal is to ensure that the projects are implemented according to the plan and comply with the requirements of the Law.

Each article commits to the principles that managers, authorities, and other parties must ensure the quality and legal implementation of projects and that they are responsible for violations. This ensures that projects are strictly monitored, disputes are resolved fairly, and accountability is ensured.

As a result, these legal regulations create an important basis for the effective implementation of construction and infrastructure projects and the development of the country. This strengthens the infrastructure of the Republic of Azerbaijan, improves the quality of life and ensures the success of projects. Compliance of the responsible parties and legal norms and standards ensures the continuation of development and public benefit. This legal framework ensures quality and efficient implementation of construction and infrastructure projects and strengthens effective cooperation between the public, private sector and the public.

These legal regulations ensure that the processes of project financing, implementation and management are carried out in a transparent, legal and accurate manner. Based on this, support mechanisms are provided for the successful implementation and strengthening of projects.

Finally, these legal arrangements regulate the rights, responsibilities and activities of projects and project participants based on the principles of law and justice. Since the development and implementation of large infrastructure projects is important for the development and public health of the country, this legal framework ensures the effective implementation and development of projects and managers.

Public-private partnership projects, the procedure for their selection and requirements for bidders are in accordance with Law III, public-private partnership competition in Law IV, conditions of public-private partnership contracts, the procedure for concluding, changing and canceling them are in Law V, state support and guarantees provided to private partners and creditors are in Law VI, monitoring and accountability of the implementation of public-private partnership projects is regulated by Chapter VII of the law (2).

Representatives of the Small and Medium Business Development Agency of the Republic of Azerbaijan (KOBIA) participated in the "5th Istanbul Public-Private Partnership Week - 2020" international event.

According to the information provided by the agency, the event was organized on November 2-5 by the Istanbul Center of Excellence for Public-Private Partnership (DÖST) and with the support of the Foreign Economic Relations Organization of Turkey (DEİK).

Representatives of state institutions and international organizations operating in the field of infrastructure development and S&T of more than 40 countries, as well as professional experts in the relevant sector, representatives of academic circles took part in the event on the topic of "Together Reshaping of Public-Private Partnership" in the online format.

Within the framework of the event, a country presentation was held by the DOST Development Center of KOBIA.

Also, in response to the military provocation of the Armenian armed forces against Azerbaijan, the possibility of using the DOST model for the reconstruction of public infrastructure destroyed in the regions freed from occupation as a result of the successful counter-offensive operations of our army was brought to the attention of the event (11).

The project of the central street of Shusha city is being implemented within the framework of public-private sector partnership with a total of 10 buildings. In the buildings under construction, reinforced concrete construction works are nearing completion. Facade and roof covering works will be started soon. Also, within the framework of the project, restoration works of Sadigjan's house have also been started.

It should be emphasized that the President of Azerbaijan symbolically named this street "Karabagh". The Govhar Agha mosque, the "Karabagh" hotel, and the building of the special representative office are located on this street, which surrounds the center of Shusha. During the reconstruction of the street, the preservation of the historical-national architectural style of Shusha is especially focused. Construction works are carried out at a high level (4).

Table 1: SWOT: Strengths, weaknesses, opportunities and threats of public-private partnership projects in Azerbaijan

Strengths	Weaknesses	Opportunities	Threats
1. Government's commitment to PPP and willingness to invest.	1. Possible complexities in implementing new legal regulations.	1. Economic growth and infrastructure development with increased participation of the private sector.	1. Risk of economic fluctuations affecting the financing of projects.

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

2. Center established to establish an institutional framework and promote public-private sector cooperation.	2. Risk of inadequacy in project selection and evaluation.	2. Opportunity for cooperation between the government and the private sector for important infrastructure projects.	2. The potential for political uncertainties to affect the investment environment.
3. Updating the legal infrastructure and regulating PPP projects with new laws.	3. Potential restrictions on the participation of small and medium-sized enterprises in PPP projects.	3. Increasing tourism potential through the restoration of symbolic and historical areas such as the central street of Shusha city.	3. High costs of the projects and financing difficulties.
4. Ability to access various sources for financing projects.	4. Insufficiency of technological infrastructure and the need to invest in this field.	4. Long-term benefits of public and private sector cooperation to the country's economy and infrastructure.	4. Increasing international competition and the impact of external factors on projects.

Source: prepared by author

Based on the SWOT analysis for public-private partnership (PPP) projects of Azerbaijan, several important conclusions can be drawn:

Government Commitment and Legal Framework: Azerbaijan demonstrates a strong commitment to promoting cooperation between the public and private sectors and establishing a strong legal framework. The recent enactment of the Law on Public-Private Partnerships demonstrates a proactive approach to promoting collaboration between the public and private sectors.

Institutional Support and Infrastructure Development: The creation of institutions such as the State-Entrepreneur Partnership Development Center reflects a proactive step to facilitate PPP initiatives and support infrastructure development projects. This institutional support increases the efficiency and effectiveness of PPP initiatives.

Challenges and Opportunities: Despite challenges such as the potential complexity of implementing new regulations and limitations on the participation of small and medium-sized businesses, there are significant opportunities for economic growth and infrastructure improvement through increased private sector participation. Projects such as the renovation of Shusha's central street demonstrate the potential for cultural and economic revitalization through PPP initiatives (6).

Risk Management: The analysis highlights potential risks such as financial constraints and external economic fluctuations to ensure project success and sustainability. However, with careful planning, transparent evaluation processes and effective risk management strategies, these threats can be mitigated and the success and sustainability of PPP initiatives can be ensured.

As a result, Azerbaijan's proactive approach to PPP projects is supported by a strong legal framework, institutional infrastructure and strategic initiatives, leading the country to leverage the benefits of public-private collaboration for sustainable economic development and infrastructure improvement. By overcoming challenges and seizing opportunities, the Azerbaijan PPP ecosystem can be strengthened and promote inclusive growth and prosperity.

CONCLUSION

Economic innovation has an important role in today's competitive business world. Collaborations between the public and private sectors are critical to fostering innovation and sustainable economic growth. This study evaluates the impact of public-private sector collaborations on economic innovation and the results are as follows:

Competitive Advantage and Growth: Public-private partnerships stimulate economic growth by increasing companies' competitive advantage. Through joint projects, companies have the opportunity to develop innovative solutions and expand their market share.

Technological Development and Industrial Transformation: Public-private sector collaborations support technological developments and accelerate industrial transformation. These partnerships strengthen R&D activities and enable the commercialization of new technologies, thus supporting sustainable growth in the economy.

Improvement in Public Services: Public-private sector collaborations increase efficiency in public services and strengthen the capacity to provide better services to citizens. Innovative solutions and technological innovations optimize the operational processes of public institutions and increase the welfare of society.

Risk Sharing and Resource Efficiency: Public-private sector collaborations enable the sharing of financial and technical resources required for innovation. The partnership model distributes risks and ensures more efficient use of resources for both the public and private sectors.

As a result, public-private partnerships remove barriers to economic innovation and support sustainable growth. These collaborations are critical to building a more competitive and innovative economy and will remain an important strategic tool for future economic success.

Here are suggestions to increase the impact of public-private partnerships on economic innovation:

1. Creating a Strategic Vision: The public and private sectors should create a common strategic vision and determine common goals in line with this vision. The targets set should be the focus for the promotion of innovation, technological development and economic growth.
2. Providing Financial Support: The public should provide financial support to the private sector to encourage innovation and create incentive mechanisms to support R&D activities. This can facilitate access to innovation, especially for small and medium-sized businesses.
3. Information and Resource Sharing: The public and private sectors should encourage information and resource sharing. The public should support innovation by sharing the information obtained from research and development activities with the private sector, and the private sector should be open to access this information.
4. Regulation and Policy Support: The public should develop appropriate regulations and policies to encourage innovation. Flexible regulations and incentives can encourage the private sector to invest in innovation and facilitate collaborations.
5. Creating Collaboration Platforms: The public and private sectors should provide an environment for the exchange of ideas and joint projects by creating collaboration platforms. These platforms allow different stakeholders to come together and foster innovation.
6. Talent Development and Training: The public and private sectors should work together to raise and train the human resources required for innovation. This can support the emergence and implementation of innovative ideas.

These recommendations can be used to increase the impact of public-private partnerships on economic innovation and lead to more sustainable economic growth.

REFERENCES

1. Dövlət-özəl tərəfdaşlığı haqqında. (2024). URL: <https://e-qanun.az/framework/53020>
2. Azərbaycanda Dövlət-özəl tərəfdaşlığı mühiti. (2024). URL: <https://pppdc.gov.az/az/page/azerbaycanda-dovlet-ozel-terefdasligi-muhiti>
3. Abbasov S. A. (2019). Dövlət - xüsusi biznes tərəfdaşlığı: nəzəriyyə, təcrübə və perspektivlər. AMEA-nın Xəbərləri. İqtisadiyyat seriyası, 338.1. 5-10 p. URL: [https://www.anl.az/download/meqale/amea_xeb_iqt/2019/04/795254\(meqale\).pdf](https://www.anl.az/download/meqale/amea_xeb_iqt/2019/04/795254(meqale).pdf)
4. Şuşada 10 bina dövlət-özəl sektor tərəfdaşlığı çərçivəsində tikilir. (2023). URL: <https://marja.az/111765/susada-10-bina-dovlet-ozel-sektor-terefdasligi-cercivesinde-tikilir>
5. Tulukcu I. (2023). Kamu-Özel Ortaklıkları: Farklı Kurumsal İşleyiş ve Hedefler Varlığında Yönetişim Becerileri. The Journal of Social Economic Research, 19(38). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/844708>
6. Osborne S. (2020). Public-Private Partnerships: Theory and Practice in International Perspective. Routledge. ISBN: 1134615051, 9781134615056.

7. Özyıldız H. (2016). Hazine garanti verdikçe bankalar dış borç almış. Erişim Tarihi: 22.12.2018. URL: <http://www.hakanozyildiz.com/2016/02/hazine-garanti-verdikce-bankalar-ds.html>
8. Ramesh G., Nagadevara, V., Naik, G., & Suraj, A. (2014). Public Private Partnerships. Routledge. ISBN: 1317809602, 9781317809609.
9. Ridley J. (2014). Talking points: Managing stakeholder relations in PPP projects. Public Infrastructure Bulletin, 1(3), 3.
10. Robinson H., Carrillo P., Anumba C. J., & Patel M. (Eds.). (2020). Governance and Knowledge Management for Public-Private Partnerships. John Wiley & Sons. ISBN: 1444318756, 9781444318753.
11. Azad edilən ərazilərdə dövlət və özəl sektor tərəfdaşlığı mümkün olacaq. (2023). URL: <https://oxu.az/economy/437907>

**TEKNOLOJİ GELİŞTİRME BÖLGELERİNDE SAĞLANAN VERGİSEL
AVANTAJLAR****TAX ADVANTAGES PROVIDED IN TECHNOLOGY DEVELOPMENT ZONES****Deniz ALKAN**

Öğr. Gör., Iğdır Üniversitesi, Iğdır Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü

*Lect. Iğdır University, Iğdır Vocational School, Department of Accounting and Tax Applications***ORCID ID:** 0000-0002-2687-9717**ÖZET**

Bu bildirinin amacı, Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde (Teknokent veya Teknopark bünyesinde) kurulun firmalara yönelik sağlanan teşvikler hakkında detaylı bilgileri ortaya koymaktır. Türkiye’de Teknokent ya da Teknoparkların kuruluşuna ilişkin usul ve esaslar 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu ve Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Uygulama Yönetmeliğinde belirtilmiştir. Bu kanunun 3.maddesinde yer alan tanımlamalara göre Teknokentler, yüksek ve ileri teknoloji kullanan ya da yeni teknolojilere yönelik firmaların, belirli bir üniversite veya yüksek teknoloji enstitüsü ya da Ar-Ge merkez veya enstitülerinin olanaklarından faydalanarak teknoloji veya yazılım ürünleri ürettikleri ya da geliştirdikleri, teknolojik bir buluşu ticari bir ürün, yöntem veya hizmet haline dönüştürmek amacıyla faaliyette bulundukları teknolojik üsler olarak tanımlanmaktadır. Teknokentlerin işletilmesinden sorumlu olarak 4961 sayılı kanun hükümlerine uygun olarak kurulan anonim şirket statüsündeki yönetici şirketler belirlenmiştir. Ülkemizde Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı özellikle firmaların, batılı ülkelerle teknolojik anlamda rekabet edilebilmeleri adına Teknokentler bünyesinde bir takım vergisel avantajlar sunulmasına olanak sağlamıştır. Bu olanaklara baktığımızda; özellikle Ar-Ge, tasarım ve yazılım alanında faaliyette bulunan firmalar için, üretmiş oldukları hizmetler ve ürünler bakımından; kurumlar vergisi, gelir vergisi, stopaj, KDV, damga vergisi ve gümrük vergisi gibi bir takım vergi istisnaları uygulandığı görülmektedir. Şöyle ki firmalarının Ar-Ge personeli olarak en az lisans derecesine sahip olarak istihdam ettikleri personele ödedikleri aylık ücretin, o yıl için uygulanan asgari ücretin aylık brüt tutar kadar ki kısmı iki yıl süreyle, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bütçesine konulan ödenekten karşılanmaktadır. Gümrük bağlamında firmalarca yürütülen Ar-Ge, yazılım ve tasarım projeleri ile ilgili olarak kullanılmak amacıyla ithal edilen eşyalar, gümrük vergisi ile her türlü fondan, bu kapsamda düzenlenen kâğıtlar ve yapılan işlemler bakımından damga vergisi ve harçlardan muaf tutulmuştur. Bir diğer teşvik, Teknoparkta faaliyette bulunan işletmeler, Ar-Ge, tasarım veya destek personelleri için ödedikleri ödemek zorunda oldukları SGK işveren prim payının %50'sini ödemedikleri görülmektedir. Yine bölge kapsamında faaliyette bulunan firmaların, elde ettikleri kazançları kurumlar vergisinden ve bazı teslim ve hizmetler bakımından KDV yönünden 31.12.2028 tarihine kadar istisna kapsamında

tutulmuşlardır. Ayrıca yönetici şirketlerde Teknokent faaliyetleri kapsamında elde etikleri kazançları bakımından 31.12.2028 tarihine kadar kurumlar ve damga vergisi ile harçlardan muaf tutulmuştur. Sağlanan bu teşvikler sayesinde özellikle Teknokent bünyesinde faaliyette bulunan firmalara küresel anlamda batılı firmalarla rekabet edebilme noktasında oldukça önemli bir destek sağladığı kaçınılmaz bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Teknokent, Vergi, Teşvik, Ar-Ge

ABSTRACT

The purpose of this paper is to provide detailed information about the incentives provided for companies established in Technology Development Zones (within Technopolis or Technopark). The procedures and principles regarding the establishment of technopolises or technoparks in Turkey are specified in the Technology Development Zones Law No. 4691 and the Technology Development Zones Implementation Regulation. According to the definitions in Article 3 of this law, Technoparks are defined as technological bases where companies using high and advanced technology or oriented towards new technologies produce or develop technology or software products by making use of the facilities of a certain university or high technology institute or R&D centers or institutes, and where they operate in order to transform a technological invention into a commercial product, method or service. Managing companies with the status of joint stock companies established in accordance with the provisions of Law No. 4961 are responsible for the operation of technopolises. In our country, the Ministry of Industry and Technology has enabled a number of tax advantages to be offered within Technopolises, especially in order for companies to compete technologically with western countries. When we look at these opportunities; it is seen that a number of tax exemptions such as corporate tax, income tax, withholding tax, VAT, stamp tax and customs duty are applied for companies operating in the field of R&D, design and software, in terms of the services and products they produce. Namely, the monthly salary paid to R&D personnel employed by companies with at least a bachelor's degree is covered by the monthly gross amount of the minimum wage applied for that year for two years from the appropriation placed in the budget of the Ministry of Industry and Technology. In the context of customs, goods imported for use in R&D, software and design projects carried out by companies are exempt from customs duty and all kinds of funds, stamp duty and fees in terms of papers issued and transactions made within this scope. Another incentive is that the enterprises operating in the Technopark do not pay 50% of the SSI employer premium share that they have to pay for their R&D, design or support personnel. Again, the earnings of the companies operating within the scope of the region are exempted from corporate tax and VAT in terms of some deliveries and services until 31.12.2028. In addition, management companies are exempt from corporate and stamp taxes and fees until 31.12.2028 in terms of their earnings within the scope of Teknokent activities.

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

Thanks to these incentives provided, it is an inevitable reality that the companies operating within the Technopolis provide a very important support to compete with western companies in the global sense.

Keywords: Technopolis, Tax, Incentive, R&D

**ISLAMIC ECONOMY WITH ITS GOAL AS A BENEFIT OF MANKIND IN
INDONESIA**

Zulfatus Saroya

UIN. KH. Abdurrahman Wahid Pekalongan

Anisa Kamila

UIN. KH. Abdurrahman Wahid Pekalongan

Tri Ayu Widyastuti

UIN. KH. Abdurrahman Wahid Pekalongan

Achmad Tubagus Surur

UIN. KH. Abdurrahman Wahid Pekalongan

Muhammad Sultan Mubarok

UIN. KH. Abdurrahman Wahid Pekalongan

ABSTRACT

Islamic economics was formed with the aim of providing welfare for Muslims. This can be proven by the Islamic economic process that not only focuses on profit, but also thinks in improving the welfare of all parties involved in the economic process. So it can be ascertained that if Islamic Economy is applied in all aspects of the national economy, it will provide progress for all economic actors. Even so, in fact Islamic economics has not been able to be applied thoroughly for various reasons, such as the name which is synonymous with religion, causing conflicts because it is seen as siding with one religion only. This study aims to find out the reasons why Islamic economics has not been fully implemented in Indonesia after knowing that the purpose of Islamic economics is as a problem. The research method used is qualitative analysis with a literature study approach, the sources listed in this study are the results of previous researchers with the addition of the latest analysis that is still related to the research theme. The results of the study were obtained if Indonesia still has not implemented Islamic economics because Indonesia is known for diversity, so that if fully implementing Islamic economics will be considered inclined to one religion, so to avoid conflict, Indonesia applies conventional economics that is accepted by all Indonesian people, but disarming, Islamic economics still continues to be applied although not completely.

Keywords : Islamic Economics, Maslahah, Ummah

**FEASIBILITY STUDY ANALYSIS OF PURING FABRIC IN PAKISPUTIH
VILLAGE KEDUNGWUNI SUBDISTRICT**

LAILA AMELIYA

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University KH. Abdurrahmad Wahid
Pekalongan Indonesia

ORCHID: 0009-0003-3646-0615

MUHAMMAD TAUFIQ ABADI

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University KH. Abdurrahmad Wahid
Pekalongan Indonesia

ORCHID: 0000-0001-9705-7756

MUHAMMAD SULTAN MUBAROK

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0000-0002-6168-0439

ABSTRACT

This study aims to find out whether the puring cloth business is feasible or not and about the market and production aspects of the business. In this study, the researcher used a qualitative type of research with interview methods conducted on the croton cloth entrepreneurs by observing the conditions of the croton cloth business starting from the production and marketing of the croton cloth, as well as interviewing consumers who came to find out more information about the business. The results showed that the analysis of the feasibility study of the croton cloth business can be said to be feasible. This can be seen from the production aspect where the location, production process, and production technology can be said to be feasible and market aspects when viewed from competitors, product, price, place and promotion. it can also be said that it is feasible to run and where the business has experienced an increase in income from the start of opening a business until now.

Keywords: Business Feasibility Study, Production Aspect, Marketing Aspect

CASE STUDY ANALYSIS ON THE OMAH SANTRI ONLINE SHOP

Dina Lutfiyana

Faculty of Islamic Economics and Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongans

ORCID: 0009-0007-7338-5545

Muhammad Taufiq Abadi

Faculty of Islamic Economics and Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan

ORCID: 0000-0001-9705-7756

Muhammad Sultan Mubarak

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0000-0002-6168-0439

Syamsuddin

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan,
Indonesia

ORCID: 0009-0006-4915-1151

ABSTRACT

This study aims to determine whether the online business of Omah Santri as an online business for men's and women's fashion is feasible or not. The approach used in this study uses a qualitative method approach, namely by conducting interviews with the owner of this online store. The analytical method used in this business feasibility study includes market and marketing aspects. The results of this study indicate that the Omah Santri online business is very good to run.

Keywords: business feasibility, market aspect, marketing aspect

HAJI FINANCIAL MANAGEMENT AGENCY

Nur Rohmah Hidayati

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0000-0001-8244-1018

Hilya Diniya

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0000-0003-3845-5548

Mufrodah

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0000-0002-6843-2622

Ria Anisatus Sholihah

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0000-0003-4113-7284

Muhammad Taufiq Abadi

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0000-0001-9705-7756

ABSTRACT

As Muslims, we are encouraged to carry out the Hajj pilgrimage in accordance with the fifth pillar of Islam. In Indonesia, the number of registrants for the Hajj pilgrimage continues to increase from year to year. Therefore, the Hajj Financial Management Agency (BPKH) was formed as an institution authorized to manage Hajj finances. The aim of this research is to explain the meaning, history, objectives and business activities of the Hajj Financial Management Agency, as well as the profile of the relevant institutions. This research method uses library research, namely by searching and collecting data from various sources. The results of this research are that the Hajj Financial Management Agency (BPKH) is an institution tasked with managing Hajj finances based on Law Article 20 Number 34 of 2014. The birth of BPKH was caused by irregularities in the Ministry of Religion, namely the management of Hajj finances which combined Hajj fund management and implementation, then on July 26 2017 BPKH was officially established on the legal basis of Law Number 34 of 2014. The role of

BPKH is to manage the Hajj economy which includes approval, guidance, expenditure and responsibility for the Hajj economy. BPKH has the right to obtain operational funds for the implementation of the Hajj Financial management program which is sourced from the value of the Hajj Financial benefits.

Keywords: Hajj, Finance, Manager

**BUSINESS FEASIBILITY STUDY ANALYSIS ON TOFU MSMES IN BONDANSARI
VILLAGE (CASE STUDY OF PAK NUR'S TOFU BUSINESS)**

Septiana Mufidah

Faculty of Islamic Economics and Business, State Islamic University KH. Abdurrahman Wahid

ORCHID: 0009-0007-7283-8442

Muhammad Taufiq Abadi

Faculty of Islamic Economics and Business , UIN KH Abdurrahman Wahid, Pekalongan , Indonesia

ORCHID: 0000-0001-9705-7756

MUHAMMAD SULTAN MUBAROK

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCHID: 0000-0002-6168-0439

SYAMSUDDIN

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan,
Indonesia

ORCHID: 0009-0006-4915-1151

ABSTRACT

The purpose of this research is to analyze the feasibility of the tofu micro business in Bondansari Village in terms of marketing, technical, social and environmental aspects. This study uses a descriptive method with a qualitative approach, the data collection technique is through field study activities such as observation, interviews and document review. The results showed that the level of business feasibility of micro, small and medium enterprises in terms of business production aspects was stated to be feasible, because the business location was strategic and easily accessible to consumers, the technology used was modern, the production process was easy. Proper marketing aspects, with high quality products, affordable prices, so that all people can buy them and wide enough distribution. The social aspect shows that this business opens opportunities for residents around the place of business in terms of work. Analysis of industrial environmental aspects shows that there are few competitors so that this business still has wide opportunities to develop its business. Analysis of environmental aspects shows that the waste generated from this business has been managed properly so that it does not pollute the surrounding environment.

Keywords: Business Feasibility Study, Feasibility Study Aspects, Tofu Enterprises

SHARIA PENSION FUNDS

Isepputri

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0000-0002-0826-3898

Nurul Karimah

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0000-0002-3226-8074

Riska Dwi Amalia

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0000-0001-6106-310X

Annisa Shofiana

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID : 0000-0003-1672-0371

Ade Gunawan

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0000-0001-8479-0641

Muhammad Taufiq Abadi

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0000-0001-9705-7756

ABSTRACT

Pension funds are one of the non-bank financial institutions in Indonesia which have activities to provide welfare guarantees to the community, both for retirement purposes and due to accidents. The aim of this research is to find out the history of pension funds, their functions and be able to explain the legal entity and applicable laws and regulations regarding sharia pension funds. The research method used by the author is the literature study method. The library study method is a data collection method that is directed at searching for data and information through documents, both written documents, photographs, drawings and electronic documents that can support the writing process. In this research, searching for information can

be obtained in various media, such as books, journals and articles. The results of this research are that the author is able to explain sharia pension funds and is able to provide an example of a relevant sharia pension fund institution, namely DPLK Muamalat. **Keywords:** Sharia Insurance, History, Manaje Risk.

Keywords: Sharia pension funds, guarantees, institutions

SHARIA COOPERATIVE

Lia Olivia Zahara

UIN KH. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia
ORCID:0000-0002-3971-6650

Ayu Andini

UIN KH. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia
ORCID: 0009-0008-7199-0570

Tia Syifana

UIN KH. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia
ORCID: 0000-0002-0237-2778

Intan Nadzifa

UIN KH. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia
ORCID: 0000-0001-9103-0229

Ade Gunawan

UIN KH. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia
ORCID: 0000-0001-8479-0641

ABSTRACT

The aim of this research is to describe the meaning of sharia cooperatives, both in terms of the history of the founding of sharia cooperatives, the function and objectives of sharia cooperatives, the activities of legal business entities or laws or regulations regarding sharia cooperatives, and the profile of one of the relevant institutions. This research method uses a library approach, namely a research approach method that comes from books and journals that are appropriate to the topic of discussion and research focus. The results of the literature review in this research conclude that sharia cooperatives are run guided by sharia laws, thereby ensuring benefits in their activities. Sharia cooperatives must be run by people who understand sharia economics and can convey their knowledge to the community as cooperative members, so that people understand the advantages of transacting in sharia cooperatives, and choose sharia cooperatives rather than transacting in economic institutions with a capitalist system to carry out economic activities. Cooperatives can provide an effort to overcome poverty in society. Sharia cooperatives have products and mechanisms that are based on the Koran and Hadith. Sharia cooperatives have almost the same performance as sharia banking institutions. It's just that there are slight differences, which can be distinguished from the products offered. The contracts in sharia cooperatives are almost the same as the contracts in other sharia financial institutions.

INTERNATIONAL **AEGEAN** CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

In the form of business, sharia cooperatives can channel funds for buying and selling through murabahah, salam and istishna contracts, for cooperation through mudharabah or musyarakah contracts, for multiservices through ijaroh contracts, and so on.

Keywords: Institution, economy, cooperative, sharia

**ANALYSIS OF THE DUTIES AND AUTHORITY OF THE SHARIA SUPERVISORY
BOARD AND THE NATIONAL SHARIA COUNCIL**

Linda Martalia

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman
Wahid Pekalongan Indonesia
ORCID: 0000-0003-1269-4815

Kholilah

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman
Wahid Pekalongan Indonesia
ORCID: 0000-0003-3677-1846

Amilatul Khasanah

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman
Wahid Pekalongan Indonesia
ORCID: 0000-0002-6965-4622

Sri Wahyuningsih

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman
Wahid Pekalongan Indonesia
ORCID: 0000-0003-3337-2516

Ade Gunawan M.M.

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman
Wahid Pekalongan Indonesia **ORCID:** 0000-0001-8479-0641

Muhammad Taufiq Abadi

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman
Wahid Pekalongan Indonesia
ORCID: 0000-0001-9705-7756

ABSTRACT

The purpose of this research is to explain the duties and authority of the sharia supervisory board and the national sharia council. In this research, the author uses a qualitative approach with descriptive analysis type of research. This research uses the method of literature study or library research sourced from books and journals in accordance with the topic and focus of research. The results of the literature review in this study concluded that the Sharia Supervisory Board has an important task in ensuring that the bank's operational activities are in accordance with sharia principles that have been authorized by the National Sharia Board. The National Sharia Council is also responsible for overseeing the implementation of the fatwa. Both

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES
ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX
February 23-25, 2024

institutions, the Sharia Supervisory Board and the National Shariah Council, have an important role in maintaining that Islamic financial institutions in Indonesia operate in accordance with sharia principles. They work together to ensure compliance with sharia provisions in economic and financial activities.

Keywords: Islamic Financial Institutions, Sharia Supervisory Board, National Sharia Council

SHARIA LEASING IN INDONESIA

Suciati

Faculty of Economics and Islamic Business, K.H Abdurrahman Wahid State Islamic University Pekalongan,
Indonesia

ORCID: 0009-0009-7433-1148

FirdaYuliasari

Faculty of Economics and Islamic Business, K.H Abdurrahman Wahid State Islamic University Pekalongan,
Indonesia

ORCID: 0009-0007-1288-9782

Fadila Salsa Faradiva

Faculty of Economics and Islamic Business, K.H Abdurrahman Wahid State Islamic University Pekalongan,
Indonesia

ORCID: 0009-0004-8695-8793

Ade Gunawan

Faculty of Economics and Islamic Business, K.H. Abdurrahman Wahid State Islamic University Pekalongan,
Indonesia

ORCID: 0000-0001-8479-0641

ABSTRACT

Sharia leasing is a financing activity in the form of providing capital goods, either by leasing with option rights (finance lease) or leasing without option rights (operating lease), to be used by lessees for a certain period of time based on installment payments in accordance with sharia principles. The purpose of this research is to find out about sharia leasing in Indonesia. The method used in this research is a literature approach sourced from books and scientific journals in accordance with the topic and focus of the research. The results of this study indicate that leasing or what is commonly referred to as sharia leasing is a financing activity in the form of providing capital goods either on a leasing basis with the right to lease option (financial lease) or leasing without option rights (lessee) for a certain period of time based on periodic payments. Sharia leasing has the same function and purpose as conventional leasing, which is to provide convenience for the community in owning capital goods, even though these goods have a high price value. In addition, sharia leasing also aims to improve the community's economy and avoid usury. With a better understanding of sharia leasing, we can make smarter decisions when going to use sharia leasing that offers various benefits, such as easy access, competitive costs, and in accordance with sharia principles.

Keywords: Financial, Sharia Leasing, Economy.

**UNDERSTANDING ISLAMIC INSURANCE IN ISLAMIC FINANCE
(THEORITICAL FOUNDATIONS AND LITERATURE ANALYSIS)**

Diana Zalfanur

UIN KH. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia
ORCID: 0000-0003-0026-7656

Erna Wijayanti

UIN KH. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia
ORCID: 0000-0002-9505-5826

Ega Vivia Fatikhah

UIN KH. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia
ORCID: 0000-0002-4413-3820

Ade Gunawan

UIN KH. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia
ORCID: 0000-0001-8479-0641

ABSTRACT

This research aims to find out more about Islamic insurance. This research uses a qualitative approach with in-depth analysis of secondary data from various literature sources, to understand the perspectives and concepts underlying Islamic insurance. The data collection technique in this research is a literature study technique to obtain a theoretical basis in the form of opinions or writings of legal experts, scholars, and other authorized parties, regarding Islamic insurance guidelines in Indonesia. This research is descriptive analytical to describe a research result but not used to make broader conclusions. The result of this research is that sharia insurance is an insurance product that is managed sharia and supervised by DSN-MUI. The functions of sharia insurance are managed according to sharia principles, transparent fund management, investment returns shared with participants, ownership of funds by two parties, namely the company and participants, contribution funds are not forfeited even though there are no claims, and underwriting surplus benefits. The main purpose of sharia insurance is to improve the welfare and struggle of the people. Sharia insurance business activities are regulated in Undang-Undang Nomor 2 Tahun 1992. One of the relevant company profiles is PT. JMA Sharia Insurance.

Keywords: Sharia Insurance, Financial Institution

**FINANCIAL SERVICES AUTHORITY AND SAVINGS GUARANTEE
INSTITUTION**

Niharotul Faizah

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University KH Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0000-0002-6052-1452

Dewi Ratih

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University KH Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0000-0002-8946-4922

Kamelia Elima'ana Mafudloh

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University KH Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0000-0002-4719-9833

ABSTRACT

The aim of this research is to explain the Financial Services Authority and the Deposit Insurance Corporation. This research method uses a library approach sourced from books and journals according to the topic and research focus. The results of the literature review in this research conclude that the Financial Services Authority is an independent institution free from interference from other parties which has the functions, duties and authority to regulate, supervise, examine and investigate all activities in the financial services sector, including the banking sector, capital markets, and the non-bank financial services sector such as insurance, pension funds, financial institutions, fintech, and other financial services institutions. Functionally, this institution replaces Bapepam-LK's duties and takes over Bank Indonesia's duties in terms of banking supervision. As the only Alternative Dispute Resolution Institution (LAPS) in the financial services sector that has obtained an operational permit from the OJK, LAPS SJK replaces the role and function of the 6 LAPS that previously existed in the financial services sector (namely BAPMI, BMAI, BMDP, LAPSPI, BAMPPPI and BMPPVI) and at the same time expanding its scope to dispute resolution in the Fintech sector.

Keywords: Institutions, Finance, Services.

**ECONOMIC THOUGHT OF CONTEMPORARY MUSLIM SCIENTISTS MADZHAB
IQTISHODUNA**

Mohammad Robbi Maulana

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0009-0006-6610-7902

Rofiyana

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman
Wahid Pekalongan Indonesia

ORCID: 0009-0006-3921-4841

Firda Nadyarahma

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman
Wahid Pekalongan Indonesia

ORCID: 0009-0000-6548-0090

Aris safi'i M.E.I

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman
Wahid Pekalongan Indonesia

ORCID: 0000-0001-9705-7756

ABSTRACT

The purpose of this research is to explain Economic Thinking Of Contemporary Muslim Scientists Madzhab Iqtishoduna. The writing method uses a library research approach sourced from journals and authoritative books on the Economic Thinking Of Contemporary Muslim Scientists Madzhab Iqtishoduna. the results of this study are Iqtishad comes from the Arabic word qashd, which literally means "equilibrium" or "a state of equality, balance, or middle". Correspondingly, all theories developed by conventional economics were rejected and discarded. Instead, this school of thought attempted to formulate new theories that were directly extracted and deduced from the Koran and Sunnah. This school of thought was pioneered by Baqir As-Sadr with his phenomenal book: Iqtishaduna (our economy). This school of thought believes that economics can never be in line with Islam. The economy remains the economy, and Islam remains Islam. Problems arise because of unequal distribution and injustice. Economic theory should be dedicated from the Qur'an. The two can never be combined because they both come from contradictory philosophies. One is anti-Islam, the other is Islam. Sadr proposed that Islamic thought needs to be studied and understood before someone can truly carry out an in-depth analysis of the Islamic economic system. In his economic doctrine, according to Baqr Ash-Sadr, he sees that humans have two potential opposing desires (personal

and social) so that problems arise and Sadr sees that the solution is in religion, therefore, religion has a very important role in the Islamic economic system. Conditions Iran's socio-political situation when Shariati lived was accompanied by a lot of oppression carried out by the Shah Pahlavi regime. He had the idea that liberalization, capitalism or socialism could not solve this problem, but that Islam came to save Iran from pressure and oppression.

Keywords: Iqtishoduna, Contemporary, Economic.

HISTORY OF CLASSICAL ECONOMIC THOUGHT

Gita Oktavia Rosita

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0009-0006-0780-4556

Muhammad Usman Ariffianto

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0009-0007-6448-8411

Kholimah

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0009-0001-1927-1308

Agung

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0009-0000-2707-4059

Muhammad Taufiq Abadi

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0000-0001-9705-7756

ABSTRACT

This research aims to examine the history of classical economic thought. This research is library research with a qualitative approach. The data sources used in this research come from various literature journal articles that are relevant to the research topic. The data analysis method used is content analysis of the literature sources used in the research. The results of this research is classical economics is generally regarded as the first modern school in the history of economic thought. The main thinkers and developers of this school include Adam Smith, Jean Baptiste Say, David Ricardo, Thomas Malthus and John Stuart Mill. This school was prominent until the mid-19th century, and was then replaced by neoclassical economics, which was born in Great Britain in 1870. The classical school emerged in the late 18th and early 19th centuries during the industrial revolution. The idea espoused by the classical school that output and price equilibrium can only be achieved if the economy is at full employment can only be achieved through the operation of free market mechanisms. In the history of economic theory, classical

economics is typically recognized as the first modern school. The Wealth of Nations had a significant impact since it contributed to the systematic and independent development of economics as a subject. According to classical economics, the free market will govern itself if no one interferes. This is what Adam Smith referred to as the "invisible hand" in metaphor, which would steer markets toward their equilibrium without outside intervention. The main problem of classical economics is a problem consisting of three main problems of classical economic theory, namely production, distribution, and consumption.

Keywords: History, Economic, And Classical.

**THE EXISTENCE OF ISLAMIC ECONOMICS AND ECONOMIC PRACTICES
DURING THE TIME OF THE PROPHET MUHAMMAD**

Rossidah Rihadataul Aisi

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0009-0000-6361-6193

Rina Tri Astuti

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0009-0004-5979-4092

Anggi Permatasari

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0009-0005-7611-3380

Triana Dani Maulana

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0009-0004-3569-3123

ABSTRACT

The purpose of this paper is to study the habits and methods of Islamic economics during the time of the Prophet. Islamic principles from the Koran and hadith serve as the foundation for the economic system known as Islamic economics. To realize civil society, Islamic economics is practiced. The economic system has been changed so that everyone can benefit from it as a result of the Prophet Muhammad who was a role model for everyone in various aspects of life. The Prophet Muhammad was the leader and prophet of Allah in the pre-Islamic period. He also modified the country's economic and financial structure in accordance with the teachings of the Koran and Sunnah of the Prophet Muhammad. In addition, the Prophet Muhammad was the first pioneer in implementing Islamic economic policies.

Keywords: Economic practice, policy implementation, development history

**STYLISTIC ANALYSIS OF POWER, TERROR AND VIOLENCE IN THE SHORT
STORY " IN THE SHADOW OF WAR' BY BEN OKRI**

Misbah Liaqat

Superior college campus for university, programme Mandi Ba ha U Din

ABSTRACT

stylistic analysis of the short story "In the Shadow of War" by Ben Okri has been carried out in the perspective of exploring power, terror and corruption in the country because of civil war. The aim of this study is to find out the stylistic features that are used by author in order to enhance the aesthetic taste as well as highlight the main idea of the short story. Drawing upon the theory of Leech and Short the four aspects Lexical category, figures of speech, grammatical category and cohesion and context are focused by researcher. Lexical categories concentrate on the parts of speech as verb, adverb, adjective, noun, pronoun, adjective conjunction and interjection. The main focus of the researcher is on verb, adverb. Adjective and noun. Figures of speech that are explored by researcher in the short story are symbolism, irony, metaphor and foreshadowing technique. There is dominance of interrogative and imperative sentences along with phrasal verbs in the shot story. The finding and interpretation of the researcher paper is that Ben Okri by the use of flowery language exposes the power, terror and violence in the society because of war.

Keywords: Stylistic, Ben Okri, violence, power, lexical, grammatical figure of speech

**A CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS OF ‘IDENTITY CRISES’ OF MONIZA ALVI’
SELECTED POEMS**

Misbah LIAQAT

Superior College for University Programme, Mandi Baha U Din, Pakistan

Bilal AHMAD

Superior College for University Programme, Mandi Baha U Din, Pakistan

Hira PARVEZ

Superior College for University Programme, Mandi Baha U Din, Pakistan

ABSTRACT

The aim of this paper is to explore the identity crises in the selected poems of Moniza Alvi in perspective of the effects of migration from one country to another under the paradigm of critical discourse analysis as a theoretical frame work. Special attention is given to code switching, color imagery, adjective, contradiction, theme and symbolism by using the methodology of Fair Colough (2005). Description, interpretation and explanation. The ideas about identity are derived from Wood ward (1997) who refers identity as marks by differences from others and identities are viewed from binaries main question concentrate on how an individual faces two cultures at a time and what are the effects of that double identity. The interpretation and findings of the researcher is that shift from one culture to another culture creates identity crises, confusion and disjointedness in the life of an individual. The shift of culture is not only the shift of physical level but also mental level. The significance of the study is to aware the people about the effects of migration

Keywords: Migration, identity, culture, confusion

FRENCH AND THE IMAGE OF AMIR TEMUR INTERPRETATIONS IN UZBEK LITERATURE (In the example of the novels of Marcel Brion and Muhammad Ali)

Nasirov Azimidin Normamatovich

Professor of the Samarkand Branch, Doctor of Philology, Tashkent International University of Kimyo.

ABSTRACT

Introduction and Purpose: The place of great historical figures in the world civilization, their activities on the page of history have become the basis for analysis and interpretations in different periods. In the course of historical development, leaders of mankind have emerged in different eras. This proves that they have a strong spirit of humanity, worldliness, and the spirit of convincing the people to follow their thoughts and views. Therefore, it is necessary to note that the great historical figures who left a significant mark in the history of the world have their place in the civilization of a certain era.

Materials and Methods: It should also be noted that the life of historical figures in this process is complex, full of socio-political conflicts, and emerged in the background of contradictions. The place, knowledge, and potential of the historical figures of this period are leading in the structure of civilization, which prepares the ground for the analysis and interpretation of their skills in this process, which will be studied by the peoples of the world centuries later. Studying long-term historical processes, drawing analytical conclusions, analyzing the processes of creating the artistic image of the great historical figures of a certain nation, their recognition by the peoples of the world, and the ability to deeply understand their place in a certain historical situation are comparable. based on the example of analysis.

Marcel Brion was considered a talented person who perfectly knew and understood not only French history and literature, but also world history, as well as the history of Turkic peoples. In the process of creating the image of historical figures who contributed to the creation of great history in their time, first of all, they study their history, activities, their place in social and political life, get acquainted with historical sources, and conduct long research. Along with the high assessment of the creator's research in the process of studying history and the activities of historical figures, it is shown in the example of analysis that Marcel Brion is one of the talented people who was able to reasonably and correctly assess the activities of people in world history.

Starting from 1924, Marcel Brion published his first exercises in magazines such as *Le Feu*, *L'Art vivant*, *Fortunio*. In his early creations, the tradition of understanding man, reasonable interpretation of his psychology, analysis of unique qualities in the process of historical period and environment was leading. Together with his colleagues, he also founded the magazine *Les Cahiers du Sud*. There are reasons why this magazine is a leader not only in France, but also in world civilization. During the time of Marcel Brion, the magazine became famous not only in

the West, but also in the world. The main reason for this is that it is also famous for expressing reasonable views, analyses, concepts, dialectic unity between life and man.

The image of Amir Temur and his artistic expression are leading in the work of Marcel Brion. In the historical novels of the writer, the complex and conflicting characteristics of the era, the artistic expression of the concepts of governance and humanity are based on leadership. We tried to justify that the historical events, the life and complexities of the people of Shaqr were revived on the basis of very real events. At the core of the works of Marcel Brion's work, the artist's skill in creating an artistic expression of historical reality is based on the example of analysis.

The talented master of Uzbek literature Muhammad Ali skill in creating the image of Amir Temur and the Timurids is comparatively analyzed on the example of the works of Marcel Brion. This allowed to analyze the poetic features of Uzbek literature, which is a component of world literature, based on the example of historical works.

Keywords: History, Life, Image, Analiz, Creativity.

**CULTURAL SHIFT IN GEN Z LANGUAGE USE: A SOCIOLINGUISTIC
PERSPECTIVE**

NGOZI UZUNMA KOROE

UNIVERSITY OF PORT HARCOURT

LILIAN OHANEDOZI

UNIVERSITY OF PORT HARCOURT

ABSTRACT

Language and culture are inextricably intertwined; language is not only the vehicle through which culture is transmitted from one generation to another but also reflects cultural shift. A generational gap is easily noticeable in the use of language and one of the biggest observable cultural and linguistic change in recent times is traceable to Gen Z (The Zoomers). This paper seeks to analyze the cultural shift in Gen Z language use. The study adopts a quantitative research method while data is collated from social media handles. Findings reveal that whereas older generations tend to be conservative in the use of language and culturally reserved, Gen Z, on the other hand, are more linguistically liberal and culturally carefree.

Keywords: Gen Z, Cultural Shift, linguistic Use, sociolinguistic perspective.

**EMPOWERING BEGINNER EFL LEARNERS IN BENIN: A SOCIOLINGUISTIC
EXPLORATION OF CODE-SWITCHING PRACTICES IN ENGLISH LANGUAGE
EDUCATION**

AUTONOMISATION DES APPRENANTS DEBUTANTS D'ALE AU BENIN: UNE
EXPLORATION SOCIOLINGUISTIQUE DU CODE-SWITCHING DANS
L'ENSEIGNEMENT DE LA LANGUE ANGLAISE

Coffi Martinien ZOUNHIN TOBOULA

English Department, University of Abomey Calavi (UAC), Benin
Laboratoire du Groupe de Recherche sur l'Afrique et la Diaspora (GRAD)

ABSTRACT

This research, conducted over two academic years, explores the impact of code-switching practices on beginner English as a Foreign Language (EFL) learners in Benin. A diverse sample of 137 participants, including students and educators, engaged in language proficiency assessments, classroom observations, and surveys. The experimentation involved the use of local languages, Fon and Yoruba, alongside English, examining its influence on vocabulary acquisition, comprehension, and linguistic competence. Employing SPSS 26 and thematic analysis for result interpretation, the study indicated a significant positive correlation between code-switching usage and improved language learning outcomes. Classroom observations revealed a high level of integration by educators, fostering engaged student participation. Participant surveys highlighted the perceived benefits of code-switching, such as enhanced confidence and cultural understanding. Recommendations include the continued incorporation of code-switching strategies (Myers-Scotton, 1993) in EFL instruction, fostering an inclusive learning environment. The study suggests further research on varied linguistic pairs and longitudinal studies to ascertain the long-term impact of code-switching on language proficiency.

Keywords: Code-switching, language proficiency, Beginner EFL learners, sociolinguistics, cultural understanding.

Résumé

Cette recherche réalisée sur deux années académiques examine l'impact du code-switching sur les apprenants débutants en anglais (ALE) au Bénin. Un échantillon diversifié de 137 participants, incluant étudiants et éducateurs, a participé à des évaluations, observations en classe, et enquêtes. L'expérimentation a intégré les langues locales, évaluant leur influence sur l'acquisition de vocabulaire, la compréhension, et la compétence linguistique. Avec l'utilisation de SPSS 26 et l'analyse thématique pour l'interprétation des résultats, l'étude a révélé une

corrélation positive significative entre le code-switching et l'amélioration des résultats d'apprentissage. Les observations en classe ont mis en lumière une intégration élevée par les éducateurs, favorisant la participation active des étudiants. Les enquêtes ont souligné les avantages perçus, tels que la confiance accrue et la compréhension culturelle. Les recommandations comprennent la continuation de l'incorporation du code-switching (Myers-Scotton, 1993) dans l'enseignement d'ALE pour favoriser un environnement d'apprentissage inclusif. La recherche suggère également des études futures portant sur différentes paires linguistiques et l'impact à long terme du code-switching sur la compétence langagière.

Mots-clés: Code-switching, compétence linguistique, apprenants débutants d'ALE, sociolinguistique, compréhension culturelle.

1. Introduction

Code-switching, the practice of alternating between two or more languages within a single discourse, has garnered significant attention in English Language Education (ELE), especially in contexts where English is studied as a Foreign Language (EFL). In Benin, beginner EFL learners grapple with language acquisition challenges in diverse linguistic and cultural settings. According to research conducted by García, Otheguy, and Reid (2019, p.644), code-switching is a common phenomenon among bilingual and multilingual speakers, with its usage often influenced by social, cultural, and contextual factors. This research delves into the intricate interplay between language practices, cultural contexts, and teaching methodologies, with a specific focus on how code-switching influences beginner EFL learners in Benin.

The debate surrounding the use of code-switching in language education is multifaceted. While some advocate for its exclusion, citing concerns about maintaining linguistic purity and fostering proficiency development, others recognize its potential to aid comprehension, vocabulary acquisition, and cultural understanding. According to studies by Grosjean (2010) and Wei (2020), code-switching can serve as a valuable resource in language learning, facilitating communication and promoting linguistic flexibility and adaptability.

Despite the growing interest in code-switching practices, there remains a notable gap in understanding its impact on beginner EFL learners in Benin. Empirical research on the subject is scarce, hindering efforts to grasp its role in enhancing language learning outcomes and creating inclusive learning environments. A study by Martin-Jones (1995) emphasizes the need for further research to explore the effects of code-switching on language learning outcomes, particularly among beginner EFL learners in diverse linguistic contexts.

This study seeks to address this gap by conducting a comprehensive sociolinguistic exploration of code-switching practices in English language education for beginner learners in Benin. By examining the incorporation of local languages alongside English, the research aims to uncover

how code-switching affects vocabulary acquisition, comprehension, and overall linguistic competence among learners. Building upon the theoretical framework proposed by Myers-Scotton (1993) and García (2009), this research aims to provide empirical evidence on the effectiveness of code-switching as a pedagogical tool in EFL instruction. Additionally, drawing from the theoretical underpinnings articulated by Cummins (2000) and Baker (2006), the study aims to contribute to a deeper understanding of the role of code-switching in language education and its implications for pedagogical practices in diverse linguistic contexts.

This study is driven by the following compelling inquiries and bold hypotheses, illuminating the impact of code-switching practices on novice EFL learners in Benin.

Q1. How does the interplay of code-switching practices shape the process of vocabulary acquisition among beginner EFL learners in Benin?

- **Hypothesis:** The strategic use of code-switching positively correlates with enhanced vocabulary acquisition among beginner EFL learners.

Q2. What role does code-switching play in amplifying comprehension skills among beginner EFL learners in Benin's diverse linguistic landscape?

- **Hypothesis:** Code-switching acts as a catalyst, significantly improving comprehension skills among beginner EFL learners.

Q3. To what extent does code-switching contribute to the cultivation of overall linguistic competence among novice EFL learners in Benin?

- **Hypothesis:** Code-switching plays a pivotal role in the holistic development of linguistic competence, empowering novice learners to navigate diverse linguistic contexts with proficiency and fluency.

This study holds significance in various aspects. It adds empirical insights to the existing body of knowledge on language education, informing educators and policymakers in Benin and similar contexts about the potential benefits of integrating code-switching strategies in EFL instruction. However, it is essential to acknowledge the study's limitations, including its focus on beginner EFL learners in Benin and constraints such as time, resources, and participant access.

Structured into several chapters, including an introduction, literature review, methodology, results, discussion, and conclusion, the study aims to provide a comprehensive analysis of the research topic, methodology, findings, and implications for practice and future research. Through this exploration, the study aims to empower beginner EFL learners in their language learning journey.

2. Theoretical Framework and Critical Literature Review

This section provides a comprehensive theoretical framework that underpins the research on code-switching as a pedagogical tool in English as a Foreign Language (EFL) instruction for beginner learners in Benin. It synthesizes key concepts and theories related to code-switching, language acquisition, pedagogical practices, and sociolinguistic perspectives to inform the research framework. Additionally, it critically reviews existing literature to analyze the dynamics of code-switching and its implications for language learning outcomes and inclusive education.

2.1. Code-Switching: Structural and Social Dynamics

Code-switching, a prevalent linguistic phenomenon, occurs when speakers alternate between two or more languages or language varieties within a single discourse (Myers-Scotton, 1993). In the multilingual context of Benin, where French is the official language and indigenous languages such as Fon and Yoruba are widely spoken, code-switching serves as a natural mode of communication. The Matrix Language Frame (MLF) model proposed by Myers-Scotton offers insights into the structural and social aspects of code-switching, emphasizing the role of linguistic constraints and social motivations in language alternation. In the educational context of Benin, where English is taught as a Foreign Language (EFL), understanding the patterns and functions of code-switching among novice learners is crucial for effective language instruction.

2.2. Language Acquisition and Code-Switching Strategies

Theories of language acquisition provide valuable insights into how learners acquire and develop linguistic competence in multilingual settings. Cummins' (2000) framework of language proficiency distinguishes between basic interpersonal communicative skills (BICS) and cognitive academic language proficiency (CALP), highlighting the importance of meaningful language use and cognitive engagement in language learning. In the context of Benin, where English proficiency is paramount for academic and professional advancement, code-switching emerges as a strategic facilitator, aiding in scaffolding learning and fostering language development among novice EFL learners (García, 2009). This practice bridges the gaps between learners' existing linguistic repertoires and the target language, thereby enhancing comprehension and facilitating smoother acquisition processes. Understanding the interplay between code-switching and language acquisition is vital for designing effective language instruction strategies tailored to the needs of learners in Benin.

2.3. Empirical Studies on Code-Switching in EFL Instruction

Empirical studies have investigated the effects of code-switching on language learning outcomes, comprehension, and linguistic competence among EFL learners. Moore's (2002) research on code-switching in bilingual educational settings found that strategic use of code-switching can enhance vocabulary acquisition, comprehension, and overall linguistic

competence among learners. Similarly, studies by Grosjean (2010) and Wei (2018) have highlighted the benefits of code-switching in promoting language development and cultural understanding among bilingual and multilingual learners. These findings suggest that code-switching can be a valuable pedagogical tool in EFL instruction, particularly for beginner learners navigating diverse linguistic environments.

2.4. Pedagogical Approaches and Implications of Code-Switching in EFL Instruction

In the specific context of Benin, where English proficiency is essential for academic and professional success, pedagogical approaches to code-switching in English as a Foreign Language (EFL) instruction take on particular significance. Baker (2006) advocates for a bilingual education approach that integrates learners' linguistic repertoires and cultural backgrounds into instructional practices, aligning well with the multicultural and multilingual environment of Benin. Conversely, Cummins (2000) emphasizes the importance of meaningful language use and cognitive engagement in language learning, which can be adapted to suit the diverse linguistic needs of learners in Benin. The integration of code-switching into EFL instruction in Benin must consider the specific needs, language proficiency levels, and educational goals of learners to ensure effective language development and comprehension. This integration holds significant pedagogical implications for Benin's classrooms, as code-switching can facilitate comprehension, promote active participation, and foster language development among students from diverse linguistic backgrounds. Moore (2002) suggests that code-switching can serve as a resource for scaffolding learning, providing linguistic support, and enhancing students' confidence in expressing themselves in English, all of which are particularly relevant in the context of Benin. By embracing students' linguistic diversity and encouraging flexible language practices tailored to the Beninese context, educators can create inclusive learning environments that validate students' linguistic identities and promote linguistic equity.

2.5. Sociolinguistic Perspectives: Translanguaging and Linguistic Equity

Sociolinguistic perspectives offer insights into the social and cultural dimensions of code-switching, shedding light on its role in identity construction and community belonging. García's (2009) concept of translanguaging challenges traditional language boundaries and advocates for the fluid and dynamic use of multiple languages in educational contexts. In the multicultural and multilingual context of Benin, where linguistic diversity is celebrated, translanguaging practices can promote inclusive education and enhance students' sense of belonging. By embracing students' linguistic repertoires and encouraging translanguaging practices in the classroom, educators can create an environment that values linguistic diversity and promotes cross-cultural understanding.

2.6. Linguistic Identity and Inclusive Learning Environments

Drawing on Wei's (2018) insights into bilingualism and identity, this theoretical framework emphasizes the critical role of recognizing and validating linguistic identities in cultivating inclusive learning environments. This study delves into the potential impact of aligning code-switching practices with linguistic identities in Benin, aiming to promote linguistic equity and empower beginner EFL learners to embrace their linguistic diversity with pride. By investigating this intersection, the research seeks to reveal how code-switching, when integrated harmoniously with linguistic identities, can enhance language learning outcomes and foster a sense of cultural affirmation among novice EFL learners in Benin.

Synthesizing these theoretical perspectives, this framework offers a comprehensive lens for examining the role of code-switching in EFL instruction for beginner learners in Benin. By considering the structural, social, pedagogical, and sociolinguistic dimensions of code-switching, this study endeavors to explore its impact on language learning outcomes and contribute to the development of effective pedagogical practices tailored to the linguistic diversity of Benin.

3. Methodology

This section delineates the methodology employed in a two-year research endeavor aimed at exploring the impact of code-switching practices on beginner English as a Foreign Language (EFL) learners in Benin. The research design, participant selection, data collection procedures, and analysis techniques are elucidated to provide a comprehensive understanding of the study's methodology.

3.1. Research Design

Drawing from the literature on mixed-methods research (Creswell & Plano Clark, 2017), a concurrent embedded design was utilized, allowing for the integration of both quantitative and qualitative data to provide a deeper understanding of code-switching practices. Quantitative data from language proficiency assessments and surveys were complemented by qualitative insights gathered through classroom observations. This approach enabled triangulation of findings and a nuanced understanding of the phenomenon under study, enhancing the validity and reliability of the study's conclusions.

3.2. Participants

A diverse sample of 137 participants, including beginner EFL learners (119) and educators (18) from various educational institutions across Benin, was selected using purposive sampling techniques (Creswell & Creswell, 2017). This method ensured representation across different linguistic and cultural backgrounds within the target population, enhancing the generalizability of the study's findings.

3.3. Data Collection Procedures

Data collection encompassed multiple methods to capture the multifaceted nature of code-switching practices. Language proficiency assessments, based on established proficiency scales such as the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR), provided quantitative measures of learners' linguistic competence (Council of Europe, 2001).

Adaptation of CEFR Criteria:

1. **Vocabulary Acquisition:** For assessing vocabulary acquisition, standardized tests or assessments were developed specifically for Fon and Yoruba, based on their linguistic features and common vocabulary used in educational contexts. These tests were designed to measure learners' ability to comprehend and use a range of vocabulary items in meaningful contexts.
2. **Comprehension Skills:** Similarly, comprehension assessments were tailored to the linguistic features and structures of Fon and Yoruba. These assessments evaluated learners' listening and reading comprehension abilities, focusing on their understanding of spoken and written texts in the respective languages.
3. **Overall Linguistic Competence:** To gauge learners' overall linguistic competence, a holistic approach was adopted, taking into account their proficiency in English, Fon, and Yoruba. This involved integrating the results from vocabulary acquisition and comprehension assessments in all three languages to provide a comprehensive assessment of learners' language skills.

Classroom observations, guided by established protocols (Hammersley & Atkinson, 2019), allowed for the qualitative examination of code-switching integration in instructional practices. Surveys, developed based on validated instruments (Dörnyei, 2003), gathered perceptions and experiences regarding code-switching from both students and educators.

3.4. Data Analysis

Quantitative data obtained from language proficiency assessments and surveys were analyzed using statistical software, specifically SPSS 26, following standard procedures for descriptive and inferential statistics (Pallant, 2020). Qualitative data from classroom observations and open-ended survey responses were subjected to thematic analysis, guided by Braun and Clarke's (2006) framework for identifying recurrent patterns and themes within qualitative data.

3.5. Experimentation Process

1. **Language Proficiency Assessments:** Participants underwent language proficiency assessments in English, Fon, and Yoruba, based on the adapted CEFR criteria. These assessments were administered before and after the intervention period to measure changes in learners' language proficiency levels over time.

2. **Code-Switching Integration:** During the intervention period, code-switching practices involving Fon and Yoruba alongside English were systematically incorporated into classroom instruction. The frequency and nature of code-switching instances were recorded during classroom observations to evaluate its impact on language learning outcomes.
3. **Data Analysis:** Statistical analysis, including correlation and regression analysis, was conducted to examine the relationship between code-switching involving Fon and Yoruba and language learning outcomes, such as vocabulary acquisition, comprehension skills, and overall linguistic competence. The significance of these relationships was assessed using standard statistical tests. Furthermore, qualitative data from classroom observations and open-ended surveys underwent thematic analysis to identify recurring patterns and themes, providing complementary insights for triangulation.

3.6. Ethical Considerations

Ethical guidelines were strictly adhered to throughout the research process. Informed consent was obtained from all participants, and confidentiality of data was ensured. Participants were assured of their right to withdraw from the study at any point without repercussions, and ethical approval was obtained from relevant institutional review boards (Emanuel et al., 2004).

3.7. Limitations

The study encountered several limitations, including constraints related to time, resources, and access to participants. Additionally, potential biases in self-reported data and the generalizability of findings to other contexts were acknowledged. Mitigation strategies, such as transparency in reporting limitations and reflexivity in data interpretation (Maxwell, 2012), were employed to address these challenges to the best extent possible to maintain the rigor and validity of the research outcomes.

This section provides a comprehensive overview of the methodology employed in the research, highlighting the rigor and systematic approach undertaken to explore the impact of code-switching practices on beginner EFL learners in Benin. By integrating quantitative and qualitative methods and adhering to ethical considerations, the study aimed to generate robust insights that contribute to the existing body of knowledge on language learning and pedagogy.

4. Results

This section presents the findings of a two-year research study aimed at investigating the impact of code-switching practices on beginner English as a Foreign Language (EFL) learners in Benin, with a specific focus on the use of local languages, Fon and Yoruba, alongside English. A diverse sample of 137 participants, including students and educators, engaged in language proficiency assessments, classroom observations, and surveys.

4.1. Operating Procedure

!Code-Switching Language Experiment

1. Introduction:

- **Objective:** Familiarize participants with English words using their native languages (Fon and Yoruba).
- Participants are selected based on their mastery of one of the two native languages.
- The experiment consists of two phases.

2. Phase 1: Code-Switching Sessions:

- **Frequency:** Twice a week for three months.
- **Technique:** Code-switching between English and Fon/Yoruba.
- **Examples:**
 - Start in English, end in Fon/Yoruba.
 - Insert Fon/Yoruba words between English words.
 - Borrow Fon/Yoruba words when stuck in English.
- **Purpose:** Build confidence in speaking English.

3. Phase 2: Language Club Sessions:

- **Frequency:** Once a week for two school terms.
- **Focus:** Lexical field related to oral communication, daily life, African culture, friendships, and relationships.
- **Materials:** List of English words with Fon/Yoruba equivalents.
- **Mission:** Appropriation of vocabulary for specific contexts.

4. Guidelines:

- Participants may speak English, Fon, or Yoruba.
- Prohibited from using any other language.
- Must use at least two of the designated languages.
- Forbidden to rely solely on one local language.
- Code-switching encouraged: Bring English along when using local languages.

5. Support and Assistance:

- A mentor or coach will be available to address linguistic or vocabulary challenges.
- Participants encouraged to utilize provided vocabulary support.
- In case of difficulties, express in local languages to ensure understanding.

6. Outcome:

- Participants become proficient in code-switching.
- Enhanced English vocabulary through native language support.
- Cultural enrichment and effective communication.

7. Evaluation:

- Participants' oral English language proficiency assessed at the end of the experimentation period.

8. Enjoy the Journey!

4.2. Quantitative Findings

The quantitative analysis aimed to elucidate the impact of code-switching practices involving Fon and Yoruba on various language learning outcomes among beginner EFL learners in Benin. Leveraging the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR) as a benchmark, language proficiency assessments were conducted to gauge learners' linguistic competence across different skills.

In developing the vocabulary assessments, researchers carefully selected fundamental words and expressions from both Fon and Yoruba languages. These included common greetings, numbers, colors, and basic verbs. For Fon, words such as "Do nu mi" (hello), "woué" (two), "vovo" (red), and "Nin-mindé gbon ?, Mi fon gandji a" (how are you?) were chosen. In Yoruba, examples like "E kaaro" (hello), "méje" (seven), "pupa" (red), and "Ki 'ni oruko re?" (What is your name?) were incorporated. These words were integrated into vocabulary tests where learners matched words to corresponding images, completed sentences, or defined terms.

Moreover, comprehension assessments were tailored to evaluate learners' ability to comprehend spoken and written texts in both Fon and Yoruba. Short passages or dialogues, relevant to learners' daily lives and cultural contexts, were developed. Learners listened to audio recordings or read passages in Fon or Yoruba, along with "Englifon" or "Fonglish" (a blend of English and Fon), "Yoruglish" or "Yorlish," or "Engoruba" (a mix of Yoruba and English). Subsequently, comprehension questions were posed to assess their understanding of the content.

During the intervention phase, educators received training on integrating code-switching practices into their instructional approach. They were provided with guidance on when and how

to strategically use Fon and Yoruba alongside English to support learners' comprehension and engagement.

In a storytelling-focused language lesson, educators were likely to incorporate code-switching by telling a traditional folk tale in Fon or Yoruba, then providing English translations for key phrases or expressions. The aim of this approach is to help learners connect with the cultural heritage of their mother tongue, while familiarizing them with English vocabulary and narrative structures.

Data Collection Process:

- **Language Proficiency Assessments:** Participants underwent standardized language proficiency assessments aligned with the CEFR criteria. These assessments evaluated learners' abilities in vocabulary acquisition, comprehension, and overall linguistic competence.
- **Code-Switching Data:** The frequency and nature of code-switching instances involving Fon and Yoruba during instruction were recorded during classroom observations. Each instance of code-switching was meticulously documented to discern patterns and trends.

Data Analysis:

- **Correlation Analysis:** Pearson's correlation coefficient was employed to examine the relationship between code-switching involving Fon and Yoruba and language learning outcomes, including vocabulary acquisition and comprehension skills. The significance level was set at $p < 0.001$.
- **Regression Analysis:** Regression analysis was conducted to ascertain the extent of the impact of code-switching involving Fon and Yoruba on overall linguistic competence. Beta coefficients were calculated to measure the strength and direction of the relationship.

4.2.1. Interpretation of Findings

4.2.1.1. Impact of Code-Switching on Vocabulary Acquisition

Beginner EFL Learners

Language proficiency assessments were conducted to measure the vocabulary acquisition of beginner EFL learners. The results revealed a statistically significant positive correlation between code-switching involving Fon and Yoruba and vocabulary acquisition (Fon: Pearson's $r = 0.78$, $p < 0.001$; Yoruba: Pearson's $r = 0.72$, $p < 0.001$). Learners who engaged in code-switching with Fon and Yoruba demonstrated higher levels of vocabulary acquisition compared to those who did not.

Educators

Educators' beliefs regarding the impact of code-switching on learners' vocabulary acquisition were assessed through surveys. The analysis indicated a similar trend, with educators expressing a positive correlation between code-switching involving Fon and Yoruba and learners' vocabulary acquisition (Fon: Pearson's $r = 0.65$, $p < 0.01$; Yoruba: Pearson's $r = 0.68$, $p < 0.01$). Educators who believed in the effectiveness of code-switching techniques with Fon and Yoruba showed confidence in learners' vocabulary acquisition skills.

4.2.1.2. Influence of Code-Switching on Comprehension Skills

Beginner EFL Learners

Comprehension skills were assessed among beginner EFL learners to determine the impact of code-switching involving Fon and Yoruba. The results demonstrated a significant positive correlation between code-switching and comprehension skills (Fon: Pearson's $r = 0.60$, $p < 0.001$; Yoruba: Pearson's $r = 0.58$, $p < 0.001$). Learners who engaged in code-switching exhibited improved comprehension abilities.

Educators

Educators' beliefs regarding the impact of code-switching on learners' comprehension skills were evaluated through surveys. The analysis revealed a statistically significant positive correlation between code-switching involving Fon and Yoruba and comprehension skills (Fon: Pearson's $r = 0.55$, $p < 0.01$; Yoruba: Pearson's $r = 0.60$, $p < 0.01$). Educators who believed in the effectiveness of code-switching techniques demonstrated confidence in learners' comprehension abilities.

4.2.1.3. Assessment of Linguistic Competence

Beginner EFL Learners

Regression analysis was conducted to examine the impact of code-switching involving Fon and Yoruba on overall linguistic competence among beginner EFL learners. The results indicated a significant positive effect of code-switching on linguistic competence (Fon: $\beta = 0.52$, $p < 0.001$; Yoruba: $\beta = 0.48$, $p < 0.001$). Learners who engaged in code-switching exhibited higher levels of linguistic competence.

Educators

Educators' beliefs regarding the impact of code-switching on learners' linguistic competence were assessed through surveys. The findings showed a significant positive effect of code-switching involving Fon and Yoruba on linguistic competence (Fon: $\beta = 0.48$, $p < 0.01$; Yoruba: $\beta = 0.55$, $p < 0.01$). Educators who incorporated code-switching techniques demonstrated confidence in learners' linguistic competence.

4.2.1.2. Summary of Findings

The results indicate that both beginner EFL learners and educators benefited from code-switching practices involving Fon and Yoruba. The use of code-switching techniques positively influenced vocabulary acquisition, comprehension skills, and linguistic competence among participants.

Table 1 : Correlation Analysis of Code-Switching Impact on Language Learning Outcomes

Language Learning Outcome	Participants	Fon Code-Switching (r)	Yoruba Code-Switching (r)	p-value
Vocabulary Acquisition	Beginner EFL Learners	0.78	0.72	< 0.001
	Educators	0.65	0.68	< 0.01
Comprehension Skills	Beginner EFL Learners	0.60	0.58	< 0.001
	Educators	0.55	0.60	< 0.01

Source : (Zounhin Toboula, 2024 : *Insights from Fieldwork*. Unpublished raw data ; data processed through SPSS 26)

Table 1 shows correlation coefficients (r) between code-switching involving Fon and Yoruba and language learning outcomes for both beginner EFL learners and educators. Higher values indicate a stronger positive correlation, and p-values < 0.05 denote statistical significance.

Table 2 : Regression Analysis of Code-Switching Impact on Linguistic Competence

Language Learning Outcome	Participants	Fon Code-Switching (β)	Yoruba Code-Switching (β)	p-value
Linguistic Competence	Beginner EFL Learners	0.52	0.48	< 0.001
	Educators	0.48	0.55	< 0.01

Source : (Zounhin Toboula, 2024 : *Insights from Fieldwork*. Unpublished raw data ; data processed through SPSS 26)

Table 2 presents beta coefficients (β) from regression analysis, indicating the strength and direction of the relationship between code-switching and linguistic competence. Higher β values signify a stronger positive impact, with p-values < 0.05 indicating statistical significance.

The correlation and regression analyses indicate a significant positive impact of code-switching involving Fon and Yoruba on language learning outcomes. Both beginner EFL learners and educators show a strong correlation between code-switching and vocabulary acquisition, comprehension skills, and overall linguistic competence. *These findings suggest that*

integrating code-switching techniques into language instruction can enhance learners' proficiency in both the target language and their native languages.

4.3. Qualitative Findings

During classroom observations, educators demonstrated adeptness in leveraging code-switching to scaffold learning and foster student engagement across both Fon and Yoruba languages (Cf. Table 3). For instance, one educator stated, "Switching between Fon, Yoruba, and English allows me to clarify complex concepts and ensure all students understand the material."

Surveys administered to both students and educators revealed unanimous recognition of the benefits associated with code-switching involving Fon and Yoruba. Students reported increased confidence in their language abilities, with one student commenting, "Using Fon and Yoruba in class helps me feel more comfortable expressing myself in English." Another student remarked, "I understand English better when my teacher explains concepts in Fon or Yoruba first." Three other learners stated, "Using Fon and Yoruba in class not only makes me feel more comfortable expressing myself in English but also aids in understanding complex ideas." A female student mentioned, "Code-switching helps me understand English better; it's like a bridge between what I know and what I'm learning."

Similarly, educators echoed these sentiments, emphasizing the role of code-switching in promoting enhanced student engagement and facilitating effective scaffolding of learning. One educator noted, "Code-switching allows me to tailor my teaching to students' language backgrounds, making the content more accessible and ensuring a smoother learning experience." Another educator mentioned, "Students are more engaged when I use code-switching, and I've noticed improvements in their comprehension and vocabulary acquisition." A female educator reflected, "Code-switching allows me to bridge the gap between students' linguistic backgrounds and the target language, making the learning process more inclusive and accessible to all." Another female educator concurred, stating, "I've noticed that students are more engaged and attentive when I incorporate code-switching into my lessons. It creates a more dynamic and interactive learning environment."

Table 3 : Perceived Benefits of Code-Switching involving Fon and Yoruba

Proceedings Book	1030	www.aegeanconference.com

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX

February 23-25, 2024

Participant	Perceived Benefits
Students	Increased confidence, deeper understanding of English concepts, enhanced vocabulary retention, acquisition, improved comprehension skills through code-switching involving Fon and Yoruba
Educators	Enhanced student engagement, effective scaffolding of learning, improved comprehension, and vocabulary acquisition through code-switching involving Fon and Yoruba

Source : (Zounhin Toboula, 2024 : *Insights from Fieldwork*. Unpublished raw data)

4.4. Triangulation of Findings

The synthesis of quantitative and qualitative findings underscores the transformative potential of integrating local languages, Fon and Yoruba, into the EFL instructional landscape. This triangulated approach supports the interpretation that code-switching, when employed judiciously, contributes positively to vocabulary acquisition, comprehension skills, and overall linguistic competence among novice EFL learners in Benin.

4.4. Implications for EFL Instruction

These findings underscore the strategic importance of incorporating local languages alongside English in EFL instruction. It calls for a paradigm shift in language pedagogy, advocating for inclusive practices that leverage learners' linguistic diversity. The study's outcomes hold implications for curriculum development, teacher training, and educational policies, emphasizing the need to embrace and integrate local languages for more effective and culturally responsive language learning environments.

The interpretation underscores the pedagogical value of strategically using code-switching to bridge linguistic barriers and create inclusive learning environments. It emphasizes the significance of leveraging students' linguistic backgrounds to enhance language acquisition and promote cultural understanding. The study advocates for continued integration of code-switching practices in EFL instruction for beginner learners in multilingual settings like Benin. Overall, the triangulation of findings validates the positive impact of code-switching involving Fon and Yoruba and offers insights to inform pedagogical practices, curriculum design, and policies in EFL instruction for beginners in Benin.

5. Discussion of Findings

The discussion of findings delves into the implications and significance of the results obtained from the study on the impact of code-switching practices involving Fon and Yoruba on beginner EFL learners in Benin. This section synthesizes the quantitative and qualitative data, contextualizes the findings within existing literature, and offers insights into the broader implications for language instruction and pedagogy.

5.1. Effectiveness of Code-Switching in Language Learning

The findings of this study offer compelling support for the efficacy of code-switching as a pedagogical strategy in EFL instruction for novice learners. Through both quantitative analysis and qualitative observations, a clear association emerged between code-switching involving Fon and Yoruba and enhanced language learning outcomes, spanning vocabulary acquisition, comprehension skills, and overall linguistic proficiency. These results resonate with prior research, which has similarly suggested that code-switching can bolster language acquisition by furnishing learners with contextualized linguistic assistance and scaffolding their understanding (García, 2009; Myers-Scotton, 1993).

In particular, the study's outcomes robustly endorse Hypothesis 1, harmonizing with existing literature that underscores the positive link between code-switching and vocabulary acquisition (Olajoke and Abuya, 2013; Wei, 2018). Quantitative scrutiny illuminated a notable uptick in vocabulary retention among beginner EFL learners when engaging in code-switching activities involving Fon and Yoruba. Notably, learners exhibited heightened proficiency in retaining vocabulary items when exposed to them in both English and local languages. Qualitative insights further emphasized the efficacy of code-switching in bolstering vocabulary acquisition, with participants attesting to the advantageous nature of contextualized language usage for comprehension and retention.

5.2. Role of Code-Switching in Amplifying Comprehension Skills

The findings highlight the pivotal role of integrating local languages such as Fon and Yoruba alongside English in EFL classrooms through the strategic use of code-switching techniques. Educators emerge as key agents in harnessing students' linguistic repertoires to enrich learning experiences and promote cultural inclusivity. By judiciously incorporating code-switching practices, educators have the potential to cultivate more immersive and effective learning environments that cater to the diverse linguistic backgrounds of learners in Benin. This approach resonates with the principles of inclusive education and culturally responsive pedagogy, which prioritize the recognition and validation of students' linguistic identities while fostering inclusive learning spaces (García, 2009; Baker, 2006).

The study's findings offer compelling support for Hypothesis 2, aligning with existing literature indicating the positive impact of code-switching on comprehension skills (García, 2009; Amuda, 1994). Quantitative analysis underscores a significant enhancement in comprehension abilities among novice EFL learners when exposed to code-switching involving Fon and Yoruba. Educators' observations further reinforce these results, highlighting code-switching's efficacy in elucidating concepts and facilitating a deeper understanding of English language materials, particularly in linguistically diverse settings.

5.3. Challenges and Opportunities in Integrating Code-Switching for Comprehensive Linguistic Competence

The contribution of code-switching to overall linguistic competence is a multifaceted aspect that warrants careful examination. While the findings of this study shed light on the benefits of incorporating code-switching practices into language instruction, they also uncover certain challenges and opportunities for further research and pedagogical development.

Challenges:

1. Navigating Language Policies and Curricular Constraints:

- This study resonates with the works of Grosjean (2010) and Baker (2006), highlighting the common challenge faced by educators in navigating language policies and curricular constraints. This involves overcoming potential resistance from educational authorities who may advocate for monolingual instruction or adhering to standardized curricula that prioritize such approaches.

2. Professional Development Needs:

- The necessity for targeted professional development resonates with the principles advocated by Cummins (2000) and Wei (2020), both of whom underscore the significance of equipping educators with the necessary tools and strategies to adeptly employ code-switching. This echoes the findings of the current study, highlighting a compelling need for focused professional development initiatives aimed at bolstering educators' proficiency in code-switching and refining their pedagogical approaches. By providing educators with tailored training programs, they can acquire the essential methodologies and techniques to harness code-switching effectively in diverse classroom environments, thereby augmenting the efficacy of language instruction. This assertion is congruent with Cummins (2000), who underscores the pivotal role of teacher training in fostering successful bilingual education practices.

3. Research Gaps:

- The call for further research on the long-term effects of code-switching on language proficiency and academic achievement, echoed by Otheguy et al. (2019) and Amuda (1994), underscores existing knowledge gaps. Despite insights gained, additional research is crucial to fully explore these effects, providing invaluable insights for evidence-based policies and curricula. This aligns with observations by Martin-Jones (1995) and García (2009), emphasizing the ongoing need for research in educational settings. Myers-Scotton (1993) and García (2009) stress further investigation into code-switching's sociolinguistic and psycholinguistic aspects, including its impact on language acquisition and identity formation. García highlights the socio-cultural and educational implications, especially in multilingual classrooms. Their recommendations emphasize the importance of a comprehensive understanding of

code-switching phenomena to inform effective educational practices and policies, ultimately enhancing outcomes for learners..

Contribution of Code-Switching to Overall Linguistic Competence

The study's findings align with prior research by Myers-Scotton (1993) and García (2009), highlighting code-switching's significant role in enhancing linguistic competence. Quantitative analysis confirms a positive correlation between code-switching and linguistic proficiency among novice EFL learners. Learners show increased confidence and proficiency across diverse linguistic contexts, as noted by educators' observations. Further research, as advocated by Martin-Jones (1995) and Wei (2020), is necessary to delve into code-switching's complexities in educational settings. Specifically, Hypothesis 3 findings support existing literature on code-switching's positive impact on linguistic competence (Myers-Scotton, 1993; García, 2009), emphasizing its integration in EFL instruction for comprehensive linguistic development.

6. Recommendations and Suggestions

This section offers recommendations and suggestions based on the study's findings and existing literature regarding code-switching in language instruction. By addressing identified challenges and capitalizing on opportunities, stakeholders can enhance language learning environments to better meet the diverse linguistic needs of learners.

1. **Professional Development Initiatives:** Educational institutions and policymakers should prioritize the development of professional development programs aimed at enhancing educators' code-switching skills and pedagogical strategies. These programs should provide educators with the necessary tools and techniques to effectively integrate code-switching into diverse classroom settings.
2. **Curriculum Revision:** There is a need for curriculum developers to consider the integration of code-switching techniques into language instruction curricula. By acknowledging the linguistic diversity of learners and promoting the use of code-switching as a pedagogical tool, curricula can better cater to the needs of multilingual classrooms.
3. **Language Policy Revision:** Educational authorities should review existing language policies to provide more flexibility for educators to incorporate code-switching practices into instruction. This may involve revising language proficiency standards and assessment criteria to recognize the value of bilingualism and multilingualism in language learning.
4. **Research Funding:** Funding agencies should allocate resources to support further research on code-switching in language instruction. Research initiatives can explore the long-term effects of code-switching on language proficiency, academic achievement, and socio-cultural identity development among learners in diverse linguistic contexts.

5. **Teacher Preparation Programs:** Teacher preparation programs should include coursework on code-switching theory and practice to better equip future educators with the knowledge and skills necessary to navigate multilingual classrooms. Practical training in code-switching strategies can enhance educators' readiness to address the linguistic needs of diverse student populations.
6. **Community Engagement:** Collaboration with local communities and language stakeholders can enrich language instruction by incorporating authentic language practices and cultural perspectives into classroom activities. Engaging community members as language resources can provide learners with meaningful language learning experiences and foster a sense of cultural pride and identity.
7. **Continuous Professional Development:** Educational institutions should establish mechanisms for ongoing professional development opportunities for educators to continuously improve their code-switching practices. This may include workshops, seminars, and peer learning networks where educators can share best practices and collaborate on innovative instructional approaches.
8. **Policy Advocacy:** Language educators and researchers should advocate for policies that recognize the value of code-switching in language instruction and promote linguistic diversity in educational settings. By raising awareness about the benefits of code-switching, stakeholders can influence policy decisions that support inclusive and effective language teaching practices.
9. **Multidisciplinary Collaboration:** Collaboration among educators, linguists, psychologists, and other relevant stakeholders can enrich the understanding of code-switching and its implications for language learning. Multidisciplinary research endeavors can explore the cognitive, socio-cultural, and pedagogical dimensions of code-switching to inform evidence-based practices in language education.
10. **Documentation and Dissemination:** Researchers should document and disseminate findings on code-switching practices to inform educational practices and policies at local, national, and international levels. Dissemination efforts may include publications, conferences, workshops, and online resources accessible to educators, policymakers, and researchers worldwide.

These recommendations aim to support the effective integration of code-switching practices into language instruction and promote inclusive and culturally responsive approaches to language teaching and learning. By implementing these recommendations, stakeholders can foster a supportive learning environment that celebrates linguistic diversity and empowers learners to succeed in multilingual contexts.

Conclusion

This study delved into the intricate dynamics of code-switching in English as a Foreign Language (EFL) instruction, focusing on beginner learners in Benin. Grounded in the backdrop of linguistic diversity and cultural richness in Benin, the research problem addressed the efficacy of integrating code-switching practices involving local languages, particularly Fon and Yoruba, alongside English to enhance language learning outcomes.

Driven by the rationale of leveraging students' linguistic repertoires and fostering inclusive language teaching practices, the study aimed to investigate the impact of code-switching on vocabulary acquisition, comprehension skills, and overall linguistic competence. Through a mixed-methods approach, combining quantitative analysis and qualitative observations, the research sought to provide comprehensive insights into the role of code-switching in language education.

The methodology employed a diverse sample of 137 participants, including beginner EFL learners (n=119) and educators (n=18), selected using purposive sampling techniques to ensure representation across linguistic and cultural backgrounds. Data collection encompassed language proficiency assessments, classroom observations, and surveys, supported by established instruments such as the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR) and validated survey tools.

Quantitative data from language proficiency assessments and surveys were analyzed using statistical software, specifically SPSS 26, following standard procedures for descriptive and inferential statistics. Qualitative data from classroom observations and open-ended survey responses underwent thematic analysis (Braun and Clarke, 2006) to identify recurring patterns and themes, providing complementary insights for triangulation.

The findings of the study revealed a significant positive correlation between code-switching practices involving Fon and Yoruba and enhanced language learning outcomes. Learners demonstrated increased confidence, comprehension skills, and overall linguistic competence when exposed to code-switching strategies. Educators acknowledged the benefits of code-switching in promoting student engagement and comprehension, highlighting its pedagogical significance in multicultural classrooms.

Based on the findings, the study offers recommendations and suggestions for the effective integration of code-switching into language instruction. These include the development of professional development initiatives for educators, curriculum revisions to acknowledge linguistic diversity, and advocacy for flexible language policies. Moreover, the study emphasizes the importance of ongoing research to explore the nuances of code-switching and its implications for language teaching and learning.

Overall, this study contributes to the discourse on code-switching in language education, emphasizing its potential to enrich learning experiences and promote linguistic diversity. By recognizing the multifaceted nature of language acquisition and embracing code-switching as a pedagogical tool, educators can create inclusive learning environments that empower learners to succeed in multilingual contexts. Future research endeavors are encouraged to delve deeper into the complexities of code-switching and its impact on language learning outcomes, paving the way for innovative and culturally responsive language teaching practices.

References List

- Amuda, A. A. (1994). Yoruba/english conversational code-switching as a conversational strategy. *African languages and cultures*, 7(2), 121-131.
- Baker, C. R. (2006). *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism* (4th ed.). [Clevedon: Multilingual Matters](#)
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77-101.
- Council of Europe. Council for Cultural Co-operation. Education Committee. Modern Languages Division. (2001). *Common European framework of reference for languages: Learning, teaching, assessment*. Cambridge University Press.
- Creswell, J. W., & Clark, V. L. P. (2017). *Designing and conducting mixed methods research*. Sage publications.
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2017). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage publications.
- Cummins, J. (2000). *Language, power, and pedagogy: Bilingual children in the crossfire* (Vol. 23). Multilingual matters.
- Dornyei, Z. (2003). *Questionnaires in second language research: construction, administration, and processing* (No. 21284). Lawrence Erlbaum Associates.
- Emanuel, E. J., Wendler, D., Killen, J., & Grady, C. (2004). What makes clinical research in developing countries ethical? The benchmarks of ethical research. *Journal of infectious diseases*, 189(5), 930-937.
- García, O. (2009). Bilingual Education in the 21st Century: A Global Perspective. *TESL-EJ*, 13(1).
- Grosjean, F. (2010). *Bilingual: Life and reality*. Harvard university press.
- Hammersley, M., & Atkinson, P. (2019). *Ethnography: Principles in practice* (3rd ed.). Routledge.
- Martin-Jones, M. (1995). Code-switching in the classroom: Two decades of research. *One speaker, two languages: Cross-disciplinary perspectives on code-switching*, 90-111.
- Maxwell, J. A. (2012). *Qualitative research design: An interactive approach*. Sage publications.

- Moore, D. (2002). *Code-switching and learning in the classroom*. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 5(5), 279–293
- Myers-Scotton, C. (1993). *Social motivations for codeswitching: Evidence from Africa*. Oxford University Press.
- Olajoke, A. S., & Abuya, E. J. (2013). The manifestation of code switching among 3 year-old Yoruba/English semilinguals. *International Journal of English Language Education*, 1(1).
- Otheguy, R., García, O., & Reid, W. (2019). A translanguaging view of the linguistic system of bilinguals. *Applied Linguistics Review*, 10(4), 625-651.
- Pallant, J. (2020). *SPSS survival manual: A step by step guide to data analysis using IBM SPSS*. McGraw-hill education (UK).
- Wei, L. (Ed.). (2020). *The bilingualism reader*. Routledge.
- Zounhin Toboula. (2024). *Correlation Analysis of Code-Switching Impact on Language Learning Outcomes*. *Language Learning Outcome : Insights from Fieldwork*. Unpublished raw data; data processed through SPSS 26.
- Zounhin Toboula. (2024). *Perceived Benefits of Code-Switching Involving Fon and Yoruba : Insights from Fieldwork*. Unpublished raw data.
- Zounhin Toboula. (2024). *Regression Analysis of Code-Switching Impact on Linguistic Competence*. *Language Learning Outcome : Insights from Fieldwork*. Unpublished raw data; data processed through SPSS 26.

Appendices

A. Standardized Test Design: Language Proficiency Assessment

Test Components:

1. Vocabulary Acquisition Test:

- **Objective:** Assess learners' ability to acquire English vocabulary through code-switching with Fon or Yoruba.
- **Format:** Multiple-choice questions, fill-in-the-blanks, and matching exercises.
- **Content:** English vocabulary items commonly used in educational contexts, adapted for code-switching with Fon or Yoruba.

- **Scoring:** Points awarded for each correct response.

- **Time Limit:** 30 minutes.

2. Comprehension Skills Test:

- **Objective:** Evaluate learners' listening and reading comprehension abilities in English, facilitated by code-switching with Fon or Yoruba.
- **Format:** Multiple-choice questions, short-answer responses, and passage-based questions.
- **Content:** Spoken and written texts in English, integrated with code-switching.

switched elements from Fon or Yoruba.

- **Scoring:** Points assigned based on accuracy of responses.
- **Time Limit:** 45 minutes.

3. Overall Linguistic Competence Assessment:

- **Objective:** Gauge learners' overall proficiency in English, Fon, and Yoruba, emphasizing code-switching skills.
- **Format:** Integration of results from vocabulary acquisition and comprehension assessments in all three languages.
- **Content:** Combined vocabulary and comprehension questions from English, Fon, and Yoruba tests, highlighting code-switched elements.
- **Scoring:** Cumulative scoring based on performance across all language components.
- **Time Limit:** Flexible, based on individual pacing.

Implementation:

- Administer the test in a controlled environment, such as a classroom, ensuring standardized conditions for all learners.
- Trained proctors should oversee the test administration to maintain integrity and fairness.

B. Comprehension Proficiency Test : *Listening and Reading Skills Assessment*

Instructions:

- This assessment paper evaluates your listening and reading comprehension

- Provide clear instructions to learners regarding test format, timing, and expectations.

Scoring and Analysis:

- Develop scoring rubrics to ensure consistency in evaluation across all sections.
- Score each section individually and calculate overall proficiency scores for English, Fon, and Yoruba.
- Conduct statistical analysis to examine relationships between test scores and variables like learners' demographics or instructional methods.

Validity and Reliability:

- Validate the test design to ensure it accurately measures language proficiency and code-switching skills.
- Conduct pilot testing to identify and address any issues before full-scale implementation.

This standardized test design facilitates the assessment of English language proficiency through code-switching with Fon or Yoruba. By incorporating various assessment methods and considering the linguistic features of each language, the test provides a robust evaluation of learners' overall linguistic competence and code-switching abilities.

abilities in English through code-switching with Fon and Yoruba.

INTERNATIONAL AEGEAN CONFERENCES ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES-IX

February 23-25, 2024

- Read each question or passage carefully and select the most appropriate answer.
- For listening comprehension questions, listen to the audio clip provided and answer the questions accordingly.
- For reading comprehension questions, read the passage provided and answer the questions based on the information presented.

Section A: Listening Comprehension

- 🔊 **Instructions:** Listen to the audio clips in Fon and Yoruba with English code-switching carefully and answer the questions that follow.

Fon Audio Clip with English Code-Switching: [Audio Clip Link]

- **Question 1:** What is the main topic of the conversation? a) Greetings b) Food c) Family d) Weather
- **Question 2:** What does the speaker plan to do this weekend? a) Go to the market b) Visit a friend c) Attend a party d) Stay at home
- **Question 3:** What is the weather forecast for tomorrow? a) Sunny b) Rainy c) Cloudy d) Windy

Yoruba Audio Clip with English Code-Switching: [Audio Clip Link]

- **Question 4:** What is the speaker's occupation? a) Teacher b) Doctor c) Engineer d) Student
- **Question 5:** Where does the speaker live? a) In the city b) In the village c) Near the beach d) In the mountains

- **Question 6:** What did the speaker do last weekend? a) Went to a party b) Watched a movie c) Visited relatives d) Went hiking

Section B: Reading Comprehension

- 🔊 **Instructions:** Read the passages in Fon and Yoruba with English code-switching carefully and answer the questions that follow.

Fon Passage with English Code-Switching: [Passage Link]

- **Question 7:** What is the main idea of the passage? a) The importance of education b) Traditional festivals in the community c) The history of the village d) Challenges faced by farmers
- **Question 8:** What does the word "ji" mean in Fon? a) Rain b) Sun c) Wind d) Cloud

Yoruba Passage with English Code-Switching: [Passage Link]

- **Question 9:** What is the author's opinion about technology? a) It has improved communication. b) It has caused environmental problems. c) It has reduced social interaction. d) It has increased productivity.
- **Question 10:** According to the passage, what is the significance of the festival? a) To celebrate the harvest b) To honor the ancestors c) To promote tourism d) To showcase traditional dances

Scoring:

- Each correct answer: 1 point
- Total Score: 10 points

Answer Key:

1. b) Food
2. c) Attend a party
3. a) Sunny
4. a) Teacher
5. b) In the village
6. c) Visited relatives
7. a) The importance of education
8. a) Rain
9. a) It has improved communication.
10. b) To honor the ancestors.

C. Overall Linguistic Competence Assessment Test

Section 1: Vocabulary Acquisition

English Section:

1. Choose the correct translation for the English word "book": **a)** 'Livre' **b)** 'Kò sí' **c)** 'wěmă' **d)** 'Awé'
2. Fill in the blank with the appropriate phrase : "Enyi mejító ce zín jǐ ce ɔ̃ ma ɔ̃ xó e un ma jló na ɔ̃ ă é ɔ̃ ɔ̃, _____?." (If my father or mother pushes me to talk about something I don't want to discuss, what am I going to do?) **a)** 'Fitè non toué' **b)** ete un ka na wà' **c)** 'Non-Tché' **d)** 'E non yolo mi'

Fon Section:

3. Translate the English phrase "How are you doing?" into Fon: **a)** 'Nin-mindé gbon ?' **b)** 'Een, un se fongbe bi' **c)** 'E nó dó fongbe ganji' **d)** 'Mi fon gandji a'
4. Complete the sentence: "E _____ fongbe ganji." (He speaks Fon well.) **a)** 'un se fongbe ă' **b)** 'Eo' **c)** 'E ma se fongbe ne' **d)** 'nó dó'

Yoruba Section:

5. What is the Yoruba word for "Goodbye"? **a)** 'O dabo' **b)** 'Eyi zandé' **c)** 'Bawo ni o?' **d)** 'Oun toun anh'
6. Fill in the blank: "Bawo _____?" (How are you?) **a)** 'Oungo sin Koutonou' **b)** 'Nin vi lè fon gbon?' **c)** 'E kaaro' **d)** 'ni o se wa ?'

Section 2: Comprehension Assessment

 English Section: Read the following passage and answer the questions below:

[Passage]

Once upon a time, in a dense forest, there lived a young boy named Tom. He loved exploring the forest and discovering its secrets. One day, while wandering deep into the woods, he stumbled upon an ancient chest hidden beneath the foliage. Excitedly, he opened the chest and found a treasure map inside.

Question 1: What is the main idea of the passage?

Question 2: What did Tom find while exploring the forest?

Fon Section:

Instructions

- **Vocabulary Translation:**
Translate the provided English phrases into Fon.
- **Comprehension Questions:**
Answer the comprehension questions based on the given passages in Fon.

Translation

- What did everyone gather for? (Ně ka gbɔn bɔ mɛ lɛɛ bɪ wá kplé?)

- What is your name? (Nin anon-gnin?)
- Bossou and I speak Fon and English (Bossou kpodo nye kpo nɔ ɖo fongbe kpodo glinsegbe kpo)
- He asked them if their parents speak fon (E kanbyɔ ye ɖo mejito yeton le nɔ do fongbe aji)
- He spoke a fon too difficult to understand (É dó fongbe ó xúxú tòn)
- How are my people? (Min tché lè man fon gandji ah?)
- I translate English into Fon (Un nɔ ze glensigbe ɖo fongbe mɛ)
- My mother (Non-Tché)
- At nine o'clock in the morning (Gan tennɛ mɛ zanzan)
- We study English (Mi ɖo glensigbe kplɔn wɛ)
- What's the Fon word for "book"? (Nɛ e nɔ ɖo 'livre' ɖo fongbe mɛ gbɔn ?)
- Where is your mother? (Fitè non toué dé?)
- Excuse me (So kè-min / Kin-klin)
- See you tomorrow (Eyi so / Mawu nin-fon min)
- See you soon (Eyi zandé)
- Goodbye (O dabo)
- I am from Cotonou (Oungo sin Koutonou)
- I don't know (Oun toun anh)
- How are you? (Nin-mindé gbon?)
- I am very well (Oun fon gandji)
- How are my people? (Min tché lè man fon gandji ah?)
- They are well (Yéfon kèdè)
- How is the family? (O Houé lo?)
- How are your children? (Nin vi lè fon gbon?)
- Yes (Eêê)
- No (Ewo)
- Where did you live? (Fi tè min non-non?)
- Zero (Kò sí/ nù tí)
- One (O dé / ɖokpó)
- Two (O wè)
- Three (atɔn)
- Four (ɛnɛ)
- Five (atɔɔn)
- Six (Ayizin/ ayizén)
- Seven (Tin-wé/ tenwe)
- Eight (Tan-ton/ tántòn)
- Nine (Tin-nin/ tennɛ)
- Ten (Wô/ wò)
- How much does this cost / how much are you selling this for? (Nan bi min-sa é-lô?)
- What is the real price? (Tahoun ton lô?)
- It's expensive (Evia hi)
- Adjust the price for me (Min kpo bob lo nou-mi)
- I don't have change on me (This implies that you have a bill to pay) [Oun do chinji aa]
- What do you sell? (Etê sa mi-dé?)
- Is it hot? (Ehoun zo ah?)
- Sell me some hot paste (Min sa wo zozo nou min)
- Did you have meat? (Min dô olan anh?)
- Sell me some fish (Min sa houevi nou min)
- I am hungry (Hovê dô sin-sin mi wèà)

- Sell me some drinking water (Min-sa sin nou mi)

[Passage]

Un nọ nyí Bossou, un gosin Benin. Un nọ yí wǎn nú nùduḍu kpodo nùḍaḍa kpo. Un jló na se glensigbe ḍọ ganji. Un yi axi sọ bo na xọ atinsinsen kpódó man kpo. Akwẹ e è nọ sú dó bo dó nǔ enẹ le wu é vè ahi. Nǔ enẹ le xọ akwẹ dín. Éné ó wú wẹ un xọ yovósló , timáti vuvó kpódó yovozin kpó.

1. What is the speaker's name?
2. Where is Bossou from?
3. What does Bossou like to do?
4. What did Bossou buy at the market yesterday?
5. How does Bossou describe the quality of the items bought at the market?

Yoruba Section:

- **Vocabulary Translation:**
Translate the provided English phrases into Yoruba.
- **Comprehension Questions:**
Answer the comprehension questions based on the given passages in Yoruba.

Translation

- The older I get, the happier I am with my situation. (Bí mo ẹ́ n dàgbà sí i ni mo túbò n láyò pé mi ò lókò).
- It wasn't an easy decision, but I'm glad I said no," he explains. (Ó ẹ̀làyé pé: "Kíí ẹ́ ìpinnu kan tí ó rọ̀rùn, ẹ̀gbọ̀n inú mi dùn pé mo sọ pé bèẹ̀kọ).
- I'm happy to be your friend. (Inu mi dùn lati jẹ ọ̀rẹ ẹ).

- I care more about my family members and I'm happy to please them. (Mo túbò wá mọ̀yì ìdílẹ̀ mi, mo sì gbádùn kí n máa ẹ́ nhàn tó máa múnú wọn dùn).
- Modest people accept their limits and don't fall into the trap of all-consuming ambition and ruthless competition that reigns in many schools. (Àwọn ènìyàn ìwòntúnwònsì gba ọ̀pin wọn wọn kò sì ẹ̀bú sínú ìḍẹ̀kùn àfojúsùn gbogbo-gbígba àti ifigagbága aláìlǎǎnú tí ó n jọba ní ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ ilé-ìwé).

[Passage]

"Kaabo! Bawo ni o ẹ́ loni? Oruko mi ni John. Mo wa lati Nigeria. English ni mo sọ ati diẹ ninu awọn Yoruba. Iwo nko?"

1. Where is John from?
2. Which languages does John speak?
3. What languages does John speak besides English?
4. How does John greet the person he is speaking to?
5. What does John say about his proficiency in Yoruba?

Code-Switching Proficiency Test

Section 1: English Translation

Translate the following phrases from English to Fon or Yoruba:

1. "He speaks Fon well." a) Fon Phrase: E nó dó fongbe ganji b) Yoruba Phrase: O sọrọ Fon daradara

2. "He does not understand Fon." a)

Fon Phrase: E ma se fongbe ne b)

Yoruba Phrase: Ko loye Fon

3. "I translate English into Fon." a) Fon

Phrase: Un na ze glincegbe do

fongbe me b) Yoruba Phrase: Mo

tumọ Gẹ̀ẹ̀si si Fon/ Yorùbá.

4. "My mother" a) Fon Phrase: Non-

Tché b) Yoruba Phrase: Ìyà mi

5. "We study English." a) Fon Phrase:

Mi do glensigbe kplon we. b)

Yoruba Phrase: A ko Gẹ̀ẹ̀si.

Section 2: Code-Switching Usage

Choose the correct response to the given scenarios:

6. "What's the Fon word for 'book'?" a)

Ne e na do 'livre' do fongbe me gbón

? b) What is your name?

7. "Where is your mother?" a) Fitè non

toué dé? b) Where did you live?

8. "Excuse me" a) So kè-min / Kin-klin

b) My name is Fifa.

Section 3: Comprehension

Read the following sentences and answer the questions:

9. "How are you?" What is the appropriate response in Fon?

10. "I am very well." How would you respond to this statement in Yoruba?

D. Questionnaire : Understanding Code-Switching Dynamics in EFL Instruction

Dear Participant,

Thank you for taking the time to participate in this survey on code-switching practices in English as a Foreign Language (EFL) instruction. Your insights are invaluable in understanding the role of code-switching in language learning contexts. This questionnaire aims to gather information about your perceptions, experiences, and challenges related to code-switching in language education.

Please answer the following questions thoughtfully and honestly. Your responses will remain confidential and will only be used for research purposes. Your feedback will contribute to the advancement of language instruction strategies and pedagogical approaches.

Thank you for your cooperation and valuable input.

Sincerely,

Demographic Information:

1. Participant Type:

- ☐ Educator
- ☐ EFL Learner

2. Years of Teaching/ Learning Experience:

- ☐ Less than 1 year
- ☐ 1-3 years
- ☐ 4-6 years
- ☐ 7 years or more

3. Language Background:

- ☐ Fon
- ☐ Yoruba
- ☐ English
- ☐ Other (Specify): _____

4. Language Proficiency:

- ☐ Beginner
- ☐ Intermediate
- ☐ Advanced

Code-Switching Practices:

5. How often do you engage in code-switching during English language instruction or learning?

- ☐ Rarely
- ☐ Occasionally
- ☐ Frequently

6. Which languages are commonly involved in code-switching during your English language classes or learning sessions?

- ☐ Fon

- ☐ Yoruba
- ☐ Other local languages
(Specify): _____
- ☐ No code-switching

Perceptions and Experiences:

7. **Do you believe that code-switching enhances vocabulary acquisition in EFL learners?**

- ☐ Strongly Agree
- ☐ Agree
- ☐ Neutral
- ☐ Disagree
- ☐ Strongly Disagree

8. **How do you think code-switching impacts comprehension skills in EFL learners?**

- ☐ Positively
- ☐ Negatively
- ☐ No Impact
- ☐ Unsure

9. **Have you observed any changes in learners' confidence and overall linguistic competence when code-switching is incorporated?**

- ☐ Yes
- ☐ No
- ☐ Not Applicable

Challenges and Opportunities:

10. **What challenges, if any, do you face in integrating code-switching into language instruction or learning?**

- ☐ Navigating language policies
- ☐ Curricular constraints
- ☐ Resistance from authorities
- ☐ Other (Specify): _____
- ☐ No challenges

11. **What opportunities do you see in using code-switching as a pedagogical tool?**

- ☐ Improved comprehension
- ☐ Cultural inclusivity
- ☐ Enhanced vocabulary retention
- ☐ Other (Specify): _____
- ☐ No specific opportunities

Suggestions and Feedback:

12. How do you think the integration of code-switching could be further improved in language instruction or learning settings?

[Open-ended response]

13. Any additional comments or feedback regarding the use of code-switching in English language teaching/ learning?

[Open-ended response]

Thank you for participating in this survey! Your input is valuable for advancing our understanding of code-switching in language education.

E. Code-Switching Experiment for English Proficiency through Fon and Yoruba

Integration : Operating Procedure

✚ Hello,
✚ How are you?
✚ My name is Femi. And you, what's your name?
✚ Today, we're going to have fun speaking our languages differently.
✚ I know that speaking English is not easy for many of you.
✚ Today, we will speak English while relying on two of our native languages: Fon and Yoruba.
✚ Just take it as a game and you'll tell me all about it.
✚ The aim of this game is to help you familiarize yourself with English words through the use of your well-mastered native languages.
✚ So, you've been selected based on your mastery of one of these two native languages.
✚ For the first phase of this experiment, we'll hold our special sessions twice a week for three months to help you get used to the concept of code-switching.
✚ With the code-switching technique, you'll see that you can speak English without worry and at your own pace. By using code-switching, you can mix English with your native language. You can start in English and end in Fon or Yoruba, or vice versa. You can also use loanwords, which means borrowing words from Fon or Yoruba for English. Whenever you find yourself stuck or limited in English vocabulary, you can borrow a word from Fon or Yoruba to replace it with its equivalent that you don't yet know in English. This will mean starting in English and ending in Fon or Yoruba, or inserting Fon or Yoruba words between your English words.
✚ For the second phase, we'll hold our language club sessions once a week for two school terms. A list of words or a lexical field of English words with their meanings or equivalents in Fon and Yoruba will be provided to help you practice.
✚ Your mission will be to appropriate these vocabularies specifically oriented towards areas such as oral communication, the daily life of Beninese people, African learners, friendships, relationships, and culture.

-
- ✚ During this experimentation, you will be trained and accustomed to speaking English with the help of these two local languages from Benin that you master. You will be encouraged to speak English, Fon, or Yoruba. However, you will be prohibited from speaking any other language than these three. You will be required to speak at least two of these languages. It will also be forbidden to only speak one of these two local languages that you master. The rule is that if you want to switch or use one of these two local languages, you must bring English with you (use English as well).
 - ✚ A mentor or coach will always be available to help you in case of difficulties such as linguistic or vocabulary limits. You will be encouraged to use the vocabulary support that will be provided to you. However, in case of difficulties after making the effort to speak English, you will be encouraged to express yourself in one of these local languages (Fon, Yoruba) to make yourself understood.
 - ✚ At the end of this experimentation period, you will be evaluated based on your oral English language proficiency
-

**UNIVERSITY OF TETOVA AND ITS IMPACT IN INTER-ETHNIC
COMMUNICATION THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA**

Faik Idrizi

Mr., University of Tetova/North Macedonia

Arbër ÇELIKU

Prof. Dr., University of Tetova/North Macedonia

ABSTRACT

The University of Tetova is the only Albanian university in North Macedonia and its foundation in 1994 caused a political earthquake, because the Constitutions didn't allow and still is not allowing institutions of higher education in the languages of communities except in Macedonian language.

The new Macedonian State after the Fall of Communism in 1990 followed a wrong Yugoslav politics. It couldn't understand that the education is the main pillar of social integration and emancipation.

Today the results are visible. The University of Tetovo, besides promoting education and science in the country, was the biggest peacemaker, but also a contributor to the interethnic dialogue in North Macedonia.

In this article, these achievements will be discussed in detail, but also light will be shed on the role of the University of Tetovo for almost 3 decades in the overall social impact in North Macedonia.

Keywords: University of Tetova, North Macedonia, education, emancipation, peacemaker, interethnic dialogue

**İNGİLİS DİLİ DƏRSLƏRİNDƏ TƏDRİS TEXNOLOGİYASI VƏ MÜASİR
METODLAR**

TEACHING TECHNOLOGY AND MODERN METHODS IN ENGLISH CLASSES

Cavadzadə Gülşən

Magistrant, Lənkəran Dövlət Universiteti

ORCID: 0000-0003-3400-917X

ABSTRACT

Təhsil daim yenilənmə və inkişaf tələb edən sahələrdən biri hesab olunur. Bugün təhsilin üzləşdiyi problemləri nəzərə alaraq, hazırda inkişaf etməkdə olan müasir və innovativ tədris metodlarından istifadə etməliyik. Burada texnologiya və innovasiyalar öyrənmə təcrübəsini artırmaq və təkmilləşdirmək, eləcə də şagirdləri müxtəlif yollarla yenilik etməyə və qarşılıqlı fəaliyyətə həvəsləndirmək üçün iş düşür. Tədris texnologiyası və müasir təlim metodları təlim məqsədlərinə daha səmərəli və interaktiv nail olmaq üçün tədris prosesində istifadə oluna bilən texnika və vasitələrdir. Bu üsullar diqqəti müxtəlif və innovativ təhsil təcrübələrinin təmin edilməsinə yönəltməklə, şagirdlərin təlim prosesində fəal iştirakını təşviq etməklə, onların bacarıq və yaradıcılıq qabiliyyətlərini inkişaf etdirməyə kömək etməklə xarakterizə olunur. Texnologiya uzun illər dilin tədrisi və öyrənilməsi prosesini müşayiət edir. Bugün texnologiya haqqında düşünəndə zehnimizdə canlanan ilk vasitə kompüterdir. İngilis dilinin tədrisi sahəsində də kompüter internetə qoşulma özəlliyini tamamladığı üçün mükəmməl vasitədir. İnternetdə mövcud olan komikslər, rəqəmsal hekayələr, videolar, elektron kitablar, interaktiv lövhələr, şəkillər və s. ingilis dilini öyrənməyi asanlaşdırır.

Tədris texnologiyalarının önündə gedən interaktiv lövhənin əsas üstünlüklərinə onun çox yönlülüyü, interaktivliyi, multimedia təqdimatı və s. daxildir. İngilis dilinin tədrisində istifadə olunan ən son internet əsaslı texnologiyalar Web 2.0 alətləridir. Web 2.0-in ən çox yayılmış alətləri arasında wiki bloq, podkast, sosial şəbəkə və videokonfranslar ingilis dilinin tədrisi və öyrənilməsində mövcud texnologiyanın imkanlarını nümayiş etdirmişdir.

Tədris metodları şagirdlərin maraq və ehtiyaclarına uyğun seçilməlidir. Həmçinin ingilis dilini öyrənmək üçün düzgün motivasiya da önəmlidir.

Müasir tədris metodlarından bir neçəsini nəzərdən keçirək:

Beyin fırtınası- bu bir mövzuda yeni fikirlər yaratmaq üçün texnikadır. Bu üsul şagirdlərin problemlərin həllində yaradıcılıq fəaliyyətini stimullaşdırır və fikirlərini tez ifadə etməyinə kömək olur. Müəllim bütün sözləri dinləməli və onları tənqid etməməlidir. Bunun əvəzinə o, öyrənənləri problemi həll etmək üçün bacardığı qədər çox variant verməyə ruhlandırmalıdır.

Buzqıran- bu texnika dərsin əvvəlində öyrənənlər arasında rahat və mehriban münasibət

yaratmaq üçün istifadə edilir. Məqsəd ünsiyyətdə maneəni və bəzi çətinlikləri aradan qaldırmaqdır.

Müzakirə-bu tip interaktiv metod müzakirəyə başlamazdan əvvəl mövzə üzrə tədris materialının öyrənilməsinə tələb edir. Mövzə üzrə leksik-qrammatik materialı öyrəndikdən sonra, öyrənənlər müzakirəyə başlaya bilərlər. Bu üsul öyrənənlərə öz fikirlərini ardıcıl və məntiqli şəkildə ifadə etməyə kömək edir. Şagirdlər kiçik qruplarla işləyir və bu onların fəallığını artırır.

Klaster/zehni xəritə-ingilis dilinin tədrisinin bütün mərhələlərində istifadə edilə bilər. Yeni sözləri təqdim edərkən müəllim lövhəyə yeni bir söz yazır. Sonra isə öyrənənlər verilən sözlə birlikdə istifadə oluna bilən sözləri söyləyirlər. Bu üsul bütün öyrənənləri fəal işə cəlb edir. Zehni xəritədə isə müəllim həll edilməli olan problemi aydın şəkildə göstərir. Bu cür kartlar bir-biri ilə əlaqəli müxtəlif ideyaları, tapşırıqları, tezisləri əks etdirən diaqramlardır.

Akvarium- tamaşaçıların müşahidəçi ekspert, tənqidçi və analitik kimi çıxış etdiyi tamaşadır. Bir neçə şagird dairədə vəziyyəti oynayır, digərləri isə onu müşahidə və təhlil edir.

Pazl- Tələbələr məntiqi, semantik bloklara bölünən tədris materialı üzərində işləmək üçün 4-6 nəfərlik qruplarda qruplaşdırılır. Bütün komanda eyni material üzərində işləyə bilər, lakin qrupun hər bir üzvü diqqətlə işləyib hazırladığı mövzünü alır və bu mövzuda mütəxəssis olur. Müxtəlif qrupların ekspertlərinin iclasları keçirilir, sonra hər biri öz qrupunda görülən işlər barədə hesabat verir. Bütün mövzə üzrə hesabatlar hər bir tələbəyə ayrıca və bütövlükdə bütün komandaya verilir.

Və bunun kimi bir çox metodu qeyd etmək olar. Hər bir müəllim ingilis dili dərində, şagirdlərin ünsiyyət əlaqəsini və bacarıqlarını təşkil etmək üçün effektiv metod və üsullar tapıb tətbiq etməyi bacarmalıdır.

Gələcək təhsil mütəxəssislərinin hazırlığını təkmilləşdirmək üçün müxtəlif növ interaktiv tədris metodlarından istifadə, çətin vəziyyətlərdə tez və düzgün qərar qəbul etməyi bacaran, habelə əmək bazarında müstəqil, təşəbbüskar və rəqabətçi yüksək keyfiyyətli mütəxəssislərin formalaşmasına kömək edir.

ABSTRACT

The teacher is required not only to acquire knowledge, but also to act as a creative, developed personality. In this work, information and communication technologies create a great opportunity for them. The main purpose of regular use of technologies is to cultivate a personality capable of intellectual richness and proper appreciation of national and human values. The use of modern teaching technologies and methods eliminates the tendency of subject teachers to explain any concept to students in advance. Today's pedagogic requirements

consist of developing students' thinking, nationalism, patriotism, internationalism and arming them with the latest achievements of science based on new teaching methods and the use of ICT tools. For this, active learning methods and ICT tools should be widely used. Modern Teaching Methods educate children well and make them understand clearly. They may learn collaboratively, share information, exchange their learning experiences and work through cooperative activities in virtual learning communities.

It is appropriate for teachers to participate in seminars and projects organized in the direction of teaching modern training methods and technologies.

It should be noted that the main goal of the modern training process is to increase the efficiency of teaching, to train highly intelligent young people who are able to deeply master subjects with their thinking, mind, potential energy and strong logic and are able to apply them, who are able to grasp the essence of the matter and find a way out in all kinds of situations.

Keywords: Modern teaching methods, teaching technologies, Quality education, educational progress, student-centered

**IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON ACADEMIC ACHIEVEMENT OF STUDENTS
AT AL-JANOUB INTERNATIONAL SCHOOL IN KHAMIS MUSHYAT, SAUDI
ARABIA**

Safia Irshad Ahmad

CBSE Board, Senior Secondary School, Al-Janoub International School – Abha, KSA

Mr. Omar Irshad Ahmad

2nd Year Student, Bachelor of Computer Engineering
College of Computer Science, King Khalid University.

Mr. Muhammad Sufyan

M.B.B.S student, Hamdard Institute of Medical Sciences and Research, Hamdard University, New Delhi, India,

Mr. Hasan Khalid Beig

2nd Year Student, Bachelor of Computer Engineering
College of Computer Science, King Khalid University – Abha, KSA

Mr. Abdulla Shahzan

2nd Year Student, Bachelor of Computer Engineering
College of Computer Science, King Khalid University – Abha, KSA.

Omar Abdulrahman Yousef Ali

1st Year Student, Bachelor of Computer Science
College of Computer Science, King Khalid University – Abha, KSA.

ABSTRACT

The researchers in this study set out to answer the question, "How Have Students at Al-Janoub International School in Khamis Mushyat, Saudi Arabia, Used Social Media to Improve Their Academic Performance?" Al-Janoub International School in Khamis Mushyat, Saudi Arabia, was the site of the research. Finding out how often students use social media, why they use it, and which sites they like are the main goals of this study. Additionally, it made an effort to investigate how factors like gender, age, religion, grade level, social media site type, and amount of study time impact the level of social media usage. In order to distribute the surveys, we worked along with the institution. Methods such as descriptive statistics and binary logistic regression analysis were employed. The findings indicate that a significant proportion of the students utilized Facebook as their primary means of communication with friends and relatives, with Instagram being the second most popular platform. The pupils were utilizing social media on a daily basis for a duration of 1 to 5 hours. The sole factor that influenced the level of social

media usage was the gender of the respondents. Females had a 2-fold higher exposure to social media compared to males, with a value of 0.87. The study's findings indicate that girls have a higher level of exposure to social media compared to males. The utilization of social media platforms by females is driven by their inclination to engage in communication and divulge a greater amount of personal information, hence exposing more aspects of their personal lives. Individuals utilize social networking platforms to establish relationships and maintain communication with their relatives or acquaintances. In contrast, men utilize social media as a means to get the necessary information for establishing influence. Students predominantly favor Facebook as their primary social networking platform for establishing connections with family and friends. They derive amusement from Facebook. They spend an extended duration engaging in conversations with friends instead of completing academic tasks. Facebook has become an integral part of their daily regimen. The study suggests that future researchers interested in doing a similar study could incorporate additional variables that were not examined in this study. This will enable them to identify other factors that influence the level of social media usage among students.

Keywords: Effects, Social Media, Academic Performance, High School Students

ETHICAL ISSUES IN RESEARCH: THE INDIAN PERSPECTIVE

Rajat SHANDILYA

LL.M. Candidate in Criminal Law and Criminal Justice at Jindal Global Law School, O.P Jindal Global University, Sonipat, Haryana, India.

Bhavya

LL.M. Candidate in Criminal Law and Criminal Justice at Jindal Global Law School, O.P Jindal Global University, Sonipat, Haryana, India

ABSTRACT

Research in the contemporary era has raised some controversial ethical issues. These include informed consent, privacy and confidentiality, risk and harm, benefits, integrity and the mechanisms for regulating research, etc. Also, it further includes issues such as self citation, self plagiarism, cloned publications, fake review boards of journals or websites etc. The primary considerations of a researcher can be explained as, protection of the rights of the participants to research, enhancement of the validity of research and maintenance of scientific and academic integrity. It is to be noted here that research ethics are important for the preservation of integrity, human rights and dignity. Also it is noteworthy that ethical issues lead to biased research results and also at times might show one sided results. Through this study, researchers will examine all the ethical issues that arise in the course of conducting research and in same line of discourse, will make a practical attempt to give workable solutions for the resolution of ethical issues that are faced by researchers particularly in India and also across the globe. Furthermore, in order to conduct this research study concerning ethical issues in research, the survey method has been used in order to collect the data from the target audience. After the collection of data, a detailed analysis will be made of the data in order to identify the most commonly prevalent ethical issues when it comes to the aspect of research.

Keywords: Research, Research Ethics, Ethical Issues, Malpractices, Indian Scenario

**TRANSFORMATION OF NOSTALGIA IN THREE GENERATIONS OF
GEORGIAN IMMIGRANTS - ON THE EXAMPLE OF GERMANY, GREECE AND
ITALY**

Natia Siradze

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Social Sciences Faculty. Department of Political Science

ABSTRACT

Because of economic hardship the emigration saldo increased in Georgia. Since 2017, with the introduction of visa-free travel for Georgian citizens to EU member states, the process become growing. In 2022 an unprecedented number of Georgian left the borderlines for permanent or temporary. The statistical data shows, that the process is irreversible. The total number of the population is decreasing. Georgia moved to the list of disappearing countries. The reality is complicated by the fact that the number of returning Georgian emigrants has been in recession for the last 20 years. Every third or fourth emigrant family is in the permanent emigration. There is a generation of Georgians beyond the borders of country - children who are born far from their native land.

The conceptualization of the nostalgic notion etymologically highlights two aspects. Nostros - return, algos - pain. As a result, nostalgia is the pain provoked by longing for return, sadness caused by being far from the homeland. According to our research topic, we have to analyze the main forms of nostalgia to study its transformation in the three generations of Georgian emigrants who have lived in Greece, Germany, and Italy for the last 15-20 years.

Generation I - parents who immigrated directly. Generation II - persons born in Georgia and shortly after emigrated. Generation III - children born in emigration. we have to typologies nostalgia between generations - based on restorative, reflective, and nostalgia-euphoric categories. Migration is an ongoing systemic problem for the Georgian state, that caused by the economic inequality among people and among countries.

The questions are - how does the desire to return to the homeland (nostalgia) manifest itself among representatives of the emigrants.

We will use a qualitative research method, a semi-structured in-depth interview with immigrants.

Keywords: Homeland, Migration, Nostalgia, Longing, Return.

**THE PROCESS OF DEMOCRATIZATION – A RESEARCH OF THE
CHALLENGES ASSOCIATED WITH THE INVOLVEMENT OF PEOPLE WITH
DISABILITIES IN POLITICS IN GEORGIA**

Salome mekhrishvili

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Social Sciences Faculty, Department of Political Science.

ABSTRACT

Relevance of the Research - Despite Georgia's adherence to the Convention, the integration of individuals with disabilities into political life remains a challenge. Despite various governmental and non-governmental initiatives, projects, and action plans, the implementation of the law is characterized by sluggishness, as underscored by the 2016 study, "Study of the Involvement of Persons with Disabilities in the Decision-Making Process." Moreover, the pertinence of the research is underscored by societal stereotypes and challenges hindering the practical implementation of established norms. This is compounded by numerous appeals from the Public Defender of Georgia to the Government of Georgia.

The study's objective is to appraise the efficacy of the mandates articulated by the UN Convention in Georgia and scrutinize the challenges concomitant with the political involvement of individuals with disabilities. The study's task involves an examination of the inclusion of individuals with disabilities in political and public life, assessing the measures implemented by the Government of Georgia to fulfill UN Convention norms. Consequently, research inquiries were formulated as follows:

How do individuals with disabilities residing in Georgia assess the challenges linked to their participation in political processes?

How are the obligations delineated by the UN Convention fulfilled in Georgia concerning the political involvement of individuals with disabilities?

Research Methodology: Qualitative research methodologies will be employed to procure pertinent data. Specifically, one facet of qualitative sociological research, namely, in-depth interviews, will be utilized. These interviews, conducted with purposefully selected experts directly engaged with individuals with disabilities. Also, Scientific research is based on Max Horkheimer's critique of the traditional (medical) model of disability and justification of the superiority of social approaches. The findings will elucidate the challenges in the political participation of individuals with disabilities and assess Georgia's adherence to UN Convention obligations.

**THE BASIC DIFFICULTIES FOR WORKING OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE
EMPOWERED IT FRAMEWORK IN PAKISTAN IT VENTURES**

MUHAMMAD FAISAL

Allama Iqbal Open University, Director (HRIMS), Ministry of Human Rights Commission, Pakistan.

ORCID: 0000-0002-5797-766X

ABSTRACT

Dr Faisal clarify the Structure artificial intelligence empowered IT framework in Pakistan's IT industry faces a few difficulties. There's a deficiency of experts with mastery in computer-based intelligence, AI, and information science in Pakistan. Creating artificial intelligence empowered framework requires specific abilities in regions, for example, calculation improvement, information designing, and model sending, which are in many cases scant in the nearby ability pool. Pakistan's IT framework, including network availability, server farms, and cloud administrations, may not be as vigorous or progressed contrasted with created nations. Building computer-based intelligence empowered framework requires dependable and fast web network, admittance to versatile registering assets, and secure information storage spaces, which might be missing or deficient. Simulated intelligence calculations depend vigorously on information for preparing and navigation. In any case, guaranteeing the accessibility of top-notch information can be provoking in Pakistan because of issues like information discontinuity, irregularity, and absence of normalized designs. Also, worries about information protection and security might obstruct admittance to important datasets. The administrative climate in Pakistan may not be appropriate to help the turn of events and sending of simulated intelligence advancements. Muddled or obsolete guidelines connected with information insurance, licensed innovation privileges, and computer-based intelligence morals could make lawful obstructions and consistence challenges for associations executing man-made intelligence empowered framework arrangements. Building artificial intelligence empowered foundation requires huge interests in innovation framework, ability improvement, and innovative work. Be that as it may, admittance to funding, government subsidizing, and different wellsprings of speculation might be restricted in Pakistan's IT industry, impeding the speed of development and reception of artificial intelligence advancements. There might be an absence of mindfulness and grasping about the possible advantages and utilizations of simulated intelligence among partners in Pakistan's IT industry. Teaching chiefs, business pioneers, and IT experts about the incentive of computer-based intelligence empowered foundation and giving preparation and limit building projects could assist with conquering this test. Carrying out simulated intelligence empowered framework might require critical social and authoritative changes inside Pakistani IT organizations. Protection from change, various leveled hierarchical designs, and an absence of readiness to try and embrace new advances could hinder progress in coordinating artificial

intelligence into IT framework the board rehearses. Tending to these difficulties will require deliberate endeavors from government offices, instructive establishments, industry affiliations, and confidential area associations to encourage a helpful biological system for artificial intelligence development and reception in Pakistan's IT industry. Coordinated effort, venture, and vital arranging will be fundamental to conquer these hindrances and open the maximum capacity of artificial intelligence empowered framework in the country.

Keywords: deficiency, vigorous, versatile, accessibility, subsidizing, hierarchical.

**THE IMPACT OF EU TAX LAW: AN OVERVIEW OF KEY PRINCIPLES,
CHALLENGES, AND RECENT DEVELOPMENTS**

Simeana Beshi

Faculty of Law, University “Ukshin Hoti” Prizren, Republic of Kosovo

Driola Susuri

Faculty of Law, University “Ukshin Hoti” Prizren, Republic of Kosovo

ABSTRACT

This paper provides a comprehensive overview of the impact of European Union (EU) tax law, examining its key principles, challenges, and recent developments. The purpose of this research is to shed light on the evolving landscape of EU tax regulations, analyze their effects on businesses, individuals, and member states, and explore the implications for the broader economic and legal frameworks within the EU. The study uses a combination of qualitative and quantitative methods to investigate the multifaceted aspects of EU tax law, including literature reviews, case analyses, and data-driven investigations. Key findings highlight the significance of tax harmonization efforts, tax competition challenges, and the impact of recent tax policy changes on cross-border transactions and fiscal sovereignty. The research also identifies emerging trends in tax avoidance and evasion, and their potential implications for tax revenue collection and fiscal stability within the EU. Overall, the study underscores the need for continuous monitoring and adaptive policymaking to address tax-related issues that arise in the dynamic EU tax environment. The relevance of this study lies in its contribution to academic literature, offering policymakers and stakeholders valuable insights to inform future tax law developments, enhance fiscal cooperation, and promote economic growth and stability across the EU.

Keywords: Tax Regulations, Tax Policy, Cross-Border Transactions, Tax Revenue Collection, Fiscal Stability.

**THE PRINCIPAL CAPABILITY OF ALL PEOPLE ARE CONCEIVED FREE AND
RISE TO IN PRIDE AND PRIVILEGES**

MUHAMMAD FAISAL

Allama Iqbal Open University, Director (HRIMS), Ministry of Human Rights Commission, Pakistan.

ORCID: 0000-0002-5797-766X

ABSTRACT

In Pakistan, Article 1 of the Widespread Statement of Basic liberties lays out a commitment for the public authority to guarantee that all people are dealt with similarly and appreciate major privileges and opportunities. This incorporates safeguarding residents from segregation in light of elements like race, orientation, religion, or societal position. Furthermore, the public authority is supposed to advance a culture of regard, nobility, and common comprehension among its residents. This commitment requires the Pakistani government to establish regulations, strategies, and practices that maintain the standards of equity and human pride for every one of its residents. Article 1 of the Widespread Announcement of Basic freedoms fundamentally centers around the innate respect and equity, everything being equal, instead of monetary liabilities. It stresses the major rule that each individual is qualified for essential privileges and opportunities without segregation. While the article doesn't explicitly address monetary commitments, it by implication suggests that legislatures ought to guarantee financial strategies and practices that help the acknowledgment of common liberties for all people, including admittance to sufficient ways of life, instruction, medical care, and open doors for monetary investment. Be that as it may, the immediate focal point of Article 1 is on the moral and moral standards of human nobility and correspondence, instead of monetary liabilities. The primary capability of Article 1 of the Widespread Announcement of Basic freedoms is to lay out the crucial rule that all people are innately equivalent in respect and privileges. It attests that each individual is qualified for essential opportunities and ought to be treated with deference and reasonableness. This article fills in as the establishment for the whole statement, underlining the significance of balance, pride, and common regard among all people, paying little mind to variables like race, orientation, identity, or economic wellbeing.

Keywords: Widespread, liberties, nobility, implication, reasonableness, identity.

ALBANIA POLICIES ON CONSUMER RIGHTS

Belinda HALILAJ

Lecturer at "Ismail Qemali" University, Faculty of Human Sciences, Law Department, Albania

ORCID ID: 0009-0008-3794-9195

ABSTRACT

Each of us is a consumer of goods and services. The society in which we live and are part, place as an immediate need the taking of measures to protect and guarantee the consumer. An effective consumer policy will change the life of Albanian consumer. The local market needs an informed and safety consumer about what he buys. Policy on consumer protection includes a wide range of issues such as: safety, information, education, economic interests, compensation for consumer protection, market surveillance, consumer complaints and their representation. Albania has adopted several cross-sectorial strategies on consumer protection and market surveillance from 2007 until 2018. The protection made for goods or services offered to the consumer in market without discrimination or difference. The adoption of policies has a positiv effect by increasing the level of consumer rights in Albania.

Keywords: Policies, Consumer Rights, Strategy Ect.

**BEYOND GOOD AND EVIL: UNDERSTANDING AMY DUNNE'S
PSYCHOLOGICAL COMPLEXITY IN GILLIAN FLYNN'S '*GONE GIRL*'**

Harshita Bharti

Ms., BA (English), Sharda University

Raf Raf Shakil Ansari

Assist. Prof. Dr., Sharda University.

ABSTRACT

This paper delves into a comprehensive analysis of the central character, Amy Dunne, in the Gillian Flynn's novel '*Gone Girl*.' It aims to decipher the intricacies of Amy's character development throughout the narrative and the psychological motivations behind her actions. Utilizing Sigmund Freud's theory of psychoanalysis, particularly focusing on the id, ego, and superego, the paper seeks to unravel the underlying forces driving Amy's behavior. According to Freud, the human psyche is comprised of these three components, each playing a distinct role in shaping personality and behavior. Amy Dunne's character embodies a complex interplay between these elements, as she navigates between her natural impulses (id) and societal expectations (ego), while grappling with her conscious self (superego). Through a meticulous examination of Amy's actions and motivations, this paper aims to shed light on the formation of her personality and the psychological mechanisms at play. Ultimately, it seeks to offer a deeper understanding of Amy Dunne's character within the framework of Freudian theory, illuminating the intricate dynamics of human psychology and behavior in the context of the novel '*Gone Girl*.'

Keywords: Amy Dunne, Psychoanalysis, Freudian Theory, Character Development, Psychological Motivations.

**INFLUENCING FACTORS ON THE ORIGIN OF MUSICAL SOUNDS
AND VOWELS**

Serenenen Altan-Uya

Dr., Citi University, 14190 Ulaanbaatar, Mongolia

ABSTRACT

The creation of Mother Nature is the conscious man. In connection with the birth of this perfect human being, the first forms of interaction between nature and human sounds were formed, and the first cultural forms such as dance, music, and writing developed over thousands of years. Human and natural sounds are the sources of factors that influence the formation of musical sounds.

Sounds:

Sound is a physical phenomenon that humans and animals hear, and is a wave that vibrates through solids, liquids, and gases. Humans are capable of hearing sounds in the range of 20-20,000 Hertz, and the process of human sound has evolved over 20,000-30,000 years through the stages of family, tribe, and ethnicity. As early humans communicated with each other through sound, intelligence developed and language emerged.

Talk:

The famous English scientist Charles Darwin wrote in his book "On the Origin of Species" 150 years ago that "the sounds of birds are somewhat similar to human sounds." Darwin's theory was supported by Shiner Miyagawa, a scientist from Japan, who noted that "it seems that ancient people imitated the chirping of birds and made various sounds. International linguists agree that "Language is a whole system of gestures, rules, signs, pronunciations, and words that communicate with each other that convey common human understanding, ideas, and meanings." As language developed, so did the need for people to write down what they were thinking and what they wanted to say.

Letters:

Human history has survived to this day thanks to the origins of literacy, but it has often flourished and perished. Linguists divide the origin of ancient writing into the following periods: sign language, gestural signs, pictorial signs, semantic signs, phonetic signs, perfect signs, conventional signs, pronouns, etc. Influenced by these factors, modern music led to the historical stage of vowel marking.

Keywords: human, sounds, talk, letters, musical sounds

**CONSTITUTIONAL PROVISIONS ON MEDIA OPERATIONS IN NIGERIA:
MATTERS ARISING**

Abubakar Shehu

PhD., Department of Mass Communication, Faculty of Social Sciences, Ahmadu Bello University, Zaria-Nigeria
ORCID ID: 0000-0002-5973-4629

ABSTRACT

There is no any constitution in the world that ignores media operations because of its importance. The constitutional provisions governing media operations in Nigeria form a critical framework for ensuring the freedom of expression, press freedom, and the responsible functioning of the media organizations. This piece explores the fundamental constitutional provisions related to media operations in Nigeria and examines the challenges and implications arising from their application. Issues such as the delicate balance between freedom of the press and national security concerns, government regulations, and the evolving media landscape are discussed. The analysis delves into the impact of constitutional provisions on media pluralism, access to information, and the overall democratic governance of the country. Additionally, the piece highlights emerging matters in the realm of digital media, online journalism, and the intersection of constitutional rights with technological advancements. By addressing these matters, this piece aims to contribute to a nuanced understanding of the constitutional framework shaping media operations in Nigeria and the ongoing discourse surrounding its implications for democratic principles and journalistic practices.

Keywords: Constitution, Freedom, Media, Security, Nigeria.

**RELIGIOUS SUPPORT GROUPS AND POLITICAL CORRUPTION IN NIGERIA IN
THE LIGHT OF I KINGS 12**

Favour Chukwuemeka Uroko

Ph.D., University of Nigeria, Nsukka, Faculty of the Social Sciences, Department of Religion and Cultural Studies.

George Christian Nche

University of Nigeria, Nsukka, Faculty of the Social Sciences, Department of Religion and Cultural Studies.

ABSTRACT

The article examines the contributions of religious support groups to political corruption in Nigeria. It was analysed in the light of 1 Kings 12. I Kings 12 concern Rehoboam lost the United Kingdom due to the advice he got from his support group in Israel. The people of northern Israel came to him and demanded that the harsh policies of Solomon be removed from them. Rehoboam consulted with his peers, who served as his support group. They told him that he should continue in his evil ways and not mind the suffering of the people of northern Israel. This led to the Assyrian and Babylonian exiles due to the division of the Kingdom. This is similar to what is happening in Nigeria. Nigerian governments seem to have surrounded themselves with religious support groups who come to government houses to pray and shower praise on the person in power. They do not reprimand the corrupt government in Nigeria because of the financial benefits they are getting from the government. This study used narrative analysis with data gotten from relevant academic literature. Emerged themes include: A) the cry of the citizens; b) the confusion of the authority; c) consultation by the authority; and d) wrong publicity and implications. The report noted that corruption is a pressing issue in **Nigeria** that affects public finances, business investment, and the standard of living. Estimates show that in the 60 years since independence, corruption has cost the Nigerian economy more than \$550 billion. Recommendations are discussed.

Keywords: I Kings 12, religion, sycophants, corruption, development, Rehoboam

PROVERBS 10:4-5 AND LAZY PASTORS IN BENUE STATE, NIGERIA

Favour Chukwuemeka Uroko

Ph.D., University of Nigeria, Nsukka, Faculty of the Social Sciences, Department of Religion and Cultural Studies.

Peace Ngwoke

University of Nigeria, Nsukka, Faculty of the Social Sciences, Department of Religion and Cultural Studies.

Gladys Akabike

University of Nigeria, Nsukka, Faculty of the Social Sciences, Department of Religion and Cultural Studies.

ABSTRACT

This article examines the increasing laziness among pastors in Benue State, Nigeria. Many churches are coming up in different areas of Benue State. Unfortunately, most of the pastors in these churches have no job. They depend fully on the members for feeding themselves, their wives, their children, and even their relatives. This has led pastors to engage in lies, stealing church money, borrowing from members without paying, and even imprisonment. This has brought untold shame to some of these churches. It was in this light that this article examines the challenge of lazy pastors in light of Proverbs 10:4-5. According to Proverbs 10:4–5, a lazy person brings poverty upon himself, whereas a hardworking person has a much better likelihood of being successful. The Bible consistently recommends diligent work and warns against laziness. The slack hand is one that pretends to work but is deceitful by making a show of it. This type of worker does not and will not succeed because they will be found wanting when they demonstrate what they have done. That is why lazy hands eventually lead to poverty. Those who are diligent, by being honest workers, will succeed at work. They may not always receive the rewards of this life, but God knows them and will be faithful to them. In the long term, a hardworking person is more likely to succeed in gaining wealth than a lazy and deceitful person. This study used narrative analysis. Findings are discussed.

Keywords: Proverbs 10, laziness, pastors, Benue, Nigeria, Church

EFFECT OF YOGIC EXERCISES ON AEROBIC CAPACITY (VO2 MAX)

Mr. Tousif Ahammed

Asst, professor, The National college Jayanagar, Bengaluru

Prasanna B K

Asst. Prof. Dr., Director of physical education, Mangalore University

ABSTRACT

Yoga is regarded as one of the best forms of exercise for preserving excellent health. It has a strong scientific foundation and consistently causes physiological changes. Yoga is said to enhance several cardiorespiratory fitness metrics. The purpose is to determine how short-term yoga practice affects aerobic capacity (VO2 max). Measurement of aerobic capacity (VO2 max) before and after yoga practice is the goal. Materials and Procedures: Twenty male students of the national college, ages 18 to 20, participated in the current study. The VO2 max was determined with a spirometer. It was measured both at the beginning of the research (baseline) and following 12 weeks of yoga treatment. The significance between the pre- and post-tests was determined using the one-way t test. Results showed that after 12 weeks of yoga therapy, there was a substantial difference in VO2 max. The current study comes to the conclusion that practicing yoga can improve respiratory and cardiorespiratory fitness.

Keywords: Yoga, VO2 max, Cycle ergometer.

THE CONCEPT OF HALAL AND HARAM FROM ISLAMIC PERSPECTIVE

Naseem Akhter

Assoc. Prof. Dr., Department of Islamic Studies, Shaheed Benazir Bhutto Women University, Peshawar,
Pakistan

ABSTRACT

The concepts of halal and haram are important in the field of Islamic ethics and law. Concepts that are halal (allowed and legal) and haram (banned and unlawful) are established in the Quran and the teachings of the Prophet Muhammad (PBUH). They play a major role in over 14 centuries of Islamic culture and history. Islamic communities place a high priority on the ideas of halal and haram, both as matters of personal moral significance and as a reflection of the community's values and beliefs.

Perhaps one of the most fundamental aspects of Islamic eating practices is the notion of halal. It partly concerns the concepts of energy and welfare. On the contrary, individuals see as harm and unclean those objects that are categorized as haram. Then, they should be avoided.

Keywords: Halal, Haram, Islamic ethics, Lawful, Unlawful

**HARMONY IN DIVERSITY: NEED OF INTERFAITH PERSPECTIVES FOR
GLOBAL UNITY**

Naseem Akhter

Assoc. Prof. Dr., Department of Islamic Studies, Shaheed Benazir Bhutto Women University, Peshawar,
Pakistan

ABSTRACT

Diversity is a fact of the modern world. People of various cultures, religions and backgrounds are living in growingly integrated communities. But this variety can also cause war and separation. Diversity, as is harmony in diversity plays a key role to make the world more peaceful and just. Interfaith views provide a different point of view in reaching this objective.

The interfaith viewpoints advocate that there are common values and aspects shared by various faiths. When interfaith dialogue concentrates on such similarities, communities can only be bridged and understanding as well as respect promoted. This strategy can also solve some common threats and problems from a global standpoint including poverty, inequality etc.

A world of harmony in diversity is a more peaceful and just world. An interfaith approach provides an innovative way of accomplishing this objective by focusing on the shared faith and common denominators that exist among diverse religions. Through the creation of bonds between different communities and eliminating misunderstanding, interfaith discourse can lead to dealing with universal issues as well as problems on a global level.

Keywords: Modern World, Cultures, Religious, Globe.

EREN, Ş. (2020) TARTIŞILAN AYETLER (GÜNÜMÜZ TEFSİR PROBLEMLERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ)

EREN, Ş. (2020) DISCUSSED VERSES (TODAY'S TAFSIR PROBLEMS AND SOLUTION SUGGESTIONS)

Osman BAYRAKTUTAN

Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'an'ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı
Assoc. Dr., Ataturk University, Faculty of Theology, Quran Reading and Recitation Science Department
ORCID ID: 0000-0002-0802-2971

Nihat DEMİRKOL

Dr. Iğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Tefsir Anabilim Dalı
Dr. Iğdır University, Faculty of Theology, Department of Tafsir of Basic Islamic Sciences
ORCID ID: 0000-0001-5929-8161

ÖZET

İslam Dininin yaygınlaşması ve gelişmesi zamanla bu dine düşman olan bir takım insanların harekete geçmesini sağladı. Zaman içerisinde toplum içinde Kur'anîyyum, mealciler, oryantalistler gibi gruplar ortaya çıkmaya başladı. Bu gruplar ilk çıktığı dönemde pek rağbet görmemekle beraber son dönemlerde sosyal medyanın gücü başta olmak üzere eski mevzular yeniymiş gibi Müslüman toplumlarına gösterildi. Cevaplanmayan bazı konular sebebiyle ateizm, deizm gibi grupların akımına kapılanlar her geçen gün arttı. Özellikle Kur'an-ı Kerim'in bazı ayetlerini kendi heva ve heveslerine göre yorumlamaları bu akımların özelliklerinden biridir. Müslümanlara nisbeten küçük gruplar olmalarına rağmen etkileri azımsanamayacak kadar azdır. Özellikle dini meselelerde bilgiye erişim kolaylığı da belli bir alt yapıya sahip olmayan Müslümanların zihinlerini karıştırmaktadır. Çünkü doğru bilgiye ulaşmak kadar yanlış bilgiye de ulaşmak kolaylaşmıştır. Bu sebepten dolayı bilginin sağlam kaynaklardan ve ehil insanlardan öğrenilmesi gerekir.

Kur'an-ı Kerim'in Allah'ın kelamı olduğunu, bu yüce kelamın da anlaşılması ve uygulanmasının gerekli olduğunu unutmamak gerekir. Bu çalışmamızın temel amacı İslam'ın ifrat ve tefritten uzak, akıl ve mantığa uygun bir din olduğunu göstermektir. Tartışılan ve gündeme getirilen birkaç ayet-i kerimeyi ele aldık. Bu bağlam da Şadi Eren tarafından yazılan kitap da tartışılan ayetlerde bazı kesitler üzerinden değerlendirme yapacağız.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Ayet, Tefsir.

ABSTRACT

The spread and development of the religion of Islam has led to the mobilization of some people who are hostile to this religion over time. Over time, groups such as Qur'anism, mealists, and

orientalists began to emerge in the society. Although these groups were not very popular when they first emerged, in recent years, old issues, especially the power of social media, have been shown to Muslim societies as if they were new. Due to some unanswered issues, those who are caught up in the trend of groups such as atheism and deism have increased day by day. In particular, the interpretation of some verses of the Qur'an according to their own whims and whims is one of the characteristics of these movements. Although they are relatively small groups compared to Muslims, their influence is substantial. The ease of access to information, especially in religious matters, also confuses the minds of Muslims who do not have a certain background. Because it has become easier to reach false information as well as correct information. For this reason, information should be learned from solid sources and competent people.

It should not be forgotten that the Holy Qur'an is the word of God, and this noble word must be understood and applied. The main purpose of this study is to show that Islam is a religion that is free from ifrat and tafrit and is in accordance with reason and logic. We have discussed a few verses that have been discussed and brought up. In this context, we will evaluate some sections in the verses discussed in the book written by Şadi Eren.

Keywords: Qur'an, Verse, Tafsir.

Book Review

The verses that are discussed in the Islamic world often arise from differences of interpretation. In particular, issues such as jihad, provisions on women, and slavery may cause various differences of interpretation. In addition, the historical and cultural context of some verses may also cause controversy. Each of them can be interpreted differently among different sects, movements and communities. Some of them are:

Jihad and Violence: Some verses lead to different interpretations of how jihad should be interpreted. Some interpret these verses only for defensive purposes, while others try to justify war with a broader interpretation.

The Role of Women: In some verses, there are different interpretations of the role and rights of women. Some emphasize that women have equal rights, while others argue that women should be subordinate to men.

Slavery and Human Rights: Some verses contain provisions about slavery, and there is controversy about how these verses should be compatible with today's human rights standards.

Relations with Jews and Christians: Some verses contain rulings about relations with Jews and Christians and attitudes towards them, and there are differing views on how these verses should be interpreted.

Written by Şadi Eren, this book consists of sixteen chapters. Intellectual debates, especially in the modern period, change the perception of approach to religious texts. In this context, the book also provides enlightening information on controversial issues. The book is of great importance, especially against the falsifications of interpretations made by unqualified people.

Bibliography

Eren, Ş. (2020) Discussed Verses (Today's Tafsir Problems and Solution Suggestions), Rağbet Publications.

T.C.
ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
İlahiyat Fakültesi

Sayı : E-56430641-900-2400000925
Konu : Akademik Temsilci Hk.

10.01.2024

İLGİLİ MAKAMA

Fakültemiz Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Psikolojisi Ana Bilim Dalı'nda görevli Doç. Dr. Mehmet Emin KALGI'nın 23-25 Şubat 2024 tarihleri arasında düzenlenecek olan **"9. Uluslararası Ege Kongreleri"**nin düzenleme komitesinde, akademisyen temsilci olarak görev almasını olurlarınıza arz ederim.

Dr. Öğr. Üyesi Mukadder Arif YÜKSEL
Dekan Yardımcısı

OLUR
Prof. Dr. Mustafa YILDIZ
İlahiyat Fakültesi Dekanı

Belge Doğrulama Kodu: 79H9EAM

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Takip Adresi:

<https://ubys.ardahan.edu.tr/ERMS/Record/ConfirmationPage/Index>

Adres: Ardahan Üniversitesi Kampüsü, Çamlıçatak Mevkii, 75002, Merkez/ARDAHAN

Telefon No: (0 478) 2117563

e-Posta: if@ardahan.edu.tr

Kep Adresi: ardahanuni@hs01.kep.tr

Faks No: (0 478) 2117565

İnternet Adresi: www.ardahan.edu.tr

Bilgi için :

Telefon No:

Direkt Hat:

Mesut Akçay
Bilgisayar İşletmeni
(0 478) 2117563

